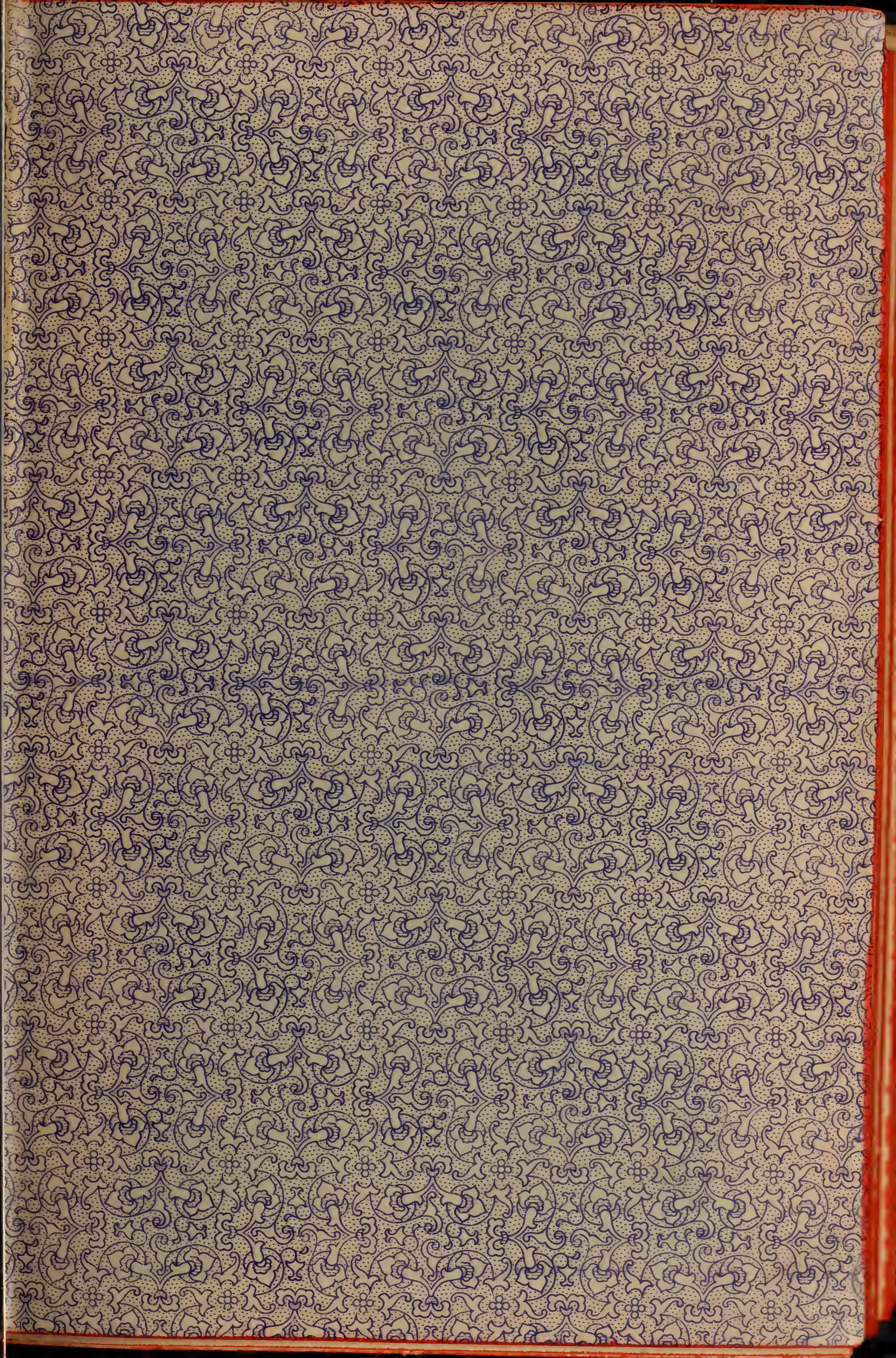
KONEC SAMOSTATNOSTI ČESKÉ.

NAPSAL

ARNOŠT DENIS.

ARNOŠT DENIS.

KONEC SAMOSTATNOSTI ČESKÉ.

NAPSAL

ARNOŠT DENIS.

SE SVOLENÍM SPISOVATELOVÝM PŘELOŽIL

Dr. JINDŘICH VANČURA.

Bohumil Ryba, učitel.

V PRAZE 1893.

BURSÍK & KOHOUT,

KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY A ČESKÉ AKADEMIE PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

Tisk a papír Aloisa Wiesnera v Praze.

ARNOŠT DENIS.

NÁSTIN ŽIVOTOPISNÝ NAPSAL DR. JINDŘICH VANČURA.

K. A. Saint-René Taillandier, L. Leger a A. Denis — tři to jména srdci českému drahá, jimiž vyznačiti lze radostný, ba překvapující pokrok v úsilí o poznání dějinných osudů národa českého ve Francii.

Tak žalostný byl úpad národa českého v XVII. a XVIII. století, že sama existence jeho vytratila se z vědomí učencův a státníků francouzských v době XVIII. a v prvních desítiletích našeho století. V historických a politických spisech teto doby, pokud o Čechách zmínka se činila, vlast naše pokládána za provincii německou, Praha za město německé, jazyk český splétán s cikánštinou a p. V čiré tmě nevědomosti literarních kruhů francouzských o národu českém první zář světla a pravdy padla studií slavného K. A. Saint-René Taillandiera r. 1843 uveřejněnou v slavném sborníku Revue des deux mondes. (»Nynější stav vzdělanosti v Němcích.«) Cestou do zemí podunajských a poznáním literarních prací Slovanů rakouských, slavný učenec francouzský odhaloval tu krajanům svým pravý obraz státu rakouského a projevy vroucí sympathie provázel snahy národního obrození Slovanů rakouských a uherských.

V stejnou skoro dobu Georges Sandová v historických romanech svých Consuelo a La comtesse de Rudolstadt (1842—1843) na základě starší práce Lenfantovy (1718) první postavila se na odpor pověstem znešvařujícím bojovníky Táborské a vůdce jejich Žižku, »muže nesmrtelného, jenž bojoval za veliké idee, jichž hájení také Francouzi pokládají sobě za čest a zásluhu«. Nadšeného obdivu a uznání dostalo se brzo potom mistru Janu Husovi od katolického

*

bohoslova Boisnormanda de Bonnechose († 1875), v díle »Les réformateurs avant la réform du XVI. siècle« (Paříž 2 sv. 1844) a ve vydání listů Husových (1846). Pozoruhodná jsou z této doby též slova L. Blanca o významu mučenníka kostnického v úvodu jeho historie revoluce francouzské (2 sv. 1847).

V letech padesátých a šedesátých Saint-René Taillandier nepřestal v proslulé »Revue des deux mondes« obecenstvo francouzské seznamovati s kulturními snahami a pokroky národa českého i druhých kmenů slovanských. Z výborných studií jeho zvláštní pozornosti zasluhuje rozprava »Dějiny české a český dějepisec Fr. Palacký« (1855), v níž poprvé v literatuře francouzské vylíčen vývoj národního znovuzrození českého a slovy nadšeného obdivu vyloženy zásluhy Dobrovského, Jungmanna, Pressla a Palackého.

Zatím politickými událostmi evropskými připravován obrat veřejného mínění ve Francii. Válkou italskou a událostmi, které připravovaly se v Německu, pozornost národa francouzského víc a více obracována k Rakousku. Stykem s emigrací polskou r. 1863 vzbuzen nový pracovník na poli studií slovanských ve Francii v osobě L. Legera. Zásluhy tohoto nadšeného slavisty francouzského jsou v Čechách příliš známy, o spisech jeho revue naše pilné přinášely vždy zprávy, takže netřeba nám vyčítati obšírnou řadu jejich. V dějinách českých není asi jména slavného, kterého by se Leger nebyl dotekl v studiích svých, projevujících vždy úplnou znalost věci a horoucí sympathii k národu našemu. Spisy Legerovy nejsou ani příliš obšírné, ani příliš nákladné, kupují se pilně a — čtou. Zvláště velikou zásluhu Leger zjednal si dějinami mocnářství rakousko-uherského uveřejněnými ve sbírce Duruyově »Histoire universelle« (1878). Nelze ani oceniti neobyčejných zásluh, jež Leger zjednal si o zdomácnění studií slovanských ve Francii. Jím dokonána konečně proměna ve smýšlení obecenstva francouzského, v čemž podporou hlavní byly ovšem okolnosti politické. Po roku »hrozném« (1870) nemohlo se mluviti o sympathiích německých. Ve chvíli obratu rozhodného Leger stal se ve Francii apoštolem spojenství slovanského a v díle tomto pokračuje se vzrůstající vážností a horlivostí vždy mladistvou. Vliv jeho zvýšen ještě od r. 1884, kdy jmenován byl professorem na kolleji francouzské.

Od let šedesátých množí se práce historické nebo politické věnované Čechům. Starý přítel Čechů Saint-Réné Taillandier († 1879) r. 1869 uveřejnil znamenité dílo »Tchèques et Magyars, Bohême et Hongrie au XV.—XIX. siècle«, v němž dokazoval

stejnou oprávněnost národa českého s maďarským ve správě a zřízení říše Habsburské. O zkáze protestantismu v Čechách pozoruhodné dílo napsal R. Reuss (1868), o válce 30leté (1878) a o nábož. věcech XVI. st. (1886), pojednal Charveriat na základě prací Gindelyho. Ve velikém díle Jul. Zellera »Histoire d'Allemagne« část věnovaná reformaci české vyložena zvlášt obšírně a svědomitě. Michiels, Asseline, Laveley, Valfrey, Daniel Lévy, Marbeau, Himly a j. vyznačují celou řadu prací historických a politických o dějinách a ústavě naší říše, ve kterých zajímavé a poučné kapitoly věnovány jsou národu českému. I ve veliké Encyklopedii články týkající se Čech jsou opatřeny velmi pečlivě zvlášť od L. Legera.

Mezi učenci, kteří studium světa slovanského zvolili si za úkol životní, vyniká však nad jiné muž, jenž duchem i srdcem svým přilnul k národu českému a po dvacet let již věnuje mu nejlepší síly své — Arnošt Denis. Myslíme, že zavděčíme se obecestvu českému, podáme-li poněkud obšírnější životopis jeho a vylíčíme vědecké snahy a práce jeho.

Arnošt Denis narodil se 3. ledna 1849 v městě Nîmes (département du Gard), v kraji, který jevištěm býval nejprudších bojů politických a zvláště náboženských. Pochází z rodiny, jejíž předkové náleželi ke starým Camisardům. Za mládí svého slýchal o bílé reakci po roce 1815 (»la terreur blanche«), jíž málem by byli za oběť padli děd a babička jeho. Roku 1867 přijat byl do pařížské školy normalní, aby potřebným tříletím připravil se ku professuře lycejní nebo gymnasijní. Již za těchto studií konaných s vyznamenáním Denis smýšlel po republikánsku. Pro účastenství při pohřbu Viktora Noira, francouzského literata, zastřeleného r. 1870 od prince Petra Bonaparta, hrozilo mu vyloučení z ústavu, jemuž unikl jen laskavostí ředitele ústavu Bouilliho.

Když brzy potom vypukla válka francouzsko-pruská, mladistvý Denis žádal za dovolení jí se účastniti. Ale odmítnut byl úsměšně listem tehdejšího ministra vojenství, že Francie k vítězství svému nepotřebuje pomoci jeho. Když však Francii dostalo se porážek, nebylo překážky a Denis přijat byl do 7. praporu pěších střelců, s nímž účastnil se tažení voje Vinoyova (ústupu od Mezièrsu k Paříži a obrany hlavního města (1870—1871). Po ukončení války dosáhl hodnosti učitele dějepisu na lyceu nebo gymnasii (agregé d'histoire) a poslán byl do Bastie na Korsiku.

Ale touha po práci vědecké přivedla Denise znovu do vlasti. O prázdninách 1872 vrátil se do Paříže, kde dotčen byl ruchem snaživých vlastenců, kteří poznavše nedostatky zhroucené správy Napoleonské, hleděli napraviti zlo a za tím účelem mínili učiniti jakousi přehlídku Evropy a zvláště seznámiti se světem slovanským. Denis pocházeje ze staré hugenotské rodiny usedlé v kraji jihofrancouzském, který válkami náboženskými utrpěl právě tolik jako Čechy, přiváben byl zemí, ze které vyšli předchůdcové reformace. O záměru svém radil se s Picotem, původcem známého spisu o Srbech rakouských, od něhož dostalo se mu nejživějšího podnětu a povzbuzení. Právě tehdáž ministr vyučování založil několik stipendií cestovních. Byla dosti skrovna (800 zl.), takže neucházelo se o ně mnoho žadatelův, a Denis lehko obdržel jedno. S nadšením horoucím, ale přípravou nevalnou mladý nadšenec francouzský přicházel do vlasti Husovy. O českém národě nevěděl víc, než čeho dočetl se ve spise Laboulayově a v některých studiích Legerových, českého jazyka neznal a němčinu jen chatrně. V Praze nadšení jeho poněkud bylo otřeseno, ale vzpružilo se znovu styky s předními historiky našimi a rychlými výsledky podnikané práce. S radostí, úctou a vděčností prof. Denis vzpomíná na vznešenou a pevnou povahu nejslavnějšího dějepisce českého národa Fr. Palackého, na přízeň jeho a rady, jimiž od něho uveden byl ve studium pramenů doby husitské. Učitelem češtiny byl mu proslavený později básník Jaroslav Vrchlický a pokroky jeho byly tak znamenité, že v třetím roce pobytu svého vedením kandidata professury J. Řežábka jal se učiti ruštině. Prospěšné a povzbuzující byly mu styky přátelské s mladistvým Konst. Jirečkem, který právě tehdáž připravoval dějiny bulharské a podivem naplňoval ho mnohostrannou učeností svou. Milou povahou svou Denis získal v Praze hojně přátel, nejvřeleji pak přilnul k rodině Sob. Pinkase, jehož choť byla rozená Francouzka a obě dítky jejich narodily se ve Francii. — V Ječné ulici dům Pinkasův byl útulkem, kde náš host nalézal »kousek Francie«.

V Praze Denis ztrávil tři léta (1872—1875). Bylo to nedlouho po válce francouzsko-německé, kdy sympathie českého národa pro nešťastnou Francii osvědčily se způsobem dojemným. Ký div, že dobu pobytu svého v Praze prof. Denis pokládá za nejkrásnější svého života, že láskou upřímnou přilnul k zemi české a že dozrál v něm úmysl život svůj obětovati historiografii české a krajanům svým vylíčiti dějiny národa českého a přispěti tím ku poznání světa slovanského ve Francii. Ku práci té vykonal v Praze

pilnou a důkladnou přípravu vědeckou. Do Francie vracel se jakožto mladý, nadaný slavista, jenž nejen seznámil se důkladně s jazykem českým, ale naučil se i ruštině, bez nesnází četl polsky, pokoušel se i o bulharštinu a přinášel s sebou do vlasti své práci o Husovi.

Návrat jeho do Francie padá v dobu, která příkrým byla kontrastem naproti štěstí v Praze zažitému. Francie byla v tuhém boji s reakcí: strana royalistická vším úsilím hleděla si zajistiti vítězství při volbách. Denis poslán byl v říjnu 1875 za professora do Chambéry, ale brzo vyhlášen za nebezpečného republikána a na žádost prefekta v měsíci prosinci sproštěn úřadu svého. Následující rok všecken byl zabrán boji politickými, a Denis již již byl odhodlán ucházeti se o mandát poslanecký.

Na štěstí pro studium slavistiky ve Francii neprovedl záměru toho. Roku 1876 nová vláda francouzská, na příště již republikanská, nabídla Denisovi místo při lyceu Bordeauxském. Přijetím jeho nabyl pokojné chvíle a mohl dokončiti práci svou o husitské době dějin českých. Roku 1878 vydáno prvé velké dílo jeho »Huss et la guerre des Hussites« (505 str. ve velké 8⁰). Spisem tím a latinskou rozpravou »De Antonio Marini« ucházel se o titul doktora věd (docteur-es-lettres) na fakultě pařížské. Dílo mladého učence francouzského způsobilo pravý úžas mezi starými examinatory na Sorboně, ježto málokterý z nich znal podrobněji dějiny české. Z listu očitého svědka disputace (soutenance) Denisovy inženýra Ladislava Staňka († 1884) p. Sob. Pinkasovi zaslaného dovídáme se o zajímavé episodě této zkoušky veřejné. »Zdali pak víte, pane kandidate, že byste býval jistě upálen, kdybyste v XV. století na tomto místě byl se zastával věci husitské, jak to činíte dnes?« Denis nemeškal a slušně a vhodně odpověděl: »Vím též, že oněm statečným husitům a vítězným zbraním jejich děkuji, že dnes upálen nebudu.« Odpověď způsobila pohnutí a pochvalu četně shromážděného posluchačstva.

Titulem doktora věd Denis nabyl práva vyučovati na universitách. Od té doby život učence našeho jest méně pohnutý. Jmenován byv učitelem při škole normalní (maître de conferance) v Bordeaux, později stal se professorem cizích literatur v Grenoblu, až roku 1886 vrátil se do Bordeaux jakožto professor historie na tamějším vysokém učení. Roku 1882 pojal za manželku sličnou a vzdělanou dceru známého professora chemie na Sorboně Friedela, rozeného Elsasana. Šťastné manželství jejich požehnáno jest osmi dítkami, čtyřmi hochy

a čtyřmi děvčátky, jedno hezčí než druhé. Prázdniny trávívá šťastná rodina na břehu mořském buď v Arcachonu nebo blíže španělské hranice v Handaye-Basses Pyrenées, kdež otec i matka plně se věnují dětem svým.

V povaze professora Denisse nalézáme typ oné starší generace francouzské, kterou ve Francii ne bez trochy ironie nazývají »les Vieilles Barbes«, pokolení vyrostlého na výsluní poesie Viktora Huga, věřícího ve vítězství zásad, práva a svobody. »Jest to povaha« — dovoláváme se slov dávného a upřímného přítele Denisova, prof. Sob. Pinkase, jemuž děkujeme za mnohé vzácné údeje této biografie — »velmi šlechetná, mužná a obětavá, přísná k sobě samému, kdežto shovívavá vždy k jiným.«

O významu a zásluze historických spisů Denisových ustálený a pevný jest soud kritiky vědecké. Již prvním velikým dílem »Huss et la guerre des Hussites« (1878) professor Denis projevil vzácné přednosti výborného dějepisce: znalost bohaté literatury plné a obratné ovládání pramenů, široký rozhled dějinný, hlubokou reflexi filosofickou, chvalitebnou snahu po nestrannosti, živé, půvabné, místy úchvatné líčení. Část o Husovi, ve které spisovatel užil výsledků bádání Tomkových, je zvláště zdařilá a vyznačuje radostný pokrok naproti starším pracím francouzským o mistru Janu (Lenfant, Bonnechose). Nechápeme věru, proč u nás nebylo postaráno o český překlad aspoň této části díla Denisova. Spis Denisův o době husitské vyznamenán byl cenou akademie francouzské 2000 fr.

Dva spisy menšího objemu »Les Origines de l'Unité des Frères bohêmes« (Angers 1885, 71 v 8°) a »Georges de Podiébrad. La Bohême pendant la seconde moitié du XV. siècle« (Paris, 1887, 135 v 8°) vzbudily pozornost kritiky naší, zvláště spis druhý realistickým pojetím osoby slavného Jiříka z Poděbrad. (Sr. Athenaeum IV. 98, VI. 151.) Práce tyto pokládati lze za průpravná studia k novému velikému dílu: »Fin de l'indépendance bohême« vydanému r. 1890 v Paříži ve dvou svazcích: I. Georges de Podiébrad, les Jagellons (stran VI a 429, v 8°); II. Les premiers Habsbourgs, la défenestration de Prague (tamže, stran 563). Všeliké očekávání a naděje skládané v historika francouzského dílem tímto daleko byly překonány a předstiženy.

Na základě důkladného a všestranného poznání historické literatury domácí i cizí prof. Denis podává tu pronikavý sociologický rozbor

příčin, jež vedly k záhubě a pádu státu českého. »Odkládáme spis Denisův,« napsali jsme v úvaze své o díle tomto v »Athenaeu« (1891 str. 254.) »s hlubokým pohnutím a otřesením. Tak věrně a pravdivě v historiografii naší nebylo posud ukázáno na kořeny zla, jímž zahubeny byly výsledky veliké doby husitské. Francouzský učenec vykonal národu našemu službu, jakou Polákům historikové ruští, kteří vnitřními příčinami vysvětlili pád říše polské. Co podoby v příčinách těch mezi oběma národy! Snahy Jednoty bratrské o reformu v národě českém v předvečer pádu státu českého nepodobají-li se snahám vlastenecké strany polské v předvečer pádu říše polské? A nedojímá-li pád obou národů tragicky, že vinou starých chyb a nepříznivými okolnostmi zahraničnými děje se právě té chvíle, kdy od nejlepších synův obou národů pokusy se konaly o napravení starých nedostatků?«

O stránce umělecké druhého velikého díla Denisova o dějinách XV—XVII. století, uvádíme soud kritika zvlášť povolaného, profesora dějin českých na universitě pražské, Dra. Jos. Kalouska: »Celý spis od počátku do konce psán jest slohem povýšeným, často vzletným, někdy horujícím. Spisovatel svému vzdálenému od Čech čtenářstvu nevypravuje mnoho podrobností, než jen hlavní události a takové, které se hodí k vylíčení důležitých zjevů dějinných. Takž ku příkladu z osobností, které vystupují v dějinách, vybírá sobě jenom nejdůležitější, méně důležitých obyčejně ani nejmenuje; ony však hlavní osoby vyličuje do podrobna, s velikou pilností sbíraje o nich všeliké vědomosti, z nichž sestavuje obraz co možná úplný a dokonalý. Takž povstávají znamenité kresby pérové, charakteristiky vynikajících osob, jakýchž v domácí literatuře historické máme málo. A jak nakládá s osobami, tak zachází také s událostmi, pomíjeje vedlejších a vybíraje sobě jen hlavní, na něž soustřeďuje všecku vědeckou pozornost a umělecké úsilí. Každou takovou vybranou událost doprovází hojnými úvahami, kterými vykládá její příčiny a následky, a oceňuje její vhodnost, nebo škodlivost. Úvahy tyto jsou vždy zajímavé. Mluví v nich zkušený a bystrý pozorovatel, vedený velikou láskou ku království českému a jeho národu, jemuž věnoval nejlepší síly ducha svého; mluví v nich vzdálený cizozemec, jenž není vázán žádnými pomíjejícími vztahy nebo malichernými ohledy; pročež zasluhují toho tyto úvahy a úsudky, aby si jich povšimli všichni, komu záleží na minulosti nebo na budoucnosti národa českého. Pragmatismus pak, příčinná souvislost dějin, dovedeny jsou

p. Denisem k dokonalosti, která sotva může býti předstižena.« (Osvěta r. 1891 str. 123—133.)

V předmluvě díla svého o konci samostatnosti české professor Denis slibuje třetí veliký spis o znovuzrození národa českého. Práce rozvržena je na dva svazky: první od r. 1618—1791, vylíči dobu nejhlubšího úpadku národa českého, druhý od r. 1792 do časův nejnovějších dobu obrození duševního a politického života českého. Roku 1891 za jubilejní výstavy zemské prof. Denis navštívil znovu Prahu a pobyl zde delší čas v pilných přípravách k novému dílu svému. Kéž Bůh dopřeje vzácnému a milému příteli našemu zdraví a síly, aby vykonal šťastně i tento úkol nad jiné těžší! Literatura francouzská bude pak obdařena velkolepým dílem historickým, jež těžce zkoušenému národu našemu zjedná sympathie zasloužené nejen v národě francouzském, ale u všech vzdělaných cizích národů.

Pozoruhodná jest i činnost kritická prof. Denisa, o níž svědčí hojně článkův uveřejněných v »Revue critique«, »Revue historique«, v »Annálech fakulty Bordeauxské«. Ve skvostném spise »La France à Moscou«, vydaném nedávno za příležitosti francouzské výstavy moskevské od předních přátel Slovanstva ve francouzském světě vědeckém a uměleckém, prof. Denis uveřejnil duchaplnou studii historickou »Budoucnost Rusi a Francie«. Mimo to přeložil z ruštiny proslulou »Historii literatur slovanských« od Pypina a Spasoviče, jejíž I. díl vydán v Paříži r. 1881, s předmluvou velmi zajímavou. V rukopise chová překlad díla K. Jirečka o dějinách národa bulharského. Vedle prací vědeckých, prof. Denis horlivě se obírá i publicistikou, jsa spolupracovníkem různých časopisů politických: »Republique française«, »Radical« a j. I veřejného života v Bordeaux účastní se horlivý přítel náš; při posledních volbách zvolen byl též do rady městské.

Jaký půvabný obraz ušlechtilého učence a vzorného vlastence shledáváme v životě prof. Denise! V řadě slavistů, jimiž dnes honosí se vysoké školy evropské, vzácný přítel náš zaujímá zajisté jedno z nejpřednějších míst a v historiografii české jméno jeho bude vždy uváděno mezi nejznamenitějšími vzdělavateli českého dějepisu.

PŘEDMLUVA.

Dějiny Čech pro vzdělané Francouze shrnují se krátce ve třech událostech: v mučedlnictví prvního reformatora v Kostnici, v bitvě na Bílé Hoře a v bombardování Prahy za revoluce roku 1848. Tři jména Hus, Ferdinand II. a Palacký jsou vším, co zachovalo sobě potomstvo, a upomínky, které víže k těmto jménům, správné všeobecně, v jednotlivostech jsou neurčité a neúplné. Zdálo se mi, že nebude snad nezajímavo, pokusím-li se vyložiti jasněji, kdo byli tito mužové a co chtěli, vysvětlím-li příčiny vlivu jejich a určím-li vzdálené následky díla jejich. Ukázalo se, že proto je třeba napsati úplné téměř dějiny Čech.

Země česká dospěvši záhy ku vzdělanosti velmi pokročilé, následkem vnitřních a hlubokých příčin, jichž podružnými a nahodilými okolnostmi vzbuzeno bylo hnutí, dala heslo ke vzpouře proti římskému katolictví a první protrhla západní jednotu křesťanskou. Po dvě století udržovala boj proti papežství, a několikrát osudy reformy a tím budoucnost moderního světa zdály se záviseti na jejím odporu. Když konečně podlehla roku 1620, její pád málem by byl měl v zápětí zkázu všeho protestantismu.

Čechy obydleny jsouce od slovanského obyvatelstva, které Němci svírají a ohrožují se všech stran, byly bojištěm, o něž oba kmenové zápasili s největší vzteklostí a zuřivostí, vyšehradem, jehož držení zabezpečovalo rozhodné vítězství. Němci pokládali se za pány území až do počátku XIX. století, ale tenkráte vítězný postup jejich byl náhle

zaražen neočekávanou reakcí. Čechové probudili se Slovany ze snu dvěstěletého a jako někdy provolali první slova osvobození náboženského, oni první prohlásili boj za osvobození národní. Oni byli původci a jsou ještě nyní nejhorlivějšími bojovníky znovuzrození slovanského, jež zůstane zajisté jedním z největších činů naší doby.

Reforma náboženská a renaissance slovanské národnosti, tyto dvě události tak rozdílné jsou přece úzce spolu spojeny, a bedlivé pozorování ukáže jejich souvislost.

V dřívější práci vypravoval jsem o počátcích reformy husitské a o prvních bojích, které podnikla.

Chtěl bych jednou vyložiti příčiny současného znovuzrození, ukázati vytrvalost a hrdinnou víru Palackého, spolupracovníků jeho a nástupců, neslýchané překážky, jež přemohli, a neočekávané úspěchy, jež získali.

Úkol, který dnes podnikám, je smutnější: reforma husitská a protestantská vedla k nezdaru a neštěstí; které byly příčiny tohoto úpadu a vzdálené pohnutky této porážky? Kterými chybami zasloužili sobě Čechové svého neštěstí? Jaká část zodpovědnosti příslušela lidem a jaká okolnostem? To právě snažil jsem se vystihnouti z dějin českých XV. a XVI. století.

Málokteré dějiny jsou tak temné, protože málokteré jsou tak složité. Myslil jsem, že třeba nechati v popředí otázky náboženské, nejprve proto, že působily zajisté na události velikým vlivem, po druhé proto, že různé strany užívaly theologie, aby stkvělými slovy a šlechetnými snahami zakryly své náruživosti nejsobečtější. Jako všudy i zde, jako ve všech dobách i v XVI. století otázky dogmatické a věroučné, theorie filosofické a mravní přiměšují se s nesvědomitým pokrytectvím ku předsudkům osobním a malicherným. Jest zajisté poněkud přehnáno, tvrdí-li se, jak to učinil veliký dějepisec český naší doby, že v Čechách za XVI. století není otázky náboženské, než pouze otázka politická. Pravdou je při nejmenším, že boje politické a řevnění socialní jsou v hloubi všech sporů náboženských. Život jest jeden. Problem, jakkoli zajímavým zdá se nám jeho řešení, neodstraňuje druhých problemů. Co dlužno napsati, aby dílo bylo zároveň přesné a správné, není historie reformy v Čechách, ale historie národa českého v době reformační a přeměny, které pod vlivem tím podléhají povahy, mravy, život socialní a literarní, zkrátka všecky síly činné českého národa.

Tyto dějiny rozdělují se opět na tři doby určitě oddělené, ačkoli tytéž hlavní příčiny nepřestávají působiti. Před smrtí Jiřího z Poděbrad veliký spor, počatý popravou Husovou, trvá mezi Čechy a stolicí papežskou až do doby, kdy stolice papežská unavená svým úsilím malomocným a znepokojená jinými starostmi, sobě samému ponechává kacířství husitské, očekávajíc od okolností neb i od únavy odbojníků podrobení se, které marně hleděla vymoci zbraní. — V naději své jest sklamána, ježto Čechové trvají ve svém odporu, kterýž ostatně udržován jest ještě spíše samými upomínkami na boj nežli přichylností jich k novému učení. Ale nemajíce síly, aby z těchto nauk odvodili určité dogma, oslabeni úsilím příliš prodlouženým a příliš prudkým, utrácejí konečně svou sílu životní ve vnitřních bojích a ve shonu stavů, mezi nimiž vyvstane moc oligarchie prostřední a despotické. — Po bezvládí Jagielovců následuje pak panství Habsburků. Z počátku Ferdinand I., jeho nástupci potom s menší rázností a obratností, pokoušejí se podniknouti boj proti zmatku a nepořádku; ale bezpečnost, kterou nabízejí, bylo by dlužno zakoupiti vzdáním se všech svobod, obětováním samostatnosti národní a poddáním se náboženství katolickému. Z toho vznikají nepřetržité spory a neustálé boje, jichž přestává se znenáhla účastniti lid, stejně nepřátelský lakotné šlechtě i cizím, fanatickým pánům a neschopný na příště všeliké jiné odvahy nežli resignace. Katastrofa tudíž byla nevyhnutelná. Národ, nemající již nadšení a víry, než jen obavu a odpor, byl vydán všem náhodám událostí. Porážka na Bílé Hoře a hrozná poroba, která byla jejím následkem, jsou jen neblahé ale nevyhnutelné důsledky celé řady neštěstí a nedostatků.

Při předmětu tak nesnadném a rozsáhlém, zvláště když práce specialní jsou ještě velmi neúplné a nemnohé, není lze vyhnouti se omylům. Ač jich zajisté drahně jest v knize mé, neznepokojuji se tím příliš. Nikdo méně nežli já nechce stěžovati si do nových požadavků vědeckých a popírati pokroky, za které historie děkuje přesným methodám vědeckým za doby naší. Svědomí historické stalo se jemnějším a úzkostlivějším. Nedůvěřuje se neopatrnému a spěšnému generalisování. Je to šťastná reakce, která by však brzy se stala výstřednou a nebezpečnou. Historie, ve svém smyslu nejvznešenějším pojatá, zůstává uměním; pramen musí býti vysvětlen a oživen. Jen takový jest prostředek k dosažení pravdy, a pravdy samé nabýváme jen intuicí a řekl bych skoro divinací. Jako všudy tak i zde vše záleží na slušné míře. Spisovatel, který nezanáší se dosti zkoumáním po-

drobností, zabíhá od věci, ale kdo nechá se jimi ovládati, zabíhá v povídavost. Vědeckost jest podmínkou historie, ale také její negací. Hypothesa jest často užitečnější než fakt. Je-li Renan veliký historik, není to hlavně proto, že je velmi pilný badatel. Jistá škola za příkladem Němců ráda sice potlačuje pokusy generalisace, ale zapomíná, že náčelník této školy podnikl sepsání světové historie, co zajisté není myšlenkou vědce. Naše století je stoletím historie. — Proč? Zda proto, že vytisklo se na kupy nevydaných pramenů? — Nikoliv, ale proto, že o povaze ducha lidského a o rozvoji společností máme představu docela jinou než měli naši předkové. Pro poznání a porozumění minulosti Herder víc učinil než všichni Oratoriané. To jsou ovšem veliká jména vzhledem ke skromné práci a toto není osvědčením veřejným. Zdálo se mně pouze za potřebí, abych ohradil se proti theoriím příliš výlučným, jichž důsledky nevyhnutelné a již tak světle zjevné záleží ve zmenšení touhy po vědění a v obmezení obzoru duševního.

Ideálem nezdá se mi řád intellektualní, kdy každý z pracovníků zabývá se jen pětadvaceti léty, která zkoumá, a kdy veřejnost nebaví se zhola ničím. Kdyby historii někdy dostalo se za úděl, aby, jak přejí si toho někteří, zařazena byla do třídy věd exaktních, stalo by se to jen s podmínkou, aby vzdala se toho, co jest jejím úkolem nejvyšším, zpodobení života a vysvětlení událostí.

Nestrannost jest také velmi oblíbená — v předmluvách. Povinnost spisovatele jest přesná: nezatajovati žádné listiny pře, kterou líčí, a vypravovati jen to, co viděl v pramenech. Ale může-li tyto listiny a prameny vykládati jinak než svým vlastním duchem, svými náklonnostmi a předsudky? Jsem historikem dříve, než protestantem, říkal Ranke. Budiž. Znamená-li to, že jméno Lutherovo nebudilo v něm citů zcela jiných nežli v katolíku? Byli králové francouzští, kteří porušili smlouvy, a totéž neštěstí stalo se i panovníkům německým; ale podle případův a lidí porušování zákona mravního vzbuzuje spravedlivé rozhorlení nebo shovívavé politování. I když úsudek je týž, důvody bývají rozdílné. Může-li tomu býti jinak ba žádoucno-li to? Každá historie jest these, to jest obhajovací řeč Nepsal jsem ani bez lásky ani bez hněvu. Kdo věří v pokrok vzdělanosti, komu svoboda myšlení není věcí lhostejnou, nikdo zajisté nedovede se ubrániti pocitu smutku a úžasu při pohledu na náhlou reakci, kteráž okolo počátku XVII. století byla by málem obnovila panství církve katolické. Každé osvobození člověčenstva vyžaduje

obětí smírčích; zákon, jehož nemravnost nás vzbuřuje, k ukrutným těžkostem odsuzuje národy, kteří první světu otevřeli novou dráhu. Zda káže nestrannost, abychom nepociťovali ani vděčnosti a soustrasti k obětem, ani nenávisti ke katanům? Nezatajil jsem žádné chyby oněch nebo nějaké ctnosti těchto, ale dále jíti bylo by mně bývalo nemožné, aniž pokoušel jsem se o to.

Dlouhá doba žití mého byla vyplněna přípravou k tomuto dílu, ale úsilí mé bylo by více než odměněno, kdybych dovedl přispěti k lepšímu poznání a vzbuditi tím lásku k šlechetnému národu českému, jehož osudy byly tak slavné a tak tragické a jehož synové chovají ku Francii vřelou a upřímnou sympathii.

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU PŘEKLADU.

Spis Denisův »Fin de l'indépendance bohême« přijat byl od veřejnosti naší s nelíčenou pochvalou; většina časopisů přinesla o něm sympathické zprávy i obšírnější úvahy (»Nár. Listy«, »Politik«, »Osvěta«, »Květy«, »Časopis Matice Moravské,« »Čas«, »Čech« a j.) »Velmi by se zavděčil literatuře naší, kdo by spis Denisův do češtiny přeložil,« přál sobě referent »Čas. Matice Moravské« (1891 str. 167). Přimlouval jsem se za totéž v obšírném rozboru díla Denisova podaném v »Athenaeu« (1891 str. 256) poukazuje na příklad Maďarů, kteří spis francouzského učence E. Sayonsa o dějinách svého národa nemeškali přeložiti sobě do mateřštiny své (1882). Vybídnut byv od nakladatelství pp. Bursíka a Kohouta, rád podnikl jsem úkol tento, jehož nelekal jsem se, ježto za universitních studií svých horlivě jsem se obíral jazykem francouzským a vyučoval jemu po pět let za učitelského působení svého na městské střední škole pražské.

Překlad český hleděl jsem podati věrný, neuchyluje se od originálu, leda tam, kde potřebí bylo přidržeti se pramenů českých, užitých od francouzského autora. Pokud prameny byly mně přístupny — a to velikou většinou — kontroloval jsem jimi text francouzský, při čemž k radosti své přesvědčil jsem se o naprosté solidnosti a spolehlivosti historického materialu v díle Denisově. Některé řídké jen omyly v originále mínil jsem původně opravovati pod čarou a tamtéž umístiti doplňky, týkající se jmen osob historických a místopisných, jichž prof. Denis často pomíjí, ježto pro čtenářstvo francouzské nemají valné důležitosti, kdežto obecenstvu českému jsou mnohdy velmi zajímavé.

Od úmyslu toho jsem však z příčiny vážné upustil, nechtěje rušiti celkového dojmu díla. Se svolením prof. Denise opravy příslušné učinil jsem již v textu samém. Kdo by chtěl posouditi povahu jejich, shledá je zvláště na str. 337, 350, 394, 425, 429, 439, 520. 522, 536, 537, 539, 665. Poklesky chronologické a pochyby při citování pramenů, namnoze tiskovými chybami zaviněné, rovněž všudy jsou pečlivě opraveny v překladu českém. Do překladu českého pojal jsem také jména osobní a místní, pokud vypuštěna byla v originále francouzském, maje na zřeteli, aby překlad náš dojem činil původního díla českého.

Se svolením autorovým překladatel pod čarou přičinil i řadu vlastních poznámek. Učinil tak zvláště v částech o Jednotě bratrské, této ozdobě a chloubě českých dějin XV—XVII. století, této utěšené oase v mravní spoustě oné doby nešťastné, této štěpnici ušlechtilých a velikých charakterů, jichž tolik nedostávalo se národu našemu za oné doby neblahé. Jednota bratrská pokoušela se o mravní obrození národa českého, ale neprovedla díla svého. Ve spise Denisově jasně vyloženy jsou příčiny neštěstí toho. O dějinách Jednoty bratrské základní dílo sepsáno jest jazykem německým od † archiváře zemského Ant. Gindelyho (1868). Dílo to sahá jen do r. 1609. Gollovo vzdělání starších dějin bratrských uveřejněno s příslušným aparátem vědeckým v Čas. Čes. Musea (1883—1887), učeném to sborníku, širšímu obecenstvu málo přístupném. Rozšířený u nás spis Tomkův »Děje království českého« v části o Jednotě bratrské jest nejslabší a až běda jednostranný a neúplný. V české literatuře historické překladem francouzského díla historického dějiny bratrské podávají se obecenstvu českému poprve ve věrném a vábném obraze celkovém. Pokládali jsme tudíž za povinnost svou, v příhodných poznámkách doplniti obraz ten některými podrobnostmi, aby význam Jednoty bratrské znova oživl v paměti národa českého.

Kdo dotkne se dějin náboženských XV—XVI. století, každý těžce pohřeší, že nejsou posud vydány písemné památky úsilí a práce ducha českého na poli bohoslovném této doby. S bolestí pociťoval toho i překladatel díla Denisova, nemoha na příklad hojné doklady z Chelčického předvésti čtenářstvu svému z pečlivého vydání tiskového než jen dle výtahů Ferd. Schulze, uveřejněných v »Osvětě« (1874). Po vyňatku z listu Chelčického k Rokycanovi (str. 237) marně jsem se prostředkem přátel svých sháněl; v rukopisném oddělení musejní knihovny potřebného rukopisu nebylo lze dokonce nalézti. Dnes po

založení akademie české bylo by opravdu hříchem déle zanedbávati dávné přání Palackého, aby tiskem byly vydány památky bohoslovné literatury XV—XVI. století. V XVI. století Dr. Kašpar z Nidburga, rada krále Ferdinanda I., vyčítal Blahoslavovi lenost národa českého, že nepostaral se o žádné řádné vydání starých spisů Husových, Jakoubka a j. Nechtějme, aby za pokročilejší a příznivější doby nynější vzdělaná cizina pronesla o nás úsudek podobný, ne-li horší!

Překládal jsem s láskou a úctou, jaké zasluhuje veliké dílo Denisovo o dějinách českých, jemuž přál bych, aby prospělo nejen historii vědeckou podstatou svou a formou uměleckou, ale aby i národnímu životu našemu bylo jako majákem na výstrahu od úskalí chyb, o něž rozbil se někdy koráb samostatnosti naší.

V KRÁLOVÉ HRADCI, dne 18. prosince 1892.

Dr. Jindřich Vančura.

OBSAH.

KNIHA PRVNÍ.

JIŘÍ Z PODĚBRAD. — KONEC DOBY HUSITSKÉ.

HLAVA PRVNÍ.

Čechy v polovici XV. století.

HLAVA DRUHÁ.

Jiří z Poděbrad, správce zemský.

HLAVA TŘETÍ.

Pius II. a zrušení kompaktat.

HLAVA ČTVRTÁ.

KNIHA DRUHÁ.

JAGIELOVCI.

HLAVA PRVNÍ.

HLAVA DRUHÁ.

HLAVA TŘETÍ.

HLAVA ČTVRTÁ.

Konec dynastie Jagielovců.

KNIHA TŘETÍ.

FERDINAND I.

HLAVA PRVNÍ.

Nastolení dynastie rakouské v Čechách.

HLAVA DRUHÁ.

Porážka měst.

HLAVA TŘETÍ.

Ferdinand a kacířství.

KNIHA ČTVRTÁ.

POČÁTKY REAKCE KATOLICKÉ.

HLAVA PRVNÍ.

Sněm roku 1575.

HLAVA DRUHÁ.

Předzvěsti revoluce.

KNIHA PÁTÁ.

POVSTÁNÍ.

HLAVA PRVNÍ.

Majestat císaře Rudolfa II.

HLAVA DRUHÁ.

Defenestrace Pražská.

ZÁVĚREK.

I.

JIŘÍ Z PODĚBRAD.

JAGIELOVCI.

KNIHA PRVNÍ.

JIŘÍ Z PODĚBRAD.

HLAVA PRVNÍ.

ČECHY V POLOVICI XV. STOLETÍ.

Úvod. — Války husitské; kompaktata. — Povaha reformy české: nejistota, dvojsmyslnost a zatvrzelost. Rokycana. — Záměry kurie a její úspěchy. — Nebezpečenství národa. — Obnova strany podobojí. — Ptáček z Pirkšteina. — Poděbrad; jeho povaha a úspěchy. — Dobytí Prahy (1448).

Okolo polovice XIII. století církev katolická dostoupila vrcholu své moci. Hohenštaufové pokusili se o zápas proti papežům: moc jejich byla zlomena, a Německo mělo pykati za jejich odboj staletími málomoci a bezvládí; Anglie, Portugaly, Aragonie, Sicilie, Uhry, Polsko byly lény stolice papežské, a rozsudky dvora římského vykonávaly se od břehů moře Baltického, kde řád německých rytířů podmaňoval si pohany litevské a pruské, až ku průlivu cařihradskému, kde trvalo císařství latinské. Národové a králové třásli se před legáty papežskými, a inkvisice pokrývala svět sítí svých soudů. Církev, držíc ohromné statky a vládnouc příjmy, které neustále byly rozmnožovány zbožností věřících, zdokonalila svou organisaci a svému učení dala konečnou formu. Duchovenstvo zavázané coelibátem a těsně závislé na dvoru římském tvořilo posvěcenou

společnost, která nad ostatní věřící povznášela se výlučným právem přijímati pod obojí způsobou. Nové řády mnišské, dominikáni a františkáni, ve službu stolici papežské dávaly své nadšení mladistvé a svou oddanost neobmezenou. Velkolepé a stkvělé obřady bohoslužebné množily se; sedmerem svátostí připoután k církvi všecken život od kolébky až do hrobu; scholastika se svatým Tomášem Akvinským podřizovala vědu víře a gothické umění pokrývalo svět nádhernými kathedralami.

Jest osudným zákonem, že úpadek jde vždy hned za triumfem. Nutným následkem vítězství je zneužívání moci a tudíž nevyhnutelné klesání. Ve středověku církev představovala osvětu a pokrok; její moc stala se nebezpečnou od chvíle, kdy byla bez protiváhy. Uprostřed nekonečného dělení udržela ideu jednoty, ale národnosti, které znenáhla nabývaly jasnějšího vědomí o sobě, neměly déle snášeti jha, pod které chtěla je stlačiti. Dogmata její duším podávala učení nejvyšší a nejčistší, jaké připouštěl stav duševní v tomto věku; ale každé tuhé pravidlo stává se brzo nesnesným rozumu lidskému, i nejosvícenější despotism nemůže míti jiného výsledku, než že prokáže se neužitečným. Půl století po svém pádu Hohenštaufové nalezli mstitele ve Filipu Sličném. Sotva sto let po Innocenci IV. na moc církevní hnáno odevšad útokem. Odpory panovníkův, odboje národů, kacířství, mysticism, satiry, vzpoura halí se všemi formami, ale ve hloubi všeho hnutí toho nalézáme tutéž nevoli k moci papežské.

Bylo však třeba dlouhých let, aby tato hluboká nespokojenost uvědomila si jasně svých vlastních žádostí, a aby opposice se obořila na podstatné zásady a základní učení církevní. Z počátku dotírala jen na vedlejší a zevnější formy. Při všem národové zůstávali oddáni víře katolické; také nepopírali jejích dogmat, než jen jisté důsledky krajní a neprotivili se moci Říma než zlořádům, které přivodila nadvláda příliš na sebe samu spoléhající. Papežové ke zřízení a zachování moci své osvojili si tenkrát obvyklý spůsob vlády a panovali světu, jen když přijali jeho zvyky a často chyby. Lidé jemného svědomí trpěli vždy křiklavějším odporem mezi ideálem, který kněží kázali světu, a mezi okolnostmi, za jakých vykonávalo se jejich panství; ideje, v jejichž jméně papežové založili svou vládu, odsuzovaly jejich chování. Privilegia duchovenstva objevila se nesnesnými, jakmile nebyla ospravedlněna jeho převahou

mravní, a chyby jeho kárány byly s přísností tím nelítostnější, čím větší žárlivost a hněv vzbuzovala jeho moc a bohatství.

Vůči vzrůstající opposici církev slábla. Za »babylonského zajetí« papežové poškodili svou vážnost příliš těsným spojením věci své s věcí králů francouzských; velké schisma uvolnilo všecky svazky správy papežské, takže sama jsoucnost církve v té podobě aspoň, v jaké organisována byla od Řehoře VII. a Innocence III., zdála se ohroženou. Průběhem skoro půlstoletí bylo jakési interim ve správě křesťanství; nebezpečná zkouška, za které zdálo se, že papežové sami chtějí, aby věřící přivykli samostatnosti.

Ale ani tenkráte — a nic nedokazuje lépe pevnost stavby katolické — národové nepomýšleli vážně na revoluci. Potlačení nejpohoršlivějších zlořádů, trochu větší samostatnost pro církve národní, těmito opravami nesmělými byla vyčerpána jejich přání. Universita Pařížská tlumočila velmi přesně mínění ohromné většiny křesťanů ve svých spíše prudkých nežli smělých ohraženích, a otcové Kostničtí a Basilejští, když mínili opraviti církev ve hlavě její a údech, snahami svými přestávali na některých změnách podružných, jež nedotýkaly se ani víry ani podstatných zásad hierarchie.

Však vedle této ústavní a úřadní opposice vznikaly některé požadavky odvážnější, méně sice hlučné, ale vskutku nebezpečnější i plodnější. S hlediska obecných dějin pokusy velikých koncilií XV. století a boje jejich s papeži mají jen prostřední význam, srovnáme-li je s dílem prostého theologa anglického, jehož skrytý, lidu téměř neznámý život uplývá bez velikých příhod i dramatických katastrof. Wiclifem zahajuje se nová doba dějin náboženských; církev poprvé se potkává se zřejmým odpůrcem, jehož požadavky přesahují drobné změny a vyvolávají revoluci. Wiclif podkopává samý základ moci duchovenstva, zamítaje transsubstanciaci a za pravou církev uznávaje jen jednotu vyvolených; naproti autoritě papežově staví autoritu písma a překládaje bibli používá formalního principu protestantismu, tak že jméno předchůdce reformy, jímž se ku podivu plýtvá, jemu náleží plným právem.

Učení Wiclifovo, odsouzené v Oxfordě a v Anglii dosti rychle utlumené, bylo by snad mělo jen prostřední vliv na rozvoj myšlení evropského, kdyby nebylo se stalo příčinou k odboji, který na počátku XV. století popudil Čechy proti církvi římské.

Země česká od století byla jevištěm mocného hnutí náboženského. Protože církev byla velmi bohata, hojně bujelo tu zlořádů, jež vzbu-

zovaly pohoršení tím mocnější, čím silnější byla víra. Císař Karel IV., který z Prahy učinil střed mohutné říše, pokusil se, aby v duchovenstvu znovu zavedl úctu k jeho povinnostem, i doufal, že zvítězí nad lhostejností kurie, vzbudí-li hnutí národní. Nadšení kazatelé domáhali se návratu k církvi apoštolské, kárajíce neřesti nehodných následovníků Kristových. Nákazou jejich horlivosti brzo byly zachváceny massy lidu, a přesvědčením většiny národa bylo, že Bůh zvolil ji, aby obnovila zákon křesťanský v jeho čistotě a pravdě.

Hnutí, které z počátku řízeno bylo představiteli od církve zplnomocněnými, vymklo se brzo jejich vlivu; někteří kazatelé, nadšeni ctností a uchváceni horlivostí bojovnou, odvážili se na půdu dogmatickou. Universita Pražská, tenkráte jedna z nejsilnějších a nejčilejších v Evropě, byla opanována od novotářů, a učitelé, kteří vedli potom stranu opravnou, ve spisech Wiclifových nalezli nové zbraně proti papežství, které naproti jejich požadavkům stavělo pohrdlivou odpověď odmítavou. Celkem nebyly přijaty nejsmělejší theorie anglického mistra, jichž skutečného smyslu a konečného dosahu nebylo ani znamenáno: jejich přívrženci jmenovitě, aspoň ve velmi veliké většině, nemínili odtrhnouti se od církve. Rozhořčení, jaké v celé Evropě vzbuzeno bylo zlořády moci duchovní, propuklo tu s větší prudkostí, ale zachovávalo touž povahu, dotýkajíc se méně učení než kázně, zkázy duchovenstva, jeho bohatství, ctižádostivých snah a světských choutek, kteréž dávno nastoupily na místo ducha odříkání a obětování prvních apoštolů. S tohoto hlediska revoluce česká zůstává prostou episodou ruchu, který za této doby otřásá světem katolickým. Jest však jisto, že působením knih Wiclifových opravné hnutí náboženské stalo se v Čechách dogmatičtějším a smělejším: několik důslednějších a neohroženějších mužů od posuzování lidí přešlo k posuzování řádův a naděje své v obnovu ctností apoštolských rozšířilo na obnovu víry evangelické; lid sám, jehož myšlení bylo vždy skromnější, s větší smělostí domáhal se aspoň uskutečnění svých žádostí a přivykl myšlence, aby církev obnovena byla mimo řádnou moc i proti ní.

Otcové Kostničtí ulekli se tohoto hnutí a znepokojili se touto neopatrností. Ačkoliv upřímně nenáviděli zlořádů, byli zároveň pevně odhodláni nerozloučiti se s tradicí, a jestliže chtěli obmeziti samovládu papežskou, nemínili tím pochybovati o autoritě církevní. Nerozpakujíce se nijak použiti zákonův inkvisičních, vydali na hranici neustupné představitele reformy české, Husa a Jeronyma Pražského.

Netušilit prudkosti a rozsahu otřesu, jejž měl vyvolati jejich rozsudek, a lze domnívati se, že ani mistři, které trestali, nepředvídali vážnosti událostí, k nimž znamení dáno skoro bezděčnou a na polo nesvědomou odvahou jejich. Země česká, zasažená v nejšlechetnějších synech svých, odplatila urážku, chopivši se zbraně. Strnulí otcové koncilia byli svědky prudkého výbuchu ducha zkumného, který mstil se za dlouhé potlačování; povrženoť bylo všemi autoritami církevními, hádáním dotíralo se na základní dogmata náboženství křesťanského, navrhována byla řešení nejméně pravověrná, a nejradikálnější učení nalézalo obhájce. V době, kdy společnost nezbavila se ještě svých počátků církevních, a kdy všecky otázky filosofické, politické a socialní jevily se ve formě náboženské, zápasy theologické byly často jen temným výrazem pokrokových potřeb a žádostí po změně, které hýbou všemi věky. Národní a politické vášně splynuly v Čechách s horlivostí opravnou a byly jí podkladem. Slované, kteříž ode dávna ohroženi byli immigrací německou, ze svobody náboženské učinili věc národní a bojovali zároveň za svobodu slova božího i za slávu jazyka českého. Snahy demokratické, které v XIV. a XV. století skrývají se tak často za záměry opravy církevní, vedly tu k pokusu o obnovu socialní. Roztržka s církevní hierarchií mnohým zdála se věštiti počátek doby šťastné, ba snilo se, že na místo minulého bezpráví a hoře nastoupí řád založený na spravedlnosti a zákonu Kristově.

Po chvíli překvapení papežové na obranu popírané všemohoucnosti své chopili se obyčejných potlačovacích prostředků svých: hlásali výpravu křížovou. Vykonavatele svého rozsudku nalezli v Sigmundovi, kteréhož odbojníci nechtěli uznati za krále, a vojáky v Němcích, kteříž ode dávna zápasili se Slovany o kotlinu nad horním Labem. Ale Čechové byli šťastnější než Albenští! Ku prospěchu byly jim rozbroje jich nepřátel, hluboké nadšení náboženské a národní, snadné postavení obranné. Jak v dějinách často se stává, revolucí vzbuzeni byli v zemi výteční vůdcové vojenští. Zástupy německých křižáků byly všude rozptýleny od vojů táborských. Čechové upevnivše panství své v zemi, se své strany dali se na útok a po několik let vojíni Prokopa Holého pustošíce probíhali největší částí Německa, aniž říše mohla zmužiti se, aby odrazila jejich vpády.

Přes tato neslýchaná vítězství dvacetiletý zápas naplnil českou zemi bídou a ssutinami; i vítězství vlastní ji vysilovala. Všecky svazky společenské byly rozpoutány; nebylo vlády: ani obchodu

ani průmyslu; rolnictví zahubeno, pole opuštěna. Národ nabaživ se slávy a boje, toužil po klidu a míru. Ke hmotným útrapám družil se rozvrat mravní. Od počátku krise revoluční nesmiřitelné rozbroje rozrývaly zemi českou a občas propukaly v krvavé boje. Mnozí z těch, kdož postavili se proti Římu, dávno děsili se prudkosti a výstřednosti radikálů. S hlediska náboženského utraquisté naproti Táborům skoro ve všech kusech zachovávali učení víry, ústrojí a obřady církve katolické, přejíce si opětného smíru s Římem, který by jediný vpádu podvratných theorií postavil nepřekročitelnou hradbu. S hlediska politického páni s nevolí snášeli vládu vojenské demokracie, podzírajíce její záměry veliké a zhoubné. Radostně uvítali povstání, jímž doufali zahubiti měšťanstvo, uchvátiti statky duchovní a oslabiti moc královskou; když snaha jejich byla ukojena, myslili jen, aby vítězství jejich bylo slavně uznáno. Zmateni ve své víře, ohroženi ve svém prospěchu, ve své mysli znepokojeni záměry a pokusy stran výstředních všickni, kdo zvykem, nesmělostí, vypočítavostí nebo přesvědčením přidržovali se minulosti, sjednotili se proti novotářům i podařilo se jim zničiti je. Byť bitva u Lipan i nezhubila úplně strany Táborské, odňala jí aspoň řízení událostí, vrátivši převahu pánům a mírným pod obojí. Ale i po vítězství obcházela tyto jakási hrůza a úděs pro nebezpečenství, ve které se vydali, i blížili se k církvi s pocitem velmi pravdivým, že shoda s Římem je nejlepší zárukou proti návratu podobného nebezpečenství.

V týž čas církev zoufala nad štěstím svým: oslabena zlořády, zmítána velikým úsilím o vnitřní opravu, pokořila se, odvolala klatby své a poprvé svolila k jednání s odbojníky. Z této vzájemné dobré vůle vzešla kompaktata: roku 1436. zdálo se, že mír jest obnoven, a kacířství české usmířeno opět se světem katolickým.

Kompaktata, kterými koncilium Basilejské Čechům povolovalo některé z jejich žádostí a hlavně právo přijímati pod obojí způsobou, neuzavírají skutečně krisi husitskou, než jen první fasi její. V pravdě tvoří zauzlení dramatu, zakončujíce toliko jeden akt jeho, aby zahájila novou dobu méně hlučnou a slavnou sic, ale nikoli méně pohnutou a zajímavou. Tragedie končí teprve bitvou na Bílé hoře a úplným vítězstvím katolictví, když byla prošla řadou zvláště spletitých a rozmanitých peripetií.

Mírní pod obojí, kteří doufali, že zachovají v církvi postavení privilegované, byli ošáleni klamem, jehož lichost brzy jim dokázaly události. Již princip sám zapovídá církvi římské všeliké narovnání;

pro ni schisma jest jen porážkou, jednání s odbojníky bylo by abdikací. Nejen otcům Basilejským podařilo se ohradami a výhradami téměř v niveč uvésti ústupky učiněné husitům, ale i tyto v myslech jejich měly cenu jen dočasnou a odvolatelnou. Šlo jim toliko o to, aby stišili roznícení udržované dlouholetou válkou a aby naučili zvykati úzdě koně zpurného, než ho skroceného uvedou zpět do stáje.[1]

V době, kdy podobojí počali jednati s koncilem, doléhala na ně potřeba, aby zaujali opět pravidelné postavení. Když byli šťastně uskutečnili část svého programu, spozorovali, že blahodárné účinky, kterýchž od něho očekávali, byly těžce oslabeny a poškozeny bezvládím, následkem revoluce. Kněží, jejichž horlivost nebyla ochromována strachem biskupských klateb, svobodně hlásali slovo boží; ale nedostatek všeliké autority, jenž plnou zvůli ponechával osobním názorům a nápadům, vzbuzoval stálé nebezpečenství zmatku a kacířství. Svatokupectví málem docela bylo vyhlazeno, a duchovenstvo nepřicházelo ke zkáze bohatstvím; ale proto že statky jeho byly zabaveny, živořilo v nuzném, odvislém postavení, jaké málo příslušelo služebníkům božím. Hříchy veřejné byly přísně trestány, a také kázeň zavedena — v zásadě; v skutku pociťován již nedostatek kněžstva, a ti, jichž služby bylo dlužno přijímati, svým věřícím dávali často příklad dosti málo vzdělavatelný. Řád společenský nebyl méně zmaten: roty, rozmnožené dobrodruhy ze všech zemí, probíhaly království, pleníce a pustošíce i neznajíce jiných vůdců než hejtmany, kteří vodili je na plen. Soudy nezasedaly, aniž zákony měly platnost; byl to neustalý rej spolků, roztržek, jednot, jenž prospěšný byl všelikým choutkám a úchvatům. Přání, aby vyšlo se z tohoto bezvládí, bylo zcela přirozené, tím spíše, že neobyčejná vítězství Čechů dávala čáku výhodné smlouvy.

Na neštěstí škodila utraquistům příliš dobrá vůle jejich, mravní potřeba míru za každou cenu, úcta, kterou zachovali ke svým protiv-

[1] Hojně jest důkazův o pravých záměrech koncilia. Je třeba „užíti lsti a oklamati Čechy pro jejich dobré« (Monumenta Concil. gener. saecul. XV. I., str. 123.) — Melius est sub dissimulatione procedere et generalia quaedam dicere pro amicitia partis utriusque. (Mon. I., str. 783.) Srovnej vypravování Tomkovo nestranné a podrobné v »Dějepise města Prahy«, díl IV. a VI., zvláště díl IV., str. 678, 679, 684, 695 a j. [*O »ohlávce« Palomarově viz id str. 603: Prospěšnost chytrého jednání s Čechy dokazoval legat koncilia Jan Palomar pravě, »že se s Čechy musí jednati pěkně jako s koněm nebo mezkem, když se krotí, pokud se mu nepřehodí ohlávka; nebo potom teprv přiváže se k jeslím: rovněž že se stane Čechům, kteří nyní nechtí do ovčince, až jen přijmou jednotu.«*]

níkům, a klam, kterému se podávali o záměrech církve. Jen ten vyjednává s jistou vyhlídkou na úspěch, kdož jest co chvíli hotov obnoviti nepřátelství. Katolíci vědouce, že husité vzdají se schismatu jen v největší nouzi, zneužili toho. Doléhali na ně tak tuze, že Čechové konečně poznali nebezpečenství a ulekli se své neopatrnosti: v posledním okamžiku před smlouvou špatně pojatou, temnou, neúplnou, plnou ohrad a dvojsmyslů tvářili se, jako by chtěli ustoupiti a přerušiti vyjednávání.

Přijali kompaktata jen neradi a s výslovnými výhradami, ale přijali je přece; nová a těžší neobratnost, která spojovala je s církví, aniž pojišťovala jim některou z potřebných záruk: příště kurie — ne bez jistého zdání odůvodněného — bude jim vyčítati, že nedostáli svým slibům, a vytýkati křivou přísahu jejich, aby odvolati mohla částečné svobody, které na oko jim povolila.

Koncilium Basilejské mělo proč honositi se svým dílem, kdežto Čechové byli méně obratni a šťastni v diplomatickém zápase nežli na bojišti. To vysvětlí se lehce. Vítězství Čechů nezmírnila jejich záměrů, ani nezměnila povahy jejich pozdvižení. Reforma husitská, ačkoli někteří náčelníci její vynikali smělostí, zůstávala skoro výhradně mravoučnou a nikoli dogmatickou. Theolog takový, jako byl Tomáš Ebendorf, jim vytýkal sice, že odchýlili se od pravého učení ve třech kusech podstatných a v šedesáti pěti vedlejších, spojivše v sobě jakýmsi souborem hrozným všecka kacířství předešlá.[1] Toť byl toliko nevyhnutelný důsledek obecného vření duchů nebo přepínání některých sektářů, ale hlavní část národa v přání svém spokojovala se nejmenší měrou oprav, které dokonale srovnávaly se s učením katolickým.

Nejmenší příhoda postačí zajisté, aby zápas takto počatý vybočil s cesty, a aby k odporu proti zlořádům přidružily se nerozlučné rozdíly dogmatické. V příštím století vidíme to jasně v Německu: postupné slábnutí idejí a moci katolické, pokrok studií, povaha německá, vlivu latinskému tak velice nepřátelská, charakter vůdce, jenž lehce unáší, den ode dne rozšiřovaly rokování, splétajíce otázky zásadné s otázkami skutečnými; nové náboženství povstalo se svým ústrojím a učením víry. — Nic podobného nebylo v zemi české. Čechové od první chvíle pozbyvše svého vůdce, který spíše stkvěl se ctnostmi mučedlníka nežli duchem zakladatele náboženství,

[1] Pez, Script. rer. Austriac., II., str. 846.

nepoznali ani nepřijali nikdy logických důsledků své smělosti. Zdá se, že v bojích utratili svou sílu. Několika smělým kazatelům, kteří nebáli se důsledků prohlášených zásad, povedlo se toliko zastrašiti většinu, socialní pak a politické požadavky, které spojovali se svým programem náboženským, přispěly ještě k tomu, že národ v celku od nich se odvrátil. Tento velmi upřímně osvědčuje věrnost svou k církvi a poslušnost, podlehl příliš kvapně vnadě domnělého míru, aby vyžádal si podmínek, které jediné by jej byly učinily pevným a trvalým: puzen jsa strachem výtržností, nesmělostí, pověrečnou úctou, spokojil se nedostatečnými ústupky, opustiv kořist za stín a vydav skutečnost, aby zachránil symbol.

Hned po smlouvě Jihlavské (1436) podobojí ocitli se v položení velmi lichém. Úmluvy, které je poutaly, nebyly stejně závazné pro církev. Papežové nikdy nestvrdili úředně kompaktat.[1] Eugenius IV. i v době, kdy obávaje se koncilia přál si smíru s Čechy, přestával jen na všeobecných prohlášeních, i hleděl ukázati, že v očích jeho ústupky otců Basilejských nemají žádné ceny diplomatické. Nástupcové jeho trvali na týchž výhradách. Ohledy, které zachovávali, mohly klamati toliko lidi, kteří chtěli šáliti samy sebe. Papežové zamýšleli vysíliti husitství, živíce naděje v mír, a péče, se kterou vyhýbali se všelikému závazku formalnímu, měla ukázati Čechům, že hledí jen získati času a vyčkávají chvíle příhodné k rázným rozhodnutím. Zatím činnost kurie, byvši ochromena všelikými nesnázemi, hledala okolků: jakmile by nabyla plné svobody jednání, ukázala by, jak váží si těchto slibů, které podezírala již proto, že vycházely od koncilia.

Proti papežství koncilium bylo by velmi slabý spojenec, ale i spoléhati na jeho upřímnou dobrou vůli, bylo by bývalo nemenší neopatrností. Po nezdaru předešlých výprav válečných koncilium, aby zachovalo zbytky katolictví českého, ohrožené úplným zánikem, neznalo jiného prostředku než vyjednávati s kacířstvem; většina prelatů v jednání s Čechy viděli přede vším vrh, který jim zjedná vážnou přednost před papežstvím. Honosili se úspěchem tam, kde kurie setkala se s nezdarem, naopak báli se velice, aby nezdálo se, že lacině zaprodávají prospěchy víry katolické. Proto výsady pro-

[1] Palacký připouští, že kompaktata byla stvrzena od Eugenia IV., oba důvody, kteréž uvádí, zdají se mně dokazovati opak. List papežův ode dne 11. března 1436 není úřední potvrzení, než neurčité osvědčení přízně. Slova bully ode dne 18. září 1437 jsou ještě významnější, dokazujíce jasně, že Eugenius IV. otázku pokládal vždy za otevřenou a nikoli za rozhodnutou.

půjčené husitům tak obmezili a takřka vyvrhli doufajíce, že přivedou je dříve k odřeknutí se jich.

Zbýval Sigmund se svými závazky. Ale ten tolik lidí již oklamal a tolik přísah zrušil, že nebylo možná nejmenší váhy přikládati jeho prohlášením. Zda nevědělo se, že po názoru jeho slib učiněný kacíři není závazný? Utraquistům, zdá se, že neslušelo, když stěžovali si do jeho obojetnosti: měli býti varováni.

Katolíci neztráceli ani okamžiku: jakmile Sigmund byl úředně uznán za krále, dali se do práce, velmi obratně užívajíce úmluv, aby husity znenáhla nazpět přivedli k jednotě, a zapovídajíce vše, co odporovalo smlouvě. Byl to jakýsi zdlouhavý nátisk a neustálý nátlak přemáhající znenáhla všecky překážky. Mužové, jichž ráznost budila obavy, byli odstraňováni, a nejdůležitější místa svěřována nejnesmělejším a nejnerozhodnějším. Rokycana, jehož oddanost ke kalichu byla známa, a jehož jmenování za arcibiskupa žádali stavové, ve svém úřadu administratorském, který jeho rozkazům podřizoval všecko duchovenstvo podobojí, byl nahražen Křišťanem z Prachatic, jedním z nejpověstnějších členů strany nejmírnější; ba i své fary Týnské byl zbaven a brzo potom přinucen k útěku z Prahy, kde život jeho více nebyl bezpečen. Přední úřady zemské byly vyhrazeny pánům, kteří největšími byli protivníky nových idejí, a jinověrci byli pronásledováni s velikou přísností.[1] Císař a katolíci, opojeni byvše prvními úspěchy svými, chtěli postupovati příliš rychle, čím neopatrně odkryli svůj plán. Naproti této násilné reakci i nejméně prohlédaví zděsili se, a i nejmírnější pozbyli trpělivosti; pohnutí bylo všeobecné, takže povstání zdálo se býti neodvratným; část země chopila se již zbraně proti Sigmundovi, a smrt jediné uchránila ho, že po druhé nebyl sehnán s trůnu.

Přívrženci papežství byli podvedeni omylem, z něhož nikdy nebyli vyléčeni úplně ani dlouhou zkušeností ani velmi těžkými nehodami. Mírnost jejich protivníků je oklamala. Příliš snadně získavše již mnoho výhod, netušili, že jest mez, za níž odpor bude nepře-

[1] Jednoho dne (9. září 1437) padesát sedm povstalců bylo v Praze oběšeno. Byl prý velmi veliký pláč v lidu za dlouhý čas a vždycky lidé plakávali, když byla zmínka o tom. Tak píše starý pamětník. (Tomek VI. str. 40) [*Pan spisovatel míní popravu pana Jana Roháče z Dubé, starého přítele Žižkova a úhlavního nepřítele krále Sigmunda. „Dle srdce svého“ Sigmund zdělal při tom divadlo šibenicí o trojí výšce, na níž nejvýše pověšen pan Roháč v rouchu červeném se zlatým pásem a s pouty pozlatitými, doleji ostatní obránci hradu Siona.*]

možitelný. Tajemstvím zůstával jim zvláštní stav duševní těchto bezděčných kacířů, kteří neodhodlali se nikdy voliti mezi poslušenstvím a vzpourou, a kteří neměli nikdy odvahy přijmouti zřejmou roztržku s církví nebo vzdáti se svobod, kterých tato jim odpírala; není lze tomu se diviti, poněvadž podnes ještě stěží to chápeme.

Všeliké narovnání bylo nemožné mezi představiteli středověké hierarchie a mezi sektáři, které urážel způsob, jak ona užila evangelia k založení své velikosti a svého bohatství: zájmy smiřujeme, nikoliv opačné zásady. Ale podobojí nechtěli toho dopustiti. — Z bázlivosti či ze strachu? — Do jisté míry, a bylo by nespravedlivo kárati je proto příliš. Idea jednoty katolické v duších zapustila kořeny příliš hluboko, aby nepřekonatelná hrůza nepojala i nejsmělejší při pomyšlení na schisma. Ale hlavně proto nepřipouštěli potřebu toho, že dokonale byli přesvědčeni o mírnosti svých přání a o skromnosti svých žádostí. Zda všickni katolíci neodsuzovali zlořádů, které se byly vloudily do církve? Zda v Kostnici a v Basileji nejctihodnější mistři nevyslovili potřebu opravy? Zda by se zbrojilo proti Čechům pro jejich horlivější zbožnost? Zda přestával člověk býti křesťanem proto, že vážně pojímal blaho duše a prospěch víry?

Podobojí, prohlašujíce se tvrdošijně za věrné syny církve, jejíž nálezy zamítali, ocitli se přece v postavení velmi lichém. Nejen protivníkům svým odkrývali slabost svou, vydávajíce se výčitce z odporu a dvojakosti, ale ztráceli všecky výhody svého povstání, nechtějíce ze svých zásad odvoditi důsledků, kteréž obsahovaly. Ohromný vliv, který ve světě vykonalo protestantství, mnohem méně záleží na dogmatech, které prohlásilo, nežli na tom, že skutkem neli právem dožadovalo se svobody svědomí lidského. Proč kališníky lze pokládati za předchůdce protestantství? — Proto, že přijímali pod obojí způsobou? — Skrovná vymoženost, ale oni přes zákazy koncilia Kostnického neustali podávati kalich, to jest oni práva jednotlivce postavili proti autoritě církve. Od chvíle, co zapřeli jaksi svou odvahu, ustoupivše od myšlenky odtržení, zradili své povolání a vzdali se své síly nejpodstatnější. Odsouzeni byvše na příště ke stálému váhání, budoucnost víry své obětovali snu o nemožném smíru s papežstvím; takové byly rozpaky úzkostlivého svědomí jejich, že neměli ani vyznání, ani ústrojí, ani samostatného kněžstva. Za těchto okolností porážka jejich byla nevyhnutelna. Každé kacířství, které se nerozvije, jest odsouzené kacířství. Formule nestačí na dlouho církvi ani symbol národu, nevězí-li nic za tímto symbolem a za touto formulí.

Úřední utraquism byl oslaben dvojím proudem odpadání: bázlivější nechtěli následovati ho dále v odporu jeho — neodsuzoval-li sám vzpouru a neuznával-li vyšších práv papežství? — horlivější pak oddělili se od strany, která pověrčivému strachu podřizovala práva pravdy. Takto rozplýval se znenáhla, až zmizel bez boje, bez hluku, po žalostné agonii jakožto oběť dlouhého váhání svého.

Papežové znajíce tento klam těžili z něho. Naproti všem požadavkům husitů dávali odpověď odmítavou, kterou pokládali za nezvratnou a kterou potom velmi často opakovali: chcete-li býti katolíky, skloňte se před rozkazy hlavy křesťanstva. Důvod byl zdánlivý, i když rozdíly utraquistů byly vážné. Papežství nejen nepodrobilo ještě věřících jednotnému a nezměnitelnému pravidlu, ale dospívalo k tomu teprve znenáhla, zdlouhavě a zvláště po vzpouře Německa a po reorganisaci, která pak následovala; o vedlejších otázkách dopouštělo jistých odchylek, přizpůsobujíc se dosti snadno povahám národů. Čechové, zdá se, že právem stěžovali si do zvláštní přísnosti stolice papežské, když jim tak tvrdošijně odpírala jediný vážný ústupek, kterého se dožadovali, přijímání pod obojí způsobou.

Postavíme-li se na stanovisko dogmatické, dosti nesnadno chápeme urputnost, kterou v této otázce vyvinuly obě strany, proto že katoličtí theologové nepopírali nijak platnost přijímání pod obojí a že s druhé strany čelní mistři utraquističtí uznávali, že tělo a krev Ježíše Krista jsou zároveň v každé z obou podstat. — V skutku šlo o nejvážnější problemy: o obnovu mravní, o potlačení statků duchovních, o světskou moc jeho, o svobodu slova božího. Církev římská úmyslně nechávala stranou tyto kusy, tvářic se, jako by je měla za vedlejší, ale instinktivně cítila nebezpečenství, jež čím méně určité, tím bylo hrozivější. Kámen ze stavby vylomený poškozoval její pevnost.

Zda nebyla bázlivost její přílišná? Dnes chýlíme se dosti k takovému mínění. Kalich byl symbol, a symboly jsou nebezpečné, poněvadž nikdy se neví napřed, co obsahují, ale mají výhodu, že samy často postačí, aby upokojily ducha.

Jsou to formule magické, ale často lidé spokojují se jimi, aniž pokoušejí se, aby jich použili. Pravdě podobá se, že Čechové, kdyby jim bylo povoleno, čeho žádali, nijak by nebyli pomýšleli, aby zneužili dobrodiní církve a byli by konečně snad sami se ho vzdali dobrovolně.

Později papežové poznali, že jejich politika byla nemoudrá, poněvadž přílišně bázlivá; když byli tak dlouho odsuzovali přijímání

pod obojí způsobou, konečně je schválili. Na neštěstí propásli příhodnou chvíli, reformace česká byla se proměnila za vlivu protestantství. Rozhodnutí, které roku 1564. minulo skoro nepozorovaně, o století dříve bylo by nepochybně rozhodlo spor. Chybu kurie nevysvětlili bychom sobě, kdybychom neuvážili, co bezděčného a instinktivního bývá v chování vůdcův i nejmoudřejších. Potomstvo diví se jejich omylům a tápání, poněvadž řada událostí pravdivě osvětluje skutky jejich i myšlenkám dává všecken jich význam; naopak vrstevníci zapleteni do sporu, potýkají se v temnotě a jednají mnohem více vedeni neurčitým pudem nežli přesnou vůlí. Právě tak jako tvrdošijnost, se kterou husité dožadovali se kalicha, vysvětlí se spíše temnou potřebou změny a pokroku, nežli jasným a přesným pojímáním důsledků, které historikové jinak velmi správně připisovali přijímání pod obojí, církev se své strany cítila se ohroženou, aniž mohla zcela jasně posouditi nebezpečenství, ve které se vydává a z bezděčného pudu sebezachování urputně odmítala požadavky odbojníků.

Netušila především, že podobojí tvrdošijně budou hájiti dosti skrovných privilegií, které jim byly ponechány, a že jejich dobrá vůle, když vrátili se z tak daleka, zhrozí se kroku posledního. S tohoto hlediska názor její o smýšlení husitů byl úplně mylný. Jestliže tito tolik horlivosti jevili v jednání s církví, dělo se to proto, že nepozorovali hluboký rozdíl svých zásad a jejích, ale neměli nejmenší vůle vzdáti se svého učení. Trapné bylo jim pomyšlení na odboj, ale směšnou by se jim byla zdála myšlenka o vzdání.

Taková přání sobě odporující, ale vymáhaná se stejnou horlivostí, takový nepokoj vůle, to vše se zvláštní jasností shledáváme při Janu Rokycanovi, muži, který byl té doby pravý vůdce husitské strany, a jehož vliv měl původ snad méně ve službách jeho a nadání nežli v tom, že velmi přesně tlumočil střídmé mínění svých krajanů. Nebyl ani hluboký myslitel ani původní spisovatel; díla jeho ani myšlenkami ani slohem neliší se od obyčejných plodů této doby; theologie jeho je dosti chudá a jeho vývody dosti málo nové; se všech hledisk těchto je zajisté synem nezdařené revoluce, jejíž tvůrčí a plodné nadšení skoro výlučně uchyluje se ke stranám krajním; ale představuje také její nezlomnou houževnatost. Prostřední jsa postavy, dosti silný, zavalitý, širokých plecí a mocných paží, stojí nepohnutě v průlomu s onou neustupností národa, která v odvěkém zápase jeho s Německem vlastními mu učinila tvrdošijnost

a vzdorovitost. Od roku 1418, kdy jemu ještě zcela mladému dostalo se cti, že byl pohnán před koncilium Kostnické jakožto jeden z nejsmělejších osnovatelů kacířství, až do své smrti (1471), v tom dlouhém období více než půlstoletém mezi tolika změnami, katastrofami a obraty, zdá se nám vždy věrný k sobě samému, nezměnitelný: váhá někdy o nejlepším prostředku, jakým by cíle dosáhl, ale nikdy o cíli samém. Z počátku připojil se k mistru Jakoubkovi, který po odchodu Husově jal se říditi hnutí a první rozdával svátost oltářní pod obojí způsobou. Přejav čistou tradici opravného, ale nikoli revolučního husitství, bděl nad ním jako nad svou zřítelnicí, stejným jsa nepřítelem i těch, kdo svou smělostí je poškozovali, i těch, kdo cítíce k němu jen vlažné nadšení, hotovi byli vždy k odpadnutí. U vyjednávání s naprostou dobrou vůlí přinesl odhodlanost neustoupiti v ničem od pravd, které pokládal za potřebné ke spasení. Jeho horečná snaha o smíření se s církví a jeho věrnost ke kacířství, jeho záchvaty poslušnosti přerušované náhlými ústupy, jeho osvědčování poslušnosti a jeho výhrady, jeho pokora a jeho hrdé požadavky mátly protivníky a někdy i stoupence jeho. Na neštěstí své, které příčinou bylo všeho nezdaru a zármutku jeho, neporozuměl nikdy, že není možné shody mezi odbojem a řádnou autoritou: žádati od této, aby za zákonný uznala onen, znamená jednati proti logice věcí. Ačkoli nebyl neschopen ani vytrvalosti ani oddanosti, a žádné slabosti osobní při něm nebylo káráno, náležel přece do té třídy lidí, kteří, majíce více smělosti v srdci nežli v duchu, dovedou umříti za své zásady, ale nikoli přijmouti nutné důsledky jejich. Jda za nedostižitelným cílem, ovládán žádostmi sobě odpornými, spíše důsledný nežli logický, s menším rozumem nežli zbožností a s větší dobrou vůlí nežli opatrností při tvrdošijné mírnosti obmezeného přesvědčení byl spíše sektářem nežli reformatorem.

Ještě před zjednáním kompaktat uhodnuv taktiku biskupů, tušil malou upřímnost jejich. V posledních poradách stavěl se stranou, byv znepokojen velice smlouvou, jejíž mezery a úskoky chápal. Proto že bylo již pozdě, aby se mu podařilo zameziti podepsání úmluv, hleděl aspoň oslabiti následky spáchané neopatrnosti. Ve chvíli, kdy katolíci zamýšleli již jen sklízeti ovoce své chytrosti, nenadále narazili na »non possumus« úzkostlivého svědomí, o něž zlomila se všecka politika jejich. V této druhé době svého života Rokycana byl více než náčelníkem odporu, byl jeho duší; na čas nahrazuje

utraquismu učení a dogma, zachránil, co možná bylo ještě zachrániti, zdání církve národní.

Jako někdy, když prosil koncilium, aby křesťanstvu vrátilo mír a jednotu, hlasem jeho mluvil veškeren národ český. Odpor soustřeďoval se na jednom místě, ale celý národ, než by je opustil, raději by se byl chopil nejkrajnějších prostředků. Jakmile by kdo pokusil se dotknouti kalicha, bylo by všeho zapomenuto, vzpomínek na bídu, nepokojného svědomí, hmotné i mravní únavy a revoluční horečka, o níž myslilo se, že klesla, byla by vypukla s novou prudkostí. Toť bylo patrným a zřejmým znamením snah opravných. Od několika pokolení večeře Páně byla v Čechách předmětem skoro fanatického kultu; za všeobecného rozvratu obrazotvornost vypínala se k tomuto symbolu kalicha, jehož skutečný význam jevil se jí toliko v mystickém šeru, ale tato neurčitost právě víře jejich dodávala odstínu mysteria, bez něhož není náboženství.

Papežové zmateni fanatismem, jehož povaze nerozuměli, a popuzeni nedůvodným a pozdním odporem, neustali v jednání, urputně dokazujíce Čechům nedůslednost a lichost jejich požadavků. Důvody jejich by byly působily velice účinně na politiky, kteří měli jasnou představu o určitém významu slov a věcí; ale stáli naproti množství, to jest naproti masse svéhlavě a nejasně smýšlející, která zhruba soudíc o otázkách, málo znepokojovala se diplomatickými úskoky, a pro niž marně splétala se všecka lest. Co bylo lidu do smlouvy a výhrad, jimiž se hemžila? I kdyby je byl četl, byly by mu unikly. Jemu kompaktata byla právem zavazujícím všecky věřící, aby přijímali kalich, a kalich zrakům jejich představoval všecku revoluci. Co v skutku vkládal do toho slova? Zajisté věci nejrůznější, jež nejnesnadněji bylo lze srovnati. Taková jest vlastnost revolucí, že jedinou formulí shrnují velmi četné, často sobě odporující tužby. Ku přijímání pod obojí vesnický farář, sedlák, zeman, měšťan Pražský lnuli svými sny nejsladšími, svými radostmi nejsrdečnějšími: to znamenalo prodavače vyhnané z chrámu, spasitele na trůně svém znovu posazeného, svobodu slova božího a službu boží oživenou a osvěženou zpěvem a obřadem českým, ráj otevřený, zlořády napravené, úroky zmírněné, cizí měšťanstvo vypuzené, vítězství jazyka slovanského, slávu země, dědičný nepřítel Němec přemožen a vypuzen. Všecky city tyto, z jichž směsi podle vzdělání, vychování, věku, letory, společenského postavení, vycházela nekonečná kombinace, ostatně vřely tlumeně ve hloubi srdcí, tím více,

že nebyly jasně vyjádřeny, a splývaly v pevném rozhodnutí, aby se neopouštěl drahý kalich již z příčiny utrpení proň podstoupeného.

Činnost římské diplomacie nebyla věru bez výsledku: podařilo se jí učiniti formuli neplodnou a na smrt raniti kacířství odnětím jemu všeliké vnitřní síly k rozvoji: jen že to poznalo se teprve mnohem později. Zatím husitství ve své plné síle zasažené, netrpělo od rány; když hotovili se pohřbíti je, shledáno, že je připraveno k zoufalé obraně, a tato obrana byla tím nebezpečnější, že nebyla ani uvážena.

Italští prelatové XV. století byli zajisté příliš chytří, opatrní a duchaplní, aby porozuměli nějak tomuto nadšení upřímnému. Takto hlavní chyby spáchala jejich politika, v podrobnostech podivuhodná. Jako všickni lidé rozumní myslili, že rozum ovládá svět, kdežto v skutku sám pojem víry odporuje pojmu rozumu, míním víru pravou, úplnou, víru, která vzdoruje hranici a vrhá se v mučedlnictví. Snadné by bylo narovnání, kdyby jediné myšlénky stály proti sobě, ale myšlénky nerozněcují lidí, nýbrž slova a za těmi slovy neskrývají se mínění, nýbrž vášně. Kurie doufala v lehké vítězství, majíc před sebou toliko předsudky, ale s předsudky samotnými nelze jednati. Husity pokořiti bylo by bývalo možné jen úplným vyhubením. Kompaktata, jakkoliv obratně prelatové je redigovali a jakkoli z nich chtěli kořistiti proti Čechům, těmto stala se palladiem, kteréhož do posledních sil brániti byli odhodláni.

Tato nálada duševní tvořila budoucnost hrůzyplnou, až byl strach, aby národnost česká neutonula v bouřích, které se hromadily na obzoru. Předně zda církev pro nezdar svůj pohněvaná nezahájí opět nepřátelství? Husité nelekali se příliš této perspektivy, a Rokycana, zoškliviv sobě chování protivníků svých, klidně očekával, až nepřátelství se obnoví: »Bůh byl a jest s námi,« pravil, »doufáme, že bude také na dále.« Celá strana byla by opakovala jeho pokřik válečný a novými vítězstvími zajisté překvapila svět: nade všecky výpočty jsou veliké zdroje síly, které vyvine národ, dostoupí-li jistého stupně předrážděnosti.

Nehledě k obecné důvěře, nadšení a pravděpodobným vítězstvím, naděje v konečný úspěch přece byly malé. Sotva minula hrozná krise, která způsobila ztráty ohromné: obnoviti válku dříve, než národ sobě oddechl, a než mladá generace dospěla, aby vyplnila mezery, znamenalo vydávati se krutému rozčarování. V Čechách samých všickni obyvatelé nepřiznali se k husitství; katolíci, tvořice asi

třetinu všeho obyvatelstva, drželi důležitá města Budějovice a Plzeň, o kterou zlomila se moc kacířů: hrozná opora to pro cizí vpád nepřátelský. Nejmocnější páni vrátili se ke katolictví nebo čekali na příležitost, aby opět smířili se s církví. Nejkrajnější revolucionáři, obrancové kacířství nejhroznější a nejnebezpečnější, nezotavili se ze své porážky u Lipan: ukázalo se to o něco později, když Táboři odvážili se odporu proti Poděbradovi. Zkrátka, jestliže víra Čechů byla ještě příliš opravdivá a hluboká, aby raději volili válku než odvolání, jejich síly velmi schvácené vzbuzovaly nejvážnější pochybnosti o konečném výsledku druhého zápasu a to tím spíše, že vítězství jejich byvše vždy ve skutečnosti toliko obranná, nevážila nic naproti nepříteli neschvatitelnému. Velmi vážné nebezpečenství vycházelo pro Čechy z nepoměru mezi neskrotitelnou tvrdošijností, nepřipouštějící žádného narovnání a mezi prostředky zjevně nedostatečnými.

Jak katolíci by byli použili svého vítězství, o tom hrozné ukrutnosti, které následovaly po bitvě na Bílé hoře (1620), podávají nám zajisté toliko nedokonalý obraz, a zvláště vzdálené následky reakce byly by o půl druha století dříve bývaly snad nenapravitelné. Národnost česká byla by neodvratně zmizela, jako zmizeli kmenové slovanští nad dolejším Labem, vyhubení jménem křesťanského náboženství. Na počátku XVIII. století kmen český zdá se, že jest nezhojitelně nakažen: nicméně žil dále a zotavil se. To záleželo na dvou hlavních příčinách: nejprvé Německo válkou třicetiletou neméně utrpělo nežli Čechy; dříve než mohlo obnoviti pud svůj na východ, musilo napraviti vlastní ztráty své. Když bylo znova s to, aby ujalo se opět své práce poněmčovací, bylo již příliš pozdě: všeobecné okolnosti nebyly více příznivé; vánek znovuzrození již hýbal potlačenými národnostmi, a Slované neposkytovali dále kořisti tak snadné ku pohlcení cizímu. Nad to staletí, která tvoří husitskou dobu dějin českých, dodala národnosti české takové síly, že snesla zkoušky, ve kterých by byla podlehla o stopadesáte let dříve. Za této krise Slované, osamoceni jsouce od ostatního světa a hrdi svým osamocením, nabyli jasnějšího vědomí o sobě; jejich dějiny obohatily se stránkami nehynoucími; jejich jazyk, pěstován jsa od četných spisovatelů, ustálil se a rozšířil. Všecka obratnost Jesuitů nezpůsobila, aby minulost nebyla existovala a z minulosti rodí se budoucnost. Srovnání Moravy a Čech nepopěrným způsobem ukazuje tento svrchovaný vliv podání a upomínek na osudy národa českého. Ačkoli na Moravě obyvatelstvo slovanské poměrně je četnější než v Čechách, přec

úsilí proti germanisaci bylo tu méně rázné a národní probuzení mnohem zdlouhavější. Zda by se bylo kdy podařilo bez příkladu a povzbuzení, které z Prahy přišly? Moravané právě nemají dějin tak slavných, a řekněme tak partikularistických; u nich myšlenka slovanská jest jen abstrakcí, kterou nepodpírají staleté boje, vítězství a utrpení. V XV. století národ český byl ještě mladý, ohebný: překvapen byv v plném tvoření, byl by povolil vlivům cizím a byl by ztratil svou osobitost; obnova katolictví rukou brannou byla by měla v zápětí úplné zničení národnosti slovanské v Čechách. Je-li ideálem potlačení malých národností? Bylo-li by větší rozšíření kmene německého přálo obecnému pokroku? Odpovězme na tyto otázky, jak odpovězme, jisto jest, že blaho kmene slovanského v Čechách bylo nerozlučně sloučeno s budoucností husitství.

Připustíme-li, že nezdar předešlých výprav křižových odvracel papeže od nového vyhlášení války, nebezpečenství, do kterého vydávaly se Čechy, třeba méně bezprostředné, nebylo tím méně povážlivé. Zdálo se, že v brzce upadnou v rozklad a zahynou bezvládím. Řádné moci nebylo více nebo neměla žádné důvěry. Za Albrechta Rakouského, zetě Sigmundova, jenž kraloval jen dle jména (1437—1439), zmatek je neslýchaný a za let následujících ještě vzrůstá: jedni přijímají za krále Ladislava Pohrobka, syna Albrechtova, ještě nemluvně, kterého vlastní strýc Fridrich III., král římský a náčelník domu Habsburského, nechce vydati poddaným jeho, druzí shodnou se na kandidátu polském, který je však málo povzbuzuje a špatně podporuje: většina stavů zádumčivě podává korunu sousedním panovníkům, marně hledajíc vládce, který by dovedl ji spravovati a chrániti. Války se křižují. Rakušané proti Polákům, katolíci proti utraquistům. Strany množí se a drobí: Táboři vůči horlivým kališníkům, mírní utraquisté vedle katolíků. Ideje se matou, programy se pletou; rozklad zmáhá se víc a víc a zasahuje nejen celou zemi, ale i různé skupiny. Není ani vůdce ani praporu. Rokycana na útěku, Tábor v úpadu; Praha stená pod vládou katolických pánů. Soudy nezasedají. Není zákona, leda vůle silnějšího. Soukromé pře přikládají se k veřejným rozbrojům. Obchod přestal, pole leží ladem: skoro neustálý hlad má v zápětí nakažlivé nemoci. Ale šlechta kořistíc z bezvládí, rozšiřuje svá privilegia, podrobuje poddané tužší vládě a rozmnožuje své statky.

Jak by cit národní jednoty nebyl utrpěl tímto pořádkem věcí? — Za husitského hnutí myšlenka slovanská a myšlenka opravy nábo-

ženské byly vždy úzce sloučeny, a Němci v kališnících snad méně nenáviděli kacířů než zakladatelů státu vymaněného z vlivu německého. Podivným sdružením okolností revoluce vedla nyní k rozptýlení koruny. Nejen vzdálené provincie, které nikdy svazek důvěrnější nepoutal k Čechám, unikaly jejímu vlivu, ale i země, které geografií, ethnografií a historií byly opravdověji ke koruně připjaty, obojí Lužice, Slezy ba i Morava, zachovávajíce věrnost ke katolictví, nebo méně postižené novými myšlenkami, dobývaly si znenáhla své samostatnosti. Pro některé z těchto zemí roztržka jest nenapravitelná: od té doby spojení Slez a Čech bude již jen strojené; ani reforma německá nezahladí docela starého rozkolu; ve chvíli, kdy protestanty slezské i české ohrožuje týž nepřítel, zůstává nedůvěra kmenová, ochromujíc jejich odpor. [1]

Povážlivější nebezpečenství ohrožuje Čechy samy, kdež, přes to, že podmínky zeměpisné jsou jednotě tak příznivé a tradice tak mocné, jeví se zřetelné známky národního rozkladu. Nakažlivě působil příklad rozdrobeného Německa. Když království v skutku bylo potlačeno, nejmocnější páni pomýšlejí, aby sobě zřídili knížetství skoro samostatná; na jihu Oldřich z Rosenberka, držitel ohromných statků vede si již jako mocnář, má své vyslance a pečlivě živí bezvládí, ze kterého kořistí jeho ctižádost. Nebezpečí hrozí tím vážnější, že tyto choutky feudalní naleznou zištnou oporu u sousedních knížat německých, kteří těší se z oslabení obávaného království. Ostatně doufají pevně, že dostane jim se účasti v lupu. Již cizí invase zdlouhavá a úkladná počala od severu Saskem, které nad Labem a podél hranice Míšenské zabíralo hrad za hradem, město za městem, na jihu Bavorskem. Vpády křižáků, výpravy nevázaných houfů, které pod záminkou náboženství odírají obyvatelstvo pohraničné a udržují neustálé pohnutí zápletkami nebezpečné. Mínění veřejné, zabavené rozepřemi stran, nedbá hlavních otázek; tvoří se zvláštní jednoty, geograficky zřizují se strany, a každá z nich vykonává jakési panství v kraji, kde má většinu. Jak odporovati bude výboji nebo vsákání německému země takto osamocená, odloučená od svých spojenců přirozených, sama v sobě rozdělená, zabraná do nesmiřitelných bojů? Země česká vyšla vítězně z této strašné krise, poněvadž poštěstilo se jí

[1] O poměrech slezských viz velmi pěkný spis Grünhagenův Geschichte Schlesiens 1. svaz. Gotha 1884, zvláště str. 252 a násl. Grünhagen osvědčuje vůbec opravdovou a chvalitebnou snahu po nestrannosti.

v Jiřím Poděbradském nalézti výtečného náčelníka. Dosti jsa mírný, aby ukojil vášně, dosti rozhodný, aby necouvl před nerovným zápasem, politik dosti moudrý a vojín dosti chrabrý, aby vyšel z něho slavně, svým geniem a svou oddaností zachránil zem od záhuby, která zdála se nevyhnutelnou, a jejíž následky byly by nejspíše bývaly smrtelné. Čechové památku velikého vůdce utraquistického poctili jakýmsi zbožněním: pronikneme-li dobře situaci, shledáme, že jejich vděčnost nepřevyšuje jeho služeb.

Léta, která následovala po smrti Sigmundově, jasně ukázala vážnost nebezpečenství. Albrecht Rakouský zemřel r. 1439., aniž skutečně nabyl dědictví, které mu byl připravil jeho tchán. Podle veřejného práva českého syn jeho, Ladislav Pohrobek dědil korunu, ale ujímal se moci jen za jistých podmínek; v skutku království české nebylo čistě dědičné: král práva, která měl po rodu, vykonával teprve, když byl přijat od sněmu. Kališníci předložili Ladislavu nebo spíše jeho poručníku, císaři Fridrichovi III. za podmínku jeho přijetí dvojí žádost: aby kompaktata byla stvrzena, a mladý král vychován v Čechách. Ale dostalo se jim toliko neurčitých a nedostatečných slibů. Náčelníci katoličtí, držitelé předních úřadů, které jim byly svěřeny od Sigmunda, potají pracovali o prodloužení mezivládí, které prospívalo jak jejich choutkám politickým tak i jejich zášti náboženskému.

Ačkoli tvářili se loyalními, horlivost jejich pro moc královskou nebyla ani upřímnější ani méně zištná než oddanost k církvi, ku které se znali; zadržujíce více méně zákonně největší část statků korunních a církevních, pečovali hlavně, aby úchvaty své uchránili od všelikého zpět požadování. Náčelník jejich, Oldřich z Rosenberka, který víc a více choval se jako svrchovaný kníže, užíval všech prostředků své politiky, aby prodloužil bezvládí, které prospívalo jeho záměrům; lovil v kalných vodách, a jeho pletichy nesvědomité byly podporovány obmyslnou nečinností Fridricha III. Utraquistům klesla velice mysl. Praha, jejich stolice a tvrz, stenala pod vládou Menharta z Hradce, který čekal jen na záminku, aby veřejně vzdal se reformy, kterou v srdci svém byl již odpřisáhl. Husité zajisté měli ještě vážnou většinu v obyvatelstvu, ale jejich roztržení na různé strany, které se potíraly na vzájem, ochromovalo převahu jejich sil.

Čechové, unaveni sněmováním, které nerozhodovalo ničeho, a jednáním, které nevedlo k cíli, a nemajíce naděje v ustavení správy ústřední, zřízením správy krajské hleděli aspoň zjednati částečnou

pomoc od zla, jímž země trpěla. Sjezdy jednotlivých krajů scházely se a volily hejtmany krajské, jichž úkolem bylo zachovávati veřejný pokoj. Čtyři kraje východních Čech, ode dávna nejoddanější kalichu, spojily se v jednotu pod společným náčelníkem Ptačkem z Pirkšteina (1440). Neznáme ho dobře; zdá se, že měl znamenité vlastnosti, ale snad nedostávalo se mu onoho rozhledu duševního a zvlášť oné vážnosti a odhodlanosti, které jediné činí náčelníky stran velikými a kterých tenkráte Čechám bylo potřebí. Snad také jen času jemu se nedostalo. Když r. 1444. zemřel, Čechové neměli ještě ani krále ani vlády, ale provedeny byly již vážné pokroky, a Ptaček svému nástupci zanechával situaci mnohem jasnější a vzácné živly činné.

Poznav, že především jest důležito znovuzříditi stranu podobojí, obětoval se tomu všecken. Na sněmě Čáslavském (1441) kraje vedené Ptačkem znovu prohlásily Rokycanu za hlavního správce duchovenstva pod obojí, a příkladu jejich záhy následovala největší část strany kališnické. Brzo potom synoda Kutnohorská, kteréž účastnilo se do tří set kněží, ustavila víru a kázeň církve utraquistické. Strana mírná, spokojena důkazy dobré vůle od strany horlivější, jinak velmi znepokojena přechmaty katolíků sbližovala se s většinou reformě příznivou, a upřímný smír jejího nejvážnějšího náčelníka Jana z Příbramě s Rokycanou — na Mělníce roku 1442 — reakci odnímal jednu z nejlepších čák jejích. V díle soustřeďovacím pokračovalo se na sněmě Pražském (1444), který slavně odsoudil učení táborské; nejpokročilejší kněží bratrstva nechtěli sice přijmouti tohoto odsudku, ale nemohli zachovati svých věřících; neustálým proudem odpadání řídla strana jejich a připravován zánik této radikalní frakce ve většině utraquistické. Takto znenáhla byly napravovány nejnebezpečnější následky jednání s církví; místo strany váhavé a rozdělené opět stál naproti nepříteli národ sjednocený a doufalý.

Na neštěstí úspěchy nabyté, byť i velmi podstatné, byly jen prozatímné; získány byvše od Ptačka, závisely na něm, a smrt jeho vše mohla uvésti v pochybnost. Všecky příčiny rozbroje a slabosti trvaly jsouce spíše zakryty nežli potlačeny. Dílo od Ptačka sotva počaté přejal a dovršil Jiří z Poděbrad.

V kraji Čáslavském na pravém břehu Labe rozkládá se město Poděbrady, v němž žije okolo tří tisíc obyvatelů.[1] Přední památnost

[1] [Město Poděbrady dle sčítání roku 1890 má 4819 obyvatelů.]

tohoto městečka jest rozsáhlý zámek, obklopený hlubokým příkopem, který se obrací k jižní straně velikého náměstí. Je to stavba velmi mohutná, v některých částech dobře zachovaná; tu ukazuje se příchozím síň, kde v den svatého Jiří r. 1420. narodil se veliký král husitský.

Pánové z Kunstatu a z Poděbrad neměli statků velmi rozsáhlých, vliv jejich byl malý, ale slavné bylo jejich příbuzenstvo. Sestra matky Jiříkovy byla manželkou Oldřicha z Rosenberka; sestra jeho babičky byla matkou Menharta z Hradce. Žádná ze všech panských rodin českých reformě neprokázala větších služeb: děd Jiříkův protestoval roku 1415. proti odsouzení Husovu a jeho otec, Boček z Kunstatu, sloužil ve vojště, kteréž odrazilo první vpád Sigmundův. Legenda příliš zajímavá, aby nebudila podezření, jmenuje Žižku křestným otcem Jiříkovým; tolik jest jisto, že Boček zůstal až do smrti své nejdůvěrnějším přítelem hrozného vůdce bratrstev. U Lipan bojoval proti Táborům a po boku jeho Jiří poprvé tu okusil války: bylo mu tenkráte čtrnácte let. O čtyři léta později (1438) činně účastnil se boje proti Albrechtovi Rakouskému: když táhl k Táboru, aby spojil se s Ptačkem, vrazil na jedno křídlo jízdy rakouské a ačkoli menší měl vojsko, svedl s ní bitvu a zvítězil. Jeho úspěchy, pevnost a ranná moudrost, oddanost jeho rodinou věci národní osvědčená, obrátily naň pozornost, a roku 1441 kraj Boleslavský zvolil ho za hejtmana. V tomto úřadě byl Ptačkovi bezpečnou a převzácnou oporou. Malý jsa a zavalitý, v celé postavě své měl něco pevného i vzdorného a zároveň rozvážného i klidného. Oči jiskřící se ze tváře opálené a bledé vyzrazovaly živý a pronikavý rozum. Od svého nejútlejšího mládí vzděláván jsa pro věci veřejné, ve všech stranách maje přátele a příbuzné, znal lidi a dovedl zacházeti s nimi. Vliv, kterého rychle nabyl, jeho mírnost, štěstí, neunavná činnost odporučovaly ho všem: celá strana Ptačkova neváhajíc přijala tohoto náčelníka dvacetičtyřletého. Nikdy volby nebylo šťastnější, a národ osudů svých nesvěřil strážci bdělejšímu a bezpečnějšímu.

Za našich dnů někteří historikové pokusili se popírati jeho zásluhy. Konec konců namítali, jakých dobyl si vítězství? Při jeho smrti utraquismus neměl více zákonného schválení úředního nežli na počátku jeho vlády, roztržka s církví byla nenapravitelná, papežové proti Čechám ozbrojili mocného krále, a vítězství Jiříkova neuchránila země jeho od hrozných zádav; nástupce jeho Vladislav musil vykoupiti mír nešťastnou smlouvou Olomouckou, která roztrhla ko-

runu; oč historii jde, jsou výsledky, a výsledky, kterých domohl se Poděbrad, hrubě neospravedlňují neskaleného podivu. — Zapomíná se tu na dvě věci: nejprve Jiří znovu zřídiv Čechy, obnovil jednotu národní. Zvítězil nad bezvládím, přinutil strany k uznání řádné moci, vzbudil v srdcích cit pro společné prospěchy a povinnosti; vzpoury na konci jeho panování, částečné a skoro osobní, neuvádějí již v pochybnost existence národní; náboženské vášně, zmírněné vládou snášelivosti, nejsou již dosti prudké, aby udusily vědomí slovanské. Národu českému, takto opět sebranému a hmotně i mravně zotavenému, zabezpečil pak mír dvacetiletý; za tohoto příměří husitství v zemi zapustilo zdravé kořeny, tak že vyvinuly se mladistvé síly, které v době rozhodného boje postačily utraquistům ne-li k vítězství, aspoň k tomu, aby nebyli přemoženi. Když Jiří zemřel snad o několik let předčasně, reforma byla zachráněna spolu s národností českou. Čechám zasazeno bylo ovšem hrozných ran, ale žádná nebyla smrtelná. Všecky nesnáze nebyly odstraněny: husitství nedůsledné a vykleštěné dále živořilo, moc královská byla špatně opatřena a popírána; bylo by právě tak dětinské zapírati to, jako nespravedlivé činiti z toho Jiříka zodpovědným. Nikomu není popřáno zbaviti příští pokolení jejich povinností a úkolů; jediná věc, ku které tato mají právo se hlásiti, jest, aby nebyla zdržována chybami minulosti. Zásluha Poděbradova přestává na tom, že odvrátiv od svého národa pohromu nenapravitelnou, zachránil budoucnost: to postačí. Málo který nárok na slávu jest jasnější a platnější.

Znamená-li to, že dlužno viděti v něm jakéhos hrdinu revolučního? Někdy se tak tvrdilo; byl líčen jako rytíř budoucnosti, jako mučedlník pokroku, jako mystický bojovník za dvě ideje, které srdce našeho nejvíce dotýkají, za práva státu laického, která stavěl nad nároky útočné theokracie, za svobodu svědomí a za snášelivost, kterých hájil proti klatbám dotíravého dogmatismu.

Tenkráte hlavám říší připisovaly se veliké myšlenky, jasné názory o budoucnosti, žádáno po nich, aby výraz dávali neurčitým potřebám a tužbám své doby.[1] Vkus se změnil, tak že požadavky naše jsou skrovnější: mnohem méně věříme v plány dávno napřed

[1] Palacký, který se svědomím pozorným a učeností hlubokou spojoval horoucího ducha a mladistvý zápal pro všecky věci veliké, v Jiříka vložil kus sebe samého, své víry a svého nadšení Obraz, který nakreslil o husitském králi, jest jaksi idealní a jako idyllický. Vzbudil trpký odpor: nebylo-li urážkou kultury německé předpokládati, že Čech měl ušlechtilé myšlenky, v Slovanu viděti bojovníka

sestrojené, v pokroky na vzdálená staletí připravované, v určitou vůli, za to mnohem více v nutnou spojitost skutků, v nátlak okolností, v přijaté prostředky, v nesvědomou součinnost lidí a událostí. Po panovnících nežádáme víc, aby měli velkolepé koncepce, ale aby dobře konali své povolání, zachovávajíce pořádek uvnitř a bezpečnost vůči cizině. Tuto nejpodstatnější povinnost panovnickou cele plnil Jiří. Nebyl smělým a vášnivým náčelníkem strany, ale, co více váží, velikým králem.

Takto nepůsobí již na obrazotvornost tím půvabem romantickým, který přísluší jen mystikům a sektářům. Ne že by nějaké hrdinství bylo nad jeho odvahu: byl veliký srdcem i duchem a jestliže někdy rozpakoval se o hodnotě věci, které hájil, jeho věrnost a oddanost tím zdá se ještě podivuhodnější; ale spěje ke konci zápasu, neměl slepé důvěry a nadšení prvních odbojníků a oné jako blouznivé víry, pro niž historie přece zachovává tajnou něžnost. Došlo se fase revoluční, která vždy jde za dobou úchvatu a útoku. Po prudkém vzmachu následuje úvaha a mdlá únava. Prostota důvěřivého srdce, veliké naděje, vášnivé nadšení prvních dnů ustupují novým činitelům: pobouřený pud ustupuje myšlence, že tolik obětí by bylo zmařeno, kdežto upomínka na nedávné boje, pýcha národní a neustupnost velí, aby nebylo zrazeno přijaté poslání. Vášně, ne méně zuřivé, nejsou již tak náhlé, ubývá nadšení a prosté důvěřivosti a přibývá vypočítavosti. Tvrdošijnost je táž, ale prudkost je menší. Fanatism slábne neb u nejbojovnějších mění svou povahu; příště méně vychází ze srdce nežli z hlavy. Sektáři nahraženi jsou politiky a náčelníkům tento duševní stav pokolení, kterému vládnou, ukládal by mnoho opatrnosti a zdrželivosti i tenkrát, kdyby nebyli proniknuti jemným vlivem lhostejnosti, jež ochlazuje srdce nejvřelejší. Nejupřímnější jeví

za svobodu? Pravda, vypravování Palackého jistou měrou dýše hrdými a šlechetnými vášněmi, kterými plál historik, dobou, kdy psal, dobou bouře a útoku, a též theoriemi, které v ten čas našeho století vládly. V obraze Jiříkově zůstane vždy částečná neurčitost, protože prameny nedopouštějí nám proniknouti v nejtajnější myšlenky a že nepřátelským svědectvím chybí nutná protiváha, výpověď přítele a spojence králova. Nejčastěji musíme tudíž ze skutku souditi o vůli, uhadovati záměr, co vždy je nebezpečno a zvláště v době krise mravní a rozumové jako v XV. století. Tím, co temného zůstává v tomto osudu a co záhadného v této povaze, vysvětluje se částečně půvab, kterým tento předmět působil na historiky. Nové práce nezměnily patrně jednotlivých rysů ve fysiognomii královĕ, ale celkový dojem je zcela jiný: král méně úplně vystupuje v plném světle, je rozmanitější, živější. Pozbývá něco kouzla romantického, kterým nás oslňoval, ale zajímá nás více.

jakousi nevoli, slouží-li věci, jejíž slabé stránky znají a přejí si skutečně, aby opatrným jednáním a výhradami učinili ji přijatelnou i svým protivníkům. Jejich cíl je skrovný; jejich chyby, nesmělost, obratnost poněkud přílišná a choutky sobecké jsou z těch, jež nejméně shovívavě se zavrhují; i jejich ctnosti, umírněnost, bystrost, vytrvalost zdají se krajností a skoro zradou.

Jiří byl jeden z těchto dělníků druhé doby. Nikdo méně se nepodobá theoretikovi nebo fanatikovi. Vzhledem k situaci, které neutvořil a které měniti nemohl, poznav nebezpečenství, kteráž ohrožovala jeho národ, a poučiv se o jeho potřebách podstatných, vynasnažil se odvrátiti ona a vyhověti těmto. Velkolepé kombinace, ke kterým se utíkal někdy, na příklad záměr veliké konfederace evropské, v očích jeho byly vždy jen podružnými a vedlejšími prostředky, jejichž důležitosti nenadsazoval a jimž nikdy neobětoval žádného bezprostředního prospěchu. Povolal k sobě muže zásad a proti papežství,byť i nerad, postavil se velmi určitě za posledních let panování svého, když byl vyčerpal všecky prostředky smírné, ač vždy hotov byl, obnoviti jednání s kurií. Nezvolil za úkol svůj rozšiřovati utraquism, nýbrž osvobozením země od vnitřního bezvládí a cizího vpádu zjednati Čechám, aby svobodně rozhodovaly o svých osudech. Úkol byl dosti veliký a nesnadný a nemůžeme dost nadiviti se hojným prostředkům, svěží mysli, opatrné vytrvalosti, prozíravému vlastenectví, odměřené odvaze a klidné pevnosti, které jemu dopřály přivésti jej k dobrému konci. [1]

[1] Pro tuto dobu upozorňujeme na hlavní sbírky pramenů: Palacký, Urkundliche Beiträge zur Gesch. Böhm. und seiner Nachbarländer im Zeitalter G. v. Podiebrad (1450—1471) ve Fontes rer. Austriac., 2. řada, sv. XX. Vídeň 1866; — Bachmann, Urkunden und Aktenstücke zur österr. Geschichte im Zeitalter K. Friedrichs III. und K. G. von Böhmen (1440—1471), téže sbírky sv. XLII., 1879; — velmi krásná sbírka Fontes rer. Silesiacarum, zvláště svazek VII. (latinský text Eschenloera s výtečným úvodem kritickým) sv. VIII. a IX. (Polit. Korrespondenz von Breslau, vydaná od Markgrafa) sv. XII. (Geschichtschreiber Schlesiens des XV. Jahrh., Breslau 1883, uveřejněna od Frant. Wachtera); — sbírka nejrůznějších pramenů vydána pod názvem Archiv český, zvláště díly I., IV., V. a VI. — Staré letopisy české sv. III. Scriptorum rerum bohemicarum uveřejněné od Palackého. — Palacký první obnovil tuto velikou postavu Jiřího z Poděbrad ve IV. díle svých výborných Dějin národa českého. Saint-René Taillandier ve své knize »Bohême et Hongrie« (Čechy a Uhry), Paříž 1862, podal zajímavý a živý přehled bádání velikého spisovatele českého. Od té doby dva směry vyznačují se vždy patrněji mezi historiky velmi četnými, kteří zabývali se Jiřím. Králi přejí

Ptaček z Pirkšteina ukázal cíl: Jiří pokračoval v jeho politice, ale s větší rozhodností a štěstím. Čechy měly na příště náčelníka: přátelé i nepřátelé spozorovali to brzo. Jednání s císařem a dvorem římským vlekou se; Jiří, neklamaje se o skutečných úmyslech svých protivníků, poznal, že nemá jiného prostředku k dosažení míru, než dobýti

čeští spisovatelé vůbec a jistá část dějepisců německých, u nichž přesvědčení svobodomyslné vítězí nad předsudky plemennými Hlavní díla, která přísluší této škole, velmi nestejné ceny, ale z různých příčin velmi zajímavá, jsou tato: Jordan, Das Königthum Georgs von Podiebrad, Lipsko 1861; — Droysen, Geschichte der preussischen Politik, sv II.; — Tomek, Děje království českého (páté vydání, Praha 1885); — Ermisch, Studien zur Gesch. der Sachs.-Böhm. Beziehungen in den Jahren 14(?)4 bis 1471, Drážďany 1881 a j. — Celkem Němci jsou spíše přísni ke králi husitskému a přísnost stává se nenávistí u většiny Němců českých. K této třídě druhé s tendencemi více méně žalobnými náleží G Voigt, jehož mínění zdá se trochu kolísavé a příznivější v jeho životopise Pia II. (Enea Silvio Piccolomini, Berlin 1863) nežli ve zprávě jeho o úsudcích Palackého (Georg von Boehmen der Hussitenkönig v Syblově Historische Zeitschrift sv. IV. 1861; — Markgraf, Ueber Georgs von Podiebrad Plan eines europaeischen Fürstenbundes, Histor. Ztschr., sv. XXI.; das Verhältniss K. Georgs von Boehmen zu Papst Pius II. (1458—1462); die Bildung der katholischen Liga gegen K. Georg von Podiebrad (Hist. Zeitschr. sv. XXXVIII., 1877). — Bádání obou škol, apologetické a kritické, dospěla nedávno ke dvěma spisům, jež, ač jsou směru zcela protivného a ceny velmi nerovné, přec oba celkem vynikají znamenitě: oba spisovatelé svými pracemi předběžnými výborně připraveni, bádáním úplným a velmi dobře provedeným shrnují a opravují všecka studia předešlá. Bachmann má k Jiříkovi osobní nenávist; jako poctivý nepřítel upouští od každé obžaloby, která nezdá se mu odůvodněnou, ale neskrývá hněv, který mu působí nedostatek důkazů; studiu této doby věnoval dlouhá leta. Jeho monografie: Ein Jahr böhm. Gesch.; — Böhmen und seine Nachbarländer unter G. von Pod., Praha 1878, — byly velmi důkladnými obžalobami; od té doby uveřejnil v Allgemeine Deutsche Biographie velmi zajímavý životopis Jiříkův; konečně velmi podrobné vypravování o nejdůležitější části panování jeho podal v 1. svazku velikého historického díla Deutsche Reichsgesch. im Zeitalter Friedrich III. und Max I., Lipsko 1884. V tomto díle poněkud dlouhém a temném není méně učenosti nežli vášně a o svědomitosti p. spisovatelově svědčí, že přes jeho úsudky velmi tvrdé o králi, dojem, který si učiníme ze čtení tohoto spisu, nijak není nepříznivý Jiříku. Tomek konci dějin husitských věnoval VI. a a VII. díl svého Dějepisu Prahy (Praha 1885 a 1886). Tomek, jehož jméno by bylo slavné po vší Evropě, kdyby z vlasteneckého pocitu, schopného obdivu, nebyl psal všecka díla svá česky, svou přísností a pevností ducha, plnou znalostí událostí a upřímností zasluhuje bez odporu, aby byl vřazen do první řady historiků současných. Áčkoli bývá vždy neopatrno v dějepise mluviti o práci skončené, zdá se mi nicméně pravdě velmi málo podobným, že od nynějška na dlouho připojí se něco valného k dílu jeho o Poděbradovi.

ho: papežové jednali by, leč by neměli ničeho více očekávati od bezvládí. Katolíci čeští hýbali se hlučně, chlubíce se několika skvělými přestupy: aby zamezeno bylo toto odpadání, které byť i mnoho neseslabovalo podobojích, velice je pobuřovalo, hrozíc každé chvíle vyvolati novou válku občanskou, bylo důležito zříditi pevnou a řádnou moc. — To bylo předmětem stálé péče Jiříka z Poděbrad. Povýšen byv důvěrou husitů na čestné a vůdčí místo, nemohl ani nechtěl svou věc oddělovati od jejich, ale jeho věrnost nebyla nesnášelivá, volal k sobě všecky lidi dobré vůle, snaže se spojiti všecky strany společným úsilím, aby vlasti své pojistil politický a náboženský mír, jehož potřebovala tak důtklivě.

Pro usmíření stran bylo třeba je ovládnouti. U pánů katolických vášně neb osobní prospěchy udusily všecko vlastenectví. Všady Poděbrad narážel na zlou vůli Rosenberka a jeho přátel — v Čechách, kde jejich vinou žádné předsevzetí nebylo ku konci přivedeno; při dvoře císaře Fridricha, jehož liknavost a zlou vůli povzbuzovali; v Římě, kdež úsilovně žádali papeže, aby odmítl všeliký ústupek. I ti, kterým později událo se Jiřího obviňovati ze sobectví i osobní ctižádosti a s největší trpkostí vytýkati mu jeho násilné skutky, měli, jak se zdá, za lubem doháněti ho k nejhoršímu, nutíce ho jaksi k násilným rozhodnutím.

Zároveň pozbývali půdy v zemi: jejich obratnost přílišná činila je podezřelými, jejich taktika byvši prohlédnuta, neoklamala již nikoho. Chování církve sbližovalo různé skupiny husitské; naproti neustálému dráždění i nejnesmělejší, vzdávajíce se nesplnitelných nadějí, rychle ustupovali na zad: mezi mistry a doktory, kteří usilovali o jmenování Rokycanovo k arcibiskupství Pražskému, v první řadě byli muži, na jejichž shovívavost kurie byla zvykla spoléhati, Prokop z Plzně, Jan z Příbramě a Petr z Mladenovic.

Velký proud mínění se zračil; jak by byl Jiří nehleděl užíti ho, aby rozšířil a upevnil svou moc? Cítil v sobě dosti srdce a dosti ducha, aby Čechám vrátil mír a moc: jak by nebyl odstranil překážky, které bránily plnému rozvoji jeho schopností? Bylo to jeho právo a byla to jeho povinnost. Ctižádost není vinná, leda když ve své péči zištné zapomíná na prospěch obecný. V tomto smyslu kdo byl tu ctižádostiv: Oldřich z Rosenberka a šlechta katolická, kteří za osobním cílem neb i — připustíme-li nejpříznivější domněnku — v záštiplném podnikání udržovali nepořádek, šetrně zacházejíce se

živly rozkladu a rozvratu[1] čili Jiří, který měl všecku péči upřímnou, aby ukončil dobu válek občanských, obnovil pořádek a myslem vrátil opět důvěru.

V Čechách nebylo tenkrát ani žádné pochybnosti o tom pro ohromnou většinu obyvatelstva. Katolíci cítíce, že nemají půdu pod nohami, se zoufalou urputností zápasili proti mocnějšímu a mocnějšímu nátlaku národa, žádajícího pokoje, pořádku a svobody náboženské. Jejich důvěra v úspěch a jejich pýcha ustoupily málomyslnosti a rozpakům. Kynula jim již jen jedna čáka: protahovati věc, až by dočkali se chvíle, kdy Ladislav, syn Albrechtův, dojde zletilosti, aby s ním znovu ujali se plánu, smrtí Sigmundovou tak nešťastně přetrženého; nevzdávali se svých nadějí, ale odročovali je, důvěřujíce náhodě, době a chybám husitů.

Počítali však bez Jiříka; jeho mírnost byla velmi obezřelá a jeho diplomacie, byť i velmi upřímná a plná dobré vůle, byla velmi prozíravá. Vyjednával potud, pokud doufal, že získá opět protivníky své, dále potud, pokud se mu zdálo potřebným, aby vůči všem prokázal jejich zlou vůli. Ode dne, kdy přesvědčil se, že jsou zcela hluši ke každému důvodu, a kdy jasně to dokázal stoupencům svým, jedná s velikou rychlostí a rázností. Svolal valný sněm do Hor Kuten, kam dostavili se nejen zástupcové čtyř krajů, které spravoval, ale i všickni, kdo byli odhodláni podporovati jeho politiku: v tomto jakémsi plném shromáždění strany pod obojí byla jemu svěřena nejrozsáhlejší moc; použil jí hned k rozhodnému činu. Sigmund jmenováním Menharta z Hradce k purkrabství pražskému, straně katolické pojistil vládu v hlavním městě království; velmi veliká většina obyvatelů, fanatičtí kališníci, snášeli zoufale tuto moc, čekajíce na příležitost, aby svrhli toto jařmo nenáviděné. Bylo-li dlužno nechávati déle spojence, obrance pravé víry, živořiti v potupné závislosti? Či snad Jiří měl zpraviti své protivníky o záměrech svých a přivoditi nevyhnutelnou krvavou srážku? Zbrojení jeho vzbudilo jistý nepokoj mezi jeho protivníky: se zvláštní prostoduchostí, které nelze vysvětliti než pokleslostí mysli jejich a přesvědčením, které měli

[1] Bachmann, vždy tak přísný ku Poděbradovi, v němž vidí jen ctižádovce, který bez osobního přesvědčení kořistí z husitství, aby došel království, uznává přece, že na Oldřicha z Rosenberka spadá vina zmařeného jednání s Fridrichem a že pletichy jeho činily zřízení vlády nemožným. Článek »Podiebrad« v Allgem. deutsche Biographie.

o své málomoci, přestali na neurčitých prohlášeních, nečiníce žádného opatření. Jiří použil jejich nečinnosti; z nenadání objeviv se před Prahou, vzal ji bez boje k veliké radosti Pražanů, kteří bez smlouvání přiznali mu všecka práva královská, jichž se ujal [1] (v září 1448).

HLAVA DRUHÁ.

JIŘÍ Z PODĚBRAD, SPRÁVCE ZEMSKÝ.

Moc Poděbradova uznána ode všech stran. — Ladislav, král Český. — Obnova státu Českého; pokoj mravní a pokrok hmotný. — Jednání s církví. Papežové vítězí nad opposicí, jejich pyšné naděje. Mikuláš V. Legatové papežští: Jan Karvajal, Mikuláš z Kusy a Jan Kapistran. — Dobytí Cařihradu od Turků. — Aeneas Sylvius Piccolomini. — Kalixt III. (1455). — Smrt Ladislavova (1457).

Smělý útok Jiříkův byl pravý převrat státní a znamená rozhodný pokrok v práci o reorganisaci českou. Vypuzení katolických vladařů z Prahy dovršilo dílo zahájené volbou Ptačkovou a smírem obou velikých stran utraquistických. Vliv, za který Jiří děkoval svým úspěchům dřívějším a své chrabrosti osobní, vzrůstal na dále kouzlem, které víže se všady k držení hlavního města, a které rozmnoženo tu ještě obyvatelstvem a bohatstvím města, jakož i službami od něho revoluci prokázanými. Od počátku Praha byla vždy nejpevnější tvrz reformy, na čas ovládala veškeru zemi, a většina druhých měst uvykla si jíti za heslem jejím.

[1] Palacký IV., str. 191—194. Katolíci, kteří svou liknavostí a neopatrností podporovali úspěch Jiříkův, později pokoušeli se omluviti chybu svou, zahrnujíce vítěze výčitkami. Mluvili o proneveře, o zradě: obyčejná to nespravedlnost stran, které rády žádají od jiných jemného svědomí a přílišné úzkostlivosti, jichž samy se své strany neváźily sobě. Ku podivu, Palacký do jisté míry neschvaluje jaksi obratnost Jiříkovu a lituje, že není v něm oné velkomyslnosti rytířské, které diví se při Ptačkovi: v skutku časy se změnily a velkomyslnost nebyla vhodná. Více váhání bylo by slabostí. Na štěstí pro Čechy Jiří nebyl rytířem.

Jiří pracoval rychle ke své převaze: byv posud jenom náčelníkem strany, chtěl státi se náčelníkem národa; proto snažil se moc svou založiti na zákoně a způsobiti, aby uznána byla ode všech nehledě ku původu náboženskému. Došel toho bez velikých nesnází. Katolíci, zvlášť Oldřich z Rosenberka pokusili se o odpor branný; všedše v konfederaci, jednotu Strakonickou, zahájili nepřátelství; ale veřejné mínění rozhodně jim nepřálo; bojovali sami bez horlivosti a jako k upokojení svědomí. Oldřich pozbyv mysli, sešlý, příliš starý, aby vzdal se snah, které vyplňovaly život jeho, ale domáhaje se jich již jen chabou horlivostí, trápen zbožnou úzkostlivostí, chápal se znova známých úskoků s kmetskou svéhlavostí. Politika jeho se opakovala, připravujíc se o důvěru: vyjednávání podnikaná bez vážné vůle smluviti se, příměří sotva zjednaná, hned porušená, výpravy tak málo opravdové jako vyjednávání, koalice plné výhrad se spojenci, kterým nebylo důvěřováno, a kteří v rozhodné chvíli odpadali. Zdálo se, že hledí odvrátiti od sebe mínění veřejné, dokázati, že nemá jiného vůdce nežli ctižádost, jiné péče nežli rozmnožení svých statků nebo své moci, jiného cíle nežli bezvládí. Katolíci ostatně, byť i dosti silni, aby podstoupili boj proti nesvorným kacířům, byli v menšině příliš slabé, aby mohli pomýšleti na úspěch, jakmile tito se spojili.

Úspěchy Jiříkovy nezměnily jeho chování. Nezapomínalť, že jako zástupce husitů jest povinen chrániti jich. Vrátil jim Prahu, schválil rozličná opatření přísná ustanovená k očištění města od kalu papežství, ale zároveň se vzácnou pevností snažil se dokázati, že politika jeho není ani úkladná ani strannická. Přestav býti náčelníkem strany, nechtěl, aby vítězství jeho bylo triumfem zvláštní frakce. Zamýšlel ze státu učiniti, čím státu dlužno býti ve společnosti dobře spořádané, záruku pořádku a všeobecné svobody; měl, jak vyslovil to později, povinnosti vůči všem i hleděl ovšem vyplniti je stejně. Okolnosti byly příznivy této vládě smíru a upokojení: podobojí jsouce příliš mocní a upřímní, aby se odhodlali k odpadlictví, byli dost unavení, aby připustili snášelivost. Kromě některých sektářů nedobré pověsti husité uskrovnili se ve svých žádostech; neměli větších nároků nad kalich, nad úctu ke svým obřadům a kněžím, nad náčelníka, který by jich chránil proti všemu nebezpečenství reakce. Horlivě posiloval toto smýšlení, vzdaluje zásadní otázky, které rozněcují spor a činí všelikou shodu nemožnou; fanatism byl vysílen, těžil z toho. Vzhledem k této umírněnosti katolíci ztráceli nejlepší

zbraně své. Jak naříkati na pronásledování, když Jiří po boku svém měl katolíky neustupné, ano často jmenoval je k nejvyšším úřadům. A měli právo vymáhati více a hráti si na mstitele ohrožené víry oni páni pravověrní, kteříž o spolek ucházeli se s Tábory! Protivníci Poděbradovi, vyčerpavše prostředky, hledali pomoci zahraničné i volali vévodu Saského. Těžká neopatrnost! Pouštěli se na půdu nejkluzčí. Diplomacie Jiříkova byla moudřejší a činnější nežli jejich. Spojenci, které proti nim postavil, zmařili pomoc vévody a z tohoto pokusu nezdařeného jednota Strakonická měla toliko hanbu pro zradu národní, ze které spravedlivě kořistilo se proti ní.[1] Po tomto posledním nezdaru jednotníci důrazně tísnění poddali se osudu; příměří Vilšteinské (1450) znamenalo skutečný konec jejich odporu a roku 1452. Jiří od sněmu byl zvolen za správce zemského.

Protivníci odvážili se posledního pokusu, odporu skoro čistě formalního; lehkost, se kterou tento odboj nový byl potlačen, ukázala, jak jejich strana rychle scházela. Poslední města Táborská otevřevše brány své, uznala moc Rokycanovu a učení úředního utraquismu; Oldřich z Rosenberka jakoby uznal sám porážku svou, přijav místo v radě dvanácti členů ustanovených k tomu, aby bděli nad Jiřím a radili jemu. Ke šťastnému konci Poděbrad dovedl první část svého úkolu nikoliv nejsnadnější. Volený hejtman nad jedním krajem povýšil se znenáhla k důstojenství správce zemského, v němž uznán byl od veškerého království; potlačiv všecken odpor, svému zákonu podřídil všecky strany. Dal Čechám vládu a odňal takto protivníkům svým nejlepší záruku jejich zdaru, bezvládí.

Sněm svěřiv Jiříkovi nejvyšší moc, uložil mu dvojí úkol: obnoviti bezpečnost a pořádek v zemi a hájiti kompaktat.[2] To byl všecken program vládní, jemuž Jiří nespronevěřil se nikdy. Od svého povýšení až do své smrti má stále na mysli tyto žádosti stavů, které zahrnují v sobě zajisté přání ohromné většiny národa: pokoj a svobodu náboženskou. Nikdy smlouvě nedostálo se s větší věrností,

[1] Ve svém vyhlášení války Oldřichovi Pražané vytýkají mu, že spojil se s Němci, „těmito nepřáteli úhlavními netoliko páně správcovými, ale i všeho království Českého", Tomek, IV., str. 203.

[2] Moc daná sněmem dne 27. března 1452 Jiříkovi a jeho radě rovnala se bezmála plné moci královské. Měliť úřady a soudy obsazovati, spravovati všeliké důchody korunní, bdíti nad pořádkem a bezpečností a užívati pro to branné moci stavů. Moc správce zemského měla trvati dvě léta a měla se vztahovati na všecky stavy a obyvatele království. Tomek VI., str. 223.

a vděčnost národa byla spravedlivou odměnou panovníku, který jemu tak věrně sloužil.

Zatím nejlepším prostředkem k zabezpečení veřejného pořádku bylo aby uznán byl za krále Ladislav, syn Albrechtův, a aby uloženy mu byly podmínky, které by uspokojily utraquisty. Král katolický, který by zachovával kompaktata, panovník, který by s právy rodu spojoval práva, jichž došel volbou sněmu, německý Habsburk, který by vládl vedením osvědčeného obhájce národu českého, jak přáti sobě lepšího panovníka! Byl by podstatným, živým důkazem obecného smíru, zárukou všeho prospěchu, poutem, které by znova sloučilo všecky země korunní, nyní v plném rozkladu. Poděbrad projevil této chvíle, jako to ukázal na konci svého života, když neváhal nabídnouti korunu Českou králi Polskému, že, jestliže byl ctižádostivý, ctižádost jeho byla dosti vznešená, aby především rozněcovala se prospěchy vlasti. Použil velmi obratně nesnází, ve kterých vězel Fridrich III., aby přiměl ho k vydání svého svěřence Čechům, a Ladislav byl vyhlášen za krále od stavů, jakmile přijal podmínky, které byly mu uloženy a které měly učiniti nemožným všeliký pokus o reakci (1453).

Ale jakou cenu tenkráte měly sliby, třeba tak výslovné jako tyto! Upomínka na neblahé panování Sigmundovo a Albrechtovo tkvěla ve všech myslech. Nezištnost Jiříkova nevedla až k neopatrnosti; od Ladislava dal sobě potvrditi, potom prodloužiti moc správčí. Úplné odstoupení bylo by bývalo osudné a vinné; nesmyslno a zločinno by bylo nechati opět otřásti dílem tak pracně vykonaným a poškoditi mír ještě nedobře zabezpečený: sám prospěch Ladislavův vyžadoval, aby toto dítě chráněno bylo proti sobě samému, proti svým vášním a předsudkům; král přišel velmi předpojat proti podobojím a Čechům; a kdyby byl ponechán sám sobě, jeho neopatrnost byla by vedla rychle k odboji.

Ostatně bylo by směšno žádati po Jiřím loyalismu, kterého odedávna nebylo v Čechách: velmi upřímně přilnul k mladému panovníku, všecky skutky zdají se tomu nasvědčovati; ale jak tato nová náklonnost byla by u něho nahradila vášeň, která vždy vyplňovala duši jeho, lásku k vlasti! V přijetí Ladislavově viděl prostředek nejjistější, aby konec byl učiněn shonu stran, aby uzákoněním byla rozšířena vlastní jeho moc, a aby takto zjednal si nejpříznivější podmínky ku práci o blaho veřejné. Z důvodů politických i rozumových, z povinnosti k národu sklonil se před králem, který jednohlasně byl zvolen, a loyalně pracoval o to, aby v něm připravil

Čechám osvíceného a spravedlivého panovníka. Ale nade vše staral se o budoucnost království, a bylo by bývalo s podivením, kdyby pro liché zdání šlechetnosti byl zapomínal na tento nejvyšší cíl. V jistých případech odříkání se jest jen neobratností a velkomyslnost odpadlictvím.

Jiří nesklamal se v záměrech svých, a přijetí Ladislavovo od sněmu bylo skoro ihned odměněno. Země přivtělené, kteréž od smrti Albrechtovy byly v skutku odtrženy od koruny, vrátily se v jednotu, Morava bez nesnází, Slezy po některém váhání. Nebyl to úspěch prostřední.

Ačkoli do jisté míry byly zveličovány pokroky Němců v Čechách před XV. stoletím a ačkoli na druhé straně s jistou tendencí líčí se vítězství Slovanů po válce husitské jakožto rozhodnější a úplnější nežli bylo v skutečnosti, není pochyby, že poslední události hluboce proměnily povahu království a královské moci v Čechách. Při vší přízni prokazované Čechům od Karla IV. dvůr Pražský za Luxenburků pokládán byl, aspoň na venek, za dvůr německý. Význačné známky zajisté zjevovaly již nevoli, se kterou domácí obyvatelstvo snášelo převahu kmene nevraživého, ale toto temné vření, které prozrazovalo se jen čas od času náhlými výbuchy, hrubě neznepokojovalo zaujatých vrstevníků, kteří v něm viděli poslední záchvaty zmírající národnosti. Lid slovanský mizel pod vrstvou německou, velmi tenkou a již již se lámající, ale k uvádění v omyl přece postačující. Zvolení Luxenburků za krále římské přispělo ještě k rozšíření a upevnění domněnky, že Praha je městem německým a království České zemí říšskou.

Není tudiž podivno, že Němci slezští, kteříž ohroženi byli Polskem, v jednotě s Čechy hledali záruky proti nebezpečenství slovanskému. Ale ukázalo se, že noví ochránci jejich stali se jim brzo nebezpečnějšími nežli dávní nepřátelé jejich. Vítězství husitů, přeměna Prahy, kde cizí živel neměl více žádného vlivu, přerušení styků s říší vysvětlují a do jisté míry ospravedlňují nepokoj obyvatelstva původu německého, poddaného koruně České: podmínky uložené od sněmu Sigmundovi a jeho nástupcům potvrdily vítězství nepřátelské národnosti; království České bylo na příště královstvím nepopěrně slovanským. [1]

[1] Tyto úzkosti vylíčeny jsou velmi živě v Grünhagenově Geschichte Schlesiens, I., str. 258., 390. a násl.

Slezy, kde zápas mezi živlem slovanským a německým byl vždy velmi ostrý, kde dílo poněmčovací ještě dosti nepokročilo, aby vzdorovalo každé reakci, byly zemí, kde národní cit německý byl nejživější. Slezané překvapeni byvše obratem tak neočekávaným, byli jím ještě více popuzeni a bouřili se proti bezpráví osudu, který znovu je ohrožoval nenáviděným panstvím Slovanů. Přenášeli hněv, který vzbuzovali v nich Čechové, na víru, kterou tito vyznávali a jejich horlivost katolická byla jednou z forem jejich vlastenectví německého. Na příklad obyvatelé Vratislavští, kteří byli nejurputnějšími nepřáteli Husitů, zajisté byli by s menší krutostí bojovali proti Jiříkovi, kdyby v něm nebyli nenáviděli Slovana právě tak jako kacíře.

Ztráta země tak bohaté a lidnaté jako Slezy byla by však velice vážně oslabila moc Čech; podrobiti ji mocí bylo odvážným podnikem a za okolností tehdejších nebylo lze na to pomýšleti. Ale bylo třeba stůj co stůj konec učiniti situaci, která prodlením byla by učinila všeliké nové spojení nemožným. Nastoupení Ladislavovo na trůn bylo rozhodným tahem, který Slezanům odnímal jejich záminky nejzvláštnější. Obratností svou Jiří postaral se o ostatek: hleděl, aby nebyli doháněni k nejhoršímu, zjednal přechody, propůjčil jim všeliké odklady a úlevy, kterých si přáli. Měl méně sebelásky než pýchy: nedbal o to, aby nabyl osobního prospěchu, ale aby po všech končinách koruny pokračoval v díle obnovy, tak šťastně počatém v Čechách; především bylo třeba zachrániti zásadu, obnoviti tradice jednoty a posečkati, až se utvrdí. Nemyslil zrovna až na državy nejvzdálenější, na země, které byly jako přepychem, na příklad na Luxenburk, ale nejprve měl péči o zámky a města na severu Čech, které Sigmund zločinnou neopatrností byl zastavil vévodovi Saskému: správce zemský usiloval o vrácení jich koruně s vytrvalostí, která neochabla ani vytáčkami vévody ani lhostejností mladého krále.

V týž čas, kdy obnovoval takto moc českou, práce vnitřní reorganisace pokračovala rychle. Spravedlnost dála se opět svým řádem, války soukromné byly zakázány, bezpečnost na cestách chráněna, loupežníci a zloději přísně trestáni. Nejpotřebnější vyřizovalo se nejdřív a ve spěchu, se kterým se postupovalo, neuvažovalo se vždy dost určitě o vzdáleném dosahu nařízení. Tak předpis o obecné bezpečnosti ohlašuje, že všichni pacholci dělní nebo služební budou přinuceni míti pána svého; kdo nebudou moci dokázati, že žijí poctivě od své práce neb že provozují řemeslo, budou po-

kládáni za tuláky (1453). Jiný článek zakazuje, aby žádný žádnému čeledi neodluzoval, ani lidí úročních ani služebných, leč by se řádně vyhostili a pánů svých slušně odbyli. [1] Nálezy osudné, které potřebami času vysvětlují se, ale neospravedlňují úplně; bylyť přílišným ústupkem pánům, ohrožujíce osobní svobodu sedlákův a připravujíce zavedení nevolnictví.

Zatím nikdo neznepokojoval se těmito možnými účinky; každý oddával se plně radosti, že může trochu oddechnouti po tolika útrapách. »Tehdá, praví starý letopisec, země byla u velikém upokojení.«[2] Obchod ode dávna přerušený ujímal se opět, a kupci houfně přijížděli z krajin okolních. V zemích od přírody bohatých po velikých krisích, jakmile pokoj jest obnoven, následuje bezprostřední a skoro náhlá náprava; jest to silné, bujné pozdravování se: činnost je všeobecná, výroby přibývá, obchod se rozmáhá; každý má se za bohatého a zdá se jím. Jiří doufal pevně, že utvrdí trvale tento blahobyt; bezvládí, kteréž odstranil, a kterým moci dosáhl, zůstavilo v něm největší ošklivost nepořádku, potřebu pravidelného položení a bezpečné budoucnosti. Nebylo jemu dosti, že konec učinil revoluci, chtěl zem uchrániti od nových záchvatů.

Za tím účelem hleděl povznésti království z málomoci, ve kterou pokleslo, obnovoval jmění korunní, jež ve státě ještě zcela feudalním bylo hlavním živlem moci panovnikovy, vykupoval některé statky a přinucoval uchvatitele, aby vrátili zboží, které drželi nezákonně. Posílen tímto jměním znovu získaným, podporován vděčností národní, oporu upřímnou maje ve městech — uspokojených blahobytem hmotným a věrným šetřením náboženských svobod jejich — král bez nebezpečenstvi mohl vzdorovati úkladům nespokojencův a ctižádostivců. Čechy, zbavené všech starostí vnitřních, přirozenou povahou věcí nabývaly opět vlivu na venek, jaký příslušel národu lidnému, chrabrému a bohatému. Králováni Ladislava Pohrobka (1453—1457) počítá se zajisté mezi nejšťastnější a nejblaženější léta dějin českých; nikdy snad takového pokroku nebylo zjednáno za tak krátký čas a s tak malou námahou; tato léta mládí, jejichž obzor nezachmuřovala žádná tesklivost, jejichž jasnou důvěru nekalila žádná upomínka smutná, sluší pokládati také za nejkrásnější dobu v životě Jiříkově. Měl okamžiky větší slávy a plnější moci, rozvinul vlastnosti

[1] Palacký, IV., 1., str. 346.
[2] Staré letopisy české str. 163.

skvělejší a hrdinnější; jeho oddanost k Čechám nikdy nebyla lépe vzbuzena ani lépe odměněna.

Ale nicméně za všeobecného uspokojení objevil se mráček: styky Čech s církví římskou. Nebylo zjevné války, poněvadž pokračovalo se ve vyjednávání a Čechové ohražovali se svým poslušenstvím, ale pravý mír byl mnohem vzdálenější, poněvadž papežové posud nebyli potvrdili kompaktat a poněvadž husité v skutku nevšímali si nijak nálezů kurie. Nešťastné války křižové, na něž v Německu ještě bolestně bylo vzpomínáno, papežům odporučovaly opatrnost; ale jestliže tito na chvíli přestali proti kacířům vrhati vojska, jež nepochybně by byli těžce sbírali, od svých nároků nepouštěli v ničem. Byloť jejich vůlí neproměnnou — a tato v jistém smyslu byla zákonná a ve všech případech velmi pochopitelná — aby husity přivedli k poslušenství, leč nechtěli odměniti toho podrobení některými ústupky. Nic nebylo vzdálenějšího mysli utraquistů, kteříž odpovídali na všecka vyzvání: Máme za pravidlo smlouvu svobodně zjednanou; žádáme, aby v jistých kusech byla přehlédnuta, ale nemíníme, aby pochybovalo se o podstatných výhodách, kterých nám podává. Protože dále měli jasné důvody, aby slibům dvoru papežského důvěřovali jen opatrně, zárukou žádali osazení arcibiskupství Pražského utraquistou Rokycanou, jenž byl již zvolen od sněmu, a jehož činnost v církvi české upomínala na činnost Ptačkovu a Jiříkovu ve státu. Hrozilo nebezpečenství, že rokování protáhne se bez výsledku; obě strany stály proti sobě, nechtíce a nemohouce téměř v ničem ustoupiti od svých podmínek.

Diplomacie římská však velmi důvtipně smiřuje své prospěchy a zásady: vědělať, že nesluší věc hnáti, a že několikráte, kdy dala se unésti netrpělivostí, bývalo jí na dlouho pykati. Byli mezi preláty mužové plní přesvědčení a nadšení, v jejichž očích všeliká smlouva s kacíři byla bezbožností a jako odpadlictvím, a na ně padá veliká část zodpovědnosti za poslední roztržku; ale nechybělo ani duchů pokojnějších a povolnějších, kteří měli jasnější představu o skutečnosti a nebyli neochotni k ní hleděti. Sami papežové, Eugenius IV. (1431—1447), Mikuláš V. (1447—1455), Kalixt III. (1455—1458), ačkoli celkem dosti nepřízniví, konečně rozhodli se určitě jen o jednom kuse: dojíti poslušenství Čechův; o nejlepším prostředku, jak by jeho dosáhli, nezamítali rokování, byvše chvílemi na vahách, není-li nejjistější prospěch ještě zakoupiti to některými sliby. Ale nezůstávajíce při této myšlénce, vrátili se ke svým prvním, nezměnným roz-

hodnutím, postavili se určitě na stranu fanatiků, ale po rozličném kolísání, méně následkem rozhodného přesvědčení nežli nátlakem okolností. Na počátku záměry jejich nebyly tak hotové, jak obyčejně se myslí; shoda nebyla tudíž naprosto nemožná, ale toliko málo pravděpodobná a velmi nesnadná, vyžadujíc nejen mnoho dobré vůle na vzájem, ale největší obratnosti, veliké vytrvalosti a téměř zvláštního sběhu příznivých okolností. Jak události dosvědčily, nejmenší náhoda mohla poškoditi vše a lichý krok zmařiti všecku naději v mír.

Vzrůstající nesnáze s konciliem Basilejským odvrátily trochu pozornost Eugeniovu od věcí českých — ba zdálo se, že také asi zmírní jeho smýšlení. Smělá a odvážná diplomacie byla by mnoho vymohla na papeži a na koncilii, kdyby je byla strašila druha druhem; Sigmund bezděky ukazoval Čechům cestu, když žádal otců, aby Rokycanu potvrdili za arcibiskupa, »jinak že by byl přinucen obrátiti se ku papeži«, nebo když psal papeži, aby obdržel od něho, čeho nedoufal vynutiti na sněmu (1437). Na neštěstí bylo známo, jakou váhu mají jeho protestace, a on sám pečlivě legáty zpravoval, že jde jen o to, aby husitům dalo se zdánlivé zadostučinění.

Smrt Sigmundova přerušila vyjednávání. S kým by byl Řím smlouval se za všeobecného bezvládí? A k čemu by byla smlouva v době, kdy kacířství bylo v plném rozkladu? Postačilo již zůstaviti je, aby sešlo přirozenou smrtí. — Utraquism sklamal veliké tušení, ani dlouhá krise, kterou přežil, nedopřála mu, aby těžil z nesnází papežské stolice; schisma trvalo ještě (skončilo teprv odřeknutím se protipapeže Felixa V.), ale již od několika let podrobení se koncilia bylo toliko otázkou času. Kurie nabyla opět plné svobody svého jednání dříve, než husité se zotavili.

Papežství pobouřilo se živě, opojeno jsouc rychlým vítězstvím svým. Zvítěziloť nad konciliem, zdrtilo všeliké choutky po vzpouře; národové znenáhla pokořili se jemu. Počalo domnívati se, že až posud bylo příliš bázlivé a že třeba jemu jíti jen směle nesnázím v ústrety, aby zmizely. Vzdorovalo nejmocnějším panovníkům, a hrstka kacířů by je držela ve strachu! Opojení z úspěchů zvítězilo nad obyčejnou opatrností jeho: velmi silné bylo pokušení, aby zneužilo svého štěstí. Stolice papežská nezvolila příhodné chvíle, aby se poučila přesně; nesledovala ruchu soustřeďovacího, který vykonal se mezi husity, myslila, že stále má proti sobě strany rozdělené, slabé, a ve svých nárocích i předsudcích byla posilována od svých stranníků českých, kteří nadsazovali svůj vliv.

Rok 1446 jest datem velmi důležitým v dějinách husitství; značíť jakousi krisi v zevnější a vnitřní politice: uvnitř podobojí s pevným rozhodnutím, že nedají se podváděti od katolíků, kladou první základy k řádnému ústrojí; na venek dvůr římský, jehož chování až dosud bylo dosti kolísavé, odhaluje své záměry a z bezvýminečného poslušenství husitů činí první podmínku všelikého vyjednávání. Takto půda rokování náhle se mění, a Čechové ocitují se naproti požadavkům, jejichž možnosti netušili.

Až do té chvíle Čechové i při vší zlé vůli, se kterou se potkávali, nikdy nemyslili, že církev míní popírati kompaktata; po jejich názoru rokování vztahovalo se jen k některým kusům vedlejším, z nichž toliko jeden byl jaksi důležit, povýšení Rokycanovo na arcibiskupskou stolici Pražskou. Vypravili do Říma posly, jimž uloženo, aby konečně přinesli odtud jmenování jejich kandidáta. Jaké bylo jejich ustrnutí, když vyzváni byli k odřeknutí se kalicha (1447)! Kardinálové nejen zamítali všeliký nový ústupek, ale chtěli dosíci od husitů poslušenství bez výhrady: jediná věc prý jest nevyhnutelně potřebna ke spasení, totiž poslušenství papeže; zlíbí-li se mu učiti, že Kristus je člověk a nikoli syn boží, spaseni budou, kdož uvěří jeho slovům.[1] Řím vzpomínaje si vhodně, že neúčastnil se smlouvy Jihlavské, odmítal všelikou zodpovědnost za skutky koncilia.

S hlediska diplomatické obratnosti cítíme jakýsi podiv pro tento obrat, který jedním rázem kacířům odnímal všecky výhody tak perně vydobyté. Snad kurie byla by však více váhala dáti se na tento smělý útok, kdyby byla jasněji pozorovala nebezpečenství jeho. Měníc takto pronikavě poměry obou stran, činila shodu velmi záhadnou. Nebezpečenství, pouštíme-li se daleko, záleží v tom, že potom skoro nelze couvnouti: papežství zamezilo si všecken ústup, odsuzovalo se téměř k setrvání na svých požadavcích a mělo naraziti na nepřemožitelný odpor národa, který všem bědám raději se vydával než-li odpadlictví. Bylo osudno, že nový papež Mikuláš V., učený, výmluvný, jeden z předních představitelů renaissance na sto-

[1] Viz zprávu poselstva před sněmem, Archiv český II., str. 234. Vysvítá z ní zaražení poslů vzhledem k těmto nárokům a naukám. Oni přinášeli zároveň z Říma důkaz o zradě pánů katolických, kteří tvářili se, jako by podporovali žádosti podobojích a potají je potírali.

lici svatého Petra, osobně byl se účastnil jednání, která předcházela smlouvu Jihlavskou. [1] Měl odtud jisté záští proti sektářům, kterých nepřesvědčil, a sám sobě ospravedlňoval to povinností, aby v jeho rukou moc papežství nevzala újmy. Nad to jeho upomínky osobní jej klamaly, zakrývajíce mu pravou situaci. Myslil, že stále žije v době, kdy kališníci rozdělení a unavení zdáli se hledati jen čestného prostředku, jak by kryli svůj ústup. Domníval se, že může jen sklízeti ovoce předešlého úsilí a jaksi prohlásiti vítězství: nenadál se, že obnoví zase nepřátelství.

Čechové vzpírali se proti návrhům, kterých jim směle podáváno. Kdyby potřebí bylo, než zraditi pravdu, raději by se odtrhli od církve a pokusili »o některé věci, ačkoli pravé i dobré i v písmě založené, ale neobyčejné a těchto časů nevedené«. [2] Mikuláš V. dosti jsa dojat, poznal, že postupoval snad příliš rychle, slíbil vypravení legáta, který by prozkoumal otázku: o několik měsíců později Jan Karvayal přibyl do Prahy (1448). [3]

V Čechách pohnutí bylo živé a nadšení všeobecné: posel míru přijat byl s největší slávou. V skutečnosti dvůr římský, zůstávaje vždy nezměnným, svoloval pouze k upravení přechodů poněkud lepšímu. Karvayalovi bylo delší dobu v zemi zůstati, působiti znenáhla na mysli, zastrašiti bázlivé, svésti nerozhodné, podněcovati nesváry; zároveň užije kompaktat na zničení kompaktat samých, požadovati bude přesného jich plnění, odstraní všecky zvláštní obyčeje husitů, které nebyly schváleny smlouvou, přivede svobody náboženské na tak malou míru, že konečně budou se zdáti nepatrnými i jejich obráncům. [4] Mikuláš V. spoléhal velmi na svého legata: nikdo nepřispěl více k opětnému povýšení moci papežské; on byl hlavní vyjednavatel konkordatu Vídeňského (1448), který potlačiv úmluvy

[1] V. Pastora Dějiny papežův od konce středověku, v překladu francouzském díl II. 1888. Spisu Pastorova, ač velmi je pozoruhodný a psán na základě nových pramenů, nicméně lze užívati jen s velikou opatrností. Spisovatel jest velmi horlivý katolík, a spis jeho jest dithyramb ku poctě papežství.

[2] Naráželi bez pochyby na myšlenku vzkládáním rukou nahraditi svěcení kněžské, co bylo by jim dopustilo zříditi církev samostatnou. Viz Tomka VI., str. 145.

[3] Jan z Karvayal byl jmenován kardinálem roku 1446. Mezi vynikajícími muži, kterými se obklopil Eugenius IV., byl pokládán za nejznamenitějšího. Nikdo neúčastnil se činněji obnovy moci papežské.

[4] Obdobné situace mívají v zápětí podobné účinky. Politika, které zkoušeno proti husitům, je táž, které bylo užito na zrušení ediktu Nantského; je to princip přesného užití a těsného výkladu. Proto nebylo by třeba odsuzovati příliš přísně

Frankfurtské, vydal církev německou vykořisťování papežskému.[1] Byl pln důvěry, netuše, že v Praze narazí na nesnáze zcela jiného rázu nežli s jakými setkal se ve Vídni. V Německu stál vůči několika knížatům, kteří nemínili hnáti věc do krajnosti a za chlubnými zásadami svými špatně skrývali své zámysly zištné; v tomto případě rozhodují jisté důvody. V Čechách bylo dlužno ku poznání přivésti národ cele zfanatisovaný. Shodneme se s politiky, nikoli s apoštoly. Kromě toho vyslanec byl nedobře zvolen; Karvayal byl sám příliš otevřený a náružívý: — jako diplomat v potlačení kompaktat viděl korunu svého poslání a záruku míru v Německu; jako sektář urážel se zpupností odbojníků, kteří svou vůli stavěli nad vůli otců. — Když tázali se ho, je-li či není přijímání pod obojí způsobou holé kacířství, odpověděl, že nejlépe je následovati obyčeje obecného a jeho podivení bylo veliké, když páni, kteří se ho tázali, odvětili, že lépe jest poslouchati Boha nežli lidí. Sám veřejně přijímal pod jednou způsobou, doufaje, že příklad knížete církevního povede ku přesvědčení: podařilo se mu toliko vzbuditi všeobecné rozhořčení. »Nepotvrdíte-li nám kompaktat a Rokycany, řekl mu Petr z Mladenovic, jeden z nejmírnějších mistrů, uslyšíte divné věci o nás, dřív než dojedete zase do Říma.« Ba zda by se tam kdy vrátil? Již ozývaly se hlasy, aby v pomstu za Husa byl usmrcen; uznal za dobré rychlým útěkem uchrániti nepřátel svých od zločinu, a poslání, které vzbudilo tolik radostných nadějí skončilo potupným útěkem. (1448) O několik měsíců později Poděbrad zmocnil se Prahy, odňav takto katolíkům českým poslední naději v úspěch na půdě politické. Neukázala-li by se kurie odtud povolnější? Podobojí myslili to chvíli. Rokycana, kterého všickni husité uznávali na dále za svého náčelníka náboženského, psal papeži několik listů velmi uctivých, myslil, že dojal ho nějak, i chtěl osobně odebrati se do Říma: toto stkvělé osvědčení poslušnosti zajisté bylo by rádo spatříno od stolice papežské a bylo by usnadnilo jednání (konec roku 1449). Podnik byl

církev: je důsledna sama s sebou, přesvědčena jsouc, že chová pravdu, hledí jí brániti. A nejedná tak jen církev katolická, ale všecko pravověří, všecken fanatism a vůbec všecko přesvědčení. Snášelivost jest jen forma skepticismu, a zda skepticism je s to, aby něco založil? Setkáváme se tu s odporem, který je v základě všech věcí lidských: dílo víry vede k svobodě svědomí, která jest její negace, a skepticism uznává práva fanatismu.

[1] O všeobecných dějinách říše a papežství za této doby viz Ranke, Deutsche Gesch. im Zeitalter der Reformation str. 33. a Die römischen Päpste str. 26.

odvážný: Rokycana náhodou unikl biskupovi Pasovskému, který chtěl ho uvězniti; nebyli by ho nechali dojíti až do Italie. Vrátil se rychle, vyléčen byv z klamu, který málem by byl draze zaplatil. Ale nicméně znenáhla Řím nabýval světla o událostech, které právě staly se v Čechách, a Mikuláš V. byl příliš prozíravý, aby nevystihl důležitost toho. Protestacím pánů katolických nedůvěřoval; v jejich horlivosti příliš dobře poznával ctižádostivé snahy jejich. Novému legatovi v Německu, Mikuláši z Kusy, uložil, aby ujal se věcí českých (1450).

Mikuláš z Kusy[1] s upřímnou zbožností spojoval veliké vzdělání a obsáhlé vědění, mělť známost věcí státních, cit pro potřeby svého věku a za pobytu svého v říši zasloužil sobě jméno reformatora církve německé. Ze svého poslání přinesl si přesvědčení, že není lze spoléhati na účinnou pomoc proti kacířství: každý kníže myslil jen na své zvláštní potřeby a nikdo nemínil znepřáteliti se s Jiříkem. Politika i povaha kázaly legatovi, aby vystříhal se prostředků násilných. Na neštěstí, přese všecku ochotu jeho k vyjednávání, Mikuláš V., když byl tak daleko pokročil, jaksi ostýchal se couvnouti; stržen byv hnutím, které vyvolal, neměl ani k tomu plné volnosti. Aby neuškodil sobě a aby ukázal, že lacině nezaprodává práv církevních, poslal do Němec zároveň s Mikulášem z Kusy fanatického mnicha ku vzbuzení záští věřících proti nepřátelům jména křesťanského.

Mnich Jan, kterýž obyčejně dle svého rodiště nazývá se Jan Kapistran[2], byl minorita, který proslavil se zavedením přísnější kázně ve svém řádu. Jeho výmluvnost a přísnost zjednaly mu v lidu velikou vážnost a pověst apoštolská přirozeně ustanovila ho k úřadu »apoštolského kommissaře a generalního inquisitora nákazy kacířské«. Zvolen byv od papeže, aby procházel krajiny východní Evropy a oživoval tam víru, vydal se na cestu hrd jsa svým úkolem a jist svým úspěchem. Jeho oddanost k církvi byla vrozená a prudká, jeho důvěra v neodolatelnou činnost, kterou provozoval, úplná. Kázával latinsky; všady, kam přišel, lid tlačil se kolem kazatelny jeho: pověst o zázracích, které konal, jeho hubenost, která svědčila o jeho zapírání se, jeho přehnané posuňky, zvuk hlasu živosti italské, lebka

[1] Mikuláš Creps, narozen v Knesu (Trevírsko), žil v l. 1401—1464. Je to zajisté jeden z mužů nejušlechtilejšího srdce a nejkrásnějšího vzdělání v XV. století; nicméně těžko je připustiti s Jansenem, že poslání jeho v Německu působilo epochálně, a v každém případě nesnáze v Čechách byly způsobu zcela různého.

[2] O Kapistranovi viz Voigta v Historische Zeitschrift X., str. 19.

učitele jeho Bernardina, kterou vždy s sebou nosil, živě dojímaly obrazotvornost jeho posluchačů, kteří poslouchali ho tajíce duch a popadajíce jej teprve, když řeč předával tlumočníku, jenž vykládal jeho kázání.[1] Pověst jej předcházela: města žádala ho, aby jim přinesl slovo boží; oživoval nenávist, rozhořčoval vášně zanechávaje za sebou takřka sled fanatismu. Jinak však uměl víru svou kázati činy svými: viděli ho dobře v Bělehradě; vždy v průlomu, nepřístupného jak bázni tak slitování, povzbuzujícího mysli; jeho výmluvnost přispěla nemálo ku porážce Turkův a město, osvobozené z nebezpečenství, ve vděčné upomínce spravedlivě spojilo jméno Kapistránovo s jménem Hunyadovým.[2] Zvláštní missionář pro dílo míru, dosti nešťastný spolupracovník pro Mikuláše z Kusy! Kapistran probíhal okolní krajiny Čech, získal několik přestupů, s nimiž způsobil mnoho povyku, hlučně uveřejňoval bullu, kterou papež dával mu moc rozhřešovati každého, kdo se přizná k vině kacířství, jako na příklad, že přijímal pod obojí způsobou.[3]

Psal Poděbradovi, aby tvrdošijně nesetrvával ve svém bludu, Rokycanu zahrnoval nadávkami, Čechy rozhořčoval svými pomluvami a hrubostmi. Mikuláš z Kusy, jenž velmi nespokojen byl touto zbujností, nadarmo mu odporučoval, aby se poněkud mírnil: proč užívati proti Rokycanovi hrubého slova kacíř? Není tak snadno, jak se myslí, zmásti husity, jsouť velmi zběhlí ve znalosti písem a mnohý text svědčí v jejich prospěch; jest nebezpečno hnáti je do krajnosti.[4] (1452) — Kapistran odbyl ho s vysoka, a Mikuláš, ač mrzel se velice, musil se opatrně chovati vůči tomuto šílenci. Kdo věděl, netlumočí-li posléze pravé úmysly Mikuláše V.? Ostatně urputníci a sektáři mají vždy velkou přednost před politiky a umírněnými. Pochybno jest posléze, zda i bez tohoto zakročení nešťastného Mikuláš z Kusy by byl dosáhl něčeho: kurie nebyla změnila svého ultimata; od té doby legat nepokládal za prospěšné, aby pro úspěch velmi málo pravdě podobný znepřátelil se s Kapistranem: na sněmě v Řezně snaže se ještě omluviti prudkou řeč mnichovu, prohlásil, že mu nelze jíti do Čech, leč by Čechové slíbili bezvýminečně podrobiti se církvi,

[1] Grünhagen str. 281.

[2] Viz dramatické vypravování o tomto obléhání (v měsíci červenci 1456) v Saint-René Taillandierově Bohême et Hongrie. str. 64. Kapistrán umřel 23. října 1456 v Iloku.

[3] Těžká urážka pro Čechy, kteří vždy ohražovali se proti obviňování z kacířství.

[4] Tomek VI. str. 225 a následující.

a posel jeho v Praze popřel všelikou platnost kompaktat (1452). Vzhledem k neustupnosti stolice papežské, která neodchylovala se od chování přijatého od doby nastoupení Mikuláše V., utraquisté další naléhání pokládali za marné: vyjednávání bylo přerušeno na několik let.

Čechové několikrát ohrožovali kurii vážnými rozhodnutími.[1] Když byli na chvíli zanášeli se myšlenkou o zřízení samostatné církve národní, vešli ve styky s církví řeckou, a roku 1451 přibyl do Čech posel církve východní, Konstantin Angelik, aby přezvěděl o jejich skutečné víře. List, který tenkrát administratoři podobojí psali císaři byzantskému a patriarchovi cařihradskému (1452) je zvláště zajímavý, poněvadž jasně ukazuje, že kalich ve skutečnosti nebyl jediným kusem sporným s Římem: protestovaliť skutečně proti neobmezené moci, kterouž osobuje si člověk smrtelný, připomínali utrpení a hoře, jež bylo jim podstoupiti. Jaké bylo však jejich provinění? Opřeli se svatokupectví a hříchům smrtelným.[2] Na neštěstí Řekové měli naléhavější starosti, než aby pozorně sledovali věci české, a za krátko potom Cařihrad padl do rukou Turků.

Pád říše byzantské, nevyhnutelný a s dávna očekávaný, zaduněl přece velmi mocně; politice papežské dal nový směr a do jisté míry proměnil úmysly její naproti Čechům. Zveličovalo se zajisté pohnutí způsobené v Evropě vítězstvími Mohameda II. i upřímnost manifestací proti půlměsíci; zvláště v prohlášeních papežských často prokmítá více vlastní prospěch nežli přesvědčení. Papežové hrají úlohu, kterou jim ukládá jejich název jakožto představitelův a představených křesťanstva; v skutku tyto otázky vzdálené mnohem méně mají na srdci nežli otázky, ve kterých zapleteny jsou bezprostřední prospěchy jejich. Byli příliš opatrni a rozšafni, aby se slepě vrhli v podnik, jehož největších obtíží si netajili; ale sláva a vzrůst vlivu z vítězné války křížové, tradice, obrazotvornost a obyčeje politiky prozřetelné, jež žádnými prostředky nepohrdá, kázaly jim, aby nejevili se zrádci věci křesťanské, ba aby i upřímně vyhledávali prostředky k zastavení vpádu mohamedanského. Vše je k tomu pudilo: jakožto Vlachové byli již

[1] Co můžeme říkati? Církev římská sama odstrkuje nás násilně: co zbývá nám činiti? Jsme mocně donucováni, abychom pomýšleli na vhodné prostředky a chápali se rázných kroků (totaliter providere). A jako nepřátel ani obrance nebude nám chyběti. Capistranus triumphans, 382.

[2] Tomek VI. str. 234.

ve styku s Turky, kteří po suchu i po moři ohrožovali poloostrov; jakožto náčelníci církve mohli-liž v rukou nevěřících nechati Cařihrad po Jerusalemu? Jakožto panovníci jaký lepší prostředek měli ku povznesení své vážnosti nežli aby světu nevěřícímu ukázali znovu papežství v čele ozbrojené Evropy. Konečně duše jejich jakožto učenců a neophytů renaissance překypovala trpkou hořkostí při myšlence, že posvátná půda věd a um stená pode jhem barbarů.

Nebezpečenství turecké té chvíle bylo velmi opravdové; vysílené Uhersko bylo již zachváceno, země rakouské netvořily ještě pravého státu; bylyť rozdrobeny mezi rozličná knížata, kteří se nenáviděli, a spustošeny válkou občanskou. Ani spojenci Fridrichovi neklamali se nijak o oddanosti a ráznosti tohoto náčelníka Habsburků.[1] Za těchto okolností země česká byla povolána, aby hrála hlavní úlohu a v skutku za XV. a XVI. století jest jako zálohou vojska zdržujícího Osmany. Beze zdrojů téměř nevyčerpatelných mužstva a zvláště peněz, kterými opatřila své krále, zápas Rakouska s Tureckem byl by se snad skončil jinak. Okolo polovice XV. století její spojenství bylo vzácné. Mělať náčelníka opatrného, obratného a váženého; chrabrost vojínů jejích byla na slovo vzatá, způsobilost hejtmanů jejích slavná.[2] Naproti společnému nebezpečenství ohrožujícímu křesťanství, záměr až dotud kurií oblíbený, aby Čechy

[1] Bachmann pokusil se opříti se mínění až dotud skoro jednomyslnému, které ve Fridrichu vidělo jednoho z nejnepatrnějších panovníků XV. století a jednoho z nejšpatnějších císařů, co kdy mělo Německo. Srovn. Ranke, Deutsche Geschichte im Reformationszeitalter. Bachmann připisuje mu cit pro spravedlnost, zbožnost jinak od nesnášelivosti velice vzdálenou, počestné a čisté mravy, vážnost k vědám a uměnám, věrnost ku přátelům. Způsobem poněkud choulostivým obyčejnou liknavost jeho vykládá hloubkou jeho myšlení politického: Poznávalť budoucnost a pokládal za neprospěšné příliš pozorně sledovati příhody, které nemohly změniti jistého výsledku (str. 8). — Jeho prozřetelnost prý zpravovala ho, že nenastala ještě doba, aby výbojně nastoupilo se proti Turkům. Kojil se velikými nadějemi ve příčině domu rakouského, ale nemínil nijak síly své vyčerpávati ve válce, ze které nebyl by měl žádného prospěchu bezprostředního. V panegyriku Bachmannově jest zajisté něco nadsazeno, ale nelze popříti, že přísnost, s jakou dříve nakládalo se s památkou Fridrichovou, byla nespravedliva; vynikaltě skutečnými dobrými vlastnostmi; vrátíme se k nim. (Viz ve sv. II. o založení mocnářství rakouského.)

[2] Tato fakta popíral Voigt, Georg von Böhmen, der Hussitenkönig (Sybl's Historische Zeitschrift str. 448--449); nikdo však nemůže vyvrátiti, že za této doby celá střední a východní Evropa řídí se taktikou Čechův, a že roty utvořené dle vzoru vojů táborských, jsou strašnou mocí. Pokaždé, kdy válka vypukne, převaha Jiřího z Poděbrad vynikne.

Čechy skroceny byly bezvládím, na příště nejen byl velmi odvážný, ale byl by vzal na se ráz ohavného sobectví, papežství ne bez důvodu bylo by obviňováno, že povrhuje nejvyššími prospěchy Evropy, aby ukojilo své záští. Stolice papežská pochopila to a změnila svou politiku ne co do cíle, ale co do prostředků; v Jiříkovi hledala spojence: v odměnu za podporu, které velmi ochotně mu nabízela, obětoval by se jí a přinavrátil jí zemi.

Katolíci spoléhali plně na Ladislava: mladý král, vychován byv v nenávisti kacířstva, neskrýval smýšlení svého, vynášel je nerozumnou pýchou a ve stycích svých s Rokycanou rád jevil opovržení tím pohoršlivější, čím bylo málomocnější.[1] Moc mladého panovníka na štěstí jeho byla v skutku velmi malá: způsob, jak by jí byl užíval, byl by mu velmi brzy odcizil všecky mysli. Jiří vládl jménem jeho, jsa vlastním králem; čeho by nedostalo se církvi, kdyby jí nabídl své přistoupení? Nebylo-li tudíž možná získati ho?

Roku 1451 císař Fridrich III. vypravil v poselství do Čech jednoho ze svých rádců nejvyškolenějších, Eneáše Sylvia Piccolominiho:[2] poprvé politika stavěla proti sobě oba veliké protivníky, jejichž zápas celou Evropu uváděl v nepokoj. Eneáš Sylvius nebyl nijak fanatikem: jeho mládí dobrodružné, jeho styky se stranami nejprotivnějšími, mnohé a důležité věci státní, do nichž byl zapleten, zostřily v něm ducha od přírody bystrého a rozvily rozum sám sebou velmi chápavý. Jeho víra byla velmi vlažná, aby byla příliš nesnášelivou: ne, že by byl skeptikem, ale byl synem své vlasti a své doby; i v největším nadšení pozoroval rub mínění a věcí; jeho přesvědčení bylo tak nestálé, že nemělo kdy vzrůsti a zmocniti se vší duše jeho. Měl živé vášně, ale vycházely z hlavy. Při zběhlosti ve starém písemnictví záliba, jakou měl pro starožitnost, byla snad jeho vlastností nejpodstatnější a nejupřímnější, ačkoli nebyl nijak prost affektace. Měl veliké úspěchy jako řečník, pyšníval se tím a zneužíval toho mnohdy. Zmítán byv ctižádostí, kteréž ani tiara neupokojila cele, více dbal o to aby zanechal veliké jméno, nežli aby vykonal veliké věci. Jakožto pronikavý pozorovatel znal lidi, ale někdy klamal se

[1] Smýšlení Ladislavovo bylo obecně známo. »Kacířství velmi nepřál« praví Eschenloer, vydání německé I. 18. Neopomíjel žádné příležitosti, aby neprojevil svého opovržení ke kalichu.

[2] Viz zajímavý obraz Eneášův u Zellera »Italie a renaissance«, 2. vyd. sv. 1. str. 27—45.

v nich tím, že posuzoval je dle sebe: oplývaje pomůckami a prostředky věřil poněkud příliš v obratnost diplomatickou; jako všichni, jichž duch větší jest nežli srdce, neuznával jiné pohnutky než rozum; příliš byl Vlachem, aby pronikl až do hloubi oněch duší severu, tak instinktivních a tak opravdově zbožných, mučedlnictví stůj co stůj zdálo se mu hloupostí, a nekřivdil protivníkům svým, domýšleje se o nich, že po něm baží.

Od prvního setkání (1451) pocítil k Jiřímu instinktivní náklonnost.[1] Nebylo-li již v jejich osudech několik rysů podobných? Muž, který vyšed z nejnižších vrstev, pronikl až do rady panovníkův a neměl v úmyslu věru přestati na tom, podivoval se, jakého třeba bylo úsilí, obratnosti, vytrvalosti a ducha drobnému pánu českému, aby povznesl se na první místo. Jakožto učenec cítil snad trochu bezděčného pohrdání k náčelníku, jemuž cizími zůstaly renaissance a nauky, ale velice vážil si přirozených vlastností jeho velikého ducha, bystrosti a výmluvnosti. A takový člověk škodil svému štěstí pošetilou věrností ke kalichu! Znal tuto dobu odboje, protože ji prožil: je to prudkost mládí; tyto záchvaty bláznovské po samostatnosti rozptýlí se, jakmile udeří hodina vážného myšlení; až stane se správcem, zapře brzo své počátky revoluční. Jeho styky s Jiřím a rozmluva s ním potvrdily jeho naděje: Poděbrad vyhnul se hádce, osvědčil svou žádost po míru, nezdál se ani zhola neochotným odtrhnouti se od Rokycany, kdyby to bylo naprostou podmínkou dvoru římského. Sylvius vrátil se z Čech s pevným míněním, od něhož neupustil nikdy: Jiří byl stržen, ale přeje si již návratu ku pravé víře; podveden jsa, ale nikoli vinen, zdržován byl toliko vedlejšími rozpaky, jež snadno lze odstraniti; v obratu tom celá země česká půjde za ním po dobrém nebo po zlém.

Na kvap oznamoval Karvajalovi své dojmy: Jiří jediný může přinavrátiti kacíře,[2] je spravedlivý a dobrý, na něho třeba soustřediti vše úsilí (21. srpna 1451). Úřední představitelé Říma, Karvayal a Kapistran, ač dosti znepokojeni byli tímto nenadálým zakročením, tenkráte nedbali mnoho jeho pozorování, ale Sylvius nepozbyl srdce.

[1] Za příležitosti právě této schůze Benešovské napsal ve svých dějinách císaře Fridricha III. tuto klassickou větu o Jiříku: »Hussitarum errore infectus, alioquin aequi bonique cultor; quem cum nos longo sermone de communione calicis temptavissemus, magis deceptum quam pertinacem invenimus.«

[2] »Si quis est, qui civitates ad unionem trahere possit, Georgius est«. Aeneae epistolae, str. 667 (vydání Hopperovo, Basilej 1551).

Sotva Jiří uvedl Ladislava do Čech, psal mu list velmi lichotný, blahopřál mu k jeho úspěchům, jimiž řád a pokoj vráceny království. Co chybí, aby tento pokoj byl úplný a řád zabezpečen? Ať Čechové nechtí býti stále moudřejší než-li všecko ostatní křesťanstvo, ať pokoří se papeži, který přijme je s otevřenou náručí. Jiřímu přísluší, aby přiměl je k tomu a pojistil takto jak spásu duše své tak slávu jména svého (v lednu 1454).

Zdrženlivostí Jiříkovou v otázkách náboženských potvrzována domněnka, že horlivost jeho pro kacířství jest vrtkavá: zvoliv za úkol svůj mírniti utraquisty, osvědčoval málo snahy v podpoře jejich požadavků; vlažnost jeho vzbudila i jistou nedůvěru mezi nejhorlivějšími kališníky.[1] Zároveň nezanedbával ničeho, aby získal si přízeň dvoru římského; lichotě ctižádostivým snahám papežů, velice hlučně osvědčoval horlivost svou pro výpravu křižovou. Znenáhla záměr Sylviův vážněji byl pojímán: brzo skoro zobecnělo mínění, že pro podrobení Čech stačí, aby získán byl správce a že obrácení tohoto není než otázkou opatrného jednání a času.[2] Ale nepřekročeno ještě předchozích úmluv, a celé měsíce uplynuly, než počalo jednání podrobné. Pokračováno v něm s jistou čilostí teprve po smrti Mikuláše V., když zvolen nový papež Kalixt III. (1455).

Kalixt III., jsa velmi příjemné povahy, velice prostý, málo nakloněný ku přísným prostředkům, přál si konečně, aby dočkal se výpravy křižové, i byl vděčen Jiřímu za jeho dobrou vůli jak upřímnou tak hlučnou. Ve svém smýšlení smířlivém byl zajisté potvrzován od Sylvia, kterého Fridrich III. vypravil k němu v poselství. Eneáš zůstal odtud při něm a jmenován byv brzo kardinálem, stal se jedním z nejvážnějších rádců jeho. Přinášel z Němec přesvědčení a strach: přesvědčením bylo, že knížata říšští cele oddáni jsouce svým řevnivostem a svým snahám ctižádostivým chovají se docela lhostejně ku všeobecným prospěchům křesťanství a neposkytnou žádné pomoci. Fridrich byl příliš zaměstnán a jeho ctižádost byla jak příliš nepokojná tak příliš trpná, aby bylo lze očekávati od něho hrdinného rozhodnutí. Jediným mužem, jenž měl dosti moci, vřelého citu a mysli, aby ozbrojil se proti Turkům, byl Poděbrad. — Dále,

[1] Stížnosti Beneše Mokrovouského, starého obrance kalicha, před stavy (v březnu r. 1454) potkaly se s mnohým ohlasem, a Poděbradovi jen těžce podařilo se zjednati, aby odročeno bylo rokování (Tomek VI. str. 251).

[2] Viz na příklad list biskupa Krakovského ku Kapistranovi ode dne 16. srpna 1454.

ačkoliv opposice náboženská v Německu zdála se potlačenou, oheň doutnal pod popelem; Sylvius to věděl: v tomto obyvatelstvu nalezne se dosti vlažná opora proti kacířství, a bylo velmi nemoudré, dáti jemu příklad revoluce snad vítězné. S každého hlediska bylo tudíž nejlépe vyhnouti se roztržce s husity. Ne že by dlužno bylo něco ustoupiti z práv církevních, ale nebylo třeba tupiti příliš jejich nároky. Jest vždy trapno přiznati se ke svému omylu a couvnouti; proč neosladiti Čechům hořkost jejich lítosti? Co podniknuto, aby se jim cesta urovnala? Bylo-li třeba honositi se tolik přísností, na které přestáváno až posud? V skutku pokrok byl menší než hned po smlouvě Jihlavské. Proč? — Proto, že chtělo se postupovati příliš rychle. Dnes utraquisté mají se na pozoru: kdyby se setrvalo na téže cestě, nedošlo by se leda ku povstání. Lépe jest míti strpení, vyčkati příležitost, ba proč by nesnesl se kalich, aspoň na nějaký čas? Vždyť nebyl zavržen písmem. Čechové naopak nebudou žádati více jmenování Rokycanova k arcibiskupství Pražskému, ušetří se sebelásky kandidáta zatlačeného, zahrnou ho hodnostmi, povolají za kardinála do Říma a zvolen bude arcibiskup český, ale dobrý katolík, který znenáhla obnoví pravověrné učení; utišení bude pokračovati, tradice samostatnosti zmizí a tenkráte vyskytne se věru záminka, aby odstraněno bylo přijímání pod obojí způsobou, jehož hájení nebude nikdo více chtíti.[1]

Bylo-li lze provésti tento plán velmi dobře pojatý, v němž patrna byla ruka jednoho z nejchytřejších diplomatů té doby? Zda by se stavové čeští byli oddělili od Rokycany? — Přáli si jeho jmenování méně ještě z úcty, kterou k němu chovala celá strana, neb pro spravedlivé odměnění služeb jeho, nežli poněvadž uhodli, že nepostačí smlouva s dvorem římským ani sliby jeho; potřebovali záruk, a nejlepší ze všech nebylo-li, by osvědčený utraquista stál v čele církve? Ale konečně byl to u nich toliko pud neuvážený, a byli by zajisté váhali poškoditi mír přílišnou tvrdošíjností. Ostatně úloha Rokycanova velmi rychle by se byla stala dost obtížnou; od té chvíle, kdy by byl jedinou překážkou smíru, jeho

[1] Sylvius měl svého kandidáta pro arcibiskupství Pražské, Prokopa z Rabšteina: Aeneae epistolae 246, 247, 259. — Voigtovi přísluší zásluha, že vytkl tento záměr, kterýž unikl pozornosti Palackého (Op. cit. str. 414. Srovn. Pii secundi orationes, vyd. Mansi I. str. 352). — Zdá se mi, že Voigt tomuto záměru nepřiložil všecku váhu zaslouženou. Listy Sylviovy ukazují, že po několik let těšil se svým snem o smíření.

kandidatura byla by měla ráz ctižádostivý a sobecký, který by mu byl odcizil mnoho sympathií. Jiří podporoval jej velmi věrně, ale ze jmenování jeho nečinil podmínku sine qua non. Ve své rozmluvě se Sylviem rázně ohražuje se proti žalobám, jichž předmětem byl arcibiskup podobojí, prohlásil, že zamítá-li jej určitě dvůr římský, sám nejlépe postará se o prospěch země a pokoje. Závazky uložené Ladislavovi dotýkaly se případu, kdyby nebylo lze dojíti potvrzení zvoleného arcibiskupa. Styky Jiřího s Rokycanou nebyly nijak důvěrné — pochopíme to: správce zemský cítil svou moc obmezenou mravní autoritou správce kněžstva utraquistického a v tomto tajném, nepochopitelném a nebezpečném vlivu nenáviděl živel nepořádku a vzpomínku na dobu bezvládí. Téže asi doby Rokycana s neobyčejnou prudkostí byl napaden v traktatu podkomořího Vaňka Valečovského z Kněžmostu, který kněžím utraquistickým vytýkal pýchu jejich a nezákonné úchvaty.[1] Jak by zlořády, do nichž stěžoval si Vaněk, nebyly popuzovaly Jiřího? Bezděky hněval se na Rokycanu pro jeho horlivost náboženskou, pro jeho nesmiřlivost, pro polemiky, které zaváděl, pro nesnáze, které působil; nepromíjel mu, že překážkou je spojení. Možná tudíž připustiti domněnku, že by byl podporoval narovnání, navržené od Sylvia, a jeho přistoupení k němu bylo by vzbudilo vážnou naději v úspěch jeho.

Na neštěstí Sylvius neměl ruce nijak volné: proti němu obracela se nevole katolíků českých, kteří kupili své pletichy v Římě, aby dosáhli jmenování arcibiskupa; málo jim záleželo kterého, jen když drsně zmařili poslední naděje Rokycanovy. Kardinal jen stěží zabránil tomuto ukvapenému prostředku, v jehož zápětí zajisté bezprostředném bylo by přetrženo vyjednávání. Jeho úsilí uvrhlo naň podezření vší fanatické koterie Karvayala,[2] který vinil ho téměř ze zrady; vytýkáno mu, že prospěchy církve podřídil prospěchům říše a že víru svou zaprodal za klobouk kardinalský.[3] Karvayal líčil žalostný obraz následků, které by všeliký ústupek kacířstvu[4] měl pro Německo, a Sylvia činil zodpovědným za neštěstí, jež předvídal. Popleten poněkud tímto odporem, Sylvius, který pomýšlel již na

[1] Traktát Vaňkův vydaný od Jar. Čelakovského jest asi z r. 1457.

[2] Viz rozhořčení Jana Kapistrána ještě před smrtí Mikuláše V. 24. března 1455, když dovídá se, že snad jde o potvrzení Rokycanovo. Wadding Annales Minor. str. 207; Aeneae epistolae 404.

[3] Srov. list 7. Kapistrana k Sylviovi, 7. dubna 1456; Wadd. 207.

[4] Epistolae 294. Politische Correspondenz Breslau's str. 8.

tiaru a nechtěl odciziti sobě mocnou stranu, váhal, vytáčel se, osvědčoval dobré záměry své a skláněl se před zkušeností svých odpůrců. Nicméně proklouzla mu slova hořkosti a sklamání: »Ani Tvá Velebnost ani má maličkost,« psal svému hlavnímu protivníku, Karvayalovi, »neuzří úplného spojení Čech se stolicí papežskou. Kéž bych v této věci mohl býti špatným prorokem a kéž by má věštba se nesplnila!«[1] Od svých záměrů však neupouštěl a za příležitosti sňatku Ladislavova s Magdalenou, dcerou krále Francouzského, papež rozhodl se vypraviti do Prahy legata, by pokračoval u vyjednávání. Za posla ustanoven byl Karvayal. Volba byla zvláštní: Karvayal, který byl na svůj odjezd roku 1448 zachoval upomínku dosti málo příjemnou, přijal tento úkol čestný bez nadšení.[2] Dlužno-li v tomto jmenování viděti zvláštní úmysl Sylviův? Chtěl-li upokojiti ty, které svou mírností pobouřil, a dokázati jim, že nemíní narovnávati se s bludem? Myslil-li, že pobyt Karvayalův v Čechách rozptýlí jeho předsudky, a že nové studium situace přesvědčí jej o potřebě politiky narovnávací? Náhlá smrt Ladislavova (23. listopadu 1457) zmařila všecky záměry jeho, přerušivši vyjednávání dříve, nežli vážně bylo počato.

HLAVA TŘETÍ.

PIUS II. A ZRUŠENÍ KOMPAKTAT.

Jiří z Poděbrad, král český: jeho smýšlení a politika. — První vyjednávání s Piem II. — Poselství r. 1462.: zrušení kompaktat. — Legat Fantinus de Vale. Chování katolíků českých. — Spolky a plány Poděbradovy. — Antonín Marini a záměr konfederace evropské. — Poslední opatření a smrt Pia II.

Sedmnáctiletý král ve vší svěžesti síly a zdraví náhle skoná právě před sňatkem, který nepochybně měl zabezpečiti budoucnost dynastie. Po boku jeho, ve stálém spojení s ním všemocný správce,

[1] Epistolae 294.
[2] Id. 339, 340.

jemuž královský svěřenec jeho častěji projevil, že nabažil se jeho poručnictví, a ten dědí jeho trůn. Jak nebylo by se mluvilo o jedu? Skoro bezprostředně nastalo podezřívání a obviňování, tu šeptané a potutelně šířené, tam hlučně rozšiřované.[1]

Co dokazuje toto obviňování? — Nic. Opakuje se po každé, kdy přihodí se nenadálá katastrofa. Obrazotvornost národní libuje si v romantice; málo dbá o to, je-li utrhačnou, a ku prospěchu svému příliš mnoho nepřátel rozšiřovali toto podezřívání, aby zasluhovali víry nějaké. Soudcové Jiřímu nejnepříznivější, vytýkají s význačným politováním, že nelze nalézti nějakého důkazu proti němu.[2]

Že by Ladislav cítil velmi citlivou náklonnost ke správci, zdá se mi nesnadno připustiti i při pramenech, které se uvádějí.[3] Všecko

[1] Srovn. Voigt, Sybel's hist. Zeitschrift, V. str. 418—419.

[2] Palacký sebral prameny o smrti Ladislavově ve spisku velmi zajímavém: Zeugenverhör über den Tod K. Ladislau's von Ungarn und Böhmen, Praha 1856. Voigt, který posuzuje vývody Palackého, doznává: »Z toho nijak nenásleduje, že by Jiří utekl se ke zločinu, aby se zbavil krále . . . Za přítomného stavu vědeckého otrávení jest hypothesou, které historik nesmí připustiti ani jako ve snu«. (Op. cit. str. 421). Bachmann, jehož všecko vypravování je složeno tak, aby pravdě podobnou učinil vinu Poděbradovu, neodvažuje se rozhodnouti proti němu.

[3] Ladislav nikdy neustal osvědčovati odpor, jaký vzbuzovali v něm utraquisté a Češi. Eneáš Sylvius vypravuje o tom významnou anekdotu. Roku 1454. kněz podobojí chystal se sloužiti mši v kapli královského hradu; král, jenž kapli tuto ustanovil ku vykonávání své pobožnosti, posílá úředníka s rozkazem, aby chopil se kněze křivopřísežného a svrhl ho se skály, jestliže neodejde (Kronika česká kap. LXII.) »Nec unquam haereticorum Ecclesias, quamvis rogatus, intravit nec sacris eorum interfuit". Dívá se z okna na průvod utraquistický a nejeví žádné úcty ke svátosti oltářní, aby se nezdálo, že čest činí Rokycanovi (Id.). Novými událostmi ještě byl rozhořčen. Při jeho vjezdu do Prahy (1457) Rokycana vítá jej v čele svého kněžstva; pozorováno, že král mu nepoděkoval, až když vyzván byl od správce: uhodneme s jakou ochotou. Čtyři dni před svou smrtí díval se na jakýs turnaj mezi Němcem a Čechem: Čech těžce byv raněn, vzdává se na milost; Ladislav, všecek rozveselen, cenu uděluje Němci a blahopřeje mu ke štěstí jeho: kdyby byl přemožen, protivník jeho nebyl by mu prý daroval život. Nevysvítá jasně, proč nenávist jeho by byla činila výminku při Jiřím. Frasí jest toliko, dí-li Eschenloer: »Ubohý Ladislav miloval Jiřího až do své smrti". Není-li však patrno, že Eschenloer hledí tím jen větší potupu uvaliti na chování Jiříkovo? A svědectví, i méně účastná, mohla-li by převahu míti nad skutky? Nedokázal-li Ladislav chováním svým v Uhrách pravého smýšlení svého ke svým příliš mocným ochrancům? Když Jiří navštíví ho ve Vídni, vyžádá si průvodní list: vyjednávání je trpké: král ustoupí teprve hrozbám. Ve mnohých otázkách vážných, o hranici Saskou, o Slezsko, různily se politika králova a správcova: králi bylo ustoupiti, ale co záští v srdci jeho nakupily tyto porážky! Tvářil se, jako by odděloval věc svou od věci Poděbradovy a bylo jakýmsi heslem pro nepřátely tohoto: Král není svoboden. Srovn. Grünhagena str. 290. a násl.

opatrné a mírné jednání Jiříkovo nezabraňovalo, aby moc nebyla v rukou jeho, a aby mladý panovník nebyl hrubě urážen touto podřízeností. Poprava Ladislava Hunyada[1] připravovaná s neobyčejnou ošemetností a vykonaná s nelítostnou ukrutností odhaluje nám, co se dálo v této duši temné a od mládí vražedné. Rozdíl byl veliký, namítne se, mezi Hunyadem, který na smrt urazil krále a neskrýval ani svých snů ctižádostivých, a mezi Poděbradem, jehož všecko úsilí čelilo k povznesení trůnu Ladislavova. Je-li jen zcela jisto, že rozdíl ten jasně viděl Ladislav?[2] Situace bývají mocnější nežli vůle; styky, jaké byly právě mezi správcem a králem, musily tomuto zoškliviti onoho. Král pokusil se setřásti jho, ale nepodařilo se mu. Nezdarem svým ještě se rozjitřil; od svého návratu do Prahy jevil se zlomyslnějším a zádumčivějším než dříve.

Všecky tyto podrobnosti od protivníků Poděbradových pečlivě vytýkané tvořily by těžké podezření proti Ladislavovi, kdyby Jiří byl náhle skonal; jakým logickým uměním pokusil by se kdo vyvoditi z toho důvod proti Poděbradovi? Co by bylo dlužno dokázati skutkem, není, že Ladislav nenáviděl Jiřího — na čem málo záleží — ale že Jiří nemiloval Ladislava a že se hleděl jeho zbaviti. Ale vše dokazuje na opak, že přese všecku nemoudrost a nevděčnost mladého krále on upřímně přilnul k tomuto dítěti. Neosvědčoval-li jemu skvěle upřímnou oddanost svou, když snažil se vystříhati nezkušenost jeho od chyb nenapravitelných, když odvracel ho od politiky, která by ho byla dovedla do války občanské a do vyhnanství? Dosti by bylo, kdyby sobě samému byl ponechal tohoto mladého vášnivce, aby záhy proti sobě pobouřil dvě třetiny svých poddaných. Za příkoří, jimiž odměňována jeho věrnost, těšil se myšlenkou, že nastane čas, kdy Ladislav, až zbaví se předsudků, ve kterých byl vychován, bude mu vděčen za rady jeho; vděčnost muže bude mu náhradou za nevrlost mladíka. Proč by ho byl odstranil? — Aby k moci své připojil titul? — Co získal, jestliže na hlavu svou postavil korunu? Ani povýšenost jeho ducha, ani jasnost jeho rozumu, ani celé chování jeho nepřipouštějí domněnku, že by býval přístupen sprostému a všednímu pokušení. A za to co těžkostí a nebezpečenství počínalo

[1] Čti dramatické vypravování o událostech uherských ve spise Saint-René Taillandierově str. 65 a násl.

[2] Zda nepopírají toho dnes ještě mnozí historikové? Voigt na příklad činí Jiříka zodpovědným za přísné podmínky, jež sněm uložil Ladislavovi před přijetím jeho. Jsem přesvědčen, že je to omyl. Byl-li též Ladislav přesvědčen?

touto smrtí? Nebyl-li Ladislav poutem vížícím jednotlivě části koruny? Kurie, až posud upokojená přítomností katolického krále, nebyla-li by zvýšila požadavky své, kdyby náhle zemřel? Všecko dílo znovuzřízení a znovuustavení bylo ohroženo. Moc Jiříkova pozbývala oné povahy zákonné a řekněme onoho schválení právního, jichž si tak vážil, a skutečně jeho moc královská nebyla nikdy tak veliká, jako bývala moc správčí. Namítne se, že netušil následků této smrti, ač tak snadno bylo je předvídati. Dlužno tudíž viniti ho nejen ze ctižádosti, ale i ze zcela zvláštní neprozřetelnosti, tvrdí-li se, že neznal ani skutečného stavu země, ani nebezpečné situace, spíše zastřené nežli zažehnané: spolu se zločinem třeba mu přičísti hloupost. Vše zdá se takto splývati, aby prokázána byla nevina Jiříkova. Žalost byla veliká, praví nám staří letopisci čeští, mezi pány, kteří kráčeli za rakví Ladislavovou, od nejmocnějšího až do nejmenšího, ale ze všech největší měl pan správce. Tento zármutek byl upřímný. Oplakával mladého panovníka, jejž smrt mu urvala dříve, než z něho učinil pravého krále, a plakal snad také sám nad sebou i nad neštěstím Čechám hrozícím.

Pro tuto bolest nezapomínal na své povinnosti. Vůči katastrofě, jíž si ani nepřál aniž se jí nadál, neváhal více, jako byl neváhal, když šlo o zabezpečení vítězství husitův odnětím Prahy Menhartovi z Hradce. Počal prohlášením, že nemíní nijak vzdáti se moci svěřené mu od Ladislava a že pokládá se za zákonného náčelníka země, pokud potrvá úřad jemu svěřený. Potom se vší čilostí svou jal se svůj dočasný a mimořádný úřad proměňovati ve stálou a pravidelnou moc.[1] Nebylo pomyšlení, aby zachováno bylo celé dědictví

[1] Třeba zmíniti se o vypravování, dle něhož umírající Ladislav odkázal království Jiříkovi. O tom obšírně vypravuje Sylvius v Kronice české kap. LXX.: »Georgius et ipse vocatus percunctari ex rege cur doleret, quid morbi esset, spem, bonam praebere . . . Ad quem rex: Tua mihi, Georgi, jam pridem cognita fides spectataque virtus est, per te Bohemus usque in hanc diem me regem appelavit. Speravi potiturum regno quod ipse paraveras, nunc contra Superi jubent. Mihi moriendum est, regnum in tua manu erit. Duo ex te peto. Alterum, ut provinciales juste regas, pupillis viduis imbecillisque rectum judicium patrimoniumque ne substrahes atd.« Toto vypravování v hlavních rysech svých jest potvrzeno starými letopisy českými a jiným svědkem současným. Eschenloer zdá se, že na to naráží slovy: »Miser Ladislaus amabat Georgium ad suum interitum.« Podává se nám tudíž se zcela zvláštními zárukami hodnověrnosti. Uznávám také, že většina důvodův uvedených proti němu nejsou velmi závažné. Voigt na příklad nechce připustiti rozmluvu mezi Poděbradem, který neuměl německy, a Ladislavem, který neuměl česky;

Ladislavovo: jednotlivá království, jež nahodilým děděním sblížila se, nabyla opět své neodvislosti. Jiří neupíral jim svobody, které dožadoval se pro Čechy; vydal Matiáše Korvína, který tenkráte vězněm byl v Praze, a vešel s ním v pevný spolek. Téměř téže chvíle Matiáš zvolen byl za krále uherského: příznivá přednost, jež připravila mysli na zvolení Jiřího.

Komu bylo by se dostalo koruny české nežli jemu? Práva druhých kandidatů byla tak málo prokázána, jejich příbuzenství s posledními panovníky českými tak vzdáleno, pravidelné tradice zvláště dlouhým přerušením a občanskou válkou byly tak seslabeny, že do pozadí ustupovaly otázky o zákonnosti a řádném přenesení moci královské.[1] Jedna věc byla nade vše: prospěch národní. Když Jiří vlastní rukou na trůn posadil děcko, jež doufal vychovati, a jež po dlouhá léta nemohlo mít vlastní vůle, pomýšlel především na povznesení vlasti a na zachování pokoje; měl-li národ slepě svěřiti osud svůj rukám vládce neznámého, jenž málo znal situaci, byl snad zlomyslný nebo neschopný? Kdo by lépe nad Jiříka hájil díla jeho a pokračoval v něm?

jak lze mysliti, že Ladislav za čtyři léta nebyl by se naučil české řeči a nebyl nikdy rozmlouval se správcem? Celkem je těžko proti těmto pramenům postaviti důvody rozhodné, a přece skutek jest naprosto pravdě nepodobný. Rozmluva, jak ji líčí Eneáš, není patrně nic jiného než jedna z oněch řečnických amplifikací, ve kterých si libuje. Za okolností, ve kterých umřel Ladislav, byla-li by mu nemoc ponechala dosti svobodného ducha, aby přemýšlel takto o blahu svých poddaných, na němž mu ve skutečnosti velmi málo záleželo? V rozmluvě samé jest odpor: Ladislav děkuje Jiřímu za jeho věrnost, svěřuje mu korunu a prosí ho, aby dopustil navrátiti se do Rakous osobám, jež ho provázely, bez ohrožení jejich svobody. Podivná prosba po tolikeré důvěře! Není zajisté dovoleno popírati faktum pouze proto, že jest pravdě nepodobné; v těchto případech kritika historická dopouští aspoň zkoumati svědectví a míti poněkud větší požadavky. Od koho Sylvius má tuto rozmluvu? Nebyl v Praze. Kdo ji oznámil, zda nebyl náhodou Jiří sám anebo někdo z jeho přátel, a jaká by potom byla její cena? Nebyla-li by to prostě jedna z oněch tůček, jež ustanoveny byly k tomu, aby připravovaly veřejné mínění a jichž Jiří, jak nikdo nepopírá, užíval velmi obratně. Eneáš Sylvius přijal anekdotu s nadšením jako vše, co lahodilo jeho obrazotvornosti. Jeho vypravování obsahuje více nesprávností, proč v této věci dávati mu víru? Ostatní svědectví dokazují jen jedno, že v Praze faktum uznáno bylo za pravé. Že nepřátelé Poděbradovi přijali je bez reptání, neznamená nic, protože jejich taktikou bylo, aby vylíčili Ladislava jakožto velmi příchylného panu správci a takto chování Jiříkovo učinili ohavnějším.

[1] Cizí panovníci pokládají již království za volebné. Poselstvo francouzské, v jehož čele byl Lenoncourt, žádá koruny pro Karla, syna Karla VII.

Jeho oblíbenost byla taková a vůle většiny tak zjevná, že nebylo nejmenší pochyby o jeho volbě. V té příčině Jiří byl klidný, ale nechtěl, aby povýšení jeho bylo vítězstvím jedné strany a aby nezahájilo takto znovu dobu občanských sporů. Podařilo se mu to, i byl vyhlášen za krále ode všeho sněmu (2. března r. 1458). Volba tato byla tak jasně označena, tak pečlivě připravena, Poděbrad vzbuzoval důvěru tak všeobecnou, že krátce všecky strany přijaly událost s uspokojením. Zatím co Pražané plakali děkujíce Bohu, »že vysvobodil je z moci německých králů, kteří jsou myslili zlé učiniti lidu českému a zvláště těm, kteříž přídrží se čtení svatého«, a co Rokycana blahopřál sněmu, že zásluhu si získal o zem a náboženství, Kalixt III. přijal rozhodnutí stavů velmi laskavě. Hned po smrti Ladislavově domýšlel se, ano skoro přál si tohoto výsledku.[1]

[1] Katolíci v království byli ovšem nejméně spokojeni. Neodvažujíce se zřejmého odporu jakožto velmi nebezpečného, »tupili volbu« viníce pány, od nichž byli opuštěni. Volba Jiříkova dala podnět ke sporům velmi živým. Obě práce o tomto předmětu nejdůležitější jsou: Tomkovy Dějiny Prahy VI. 289—298 a Bachmannovo »Ein Jahr böhmischer Geschichte«. Proti platnosti volby učiněny byly dvě vážné námitky: předně, na sněmě byly zastoupeny pouze Čechy ve vlastním slova smyslu, Morava, Slezy a Lužice neměly tu zástupců — Stálým bylo nárokem Čechů, že připisovali si výlučné právo voliti krále; tento úchvat, protivný jak právu tak spravedlnosti a zdravé politice, vzbudil prudké žaloby v zemích přivtělených Dlužno připomenouti jen, že roku 1458. předchozí případy přály nárokům českým. (Viz Kalouskovo České státní právo str. 294 a násl.). — Po druhé, že sněm zasedající v Praze, již tím byl předmětem oprávněného podezření; podléhal neodolatelnému nátlaku veřejného mínění. — Jest nade vši pochybnost jisto, že lid Jiříkovi upřímně přál úspěchu a že jeho přání účinkovalo jaksi na stavy; ale takto veřejné mínění působením svým neruší výsledku hlasování; jinak musili bychom tvrditi že zákony svobodně odhlasované jsou jen ty, které naprosto odporují nadějím většiny. Bylo-li užito podvodu nebo násilí? Dlugoš mluví o zastrašení pánů katolických, ale Eschenloer popírá to s pozoruhodnou jasností »Všickni Čechové, prý, kteří přítomni byli, poslušenství římského nebo sekty Rokycanovy, obojí sjednoceni byli a svobodni při této volbě.« Nelze popříti, že svědectví Eschenloera, jehož nepřátelství k Jiřímu dobře je známo, má tu větší váhu nežli Dlugošovo. Na důkaz strachu, který skličoval město, uvádí se náhlý odjezd poslů Budišínských a Zhořeleckých, jediných to představitelů zemí vedlejších, kteříž objevili se na sněmě: pokládali prý za dobré vzdáliti se vzhledem ke hnutí národnímu. Nic však nedokazuje, že byli opravdu ohroženi; vzdálili se asi, protože nepochybovali již nijak o výsledku volby, již svou přítomností nechtěli schváliti jaksi. Rokování bylo vedeno velmi důstojně a vážně; samo váhání katolíků prokazuje jejich svobodu. — Byly-li hlasy snad zakoupeny? Co lze říci, jest pouze, že žádný pramen vážný toho nepotvrzuje. Zdeněk ze Šternberka převážnou měl účast v rokování a došel hlučné pochvaly. Jan z Rosenberka a Zbyněk z Hasenburka přáli rovněž Jiřímu; všickni tři

Poděbrad této dobré vůli nepopřál času, aby ochladla. Kandidatů zatlačených bylo drahně, ale nikdo z nich nebyl nebezpečný. Sokové, zmateni již novinami z Říma a zaraženi rychlostí jeho postupu, nemínili ani pustiti se hluboko. Země přivtělené chovaly se chladně nebo nepřátelsky, ale záští jejich by se stalo nebezpečným teprve, kdyby našly silného a smělého náčelníka, který by všem choutkám odbojným dal všeobecný program a vštípil jim energický popud. Jejich vůdcem přirozeným byl papež, a ten přešel k nepříteli. Jakým právem věřící byli by pokračovali v boji a nespokojili se tím, co postačilo svatému otci? Legat dosti hrdě připomenul to měšťanům Vratislavským, kteří nejzuřivější kladli odpor. Poděbrad s podivuhodnou obratností vedl si uprostřed zápasů, které zmítaly tehdy střední a východní Evropou; nespojiv se se žádnou politikou, šetřil se; všecky strany mohly doufati v jeho zakročení, dožadovaly se ho nehledíce na cenu, které se domáhal.[1] Jednotlivé země, které z počátku na jevo dávaly svou nevoli, pokořily se dosti rychle, jedna za druhou, nejdříve Morava, potom Hořejší Lužice a největší část Slez. Město Vratislav na příště osamocené povolilo, chvějíc se a obdrželo toliko lhůtu tříletou, po jejímž uplynutí zavazovalo se učiniti králi přísahu poslušenství (v lednu 1460). Většina pretendentů velmi ráda upustila od svých práv skutečných nebo domnělých, aby nevydala se do nerovného boje; císař Fridrich, zapomínaje na své nároky, udělil Poděbradovi kurfiřství české (31. července r. 1459). Řevnivost Hohenzollerův a Witelsbachův ochromovala Německo. Jiří zasnoubil svou dceru, Zdenu, se synem kurfiřta saského, který bez výhrady odřekl se dědictví Ladislavova. Dcera Albrechta Achilla braniborského byla zaslíbena druhému synu Jiříkovu, Jindřichovi. Na sjezdu Chebském (v listopadu r. 1459). Poděbrad mezi stranami nesvornými jeví se jako vážený prostředník, jehož nepřátelství strachují se a o jehož spojenství ucházejí se všickni panovníci okolní.

Jakožto nepopěrný panovník bohatého a kvetoucího království, jenž postaviti mohl veliké vojsko, jakožto obratný politik a šťastný

byli katolíky. Jakými prostředky získal jejich podporu? Zdá se, že nezvíme toho nikdy. Voigt domýšlí se, že otázka statků církevních spolupůsobila, a toto mínění není pravdě nepodobno. Zkrátka netřeba příliš přísně rozbírati volby, a volba Poděbradova tuším byla jednou z těch, které ještě nejlépe obstojí zkoušku.

[1] Viz o této první části kralování Poděbradova práce Bachmannovy: Ein Jahr böhmischer Geschichte a Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad (1458—1461).

vojevůdce, spojen jsa svazky blízkého příbuzenství s několika nejmocnějšími knížaty svého věku, Poděbrad za této doby působil na okolní státy převážným vlivem; vážnost, kterou vzbuzuje u cizinců, vyrovnává se oblíbenosti, kterou zahrnují ho Čechy; i zraky vší Evropy jsou k němu obráceny; předešlými úspěchy opravňuje se největší ctižádost a stkvělá budoucnost otvírá se tomuto zhýčkanému dítku štěstěny, jehož dráhu neskalila ještě žádná nehoda.

Zda tato velikost, tak rychle získaná, byla opravdu skutečná? Vrstevníci tak soudili: oslepovalť je lesk dosažených výsledků. Z dálky zjevny jsou slabé stránky této moci, která spočívala na vratkých toliko živlech. Vítězství dobytá byla spíše skvělá než rozhodná: co den bylo potřebí nového boje a jedinou porážkou mohlo býti vše poškozeno. Na to nesmíme zapomínati, chceme-li rozuměti politice Poděbradově a posuzovati ji spravedlivě.

Příští léta a vůbec konec jeho panování jsou skutečně vyplněny vyjednáváním tak hojným a tak zapleteným, že stěží je vystihujeme. S neslýchanou rychlostí sledují za sebou plány velmi rozmanité, skoro si odporující, někdy dosti neurčité a tak veliké, že zdají se fantastickými; nejrůznější kombinace zkoušejí se, zapomínají a obnovují zase; spolky křižují se; za dobu velmi krátkou, v témž roce několikráte, po nejvřelejším přátelství následuje ochlad, nedůvěra neb i válka, již náhle zakončí nová smlouva spolková. Je to jakýsi zmatený zákrok, v němž pomocníci dnešní jsou včerejšími nebo zejtřejšími nepřáteli.

Proč tyto náhlé změny? Neprozrazují-li jistý nedostatek spojitosti v ideách a snahu poněkud nesouvislou? Snadno dali bychom se svésti k myšlence, že Jiří měl více plodnosti a svižnosti duševní nežli vytrvalosti, více obrazotvornosti nežli rozumu a méně ráznosti nežli odvahy. Nebyl také ušetřen výčitek. Jeho nepokojná činnost, namítalo se, vzbudila všeobecnou nedůvěru, jeho zmatené koncepce nevedly a nemohly vésti nikam, jeho nestálost odcizila mu přirozené spojence jeho, jednoho po druhém, a on jest hlavně vinen žalem a hořem, jež skalily poslední léta jeho panování. — Prohloubenější studium ukazuje jasně, že Jiří hrubě nebyl s to, aby jednal jinak nežli jednal. Podlehl dvojí nutnosti, jakáž obsažena byla v době, kdy žil, a v situaci, jež odkazem byla předchozích událostí.

Století patnácté zajisté nevynalezlo diplomacii, ale bylo snad první, jež uhodlo všecky prostředky její. Střední věk jest uzavřen, čas hrdinských turnajů jest ukončen; nová doba počíná, doba vy-

jednávání, jednot, smluv dílčích a dědičných. Panovníci mají jako předtuchu o rozhodné důležitosti okamžiku: moderní Evropa se ustavuje; jde o to, aby zaujalo se postavení, aby protivníkům neponechalo se nenabytné výhody, aby zachráněna byla budoucnost. Každý hledí zaokrouhliti své území, rozšířiti svůj vliv a v tomto předráždění choutek, v tomto vzmachu nadějí spolupůsobí všecky schopnosti a dobrými jsou všecky prostředky, jež vedou k cíli.

V žádném věku snad nebylo tak neobyčejného přepychu obrazotvornosti, tak zvláštní smělosti kombinac a — přirozeným ovšem následkem — tak naprosté lhostejnosti mravní. Klassickým zůstalo chování tehdejších knížat italských, ale jestliže panovníci ostatních zemí nemají vždy téže obratnosti, mají všickni tutéž naivní smělost a dobrou chuť. Nikdy smlouvy neměly menší platnosti a sliby menší hodnoty. Úskočnost a šibalství jsou více než všeobecné; marno naříkati na to a směšno diviti se tomu. Mlčky rozumí se, že každý hledí si jen svého prospěchu osobního, že služby prokázané nezavazují žádné z obou stran, že spojenství přestávají, jakmile jeden ze spojenců v obnovené volnosti svého jednání nalézá nějakou výhodu. — Bylo by nespravedlivo vyčítati příliš přísně Jiřímu, že do jisté míry účastnil se těchto zvyků, jež skoro rozpakujeme se odsouditi, tak zdají se omluveny veřejným míněním: zda od té doby obecná mravnost učinila opravdu skutečné pokroky? Vyžaduje snad poněkud opatrnějšího jednání, přechodů méně náhlých a záminek obratnějších.

Jiří přestal na postupování svého věku ještě málo dokonalém. Jeho politika jest politika jeho doby; srovnáme-li ji s politikou Fridricha III., Matiáše Korvina nebo markraběte Albrechta, nepomyslíme již ani, abychom vinili ji z nestálosti nebo z nesouvislosti. Nic neopravňuje domněnku, že chování jeho bylo by v nejmenším urážело jeho vrstevníky, že by bylo oslabilo jeho situaci odcizením jemu vážných sympathií. Bylo by skutečně více než naivní domnívati se na příklad, že král uherský byl by váhal vyhlásiti mu válku, kdyby Jiří svou nejistotou nebyl mu dal zdánlivou záminku. Když pomýšlí na říši německou, jestliže úmluvy, které zjednává s knížaty, podobají se velice trhům, přísluší-li nám právo odsuzovati ho jménem nauk, o nichž ještě nikdo představy neměl, a přední zodpovědnost padá-li na kandidáta čili na kurfiřty?

Chybou Jiříkovou bylo prý, že dal se svésti k záměrům, jichž uskutečnění bylo aspoň pravdě velmi nepodobno, jejichž úspěch byl

by poskytl výhod jen pochybných a jejichž zmar přiváděl však jistou nedůvěru a jakési oslabení. Také zde, tvrdívá se, Jiří podlehl vlivu svého věku. Diplomacie XV. století se svými předsudky sobeckými a skutečnými splétá fantasii dobrodružnou a poněkud frivolní. To záleží dosti velikou měrou na okolnostech, za kterých se vykonává. Na místo rádců církevních, vždy řidších, nastoupili diplomati z povolání, kteří nazývali se právníky dvorskými, správci politickými nebo jednodušeji radami. Jakožto potulní rytíři političtí dávali obratnost svou do služeb panovníků, kteří dovolávali se jejich nadání; bývali najímáni na určitou dobu, někdy pro zvláštní vyjednávání. Jakožto umělci diplomatičtí a theoretikové političtí měli méně praktického ducha a oddanosti nežli zchytralosti a vymýšlivosti. Jsouce velmi zběhlí v otázkách mezinárodních, výtečně zpraveni o pletichách dvorův a o povaze panovníků, méně znali národy, jejich podání i prostředky a nebyli zdržováni úzkostlivostí vlasteneckou, která neukájí se illusemi a nesvoluje než k obětem nevyhnutelným i plodným. V okolí Jiříkově setkáváme se s jistým počtem těchto odborníků, nejprve s Martinem Maierem, později s Antonínem Marinim, posléze s Řehořem Heimburkem,[1] ačkoli tento upřímností svého přesvědčení a statečností svého života zasluhuje místa zvláštního. Vláda Jiříkova dosti důvtipně byla rozdělena na tři ministerstva: ministerstvo Maierovo vyznačené plány volebními v říši německé, ministerstvo Mariniho známé vyjednáváním o velikou jednotu evropskou a ministerstvo Heimburkovo, které by odpovídalo zjevnému boji proti papežství.

Je-li jen plně jisto, že tito rádcové měli na Jiřího a na jeho politiku tak převážný vliv, jak se všeobecně uznává? Nejrozumnější a nejrozšafnější panovníci sny svými nahražují svou mírnost: Jindřich IV. zanášel se záměry, které nejsou jaksi nepodobny plánům Jiříkovým; Ludvík XI., kterýž obecně nepokládá se za ducha fantastického, vyslechl návrhy Mariniho a nezamítl jednání s ním. — Omyl byl by veliký, kdybychom myslili, že tito strůjci plánů neviděli první co v jejich rozsáhlých plánech je málo vážného. Proč bychom při Jiřím nepředpokládali téhož důvodu? Jaký prospěch skutečný zanedbal pro tuto klamnou obrazotvornost? Při všech pokusech těch nikdy

[1] Takový jest pravopis Voigtův a nikoliv Řehoř z Heimburka (Sybel's hist. Zeitschrift, V., str. 467. i. 52.), rovněž Bachmannův; Tomek píše Řehoř z Heimberka, ale neudává důvodu.

nepustil se do hloubi, nikdy nenapadlo ho hnáti se až do války, aby uskutečnil tyto vzdálené koncepce. Jemu byly vždy jen prostředky podružnými a vedlejšími, které podněcovaly jeho činnost, a jimiž pohrdati bylo by konečně nemoudré, ale vždy připisoval jim toliko důležitost, jaké zasluhovaly: jeho pozornost skutečná a opravdová neodvrátila se proto ani na okamžik od podstatných prospěchů jeho království.

A ostatně zda mohl vymaniti se z událostí, jež dály se za hranicemi, a zda plány jeho byly spolu tak marnivé a sobecké, jak se tvrdívá? Co jiného jest politika nežli předvídavost, a byl-li by opravdovým panovníkem, kdo by v rozhledu svém přestal na hranicích svého území? Veliká země nemůže zůstati lhostejnou k osudům sousedních států. Bylo nejen přirozeno, ale potřebno, aby Čechám, když je povznesl, vrátil také vliv v Německu, který vykonávaly za Luxenburků, a k němuž oprávněny byly mocí svou. Do chyby byl by upadl teprve tenkráte, kdyby pro tyto otázky podřízené byl zapomínal na bezprostřední potřeby svého národa, a kdyby se byl střemhlav vrhl do sporů knížat německých. Ale když hlouběji zkoumáme stížnosti nakupené proti němu, velmi brzo poznáme z výtek těch, jak pamatoval, že Čechy nejsou zemí německou, ale že tvoří království zcela samostatné a samosprávné, a to bylo nejen jeho právem, ale i povinností. I když byl kandidátem v říši německé, byl především králem českým.

Ne že by byl neměl pro Německo smýšlení upřímně příznivé a nejopravdivější přání opraviti zlořády, jimiž strádalo. Nerozpakoval se sice tržiti o jistá léna, nad nimiž vrchní panství německé bylo velmi málo vážné, na příklad o vévodství milánské, a jest nepopěrno, že nesdílel se ctižádostí a nesmiřitelností pangermanů moderních, ale velmi rád byl by obnovil řád a mír na oné straně hor. Jeho chování to dokazuje a zvláště svým prospěchem byl puzen k tomu:[1] bezvládí německé bylo skutečně pro Čechy stálou hrozbou, ježto papež stále kojil se nadějí, že v některém z těchto knížat potřebných a lakotných, kteří vždy ve zbrani stáli druh proti druhu, nalezne náčelníka proti kacířství. Jestliže Poděbradovi nepodařilo se, aby byl zvolen, stalo se to právě proto, že byl v podezření, že úkol svůj pojme vážně. Kurfirštové mnoho mluvili o opravě

[1] Viz zajímavý list Jiříkův k Piu II. ode dne 11. prosince 1461 ve Script. rer. Silesiac., VIII., 68—69 Není zhola žádného důvodu, abychom pochybovali o upřímnosti královĕ.

říšské, ale postačovalo jim hovořiti o tom. Jiří nebyl zajisté netečný k osobním výhodám, které byl by mu zajistil titul krále římského, a k nové síle, kterou by byl z něho čerpal, ale jeho prospěch splétal se zde s prospěchem Německa; ohrožoval toliko knížata, kteří lovili v kalných vodách.

Poděbradovi brzo bylo přiznati se, že nemá nijaké naděje vážné, ve zvolení své za krále římského (1461).[1] Byl to nezdar, neboť nepodařilo se mu dosíci vysokého postavení, které by ho chránilo od každého útoku. Ale postavení jeho nebylo tím vážně oslabeno. Hned po svém pokuse je právě týmž, jakým byl před ním; záměrem svým nezpůsobil si hněv nesmiřitelný; knížata, kteří protivili se volbě jeho, nezachovávají dlouho nepřízeň, spíše zůstanou mu přáteli až do konce. On sám neklesaje ani nemátna se pokouší se hned o jiné kombinace. — Budívá to pohoršení, mluví se o lehkomyslnosti a nestálosti. Děje se tak proto, že neustále pohlíží se naň jako na náčelníka sekty, apoštola víry a soustavy nové. Docela mylně. Nebyloť v něm nic fanatického ani doktrinářského. Nebyl korunovaný Řehoř Heimburský, nýbrž král, který v předtuše boje, jejž rád by byl odvrátil, ale jenž zdál se mu nevyhnutelný, hleděl uchovati sobě nejlepší čáku úspěchu. Jeho diplomacie rovněž moudrá jako rozmanitá, tak málo tvrdošijná, ale k náhlým obratům hotová, brala se toliko za jediným cílem: dosíci takové moci, aby papež váhal na ni útok učiniti a kdyby neupustil od svých nepřátelských záměrův, aby záští jeho bylo odzbrojeno. V skutečnosti představuje takto mnohem lépe obraz moderního panovníka nežli v tradicionalní podobě jako bojovník za theorii a mučedlník za ideu, i kdyby tato theorie byla theorií neodvislosti panovníků vůči papežství a tato idea ideou státu laického. Politika zásad je politikou středověku, doby, kdy knížata domnívají se, že jsou povinni mysliti za své poddané: moderní král má jen jednu povinnost chrániti poddaných svých ve svobodě myšlení dle jejich způsobu.

A nebylo snadným úkolem brániti práv národa českého proti podnikům papeže, jakým byl Pius II.

[1] Vyjednávání stran volby Jiříkovy v říši německé zabírají skoro dvě léta, od měsíce dubna 1459 až do měsíce března 1461. Viz o této době Bachmannovy spisy: Böhmen und seine Nachbarländer a Deutsche Reichsgeschichte. Autor dochází závěrů zcela opáčných nežli jsou moje, a zdá se mi, že příliš ovládán jest antipathií svou k Jiřímu. Viz vypravování Tomkovo, VII., str. 1—20. Plán o volbě byl obnoven v době nejzuřivějšího boje se stolicí papežskou, ale ovšem bez jakékoli naděje v úspěch.

Eneáš Sylvius Piccolomini, který po smrti Kalixta III. zvolen byv za papeže, přijal jméno Pia II., s uspokojením uvítal povýšení Jiřího z Poděbrad. Přesvědčen jsa, že on upřímně přeje sobě smíru s církví, radoval se ze všeho, co rozmnožovalo jeho vliv a poskytovalo mu větší svobody v jednání: až bude zvolen, nebude mu již třeba šetřiti utraquistův i použije moci své, aby poddané přinavrátil církvi římské. — Jaká byla nejhlubší víra a přesvědčení Jiřího? Otázka taková zůstane asi pro vždy pochybnou. Ku poučení o tomto předmětu choulostivém máme toliko dvě anekdoty; na neštěstí nejen nejsou prokázány způsobem naprosto nepopěrným, — přináší je jen Eneáš Sylvius, — nýbrž odporují si téměř. Když Jiří s Ladislavem byl ve Vratislavi (1454—1455), šašek nějaký otázal se ho, proč víře Slezanů nedává přednost před věrou Rokycanovou; přece Čechové nemohou domýšleti se, že oni jediní jsou moudřejší nežli všecko ostatní křesťanstvo. »Není na vůli naší, abychom věřili, co chceme; mysl lidská jímána jest a ovládána mocnými důvody. Já náboženství svých kněží mám za pravé; kdybych následoval tvého, snad sklamal bych lidi, na duši škodu vezma, ale Boha, který až do hloubi srdce patří, sklamati bych nemohl«.[1] Jiří byl by tudíž býval kališníkem z přesvědčení. Význam této odpovědi značně jest oslaben tím, že povahy jest pouze úřední;[2] kdyby byl mluvil jinak, byl by odvrátil od sebe všecky stoupence své. V rozmluvě své s Eneášem v Benešově byl již mnohem méně rozhodný. »Můj duch nepronikává těchto otázek hlubokých a bojím se zavaditi; nedůvěřuji sobě sám aniž hrubě spoléhám na kněží naše.[3] Tato slova pronesená na konci rozmluvy, buď pravý smysl jejich jakýkoli, zajisté důtklivě působila na ducha Sylviova. Neprozrazují-li jistý odstín kolísání, kterýž upomíná na slova Jindřicha IV., když svěřoval blaho své do rukou kněží katolických.[4]

[1] Aeneas Sylv. Hist. Boh. Kap. LXII.: »Ecclesiasticas ceremonias sua quisque pro fide gerit. Sacrificia ea facimus quae credimus Deo grata. Neque nostri arbitrii est credere quod velimus. Victa magnis rationibus mens humana nolens volens capitur . . . Mihi persuasa est sacerdotum religio«. Vypravování Sylviovo ve svých podstatných rysech potvrzeno jest od Eschenloera.

[2] Ponech si tuto odpověď pro sebe, jsi-li moudrý, nebo dones ji našeptávačům, kteří tebe ke mně poslali. Patrně tudíž Jiří právem nebo neprávem myslí, že na něm vyzvídáno, i odpovídá diplomaticky.

[3] Neque enim alta sentio et timeo ne offendam, neque mihi confido neque nostris sacerdotibus habeo fidem (Epist. 130, str. 667).

[4] Dlužno však připomenouti, že v téže rozmluvě Jiří trval na rozhodné potřebě zachování kompaktat: »Nisi pacta serventur, neque pacis locus erit neque

Zdá se opravdu, že mezi Jindřichem IV. a Poděbradem bylo mnoho rysů podobných. Jejich víra neměla nic výlučného ani divokého: byla to víra laika vychovaného v náboženství, jenž všemi city svými a upomínkami připoután je k církvi, ale zvláštním dogmatům konečně dopřává toliko podružné důležitosti. V tomto stavu duševním přestup, zavržitelný, je-li způsoben pohnutkami sobeckými, jest velmi přirozený, ano i chvály hodný, je-li přikázán úvahami všeobecnými. Myšlenka upustiti od kalicha Jiřímu zajisté namanula se častěji: dospěl-li někdy o tom k formalnímu rozhodnutí? — Předpokládáno to, ale nikdy nebylo podáno zcela jasného důkazu. Když arcibiskup Mohučský nabízel mu podporu kandidatury jeho v říši, jednou z podmínek kurfiřtových bylo, že Jiří přinavrátí lid svůj církvi římské, ale není dokázáno, že Jiří v té věci učinil osobně určitý závazek. Důvody, kterými tento hledí se dokázati, mají cenu spornou a nenahražují pramene. Jediné úřední ohlášení Jiříkovo jest, že nemůže odříci se kompaktat. Namítá se ne bez důvodu, že již za této doby opposice Braniborska činila záměr Poděbradův pravdě velmi málo podobným, a že tomuto nezáleželo již na tom, aby líbil se arcibiskupovi, jehož pomoc mu neprospívala.

Zda by byl však arcibiskup pokládal za potřebné požadovati nového prohlášení o pravověří, kdyby byl měl tak určité sliby, jak se tvrdívá? Jednalo se také o tom, aby Pius II. požádán byl za jmenování Jiřího králem římským a nástupcem Fridricha III. Ale zda pověstný záměr tento schválen byl jen od krále?[1] Jak připustiti, že by Jiří tak málo byl zpraven o vlastních úmyslech papežových, aby spoléhal na rozhodnou podporu kurie?[2] Nechť zveličí se jakkoliv účast jeho ducha fantastického, nezdá se mi přece, že by byl projevil takových známek pošetilosti, aby bez průvodního důkazu mohl býti obviněn z této nesmyslné hlouposti, jíž neběželo o nic menšího, než o dobytí Německa a jakými silami? Silami království nedobré pověsti a oslabeného odpadlictvím. Aby dokázány byly úmysly jeho o přestoupení, uvádějí se četní rádcové katoličtí, kteří byli v okolí jeho, a náklonnost, kterou jim prokazoval: jak bylo by jinak v době,

concordiae mentio«. Obhajoval také velmi určitě přijímání podobojí: »Nam qui sub specie panis communicari jussit et sub specie vini jussit.«

[1] Tomek VII. str. 24.

[2] A to ve chvíli, kdy papež právě vyobcoval z církve viklefisty a prohlásil za zbavené hodností svých všecky, kdo z blízka nebo z daleka spojují se s nimi.

kdy snažil se, aby zahladil upomínku na různice občanské, a aby ve společné oddanosti k vlasti naučil protivníky i stoupence papežství zapomínati na své záští a na svou nenávist? A to nám vysvětlí také vliv, jímž působil na něho po nějaký čas biskup Vratislavský, Jošt z Rosenberka, jenž v srdci svém pojil Čechy s církví.

Celkem není žádného fakta přesného: jsme odkázáni k domněnkám. Pravdě se podobá, že Jiří často sebe se tázal, zda kompaktata stojí za cenu, kterou dlužno je vykoupiti, a že ochotně a velmi brzo poddal se potřebě, proti níž nesvedl ničeho. Znal příliš dobře svůj lid, aby myslil, že dobrovolně upustí od kalicha. Přinutiti jej k tomu? Na to nepomyslil ani okamžik. Postupování takové bylo nejen ohavné, ale nedalo se ani provésti.

Tuto věrnost k utraquismu vyčítali mu však za čin slabosti, obviňujíce ho, že neměl potřebné odvahy mravní, aby splnil svou povinnost královskou, a naproti němu stavíce za příklad Jindřicha IV., jehož přestup byl pro Francii tak šťastný. Neuvažuje se, že podoba mezi oběma situacema jest čistě zevnější. Nemluvě ani o síle, kterou Jindřich IV. měl rodem svým a zákonitostí práv svých, náboženství, ke kterému se přiznával, bylo náboženstvím ohromné většiny jeho poddaných; utraquisté představovali tři čtvrtiny národa českého: bylo-li totiž Jiřímu znepřáteliti se s nimi, zraditi přirozené spojence své, kteří ho vždy podporovali, a to jen proto, aby získal některé pány, jichž podpora byla vždy dvojsmyslná? Jak možná obviňovati ho, že nechtěl znova rozvinouti prapor válek občanských? I když nepodezíráme ho z tvrdošijnosti dogmatické, jak za stejných okolností nebyl by raději zůstal ve spojení s těmi, kteří s ním netržili ani o své životy, jejichž neustupnosti snad litoval, ale nekáral, nýbrž tajně jí se obdivoval.

Ostatně nebylo ho tajno, že věrnost jeho ke kompaktatům skoro nevyhnutelně bude míti v zápětí roztržku s církví, a nevěda jak tomu uniknouti, utíkal se k prostředkům konejšivým, od budoucnosti očekávaje nenadálé pomoci a rád aspoň získával čas. Byl velmi znepokojen zápletkami, jež předvídal, ještě více hrozil se boje nežli za doby Ladislavovy, předně proto, že dílo jeho bylo již pokročilejší, řád ustálenější, a že hořký zármutek pociťoval při myšlence, že uzří zmar díla, o němž celý život svůj pracoval, dále proto, že pod svýma nohama necítil půdu velmi pevnou. Na venek země česká byla mocná a vážená, její síly byly znamenité: po každé, když Jiří válčí s některým sousedem svým, jest patrná jeho převaha; bez obtíží

sebere v několika dnech veliká vojska. Ale podmínkou této moci byla do značné míry jednota stran; zjevné nepřátelství papežovo dotýkalo se jí v jejích živlech základních. Jaký vliv zůstane království rozdělenému v sobě samém a jaké prostředky, aby čelilo se nepříteli? — Každým odkladem zmenšováno nebezpečenství. Vedením pevným, moudrým a spravedlivým znenáhla tišily se vášně; fanatismus doutnající pod popelem čas od času jevil se některými hádkami kněžskými nebo libovolnými nálezy obcí, jimž protiviti se nebylo vždy na vůli královĕ; nicméně zaváděl se znenáhla řád snášelivosti, vášně náboženské pozbývaly své prudkosti a otázky dogmatické neovládaly myslí tak výlučně. Před několika lety papež narážel již na tuto jednotu mravní, obnovenou v Čechách, kde »ovce žily v klidu s vlky«. Každý odklad přinášel nový pokrok a posiloval cit národní na úkor výlučnosti náboženské. Dráhu uraženou spozorováno jasně, když papež přerušil vyjednávání. Katolíci v počtu dosti hojném na dále poslouchali krále sloužíce mu až do smrti; druzí dlouhá léta váhali, nežli odtrhli se od něho, a mezi předními byli biskup Vratislavský, biskup Olomoucký a j.

Znamenitý byl prospěch Jiřího, jestliže zadržel co možná nejdéle předehru konfliktu. Ale snad cítil to příliš důtklivě. Aby na čas odvrátil hněv církve, vzal útočiště k nebezpečným smlouvám a ku prostředkům, jež v zápětí měly osudné následky. Přílišná pokora a dvojsmyslné závazky, jimiž některý čas podařilo se mu klamati moc papežskou, vedly konečně k výsledku zcela opáčnému nežli jaký obmýšlel. Touže po míru, poškodil jej řadou prohlášení a kroků, které předráždily ctižádostivé snahy kurie a bolestnějším mu učinily sklamání, jež nevyhnutelně následovalo.

Bylo-li jakého prostředku, kterým by došlo se od Pia II. potvrzení kompaktat? Tvrditi to bylo by víc než odvážné. Pius II. s velikými nadějemi ujav se moci, chtěl obnoviti autoritu papežskou, vzkřísiti slavné doby stolice svaté. Neměl slitování s nikým, kdož odvážil se odporovati jeho rozkazům, tuhostí svých zásad a přísností svého chování hleděl vyhladiti upomínky, zůstavené mládím svým. Veliké úspěchy, jichž nabyl, ticho, které v Evropě následovalo po bouřlivém zmatku předchozí doby, ochotná povolnost, se kterou Ludvík XI., král francouzský, přes odpor parlamentu a církve gallikánské zrušil pragmatickou sankci, byly takového rázu, že hluboce dojaly tuto duši výstřední a náruživou, kterouž ovládala obrazotvornost, a která nápadnou prudkost spojovala se zvláštní

jemností. Za těchto okolností bylo předvídati, že Pius II. dávno nevzpomene si na rady Eneáše Sylvia, a že za jediný cíl vytkne si podrobení země, kterou někdy pokládal za nepřemožitelnou.

Není tím méně pravdivé, třeba v ničem nezveličujeme neopatrnost královu, že domnělá nejistota jeho postupování, jeho osvědčování poslušnosti, všecken ten soubor fakt, která dopouštěla mínění, že jedné chvíle vážně myslil na odpřisáhnutí, směřovaly ku potvrzení naděje papežovy a jaksi rozněcovaly jeho touhy. Od sjezdu Benešovského Pius II. nezměnil přesvědčení svého a chováním Jiříkovým, jež duchem předpojatým posuzoval, udržován byl ve svých illusích. Zatím co Poděbrad osvědčováním poslušnosti a úcty mínil domoci se jistých ústupkův od něho a v každém případě vyhnouti se všelikému kroku nenapravitelnému, Pius v těchto protestacích radostně spatřoval rozpaky svědomí nepokojného, kteréž očekává toliko posledního vyzvání, aby se podrobilo. Přesvědčoval se, že Jiří ve hloubi svého svědomí vrátil se již k učení katolickému, že zdržován jest toliko jakousi ostýchavostí lidskou a že bude jemu zavázán vděčností, opatří-li mu záminku a přinutí ho k činu. Všeobecná situace a nejhlubší přesvědčení jeho byly by zajisté postačily úplně Piu II., aby rozhodl se pro zrušení kompaktat; ale nepředvídaným odrazem samo úsilí Poděbradovo o zkonejšení jeho potvrzovalo jej v domněnce, že král český dozrál ku přestupu, a pudilo jej vždy dále na dráze přísnosti. Tiskl nepřítele těsněji a těsněji, tím víc proto, že doufal v brzké vzdání jeho. Když tento zastavil se na svém ústupu, a papež poznav svůj omyl pochopil, že nastává hrozná válka, bylo již příliš pozdě k couvnutí, jeho duše byla tím zarmoucena, ale svědomí neskaleno. Osudy papežství byly jemu svěřeny: v jeho rukou nevezmou újmy. Proud reakce unášel církev: posledním svědkům nenáviděné doby, kompaktatům, bylo zajíti; potlačil je, a nesnáze a hoře, které nález jeho jistě způsobí, neoslabily jeho rozhodnutí, aby cele splnil svou povinnost. Zvláštní hra osudu: z obou mužů, kteří připravují se k boji, jeden urychlí jej přáním svým, aby jemu se vyhnul, a druhý nezbytným jej učiní prostředky, od nichž očekává uspokojení. To dodává ději tomu něco mystického a tragického. Oba protivníci jsou oběti moci vyšší než jich vůle, a ta maří všecky výpočty jejich. Pius II. nepřál si války, Jiří bál se jí a hrozil; náboženské vášně lidu samého ochladly ku podivu. Strany zrovna jako náčelníci jejich událostmi jsou spíš unášeny, nežli aby je řídily. Takto druhá generace husitská skoro proti vůli své, pohybem jaksi

zrychleným, stržena je do boje bez vědomí cele jasného o předmětu jeho; plní úkol svůj v obraně dědictví, jehož ceny nechápe již jasně, ale jež štěstím bude příštích pokolení.

Prvním krokem na této dráze dvojsmyslných ústupků, jimiž Jiří sobě uškodil, byla jeho přísaha korunovační. Biskupové uherští, ku kterým se obrátil o pomazání, žádali slavného odpřisáhnutí: on odepřel. Počalo dosti dlouhé vyjednávání: shody dosaženo o jistém prostředkujícím znění. Král u přítomnosti několika osob učinil přísahu věrnosti církvi; psaný text přísahy svěřen byl biskupům i měl chován býti v tajnosti. Král slibuje pro příště poslušnost a věrnost svaté církvi římské a apoštolské, papeži a jeho nástupcům; zavazuje se zachovávati věrně zákony a učení této církve dle příkladu jiných králů katolických a žíti v jednotě víry křesťanské, chrániti této víry katolické a pravé a odvraceti národ, který mu byl svěřen, ode všech bludů, sekt a kacířství a ode všech druhých svaté církvi římské a víře katolické protivných kusův a zavésti opět a obnoviti poslušenství, stejnost, jednotu, řád a způsob svaté církve římské.[1]

Při prvém čtení zdá se, že tento závazek nemůže dáti příčinu k žádnému sporu: Jiří přímo a prostě podrobuje se církvi a slibuje, že poddané své přivede k témuž poslušenství. Ale zkoumáme-li

[1] Tato přísaha, jejíž důležitost jest na bíledni, byla několikrát uveřejněna. Podáváme tu místa nejvýznačnější dle textu, jaký podává Frind, »Die Kirchengeschichte Böhmens IV., 465: »Ego Georgius . . . spondeo, polliceor atque juro . . . quod ab hinc in antea et deinceps fidelis et obediens ero sacrosanctae romanae et apostolicae Ecclesiae ac Sanctissimo Domino nostro Calixto divina providentia papae tertio ejusque successoribus canonice intrantibus et eis obedientiam et conformitatem ad morem aliorum catholicorum et christianorum Regum in unitate orthodoxae fidei, quam ipsa Romana catholica et apostolica Ecclesia confitetur, praedicat et tenet, fideliter observabo ipsamque orthodoxam et catholicam fidem protegere, tueri et defendere volo toto posse populumque mihi subjectum secundum prudentiam a Deo datam ab omnibus erroribus, sectis et haeresibus et ab aliis articulis Sanctae Romanae Ecclesiae et fidei catholicae contrariis revocare et avertere, catholicae et orthodoxae fidei observantiam et obedientiam conformitatemque et unionem ac vitam cultumque Sanctae quoque Romanae Ecclesiae reducere et restituere volo et laborem quoque dabo et adhibebo omnem diligentiam, ut omnia praescripta compleantur toto meo posse et conamine ad laudem et gloriam et honorem Dei et exaltationem sanctae catholicae fidei.« Za hromadou epithet skrývá se zlé příkoří, za hromadou synonym slib dvojsmyslný. Srovn. Bachmanna, který tuto přísahu pokládá za bezvýminečné odpřisáhnuti utraquismu a za opuštění kompaktat. (Deutsche Reichsgesch. I. str. 88)

text zevrubněji, shledáme lehce, že toto nakupení slov a tyto výlevy v skutečnosti zakrývají mnoho neurčitého. Přijímání pod obojí bylo hlavním předmětem sporu: proč o něm neučiněno jasné zmínky? Co znamená všeobecné osvědčení poslušenství a jednoty, které husité nikdy nebyli by váhali podepsati?

Kompaktata dle názoru Čechův i samého krále neobsahovala zajisté ani kacířství ani odtržení od církve římské.[1] Slib tudíž, že bude věrným katolíkem, neznamenal nijak, že vzdává se výsad, ku kterým koncilium řádně svolilo.[2] Právě tak zdá se, že Jiří neskrýval biskupům, že má v úmyslu pokračovati ve vyjednávání s kurií o kompaktatech, a že psal o tom i Karvayalovi. Sliby ústní, jež učinil biskupům uherským, neměly přesnějšího významu a král byl úplně v právu, tvrdil-li později, že vždy zamýšlel obranu kompaktat a kalicha. Není asi pochyby, že biskupové, kteří přijali jeho přísahu, věděli, čím se spokojiti a že uváživše věc přestali na formuli, kteráž vyhražovala budoucnost.[3]

Nicméně Poděbrad poddávaje se této dvojsmyslnosti, dopustil se těžké neopatrnosti, které neomlouvají plně výhody, jež bezprostředně z ní měl. Uznával sám, že přísaha jeho připoušti nepříznivé výklady, protože obávaje se pobouření utraquistů žádal, aby zůstala v tajnosti; ale jak mohl se domýšleti, že papež nebude ji vykládati ve smyslu nejužším a neužije jí proti němu?[4] — Budiž osobní mínění Pia II. o smyslu tohoto osvědčení jakékoli, byl by více než neobratným, kdyby nebyl užil zbraně, které mu podáváno. Každý

[1] »Communiouem utriusque speciei nunquam putavimus haeresim sapere« vzkázal Pius II. Jiřímu. Comment., X.

[2] Možná-li mysliti, že Ludvík XIV. byl by váhal jediný okamžik učiniti přísahu Jiříkovu a tím by pokládal se zavázaným nezachovávati článků deklarace kněžstva z roku 1682?

[3] Takové jest mínění Tomkovo VII. Předmluva, str. IV. Obě strany shodly se o textu, k jehož výkladu každý dle svého způsobu osoboval si právo. Nepřejíce si roztržky a nemohouce srovnati se, spokojili se dvojsmyslností.

[4] Goll v příznivém posudku, jejž věnoval práci mé [*Viz české Athenaeum VI. str. 151—154.*], zdá se kloniti k mínění, ze Poděbrad doufal v možnost dostáti přísaze své. Není to nemožné a celkem pravdě dosti se podobá, že nebyl fanatickým kališníkem. Ale to hrubě nemění věci: nechť jeho záměr byl jakýkoli, plyne z toho přece podnět k výtce, že skutečně neb na oko učinil slib, kterého splniti nemohl.

papež byl by jednal stejně, tím spíše diplomat tak obratný, jenž dovedl kořistiti ze všech chyb svého protivníka.

Hleděl nejprve uškoditi ještě více Poděbradovi tváře se plně důvěřivým: na příště vše bylo zapomenuto, jednota byla úplna; v zemi zůstávali různověrci, ale vinou jen doby nešťastné, nikoli krále, jenž jest králem katolickým jako druzí, a se vší péčí vynasnaží se zvítěziti nad bludem. Také zacházel s ním jako s jinými mocnáři, zval jej na sjezd, kterému hodlal předsedati v Mantově, nazýval jej svým synem nejmilejším, chválil jeho zbožnost a úctu prokazovanou náboženství. V listech k němu užíval těchže formulí, jakými se obracel ke Karlu VII., králi Francouzskému.[1] Zároveň, aby vyhladil schisma do poslední stopy, jménem papežským ustanovil Václava z Krumlova za administratora arcibiskupství Pražského, v čem zahrnuto bylo, že moc jeho rozšířena jest na všecky Čechy a zrušeno ústrojí utraquistické.[2] Kališníci pobouřili se a protestovali: hledě k odporu Rokycanovu a ku projevům mínění veřejného, Václav z Krumlova vzdal se provedení práva svého. Nezdařil se kurii převrat, když tehdáž obmýšlela vzíti tvrz překvapením. Jiří vrátiv se spěšně do Prahy prohlásil, že chce-li chrániti všech poddaných svých a katolíkům zabezpečiti plnou svobodu, nemíní v ničem ustoupiti od privilegií království. Ale v týž čas, co takto upokojoval podobojí, užíval všech prostředkův, aby nepohněval papeže, obnovoval v Římě prohlášení oddanosti své a na oko aspoň dovedl vyhladiti nepříjemný dojem této první šarvátky.

Aby spletl opposici a upevnil trůn svůj, velmi obratně užil dřívějších prohlášení papežových. Pius II. hleděl tudíž, aby zatím neuškodil si neopatrnou offensivou; pokládal za lepší setrvati ve svém systému důvěřivém: ostatně byl snad skutečně přesvědčen o dobré vůli Jiříkově. Zůstávaje při svém optimismu hrozil i vyobcováním z církve obyvatelům Vratislavským, kdyby déle odpírali podrobiti se králi. Toto nenadálé zakročení stolice papežské zhatilo záměry nepřátel Čech. Na konci roku 1459 politika Jiříkova vítězila na všech stranách, a za úspěchy své král z veliké části děkoval příznivé neutralitě papežově. Přísaha korunovační nesla ovoce své a Poděbrad právem mohl si blahopřáti ke své obratnosti.

[1] Listy papežovy ode dne 13. října 1458 a 21. ledna 1459.

[2] Srovn. Frindovu »Kirchengeschichte«, IV. str. 47.

Na neštěstí podařilo se mu zabezpečiti přítomnost pouze tím, že v zástavu dal budoucnost. Více ještě než poctivost kázala opatrnost, aby nebudil nadějí, kterých splniti nestačil, a aby nezavazoval se dluhem, kterého splatiti nemohl. Chláchole dvůr římský sliby poslušnosti, odvracel jej od všeliké ochoty k narovnání: ústupky byly by nalezly skutečně omluvu vůči papeži, jen kdyby byly jediným prostředkem k dosažení míru. Účinkem líčených závazků králových bylo také, že od prvního okamžiku zahrazena byla všeliká cesta ke smíru: Jiřímu nedovolí se více jednati svobodně o podmínkách jednoty, bude se žádati po něm, aby dostál svému slovu a poddal se. Na všecky žádosti dostane se mu odmítavé odpovědi; i nejskromnější přání budou předem odmítána.

Král přesvědčiv se o tom záhy, vším úsilím svým hleděl s jedné strany, aby všemi prostředky a pode všemi záminkami zdržel vysvětlení, jež odkrývajíc nenapravitelné rozdělení obou stran, vedlo by nevyhnutelně k roztržce, a s druhé, aby dosti pevně založil svou moc tak, aby bez velikého nebezpečenství vzdorovala kletbám církevním. Jen že bylo mu jednati s protivníkem zkušeným, který netrpělivě čekal na příležitost, aby se pomstil. Taktika Pia II. řídila se taktikou královou. Zatím co tento hleděl získati čas, onen doléhal naň, aby víru svou konečně projevil skutky svými. Nezoufal ještě nad vítězstvím, zachová-li dále svou nerozhodnost, ale nejsa ani dost naivní ani dosti neobeznámený, aby mu dovolil pokojně užívati zdánlivé shody, pracoval potají, aby mu způsobil nesnáze. Takto po několik let pokračovalo se v tajném boji mezi oběma protivníky, kteří nebyli nehodni druh druha; velmi skvělý to zápas, jehož výsledek dlouho zůstával na vahách.

Pius II. zvětšoval požadavky své slyše o úspěších Poděbradových, za něž domáhal se nějaké vděčnosti.[1] Poznával, že hraje dost hloupou úlohu. Viděl velmi jasně, co dal: co měl za to? Slova. Od několika měsícův očekával veliké poselství, které by mu přineslo úřední poddání

[1] Shledal brzo, že král český je vítěznější, než by si byl přál, i pokusil se o zastavení jeho úspěchů: celkem měl jen slova, kdežto Jiří držel sázku. Odtud proměna v chování jeho dosti patrná. Pius II. pokoušel se zaměniti výrazy, jichž byl užíval, stavěl se, jakoby nemluvil víc o králi, ale o království českém, psal Slezanům, že udělil-li Jiřímu titul královský, učinil tak z nepozornosti. Pozdní to lítost; popud byl dán; chtěje náhle jej zastaviti, dával se v nebezpečenství, že zbytečně se prozradí. Pokládal za lepší vrátiti se ku prvému plánu svému, ale bdělost jeho osvěžila se ještě víc a přimísilo se k ní něco hořkosti.

se Čech a toto poselství stále se nevypravovalo. Nechybělo mu výstrah. Vratislav nesmiřitelným hněvem planouc proti králi, kurii zaplavovala prosbami a udavačstvím : Jiří je ďábel, pohan krve křesťanské žíznivý a ukrutný Nero, dravý vlk, který vedral se do ovčince církve, nejhroznější lev, veliký drak atd.[1] Pius II. věděl, co třeba odčísti z těchto žalob, ale všecko v těchto obviněních nebylo tak nicotné. Jakou cenu, psali mu, sluší dávati přísaze člověka, který téže chvíle jí přímo odporuje. V okamžiku právě, kdy odpřisáhl kacířství, slíbil kacířům ochranu svou. Kdyby Pražané a všecky ohavné obce české nebyly jím jisty, neosvědčovaly by mu podobné oddanosti.[2]

Zprávy, které docházely papeže s druhé strany hrubě nelíbily se mu více: legat jeho Bessarion zpravoval ho o piklech Jiříkových v Německu; jsa již velmi nespokojen malým nadšením, se kterým mezi knížaty německými potkávaly se sny jeho o výpravě křižové, nepokojně střehl této snahy náčelníka českého, jejž největší vítězství podněcovala nenasycujíce jeho. Myslil, že dopřál dost odkladu, přijal dost omluv a s rozhořčeností již ani netajenou vyzval ostře Jiřího, aby mu zjednal konečně zadostučinění, ode dávna ohlašované (1460). Král zaleknut a poněkud postrašen, utekl se opět ke svým obyčejným prostředkům, osvědčuje svou dobrou vůli a na výhrůžky odpovídaje listy velmi uctivými: není prý vinen průtahy, do nichž stěžuje si kurie; odklad poselství je čistě nahodilý, již vydá se na cestu. Jak tato bázlivost, toto zřejmé zaleknutí, tyto výlevy poslušnosti nebyly by potvrdily papeže v domněnce jeho, že trocha důrazu zvítězí nad posledními rozpaky panovníka husitského, a nebyly by ho pudily k setrvání na svých požadavcích?

Náhoda zjednala mu brzo potom příležitost, které nepropásl. Záměry Poděbradovy v příčině Německa zmařily se docela, a jestliže, jak potomní události ukázaly, tento nezdar neměl žádné váhy, způsobil aspoň na chvíli nešťastnému kandidatu rozličné nesnáze. Jiří poznávaje, že dvůr římský rád bude kořistiti z toho, pokusil se tuto bouři odvrátiti některými demonstracemi, tiskna ony poddané své, kteří příliš zjevně vzdalovali se církve a přísně zakročuje proti nové, odtud proslulé jednotě bratří Chelčických. Tato drobná opatření nedostačovala

[1] Grünhagen, str. 304.
[2] Eschenloer, vydání latinské, 74. 1459.
[3] Dne 20. března 1461; G. Voigt, Enea Silvio de Picolomini III., str. 456. Srov. list jednatele Jiříkova v Římě, v němž oznamuje mu vážnost situace. (Fontes rer. Austriacarum, XX., č. 238, 5. dubna 1461.)

katolíkům, spíše je dráždila. Pokládali okamžik za vhodný k zaměření rány. Zatím co Pius II. nespokojenější a nespokojenější posílal do Čech bratra minoritu Gabriele z Verony, aby tu pronásledoval viklefity a husity a přinutil takto Jiřího ke zřejmému prohlášení, katolíci čeští smělým útokem odhodlali se přivoditi vyjasnění. Biskup Vratislavský Jošt z Rosenberka veřejně kázal proti přijímání pod obojí způsobou na hradě Pražském (na zelený čtvrtek 2. dubna 1461).

Důvěra kališníků v Jiřího byla tak přirozená, že po dlouhý čas neznepokojovali se nejasným a nerozhodným chováním jeho. Jest nesnadno domnívati se, že přední mezi nimi, jestliže neznali, aspoň tušili odpřisáhnutí a přísahu korunovační; vykládali ji v témž smyslu jako Jiří sám a nemyslili, že na ně namířeny jsou pohrůžky proti kacířům. Znenáhla však některá podezření vznikala a vzrůstala: přízeň králova k jistým katolíkům, vliv biskupa Vratislavského a různých jiných rádců téhož odstínu, chlubné naděje jejich, styky s knížaty německými, spojenství s arcibiskupem Mohučským byly posuzovány dosti nepříznivě. Pronásledování bratří Chelčických, proti nimž nebylo jiné stížnosti než jejich asketství, zarmoutilo každého, kdo přál si ještě opravy církevní. Smělost Joštova byla kapkou vody, kterou přetekla nádoba již plná. Pohnutí bylo takové, že bylo se obávati vzpoury. T l u s t ý b i s k u p musil na kvap opustiti město, Jiří vrátil se spěšně a k upokojení myslí stvrdil slavně svobody a privilegia zemská spolu i s kompaktaty (15. května 1461).

Pokus katolíkův obrátil se na škodu jejich; jejich úsilí vzbudilo jen dávný fanatism: utišené vášně znova se rozpoutaly. O božím těle dvě procesí ubírala se městem; král s královnou šli v průvodě utraquistickém, páni katoličtí v druhém; obáváno se srážky, a katolíci pod šatem svým uschovali nože dlouhé. Byli přijati s povykem a div, že nerozpředl se boj krvavý.[3] Nálezy, dle kterých v Praze

[1] Zdá se mi skutečně nesnadno domýšleti se, že opravdu doufali v obrácení utraquistů.

[2] Podle Frindovy Kirchengeschichte IV., str. 52 Rokycana prý kázal proti Jiřímu v chrámě Týnském, ale skutek jest více než pochybný bez jiného důkazu nežli je vypravování Hájkovo vždy podezřelé. — Pohnutí utraquistů, zdá se, že Goll [*Athenaeum VI.*, *str. 153*] nepojímá opravdu. Starý kronikář však d (str. 176): »Toho roku na zelený čtvrtek biskup Vratislavský kázal na hradě Pražském proti kalichu. A z toho strhla se veliká bouře v městě Pražském proti tomu tlustému biskupu.« Ještě význačnějším zdá se mi náhlý obrat králův.

[3] Bachmannova Reichsgeschichte, str. 94.

práva měšťanská a politická přiznávala se jen těm, kdo přijímali pod obojí způsobou, a kterých dosud ani neprováděno přísně, znova byly uvedeny v platnost.[1] Všecka dvojsmyslnost byla na příště nemožná,[2] Jiří neměl žádné naděje o zachování illusí, kterými se těšil; jen jedno rozhodnutí mu zbývalo: učiniti poslední pokus, aby přesvědčil papeže, že potvrzení kompaktat jest jediný prostředek, kterým lze vyhnouti se hrozné válce. Měl příznivou situaci k jednání: nové úspěchy válečné a diplomatické vyhladily pamět předešlého nezdaru jeho. Slavné poselství vypraveno do Říma, aby Piu II. učinilo přísahu poslušnosti krále a národa českého a žádalo po něm stvrzení privilegií utraquistů.

Poslové čeští přišli do Říma v měsíci březnu 1462; přední členové poselstva byli kancléř Prokop z Rabšteina, který někdy v radě císařově býval druhem Eneáše Sylvia a zůstal jeho přítelem, katolík upřímný a poddaný věrný, — Zděnek Kostka z Postupic, duch vzácný, mysl ušlechtilá, jeden z důvěrníků Jiříkových, jenž oddanosti své ku králi nikdy nezměnil,[3] — a Václav Koranda, jeden z mladých mistrů nejhorlivějších a nejoblíbenějších na universitě Pražské.[4] Podali kardinalu Bessarionovi list králův a velmi určitě

[1] Nikdo nemohl dojíti práva měšťanského, přijat býti do cechu, koupiti dům neb usedlost, leda když přísahou se zavázal ku přijímání pod obojí způsobou. (Bachmann id. str. 93.)

[2] Radikalové vždy těžce snášeli mírnost Jiříkovu; tajíce v sobě hněv stěžovali si, že příliš ústupků činí se bludu, a že zdržuje se jejich propaganda. »Po tolika vítězstvích získaných nad touto nevěstkou za panování Jiřího, Jiřího našeho krále, když naši konšelové, páni a kněží vládnou, který kazatel by se odvážil jmenovati církev římskou synagogou satanovou . . . antikristem nebo zvířetem desítirohým . . . Kam poděla se naše smělost a síla naší duše? Tratíme srdce, duch statečný nás opustil; my vítězové patrně přemoženi jsme od přemožených« List Martina Lupáče; není datován, ale zdá se, že je z prvních let kralování Jiříkova. Manualník Václava Korandy, str. 149

[3] »Cosca inter paucos regi acceptus ejus perfidiae comes« praví Pius II. ve svých Pamětech, kniha VII.

[4] Václav Koranda z Plzně (1424—1519) byl nástupcem Rokycanovým v úřadě administratora konsistoře kališnické. S velikou horlivostí hájil učení utraquistického proti katolíkům a různověrcům. Zůstavil četné spisy polemické a vypsání poselstva roku 1462, jež uveřejněno bylo ve Výboru literatury české II. 663—714. Srovn. Jirečkovu Rukověť literatury české. J. Truhlář roku 1888 uveřejnil nákladem kr. české společnosti nauk v Praze velmi zajímavý rukopis, jehož ostatně užil již Palacký, totiž Manualník M. Václava Korandy; pravý nápis by byl: Sbírka písemností Korandových: obsahujeť v skutku vedle několika spisův od něho sepsaných listy jemu poslané nebo rozličné kusy od něho sebrané; je to vzácný pramen pro po-

vyložili směr politický, který sleduje, a od něhož nikdy nemíní se uchýliti. Chce býti všem králem nestranným a spravedlivým: v Čechách jest dvojí náboženství, král musí se snášeti se všemi, nenadržuje jedné z obou stran, co by mu odcizilo druhou.

Toto prosté vytknutí zjevného fakta jevilo se nicméně Římu pohoršlivým. Tlakem okolností Jiří skutečně bez pyšného prohlašování zásady představoval vůči dvoru papežskému ideu moderního státu laického, lhostejného k dogmatu; hájil věci mnohem vyšší nežli byla oprava náboženská, hájil snášelivosti. Popírán Poděbradovi tento nárok na slávu, připomínána jeho přísnost proti bratřím a nálezy proti katolíkům schválené neb aspoň uznané od něho. Ale výminečná ustanovení, která stvrdil, vyplynula z vlastní nesnášelivosti jejich. Jako dnes i tehdáž oni bludu odpírali všelikou svobodu: jejich nároky byly kališníkům neustálou výhrůžkou a urážkou i neponechávaly králi práva, aby s dostatečnou pevností protivil se odvetě, kteráž ospravedlněna byla zákonnou obranou a kterouž ostatně v praxi hleděl zmírniti.[1] Kdyby byli svolili ke spravedlivému narovnání, není pochyby, že by jim byl zabezpečil úplnou rovnost v nakládání s nimi, a jeho řeči tak jako skutky dokazují, že to právě bylo jeho idealem. Pronásledování bratří, třebas nepátráme tu po povaze a zvláštních příčinách jeho, ukazuje toliko, že pokrok uskutečňuje se jen ponenáhlu, že ideje prvním zábřeskem svým nenabývají své formy určité. Slovo snášelivost nemá hned od počátku plného významu svého; Josef II. byl císař snášelivý, ačkoli žádal, aby poddaní jeho věřili v jsoucnost boží; v XV. století Jiří mohl představovati snášelivost, třeba nedovoloval, aby pochybovalo se o skutečné přítomnosti Kristově ve večeři Páně. Je-li i dnes idea naprosté lhostejnosti státu v příčině přesvědčení náboženského tak všeobecně připuštěna? Je-li spravedlivo, aby výtečné služby, které Poděbrad prokázal pravdě,

učení o církvi české té doby a o stavu duševním v druhé polovici XV. století. Co se týče Korandy samého, jeví se nám jakožto poctivý pastýř duchovní, prostý a přímý, ale ducha prostředního; jeho přesvědčení jest jak obmezené tak pevné.

[1] Celkem nářky katolíků jsou nám známy toliko z pramenů Vratislavských, tudíž velmi podezřelých. Jsou dosti neurčité a nezdají se ukazovati na velmi četná fakta. Jest věru ku podivu, že katolíci čeští, jestliže měli opravdu vážné stížnosti, nepřednesli jich veřejně. Nic nedokazuje dále, že král schvaloval toto bezpráví. Města měla samosprávu dosti rozsáhlou a veřejné mínění bylo dosti jemné, aby myslil, že lépe jest zdržovati se ve věci tak choulostivé. Pravý vinník tohoto pronásledování byl papež, kterýž odmítaje všeliký ústupek nutil krále, aby šetřil více podobojích.

popírány byly pod záminkou, že tuto pravdu nepoznal celou až do nejvzdálenějších důsledků jejích?

To neznamená nijak, že dlužno viděti v něm apoštola husitství, jak dělo se opáčným nadsazením, ba ani svědomého bojovníka za svobodu myšlení. Podléhal nevyhnutelné situaci. Přinucen zachovávati učení, kteréž v očích jeho snad již mělo důležitost toliko podružnou, sloužil budoucnosti jen tím, že nezradil svůj národ a vzdoroval rozkazům Říma. Mučenník Kostnický zajisté by byl hořce dojat podivuhodným závěrem velikého úsilí Čech o navrácení církve ku prvotnímu křesťanství. Věřící mystik umřel, aby připravil osvobození svědomí! Ze vší ironie dějinné nic není tragičtějšího nad odpor mezi vůlí lidskou a ovocem, které nese. A osud Husův byl osud všech reformatorů! Když studujeme spory náboženské, které světem zmítaly od doby vítězství moci papežské, poznáme v brzce malou cenu skutečnou těchto rozdílů dogmatických, za něž lily se proudy krve. V odbojích proti Římu jediná věc je důležita, odboj, odboj sám v sobě mimo příčiny a záminky, odboj, z něhož vzejdou svobodné bádání a samostatnost osobního přesvědčení.

Tato lhostejnost dogmatická stěží zastřená a tento politický skepticism, který téže ochrany dožadoval se pro pravdu i blud, v Římě budily velikou nevoli. Kardinalové zpěčovali se připustiti opravdově, že Jiří nemůže činiti se svým královstvím, co by bylo na vůli jeho. Uváděli mu za příklad Ludvíka XI., který právě s velikou slávou určitě odříkal se pragmatické sankce. Příchodem poslů husitských do Říma, jenž obě strany nesmiřitelné postavil proti sobě, náhle rozptýlena všecka nejistota a vzbuzena všecka nenávist; nesrovnatelná mínění v smlouvách pod stkvělými formulemi řečnickými se tající narážela na sebe tak, že všeliká shoda zdála se nemožnou; prelatové s hrozným pohoršením uhodli, co vše vře ve hloubi této divoké a drsné vzpoury. Protiva propukla prudká mezi tímto papežem duchaplným a chytrým, jenž starým tradicím oddán byl nejen povinností svého povolání, ale také znalostí věcí životních nad jiné lidi větší, a mezi těmito reformatory přísnými a ponurými, u nichž při nejmenším odporu budila se zuřivost doby válečné. Dne 20. března 1462 papež dával slavné slyšení; Václav Koranda velikou řečí žádal za potvrzení kompaktat. V něm dost dobře zosobněno bylo ono pokolení kazatelů, kteří za války vyrostli, nedotknuti vlivem ciziny, pohrouženi ve studium malého počtu otázek, hypnotisováni rozjímáním několika textů, hlubokého přesvědčení, třeba silou ducha zvláště nevynikali.

V každém slově jeho vyznívala důvěra srostlá s věcí, které hájil, nadšení sektáře, kterýž upjal se na jediný jen výklad a hrdost národu, jenž honosil se posláním svěřeným mu od Boha. Jako před vojsky křižáků tak i před kurií veškeren národ český hrdou odvahou hrdiny a u vytržení mučenickém vyznával svou víru i tvrdil, že přijímání pod obojí způsobou založeno jest na slovech Kristových a potřebno ke spasení. Vášnivý duch Čechem bouřící, jeho výmluvnost prudká a skoro úchvatná v posluchačstvu rozmnožovaly ještě cit překvapení a pohoršení a formule uctivé a skoro ponížené, jimiž protkal svou řeč, zvýšily jen smělost jeho myšlení.

Každý oddechl si,[1] když papež jal se mluviti, aby proslovil jednu z oněch homelií, ve kterých si liboval, ozdobenou krásnými sentencemi a vyšperkovanou vší elegancí humanistickou, zušlechtěnou milostnou a nenucenou učeností. S radostí shledány tu zásady přijaté, mínění umírněné a mluva rozumná vůči vyzývavému dogmatismu a odbojnému radikalismu.

Po dlouhém vyjednávání Pius II. unaven i přesvědčen, že od poslů českých nedosáhne ničeho a doufaje asi, že Jiří bude povolnější než jeho zástupci, vynesl svůj nález konečný (31. března 1462.) u přítomnosti všech kardinalův a čtyř tisíc osob. — Pokoj v Čechách nebude zabezpečen než návratem ke starým zvykům. Je to jediný prostředek, kterým by konec byl učiněn řevnivosti stran a národové vůči Čechům přivedeni opět ke smýšlení méně nepřátelskému. Následkem toho a v pouhý prospěch Čechů prohlašoval kompaktata za neplatná a nestalá a zamítal přijetí přísahy poslušenství od krále, pokud tento země své nesprostí od bludů církví odsouzených a zvlášť od přijímání pod obojí způsobou. Fantinovi de Valle, jenž až posud zastupoval Jiřího v Římě, dostalo se od kurie úkolu, aby vydal se do Prahy podrobně králi vyložit prostředky, které papež pokládal za potřebné ke zjednání smíru mezi Čechy a církví.

Na zprávu o prohlášení ode dne 31. března pohnutí stalo se veliké mezi utraquisty. Jestliže v skutku dvůr římský až posud neuznal nikdy úředně kompaktat, přece nikdy jich veřejně neodsoudil, pročež Čechové mohli upřímně a bez velké pravdě nepodobnosti vyznávati, že spravují-li se jimi, neoddělují se od církve. Nyní konečně třeba

[1] Smýšlení posluchačů vyniká v Pamětech Pia II. kap. VII. Sacerdotes lingua prompta et Hussitarum insaniae audacissimi assertores . . . Voce sonora atque oratione praecipiti.

bylo rozhodnouti se mezi úplným vzdáním a vzpourou. Radost byla veliká v táboře fanatikův a nesmiřitelných protivníků Jiříkových, ale drahný počet katolíků s obavou a hrůzou zvěděli o rozhodnutí Pia II: válka nastávala nezbytná a nikoli, jak v Římě ještě domýšleli se, podrobení královo. Bychom i připustili, že Jiří za jistých okamžiků byl ve svém nejhlubším svědomí zmítán některými pochybnostmi, vyzvání papežovo skutečně hnalo ho znovu do odporu. Nejen nepomýšlel na ústup, nýbrž vůči provokacím papežským snažil se vzbuditi vzmach nadšení dost všeobecný, aby dvůr římský poznal svou neopatrnost a vrátil se ke svým úmyslům mírumilovnějším.

Sněm český sešel se v Praze u velikém počtu v měsíci srpnu roku 1462. Když poslové podali zprávu o svém poslání v Římě, král počal mluviti. Všecko chování jeho, pravil, bylo prodchnuto touhou po zachování pokoje; k upuštění od kompaktat však nemůže se nijak odhodlati; nesvolí k tomu nikdy, spoléhaje v obraně jich proti každému útoku na podporu stavů. Četl potom formuli přísahy, kterouž učinil do rukou biskupů uherských. Nezapíral svých závazků, hotov jsa splniti je, ale s podmínkou, aby jim nebyl podkládán smysl, kterého nemají. Vězte, pravil ku konci, v učení o přijímání pod obojí jsme se narodili a dosedli na trůn. Slibujeme zachovávati je a hájiti, žíti a zemříti v této víře. Myslíme, že není jiné naděje ve spásu než zůstaneme-li věrni kompaktatům až do smrti a budeme-li přijímati večeři Páně pod obojí způsobou dle nařízení Spasitelova. A choť naše tuto na pravici naší, děti naše a všickni, kdo nám jsou oddáni, žíti budou s námi podle kompaktat.[1] Řeč králova od kališníků přijata byla s nadšením; katolíci vyslechli ji mlčky.

Druhého dne vyslanec papežův Fantin de Valle, byl uveden do shromáždění: všecko nakupené záští fanatiků výraz svůj nalezlo v pánovitém vyzývání legatově. Při výhrůžkách a prudké mluvě Fantinově myslili bychom, že vrátila se ona léta středověku, kdy vítězná theokracie své moci podřizovala hlavy nejvyšší a nelítostně drtila všeliký pokus o vzpouru: král slíbil poslušenství, nezbývá mu než skloniti se před nálezem stolice svatá; papež odsuzuje kompaktata, to postačí, aby bez rokování a bez odporu byla opuštěna; jediné právo zůstává Čechům: poslechnouti; kněží, kteří nepřestanou podávati svátost pod obojí způsobou, budou prohlášeni za nepravé; na krále, jestli setrvá v odporu, budou uvaleny tresty církevní.[2]

[1] O tomto sněmu Pražském viz Voigta, Enea Silvio de Piccolomini III., str. 471 a násl., Bachmanna, str. 236, Tomka, str. 48. — [2] Za předešlého vyjednávání

Vyzývavost vyslancova vzbudila prudkou bouři: několikráte král přerušil ho vytýkaje mu výslovné nepravdy.[1] Na zejtří dal jej uvězniti. — Prchlivost politování hodná a přenáhlenost smutná. Není pochyby, že podle zásad moderních chování Fantinovo zajisté bylo by přísně posuzováno, a že vyslanec, který by podobně jednal, neunikl by nejtěžších trestů. Zvolen byv od Poděbrada, aby věci jeho hájil v Římě, vedl si s neobratností, která někdy pokládána za zradu. Zdál se spíše ve službách papežových než-li králových. Nebylo-li dále nejvyšší neslušností od něho, že přijal za úkol podání ultimata Pia II. panovníku, který poctil jej svou důvěrou? A tato neslušnost byla zvýšena ještě výhrůžkami, ku kterým dal se strhnouti. — Ale vzpomeňme si, že vyslanci té doby nechovali se jako praví služebníci vůči panovníkům, kteří jich užívali; nezřídka sloužili několika pánům najednou, častěji přecházeli náhle k cizí straně. Chování Fantinovo do jisté míry omluví se neb aspoň vysvětlí přesvědčením, které projevoval, a které snad bylo upřímné, že král sklamal jej o svých skutečných úmyslech; svolil prý ku přijetí služby jeho jen v domnění, že jest odhodlán v Čechách obnoviti víru katolickou. Právo Jiříkovo ku potrestání nevěrného jednatele bylo tudíž pochybno a duchům předpojatým toto uvěznění legata papežského při immunitě diplomatické, bylo porušením práva mezinárodního a urážkou zákonů božských i lidských. Ve chvíli právě, kdy bylo důležito vyhnouti se i pouhému zdání křivdy, král povoluje přirozenému, ale nepolitickému rozhorlení, nastavoval zbraň proti sobě. Jeho protivníci mluvili o vzteklosti jeho, o surovosti jeho povahy,[2] a tato obvinění přecházela ze století do

Fantin předložil králi podrobný souhrn žádostí dvoru římského. Celkem šlo přímo a prostě o to, aby vyhlazeno bylo vše, co stalo se od počátku revoluce. Jiřímu nabízen úkol čestný — a lehký — aby stal se pronásledovatelem svých věrných přívrženců. Plán legatův (vydán od Markgrafa, Script. rer. Silesiac. VII., 111) je zajímavý též proto, že nám ukazuje, čeho týkaly se ve skutečnosti žaloby katolíků. Dvě byly pouze stížnosti jejich: universita Pražská odmítá nekališníky a k úřadu konšelův a purkmistrů volí se muži nepřející katolíkům. Šťastni protestanté čeští, kdyby nebyli měli nikdy těžších příčin k nářkům!

[1] Řeč Fantinova, jak podána je v Pamětech, kap. X, jest neobyčejně prudká: »Non feret ista Pius: habet arma, quibus rebellionem tuam coerceat, regno privaberis et tanquam perjurus et haerecus extra Ecclesiam fies et in hoc seculo infamem te reddes, in altero poenas dabis impietatis«.

[2] Vytvořila se jistá legenda o mučenictví Fantinově. »Život legatův jest v nebezpečenství, čteme v Pamětech Pia II.; král přichází do jeho vězení, a poněvadž Fantin jeví se neoblomným, Jiří stěží zdržuje se, aby ruky své nevložil na něho.« Netřeba dokládati, že tyto násilné skutky jsou naprosto smyšleny.

století, ačkoli nelze nalézti důkazu pro tuto surovost, a ač všecken život jeho vyvracuje toto utrhačství. Jiří poznav brzo chybu učiněnou, poddal se spíše přímluvám knížat okolních nežli protestacím Pia II.; Fantin propuštěn byl na svobodu po dvouměsíční vazbě, a hluboce dojat nebezpečenstvím, v němž vězel dle mínění svého, ač nebylo ho opravdu než v rozpálené hlavě jeho, po celý ostatní život podněcoval nepřátele Poděbradovy.[1]

Vyjednávání mezi Římem a Čechy nebylo přerušeno, ale od této chvíle můžeme boj pokládati za zahájený. Jiří, jenž od prvního okamžiku jaksi pochyboval, že od papeže obdrží ústupky, bez nichž mír byl nemožný, mnohem méně stará se o to, aby si jej naklonil, nežli aby upevnil své postavení a nenechal nepříteli svému žádného přístupu k sobě. Jeho politika za této doby vyznačuje se podivuhodnou činností, prozřetelností a duchaplností. Poslední události měly v zápětí veliké rozhořčení mezi utraquisty, až třeba bylo zadržovati jejich nadšení. Chvíle velikých rozhodnutí nastávala a země musila býti připravena na úsilí hrdinné, jehož asi od ní bude požadováno. Rokycana byl k tomu vzácným pomocníkem. Za této doby, o něco později (okolo roku 1464), dal vztýčiti na velikém kostele Pražském, na Týně, sochu památnou, která až do vítězství reakce byla jako obrazem reformy české. Představovala muže držícího v jedné ruce meč obnažený, v druhé obrovský kalich zlatý, na němž četl se nápis: »Pravda vítězí«. Administrator podobojí projížděl zemi, kázáním svým povzbuzuje horlivost a odvahu prvních let.

Nesnadno bylo moudrým obmezením zachovati tohoto ducha odříkání a víry, probuditi hrdost národní, aby nebyl opět roznícen fanatism a nenávist sekt. Jiří ve chvíli samé, kdy okolnosti vrhaly ho znova do náručí husitů, nezapomínaje na svůj program mírumilovný, dbal více než kdy jindy, aby zůstal králem všech stran. Nechtěje pobouřiti katolíkův, užíval všech prostředkův, aby víru jejich ujistil svou ochranou, zakazoval hádání přispívající jen k rozněcování vášní a trestal výtržnosti té i oné strany. Naopak byl by rád za to v katolících získal oporu naprostou a bezvýminečnou i žádal jich, aby v Římě zakročili ve prospěch kompaktat, jež jsou zákonem zemským potřebným veřejnému pokoji: zda nezávisí čest jejich a prospěch na zachování privilegií zemských? — Důvod dotkl se jich málo: pře-

[1] »Pius Fantinum reversum magno in honore habuit et dignum episcopatu censuit, cui ad martyrium pro veritate tuenda sanguinis effusio non defuisset« Lehké mučenictví! Pamětí kniha X.

stávali na formulích poslušenství poněkud neurčitých, a bylo nesnadno doufati více. Jak možná domýšleti se, že katolíci vzbouří se proti papežství, aby nebyly porušeny svobody, které v očích jejich byly toliko bezbožností a pohoršením? Aspoň převelikou většinou nejevili žádné chuti k dobrodružstvím. Mnohem lépe nežli papež znali skutečnou sílu Jiříkovu a nebezpečenství, ve které vydávali se povstáním. Paměť pronásledování, jemuž sotva ušli, milým činila jim pokoj, jehož užívali. Byli by vůbec velmi rádi viděli nějaký modus vivendi, který by jim dopřával, aby neprohřešujíce se na svém svědomí, pokojně žili pod vládou, jejíž mírnost a bdělost jim se zamlouvala.

Někteří páni méně se strachovali nového sporu; pokládali však za dobré uvažovati dříve, než by si uškodili zavedením restaurace, jejíž první následek byl by jim přinesl ztrátu statků církevních, na něž byli sáhli. Ostatně nejmocnější z panstva neb aspoň ti, kteří povahou svou neb úřadem povoláni byli přirozeně k náčelnictví hnutí katolického, radili k mírnosti, zavrhujíce všeliké rozhodnutí ukvapené a pracujíce velmi upřímně o mír. Někteří z nejvyšších hodnostářů církevních a v jich čele biskup Olomoucký Tas z Boskovic [1] a biskup Vratislavský Jošt z Rosenberka [2] lekali se pomysliti na boj, jehož hrůzy předvídali. Pro Jiřího není svědectví průvodnějšího nad chování těchto mužů, kteří hledíce smířiti povinnosti své k vlasti a k církvi, po několik let nechtěli se od něho odtrhnouti. Žili v okolí královĕ, účastnili se jeho prací a snů, věděli, že přeje si přede vším velikosti země české a blaha jejich obyvatelův. Odsuzovali kacíře, ale ctili a milovali krále. Jsouce přední stráží na hranici koruny uprostřed obyvatelstva kmene německého, chápali velmi jasně, co záští národního splétá se s fanatismem náboženským, hrozili se myšlenky spolupůsobiti s nepřítelem dědičným a jejich cit český odolával dlouho jejich svědomí katolickému. [3]

[1] Tas neboli Protas z Boskovic, biskup Olomoucký od r. 1457 do 1482, náležel slavnému rodu moravskému. Vynikal jak vlastnostmi duševními tak upřímností svého vlastenectví. Studoval ve Vídni a v Italii a byl jedním z předních představitelů humanismu v Čechách. Založil roku 1466 v Olomouci první tiskárnu moravskou. Záliba ve vědách a uměnách dále trvala v rodě jeho. — [2] Jošt z Rosenberka (1428 – 1467) byl druhý syn pověstného protivníka Jiříkova Oldřicha z Rosenberka. Byl tudíž bratrancem Jiřího, k němuž choval opravdovou úctu, a jenž osvědčoval mu velikou důvěru a lásku. Jakožto muž vzdělaný, přítel věd a um, řečník, osvědčený vlastenec, nepřítel přísných prostředků, představoval kněžstvo národní, samostatné daleko vzdálené od učení ultramontanského, jež tehdáž hlásáno bylo od Hilaria Litoměřického. — [3] Jošt neuměl dosti německy, aby kázal tímto jazykem. Pro svou náklonnost k Jiřímu a pro své vlastenectví slovanské byl velmi neoblíben ve své dioecesi.

V celé koruně jediné město slyšelo s uspokojením, ba s šílenou radostí zprávu o roztržce, kterou všemožně hledělo roznítiti a rozdmychati. Obyvatelé Vratislavští uznali moc Poděbradovu jen s ohražením a na výslovné rozkazy kurie: skutečně moc králova ani dle jména nikdy nebyla vykonávána v městě. Pius II. ovšem nenaléhal, aby podrobili se Jiřímu, nýbrž zbavil je slibu, dle kterého bylo jim vykonati přísahu věrnosti.

Nyní konečně jsou v plném odboji a po několik let oni jediní za všeobecného pokoje bojují zřejmě pro věc římskou. Důležitá, snad rozhodná jest tehdejší úloha jejich. Neustále povzbuzují a popuzují papeže, překážejí jaksi promlčení války, a za obecného jinak pokoje udržují tajnou bouři, jsouce králi spíše nesnází a hrozbou nežli nebezpečenstvím; tvoří přitažlivé středisko všem choutkám a záštím, ohnisko všecky živly opposiční soustřeďující.

Vratislav svou válečnou zpupností nestačila však ke svržení panovníka kacířského: diplomacie králova vedla si tak obratně, že moci papežské na dosti dlouhý čas bylo spokojiti se tímto jediným spojencem. Pius II. spoléhal na Fridricha: císař byv ve Vídni ohrožen povstalci, musil žádati za pomoc Jiříka; osvobozen od něho odměnil prostřednictví jeho smlouvou Korneuburskou (v prosinci 1462): slavně potvrdil všecka privilegia království Českého a slíbil zasaditi se u papeže v prospěch králův. »O nešťastný tento náš věku!« zvolal Pius II., »o chatrná Germanie a ubohé křesťanstvo, jehož císaři není jiné pomoci než od krále kacířského!« (31. prosince 1462).

Roztržení Německa zmítaného sporem Hohenzollerův a Wittelsbachů budilo snad některé naděje kurie, kteráž odměnou za podporu svou byla by od jedné strany dožadovala se pomoci proti husitům; na sjezdě Pražském pokoj byl obnoven péčí krále, který vystupoval tu jako rozsudí mezi knížaty říšskými (v srpnu 1463).[1]

Ani s Polskem papež neměl většího štěstí: manželka krále Kazimíra Alžběta, sestra Ladislava Pohrobka, nenáviděla Jiřího, vidouc v něm uchvatitele a snad vražedníka svého bratra. Ale válka s Čechy byla podnikem odvážným a Kazimír zaměstnán věcmi řádu německého, nepřijal nabízeného čestného úkolu, tak nebezpečného a nesnadného.[2]

[1] Bachmann, který zajisté nezveličuje moc a úspěchy Jiříkovy, mluví nicméně o převládajícím postavení jeho v Německu za této doby. (I. 419.)

[2] Spolek českopolský byl jedním ze základů politiky české a názor o vzájemnosti slovanské velice rozšířen. Jiří největší váhu kladl vždy na zachování dobrých styků s Polskem, a daří se mu v tom, ačkoli situace byla nesnadna. Je to jedna z hlavních příčin moci jeho.

Kurie přezvídala na kurfiřtu Braniborském, zda by přijal dědictví Poděbradovo; ten však potají oznámil králi záměry proti němu osnované. Pomýšlelo se i na plán, o němž mluveno bylo za Martina V., aby Čechy byly rozděleny na několik samostatných knížetství; [1] nebylo by chybělo pretendentů, kteří by rozdělili si kořist; ale třeba bylo nejprve dobýti jí, a nikdo nehlásil se k válce.

Dvůr papežský při neskrotitelné tvrdošijnosti, která je podivuhodným rysem jeho politiky, nepozbýval mysli a maje největší důvěru, sliboval měšťanům Vratislavským, že brzo jim zjedná krále dle přání jejich: [2] Jiří bude zničen a s ním všickni spojenci jeho; jestli císař spojí se s králem, bude zvolen jiný císař právě tak jako jiný král. [3]

To vše zakrývalo špatně úzkost a osamocení papežovo. Když naléháno naň, aby od vyhrůžek přešel k činům, musil přiznati se, že nenastal okamžik vhodný. Proč zakládati pluh, když nemůže se orati? [4] . . . Jmenujte mně jediného knížete, který by byl ochoten podniknouti tuto věc, odpověděl kardinal poslům Vratislavským žádajícím za sesazení Jiřího, a zítra bude provedena. [5]

Bylo zajisté vítězstvím pro krále českého, že takto v uzdě držel svého protivníka. Na neštěstí tyto úspěchy diplomatické nerozhodovaly ničeho, zachraňovalyť přítomnost, nepojišťujíce však budoucnosti. Pokud papež neodzbrojil, Jiří vydán byl příhodě: což kdyby několik pánů ctižádostivých nebo podkoupených povstalo, kdyby panovníka sousedního sváděla jeho koruna, kdyby zažil nevděku spojencova. A jak možná zatím chopiti se offensivy a válku přenésti na území nepřítele, aby přinucen byl ke vzdání? Hrozná to síla, není-li přístupu k ní, a jak přistoupiti k Piu II.?

Král z počátku měl v úmyslu zabezpečiti mír v Německu obnovením záměrů svých o opravu říše, od nichž na chvíli upustil, potom do své věci zaplésti druhé panovníky evropské, když by pře-

[1] Bachmann str. 497.

[2] List Fantinův ode dne 13. března 1463.

[3] Prokurator Vratislavský píše 15. března: Kardinal (Mikuláš z Kusy) řekl mně, že kdyby císař učinil to (totiž zakročil ještě v prospěch Jiříkův), v zápěti by sledovalo, že za krátko zvolen by byl nový císař jakož i nový král."

[4] Script. rer. Siles. IX., 58.

[5] Ib. IX., 70.

svědčil je, že prospěch jeho jest i prospěchem jejich, že odporem svým proti theokracii hájí práva všech knížat. Jeden z oněch dobrodruhů politických a osnovatelů kombinac, kteří tehdáž potulovali se světem, pronajímajíce důmysl svůj těm, kdož ochotně poslouchali jich, Antonín Marini, Francouz narozený v Grenoblu, navrhl mu veliký plán ku konfederaci evropské.[1] V době, kdy zmizelo staré zřízení evropské, založené na vládě papeže a císaře, a kdy nezrodil se ještě system rovnováhy, jenž vyplynul z válek XVI. století, duch generalisující a smělý byl zajisté dojat potřebou, odpomoci všeobecné nejistotě a rozvratu. Šlo o to, aby na místo papežství a císařství, jichž autorita, vždy více dle jména nežli skutečná, byla tehdáž pozbyla úplně své vážnosti, nastoupila moc nová, která by přemáhala snahy ctižádostivé, zabraňovala válkám a křesťanstvo spojovala ve společném úsilí proti Turkům, jejichž postup byl vždy hrozivější a od nichž připravován strašný útok na Uhry. Za tím účelem vznětlivá mysl Mariniho pojala podivuhodný plán, v němž v bizarní směsi mnoho naivního a příliš fantasie nadšené spíše nežli jasné splétalo se s opravdovou velikostí myšlenek. Navrhoval spojení všech států křesťanských v konfederaci: nejvyšší rada složená z krále francouzského, krále kastilského, jednoho knížete německého a dože benátského tvořila by jakési direktorium evropské a soud spolkový rovnal by nesnáze, které by se nahodily mezi členy ligy.[2]

Jiřího bavil a zajímal smělý duch tohoto jednatele a myslitele, který znal vše, mluvil o všem, pletl se do všeho, při všem tvářil se diplomatem a v češtině obstojné předkládal mu návrhy o povznesení obchodu a bohatství. Jemu líbily se ostatně složité kombinace a neurčité naděje. Přijav záměry Mariniho uložil mu, aby počal vyjednávání. Kdo vytýkali mu to, snad že neuvážili dosti přesně prospěchů přímých i nepřímých, které mohly z toho vyplynouti. Byly na jevě. Předně sblížení Čech s Ludvíkem XI., zatím velmi rozmrzeným na papeže, který trže s ním o vděčnost myslil, že skvělou chválou dost odměnil opuštění pragmatické sankce. Ne-

Palacký připisuje samému králi první myšlenku; ostatně zdá se mi, že této episodě přikládá důležitost poněkud přílišnou a zvláště příliš vznešenou váhu mravní. Srovn. o této otázce Markgrafa, Über Georg's von Podiebrad Plan eines christlichen Fürstenbundes v Syblově Hist. Zeitschrift XXI.

[2] Podrobnosti plánu byly často měněny a nikdy nebyly přesně stanoveny Marini náležel k oné třídě opravců, kteří stanoví přeměnu společnosti — v celku — a neredigují ani jednoho zákona.

bylo lze oddávati se žádné illusi: Ludvík XI., jehož vlastní věci byly velmi zmotané, nezakročil by velmi účinně v prospěch Poděbradův. Ale nebylo-li Jiřímu značným úspěchem diplomatickým, jestliže věc svou sloučil s věcí krále francouzského a vyhnul se takto osamocení, které jemu samému bylo odsouzením? A jaké vítězství, kdyby Marinimu se zdařilo, co za nemožné pokládáno! Papežství pozbylo přednosti, jíž si osobovalo, a všecken hněv jeho jest nicotný proti obnoviteli jednoty evropské, kterému za podnět jeho dostane se zajisté vedení vojska spolkového proti Turkům. Velmi znamenitý byl to tudíž nástroj válečný proti papežství. Zda byl by Jiří pomýšlel na znovuzřízení Evropy, kdyby nebyl k tomu puzen osobní obranou? — Zdá se nad pochybnost, že nikoli. Když naň útok byl učiněn, bránil se, seč byl. Odtud k obvinění jeho ze sobectví jest jen jeden krok. Ale sobectví je přesnou povinností pro panovníka, chybou jeho by bylo, kdyby pod záminkou pokusů v nebezpečenství vydával blaho svého národa. Těmito povšechnými koncepcemi vždy jen zakrývají se ctižádostivé záměry osobní: politikové užívají jich, pouze pošetilci a zpozdilci pojímají je vážněji než sluší a zavedeni jejich sny klesají a padají, strhujíce pádem svým národy, kteří svěřili jim osud svůj.

Jaké byly čáky úspěchu Mariniho? — Pokud možná slabé, téměř žádné a nic nedokazuje, že by byl Jiří v té příčině činil si velké illuse. Ale proč odvážně pokoušel se o dobrodružství? Znepokojoval papeže, zaváděl ho do pletich velmi složitých, a odvracel pozornost jeho od střediska, kde hroznou by byla nejmenší rána zasazená. Zda nebylo jinak důležito představiti se světu jako obránce obecných prospěchů křesťanství? Jaká lepší odpověď na žaloby Pia II.? Veřejné mínění bylo velmi obratně vyzváno ke srovnání papeže, který všecek naplněn záštím zapomínal na nebezpečenství moslemské, s králem, který nehledě k nejnespravedlivějším útokům, vyhledával prostředky ku vztýčení kříže v Cařihradě.

Vůči tak stkvělé obraně Pius II. postupoval velice opatrně a zdlouhavě; věděl, jaké nebezpečenství skrývá se za lichým krokem, i byl pevně odhodlán neodvážiti se ničeho a vystoupiti toliko v okamžiku příhodném. Proti smělým útokům a výpadům Jiříkovým stavěl mírnost chladnokrevnou, pozornou a důslednou. Jejich taktika byla přikázána jich položením vzájemným. Král musil chápati se prostředkův, aby rychlými obraty kryl svá přečetná místa slabá a aby odvahou a důmyslností nahradil řádné prostředky, kterých se mu nedostávalo. Papež, který nebyl vážně znepokojen opětovanými útoky svého ne-

přítele, bděl a čekal; poněvadž jemu nebylo se báti než vlastních chyb svých, obratně a pozorně vedl boj svůj, neukvapil se ničím, všímal si každého kroku v prospěch Jiříkův, aby nepobouřil druhých panovníků, ale nikdy necouval. Spoléhal na dva mocné a nad pomíjitelné přátele Jiříkovy věrnější spojence: na čas, jenž konečně poskytne mu příležitosti získati ctižádostivce a povzbuditi vzpouru, i na tradici. Věděl co chce a s ním všecken svět chápal to a do jisté míry aspoň schvaloval, poněvadž představoval minulost. Jiří obracel se toliko k tužbám bázlivým a zmateným: jeho záměry znepokojovaly spíše nežli sváděly. Čas ještě nedozrál. On sám jen temně byl si svědom díla, které vykonával.

Takto znenáhla i přese všecky obraty a tůčky Poděbradovy Pius II. nabýval pevné půdy. Oprava říše narazila na nepřekonatelné překážky a zmařila se podruhé. Opatrná republika benátská, poděšená nesouvislou činností dobrodruha francouzského, odmítla spojenství Čech davši přednost Uhrám (v září 1463). Císař smrtí svého bratra Albrechta zbaven svého nepřítele nejdoléhavějšího a péčí legátovou konečně usmířen s Matiášem Korvinem, nebyl více Jiřímu jistým přítelem, poněvadž ho již nepotřeboval. Smrt manželky Matiášovy Kateřiny, dcery Poděbradovy, přervala svazky až dotud oba mocnáře vížící. Papež chvíli pokládal za příhodnou, aby odvážil se kroku nového a rozhodného.

V měsíci březnu 1463 do zvláštní ochrany stolice papežské vzal obyvatele Vratislavské. V jeho přísném a tvrdém slohu zračil se postup hněvu zdržovaného a překážkami jen drážděného; ode dávna nebylo již řeči o synu milovaném, mluvil již toliko o kacíři, odpadlíku od církve, o Jiřím, který vydává se za krále. Ještě však nechtěl přese všecko naléhání Vratislavských sprostiti všecky katolíky české jejich přísahy věrnosti a jmenovati jiného krále českého, ale vystříhal knížata a pány, aby nepodporovali kacíře proti věřícím. Zároveň pokračoval v přípravách svých ke křižové výpravě. K zahanbení bezbožníků, kteří mluvili o úpadu papežství, nebylo-li nejlepším prostředkem obnoviti hrdinské činy Urbanův a Innocentův? Burgund, Benátky, knížata vlašti slíbili mu vojska a on sám zamýšlel postaviti se v jejich čelo. Nemocen a hrozným utrpením vysílen cítil, že smrt se blíží, ale stkvělý připravoval si pohřeb, chtěje zmizeti v apotheose církve, na venek vítězem jsa nad Turky, vnitř nad odbojníky. V měsíci dubnu 1464 jmenoval dva kardinaly, aby zavedli při Jiříkovu; dne 16. června v slavné konsistoři krále veřejně vyhlásil za podezřelého z kacířství

a obesílal jej, aby do stoosmdesáti dnů dostavil se před soud jeho. Dne 19. téhož měsíce nehledě na slabost a pokročilou nemoc svou vypravil se do Ankony. Než uplynuly dva měsíce, zemřel (15. dubna 1464). Vyzvání legátů nebylo poslechnuto. Od některého času Pius II. žil toliko úsilím své vůle: zoufalost ho pojala, když u přítomnosti některých nezřízených houfů v Ankoně shromážděných s krutou jasností poznal málomoc theokracie. Z obou snů, kterými se těšil, žádný se neuskutečnil. Evropa zabrána jsouc do svých sporů vnitřních nepomýšlela hrubě na Turky a náčelník husitů, zacloněn císařem a chráněn svými sousedy bez trestu vzdoroval kletbám stolice papežské.

HLAVA ČTVRTÁ.

JEDNOTA PANSKÁ A MATIÁŠ KORVIN.

(Pavel II.; nové kroky stolice papežské proti Poděbradovi. — Stav země české: vědy a umění; vítězství národnosti slovanské; obnova moci královské. — Stav panský: Zdeněk ze Šternberka a jednota Zelenohorská. — Vyobcování z církve (1466). — Matiáš Korvin a zápas s Uhry. — Smrt Poděbradova (1471); výsledky jeho panování.)

Poslední slova Pia II. obsahovala žádost, aby pokračovalo se v podniknutí jeho. Na výpravu křižovou, pro niž nikdy mysli mnoho se nezajímaly, brzo bylo zapomenuto, a péče o obranu křesťanství odkázána těm, kdo přímo ohrožováni byli od Turků. Za to nový papež Pavel II. (1464—1471) potlačení kacířství učinil hlavním cílem svého pontifikátu. Nejpřednější vlastností nástupce Pia II. byla jeho krása: zakládal si na ní, a stěží bylo mu vymluveno, aby nepřijal jméno Formosa (Krásného). Ducha jsa obmezeného a prudkého, nezdědil po svém předchůdci ani jemnost mysli, ani hlubokou znalost politiky evropské. Jednohlasná volba jeho byla jedním z oněch rozmarů sboru kardinálského, jež tak často svět překvapovaly; svým povýšením náhlým byl opojen, však ctižádost jeho nebyla oprávněna aniž po-

depřena velikými záměry, a svéhlavost jeho, kterou měl za pevnost, nebyla schopna výpočtu. Po snech theokratických, jež v zasadě lze popírati, a jichž ve skutečnosti nelze upotřebiti, ale jež vznešené jsou a vysoké, následovala malicherná pýcha libující si v přísné etiketě a ve vynášení křiklavého přepychu. Pavel II. jest první z oněch prostředních nebo převrácených papežů, kteří na konci XV. a na počátku XVI. století učinili z papežství moc toliko světskou a pohrdajíce pravým úkolem jeho, připravují mu svými výstřednými nebo neobratnými skutky nezastavitelný úpadek: zatím nejnebezpečnější nepřítel, s jakým mohl střetnouti se Poděbrad. Proti takovému člověku co znamenaly důmyslné obraty a důvtipné prostředky? Byltě horší než sektář, duch neprozíravý a neschopný, jenž vrhal by se vždy v před, neznepokojuje se v nejmenším možnými výsledky svých činů. Této prostotě duševní bylo celkem dojíti k týmž koncům jako nejhorlivějšímu fanatismu, a při protivách v historii tak obyčejných tento nedostatek obratnosti byl nejvyšší obratností. Papež bez rozmyslu a míry zasypávaje Jiřího odsudky a klatbami, zavazoval se před křesťanstvem, že nesvolí k žádnému narovnání a že neustane, dokud nepotlačí kacířství; jeho rozhodnutí takto pyšně vyslovené mělo strhnouti vlažné, zabezpečiti bázlivé, předrážditi choutky a do boje hnáti všecky, kdo měli příčinu nebo záminku hněvati se na krále Českého.

Bulla, kterou Pius II. poháněl Jiřího před svůj soud, nebyla prohlášena. Prostřednictvím císaře a biskupa Vratislavského usilováno o novou lhůtu; Pavel II. svolil k ní, nechtěje zahájiti vládu svou projevem neúprosným. Ale byl to jen odklad a nikoli předehra změny politické. Nepřátelé krále Českého, poslové Vratislavští a někteří z nejváženějších kardinálů, Karvayal a Bessarion, naléhali na přísné prostředky. Ostatně zdá se, že Jiří nezachoval mnoho illusí o možnosti přímého smíru s církví. Úřední styky, jichž hledí dojíti s Římem, nemají asi jiného cíle než dokázati jeho dobrou vůli a uspokojiti spojence. Za to rozvíjí velikou činnost s jedné strany, aby získal prostřednictví jednotlivých knížat, jejichž hlas mohl slyšán býti v Římě a s druhé strany, aby rozepři Čech se stolicí papežskou změnil v otázku evropskou, když by druhým panovníkům vysvětlil význam zápasu, v němž šlo mnohem méně o dogma nežli o důstojnost a samostatnost moci světské. Tím úmyslem chce, aby spory jeho s papežem byly souzeny ne od soudu papežského, ale od konference mezinárodní, která rozhodne mezi oběma stranama.

Této chvíle nastalo v Evropě jakési stišení po předešlém lomozu a pohnutí. Války, které spustošily Prusko, Polsko, Německo a Italii, skončily nebo právě se končily. Řekl bys jakési sbírání se před krisí, jež předvídána a jejíž hrůzy tušeny. V tomto okamžiku postavení krále Jiřího je značně lepší nežli za roztržky s Piem II.: velmi obratně přemístil spory, novým obratem, jejž dal rokování, dovedl vyjíti z postavení osamoceného, ku kterému odsouzen byl věrností svou ke kalichu. Ačkoli následkem posledních ran předsudky náboženské poněkud byly otřeseny a ač legatové papežští příště velmi těžce sebrali několik tisíc křižáků proti husitům, obvinění z kacířství bylo vždy velmi nebezpečné: Jiří konečně uvedl skoro v zapomenutí, že jest náčelníkem sekty, která v některých kusech podstatných odděluje se od církve; povolal k sobě Řehoře Heimburského, jehož všecken život byl toliko odporem proti nárokům papežským, a jenž od vévody Saského byl mu odporučen jakožto muž nejschopnější k obraně jeho práva královského.[1] Takto stavěl se na půdu ústavního práva evropského. Otázka kalicha ustupovala jiné, mnohem důležitější: přiznají-li mocnáři papeži právo, aby volně nakládal s korunami a sesazoval krále?

Manifesty Heimburkovy a podniky Poděbradovy neminuly se s účinkem. Několikráte císař, vévoda Bavorský, knížata Saská zakročovali doléhajíce na papeže, aby svolil ke schůzi této konference mezinárodní, jejímuž vyšetřování král zavazoval se podrobiti své chování. Na sněmu Norimberském (v listopadu 1466) přese všecken odpor legata Fantina de Valle, osobního nepřítele Jiříkova, knížata německá usnesla se vypraviti poselství k Pavlu II., aby mu vyloženy byly nesnáze zřejmé roztržky a povinnost nerozptylovati sil křesťanských vůči nebezpečenství tureckému. Opětované domluvy kurie rozbily se o liknavost Kazimíra Polského, který zamítal korunu Českou. Ludvík XI. slavně přijímal posly české a projevoval nejlepší smýšlení o Jiřím na velikou nevoli svých rádců církevních.[2] Těmito

[1] Řehoř Heimburský je zajisté osoba zajímavá, a bylo by zhola naspravedlivo splétati jej s dobrodružnými diplomaty této doby, ale nadsazuje se poněkud jeho důležitost, líčí-li se jeho obraz příliš stkvěle. Tvrzením, že Jiří volá ho, poněvadž v Čechách nebylo nikoho, kdo by se mu vyrovnal, překrucují se fakta. Však Čechové byli by bývali podezřelí z kacířství, kdežto Řehoř představoval odpor v mezích víry.

[2] Roku 1464 přibylo do Francie veliké poselství české, v jehož čele byli Marini a Albrecht Kostka z Postupic. Tajemník poselstva Jaroslav zůstavil nám za-

úspěchy velmi skutečnými vysvětluje se důvěra krále, jenž byl v pravdě dosti optimistický. »Děkujíc pánu bohu šťastně se nám vede,« psal synu svému Viktorinovi.[1] Nepřátelům jeho nezbývalo než spoléhati na zázrak. »Proč, volal Karvayal, měřiti vše rozumem lidským? Nemáme-li Bohu ponechati nějakou účast ve věcech důležitých? Nepodporuje-li nás ani císař ani Uhersko ani Polsko, nuže, ručím za to, Pán pomůže nám a potře hlavu bezbožnou. Čiňme svou povinnost, on učiní ostatní.«[2]

A přece Pavel zachovával hroznou přednost před Jiřím, a všecken svět to znal, papež, král i moci neutrální. — Jaké prostředky měl Poděbrad, aby udržel panovníky okolní ve svém spojenství nebo v neutralitě? — Theorii, slova, vzájemnost králů vůči úchvatům theokratickým; zda zvítězí vždy tato mravní úvaha nad bohatou odměnou, již nabízí kurie, podávajíc Čechy tomu, kdo s trůnu svrhne kacíře? Nastane nevyhnutelně okamžik, kdy o nebezpečný podnik pokoušeti se bude některý ctižádostivec. Není podivno, že vyskytl se pretendent k vykonání velikého díla dvoru papežského, ale s podivením jest, že bylo třeba pretendenta toho tak dlouho hledati. Strach jdoucí z moci Jiříkovy zajisté byl velmi veliký, jeho bdělost a obratnost diplomatická velmi znamenitá, ježto po několik let nikdo neodvážil se sáhnouti po stkvělém dědictví, jež prohlášeno bylo za uprázdněné. Zatím Jiří byl klidný se strany zahraničné, však duševní stav v Čechách počal ho poněkud znepokojovati.

Pokojem a pořádkem od krále uhájeným rozmohl se velice blahobyt země. Z pamětníku Mariniho dovídáme se, že Jiří vyžádal si od něho plán, kterak zlepšiti minci, zvětšiti výnos báni zlatých a stříbrných, rozmnožiti finanční zdroje panovníkovy a zvelebiti obchod.[3]

jímavý denník o tomto poslání. Došlo se jím smlouvy o spolek jinak dosti neurčité, která však byla vším, čeho mohl nadíti se Jiří. Roku 1467, když zanáší se shromážděním koncilia, posílá k Ludvíkovi posla, aby utuženo bylo a upraveno spojenství: tento posel přijat byl od krále 20. dubna 1467 a Ludvík XI. přijímá jej laskavě. Kalousek uveřejnil denník Jaroslavův v VII. díle Archivu českého str. 427—445.

[1] Dne 3. května 1466; Palacký II. 2. 340.

[2] Bachmann str. 592.

[3] Pamětník Mariniho byl uveřejněn ve Výboru literatury staročeské II. 772-792. *[Z knih obsahujících odpovědi na sedm význačných otázek královských, zachoval se jen spis k sedmé a poslední otázce, o zlepšení kupectví, z jehož obsahu lze poněkud souditi o ceně ztracených. Spis ten pod nápisem: „Rada králi Jiřímu o zlepšení kupectví v Čechách“ s potřebným úvodem a s listem téhož spisovatele ku králi*

Prostředky navrhované Marinim nejsou celkem ani zcela nové ani velmi šťastné, ale z otázek králových poznáváme, jak rozuměl svému úřadu panovnickému a jak živý zájem měl pro všecky potřeby svého národa. Ostatně více nežli zvláštními nařízeními vrátily se opět práce a bohatství obnovou soudů, bezpečností cest a upokojením myslí. Stopy válek občanských byly vyhlazovány rychle. Universita, v úplném úpadu od doby revoluce, nabyla opět trochu čilosti a živosti, ačkoli nesnášelivost kališníků brzo odvrátila od ní znova katolíky.[1]

Jedním z nejosudnějších následků kacířství bylo, že oddělilo Čechy od ostatního světa a to právě v době, kdy vánek renaissance zúrodňoval duchy, a kdy kvasila nová vzdělanost. Čechové stranili se cizích universit, kde byli podezřelí a neradi viděni; duševní styky s druhými zeměmi bývaly nesnadné a řídké; přestávajíce na plachém osamocení, pohrouzeli se v hádky theologické, a činnost jejich vysilovala se boji dogmatickými, mnohdy nudnými. Přese všecky překážky tyto a ač doba neoplývala zajisté výtečnými spisy, vliv vlády Jiříkovy jevil se i v písemnictví. Theologie pozbývala půdy: jisté úsilí zračilo se o vybavení se z prací příliš výlučných, v nichž tak dlouho vyčerpávala se všecka duševní síla Čechů. Někteří katolíci ze svých cest nebo ze svého pobytu v Italii přinášeli zálibu pro starožitnost a šířili ji ve svém okolí. Eneáš Sylvius, jenž byl předchůdcem humanismu v Čechách, až do smrti své zůstával v korrespondenci s několika nejpřednějšími učenci českými, mezi jinými s Prokopem z Rabšteina. Na universitě mistr Řehoř Pražský vykládal a vysvětloval Vergilia, a mezi jeho posluchači byli dva mužové, povolaní ke slávě velmi nestejné, ale oba velikostí myšlenek a rozsahem vědomostí svých pozoruhodni, Viktorin Kornel a Jan Šlechta ze Všehrd.

Hnutí to bylo ještě velmi obmezené a širšímu obecenstvu skoro lhostejné; krásná umění, literatura ve vlastním slova smyslu byla do-

(z Viterbie 8. srp. 1460) otištěn již od Palackého v Čas. Čes. Musea 1828. Sv. III. str. 3—24. Srovn. Palackého Děj. čes. IV. č. 2 str. 117.]

[1] V letech 1420—1430, průběhem desíti let není ani jediné promoce bakalářské; v l. 1430—1435 celkem sedm bakalářů bylo povýšeno. Skoro všecky statky universitní byly zachváceny nebo zastaveny. Fakulty právnická, theologická a lékařská zanikly skoro úplně. Za vlády Poděbradovy jest jakési zlepšení, bohužel brzo přerušené spory náboženskými. Katolíci na universitě strádali nejedním bezprávím; i tu Jiří zdá se, že snažil se udržeti rovnováhu mezi oběma stranama, a že protivil se nesnášelivým opatřením, ač nebylo mu to vždy možno. (Tomek Geschichte der Prager Universität str. 124 a násl.)

konce bědná: ale z toho nesmíme usuzovati oslabení tvůrčí síly české za této doby a duševní úpadek národa.

Každý čas není příhodný k rozvoji velikých děl slovesných. Plody prvního řádu, okouzlující příští pokolení vznešenou a čistou krásou svou potřebují ke vzniku svému klidu a míru; aby nauky shrnuly se v některou z oněch theorií konečných, jež budí a poutají pozornost, musí jisty býti zítřejšku a nesmí zápasiti o jsoucnost; historie jest možná teprve, když boj skončil a vášně potuchly. Význačnou vlastností doby Jiříkovy jest, že byla dobou bojovnou. Nemá ani básníkův ani dějepiscův: má řečníky, pamfletáře a satiriky.

Vůbec XV. století není dobou konečného tvoření, nýbrž přípravy. Všudy boj o vybavení se ze zastaralých tradicí a potřeba nových forem i myšlenek. Kdežto humanisté dávali se do školy antické, hledajíce u Řekův a Římanův tajemství krásy esthetické, Čechové oddávali se zkoumání některých problemů filosofických a politických, které pod tou neb onou formou nepřestaly vtírati se duchům. Nechť jdou za praporem jakýmkoliv, utraquisté jako Rokycana a Václav Koranda, mystikové jako Chelčický, ultramontáni jako Pavel Židek a Hilarius, politikové jako Jan z Rabšteina a Vilém z Rábí, vždy hledají pravdy s upřímnou láskou a smělým rozumem. Ať píší latinsky nebo česky — co stává se vždy častějším zvykem — se zvláštní smělostí a zajímavou přesností předkládají různá řešení, jež možná přijmouti v těchto pochybných a vážných otázkách o poměru církve ke státu, o svobodném bádání, o právech svědomí.

A nejvýš důležita je doba tato tím, že rokování neúčastní se jen několik učenců. Předním výsledkem reformy náboženské bylo, že přiměla filosofii sestoupiti s kathedry: bylo třeba obrátiti se k rokování veřejnému a ku přesvědčení osobnímu. Zajisté tyto polemiky náboženské dnes zdají se nám hodně plané a nudné. Ale nezapomínejme, že to jest první veřejné probuzení ducha zkumného, první příklad národa, který bádá a myslí! Až posud věřilo se a poslouchalo; nyní přemítá se a volí. Toto odvolávání se k lidu ve věci víry bylo jednou z hlavních stížností katolíkův, a biskup Jošt z Rosenberka[1] odsuzoval ostře ty, »kto ze všech obecních lidí chtie doktory zdělati, lépe by učinili, by je vhod naučili, než přeučili; jakož činí cierkev svatá obecná, že učí lidi ty věci, kteréž jsú potřebné« a nevidí, že »přeučení zuostanú s těmi, ktož sú neuvěřili.« Marné ná-

[1] List ke královně Johanně r. 1467. — Výbor II. str. 726.

mítky a zbytečné nářky! Jisté zásady jednou prohlášené jsou nepřemozitelné a dusledky jejich vyvinují se s neodolatelnou mocí síly přírodní. Jedním z nejnebezpečnějších zavedení svobody jest, že ti, kdo jí odpírají, musí používati jí. Katolíci, aby zachovali přívržence své, se své strany dovolávali se soudu jejich a následujíce svých protivníků na jich půdu polemickou, bezděky stávali se takto silou působící k osvobození všeobecnému.

Proto velmi rychlý rozvoj knihtiskařství v Čechách, tak rychlý, že někteří vlastenci čeští své vlasti přisvojovali čest vynálezu jeho a v Gutenbergovi viděli Jana Kutenského. Roku 1468 vytištěni byli v Plzni Letopisové Trojanští a to tak dokonale, že to jistě nebyl první pokus dělníků českých. Knihtiskáren přibývalo velmi rychle, ale taková byla potřeba poznání a poučení, jež zmocnila se duchů, že nestačily ku vydávání potřebného počtu knih a že mnoho spisů českých musilo býti vydáno v Německu nebo v Italii. Za této doby snad žádný druhý národ v Evropě nebyl pojat takovou touhou po čtení a vědění; nikde život duševní a mravní není tak silný, školy tak četné a tak dobře zřízené. Záliba pro bádání a zkoumání proniká různé vrstvy národa, šlechtu i lid obecný; počet čtenářů je znamenitý, a v nejpřednějších rodech pěstování písemnictví a zvyk hloubání náboženského udržují pokolení od pokolení obyčeje vážné, ušlechtilé a důstojné. Celá země česká tím nabývá znenáhla zvláštní tvářnosti; národ povahou, jakož i chováním odlišuje se určitějšími rysy od okolních národů; vyznačuje se rázem husitským tak velice rozdílným, že všeliké pokusy o splynutí s druhými národy zmaří se bídně.

Čechové urážení a pronásledováni v cizině, tou měrou, jak mravní osobnost jejich takto se sesiluje, sbírají se a vřelejší láskou přivíjejí k ohrožené vlasti. V této době právě Slované čeští pokoušeli se s nejvážnějším úsilím, aby cizincům odňali opět území někdy ztracené a zajistili si výlučné politické panství; v této době také převaha domácího živlu byla nejjasněji na jevě. Jednou z hlavních stížností proti Sigmundovi a Albrechtovi byl jejich původ německý: každý instinktivně cítil nebezpečenství, jemuž boji náboženskými vydána byla země česká, a potřebu stále čilé bdělosti. Několik spisů bylo vydáno, aby oživeno bylo záští proti Německu, — starý Dalimil,[1] jehož kronika je tendenční spis národnostní, domnělé privilegium

[1] *[Rozuměti třeba četné rukopisy různých recensí z 2. polovice XV. století, v nichž zachovala se nejstarší kronika česká sepsaná národním jazykem a ozdobená*

Alexandra, jenž byl »království Řeckého původ a počátek, velikého boha Jupitera syn a pán měst, kteráž pod sluncem a měsícem leží; pošlapatel Peršanův a království medského obyvatelů, pán světa od východu slunce až na západ a od poledne až do půlnoci.« — Protože Slované vždy věrně sloužili Alexandrovi a chrabře bojovali, dává jim ve svobodné a věčné držení všecky země od půlnoci až do končin Vlaské země a země na poledni; nikdo jiný nesmí tu sídliti, leda přijme-li panství slovanské. Spis vypadá docela jako úřední listina s datem a jmény svědkův a byla zajisté za pravdivou pokládána od veliké části čtenářů. — Za vlivu takové propagandy rozohňuje se vlastenectví a jest věru vřelejší tehdáž v Čechách nežli v Německu nebo v Uhřích. Po smrti Ladislavově Pražané volají, že nechtí jiného krále než Čecha, a když Jiří je zvolen, mnozí dávají se do pláče, děkujíce Bohu, že zbavil je panovníků cizích.

Jedním z nejvýznačnějších rysů a zároveň slabostí kmene slovanského jest, že lehce zapomíná a nedovede míti dlouhého zášti; několik let pokojných postačilo ke stišení těchto hněvů, a Čechové neměli více odporu k Německu, jakmile jich neohrožovalo již. Však nemínili ztratiti území zvolna nabyté, nebo spíše hnutí slovanské bylo tak hluboké, že trvá, i když bouře se stišila a proráží znenáhla poslední hráze a láme poslední překážky bez tlaku násilného, téměř bez úsilí. Nejen že zákony potvrzují politické a administrativní vítězství Čechů, ale zvláště rozhodné jsou jejich pokroky socialní: jistý počet pánů nezná již než jazyk slovanský; Jošt z Rosenberka německy mluví jen velmi nedokonale; hejtman moravský a výtečný právník Ctibor z Cimburku neumí latinsky; Jiří Poděbrad nezná ani latinského ani německého jazyka. Čeština v písemnostech úředních, v listinách kanceláře královské, v řízení soudním nabývá čím dále tím větší převahy. Na pečetích městských a šlechtických, na zvonech nápisy české nahrazují nápisy latinské. Čeština překročuje i hranice koruny, šíří se na venek a stává se diplomatickou řečí části východní Evropy. Vítězství jazyka českého jest uznáno tak dokonale, že i ti, kdo jím jsou znepokojeni, protestují proti němu se všemožnou opatrností. —

veršem a rýmem. Složena byvši od neznámého zemana na počátku XIV. století, zachovala se v přehojných rukopisech, jež svědectvím jsou oblíbenosti její v XIV. a zvláště v XV. století. Tiskem vydána teprve r. 1619. Mimo tendenci vlasteneckou, jíž podléhá často pravda historická, kronika tak řečeného Dalimila vzácným je pramenem pro kulturní dějiny české na konci XIII. a na počátku XIV. století. Posledně vydána od J. Jirečka v Pramenech dějin čes. sv. III.]

»Jedním jazykem se nevzdělá království, praví Žídek, ale rozličností jazyků, zvyků v a národů.« A připojuje hned: »Kterýž měl-li by v ohyzdu českou řeč, že by se jí učiti nechtěl, aniž svým dětem chtěl by dopustiti, aby se učily česky, nemá se mu věčně dopouštěti domu koupiti, zvláště v Praze.«

Osvobození jeví se též v produkci umělecké, jež svědčí o bohatství znovu vzrůstajícím a o jisté původní vynalezavosti. Praha zdobí se velkolepými pomníky; v Plzni, v Brně, v Litoměřicích, v Klatovech a zvláště v Kutné Hoře, jíž dáno jméno českého Norimberka, četné a pěkné stavby, budovy veřejné nebo soukromé, v provedení svém ukazují vynálezy školy stavitelské důmyslné a zajímavé, ač slohu jejímu poněkud nedostává se čistoty a správnosti. Sochařství a zvláště řezbářství jsou v rozkvětu. Hudba vybavuje se z tradic italských a čerpá své nadšení z písní národních. Mezi písněmi doby husitské některé jsou rozkošné a uchovaly si veškeru elegickou lahodu nápěvů prostonárodních; jiné vášnivým a divokým rytmem svým vyjadřují vztek rozpoutaných vášní nebo vznět víry; mnohé z těchto nápěvů přešly do církve německé.[1]

Jaký rozdíl mezi stavem země české kolem roku 1465 a mezi dobou po smrti Albrechtově! Tenkráte krutá bída, všudy hlad, mor a zkáza, strany ve zbrani, nepřítel hrozící, jednota porušená, hrůza a zoufalství; a nyní království šťastné, pokojné, strany umírněné, nenávist rozplývá se ve společné oddanosti k vlasti, samostatnost národní zajištěna tak dokonale, že mizí záští kmenové, nemajíc podnětu; roztržky dogmatické, na místě kvasu k různicím, stávají se blahodárným povzbuzením; za anarchii smrt připravující nastupuje tichá práce plodného klíčení! Pomyslíme-li na to, že těchto neobyčejných výsledků dosaženo bylo za neustálých obtíží diplomatických, na půdě podryté pletichami při hrozivých znameních strašné bouře,

[1] Goll nevěří v původnost hudby české za této doby Přiznávám se, že nejsem dosti znalým hudebníkem, abych měl o tom zcela pevný soud. Avšak v kronikách a listinách velmi často nalezáme svědectví o příchylnosti Čechů ke starým nápěvům národním. Tyto prameny byly sebrány ve velmi zajímavé práci Tadrově o sborech literátských (sodalitates litteratae) [*v Památníku Pražského Hlaholu*], Praha 1886; viz zvláště str. 4, 18 a 20. [*Námitka prof. Golla nepozbývá platnosti ani odkazem ku práci Tadrově, v níž pokus učiněn o dějiny sborů literátských. Sama pověstná píseň husitská „Kdož jste boží bojovníci“ jest chorál takový, jaké se skládaly za doby tehdejší. Viz Athenaeum VI. str. 154 a VIII. str. 254.*]

pochopíme vděčný podiv, jaký k Jiřímu pojal všecken národ, lásku, vížící ku králi všecky, kdo s ním přáli si slávy a štěstí Čech, i když lišili se od něho svým přesvědčením náboženským, a úzkosti, jichž pocítili dřív, než rozhodli se proti němu.

A přece právě mezi svými poddanými Jiří se potkal se svými prvními a nejnebezpečnějšími nepřáteli! Vykonanými opravami byl prospěch mnohý poškozen. Z pánů, kteří za válek předešlých zvykli žíti po svém způsobu a neposlouchati jiné vůle než svých rozmarů, mnozí neradi snášeli moc královskou, pokládajíce za urážku, aby záviseli na zákonu tak, jako manové jejich nebo poddaní. Za bezvládí hojně bylo odúmrtí: nové zmatky poskytly by jim příležitosti rozšířiti výsady své a statky. U některých cit národní zvítězil nad sobectvím kastovním, ale k tomu bývalo třeba jistého hrdinství, a hrdinové bývají vždy výjimkou. Duše všední a prostřední především viděly svůj prospěch přímý a patrný: vybaviti se z poslušenství obtížného a na troskách moci královské založiti vlastní panství své. Zápas králův s papežem choutkám jejich dával čáku úspěchu, jíž nechtěli pustiti.

Vyšší šlechta, tvořící stav panský naproti drobné šlechtě, vladykům nebo rytířům, mohla býti velice spokojena výsledky revoluce husitské. Zmohlať se jak vlastními vymoženostmi svými, tak oslabením druhých tříd.

Zatím co moc královská skutkem ne-li právem volebná neslavně pozbývala jmění a vlivu svého, co města přetržením stykův obchodních a vypuzením katolíkův a Němců přišla na mizinu, stav panský více méně zákonně zmocnil se skoro všech statků církevních nebo korunních. Za válek velice krvavých zaniklo mnoho rodů: zbylé rodiny zdědily jejich jmění, založivše ohromná panství, pročež v radách a na sněmích provozovaly vliv neodolatelný:

Páni počtem svým nečetní — byloť na nejvýše padesát rodů, mezi nimiž asi dvanácte nejmocnějších — tvořili oligarchii velmi nepokojnou, v níž nebylo pořídku mužů znamenitých, ale která na neštěstí starala se příliš o své vlastní prospěchy, aby mohla bedlivě všímati si prospěchů vlasti. Na chvíli byvše ohroženi demokratickým hnutím táborským, přemohli sice protivníky své, ale zachovali zášti k náboženské opravě, která málem by byla způsobila revoluci socialní, a velikou většinou byli katolíky. Nejznámější rodové této vysoké aristokracie byli Rosenberkové, Švamberkové, Hasenburkové, Gutšteinové, Ilburgové, Riesenburkové a j., kteří vůbec

jádrem byli strany Oldřicha z Rosenberka, protože nechtěl dopustiti, aby »nižší vládli nad nimi«. Jiří z Poděbrad, jehož předkové nenáleželi k rodům v zemi nejmocnějším a nejbohatším, byl s většinou velikých domů spojen velmi těsnými svazky příbuzenskými a toto přátelství nebylo mu neprospěšno k dosažení moci. Po smrti Ladislavově nepotkal se se strany pánů se žádným odporem. Zda získal je zvláštními sliby? Snad. Ale v zásadě, proč by byli protivili se, aby jeden z nich povýšen byl na trůn? Jaký lepší prostředek ku pojištění jejich úchvatů? Bylo to poslední slovo a vrch revoluce feudalní.

Počet ten byl bez hospodáře. Jiří měl velmi bystrý smysl pro své povinnosti královské, aby v rukou svých nechal poškoditi moc, jež mu byla svěřena. Opíraje se o stav rytířský a městský víc a více vzdaloval se pánů. Aby moci královské zjednal opět nějakou vážnost, utekl se ku prostředkům tehdáž jediné možným, právě k týmž, jichž v následujícím století užil obnovitel moci panovnické, bratr Karla V. Ferdinand I. Své rádce, domácí nebo cizí, volil celkem z drobné šlechty, právomoc rady a soudu dvorského, jež výlučně závisely na králi, rozšiřoval na ujmu rady a soudu zemského, jež záležely toliko na sněmu a kde páni byli u většině; zvláště pak snažil se obnoviti jmění korunní. Kdežto pro vybírání berní obecných nebo pro svolání hotovosti zemské skutečně bylo třeba svolení stavů, král sám byl pánem důchodů vycházejících ze statků korunních, jež spravoval dle svého způsobu. Ve společnosti ovládané ještě ideami a obyčeji středověkými bylo posloucháno rozkazů panovníkových jen potud, pokud byl od počátku nejmocnějším pánem, to jest, nejbohatším majetníkem v zemi. Ježto jmění korunní za posledního půl století bylo rozmrháno, úkol znovuzřízení jeho nebyl snadný; Jiří ujímal se ho velmi čile, snad se spěchem poněkud netrpělivým. Několikrát užil práva svého až do krajnosti: ponechalť si statky, ku kterým nároky jeho starými zvyky byly málo oprávněny; nehledě ke tradici nedovoloval pánům poručnictví nad bohatými sirotky, jich příbuznými; bylo to důležité pro ně, neboť dle obyčeje českého když poručenec umřel, dědictví dostalo se poručníkovi. Tímto způsobem dosti přísně užívaným a velmi vytrvale provozovaným[1] Jiřímu podařilo se v několika letech získati znamenité statky. Jeho moc vzrostla právě tak jako jmění jeho i myslil již, že dosti pevně sedí

[1] Takto vysvětluje se, proč obviňován bývá z lačnosti a lakoty.

na trůně, aby založil dynastii a ucházel se o korunu pro syna svého K tomu byl puzen vnitřním sdružením okolností i nutkán vlastenectvím svým. Dějiny poučují nás, jakým osudům propadly republiky oligarchické, a upomínky na poslední mezivládí byly příliš svěží, aby většina národa neobávala se návratu osudné doby sporův občanských a shonův o trůn.

Tím spíše páni byli velmi znepokojeni a měli proč. Svolivše k volbě Jiříkově, nemínili zajisté ustanoviti si pána. Čím byl tento muž, jenž chtěl jednati s nimi jako s poddanými, ne-li jeden z nich? Od koho obdržel moc, jíž zneužíval, ne-li volbou jejich? Byli by ho rádi pokárali jakožto odpadlíka od šlechty, a nároky jeho zdály se jim ohavnými a směšnými. Záhy pokusili se o opposici; z počátku bázlivě, s větší odvahou, když styky s mocí papežskou se napjaly.

Roku 1461 několik pánův odepřelo jíti s králem na výpravu, kterou nařídil, a pověst šla Německem, že odboj propuká v Čechách.[1] Úmysly takové nezdařily se: Jiří byl velmi oblíben a velmi rázný, tak že nikdo neosmělil se proti němu. Zprávami z Říma svítaly brzo jakési naděje nepřátelům královým.

Po úředním zrušení kompaktat král pokusil se získati všecky strany ke společnému úsilí vlasteneckému; katolíci neodpověděli na výzev jeho, přestávajíce na hrozivé zdrželivosti. Jakmile nepřinášeli mu pomoci upřímné, bylo se obávati nejtěžších zápletek a nejjednodušší opatrnost velela, aby předvídal odboj a připravoval se naň. Bez hluku, ale s obvyklou rozhodností svou Jiří opatřil si prostředky ne-li k zamezení, aspoň ku potlačení jeho. Hrady královské byly vyzbrojeny a posádky jejich rozmnoženy; na místa podezřelých hejtmanů postaveni vůdcové spolehliví; přední úřady svěřeny osvědčeným utraquistům neb osobním přátelům královým.

Ze všech zemí korunních Slezy byly nejnepokojnější a nejpochybnější. Šťastná výprava proti Vratislavi byla by měla důležitý výsledek a úspěch byl možný. Město velmi lidnaté a bohaté, ač za hradbami svými vzdorovalo mnohým návalům, snad nebylo by přece odolalo vážnému útoku. Správa jeho dostala se do rukou demokracie spíše bouřlivé nežli vytrvalé a méně hrdinné nežli lomozné. Jestliže by nejmenší nebezpečenství zahrozilo, po chvastavosti následovalo zděšení. Jiří váhal s vykonáním trestu, jat jsa útrpností při myšlence na

[1] Bachmann, Reichsgeschichte str. 95 a 98.

zkázu druhého hlavního města říše své.[1] Nad to věděl, že papež chopí se krajních prostředkův, aby zachránil Vratislav, a že vytažení vojska jeho do pole bude znamením všeobecné války. Zdaž i tu otálení nebylo neopatrností? Nebylo-li lépe dáti se do boje ve chvíli, kdy všecky podmínky zevnější byly příznivé, a dříve, než nepřátelé jeho se připravili? Lze tak souditi. Však buď jak buď, Jiří před násilným dobytím země přednost dal opanování nenáhlému a uvázání se v zemi zvolnému, rozšířil statky své, zabral skoro celé Slezsko horní a západní, svíral hlavní město sítí pevných hradů, doufaje, že tím přivede je k rozvaze a ke znechucení si svých úmyslů válečných. Zároveň v Čechách všeliký pokus o vzpouru byl nelítostně potlačen. V této věci král byl neoblomný, pevně odhodlán jsa zachovati práva svá a zlomiti všeliký odpor. Papež chytře chápal se všeho, co by oslabilo kacířského krále, povzbuzoval vzpoury a buřiče, nehledě k mravní ceně jejich, bral ve svou ochranu. Ale král byl tu na půdě pevné i hrdě vzdoroval všem hrozbám.

Hrozný mor, kterým Čechy spustošeny v letech 1463—1464, byl novým zdrojem sporů krále se šlechtou. Četná úmrtí vzbudila mnoho choutek; páni domáhali se jistých statků: král si je přisvojil; dožadovali se poručnictví nad bohatými dědici: král si je ponechal. Nejlačnějším ze všech pánů těchto byl Zdeněk ze Šternberka, jenž odporem krále byl podrážděn tím více, že ho pokládal za svého vinníka a dlužníka. Přátelství jejich bylo dlouho důvěrné: roku 1458 Zdeněk první poklekl před Jiřím, podávaje mu korunu královskou, a příkladem svým uchvátil sněm. Po dlouhý čas stačilo, aby Jiří řekl, že něco je bílé, a bylo to jako sníh, že něco je černé, a bylo to jako havran. Bylo lze tušiti, že tato důvěrnost nepotrvá na věky. Velikou žárlivostí na privilegia svá, držením ohromných statkův a horlivostí neustálou o zaokrouhlení jejich Zdeněk skutečně vůči idei národní představoval ideu feudalní. Byl katolík, ale spíše ctižádostivec nežli fanatik, a náboženství bylo mu spíše prostředkem a záminkou. Svým vlivem, svou smělostí a svým bohatstvím stal se přirozeným vůdcem nespokojenců.

Na jaře roku 1465 jisté hnutí zjevilo se v zemi. Někteří pánové katoličtí konali sjezdy, rokujíce o ohrožených právech svých

[1] Tuto lítost královu dosvědčuje list Heimburkův: »Sed qui Slesia principatus est regni Bohemiae et Vratislavia secunda sedes regni nuncupatur, maluit rex pietate notari quam crudelitatis insimulari.« (Palacký, Urkundenbuch, 368.) Nicméně netřeba zapomínati, že Heimburk snad zveličil poněkud úzkostlivost královu.

a o porušených svobodách zemských. Z počátku nečetní — bylo jich jenom pět, když poprve stížnosti své předložili sněmu (v Praze r. 1465) — ku konci roku počet jich rozmnožil se na šestnáct. Ačkoli nezískali všech pánů, ba ani všech rodů katolických, však pokládali se za dosti silné k utvoření jednoty, jež úkolem si vytkla brániti svobod zemských proti úchvatům královským (28. listopadu): toť byla jednota Zelenohorská.[1]

Zjev vážný a zápletka hrozná! Oporu, jíž papež marně hledal ve státech sousedních, nyní nalézal v Čechách samých. Jednotníci ovšem hleděli pečlivě odděliti věc svou od věci Pavla II. i napsali na prapor svůj heslo: svobody veřejné. Takto zachovávali naději, že získají pány kališnické, nad to vystříhali se — a toho báli se nejvíce — odpadu a snad odboje svých vlastních poddaných utraquistických; při tom zachovávajíce postavení na Římu nezávislé, doufali, že lépe využitkují spolku svého. Celkem tento rozdíl nebyl důležit. Osudno bylo, že v době více méně blízké shoda stala se mezi všemi nepřáteli Poděbradovými; nespokojenci političtí splynou s velikým vojem katolickým.

Zjevným prospěchem krále bylo, aby vyjednával s protivníky svými. Žádná oběť neměla mu zdáti se příliš velikou, aby v zárodku potlačil vzpouru, která nevyhubí-li se od kořene, rychle se rozšíří a ohrozí samu jsoucnost říše. Jenom že nestačí, aby shoda byla žádoucí, třeba též, aby byla možná.[2] Bylo-li tak zde? Jaké byly záměry Zdeňkovy a za jakou cenu bylo by dlužno vykoupiti jeho podrobení? Jest velmi těžko odpověděti přesně a správně na tuto otázku; zdá se, že nechtěl míru a byl odhodlán jíti až do krajnosti, totiž až do pádu Jiříkova. Ježto stížnosti, se kterými se vytasil, vůbec byly jen záminkou, nabídnutá zadostučinění byla vždy nedostatečná. Jestliže nekvapil s nepřátelstvím, bylo to jenom proto, že okamžik nepokládal za příhodný; chtěl sesíliti svou stranu, očekávaje, až by jeho vlastní tůčky a vybídky i hrozby papežovy měly plný účin svůj. Svobody a práva zemská, jichž obranu vydával za účel svého zbrojení, jemu byly docela lhostejny. Jasně to dokázal, když

[1] Archiv Český IV. str 110.

[2] V tomto podstatném kuse rozcházím se s Markgraffem, kterýž uveřejnil pozoruhodnou práci o jednotě Zelenohorské. (Sybel's histor. Zeitschrift XXXVIII.) Myslíť, že Jiří mohl odzbrojiti jednotníky a že svou ctižádostí zkazil vše, nechtě povoliti v ničem. Chování pánův a zvláště Zdeňkovo zdá se mi dosvědčovati, že bylo nemožno nalézti půdu pro shodu.

na poslední návrhy Jiříkovy odpověděl žádostí, aby privilegia království stvrzena byla od císaře, poněvadž prý král Český jest man císaře Římského.[1] Unesen záštím a lakotou dopouštěl se nejpodlejší zrady na vlasti své, jejíž samostatnost obětoval uznáním vrchmoci císařské, proti které Čechové nikdy neustávali protestovati. Jedinou omluvou, jíž lze dovolávati se v jeho prospěch, jest jakási nesvědomost, ale tato nesvědomost dosvědčuje, jak velice sobectví v tomto muži potlačilo všecken cit národní, a jak bylo nemožno nalézti v něm nějakou stránku šlechetnou a poctivou. Jakými ústupky byl by býval mohl býti odzbrojen!

Všichni páni nebyli zajisté tak nesvědomití a zatvrzelí. Z účastníků jednoty Zelenohorské někteří jen velmi pomalu smířili se s myšlenkou zřejmého odboje, a jejich váháním dosti dlouho zdržena netrpělivost druhých. Hlavními náčelníky strany, která houževnatě trvala na vyjednávání, byli biskupové Olomoucký a Vratislavský. Jošt z Rosenberka dlouho věřiv, že přivede konečně Jiřího k víře katolické, nechtěl vzdáti se svých illusí a jeho vroucí srdce vlastenecké svíralo se při myšlence na záhubu a zkázu, jež způsobeny budou roztržkou. »Nestane-li to královstvie v jednotě obecné cierkve svaté a římské«, psal královně Johanně v listě velmi zajímavém, »tehda strach, že sě na něm naplní čtenie, kteréžto die, že každé královstvie v sobě rozdělené zahyne. Tomu by sě cizozemci nasmieli, a rádi by nás dorazili a zemi roztrhli, jehož toho buoh uchovej!« Až do poslední chvíle zůstal nerozhodnut, srdce jeho pukalo, a několikrát vlažností svou a rozpaky uvalil na sebe trpké výčitky měšťanů Vratislavských a legatův, od nichž byl obviňován, že raději má Čechy nežli církev.[2] Mnoho katolíků českých stejný měli zármutek; ostatně většina jich protestovala proti ultramontanským theoriím a proti míchání se papeže do vnitřních věcí království. »Jsem věrný katolík«, — psal legatovi Vratislavskému protonotař a referendař apoštolský, Jan z Rabšteina — »poslušen jsa, jak sluší, svaté církve a stolice apoštolské. Ale nemíním, aby věci světské a duchovní splé-

[1] Tomek VII., str. 141.

[2] Ve Vratislavi mezi legatem — arcibiskupem Kretským — a Joštem strhl se výstup velmi prudký. Knížata Slezští vrhli se mezi ně, aby zabránili rvačce, zatím co konšelé spěšně zavírali dveře, aby křik hádky nepronikl na venek, neboť »při smýšlení lidu bylo se všeho báti pro biskupa«. I když nepřátelství bylo zahájeno, biskup zůstal v podezření svých věřících, a smrt jeho (13. prosince 1467) přijata od nich s uspokojením.

taly se, a chci, aby každá z obou mocí zůstávala ve svém panství, nepřekročujíc mezí svých, aniž škodíc druhé.«[1] Biskup Tas z Boskovic vyjadřoval tytéž myšlenky;[2] zůstal v poslušenství královĕ, pokud mohl, aby nedal se ve zřejmý boj s papežem, a se srdcem skormouceným byl svědkem ukrutností válečných.[3]

Dějiny, přísné ku piklům Zdeňkovým, pociťují soucit a soustrast hlubokou k těmto mužům, kteří znajíce muka hrozné krise mravní, oddálili se od krále teprve, když přesvědčili se, že povinnost toho vyžaduje. Ale jaký vliv na ně měl Poděbrad! Všem jeho pokusům smiřlivým stavěla se vstříc úzkostlivost jejich, jež byla právě tak nepřekročitelnou hradbou jako ctižádost druhých. Čím šlechetnější byla mysl jejich, tím nezlomnější bylo jejich pravověří.[4] — Nechť takto pohnutky jednotníků byly jakékoli, shody nebylo možné žádné. Jakož jisté situace bývají nerozřešitelné, tak jednota Zelenohorská musila vésti k brannému odboji.

Za takových okolností nejednal-li Jiří neopatrně, protahuje jednání? — Celkem jednotníkům prospívalo velice, získali-li čas. R. 1465 bylo jich jen hrstka; lépe než kázání a kletby prelatské nebo chva-

[1] Pojednání Jana z Rabšteina, probošta Vyšehradského, jest jedním z nejznamenitějších svědectví o utišení vášní náboženských. S tklivou bolestí protestuje proti ukvapené přísnosti papežův a želí neštěstí, jež válka rozpoutala. Pronikavá výmluvnost sesílena jest vlastenectvím jeho; je to jeden z nejvzácnějších pramenů pro poznání stavu duševního za této doby a velmi čestný pro Jiříka. Vydáno bylo od Bachmanna, Dialogus Johannis Rabensteinensis, Archiv für österr. Geschichte sv. LIV., str. 353 a násl. Vídeň 1876 *[Slavná tato památka učence a vlastence českého duchem klassickým odkojeného vydána jest v klassickém překladu českém, ale zkrácena od Palackého v IV. díle sv 2 jakožto příloha ku knize XV.]*

[2] Viz list jeho ke Zdeňkovi ze Šternberka. Archiv Český, IV., 121.

[3] Viz list jeho ke Ctiborovi z Cimburka, ibid. str 142 Odpadnutí Tasovo způsobilo Jiřímu a přívržencům jeho prudký hněv, hlavně poněvadž myslili, že mohou neobmezeně spoléhati naň.

[4] Byla též strana ultramontanská, nečetná, ale velmi horlivá. Hlavními zástupci jejími byli Pavel Žídek a zvláště administrator katolický Hilarius Litoměřický, onen nedouk Hilarius, jak nazývá jej Jan z Rabšteina. Kacíř, praví Hilarius, ve společnosti křesťanské nemá a nemůže míti žádného práva, a papež jakožto nejvyšší soudce má povinnost a právo zbaviti ho vší moci a všeho důstojenství. Nejvyšší autorita přísluší moci duchovní, jejíž rozkazy musí vykonávati moc světská. Odepře-li to král, pánům přísluší, aby ho k tomu přinutili, třebas odbojem, neboť »dnes jest král a zítra druhý, ale rody na věky«. Páni volí krále Českého, ale arcibiskup jej korunuje a potvrzuje: podobně Jiří, kdyby stokráte byl zvolen, a kdyby svatý otec nebo na místě jeho arcibiskup z důvodů hodných a zákonných nechtěl ho uznati, nemá žádného práva na zemi českou.

stavost Vratislavských, slouží jim okliky královy: znenáhla sbírají nové přívržence a zaujímají důležité postavení. Plzeň, jež vždy bývala stolicí katolíků českých, prohlašuje se proti Poděbradovi (1466);[1] katolický administrator s kapitulou utíká se tam, a takto v samých Čechách tvoří se středisko odporu, jehož zničení by nebylo snadné. Jednotlivé strany opposiční z počátku oddělené, politická a náboženská, česká a slezská, sbližují se a sjednocení jejich rozmnožuje sílu a požadavky jejich. Když Jiří konečně vyhlásí nepřátelství (1467), vzpoura vládne značnými silami a může směle podstoupiti boj. Chybou bylo, že král podobně jako ve vyjednáváních svých s kurií projevil příliš dobrou vůli a shovívavost; příliš daleko zavésti se dal svou mysli smířlivou a svou zálibou pro prostředky diplomatické. Dlugoš i při nepřízni své k Jiřímu chválí jej, že »ku prolévání krve lidské nebýval kvapným«. Toť v skutku jest jeden z podstatných rysů jeho povahy. Nezvrhla-li se tu shovívavost ve slabost? Zda nebylo by nejlepším prostředkem, ne-li k zamezení, aspoň k obmezení války, jednati s větší rozhodností? V jistých případech jedinou čákou k vyváznutí z nebezpečenství jest vyjíti mu v ústřety.

Ale kolika okolností polehčujících mohl dovolávati se Poděbrad a jak je pochopitelno, že vším úsilím pokusil se zameziti nebo zdržeti válku nesmířitelnou, jíž se hrozil. Ačkoli prostředky jeho byly veliké, přece ne takové, aby mohl předvídati rychlý úspěch. Neměltě téměř pravidelného vojska: vojskem jeho byla hotovost feudalní nebo městská, a s těmito houfy špatně zřízenými, které těžce se sbíraly a rychle rozptylovaly, bude třeba obléhati četné hrady a města lidná a dobře ohrazená. Všecka moc husitů rozbila se někdy o Plzeň. I kdyby štěstí jemu přálo, šlo o zápas několikaletý, nikoliv o velikou válku rychlou a slavnou, ale o nekonečnou řadu šarvátek, loupežných výprav, bojův o každou ves a o každé panství, z nichž Čechy by vyšly oslabeny a ochuzeny. A co nesnází bylo se obávati! Prohlášení války mělo v zápětí, že všickni nerozhodní ještě musili se ihned vysloviti a že voj papežský byl rozmnožen všemi bázlivými a vlažnými. Události to dosvědčily: jakmile zahájeno bylo nepřátelství, Slezsko téměř celé, obojí Lužice, větší města na Moravě přešly k odbojníkům. Nebylo-li lépe prodlužovati pokud možná dvojsmyslnost, aby katolíci nebyli přinuceni k nevyhnutelné volbě mezi svým

[1] Většina měst naopak žádala dovolení papežova, aby nemusila postaviti se proti Jiřímu, tak Budějovice, Most, Cheb.

králem a svou vírou. Ostatně Jiří nebyl již týmž, jakým byl v době přepadu Prahy. Velmi sestárl i ztloustl a trpěl prvními záchvaty vodnatelnosti, na kterou umřel o několik let později. Konečně neměl ruce docela volné i chováním svých přívrženců nucen byl k opatrnosti. Dlouhá léta pokoje zmírnila mysli a podobojí neradi odhodlávali se k nové válce občanské. Nářky pánů na úchvaty královy nezůstaly bez ozvěny ani ve šlechtě věrné; její duch kastovní byl mocný, domáhalať se ústupků, dožadovala se vyjednávání, důvěřovala v kompromissy: ráznost panovníkova brzo by byla budila podezření, snadno byl by obviněn, že záští svému obětuje obecné prospěchy národa. Veliký úkol byl by se tu naskytoval: povzbuditi vášně revoluční, popuditi lid proti šlechtě a na zříceninách strany aristokratické a katolické založiti samostatné království národní.

Myšlenka taková nepřipadla ani Poděbradovi. Jak by rozpoutal bouři selskou král, jenž hrozil se násilí, nepořádku a bezvládí! A ostatně trvala-li ještě strana revoluční? Byla hrozně prořídlá a její poklesnutí mravní bylo ještě větší nežli její málomoc hmotná.[1]

Celkem hledíme-li ku všem základním myšlenkám problemu, i když uznáme, že váhavost králova do jisté míry přispěla jednotě panské, přece tážeme se, zda všeliké jiné chování bylo možné či nebylo ještě nebezpečnější, a zda rozhodnutí, ku kterému puzen byl svým stářím, svými silami mravními a tělesnými, nebylo posléze nejlepší: odročovati co možná nejdéle nepřátelství, však když by válka počala, vésti ji důrazně. Takto neušetřil sice země české od útrap a běd, jichž rád byl by jí uvaroval, ale kolem sebe zachoval aspoň většinu národa, zachránil zásadu národní jednoty i náboženské opravy a Čechům v útěchu za jejich ztráty hmotné a v záruku budoucnosti zůstavil slávu nehynoucí. Události kvapily a obzor zachmuřoval se víc a více. Legat vypravený r. 1464 od Pavla II. do Vratislavě, opatřen byl instrukcemi nejméně mírumilovnými. Papež popuzen byv malým účinem svého zakročení ve prospěch Hynka

[1] V hanopise proti měšťanům plzenským a proti pánům vyzývá se král, aby pomocí rytířů, měšťanův a sedláků vyhnal pány ze země. Tu a tam nalézáme narážku na jisté hnutí národní. K tomuto místu mohli bychom konečně připojiti hanopisy, satiry a písně proti biskupům nebo papeži. Eschenloer vypravuje, že v Praze spatřoval se obraz představující strom, na němž zrály krásné nahé ženy a padaly s něho; pod stromem papež, kardinalové, biskupové mniši a kněží rozestírali pláště své chytajíce ženy. Přese všecky známky tyto osamocené nezdá se, že hnutí bylo velmi prudké, a Jiří snažil se spíše mírniti je a zdržovati nežli rozdmychovati.

Bítovského, odbojného pána českého, jejž vzal pod svou ochranu, a jehož hrad Cornštein byl rozvalen od krále (1465), ve veřejné konsistoři obnovil půhony své proti Poděbradovi a uložil vedení soudu nad ním třem kardinálům (28. června 1465). Soudcové nestranní! Dva z těchto kardinálů, Bessarion a Karvayal, byli známi svým nepřátelstvím proti husitům. Papež nečekaje ani na jejich rozhodnutí, uchopil se celé řady prostředků, jež nezůstavovaly žádné pochybnosti o vlastních jeho záměrech. Prohlásiv přísahy kacíři učiněné za neplatné, zakázal poslouchati krále a poskytovati mu pomoci i slíbil podporu svou všem, kdo svrhnou jeho moc. Dne 2. srpna po formalním řízení soudním kardinalové obnovili půhon vydaný již od Pia II. proti Jiřímu z Poděbrad »jenž se činí králem Českým«; propůjčena mu lhůta 180 dní, aby se ospravedlnil. Půhon ten měl býti přibit na dvéře chrámů v dioecesích Salzburské, Řezenské, Bamberské a Míšenské. Čtvrtý den potom Pavel II. dal svému legatu Rudolfovi plnou moc, aby nejpřísnějšími tresty stíhal všechny spojence Poděbradovy a rušil všecky smlouvy s ním učiněné. Vášnivost řeči v těchto bullách, kde král nazýván byl synem zatracení, příšerou hroznou, ovcí prašivou zostřovala ještě přísnost jejich, zároveň osvětlujíc dosti nepříznivě povahu papežovu.[1] Dne 8. prosince 1465, to jest dříve, než vypršela lhůta k dostavení se Jiříkovu od kardinalův ustanovená, papež poddané jeho prohlašoval za zproštěné jich přísahy věrnosti.

Dne 6. února 1466 bez rokování zavrhl návrhy vévody Bavorského v prospěch panovníka českého. Ku konci téhož roku, právě když král doufal v zakročení knížat německých, papež, aby konec učinil všelikým pokusům prostředkovacím, slavně vyslovil těžší kletbu proti náčelníku husitů.

Dne 23. prosince 1466 sešlo se množství několika tisíc osob, aby vyslechlo nález papežský. Konsistorialní advokat de Barencellis připomenul nebezpečenství, ve která husitství přivádělo náboženství a káral krále, jenž je ochraňoval. Prokurator víry de Gubbio počal potom mluviti: Církev, pravil, ode dávna popuzovaná nezanedbala ničeho ke zlepšení stavu věcí, jehož nesnáze chápala; ode dávna král byl volán před její soud: pře byla zkoumána

[1] *[Srovnej podobný soud Tomkův VII, str. 114: „Všeliké písemnosti tyto byly psány slohem nanejvýš vášnivým a urážlivým. Král nazýván v nich synem zatracení, příšerou hroznou, ovcí prašivou a jinými ohyzdnými nadávkami, které nesvědčily o ušlechtilém vkuse při nejvyšším místě v křesťanstvě.“]*

pečlivě, kommisse, jíž uloženo bylo rozhodnutí, skončila práce své, zbývá toliko prohlásiti nález. — Obžalovaný nedostavil se a nikdo nepodal jeho obranu; uznána vina Poděbradova a postoupeno dále. Arcibiskup se třemi biskupy vyšel před dveře sálu a obnovil půhon: nikdo neodpověděl. Pavel II. povstav potom, dlouhou řečí hájil chování stolice papežské, trpce káral jednání krále českého a kázal čísti nález. Jiří z Kunstatu a z Poděbrad, který nazývá se králem Českým, kacíř, znovuodpadlík, obrance kacířství, potlačovatel a pronásledovatel pravých křesťanů, křivopřísežník a svatokrádce upadl v pokuty, které za všech časů vyměřeny byly na podobná provinění. Jest odsouzen a zbaven svého důstojenství královského, markrabského, knížecího neb jiného jakéhokoliv a prohlášen i se svými nástupci pro vždy za nezpůsobilého k úřadům svým. Všichni křesťané osvobozeni jsou ode všech slibů, kterýmkoli jemu byli zavázáni.[1]

Účinek vyobcování z církve nebyl ani tak rychlý ani tak obecný, jak doufal Pavel II. V Německu na universitách Lipské a Erfurtské popírána platnost nálezu papežského; v Čechách dosti veliký počet katolíků zůstávali jako dřív i potom věrni Jiřímu: jiní pak hleděli aspoň zachovati neutralitu. Ale to stávalo se čím dále tím obtížnějším: co válka počala, doba polovičatosti minula. Již nepřátelství bylo zahájeno. Dne 20. března 1467 papež potvrdil Zdeňka ze Šternberka za náčelníka jednoty panské a odbojníci čeští, moravští, slezští a lužičtí upouštějíce od svých až posud zachovávaných zřetelů zvláštních, spojili se záštím svým a tvořili již jen jednu velikou jednotu katolickou (1467).

Tehdáž Jiří dokázal tolikéž rozhodnosti a ráznosti, kolik projevil mírnosti a shovívavosti. Dne 14. dubna 1467 sezval do shromáždění slavného přední členy obou stran v Praze přítomné a četl jim prohlášení složené od Řehoře Heimburského: stěžoval si do nezákonného a libovolného jednání papežova a protestoval proti nesprávnému nálezu, jímž byl postižen: jest prý proniknut úctou ke stolici svaté, ale stačí-li, aby kdo zvolen jsa za papeže, povyšoval se nad omyly a křehkosti lidské? Na neštěstí příklad Pavlův dokazoval opak, a jeho přísnost svévolná přiměla Jiříka k výroku, že nemůže s důvěrou skládati naň péči o rozhodnutí svého osudu. Odvolával se tudíž od Pavla II. k samé stolici papežské, jestliže by Bůh dal, aby papež

[1] Nález byl uveřejněn naposledy v Scriptores rer. Siles. IX. 211—214. Co se týče vypravování o těchto událostech, srovn. Bachmanna I. str. 591.

vrátil se k lepšímu smýšlení a postupoval vůči němu jak sluší postupovati vůči králi. Biskup v skutku nemůže býti souzen než od svých spolubiskupův a král, který ve svém království vládne biskupům a arcibiskupu, byl by zodpověden soudu jakémukoli! Pakli by papež neupustil od hněvu svého, tedy že odvolává se ku prvnímu z oněch obecných koncilií, kteráž dle uzavření církevního sněmu Kostnického mají se scházeti každý desátý rok. — Proti tomu ozval se děkan Hilarius připomínaje, že papež Pius II. na sjezdě Mantovském zakázal všeliké takové odvolání. Král odpověděl jemu chladně, že na ten čas nemá jiného prostředku k obhájení cti své, a že činí tak dle rady přátel věrných a mužů v právu znalých. Odvolání bylo zasláno papeži a většině cizích knížat.

Válka vypukla skoro zároveň v nejrůznějších stranách koruny. Všudy stály v skutku proti sobě obě strany, královští a jednotníci. Nebylo žádných velikých konů válečných a bojů hlučných, ale nekonečný počet půtek, oblehání, přepadů a všecky následky rozbrojův občanských a záští náboženských, vraždění, loupežení, žhářství, svéřepost podlé surovosti lidské, která nespokojuje se protivníka učiniti k válce neschopným, ale opájí se proudy slz, jež vyvolává, a mukami, jež vynalézá, pudy nejdivočejší a náruživosti nejnešlechetnější, zostřované záštím sousedským a předrážděné i ospravedlněné náboženstvím. Některé houfy křižáků, jaté touto příležitostí příznivou dojíti věčného spasení a šťastnější ještě, že mohly loupiti v zemi dlouhým pokojem zbohatlé, ozbrojily se na výzev legatův a překročily hranice: jednotníkům nepřinášely sice žádné podpory vážné, ale válce daly ráz ještě ukrutnější. Pálily vsi, vraždily obyvatelstvo a przněly ženy. Tyto výstřednosti tím horší, že neměly žádného vlivu na výsledek války, vzbuzovaly krvavou odvetu.

Z počátku zdálo se, že štěstí sedá odbojníkům. Nicméně položení jich bylo kritické: síly královy byly nepoměrně větší; velmi rychle napraviv své první nehody, všudy nabyl opět vrchu. Proti katolíkům českým stála veliká většina národa; znepokojováni byli zvláště poddanými svými: tito z veliké části jsouce kališníky, nechtěli pomáhati pánům svým a raději opouštěli statky jich, nežli by se zbraně chopili proti své víře. Prostředky odbojníků vyčerpávaly se rychle; byli ztraceni, jestliže by nedostalo se jim pomoci zahraničné.

Papež, v slibech velmi štědrý, neposílal jim ani vojákův ani peněz; za to vedl velmi čilou výpravu diplomatickou, jejíž výsledky však jevily se ještě dost neurčitými, tak obratně Jiří odrážel rány.

Císař v jednom ze svých oblíbených náhlých obratů přál na chvíli věci papežské, ale lety nepřibylo mu činnosti, měltě dosti práce ve svých vlastních zemích, aby neodvážil se nebezpečné války, i bylo známo, že jedním šťastným podnikem krále Českého může býti opět získán spolku českému. Zatím odvrátil od Jiřího dávného spojence jeho Ludvíka Bavorského, ale mínění veřejné v Německu zůstávalo celkem velmi nakloněno Poděbradovi: zvláště Hohenzollerové udržovali je, a sněm Norimberský roku 1467 zamítl všelikou podporu nároků papežských. S této strany vůbec nesvítalo žádné naděje. Ani s Polskem kurii nedařilo se lépe: těžké sklamání pro ni, ježto nemohla nikdy pomysliti, že Kazimír tvrdošijně odmítati bude korunu Českou, již mu téměř vnucovala. Kazimír nevzdával se svých nároků na dědictví Ladislavovo, ohrazoval se oddaností svou k víře katolické, ale jevil největší odpor hned po válce s řádem německým nastoupiti na novou výpravu. V této nesnázi dvůr římský odhodlal se přijmouti nabídku jediného krále, jenž byl ochoten sloužiti jemu nebo užíti služeb jeho, Matiáše Uherského.

Matiáši Korvinovi (1458—1490) bylo teprve patnácte let, když od sněmu byl zvolen za krále. Činy otce jeho, osvěžení popularity, jež rodu jeho zjednáno bylo ohavnou zradou Ladislavovou a popravou bratra jeho, výpočty magnatů doufajících, že král volený přáti bude jejich přechvatům, přivodily rozhodnutí stavů. Položení jeho tolik stýkalo se s Jiříkovým, že jejich spolek zdál se přirozeným — skoro nevyhnutelným. Udržel se celkem, pokud žila dcera Poděbradova, krásná Kateřina, již Matiáš pojal za manželku. Však i za této první doby skalen byl některými mráčky. Až do poslední chvíle Jiří nechtěl přece věřiti ve zlé úmysly Matiášovy proti sobě: doufalť, že král Uherský připomene si vždy svazků, jimiž byli spojeni, a podpory, již měl z Čech za doby svého zvolení; zapomínalť rád, že sám několikráte nešetřil dosti pečlivě tohoto vzácného přátelství. Matiáš byl příliš ctižádostiv, aby nebyl sváděn příležitostí, již poskytovaly mu nesnáze Poděbradovy, byl přílišný sobec, aby dal se zdržeti svědomím nebo citlivými úvahami, a měl příliš dobrou paměť, aby nevzpomněl si, že několikráte chování Jiříkovo vůči němu bylo nejisté a nejasné. První léta velice byl zaměstnán potlačováním bouří a obranou svých hranic. Za všelikých nesnází, nad nimiž zvítězil, projevil a rozvinul vlastnosti prvního řádu. Málo panovníkům dopřáno bylo touž měrou oné neskrotitelné ráznosti drtící všeliký odpor i onoho čarovného kouzla matoucího strany odporné. Těžko chápeme půvab, jakým

působil, pomyslíme-li na vynikající rysy jeho povahy: nespravedlivý jsa a ukrutný, lstivý a rozkošnický, nebyl nijak milý; nelíbil se, ale vábil. Přese všecky oběti veliké, jež ukládal svému národu, vždy byl modlou jeho: stavové neodmítli nikdy pomoci, které žádal; za života jeho všeliké snahy o svržení jha předem zdají se zmařeny: proto pokusy o vzpouru jsou jaksi bázlivé a nesmělé.

Jakmile pevně usedl na trůně svém, hleděl rozšířiti panství své. Byl by lépe jednal, kdyby síly své byl soustředil proti Turkům, ale výboje na straně jižní byly odvážnější a méně okázalé nežli na severu a na západě. Takto ctižádostí svou váben byl a hnán do podniků spíše smělých než moudrých, jichž úspěch ani nevyvážil vždy nebezpečí a nákladů. Šťastným jsa vojevůdcem právě tak jako chytrým diplomatem, domohl se vítězství, dovedl i podmaniti si země dobyté, ale nikoli založiti velikou říši, jak bylo přáním jeho. Po smrti jeho Uhry byly schváceny a vysíleny, připojené země v plném jitření, velmožové vyčkávali toliko příležitost, aby domohli se opět výsad svých; ba ani sláva, jíž si zasloužil, není ryzí, jsouc spíše hlučná nežli trvalá. Obdivujíce se jeho vlastnostem státnickým, želíme toho, jak jich užil, a jak pro ukojení svých vášní sobeckých vehnal Uhry do války s Čechy, do války, jež při hrozícím nebezpečenství tureckém byla téměř zločinem. Zdá se taktéž, že nesnáze, jež si takto způsobil svévolně, přispěly k zostření některých nejhorších rysů povahy jeho, neúprosné vůle domnělému cíli vše obětující a hrubého sobectví strachem ani svědomím nezdržovaného. Při všem vzdělání svém a ač honosil se i učeností a bohovědou, zachoval některé vlastnosti náčelníka nájezdných houfů hunských: pravým představitelem byl národa maďarského svou prudkostí, výmluvností, živostí, chytrostí, neskrotitelnou rázností, nesvědomitostí, nešetrností, svou pýchou národní a pohrdáním vůči druhým národům. Všecken zjev jeho byl vojenský, jeho zrak lví, veliké černé oči jiskřicí se a často krví podlité, nos rovný, prsa mocná a plece mohutné. Boje byly jeho živlem a válka byla mu více než zálibou, potřebou; bylť mistr všeho cviku tělesného, nevyrovnatelný jezdec, jenž beze stesku snášel všecky námahy a nedostatky, odvahy téměř šílené, neoblomný v nehodách a pyšný ve štěstí. Jeho duch bujný pohrdal úkolem obyčejným i cítil se stísněným v jediném království, jakkoli rozsáhlém.

Ostatně jako Jiří byl i on nástrojem přeměny, jíž nebyl si jasně svědom, a jeho pudy loupeživými bylo připravováno dílo budoucnosti. Ruch soustřeďovací, který právě tehdáž v Evropě západní zračil se

zřízením státu francouzského, anglického a španělského, hýbal také východní Evropou. Ano potřeba jednoty byla tu tím patrnější, že dlužno bylo čeliti proti Turkům. Dnes jaksi stěží pojímáme do opravdy nebezpečenství vpádův osmanských a dosti nedbáme veliké úlohy, kterou měl strach moslemský v dějinách všech národů nájezdům jejich vydaných. Příliš rychle zapomínáme, že až do konce XVII. století polovice Uher náležela sultánu, a že roku 1683 Vídeň byla u velikém nebezpečenství. Jak by země ohrožené týmž nebezpečenstvím a v osamocení svém příliš slabé k vyváznutí z něho, nebyly bývaly nakloněny spojiti síly své a osudy? Tato otázka o utvoření veliké říše východní zaměstnává více méně všecky panovníky Čech, Uher a Rakous v XV. a XVI. století. Problem byl velmi choulostivý, ač řešení jeho bylo naznačeno. Šlo o to, aby v jednu velikou říši spojeni byli národové kmenem, jazykem, vkusem, zvyky a prospěchy rozdílní, kteří za sebou měli stoleté upomínky a odděleni byli od sebe záštím zastaralým a proudy krve. Za takových okolností jednota skoro nevyhnutelně měla státi se způsobem výbojným a bylo na jevě, že všeobecné užitečné následky, jichž bylo lze z ní nadíti se, přemoženým nebudou zdáti se dostatečnou náhradou za panství cizí a za ztrátu jich užší národnosti. Takto nejsouc nikdy přijata, nýbrž uložena, zůstala nejista až do doby, kdy nezhojitelnými porážkami zlomena síla vzdoru a kdy ti, kdo štěstím byli zrazeni, chabě odevzdali se osudu zlému. Jednota stala se později v prospěch Rakouska za času Ferdinanda I. a Ferdinanda II., v době Ladislavově byla na chvíli uskutečněna v prospěch Čech; Matiáš chtěl ji zjednati v prospěch Uher, ale nepotkal se se zdarem.

Od roku 1464 král Uherský nesmýšlel dobře s Jiřím. Když Marini přijel, nabízeje mu ruku druhé dcery krále Českého, odmítl ji dosti suše.[1] Veliké záměry o konfederaci evropské ještě méně ho rozehřály, tušilť, že tato veliká jednota neposkytla by mu rozhodné pomoci proti Turkům, a popuzen byl vynikajícím postavením, jež vyhrazoval si Poděbrad. Jak ostatně nepokojná lakota jeho a bedlivé vyhledávání příležitostí nebyly by hned shlédly příznivé vyhlídky, kynoucí mu z možné roztržky Čech s mocí papežskou? Kdežto Jiří spoléhal na prostřednictví jeho, on nabídl již služeb svých stolici svaté. »Nejsvětější otče«, psal dne 2. října 1465, »jednou pro vždy a bez výminky obětoval jsem se já i s královstvím svým svaté církvi

[1] Bachmann, I. str. 488—490.

Římské a Vaší Svatosti. Nic mi tak těžkého, nic tak nebezpečného, čeho bych předsevzíti nebyl ochoten, zvláště když jde o obranu víry katolické a o potření nevěry lidí nešlechetných. Nezdrží mne žádné úmluvy, z potřeby časův uzavřené, o nichž vím, že mocí apoštolskou mohou právně zrušeny býti, aniž ovšem zděsím se moci číkoli na světě. Takto nechť jde o Čechy neb o Turky, Matiáš s Uhry svými jest připraven i všecky síly mé i království mého jsou a na věky zůstanou oddány především Vaší Svatosti.«[1]

Ke stížnostem bylo dosti záminek. Severní a západní hranice Uher byly znepokojovány houfy loupežníků, kteří původ svůj majíce z válečných rot husitských, nazývali se českým jménem »Žebráci«. Jen jméno jejich bylo české, neboť skládaly se z dobrodruhů všech zemí, přivábených čákou kořisti a kouzlem života dobrodružného. Matiáš zarputile Jiřího činil zodpovědným za jejich vpády, ačkoli tomuto ve skutečnosti nepříslušela ani moc ani právo nad těmito válečníky. Roku 1466 zostřily se žaloby maďarské, až obáváno se války bezprostřední: vpád Turků do Sibinska odvolal Matiáše na jih a přiměl ho k mírnosti. Dvůr římský dosti chladně odpovídal k těmto nabídkám. Byla-li to péče o obecné prospěchy křesťanské a žal, že ve válce soukromé vyčerpávají se síly jinde tak potřebné? — Snad. — Pravdě však spíše se podobá, že stolice papežská jaksi nedůvěřovala tomuto panovníku, jehož nepokojnou a hrdou mysl znala. Ale více ještě nežli papež váhali pánové čeští: znaliť věci uherské i nebyl po jich mysli nový pán jim se nabízející. Události zajisté ospravedlnily jejich nerozhodnost a země, jež konečně staly se kořistí krále Matiáše, Morava, Slezy a Lužice, brzo litovaly chyby spáchané tím, že přednost daly jemu před Jiřím. Staralť se sic o veřejný pořádek a o prospěch svých poddaných, ale za to vyžadoval mnoho peněz a bezvýminečnou poslušnost. »Vy jste tanec objednali«, odpovídal jednou přední z milců jeho, Jiří ze Steinu, oněm chlapům Vratislavským, kteří mu přednášeli své stížnosti, »potřebí jest, abyste platili pištcům a šumařům. Sluší vás připraviti tak, abyste napotom nebrali té drzosti do sebe s králi válčiti, králův neposlouchati a krále kaceřovati.«[2]

Jednotníci dříve než chopili se ruky králem uherským podávané, hledali pomoci na všech stranách. Nadarmo: nikdo neozýval se

[1] Palacký, IV. č. 2, str. 361.
[2] Srovn. Grünhagenovu Gesch. Schlesiens, I. str. 338 a 352.

na jich volání. Však nemohli čekati do nekonečna. Úspěchy Poděbradovy zmáhaly se tak, že další váhání bylo by zavinilo jejich zkázu. Než by podrobili se, raději spokojili se nabídkou jediného spojence. I potom chování jejich ukazuje malé nadšení k Matiášovi: nepodávajíce se mu úplně, propůjčili mu toliko název ochrance. On opět velikou jevě povolnost, ničím se neurážel a tvářil se plně nezištným: spoléhalť na úchvatnou moc času; až první krok bude učiněn, dovede ovládnouti je dle vůle své. Na počátku roku 1468 shoda byla zjednána mezi protivníky krále Jiřího a Matiáš vypověděl jemu válku.

Mysli katolíků velmi pokleslé povzneseny byly přistoupením Uher k jednotě. Strašné bylo vojsko uherské, zřízené dle theorií od husitů nově zavedených, otužené četnými výpravami, sesílené zkušenými rotami žoldnéřskými, plné nadšení pro svého vůdce: zvláště jízda byla opravdu hrozná. Papež vida příhodný okamžik, zdvojnásobil své odsudky a metal poslední kletby své. Některé houfy křižáků zfanatisované sliby jeho přešly hranice; bylyť ne-li nebezpečenstvím, aspoň nesnází. Zjev závažnější: katolíci, zůstávající až posud v poslušenství králově, svým svědomím byli víc a více znepokojováni a nejsmělejší rozhodli se toliko nebojovati proti němu, ale nikoliv pomáhati jemu. Touto bázlivostí pojati byli také ostatní knížata a jestliže nejochotnější odvážili se některých přímluv v Římě, král nemohl spoléhati na nijakou pomoc skutečnou.

I za těchto okolností tak nerovných Jiří beze škody vzdoroval útoku koalice katolické a vidíme-li, jak vratké bylo takto štěstí jeho, lítost nás jímá, že nepokládal za nutné dáti se dříve do boje a že váhavostí svou protivníkům svým popřál času, aby se zřídili a sesílili. Ale s druhé strany okliky jeho zdají se přirozené, a omluvíme je, pomyslíme-li na vášně rozpoutané a na hrozné útrapy země. Nebylo mu již možná zabrániti nepřátelskému vpádu do Čech, a voje uherské s obnovenou zuřivostí křižáckou hubily zemi za to, že nemohly jí dobýti. Ostatně i v této době, přese všecken spravedlivý hněv tolikerými krutými pleny vzbuzený, Jiří pomýšlel na kompromis, přál si ho a doufal veň. Nevěřil zvláště ve válku opravdovou s Matiášem, vida ve vyzvání jeho pošetilost toliko mladickou. Srdcem svým lnul ještě k tomuto králi, jejž tak dlouho nazýval synem svým. Za zimy roku 1469 Matiáš neopatrně odvážil se do Čech: v postavení nepříhodném byl překvapen u Vilémova a obklíčen od mnohem četnějšího vojska husitského. Uhři nedostatkem a mrazem seslabení byli ztraceni: Čechové netrpělivostí hořeli pomstíti svých útrap na »nepříteli vlasti«;

odevšad sbíhali se sedláci ozbrojení kosami, cepy, sudlicemi a kyji. Veliké bylo sklamání a zarmoucení, když zvědělo se, že král zjednal příměří s Uhry, kterým dovolil jim svobodný odchod, nevyžádav si ani smlouvy ani záruky, pouze na neurčitý slib. »Neviděl jsem nikdy muže, jenž by mír více miloval«, psal za příležitosti této Řehoř Heimburský, a touto šlechetností prostoduchou a velikomyslností téměř vinnou vysvětluje se mnohý skutek v životě jeho. Vyjednávání následující nepotkala se ovšem se žádným výsledkem, ale znepokojila odbojníky české. Z úzkosti jejich těžil Matiáš, aby za své spojenství vymohl si vyšší odměnu; i svolili ke zvolení jeho za krále Českého (v květnu 1469).[1]

Jiří nemohl nepoznati, že dlužno odložiti všelikou čáku míru i pomýšlel již toliko, jak by dokázal převahu zbraní českých. Čechám, jež snad králem svým stěží zdržovány byly, aby nepustily se do války, vrácena opět všecka moc vzdorná a všecko nadšení vlastenecké a náboženské. Průběhem příštích dvou let štěstí, jež dříve již zdálo se přáti Poděbradovi, klonilo se víc a více na stranu jeho. Nový vpád uherský málem by byl skončil nešťastně. Matiáš utrpěv velikých ztrát, potupné porážce unikl toliko spěšným couvnutím. Několikráte vítězné voje české pálíce a pleníce probíhají Slezsko. Zastrašení katolíci vidí vraceti se smutné časy, kdy Prokopovy voje táborské šířily zkázu a kalich ve všech pomezních krajinách Čech. Jejich odvaha a trpělivost není již oživena vroucím fanatismem; přese všecko úsilí církve čas vykonal své dílo, takže znenáhla zvykli sousedství kacířskému; jejich víra ochablá spokojila by se platonickým odsouzením a za výstřední pokládala námahy, jež jim ukládala oddanost jich ku papeži; nad to neměli nikdy opravdových stížností do Jiřího. Po všem Slezsku ozýval se toliko křik proti demagogům Vratislavským, na něž padala nejtěžší zodpovědnost. Legat papežský Rudolf Lavantský, jenž nastoupil po Joštovi z Rosenberka na biskupský stolec Vratislavský, osobně zastižen zkázou svých statků, zřejmě litoval svých rad válečných: nebyl by nikdy měl papeže k roztržce, kdyby byl znal skutečnou sílu kacířů. Strach vnukal mu nenadálou mírumilovnost: evangelium prý nežádá smrti hříšníkovy.[2] V samé Vratislavi

[1] Tomek, VII. str. 238.

[2] Eschenloer, vydání latinské, 217. Srovn. Grünhagena str. 325. Na sjezdu Třebenickém (v lednu 1471) hořekováno a jeden z konšelů prohlásil, že dlužno podrobiti se vůli bohův a planetám, jež vládnou nad osudy lidí »Dejte mi jen pokoj

zaražením obchodu, přerušením stykův a neustálým poplachem ku podivu ochlazeno první nadšení.[1]

V Čechách horlivost administratora katolického byla ochromena všeobecnou lhostejností, ba hrozby jeho mnohdy popuzovaly ke zřejmému odporu: šlechta podobojí ze statků svých vyháněla kněží, kteří neustupně trvali při rozkazech Hilariových. Pánové odbojní, velmi zmalátnělí, rádi přenechávali Matiášovi péči o dobré skončení podniku, v hloubi duše litujíce již krále, jehož zradili. V cizině veřejné mínění, na chvíli otřesené, klonilo se opět ku Poděbradovi: jeho ráznost a úspěchy obklopily jej jakousi aureolou. Zda nekázala politika obezřelá, aby byl podporován proti odpůrci, jehož násilnost byla známa, a jehož vítězství připojením Čech k Uhrám bylo by porušilo rovnováhu východní Evropy? Někteří knížata říšští zachovávajíce s Jiřím styky velmi přátelské, pokládali chvíli za vhodnou, aby ujali se opět svých záměrů prostředkovacích. Knížata Saští vypravili ku papeži poselstvo, a smýšlení kurie zdálo se mnohem méně nepřátelským. Ano jeden z kardinálův odvážil se ujmouti věci proklatcovy a Pavel II. prostředkovatelům nedával odpověď zhola odmítavou; bylť patrně překvapen obranou Jiříkovou. Ačkoli rozum jeho byl příliš obmezen, aby přesně pochopil nedůvěru, do které církev upadala zápasem příliš dlouho nerozhodným, v němž lepší stránka připadla zajisté kacířům, byl přece zmítán nevýslovným nepokojem. Jaké byly by jeho nesnáze, kdyby úspěchy krále Českého staly se ještě rozhodnějšími nebo kdyby jen odpor jeho se protáhl! Nebylo-li by lépe pokusiti se o jednání dříve, než by ústup podobal se porážce? K tomu nutkaly jej zprávy docházející ho odevšad. Fridrich III. znova znepřátelil se s Matiášem, obviňuje ho, že mrzce jím byl oklamán; i z Uher přicházely zlé noviny: někteří nejmocnější velmoži podráždění despotismem královým hotovili se k odboji. Konečně Poděbrad genialním činem diplomatickým připravil právě jednotu o všecku vážnou čáku úspěchu.

se svými planetami«, odpověděl kníže Olešnický, »kdyby nebylo jenom oněch zlořečených dvou planet ve Vratislavi, probošta (Jana Düstera) i kantora (Mikuláše Tempelfelda)! Tyto ďáblovy planety vlast přivedly na mizinu.« Byli to oba demagogové, hlavní poděcovatelé války občanské.

[1] Obecná málomyslnost počala zachvacovati i nejzarputilejší nepřátele Poděbradovy. »Ach Bože!« zvolal Tempelfeld, »kdo by se byl nadál takové moci do kacířů!« Kazatelé, kteří jindy štvali ke krajným prostředkům, na příště odporučují umírněnost a pokoj.

K odvrácení nebezpečenství, jímž spojená moc uherská a katolická ohrožovala Čechy, Jiří upustil ode vší naděje založiti dynastii a naklonil stavy české, že za nástupce jeho zvolili Vladislava, syna Kazimíra Polského (1469).[1] Byl to jeden z oněch nenadálých obratů, v nichž jevila se velikost ducha jeho a srdce. Končil svou dráhu, jak byl ji zahájil, neobyčejným činem, pravým překvapením, zrovna tak neočekávaným a rozhodným, jako bylo někdy dobytí Prahy. Blahu svého národa obětoval co nejdražší je srdci každého člověka, své naděje, budoucnost rodu svého, a to nikoliv z naléhavé potřeby a k vyhnutí se nevyhnutelné porážce, než svobodným konem vůle své, zcela dobrovolně, nemaje jiného cíle, než aby vítězství usnadnil a krve ušetřil. Jak události dokázaly, nepotřeboval nijak spojenství polského: až do smrti své neobdržel žádné pomoci od Kazimíra a přece vítězně zahnal všecky útoky. Dojat pouze utrpením Čech, ve volbě Vladislavově shlédl prostředek, kterým by zjednal jim trochu oddechu a chopil se ho bez váhání, nelituje nijak svých osobních záměrů. Matiáš znepokojen obratem, jakým události se braly, taktéž pokusil se o přízeň krále Polského, sám nabízeje mu korunu Českou. Vladislav opět nepřijal ihned volby stavů, nýbrž jednal o jistých výminkách. Přese všeliké nesnáze všeobecně bylo známo, že spojenství Čech s Polskem na příště jest zajištěno, a že nevyhnutelným zmarem skončí všecky útoky proti utraquismu.

Ne že by dlužno bylo vítězství husitů pokládati za lehké nebo blízké. Bojů mnoholetých bylo by zajisté potřebí, aby papež svolil ku potvrzení kompaktat. Nebylo by třeba zveličovati význam některých zjevův osamělých: jaké bylo ještě nejhlubší smýšlení dvoru římského, právě dokázali kardinálové, zamítnuvše návrhy knížat Saských, ač žádosti ty byly tak mírné a nesmělé, že Jiří byl by asi ani nechtěl ani nemohl jich přijmouti (1471).[2] Jednotníci čeští, byť i sklíčeni nezdary svými, nemínili přec ustoupiti a povstání mohlo se vléci dosti dlouho, než by konečně bylo potlačeno. Utraquisté svým nadšením náboženským a národním více než svou převahou početnou měli nepopěrnou přednost před koalicí kolísavou a za svůj úkol se hanbící; ale útrapami velikými byli vysíleni tak, že bylo skoro nemožno žádati po nich úsilí rozhodného.

[1] Tomek, VII., str. 223 a 252.
[2] Tomek, VII., 294.

Konečně okolnosti politiky zahraničné, zatím příznivé, nevylučovaly všelikou možnost obratu a sklamání. Kdo by směl tvrditi, že Fridrich nesmíří se opět s Matiášem, a že nespokojení velmoži uherští strachující se pána svého odváží se zřejmého odboje? »Jsme té dobré naděje,« psal Jiří Albrechtu Braniborskému, »když Matiáš přišel napít se k nám piva českého, že tím jistěji my přijdeme k němu napít se vína uherského« (v březnu 1471). V skutečnosti, nehledíme-li ani k optimismu královu, ačkoli situace zajisté byla mnohem lepší nežli před nějakým časem, přec ani Matiáš ani stolice papežská nebyli by ustoupili ve lhůtě určité a blízké. Z obou protivníků nikdo nebyl dosti silný, aby přemohl a pokořil druhého. Doba nebyla jaksi nepodobna oné chvíli, když počalo jednání s konciliem Basilejským, kdy katolíci a husité stáli proti sobě stejně unaveni, první poraženi, druzí neschopni užíti svých vítězství, oni uznávajíce za nemožné potlačiti kacířství, tito nedocházejíce ani zákonného uznání svých požadavků ani vítězství nad vnitřní opposicí.

Z hrozného útoku Jiří vycházel bez úrazu: zmařilť záměr kurie, jež chtěla potlačiti utraquism, a plán Matiáše, jehož úmysly výbojné patrně se nezdařily. Úkol jeho byl u konce. Kdyby vítězství jeho ode dvora římského bylo prohlášeno jaksi a uznáno potvrzením kompaktat, kdyby povstalci žádali za milost, a kdyby v pokoji skončil své panování král podobojí a zákonní, přijatý ode všech zemí, podporovaný od kališníků, požehnaný od papeže, to bylo by apotheosou, o jaké jen možno sníti, a spravedlivou odměnou za boje a služby jeho. Ale historie není pohádkou; k zavedení konečného pokoje nepostačoval mohutný rozum a srdce vlastenectvím vroucí, především třeba bylo působení času a snad smrti Jiříkovy. Ve věcech politických velikou mají účast osobní záští, tvrdošijnost a čestná citlivost: zda stolice papežská byla by kdy svolila k jednání s panovníkem, jejž slavně odsoudila?

Právě zemřel Rokycana stařičký, klidně hledě v budoucnosť, a předvídaje dobu, kdy po hrozných zkouškách nový vzejde den pro celou církev. — »Báli se ho,« praví starý letopisec, »domácí i okolní, král, králová i páni, neb on se bál milého Boha a byl pilen modliteb ve dne i v noci ihned z mladosti.« Zdá se, jako by byl chtěl bdíti nad utraquismem, pokud hrozila nějaká nejistota; jakmile vítězství bylo zabezpečeno, odešel pro odměnu neb odpočinek. — Pravda-li, že král navštívil jej na smrtelné jeho posteli, byla to jedna z posledních chůzí jeho. Politický náčelník utraquismu

přežil jen několik neděl jeho vůdce duchovního. Zdraví Jiříkovo, dávno již dosti chatrné, nebudilo však vážných obav: při svatbě syna svého s Kateřinou Saskou byl velmi veselý a živý; neuplynul ani měsíc a odebral se na věčnost (22. března 1471). Tloušťka, kterou trpěl ode dávna, přeměnila se ve vodnatelnost: když otevřeli tělo jeho, nalezena játra do polou zkažená a ve žluči kamének zvíci holubího vejce.

* * *

Veliká byla bolest v zemi: kališníci oplakávali vůdce, jenž byl odpíral všemu pokušení a proti neslýchaným nebezpečenstvím chránil jich s tolikéž štěstím jako odvahou: nad rakví jeho i katolíci zapomněli na zášti své, vzpomínajíce toliko na spravedlnost jeho ke všem jednostejnou, na mírnost jeho a dobrotu. »Pyšným protivník«, praví nám Ctibor z Cimburka, jeden z pánů, kteří mu nejvěrněji sloužili, »poddaným obhájce, neposlušných skrotitel, pochlebníků nepřijímatel, věrných ochranitel, služebníkův štědrý dárce, mysli ustavičné, v práci neustálý.« Všecken život jeho možná shrnouti v jedno slovo: oddanost k vlasti: téměř osamělý zjev v zemi ovládané skoro vždy od cizinců. Tím vysvětluje se, proč Jiří zůstal po přednosti králem Českým, panovníkem národním více než Karel IV., jehož láska k Čechám, snad taktéž upřímná, jest méně bezděčná, spíše rozumná. Sláva velikého císaře jest, ne-li více německá, aspoň ne tak výlučně národní. Poděbrad je představitel a téměř vtělení toho, co velikým je nárokem Čech v dějinách, opravy náboženské a odboje proti Římu v době, kdy nikdo nepomýšlel ještě na svržení jha. Marné byly námitky dějepiscův o tom, kolikerým neštěstím skalen konec jeho panování, že zemřel nepřemožen sic, ale ne jako vítěz; lid přestává na prostém obdivu svém, a jak často se stává, jeho soudy instinktivní jsou snad pravdě bližší nežli dlouze odůvodněné úsudky učenců.

Jiří dospívaje ku konci revoluce, neměl ani prosté víry, ani nerozumné důvěry prvních dnů: nebyl ani filosofem ani apoštolem. Povolán byv ku vládě nad zemí plně rozdvojenou, nepřál si vítězství jedné strany, ale jednoty všech pod mocí panovníka poskytujícího všem stejné ochrany své a spravedlnosti. Takto představoval, ne zajisté v zásadě — nebylť nikdo tak málo tvůrcem soustav — ale v skutku snášelivost a stát v té podobě, jak pojímáme jej dnes,

kde každý stará se o spásu svou dle svého způsobu. Není nijak mučenníkem, rozumíme-li, že slovo to značí něco nepodmíněného a bezděčného, podstatně protivného jeho povaze opatrné a rozvážné; jestiť předchůdcem.

Nepatrná zásluha, namítne se: vždyť jeho slávou jedinou jest, že konal úkol, jaký mu uložily události. Nikdy není malou zásluhou býti the right man in the right place (pravým mužem na pravém místě), ani malou ctí porozuměti tomu, co velí situace, a konati to. Nad to nezapomínejme, že v tomto případě bylo třeba přervati tradice nepamětné a návyky duševní nikdy nepopírané. Poděbrad jest první panovník, který, jestliže neprohlásil, aspoň použil neutralnosti státu ve věci náboženské, a o nevšednosti koncepce této svědčí, že dlužno sestoupiti až k Jindřichu IV., aby nalezen byl druhý příklad oné snášelivosti. Jiří chtěje vyhnouti se roztržce s církví, podával se ústupkům co možná nejkrajnějším. Jeho mírumilovnost, kterou sváděn byl až k neopatrnosti, — a to snad bylo jeho nejvážnější chybou — nikdy však nepřiměla ho, aby ustoupil v něčem, co týkalo se jádra samostatnosti církve české, a aby povolil v jednání o podstatném článku, o kalichu, to jest o svědomí osobním a o svobodě výkladu evangelia. V této příčině jeho mírnost byla nezlomná a jeho ochota přestala, kde by byla stala se odpadlictvím.

V počatém zápase Jiří celkem a vůbec opanoval pole: to jest hlavní čin, jehož žádná chytrost nedovede oslabiti. Oč vlastně šlo ve sporu tom? S hlediska náboženského o neobmezenou autoritu moci papežské a o neobmezenou a neohraničenou poslušnost jejích rozkazů. — Ačkoli Pius II. a jeho nástupce nepotvrdili kompaktat, nedovedli uložiti vůli svou i vzdali se boje; kališníci zachovali své zvláštní zvyky: jako po prvním pokuse theokracie středověká ustupovala před vzpourou. S hlediska politického běželo o jsoucnost národnosti české. — Jiří zachránil ji od cizího výboje a od záhuby bezvládím. Osudové jsou proměnliví a hranice nestálé: národ, jenž předsevezme úkol všeobecně prospěšný, ztráví při tom síly své a obyčejně vychází oslaben a vysílen podnikem, o nějž se pokusil. Čechy velmi draze pykaly za odtržení své od Říma, a ač ztráta Slez, Lužic a Moravy byla velikým neštěstím, však byla to nehoda napravitelná. Podstata díla nebyla dotčena, idea národní trvala, boji slavnými a útrapami mužně snášenými vyvinuta jsouc a posílena. Zásluhou Poděbradovou národ byl zjednocen a vědom jsa své síly, chtěl vyvinovati se ve směru zvoleném. Byť nehody byly jakkoli těžké a škody

jakkoli kruté, vždy naskytovala se příležitost k nápravé jich, jestlize přemožení v srdci svém zachovají lásku k vlasti a čáku k odvetě. Země od koruny odtržené, aspoň ty, které geografií, historií neb ethnografií spojeny byly s královstvím Českým, brzo se mu vrátily, již proto, že bylo silným střediskem přítažlivým. Jediné skutečné nebezpečenství hrozilo zánikem utraquismu nebo porobou země panství cizímu. Vnitřní cena kacířství byla tu důležitosti jen podřízené, uvažujeme-li je nikoli s hlediska jeho osudů vlastních, ale s hlediska existence národnosti české. Budiž rozvoje schopno čili nic, veliký čin trval, jsoucnost církve národní, odsouzené ale, věřícím tím dražší, čím těžšími obětmi vykoupena, takže zůstavila vzpomínky tak mocné, že nebyly vyhlazeny potlačením dvěstěletým. Jiří zabrániv rozkladu strany kališnické a jejímu úpadu, zachránil takto budoucnost. Činností svou místo úspěchů bezprostředních — a to je známkou mužů výtečných — prokázal službu jak lidstvu velmi podstatnou, tak užší vlasti své důležitou. Prospěšně přispěl ku pokroku obecnému a vytrhl národnost českou z největšího nebezpečenství, jaké jí kdy hrozilo.

KNIHA DRUHÁ.

JAGIELOVCI.

HLAVA PRVNÍ.

KONEC VÁLEK HUSITSKÝCH.

Volba Vladislava Polského (1471); nový král Konec války s Matiášem; smlouva Olomoucká (1479). — Obecný ráz dějin českých v XVI. století; otázky náboženské, ústavní a mezinárodní; základní příčiny úpadu Čech. Úkol moci královské. — Pokus o obnovu katolictví: znovuzřízení strany utraquistické; sněm podobojích roku 1478; biskup Sankturienský; bouře Pražská (1483). — Náboženský smír Kutnohorský a konec doby husitské.

Přese všecko nebezpečné položení a oslabení Čech dosti bylo uchazečův o dědictví Poděbradovo: Matiáš Korvin, Fridrich Rakouský, vévoda Albrecht Saský a j. Bez rokování utraquisté vyloučili císaře, jenž, jak zdá se, sám nepojímal do opravdy kandidatury své, a krále Uherského, jehož nároky zdály se jim urážkou. Několik hlasů získáno pro vévodu Albrechta Saského; ostatní velikou většinou připadly Vladislavovi, synu krále Polského Kazimíra. Synové Jiřího nepokusili se zachovati korunu v rodě svém, a sněm myslil, že nejlepším prostředkem dokázati vděčnost velikému náčelníku husitskému jest,

nadchne-li se duchem jeho a uskuteční záměr, jenž byl jako jeho závětí politickou. [1]

Matkou svou Alžbětou Vladislav spřízněn byl s rodem Luxemburským, ale práva, jež rodem mu přináležela, na rozhodnutí stavů neměla žádného vlivu. Uměl česky a byl dosti mlád — nebyloť mu plných patnácte let — aby mohlo se doufati, že Čechy stanou se skutečnou druhou vlastí jeho. Těsné spojenství s Polskem bylo od půl století jedním z hlavních článků národního programu. Pouhá vyhlídka na jednotu obou velikých států západoslovanských vzbudila jisté pohnutí v Německu. Roku 1467 sněm Norimberský protestoval proti povolání Kazimíra na trůn český, jenž mu tenkráte nabízen byl od papeže; roku 1471 sněm Řezenský u velikém počtu sebraný prohlašoval, že »nestrpí za krále Českého ani Uhra ani Poláka; neboť král Český je přední světský kurfiřt říšský a tudíž smí jím býti toliko Němec«. Tento nepokoj postačil by, abychom poznali city, jimiž projati byli Čechové: od Vladislava očekávali konečného ví-

[1] Doba Jagielovců je jednou z nejtěžších a nejzmatenějších v dějinách českých. Současných letopisů je po skrovnu a ceny prostřední. — Staří letopisové čeští (vydání Palackého v III. sv. Script. rerum bohem.); Dlugosz (1415—1480), poslední knihy kroniky polské sepsané latinsky. — Dlugosz, jakožto horlivý katolík je přísný ku kacířům českým, ale svědek dobře zpravený; — Dubravius († 1553) Historia regni Bohemiae, libri XXXIII. — Převeliký počet listin uveřejněn byl v Archivu českém, mezi jinými dopisy Viléma z Pernšteina od roku 1520 sv. I. str. 70—137 a II., 136—173; listy čerpané z archivů bavorských od r. 1440—1512, I., str. 320—337; zápisy veřejné od r. 1453—1490, IV., 413—517; veliký svod zákonů, známý pode jménem Zřízení zemské krále Vladislava II, text český a latinský ve sv. V. a j. — Důležité listiny nalezneme ještě v Časopise Čes. Musea, ve Sborníku Historickém, v Mittheil. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen a j. Kalousek nedávno ujal se opět vydávání Archivu českého. Svazek VII. (1887) obsahuje pramen prvního řádu pro tuto dobu: Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitálu, vydané od Fr. Dvorského s obvyklou svědomitostí jeho. Palacký znal tyto dopisy, jež obsahují nekonečné množství vzácných zpráv, a zvláště zajímavě osvětlují stav duševní té doby.

Hlavní prací zůstávají stále Palackého Dějiny české (V. díl, 1. a 2. sv.) Vypravování jest tu velice podrobné a veliký historik český jím podává jednu z mistrovských částí díla svého. V některých částech pozměněno nebo doplněno jest od Bachmanna a Burdy, — o nepokojích Pražských roku 1483; — od Rezka v řadě článkův o Ludvíku Dítěti; od Tomka v různých článcích Časopisu Čes. Musea a j. O obecných dějinách možná užíti Tomka, Děje království Českého 5. vydání 1885; Hubra, Gesch. Oesterreichs, sv. III., Gotha 1888; Grünhagena, Gesch. Schlesiens, sv. I.; Cara, Gesch. Polens, sv. V., a j.

těžství revoluce; od něho požadovali zároveň, aby zachovával jejich privilegia náboženská a aby zabezpečil »slávu jazyka slovanského«.

Veliké poselstvo vypravilo se do Krakova, aby nabídlo korunu mladému královici. Podmínky od sněmu uložené byly dosti tuhé. Vladislav přijal vše, slíbil pod svou ochranu stejnou a spravedlivou vzíti obě strany, hájiti kompaktat a přičiniti se o jmenování arcibiskupa utraquistického v Praze; zavazoval se, že potvrdí privilegia a výsady jednotlivých stavů, neodcizí žádného statku korunního, neudělí žádného úřadu cizincům a vynasnaží se, aby odvolána byla kletba, kterou stižen byl Poděbrad.[1] Vydal se tudíž na cestu se stkvělým průvodem, učinil přísahu na zřízení zemské, byl slavně přijat od stavův a korunován v Praze (v srpnu 1471). Při vjezdu jeho do města mistři vysokého učení podali mu skvostnou bibli, napomínajíce ho ku pilnému čtení jejímu, aby naučil se z ní spravovati sebe i lid svůj dle zákona božího.

Nové panování počínalo za okolností dosti příznivých. Známe naděje, jež pojal Poděbrad za posledních měsíců svého života: tyto naděje nebyly zcela klamné a dobrá čáka smrtí Jiříkovou spíše vzrostla nežli ochabla. Páni katoličtí, kteří přidrželi se Matiáše, hledali v něm především ochránce proti panovníku, jenž s přílišným štěstím a dovedností pracoval o povznesení moci královské; dlouhým zápasem utuchla jejich horlivost bojovná, odstoupením jejich protivníka utišen nepokoj jejich a když zabezpečeny byly prospěchy jejich, popřáli sluchu úzkostlivosti svého vlastenectví. Katolictví Vladislavovo upokojovalo jejich rozpaky náboženské a obratu jejich dávalo čestnou záminku.

Ze zemí přivtělených Morava, kde husité byli u většině a kde národní cit slovanský byl velmi mocný, žádala již jen zaujmouti opět místo své v koruně. Ve Slezsku smýšlení bylo méně smířlivé: Němci, vraženi jsouce mezi Čechy a Poláky, cítili všecku vážnost nebezpečenství hrozícího jim zvolením Jagielovce na trůn český, ale předešlé boje vyčerpaly sílu jejich, a vláda Matiášova svými požadavky finančními a svou libovůlí valně rozptýlila illuse jejich. I v zemích uherských stačila příležitost, aby ve zřejmou vzpouru propukl odpor zdržovaný potud pověřečnou skoro hrůzou, jakou budil panovník.

Jací spojenci nabízeli se kurii ku podpoře Matiaše nebo k nahrazení jeho? — Knížata němečtí hrubě nemínili vyvolávati odvetu

[1] Tyto velmi důležité podmínky volební uveřejněny byly v Archivu českém, IV., 451—455.

Čechů; Fridrich nedůvěřoval ctižádostivému a nepokojnému sousedu svému, obávaje se jeho vítězství. — Sám dvůr římský nabažil se tohoto věčného zápasu. Pavel II. právě zemřel a nástupce jeho Sixt IV. (1471—1484) nebyl již zdržován dávným záštím a čestnou citlivostí, jež odsuzovaly jeho předchůdce k politice nelítostné. V okolí jeho bylo zajisté dosti fanatických prelátův, a on sám nevzdal se hned tradicí Pia II. a Pavla II.: dal do klatby Kazimíra a Vladislava i biskupy, kteří ho pomazali; ale to byla již jen poslední ozvěna vzdalující se bouře; věci italské mnohem více zabavovaly Sixta nežli prospěchy křesťanství, myslilť méně na církev než na své příbuzné, a na příště stolice papežská potlačení kacířství věnovala hněv již vysílený a pozornost jen občasnou.

Takto svítala ze všeho naděje, že vlasteneckým odřeknutím Jiříkovým vyznačen bude počátek nové a slavné doby v dějinách slovanských. Osudy světa byly by se změnily, kdyby jednota českopolská byla utvrdila se vítězstvím. Bohužel v této rozhodné krisi štěstěně nedostalo se mužův, a jejich nezkušeností ztracena jediná příležitost k zajištění samostatnosti Slovanů západních proti všelikému přepadu. Jiří neměl nástupce sobě rovného a dynastií Jagielovců počíná úpad Čech.

Nemůžeme popříti, že přese všecky dobré vyhlídky situace zůstávala velmi nesnadnou; vítězství by bylo mělo podivuhodné výsledky, ale předpokládalo u panovníka, ne-li výtečného ducha, aspoň mnoho činnosti a oddanosti a nějaké nadání. Nejtěžší nesnáze nastávaly, ne již zvenčí, nýbrž uvnitř. Válka překvapila zemi českou dříve, než zálohy její byly úplně obnoveny a v plné práci reorganisační; odrazila sice všecky útoky, ale utrpěla krutých ran. Nejen blahobyt hmotný byl zničen, ale všecky pružiny moci byly uvolněny; statky korunní skoro všecky zastaveny, a král neměl více než důchody z báni Kutnohorských, které již upadaly; osobní snahy ctižádostivé byly rozpoutány a zištné chtíče potlačovaly vlastenectví. Úpad mravní způsobený napětím zájmů byl tím nebezpečnější, že nebyl vyvážen nadšením prvních dní. Vznět revoluční ochabl, vyčerpán byv příliš dlouhým úsilím anebo zmírněn obezřelostí Poděbradovou. Jakási zemdlenost, jíž tehdáž podlehl cit náboženský, neušetřila ani husitův ani katolíků. Stará hádání neustále opakovaná nebudila více nadšení, ba ani zvědavosti. Církev opravná byla již jen církví úřední, k níž poutala se úcta spojená s lhostejností a poslušnost plná vlažnosti. Více než kdy jindy národ potřeboval náčel-

níka, který by mu dal pevnou správu a uložil oběti ještě potřebné. — Nebezpečnou náhodou události daly mu za vůdce cizince a děcko.

Vladislav dobře byv vychován, byl laskavý a spravedlivý; za pokojných dob byl by na trůně pevně utvrzeném řádně vyplňoval své povinnosti vladařské; byl by výborným panovníkem ústavním, milujícím a podporujícím umění, málo náchylným k dobrodružstvím, ani strannickým ani neustupným. Nedovedl odporovati žádné žádosti ani radě; dobře, velmi dobře, odpovídal každému, kdo s ním mluvil, až konečně nazván králem Dobře. Duch jeho byl prostřední, ale chyběla mu spíše vůle, nežli rozum: »zobal jako holub vše, co mu předhazováno«, byl přístupen vlivům nejvíce si odporujícím, neschopen i rozhodnouti něco sám od sebe i zachovati rozhodnutí, jež mu bylo našeptáno. Jeho slabost často zvrhovala se v obojakost a kazila jeho záměry nejupřímnější: »vystříhaje se jedné nespravedlivosti, aby totiž nikomu neublížil, z bázlivosti padá do jiné, an bezpráví jiným činěné nezastavuje.«[1] Nebyl bojácný, ale hrůza boje vedla u něho k týmž výsledkům jako zbabělost: »Jest obyčejem Jeho Milosti«, píše vrstevník jeden, »že přidržuje se strany, která zdá se mu nejsilnější.« Nebyl líný, ale činnost jeho byla neplodná, proto že byla bázlivá a nestálá. Jeho otec Kazimír, neprojevil ani mnoho rozhodnosti ani velké podnikavosti: tyto chyby zveličené zdědil syn jeho. V každodenní modlitbě své Vladislav prosil Boha, aby mu dopřál klidu a míru: ale poněvadž vážnost prokazuje se jen udatným, slabost jeho vzbudila odboj a jeho panování bylo jedním z nejbouřlivějších ve vší historii české.

Jeho bázlivost přirozená byla ještě zvyšována citem, že není ve shodě se svým národem; nemilovalť nikdy Čech a byl vždy cizincem mezi svými poddanými. Neodpouštěl jim zatvrzelosti v kacířství jejich. Příliš málo jsa vznětliv, aby vážně podnikal a zvlášť aby na dlouho udržoval zřejmý boj s utraquismem, po několika nešťastných pokusech o reakci spokojil se nevrlým záštím. Ostatně lhostejným zůstávaje ke svým vlastním věcem jako k věcem zemským, jako svědek nečinný díval se na pád moci své. Jakožto pán dvou velikých království často musil oběd svůj bráti na dluh, a jeho hofmistr byl přinucen občas dožadovati se na kancléři uherském vína pro tabuli královskou.[2] Zdálo se, že křivdy nedostihují ho, i nesnažil se zastaviti revoluci, kteráž uchvacovala znenáhla

[1] Listy Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic, vydané od Vinařického, str. 57.
[2] Dubravius l. XXXII.

poslední výsady moci královské.[1] Na neštěstí král netrpěl tím sám, a vyhlazení předního činitele ústavního mělo v zápětí nesnesné bezvládí, zlehčení povah a zkázu politického vlivu Čech.[2]

Nad takovým protivníkem Matiáš rychle nabyl opět převahy. Používaje váhavosti Kazimírovy, v zárodku potlačil vzpouru uherskou. Roku 1474 veliká výprava českopolská, jež za dobrého vedení byla by přivodila výsledky rozhodné, skončila ponižujícím jen nezdarem. Velmi četnému vojsku slovanskému nedostávalo se spojitosti a kázně; Kazimír byl vůdce méně než prostřední. Smlouva Vratislavská ukončila výpravu a zastavila nepřátelství: podmínky jasně ohlašovaly již nešťastný výsledek, jaký válka bude asi míti pro Čechy. Ale ještě vše bylo lze napraviti; doufaloť se, že Vladislav s věkem nabude větší zmužilosti a podnikavosti, štěstí neodvrátilo se ještě úplně od Čechů: páni čeští, kteří podporovali Matiáše, co den snášeli jho jeho s větší trpkostí a zlostí; jednotlivé výpravy za hranice dokazovaly, jak snadno mohlo by zjednáno býti podrobení odbojných zemí vysílených a vládou maďarskou velmi málo spokojených. Na neštěstí Vladislav byl prašpatný vládce, bez moci a vždy bez peněz. Kletby církevní znepokojovaly jeho zbožnost a péče o válku znavovaly jeho netečnost. Přijal předběžnou smlouvu Brněnskou (1478), jež následujícího roku (1479) potvrzena byla a zostřena mírem Olomouckým.

Smlouva Olomoucká znamená konec zřejmého zápasu počatého od stolice papežské proti revoluci husitské. V této válce nebylo vítězů, ježto obě strany vyšly z ní vysílené ranami skoro smrtelnými. Úsilí papežův o potlačení vzpoury bylo marné, a Čechové přese všecky útoky uhájili svou samostatnost náboženskou, ale za jakou cenu! Nejenom Matiáš na čas svého života zachoval si titul krále Českého, ale dostal i Moravu, Slezy a obě Lužice; smlouva obsahovala sice článek o výkupu, ale podmínky jeho byly tak těžké, že zdály se toliko prázdnou útěchou pro sebelásku přemožených. Čechy ztrácely všecky své vedlejší země: z veliké od Karla IV. založené říše zůstávalo již jen jméno. Náhoda, kterou po několika letech Vladislav učiněn byl nástupcem Matiášovým, nevyhladila hrozných účinků míru r. 1479. Svazky, které poutaly mezi sebou jednotlivé údy koruny,

[1] Viz překrásný list pana Viléma z Pernšteina v Archivu čes. I. 76.

[2] Vladislav, píše vyslanec benátský, je vysoké postavy, uctivý a pobožný; mravů čistých, není hněvivý, neobmýšlí zlé, modlí se mnoho, bývá na třech mších denně; nikdy nedal nikoho popraviti, ale málo kdo ho poslouchá. Mluví málo, a řekl bys, že to socha. — Denník Marina Sanuta III. 858. a násl

byvše příliš dlouho uvolněny, neutužily se více; království nenabylo zase svého vlivu mezinárodního, a slabost jeho dráždila všeliké snahy ctižádostivé. Odtud počíná se zdlouhavá práce výbojná, kterou tato slavná říše přemění se v prostou zemi rakouskou. Osud chtěl, aby panovník, jenž za několik let tak těžce poškodil dílo Poděbradovo, zachoval korunu skoro po půl století, a to v době, kdy šlo o otázky nejchoulostivější a nejspletitější.

* * *

Trojí kladl se problem: náboženský, ústavní a národní, a na rozřešení jeho záviselo nejen blaho, ale i život Čech.

Církev trpěla kacířství, ale neuznávala ho i nevzdávala se svých záměrů odvetných; zatím nepřemohla-li Čechů, osamotila je. Odbojem svým odděleni jsouce od ostatního světa, obklopeni neproniknutelnou ohradou záští a nedůvěry, Čechové teprve velmi pozdě a velmi neúplně účastnili se velikého hnutí renaissančního. Odkázáni jsouce na své hranice, mohli spoléhati jenom na své vlastní prostředky: naleznou-li v husitství živel dostatečný pro pokrok a činnost rozumovou a mravní? Nebylo dosti, aby nové učení trvalo, bylo třeba, aby se rozvíjelo; co bylo na tom, že utraquism vzdoroval útokům kurie, jestliže nepodařilo se mu zorganisovati se? Prvním skutkem revolucí a první povinností jejich jest bořiti, ale když všecko zničily, poznávají, že dílo jejich jest připraveno, nikoliv dovršeno. Za středověku společnost zakládala se na společné víře a na poslušenství stolice papežské; když hierarchie byla vyvrácena a jednota katolická zlomena, šlo o to, aby na místo starých dogmat a staletých tradicí nastoupily zásady a řády nové. Úkol byl tak těžký, že všady vyžadoval věkův a proudů krve: Čechy, vybavivše se nejprve, první poznaly nesnáze a nebezpečí svobody. V zemi, o kterou dělila se vyznání řevnivá, především třeba bylo zaříditi řád snášelivosti, vytvořiti stát laický, kde řevnivé sekty pokojně by žily pod stejnou ochranou zákonův a kde záští splynula by ve společné oddanosti k vlasti. Bylo-li to možno té chvíle? Kde s nezdarem se potkal Poděbrad, komu mohlo se podařiti? A mír veřejný nebyl by neustále ohrožován náhlými záchvaty?

Dále bylo třeba, aby církvi národní dostalo se ústrojí i dosti pružného, kterým by dopřáno jí bylo všelikého pokroku, i dosti

pevného, aby chráněna byla od rozdrobení a rozkladu. Husitství, jakmile přestalo býti stranou opposiční, aby stalo se stranou vládnoucí, bylo zase povinno podati lidu vyznání víry a v čelo jeho postaviti kněžstvo spořádané a vážené. Trvalať doba inkubační příliš dlouho: kdyby zůstalo ve své nesouvislosti a nevytrhlo se ze ztrnulosti, jejíž následky byly již patrny, málomoc jeho jevila by se odpadlictvím, nepokojem mravním, skepticismem, zkázou kněží, tvořením nových sekt, zmatky náboženskými, a živíc naděje moci papežské, povzbuzovalo by ji k novým podnikům. Národ, zmaten odpory učení bázlivého a špatně utvrzeného, zmítán strachem reakce násilné, konečně z reformy neznal by více než zmatky, z pokroku než nepokoj. Vydán všemu pokušení, zbaven všeho nadšení, nemaje ani správy ani učení ani naděje, než jen choutky, pachtění po pokoji a nerozumnou lásku k novotám, podlehl by odrazu okolních hnutí, nepocítiv dobrodiní jejich, a stal by se jakýmsi revolučním vrakem daným na pospas všem náhodám.

Otázka ústavní byla neméně důležitá a neméně choulostivá. Čechy, obydlené od kmene slovanského, k Evropě západní připoutány jsou svou polohou zeměpisnou a svými osudy dějinnými; od několika staletí prvotní řády patriarchalní a demokratické byly podryty příchodem cizích osadníků, nápodobou zvyků německých a výsadami poněkud neopatrně duchovenstvu a městům propůjčenými. Odpor vzbuzený v nižších třídách uvedením řádů feudalních byl jednou z vedlejších příčin revoluce husitské a nemálo přispěl k rychlému rozšíření a ku prudkosti odboje. I po porážce Lipanské radikalní náuky zachovávaly drahně přívrženců, poněvadž nejen obracely se ku věčným pudům, ale i buzeny byly upomínkami vždy svěžími. Města, ačkoliv často oddělila se od Táborův, a ač Praha bojovala proti nim, celkem přála ideám vyrovnávacím; na neštěstí byla rozjitřena vnitřními spory, zhubena válkou a té chvíle oslabena vypuzením rodin patricijských a náhlým zabráním moci od třídy, které bylo teprv učiti se politice. Vůči straně pokročilé, váhající a svými výstřednostmi pověstné, šlechta, jež obohatila se zabráním statků duchovenských, a jejíž přechvaty usnadněny byly prozatímností moci pravidelné, doufala úchvaty své proměniti v řádný majetek a dovršiti vítězství své na úkor moci královské a národa. Za shonu takového narovnání šetřící všech nároků zákonných bylo by jediné zemi popřálo klidu a míru, jichž potřebovala pro nápravu ztrát svých. Nikdo nepopíral pánům převážného vlivu, ku kte-

rému oprávněni byli svým majetkem ohromným, svou znalostí státnickou a svým vzděláním vyšším; ale nejvyšší správa nestačila jim, i pokládali za urážku svých výsad všecka práva, jež zachovaly si druhé třídy. Zda sedláci nebyli přec oprávněni dovolávati se, ne-li nějaké činnosti politické, aspoň svobody občanské a spravedlnosti řádné i nestranné, a zda města, jež právem pyšnila se účastenstvím svým v událostech posledních, činila přílišné požadavky, když domáhala se, aby šetřeno bylo privilegií hospodářských a samosprávy obecní, podmínek to jejich blahobytu, a aby nebyla úplně odstrčena od vlády?

Kdyby nepodařilo se nalézti půdu pro shodu mezi nároky sobě odporujícími, kdyby předsudky a pýcha umlčely hlas rozumu a vlastenectví, vyhlídka na zmatky a války občanské otvírala by se zemi odsouzené ke kolísání mezi anarchií a despotismem až do té chvíle, kdy nesvědomití a nezřízení odbojníci dobrodružnými podniky uvedli by ji v nebezpečenství, jež skončilo by zoufalstvím jejím a otroctvím.

A nešlo pouze o svobodu politickou, ale i o samostatnost národní. Země česká podporována svým šťastným útvarem zeměpisným velmi záhy dospěla k jednotě territorialní. Svou pokročilostí nad okolními zeměmi odrazila bez velkých nesnází útoky císařů německých, ačkoli početně byla mnohem menší. Neopatrná šlechetnost nebo fiskalní potřeby panovníkův otevřely hranice její, ale cizí immigrace vážně nedotkla se široké massy lidu, aniž oslabila její sílu obrannou. Přese všecky pokroky měšťanstva německého a přes náruživé opičení se jedné části šlechty, stále zůstávala tu mohutná skupina několika millionů Slovanů, kteří svým jazykem a svými zvyky zachovali velmi živý cit pro svou národnost; dosti bylo jediného otřesu, aby prolomena byla velmi tenká kůra němectví, kterouž oklamáni byli někteří stranničtí nebo špatně zpravení pozorovatelé.

Čechové opírajíce se o Moravu, kdež obýval národ téže krve, se své strany dali se na výboj a zřídili na čas panství slovanské na březích dolejšího Labe. I po ztrátě Branibor přístup k nim kryt byl obojí Lužicí a Slezskem, jež zabezpečovaly jejich spojení s Polskem. Ačkoli germanisace v obou těchto zemích pokročila, převaha kmene německého nebyla tu ani dosti stará ani dost obecně uznaná, aby reakce nebyla nemožná, a zuřivá opposice města Vratislavě proti Jiříkovi dosti jasně ukazovala živý nepokoj způsobený úspěchem Slovanů. Zatím císařové zanedbávali svých nároků po svrchovanosti a jejich nadvláda v Praze hrubě nebyla lépe založena ani lépe uznána

nežli svrchovanost, kterouž osobovali si nad královstvím Arelatským nebo nad Švýcary. Poslední události prokázaly ohromné prostředky, za něž Čechy povinny byly svým tradicím národním, bohaté půdě své, statečným obyvatelům svým, a jakmile v čele svém měly panovníka rázného a obratného, nabyly opět ve střední a východní Evropě vlivu nepopěrného a občas jakési hegemonie.

Smlouva Olomoucká připojením Moravy, Slez a Lužic k Uhrám náhle proměnila situaci. Zda mohly postačiti sobě samým Čechy takto zmenšené a svých zemí vedlejších zbavené? Taková otázka nevyhnutelně musila se učiniti dříve nebo později. Po Evropě feudalní následovala Evropa monarchická, po rozdrobení jednota; malé státy sdružovaly se nebo mizely; království Anglické, Francouzské a Španělské ustavovalo se; v samém Německu za obecného ještě bezvládí počala se rozeznávati místa, kolem nichž vyvinou se nové organismy. Při hranici Moravy a Čech zmáhaly se Rakousy; ačkoli ještě málo pevné a málo nebezpečné za vlády Fridricha III., těšily se přece nadějí velikých výbojů, jejich pak poloha, stejnost jejich obyvatelstva a veliké styky jejich panovníků ospravedlňovaly jejich ctižádost.

Za všeobecného ruchu sbližovacího a soustřeďovacího mohly-li Čechy přestati na svém osamocení? Zda skoro samy v Evropě mohly se protiviti tomuto zákonu, který státy podružné pudil ke spojení a zjednocení?

Přímé a bezprostřední nebezpečenství činilo potřebu mužných rozhodnutí patrnější. Vpád muhamedánský na chvíli zastavený hrdinstvím Jana Hunyada a vítězstvími Matiáše Korvina záhy postupoval opět ku předu. Turci nad své protivníky vynikajíce fanatismem, kázní a zřízením vojenským i politickým, vedeni náčelníky, kteří tehdá skoro všickni hodni byli vojínů svých, a z nichž někteří vynikali jako vůdcové nebo státníci prvního řádu, v Uhrách sráželi se s národem, jenž zralý byl toliko ku porážce, bojovný, ale nekázaný, ochuzený a vnitřními spory rozervaný. A Uhry byly poslední hradbou, která proti vpádům osmanským chránila Čech i Rakous! — Jak by nebyla namanula se myšlenka všem, kdož ohroženi byli týmž nebezpečenstvím, spojiti síly své? Ze států podunajských[1] každý, pokud byl odkázán na vlastní síly své, byl příliš sláb, aby vydržel na dlouho zápas, i bylo na jevě,

[1] Koruna česká přísluší kotlině dunajské Moravou. Ostatně historikové i geografové velmi správně zpozorovali, že Čechy přes to, že leží nad Labem, více-

že Německo zabavené svými spory staletými poskytne jim pomoci toliko opozdilé a nedostatečné. Zda mohli spáchati tutéž chybu, jako národové na poloostrově Balkánském? Tito, nepochopivše dosti brzo společných prospěchů svých, podlehli jeden po druhém beze slávy a téměř bez obrany.[1] — Až posud zmařily se všeliké pokusy o sblížení Maďarů, Rakušanův a Čechů pod jedním panstvím; nechuť národů byla mocnější nežli potřeby politické a každé takové úsilí neplodné v zápětí mělo nové záští. Ale okamžik blížil se, kdy tlak událostí bude mocnější nežli odpor partikularistů. Jednota byla potřebna, ba nevyhnutelna. Jakým způsobem toliko zjedná se a za jakých podmínek? Výbojem? Zda jedna ze tří skupin, maďarská, německá nebo slovanská, podrobí si obě druhé za many a poddané? A v tomto případě komu dostane se vítězství? Kdo druhým uloží své zákony, své tradice a svůj jazyk, neponechávaje jim jiného práva, než aby společné dílo opatřovaly mužstvem a penězi, a za oběti své aby neměli ani užitku ani cti? — Či spíše splynutí bude svobodně zjednáno a dobrovolně přijato a vyskytne se system konfederační, který sloučením prospěchův a šetřením práv pojistí moc a bezpečnost všech a nesáhne na samostatnost žádné.

Tyto rozličné otázky náboženské, ústavní a politické v různých formách naskytovaly se všem národům evropským: dějiny nového věku jsou jen vypravováním o jich úsilí, aby rozřešeny byly a přizpůsobeny k novým podmínkám, kteréž utvořeny byly zmizením společnosti středověké. Založiti svobodu náboženskou, aby nebyla porušena jednota mravní, nahraditi řády feudalní tak, aby přihlédalo se jak ku právům jednotlivce tak i ku potřebám státním, pojistiti a uhájiti samostatnost národní, bylo dílo neobyčejně pracné a dosud není hotovo. Který národ odvážil by se chlubiti, že vyšel z doby tápání? Na nejvýš Anglie, které prospěly zvláštní podmínky zeměpisné. Většina národů, obětí jsouce své neopatrnosti neb událostí, zanedbali některý cíl problemu a takto ublížili těžce budoucnosti své. Někteří docela minuli se s účelem a za chybu svou pykali staletým utrpením a potlačením. — Nikde, leda v Polsku, nezdar nebyl tak zjevný a následky nezdaru toho tak nešťastné jako v Čechách. Sny o samostatnosti ná-

lnou k jihu než na sever. Krušné hory a Sudety řece ponechávají toliko úzkou prorvu, i s dolejším Německem styky jsou nesnadné, kdežto na jihovýchodě vypnulina Moravská mezi oběma zeměmi tvoří hranici toliko dle jména.

[1] V odporu Slovanů jižních proti Turkům zajisté jest hojně episod hrdinských, nicméně povšechný dojem je smutný a úspěch nevěřících nad očekávání snadnější.

boženské vedou k vítězství církve a k vládě Jesuitů, bouře politické připravují vítězství neobmezené monarchie. Čechy vcházejí do velikého mocnářství, však nikoli jako království samosprávné a samostatné, než jako země dobytá; málem byly by ztratily i jazyk svůj a upomínku na národní existenci svou. Bitva na Bílé hoře (8. listopadu 1620) odsoudí je na pospasy nelítostné reakci po několik staletí a vydá je bezbranné cizímu útisku. Ale tato bitva sama jest jenom posledním článkem dlouhého úpadu a nevyhnutelným následkem dřívějších událostí. Stopadesáte let předchozích vyplněno je toliko stálým nezdarem a žalostnou agonií. Průběhem půldruha století prudkost stran a zpozdilost slepých předsudků, liknavost národa a nezkušenost náčelníků činí rozhodnutí nevyhnutelným; s rychlostí větší a větší spěje se ke katastrofě. Chvílemi arciť obzor jeví se méně zachmuřen, zdá se, že několika znamenitým mužům podaří se zažehnati bouři, a jak by jinak bylo u národa, který zachoval si tak neobyčejnou sílu životní? Ale toto vyjasnění trvá na krátko. Ukrutný osud nejlepší úmysly stíhá neplodností nebo lépe, oddanost a osvícenost několika vůdců nevyváží omylů a zločinů jejich krajanův; oni nezdrží ani osudné chvíle, kdy národ, unaven a utrmácen, padne skoro bez boje a bez jiného hrdinství leda mučennictví.

Příčiny tohoto pádu jsou četné a dosti jasně vysvitnou později. Dvě však řádu obecnějšího působí po celou dobu tuto. Nejprve zamotaná spletitost otázek, které byly dány zároveň a nikoli po sobě. Při takové zauzlenosti problemů náboženských, mravních, ústavních, politických, diplomatických, zmatených a zmotaných, potýkajících se navzájem, duchové projati byli jakousi zděšenou málomyslností: žádné rozřešení nejevilo se zjevně žádoucím, aniž domáháno se ho jednomyslně. Z libůstek osobních nevzešel žádný proud povšechný. Někteří páni, zvláště na Moravě, kde spor byl poněkud méně prudký, tušili ku konci cíl, jehož bylo by třeba dojíti: ale nejen že bylo již velice pozdě, aby zakročením jejich citelně proměnil se výsledek tehda skoro jistý, ale i hlas jejich nenalezl žádné ozvěny. Podivno věru, že v této zemi, stranami tak zmítané nikdy nevytvořilo se opravdových stran ve vyšším slova smyslu, s náčelníky, jichž by posloucháno, s ideami určitými a se směry stálými. Nic podobného tomu, co na příklad děje se ve Francii: zde ve velikých krisích historických za Františka I., Jindřicha IV. a Ludvíka XIV. důležitá strana povýší se nad pomíjející ohledy a nadchnouc se stálými tradicemi vlasti, navrhuje program umírněný a srozumitelný, kterým hned zjedno-

cuje se opět ohromná většina národa. Nejjasnější příklad těchto triumfů veřejného mínění a těchto důtklivých projevů svědomí národního jest vítězství strany politiků za doby Jindřicha IV., ale vedle něho co jiných bylo by snadno uvésti. V Čechách z nárazů jednotlivých libůstek nikdy nevytvořilo se veřejné mínění způsobilé k podmanění každého přesvědčení a ku přemožení každého odporu.

Nuže, a to bylo druhou příčinou neštěstí Čech; z této nejasnosti a nejistoty musilo vyplývati a skutečně vyplynulo předráždění osobních snah ctižádostivých. V této věci spatřován důkaz nenapravitelné pokaženosti mravní a dědičného osudu, kterým prý Slované odsouzeni jsou k vnitřím rozbrojům: pouhá zpozdilost! Za všech dob sobecké pudy byly předním činitelem v dějinách, a řevnivost mezi stavy nenáleží zvlášť jednomu kmenu. Apoštolům lze sníti o společnosti cele se vzdávající a odříkající, a v této právě době církev bratří českých uskutečňuje tento vzor dokonalosti evangelické: ale jest na jevě, že národ všecken nemůže povznésti se k tomuto idealu asketickému. Sluší-liť toho litovati? Potlačením vášní zda nepotlačil by se zároveň ruch, pokrok a život? Ctnosti křesťanské neodpovídají vždy ctnostem občanským, a není zcela jisto, zda kázání bratří do jisté míry nepřispěla k rozšíření politické lhostejnosti a k odvrácení nejušlechtilejších synů vlasti od jich povinností společenských. — Ale prospěchy soukromé, aspoň v pravidelné společnosti, jsou podřízeny prospěchům obecným, a sobectví jimi podmíněné zdržováno jest souborem zásad obecně přijatých a veřejné mínění choutkám ukládá poměrnou umírněnost. Občané v právech sousedů svých poznávají záruku svých vlastních výsad, a úchvaty jejich mírněny jsou duchem nerozlučné vzájemnosti. Zákon mravní působí toliko tehdáž, když jest úplně jasný, a nikdo nehledí konati svou povinnost, když těžko jest věděti, v čem záleží. Jakmile prospěch obecný jest pochybný, prospěchy osobní stávají se dotěrnějšími, a nepoznává-li se, čeho vyžaduje dobro vlasti, každý myslí již jen na sebe, na své výsady, na své jmění, až do chvíle, kdy útoku chtíčů podléhá stát, drtě troskami svými ty, kdož doufali obohatiti se jeho obráním.

To právě stalo se v Čechách. Zmatek programův a nejasnost idejí v zápětí měly zlehčení povah, výlučnou péči o prospěchy hmotné, zápasy prudké i malicherné, oslabení citu národního. Proto nesnáze zakouší každý, kdo chce hrubými rysy vyznačiti historii, jež zdá se již toliko divou směsí nejpotupnějších vášní. Vnitřní otázky ústavní ovšem vystupují v popředí, protože bezprostředněji dotýkají se je-

dnotlivců. Jeden z mužů, kteří nejpečlivěji a nejlépe prostudovali a pochopili minulost Čech, řekl ne bez jistého zveličení, že v XVI. století není více boje náboženského nebo národního: běží pouze o poznání, zda šlechta dovede založiti panství své. — Slova pozbývají svého smyslu, zásady své platnosti; otázky životní posunuty jsou do pozadí nebo zapomenuty docela; za hlučnými deklamacemi skrývají se bídné výpočty všedních pletichářů; za takového shonu lid, bezvládím znuzený, k vůdcům svým nemá již ani úcty ani důvěry, do věcí veřejných vplétá se toliko některými vzpourami, k nimž přináší jak nezkušenou prchlivost tak i malomyslnost hotovou ku všelikému narovnání; nejčastěji, zachvácen jsa všeobecnou nákazou, v rozkošech hmotných hledá útěchy a zapomenutí.

Události byly by se nejspíše vyvinuly zcela jinak, kdyby králové byli pochopili povinnosti, které jim vyplývaly z jejich úřadu. Karel IV. a později Poděbrad ukázali, jakou moc má říše, když panovník povznáší se nad stranami, a s jistou osvíceností a rázností spojuje upřímnou oddanost k dobru obecnému. Všem nástupcům Poděbradovým nechybělo rázností neb osvícenosti, ba ani dobré vůle jim vždy nenedostávalo se: ale oni nikdy nepochopili přirozené úlohy své jakožto prostředníkův a rozsudí; také nedovedli zříditi kolem sebe velikou stranu národní. Oni necítili ani pudův ani potřeb národa, jenž osudy své vložil do jejich rukou. Veliké bylo neštěstí, že nemilovali země české. Slabí ponechávali ji záchvatům jejím, schopní a silní užili proti ní zbraní, kterých jim svěřila. — S tohoto hlediska zápasy náboženské byly zvlášť osudné. Panovníci jakožto katolíci nepřestali snažiti se o podrobení kacířův, a propast nepřeklenutelná rozevřela se mezi mocí královskou a lidem: protože stejně byly ohroženy úchvaty panskými, zdálo se, že spolek mezi nimi musí se utvořiti sám od sebe; nesnášelivost oné a nedůvěra tohoto učinily jej nemožným na velikou škodu všech a na veliký prospěch bezvládí. Nepřátelství králů přispělo zároveň ku překažení organisace církve utraquistické; podpora, které poskytovali katolíkům, udržovala jejich nenávist, živíc naděje jejich, a zmařila zavedení konečného řádu snášelivosti; zápasy ústavní zostřovaly se, poněvadž neustále splétaly se s vášněmi náboženskými. Takto veliká část zodpovědnosti za utrpení země české padá na panovníky její.

* * *

Řada počínala se špatně. Vladislav ve správě království jevil se právě tak neschopným, jakým byl v obraně jeho. Přísahal, že zabezpečí slávu Boha všemohoucího a pokroky víry křesťanské, ale způsob, jak rozuměl přísaze své, skoro bezprostředně přiváděl ho ve spor s těmi, jimž ji vykonal.

Jakožto katolík z přesvědčení Vladislav pokládal zároveň za dobrou politiku, aby ústupky odzbrojil přísnost stolice papežské; hleděltˇ získati Sixta IV., zahrnuje ho zřejmými projevy dobré vůle své, a přiměti jej takto, aby uznal volbu jeho.

Dějiny strany utraquistické záleží toliko z řady mdlob a krisí mravních, k nimž odsouzena byla svým nedostatkem logiky a svými odpory. Protože zachovávala potřebu svěcení kanonického, trpěla chronickým nedostatkem kněží, a přílišná prostřednost jejího kněžstva, nahodile sbíraného, byla tím nepříjemnější, čím správa církevní byla nejistější a méně vážená. Po dlouhý čas zlo bylo částečně napraveno jakousi diktaturou mravní, kterou provozoval Rokycana za života svého. Po smrti jeho v čelo konsistoře, která představovala nejvyšší autoritu náboženskou strany podobojí, byl postaven Václav Koranda, jeden z nejváženějších mistrů na universitě. Koranda velmi činně účastnil se posledních událostí. Od roku 1460 pevnost přesvědčení jeho byla tak známa, že zvolení jeho za děkana university vzbudilo trpké stížnosti katolíků; známe úlohu jeho ve velikém poselství vypraveném od Poděbrada r. 1462 do Říma. Poctivý jsa a neohrožený, spisovatel plodný, polemista učený a neunavný, však neměl vyšších vlastností, jimiž ukládá se poslušnost a mate opposice. Spisy tohoto pravověrce v kacířství a theologa zkušeného, ale mělkého a nepůvodního, skoro stejně dělí se na traktaty proti katolíkům a na pojednání proti sektám pokročilejším, zvláště proti bratřím Chelčickým, jimž byl nejurputnějším nepřítelem.

Bylo-li však možná udržeti se věčně v této rovnováze nejisté, stejně vzdálené od poslušenství jakož i od odboje? Mnozí horšili se pro tyto přílišné vytáčky a přesvědčeni jsouce o potřebě zřízení řádu pravidelného a vidouce ostatně, že všeliké opatrné jednání činí dvůr římský jen nepovolnějším, navrhovali, aby, nehledě ke schválení kurie, zvolen byl biskup národní. Touto netrpělivostí velice oprávněnou pohoršeno bylo mnoho duchů bázlivých, kteří rovněž děsili se pokroku nauk radikalních; úsilovně volali po smíru s církví římskou, napřed přijímajíce všeliké ústupky, jimiž by byl usnadněn.

Tato situace skoro občasně se opakující velice připomínala, jak patrno, situaci, jež způsobila zjednání kompaktat; jako r. 1436 tak i nyní katolíci hleděli z ní těžiti. Tehdáž úmysly jejich byly zmařeny zakročením Rokycany, Ptačka a Poděbrada, kteří znovu spojili a povznesli stranu opravnou: nyní byli jisti spojenstvím královým a Koranda neměl ani rozhodnosti ani moci svého předchůdce. Ostatně vášně náboženské značně pozbyly již prudkosti své: lhostejníci zajisté neodporovali by příliš vážně reakci, a jejich souhlasem, více méně dobrovolným, vrácena by byla většina katolíkům a oprávněno jejich podniknutí.

Za posledního sporu přívrženci moci papežské proti všelikému pronásledování chráněni byli zmírněním mravův a přízní královou jak přirozenou tak i vypočítavou. Takto, ač kurie podlehla, neutrpěli skutečných škod.[1] Jakmile mír byl obnoven, počet jejich, sesílený již příchodem Poláků, kteří byli v průvodě Vladislavově, vzrostl dosti rychle: obnovením stykův obchodních přivedeni do měst cizinci, zvláště Němci; obecnou únavou nebo touhou získati přízeň královu způsobeny některé přestupy: sami synové Poděbradovi upustili od kalicha, prosíce církev za odpuštění. Po vší zemi jevilo se pravé obrození katolictví. Kláštery opuštěné a pobořené byly opravovány a osazovány, a několik nových založení svědčilo o probuzené nábožnosti. Páni katoličtí, přísně užívajíce svého práva podacího nad farami, vyháněli z kostelů na svých statcích kněze schismatické. Papež svolil ke zdvižení interdiktu, jenž tížil Prahu ode mnoha let, ale s podmínkou, že kazatelé budou míti právo potírati kacířství, a s kazatelen ozývaly se řeči zuřivé: pravověrní kazatelé, rozhořčení útrapami vyhnanství, ovečkám svým odcizení dlouhou nepřítomností a nespokojení úpadem hmotným, do něhož dostali se zabavením statků duchovních, dotírali na kališníky, viníce je, že křtí ve jmenu lucipera a s krví kalichu zacházejí jako s kalem. Ode dávných let opět poprve obřady církve katolické volně a slavně konaly se po ulicích. Již rovnost nepostačovala více katolíkům. V Praze o hodu božího těla setkaly se processí obou stran, a málem by byla vypukla bouře, když kněz utraquistický spoličkován byl od pána katolického před

[1] Jiří v listě k měšťanům Chebským chlubí se, že nejen trpí, ale i chrání a ujímá se Němců pražských, kteří »jsouce velmi četni, vydržují mnoho kostelův a klášterů«. (Fontes rerum austriacarum II. odd., svaz. 46, 411.) Všickni byli katolíky.

lidem rozhořčeným. Kališníkům ukládány řády zapomenuté, a když nechtěli poslechnouti, roty zfanatisované přepadaly a pustošily chrámy, týraly faráře utraquistické a na místa jejich dosazovaly kněze katolické. V Boleslavi, na panství Jana z Cimburka, jednoho z nejvážnějších pánů v království a jednoho z nejosvědčenějších přívrženců opravy, kněz husitský, jenž chtěl sloužiti mši, byl potupen a odehnán od oltáře svým druhem katolickým.

Na sněmě pánové katoličtí tváříce se, jakoby popírali platnost kompaktat, nechtěli zjednati trvalého míru s husity, svolujíce jen ku příměří několikaletému. Doufaliť, že znenáhla přivedou stavy ku přijetí svých záměrů restauračních. Od počátku vyšší šlechta odpírala kacířství více, než druhé třídy, a někteří nejslavnější rodové nezlomnou věrnost zachovali církvi; z těch, kdo prohlásili se pro opravu, mnozí podali se spíše výpočtům politickým, nežli důtklivému přesvědčení.

Takto odpadlictví u nich byla hojná a rychlá. Roku 1448 pánové z Hradce, z Kolovrat, z Hasenburka a j. vrátili se ku katolictví, přinášejíce straně papežské všecken vliv, který měli svým bohatstvím, duchem a podáním. Jakožto spojenci Matiášovi neobjevili se na sněmích zemských, pokud válka trvala: ale, jakmile mír byl zjednán, Rosenberkové, Šternberkové, Švamberkové, Gutšteinové, Hradečtí, Hasenburkové a j. zaujímali hned místa ve svém stavu, v němž snad nabýti měli většiny. Tento případ možný velice znepokojoval utraquisty, kteří nepopěrnou převahou svou v druhých stavích, v rytířském a městském, zabezpečeni byli jen neúplně, protože v skutku stav panský měl převážný hlas mezi stavy, a že zakročením královským mohla býti ochromena působnost měst.

Strannictví Vladislavovo bylo vždy patrnější. Zapomělť úplně, že na trůn povolán byl od nepřátel Říma: ba jeho horlivost náboženská drahný čas vítězila nad obvyklou liknavostí jeho tak, že ve službách dvoru římského jevil pevnost a vytrvalost, jichž by se do něho nikdo nenadál. Kdežto kazatelé katoličtí volně oddávali se vášnivým útokům, různověrci byli odbýváni velmi zkrátka. Z Kutné Hory byl vyhnán kněz kališnický, a bouře, jež strhla se následkem tohoto vypovězení, byla krutě potrestána. V týž asi čas chování Jana biskupa Varadínského, vyslance Matiášova, a krajanů jeho vyvolalo v Praze bouři: král dal uvězniti kališníky, jež měl v podezření, že roznítili

vášně.[1] Když jisté pohnutí jevilo se v městě, Vladislav chtěl postrašiti utraquisty novými kroky přísnými. Obeslav před sebe několik nejoblíbenějších kněží, vytýkal jim, že kázali proti pravdě, a že ohrožují pořádek; když po několik hodin vydáni byli posměchu a urážkám dvořanů, zavezeni jsou na hrad Karlštein a uvrženi do žaláře těsného, nečistého, temného a dusného; zde drženi byli několik měsícův a někteří snad i mučeni. Mezi nimi byl jeden z kněží, zvlášť od lidu ctěný, Michal, farář u sv. Jiljí; pocházeje ze šlechtického rodu polského, do Čech přiveden byl svým přesvědčením náboženským a ode třiceti let žil v Praze, kde požíval úcty a lásky všeobecné. Bez úzkosti a bez bázně povzbuzoval druhy své slovy svými a příkladem a když zemřel, ihned pověst rozšířila se, že strážní nechali ho umříti hlady. Lid ctil jej jakožto nového mučedlníka vedle Husa a Jeronyma Pražského. Takové-li vděčnosti zasluhovali utraquisté? Takovou-li odměnu vzal Michal za horlivost, kterou snažil se postaviti korunu na hlavu Vladislavovu? Hněv králův nebyl ani touto smrtí zlomen: odepřelť sněmu podobojích propustiti druhy Michalovy[2] na svobodu a svolil k tomu nerad a neúplně na zakročení teprve cizího biskupa.

Oblíbenost Vladislavova u lidu, chováním jeho za války velice poškozená, těmito příhodami vzala za své. Na sněmích ozývaly se trpké stížnosti, nejmírnější pozbývali trpělivosti a nejvytrvalejší přívrženci odvraceli se od krále. Tu i tam v městech propukaly bouře, a města, kdež utraquisté byli ve většině, hleděla se sblížiti na obranu ohroženého kalicha. Tohoto hnutí bouřlivého nelekali se katolíci: viděliť v něm toliko poslední záchvaty agonie. Jaké obrany byla schopna strana nemající ani vůdce ani pevného ústrojí? Utraquisté, poznavše příčiny své slabosti, vůči hrozícímu nebezpečenství odhodlali se všemožně zbaviti se této rozptýlenosti, jež vydávala je za obět všelikému překvapení.

[1] O reakci katolické a o odporu husitů srovn. mimo Palackého V., 1. *[162, 163, 192—193, 200—204, 209]* i Frinda, Die Kirchengesch. Böhmens, sv. IV., str. 80—82; Bachmanna, Zur Gesch. des Aufstandes der Prager im Sept. 1483 (v Mitth. des Vereines für Gesch. der Deutschen in Böhmen IX. roč., Praha 1881); Burdu, Bouře Pražská roku 1483, ve Sborníku Historickém, Praha 1883, str. 119 a násl. — Bachmann uveřejnil vypravování nějakého Němce, Passio Pragensium, jež důležito je pro srovnání se Starými letopisy, které dříve bývaly jediným pramenem.

[2] Zachovalo se nám vypravování o věznění Michalově ve spise Václava Slánského, jednoho ze čtyř druhů jeho. Vydáno bylo ve Starých letopisech českých str. 503 a ve Výboru literatury české, II., 879—890.

Roku 1478 pániirkališní žádali Vladislava, aby jim dovolil svolati obecný sněm stavů podobojích: král neodvážil se odepříti. Tehdáž poznalo se, jak hluboce kacířství zakořeněno jest ještě v zemi: se všech stran království sešlo se takové množství osob světských a duchovních, že Vladislav prý podivil se řka, že nikdy neshromáždil sněmu podobného, když šlo o nejvážnější otázky politické. Žádná síň universitní nestačila takovému návalu, i sněmováno ve dvoře pod širým nebem. Mistři a kněží vyložili, proč sněm svolán, připomenuli sliby stále obnovované a stále porušované, kompaktata popíraná, jmenování arcibiskupa věčně odkládané, svěcení čekancům utraquistickým odpírané a fary opuštěné; naproti přísahám Vladislavovým vytkli, jak katolíci štědře jsou povzbuzováni, chrámy podobojích zneuctívány, obhájci pravdy vrháni do vězení a mučeni. Žaloba ozývala se za žalobou a každá bolestně dotýkala se srdce přítomných, budíc hněv ještě nevyhaslý. Za všeobecného pohnutí kdosi zanotoval píseň zakázanou »Věrní křesťané«, jež byla jako zpěvem zjednocení utraquistů. Těmito zvuky, na tolik dní slavných a krvavých upomínajícími, rozněcují se mysli: někteří propukají v pláč, jiní chtějí se chopiti zbraně; rokování obracelo se ve výtržnost a hrozilo nebezpečenství, že sněm skončí bouří. Páni, kteří ručili za pořádek, obnovili pokoj a způsobili, že zvláštnímu výboru uloženo uvažovati o opatřeních potřebných. Ale všickni přítomní dříve, než rozjeli se, přísahali, že v obraně zákona božího chtí obětovati hrdla svá a statky, i dostavili se před krále, aby mu podali své stížnosti. Vladislavovi tu skytal se zajisté pohled na pravé Čechy, kacířské a odbojné, který mu tajen byl od dvořanů jeho, a tušil snad nebezpečenství díla, jež tak lehkomyslně podnikl o obnovu víry katolické v Čechách.

Sněm utraquistický před rozchodem svým znovu zřídil konsistoř. Složena jest ze dvanácti členů volených od stavův, a v čele jejím zůstaven Koranda. Úkolem jejím jest představovati tradici, potírati sekty a k čistému učení utraquistickému přinavraceti ty, kdož uchýlili se od něho: pod její nejvyšší autoritou děkanové dohlížeti budou nad prostými kněžími a v kněžstvu zachovávati kázeň a jednotu. Vedle konsistoře výbor šesti pánů světských, zvolených také od stavů utraquistických, zabezpečí vážnost jejích nálezův a dohlížeti bude, aby zákony a výsady na ochranu kališníků byly řádně zachovávány.

Veliký krok byl právě učiněn: na příště katolíci nestáli více naproti osobám neb osadám, jichž síla vzdorná ochromena byla osa-

mocením, nýbrž naproti straně pevně ustrojené, jejíž osudy chráněny od správců řádně ustanovených. Nicméně účinky sněmu z roku 1478 nebyly bezprostřední, ježto i za let následujících katolíci a král pokračovali ve své čilé propagandě. Reklamaci konsistoře a protestaci správců s úspěchem bylo by vyslyšáno toliko, kdyby se opíraly o mocnou sílu hmotnou: — kde bylo vojsko kališníků? Trapný nedostatek kněží rozmáhal se neustále: papež obnovil zákaz světiti kněží utraquistické, far uprázdněných přibývalo víc a víc, i zdálo se, že za dosti krátký čas nevyhnutelně dostanou se nazpět straně protivící se opravě. Naděje katolíků zmařeny byly příhodou nenadálou a skoro romantickou.

V měsíci srpnu 1482 náhle roznesla se pověst, že do Písku přibyl biskup, pravý biskup, opatřený vší moci biskupskou, jenž ochotně světí čekance utraquistické. Tábor a různá jiná města zvala jej, a s velikou slávou přijat byl v Hradci Králové. — Kdokoli zná stav duchovenstva za této doby, nijak nepřekvapí se, že různí potřební a lehkomyslní biskupové bez velikých nesnází přijímali mladíky české, žádající jich za posvěcení kanonické: nanejvýš spokojovali se některými, pouze formálními ústupky, jimiž by se uchránili od pronásledování soudu papežského. Zcela přirozeně vysvětlí se tato ochota užitkem, který z ní plynul, bylať to nová forma simonie tehdáž obecné; není však nemožno, že někdy spolupůsobily pohnutky ušlechtilejší: snad někteří prelátové, příznivi opravě církevní, jinak nedosti dobře zpraveni, želeli jaksi neoblomnosti kurie a cítili soustrast s nešťastným národem, odsouzeným ku věčné záhubě. — Tehdá žil v Mirandole biskup Santorinský Augustin Lucian; několikráte mladíci z Čech přišlí žádali ho za posvěcení: neodmítl jich a ve své ochotě setrval, i když za posledních let druzí prelatové italští nejpřísnějšími zákazy odvráceni byli od podobných skutků; stižen za to zprvu přísnými důtkami, pak rozličnými tresty kázeňskými, konečně odebral se do Čech.[1]

Jaké byly pravé příčiny rozhodnutí Lucianova? Prameny naše jsou příliš neúplné, abychom mohli je vypátrati. Nezdá se, že měl

[1] Zda přiváben byl sliby? O tom není žádného důkazu. Koranda tvrdí, že z Čech nedošlo ho žádného pozvání; v listu ku králi Lucian sám dí, že k rozhodnutí přiveden byl přesvědčením, že s Čechy nakládá se nespravedlivě, a příjemným dojmem, jejž v něm vzbudili jejich čekanci. S druhé strany není pochyby, že na sněmu r. 1478 mluveno o tom, že by mohl býti získán některý biskup italský. Augustin Lucian neopomenul přinésti s sebou listiny, dokazující jeho důstojenství. O této důležité příhodě viz Palackého, sv. V., č. 1., str. 214 a násl. a Frinda str. 80.

povahu mučenníka ani podstatu velikého ctižádostivce. Událostmi následujícími jeví se nám mužem prostředním a nerozhodným, málomocným, klesajícím pod nesnázemi, jichž netušil. Však, byť neopatrně povolil pokušení nepokojné fantasie nebo vnuknutí duše něžné a zbožnosti upřímné, nechť byl dobrodruh nebo muž duchem apoštolským nadchnutý, příchod preláta opatřeného nevyhladitelnou mocí biskupskou byl šťastnou událostí pro utraquisty. Katolíci, nanejvýš překvapeni, dali se do obviňování; Vladislav hleděl postrašiti Luciana,[1] a dvůr římský kapitule pražské zaslal rozkaz, aby byl jat (v červenci 1482). To nebylo tak lehko. Radost utraquistů rovnala se rozhořčenosti protivníků jejich. V Lucianovi viděli jakéhos posla božího a v příchodu jeho zázračný projev vůle boží: v městech, kde se objevil, přijat byl s nadšením pověrčivým. Náčelníci strany podobojí pokládali okamžik za příhodný k dokonání díla svého z r. 1478. Od této doby některá města sbližovala se, jednáno bylo o zřízení jednoty, ale bez úspěchu: vyjednávání bylo opět zahájeno a čile v něm pokračováno. Popud vyšel ze dvou měst, která vždy vyznamenávala se zápalem válečným a oddaností svou k novým naukám, ze Žatce a z Hradce Králové. Malou poměrně lidnatostí svou, snad také jakousi neobezřelostí a známou náklonností k sektám radikálním města tato do pozadí zatlačena byla v druhém období válek husitských: ve chvíli nebezpečenství zaujala opět své místo. Dne 15. června 1482 Žatec vešel v jednotu s okolními městy, dva dni potom příkladu jeho následoval Hradec Králové, a obě města zvala pány a rytíře, aby k nim se připojili. Členové jednoty zavazovali se chrániti biskupa Santorinského a hájiti svých privilegií náboženských proti všelikému útoku; někteří nejmocnější páni a nejvyšší úředníci zemští přistoupili k jednotě. Než chopili se prostředků krajních, ještě jednou nabídli katolíkům mír, žádajíce, aby vzdali se politiky vyzývavé, která vydávala je nejhorší odvetě. Katolíci tvářili se nanejvýš překvapenými: jak lze podezírati je ze zlých úmyslů? Čeho žádají? — svornosti, jednoty. Když naléháno na ně, aby dali zjevný důkaz své dobré vůle přistoupením ke kompaktatům, vyhnuli se: poddanými prý jsou stolice papežské, ve všech věcech víry zakázáno jest jim předcházeti nebo pomíjeti jejích nařízení. Utraquistům zjevny byly úmysly jejich: představitelé církve římské nevzdávali se žádného

[1] Skutek jeho, odpovídal na protestace biskupovy, zdá se mi neobyčejný a s tradicemi málo se srovnávající. Chce-li, jak tvrdí, obnoviti mír mezi oběma stranami, proč tak zřejmě prohlásil se pro jednu z nich?

nároku svého; další jednání bylo by bývalo vinno a nebezpečno. Za několik let Vladislav neobezřelým nadšením spíše nežli přesvědčením poškodil takto neobratně výsledky vlády Poděbradovy jak uvnitř tak na venek: utlumené záští bylo znovu rozníceno; obě strany stály ve zbrani, hotovy jsouce pustiti se do sebe; moc královská zničena stranami rozhořčenými, z nichž žádná neměla úplné důvěry v panovníka, a jejichž náčelníci přeli se o nejvyšší správu věcí veřejných. Síly, jichž král nedovedl užíti k zachování celistvosti území, měly vyčerpati se novými rozbroji vnitřními.

Jako r. 1448 osud války byl rozhodnut náhlým překvapením již dříve, než počala. Přehnáno je jaksi tvrzení, že té chvíle Praha ještě jednou zachránila husitství: přese všecky pokroky a naděje reakce, utraquism nebyl ještě tak seslaben, aby spása jeho závisela na jednom městě; pravda jest potud, že revoluce, která straně kališnické vrátila stolici království, pojistila jí převahu tak zjevnou, že katolíci hned upustili od plánů svých, pomýšlejíce již jen, jak by za podmínek co možná nejlepších vyšli ze zápasu špatně zahájeného.

Města královská v Čechách počátky svými sahají do druhé polovice XIII. století, do doby posledních Přemyslovců; jich první obyvatelé vesměs byli Němci, které králové povolali na statky své, aby rozmnožili důchody své a získali spojence proti šlechtě. Od té doby města užívají samosprávy dosti rozsáhlé, závisíce pouze na králi, aniž mohou býti odcizena nebo zastavena, co ve středověku význačným je znamením svobody. — Karel IV. chránil jich, přál rozvoji jejich, potvrdil nebo rozšířil svobody jejich, zaslouživ si jména nového jich zakladatele. Ale jeho šlechetnost byla vždy prozíravá, i neobětoval nejvyšších prospěchů koruny a země pomíjivé popularnosti. Zda tato města, vzešlá z vůle královské, v nichž panovníci měli vůbec ochotné spojence, nemohla se někdy nabažiti poslušnosti své? Byvše podporou, nemohla-li zahroziti nebezpečenstvím? Zalíbivše si v samostatnosti, nemohla-li upírati králům posledních skrovných práv, jež si vyhradili? — Užívaje důvěry k osobě své a vlivu, jímž vždy působí jasný rozum a pevná vůle, výměnou za svobody jim uštědřené Karel bez násilných skutků přiměl města, aby vzdala se výsad takových, jimiž by oslabena byla jednota království nebo zákonná autorita moci královské. Přeměnil obce samosprávné v poslušná města, opatřená v pravdě nejširšími immunitami.

Pořádek věcí, zavedený Karlem IV. jako všecky řády spravedlivé a rozumné, záležel na rovnováze stavů a moci, a jako téměř

vždy, i tato dosti nejistá rovnováha byla udržována především bdělostí a moudrostí jediného člověka. Po smrti Karla IV. různé snahy, jím mírněné, povstaly s požadavky doléhavými a výlučnými, a řevniví stavové myslili již jen, jak by získali podíl co možná nejbohatší z pozůstalosti abdikací koruny osiřelé. Města nestarala se více než šlechta o obecné potřeby vlády a o společné prospěchy království. Nejprvé zdálo se, že revoluce náboženská, jež v stejný čas spadla s velmi živou reakcí proti živlu cizímu, uvede asi v nebezpečenství vliv jejich; v skutečnosti dotkla se toliko jejich vrstev vládnoucích, patriciatu, vznešeného měšťanstva německého, jež ve svých výsadách od některé doby ohroženo bylo obyvatelstvem českým. Ježto ve většině měst staré rody vyslovily se proti opravě, byly vypuzeny za prvních let války, a jmění jejich zabaveno; panství dostalo se obecnému lidu slovanskému a utraquistickému, a města střemhlav vrhla se ve hnutí.[1]

Svou starobylostí, svým bohatstvím, svým obyvatelstvem i svými rozsáhlými privilegiemi Praha bez odporu vynikala nad ostatní města česká. Od XIII. století listiny mluví o blahobytu jejím s jakousi vznešeností, a prameny čím dále tím více svědčí o neustálém rozvoji a o rychlém pokroku jejím: Praha jest »první úd těla národního, čest a blaho království, stkvělá královna, zdroj, odkud právo šíří se do druhých měst«.[2] Založení a lesk university, pověst kázání betlemských, pobyt Husův a nejznamenitějších pomocníků jeho ještě více rozmnožily její slávu. Za mezivládí po smrti Václavově, ana šlechta byla podezřelá, rozdvojená a málomyslná, Praha především byla

[1] Dějiny měst českých byly velmi pečlivě prozkoumány od spisovatelů naší doby. Rössler (Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren), Erben (Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae) *[pokračování jich (1253—1310) od Emlera]* a H. Jireček v překrásné sbírce: Codex juris bohemici vydali prameny nejdůležitější. Tomkovy Dějiny města Prahy jsou podivuhodným památníkem učenosti a kritiky (sedm svazků vydanýeh sahá až do doby Vladislava II. (1478). Z prací zvláštních dlužno uvésti především studie Čelakovského a na předním místě Úřad podkomořský v Čechách, Praha 1881.

[2] Srovn. velmi krásnou sbírku: Prameny práva městského Čechách, jejíž I. svazek privilegia měst Pražských obsahující (1886) ke stejné cti jest jak Jar. Čelakovskému, jakožto vydavateli, tak radě městské, jakožto nákladateli. »Bez ní všecka druhá města království byla by jako zbavena vůdce svého; jest vzorem života, příkladem a zrcadlem mravnosti« (privilegium Janovo 1316, str. 21). — In commodis (civitatis pragensis) et profectibus sicut in oculorum nostrorum viridario nostra plurimum delectatur serenitas (privilegium Karla IV. 1348, str. 85) atd., atd.

ustanovena k tomu, aby chopila se vedení strany národní. Dostálať své úloze: první výprava křižová dvakrát poražena byla před hradbami jejími; a od té doby počala vykonávati pravou nadvládu nad ostatní zemí.

Znenáhla druhá města královská uznala jakési vrchní panství její, a obecní její zřízení, rozšířené na veliký počet měst a krajů přetvořováno na zřízení zemské. Její voje rozhodovaly o vítězství, její zástupci na sněmích o většině, a nebylo marnou chloubou, jestliže Pražané první zapisovali se na veřejných listinách před pány a zemany. Chvíli nezdálo se nemožným, že Praha bude v čele opravdové, demokratické reorganisace státní, a že vláda feudalní v Čechách ustoupí zřízení, více shodujícímu se jak s tradicemi národními tak se směry společností moderních. Kdyby přáním svým nepřestala na pouhém pojištění samosprávy své, ale podala se citu vzájemnosti národní, spojením věci své s věcí svobod zemských a rozšířením svých privilegií po ostatní zemi mohla připraviti radikální převrat, jehož účinky byly právě tak důležité a snad šťastnější než následky obnovy náboženské.[1]

Tyto naděje se neuskutečnily. Bylť ještě plný středověk; náčelníci lidu pražského právě jako vůdcové měst flanderských nebo spolku švábského, právě jako Štěpán Marcel nevybavili se z ideí své doby: odvaha a násilí snášejí se s jakousi bázlivostí duševní. Zůstaliť otroky svých upomínek a neměli celkem jiného cíle než rozšířiti svá zvláštní privilegia a postaviti moc svou na místo šlechty. Strana demokratická, oslabená svými nedůslednostmi, postoupila brzo správu věcí státních straně mírnější, a vítězství starého řádu vyznačeno bylo spolkem Prahy s pány a spečetěno společným vítězstvím nad Tábory.

Přese všecken obrat tento Praha, ač chybou svou ztratila jedinou příležitost uchrániti ode všelikého útoku politické a náboženské svobody zemské, z války vyšla slavně a čestně. Statků jí přibylo, výsad jejích rozmnoženo. Nejen že měla plnou moc nad soudnictvím, policií a správou obecní, ale Sigmund přiznal jí jakousi nadvládu nad ostatními městy královskými. Ve zdech jejích měla se díti volba králův, a panovník před vjezdem svým do města byl povinen přísahati, že šetřiti bude jejích privilegií. Její soud rozhodoval v poslední instanci o nálezech četných soudů městských, a velmi řídké byly případy, ve kterých bylo lze od jeho rozsudkův odvolávati se

[1] Čelakovský, Úřad podkomořský, str. 27.

k soudu královskému. Na sněmích a v poselstvech kancléř její představoval celý stav městský a mluvil v jeho jménu. Z měšťanů jejích volen býval podkomoří, pravý to ministr věcí městských a duchovních, zasedající v radě královské, v níž zastupoval stav městský vedle pánův a zemanů.[1] Zásluhou těchto podkomoří a zvláště Václava Valečovského z Kněžmosta (1452—1467) a Samuele z Hrádku a z Valečova (1467—1485) Praha opět nabyla dosti rychle blahobytu hmotného a dovedla připoutati k sobě všecka menší města.

Převážná většina obyvatelstva pražského byla oddána utraquismu: když z rozličných známek počalo se jeviti jakési kolísání Jiříkovo, Praha protestovala hlasně proti všeliké obnově katolictví, a na sklonku vlády jeho víra její nelekala se ani oddannosti ani obětí. Zvolení Vladislavovo přijala s radostí hlučnou, vidouc v něm záruku blízkého a plného vítězství opravy: nesmírné bylo rozhořčení, když král obrátil se proti těm, od nichž byl zvolen, a bylo tím větší, že katolíci, chápajíce se znovu politiky Sigmundovy, chtěli přinutiti kališníky, aby vlastní rukou pracovali o zkáze husitství.

Středověku nechybělo svobody, ale pokojné držení této svobody. Protože právo veřejné bylo jen svodem privilegií různých a často si odporujících, žádné postavení nebylo pojištěno, ani žádná vymoženost konečná; nepřetržitý zápas byl velmi příznivý rozvoji ctností občanských a vzácnějšími činil svobody vždy popírané, ale působil stav neustálé kolísavosti; za takových řádů zvolna se vytvářejících a za posloupného úsilí všecky strany nalézaly zbraň potřebnou ku vykonání svých záměrů. Praha měla již příležitost poznati, že privilegia její nechrání ji ode všeliké nehody.

Před válkami husitskými svobody obecní prospívaly toliko některým bohatým rodinám měšťanským, od nichž v úplné skoro závislosti udržováno bylo ostatní obyvatelstvo. V době revoluční většina česká vytrhla se z panství této cizí oligarchie, která všecky úřady držela svými právy dědičnými a utlačovala nebo, lépe, potlačovala ostatní obyvatelstvo. Nebyla to pouhá změna osob. Konšelé pozbyli své všemohoucnosti a byli již jen odpovědnými zástupci obce; jejich moc přesně byla vymezena: ve věcech správních přihlíželi a dohlíželi starší a všeliké věci důležité musily předkládány býti veliké obci. V Praze znovu ukázalo se, co stalo se v republikách starověkých: lid přenášeje moc svou, neodříkal se jí, ale vykonával ji přímo sám.

[1] Viz listiny dané Pražanům od Sigmunda (1435 a 1436), od Ladislava (1454) od Jiřího (1458 a 1460), od Vladislava (1472): privilegia měst Pražských, str. 216 a násl., 236, 243, 253, 265 atd.

Naprostá rovnost jest ideal stále sledovaný a stále prchající. Sotva zmizela stará oligarchie, již vzcházela nová. Všecky staré rody nebyly vypuzeny a nevzdaly se ani svých upomínek ani svých nadějí. Někteří povýšenci obohatili se za zmatků; jiní volbám lidu odporučovali se svou výmluvností, nadáním nebo prudkostí. Nespokojivše se na dlouho náčelnictvím strany, znenáhla hleděli povýšiti se nad své spoluobčany a na újmu velkých obcí rozmnožiti moc, které nabyli jejich zvolením.

Když Praha poddala se Sigmundovi, musila uznati jistá práva jeho, aspoň v zásadě. Král vzdal se skoro vší působnosti na soudnictví a správu obecní; zachoval povšechný dozor a podržel jmenování konšelů. Taková byla tradice, a nikdo neznepokojoval se tímto vkročováním královským, vždyť tolikerými obmezeno bylo ohradami a výhradami: král právo své vykonával, jen když byl přítomen v zemi; konšelé byli voleni dle seznamu, sestaveného od konšelů odstupujících, bráni výhradně z utraquistův a obnovováni rok co rok. Jejich právomoc byla přesně vyznačena, a v každém případě dozor starších a velkých obcí zamezil by každou choutku úchvatnou. Ale co zmohou opatření proti tlaku okolností? Sigmund, neklamaje se nijak o náklonnosti Pražanů, hleděl na uzdě držeti jejich nevůli tím, že ustanovil jim úřady městské, jimiž byl si jist, a rozšířil právomoc svých zástupců na úkor moci demokratické. Katolíci a ctižádostivci podporovali jej, závazky přijaté byly zvráceny, a v l. 1438—1448 hlavní město husitství pod purkmistrem katolickým stalo se bezděčným a trnoucím spoluvinníkem reakce až do doby, kdy osvobozeno bylo od Poděbrada.

Vladislav, ujav se opět politiky krále Sigmunda, přejal také chyby jeho, a nástrojem byli mu taktéž muži, kteří doufali moc svou založiti na zkáze svobod obecných. Aby předešlo se všeliké oprávněné pohnutce ke stížnostem, konšelové byli vybíráni z utraquistův, ale z takových, kteří hotovi byli k odpadnutí; jejich chování ochromovalo všecko snažení husitů v městě, odsuzujíc je k úloze nečinných svědkův událostí, pokud by se nestali obětmi jejich.

Podobně bylo v Kutné Hoře, v druhém městě království. Rychlý rozvoj Kutné Hory, ležící uprostřed pánve rudné, ode dávna nejbohatši v Čechách, způsoben byl bohatými ložisky stříbra, v nichž těžilo se před samými branami jejími, a jež za posledních století byla nejhojnějším pramenem důchodů komory královské. Za válek husitských měšťanstvo německé nelítostně a nemilosrdně potíralo tu

husity a jeho ukrutnosti nemálo přispěly, že válka záhy vzala ráz násilný a ukrutný. Město, od husitů opětovně dobyté a ztracené, konečně zůstalo v rukou jejich; po vypuzení starých měšťanů stalo se jednou z tvrzí kacířstva až do doby, kdy král odpadlíky zvolil do správy obecní na velikou nevoli omámené a bezbranné většiny.

Jakmile menšina jme se ukládat svou moc, nevyhnutelně musí utíkati se ke krokům libovolným a k opatřením týravým. Tím spíše, že tento nevděčný úkol vládnouti proti většině protiví se duchům ušlechtilým, a že dlužno přijímati služby přívrženců podezřelých, kteří překročují záhy nařízení svých pánů. Prvními nezákonnými skutky vinníci často proti své vůli bývají posloupně sváděni až k výstředním násilnostem. Je to zákon zla, jenž osvědčuje se ve všech dobách bouřlivých, a jemuž neunikl ani Vladislav s rádci svými. Konšelé, jmenovaní od krále v Kutné Hoře a v Praze, těžkým tyranstvím brzo dolehli na města jim vydaná; při jejich zvolení žádáno po nich více rozhodnosti než-li úzkostlivosti nebo poctivosti: hleděli plnou náhradu vzíti za záští, které vzbuzovali, a za odvetu, které se strachovali. Zajisté nemožno uznati beze sporu všecky žaloby, jež proti nim vznášeli později vítězní odbojníci, ale skutky, na jich úřadu lpícími, dosti vysvětluje se rozhořčenost jejich spoluobčanů. [1] Jeden ze sluhů jejich, jenž nebyl svědomí citlivého, přiznal se, že kdyby »takovú nepravost páni jinde činili, kázali by je zvěšeti«. Kupčili se spravedlností, brali oběma rukama, vypovídali ve prospěch těch, kdož ukázali se nejštědřejšími. Chtěl-li kdo býti prohlášen plnoletým, musil platiti. Peněz bylo třeba, aby platnost závěti byla uznána. Když odebrali se do domu, aby vyslechli poslední vůli umírajícího, zabavili kde co bylo, pobrali klenoty, měnili odkazy a pohledávky obraceli ve svůj prospěch. Panství udavačství a hrůzy zabraňovalo všelikému odporu. »Saused s sausedem nesměli volně mluviti; a chtěl-li jest kto s druhým na rynku mluviti, ohlédal se jako vlk, zdali by tu třetí byl, aby jich nevyzradil. Pak nad to více konšelé též měli své šíbaly a zrádce; ti po vínich a po šenkovních domích chodíce počínali sami nayprv leccos mluviti proti konšeluom a přimísilli by se kto k tomu a pověděl co takového, ježtoby nebylo libo konšeluom, i zrazovali je, a oni je sázeli, a druhé i mučili, a tak své šibalstvo konali.« [2]

[1] Viz ve starých letopisech českých, str. 510—515, výpovědi vězňů po bouři.

[2] Ib. str. 233.

Úřadům městským nebylo se báti trestů, protože zřejmě podporovaly reakci katolickou. Se svolením jich fanatičtí kazatelé, neznajíce nijak smýšlení obyvatelstva, podnikli zuřivý útok proti kacířství. Nejhorlivějšími hlasateli této výpravy křížové byli Bosáci, od Vladislava, jak se zdá, z Němec povolaní, kteří zášti náboženské spojovali s vášněmi národními: oni vyzývali čas odvety, kterou by říše pomstěna byla za své pokoření. Valentin Vlk a mistr Puška, úplně zapomínajíce na naučení sv. Augustina, jenž dí, že »klame-li se lid, třeba jednati mírně a nikoli násilně,« prosluli přílišnou horlivostí svou mezi těmito zuřivci. Ve spodních vrstvách každého velikého města hemží se obyvatelstva hladového a surového, číhajícího na všeliké zmatky. Řeči mnichů, hlásané této nevědomé a nepokojné chatře, připravovaly ji k nejohavnějším rozhodnutím. Již kněží utraquističtí byli tupeni a chrámy jejich zneuctívány. Všecka tato luza povzbuzována byla spoluvinností konšelů, kteří se k husitům chovali se vší přísností. Běda každému z nich, koho přešla trpělivost vůči této vyzývavosti: každé slovo prudší, každé porušení rozkazů trestáno s největší přísností.

Zda konšelé obmýšleli rozsáhlejší a záhubnější záměry? Temné pověsti se šířily, mluvilo se o velikém spiknutí, od pánů katolických a od úřadů městských připravovaném: všichni utraquisté budou prý pobiti nebo z města vyhnáni; již den byl ustanoven, spiklenec jeden přinesl svolení královské, spoluvinníkům dána zpráva i svěřeno heslo;[1] administrator katolický Hanuš z Kolovrat, v těžké nemoci své prozradil spiknutí, trápen byv příliš hrozným tajemstvím, jež bránilo mu umříti. — Co podstatného bylo v těchto smyšlenkách lidových a v těchto pověstech, bezpochyby od nepřátel konšelů pověřovaných? Jakéhokoliv opovržení hodni jsou muži, tehdáž Prahou vládnoucí, není přece na jevě, že by byli zamýšleli všeobecnou řež, ba připustíme-li též, že kališníci, tvořící velikou většinu obyvatelstva, byli by ochotně nechali se i zardousiti od několika set zuřivců, ani král, ani rada jeho, jejíž někteří nejmocnější členové byli známi svou oddaností k utraquismu, nebyli by svolili k podobnému vraždění.

S větší pravděpodobností lze předpokládati, že vůdcové měli v úmyslu vzbouřiti lid, aby tím potřeli své protivníky nejnebezpečnější.

[1] Heslo prý bylo: Pán Bůh s námi, světlo mezi námi, naši věrní bez hac (nohavic) Bartoš *[z neznámého dosud rukopisu Strahovského, jenž o bouři r. 1483 má zvláštní hlavu]* uvedený od Burdy: O bouři pražské r. 1483. Str. 123.

Jakmile obyvatelstvo zbaveno bude vůdců svých a postrašeno, pány jsou situace, a podrobení Prahy způsobí podmanění království. I v těchto užších rozměrech lze ještě pochybovati o spiknutí,[1] není-li jiného důkazu než přiznání vynucená mučením nebo výpovědi svědků podezřelých, že hleděli své vlastní násilnosti omluviti nebezpečenstvím, jež jim hrozilo. Katoličtí konšelé pražští, jako vůbec všichni původci reakce za této doby, nelekali se zločinův osamělých, ale jejich záměry byly bázlivé, protože ducha byli obmezeného. Buď jak buď, ještě jednou byli varováni. Město jitřilo se tajným vřením. Nejvnitřnější city většiny, nejušlechtilejší vášně její a nejoprávněnější citlivost byly uráženy zároveň. Rozhořčovaloť ji chování poslů pražských na sněmích: jejich vinou vymkla se Praze nejvyšší správa, již vykonávala ve věcech veřejných: kdežto její zástupci věrně poslouchali rozkazů dvoru, druhá města, Žatec, Louny, stavěla se v čelo strany národní; onomu biskupu vlašskému, jenž vzdoruje kletbám papežským, přišel na pomoc Čechům, a jejž u vítězoslávě přijaly Tábor a Hradec Králové, zavřeny byly brány města Husova; v jednotách na obranu kalicha zřízených Praha nesměla zapsati jméno své. Pýcha městská, víra i prospěch, vše sdružovalo se, aby připraven byl výbuch. Není pochyby, že náčelníci jednot utraquistických dávno byli v dohodě s městem. Události překvapily je nenáhle: byliť připraveni na všeliké příhody, vůdcové ustanoveni a úlohy rozděleny. Podivná jest nevole, kterou za této příležitosti líčí někteří dějepisci: utraquisté byli v zákonité obraně. Utiskováni jsouce zpupnou menšinou, měli povinnost, aby nesnášeli déle nezákonného jha, jež je tížilo: v jistých případech resignace je zradou.

Praha skládala se ze tří měst zcela různých, ze Starého města na pravém břehu Vltavy, z Nového města, založeného od Karla IV. a prostírajícího se vedle tohoto, a z Menšího města na úpatí vrchu na němž trůní královské Hradčany na levém břehu řeky: každé město mělo své zřízení, svá privilegia a též svůj ráz i své obyvatelstvo dosti rozmanité. — Bouře vypukla všudy najednou. Dne 24. září 1483 v osm hodin ráno velikým zvonem chrámu Týnského naproti radnici Staroměstské dáno znamení na poplach: ze všech čtvrtí sběhl se lid ozbrojený. Konšelé, konající právě schůzi, uleknuti poslali jednoho ze sebe na náměstí, aby vyzvěděl, co se děje: byl ubit. Purkmistr

[1] Bachmann nevěří ve spiknutí, a jeho důvody jsou pravdě podobné, však nikoli patrné. Nesmíme zapomínati, že Bachmann ve svém nepřátelství k Čechům všecku vinu svaluje vždy na jich bedra.

sešed, chtěl zavříti vrata: lid zabránil mu v tom, vrhl se za ním do radnice, křiče: zabij, zabij! Konšelé podobojí vzdálili se bez úhony, druzí byli uvězněni; purkmistr vyhozen oknem a jeden z jeho přátel raněn. Množství lidu vzrůstalo stále; někteří Němci pokusili se vyprostiti konšely, ale bylo již pozdě: několik jich zjímáno, druzí se rozprchli.

Krvavější byla bouře na Novém městě, kde strana demokratická byla četnější a obyvatelstvo bouřlivější. Sedm konšelů bylo zabito na radnici a jejich mrtvoly vyházeny oknem: jiní dva zabili se při pokuse o útěk. Vzbouřený lid zuřil zvláště proti primasovi Páralovi, jednomu z nejlakotnějších; krutě pykal za své vyděračství. Povstalci rozptýlili se pak po všech ulicích: kdežto jedni plenili čtvrt židovskou, odnášejíce látky a klenoty a drancujíce domy tak, že nezůstalo hřebíku ve zdi, druzí vrhli se na kláštery. Několik duchovních bylo mučeno a usmrceno: lid spil se vražděním; ženy zuřily vztekleji a diběji nežli muži. Dominikáni utekli řeži jen tím, že se skryli, byli by zahynuli hlady, kdyby někteří katolíci s nebezpečenstvím vlastního života nebyli je opatřovali potravou. Bosáci byli vypuzeni: až ku branám města provázel je průvod divný, pokřikuje po nich posměšně a prose boha, aby nepřiváděl jich zpět z Němec.

Hněv lidu je nelítostný a divoký: luza je všude táž: běda zemi, jejíž osudy rozhoduje, a stranám, které rozpoutávají její vztek! — Však kdo byli tu vinníky, ne-li konšelové, jejichž zpupná politika a zločiny dohnaly utraquisty k nejhoršímu, nezůstavujíce jim jiné volby, než odpadlictví nebo odboj? Kdokoli staví se nad zákon, ztrácí všeliké právo na ochranu jeho: katolíci, vládnouce proti většině, dali podnět ku povstání: jejich neštěstí a zločiny jich nepřátel padají jen na hlavy jejich.

Náčelníci utraquističtí byli by stěží udrželi první výbuchy zuřícího lidu; nepochybně také bylo jim vděk, že hrůzou zastrašen byl všeliký pokus o odpor: ale jejich vítězství bylo by záhy poškozeno, kdyby výtržnosti byly se protáhly. Rychlost a přesnost opatření, jež následovaly, dokazují, že plán byl napřed umluven. O b e c n í   s t a r š í chopili se hned správy města: zatím co silné stráže procházely se ulicemi, bráníce všelikému novému pokusu loupežnému, Pražané vyzvali hejtmana hradu pražského ke vzdání jeho: obsadili hrad o několik dní později.

Přísnou odvetou uspokojeno bylo veřejné mínění a husité na dlouho zabezpečeni proti všeliké reakci. Uvězněno bylo asi 250 Němců:

v prvním zmatku byli velmi špatně krmeni chlebem a vodou, tak nedostatečně, že někteří prý zemřeli hladem: kdo svolili ku přijímání pod obojí způsobou, byli propuštěni na svobodu; druzí vyhnáni z města a statky jejich zabaveny. Uvěznění konšelové byli mučeni: přiznavše se ke všemu, čeho žádáno, byli odsouzeni na smrt; deset jich popraveno. Jejich těla nechána celou noc na veřejném náměstí »jako kdyby to byli psi«, na zejtří hozena na vůz a pohřbena ve společném hrobu.[1]

Zástupcové města na spěch psali Vladislavovi, aby osvětlili a ospravedlnili své chování, slibujíce mu, že uhradí škodu bouří způsobenou; ale zároveň dožadovali se pomoci nejmocnějších pánů, povolali biskupa Augustina Luciana do svého města i vešli ve styky s jednotami utraquistickými.

Bouře roku 1483 měla následky neméně důležité nežli smělý útok Poděbradův r. 1448; jako tenkrát i nyní katolíci byli zděšeni nenadálým odporem: za několik hodin přišli o ovoce všech svých dlouhých a umělých pletich. Opětně stáli proti celému národu, jenž na obranu své víry hotov byl k nejkrajnějším obětem. Překvapení nezdařilo se: jestliže by setrvali na svých záměrech, třeba bylo odhodlati se k otevřené válce; posledními pokusy svými nebyli k tomu hrubě povzbuzováni. — Kdo by jim byl pomáhal? Němci nepřáli si nikterak obnoviti nepřátelství: na zprávu o bouři pražské opravdový strach panický padl na země okolní; již viděly v duchu opět hrozné voje táborské. — Však těžko bylo bez boje odříci se nadějí tak dlouho a draze chovaných. Všickni hned neodhodlali se k tomu. Vladislav, rozhořčen urážkou moci své, sbíral vojsko a žádal pomoci Polska, Bavor, ba i Matiáše. Sixt IV. pochvaluje ho, posílal do Němec bullu za bullou. Marně plýtváno výmluvností! Každý panovník měl své snahy a své nepřátele; Vladislav nedostal z ciziny ani muže, ani groše.

Jeho vojsko bylo dosti četné, ale jakého vůdce mělo a jaké bylo samo! Většina vojáků jeho schvalovala chování Pražanův; opravdová výprava proti odbojnému městu byla by způsobila obecné povstání. Král brzo přesvědčil se o tom. Chtěl vstoupiti do Hor

[1] O událostech 23. září viz Staré letopisy české str 234—237; Passio Pragensium; několik pramenův uveřejněno od Golla ve Zprávách zasedacích král. české společnosti nauk 1878, str. 1—7. — Srovnej líčení Burdovo *[ve Sborníku historickém vydaném na oslavu 10letého trvání Klubu historického v Praze 1883]* str. 123 a násl.

Kuten, kdež obával se bouře: měšťané zavřeli před ním brány své. Povolil, neodváživ se obléhati město. Po dlouhém vyjednávání svolil k odpuštění Pražanům, potvrdil privilegia jejich, dovolil biskupu Santorinskému svobodné vykonávání úřadu jeho, slíbil, že bez svolení obce nepovolá zpět mnichův, a že voliti bude konšely jak obyčejně dle seznamu sestaveného obvyklým řádem. Utraquisté opět zavázali se, že židům a mnichům vrátí věci uloupené, a že dají náhradu vypovězencům.[1]

Pozdní ústupky bývají škodlivé a pokořující. Král vrátiv se do Prahy, byl několikrát předmětem nepřátelských projevů; ba ani životem svým nebyl bezpečen. Opustil starý zámek královský a vzdálil se poněkud od města na výšiny, vévodící Menšímu městu; stavitel Beneš Lounský vystavěl mu tu nádherný palác.[2] Odchod tento byl abdikací, a až do nastoupení Ferdinanda I. Praha užívá samostatnosti téměř úplné.

Odpadnutím královým katolíci čeští pozbyli poslední své naděje v úspěch: ve skutečnosti nepřáli si roztržky, a jejich snaha ctižádostivá domáhala se nových prospěchů. Posledními událostmi kněžím jejich vnuknuty byly zdravé úvahy: kanovníci museli znovu ukrýti se a utéci; administrator arcibiskupství Hanuš z Kolovrat zemřel strachy. Na jeho místo dosazen politik velmi mírný. Štěpán Puček z Talmberka, věrně slouživ Poděbradovi až do posledního dechu jeho, ani po smrti jeho nechtěl uznati chráněnce papežova Matiáše Korvina a velmi zmužile vyslovil se pro Vladislava. Zbožnost jeho nevylučovala opatrnosti; miloval svou vlast a mír, znal dobře krajany své, a věci veřejné, jichž účastnil se ode dávné doby, naháněly mu strach z dobrodružství a hrůzu z dobrodruhů. Soudil, že nejlepším prostředkem, jímž by kacíři přivedeni byli ku poslušenství, není doháněti je k nejhoršímu. Zkušeností byl o tom poučen, a po osmdesátiletém nezdaru shledával, že marné jest pokoušeti se znovu o prostředky násilné. Laikové snadno byli přístupni těmto důvodům. Neméně vřele přáli si utraquisté, aby navrátil se řád a mír: spory stavů směřovaly ku potlačení vášní náboženských, a šlechta obojí

[1] Smlouva uveřejněna byla od Golla ve Zprávách zasedacích král. čes. společnosti nauk 1878 str. 9 a násl

[2] *[Starým zámkem míněn tu dvůr Královský (u Prašné brány), oblíbené sídlo králů českých. Dílem Beneše Lounského nebyla budova nového nádherného paláce, nýbrž oprava a přestavba starého hradu Pražského, jejíž památkou vzácnou jest Vladislavova síň, skvost pozdější české gothiky. Srov. Palackého, V., str. 244—245.]*

víry počala se obávati, aby roztržky její nepřispěly k oslabení moci její na veliký prospěch měst. Za takového obecného smýšlení nebylo nesnadno zjednati mír. Byl učiněn v Kutné Hoře r. 1485.

Právě přede dvěma lety Luther se narodil, Evropa byla na prahu nových válek konfessijních; ve chvíli, kdy počínala doba záchvatů náboženských, strany v Čechách tlakem okolností přinuceny byly ku prohlášení řádu snášelivosti a svobody svědomí. Dle smlouvy Kutnohorské utraquisté a katolíci užívají týchž práv a svobod: obě strany zůstávají v držení far jim příslušných, ale všem obyvatelům království jest na vůli vyznávati víru dle vůle své. Kazatelé zdrží se všelikého hanění a kaceřování; kompaktata uznána jsou za zákon zemský, a bude-li se zdáti kališníkům vypraviti poselstvo k papeži o potvrzení jich, žádosti jejich budou podporovány od krále a katolíků. Mír zjednán byl na jedenatřicet let, ale r. 1512 prohlášen za věčný.[1]

Této smlouvě vytýkány byly mezery a nejasnosti: právo poddaného lidu selského nebylo, ani dosti přesně vysloveno ani dosti pevně zaručeno. Jako dřív ani potom někteří páni neodolali pokušení zabezpečiti spásu poddaných svých přikázáním jim vlastní víry své; města nepřestávala odpírati práva občanského těm, kdo nepřiznávali se k víře většiny. Nicméně mír Kutnohorský znamenal ohromný pokrok a jest k opravdové cti a zásluze mužům, kteří jej připravili a provedli, ačkoli jinak celkem nepřijímali, ani nepozorovali pravých následků jeho. Události stkvěle potvrdily politiku Poděbradovu: na troskách theokracie zřizoval se stát moderní, zákon nestrannou ochranu svou rozšiřoval nad kacíři jako nad pravověrci. Po hrozných zkouškách země česká tlakem okolností spíše nežli vědomou vůlí lidí uznávala skutečně nepříslušnost moci ve věcech náboženských. V Čechách, o dvě nebo tři století dříve než v jiných zemích, zápasy náboženské svými vlastními výstřednostmi vyčerpaly fanatism; strany odhodlaly se ke snášelivosti, když nepovedlo se jedné vyhubiti druhou. Oprava nedostihla cíle svého, aby potlačila zlořády církevní; překročila jej potlačením církve samé, pokud byla mocí světskou a svrchovanou. Málo událostí v dějinách má hlubší význam a znamená pokrok tak opravdový, málo které zároveň jsou tak poučné a tak ponižující pro pýchu lidskou a tak mnohoslibné

[1] Zápis sněmu Kutnohorského uveřejněn byl v Archivu českém IV., 512—516 a V., 418—427.

pro budoucnost lidstva jak ona smluva nejasně složená, jež únavou uložena byla oběma stranám. Odtržení jedné části národa od Říma způsobilo nové potřeby, a z těchto potřeb vyplynulo nové zřízení politické. Pozoruhodný příklad o přitažlivosti organů ke středu: z málomoci řevnivých sekt vznikal jeden z nejušlechtilejších citů svědomí novodobého, úcta ke druhému, snášelivost.

Smlouvy celkem bylo dosti svědomitě šetřeno. Vladislav poučen byv posledními událostmi, upustil od svých ctižádostivých plánů o obnovu katolictví; jeho liknavostí získáni byli poslední přívrženci kurie. Obě strany zachovaly své postavení, a zdálo se, že vzdávají se všeliké snahy výbojné. Papežové zapomněli na Čechy: po více než půlstoletém neplodném úsilí nezabývali se více kacířstvím českým; doba válek husitských byla skončena.

Příměří prodloužilo se až do chvíle, kdy pokroky reformace německé vzbudily opět ráznost církve, a kdy tato ohrožena jsouc již nejen ve věci vedlejší a vzdálené, ale ve vší moci své, ba v samé jsoucnosti své, sebrala síly své k poslednímu úsilí o znovuzřízení své autority. Dílo opuštěné Vladislavem přejal opět Ferdinand, jenž projevil však vlastnosti zcela jiné, vytrvalost, sílu a opatrnost.

HLAVA DRUHÁ.

BOJE ÚSTAVNÍ V ČECHÁCH ZA VLÁDY JAGIELOVCŮV.

Utišení sporů náboženských a převaha otázek politických. — I. Vítězství šlechty a zřízení řádův oligarchických. — Oslabení moci královské: pacta conventa, volba králů, všemocnost sněmův. — Zřízení zemské z roku 1500. — II. Páni a rytíři. — Šlechta a měšťané; smlouva Svatováclavská; úpad měst. — III. Utiskování sedláků: poroba; postavení poddaných; jejich výsady a jejich útrapy. — Nebezpečí situace způsobené vítězstvím šlechty.

Smlouvou Kutnohorskou (1485) nebyl obnoven pokoj v Čechách, proměněna pouze povaha a předmět bojů vnitřních. Po bouřích náboženských následují spory politické, dávné skupiny ustupují novému roztřídění stran; neběží víc o utraquisty a katolíky, ale o šlechtu,

měšťany a poddané; nerokuje se víc o kalichu a o rozdávání svátosti oltářní dítkám, ale o právech sněmu, o složení a právomoci rad, o stycích jednotlivých stavův a o poměrech sedláků k jich pánům.

Jako bychom byli přeneseni do jiné země, tak úplná jest změna: právníci nastupují na místo theologů, výmluvnost opouští chrámy a utíká se do sněmu. Jakási nechuť k hádkám náboženským zmocnila se všech. Odkladu, jehož stolice papežská ponechává utraquismu, neužívá se; církev národní nebudí účasti od chvíle, co nehrozí jí nebezpečenství. Přílišnými útrapami vydobyto svobody, nedostává se již odvahy použíti jí. Otázky vzbuzené schismatem zůstávají nerozhodnuty; čas od času ozvou se některé bázlivé protestace: duchovenstvo husitské zůstává bez vedení, fary jsou uprázdněné, věřící nepodajní; nebude-li pokus učiněn o odstranění takovéto anarchie mravní? — Universita jest v úpadu, bez žáků; jak vrácen jí bude dávný rozkvět? — Hnutí humanistické znenáhla proniká do všech zemí okolních; nebylo-li by radno převzíti z něho jisté ideje, kterými by obnoveno bylo náboženství národní a dána jemu větší moc a vliv? — Mínění veřejné lhostejně se odvrací: děj je skončen; kdo zabývá se ještě věroukou, správou církevní, pokrokem mravním! Některá prohlášení neurčitá, několik hesel, a každý jde dále za jinými prospěchy.

Tato lhostejnost, srovnávající se velice s povahou ducha lidského, jež, hledíme-li k podstatě věci, jest jen poslední výraz a jako karikatura theorií Jiříka z Poděbrad o neutralnosti státu ve věcech víry, skrývala velké nebezpečenství: brzo to zpozorováno. Zlo však nebylo by nenapravitelné, kdyby bylo zdařilo se rozřešiti otázku ústavní, jež na příště zabírala všecku pozornost. Na neštěstí zápasy politické byly spíše prudké než plodné a vedly jen k jistému zmatku, v němž všecka moc byla popírána a všecko právo ohroženo. Pro příští rozvoj dějin českých jest to doba rozhodná, obsahujíc v zárodku všecky chyby a pohromy následujících století.

I.

Z událostí vyplývají zvláště dva veliké skutky: poroba lidu a vyhlazení moci královské; vinou Vladislavovou bylo, že nedovedl chrániti massy národa proti úchvatům šlechty, a že nezachoval vážnost moci ústřední; rozšíření řádů feudálních, odnímajíc všecken vliv

těm, kdo nenáleželi stavu privilegovanému, vydalo několika stům lidí osudy země, zhubilo ducha národního, překazilo zavedení řádu trvalého — protože základy moci byly příliš úzké — a uvedlo v nebezpečenství samu jsoucnost vlasti.

S druhé strany moc královská závislostí svou odsouzena byla ke dráze revoluční, protože nebylo možno, aby nadále spokojila se postavením jaké jí bylo vykázáno; nepotřebna jsouc, stala se právě tím nebezpečnou a svými obraty výbojnými ohrožovala vždy oligarchii, od níž byla zničena. Liknavostí a neprozíravostí Vladislavovou království bylo takto odsouzeno k celé řadě násilných krisí: zápas stavův a právomocí stal se neduhem endemickým, strany neznaly jiného postupování vlády než smělé útoky, a vskutku situace jednou daná nepřipouštěla hrubě druhých.

Omluvou Vladislava jest toliko, že přijal korunu za okolností velmi těžkých. »Když Tys vlády se ujal,« praví Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, »vše bylo u nás viklavé a nejisté; dověrného a bezpečného nic. Vně hrozila Tobě válka, doma úklady; mnozí opouštěli Tebe, nebyla-li služba jejich každodenními dary uplacena.«[1] Jednota Zelenohorská neobnovila katolictví, ale za to jí bylo útěchou, že provedla druhou část programu svého, na níž jí neméně záleželo. Poděbrad náhle byl zaražen v úsilí svém o povznesení moci panovnické z podřízenosti, do níž dostala se revolucí husitskou: nejen válka s Matiášem zaujala všecku jeho pozornost a odbojem jednotníků panství jeho odňata část koruny, ale nejobyčejnější opatrnost mu velela, aby upustil od záměrů, jimiž byl by si odcizil šlechtu dosud věrnou. Aby opatřil potřeby obrany, musil opět zastaviti nebo prodati všecky statky, jež byl nově získal koruně, a byl by musil později zavaditi své vlastní jmění. Jeho dlouholeté služby a svazky, jež utvrdil mezi panovníkem a národem, dlouhé nepřátelství, jež vyžadovalo přísnější kázně, za života jeho zakrývaly nevyhnutelné následky této situace. Ale od té doby vážnost trůnu závisela jen na muži, jenž na něm seděl. Nástupce Poděbradův obdržel toliko autoritu úchvaty podrytou; dříve než by mohl vykonávati moc, byl by musil si jí dobýti.

Zda bude s to? Ano bude-li míti vůli takou? Šlechta nedoufala v to, a toto přesvědčení neméně než předsudky náboženské a národní rozhodlo o jejím hlasování. Jakého náčelníka podajnějšího

[1] Spisy *[v překl. Vinařického]* str. 40.

a méně nebezpečnějšího mohli si přáti, než toto dítě patnáctileté, takto bez přípravy a bez podpory vržené do země, jíž neznalo, a kde nakupeno bylo překážek nepřekročitelných? — Péče o politiku zahraničnou na dlouho vzdálí ho od starostí o správu zemskou; vděčnost a obava, aby nepobouřil svých přívrženců v odvrátí ho od přechvatů, jež tak proplatily se předchůdci jeho. Vychování jeho bylo již zárukou: vyrostl v Polsku mezi úchvaty nepokojné šlechty a ve vzpomínkách netanula mu jiná forma vládní, než bezvládí oligarchické.

Aby zamezeno bylo všeliké překvapení, šlechta zavázala jej tuhými podmínkami. Články smlouvy z r. 1471, vzor to všech kapitulací, jež králům ukládány byly až do r. 1621, povšechným způsobem potvrzovaly práva, privilegia a obyčeje zemské, ustanovujíce, že žádná změna ústavní ani žádná novota správní, jakkoli důležitá, nesmí býti zavedena, než se svolením sněmu: jinými slovy, panovník nemůže nabýti nových práv než se svolením těch, jichž samostatnost byla by jimi obmezena, a bez jichž schválení měly by povahu revoluční a tudíž vždy nejistou. V době, kdy ve všech skoro státech západních neobmezená monarchie zvedala se na troskách feudalních, v Čechách panovník byl odsouzen oddati se nečinnosti, nechtěl-li stavěti se nad zákon a odvážiti se jaksi odboje proti smlouvě, jež základem byla všech práv jeho.

Kapitulace byly pravou smlouvou bilaterální. Trojí přísahou král zavazuje se zachovávati tato pacta conventa, jednou, když přechází hranice království, druhou před vstupem svým do Prahy a třetí před svým korunováním: potom teprve přijímá slib věrnosti od svých poddaných.[1] Časté byly úchylky od těchto přílišných opatření,[2] ale nedostatkem té neb oné formality nijak nemění se povaha svazku, vížícího krále s many jeho, a přísaha, kterou činí na zřízení zemské, moci jeho jest podmínkou předchozí a potřebnou. Popis slavností korunovačních, jaký nám podává kniha Tovačovská,[3] v této věci

[1] Viz zápis Vladislavův v Archivu česk. IV., str. 451—456, zvláště str. 456.

[2] Vladislav sám před Prahou nepřísahal na ústavu; Pražané spokojili se slibem jeho, že šetřiti bude privilegií jejich. Srovnej Kalouskovo České státní právo, dílo, jehož často budeme se dovolávati, Praha 1871, str. 262.

[3] Ctibor z Cimburka a na Tovačově (1437—1494) v posledních letech svého života byl všemocným správcem Moravy. Takové požíval vážnosti, že sjezdy panské konaly se na hradě jeho, a že za nepřítomnosti jeho odročovaly se důležité pře, aby slyšeno bylo rady jeho. Do doby jeho sahá zřízení správy, jež v obecných

nezůstavuje žádné pochybnosti. — Když panovník poprvé přibude do Brna nebo do Olomouce, nejvyšší hejtman jménem země prohlašuje se ochotným uznati moc jeho, ale nejdříve markrabí musí odevzdati mu list pod svým majestátem, jímž potvrzuje svobody a práva obvyklá. Kancléř čte jej přede všemi, i hledá se, jestli vedle starých listův a v táž slova vyjádřen. Po skončeném obřadu markrabí přisahá na zřízení zemské, [1] stavové pak slibují mu věrnost a poslušnost a potom teprve král koná první svůj vladařský skutek.

Podobně v Čechách přes rozdíly pouze formální toliko svobodná volba víže poddané s panovníkem, a jejich obapolným stykům, závazky vzájemnými ustanoveným, není takto zhola nic společného se závazky, jaké poddaní mají ke svým pánům. »Páni,« praví Všehrd, »sobě lidi platné, i služebníky a pacholky za své peníze kupují a mají nad lidmi též jako i nad svými služebníky plnú i života moc i smrti, jakož práva ukazují. Ale země sobě krále sama volí a jej dobrovolně podniká, od něho žádnými penězi kúpena nejsúci, než dobrovolně jenom poddána; král každý zemi přísahu činí.« [2]

Jestliže král ruší sliby své, poddaní nejsou více vázáni poslušenstvím. Prameny i skutky stejně jasně dokazují, že Čechové dobře znali poslední důsledky volebních kapitulací. Když na Moravě šlechta zavazuje se obětovati statky své a hrdla na pokoření všech, kdo by ohrožovali práva její, nevylučuje z nich ani krále, a tento bez váhání potvrzuje její nález (1516). [3] Roku 1511 některými ustanoveními krále Vladislava v pochybnost byla uváděna celistvost koruny; správcové čeští se zvláštní určitostí připomínají mu obapolnost povinností vížící panovníka s poddanými jeho: »Vaše Milost může dobře znáti, který pán a král křesťanský chce, aby jeho poddaní k němu pod-

rysech zachovala se na Moravě až do války třicetileté; roku 1481 žádali ho páni moravští, aby sebral obyčeje, zákony a právní zvyky zemské. Tyto paměti soudní, známé pode jménem knihy Tovačovské, měly vážnost a téměř moc zákona. V letech 1486—1489 složil druhou část obsahující vzácné podrobnosti o postavení stavů. Knihu Tovačovskou vydal velmi pečlivě V. Brandl, připojiv k ní velmi dobrý úvod, Brno 1868.

[1] »Král list ten vezma, odevzdá jej hejtmanu, řka: Teď již potvrzení naše máte, učiňtež nám svou povinnost.«

[2] Všehrd str. 150. O úkolu a významu Všehrdově zmíníme se později. Jeho dílo »O práviech země české knihy devatery« jest jedním z nejznamenitějších plodů právnických té doby. Nejlepší vydání opatřil H. Jireček, Praha 1874. Svědectví Všehrdovo je tím význačnější, že káral úchvaty šlechty.

[3] D'Elvert, Zur österr. Verwaltungs-Geschichte str. 51. v XXIV. sv. sbírky Schriften der hist.-statistischen Sektion der mähr.-schles. Gesellschaft, Brno 1880.

danost zachovali, že jest předkem povinen podle své přísahy také k nim se zachovati . . . Nejsmeť žádnému člověku smrtelnému zavázáni, bychme měli opustiti práva tohoto království, a nepovstali, i s proléváním krve své, proti lidem, kteří chtějí ujmě a škodě jeho.« [1] Výstraha zdála se vážnou Vladislavovi a než by vzdoroval nespokojeným Čechům, raději nepřijal od Slezanů slibu věrnosti, jehož domáhal se pro syna svého.

V XV. a XVI. století připravuje se takto a uskutečňuje v části východní Evropy přeměna zcela opáčná nežli v západní Evropě, jež spěje ke zřízení monarchií neobmezených. Okolnosti podobné, jaké za středověku překazily v Německu založení říše dědičné, vedou v Čechách, v Uhrách a v Polsku k výsledkům totožným: vinou událostí a lidí nevytváří se tu mezi panovníky a národy ono těsné spojení vyplývající z vědomí stejných prospěchův a ona nerozlučná vzájemnost vytvořená pracemi společnými a zkouškami spolu podniknutými. První panovníci, kteříž od doby národní dynastie Přemyslovců velmi zvolna a působením času spíše, než službami svými a prozíravostí politiky své, dovedli v národu vzbuditi cit dynastický, jsou Habsburgové.[2] Za okolností takových zásada dědičnosti neměla již významu, a protože ve zřejmém odporu byla s převládajícími názory politickými, usilováno o přeměnu moci královské v doživotní předsednictví. To by bylo bývalo poslední slovo revoluce feudalní a nejjistější prostředek zabrániti všelikým obratům štěstí.

Mimo vnitřní logiku, jež pudí strany, aby do posledních důsledků dovedly theorie své, úvahy rázu méně obecného učinily z volby králů jeden z předních článků programu oligarchického. Každá volba byla v skutku výtečnou událostí — pro volitele. Kandidátů bylo vždy dosti, a na zatlačení svých spoluuchazečů nešetřili ani přízně ani peněz. Lakota, takovým lehkým ziskem jednou vzbuzená, potlačila snadno obavu a úzkostlivost, jež měl vyvolati řád, který za základ kladl nejistotu a porušenost, znemravňoval národ a bránu otvíral vlivu cizímu.

[1] Palacký V. sv. 2. str. 189. Bylo by lehko nakupiti dokladů. V skutečnosti předchozí případy jsou tak určité, formule tak přísné, že není možná žádného dvojsmyslu: i panovníci, práv svých nejžárlivěji střehoucí, uznávají, že moc, jíž nabyli svobodnou volbou země, závisí na jich vlastní věrnosti, se kterou vykonávají své závazky.

[2] Nesmí se splétati cit dynastický s oddaností k jednotlivému panovníku: Karel IV. byl král u lidu oblíbený, ale rod Luxemburků nezapustil nikdy v národu hlubokých kořenů.

V této věci páni čeští nedovedli dosáhnouti zákonného uznání přání svých. Kdežto v Polsku sněmy ústavně osvojily si právo svobodně nakládati s trůnem, v Čechách stavové volili krále toliko náhodou a jako úchvatem, ale doufali, že odstraní překážky naskytující se, a několikrát by se jim to bylo málem podařilo. Zdálo se na příklad, že cíle došli, když Vladislav, chtěje zabezpečiti trun synu svému, uznal právo sněmu k volbě krále (21. března 1509). O něco později, aby dosáhl slibu, že koruna, kdyby Ludvík zemřel bez potomků, dostane se dceři jeho Anně, zavázal se, že provdá ji jen se svolením stavů: jest na jevě, že v tomto případě schválení sněmu bylo vlastně volbou krále-manžela. Nároky šlechty shodovaly se tolik s logikou situace a s pravdou skutkův, i byly tak staré, že průběhem celého prvního století vlády Habsburků přese všecko úsilí králův a patrné pokroky moci ústřední, sněmy nikdy neupustily výslovně od svých požadavků.

Hlavní příčina poměrného nezdaru šlechty v této věci byla jistá nerozhodnost, podivně slučující se s nejsmělejší odvážlivostí, a účinky její velmi jsou patrny průběhem celé této doby dějinné. Tato nerozhodnost sama jest jistým stálým rysem povahy české, a utvrzena tu byla zvláštními podmínkami boje počatého proti moci královské.

Aristokracie nebývá méně ctižádostivá ani bázlivější než demokracie; méně liší se od sebe cílem vytčeným než postupováním užívaným; kdežto demokracie, vycházejíc obyčejně od zásad obecných, dovolává se pravdy nepodmíněné a ráda zavádí bezohledný pořádek, aristokracie, opírajíc se o tradice a o historii, jest tudíž šetrna k událostem předchozím; překrucuje je, aby dosáhla z nich, čeho si přeje, ale překrucujíc je, váží si jich; i ve svých odbojích nemůže upustiti od své konservativnosti, a revindikace její, nejsou-li založeny na historii, ve vlastních očích jejích pozbývají své síly. Jako v Uhrách tak i v Čechách povstání vždy propuká toliko pro porušení ústavy.

Ona střídavá úzkostlivost loyalní, splétající se s nejostřejšími snahami ctižádostivými a ona bázlivost, nezdržující se přechvatů, ale neodvažující se hnáti je do krajnosti, nebyly k velkému štěstí zemi: překáželyť, že nemohla určitě a konečně upevniti se vláda, kteráž buď jakouž buď, byla by přece lepší nežli stálý zápas právomocí. Co zvláště týkalo se volebnosti trůnu, nebylo pochyby, že v dobách před válkou husitskou syn pravidelně korunu dědil po otci, a zlatá bulla Karla IV. r. 1348, vyhrazujíc jinak svrchovanost

národu, zachovala a přesně vyslovila obyčej dědičnosti. Stavové, jimž překážely tyto upomínky, neodvažovali se revolučně prohlásiti právo své, ale nepochybovali, že ve chvíli únavy nebo slabosti panovníka vymohou odřeknutí se jeho.

Nic však nebylo způsobilejšího k oslabení moci královské nad nejistotu, jež vznášela se takto nad povahou a původem její autority, a šlechta kořistila z toho, hledíc ji přivésti toliko na stín bez těla a bez života.

V době příchodu Vladislavova do Čech, ač šlechta zmohla se, a okolnosti dále přály velmožům, věc králova nebyla ztracena. Města, byvše přechvaty šlechty velice popuzena, byla hotova vejíti opět s panovníkem ve spolek, na čas přerušený; ačkoli posledními událostmi zasažena byla jejich zámožnost, vládla ještě velmi značnými prostředky: i když odkázána byla na vlastní síly své, přece po dlouhá leta držela na úzdě aristokracii; ve spojení s nimi královská moc lehce byla by zdržela pokroky protivníků svých a zachránila si, čeho třeba bylo pro upevnění řádu veřejného. Nemluvě ani o sedlácích, jichž neproměnná oddanost byla by zabezpečena, kdyby jen chráněni byli od poroby, i mezi šlechtou samou král nalezl by dosti spojenců: všickni nekořistili stejně z bezvládí, mnozí za nestálá a pochybná dobrodiní jeho raději by byli měli mír a bezpečnost; někteří byli ducha dosti vznešeného, aby hrozili se výstředností, jejichž závěrkem a koncem nevyhnutelným byla by zkáza země a reakce despotická.

Jak děje se často, většinu poctivou a umírněnou potlačila menšina, jejíž choutky byly prudké a nátlak neustálý, ale výsledek byl by býval zcela jiný, kdyby Vladislav byl dovedl většinu zříditi a vésti. Na neštěstí neporozuměl ani v nejmenším úloze své, a okolnostmi pozornost jeho brzo odvrácena od věcí českých. Po smrti Matiášově roku 1490 Uhři nabídli mu korunu; neočekávaná odveta pro Čechy! Země přivtělené mohly znovu býti připojeny ke koruně a skutečně stalo se tak, přes některé protestace Uhrů, jež stíženy byly kolísavým a odporujícím si panovníkem. — Smlouva Olomoucká byla vyhlazena, ačkoli, jak uvidíme později, všecky zlé následky její s ní nezanikly. Ale s jiných hledisk spojení Uher a Čech pod žezlem Vladislavovým bylo osudno této zemi.

Položení Uher vyžadovalo nutně přítomnosti královy: hnutí bylo tu ještě hlubší nežli v Čechách, zápasy stavův urputnější, mravy politické horší; na straně jižní Turci neustále ohrožovali hranici. Vladi-

slav, jemuž nikdy se nelíbilo v Praze, potom usídlil se v Pešti a do Čech zavítal již jen zřídka a na krátko: staralť se málo o blaho tohoto kacířského národa; nezajímal se o svůj vlastní prospěch a štěstí ještě, když nezkušeností svou nebyl zaváděn, aby vystupoval proti těm, kdo zaň bojovali.

Královská moc abdikovala; pánům nebylo ani třeba dobývati jí, zaujali jen místo uprázdněné. Hojně bylo mezi nimi mužů výtečných. Nikdy snad šlechta česká nehonosila se tolika vynikajícími politiky: z drsné školy válek občanských vyšlo pokolení silně otužené. Se zkušeností ve věcech státních a se zálibou ke vládě spojovala samostatného ducha a pevnou povahu, jež tvoří se v době nejistých situací, kdy třeba spoléhati jen na sebe; pevným vedením krále, hodného své koruny, byla by dala zemi slavné služebníky. Nejsouc však vedena ani zdržována, stala se zemi nebezpečím a pohromou. — Vzpomeňme si, co dálo se ve Francii kolem téže doby: jak znamenité pomocníky Ludvík XII. nalezl ve šlechtě poslušné, a přece ne otrocké! Jaká byla by však bývala budoucnost království, kdyby smělí vůdcové výprav italských byli necháni bez pána, bez cíle, vydáni popudům lakoty a ctižádosti a téměř odsouzeni, v bezbožných bojích vyčerpávati svou horečnou činnost a bouřlivou chrabrost? — V Čechách za nepřítomnosti královy každý vůdce myslil již jen, jak by rozšířil svůj vliv, strany tvořily se a potíraly; osobní prospěchy převyšovaly všecky druhé úvahy; za zuřivého toho shonu po moci, nehledíc již ku povinnostem, jež tato ukládá, ale ku hmotným prospěchům, jež slibuje, nejšlechetnější povahy znenáhla klesaly, prostřední zhoršily se a špatné zlotřily. Nejhorším snad účinkem zkázy moci panovnické byl mravní úpadek šlechty, která k ní nejvíce přispěla.

Hádky ve šlechtě propukly teprve, když společný nepřítel, král, byl jaksi odzbrojen. Útok proti moci královské veden byl se stejnou silou jako přesností a obratností.

* * *

V zemích, kde stát vyvinul se za vlivu římského a církevního, od počátku jeví se nám jak feudalním, tak nad feudalnost povýšeným. Král je první pán v zemi a tímto právem má many, nad nimiž vykonává moc obmezenou, jakou přiznávají mu obyčeje té

doby; ale zároveň připravuje a přivádí jiný pořádek socialní; jeho práva panovnická nejsou vyčerpána jeho svrchovanou mocí; jest něčím vyšším než první ve šlechtě, jest náčelníkem státu.

V Čechách moc královská takto pojatá představována byla velmi slavně od Karla Lucemburského, ale nepřečkala válek husitských. Moc vykonávaná Poděbradem a Jagielovci byla skoro výlučně feudalní. Od té doby autorita panovnická právě tak, jako moc šlechty nad poddanými pohybuje se v dosti úzkých mezích, jež ustanoveny byly zřízením zemským.

Však i v této nové době moc královská, zcela feudalní, zachovává dvojí ráz a vykonává se za okolností a nároků rozličných. Král není jen náčelník pánů, on sám jest pán; spolu s many má i on poddané a tito poddaní — to jest nejen sedláci korunní, ale vůbec všickni, kdo nejsou pojati do řádu feudalního — nemají ochrany nijaké v smlouvách zavazujících krále vůči sněmu: zakročování stavů v tomto oboru protiví se úplně tradicím a panujícím ideám právním. Tato dvojitost jasně vyslovena jest oddělením správy královské, jejíž členové závisí výlučně na králi, od správy zemské, nad kterou sněmy vykonávají velmi rozsáhlé právo dozorčí.

V praxi však některé nesnáze vyplývaly z těchto rozdílů: není pochyby, že vliv panovníkův nad many je tím větší, čím rozsáhlejší jest moc jeho nad vlastními poddanými. — Šlechta pochopila velmi důvtipně, že nejlepším prostředkem, kterým by uchránila výsady od útoků krále, jest zasáhnouti moc jeho v samém zdroji jejím zmenšením statků jeho a osobních důchodův a zabráněním mu, aby nemohl s nimi volně nakládati. Zbaven takto vší samostatnosti měl upadati víc a více pod panství sněmu nebo, lépe, šlechty na něm rozhodující. Od té doby bylo jí snadno uchvátiti výlučné právo zákonodárné, pak sáhnouti na soudnictví a na finance a konečně osobovati si moc výkonnou. Král byl již toliko málo váženým předsedou oligarchické republiky. »Jeho moc«, dí velmi správně historik doby Žerotínovy, »byla konečně menší nežli moc dože Benátského.[1]«

Za necelých deset let po zvolení Vladislavově za krále Uherského, úpadek moci královské byl tak úplný, že zdálo se, jako by

[1] Chlumecký, Karl von Zierotyn und seine Zeit, Brno 1862, str. 65. »Když Ferdinand I. ujal se vlády, zřízení markrabství Moravského podobalo se téměř ústavě republiky aristokratické, král-markrabí nebyl mocnější nežli dože Benátský, stavové byli mocnější nežli prosluli stavové generalní.« S některými úchylkami situace v Čechách byla táž jako na Moravě.

upouštěla ode vší naděje v odvetu, když potvrzením zřízení zemského roku 1500 schvalovala téměř vítězství oligarchie. V této době skoro všecky statky korunní jsou odcizeny, a šlechta vymohla na králi, že vzdal se práva k odúmrtem.[1] Panovník nemá ani stálých a řádných důchodův, ani moci veřejné, ani správy. Nemá jiných příjmů než berně svolované od sněmu, a protože daň nebyla ještě obvyklá, stavové ji svolují toliko občas, za jistých okolností a s nejpřesnějšími výhradami; komise sněmovní ji rozvrhují a vybírají. Záhy berně neplynou ani do komory královské. Ve svých nesnázích panovník žádal předních pánů za zálohy a půjčky: věřitelé koruny zneužívše toho, přinutili Vladislava, že úplně jim vydal do rukou komoru královskou, to jest, správu financí.[2] Král ocitl se ve stavu liquidace soudní. Správa dluhu veřejného, financí královských a soukromého jmění nejvyšších úředníků korunních splétá se; zmatek jest nad zmatek a zpronevěřování nestoudná. Berněmi obohacují se jen výdělkáři, i nestačí ani na zaplacení propadlých úroků. Královská moc slabostí svou schází tak, že nemůže dostáti svým závazkům a ztrácí všecku oblíbenost u lidu, vyžadujíc od země těžkých a marných obětí.

V době, kdy všude stálá vojska nastoupila na místo hotovosti feudalních, král český nemá jiných vojů, nežli všeobecnou hotovost zemskou, kterou smí nařiditi toliko se svolením sněmu nebo když země jest napadena. Skutkem, ne-li právem, správa politiky zahraničné dostává se stavům, kteří sami rozhodují o vojsku a penězích. — Ve většině druhých zemí zřizuje se správa státní, jež znenáhla nejvyššímu dozoru svému podrobuje osobní prospěchy a zvětšuje moc svou rozmnožováním služeb svých: v Čechách ještě ani nepočíná se tvořiti; hejtmanové krajští, kteří sami po krajích představují činnost panovnickou, nejsou úřadem stálým; pokud se jich užívá, jsou často voleni od šlechty a vždy z ní vybíráni; někdy úřady jejich jsou

[1] Právo k odúmrtem bylo v skutku jedním z prostředků k obnově jmění královského a tudíž ku vrácení vážnosti moci královské; zprvu týkalo se toliko lén, ale znenáhla rozšířilo se na různá allodia. Šlechta zprvu domohla se práva pro vlastníka, aby svobodně mohl nakládati se statky svými, jestliže za svého života dal zapsati poslední vůli do desk zemských. Tímto opatřením obmezeno odúmrtí tak, že Vladislav snadno svolil vzdáti se samé zásady. Ostatně zákon Vladislavův týkal se toliko allodův a nikoli lén. Srovnej Vocela, O staročeském dědickém právu v Pojednáních král. učené společnosti české V. řada, sv. XI., str. 490.

[2] Srovnej Rezka, Oprava komory české za Ferdinanda I. v rozpravách král. učené společnosti, v Praze 1882, sv. XXII.

dědičné: uhodneme, pokud král může spoléhati na jejich poslušnost a oddanost.

Správa ústřední skoro úplně vymyká se z rukou panovníkových. Rada královská jest již toliko výborem sněmu; zřízením zemským ustanoveno jest rozdělení předních úřadů mezi jednotlivé stavy, to jest král musí rádce své vybírati výlučně z přirozených protivníků svých. Přesný pořad byl zaveden mezi nejvyššími úředníky, a kdo neprošel nižší stupně, nemůže se povznésti k vyššímu úřadu. Nejvyšší úředníci ustanovováni jsou k návrhu sněmu nebo rady, a stavové upírají králi právo sesazovati je. Jakož ukazuje i jméno jich, jsou představiteli země, a nikoli služebníky krále, přísahají na zřízení zemské: úkolem jejich jest bdíti nad činností panovníkovou i obmezovati ji a nikoliv prováděti.

Vedle této správy zemské správa královská zvlášť ustanovená k řízení statků bezprostředně korunních, byla by mohla, jako na příklad ve Francii, rozšířiti práva svá a státi se nástrojem, jímž by moc panovnická v zemi byla znovuzřízena: sněmy však rozšiřují znenáhla nad ní dozor svůj a moc, proměňujíce hodnostáře korunní v úředníky zemské; podléhajíť týmž povinnostem a jmenování jejich závisí částečně na stavích.[1] Převzetí moci jest tak úplné, že když trůn královský za Fedinanda I. nabyl opět jakési samostatnosti, stará se předně o vytvoření zcela nové správy.

Jako moc výkonná i moc soudní přísluší sněmu. Nejvyšší soud skládá se z určitého počtu pánův a rytířů, jeho členové jsou nesesaditelní a vybírají se jakousi svobodnou kooptací, nebo volí se k návrhu rady zemské. Právo vykládati zákony ve všech případech nepředvídaných přísluší jemu měrou největší; nálezy jeho jsou svrchované a rozsudky jeho stávají se jedním z předních zdrojů soukromého práva. Král nesmí poháněti nikoho před jiný soud, a právo jeho k udílení milosti je téměř odstraněno. Nejvyšší soud se svými povinnostmi soudními spojuje nejvyšší právomoc politickou i vykonává povšechný dohled nad činností panovníkovou. Představuje

[1] Líčíme co událo se za vlády Vladislavovy, ale šlechta často spokojujíc se, jak ukážeme později, skutečným držením, nedala si vždy zákonem potvrdit své úchvaty. Otázka, zda jmenování nejvyšších úředníků náleželo koruně čili sněmu, zůstala vždy spornou a byla rozhodována ve smyslu opáčném dle ráznosti nebo slabosti panovníkovy. Jediná věc byla jistá, že nejvyšší úředníci směli býti voleni toliko ze sněmovníkův a že přísahali na zřízení zemské Srovnej Kalouskovo České státní právo, str 361 a násl.

stálý výbor sněmu; zasvěcen jsa do nejtajnějších podrobností státních, zamezuje veliký pokus odporu a ve svém středu sdružuje nejmocnější členy šlechty, snahám jejím dává ráz jednotného vedení a nepřetržité vůle, jimiž působí neodolatelně.

Sněmy scházejí se často, jich bdělost jest tak čilá, že kdyby i členům nejvyššího soudu a nejvyšším úředníkům osobním prospěchem jejich nebyla zakázána veliká shoda s korunou, každé odpadnutí bylo by nemožné. Každý krok důležitý vykonává se toliko se schválením stavů, každý zákon dochází platnosti toliko přijetím jejich. Nálezy neplatí, pokud nejsou zapsány do desk zemských, jež otvírají se jen u přítomnosti poslův od sněmu zvolených. Ano šlechta s obejitím schválení královského chce sama dávati zákony; žádáť, aby nálezy sněmu byly zapisovány do desk zemských beze všeho stvrzení královského; v Čechách jsouc však méně šťastna nežli na Moravě, v této věci nedovede vůli svou uložiti panovníkovi nebo raději netrvá na tom urputně: nač? Nemá-li dosti prostředků, kterými by vynutila svolení královské? Nepodařilo se jí ani, aby obdržela právo svolávati sněm bez povolení královského; ale v skutku zákaz panovníkův nepřekáží jí hrubě a trpělivě vyčkává příležitost, aby zákonem dala si potvrditi poslední požadavky své.

Nesluší dále zapomínati, že pánové svrchovanými jsou vladaři na svých statcích, že nikdo nemá práva zakročovati mezi nimi a jejich poddanými,[1] že nařízení královská pozbývají platnosti na statcích jejich. Ale protože kolem první čtvrti XVI. století, totiž v době, kdy královská moc ujala se opět jedné části statků svých, majetek šlechty jest alespoň desetkrát rozsáhlejší nežli jmění královské, moc panovnická ve větší části země trvá jen dle jména, ježto vykonává se toliko prostřednictvím šlechty. Zákonodárství, soudnictví, finance i vojsko vymkly se jí téměř cele; ani církev ani škola, ani prospěchy hmotné, ba ani správa sama nezávisí na ní; jeví se již jen jako neužitečný zbytek věku minulého. Vladislavovo zřízení zemské nezmiňuje se ani o jméně královně.[2]

[1] Takové jest pravidlo všeobecné a čím dál tím přesnější; jsou však jisté výminky, jak uvidíme později, a poddaný není úplně vydán na milost a nemilost svých pánů.

[2] Jako většina ústav aristokratických a svobodných ani ústava česká není ustanovena zákonem povšechným, nýbrž řadou nálezův a předchozích případů. Jest tudíž velmi proměnlivá, a můžeme o ní podati obraz toliko přibližný. Podobnou nesnáz zakoušejí historikové angličtí. Pro každý kus bylo by třeba uvésti

Proč zastavila se šlechta na této vábné cestě a proč neodstranila královskou moc vůbec, když ji byla zničila?[1] Lépe by tak věru bývalo pro Čechy. Známe republiky aristokratické, jež velice prosluly v dějinách světových, a oligarchie česká za této doby měla zajisté všecky živly k dobré vládě potřebné.

Většině nedostávalo se rozhodnosti a důslednosti: jako ve věci náboženské strachovala se posledního slova, a její nedostatečná smělost zavalila budoucnost hrozným nebezpečenstvím. Duch šlechty byl obmezenější nežli její zmužilost, a naprosto chyběla jí prozíravost politická. Nedovedlať ani přiznati panovníku nejmenší míru práv, bez níž moc jeho nemohla obstáti, ani zavésti jinou vládu. Ostatně kdyby byli zrušili moc královskou, dlužni by byli pokořiti se autoritě několika mužů ze stavu svého, ale pýcha jejich nikdy nepoddala se k tomu. Starajíce se mnohem více o svou samostatnost nežli o zabezpečení osudů vlasti své, nesnažili se na zříceninách starého systemu zavésti řád nový, který by šetřením všech práv zasluhoval důvěry národa, ale ku prospěchu svému hodlali kořistiti ze slabosti panovníkovy. Bezvládí bylo jejich nejvyšším cílem, i libovali si ve zmatku, ze kterého mohli ukájeti své záští a svou lakotu.

Zmrhali čas svůj hádajíce se o kořist a nepozorovali, že nepřítel hrozí obratem výbojným. Taková byla jich nedbalost, že spokojeni jsouce držením moci, nepomýšleli na uzákonění její: o většině kusů pochybných nechali průchod všelikým sporům, a jejich netečností lehce v pokušení uvedeni byli ctižádostiví králové.

Sněmy, kterými stavové vykonávali moc svou, byly příhodny ku všelikému překvapení, protože složení jejich bylo nestálé a vratké. Všickni páni a rytíři měli na nich místo a hlas, ale obtížným cestováním, častým sněmováním, nákladným delším pobytem v Praze vy-

řadu pramenův a vyznačiti množství výminek. Tím by ovšem překročen byl velice cíl, jaký jsem si vytkl; nepíši dějiny veřejného práva českého, ale snažím se vytknouti jenom vliv, který boje ústavní měly na osudy země.

[1] O stavu moci královské a o řádech českých za Vladislava II. viz Vladislavovo Zřízení zemské, knihu Tovačovskou, Všehrda, zápisy uveřejněné v Archivu českém, Stránského Respublica Bojema, atd. Srovnej Palackého, Kalouska — České státní právo — a velmi jasný a zajímavý výtah německý: Einige Grundlagen des böhm. Staatsrechtes (1871); Brandl, Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes (Brno 1879; je to pravý slovník řádů domácích); Rezkovy články různé o Vladislavovi, Ludvíkovi a Ferdinandovi I.; Chlumecký, Karl von Zierotyn; d'Elvert, Zur österr. Verwaltungs-Geschichte, atd.

světluje se, proč počet sněmovníků nebýval obyčejně nad dvě nebo tři sta a často mnohem menší: za těchto okolností králi nebo náčelníkům stran nic nebylo snadnějšího než přemístiti většinu přivoláním do sněmu hrstky svých přívrženců, nehledíc k tomu, že tato hlučná shromáždění dala se všelijak porušiti a snadno unésti. Nejen sněmy po sobě následující často byly oživeny duchem nejvíce si odporujícím, ale v témže zasedání osoby měnily se neustále; velmi málo členův účastnilo se rokování od počátku až do konce a za stálého odjíždění a přijíždění úmysly a snahy měnily se každým dnem. Moc sněmů byla by bývala neodolatelná, ale neměly ani vůle ani vytrvalosti. Podobalyť se mnohem více sněmům polským než parlamentům moderním.

Nedostatky podobného systemu byly na jevě: z veliké části mohly býti napraveny rozvojem sjezdů krajských, kteréž za této doby, více silou okolností než dle plánu napřed promyšleného, scházely se častěji a rozšiřovaly svou právomoc. Za prozatímního stavu přejímaly některé povinnosti zanedbávané od moci královské a pokoušely se o znovuzřízení správy. V téže době rozšířil se obyčej, že na sněmy vypravováni byli od nich poslové, a stavové nepokládali se vždy za způsobilé jednati o otázkách důležitých, pokud všecky kraje nevypravily svých zástupců. Posledním článkem tohoto rozvoje bylo by bývalo nahrazení sněmu feudalního moderním způsobem parlamentarním. Dům Obecných v Anglii vzešel z podobné přeměny. Sjezdy krajské byly by také měly nejšťastnější vliv na pokrok života veřejného a jako sjezdy stolic uherských byly by se staly pevným základem ústavy a jako tvrzí samostatnosti.

Králové jevili celkem dosti nepřízně k těmto sjezdům a to proto, že pohyblivost sněmů, podporující všeliké překvapení, ponechávala jim aspoň naději v povznesení moci jejich. Ale šlechta, která vynutila tolik ústupků na Vladislavovi, lehce byla by přemohla odpor jeho v této věci; na něštěstí nepozorovala dosti jasně potřebu toho a nedovedla největším úsilím uchrániti ode všelikého popírání právo své ke svolání sjezdů.[1]

Řád representativní byl by vyžadoval od ní, aby částečně upustila od svých práv a na čas odevzdala je do rukou volených

[1] O sjezdech krajských viz velmi pozoruhodnou monografii Bohuslava Riegra: Zřízení krajské v Čechách. Část první. Praha 1889. Bohuslav Rieger, syn proslulého řečníka českého, vnuk Palackého, jest hodným potomkem slavné rodiny, jejíž jméno nerozlučně je spojeno s obrozením slovanským v Rakousku.

poslanců svých, ale její neprozíravá pýcha raději než bezpečnost měla rozervanost a nebezpečenství neobmezené svobody. Nad to byli by musili na těchto sjezdech krajských dopřáti účastenství měšťanům, a sobectví jejich chtělo zachovati si výlučné užívání moci králi odňaté Spokojujíce se skutečným držením, nepomýšleli na malou pevnost ústavy, která vyhlášením bezvládí budila všeliké snahy ctižádostivé a vyvolávala převraty státní.

Vyhlídka na reakci panovnickou byla však tím jistější, že šlechta moci královské ponechala příležitost k zakročování a vlivu jejímu hrozné prostředky. Moc konečně překoná se teprve, je-li za ní náhrada, a vláda oligarchická měla by pevné základy toliko, kdyby ji byly ospravedlňovaly služby její a porozumění novým potřebám národa.

Šlechta libovala si v řádech starých, ježto ideál její nevynikal nad středověk; nepochopilať požadavků společností moderních, a její bezstarostnost ponechávala moci panovnické péči o zabezpečení žádoucího pořádku a blahobytu v zemi, z čehož vyplývá vždy právo ovládati ji. — Za několik let Ferdinand I. odejme šlechtě skoro všecken prospěch vymožeností za Vladislava získaných. Ona bude brániti se, ale spíš otřesy a odboji než úsilím zdlouhavým a trvalým; takto ukáže se posléze, že od ní nebyl založen řád svobody, ale způsoben konflikt, a ježto bude takto neschopna mírniti své nároky právě tak jako pevně založiti svou moc, reakcemi a revolucemi povede národ ku katastrofě r. 1618.[1]

II.

V dlouhém boji svém s králi šlechta nebyla opravdu podporována od massy národa a nijak nepřičinila se, aby zasloužila si této pomoci. Aristokracie na dlouho zachovala moc svou pouze tam, kde vláda její nebyla docela výlučná a nesnášelivá, a kde aspoň do jisté míry připoutala ostatní obyvatelstvo ke svým úspěchům. Páni čeští pomýšleli však jen, jak by co možná nejvíc obmezili počet těch,

[1] Morava byla jí však příkladem blahodárným; dějiny její za této doby jsou mnohem méně bouřlivé, protože šlechta méně četná má i vyšší smysl politický; vytrvalejší jsouc dovede pevněji zříditi svou moc a když i podlehne, je to více vinou Čechů nežli vlastní chybou její.

s nimiž jim bylo sdíleti se o prospěch moci. Tvořili stav vždy uzavřenější, méně přístupný, a týmž úsilím, kterým výsady své rozšiřovali na ujmu moci královské, olupovali druhé třídy o jich svobody.

Tvrdilo se, že v Čechách nebylo šlechty před válkami husitskými: takové tvrzení jest upřílišené, ale není pochyby, že živoucí posud demokratické tradice slovanské poměrně velmi značně oslabovaly rozdíl stavů. Králové dle vůle své volívali si rádce, radívali se se šlechtou: každému, kdo měl statek svobodný a ve dskách zemských zapsaný, příslušel hlas na sněmu; jmění samo a nikoliv urozenost bylo základem privilegia, a rody, jež pozbyly statků svých, neměly místa na sněmích. Všickni obyvatelé náleželi týmž soudům, podléhali týmž zákonům, všecka šlechta na sněmu zasedala v jedné kurii a práva její byla stejná. Tituly neměly ani významu přesného ani hodnoty určité. Konečně značný počet drobných svobodníků závisel toliko na králi a zůstával stále památkou po řádech rovnosti.

Války husitské velice změnily společenský řád a uspíšily revoluci ode dávna jistými známkami ohlašovanou, jež však bez této krise ještě dlouho byla by snad zadržena bývala tuhým odporem lidu. Poskytly úředního schválení změnám již vykonaným a vytvořily pravou šlechtu vyznačující se svými právy dědičnými, svým mnohonásobným a přísným rozrůzněním, svými zákony osobními, svými soudy.[1]

Stav drobných svobodníků mizí: mnozí zahynuli ve válce, větší počet jich byl na mizinu přiveden; občanské různice přály přechvatům bohatých sousedů jejich: nemajíce ochrany, musili prodávati statky své a dávati se pod ochranu mocných pánů. — Někdy, praví Všehrd, než nové formy právní byly zavedeny, země byla dobře osedlá zemany; tehdáž »nebylo ještě skupování zeman ani siedel zemanských bořenie a tvrzí i zámków zemanských kaženie a s zemí srovnávánie, ani rybníky zemanóv i vsí a dědin najlepších i luk vytopovánie«. Počet zemanů byl téměř nesčíslný; ale potom ohněm, morem nebo válkou sídla tato byla rozbořena neb opuštěna.[2] —

[1] Zajisté jde tu toliko o obecný směr: ve mnohých věcech jednotlivé obyčeje dlouho upomínají ještě na starý pořádek věcí. Jeden z nejzajímavějších zbytků prvotních řádů slovanských, dle nichž statky jsou společným jměním rodiny a nikoliv jednotlivce, jest drahný počet svobodných statků, jenž ještě v XVI. století nalézal se v nedílném držení rodů šlechtických. Srovnej Vocela, O staročeském dědickém právu str. 487—488.

[2] Všehrd str. 434. Význam slova zeman není vždy zcela přesný, ale tu není pochyby, že třeba jím rozuměti svobodníky, drobné držitele svobodných statků. Srovnej také Stránského, str. 241.

Z tohoto téměř nesčetného množství zachovává se sotva několik set a stále jich ubývá: znuzeni břemeny příliš těžkými a vší silou na ně doléhajícími, nebo znaveni bojem nerovným dávají se v poddanství, aby dosáhli pokoje. Trvání těchto dědinníků na příště má důležitost jen historickou, a po zkáze tohoto stavu středního, stojí proti sobě toliko šlechta a lid obecný.

Význačným znakem šlechty jest převládající dědičnost: první péčí nové aristokracie bylo chrániti se proti vetřelcům. Žádný sedlák nemůže býti povýšen do stavu vladyckého dříve, než byl osvobozen od pána svého. Právo choditi na sněm a tudíž zaujímati místo mezi stavy privilegovanými podmíněno bylo držením statku svobodného, ve dskách zemských zapsaného; šlechta sama vyhrazuje si právo vkládati trhy své do knih zemských; po dvacet let marny zůstávají protestace měšťanů, a když šlechta konečně povolí, novými zárukami chrání se od všelikého přechvatu. Na příště nikdo není přijat do stavu panského nebo rytířského než svobodným hlasováním starších členů kurie; podmínek žádá se vždy přísnějších, počtu hlasujících vždy většího, vyšetřování zevrubnějšího a delšího.

Etiketa se ustaluje, tituly, až posud dosti kolísavé, nabývají přesného významu, a přísně jest trestán, kdož by odvážil se neprávem jich užívati. Pořad důstojenství zavádí se a dlouho neurčité rozrůznění mezi pány a rytíři nabývá úředního potvrzení rozdělením šlechty na dva sbory. Z obou stavů šlechtických každý má svá zvláštní práva a svá čestná privilegia; zavádění nových titulů přísně jest zakázáno, poněvadž váha starých snadno byla by tím zlehčena. Páni a rytíři dělí se na starožitné a nové rody a mladší šlechta zabírá místo mezi starší teprve po třetím pokolení. Tradice nedovolují ještě, aby schudlý šlechtic zachoval hlas svůj na sněmu, ale chudoba nezbavuje ho šlechtictví, takže dále zůstává povznesen nad ostatním obyvatelstvem. Jazyk sám mění se: na místo názvu statečného rytíře, jenž upomínal na osobní udatenství, nastupuje urozený vladyka. Soud maršálka českého rovná všecky pře týkající se držení řádu šlechtického a zamítá každého, jehož právo časem není prokázáno. V rodině úplnější podrobení ženy, výsady poskytnuté bratřím na újmu sester [1] vyznačují pokrok řádů feudalních a zánik oby-

[1] Žena jest úplně závislá na muži svém. Bez jeho povolení nemůže ani odkazovati ani zastavovati část svého jmění osobního. Zemře-li manžel a děti nejsou dospělé, poručnictví dostává se osobě, kterouž ustanovil muž za živnosti své, pakli nejmenoval nikoho, poručnictví opatří nejvyšší hejtman zemský. Po smrti

čejů prvotních, ve kterých zákonem byla rovnost naprostá.[1] — Šlechta chce sama tvořiti národ legalní a skutečně celá historie Čech za XVI. století obsahuje toliko dějiny jejích snah ctižádostivých, soupeřství, bojů proti těm, kdo vzpírají se vládě její, a konečného pádu jejího. Páni ve stavích vyšších rozhodující byli pravými vůdci strany této: nehojní sice počtem — nebyloť jich více než dvě stě padesát rodů — ale vládnouce ohromným jměním, doufali, že zabezpečí si jednou převážný vliv výlučným držením nejvyšších úřadův a nejvyššího soudu. Stav rytířský protestoval hlasně: stáloť tu několik tisíc zemanů[2] na mnoze nuzných, nepokojných, na práva svá velice žárlivých: ohroženi jsouce od pánů, tvářili se, jakoby se chtěli sblížiti se stavem městským; z podobného spojení drobné šlechty s městy vznikla v Anglii sněmovna dolejší, a jednota stavu městského s rytířským byla by bývala prospěšnou protiváhou rozpínavosti stavu panského i dosti přesně by byla představovala průměrnou míru veřejného mínění. Páni ulekli se této koalice a získali opět vladyky, rozdělivše se s nimi o správu a soudnictví.

To bylo neštěstím. Stav rytířský dal zemi české několik nejstatečnějších hejtmanů, několik nejosvícenějších politiků, několik nejšlechetnějších vlastenců: však celkem působnost jeho nebyla šťastna; jako v Polsku i zde padá naň velká část zodpovědnosti za neštěstí veřejné. Vzdělání zemanů nebylo dosti jasné, aby rozeznali vyšší prospěchy vlasti, jmění jejich bylo příliš prostřední, aby byli opravdu neodvislí. Nepokojní jsouce a nejistí, hotoví k odboji a sklonní k málomyslnosti, necitelní k poddaným svým, smělí a plaší vůči králi, byli přední překážkou, že nemohla se vytvořiti správa pra-

otcově sestry zůstávaji při bratřích, a nesmí se provdávati bez vůle jejich. Významno jest, že často shledáváme odírání panen daných do kláštera. Mnohdy, aby unikly takovému tyranství, dávaly se unášeti často s vůlí matčinou: v tomto případě ztrácely všecko právo ke statku otcovskému. Kniha Tovačovská (vyd. Brandlovo) kapit. 165. str. 90.

[1] O zřízení šlechty za této doby viz mimo práce výš uvedené Brandla, Stav panský a rytířský v Časopise Matice Moravské 1869 str. 145—184 a Gindelyho »Die Entwickelung des böhm. Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem XVI. Jahrh.« v Rozpravách král. učené společnosti české ř. VII. sv. 1. str. 886. Dlužno vystříhati se všelikého přehánění; vítězství řádů feudalních bude úplné a konečné teprve po roce 1620: do té doby mnohé rysy upomínají na staré právo slovanské, jež neznajíc ani majetku osobního ani závěti, nepřipouštělo tudíž ani práva prvorozenství ani ustanovení dědice (Srovnej Vocela str. 496).

[2] Počítá se asi 1200 rodů rytířských.

videlná, a spolu se stavem panským měli něco obmezeného sobectví a nevázanosti prudké a dětinné.

Od té chvíle nastalo plné rozdělení mezi šlechtou a ostatním obyvatelstvem. Šlechta, vystupujíc samostatně a výlučně, mínila, že svoboda její není plná, pokud okolí svého neporobila docela. Útok učiněn nejprve na města. Katolíci, ve stavu panském velmi četní, nezapomenuli na bouři r. 1483 a s radostí chopili se zajisté příležitosti, aby vymstili se na měšťanech za oddanost jejich k utraquismu; ale toto záští náboženské mělo úkol jen podružný: snahami politickými dostatečně vysvětlí se úloha šlechty, v níž utraquisté s nemenší urputností i s nemenší horlivostí dychtili po kořisti. Věc podivuhodnější, stav panský strhl s sebou i krále, popudiv jej proti jeho přirozeným spojencům. Městům nedostávalo se poslušnosti a chování jejich pokornosti: Vladislav sám pokořil rád města královská, nepozoruje, že sám sobě ubližuje. Po dlouhých letech, na sklonku života těžká zkušenost a námitky některých rádců lépe poučených otevřely mu oči, ale jeho pozdní a neúplná lítost nenapravila chybu jeho nemoudrého a zbabělého odpadlictví.

První věc, které dotýkal se spor, bylo právo stavu městského míti zástupce své na sněmu. Na obranu názoru svého šlechta v zemanu Rendlovi z Oušavy nalezla šťastně theoretika velmi důmyslného, který s ostrou logikou spojoval hluboké vědění a s přesvědčením upřímným třeba nestálým velikou obratnost. Vynikaje velikou výmluvností a znalostí v otázkách právnických, byl jedním z hlavních skladatelů zřízení zemského z roku 1500. Způsobil si hněv nesmiřitelný: samo jméno jeho stalo se přezdívkou: rendlovati značilo tolik, co falšovati prameny.

Historie nepotvrdila všech žalob těchto; vůči neúplným pramenům a náhlým i četným obratům Rendlovým pozastavuje se rozpačitě, nepojímá ho dosti dobře, aby se odvážila odsouditi jej. Velice jsa ctižádostiv, avšak zachovávaje v srdci opravdovou péči o velikost vlasti své, nadán nejlepšími vlastnostmi ducha, zrádce všech stran, i v obratech svých dovedl zachovati si svou vlastní cenu a jistou důstojnost, tak že zdá se, jako by byl především obětí časů pohnutých, ve kterých žil, a kterými odsouzen byl, aby v pletichách podezřelých vyčerpával prostředky znamenitého nadání. O jedné věci nezůstává aspoň pochybnosti, o znamenité činnosti, jakou rozvinul: po více než dvacet let jméno jeho lpělo na všech

rtech; jen Machiaveli, praví Palacký, okolo téže doby byl předmětem sporů tak živých.[1]

Názor Albrechta Rendla a šlechty velmi logicky vyplýval z právních idcí tehdáž obecně rozšířených. Města, soudili, založena byvše od krále panskou mocí jeho a na statcích jeho, nemají žádného nároku zákonného ke vměšování se do věcí veřejných; snášelivost uvedla je na sněm, a pro zmatky zachovala se tu; ale držením neodůvodňuje se zákonnost jejich zakročování. Na vůli je stavu městskému scházeti se, aby s králem porokoval o zvláštních zájmech svých: ale vůči druhým stavům může toliko krále míti za tlumočníka a zastupitele Styky jeho s panovníkem podobají se poměru poddaných k vrchnostem, a přítomnost jeho na sněmích je tak nezákonná, jako by byla přítomnost poslů z měst nebo vsí panských.

Šlechta zahájila výpravu téhož roku, kdy král smířil se s katolíky (1479) a nedbajíc rozhořčených protestací stavu městského, přešla od theorie ke skutkům. Neoznamovala víc usnesení kurií svých třetímu stavu i tvrdila, že shoda stavu panského a rytířského s králem stačí ke zjednání zákonu. Ve Vladislavově zřízení zemském nejen domáhala se práva, pouhou mocí svou měniti obyčeje a zákony jí se týkající, ale stavu městskému nepředložila ani článkův o městech jednajících. Města pevně trvala na svém právu: jsouce stavem svobodným podrobí se toliko nálezům, jež schváleny budou hlasy jejich zástupců. Stejně byla překvapena i rozhořčena, když zvěděla, že král jménem jejich přijal zřízení zemské. Připojoval se takto k theorii Rendlově, připouštěl splynutí měst s poddaným lidem

[1] Úvod ke zřízení zemskému z roku 1500 v Archivě českém V. str. 6. Hněv, jímž stíhán byl za života svého, pronásledoval jej i po smrti. — Mortuus est tandem, bipedum tu pessime Rindel, praví jeden básník současný. Staré letopisy české nejsou shovívavější: »zhoubcům, šibalům, zlodějům a škůdcům zemským byl přítel proti městům; a jakás divná práva vymýšleje skoro o každém sněmu vždy jináč a jináč . . . A ten Rendlík nějakou smělostí všetečnou mluvil k králi jako k sobě rovnému . . . A ledacos mluvil i činil, jako by byl králem, an sám král nedělal sobě jako on, anobrž jakékoli nevole vznikly v zemi, on toho příčina byl i počátek« Staré letopisy české, str. 322. — »Zle jsi se všem stavům zachoval a nade všemi's zradil,« starý letopisec dává do úst protivníku Rendlovu *[Paškovi z Vratu]*, »protož znej, nevíš-li, že před žádným právem ty mluviti nemáš, ani žádného práva užiti.« — Rendl ovšem pyšně odpovídá, že »jest lepší než všecka města jsou« (ibid 448.) — Snad přehnána jest poněkud laskavá shovívavost, s jakou k Rendlovi chovají se nejnovější dějepisci. Není docela nemožné, že záměry jeho byly čisté, ale k cíli bral se cestami ukrytými a nerovnými. Rendl zemřel roku 1522.

selským, nepozoruje, že ponížení jim způsobené zastihuje i jeho, a že tím poklesá za prostého pána. Marny byly všecky žádosti, a několikráte král šlechtě samé přiznal právo zasedati na sněmu.[1]

Stavu městskému hrozilo nebezpečenství, že nejen pozbude všeho vlivu politického, ale že dostane se, aspoň nepřímo, pod panství protivníků svých. Právě toho času šlechta uchvacovala v skutku všecky úřady královské i hleděla získati všecku moc správní, finanční a soudní, kterou král měl nad stavem městským. Nejprve sáhla na úřad královského podkomoří, prohlásivši, že jest nejvyšším důstojníkem, a tudíž že musí býti volen ze šlechty a podroben týmž povinnostem jako druzí úředníci zemští a s nimi sněmu býti zodpovědný. Privilegia měst byla tak výslovná a právo jejich tak nepopěrné, že Vladislav učinil některé námitky; váhalť ve prospěch šlechty vzdáti se nejvyššího řízení správy městské. Nemeškal však připojiti, že dbáti bude přání vyšších stavův, a roku následujícího (1486) na úřad podkomořský dosadil zemana. Toto rozhodnutí bylo schváleno nařízením sněmovním z roku 1497 i 1500, a až do XIX. století úřad podkomořský zastáván byl od šlechty; protože jmenování konšelů městských celkem záviselo na něm, nejvyšší správa věcí městských vymykala se stavu městskému i přecházela do rukou šlechty.

Až do Vladislava důchody královské a tudíž i roční platy z měst nesplétaly se s obecnými berněmi od sněmu povolovanými, a správa jich byla svěřena komoře královské, jež závisela toliko na králi. Stavové nejprve osobili si právo dozoru nad těmito důchody, potom vyhradili si přímou správu jejich. Roku 1508 zvolili správce nebo hejtmany, jichž moc neustále vzrůstala, až brzo stali se všeobecnými řediteli financí královských: přijímali přísahy ode všech úředníků komorních, vybírali peníze, platili dluhy, dosazovali a sesazovali úředníky; takto až do nastoupení Habsburků sněmy, vlastně šlechta volně nakládala se všemi důchody království.

Roku 1513 Vladislav v nalehavé nesnázi peněžité žádal podkomořího Buriana Trčku z Lípy za vydání sumy přijaté od měst. Trčka odmítl, připomínaje nařízení stavů, dle kterého všichni úředníci finanční zavázáni byli odevzdávati peníze vybrané do rukou správcův. Ačkoli král důtklivě prosil, Burian nepovolil. Vladislav ho sesadil,

[1] Srovnej Čelakovského, Úřad podkomořský v Čechách, str. 27. — Viz téhož spisovatele O postavení stavu městského na sněmích českých. Praha 1869, str. 5.

ale Burian protestoval proti tomuto nezákonnému svržení, šlechta podporovala jej, a po několika letech spor skončil se vítězstvím podkomořího. — »Již jsme toho prvé dobře zkusili,« psal smutně král v listu soukromém, »jakú škodu, lehkost i posměch z toho jsme měli, že jsme sami svými věcmi nevládli.«[1] Svým neštěstím král aspoň byl vinen sám: ale co hněvu nakupilo se v srdcích měšťanů, kteří musili peníze své vydávati protivníkům svým, nechati se od nich olupovati, aniž obětmi svými prospěli nějak zemi!

Jiný podnik byl jim ještě více proti mysli. Kromě několika dosti řídkých případů stav městský přislušel toliko soudům městským; bylo to jedno z nejstarších a nejvzácnějších privilegií jeho.[2] — Sněmy chtěly přinutiti jej, aby dostavoval se před soud zemský po každé, když šlechtic zapleten byl u věc. Starý letopisec, od něhož nám zůstaveno několik zpráv o této době pohnuté a málo známé, smělost šlechty osvětluje příkladem. Zemánek, vypravuje, přijda do města v kraji potká se s měštěnínem a tu ze žertu nebo z kratochvíle dá mu políček. Jestliže ten mu dal zase, a nebyl-li by tu kdo, dívaje se jim, útočník pohání ho před nejvyšší soud Pražský.[3] — Sluší připomenouti, že měšťané sami jsou povinni osobně státi k soudu. Před soudem podrobeni jsou ponižujícím formalitám: kdežto šlechtic podržuje meč a přísahu činí stoje, měšťanům jest poklekati. Soudcové skoro vždy jsou přáteli nebo příbuznými strany protivné a byť i chtěli býti nestrannými, zcela jinak oceňují čest a důstojnost šlechtice neb obecného člověka. V nejpříznivějších případech vleče se pře, hromadí se výlohy a jak strádá statek opuštěný a rodina bez vůdce! Jaký zisk pro šlechtice, jenž by chtěl dosáhnouti půjčky od některého bohatého měšťana nebo poshovy od některého věřitele! Hrozba soudem oblomí i nejnepovolnějšího. »O milá města,« volá letopisec, »nač jest vám již přišlo! — Veliká hanba i také potupa králům, ježto s velkou prací a úsilím o to se starali, kterak by toto království v svém řádu, správě a spravedlnosti státi mohlo, se všemi svými stavy, aby každý v svém povolání mohl spravedlnosti užiti. Pak aby Rendlova práva a nálezové důstojnější býti měli nežli těch králův a císařů? . . . Nebyla by žádná škoda, aby odvážily se na ten rendlík asi čtyry vozy suchých drev a ty všecky nálezy i s ním

[1] Palacký, V, 2., str. 255.

[2] O soudech městských viz Čelakovského, Privilegia měst Pražských a zvlášť úvod str. XXV. a násl. Srovnej Tomkovy Dějiny města Prahy, passim.

[3] Staré letopisy české str. 258.

spálily, aby se žádný o takovou věc nikdy více nepokoušel. Ale že J. M. pán náš král Vladislav více miluje stav panský a rytířský nežli města, ježto páni vždycky spíše vezmou J. M. než dadí.«[1]

Tentokráte však města vzepřevše se, nechtěla uznati rozhodnutí královské a zavázala se vyobcovati všecky obyvatele své, kteří by podrobili se půhonu nezákonnému. Na výhrůžky odpověděla ozbrojením se a na násilí popravami. Šlechta v žádném případě nechtěla uznati právomoc soudů městských i tvrdila, že pouze nejvyšší soud jest oprávněn vyšetřovati žaloby vznesené proti některému členu jejímu: několikráte měšťané jali vinníky a předvedše je před soud městský, hned popravili. Přátelé popravených mstili se pustošením okolí městského, tu i tam strhly se půtky; ale za hradbami svými měšťané vzdorovali svým nepřátelům, a protože věc tentokráte týkala se příliš úzce jejich nejsvětějších prospěchů, raději volili odboj nežli nečestné podrobení se.

Šlechta věci přišla na kloub: protože stav městský nechtěl připustiti právomoc soudů jejích, hleděla pojistiti si převážný vliv na soudní správu městskou. Vyhýbajíc se všeliké myšlence na úchvat, vracela se jenom ke tradicím: nebyl-li na počátku rychtář městský jmenován od krále? Ovšem práva královského rychtáře ode dávna přešla již na konšely volené z měšťanstva; jestliže měšťané na počátku přijali moc úředníka královského, bylo nespravedlivo, i dle ideí tehdejších časů, aby ukládala se jim moc soudce ustanovovaného od šlechty. Proč ne, odpovídala tato, svolí-li jen k tomu král? Král předal šlechtě moc svou, stavu městskému nezbývalo než pokořiti se. — Podkomoří chtěl vymáhati na konšelích, aby mu činili přísahy věrnosti, a aby poslouchali jeho naučení ve věcech soudních. Ale stav městský měl se na pozoru, a šlechta vůči zoufalému odporu, jaký se připravoval, raději odročila své záměry.

Za to odemstila se na poli hospodářském. Bohatství měst bylo základem moci jejich: na mizinu připravená nebyla více nebezpečná; země byla sice takto ochuzována, ale šlechta nezabývala se takovými úvahami. Obchodní výsady měst a jejich výhradní práva byly zaručeny listinami královskými. — Propadly, tvrdili vyšší stavové: nejsou-liť sami pány svrchovanými na stolcích svých; jakým právem panovníci byli by obmezili svobody jejich? — Dle práva mílového města měla výlučnou výsadu prodávati pivo v jistém obvodu

[1] Ibid. str. 258

zdí městských: byl to jeden z hlavních zdrojů jejich důchodů. Zápověď královská, tvrdili páni, netýká se jich, než jenom poddaných jejich; a na všech stranách zakládali pivovary a vinopalny, otvírali krčmy, nutíce sedláky, aby tu potřeby své brali. Zároveň rozmnožili trhy, zřídili nová mýta i bránili poddaným svým dovážeti plodiny své do měst okolních. Obchod byl téměř úplně zastaven, kupci vydáni všelikým nástrahám. Nové krčmy bývaly často brlohy zlodějů, kteří docházeli ochrany a přízně šlechty. Mnohdy města, jimž z velké části náleželo právo popravy v okolí jich, podnikala výpravu proti těmto rušitelům pořádku veřejného: ihned zvedalo se množství žalob. Nezřídka některý ze zločinců jatých dovolával se šlechtického původu svého: i mohl býti souzen toliko v Praze; na cestě přátelé jeho obořovali se na průvod; když s nejtěžšími obětmi přiveden byl před soud, býval osvobozen. Vinníci zpraveni byvše o příchodu hotovosti zemské, vždy nalézali útulek na hradech okolních: jestliže by tam byli pronásledováni, všecka šlechta hotova byla povstati proti obhájcům zákona.

Obě strany stály nepřemoženě proti sobě; každý den, každý okamžik stavu městskému přinášel nové stížnosti. I doma, v městech, setkával se s nepřáteli svými, kteří majíce tu domy, nechtěli podrobiti se řádům obecným, odpírali právomoci městské, dovolávali se nesnesných privilegií a sami chtěli vykonávati úřady, jimiž na oko pohrdali. A to trvalo třicet let! Po třicet let boj byl nepřetržitý a v srdcích obou stran zůstavil nevyhladitelné upomínky! Po třicet let nebylo správy žádné, všecka práva popírána, všecky sněmy nezákonné. Lepší byly ještě dávné války náboženské: tenkráte zmatek nebyl větší ani bída hroznější, a vznešenost věci a hrdinné poměry zápasu udržovaly aspoň zmužilost a povznášely mysli k obětem potřebným. Nyní bojováno náhodou, ve tmách, bez programu, téměř bez myšlenky: všady hluk zbraní beze vší velikosti války; lomoz, oblehání, území zpustošená, drobný obraz předešlých bouří; člověk řekl by, že jsou to bezděčné pohyby mrtvoly, kterých neřídí více žádná vůle.

Šlechta poznala konečně, že podaří se jí snad zničiti města, ale nikoli podrobiti. Zakoušelať sama škod, jež působila stavu městskému. Ačkoli hospodářský rozvoj země ještě nepokročil dosti, vzájemnost, poutající všecky členy jednoho národa, hněvu jejímu stavěla osobní prospěch za nejmocnější hráz: potřebovalať měst pro odbyt plodin svých; přepych rozmáhal se: jak mohlo jí se dostati ovoce

a koření jižního, suken flanderských, hedvábí a sametu italského? — Pánům utraquistickým namítala se také otázka, není-li jaksi neopatrno a zároveň bezbožno, v městech královských bořiti nejpevnější tvrz náboženství národního. Umírnění kárali nesmiřitelnost druhů svých, opatrnější a moudřejší předvídali nebezpečenství politiky sobecké a rozvratné. Obrácení nápadné událo se ve stavech vyšších: Rendl, poděšen snad výsledky theorií svých, činil pokání a přešel ke straně stavu městského. Někteří nejvyšší úředníci vystříhali Vladislava od neopatrnosti jeho, a novými neúspěchy ochladla přízeň jeho k šlechtě. Ostatně byl on vždy vrtkavý a podával se tomu, kdo s ním naposledy mluvil. »Mám s králem J. Mtí. dosti činiti«, psal té doby pan Šternberk, jehož šlechta vyslala k němu, aby získala ho znovu, »nebo což dnes zjednám při J. Mti, hned oni přijdouc všecko to zruší a J. M. také hned k tomu svolí; a já opět přijda, zase J. M. navedu, a oni také opět to zkazí«.[1] Třeba bylo opět a opět počínati. Vůči tomuto dvoru zadluženému stav městský měl však důvody neodolatelné: otevřel-li měšce své, obdržel za to aspoň některé sliby a občasnou podporu.

Věci protahovaly se, strany obě stály pevně na požadavcích svých; země byla rozdělena na dvě jednoty, jež hotovy byly dáti se do sebe. Teprve po nekonečném vyjednávání (1517) zjednána byla smlouva Svatováclavská.

Města svolila k důležitým ústupkům: v skutku vzdala se výhradního práva vařiti pivo, uznala, že všecky pře týkající se statků svobodných přísluší soudu zemskému, nenaléhala, aby úřad podkomořský byl odevzdán měšťanu, co znamenalo jistou vládu šlechty nad městy[1] Za to došla zadostučinění v několika jiných kusech. Za posledních let města byla postavena mimo zákon: na příště zaujímala opět místo své ve společnosti. Vypovídati jim válku bylo zakázáno pod trestem vyobcování z království; kdokoli by odpověděl městu některému, bude poháněn jako nepřítel veřejný; obdrží-li glejt od krále neb od zemského soudu, smí dostati jídla a pití, ale kdo by spojili se s ním, propadnou čest, a statky jejich budou zabaveny. Tyto výminky, jež zdály by se čistě slohového rázu, vyznačovaly tehdáž velmi vážný pokrok; neboť nepředstavíme si již ani stav politický, ve kterém jedna třída národa zřízením zemským vydána jest útokům

[1] 1514. Palacký, V. sv. 2. str. 281.

[2] Srovn. Čelakovského Úřad podkomořský v Čechách. str. 41.

druhých: ale v jakém zmatku ocitla se země, kde jich bylo potřebí! — Svoboda trhů po městech byla znovu zaručena a opatření překážející obchodu odstraněna. Právomoc soudů městských pro všecky otázky týkající se statků městských byla jasně uznána[1] a celkem připuštěna znovu zásada, aby vyšší stavové a stav městský poháněni byli toliko před soudy svého stavu. Měšťané předvolaní ke svědectví před nejvyšší soud, nemusili dostavovati se osobně leda v případech nejvážnějších; přísahu činili stojíce jako šlechtici. Vyšší stavové vskutku uznali finanční a administrativní samosprávu měst a přestali vylučovati je ze sněmu.[2]

Přese všecku neúplnost smlouvy a jakkoli těžké byly ústupky stavu městskému vnucené, královská města v Čechách unikla osudu, jaký stihl města polská a uherská. Vliv jejich na sněmích byl arci dosti slabý, však zaujala aspoň určité místo mezi stavy svobodnými, závisela toliko na králi, a privilegia jejich byla zaručena zřízením zemským. Vyšší stavové odpovídali králi, když stěžoval si, že netázali se ho ve věci tak důležité, že na mysli měli vzrůst obecného i králova dobrého. Řeč jejich byla pravdivější, než sami myslili: byloť zemi ke štěstí vše, co překáželo vítězství ducha vylučovacího, a co ke správě věcí státních připoutávalo větší část národa: poměrná porážka šlechty prospívala jí, a shoda se stavem městským byla by bývala počátkem pokojné a plodné doby, kdyby byla upřímně uznána a věrně zachovávána.

Na neštěstí mír sotva zjednaný byl hned rušen od šlechty. Na sněmích následujících nářky měst stále ozývají se jako jednotvárný a smutný refrain. »Nevíme již komu věřiti,« volají zoufanlivě, »ano páni zastávají a fedrují ty lotry a škůdce, . . . někteří zemané činí nám veliké škody a veliká bezpráví; přepadají nás, osekávají a vraždí nás i berou naše zboží, a nemůžeme dovolati se

[1] *[Ze statků městských, „šosovných“ na rozdíl od svobodných odváděny jisté poplatky roční (šosy) jak k obcem, tak i do komory král.; pozemnosti ty městům královským přiděleny hned při zakládání jich. Srov. Palackého V, č. 2, str 332.]*

[2] Smlouva Svatováclavská uveřejněna byla ve Výboru II. str. 1217—1245. Neobsahuje žádného článku o sněmích, ale od té doby právo stavu městského zasedati na sněmu nebylo mu vážně popíráno. Nenalezáme v ní ani žádného ustanovení o správě obecní; v té věci doplniti ji třeba privilegiemi městům poskytnutými. — Privilegia měst Pražských str. 355 a násl. — Smlouva Svatováclavská byla zapsána do desk zemských, to jest nabyla moci zákonní, aniž král byl o tom dotázán. Ludvík protestoval proti takovému postupování, ale stavové důtklivě kárali »tuto velikou nesvobodu proti svým právům starodávným«.

spravedlnosti ani ochrany proti nim. Bůh jest vysoko, král dítě a daleko, správcové zemští vždy přehlídají a odkládají, tak že není práva ni spravedlnosti v zemi; a ti, co by měli tomu brániti, ještě zlodějům pomáhají.«[1]

Všady propukaly opět spory: nebylo pokojného koutku v království. Nejmocnější nepřítel stavu městského pan Lev z Rožmitálu v soukromých listech svých sám uznával zlo, co však nebránilo mu, aby na stížnosti měst dával pyšnou a suchou odpověď odmítavou. Neuplynula ani tři léta, co slavně vyměněny přísahy smírčí, a již dvě vojska stojí proti sobě: stav městský obléhá hrady svých nepřátel, a šlechta chystá se potrestati smělost jeho. Nad zkázu hmotnou ze zmatků těchto vyplývající, horší jest úpad mravní, záští na příště již nevyhladitelné, nedůvěra nezhojitelná, jež zůstavena jest sliby porušenými, skepticism, kultus síly, obyčej smělých útoků, jež provázejí vždy málomoc zákona.

Zakročením královým zastavena byla tehdáž válka, a od té doby záští neroznítilo se již tolik, ale doutnalo pod popelem. Když za Ferdinanda I. královská moc poněkud nabyla opět vážnosti, šlechta na místo, aby se spojila se městy na podporu jich, schvalovala všecky tresty uložené jim od krále a opustivši stav městský, když jej byla v nebezpečenství uvedla, ráda byla neštěstí jeho a kořistila z něho. Nikdy nebylo trvalého a upřímného spojenství mezi šlechtou a městy, a to bylo zajisté jednou z hlavních příčin, že zkázu vzaly svobody zemské.

I města sama podlehla nákaze ideí za té doby vládnoucích. Správa jejich znenáhla pozbyla rázu demokratického, jaký měla za doby husitské; ochuzena finančním úpadkem země, příliš těžkými berněmi, hospodářskou revolucí, která v XVI. století změnila tak pronikavě obyčeje obchodní, dotčena úpadem mravním, jenž znenáhla zasahoval všecken národ, čím dále tím více uchvacována byla názory oligarchickými a zaujala hodné místo vedle šlechty feudalní, jejíhož nepokoje ani řevnivosti více nevzbuzovala. Zradou ideí demokratických pozbyla síly své, poněvadž ztratila svou podstatu.

[1] Palacký, V., 2, str. 377.

III.

Městům byla by kynula spása, kdyby těsně byla se spojila se stavem selským: k tomu vybízely je nedávné upomínky, a chvíli zdálo se, že svévole šlechty způsobí takové rozhodnutí. Roku 1487 zástupcům jejich nebylo předloženo pověstné nařízení sněmovní, jímž ku poddanství odsouzeno obyvatelstvo venkovské, a jehož platnost města po nějaký čas nechtěla uznati. Jednou ze stížností šlechty proti stavu městskému bylo, že útočiště poskytuje sběhlým poddaným. — Roku 1514 divá bouře selská vypukla v Uhrách, kde postavení poddaných bylo zvláště hrozné: Kuruci, křižáci, v počtu více než šedesáti tisíc pustošili hrady, šířice postrach po všem království. Byla chvíle, kdy obáváno se, aby vzpoura nerozšířila se až do Čech: o hnutí svědčily předcházející obavy, sedláci se neskrývali se svými sympathiemi ke kurucům povstalým »pro křivdy a bezpráví, kteráž jim činili« (t. páni, zemané a biskupové). »Též i v Čechách přijde na ně,« praví starý letopisec, »pro jich velikou nepravost.«[1]

Za tohoto pohnutí výzev ku povstání mohl rozpoutati bouři v zemi. Roku 1516 města ohlásila, že chtí navrátiti se ku pořádku věcí, jaký byl za Karla IV., a nedbajíce nových nařízení, že hájiti budou sedláků, kteří k nim se utekou. Moc šlechty byla ještě příliš nová a sporná: občas propukaly částečné odboje. V okolí Křivoklátu a jižně od Kolína branné houfy sbíraly se a rychle zmáhaly; loupežníci zemi pustošící, jimiž namnoze byli jen sběhlí sedláci, shlukovali se ode všad, takže povstalců brzo bylo několik set; ráznost a rychlost, s jakou šlechta konala opatření, svědčí s dostatek, o živém znepokojení jejím.[2] Ačkoli povstalci nedovedli nikdež odporovati mnohem silnějším vojskům proti nim vyslaným, upomínka na tuto výpravu byla zajisté jedním z předních důvodů, jež přiměly šlechtu učiniti stavu městskému některé ústupky a vjíti s ním ve smlouvu Svatováclavskou. Když šlechta obnovovala nepřátelství, města znovu chopila se taktiky tak dobře osvědčené; pilně oddělujíce věc pánův od věci jich poddaných, prohlásila, že neválčí se sedláky, a vojsku svému rozkázala jich šetřiti.

[1] Staré letopisy české, str. 360.

[2] Ibid. str. 409.

Na venkově vojenská kázeň hotovosti městské setkala se s nejlepším výsledkem: všady lid dožadoval se ochrany měst; množství sedláků přidávajících se k vojsku jejich bylo tak veliké, že stávali se překážkou. Kdybychom přijali všecky, kdo se nám nabízejí proti šlechtě, píší, tato za krátko neměla by žádných poddaných. Ještě mohlo býti podniknuto dílo osvobozovací, o něž někdy pokoušeli se Táboři: trochu smělosti a mohla počíti hrozná válka socialní, v níž vláda oligarchie byla by snad bývala utonula na veliké štěstí země.

Ale jestliže města chtěla opravdu užíti stavu selského proti šlechtě, nezamýšlela hrubě ujmouti se věci jeho. Koketovala sice s demokracií selskou, ale byla by se zhrozila skutečného spojení s ní. Jako za válek husitských stav městský nepochopil ani vážnosti prospěchů, o něž šlo, ani důležitosti okamžiku. Bylť sám příliš zabrán do vlády feudalní, aby rozhodně pracoval k jejímu pádu, necítil s lidem a snažil se toliko, zjednati si jakkoli skrovné místo vedle šlechty. Zda města neměla též poddaných, jež by třeba bylo osvoboditi? Mohou-li vzdáti se svých výsad a svých výhradních práv obchodních a průmyslových? Zda ze hnutí netěžili by podruzi měštští a nepokusili se o nabytí vlivu v obci? — Míniliť oligarchové měštští, že zpozdilá je zlost, pracuje-li vlastní zkázou o záhubu protivníků svých; stavu selskému poskytli vždy jen podpory pochybné a občasné, tak že tento odkázán byv pouze na síly své, musil konečně šíji svou skloniti pode jho.

Velice je nesnadno, v kterékoli době středověku vytknouti všeobecný stav některé třídy ve společnosti. Protože postavení osob a věcí spravováno není zákony všeobecně uznanými, než jen privilegiemi, jež různí se ves ode vsi, ano dům od domu a mění se neustále, obraz líčený jest vždy toliko abstrakcí a má cenu jen přibližnou. Nesnáze vzrůstají tím více, že studia předchozí nejsou ještě úplná, a že prameny byly z veliké části zničeny a zachovaných nevelký počet tiskem vydán.[1] Neznáme ani přesně, jaké bylo obyvatelstvo Čech v XVI. století; jak vyložiti tudíž osud každé skupiny

[1] O postavení sedláků mimo prameny a práce již uvedené, sluší na předním místě jmenovati Tomkovu monografii města Police a urbář kláštera Strahovského v Památkách archaeologických II. str. 72; Palackého Formelbücher; Erbenova Regesta, Codex juris bohemici vydaný od H. Jirečka, a. j. Schulz uveřejnil v Osvětě roč. I. řadu článků velmi zajímavých, ač poněkud krasomluvnýeh o poddanství v Čechách až do válek husitských.

tohoto obyvatelstva? Za takých okolností nelze se diviti, že velice rozcházejí se dějepisci, kteří zabývali se těmito otázkami. Kdežto jedni líčí obraz do černa, druzí malují situaci barvami téměř idyllickými: oni porobu pokládají za velmi těžkou, tito ani ji neznají, — a obojí na podporu svých thesí přinášejí přesná fakta, svědectví současná, prameny hodnověrné.

Pravdu zajisté hledati dlužno mezi těmito oběma protivami. Za středověku vítězství šlechty v Čechách nebylo nikdy tak úplné jako v Polsku a v Uhřích, a postavení lidu poddaného nebylo tu nikdy tak kruté. Také nelze popírati, že pravá doba utrpení sedlákům českým nastala teprve po bitvě na Bílé hoře; za doby Jagielovců osud jejich byl nepoměrně lepší nežli v XVII. a XVIII. století; za této doby útrapy jejich stávají se nesnesnými, a přirovnáváním k tehdejší hrozné bídě jejich zdá se lehkou mírná poddanost, k níž dříve byli odsouzeni. — V XVI. století stav selský skutečně do jisté míry jest chráněn zvyky a zákony; roboty nepříliš těžké nejsou zcela libovolné;. sedláci těší se z jisté samosprávy, a soudy vesnické, třebas jmenovány jsou od vrchností, zachovávají jistou samostatnost. Zkrátka poddaní nejsou němou tváří, nýbrž lidmi, jichž důstojnost lidská se ctí;[1] šlechta často chová se k nim mírně i laskavě, a nezřídka mezi pány a lidem jejich vytvořuje se poměr dosti srdečný.

Ačkoli nezlehčujeme nijak váhu těchto fakt bezpečných, přece nesmíme z nich vyvozovati úsudky příliš optimistické. — Není na příklad pochyby, že celé XVI. století zmítáno jest málo nám známými pokusy o vzpouru selskou a úklady agrarními, jež nevedou sice nikdy k bouři všeobecné, ale svědčí přec o tajné nespokojenosti a o veliké nouzi. Nad to zámožnosti obecné od té doby nepřibývá vůbec nebo na nejvýše zdlouhavě: více než sto let po válkách husitských nejsou ještě napraveny hojné škody od nich způsobené. Toto zaražení hospodářského rozvoje země, tím význačnější, že za této doby Čechy přímo neúčastnily se žádné války, neznamená zajisté, že zlepšil se osud nejčetnější třídy obyvatelstva.[2] Konečně největší netečnost a lhostejnost, jakou sedláci projevují za všech

[1] Viz Čelakovského článek v »Právníku« o Brandlově Glossaři 1876, str. 211.

[2] Zdá se mi takto, že Gindely příliš zveličuje obecný blahobyt. Jeden z důkazů jeho, užívání teplých lázní (Gesch. des dreissigjährigen Krieges I. str. 147) nijak nemá váhy, jakou mu připisuje. Dnes teplých lázní užívá se mnohem více na Rusi nežli ve Francii; nicméně s pravdou by se nesrovnávala domněnka, že mužici ruští jsou zámožnější nežli sedláci francouzští.

těžkých krisí politických, svědčí o jich úplné skleslosti. Přese všecka tudíž svědectví osamělá lze asi tvrditi, že vývoj, který vykonává se od doby válek husitských, mění postavení lidu selského na veliký neprospěch jeho; poroba není vždy stejná a přede vším nedostoupila maxima síly své, ale svoboda jest již jen výminkou a na příště nikde není ani úplná ani opravdu zaručená.

Původně sedláci čeští měli nejen osobní svobodu, ale i nepopěrné právo vlastnické; veliká většina národu, zemané, svobodníci a j. záviseli toliko na zákonu, podrobeni jsouce jen králi; půdu drží týmž právem, jako páni nejvyšší. V době, kdy z různých příčin změnilo se staré zřízení, náčelníci rodův a úředníci královští uchvátili ohromné statky; později dary králů dostalo se hojných nadání kostelům, klášterům nebo některým milcům jejich. Tyto statky neměly ceny, dokud nebyly vzdělány; k zalidnění jich všemi prostředky vábeni byli osadníci cizí i domácí. Za tím účelem propůjčena jim v dědičný majetek půda, kterou vyklučili, a měli i právo prodati ji. Ale obyčejně právo to bylo obmezeno jistými podmínkami a vykonáváno toliko v případech určitých; nad to byli povinni k jistým robotám nebo platům ročním, a co bylo důležitějšího, vymykli se právomoci úřadův a soudů řádných, uznávajíce nejvyšší autoritu pána, jenž obyčejně moc svou svěřoval dědičným rychtářům.[1] Tato nová správa statků, jež jest jenom odrudou držby emfyteutické, šířila se víc a víc a za XIV. století v největší části země nastoupila na místo starých řádů národních. Bývala nazývána právem německým ne proto, že přišla z Němec, kde hrubě nebyla obvyklá, ale proto, že noví osadníci, při kterých nejdřív jí užíváno, bývali Němci.

Naproti prvotnímu zřízení slovanskému právo emfyteutické zajisté nebylo pokrokem[2] třebas i připustíme, což jest pochybno, že sedláku prospělo, dostal-li v dědičné vlastnictví pole, jež držel někdy ve spolku se všemi druhými členy obce, přece nebezpečenství hrozilo mu oslabením zákonů hlásajících rovnost všech obyvatelův a zavedením privilegií, jež vytrhujíce část obyvatelstva z moci

[1] Sedláci nepřísluší však bez odvolání soudní moci panské; nejen mohou býti poháněni před soud králův neb i před soud zemský, ale cítí-li se poškozeni rozsudkem, mohou se odvolati z něho jakožto z přehmatu.

[2] Historikové něměčtí tvrdí ovšem opak, ale jenom proto, že svou thesí chtí dokázati, že svoboda je vynález německý a že Slované právě tak jako Romani byli by neschopni bývali povznésti se k této myšlence, kdyby nebyla jim přinesena od národa kulturního.

řádův obecních, připravovaly tvoření se stavův a zavádění vlády feudalní. Výhodou však nového systemu bylo, že všem, kdož obdrželi právo německé, pojištěny byly vzácné záruky a řádné nároky. Osadníci emfyteutičtí zachovávali svou plnou osobní svobodu i nebyli připoutáni ke hroudě; za ochranu, jíž přiznávali pánu, byli osvobozeni od velmi těžkých robot veřejných. Těmito výhodami přivábeno bylo mnoho sedláků, tím více, že půda jim nabízená byla nejlepší v království.

Sedláci čeští, kteří nedomohli se nebo nedostali práva emfyteutického, nicméně zachovali si plné vlastnictví svých statků: v této věci zákony a listiny nedopouštějí žádné pochybnosti.[1] Však odpor mezi starými a novými řády byl příliš nápadný, aby na dlouho zachovaly se vedle sebe; theorie feudalní, všeobecnými snahami tehdejší doby podporované, rychle nabývaly půdy, tak že brzo byla ohrožena svoboda oněch sedláků, jež nebyla chráněna žádnou listinou psanou. Od konce XIII. století dějí se na Moravě pokusy o zavedení poddanství, a listina z roku 1381 dokazuje, že té doby potvrzeno bylo již zákonem.

V Čechách pokrok cizích zásad byl mnohem zdlouhavější; na počátku XV. století zřízení zemské chránilo ještě obyvatelstva selského proti úchvatům, uznávajíc jeho svobodu osobní a zaručujíc jeho majetek. — Však na příště nastávají mu jisté nesnáze; šlechta hledí všemožně nabýti nad svými poddanými větších práv a často potkává se s úspěchem: žaloby sedláků jsou vždy četnější a trpčí, postavení drobných dědinníků těžší. Po dlouhý čas potlačení nalézali pomoc a ochranu v moci královské, ale této opory byli zbaveni, když za Václava IV. slabý, málomocný panovník nedovedl chrániti ani sám sebe. Abdikace moci ústřední prospívala úchvatům šlechty; páni zakládali rozsáhlá panství, poddaným svým jali se upírati právo nakládati volně se statky svými, rozmnožili roboty a rozličnými podmínkami stížili vystěhování. Sedláci měli zákon na své straně, ale zákon byl málomocný; život byl skoupější než listiny. Podráždění vzbuzené tímto týráním a těmito přechvaty připravilo mysli k odboji, a z obyvatelstva selského vyšli nejstatečnější a nejnadšenější bojovníci sektářům, kteří hlásali svobodu v církvi, i ve světě.

[1] Srovnej Kalouskovu odpověď Brandlovi v »Pokroku« ze dne 17. února 1876. Kalousek od mnoha let připravuje dílo o dějinách stavu selského v Čechách, jež velice a velice netrpělivě očekává se ode všech, kdo zabývají se těmito otázkami.

Krásný program! brzo zapomenuto ho jako všech programů. Voje táborské nešetřily vždy prostých sedláků více než pánů, a válka, která měla potlačiti nerovnost a nespravedlnost, naopak uspíšila vítězství strany aristokratické. Přispěla na příklad k soustředění velmi rozsáhlého území národního v rukou několika pánů: sedláci jakž takž odolávali různým choutkám zemánků; proti bohatému a mocnému pánu, jehož snahy ctižádostivé sdíleny byly ode vší šlechty, boj byl nerovnější a nerovnější. Dříve ves, městečko skoro vždy náležívaly několika držitelům, kteří nepřejíce si bděli nad sebou; když poddaní stáli vůči jedinému protivníku, zašla nejlepší záruka jejich svobody. — Za posledních let statky často přecházely do jiných rukou; z toho vyplynula jakási nejistota v právech majetkových: dávní páni, vychováni jsouce na panství, jakožto dědicové starých tradicí byli by za bezbožnost pokládali potlačiti immunity obyčejem posvěcené, i když nebyly stanoveny písemnými smlouvami; nové vrchnosti nebyly tak úzkostlivé, a přechvaty jejich usnadněny byly tím, že zkázu vzal veliký počet listin. Často obyvatelstvo samo, skoro úplně změněné, nezachovalo již dosti jasné upomínky na práva svá. Více než kdy jindy bylo by třeba bývalo zakročení moci ústřední. Bylo by nespravedlivo zveličovati nedbalost panovníků; vždyť skoro ve všech postupech pozemkův od králův udělovaných obsažena jest výminka, že sedláci nebudou obtěžováni novými a nespravedlivými platy. Ale tyto ohrady neměly praktického účinku, svědčíce spíše o dobrých záměrech králů, jejichž láska platonická byla marna naproti tlaku zájmů.

Nejen že sedláci bez obrany vydáni byli všelikému týrání, ale bezvládím byli nuceni, aby sami pracovali ke své vlastní porobě. Nebylo policie; po dvacet let soudy byly zastaveny, dsky zemské zavřeny, zákony málomocny. Ku komu se obrátiti? — K sousednímu pánu. Selský lid zvykl si viděti v něm zdroj všeho práva a vší moci. Od rozsudků jeho nebylo odvolání. Spletení majetku s mocí, co jest samou podstatou vlády feudalní, jako všudy, tak i v Čechách bylo způsobeno pádem řádné vlády.

Když pořádek poněkud byl obnoven, vývoj provedl se již v životě; okolnosti poskytly pánům potřebných záminek, aby zjednali mu potvrzení zákonem.

Země byla znepokojována dobrodruhy; sestárnuvše v táboře vojenském a neznajíce jiné živnosti než řemeslo válečné, toulali se po venkově, šíříce postrach, ježto schopni byli každého zločinu. Vydány

přísné rozkazy, které by přivedly je ku práci a připoutaly ku půdě. Nařízení, jímž za Jiřího z Poděbrad [1] obmezena byla svoboda stěhování, a pozdější ještě usnesení z roku 1479 mají zjevný ráz předních opatření policejních a bezpečnostních. Však lid byl znepokojen těmito ustanoveními: přál si sice pokoje a míru, ale tušil nastávající účinek této přísnosti proti loupežníkům. Postavil se na stranu lupičů proti obhajcům pořádku; zákon z roku 1475 trestá sedláky, kteří přezdí chrtů katových lidem honícím poběhlíky, nebo řeknou-li, že na kata honí. [2]

Obavy lidu selského jen příliš rychle potvrzeny byly skutečností, a nařízení, která původně čelila proti houfům psanců, brzo byla rozšířena na massu národa. Dosti hojně bylo půdy neosazené, aby sedláci, kdyby opustili statek svůj, mohli nalézti jiný; takto šlechtě hrozilo veliké nebezpečenství, že spustnou její statky, jestliže nezmírní svých požadavků: jak vyplniti mezery? — Immigrace cizí přestala skoro úplně, a nikdo nevolal již Němců, kteří sami nebyli toho žádostivi; ostatně noví osadníci byli by činili své podmínky: pohodlnější bylo zachovati staré osadníky, a rozličnými zákony o to bylo postaráno. Za této doby zavedena byla do práva českého zásada, že každý člověk musí míti pána, není-li jím sám: z toho vyplývá, že poddaný pozbývá osobní svobody, a že nemůže stěhovati se, neobdržel-li svolení k tomu. Nařízeními z roku 1472, 1478 a 1479 [3] počalo se zaváděti poddanství; zákon ode dne 14. března 1487 je doplňuje a stanoví konečně nový pořádek společenský. [4] Usnesení z roku 1495, 1497 a 1498 potvrdily jen a stížily předpisy nařízení z roku 1487, celkem vyvádějíce toliko jeho důsledky, a právě na tomto zákoně založeno bylo postavení sedláků českých až do revolučního roku 1848. [5]

[1] Viz str. 34—35.

[2] Srovnej Brandlův článek *O dskách zemských* atd. v Časopise Matice Moravské 1870, str. 112.

[3] *Archiv český*, I., str. 458, 477, 496 a násl.

[4] Zákon z roku 1487 a nařízení k němu se pojící zakazují sedlákům stěhovati se beze svolení pánů a vyslovují přísné tresty proti uprchlíkům; zároveň dávají šlechtě právo, aby mohla svým lidem dáti rozkaz ku prodeji statku, jejž drží. Srovnej *Vladislavovo zřízení zemské* čl. 253, 259—260, 282, 291 až 293. — Co do otázky velice nesnadné o původu poddanství v Čechách viz Palackého, V., 1, str. 265 a násl. a *Zur Gesch. der Unterthänigkeit und Leibeigenschaft in B.* v *Gedenkblätter* str. 93.

[5] »Tenkráte panští rodové«, praví Tomek, jehož nelze obviňovati z přehánění, »nemajíce žádného strachu před zákonem, poněvadž nebylo mocného nad ním strážce,

Za tato čtyři století více než tři čtvrtiny obyvatelstva českého obráceny jsou v poddanství: sedláci, sluhové, nádenníci, pastýři, rybáři nesmí opustiti svých pánů, neobdrží-li od nich listu výhostného; kdokoli přijme některého z těchto poddaných, nepřesvědčiv se, že řádně jest propuštěn, podléhá pokutě; kdo zhotoví nepravý list výhostný, propadne hrdlo i statek.

Nařízení týkající se stěhování stávají se vždy přesnějšími a přísnějšími. — V případech pochybných nepředpokládá se již svoboda, nýbrž poddanství. Ku konci XVI. století každý, kdo vydává se za svobodného, musí opatřiti si listinu úřední, kterou stvrzuje se jeho osvobození.[1] — Obyčejem přiznáváno dělníkům polním právo, v jistých dobách ročních dávati se do služby bez svolení pánů svých; tato občasná svoboda jest čím dále tím řidší i kratší.[2] S poddanými, kteří postiženi jsou bez řádného propuštění, nakládá se jako s povaleči.[3]

Poddanství nepřestává ani smrtí: žena ovdovělá na pozemku panském nesmí se vdáti na jiný statek bez vůle pána.[4] Poddaný musí vyžádati si svolení pána svého, chce-li stěhovati se do města, učiti se řemeslu, provozovati živnost. Rozkazu královského bude třeba, aby uznáno bylo sedlákům právo vstupovati do stavu duchovního bez předchozího povolení vrchnosti.[5]

Následky poddanství konečně vyrovnávají se skoro krutostem otroctví v pravém slova toho smyslu. — »Kdož by,« čteme ve zřízení zemském z r. 1549, »kázal člověku svému prodati a on jemu člověkem hodným osadil: má jej propustiti, a naň se více táhnouti nemá, ani z něho

osobovali sobě dle příkladu Němců a Uhrů vždy neobmezenější moc nad lidem svým poddaným, ukládali naň pod všelikými záminkami větší platy, roboty a jiné povinnosti, obmezovali i osobní svobodu poddaných, zapovídajíce jim stěhovati se z jednoho panství na druhé nebo do města bez panského povolení: konečně za zákon povýšili, aby žádný poddaný nesměl před soudem zemským jako žalobník státi proti pánu svému«. Děje království Českého. II. vyd. 356.

[1] Sněm z roku 1585.

[2] Roku 1575 zmenšena byla na čtyři neděle do roka.

[3] Zatím co zákon vždy těsněji obmezuje svobodu osobní, mandáty *[t. j. naučení a zřízení od vrchností vydávaná]* propůjčují jednotlivým poddaným dosti rozsáhlá privilegia a do jisté míry obnovují právo stěhovati se. Ale těchto nařízení užívá se toliko při malém poměrně počtu sedlákův a nemění se jimi povšechné postavení obyvatelstva selského. Zákony sněmovní mají patrně význam obecnější nežli zřízení jednotlivá.

[4] Práva a zřízení zemská z r 1549, Codex juris bohemici IV., 1., str. 265.

[5] Nařízení sněmovní ode dne 5. ledna 1531 *[sic]*.

poháněti, aby jeho člověk byl. A měl-li by ten člověk jaké děti: tehdy ti děti obojího pohlaví, kteříž by let devíti nedošli a neměli, a při otci svém bytně byli, ti mají i s otcem svým po takovém vyprodání a gruntu osazení svobodni od toho pána býti. Než kteříž by již tehdáž v devíti letech byli, tolikéž i ti, kteříž by léta majíce, se pod pánem svým zvosazovali, ti při svém pánu za dědičné lidi předse zuostati mají. A pakli by pán z těch dětí, které od jich otce dřive nežli by těch devíti let došli, k jakéžkoli své potřebě pobral, aneb je na služby a řemesla rozdal, neb jinam k vychování dal: ti tolikéž té svobody podlé otce jich vyprodání užíti nemají, než při pánu dědičně zuostati mají.«[1] — Co zbylo od té doby z práv nejpřirozenějších a zda upřílišeno je tvrzení, že sedlák již jest jenom prostým nástrojem jmění vrchnosti?

Ostatně tyto požadavky výstřední byly toliko nevyhnutelným následkem zákona z roku 1487: v utlačování pokračuje se již bez přetržky. Aristokracie přivedením lidu selského v postavení porobců spáchala zločin, jímž uraženy byly lidskost a národ. Nic neplatí omluva, že tato přeměna připravovala se od staletí: všecka naděje v nápravu ještě nezmizela a návrat ke tradicím svobodným byl možný, pokud rozhodnutím slavnostním úchvaty šlechty nebyly schváleny zákonně. Zákon z roku 1487 potlačoval i tuto naději; trhnutím péra převážná většina obyvatelův odloučena jest od národa. Za celé této doby smutné žádné opatření tou měrou nezasluhuje pokárání od historie; žádné nemělo účinků nešťastnějších. Jak mohli poddaní tito v srdcích svých zachovati nějaký cit lásky k vlasti, která jich neznala, a ke šlechtě, která je potlačovala? Páni, kteří zahynuli po bitvě Bělohorské uvažovali asi, za jaký zločin pykají: — Za zločin svůj, za zločin předků svých, za tento zákon nespravedlivý a bezbožný.

Však připomeňme hned, že předpisy zákona skutečně byly velice zmírněny v praxi. V XIV. století život byl přísnější než zákony; opak dál se nyní. Tradice staleté nevyhladí se za chvíli: staré listiny nebyly vždy porušovány; sedláci dosti často obdrželi i nové, jimiž pojišťována jim jistá bezpečnost; mnozí užívali poměrné neodvislosti. Přesnějším a úplnějším bádáním bude snad možná jednou poznati, že tehdáž mezi nimi byly rozličné třídy, jež

[1] Práva a zřízení zemská z roku 1549, Codex IV., I., str. 270.

nebyly podrobeny týmž závazkům, a z nichž aspoň některé zachovávaly dosti veliké svobody.

Takto ze zavedení poddanství nevyplývalo, jak často se myslilo, právo pánu, aby libovolně mohl nakládati s půdou sedláků svých. V době, kdy pořídku bylo svobodných dělníků, jaký prospěch byl by mu kynul z přímého vzrůstu jmění jeho, a jak by byl nahradil osadníky vypuzené? Na nejvýš učiněn byl někdy pokus, rozšířiti případy odúmrtí, a ani tu není viděti snahu všeobecnou. V skutku správa jmění zůstala patrně tím, čím bývala dřív, a sedlák pravidelně odvádějící platy své byl skoro jist, že zachová svůj statek a bez vážné nesnáze odevzdá jej dětem svým.

Sedláci zachovali také jistou samosprávu: soudy ovšem jsou celkem osazovány od pána,[1] jenž přímo zakročuje v jistých případech, vydává nařízení, hledí, aby se jich zachovávalo, a vykonává nejvyšší dozor. Ale při všem tyto hromady selské, jež se svou pravomocí soudní spojují některé úkoly správní, zachovávají jakýsi stálý obyčej, odporují novým potřebám a přáním i požadavkům vsí dodávají váhy, jaké by neměly hlasy osamocené. Zásluhou jejich jest, že břemena jsou téměř ustálená a obyčejně dosti mírná. — Toť byly záruky vážné i dostatečným jsou příkladem, aby vynikl rozdíl mezi postavením nevolníků polských a uherských a sedláků českých za této doby; tím vysvětluje se také zámožnost, jíž nabývají mnozí z nich, a o niž svědectví nalezáme v inventářích. Nechybí než svoboda stěhování, jež potlačena byvši zákonem, nebyla obnovena určitými smlouvami soukromými.

A přece poddanství od té doby zůstává zákonem obecným a všeliké drobné prostředky palliativní nemohou vyléčiti jeho účinků zhoubných. Spáchána byla veliká nespravedlnost, které šlechta nehodlá napraviti, a které sedláci nemohou odpustiti,[2] a která v zárodku maří záměry nejšlechetnější. Poddaní jsou mimo zákon a přece podléhají mu. Privilegia svá mají jen svobodnou šlechetností svých pánů

[1] Konšelé vesničtí voleni bývají z obce a mnohdy od ní, a předsedá jim sudí vzatý ze vsi. Podrobné zprávy o těchto soudech najdeme v »Hospodáři« Veleslavínově r. 1587: dvanácte sedláků soudí dle starého obyčeje, a od jejich rozsudku není odvolání; úředník panský a písař jsou přítomni, ale nevkročují, leda když konšelé toho po nich žádají. Právomoc těchto soudů je dosti rozsáhlá. Titul pánů, jehož dostává se sedlákům přísedícím, svědčí o jejich vážnosti.

[2] Jedním z důkazů, že sedláci nejsou spokojeni svým osudem, jsou častá odpuštění nabízená úprchlíkům, kteří navrátí se do doby ustanovené.

a jestliže tito zruší je nebo poruší, kdo zakročí, aby přikázal jim plniti je? Páni chytří šetří svých lidí, nábožní zacházejí s nimi mírně a laskavě: ale buď pohnutka, jíž řídí se pán, jakákoli, náboženství, lidskost nebo výpočet, nikdy nepokládají se za závázané než vůči sobě samým; jejich poddaní nejsou jim na rovni, nenáleží téže třídě, nejsou částí národa právního a nesmí dovolávati se žádného práva.

Takové smýšlení zcela zřejmě jeví se ve všech pramenech právě tak jasně v listinách nejpříznivějších jako v osvědčeních nejpyšnějších. »Nyní žádný,« píše Veleslavín, »není u větší potupě a menší vážnosti, jako nebozí sedláci, poněvadž je mnozí ne za lidi, ale za služebníky a chlapy aneb raději hovada věčné práci podrobená mají a drží, a nejedni více sobě váží chrta nežli sedláka.«[1] Veleslavín není deklamator, a moralisté, právníci, letopisci jednohlasně oznamují opovržení, v jakém ocitli se sedláci. — Bůh stvořil šlechtu, píše Ctibor z Cimburka, aby spravovala a hájila království, stav kněžský, aby druhé stavy uváděl k známosti o Bohu a ku poctě jeho, stav robotníkův, aby vzdělávali půdu. Tento v podruží jest pánů, kteří po vůli ho upotřebiti mohou; správa náleží šlechtě a sedláci jí musí činiti poplatky. Nezasluhovali by žíti na zemi, kdyby poslušností svou nezasloužili toho, aby trpěni byli na světě«.[2] — Ctibor nebyl pán krutý; stejně s ním smýšleli též vrstevníci jeho. Čtěme pozorně zřízení, jejichž mírnost a laskavost se chválí, v každé řádce jejich shledáme pýchu člena vyšší kasty, který soustrastně ráčí shlednouti na parie.

Jedno z těchto zřízení selských, jež historikové rádi uvádějí na důkaz, že postavení sedláků za této doby nebylo zlé, vydal pan Smil Osovský z Doubravice. Smil byl duch vynikající a duše ušlechtilá: proniknut jsa upřímnou horlivostí o dobro veřejné, zamýšlel zlepšiti osud svých poddaných. Může vzat býti za vzor osvíceného velmože, a zřízení jeho svědčí o nejušlechtilejších úmyslech. Ale je-li toto ke cti pánu, odsuzuje celou instituci: jaká samostatnost zůstává poddaným? Jaká část svobodné působnosti a tudíž důstojnosti? Laskavá a titěrná ochrana jistých pánů jest neméně urážlivá a nebyla asi méně těžká než opovržení a týrání ostatních.

[1] Politia historica. Čas. česk. Musea 1885, str. 356. *[Liter. rozbor prof. A. Truhláře]*

[2] Hádání Pravdy a Lži uvedené od Sabiny v Dějepise literatury československé. Praha 1866, str. 839.

Konšelé a rychtářové vesničtí, píše Smil, nechť pamatují na Pána Boha všemohoucího a nedopouštějí zjevných neřádů. Poslouchati budou správce a cokoli poručí a rozkáže, v tom se zachovají, přidrží nejpilných hospodářů k tomu, aby grunty opravovali, a kteříž by nepolepšili se, o tom úředníku oznámí. Nedopustí posvícení, přástek, her, tanců a jiné nešlechetnosti, dohlídati budou k šenkýřům, jak piva lidem dávají, aby za jich peníze míru spravedlivou jim dávali. Když čas sv. Jiří nebo sv. Václava přijde, vyberou úroky nebo platy a na zámek odvedou; kolikkoli dní po svatých již jmenovaných opozdí se, tolik dní věží trestáni budou. Též podle poručení na lov lidi vypraví a nedopustí vysílati malých, kteří by tomu zadost učiniti nemohli; také dohlednou, aby jeden každý při gruntu svém sošky k velikým i malým tenatům měl. Na robotu s nimi se postaví a k tomu, aby pilně a dobře dělali, rozkážíc přidrží, neb nevždy úředníci panští při tom býti mohou. Nedovolí v dědinách svých žádných handlů; po chlívích nebo do stodoly s třískami nebo loučí choditi nedopustí. Všeliké neposlušenství a všeliká nedbalost stíhá se dvojnásob těžším trestem nežli by pokutován byl prostý sedlák, a pán vyhrazuje si právo stížiti ještě trest. — Zdá se, že za těchto okolností úřady obecní nebyly asi nijak závidění hodné.

Vy pak poddaní, dále zní zřízení, světťe samým Pánem Bohem přikázaný den, totiž svatou neděli, choďte do kostela k náboženství i s svými dětmi a čeládkami a tak na sobě ukazujte, že jste křesťané, v ten den pod trestáním vystříhejte se všelikých toulek po polích a po lesích. Poslušni buďte úředníka a jiných služebníků mých, ano i konšelův a rychtářů svých, plňte rozkázání jejich bez průtahů, nepomlouvejte jich a nepřesuzujte po krčmách postranních aneb jinde, ani o nich nic zlého jim na posměch a potupu nemluvte. — Následuje dlouhá řada zápovědí: zákaz sekati dříví v lese bez svolení panského: vinník trestán bude na hrdle i na statku svém.

Zákaz chovati psy, kdo je pro stráž míti chce, aby je ve dne uvázal a v noci pouštěl: také pastevci, berouce je s sebou na pole, aby svázané měli; tanec trestán jest vězením; zákaz choditi do krčem se zbrojí; kdokoli prodá grunt svůj bez vůle pána neb odcizí nebo zastaví své rolí, koně a náčiní, trestán bude věži dvě neděle, a ten, kdož na to půjčuje, přijde o své peníze; zákaz šenkýřům, aby žádných piv nebrali kromě panského; zákaz přijímati podruhy do dědin leč s povolením úředníka; zákaz přechovávati ve vsi krejčí nebo jiné řemeslníky a dávati jim co dělati, neb od toho jsou města,

městečka a řemeslníci v nich, aby sedláci k nim se utíkali o potřeby své, a tak jedni od druhých živi byli; zákaz prodávati obilí, husy, kuřata a rozličné plodiny hospodářské jinam než do sousedního města nebo městečka panského; kdokoli chce mluviti s úředníkem, může odebrati se na zámek, ale ne v jiný den než v pondělí; přísné tresty proti cizoložství, neřádnému louzení, prostopášnosti atd. atd.[1]

Projděme všecky prameny této doby, ze všech vynikne týž dojem: poddaný není pánem ani svých činů, ani své řeči, ani své víry; musí přijmouti vyznání svého pána, kněží, jež tento ustanovuje, a obřady, jež předpisuje. Jestliže pán šetří svých lidí, činí tak jen z úcty k sobě samému. »Nakládej pěkně s poddanými lidmi a nečiň jim křivdy«, radí Jan z Lobkovic a z Hasišteina synu svému, »ať tě rádi chválí, než by tě před jinými hyzdili a tudy tě jim ostydili, že někdo maje úmysl se za tě stěhovati, to slyše, obávaje se i nechal by.«

Prospěch panský je jediné pravidlo rozhodné, jež zatlačuje všecky druhé úvahy. Vlastnické právo sedlákovo pomíjí, jakmile šlechtici se to zdá prospěšným: jestliže robotník řádně nevzdělává půdu svou, nejprve jest napomenut, potom trestán vězením, a nenapraví-li se, musí prodati grunt. Povolení ku vystěhování se dostává se mu teprve, když nalezne někoho, kdo přejme všecka břemena a příjemný jest pánu.[2] Dopuštěno-li, aby závětí odkázal statek

[1] Zřízení Smilovo z roku 1573 uveřejněno bylo v Časopise Matice Moravské 1876, str. 18—25. Srovnej v témže časopise: O robotách lidu selského sedícího na statcích pánů z Pernšteina v 16. století na Moravě, 1869, str. 74—78 a Zřízení selské v Ľoučanech z r. 1525. (1878, str. 162—168). — V Časopise Česk. Musea uveřejněna zřízení pana Vojtěcha z Pernšteina z roku 1525 (1835), řád selský pana Floriana Griespeka z Griespachu 1519—1589 (1835), naučení pana Jana Dobřenského z r. 1550 (1843), mandat hraběnky Berkové mezi l. 1621—1626 (1843) a j. O postavení sedláků srovnej ještě: Hospodáře Jana Brtvína z Ploskovic z r. 1530, Zprávu a naučení synu Jaroslavovi, spis Jana Hasišteinského z Lobkovic z r. 1504, vydaný od Květa 1851 atd. Z prací naší doby vedle četných článků časopiseckých zvláště třeba vytknouti Zoubka, Utužování poddanství na statcích zápisných v 16. století v Památkách arch. 1865, str. 95; Ortha, Jindřichův Hradec od konce XV. století; Slavíka, panství Táborské; Wintra, Rakovník století šestnáctého v Čas. Česk. Musea 1883—1884.

[2] Kniha Tovačovská str. 107—110. Srovnej Brandlův Glossář článek »Odpuštění«. Sedláci nemohou vkládati statků svých do desk zemských — co pouze vlastnictví dodávalo zákonné záruky.

svůj, děje se to s podmínkou, že pán neztratí při tom ničeho, a že žádný odkaz nebude učiněn nikomu, kdo by nebydlil na panství jeho.[1] Umře-li poddaný, vdovu jeho, chtějž ona nebo nechtěj, na spěch provdávají: běžíť o to, aby země nezůstala úhorem, a aby platy nevzaly újmy. Jeho děti berou se do služby na zámek, kde zůstávají několik let, a poměrné svobody nabývají teprve, když dospěly, aby ujaly se hospodářství na dílci svém a odváděly platy o svatém Havle a o svatém Jiří.[2]

Čím dále postupujeme, tím silnější zdá se nám předsudek aristokratický, v opovržení větším shledáváme sedláky a jich postavení horší. Ku konci XV. století některé formule pamatovaly ještě na původní rovnost: právníci zaznamenávají je pro zajímavost, ale již nechápou vždy smyslu jejich. — O vkládání věn ve dsky zemské, praví Všehrd na místě zajímavém: »ačkoli žádný z pánóv ani z vladyk nikdež se po dskách pánem nepíše aniž se vedle práva zemského má psáti než toliko jménem křestným pravým, a chce-li k tomu i přijmiem, kromě krále pána našeho a všie země: však manželky všech pánóv, vladyk a jiných chudých lidí, kterýmž se koli dskami věna kladú, samy mimo jiné lidi všecky té zvláštnosti užívají, že paními se ve dskách zřetedlně a zejmena píší. A jakú jest to příčinú přišlo, aby všecky manželky beze všeho rozdielu té zvláštnosti užívaly, domýšleti se raděje jednomu každému dám, než o tom co sám vypisovati budu; kteréžto zvláštnosti ve dskách všecky manželky všech mužóv beze všie výminky napořád a jednostajně užívají. Aniž manželky pánóv zemských toho co před manželkami vládyk, měščan, dědinníkóv nebo sedlákóv mají; než každého pána manželka ne dvakrát než jednú toliko paní ve dsky se píše, jako manželka vládyky, měščenína nebo sedláka«.[3] Jiné místo jest ještě zajímavější: »Když člověk urozený ženu chudého řádu pojme (jakož se to často přiházie) buď městskú nebo sedlskú, by pak kmetičnú svú pojal (jako Vratislav král český (Sic!), kterýžto byl sedlku — ale ne škaredú — přijal — a z sedlky ji královnú českú učinil), té každý móže její muž věno dskami klásti beze všeho povolenie královského i panského; neb jest již řádu svého povýšila skrze muže, a řád sedlský v řád vladycký nebo panský proměnila«.[4] — Odloučení stavů není

[1] Roku 1512 stalo se pravidlem, že sedlák nemůže nic darovati ani odkázati bez povolení pána svého.

[2] Vladislavovo zřízení zemské, článek 257.

[3] Všehrd str. 217.

[4] Ibid. str. 223.

tudíž ještě úplné. — O necelých sto let později, když oznamuje se jedenáctiletému Petru Vokovi z Rosenberka, že jeden z poddaných jeho bude mu dán za učitele, hošík proto teskliv býti a plakati počal, jakoby nějaká hanba mu tudy učiněna býti měla; upokojen jest jen stěží od matky své. [1]

Právě za tohoto století nepřeklenutelná propast rozevřela se mezi šlechtou a poddaným lidem. Ve všech zákonech jeví se nerovnost stavů. Zletilost věku ustanovena jest na šestnáct a patnácte let pro stav panský, na sedmnáct a šestnácte pro stav rytířský, na osmnáct a sedmnácte pro stav selský. Život sedlákův neceni se tolik jako život pána; odklad hlavy za pána nemůže býti menší než »pět set grošů dobrých pražských, pět set liber vosku a padesáte postavuov sukna lanttuchu a pět set kněží ke mšem . . .«; desetkrát méně, je-li obětí zeman, a toliko pět hřiven, pět liber vosku, pět mší, postav sukna . . . jde-li o sedláka. [2] Však brzo nedopouští se více smluvení o hlavu a zákonem nepřipouští se již odklad její za šlechtice: jestliže soud městský vyřkne pokutu peněžitou jakožto trest za vraždu, tento trest postačí jen tehdy, je-li obětí nešlechtic. [3] — Násilná rána, políček daný druhem druhu trestá se lehkou pokutou; robotník, jenž uhodil pána, ztrácí ruku nebo může býti trestán i na hrdle. Jestliže by pán, zeman nebo měšťan z ručnice směřil aneb stiskl k osobě stavů svobodných, by pak nezapálil a nevystřelil, propadá pokuty jedno sto kop; pakli člověk obecný a selský tak byl ohrožen, pokuta obnáší padesát kop; jestliže by kdo z lidí obecných a selských směřil ku které osobě ze stavů vyšších, ten každý hrdlo ztrácí. [4] — Povaleči jsou pobíráni a pokutováni; nemohou-li platiti, zůstávají rok ve službě toho, kdo je jal, i nedostávají žádné mzdy; jestliže by po roce pohrůžky činili pánu neb lidem jeho, tolikéž i škody, mají na hrdle trestáni býti. [5] Naprosto zakázáno je sedlákům nositi ručnice. [6] Ničeho nesmí činiti bez povolení a prostřednictví pána. [7] Nesmí státi k soudu. Dopustí-li se zločinu, pán jejich od-

[1] V. Březan, Život Petra Voka z Rosenberka str. 9.

[2] Kniha Tovačovská kap. 210—212.

[3] Zřízení zemská 1530, čl. 188. Codex IV. 1. str. 14—15.

[4] Práva a zřízení zemská 1564; codex IV. 1. str. 682.

[5] Práva a zřízení zemská 1549; ibid. str. 397.

[6] Nařízení sněmovní z r. 1541; ibid. str. 426.

[7] Práva a zřízení zemská 1564, str. 550.; 631—633. — Jako vždy i nyní vystříhejme se všelikého nadsazování. Zákony celkem nejsou přísné. Ani před-

povídá za to; bezpráví, kterého se dopustí, podléhá zákonu toliko proto, že nepřímo dotýká se vlastníka.[1] Kdokoli svévolně a bez příčiny uvězní poddaného sousedního pána, podléhá pokutě, ale třetina pokuty této připadá pánu; i samy podrobnosti tohoto zákona, jehož úmysl lidumilný jest na jevě, ukazují, s jakou krutou lehkostí šlechta může vězniti nebo týrati sedláky, aby v nich napadala nenáviděného souseda. Na příklad, jestliže by kdo člověka u vazbě drže, nepostavil ho na žádost hejtmana krajského a uškodil by mu na zdraví, má tomu člověku dáti padesát kop náhrady. Pán béře část náhrady, jež přisouzena jest rodině zavražděného robotníka jeho; pakli by u sebe tu summu zdržoval, rodina zemřelého může sobě vzíti za pána koho chce; ale je-li to jí vždy možná, a je-li chráněna vždy nařízeními proti hněvu a pronásledování dřívějšího pána?[2]

pisy o myslivosti nejsou příliš kruté a tresty jsou mírné (Cod. IV. 1. str. 420—421). Některé články jsou zároveň i výhrůžkou i ochranou. Poddaní jsou klienty; pánovou povinností jest, zastupovati je před soudy a pomáhati jim, aby došli svého práva Nepomáhá-li jim, pozbývá moci své, a poddaní mohou obrátiti se k jinému pánu, kterýž ujme se jejich pře.

[1] Práva a zřízení zemská 1549, str. 351—353.

[2] Zřízení zemská 1530, čl. 184 a 189. Abychom učinili sobě správnou představu o situaci, třeba neustále míti na zřeteli přísnost zákona a mírnost zřízení. »Sluší také pánu, aby nebyl k svým služebníkům a k svým lidem příliš tvrdý. . . . Má odpovědi dávati jednomu každému, chudému i bohatému, a což komu přiřkne aneb slíbí, již toho aby neměnil pro nižádnou věc, by mu pak to i protimyslné bylo, spolu, aby nebyl podezřelý v slibu nalezen . . . A jakoužkoli věc má pán před sebou, hleď ji prve bedlivě s radou svou uvážiti . . . A protož má o to s pilností jednati, aby sobě upřímné, dobré, zachovalé lidi k radě zřídil . . . Maje již pán dobré, rozumné a zachovalé úředníky, poruč jednomu každému podle povahy jeho, co, pokud a jak spravovati má . . . . Též s jedním každým úředníkem aby se častý počet dělal a vyšší k nižším aby dohlédali.« Mikuláše Černobýla (1495—1556) Zpráva jednomu každému pánu užitečná. Ale jakou záruku mají poddaní? Zdá se také, že Černobýl velmi přesně vytýká pravou situaci: »Má také každý pán býti milosrdný a jako pastýř a správce stáda lidí svých s pilností opatrovati, nedati jim zaháleti, k robotnému životu vésti a ke vší poddanosti.« — Černobýlova Zpráva byla tiskem vydána od Veleslavína roku 1587. *[Viz str. 191 až 193.]* Všemocnost pánů byla připravena socialními tradicemi starých obcí slovanských a těmito tradicemi bylo usnadněno přijetí její, jen že práv, jichž vzdávají se jednotlivci, nemá obec, pospolnost obyvatelův, ale majetník. V radách Jana Hasištejnského z Lobkovic jeví se táž snaha: »Buď milostivý s vým poddaným, chceš-li, aby Pán Bůh milostiv byl tobě, neb neodpustíš-li ty jim jich viny, také tobě Pán Bůh tvých vin neodpustí. . . . Slyš rád každého, též chudého i bohatého, v jeho potřebě, a jemu k spravedlnosti dopomoz, anebo dopomoci kaž těm, jimž to učiniti přísluší, a skrze to lásku od lidí a prosbu ku Pánu Bohu míti budeš za tvé dlouhé zdraví a ve všem

Není svobody než když práva každého chráněna jsou zákonem a kde moc ode všech stran vážená zakročuje na obranu slabého a na odstranění násilí: takové ochrany právě nedostává se sedlákům. Ne že by zákon jim ji odjímal úplně: i tehdy nadsazeno jest poněkud tvrzení, že pán pouze tím, že je držitelem, bez dozoru vykonává právo vyššího i nižšího soudnictví. Až do XVII. století nalézáme takto příklady při zdvižených od sedláků proti

štěstí. Proviní-li chudý člověk tvůj co nepříliš velikého proti tobě, odpusť mu jednou i druhé, učiní-li po třetí, i tu buď milostiv; neb lehčejší počet vedle písma jest učiniti z přílišného milosrdenství, než z přílišné spravedlnosti, leč by veliká věc byla, a že by hrdlu spravedlivě propadl — tehdy měj se k němu, jako naň sluší . . . Ale však proto měj je (lidi poddané) v hrůzi, ať se tebe bojí jako pána svého, tebe poslušní jsouce, a žádné lehkosti tobě nečiníce. Zlé lidi neposlušné, hráče. ožralé, svárlivé, marnotratné kař vazbou a jim toho nedopouštěj . . . Nebuď příliš poddaným svým v kvasích obyčejen . . .« (Vydání Květovo str. 25—26).

V mandatech pánů nejvlídnějších ustanovení nejšlechetnější zkaluje tajně opovrhování důstojností lidskou; sedlák vždy jest toliko nástrojem statku panského. Srovnej Naučení rytíře Jana Dobřenského, 1550 (Čas. Českého Musea 1843 str. 426—433). »A maje hejtman ty všecky sirotky před sebou, tu opět toho s pilností šetřiti má, jestli by se kteří sirotci ostřejšího vtipu mezi sebou našli, vezmouce od jejich přátel zprávu, aby ti mimo jiné fedrováni, na díle k liternímu umění, aneb na řemesla, pro rozličné potřeby panství, oddáni byli. Jiné pak sirotky, mužského i ženského pohlaví, k hmotným pracem mají obrátiti, a je tak chovati, aby raději při dvořích, nežli někomu jinému sloužili. Kterýchž by se pak nepotřebovalo, ti se mají lidem poddaným a bohabojným hospodářům v službu projednávati, a jim jisté mzdy, co by který zasloužiti mohl, nařiditi. . . . Má se také šetřiti, a na to pilný pozor míti, aby čeládka při stavení do dvorů poplužních, poněvadž z poddaných a sirotkův na panství se k službě berou, dáleji tří, čtyř let, jak se toho potřeba ukazuje, při službě mimo vůli svou držáni nebyli, a žádnému pacholku k ženění, ani děvečce k vdávání povoleno nebylo, leč by taková uložená léta každý z nich v kterémkoli dvoře, kdež by potřeba byla, proti nařízené záplatě se vysloužil. . . Co se pak dotýče zlých a nedbanlivých hospodářů, kteříž by více v krčmách ležeti nežli v poli opravovati . . . chtěli, k těm hejtman a purkrabě pilně a často dohlížeti . . ., aby gruntův svých nespouštěli . . přísnými slovy napomenouti má. A jestliže by kdo po takovém napomenutí ještě vždy toho obmeškával, tomu hejtman dále vězením i na rukojmě bráním při týchž lidech časně přetrhnouti má. Pakli by i to při kom žádné platnosti míti nechtělo, tedy hejtman již dáleji má míti moc, toho každého, by i dobrovolně prodati nechtěl, z gruntu vybýti a takové grunty lepším hospodářem osaditi«. — V mandatu pana Floriana Griespeka z Griespachu (Čas. Čes. Musea 1835, str. 43—78); »Jestli by který z poddaných nějaké dítky měli, kteří by se k liternímu neb jinému učení hodili, ti mimo jiné v tom tak fedrováni býti mají, aby někdy potom k potřebám a službám mým též obrátiti se mohli. Avšak bez vědomí a povolení mého žádní sirotci do školy ani jinam rozšikováni býti nemají.«

Jedním z nejvlídnějších mandatů je zřízení paní Polyxeny z Lobkovic z roku 1608 (Čas. Čes. Musea 1844) ale celkem provanuto je týmž duchem.

pánům jich; zřízení zemské z roku 1564 připouští, že jsou oprávněni prokazovati své právo vlastnické: jestliže by lidé poddaní držíce jaké grunty neměli žádných jistot na ně, není předpisu na prospěch jejich proti pánu; jestli dostatečně však prokáží, že tyto grunty dostali s volí pána buď pod plat buď jakýmkoli jiným právem, ti toho užíti mají.[1] Jakmile královská moc nabude opět nějakého vlivu, ujímá se zase své úlohy přirozené a hledí poddaných chrániti od útisků. Ferdinand I. káže hejtmanům krajským, aby zakročovali ve prospěch těch, kdo týráni jsou od pánů svých; přesně ustanovuje právo komory královské,[2] aby rozhodovala o všech přech jí předložených a v skutku hojný počet jest odvolání ku králi a často bývají příznivě vyřizována.

Na Moravě stížnosti sedláků rozsuzoval hejtman zemský s radou několika přísedících; přibyloť jich tolik, čteme v nálezu sněmovním z roku 1612, že dva dni jim věnované nestačí na vyřízení jich. Důkaz zajisté nepochybný, že postavení poddaných nebylo nejlepší, ale důkaz také nepopěrný, že doufali dosáhnouti spravedlnosti proti pánům svým.

Slabé záruky při všem! Před kým postaví se tito utištění? Před šlechtici, vychovanými v týchž ideách jako vlastní páni jejich. Hejtmani krajští, jichž úkolem jest obrana jich, jsou taktéž šlechtici, plni všelikých předsudkův aristokratických; jakými zlořády vyruší se ze své netečnosti! A jestliže soud náhodou rozhodne ve prospěch žalujícího, jakou mocí bude podporován jeho nález? »Bylo by to těžké, aby pán poddaných svých trestati neměl«, ozval se Zděnek Zručský z Chřenovic (1544); všichni přátelé jeho smýšlejí podobně a zakročováním moci jakékoli na statcích svých bouří se jako pro bezpráví a tyranství.[3]

Také hledí poddaným svým odníti toto jakkoliv zdánlivé odvolávání se k cizímu soudu. Podařilo se jim to lehce: srovnání obou

Ostatně však i při všelikých ohradách, jaké mohou býti učiněny o těchto zřízeních, ku poznání, jak tehdejší postavení sedláků bylo lepší, nežli za století XVII., postačí, srovnáme-li je s mandáty vydanými po roce 1620. Tato zřízení zní drsně, tvrdě, často ukrutně. Sedlák jest podezřelý jako kacíř a jako Slovan; téměř povinností jest utiskovati ho. Nejen že břemen přibývá poměrem ohromným, ale výhrůžky, opakují se žalostným refrainem.

[1] Codex IV., 1. str. 555.

[2] Komoře královské složené z pánů vším právem nedůvěřovali sedláci i odvolávali se z rozsudků jejích ke kanceláři české a stížnosti jejich často bývaly vyslyšány.

[3] Sněm sám nemá moci dostatečné, aby chránil sedláků. Přesvědčíme se o tom z událostí ve příčině »čechelného« na Moravě: byloť velmi neoblíbeno a sněm několikráte nařídil zrušení jeho. Nicméně šlechta dále je vybírala: na nejvýše že jméno se změnilo.

textů díla Všehrdova ukazuje nám vítězství theorií feudalních za vlády Vladislavovy. — »Při póhoniech však,« píše právník tento v sepsání z r. 1499, »jest otázka, a nevelmi k odpovědi snadná, móž-li člověk pána svého pohnati, když se jemu od něho křivda děje a zvlášť znamenitá, jakož si to nynie lidem dosti a zhusta přiházie? . . . K té otázce odpoviedajte jiní, ktož tomu lépe rozumějí, já toliko co se jest při tom dálo, napíše, dalšie odpovědi k tomu jiným nechám. Mnozí páni pohnáni byvše od lidí chudých, odpoviedati jim nechtiece, za své lidi jsú je pokládali a tím se súdu obrániti chtěli, ale to jest jim platno býti nemohlo, než musili jsú jim, ač jsú je koli za lidi své kladli, na súdu odpoviedati.«[1] — O deset let později, v sepsání z roku 1508, odpověď zní docela jinak: »Mnohým a téměř všem se zdá, že (člověk nebo služebník pána svého pohnati) nemóž; neb aby se který pán s svým člověkem měl súditi, zdá se to nepodobné. Některým pak se nazpátek zdá, že móž člověk pána svého pohnati; poněvadž krále a pána svého dědičného páni a jiní obyvatelé země pohnati mohú, proč by člověk nebo služebník pána svého pohnati nemohl a téhož práva proti svému pánu neužil, kteréhož pán jeho proti pánu svému, králi, požívá?« K této otázce, pokračuje Všehrd, není těžká odpověď, vykládá, jaký rozdíl jest mezi poměrem pánů ke králi a poddaných ku pánům[2] a dodává: »Než aby člověk, nebo pacholek, nebo služebník měl svého pána poháněti, všem se neslušné i nepodobné zdá a naprosto nespravedlivé.[3] — Od té doby zákony stávají se čím dále tím určitější: nepřipouštějí se více žaloby sedláka poddaného proti pánu jeho; stížnost jeho nemůže býti přijata ani tehdy, když propuštěn byl z poddanství jeho. Odvolání, ač nepřestávají docela, dějí se jen nepravidelně, nepřímo a předem již jsou marna pro odpor, který vzbuzují u šlechty. Tato rozšiřuje své soudnictví vrchnostenské, ve svých rukou soustřeďujíc víc a více výkony soudnictví veřejného[4]: mezi sebou a lidem svým uznávají již jen jednoho soudce, své svě-

[1] Všehrd, str. 148.

[2] [*O rozdílu tom čti význačná slova Všehrdova uvedená již na str. 156.*]

[3] Všehrd, str. 150.

[4] Průběhem celého XVI. století šlechta víc a více snaží se obmeziti zakročování soudů veřejných ve věcech selských a věc daří se jí. Sněm z r. 1545 žádá, aby »poddaní nepotahovali pánů svých k žádným soudům ani k jiným se utíkali, jakž zřízení zemské ukazuje, a J. M. K. poddaným proti pánům jich glejtův aby vydávati neráčil.« — Někteří šlechtici stěžují si do sedláků, že vznášejí žaloby proti pánům svým a »týrají je soudy a rozličnými způsoby«, navrhují, aby stížnosti uznané za nedůvodné,

domí.[1] V žádném případě nebylo dostatečné jistoty; ve mnohých páchány nejhorší zlořády. Privilegia měla cenu toliko poměrnou; páni, jestliže nerozhodli se potlačiti je, vysvětlovali je a vykládali dle svého. Že by byli jimi vázáni, nepřipadlo nikomu na mysl. »Měli-li by v městečku aneb v které vesnici nač jaké výsady aneb obdarování na jakých listech od předkův téhož pána, nechť by to ukázali: a žádali-li by při tom zachováni býti, nemá se jim toho rušiti, neb raději k tomu přičiniti, aby se jim to od toho pána potvrdilo. A tak ti i jiní lidé budou mít lepší chuť, aby se pod týmž pánem osazovali a živností hleděli, nežli jinde, kdež toho není.«[2] — Plný prospěch pánů shodoval se zde zajisté se žádostmi poddaných, ale všickni nepozorujíce toho vedli si dle vůle své.

Z některých událostí můžeme si představiti, jaké výstřednosti byly možny. Ve vsi jedné[3] zemře sedlák: vdova zdědí pole jeho, pravidelně odvádí platy; nicméně pán, buď že znepokojil se o svůj příjem, buď že nabyl vhodné příležitosti k zaokrouhlení svého statku, vyžene ji z domu jejího, vezme jí dvůr i dědiny oseté, obilí sklizené i »chmelnici dobře rozdělanou«; soud rozhodne, aby vráceny jí byly věci pobrané, ale vdově poručeno, aby do hromnic se vyprodala (1548). Jinde[4] umře poddaný university, zanechav vdovu a něco peněz, jež v potu tváři »vyrobotovali za čtyřicet let«; mistr Sigmund z Helfenberku odebéře se tam ihned, — aby nerozptýlilo se co po nebožtíku zbylo, co kde bylo pobéře, a odveze svým kollegům pražským: byliť velmi chudobní, tak se vymlouvali. Vdova vzpouzí se; jest uvržena u vězení, »až snad žalostí se světa skrze to sešla«. Měšťané pražští žalují na universitu, žádajíce navrácení jmění pobraného, kteréž vdova jim odkázala; Sigmund dokáže, že běží o kmetičnu a poplatnici mistrův učení Pražského a »kmetičny

byly trestány; stížnosti ať jsou podepsány od těch, kdo je vznášejí a od těch, kdo je spisují.

[1] V XVI. století, praví Čelakovský, soudní moc panovníka a soudů jeho následkem odporu šlechtického je celkem dost obmezená a prázdná, také lidu vede se špatně. (Právník 1878, str. 775.)

[2] Z roku 1530. Časopis Čes. Musea. 1835.

[3] [*Ve Vršovicích, kde Jan Mikeš z Hrobčice nechtěl míti ve dvoře Johanku Rozvodovou se sirotky*].

[4] [*V Michli zemřel Martin Chalúpka a vdově jeho Dorotě pobráno dědictví, jehož marně se domáhali Martin Kuthen ze Spinsperka a Pavel Žák, měšťané Starého města pražského.*]

bez vůle pánů svých ani kšaftovati ani se vdávati nemohou«: soud dal mu za právo.[1]

Kdo odváží se tvrditi, že takových příhod bylo pořídku? Ne že by slušelo vyváděti z toho úsudky příliš temné, ale třeba vzpomenouti si na ně právě tak, jako na zločiny agrarní, na časté požáry, na pokusy o vzpouru, abychom učinili si správné ponětí o postavení sedláků, snad ještě méně nešťastných, třebas vydáni byli všem vrtochům pánů podivínských a všem náhodám osudu.

I dobré úmysly pánů jejich bývaly jim nebezpečné! Koupí nebo dědictvím statek dostával se střídavě katolíkům, kališníkům, bratřím českým; šťastní robotníci, jestliže páni nestarali se příliš o spasení jejich; šťastni rovněž, jestliže nebyli příliš choulostivými obhájci ctnosti. Jejich spravedlnost stručná často upomínala na spravedlnost tureckých pašat; šlechtic[2] na příklad potkav se s poddanou, jež nepoctivě se chovala a dítě zplodila, než manžela měla, vytrhl tesák, bil ji tak velmi, až se v síni válela a musili ji odnésti. Z toho bití v nemoc upadla a dlouho »dostatečně« zdráva nebyla.

Takých puritanů bývalo pořídku, ale za to více těch, kdo potřebovali peněz. Všehrd kárá několikrát útisky šlechty »Již o spravedlnosti«, v doslovu obrací se ku pánům z Postupic, »kterúž jste ke všem s svobodú zachovávati přivykli, i k svým lidem, beze všech bezprávných a znovu vymyšlených robot, zádav, nátiskóv a nových obtěžování, i bez jiných obchodóv městských a kupeckých vedení — o té spravedlnosti a miernosti V. Msti. lépe jest mlčeti nežli co málo pověděti. Málo se od lidí cizích i domácích slyší, aby na V. Mst. žalovali pro zádavy bezprávné anebo nátisky vymyšlené. Poněvadž i viny spravedlivě propadené milostivě všem všecky odpúštíte, ne z škod lidí a poddaných svých sobě užitky přivodicie.«[3] — Ctnosti pánů z Postupic zasluhovaly vskutku pochvaly, ale nebudily hrubě následovatelů. »Tato se zádava děje druhdy«, praví Všehrd na místě proslulém, »že prodávajíce jedni druhým vsi, robot ze jména ve dsky nekladú, a zvláště když jich od starodávna na lidech nenie . . .; avšak proto ti, ktož kúpie, robot žádných nekúpivše, ani jich ve dskách majíce, na lidech robot žádají, a lidé chudí těžké a bezpravné roboty dělati a robotovati jim musie, proti všie

[1] Zoubek v Památkách archaeologických 1865, str. 95.

[2] [*Zdeněk Zručský z Chřenovic zmíněný již na str. 197.*]

[3] Všehrd, str. 455.

i božské i lidské, křestanské i světské spravedlnosti, ježto takového bezpravie ani Turci ani jiní pohané nečinie. Z kteréhožto bezpravie prve v zemi neslýchaného mnoho zlého přicházie, tak že lidé takového obtiežonie nového a nemilostivého snášeti nemohúce, někdy z gruntóv svých, statky své opustiece, utiekají a utekúce v zlodějstvie, v mordy, v žhářstvie a v jiná zločinstva se dávají, a země tudy pustne, a drahota skrze to a hlad v zemi přicházie, zlodějstva a mordové se rozmáhají. Jiní tímž obtieženiem přinuceni júce, proti svým pánóm se zdvíhají a hory vojensky osazují, dvory, dědiny, statky, ženy i děti své opustiece. Jakož se nedávno na Moravě stalo, že Zábřežští pro obtiežonie a roboty nezvyklé a nepovinné proti pánu svému jsú se pozdvihli . . . — A nynie v Čechách, jakož se slyší v kraji Prachenském při svaté Margretě lidé zápisní nebo královští některých vesnic, robot nezvyklých prvé a obtiežení znovu vymyšlených snést nemohúce, všickni jsú se zdvihli, vrch vojensky osadili, a co z toho vyjde a k jakému to konci bude přivedeno, kto věděti móž?« [1]

Proti vzpouře šlechta chrání se ustanovením nejpřísnějších trestů. Na hrdle trestán jest kdo povstane a pobouří lid. [2] — Ostatně tyto bouře selské samy o sobě nejsou příliš nebezpečné. Jako spravedlnost i moc výkonná jest v rukou oligarchie: takto změny, kteréž dějí se od dob Všehrdových, zajisté nejsou ve prospěch robotníků.

Když šlechtě postačí nařízení, aby rozmnožila důchody své, třeba jest hrdinství, aby odolala pokušení. — Možná-li to vždy? Vydejů neustále přibývá, peníze pozbývají ceny své, sněmy častější vyžadují delšího vzdálení; pobyt v Praze je nákladný: třeba žíti dle stavu svého; obyčeje přepychu se šíří, oděvy sametové a hedvábné jsou velmi drahé, hostiny vybranější a hojnější: kde nalézti důchody? Zvyk a zákon zakazují šlechticům zabývati se obchodem nebo průmyslem i obracejí se tudíž ke svým poddaným.

Obyvatelé měst panských musí svolovati k půjčkám více méně dobrovolným nebo poskytovati rukojemství svého k lehčímu dlužení se na jiném místě; ob čas připomíná se jim, že sluší přinášeti dary z dobré vůle. Vůči nim šlechta však zachovává ještě jistou míru, jsouť privilegia jejich starší a přesnější, a měšťané v odporu svém pevnější, smělejší a opravdovější.

[1] Všehrd, str. 168—169.

[2] Vladislavovo zřízení zemské čl. 415; Práva a zřízení zemská 1549 a 1564.

Břímě spadá na sedláky. Proti robotníkům každý prostředek jest dobrý.

Šlechta uvaluje na ně všecku tíhu břemen veřejných, vybírá více než země žádá,[1] rozmnožuje nařízení, aby rozmnožila výnos pokut, vymáhá placení poplatků dávno zapomenutých, ukládá roboty nebo platy nové. Aby za laciný peníz pojistila si dělníky, ustanovuje maximum mzdy, a kdo platí nad sazbu, podléhá pokutě.[2] Tato zřízení z veliké části vysvětlují se ovšem vědeckými theoriemi tehdáž obecně uznanými,[3] ale postavení stavu selského není tím méně stíženo.

Robotníci podléhají bídným poměrům žalostné správy hospodářské, jež venkoncem záleží na privilegiích a monopolech: doháněni kupovati v městě předměty potřebné, prodávati plodiny své toliko na trzích, jež pán ustanoví, píti pivo, jež on uvaří a jehož cenu ustanoví,[4] mlíti obilí v jeho mlýně, vytrhováni ze svých prací honbami a robotami,[5] přinuceni snášeti škody, jež zvěř činí na jejich polích, živoří v polovičné bídě; zřízení zdají se míti účelem zabrániti sedlákům, aby nepovznesli se ku příliš veliké zámožnosti: příliš bohati byli by méně poslušni.[6]

[1] Právník 1878, str. 737.

[2] Rieger, Zřízení krajské v Čechách, str. 186. — Povšimněme si však, že zákon chrání čeledína proti pánu, jenž zdržuje mu mzdu.

[3] Podobná nařízení bývají často v městech.

[4] Ve vesnicích jiní řemeslníci nemají býti než kováři, tkalci a vetešníci k upravování šatův a obuvi: a byla-li by která jiná řemesla, cechy městské mohou si stěžovati. Zakázáno míti po vsech trhy a jarmarky. Zapovědíno vařiti pivo bez vysazení řádného. Ve vsi, která hor vinných nemá, pouze pán může víno prodávati. Kniha Tovačovská str. 107; Archiv český IV., str. 436, 499 a j.

[5] Roboty zůstávají poměrně mírné. Zdá se, že nepřevyšovaly hrubě čtrnácte dní do roka a často jsou mnohem menší. — V XVIII. století přesahují mnohdy stopadesáte dní. — Některé vsi v okolí Tábora povinny byly mimo platy robotami čtyř až šestatřiceti dní (Slavík, Panství Táborské); ale to jest maximum. Gindely myslí, že roboty tehdáž nepřevyšovaly čtyř nebo pěti dní do roka: »sedláci čeští před válkou třicetiletou platí penězi nebo plodinami nikoli prací«; Die Finanzverhältnisse ve zprávách akademie Vídeňské sv. 59 str. 337; srovn. Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. str. 145. Obraz, jaký Gindely podává o postavení stavu selského vůbec, zdá se mi příliš příznivý. Nejsou-li také nepřímou robotou práce, jež pán může poddaným svým ukládati za mzdu chatrnou?

[6] Sedlákům zakázáno jest vůbec držeti více statků; zřízeními ustanovena jest cena dobytka a pánovi na prvním místě vyhrazeno právo ke koupi za cenu, jakou sám určí.

Šlechta až příliš dobře dostihuje cíle, jejž si vytkla. Postačí pohlednouti do register soudu dvorského, praví Čelakovský, abychom přesvědčili se, že povšechná situace jest velmi málo příznivá.

Bez pomoci, bez naděje sedláci pozbývají i důvěry v budoucnost i chuti ku práci a k šetrnosti, a myslí jejich zmocňuje se melancholická malátnost.

»Všelikú práci s slušností spojenú,« připomíná Všehrd,[1] »pro užitek a odplatu lidé podstupují . . . . Všickni žádámy užitku a k němu taženi býváme, aniž jinak činiti žádným obyčejem móžmy; neb kto jest, ježto by se užitečného varoval? Anebo raděje kto jest, ježto by po užitečném najpilněje nestál? Bychmy jedné dobře znáti uměli, co jest užitečné!« — Vážná a hluboká slova, jimž šlechta nerozuměla; oslepena jsouc touhou po zisku, svému bezprostřednímu prospěchu, obětovala budoucnost a moc království. Za nové doby zkoušení šlechta hleděla vzbuditi ono nadšení, jež zemi českou učinilo nepřemožitelnou za doby Sigmundovy; ale poddaný lid selský, nemaje vlasti, nepovstal na obranu svých potlačovatelů. Na neštěstí vinníci sami nebyli potrestáni. Toto království, psal smutně Všehrd, o něž rozbilo se všecko úsilí nepřátel, proti němuž nezvítězil ani meč ani oheň, zkaženo bude nespravedlností [2]

* * *

Potlačení stavu selského bylo posledním slovem vítězství oligarchie a závěrem revoluce za vlády Vladislavovy vykonané. V těchto letech zmatených a pohnutých udála se pronikavá změna, a s tohoto hlediska vláda prvního Jagielovce v dějinách českých jest jednou z nejdůležitějších, ale též nejnešťastnějších. Co zbývalo na příště ze starých Čech, z království Karla IV. nebo z demokracie táborské? Královská moc byla málomocna a pokořena, města oslabena, sedlák ujařmen. Jediná šlechta neklesla, ale za vítězství své podstupovala již trest, jsouc porušena úchvaty svými, rozervána na strany, oddána všemu pokušení lakoty a pýchy. Vzhledem ke zmatku hmotnému a k rozvratu mravnímu, všickni, jichžto duch nepozbyl ještě před-

[1] Všehrd str. 589.

[2] [*Srovnej krásné, tonem řečnickým prodchnuté místo v závěrku titule IX. 10. str. 438.*]

vídavosti, a kdož v srdci svém zachovali něco šlechetnosti a oddanosti k vlasti, jati byli temnou předtuchou, že budoucnost má ještě minouti.

Ačkoli spáchány byly chyby nenapravitelné a byť všecko bylo ohroženo, ani tehdáž nebylo nic naprosto ztraceno. Známe vlády oligarchické, jež přes to, že založeny byly na útisku nižších tříd, přece na dlouho zabezpečily vlasti své pořádek uvnitř a vážnost na venek. Ostatně města, zachovavše hlas svůj na sněmu, představovala do jisté míry živel demokratický a mohla pokoušeti se, aby zmírněno bylo postavení lidu selského. Moc s krále přešla na národ, a jakkoli počtem obmezený byl tento národ právní, zásady svobody jsou tak plodné a působení na mysli lidské tak blahodárné, že bylo možné ještě doufati ve zřízení vlády řádné a opravné. Projevovalyť se některé šťastné známky: známost věcí státních a zodpovědnost za ně znova zdály se působiti příznivě na mravní stav některých pánů: mnozí již děsili se bezvládí, hněvali se na mrhání a tvořili jaksi jádro strany národní, která by uložila všem úctu k vyšším prospěchům vlasti; zdálo se, že sjezdy krajské, dávajíce se na sněmích zastupovati posly volenými rozmnoží asi moc stavův upevněním a zmírněním politiky jejich. Zda šlechta nezištností, ne-li aspoň prozíravostí, bude poučena, že nenakloní národ k vládě své, než když zásady své nepožene do krajnosti a když na uchránění svých vlastních privilegií ode všeliké reakce postará se na předním místě, aby šetřila těch, které ještě zachovaly si druhé třídy. Pochopí-li, že vláda uzákoňuje se toliko službami prokazovanými? Pozná-li aspoň, jaké jsou pravé základy a záruky svobod zemských, a kterých řádů třeba jí přede vším hájiti a rozvíjeti? Štěstí své měla ve svých rukou.

Nicméně upomínkami na nedávnou minulost oprávněny byly nejvážnější obavy, jež událostmi jen příliš byly ospravedlněny. Neobezřelí páni bez boje opustili nejdůležitější postavení svá a nesnášelivostí svou obětovali všecky spojence své; takto nastala brzo chvíle, kdy vůči královské moci, opřené o hrozné síly zevnější, zůstala toliko hrstka pánů nedobré pověsti, a kdy zemské zřízení téměř bezbranné vydáno bylo smělému útoku. V bojích, jimiž vyplněna jest vláda Ludvíka Jagielovice a prvních Habsburků, vítězství střídavě dostává se moci královské a oligarchii; ale buď zdánlivý výsledek jejich jaký buď, každá episoda nevyhnutelnějšími činí zkázu ústavy a úpad samostatnosti národní.

HLAVA TŘETÍ.

BRATŘÍ ČEŠTÍ.

Hnutí náboženské ku konci XV. století. — I. Utraquism; hluboký úpadek jeho; nedostatek kněží a zkaženost duchovenstva. Konsistoř; málomoc její. — II. Jednota bratří českých. Vzrušení náboženské. Chiliasté a Táboři. Rokycana a kázání jeho. Posluchači Rokycanovi. Řehoř. — III. Chelčický; život jeho a učení — IV. Bratří Kunvaldští. Jiří z Poděbrad a bratří. První pronásledování. Ústrojí církve bratrské; Matěj, první biskup její. Vzrůst její — V. Přeměna jednoty. Amos a Menší strana. — Lukáš Pražský. Učení bratří, jejich věrouka a mravouka. — Nařízení Svatojakubské (1508). — Pokroky bratří a příčiny konečného nezdaru jejich.

Průběhem celé vlády Vladislavovy i v době následující spory náboženské hnutím politickým zatlačeny jsou sice do pozadí, ale nikoliv potlačeny; nejen vášně a řevnivosti náboženské propukují čas od času i zavdávají, ne-li příčinu, aspoň příležitost a záminku k většině krisí, zkrátka tvoří osnovu historie. Přesvědčením neb upomínkami náboženskými vysvětlují se mnohé zdánlivé odpory v chování stran nebo náčelníků jejich, podivná rozhodnutí, překvapující spojení.

I.

Vše spojuje se v životě národa: náboženský rozvoj národa českého za této doby vyznačuje se týmiž rysy povšechnými jako politické dějiny jeho, a pohled není hrubě utěšenější. Týž zmatek, táž málomoc povznésti se k rozhodnutím mužným, táž pokleslost myslí a týž nedostatek prozíravosti a oddanosti. Utraquism, chráněný privilegiemi slavnými a zachovávaný převelikou většinou národa, neužívá příležitosti, aby vyšel ze situace nejisté, v níž zůstaven byl vítězstvími svými, přestává na bázlivé obraně, sám naopak stává se výlučným a nesnášelivým, překážeje již jen všelikému pokroku. Patrný úpadek jeho přivádí katolíky v pokušení: ale nové útoky jejich, slabé a brzo zastavené, předem odsouzeny jsou k nezdaru a nemají jiného účinu, než že udržují neustálý nepokoj a novou zavdávají příčinu ke zmatkům posavádním, jimiž ruší se pokoj země. Jako v politice tak i v nábo-

ženství, ale tu patrněji, jeví se nicméně některé známky příznivé, a vůči utraquismu vzrůstá nová strana, která hotova jest chopiti se úkolu, jehož leká se úřední husitství — **Jednota bratří českých.**

Zatím co nový směr mravní kyne zemi, utraquism pokračuje na jednotvárné dráze, kde tytéž příhody opakují se s pravidelností unavující. Na venek jednání s dvorem římským nikdy nepřestalo úplně; čas od času posílána nějaká žádost, sněm chystal program a ustanovoval posly, legat rokoval s vyslanci kališníků; rozhovor byl napřed znám: poslové mumlali žádosti koktané po více než celé století, prosíce za potvrzení kompaktat, za jmenování arcibiskupa utraquistického, za schválení některých drobných obyčejů v obřadech jich zavedených; legat dával známé napomenutí a obyčejnou zhola odmítavou odpověď, a strany rozcházely se podrážděné a popuzené: po několika měsících nebo po několika letech, nehledíc ke zkušenostem tak mnohým, ve vyjednávání počínalo se znovu.

Uvnitř obyčejné půtky a tajný zápas s katolíky. Mírem Kutnohorským všickni páni nebyli přivedeni ke snášelivosti: ale několik přestupů více méně dobrovolných, jimiž tu a tam tři nebo čtyři vsi přinavráceny byly k víře katolické, neměly velikého významu a celkem jich skoro ani nepozorováno: těmito proměnami neustálými nezměněna hrubě vzájemná síla stran. Více utraquisty pobouřilo roku 1507 jmenování nejvyššího kancléře Albrechta z Kolovrat správcem království. Albrecht jakožto syn bývalého administratora strany katolické[1] slynul svou horlivostí bigotní a pokládal se za představitele prospěchů kněžstva. Na statcích svých vypudil faráře utraquistické a na jejich místa dosadil kněze římské: jeho horlivostí zahanbeni byli páni katoličtí tak, že někteří následovali jeho příkladu. Král podporoval toto hnutí; byloť jako novým záchvatem horečky, která zuřila v království roku 1482: několik klášterů bylo znovu otevřeno, mniši vypuzení vrátili se do Prahy, sněmy ozývaly se žalobami husitův. Ale útoky ochably: tehdáž k ukojení této vší pravověrné horlivosti postačily protestace bez bouře. Nic nejeví lépe malátnost strany katolické

[1] Administrator, jak známo, byl ustanovován od kapitoly; pokud arcibiskupská stolice Pražská byla uprázdněna, byl nejvyšším hodnostářem duchovním a přirozeným obrancem ideí katolických v Čechách. [*Hanuš z Kolovrat teprve po smrti manželky své (1467) vstoupil do stavu duchovního a brzo učiněn kanovníkem a později proboštem kapituly Pražské; r. 1477 stal se administratorem konsistoře katolické a v úřadu tom zemřel za krvavé bouře pražské 23. září 1483. Srov. str. 146. a 150.*]

za této doby než nečinnost její vůči utraquismu, sektě to tak sešlé, že neměla již ani síly ku propagandě ani energie životní. Bylo na čase, aby reformace probudila ji z tohoto spánku lethargického. Zatím náboženství slabostí kurie pozbývalo důvěry, a katolíkům českým odnímána až i touha po odvetě. »Ach, kdyby Pius II. se vrátil, vzdychal jeden z náčelníků jejich, »Pius II., poslední dobrý papež!« Dlouhá leta bylo jim ještě čekati na takového vůdce, který by je vedl k útoku.

Vnitřní nesnáze utraquismu byly vážnější než obtíže zevnější. Čas nepřinášel žádné změny příznivé — na opak: nebylo ani kázně ani pravidelné správy, zvláště nedostávalo se kněží. Jak vyplniti mezery nastalé, opatřiti osady faráři kanonicky zřízenými? Čas od času pomohla Čechům náhoda: známe radost, s jakou uvítali příchod biskupa Santorinského (1482); o dvacet let později stařičký světicí biskup Sidonský Filip de Novavilla dojat jsa nářky a prosbami Čechův, ochotně dal se do služeb jejich; v Praze přijat byl s radostným nadšením, které však trvalo jen na krátko. Nahodilí biskupové sotva že v úřad byli uvedeni, znepokojovali se úchylkami v obyčejích a v obřadech a pojímajíce vážně úřad svůj, pokoušeli se pravidelnému řádu podříditi kněžstvo ode dávna všeliké kázni odvyklé: z toho vycházely půtky, výtržnosti, vzájemná nevole. Augustin Lucian nebyl v Čechách ani rok a již litoval svého skutku přenáhleného, mnohými prosbami od kurie domáhaje se odpuštění. Toliko stěží, téměř násilně udrželi ho Čechové, a naždy zviklána byla důvěra mezi pastýřem a ovečkami jeho.[1]

Filip de Novavilla byl ještě nešťastnější: v prvním vznětu vděčnosti svěřena mu nejvyšší správa církve národní, a Vladislav sám uznal ho za biskupa českého a předsedu konsistoře utraquistické. Dobrá shoda netrvala dlouho: husité chtěli mu přiznati úlohu toliko automatického »světitele,«[2] protestovali proti všelikému vměšování jeho do věcí kázně a bohoslužby, přeli se, na místo aby poslouchali. Kletby a interdikty rozhořčovaly je: nechť trestají takto Němce a Vlachy, budiž; ale žáky Husovy, představitele pravdy! Mistři, kteří

[1] Puritány české urážel volný život kněží vlaských. Augustin Lucian umřel roku 1493.

[2] Jediným přáním utraquistů bylo pojistiti si řád kanonický tak, aby udržen byl svazek mystický, vížící kněží s apoštoly. Poznáme, jaký úkol tento předsudek o jednotě a souvislosti církve má ještě u bratří českých, duchem svým přece tak svobodných.

konsistoř spravovali před příchodem Filipovým, netrpělivě snášeli ponížení, k němuž přivolili, kdežto obmezené pravověří jich děsilo se některých změn, jež biskup hleděl zavésti: opposiční strana utvořila se kolem Korandy, Pavla Žateckého a několika druhých členův university; obyvatelstvo pražské vyslovilo se pro ně. Roku 1505 konsistoř nabyla opět vší neodvislosti své: Filip přestal světiti na kněžství. Protivníci mstili se mu na přívržencích jeho. Střídník na faře Týnské byl poslušen biskupa: rychtář pražský kázal ho jíti se ženou podezřelou, spolu s ní celým městem vésti a vrhnouti do šatlavy. Filip de Novavilla zastavil služby boží: po tři dni nezvonilo se ani jedním zvonem; avšak tímto rázným krokem rozhořčeni byli na nejvýš jeho protivníci: Nemáte žádné moci nad námi, křičeli na kněze, dostáváte plat za práci svou a nemáte práva, abyste se jí vyhýbali. Mistři vysokého učení a páni na radnici Staroměstské nařídili, aby interdiktu nijak nebylo šetřeno.[1] Filip prohlásil, že opustí království: bylo mu v tom zabráněno. »Trpíť i s námi potupu a zlost lidskou«, píše jeden z přívrženců jeho, »pláče a sobě na každý den stýská, takže teskno na starce pohleděti«.[2] Podařilo se mu konečně vyjíti z Prahy, ale pocta, s jakou přijat byl na Táboře, nevyhladila vzpomínku na urážky zažité. Pobyt v Čechách zhnusil se mu na příště; za noci uprchl přestrojen; byl však lapen. Smrt vysvobodila ho konečně (1507). Prospěšné to naučení,a od té doby žádný biskup cizí nepodlehl pokušení, aby kacířstvu nabídl služeb svých.

Čekanci podobojí podnikali opět žalostnou odysseu svou pro posvěcení, podvádějíce důvěřivé biskupy a dovolávajíce se jejich soucitu nebo kupujíce sobě jejich ochotu. Rok co rok přibývalo obtíží, zákazy dvoru papežského byly přísnější a lépe jich posloucháno. Preláti, kteří jednou byly oklamáni, zpraveni byvše o pravé situaci, měli se na pozoru; svatokupci zvyšovali ceny své a požadavky jejich přesahovaly často chudé prostředky konsistoře; čekancům ukládali nejpotupnější podmínky, nutíce je, aby falešnou přísahou zakoupili posvěcení své. Tito musili jim přislíbiti, že nebudou podávati kalicha, potom žádali konsistoř, aby odpustila jim vinu jejich.[3] Smutná to

[1] Staré letopisy, str. 274.

[2] Palacký, V. sv. 2, str. 97.

[3] Odvolání kněží před konsistoří podoboji (1500): »Dáváme se vinni Pánu Bohu všemohoucímu, že jsme hřešili proti Pánu Bohu i jednotě této pod obojí způsobou církve svaté, činíce nenáležité závazky proti slovu božímu ve Vlaších biskupu, od něhož jsme potvrzení na úřad kněžský přijali. Na kterýžto závazek jsme pod

předehra ke vstupu do služby boží dvojím odpadlictvím! — Jací byli takto lidé, kteří podávali se tomuto ponížení! I nejlepší z nich neměli žádného vzdělání, neznali ani obřadů bohoslužebných, přáli pověře a z nevědomosti, netušíce ani toho, šířili nauky nejspornější. Mnozí byli poběhlíky, mnohdy zločinci trestu uprchlými; zanedbávali všecky povinnosti své a svým osadníkům dávali příklad nejžalostnější. Ačkoli na zdař bůh přijímáni byli všickni, kdo se nabídli, přece veliký počet far zůstával neosazen; skoro všickni kněží spravovali dvě nebo tři osady, mnozí pět i šest.

Rozumovou a mravní prostředností svou kněžstvo pozbylo vší důstojnosti a vší neodvislosti. Právo opravy přeměňovalo se, a farář byl již toliko kaplanem pánovým. Na počátku majetník, od něhož založena byla ves, vystavěl a nadal kostel; za to vyhradil si právo, navrhovati faráře a vykonával nejvyšší dohled nad věcmi církevními, ale z toho nevyplývala závislost kněze na moci jeho. Za oné doby duchovenstvo tvořilo korporaci velmi bohatou, mocnou, na své výsady žárlivou, a svobody její byly u vážnosti.

Ježto od doby rozkolu všecky statky církevní byly zabaveny a obce velice ochuzené nemohly ničím přispívati k výživě kněží svých, tito žili již jen z almužen pánových. Proti jeho rozmarům a vrtochům správce fary nemohl spoléhati na žádnou podporu zevnější: učení husitské, jehož dvěma hlavními články byly svoboda slova božího a kažení hříchů veřejných, do jisté míry ospravedlňovalo vměšování se laiků v obor věcí náboženských. Vše přispívalo takto zároveň ku ponížení faráře, aby stal se pokorným sluhou svého oprávce: tento zachovav si několik drobtův z písma sv., často právem se pokládal za učenějšího a zacházel s ním jako se sluhou. Farář najímán byl na dobu určitou, někdy na půl neb i na čtvrt léta; nelíbil-li se, beze všeho byl propuštěn. Ubožák nemaje ani prostředkův ani pomoci ani výživy, hleděl jen úslužností zalíbiti se pánu svému, poddával se všemu ponížení, přijímal všecky podmínky, často v hrubších rozkošech vyhledával raději zapomenutí na bídu svou.[1]

jednou způsobou přijímali proti nařízení Pána Ježíše Krista a proto my toho hříchu svého srdečně litujíce, vinni se dáváme Pánu Bohu i církvi jeho a vás všech na místě církve prosíme, abyste ze za nás předkem modlili, ať nám Pán Bůh ráčí ten hřích odpustiti a nás za své služebníky přijmouti.« — Borový, Die Utraquisten in Böhmen. (Archiv für österr. Gesch. XXXII., str. 264 [*Srovnej též Akta konsistoře podobojí str. 189 č. 326.*]

[1] Však i za této doby měla obec účasť ve správě církevní. Každého roku pán jmenuje sbor kostelníků, složený z dvanácti členů: jejich moc jest i finanční

Utraquisté snažili se přítrž učiniti zlu reorganisováním konsistoře roku 1478. Dobré bylo pojetí plánu od stavů přijatého, ač jinak byl pouhou obnovou starého zřízení katolického: nad prostými faráři děkanové, v čele duchovenstva nejvyšší rada[1] jakožto vůdce a ochrance všeho kněžstva měla udržovati v něm jednotu učení a čistotu mravův a zabezpečiti mu zákonnou neodvislost. Předsedou této rady jest administrator, vedle něhož zasedá deset až dvanáct konsistorianův. — Administratoři a konsistoriani byli obyčejně prodchnuti nejlepšími záměry; často — aspoň na počátku — vynikali ctností i nadáním: čeho však dosáhli? Není čtení jednotvárnějšího a žalostnějšího nad akta tohoto nešťastného sboru; nikde nevyniká s truchlivější jasností všecka bída, kterou strádá církev česká, zkaženost a nevědomost duchovenstva, chatrnost kázně, různost učení, lhostejnost věřících, požadavky pánů. Každým rokem zlo se zhoršuje, a všecka nařízení konsistoře jen je potvrzují, ale neodstraňují ho.

Co představuje konsistoř a jakou váhu mají její nařízení? Sněmy s onou netečností a vrtkavostí, jež neplodnými činí nejlepší usnesení jejich, nezaměstnávají se více konsistoří, často péči o jmenování členů jejích ponechávají konšelům pražským; po dlouhá léta zapomíná se na ni tak, že nepomýšlí se na vyplnění mezer v prořídlých řadách jejích; skládáť se již jen z několika chorých a sešlých starců. Dle jakých zásad konsistoř může dožadovati se poslušenství když sama jest v odboji proti moci papežské, jejíž autority v theorii nepopírá? Nedávají-li náčelníci její příklad neposlušnosti, když opojeni zbytkem moci své, stále ve sporu jsou s biskupy více nebo méně kanonickými, kteří dostali se na stolec pražský? Přidržují se omylu tehdáž všem Čechům společného, že svobodným jest již každý, kdo neposlouchá nikoho. Pokládají se za věrné dědice učení opraveného, poněvadž nechtí upustiti od kalicha, od podávání svátosti oltářní dětem a od čtení epištoly českým jazykem. Ale děsí se svobodného výkladu písma, osobní svědomí podrobují tradici a auto-

i morální: bdí nad důchody a vydaji a dohlížejí, aby věřící nevyhýbali se kostelu. Proti oprávci nezmohou však ničeho a farář nemá v nich žádné opory pevné.

[1] Slula konsistoří dolejší, poněvadž zasedala na Starém městě pražském na rozdíl od konsistoře katolické, které příslušela správa dioecese za doby uprázdněného arcibiskupství, i sídlila na Hradčanech a nazývala se proto konsistoří hořejší. — Viz Tomkovu rozpravu »O církevní správě strany podobojí v Čechách od r. 1415 až 1622.« Čas. Česk. Musea 1848 str. 365—383, 441—468.

ritě, zachovávají dogmata a řády katolické, sedm svátostí, klanění tělu Páně, coelibat kněžstva. Úpadek husitství nemůže lépe býti představen než tímto sborem starců zaleknutých a zatvrzelých, duchů hrob ostřihajících.

Takto všickni, kdo nespokojili se slovy a prázdnými formulemi, hledali jinde podstatnějšího učení; vůči zmírajícímu utraquismu nová sekta vábila k sobě srdce smělejší a duchy po pravdě žíznící; pravých nástupců Husových třeba hledati v **Jednotě bratří českých**.

Bázlivostí utraquismu vysvětlují se o něco později rychlé pokroky lutheranství v Čechách. Všickni, kdo trápeni byli silnější vášní náboženskou, znenáhla opouštěli program na příště neplodný; hleděli rozkolu zjednati nějaký význam a jaksi oduševniti revoluci; byliť zcela připraveni státi se žáky reformatora německého. — Hnutí husitské bylo však příliš původní a příliš národní, aby takto se ztratilo beze stopy. Kdežto úřední náčelníci kacířství zdržovali se pokořujícím vyjednáváním, několik mužů rozhodných a pobožných položili základy k nové společnosti náboženské a vytvořili sektu, jež podlehla sice vlivu protestanství, ale nesmísila se s ním a vedle Valdenských jediná od doby střední do nové zachovala podstatu samostatnou a tvářnost zcela zvláštní.[1] **Jednota bratří českých**[2] až do bitvy Bělohorské zůstala jedním z předních živlů národního života českého, Čechům dala několik nejznamenitějších politikův a nejvýtečnějších spisovatelův, vyznačivši celou tuto dobu historickou

[1] Lechler, Johann von Wicliff und die Vorgeschichte der Reformation, II. str. 514.

[2] Kolem roku 1720 hrabě Zinzendorf na svém panství přijal několik potomků dávných bratří českých, kteří více než celé století po konečném vítězství víry katolické přese všecko pronásledování zůstali kacíři. Od nich založena byla osada od té doby proslulá, Herrnhut v Hořejší Lužici. Dosti šťastna byla jejich propaganda podporovaná náboženským obrozením XVIII. století. Dnes počítá se jich několik set tisíc v Evropě a v Americe, [*v již. Africe, Australii a v Tibetě*]. S hlediska dogmatického Herrnhutští neboli Bratrská církev (Brüdergemeine) nestýkají se více se starými bratřími nežli jakákoli jiná sekta protestantská, ale zachovali jejich kázeň mravní. Osadníci od hraběte Zinzendorfa na statky jeho povolaní přišli z okolí Fulneka na Moravě. Odtud vešlo v obyčej mluviti o bratřích moravských, k čemuž neopravňují ani prameny ani události. Bratří sami nazývali se Jednotou bratrskou a členové její, třebas bydlili na Moravě, náleželi přece k jednotě bratří českých (unitas Fratrum Bohemorum). [*Srovn. rozpravu J. Müllera „O souvislosti obnovené církve bratrské se starou Jednotou bratří českých“ v Čas. Čes. Musea 1885, str. 193 - 210, 441—455*]

zvláštním rázem svým, konečnou katastrofu povznesla hrdinstvím mučenníků svých a vyhnanství zúrodnila pracemi svých věřících. Zda nenáleží jí také nějaká část zodpovědnosti za neštěstí XVII. století? Zda příliš svéhlavou věrností ke svým naukám zvláštním nepřispěla k tomu, že v Čechách nemohla se utvořiti veliká církev lutheranská, která by byla reakci katolické kladla nepřekonatelný odpor? — Možná! Však buď jak buď, velikostí úkolu, jejž podnikla, neméně i vysokým významem mužů, jež vychovala, zasluhuje zvláštní pozornosti.[1] Žádná sekta křesťanská nerozebrala s větší smělostí a nerozřešila s větší přísností velikých problemů politické a hospodářské organisace společností lidských; v žádné také nejeví se zřejměji vliv skutečnosti nad theorií, která z počátku byla radikalní a naprostá, ale brzo zmoudřela stykem se životem.

II.

V letech po smrti Husově jakási horečka náboženská zmocnila se Čech. Tisíce lidu venkovského scházelo se na horách, aby slyšeli slova pravdy a života a vzdali Bohu poctu čistou. V těchto houfech, jež kalich opojoval mystickým nadšením, nauky nejpodivnější a sny nejsmělejší přijímány byly beze sporu; blouznění chiliastické zvláště zaměstnávalo duchy. — Před posledním soudem Kristus prý sestoupí na zemi a založí království, které potrvá tisíc let; bezbožní zahynou v strašné potopě; pod bezprostřední správou Pána vyvolení věřící

[1] Bibliografie dost úplná o dějinách Jednoty jest obsažena ve spise Schweinitzově The history of the Church known as the Unitas Fratrum or the Unity of the Brethren, Betlehem, Moravian publication office 1885. — Edmund de Schweiniz byl biskup bratří, a práce jeho má ráz apologetický, ale jest svědomitá a zajímavá. [*Srovnej Athenaeum r. 1887 str. 98-99.*] — Otázky o počátcích Jednoty prozkoumal vědecky i důvtipně J. Goll, professor university české v Praze, ve Francii zprávami svými [*o historiografii české*] v Revue historique dobře známý: Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder; I. der Verkehr der Brüder mit den Waldensern: Wahl und Weihe der ersten Priester, Paha, 1878. II. Peter Chelčický und seine Lehre, Praha 1882; články *[O Jednotě bratrské v 15. století*] v Čas. Čes. Musea 1883-1886). Vedlé Golla zná dnes nejlépe dějiny bratrské Jos. Müller: viz Die deutschen Katechismen der böhmischen Brüder, Berlin 1887. [*Srovn. Athenaeum 1888 str. 219-222*]. Viz, ještě studie Lenzovy Učení Petra Chelčického o eucharistii, Praha 1884 o očistci, Praha 1885 [*O křtu a zvláště o křtu nemluvňat v Č. Čes. Musea r. 1885. Srovn. Athenaeum 1885 str. 152-154, 222 223, 1886, str. 131.*]

žijící ještě anebo ti, kdo zemřeli pro pravdu, z mrtvých vstanou se Spasitelem a těšiti se budou z dokonalé blaženosti. V této říši svatých zrušeny budou všecky zákony lidské a zmizí rozdíly stavův a statkův. Země zbavená bezbožníků bude dosti prostranná pro ty, kdo vedou život libý a šťastný; lidé přímo osvícení duchem svatým nebudou potřebovati více ani vůdce ani řádu; kněží pozbudou své moci a bible své vážnosti. [1]

Avšak div očekávaný nenastával. Křižáci hrozili potlačením pravdy. Nebylo těžké přesvědčiti svaté, že jim samým přisluší vyplniti osud a vykonati odsudek nebeský. Táboři, ač ostatně smíšeni byli záhy se živly velmi nečistými, vedeni jsouce vůdci, kteří zorganisovavše je a v kázni držíce, užívali fanatismu jejich, třebas plně ho nesdíleli, přece vzpomínali často na první sny své; mystické naděje jejich změnily se spíše nežli zmizely, a až do konce svého nespustili se myšlenky zříditi království boží na vší zemi. Bitvou u Lipan náhle vytrženi byli z illusí svých (1434). Od té doby nemajíce budoucnosti ani vůdců ani důvěry, stali se již jen jedním z četných živlů nepořádku, které zůstaveny byly válkou až do chvíle, kdy Poděbrad přinutil je přistoupiti k úřednímu utraquismu a podříditi se arcibiskupu sněmem zvolenému. (1452).

Těžký pád po takovém vzmachu! Tolik bojů, tolik úsilí, tolik vítězství a takový výsledek! Co krve prolité, co útrap, co zřícenin! Hle, kam vedla vítězství bezpříkladná: šlechta mocnější nežli kdy jindy, zlořády obnoveny, pravda ponížena a zrazena, Ježíš poličkován od Antikrista! Obnoviti boj? Ale jak? S jakými prostředky? I kdyby únava nebyla naprostá, chyběla věc nejdůležitější, nadšení doufanlivé. Naopak uznati porážku bez obmyslu, upustiti od oněch vyšších statkův, od pravého náboženství, od evangelia! Pro mnohé z těchto lidí ještě krisí otřesených a vášní nepřemožitelnou ovládaných bylo to téměř nemožností psychologickou.

Nařízením nepotlačí se víra; ani správce tak obratný a tak vážený, jako Poděbrad, v několika letech neupokojí vzrušení lidu, je-li tak hluboké, tak zakořenělé a tak všeobecné. Konec velikých

[1] Goll poznamenává zcela správně, že Chelčický, pravý otec Jednoty, není chiliastou, a zajisté Petr ve skutečnosti nevěří, že kdy zde na zemi se uskuteční jeho ideal ctnosti a štěstí; avšak zda tento ideal sám tolik různí se od idealu chiliastů? Jeden z kazatelů nejpokročilejších učil, že křesťanům nebude více potřebí knih: není-liž ozvěna tohoto mínění v odporu Chelčického proti scholastice a proti hádkám dogmatickým a v zálibě jeho pro duše prosté, jež pravdu spatřují intuicí božskou?

hnutí politických a náboženských často jako počátek jejich vyznačuje se smělostí obrazivosti osobní, která zdá se býti projata šílenstvím. Proti vůli utraquismu zákonitého kazatelé více méně oprávnění doráželi na nejváženější dogmata o sv. Trojici, o božství Kristově; ve Chbu Františkán Jan z Wirsberka ohlašoval příchod nového vykupitele;[1] nevzdělaný sedlák Mikuláš z Vlásenice[2] měl vidění a zjevení, založil sektu Mikulášenců, jichž stopu sledujeme až do konce XVI. století. Mnoho těchto blouznivců zanikli nezůstavivše žákův, ale ze zapomenutí, v něž brzo upadá jméno jejich, nelze souditi, že neměli vlivu; abychom přesvědčili se o tom, připomeňme jen, co děje se ještě v některých kruzích protestantských, neustálou tu práci tvorby náboženské, která hýbe věřícími. Nejkrajnější strana Táborův, označená jménem Adamitů nebo-li Pikartů, krutě pronásledovaná od Žižky, nikdy nezmizela úplně; konečně vítězství mírného utraquismu přispělo ještě k utvoření nových stran:[3] přetrhavši svazky, jež ke společnému středu poutaly všecky ty, kdo nebyli spokojeni kompaktaty, bylo příčinou, že povstaly, ne snad sekty ve vlastním slova smyslu, ale volné jednoty, společnosti náboženské, útočiště nespokojených, fanatikův a všech duší, jež uprostřed zármutku a ošklivosti doby tehdejší hledali útěchy ve víře vřelejší.[4]

[1] Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens, Praha, 1878, IV. str. 54.

[2] O Mikuláši z Vlásenice viz Gindelyho Gesch. der böhm. Brüder str. 17 a 49. Srovnej Jos. Jirečka Rukověť k dějinám literatury české, Praha 1875 a článek v Čas. Čes. Musea 1876 str. 47-82 téhož spisovatele. Jest to velmi zajímavá studie psychologická, jež jasné světlo vrhá na stav duševní v Čechách za XV. století. Počet Mikulášenců byl dosti veliký; nejvíce jich bylo ve stavu selském, ale nalezáme mezi nimi také dosti šlechticů. Šlo jim hlavně o zdokonalení mravní a kdo mezi nimi prožili, byli docela připraveni ku přijetí nauky Chelčického.

[3] Srovnej Locustarium fr. Johannis Aquensis de sectis et diversitate atque multiplicatione Begardorum in terra Bohemiae *[spis věnovaný panu Zdeňkovi Lvu z Rožmitála a v rukopise chovaný v Ottobonianské knihovně v Římě. Srovnej rozpravu Jos. Truhláře O životě a spisech bosáka Jana Vodňanského v Čas. Čes. Musea 1884, str. 540].* Ve spise tom, jehož dovolává se Jireček v Čas. Čes. Musea 1876, str. 60. mluví se o Saduceich, pozůstatcích prý mrskáčů neboli flagellantů, o Valdenských a jiných.

[4] Tak dokazuje Goll v Čas. Čes. Musea 1884, str. 37. Gindely a Palacký zacházejí příliš daleko, mluvíce o vlastních sektách, co znamená ponětí přesného učení a pevného ústrojí. Jisto však jest, že země byla plna vření, že autorita náženská byla velmi nejistá a že takový stav věcí přirozeně v zápětí měl tvoření se neodvislých skupin.

Je-li nějaká podoba, nějaký svazek přímý mezi Jednotou a většinou těchto volných jednot náboženských, které povstaly v Čechách z rozkladu husitství? Žádným faktem nelze toho potvrditi. Zvláště bylo by vážným omylem viděti v bratřích následovníky Táborů:[1] lišíť se od sebe jak učením tak životem. Naopak není pochyby, že všeobecné vření duchů za této doby působilo značným, ač nepřímým vlivem na základ a pokrok Jednoty; poskytovaloť jí jaksi potřebného ovzduší mravního. Věci zřejmé a bezprostřední nepřispívají vždy a nedostačují nikdy k úplnému vysvětlení. Ve společnosti náboženské pevněji ustavené a novými ideami méně zmítané učení Chelčického nebylo by vzniklo nebo bylo by zajisté zůstalo bez ozvěny. Sny chiliastické, tužby demokratické, zvyky svobodného bádání, potřeby svědomí předrážděného dlouhou dobou hádek a zápasů, rovněž jako malomyslnost, výsledek to dřívějších porážek, byly, ne-li příčinou, aspoň podmínkou vzniku a rychlého pokroku Jednoty.

Takto připravena byvši okolnostmi všeobecnými, zrodila se ze setkání několika žákův arcibiskupa utraquistického Rokycany s mužem málo výmluvným, vzdělání prostředního, jenž neměl jiné autority, než jaká vyplývá z přesvědčení a z hodnosti mravní, **Petrem Chelčickým**.

Rokycana, jak víme, nebyl ani velikým logikem ani vynikajícím theologem, ale zachoval čistou tradici husitskou. Kacířství původně vyšlo z myšlenky o obrození mravním. Jako kazatelé betlemští tak i Rokycana myslil, že dlužno přede vším očistiti duše a přivésti věřící opět k opravdovému plnění přikázání Spasitelových. Když vystoupil na kazatelnu svou v Týně, povýšen jsa nesmiřitelným záštím naň se sápajícím, ctěn pro čistotu mravů svých, téměř mučenník od doby zkoušky mužně přestálé, lid tlačil se kolem něho a v kázaních jeho nalézal opět trochu bývalého nadšení svého. Mělť některé vlastnosti velikého kazatele prostonárodního, vroucí přesvědčení pře-

[1] »Za pokračování Táborských bratří i Jednotu bratří pokládati jest omyl, ačkoliv o tom pochybovati nelze, že i s této strany Jednotě členů přibylo« (Goll Čas. Čes. Musea 1884, str. 159). — Bratří vždy protestovali hlasně proti směšování jich s Tábory, jaké snažili se dovozovati nepřátelé jejich, a protestace jejich byly zcela oprávněné; vhodno však připomenouti, že Táboři úředně odsouzeni a mínění veřejnému nepříjemní byli spojenci velmi pohoršlivými, a nejobyčejnější opatrnost radila bratřím, ne-li zveličovati, aspoň velmi přesně vyznačovati rozdíly obou stran.

cházející na posluchače, sílu přemáhající pochybování, často drsnou svobodu myšlenky a výrazu. Obracel se k lidu, ku prostým, vyhýbal se polemikám a otázkám dogmatickým, které působí nesvornost a zmatek; chtěl' odvrátiti duše od hříchu a zatracení.[1]

Ačkoliv utraquisté nepřijali všech puritanských přepjatosti táborských, přece za let válečných zachovali v Čechách řád dosti přísný. Sotva že kompaktata byla zjednána, vzrušení ochablo, a jakási reakce povstala proti zákonitému asketismu. Lehkostí mravů svých dávali Praze pohoršení cizinci a páni z průvodu nejprve Sigmundova,[2] později Ladislavova; drahně Čechů následovalo jejich příkladu. Obyčejná to odveta povahy lidské, jestliže podrobena byla na čas kázni příliš tuhé. Mimo to splétalo se tehdáž s tím ještě trochu vzdoru: pokaženost byla pravověrná a rozpustilost protestovala proti kacířství.

Rokycana dorážel prudce na drzou bezbožnost, na lhostejnost, na neřesti roztahující se s porušením přikázání. Provázela ho při tom ona důvěřivá smělost kazatele, jenž zastupuje Boha na zemi, volá před soud svůj pány i poddané, chudé i bohaté. »Nu, vy, páni, panoše, rytíři,« táže se, »nečiníte-li křivdy žádnému, neutiskáte-li žádného, neučiníte-li násilí žádnému, neodřete-li, neobloupíte-li chudinky své ani žádného? Nevezmete-li křivě, bezprávně jednoho haléře s chudiny, aby mohli nežalovati na vás, v pravdě tak-li jest?«[3] — Chvílemi zdá se, že v jeho rozhořčených protestacích

[1] Kázaní Rokycanova nezachovala se nám, ale máme postillu jeho (výklady a kázaní na neděle a svátky přes celý rok), z níž poznáváme dosti jasně jeho umění; jsou to opravdová kázaní určená ke čtení. Složena byvše za vlády Poděbradovy, to jest v době, kdy časem způsobeno bylo utišení, mohou uznána býti za soubor spíše umírněný díla kazatelova. Některé úryvky z nich uveřejněny byly ve Výboru literatury české II., str. 737-745; nejvýznačnější vyňatky podány jsou od Golla v Čas. Čes. Musea 1879, str. 64-70. *[Otisk ve Výboru lit. č. není ukázkou z postilly Rokycanovy, nýbrž z díla cizího, Hankou zcela libovolně Rokycanovi připsaného. Srovnej důkaz prof. Golla v Čas. Čes Musea 1879, str. 62—63, kdež obhájen též literární význam pravé postilly Rokycanovy].* Někteří věřící činili si také zápisky nebo výtahy z kázaní Rokycanových; Goll uveřejnil některé z těchto záznamů (Čas. Čes. Musea 1884, str. 45 a násl.) Vzácných pramenů těchto lze však užívati jen s jistou opatrností; neníť skutečně ničím prokázáno, že by myšlenka kazatelova nebyla více méně pozměněna.

[2] Sigmund vešel do Prahy v měsíci srpnu a již v září Rokycana káže velmi prudce proti kostkářství, smilstvi a jiným hříchům, jež množily se vinou lehkého dvoru císařského. Tomek, Dějiny Prahy VI., str. 8.

[3] Čas. Čes. Musea 1879, str. 201.

proti potlačování a utrpení lidu slyšíš ozvěnu hněvů demokratických, jimiž rozníceni byli Táboři. »Sedláci, nebožátka, vše musí nésti. On, nebožátko, pojí chleba suchého a napí se vody a pánu daj, ať hoduje. I aby toho buoh nechal bez pomsty? Aha, nikoli.«[1] Však jsou-li tito utlačení nevinni? Není-li bída jejich spravedlivým trestem za hříchy jich? A kazatel tepe i je nelítostně s onou nespravedlivostí svrchovanou, jež horlí proti marnůstkám prominutí nejhodnějším jakožto proti hříchům nejtěžším, s onou nemilosrdnou prudkostí kněze, jemuž vše světské jest poskvrněním.[2] Čteme bez přílišného údivu kletby vyslovené proti oděvu, kostkářství, tanci, klenotům, náramkům, střevícům červeným, rukávům do země; jiná místa zdají se nám docela podivná a téměř odporná, když na příklad svolává hněv boží na »tyto matky a otce, ježto z té hovadné milosti děti připravují, fiflují, ono třevíčky červené, oboječky. Ježto kdyby máti po křtu, vezmúci meč, i sraubila dítěti hlavu, méně by mu uškodila, nežli ihned z mládí vedouce je k pýše světa, nébrž prospěla by jemu, pomohúc jemu do nebes. Co jest Erodes zlého těm dětem učinil, zmordovav je, an prospěl, že mučedlničí korunu vzali?«[3]

Jest na jevě, že kazatel již není úplně mocen sama sebe, že ovládán jest a unášen věrou svou: v tomto náčelníku strany jako by byl tribun, jenž marně snaží zdržovati se. Chce býti mírným a hledí nespouštěti se učení pravověrného: jestliže odporučuje čítání evangelia, zavrhuje výlučnou pýchu těch, kteří kromě písma svatého odmítají jakéhokoliv vůdce, i prohlašuje autoritu otců sv., doktorův a tradice; kárá špatné kněze, ale vzpírá se každé snaze popírati užitečnost stavu kněžského; co do pocty svatých, zákonitosti války nebo trestu smrti zamítá rovněž výstřední učení.[4] »Dejž nám, milý Bože, říkával, v prostředek uhoditi«. Této milosti nebylo mu popřáno: každé chvíle letora vítězí nad rozvahou a proklouzají mu slova dále sahající, nežli kam myslí a chce. Praví, že církev pozbyla

[1] Ibid. str. 203.

[2] Ku příkladu jako rady ve příčině manželství (str. 200). Jest tu množství podrobností určitých, jež mohly by býti podány jen v překladě latinském. — Jinde naivnosti: po celé řadě prudkých útoků proti Pikartům spisovatel udává znamení, podle kterého poznáme, že jsou špatnou stránkou, jejich nesnášelivost, ale nepozoruje, že důvod obrací se proti němu (str. 210).

[3] Čas. Čes. Musea 1879, str. 209.

[4] Viz Golla Čas. Čes. Musea 1884 str. 39 a str. 46-47.

moci své, protože odchýlila se od zákona Kristova, že dlužno oživiti opět evangelium, na něž svět znenáhla zapomíná, ač v něm jediná jest pravda a spasení: »Milí křesťané, nedejte se sklamati, pravát jest pravda, nemajíť proti tomu žádného písma stálého. Pakli mají, nechť okáží, chcem opraviti . . . A pro Buoh nehleďte na to množství, na ty zástupy. Nebo vždycky od počátku v množství bylo pohanění a v malém počtu požehnání... Pomníte-li, jaká vojska bývala z Míšně i odjinud, chtíce zákon boží zahladiti, a vždy milý Buoh pomáhal, že málo bylo Čechův a velmi veliká vojska přemáhali.« [1] Podivuhodná slova, z nichž přirozeně nevyplývá hrubě vážnost řádné autority. — Obřady a svátosti nejsou prý k ničemu bez vnitřní přeměny, kněží mají povinnost obraceti hříšníky k dobrému nejen napomínáním ale i vyobcováním, slabost a hříchy jejich jsou hlavní příčinou zkaženosti obecné a spíše uvidíš jelena na mostě pražském než dobrého kněze. [2] Zda takto chtěl úctu ke stavu kněžskému učiniti obecnější a hlubší? O povinnostech křesťana kreslí obraz znamenitý: »Spravedlnost židovská byla hlava za hlavu, oko za oko, zub za zub. Křesťanská spravedlnost dokonalejší, ne zlé za zlé, ani lání za lání . . . . Buoh ráčil říci: Mně pomstu poruč! . . . Hle nemáš se mstíti, jako vy mnozí mstíte se až k smrti, někoho káží oběsiti, jiného stítí, upáliti, odříti, na kuol vstrčiti. Z těchto řečí vy můžete porozuměti, kto jest pravý křesťan: že ten, který miluje netoliko přátely, ale také nepřátely a své protivníky, hance, posměvače. Také ktož almužnu dává ne na chlúbu lidí, kto se modlí v skrytosti tam někde v pokojíku v súkromí, kto se postí s ochotností bez tesknosti. Tyto povahy kto má do sebe, ten jest křesťan pravý, kto nesoudí a nepotupuje bližního svého, kto má úmysl umříti pro pána Krista, pro jeho pravdu velebnú. To jest pravý rytíř a křesťan věrný. Někdeť jsou v tišině, ježto o nich svět neví.« [3] Jakým právem osmělí se později zavrhovati ty, kteří **žili v tišině** a nežádali na světě, než aby jich neznal?

O několik let později první členové Jednoty byli poněkud pohoršeni, když Rokycana nechtěl postaviti se v čelo jejich a utéci s nimi daleko od zmatkův a hříchů světa; pocítili hněv a litost, když spatřili ho po jednou mezi pronásledovateli svými; obviňovali jej, že řídí se okolnostmi, že dotíral na církev, pokud myslil, že jej

[1] Čas. Čes. Musea 1879 str. 208.

[2] Loc. cit. Srovn. ještě výslech kněze Martina Rokycana Čas. Čes Musea 1884 Goll. str. 455-456.

[3] Čas. Čes. Musea 1879 str. 209-210.

ohrožuje, a že nyní popírá slova svá, nemaje se čeho obávati od Říma. Nespravedlivé to obžaloby. Nic nesrovnává se méně s povahou arcibiskupa utraquistického než taková dlouhá přetvářka, ze které byl obviňován: jestliže však někteří z posluchačů jeho vyvodili ze slov jeho závěry, jichž on se lekal, byla-li to jen chyba jejich? Jestliže v upřílišených obrazech nespatřili vždy učení umírněné a v prudkém nadšení víru ustálenou, nebyla-li příčinou toho jakási neopatrnost kazatelova? [1] Aby ukázal žalostné následky roztržek náboženských, přirovnával rád církev k vozu, do něhož zapřažen jest kůň napřed i v zadu: oba táhnou vší silou, ale vůz nejde ku předu. Později obraz obrácen vtipně proti němu. Povznášel se každé chvíle k názorům nejradikalnějším, ale byl to vždy jen lichý rozběh; byloť pevné pouto vížící jej k církvi katolické, ale na neštěstí nebylo to vždy pozorováno. Jak často i jinde bylo poznáno, co jedná, jest mnohem spíše člověk sám nežli mínění jeho. Toto posluchačstvo tolika spory a boji připravené a rozpálené lačně přijímalo prudkost a odhodlanost. Důsledkům z kázaní svých vyvozovaným Rokycana spíše se divil nežli se pro ně horšil i hleděl konejšiti pohnutí způsobené, ale slovo puštěné nelze více chytiti. Tento bázlivý utraquista, jenž po všecken život svůj bál se myšlenky, upadnouti v kacířství, poznal, že vychoval sektu nejsmělejší a vší minulé pověry nejvzdálenější ze všech, které vůbec kdy vznikly v křesťanstvu.

»Nuže, milí křesťané, hnou-li vámi tyto řeči? Rci: Nic. Právě se má tento lid jako osel. Huď oslu na lautnu, osel slyší teď, ale

[1] Z příkladu o sobě dosti nepatrného zdá se mi, že lze si učiniti úsudek dosti správný o malé střízlivosti řeči arcibiskupovy a o nedorozuměních, jež z toho vyplynula mezi ním a posluchači jeho. — Za prvního pronásledování bratří vytýká se jednomu z kněží jejich, Martinovi, že neklaní se svátosti oltářní a že neuctívá svatých podstat. »I mistr to oznamoval — a muož býti, že ještě — že zvláštní a největší čest tělu pána Ježíše jest hodné přijímání« odpovídá Martin, obraceje se k Rokycanovi, a připomíná jiný výrok jeho, že »klanění Bohu nejlepší jest poslušenství.« — Arcibiskup nepopírá těchto slov a jenom vysvětluje, že nemají významu, jaký Martin jim připisuje, nikdy prý nemínil odporovati klanění se svátosti oltářní; nemá sice té ceny před Bohem jako svátost hodně přijatá, ale proto nesmí býti opomíjena. »Tehdy já, kdybych v měšci měl haléře a peníze stříbrné a zlatý také, ježto jest nejdražší věc, protož bych měl zavrci halíře, protože mám zlatý, jenž jest nejdražší věc?« Martina však nepřesvědčil. — Kdo jest vinníkem? Zda ten, kdo ve věcech tak choulostivých užívá nebezpečného přirovnání, čili ten, kdo přijímá je v zřetelném a naprostém smyslu jeho? Bratří přidrželi se kázaní Rokycanových doslovně, ale nemohl-li on předvídati, že se tak stane?

žádného kochání z toho nemá. Tak tento lid slyší slovo boží a nic jím nemuož hnúti.« Však všickni nezůstali lhostejni k výkladům jeho, a brzo utvořila se pod kazatelnou jeho skupina posluchačů pozorných, vytrvalých, spasením svým zaujatých a odhodlaných, zasloužiti si ho svou dobrou vůlí a svým úsilím. Z těchto posluchačů nejnábožnější a nejznamenitější byl synovec Rokycanův **Řehoř,** pravý zakladatel Jednoty bratří českých.

Řehoř[1] pocházeje z rodu šlechtického, ale chudého i vzdělání jsa dosti značného, nebyl nikdy sváděn radostmi a žádostmi toho světa. Ne že by bylo se mu nedostávalo odhodlanosti nebo že by byl neobratný v obcování s lidmi, projeviltě to jasně za let pronásledování. Nedbaje namahání a nebezpečí stačil tehdáž ke všem úkolům: v obraně i ve správě vyniká horlivostí a vírou apoštola, jest živou páskou vížící v jedno houfce věřících po celých Čechách rozptýlených. Zachrání Jednotu, ne aby stal se náčelníkem strany, ale z povinnosti, nedomáhaje se jiné přednosti než obětavosti a oddanosti. Doby náboženského vzrušení plodívají takové duchy zmužilé i zdrželivé, neděsící se neštěstí, ale úspěchu, projaté jediné čistotou a spravedlností. Málo staral se o věrouku, nedůvěřoval mudrctví a mudrcům, ale lačněl a žíznil po Ježíši Kristu. Když před několika lety Příbram chtěl utraquismu dáti řeholní kněžstvo, Řehoř se zápalem uposlechl vyzvání jeho a spěchal do kláštera Slovanského, od něho založeného, jenž otvíral se mu jako kýžené útočiště.[2]

[1] O Řehoři viz Palackého Dějiny národa Českého IV., č. 1., str. 424—427; Gindelyho Gesch. der böhm. Brüder I., str. 21; Jirečkovu Rukověť II., str. 164; a Gollovu monografii o Jednotě bratrské v 15. století v Čas. Čes. Musea 1884., str. 156—159 a str. 167—169. *[O rodu Řehořově první zmiňuje se br. Vavřinec Krasonický, že totiž byl „zemanský člověk"; že byl synem sestry Rokycanovy uvádí teprve Blahoslav ve své Summě z r. 1556.: „Gregorius, sororis Rochezanae filius, homo nobilis, licet pauper." Palacký svědectví Blahoslavovo zavrhuje, protože v nejstarších pramenech a zvláště ve spisech a listech Řehoře samého nic není, co by se dalo vykládati na Rokycanovo ujcovství. Srovnej Golla v Čas. Čes. Musea 1884, str. 167.]*

[2] *[Na styk a shodu přiznání Řehořova v listu ku podkomořímu Vaňkovi Valečovskému („Což jsem já někdy v Slovanech kázal") se zprávou Starých letopisů k roku 1446. o obnově života řeholního v klášteře Slovanském upozornil prof. Goll v Čas. Čes. Musea 1884, str. 158. Klášterem Slovanským míní se tu starý klášter „na Slovanech", slavné dílo císaře Karla IV, útulek dávného obřadu a písemnictví slovanského. Klášter poplenený r. 1419. od husitů zanikl v nepokojích válečných, až r 1446 mistrem Příbramem učinen tu pokus o obnovu života řeholního tak, aby také strana pod obojí měla svůj klášter a řehol-*

Kolem něho, snad v tomtéž klášteře Slovanském, shromáždila se hrstka věřících, kteří znepokojeni jsouce až do hloubi srdcí svých pomyšlením na bídu svou, chtěli pokusiti se o uskutečnění idealu, jaký jim líčil arcibiskup.

Styky Rokycany s posluchači jeho brzo staly se dosti důvěrnými; mezi mistrem a žáky vyvinulo se přátelství něžné a věrné (1453). Žádali po něm rady přesnější a vedení bezprostřednějšího. Nade vše trápeni byli bázní, zda zlý kněz hříchy svými nepozbývá moci udělené jemu posvěcením? Střezte se kněží nepravých a nevěrných, kázával arcibiskup, ale hledejte těch, kteří jsou věrni, a od nich učte se slovu božímu. Jestliže náboženské výkony kněží nehodných nemají žádné ceny před Bohem, zůstávajíce při nich, nedáváme-li se v nebezpečí, že postavíme se jaksi mimo církev? Rokycana celkem kloně se úplně k učení katolickému o nevyhladitelnosti posvěcení kněžského, smiloval se nad úzkostmi jejich: povzbudil je, aby vyhledali si vůdce, jehož život zdál by se jim dostatečnou zárukou. Za tím účelem prošli celou zemí, jich »zmocnil se jakýsi nepokoj od místa k místu je pudící, který často na počátcích hnutí náboženského spatřujeme«,[1] vábeni střídavě ku kněžím pobožností svou a ctnostmi nejproslulejším brzo jati opět nejistotou a pochybnostmi, dotčeni ve víře své nebo ve svědomí mravním, nenalézajíce nikde klidu ani míru.[2] Nicméně nadšení jejich ještě zdvojnásobeno bylo jakousi opatrností, mírností a zdravým rozumem; nemálo rozhořčeni byli výstřednostmi pobožnosti málo osvícené; rovněž kruté bylo zklamání jejich, když poznali jednu z oněch jednot nábožných za této doby nejznámější »bratry Vilémovské«.[3] Upadliť mezi fanatiky skoro až k šílenství zacházející v úctě svátosti oltářní, která po celé skoro století ovládala celou zemi, a věřící, že přijímáním svátosti oltářní vyhlazují se hříchy i bez pokání a uzdravují se neduhy tělesné i duševní.

níky. O zajímavých osudech kláštera Slovanského viz rozpravu Křízkovu v Archaelog. Pam. r. 1854.]

[1] Goll v Čas. Čes. Musea 1884, str. 40.

[2] Velice zajímavý obraz tohoto těkání, pátrání a úzkosti duševní shledáváme v nejdůležitějším polemickém traktatu proti bratřím složeném v XV. století, v Obraně víry proti Pikartům (Čas. Čes. Musea 1884, str. 53).

[3] Asi v roce 1454. nebo 1455. *[Vilímovští nazýváni byli ne bratřími, nýbrž, jak se zdá, „nábožnými" Vilémovskými. Snad stáli v nějakém spojení se zpustlým klášterem Vilémovským, kde roku 1521. vytištěna byla Chelčického Síť víry. Goll v Čas Čes. Musea 1884, str. 49].*

Rokycana, dojat jsa málomyslností jejich, předsevzal si seznámiti je s mužem, k němuž, ač událostmi byl vzdálen od něho, a třebas ve vážných věcech lišil se od něho, přece zachoval velikou úctu, s Petrem Chelčickým. **Rokycana** jest bezděčný a kající otec Jednoty, **Řehoř** její ústrojce a **Chelčický** její učitel.[1] Posluchačům Rokycanovým až posud dostávalo se toliko povzbuzení, v Chelčicích měli nalézti učení, to jest nevyhnutelnou podmínkou rozvoje a života každé společnosti náboženské. Tak zakládá se ústřední jádro, k němuž později více méně rychle přidávají se nespokojenci, mystikové, lidé zklamaní v síle a v rozumu, zkrátka všickni, kteří nebyli spokojeni úřední církví a státem, a kteří v sektě nové vyhledávati budou klidu, útěchy a naděje.

III.

Málo lidí zavdalo podnět k tolika pracím a kontroversám jako **Chelčický!** Zkouškou nebezpečnou bývají taková bádání a takové polemiky. Petr vyšel z nich vždy větší. Čím lépe ho poznáváme, tím tklivější úctu pociťujeme k němu. U něho vše mluví k srdci, protože vše plyne ze srdce, učení i výmluvnost. Prostý dědinník beze lsti, bez nároků vědeckých, bez lichých slov vzdělává církev, jež zdá se na chvíli, že podmaní celou zemi českou, i přetrvá staletí pronásledování a nezahyne v něm. A jakou to mocí tajemnou? Silou čisté duše. Nejvíce povznáší jej jeho úplná zprostnost, zapomenutí všelikých ohledů zevnějších, nedostatek rozvahy a sebelásky. U nikoho nenávist světa není úplnější a upřímnější. Roku 1521 vytištěno bylo[2] nejznámější dílo Chelčického S í ť v í r y. »Kniha tato«, praví vydavatelé v předmluvě své, »složena a sepsána jest od muže ctného a šlechetného a v naději i svatého, k tomu dary Páně osvíceného a moudrostí ducha svatého bohatě naplněného . . . . . Mnoho rozličných knih . . . sepsal a protož kdožkoli v těchto knihách . . . čísti budeš, poznáš, žeť pán Bůh nad našimi milými předky neráčil se jest zapomenouti, ale že jest ráčil v ně ducha svatého složiti«. Právě tak jeví se nám Chelčický: n a p l n ě n B o h e m; všecko původu

[1] Müller v kritice práce mé poznamenává, že to jest pravdou toliko pro první dobu Jednoty. — Od doby Lukášovy odděluje se ona zajisté úplně od prvních zakladatelů svých v příčině dogmatické, ale duch Chelčického trvá v ní přese všecky přeměny.

[2] *[Na klášteře Vilémovském péčí Chvala Dubánka. Srovnej str. 221. našeho díla.]*

lidského, řády politické i církevní, staleté tradice, nauky mudrcké zavrhuje bez lítosti; jen jediný má cíl: naplniti zákon Kristův. Oči své maje upřeny k Pánu, dožije se událostí nejtragičtějších, nejsa jimi zasáhnut, soustav nejvelkolepějších, nejsa jimi oslněn. V době, kdy záští různých škol jest prudké, bojuje proti všem stranám, neztráceje jejich přízně a úcty;[1] v něm tuší ony něco vyššího nad malicherné hádky své, cítí vanutí ducha božího a sklánějí se. V době, kdy se rojí tolik učení, dovede býti původním bez vynalézavosti: béře myšlenky své téměř všady, ale poměrná důležitost, již jim přičítá, důsledky, jež z nich vyvozuje, a výraz, jímž je vyjádřuje, dávají jim cenu a smysl téměř nový. Jeho názory zdají se někdy tak moderní, řešení, jaké navrhuje, někdy shoduje se s nynějšími poměry tak znamenitě, že sváděni jsme spatřovati v něm revolucionáře. Proč ne? — S podmínkou toliko, že jeho nadšení a povaha mají kořeny své ve středověku. Konečně otázky hrubě se nemění, pouze formule se různí; pod rozmanitým rouchem podstata lidská zůstává touž, zmítána jsouc týmiž potřebami, zaujata týmiž sny. Koho dnes nazýváme revolucionářem, ve středověku zván byl světcem.

Vědomosti naše o životě Chelčického jsou velmi kusé: neznáme ani kdy a kde se narodil a umřel.[2] Nejspíše narodil se v posledních letech XIV. století v Chelčicích, vísce u Vodňan, nedaleko od místa, kdež asi o dvacet let později povstalo město Tábor. Odebrav se do Prahy, účastnil se hnutí náboženského, které zachvátilo tenkráte Čechy, a byl laskavě přijat od mistrův i kazatelů;

[1] Tato úcta jasně vysvítá z úsilí jednotlivých stran o získání jeho; přátelství, zdá se, že přežilo i konečnou roztržku. Podivno, jediným zlozvukem vyznívá obžaloba, vznesená proti němu od bratra českého (1524). Ale Lukáš, svědek vždy dosti podezřelý, skládá tu dílo polemické, a vypravování jeho, ostatně s ohradami podané, nemá žádné autority.

[2] Nezdá se mně potřebou pouštěti se do přetřesu sporných míst v životě Chelčického. Dlouho tvrdilo se, že byl ševcem; je to legenda zakládající se na nejapném omylu inquisitora Henrika Institoris. Pravdě velice se podobá, že nedošel posvěcení na kněžství. O životě a učení Chelčického uvedli jsme již mistrnou studii Gollovu »Quellen und Untersuchungen II. díl;« k ní druží se rozprava téhož autora Petr Chelčický a spisy jeho v Čas. Česk. Musea 1881 str. 337, velmi důležitá pro biografii a bibliografii. Srovnej ještě Jirečkovu Rukověť a Šafaříka v Čas. Čes. Musea 1874 str. 98. Schulz uveřejnil o zakladateli Jednoty — v Osvětě (1876) — práci výmluvnou a duchaplnou, jež prospěla mně znamenitě četnými výtahy ze spisů Chelčického k ní připojenými. [*Otisk práce té vydán v Matici lidu r. 1882 ročník XVI č.* 2.]

ti odpovídali na otázky jeho, pomáhali mu při bádání jeho, ba dávali mu výpisky (české) ze spisů, kterých pro svou neznalost latiny nemohl čísti v původním jazyce. Šťastná nevědomost! Jí děkovati jest, že nepoznal hrozného jha scholastiky, tíhy oné subtilní a složité filosofie, kterou vlekli se po všecken svůj věk všickni, kdož prošli školami. Jeho spisy zajisté mají někdy ráz doby své: skladatel rád rozumuje prostředkem citatů, kupí roztřiďování a rozdělování [1], ale nákaza byla toliko nepřímá a nedotkla se vnitřního jádra: pravidla, jež si složil, unavují ho záhy, podává se svému nadšení, ruší plán vytčený, neřídí více myšlenek svých, nýbrž stržen jest jimi, ztráceje se v odchylkách, ale podporován svým vznětem brzo prostým, brzo obrazným, hned drsným, hned něžným, vždy však upřímným a dojímavým. Většina theologů českých, zvyklých mysliti po latinsku, nesnadno psali česky, a jejich sloh rozvláčný, přeplněný, těžký a temný pro živly cizí prozrazoval nucenost a násilí. Řeč Chelčického jest prostá vší přísady; je to řeč lidu, mezi nímž stále žil; někdy jest poněkud rozvláčná, perioda zaplétá se a dlouží, spisovatel zápasí s nástrojem ještě nedokonalým, ale myšlénka vytryskuje proudem, a dojem je tím mocnější, čím méně byl předvídán a očekáván.

Chelčický, kdyby byl studoval na vysokém učení, těžko by byl odolal převážnému vlivu některého učitele nebo systemu. Byv jen hostem, a nikoliv žákem, zachoval si neporušenou svobodu svou: vedle Husa dokládá se protivníka jeho Štěpána Pálče a Stanislava ze Znojma. Po všecken život svůj zůstává osamocen uprostřed jednotlivých stran, odtržen od strany mírné pro pověrečnou úctu, jakou chovala k církvi katolické, vzdálen od Táborů pro jich výklad tajemství eucharistie a ještě více pro jich fanatism válečný. Nic mu nebylo více proti mysli; již roku 1419 vyslovil se proti zákonitosti války dle příkazu slova Ježíšova: Nezabiješ! Když mistři pražští prohlašovali, že dovoleno jest mocí obhajovati pravdu ohroženou, tepal je jménem zabíječů. Hlas jeho zanikl ve vřavě válečné, a on uchýlil se v ústraní a v rozjímání. Po patnácti letech, když kompaktata měla býti zjednána, v době, kdy nejpevnější přesvědčení se viklá, kdy nejtužší odvaha se láme a podává všelikým ústupkům, přerušuje mlčení své, aby vzepřel se zbabělému vzdávání se a bezbožnému zříkání. Jako dříve kázal pokoj tomuto národu po násilnosti

[1] Naučil se snad trochu jazyku latinskému, ale znalost jeho nebyla nikdy úplná.

žíznícímu, tak volá nyní tomuto lidu po pokoji prahnoucímu: Nic není hotovo, vše třeba teprve počíti. Není vlastností všední duše, takto stavěti se proti všeobecnému hnutí. — Veliká chyba byla spáchána tím, že mečem chtěli zákonu božímu pomáhati k vítězství. »A trvala válka ukrutná na patnáct let se záhubami přílišnými, s velikými strachy a davy.« Co obětí! Co vsí lehlo popelem! A ještě tyto hmotné škody nejsou ničím proti úpadu mravnímu, proti zkáze duší v temnotu a zmatek sektářský zbloudilých. »Falešní proroci roztrhali jsou ten lid rozličnými naučeními v roty, a lid postaven jeden proti druhému, a tím jest nejvíce láska umrtvena, a zlost veliká povstala mezi lidem. A z toho veliké zatočení u víře i v svědomí jest ostalo mnohým a tak pochybování a lekání a skrze to veliké zamúcení, ježto jsou pro nižádné škody tělesné a trápení nebyli tak obtíženi zámutky jako pro ta zapletení u víře, nevědouce co držeti za pravé, ano onen kněz jinak a onen jinak učí.«[1] Antikrist pozvedá hlavy své a pastýři lidu zapomínají na úkol svůj, ale pravý žák Kristův necítí ani únavy ani zoufalství a nespouští se povinnosti své. Aby všem prospěl dobrým slovem a pomohl každému, kdo zanedbáván jest od přirozených učitelů svých, Chelčický napsal Postillu, jež jako v zárodku obsahuje již celou soustavu jeho, jak vyličuje ji později v nejznamenitějším díle svém, v »Síti pravé víry.«[2]

Bůh, aby vykoupil lid svůj, poslal mu syna svého, a zraky křesťana mají stále býti obráceny k tomuto vzoru a pánu. Ježíš jest nevyhnutelný prostředník mezi Bohem a člověkem. S větší prostotou a odvahou nežli přesností Chelčický dotýká se tu nebezpečného problemu znovuzrození člověka milostí boží, zásluhy osobní a zakročení božího. O tomto kuse svádí se v nitru jeho boj bolestný. Slovo Kristovo jest tak výslovné, podobenství o vinici a děl-

[1] Chelčického Postilla. Doklad uvádí Schulz v Osvětě 1875, str. 150.

[2] Postilla složena byla v letech 1435—1443; Síť víry za mezivládí, které nastalo po smrti Albrechta Rakouského (1439). Lidé ztrácejí se v temnotě nevědomosti a hříchu jako ryby v moři; sítí víry vracejí se světlu. Na neštěstí dvě velryby vnikly do sítě této, papež a císař, potrhali ji, a od té doby zlo panuje na zemi. Hlavní díla Chelčického jsou dále: Výklad na pašiji sv. Jana (velmi důležitý pro poznání učení jeho o milosti); O šelmě a obraze jejím *[dle domnění prof. Golla (Čas. Čes. Musea 1881, str. 19) titulem tím nazvána celá řada traktatů, zvláště o těle božím, o Antikristu, o základu zákonů lidských a j. Vydání Comenia 1891.]*; Roty české a j. Srovn. Čas. Česk. Musea 1886, str. 276.

ních tak jasné: vrací se k němu častěji a koří se milosti boží. Ale jeho pokorné poslušenství nepotlačuje v něm tajnou nespokojenost a jakýs odpor jeho praktického rozumu a jeho horečné ctnosti. S jakým účinem lze kázati o snaze po dobrém, počíná-li se prohlášením marnosti všelikého skutku lidského? — Chelčický však zamítá všeliké smlouvání a zatajování. Ježíš přinesl nám pravdu úplnou a naprostou a tuto pravdu uložil ve svém evangeliu: v něm a v něm pouze jest světlo a život. Kdokoli, vzdaluje se od něho jakkoliv, upadá v blud a hřích. Jest směšno mluviti o vývoji a pokroku v církvi; našimi jedinými vůdci, našimi jedinými učiteli jsou bezprostřední žáci Ukřižovaného, kteříž obdrželi učení z úst jeho nebo z úst apoštolů jeho.[1] Marně náš ubohý rozum se znepokojuje: skloňme se před sliby toho, jenž zemřel za nás. Byli bychom ztraceni bývali, jeho obětí vykoupeni jsme; jeho krev prolitá vysvobodila nás od věčného zatracení; vlastní silou svou nemůžeme vybaviti se z hříchu a zavržení. »Ani dlouhou ani prací krátkou nemohl by nižádný zasloužiti království nebeského, když by jeho Bůh z milosti každému nedal.«

Sotva že však Chelčický přiznal bídu lidskou vůči milosrdenství božímu, rychle dává již také vůli a skutkům pokud možná velkou účast. Církev katolická, jež měrou tak vynikající rozumí potřebám praktickým, byla rovněž přinucena víc a více v polostín vzdalovati tajemství ospravedlnění věrou: uznávala je, ale platonicky. Chelčický přidržuje se potřeby věřiti pevně ve spasení milostí boží, protestuje proti nevázanosti mravní, fatalistické lenivosti a zříkajícímu se očekávání; předurčení zmírňuje se a oslabuje, až téměř mizí. — Velmi po skrovnu jest těch, kdo spaseni jsou věrou bez skutků; dílo naše není ničím bez víry, ale nezapovídá se nám pracovati přímo k zasloužení vyvolení božího. Jsme-li naplněni věrou živou a láskou

[1] »Všecky věci dány jsou od otce Kristovi, to jest všeliká moc k učinění spasení plného všem v něho věřícím, tak aby neměli potřebí hledati jeho jinde v které věci nebo v kterém člověku kromě něho. Nebo kdož jeho jinde hledá, ten jeho nenalezne, protož ani v papeži, ani v moci jeho, ani v jeho ustaveních, ani v biskupích, ani v jich koních spasení jest, nebo falešná jich moc, falešná jich ustavení, falešné jich množství koní k spasení, falešné zdi vysoké kostelů a klášterů k spasení. Jediný Kristus jest pravda k spasení všem věřícím v něho.« (Osvěta 1875 str. 299). «Neroď se báti nižádný pro mnohé veliké hřiechy, ktož má vóli dobrú a ktož věří, že jest tato studnice otevřiena tak štědře, aby se v nie mohl umyti vešken svět ode všech nečistot, což jich móž mieti, jako jeden člověk, a jeden člověk jako vešken svět.« (Výbor II. str. 613).

k Bohu a jestliže v této víře a v této lásce bojujeme proti ďáblu a zvítězíme nad tělem, Bůh splatí nám to. Běda těm, kteří reptají, to jest těm, kteří všecku důvěru svou skládají ve vlastní spravedlnost svou: pýcha jejich bude potrestána, ale jestliže pravou a pevnou zárukou našeho vykoupení jest pouhá láska Páně, který tvoří jednoho bez hříchu a druhého očisťuje milostí svou, dlužno nám pracovati, abychom zasloužili volby jeho svým úsilím a svou lítostí. [1]

Avšak tohoto prostředníka, který trpěl a zemřel za nás, zapomněla a zavrhla církev, která se nazývá nevěstou jeho. A koho postavila na místo jeho? Pannu Marii a svaté, jichž úkol a počet množí se každým dnem. Pro každého z nich nalezen zvláštní obor: nikdo nad svatou Apolenu nepomůže od hrozného bolení zubů; svatá Barbora uzdravuje bolest očí a sv. Valentin padoucí nemoc. Trpíte-li, nic nevadí; pro každou příhodu máte svatého, který pomáhá vám a zvláště zprostí Vás mrzuté práce obraceti zraky své ke Spasiteli. [2] K nim posílají vás také pro spasení vaše. O, kněží Antikristovi! není-li psáno: Pánu Bohu svému modliti se budeš a jemu sloužiti budeš? Synu božímu dána byla všecka moc oddělovati dobré od zlých. Kdo hledá spasení mimo něj, nenajde ho. »Však by matka boží se všemi apoštoly a se vší říší nebeskou stala modlecí se za ty hříšníky svedené od zákona božího, neuslyšíť všech Bůh.« [3]

A všady toto slovo boží nahrazováno jest výmysly lidskými. Zdaž evangelium mluví o očistci, o mšech za mrtvé? Víra tvá tě uzdraví, pravil Ježíš, víra tvá, ne cizí. [4] Všecky nálezky tyto nejsou samy sebou zlé, ale pozornost věřících odvracejí od toho, co je v pravdě užitečné, od pokroku mravního a víry činné. I ony svátosti, které Ježíš ustanovil, nemají takto působení naprostého, tajemného, na všeliké vůli nezávislého: »Rozmožují sice milost boží,

[1] O této části viz Golla Quellen und Untersuchungen II. str. 29—31. Výtahy podané Schulzem zdají se dosti přesně vyjadřovati mínění Chelčického: »Spasí-li nás Bůh, ne pro naše skutky a spravedlnosti to učiní, ale podle svého milosrdenství nesmírného. Ani dlouhou prací ani krátkou nemohl by nižádný zasloužiti království nebeského, když by jeho Bůh z milosti každému nedal. Ale něco stránkou můžeme zasluhovati tak, když my víru živou majíce k němu a milost, i z té víry a milostí usilujeme, boj vedouce proti tělu, světu a ďáblu a vůli boží plníme. .. Úplně zasloužiti nemůž nikdo, protož musí vždy z milosti a ne ze zasloužení přijíti království boží.« (Osvěta 1875 str. 302).

[2] Osvěta 1875 str. 378.

[3] Ibid. str. 379.

[4] Ibid. str. 376—377.

ale předpokládají, že byla již v tom, kdo je přijímá: bez vyvolení božího, bez znovuzrození milostí boží způsobeného nedávají užitku.«[1] Marně jísti budete a píti tělo a krev Spasitele s chlebem hostie a vínem kalicha; nemáte-li víry, naděje a lásky, nebudete míti života věčného.[2]

Chelčický má názory velmi přesné a velmi pevné: opíraje se o evangelium, nepřipouští ani smlouvání ani ústupků v otázkách podružných, ale kárá nesnášelivost, která plýtvá kletbami a smrtí, nebrání utíkati se k násilí, aby pravdě zabezpečeno bylo vítězství: »Nechtějte odsuzovati všetečně k zatracení ani živého ani mrtvého, nebo ten soud na samého Boha sluší. Neb nevíte, co jest Bůh s mrtvými učinil a co ještě se živým hříšníkem učiní. O nižádném není zoufati.«[3] Jestiť větším křesťanem nežli theologem, a předsudky dogmatické u něho ustupují v pozadí: čtěme písmo sv. se vší prostotou duše a odevzdejme se do rukou Toho, který zemřel za nás, chtěje abychom zasloužili milosrdenství jeho svou vírou činnou a doufanlivou. Jen srdce zbožné a život čistý líbí se Hospodinu a nikoliv učená kasuistika. Tím Chelčický jest opravdu pokračovatelem Miličovým, Janovského, Štítného[4] a Husovým: při všech odchylkách, jimiž liší se od českých mistrů XIV. a XV. století, zaujímá mezi nimi místo význačné; jak oni tak i Petr naplněn jest touhou přivésti hříšníky k dobru; jenom bouřící ráznost a třpytné illuse počínajících revolucí, jimiž oživeni byli dělníci první doby, neovládají ho více; ustoupilyť únavě a zoškliveni.

[1] Goll, Quellen II. str. 32

[2] Chelčický uznává vlastně jen dvě svátosti. Ostatní jsou zvyky, které, kdyby zbaveny byly přílišného zapletení, jímž jsou obtíženy, mohly by býti užitečny. Zpověď není nutna a může býti i laikem slyšána. Bylo by lépe křtíti jen dorostlé (Goll, Quellen II. str. 32). Učení Chelčického o svátosti oltářní zavdalo podnět k četným sporům. Dlouhý čas Chelčický a bratří viněni byli, že popírají skutečnou přítomnost těla a krve Páně ve svátosti oltářní. Goll dokázal způsobem na příště nepopěrným, že je to naprostý omyl; nejtěžší výčitku činil Chelčický Táborům, že nevěří ve skutečnou přítomnost; právo posvěcovati popírá kněžím, kteří v této příčině odchylují se od církve. Omyl vznikl tím, že zavrhuje transsubstanciaci; apoštol pravil: chléb, který lámeme; proč nevěřiti apoštolu více než Tomáši nebo Skotovi? — To jest učení Wiklefovo (remanentia panis). Viz prameny uveřejněné od Golla (Quellen II. str. 69—71) O svátostech str. 75—82.

[3] Osvěta 1875 str. 383.

[4] O těchto předchůdcích reformace české viz dílo mé Histoire de Hus et de la guerre des Hussites (Dějiny Husovy a válek husitských) str. 21. a násl. (Paříž 1878.)

Všickni, kdož pokusili se o obrácení světa, byli jím přemoženi; záměr jich byl nemožný: jaká shoda jest možná mezi světem a Ježíšem? Pro křesťana není spasení, leda vybaví-li se z osidel jeho a daleko vzdálí se od něho. — Tato slova často ozývala se již za středověku: co kazatelův opakovalo, že služebník boží musí svět míti v opovržení a ve hrůze, že odříkání se a chudoba jsou nevyhnutelnými podmínkami ke spasení, a že nesnadněji jest mocným a bohatým vjíti do království nebeského než-li velbloudu projíti dírkou jehelnou. Tyto nauky jsou tak přímo založeny na evangeliu a odpovídají tak plně jistým tajemným stránkám duše lidské, že církev katolická neodvážila se čeliti jim, než hleděla jen upraviti je a obrátiti ve svůj prospěch, ač jí nepodařilo se vždy potlačiti, co bylo v nich pro ni a pro společnost nebezpečného. Však nikdy před Chelčickým theorie naprostého, radikálního a nesmiřitelného oddělení světa od křesťanství nebyla snad rozvinuta s takou silou a dovedena ke svým důsledkům nejkrajnějším.

Co žádá křesťanství po člověku? dobrou vůli. Co rozumí se ctností, zásluhou? svobodné snažení duše naší oživené pouze láskou boží Kdo činí dobré z přinucení, posloucháje zákonů nebo boje se trestu, není ctnostný a nemá práva k žádné odměně. Na čem však založen je stát? Na moci připuzovací, na násilí, to jest na principu zcela opáčném zásadě křesťanské. Církev úřední, jež jest pouhou formou státní, zahrnuje v sobě samou negaci představy ctnosti. V den, kdy na zemi budou jenom praví křesťané, oživení k sobě vespolek duchem spravedlnosti a lásky, církev a stát přestanou existovati: ale pokud zlo a hřích panují, budou také ony vládnouti, [1] stát nemůže býti potlačen; jestiť nutným zlem. Vzniknuv z potřeby držeti na uzdě chtíče a vášně, zabraňuje neustálým válkám a zločinům, které vedly by rychle k úplnému vyhubení pokolení lidského. Ještě jinak prospívá: jho, jímž tíží na křesťanech, každým okamžikem připomíná jim, že osud jejich nevyplňuje se zde na zemi; pronásledování je spasitelnou výstrahou a očistěním. [2]

Věřícím nesluší více požadovati od státu nežli tuto nepřímou a vždy hrozivou ochranu; nechť jim vzorem jsou ony obce křesťanské, jež žily v říši římské, aniž splynuly s pohany. Křesťané poslušni jsouce

[1] Chelčický nemíní, že by dobro a ctnost zavládly někdy na zemi: na nejvýš počet věrných učedlníků Kristových poněkud se rozmnoží.

[2] Goll. Čas. Čes. Musea 1881 str. 32; Chelčického replika proti Rokycanovi, Quellen II. str. 93.

úřadu, někdy trpěni, nejčastěji pronásledováni, neměli žádného úkolu veřejného, nedrželi ani zbla moci, bez reptání snášeli břemena na ně uvalovaná, trpěli a umírali bez hněvu a vzpoury. Vše bylo pokaženo, když za Konstantina stát stal se aspoň dle jména křesťanským: v skutečnosti církev vzdala se světu. Na trůně sedí šelma zbožňována jsouc na místě božského mistra. »První církev hloupá bez ornátů sloužila a bez oltářů i bez kostelů, jediné páteř při sloužení říkajíce; ale poslední, ježto umí Boha ctíti, kamení veliké a nákladné kostely a oltáře zjednala jest a ornáty krásné a všecko zsvětila, modlitby i zpívání na mšech rozmnožila jest a to vše stkvostně ozdobila, aby poctivost boží hojná byla... To vše opatřila ta církev Bohu, nebo on velmi žádá, tak ctěn býti, a túžeben jest, když málo vosku hoří a stěny se nestkví pěkně«. Nenedostává se služebníků božích, mají krásné pláště, vysoké čepice a tučná břicha; chválí Pána všemi hlasy, ale toliko ústa jejich chválí ho, srdce jejich je daleko od něho. [1] Dovolávají se Nového zákona, ale jediný zákon jejich jest ten, jejž si sami utvoří. Neosmělilo-li se koncilium Basilejské prohlásiti, že kdyby přijímání pod obojí způsobou bylo i od Ježíše ustanoveno, církev nebyla by tím vázána? [2] Antikrist zakládaje si na svých kardinalech, biskupech, knížatech, pánech, rytířích, neskrývá již ani záměrů svých: Bůh jest zavržen, jeho zákony porušeny, jeho vyznavači uvězněni, vyobcování a vysíleni.

Kdo však jsou ti lidé, kteří takto svou vlastní vůli kladou nad vůli Spasitelovu? Všudy pohoršení a hanba. »Počnouc od papeže až do zvoníka pýcha všechny tráví«. [3] Svatokupectví rozmáhá se. Kněží nemají jiné starosti než obohatiti se a veseliti. »Vy nemůžete pro svá díla Bohu sloužiti«, káží lidu. My za vás ve dne i v noci Bohu sloužíme, my vás účastny činíme našich svatých mší, hodin, žaltářů, vigilií, jedno vy naplňte pytle naše! A nyní příliš mnoho jest takových, kteří pro svou neumělost a peský život nejsou hodni, aby jim kdo svině pásti poručil, neřku duše. [4] — A mniši! V pravdě čistí svatí, kteří neuznávají za hodné spokojiti se zákonem, který Kristus dal všem lidem a kteří svou lačnost a rozpustilost schovávají pod plášť sebeobětování a chudoby. Mistři honosí se vědou svou, ale věda, která se odvrací od pravdy, jest jen nástrojem smrti a za-

[1] Postilla ve Výboru II. str. 624.
[2] Replika proti Rokycanovi, Goll, Quellen, II., 87.
[3] Osvěta 1875, str. 374.
[4] Ibid. str. 376.

tracení. Co říci o hlavě těchto bezbožníků, o papeži, který ve své smělé domýšlivosti osobuje si moc k rozvázání a svázání! Hrozný hněv boží padne na všecky, kdož povstali proti pravdě. »Ale bojte se nynější hlavatí papeži, biskupi, arcibiskupi, ježto proti Kristu pod pokrytstvím stojíte, chtíce jeho pravdu potlačiti, sami panovati v pokoji a rozkošech. Bojte se všickni hlavatí nepřátelé kříže jeho, ježto se posmíváte jeho chudému a potupnému životu a nevěříte jeho pravdě.« [1]

Společnost světská není méně dotčena porušením nežli církev. Stránky, na kterých Chelčický líčí útrapy chudých a poddaných, nespravedlnost pánů, náleží k nejvýmluvnějším místům jeho. Narodil se ve stavu selském a v něm žil po dlouhý čas: přímá a něžná duše jeho bouří se hněvem při vzpomínce na to, co viděl všudy kolem sebe. Jeho svědectví, příliš pohnuté, aby bylo krásomluvné, dojímá nás, protože cítíme jeho upřímnost, že za větou biblickou shledáváme opravdový fakt, přechvaty šlechty a těžší porobu sedláka potrestaného za vzpouru svou. Smluvilo se dříví se dřívím, vypravuje Petr, aby ustavilo nad sebou krále; koruna nabídnuta nejdřív olivě, pak fíku a révě, od nichž však byla zamítnuta. Obrátili se tedy k bodláku, jenž ji přijal. »Poněvadž jste mě za pána zvolili,« řekl jim potom, »zvíte, žeť jsem já pán váš, a žeť nad vámi tak panovati budu, žeť na některých kůže celá neostane«. Ubohé dříví, ubozí sedláci, jež odrou jako lípu. Deř, deř, praví tento, sedlák »se otaví brzo jako vrba u vody stojecí«. — A proč pak ne? připomíná druhý, člověk rozkošný, širokého břicha a tukem porostlého. Vždyť jsou naši lidé; otcové naši koupili je k dědictví věčnému nám, máme je ve dskách a zápisy pevné na ně. Proč bychom nepožívali moci své a panování nad nimi? — Otcové vaši ostavili vám nároky řádné, nepochybuji o tom, ale zanechali vám také jiné dědictví, smrt a peklo. Koupili a odkázali vám dědiny s lidmi! [2] ale to cizí a na cizím koupili.

[1] Osvěta str. 304.

[2] Odsuzuje-li Chelčický majetek čili jenom špatné užívání tohoto majetku? Mínění jeho zdá se poněkud kolísavé: »Jestliže otcové vaši koupili vám lidi s dědictvím, s dědinami, to cizí a na cizím koupili jsou vám. Nebo toto jest pravá řeč boží: Páně jest země a plnost její, hory, doly, země, krajiny, neb on jest pán všeho, vládne zemí i nebem nejprávěji, jako stvořitel jich. Co pak otcové vaši dali za jeho zemi, aby vás dědicky nám nepřátely jeho usadili? Však když sám není boží, nic božího nemůž právě požívati ani držeti, než jako násilník cizí bezprávně drží a požívá.« (Osvěta 1878 str. 444.) Těmito slovy, zdá se, že Chelčický za zákonitý majetek

Však ti lidé měli již pána v Bohu, který je sobě k libosti stvořil a váží sobě více jednoho člověka než zboží, což jeho celá země má. Kristus koupil je sobě, ne stříbrem ani zlatem, ale drahou krví svou a bolestmi těžkými. A nad tímto od Spasitele vykoupeným lidem osobujete si moc neobmezenou: chcete, aby pojistili vám život nečinný a rozkošnický. Robotníci jsou v opovržení, zachází se s nimi hůře nežli se psy; páni pasou se rozkošně na jejich bolestech a radují se jejich slzami, robí je a trápí jako dobytek k zabití připravený. V den soudu tyto slzy a tyto bolesti tvrdě souzeny budou zlému pánu. Má-li křesťan panovati obyčejem pohanským? Nejsme-li všickni synové Adamovi, poškvrnění týmž hříchem a očištění touž milostí? Milujte se ve spolek, pravil apoštol, a kdo miluje blížního svého, plní zákon.[1] — Tyto požadavky rovnosti a důstojnosti lidské často vyskytují se u kazatelů křesťanských: však nelze-li připustiti, že revoluce oligarchická tenkráte se dovršující a bída lidu přispěly k tomu, že Chelčický lépe porozuměl slovům evangelia, protože protestace své, jež samy v sobě jsou toliko obecné frase, zostřil pronikavěji a pohnutlivěji?

Však vystříhejme se při tom omylu: Chelčický je snad revolucionář, ale zajisté ne buřič. — Bohatec a šlechtic zneužívající moci své budou potrestáni, ale jen Bůh má moc je souditi. Křesťan poslouchejž pána svého, byť požadavky jeho byly i nespravedlivé; pokora a bolesti jeho poslouží mu před soudem nejvyšším. Věřící žije mimo stát, ale nevzpírá se proti němu. Uznává toliko zákon boží, ale tento káže mu skloniti se před mocí ustanovenou: dejte císaři co jest císařovo. Všeliký pokus o vzpouru jest zločin; každá válka, i nejspravedlivější, jest bezbožná a špatná;[2] všeliké užívání síly jest hřích. Křesťan, jehož prospěch poškozen, poddá se a podrobí; žádá-li se po něm skutek, jejž mu zapovídá svědomí jeho, nutí-li se ku příkladu, aby chopil se zbraně nebo zradil pravdu, odepře poslušenství, ale beze vzpoury a s oddaností

pokládá toliko jmění spravedlivých: ale poněkud dále, kde pokračuje v odůvodňování, mluví jen o špatném nakládání s poddanými, o bezpráví učiněném Spasiteli, když na lidi, které vykoupil krví svou, hledí se jako na dobytek; zdá se takto, že první část pozbývá svého naprostého smyslu a týká se toliko panování člověka nad člověkem. Bratří nekázali nikdy kommunismu.

[1] Osvěta 1875 str. 443—450.

[2] O důležité rozmluvě [*Chelčického s mistrem Jakoubkem*] co do oprávněnosti boje na počátku válek husitských viz Golla v Čas. Čes. M. 1881 str. 10 a Quellen II. str. 12—14 a 47—57.

snáší trest za odpor svůj. Nepřijímá žádného úřadu veřejného, protože by jinak ohrozil spásu duše své;[1] nezasedá v soudech, protože potrestání vinníkův jest jakási pomsta, a žák Kristův nemstí se; evangelium ostatně zavrhuje trest smrti a přísahu. Věřící prodchnuti jsouce zákonem Kristovým nehledí vypínati se nad své bližní: není mezi nimi ani šlechty, ani prostého lidu, ani vrchností, ani poddaných, ani pánův, ani robotníků; všickni jsou si rovni, zušlechtěni obětí syna božího. Pozorně vyhýbajíce se osidlům ďáblovým, nevyhledávají bohatství, zdržují se obchodu, který dráždí lakotu a nedaří se téměř bez podvodu: nejsou-liž míry a váhy důkazem nedůvěry a urážkou bližního? Život v městech jest nebezpečný pro spasení; Kain vynalezl je právě tak jako hrady a vraždy a lupičství, jež z nich povstaly: kdo zavírají se zdmi, chtějí skutečně činiti násilí jiným nebo vzpírati se proti útokům protivníků svých. Ale tato myšlenka odporu jest již sama v sobě vzpoura proti zákonu božímu.[2] Málokteré řemeslo jest bez pokušení a nebezpečí; nejbezpečnější jest rolnictví, kde člověk žije v přemýšlení, pokoře, práci a v poslušenství.

Že evangelické učení Chelčického působilo na mysl některých nadšenců nepřekonatelným kouzlem, že Petr shromáždil kolem sebe několik duchů znavených ruchem světským a schlazených vítězstvím nespravedlivosti, nikdo zajisté se nepodiví. Ale překvapí nás nemálo, že z učení toho vzešla církev znamenitá, a že tak rychle a stkvěle se ujala soustava potlačující všeliké řády společenské, kněžské a politické.

V skutečnosti učení Chelčického podivuhodně shodovalo se s únavou duchů schvácených a sklamaných. Každý nabažil se hádek a sporů. Po tolikerém hádání a bádání byla-li pravda zřejmější? Proč tvrdošijně trvati na hádkách filosofických, které působí toliko zmatek a záští? Jediná věc jest spasitelná: milovati Boha a sloužiti jemu. — Pro ni chápáno se zbraně, potoky krve proléváno. Antikrist, tak často přemožený, jest hroznější než kdy jindy; jho, o jehož střesení byl pokus učiněn, dopadlo opět a tíže. Co zbývá věřícím? — Skloniti se před vůlí Boha, který je zkouší. Po době odporu následuje doba odříkání. Žáci Chelčického, bratří, jeví se nám takto jako

[1] Goll, Quellen II. str. 93.
[2] Osvěta 1875 str. 448.

pokračovatelé Táborů, právě tím, že tolik liší se od nich: taková jest poslední a nevyhnutelná fase choroby revoluční: po hrdinech mučenníci.

Otázka živě uvažovaná, z jakých živlů různých Chelčický utvořil soustavu svou, zdá se mi sice zajímavou, ale podružnou. Mnoho převzal z Husa a bohoslovů českých, kteří více méně pronikavě působili na ruch ideí v XV. století, podlehl více snad, než který jiný spisovatel této doby, vlivu Wiklefa, od něhož přejímá větší část konklusí.[1] Konečně není pochyby, že na počátku XV. století byli v Čechách Valdenští, zvláště v jižních Čechách, to jest v krajině, kde nejrychleji se šířily ideje radikalní, a zdá se, že Chelčický sebral aspoň tradice jejich kázaní.[2] Ale i kdyby se podařilo větu za větou dokázati, že prostě reprodukoval myšlenky v okolí jeho rozšířené, přece pravdou by zůstalo, že toliko povšechnými příčinami vysvětluje se jeho původnost a vliv.

Novost nezáleží hrubě v tom, aby někdo vyslovil, co před tím nikdo neřekl: zvláště v příčině náboženské všickni novotáři čerpají ze společného pramene, který nezměnil se od počátku křesťanství: protivníci nejvzdálenější liší se od sebe méně souhrnem víry, jejíž obsah skoro vždy je týž, než poměrnou důležitostí, jakou přičítají jednotlivým dogmatům. Ať jsou tedy prameny Chelčického jakékoliv, on jest především pravý a vlastní syn hnutí husitského. Zakončuje je a dovršuje: mohutnou výmluvností a neúprosnou důsledností vyjadřuje

[1] Chelčický velmi jasně vyjádřil smýšlení své o Wiklefovi v replice své Rokycanovi (uveř. od Golla ve Quellen II. str. 83): »Protože mistře uvádíš, Wiklefa a žádného jiného doktora«, praví, »zdá se, že výše ho vážíš nežli druhé: čili uvedl jsi ho za rukojmí, poněvadž myslíš, že já hlavně o něj se opíraje, zavrhuji všecka ustanovení lidská a málo vážím si jiných mistrů? Věz, že přijímám všecky učitele, svaté i přítomné potud, pokud mně svou učeností ukázati mohou cestu a otevříti rozum všeho, co Bůh přikazuje mně ve svém zákonu... Ovšem vážím si Wiklefa hlavně proto, že, jak slyším, nikdo ze starých nebo nových mistrů nemluvil ani nepsal tak dobře proti jedu, který vnikl do církve svaté.« Ale tato úcta hluboká nepůsobí, aby Chelčický vzdával se přemítání, i vůči němu jako proti každému jinému vyhrazuje si plnou neodvislost svou. Goll skutečně vyznačuje (str. 36) velmi důležitý rozdíl mezi Chelčickým a Wiklefem: podle tohoto soulad má býti mezi církví a státem, podle onoho nemá býti žádného styku mezi nimi.

[2] Dnes jest dokázáno, že učení Valdenských působilo značně na rozvoj husitství a zvláště sekt prostonárodních. Srovn. Pregera, Über das Verhältniss der Taboriten zu den Waldensern, Mnichov 1887. Ale rádo se to nyní přehání. Müller zachází příliš daleko, tvrdí-li, že bratří jsou »Valdenští husité«. Viz Goll, Die Waldenser im Mittelalter und ihre Literatur v Sicklových Forschungen 1888 str. 345. [*Srovnej v českém Athenaeum r. 1888 str 25, a násl., podrobný referat Gollův o nových spisech týkajících se Valdenských.*]

tužby jedné části lidu v této chvíli revoluční — přirozenou lásku k Bohu a obnovu mravní mimo veliké zakročování úřední. Tím vysvětlíme si, že bez propagandy zůstavil po sobě více žáků, nežli se nadál, a snad i více, nežli si přál. Jeho smrt (v letech 1455—1457) přešla nepovšimnuta právě tak, jako skrytý byl život jeho; ale símě vržené do větru nalezlo půdu dobře připravenou, a o čtvrt století později v nejvzdálenějších končinách Čech tisícové věřících slovy jeho vyučených a učením jeho obrácených pracovali o zřízení idealní církve, jaká tanula na mysli jeho.[1]

IV.

Za života Chelčického někteří věřící shromáždili se kolem něho, přivábeni byvše jeho pobožností, přívětivostí a kouzlem jeho řeči. »Bratří Chelčičtí«, tak jmenoval se tento kroužek malý, nebyli žádnou opravdovou sektou. Vyhýbajíce se pokud možná hádkám dogmatickým, mnohem větší váhu kladli na čistotu mravův a upřímnost víry nežli na zevnější obřady a určité symboly. Hřích urážel je nejvíc u kněží; byť i neoddělili se od úředního utraquismu, s jakýmsi odporem přijímali z rukou nehodných svátosti a zvláště svátost oltářní.

[1] Protivníci bratří zcela dobře povšimli si antisocialních důsledků těchto nauk. Vizme na příklad co praví jesuita Václav Šturm ve Srovnání víry (1582): »O tom Petru Chelčickém já jsem nemnoho slejchal a skoro nikdá, a protož jsem toho velmi žádostiv byl věděti, jaký by to člověk byl, a co jest dobrého učil, že ho tak velmi bratří vaši chválí. I staral jsem se o to, abych nějaké jeho knihy míti mohl a je přečísti, a v tom přišla mi do rukou jedna kniha, jejíž titul jest tento: Síť víry, dosti veliká a obšírná ... ale ta kniha tak velikým rauháním proti Bohu i svatým jeho naplněna jest, takovým haněním vrchnosti světské i duchovní, tak hroznými a velikými bludy, že jsem se toho i sám nleknauti musil; obzvláštně pak ta knížka proti vrchnosti světské i duchovní a proti právu městskému, císařskému i též duchovnímu sepsána jest, kteréžto knihy i učení jeho kdyby lidé následovati měli, tehdy žádné město, žádná obec, žádné království, žádné císařství, žádné panstvo, žádní stavové, žádné právo a zřízení zemská by státi nemohla, ale všecky ty věci musily by zahynauti a vykořeněny býti. Což všecko netoliko jest proti písmu svatému, ale také i proti rozumu a zákonu přirozenému.« (Srovnej Sabinův Dějepis literatury československé, str. 742.) Toto místo zdá se mi zvláště zajímavé tím, že velmi jasně staví proti sobě křesťanství úřední, k užívání světa vytříbené, a křesťanství prvotní a skutečné.

Tato otázka o nevyhladitelné hodnosti kněžské udělené posvěcením, tak důležitá následky svými, ježto záporné rozhodnutí její vedlo k úplné roztržce s katolictvím a k utvoření nové církve samostatné, dlouho trápila Chelčického. Vrací se k ní několikrát, váhaje sám a obávaje se přetrhnouti nějak hmotnou i tajemnou pásku, jež k apoštolům víže pokolení následující. Snažil se věřiti, že hříšný kněz, udržel-li jen pravou víru svou, i při svých hříších zachovává moc udělovati svátosti a posvěcovati; ale toto přesvědčení hlavní nerozptylovalo všech jeho pochybností, jež prozrazují se několikrát: přirovnává kněze nehodné ku mrakům bezdeštným, ke studnici bezvodné a radí, aby věřící jich se vystříhali, proto že příklad jejich jest škodlivý a že napomínání jejich nevychází ze srdce a nejde k srdci. Jeho žáci pociťovali tutéž nedůvěru, tentýž odpor a raději odříkali se svátostí, než by je byli přijali oslabené a zneuctěné prostopášností a svatokupectvím. Podobným nepokojem okolo téže doby byli po zemi české rozptýleni posluchači Rokycanovi; až posud marným zůstávalo všecko jejich pátrání: v Chelčicích teprve měli nalézti, co hledali úzkostlivě, pokoj duševní a jistou záruku spasení.

Rokycana zajisté znal již Chelčického, když událostmi byl uveden ve přímý styk s ním, nejspíše v letech vyhnanství 1437—1448. Nevole a hněv, jež v něm budily zrada a pokrok katolictví, bolest jeho při vzpomínce na nebezpečenství hrozící reformě, nenávist jeho proti šlechtě, jež ho opouštěla, jaksi zpříjemňovaly mu odvahu, jejíž následků všech hned neprohlížel: vyhnanec rozumí všemu jinak než arcibiskup, třebas od papeže neuznaný. Jeho obrazotvornost, vždy k nadšení náchylná, byla dojata přísností, vznešeností a skutečnou zbožností tohoto apoštola, který na hříchy veřejné i soukromé dotíral s takou prudkostí. Chelčický opět porozuměl opravdové přednosti tohoto náčelníka, který lépe jsa způsobilý k odporu nežli k velení, větší byl jako pronásledovaný nežli jako vítěz. Oba tito mužové představující nauky tak protivné, oddělivše se brzo od sebe spíše životem nežli rozdíly dogmatickými, s pohnutím rozpomínali se na své styky nedlouhé.[1] Při mravním rozruchu posluchačů svých, zmálomyslnělých marnými pokusy svými Rokycana, neváhal odporučiti jim ke čtení spisy Chelčického a uvésti je ve styky s ním. Byliť znamenitě připraveni ku přijetí slova vhodného a od té doby měli již jen jednu myšlenku: odděliti se od církve, která vzdálila se

[2] Viz o těchto stycích Rokycanových s Chelčickým Schulze v Osvětě 1875, str. 211—215.

od Ježíše, a založiti společnost, která daleko od násilí a hříchu žila by ve zbožnosti a lásce.

Pobyt v Praze zprotivil se jim: »Nemohli zachovati svého dobrého svědomí a poškozovali spasení své obcováním s lidmi, kteří činili vše zlé« Zdá se, že hleděli přiměti Rokycanu, aby postavil se v čelo jejich a odřekl se světa.[1] Arcibiskup náležel mnohem více církvi bojující nežli k církvi zvítězilé; boj byl mu potřebou, a ústup jeho v této chvíli byl by býval zbabělostí. Odmítl tudíž opustiti místo své, ale pomohl aspoň žákům svým u vykonání jejich záměru. Při severovýchodní hranici Čech v krajině válkou vyhubené Jiří z Poděbrad měl panství Litické; po dobytí Tábora někteří kněží podezřelí byli uvězněni na hradě Litickém. Ku prosbě Rokycanově Jiří ochotně dovolil všem, kdož žádali toho, aby usadili se ve vsi Kunvaldě[2] za Žamberkem, která náležela ku panství Litickému. Vystěhovalci vyšli z Prahy vedením Řehoře, kterýž od té doby zůstal pravým vůdcem jejich. Farář Žamberský Michal přesídlil se k nim; svými ctnostmi a svou vírou získal si neobmezenou důvěru svých osadníkův, i on rád podal se vedení Řehořovu.[3]

Nová společnost záležela jen z hrstky lidí, ale cestami svými po Čechách posluchači Rokycanovi dostali se do styku s mnohými osobami, které zmítány byly toutéž horečkou náboženskou. Přívrženců přibývalo dosti rychle a z velmi různých stran: někteří přátelé Chelčického, ač v malém toliko počtu, někteří pikarti. (Jménem tím zahrnováni členové různých krajních stran, zvláště kdož popírali skutečnou přítomnost těla a krve Páně ve svátosti oltářní.) Nemajíce právního bytu, ani vůdcův, ani vyznání, hledali útočiště u bratří Kunvaldských: Řehoř nemohl jich odmítnouti, a uložil jim toliko zkušební čas. Valdenští se živým účastenstvím sledovali náboženské hnutí české: chtějíce lépe poznati husity, vypravili do Čech vyslance, kteří vrátili se odtud posilněni a utuženi ve své víře: někteří rozhodnější, odhodlavše se vystoupiti z postavení nerozhodného a lichého, připojili se k nové společnosti. Na Moravě kněz Kroměřížský Štěpán shromáždil kolem sebe hlouček věřících dosti podobný kroužku posluchačů Rokycanových. Jejich útoky proti církvi úřední dráždily

[1] Gindely I. str. 38.

[2] Neznáme přesně datum, kdy založena byla tato osada, Goll myslí, te to bylo roku 1457 nebo 1458 [*v době snad, kteráž uplynula mezi smrtí Ladislavovou v listopadu 1457 a volbou Jiřího v březnu 1458.*] Čas. Čes. Mus. 1884, str. 44.

[3] Goll v Čas. Čes. M. 1884 str. 457—460.

duchovenstvo: dva z nich odsouzeni byli na smrt. Ostatní, vedením Štěpána, vydali se na bolestnou pouť po Moravě a po Čechách.[1] Oslabeni roztržkami, hnáni z města do města, udáváni, vězněni, vždy podezřelí, ač výslechem očištěni byli ode všeho kacířství, setkali se s Řehořem v Klatovech roku 1460 a připojili se k němu. Počet bratří zmáhal se znenáhla, ač ještě byl dosti malý. Jiný žák Rokycanův kněz Martin přidal se k nim: usadil se v městečku Krčíně, nedaleko Kunvaldu, nejspíše se svolením pánů z Ryzmburka, jimž náleželo. Přivedl s sebou několik osob, a Krčín stal se druhým střediskem Jednoty. Byli-li Michal a Martin řádnými správci, Řehoř zůstával opravdovým náčelníkem, apoštolem: probíhal zemi, získával přívrženců a kladl základy nových sborův, a propagandou jeho připravován rychlý rozvoj nové církve.

Jeho horlivost byla někdy až neopatrná: jak srovnají se spolu živlové z tak vzdálených stran světa křesťanského sebraní? Předejde-li se roztržkám a rozkolu? Hned v prvních letech zahrozilo nebezpečenství. Pikarti navrátivše se k bludům svým, popírali skutečnou přítomnost na veliké pohoršení těch, kdo zachovávali učení pravověrné. Vzrušení duchů bylo největší, a společnost vznikající zdála se ohroženou nebezpečím, že podlehne endemické nemoci české, to jest hádkám náboženským. Zachráněna byla Řehořem. Nelibovalť si v odvážném hloubání, a jeho poslední rada bratřím na smrtelném loži byla, aby vystříhali se učencův,[2] ale nebyl ovšem lhostejný ku pravdě a k učení víry. Jeho oddanost, činnost, jasnost myšlenek jeho, služby prokázané zajišťovaly jemu vliv, proti němuž nikdo neodvážil se povstati. Na shromáždění v Kunvaldě (roku 1459 nebo 1460) způsobil, že slavně bylo zavrženo učení pikartské i táborské o svátosti oltářní: věřícím nesluší čísti žádného spisu, jehož by neokázali dříve starším. Toho slavnostního prohlášení bylo potřebí; nelzeť představiti si církev nějakou, jejíž členové by se nesrovnávali v podstatných kusech. Již od půl století hlavní úsilí hádek nábeženských týkalo se svátosti oltářní, a rozdíl jednotlivých sekt záležel hlavně ve formuli, již přijímaly o tomto kuse: Jednota mohla obstáti jen, když zaujala přesné stanovisko. Nejobyčejnější opatrnost zase velela bratřím, aby vyhnuli se nemilému splétání s těmi, kdož upírali skutečnou přítomnost: všecka taktika nepřátel bratří záležela skutečně v tom, aby dokázána byla úplná shodnost mezi nimi a pikarty; bylo tudíž

[1] Goll v Čas. Čes. M. 1884 str. 160—161.

[2] Jirečkova Rukověť II. str. 167.

důležito vyznačiti jasně rozdíl, který dělil Jednotu od strany míněním veřejným odsouzené a na sněmích vícekrát zavržené.[1] Ostatně bratří nedali se strhnouti na kluzkou stráň abstrakcí dogmatických: necítili potřeby složiti podrobné vyznání víry. Kromě snesení o svátosti oltářní, jež jediné dotýká se dogmatu za první doby Jednoty, ze všech ostatních vysvítá odpor k čisté theologii; Jednota vyzývá věřící, »aby všech traktatů zanechajíce, dosti měli na zákonu božím a jemu sprostně věřili.«[2]

Přirozeně tudíž otázky kázně všeobecné i zvláštní vstupují do popředí, a bratří mají ústrojí a kázeň mravní mnohem dříve nežli vyznání víry.[3] Jednota nezavrhuje majetku osobního, ale v dobrovolné chudobě vidí znamení dokonalosti křesťanské. Věřící, kteří rozdají jmění své chudým, vdovám, sirotkům, a zvláště ti, kdož nechtěli zachrániti bohatství své zrazením pravdy, budou za to odměněni stonásobně. Bratří mají právo odkazovati statek svůj závětí, však není-li lépe, dříve než kdo stane před tváří Nejvyššího soudce, zprostiti se těchto starostí pozemských? Kněží, jichž povinností jest býti vzorem a příkladem vyšší ctnosti jiným, žijí v evangelické chudobě, prací ruční vydělávají si svůj chléb vezdejší a rozdávají chudým, čeho nevyhnutelně nepotřebují. Jich úřad jest čistě duchovní; všecky

[1] Není horšího hluchého, než ten, kdo slyší a nechce slyšeti, takto i na dále bratří splétáni byli s pikarty. Jedna z nejčastějších žalob proti nim, že popírají skutečnou přítomnost, jest zhola nedůvodná. Vizme na příklad co píše Řehoř v době pronásledování (uvedeno od Gindelyho I. str. 497). — »Martin Lupáč« — tak nazýval se volený biskup utraquistický — »když jsme jemu vyznávali, kterak věříme, nepohyzdil toho. Také Petr Chelčický mnoho o tom psav, to za nejlepší položil tak věřiti, jakž Kristus řekl.« Učení bratří za této doby zakládá se opravdu na slovech Písma: Toto jest tělo mé (skutečná přítomnost) a chleb, který lámeme, to jest popření transsubstanciace. Více méně bezděčný omyl nepřátel Jednoty částečně vysvětliti lze důležitostí, jakou kladli na zachování podstaty chleba a vína. — Z počátku přijímali svátost oltářní stojíce, aby protestovali proti klanění se hostii. Tento zvyk budil takové pohoršení a způsobil tolik potupy bratřím, že rozhodli se upustiti od něho. (Schweinitz str. 221.)

[2] Tato snášelivost theologická zůstává jedním z nejpodstatnějších rysů Jednoty. Tím vysvětlují se také četné proměny, kterým podlehla.

[3] O tomto prvotním zřízení Jednoty viz Golla v Čas. Čes. Musea 1884, str. 166—167. Mnohdy myslilo se, že bratří byli opravdovými mnichy žijícími společně dle jednoho řádu. Zcela nesprávně. Naopak život klášterní a řády mnišské vždy byly od nich zavrhovány. Jmeno jejich »bratří« mělo jen význam mystický, a každý zachovával oddělený dům svůj a domácnost samostatnou.

»věci časné a pohodlné k životu« spadají v obor hospodářův a hospodyň, kteří připomínají úřad jahnů v církvi prvotní. Hospodáři ošetřují nemocné, udělují podpory, rozdělují jmění odkázané Jednotě od členů zemřelých bez závěti. Hlavní správa Jednoty přísluší užší radě, složené ze starších,

Každý bratr bdí nad mravním pokrokem druhých, povzbuzuje netečné, posiluje slabé, kárá hříšníky, sám vždy ochoten jsa vděčně a zkroušeně přijmouti rady a napomenutí. V těžších případech vinníci vyloučeni jsou od přijímání svátosti a nepolepší-li se, vyobcováni, to jest vyhnáni z Jednoty.

Bratří netvrdili, že nikdo nemůže býti spasen mimo Jednotu, i uznávali, že vyvolení jsou všudy, i mezi služebníky papežovými. Však instinktivně snažili se zříditi církev od ostatních úplně oddělenou. Znenáhla upouštěli od obřadův obvyklých, neužívali ornatů, zjednodušovali mši a zavrhovali vystavování těla božího a klanění se jemu. Avšak neodhodlávali se ještě odděliti se přímo od utraquismu, a nerozhodnost jejich byla by potrvala nějaký čas, kdyby události nebyly uspíšily krisi.

Moc řádná, církevní a politická, jest jen prostředně sympathická reformatorům, kteří chtějí změniti všecky její obyčeje. Kněží z farností kolem Kunvaldu, bezmocní, pokud rozkolníci kázali toliko opravu mravní, proměn v bohoslužbě od nich zavedených užili k tomu, aby žalovali na ně a dovolávali se proti nim ramene světského. Postavení krále Jiřího z Poděbrad bylo tenkráte velmi těžké: vstoupil právě na trůn a ještě neměl řádně v rukou svých moc královskou, četní páni netrpělivě snášeli panství jeho a čekali na vhodnou příležitost ku vzpouře; kromě toho nepodporovala ho ani moc tradice a urození, ani jednomyslná pomoc národa. Jeho vlastní prospěch i vlastenectví velely mu, aby nevydával země české svízelům nové války náboženské; bál se kurie i šetřil jí. Nechť osobní přesvědčení měl jakékoliv, věc jeho byla sloučena s věcí kališníků: povýšiliť ho na trůn a byli jedinými pravými spojenci jeho. Jakmile pozornost jeho obrácena byla ku bratřím, svědomí i politika kázaly mu, aby přísně zakročil. Nepociťoval zajisté náklonosti k těmto rozkolníkům, jichž neznal dobře, a v nichž z počátku viděl toliko pokračovatele Táborů. Setkával se ustavičně s těmito fanatiky, kterých žádná porážka nezničila, kterých nevázal žádný závazek, a které všickni protivníci jeho, i katolíci, mohli jistě míti za spojence. Nejsou-li tato stěhování, toto probíhání celou zemí kříž na kříž, tato kázaní a tato shro-

máždění předehrou n o v é h o povstání?[1] Když pořádek opět se obnovoval, mohli-liž zločinci nebo šílenci porušovati jej vzbuzováním nepokoje papežova a zmařiti snad všeliké vyjednávání? Konečně kdyby král byl poznal lépe učení Jednoty, předsudky jeho nebyly by se mnoho zmírnily; jaký stát, jaká společnost mohla by obstáti při podobných theoriích? Jako někdy úřadové císařského Říma, tak představitelé právního pořádku v XV. století v učennících Kristových viděli nepřátele pokolení lidského.

Pronásledování Jednoty počalo asi kolem roku 1460. Bohoslužebná shromáždění v Kunvaldě byla zakázána, ale bratří i na dále scházeli se na panství Rychnovském,[2] které tehdáž stalo se jejich nejdůležitějším střediskem. Něco členů, jež Jednota získala v Praze,[3] byli nejvíc ohroženi a ani nebyli vždy dost opatrni. Řehoř vydal se k nim, a ač tajná kázaní byla zapověděna, shromážděni byli dosti četně k bohoslužbě, když došla jich výstraha, že konečně zjímáni budou. Řehoř vyzval je, aby se rozešli: někteří nechtěli vzdáliti se, jati jsouce onou touhou po utrpení a onou šíleností mučennickou, tak častou v počátcích náboženství, pravíce, že »skřipec na snídaní a hranice na oběd jim bude«. Odvedeni byvše do vězení, nevyšli

[1] Goll nerad připouští, že by král byl špatně zpraven, aby přijal do slova obvinění nepřátel bratří; nepokládal je prý za následovníky Táborských, ale z potřeby, aby papeži dokázal svou dobrou vůli, a z politiky pronásledoval bratří. (Č. Č e s. M u s. 1884, str. 450.) — Proč by však Jiří byl tak dobře zpraven? Netázal se o radu Rokycany, který byl v nemilosti, a který jediné by byl mohl říci pravdu. Bratří byli posud jen hrstkou lidí, a nelze se diviti, že učení jejich málo bylo známo. S hlediska věroučného rozdíl oddělující je od Táborů byl hluboký, ale dosti temný, a důkazem toho jest, že před Gollem většina historikův ani ho nepozorovala; protivníci obviňující je, že popírají skutečnou přítomnost, nebyli všickni zlomyslní; nemohl-li tu mýliti se Jiří, který nechlubil se velkou znalostí ve věcech víry? Zmatek byl tím spíše možný, že v Jednotě byl zajisté jistý počet starých Táborů. Z počátku revoluce jevila se týmiž úkazy. Podoba je tak přirozená, že jeví se několikráte s různých stran. — Původně také Tábořи vydali se na cestu s holemi a trpěli mučennictví, »ale později vytrhli do boje s vozy, cepy, puškami, děly, a kde jich nepřijali, bili se, dobývali se, loupili, pálili« (Valečovský). Podivno, že bratří sami zdají se zkormouceni strachem, aby Jednota nepodlehla jednou podobné změně, a činí opatření, »aby u nich nestala se věc podobná jako za času Žižky« (Lukáš, Jirečkova R u k o v ě ť.)

[2] [*Za této doby Jan Rychnovský z Rychnova, příznі svou k bratřím zahajuje dlouhou v dějinách Jednoty řadu přátel a ochranců jejích v panstvu českém.*, *Goll v Čas. Čes. Mus. 1884, str. 449*].

[3] Některé přívržence měla také mezi studujícími vysokých škol.

z něho všickni, aby byli obstáli ve zkoušce, již vyvolali: »posnídavše, někteří nechtěli již obědvati«.[1] Ve vazbě drženi byli několik měsíců, pak propuštěni na svobodu;[2] odpřisáhli bludy své, ale formule odvolávací, pojatá slovy zcela všeobecnými a téměř úmyslně nejasná, zdá se složena býti tak, aby ušetřilo se svědomí bratří.[3] Pravdou jest, že arcibiskup utraquistický Rokycana ani nedomáhal se, aniž schvaloval pronásledování a snažil se oslabiti přísnost jeho. Ačkoliv cítil, že bratří vymykají se mu znenáhla, choval ještě příliš přátelství k vůdci jejich a příliš živou upomínku na zprostnou víru a na dobrou vůli jejich, aby upustil od ochrany jejich. Nad to chování královo tehdáž vzbuzovalo u něho jakousi nedůvěru; jen se střídmou horlivostí jal se vykonávati rozkazy, jichž původcem mravním byl biskup katolický.[4] Řehoř zvláště zůstal ušetřen, nebyl mučen[5] a puštěn na svobodu po krátké a velmi lehké vazbě; žádáno po něm toliko, by schválil jaksi opatření, učiněná proti bratřím.[6] Rovněž faráři Michalovi a knězi Martinovi za nedlouho vrácena svoboda.

Řehoř sotva byl propuštěn, znovu chopil se svého díla propagačního: byl podruhé jat v severozápadních Čechách; ze svého žaláře v Teplici poslal podkomořímu královskému list, kterýž odkrývá nám, co vášně krylo se v této duši, jež tak plně věnovala se oddanosti a obětavosti. I jinak zajímavým jest pramenem pro osvětlení duševního stavu této doby.[7]

[1] Vypravování Lukášovo; uveř. od Golla Č. Čes. Mus. 1884 str. 461.

[2] Ne však všickni; jeden z nich zůstal u vězení až do smrti Poděbradovy [*br. Matěj Dolanský, jenž „seděl u vězení pořád za deset let“. Zpráva Krasonického.*]

[3] Formule odvolávací uveřejněny byly od Golla v Čas. Čes. Mus. 1884, str. 466—469.

[4] [*Jošt z Rosenberka, biskup Vratislavský, o jehož poměru ku králi viz str. 72, 80, 100.*]

[5] Takové jest mínění Gollovo, jehož důvody zdají se mi pravdě velmi podobnými. Viz o sporné věci této Čas. Čes. M. 1884 str. 465.

[6] Musil uznati, že moc státní má právo zakročovati ve věcech víry. To neprotivilo se celkem jeho učení: nebylo-li dle Chelčického úkolem státu, aby pronásledováním budil horlivost věřících.

[7] [*List Řehořův dle hlavního obsahu Goll právem nazývá apologií sepsanou na obranu svobody svědomí lidského ve věcech náboženských i vytýká důležitost jeho, jakožto předního pramene ku poznání osobní povahy tvůrce Jednoty. »Jeví se nám pak bratr Řehoř jakožto muž ducha bystrého, povahy přirozeně ne tiché a mírné, nýbrž ohnivé a rázné, který však dovedl krotiti se a podřizovati tomu, co jemu náboženské přesvědčení jeho za povinnost ukládalo.« Čas. Čes. Mus. 1884 str. 452.*]

Někteří státníci, opravujíce se svého hlediska rozumování Chelčického, od delší doby poznávali, že snad bylo by lépe, nespojovati tak úzce otázku náboženskou s politickou; nešťastná doba učinila z kněží opravdové vůdce národa; neslušelo-li přiměti je k poslušnosti? Jeden z nejvýznačnějších představitelů této skupiny politické, která na neštěstí nestala se nikdy stranou, byl Vaněk Valečovský z Kněžmosta. Jakožto utraquista podal důkazy své oddanosti reformě, ale více než o kalich staral se o pořádek veřejný. Tento měštěnín pražský, velmi bohatý a vážený, účastný všech věcí zemských a znalý snah a piklů panských, pracoval o těsné spojení moci královské se stavem městským. Neměly-li zájmy totožné proti svým nepřátelům? Jeho úsilí o obnovení moci královské ve městech naráželo na odpor kněžstva utraquistického, velice žárlivého na převážný vliv, jehož domohlo se v obcích. Vaněk, rozmrzelý na Rokycanu, vinil ho z nesnází, s nimiž se potkával, a ze všeobecného bezvládí: ve svém spise o »Panování kněžstva« arcibiskupa zahrnuje žalobami nedůvodnými a vytýká kněžstvu, že nemá jiného zákona než ctižádost svou, ani jiného cíle než moc. [1]

Zda bratří zpozorovali podobnost programu svého s programem Vaňkovým? Možná pochybovati o tom; fakta nevynikají tak jasně zrakům vrstevníků. Přirozeným pudem byli hnáni, ucházeti se o přízeň muže, který tak drsně jednal s protivníky jejich. Ve svém listu Řehoř připomíná bídu a zkázu, jež nakupily války náboženské: co by na knězích utraquistických bylo, způsobili by brzo tytéž svízele; Bůh to ví, že proň obětoval svou svobodu i život; obrací se k Vaňkovi jen »pro výstrahu budoucího zlého, aby na toto království nepřišlo, a pro svobodu stádce božího maličkého«, aby pod mocí a správou jeho sloužiti mohlo beze strachu pánu Bohu nebeskému. »Pro víru lidí netrapte«, praví dále, »neb na moc vaši to nesluší ani vedle práva pohanského. A ještě může to lépe seznáno býti na římském císařství, kterak jsou vším světem vládli moudrostí a trpělivostí aneb shovíváním, že jsou nebránili každé vlasti, aby sloužili svým bohům, jakž kdo chtí, než toliko o to stáli, aby všickni jim daně dávali a pod jich moc slušeli.« A Turci? Čeho žádají po křesťanech? Aby odstoupili od křesťanství? Nikoliv, toliko aby byli pod mocí jejich. Co různých věr jest ve Lvově! Pokoj však trvá

[1] Traktat Vaňkův proti panování kněžstva uveřejněn byl s předmluvou velmi zajímavou od Jar. Čelakovského ve zprávách o zasedání král. čes. společnosti nauk, Praha 1881.

tam, protože nikdo nepomýšlí puditi druhé k vlastní víře své. V Čechách a na Moravě král s pomocí boží obnovil pokoj, protože šetřil jednotlivých věr, nechav jedněch měst při kalichu a druhých nenutiv k němu. Jaká však obžaloba těžká proti tomuto králi, že pod jeho mocí ptáci nebeští a prelatové pyšní a protivní místa svá mají a lišky chytré a kališné pod ním doupata svá nalézají: ale syn člověka nemá, kde by svou hlavu sklonil. »Na moc světa nesluší lidi tisknouti k víře právem pohanským . . . ta moc světa ničímž se nemá spravovati než spravedlností světskou, aby právě činila každému člověku.« — Ale namítne se, stát vezme ujmu roztržkami. Tisíc věr pokojných a poslušných, které nedožadují se ani ochrany ani opory, neohrozí nijak bezpečnost veřejnou.[1] — Bylo by jakýmsi anachronismem mluviti v XV. století o oddělení se církve od státu; tolik však jisto, že věc církve svobodné ve státě svobodném zřídka kdy hájena byla důvodem pevnějším.

Bratří nebyli podrobeni těžké zkoušce o vykonávání moci; zda byli by věrni zůstali zásadám svým, kdyby se byli domohli většiny? Bylo by odvážno tvrditi něco: nicméně je-li úkolem a předností menšin hájiti svobody svědomí, porozuměli povinnosti své s pozoruhodným důvtipem a vykonali ji se vzácnou povznešeností: budoucnost nemůže toho zapomenouti bez nespravedlivosti.

Zda zakročil Vaněk ve prospěch rozkolníků? Zdaž účinkovala nějak slova Řehořova? Prameny mlčí o tom docela. Takové obrany nepřemlouvají těch, ku kterým jsou obráceny; přecházejí přes hlavy jejich, a jim porozumějí teprve pokolení pozdější. Buď jak buď, pronásledování, z počátku hrozivé, brzo se zmírnilo. Králi postačilo, že prokázal svou horlivost pravověrnou; příliš mnoho věcí zaměstnávalo jej ostatně, aby pozorně přihlížel k vykonávání rozkazů svých. Arcibiskup hleděl toliko jeviti se laskavým; vedle něho Lupáč, který po Rokycanovi byl nejvyšší autoritou církve podobojí, a jejž vždy vábily nauky radikalní, přál bratřím a zachoval jim přátelství své až do smrti (1468). Tito opět měli se více na pozoru: s jakousi opatrností odzbrojili, aspoň na nějaký čas, hněv králův. Jejich pokroky nebyly ani vážně přerušeny. Nebyli ještě příliš četní, ale roztroušeni jsouce po celých Čechách, rozšiřovali činnost svou; skupiny velmi hojné, tvoříce jakási přitažlivá střediska, sesilovaly se znenáhla a přeměňovaly ve sbory. Častá shromáždění spojovala k životu společ-

[1] Ve vydání Čelakovského na str. 11—12.

nému rozptýlené sbory, zdokonalovala ústrojí a upevňovala učení. — Jako Kristus umřel a z mrtvých vstal, tak každý křesťan má odumříti světu a zmlazen znovuzroditi se v Kristu. Toto znovuzrození jest pramenem života křesťanského a původem spasení: jeví se sebezapíráním a láskou. Pouze pravý křesťan činí dobrého kněze, a špatný kněz vykonává úřad svůj ku vlastní zkáze své a bez prospěchu pro druhé. Spravedliví dlužni jsou odděliti se od církve porušené; přistoupením k Jednotě dostane se jim druhého křtu.

Nemají-li kněží zřízení od církve římské přijmouti nové posvěcení, dříve než uznáni budou od bratří? Nejhorlivější tvrdili to. Mimo to kněží, kteří přistoupili k nim, byli nečetní a dosti letití; kdyby zemřeli nebo stali se obětí pronásledování, co by stalo se s Jednotou bez vůdců, bez pastýřů? Jak zabezpečiti budoucnost? Mnozí se stále báli řešení radikalního, pociťujíce nevyslovnou hořkost při myšlence, že by vlastní rukou strhati měli pásky vížící je ještě k staré církvi jejich a zvláště k náčelníku jejímu Rokycanovi. Zda ztratili již všecku naději, že přivedou jej opět k sobě? Zda smutek jeho a mírnost neprojevovaly duši milosti boží ještě otevřenou? Hledali střední cesty, dříve než by odtrhli se od světa katolického, chtěli užíti všech prostředků. Zamýšleli připojiti se k některé jiné církvi zřízené; však přesvědčili se brzo, že ani u Rusův, ani u Řekův, Indův, Armenů nebo Valachů nenaleznou čeho hledali, věrného vzdělávání evangelia, následování Spasitelova. Téměř od počátku udržovali dosti důvěrné styky s Valdenskými; obmýšleli spojiti se s nimi. Ale Valdenští nechtěli celkem odděliti se zevně od církve římské, účastníce se obřadů jejích a přijímajíce svátosti z rukou kněží jejích. Naopak zdá se, že událostmi posledními vzbuzeno bylo u bratří jisté zanícení mystické, které zračilo se přáním vždy vroucnějším odtrhnouti se od Antikrista. Důležité shromáždění konalo se ve Lhotce na panství Rychnovském (1467): účastnilo se ho šedesáte nejvážnějších bratří. Strana radikalní mezi Valdenskými, kteráž ode dávna protestovala proti bázlivosti strany mírnější, připojila se k bratřím. Shromáždění povzbuzeno jsouc rozličnými znameními, v nichž vidělo projev vůle boží, rozhodlo se pro samostatný řád kněžský: vybráno mezi bratřími devět osob pověsti bezúhonné; jakýmsi soudem božím ustanoveni pak z nich tři k úřadu kněžskému.[1]

[1] [*Podle tradice hodnověrné na tomto synodu r 1467 ponejprve zpívána píseň »Radujme se všickni vespolek«. Tuto nejstarší, pokud známo, píseň složil bratr Gabriel Komarovský. Goll v Č. Č. M. 1885 str. 51.*]

Aby zamezeno bylo všeliké pohoršení, starý kněz valdenský jaksi úředně posvětil osoby zvolené od Boha a od shromáždění. Bázlivcům však ani to nezdálo se dostatečným, ježto dle názoru jejich toliko biskupové měli právo udělovati moc kněžskou. K upokojení jejich úzkosti, nepochybně také ze strachu, aby osud Jednoty nebyl poškozen chybou základní, bratří s obvyklým duchem mírnosti a opatrnosti dožádali se prostřednictví biskupa valdenského Štěpána. Jeho svěcení Michal Žamberský přenesl na jednoho z vyvolených, na Matěje z Kunvaldu, prvního biskupa Jednoty.[1]

Zvolením kněží bylo dokonáno dílo ustavení nové církve. Pozoruhodná to odvaha, již dlužno bylo pokládati za vyhlášení války utraquismu. Odpověď byla tu ihned; Rokycana vydal proti pikartům list velmi prudký. Jestliže protestoval důrazně proti smyslu, jaký někdejší posluchači jeho nedůvodně dávali slovům jeho, neby zproštěn docela zodpovědnosti své. Cítil to i hněval se proto v duchu. Polemika jeho tudíž jest poněkud příliš ostrá. Obviňuje bratří, že neklanějí se tělu božímu ve svátosti oltářní »an Buoh otec dal čest tomu pánu Ježíšovi, aby ve jmeno jeho každé koleno klekalo, nebeské, zemské i pekelné.«[2] Ale jeho hlavní žaloba proti nim, jak lehko pochopíme, týká se volby kněží, tohoto úchvatu moci duchovní, jímž nepřímo dotčen byl ve snaze své o smír s Římem a přímo ve svém důstojenství arcibiskupském. Jestliže by laikové nakládali takto s řádem kněžským, jaká záruka zůstává proti vrtochům jednotlivců? Kde přestala by roztržka? Jediný zákon zůstal by, vůle jednoho každého, jediný řád, bezvládí.[3] Také král byl stále nepřízniv kacířům; za-

[1] Tato otázka o volbě prvních kněží jest jedna z nejtemnějších. Prameny si odporují, což vysvětluje se tím, že většina jich jsou spisy polemické neb apologetické. Přijal jsem mínění Gollovo, jež odůvodněno jest velice hodnověrně. (Quellen I. na různých místech a zvláště na ztr. 34.) [*Srovn. též Čas. Čes. Musea 1885, str. 50—51, 57—60.*]

[2] Za této doby bratří zdržují se všelikého výkladu dogmatického o svátosti oltářní. Jejich učení jest jaksi čistě negativní, s jedné strany zavrhují transsubstanciaci, s druhé učení pikartské, které popírá skutečnou přítomnost. S tohoto hlediska nemohl vzniknouti skutečný rozkol mezi nimi a Rokycanou, protože tento schvaloval opatrnost tu a káral ty, kdož chtějí všecko vysvětliti; ostatně zdá se, že jako většina mistrův utraquistických nepřipouštěl transsubstanciaci, ale za své přijal učení Wiklefovo. Spor týkal se obřadu, nikoli víry. — Možná ovšem, že již tehda v Jednotě povstaly některé úchylky nebo různosti. »Věřící«, čteme v pramenu z roku 1470 »vírou pojídají tělo Spasitelovo«, co zdá se blížiti k učení pikartskému.

[3] List Rokycanův proti pikartům otištěn jest ve Výboru II. str. 734—738.

pleten byv do války těžké s mocí papežskou, hleděl především, aby nepřátelům svým neposkytl žádné záminky k žalobám; na sněmě Benešovském žádal přísných opatření proti bratřím. Někteří páni hleděli brániti jich; ale Jednota měla také nepřátele, zvláště královnu Johannu, jejíž svědomí plaché bylo trápeno upomínkou na přísahy církvi učiněné. V pronásledování, které nebylo utuchlo úplně, opět pokračováno s větší silou. Mnoho bratří bylo vrženo do vězení, sbory pozavírány; věřící shromažďovali se toliko času nočního v stodolách, jeskyních a lesích. Aby oklamali pronásledovatele, do jedněch a týchž šlépějí všickni stoupali a poslední táhl za sebou větev jedlovou: slídiči spatřili toliko sněhem zasypanou stopu sedláka, který vyšel si na dříví. Přese všecku opatrnost tyto schůzky tajné budily pozornost, a dávaly podnět ke všelikým řečem potupným o prostopášnostech a mrzkostech. V krajích, kde pronásledování bylo nejtužší, bratří utíkali se do hor. Obávajíce se prozrazení dýmem, dělali oheň toliko v noci a ve dne za oné tuhé zimy severních Čech hleděli ohřáti mrazem zkřehlé údy své u řeřavícího, na polo vyhaslého uhlí. [1] Padlo i několik obětí. [2] Čtení listu Rokycanova v kostelích zbudilo rozličné pohoršení: mladí lidé ozvali se proti němu; byli jati, mučeni a někteří popraveni. Zděnek Kostka z Postupic umořiti kázal čtyři obyvatele Skutečské. [3] Týž osud chtěl připraviti i jiným, ale »Bůh nepopřál mu chvíle«.

V této krisi Řehoř zachoval se podivuhodně. [4] Měl nejvznešenější vlastnosti kazatele pouště, [5] odvahu pokojnou, jež zdála se pohrdati nebezpečenstvím, víru nezlomnou a úchvatnou, činnost neúnavnou. V nebezpečenstvích jej obkličujících nejen uměl plniti svou povinnost apoštolskou, ale dovedl i psáti ještě traktaty za traktaty — prosby ku králi, odpovědi Rokycanovi, odvolání k mínění veřejnému, osvědčení víry. [3] Protestuje proti pomluvám: bratří odsuzují se jako pikarti,

[1] Jirečkova Rukověť II. str. 166.

[2] Sedm, v Čechách i na Moravě.

[3] Tyto popravy kladeny bývaly do doby prvního pronásledování; prameny uveřejněné od Golla dokazují, že dálo se tak omylně: páté psaní bratří Rokycanovi (Čas. Čes. M. 1883 str. 561); list bratra Tomáše Přeloučského (Ibid. str. 521). Není zcela jisto, zda pan Kostka je plně vinen smrtí jejich. Pátý přestáv útrapy, propuštěn byl na svobodu.

[4] Ke cti Rokycany budiž podotčeno, že neúčastnil se činně pronásledování. List bratří [*Mýtským*] sepsaný hned po smrti jeho vydává mu svědectví, »že i králi mluvil, aby jim milostiv byl«. Goll v Čas. Čes. Mus. 1885 str. 55.

[5] [*Hugenotští kazatelé v době od zrušení ediktu Nantského do revoluce.*]

ačkoli s nimi nemají nic společného.[1] Čím jsou, ne-li částkou církve utraquistické, a proč kališníci nemají trochu slitování s těmi, kteří taktéž přijímají pod obojí způsobou! Jaká jest vina jejich? Neposlušnost. Ale jakým právem žádá se poslušenství jejich. Kdo byl jim příkladem vzpoury, ne-li ti, kdož neustále lají papeži a biskupům? Slyšíce neustále opakovati, že církev je zkažena a zavedena, dali se do práce i pokusili se o uskutečnění toho, co jim navrhováno. A nyní dává se jim vina, že oddělují se od církve; nikoliv, oddělujíť se toliko od moci a chyb náčelníků jejích a přestávají na evangeliu.[2]

Toto úsilí nebylo marné: připraviloť znenáhla obrat v mínění veřejném, z něhož brzo těžili bratří, a jehož třeba všimnouti si pozorněji. Kdybychom v skutku soudili podle mandatů proti bratřím tak často vydávaným, domnívali bychom se, že dějiny jejich byly velmi krvavé: v pravdě však kromě velmi krátkých údobí bratří zůstávali sice mimo zákon, ohroženi jsouce vyhnanstvím nebo tresty nejtěžšími, ale nejčastěji odsouzení bylo čistě platonické; rozkazy vykonávány jen občas, velice váhavě a nedostatečně. Bratří namnoze byli chráněni veřejným míněním, jež dosti mělo násilí a pociťovalo také tajnou náklonnost k těmto křesťanům pracovitým, pokojným a poctivým; zvláště nalézali záštitu v bezvládí, v uvolnění všech svazků společenských, v slabosti moci královské, jež nedotýkala se samostatnosti pánů na statcích jejich. Za takých okolností stát dobře plnil úkol, jaký mu vykázal Chelčický: pronásledování, které není ani dosti krvavé a zvláště ani dosti vytrvalé ke zničení sekty, jest jí jako pobídkou, zkouškou posilující a ochranou od úpadku mravního, jenž obyčejně v zápětí jde za prvním nadšením, získává jí takto mnoho duchů romantickým kouzlem domnělého nebezpečenství přivábených nebo nákazou obětavosti zachvácených. »A divným božím řízením to se dálo, že čím více oni tu jiskřičku zadusiti chtěli, tím větší plamen z ní se vyskytoval . . . A tuť se vyplnilo proroctví Matěje Pařížského, že povstane lid nepatrný, kterémuž nepřátelé pravdy odolati moci nebudou; nemohli zajisté«.[3]

[1] »Všecky spisy a traktaty«, odpovídá Řehoř, »opovrhli jsme více než od osmi let a vystříháme se od nich.« (Sabinův Dějepis literatury československé str. 759.)

[2] Listy Jiřímu a Rokycanovi: Gindely I. str. 45. Pronásledování dotklo se také Valdenských, snad pro styky jejich s bratřími. Biskup jejich Štěpán upálen byl ve Vídni (1467).

[3] Historie o těžkých protivenstvích církve české. Vydání spolku Komenského z r. 1870 str. 47. [*Čím »Catalogus testium veritatis« jest všemu křesťanstvu,*

Nebezpečenství bylo by snad vzrostlo, kdyby bratří smrtí, jež téhož roku zachvátila Jiřího z Poděbrad i Rokycanu, nebyli zproštěni svých pronásledovatelů nejnebezpečnějších. Novému králi Vladislavu II. (1471—1516) nedostávalo se ani času ani síly, ba snad ani vůle, aby bděl nad přísným vykonáváním zákonů vydaných proti pikartům. Po celé čtvrtstoletí bratří skoro bez překážky pokračovali ve své čilé a šťastné propagandě, podporováni jsouce rozpaky a rychlým mravním úpadem utraquismu.[1] Zvláště ženy přicházely k nim a byly jim až do posledu spojenci oddanými a vzácnými. Řády bratrské vyžadovaly, aby šlechtic odřekl se svého statku, chtěl-li býti přijat do Jednoty; proto za této doby neznáme příkladu, že by do ní vstoupily osoby vyššího stavu; však bratří měli již i v nejvyšší společnosti přátele a ochrance velmi mocné.[2] Na Moravě přáli jim slavní rodové Žerotínů, Pernšteinů, Šternberků, Boskoviců; v Čechách prvními ochranci jejich byli Kostka z Postupic a kancléř Ctibor z Cimburka, jenž s nejstkvělejšími ctnostmi a osvědčeným vlastenectvím spojoval nejvzácnější nadání politické, podporoval je svým vlivem mocným.

Takto připravovalo se ono spojení dosti nenadálé jedné části šlechty s Jednotou,[3] jímž vysvětlíme si velikou úlohu, jakou tato měla

tím »Historia Persecutionum« starší církvi české. Přední zásluhu o dílo to měl bratr Adam Hartmann, kazatel někdy kaple Betlemské (1618). Spis dokončený již r. 1632, vydán tiskem roku 1648. Český překlad pořízený od samého Hartmanna, vydán v Lešné r. 1655 a potom častokrát. Zvláště pečlivé jest poslední vydání r. 1888 nákladem spolku Komenského opatřené.]

[1] Všecko nebezpečenství však neminulo. Na sněmu Benešovském (1473) jednáno o pikartech; neznáme podrobněji snesení jeho, ale čelila asi proti správcům Jednoty, kteří měli býti zjímáni. Sněm přijal tato nařízení, ač bez velkého nadšení z povolnosti ku královně Johanně, jež naléhala na zachování zásady manžela svého.

[2] Viz krásný list, jejž psal biskupu Olomouckému Tasovi z Boskovic (Archiv český IV., str. 141). Nezní-li tu jako ozvěna učení bratří? — Takové-li jest, píše Tasovi, chování kněží křesťanských? »Viece následujete ustanovenie Mahometových, nežli přikázání božských; nebo Mahomet přikázal jest, ktož komu die nevěříciemu, jako jest Mahomet věřil, co o vieru, aby hned zamordoval, a mečem viery hájil: ale pán Ježíš Kristus přikázal jest s pokorú nepřátelóm strpěti všeliké bezpravie, a proti nepřieteli odpustiti vinu sedmdesátkrát a sedmkrát; a kdyžby ve jméno jeho poslaných nepřijieli, většie pomsty nekázal jest učiniti, než na svědectvie z obuví svých prach na praziech jich vybiti, a dal-li kto políček v líce jeho, aby nasadil druhého.«

[3] »Bylo nesnadno vymýtiti z Čech tento druh lidí a to z dvojího důvodu: pro pokrytectví, to jest pro jistou lahodu řeči a obratnost, s jakou pod rouškou této

ve všem ruchu politickém XVI. století. Všickni, jimž náboženství bylo více než prázdným symbolem nebo neurčitou pověrou, vzdalovali se zvrhlého utraquismu. Po žácích Chelčického žádali nauky plnější a víry živější. Od nich naučili se důstojnému životu, přísné opravdovosti, úctě ku věcem svědomí, vážné oddanosti k vlasti, tiché a odhodlané statečnosti, zkrátka všem ctnostem, které jakýmsi jasem hrdinství ozařují poslední dny svobody české. Na neštěstí všecka šlechta nevstoupila do školy jejich. — Zda na Jednotu nepadá také část zodpovědnosti za revoluci, jež strhla se tehdáž v Čechách? — Zda kázaním poslušnosti a sebeobětování stavu selskému neochromila jeho sílu vzdornou a neusnadnila všeobecné zavedení poroby? A naopak zda šířením obyčeje svobodného přemýšlení nepodporovala u pánů ducha nevázanosti a odboje? Však buď jak buď, tyto nedostatky docela bezděčné a dosti záhadné Jednota hojně nahradila tím, že vlasti dala muže takové, jako Karla z Žerotína a Václava Budovce z Budova.

Zatím co Jednota pronikala takto do tříd bohatých, hojně přívrženců nabývala ve stavu selském a městském. Pokroky její ovšem byly zvláště rychlé v krajině, kde zakořenila se nejdříve. Těžiště své majíc zvláště v krajích Královéhradeckém a Pardubském, kde až do XVII. století mají sídlo nejdůležitější osady, působila po celých severovýchodních Čechách, jež pokryty byly jejími sbory. Mladá Boleslav a Litomyšl byly jaksi oběma hlavními městy tohoto střediska severovýchodního, které vždy zůstalo předním ohniskem Jednoty. Ku konci XV. století bratří měli hojně přívrženců ve dvou druhých krajinách, na jihu v kraji Píseckém a na severozápadě v kraji Žateckém,[1] ale na Písecku nepronikli dosti v massu obyvatelstva celkem katolického,[2] kdežto na severozápadě roztržky vnitřní a rozkol Amosenců záhy zarazily jejich úspěch. V prvních letech XVI. století měli tři až čtyři sta sborů. Bohužel ze

lahody šířili jed svůj, a posléze proto, že přála jim skoro všecka šlechta česká a zvláště šlechtičny.« (Balbín, Miscellanea kniha VII., str. 229.)

[1] Gindely I., str. 92—94.

[2] [*O počátcích Jednoty v jihozápadních Čechách (v kraji Prácheňském) viz úvodní část historického pojednání: O pronásledování Jednoty br. v jihozápad. Čechách králem Ferdinandem I., jež překladatel tohoto díla podal ve Sborníku historickém býv. žáků prof. Tomka 1888, str. 110–124*.]

žádného udaje nelze souditi ani přibližně o počtu členů Jednoty; domníváme se toliko, že na Moravě bylo jich tehdáž okolo šedesáti až jednoho sta tisíc, a zajisté ještě hojnější byl počet jejich v Čechách.

V.

Když bratr Řehoř umřel, několik let po Rokycanovi (1474), vším právem mohl s důvěrou hleděti v budoucnost. Netušil asi, že za dvacet let nástupci jeho opustí jeho učení, zavrhnou jeho spisy a Jednotu zavedou na dráhu zcela odchylnou od cesty, po kteréž on kráčel. Bratří na chvíli zproštěni byvše starostí vnějších, brzo poznali bolestně, že úspěch pro sektu jest nebezpečnější nežli pronásledování. Život jesti zkouška, a žádná soustava nečelí mu vítězně; běda však těm, kdož nedovedou s ním se srovnati! Tuhé řády první doby vyhovovaly několika stům věřících; nyní, když čítalo se jich na tisíce, stávaly se těsnými a těžkými. Zda zachová se táž neodvislost nepřátelská vůči pánům, jichž ochrany dožadováno a vůči státu, jehož snášelivosti se dovoláváno? V mnohých případech doslovné šetření zákona vedlo ku porušení vyšších přikázaní evangelia. Je-li oprávněna úzkostlivost svědomí odmítati přísahu, kterou by se zabránilo nespravedlivému odsouzení? Zakazovati bratřím, aby nepřijímali úřadů veřejných, neznamená-li vzdalovati od moci lidi nejhodnější a vydávati chudé a nuzné nejkrutějšímu útisku? — Záhy utvořily se dvě strany; jedna skládala se ze starých druhů Řehořových, z těch, kteříž účastníky byli protivenství a nadšení za let zármutku a hrůzy; druhá záležela ponejvíce z nových členů Jednoty, kteří přinášeli ducha svobodnějšího a upomínkami na minulé zápasy méně upoutaného, spravedlivější porozumění potřebám života i více vzdělání a méně nedůvěry ku vědě. [1] Náčelníkem prvních byl Moravan A m o s, fanatický, odvážný, prudký, jinak ne bez váž-

[1] »Příčinou toho (pronásledování r. 1503) byli nejen zjevní nepřátelé, podle obyčeje svého maličkému stádci škodní, než i někteří falešní bratří. Nebo byla otázka mezi bratřími o moci světské vznikla, zdali by člověk křesťan s dobrým svědomím vrchností býti, meče užívati, přísahu činiti neb ji od jiných vyhledávati mohl? Odpírali tomu někteří, jako i za našich časů novokřtěnci; ale větší částka stavu vrchnosti zastávala.« (Historie o těžkých protivenstvích církve české kap. 23). Srovnej článek Jos. Jirečka o Jafetovi v Čas. Čes. M. 1861 str. 138.

nosti;[1] druzí zastoupeni byli hlavně bývalými žáky vysokého učení Pražského; téměř všickni prosluli v dějinách Jednoty, Jan Táborský,[2] Vavřinec z Krasonic,[3] Jan Klenovský a zvláště Prokop z Jindřichova Hradce a Lukáš Pražský.

Lukáš narodil se v Praze kolem roku 1460, studia sva konal na universitě utraquistické. Pro horlivost kališnického přesvědčení svého musil jednou opustiti město (1480). Věnoval se stavu kněžskému, ale trápen byl úzkostmi a pochybnostmi, jichž rozjímáním svým ani čtením nemohl nikdy rozptýliti.[4]

Jeden z druhů jeho dodal mu traktaty bratří: prostota jejich víry a přísnost jejich mravouky okouzlily tohoto ducha náruživého a nepokojného; tento bohoslov spíše důsledný nežli ustálený, nepodajný v odchylkách svého učení, stvořený k velení a bojování, podlehl kouzlu snášelivé umírněnosti a odříkavé lahodě prvních učitelů Jednoty. S ním zároveň obrátili se k bratřím starší bratr jeho Jan Černý, později proslulý lékař, a mladý bakalář Vavřinec z Krasonic.

[1] Amos, zdá se, že náležel k těm, které Řehoř z Adamitů získal Jednotě; živil se obchodem kupuje a prodávaje vosk [*obyčejný byt jeho byl ve Vodňanech*]. Jeho hlavním pomocníkem byl Jakub neboli Kubík, mlynář [*ve Štěkni u Strakonic*].

[2] [*Jan Táborský, prvotně Jan Vilímek, byl knězem svěcení římského a farářem v Táboře; k Jednotě přidružil se hned v počátcích. Blahoslav slaví jej jako člověka moudrého, v mluvení zvláště svobodného i v Jednotě na věky slovutného a vzácného.*]

[3] Vavřinec stal se bakalářem roku 1479. Zažil tytéž krise jako Lukáš a podlehl týmž vlivům. Pohoršení jeho vzbudily odpory utraquistů, kteříž oddělujíce se od církve římské, žádali přece, aby jim světila kněží jejich. [*Krasonický byl průvodcem do Jednoty mistru Havlovi, potomnímu zakladateli školství bratrského.*] Viz o této době pojednání Gollovo Spory v Jednotě. — Menší strana bratří v Čas. Česk. Mus. 1886, str. 297—331).

[4] Podle vypravování samého bratra Lukáše mravní rozvoj jeho upomíná na vznik Jednoty. Zakusil vnitřních bojův a úzkostí jako přátelé Řehořovi. Naráží na ně asi v traktátu o Antikristu, jehož zlomky uveřejnil Goll (Čas. Čes. M. 1883, str. 367, a kde mluví o těch, kterým Bůh dává hledati a nalézati pravdu, třeba v strachu a pochybování. Tyto úzkosti a rozpaky jsou ovšem zcela přirozené při názorech ku kterým se tehdáž znal. »Než ty's napsal,« odpovídá mu jednou Prokop, »kterak mníš, že nedostane-li se jedné pravdy jakožto dsky v korábu, že všecken zahyne.« (Ibid. str. 363). Tehdejší stav duševní bratra Lukáše velice podobá se smýšlení Lutherovu za mládí, i jinak jest mnoho podoby mezi nimi. Podlehl vlivu horlivého kazatele kališnického, jenž jemu stal se tím, čím Rokycana byl přátelům Řehořovým; nepochybně byl to asi kněz Michal Polák. [*O osudu jeho viz str. 136.*] Jeden z přátel jeho dodal mu spisy bratří, i vstoupil do Jednoty po roce 1481.

Jeho však zvyku vědeckému a přirozené zálibě v logice stala se brzo nesnesnou bázlivost bratří. »Jsa mužem mocným v slovu i v skutku, věrným, pilným, učeným a nedadoucím se přemoci« (Blahoslav) ohlašoval příští nového pokolení; po nadšencích první doby následovali organisatoři, po prorocích theologové. Jednota obdržela od něho své ústrojí pravidelné a vyznání víry. Proto miloval ji jako dílo své a se žárlivou péčí bděl, aby nevymkla se vlivu jeho a neztratila se v některé církvi cizí; jestliže odolala přitažlivé síle Lutherově a nestala se jednou ze sekt protestantismu německého, odpovědnost padá jen na něho samého. Blahoslav přirovnává ho k »meči vybroušenému od Boha do Jednoty přivedenému«. Máť opravdu v sobě něco podmanitelského a pánovitého; připomíná ony uchvatitele, kteří tím žárlivější jsou na vládu a samostatnost své vlasti, čím více tato zbavena jsouc všech svobod svých, splétá se s nimi.[1] Co by si byl Řehoř pomyslil o svém nástupci? Zda byl by ještě poznal dílo své v Jednotě od něho změněné? Nebylo-li by naopak zemi české lépe prospělo, kdyby všickni rozkolníci byli se přidali k reformaci německé? Aspoň na počátku Lukáš zápasem svým se stránkou přísnější představoval budoucnost a hájil věci rozumné a zdravé.[2]

Mládím svým tento neofyta, nadšený spíše nežli opatrný, zatlačen byl na některý čas do pozadí. V zápase, který počal mezi novotáři a stranou Amosovou, přední úkol přísluši Klenovskému a Prokopovi. Duchaplný Klenovský, jehož příjmí Paleček, jest posud populární v Čechách,[3] oblíben byv při dvoře Jiřího z Poděbrad, který rád měl dobrou a veselou mysl jeho, mohl bratřím prokazovati nejlepších služeb. Jsa muž učený, ač stupně žádného nedošel na vysokých školách a laikem zůstával, a znaje umění ovládati lidi, třeba nestavěl se v popředí, připravoval hlasování. Rozhodl je

[1] Mikuláš, upálený v Praze roku 1526 tázán byv na Lukáše, odvětil, že jest člověk dobrý, jemuž také pán Bůh známosti zákona jeho dáti ráčil, »však v tom se mně nelíbí, že o jiných lidech dobře nesmýšlí. Já ho nesoudím, Bůh ho suď!« Rezek v Pojednáních kr. čes. společnosti nauk. Praha 1881.

[2] Lukáš jest jediný pravý theolog Jednoty: po něm podléhá ona cizím vlivům. Augusta úmyslně blíží se k Lutherovi, a jestliže Blahoslav hledí zastaviti hnutí to, jeho smýšlení není ani dosti jasné ani dosti pevné, aby stanovil učení opravdu samostatné.

[3] Všickni dějepisci nepřipouštějí totožnost Klenovského a Palečka. *[Autor díla našeho přidržuje se ještě mínění Dobrovského, jež však nepopěrnými důvody vyvráceno jest od J. Herbena ve Sborníku historickém I. 50.]*

Prokop, jenž té doby byl opravdovým náčelníkem strany mírnější. Bakalářem jsa vysokého učení Pražského, pilným čtenářem mistrův a otců církevních, z nichž Jeronym a Cyprian byli jeho zalíbenými mistry, Prokop byl řečník znamenitý a spisovatel přesvědčivý. »Cokoli psal,« praví Blahoslav, »vše čísti se hodí i pro češtinu i pro něco většího.«[1] Spisy jeho vynikají umírněností a lahodou (scripta dulcissima), čímž vysvětluje se osobní vliv jeho. Lukáš sám neodolal tomuto rozumu milostnému a přidal se k názorům méně výstředním.[2] Jeho syllogismům málo kdo by byl, uvěřil. Prokop shromáždil kolem sebe všecky lidi dobré vůle, všecky, kdož u vší prostotě srdce hledali pravdy a prospěchu církve své.

Jako vždy i tentokráte boj soustředil se kolem otázky dogmatické, o milosti boží a zásluze člověka. Známe nepokoj, jakým zmítán byl o tom Chelčický; od té doby Jednota nedospěla nikdy k učení jasnému a určitému: kolísala mezi přesným učením evangelia a mezi předsudky mravními, jež nedovolovaly jí zříci se zásady lidské svobody a užitečnosti skutků. Na synodu roku 1464, jenž stanovil učení a bohoslužbu bratří, prohlášeno bylo ospravedlnění z víry, ale zdá se, že od té doby bylo, ne-li opuštěno — aspoň povážlivě seslabeno: při slyšení roku 1473 mistři utraquističtí vytýkali Michalovi a Řehořovi, že »nejvíc spasení zakládají v ctnostném životě«. Dosti jest pohanů ctnostných, ale co jim to prospěje, když víry pravé nemají? — Připustíme-li i sebe větší přeháňky nebo zlou vůli protivníkům obyčejnou, přece není hrubě pochyby, že Michal a Řehoř asi dali podnět k těmto obžalobám; nepopírali sice zvláštní důležitost víry, ale myslili, že musí jeviti se skutky, a že každý, kdo by spoléhal příliš na zásluhy Kristovy, v nebezpečenství by uváděl spasení své. Po věřících žádali přede vším přemáhání sebe, poslušenství a odříkání, život přísný a zbožný.

Takto vysvětlíme si, proč Amos s přáteli svými mohli se vší upřímnosti vydávati se za pravé chovatele tradice, když skutkům přičítali převážnou důležitost. — Člověk, odpovídali jejich odpůrci, musí očekávati svého spasení nikoliv od své zásluhy vlastní, nýbrž od zásluhy Spasitelovy. V tomto kuse byli jistě věrni myšlence zakladatele Jednoty, ale odchylovali se od ní důsledky, jež ze své zásady vyvozovali, lhostejnou resignací a mravní netečností: čistému všecky věci jsou čisté.

[1] Jirečkova Rukověť II. str. 152.

[2] Jeho způsob polemiky naproti tomu neměnì se hrubě.

Ku kterému z těchto dvou názorů přidá se většina? Na tom záviselý úkol a budoucnost Jednoty. Přívrženci Amosovi nechtěli připustiti mezi sebe pány a boháče, zcela zavrhovali obchod, válku, přísahu, všeliké zastávání moci světské; jestliže by zvítězili, jich obmezeným asketstvím Jednota odsouzena byla k jalovosti a osamocení. Prokop v traktatu svém »o dobré vůli« a ve Výkladu V. kapitoly sv. Matouše[1] (kázaní na hoře bylo oblíbeným textem stránky přísnější) hleděl dojíti řešení méně radikalního a zaujav postavení uprostřed obou krajních názorů, navrhl učení smiřující zakročení božské se svobodou člověka. Milost boží jest potřebna, a bez ní všecko úsilí naše bylo by marno, ale nám jest se přičiniti, abychom zasloužili milosti boží svým pokáním a svými cnostmi. Ve všech kusech není nám lze vyplniti přikázaní boží, ale mějme dobrou vůli a Spasitel nás neopustí. Urození a mocní obklíčeni jsou nebezpečným pokušením, ale ostříhají-li se hříchů smrtelných, pro něž i chudí půjdou do pekla, není možné, aby nedošli spasení; vedou-li život křesťanský a panují-li dle evangelia, jakou nesnášelivostí zavřen by jim byl přístup do Jednoty?[2] Moc světská stvořena byla od Boha pro dobro obecné: bratří neporušují přikázaní Spasitelova, domáhají-li se obrany moci světské a vykonávají-li ji sami v konšelství nebo ve všelikých jiných správách.

Umírněností Prokopovou a prostřednictvím Klenovského [3] získán byl synod Brandýský (1490), ale staroprostí sotva vrátili se do svých osad, hleděli roznítiti mysli proti ústupkům straně mírnější učiněným; bylyť tyto sice velmi bázlivé a plny ohrad, ale bylo snadno předvídati, že ona nespokojí se jimi. Fanatičtí kazatelé žalovali na Antikrista, který vplížil se do ležení služebníků božích: jako za doby Silvestrovy ďáblu podařilo se poškoditi dílo Páně. Neznáme bohužel jednotlivých příhod zápasu vypravování Lukášovo jest apologií, slo-

[1] Prokopův Výklad páté kapitoly sv. Matouše dle Jirečkovy Rukověti II., str. 151. Ani víra ani vlastní zásluhy naše nestačí k spasení; dobrá vůle toliko může doplniti nedostatky naše i bude přijata od Boha na místě skutků našich. (Goll v Čas. Česk. M. 1886, str. 307.)

[2] Synod nezavrhl učení Řehořova, prohlásil i výbornost starých obyčejův, ale neukládal již zachovávání jich za podmínku k spasení nevyhnutelnou.

[3] Dle mínění obecně rozšířeného strana mírných k návodu Klenovského prý dobrovolně upustila od snesení přijatých v Brandýse a zanechala staroprostým správu Jednoty, aby sami se přesvědčili o potřebě přeměn. Události prý daly jí za pravdu, a po několika letech veliká většina vyslovila se ve prospěch jejich. Bylo by potřebí důkazů pevnějších, abychom přijali vypravování pravdě tak nepodobné, i svědectví Lukášovo nezdá se mi dostatečným.

ženou proto, aby všecka vina svalena byla na stranu staroprostých. Obě strany zápasily o biskupa Matěje z Kunvaldu, jenž ovládán byl sice nejlepším smýšlením, ale sláb jsa a vrtkavý potácel se mezi náklonností svou ke straně novotářův a mezi upomínkami svými obávaje se zraditi odkaz Řehořův. Po různých obratech novotáři konečně zvítězili na synodu Rychnovském (1494); náčelníci jejich povoláni byli ku předním úřadům, a následujícího léta na shromáždění zavrženy byly spisy Chelčického a Řehořovy, jež nevyhovovaly již požadavkům doby: Jednota neuznávala jiného učitele než Krista ani jiného přikázaní než zákon jeho. [1]

Toto rozhodnutí bylo revolucí. Bratří zprosťovali se své tradice a své minulosti. Co v učení Chelčického bylo výstředního a se životem socialním neslučitelného zostřilo se ještě v letech pronásledování; jakmile situace se vyjasnila, samou potřebou uloženy byly ústupky. Snesení z roku 1494 a 1495 znamenají počátek nové doby. [2] Prokop a Lukáš přijímaji dědictví Chelčického a Řehořovo jen s podmínkou dodatečného zkoumání. Obavy Amosovy nebyly bezdůvodné, a ďábel vnikl do města svatého. Nikdy snad nevynikla s větší patrností nepřekonatelná síla událostí a poměrů, jejich všemocné působení na soustavy a lidi. Svět otvírá se jen těm, kdo přijímají podmínky jeho; společnost, než ustoupila bratřím, žádala po nich, aby nejprve uznali ji.

Provedené změny brzo projevovaly se na venek důležitými novotami. Bratří upouštěli znenáhla od oněch obřadů svých, jimiž až posud odlišovali se nápadněji od druhých společností křesťanských, nepopírali více platnost svátostí udělených od kněží římských, již nevyžadovali tak přísně druhého křtu při nových přívržencích. Duch smířlivý a snášelivý pronikl Jednotu; ostatně noví správcové dokázali tolikéž moudrosti, kolik projevili rozhodnosti a prozíravosti. Nevyužitkovali vítězství svého až do nejkrajnějších důsledků, nespustili s mysli pravý cíl, jejž si vytkli, obnovu duší uctěním Kristovým. Zásady Chelčického, zbavené své přílišné přísnosti a zkušeností téměř oslabené, osvědčily se plodnými, a Jednota zůstala vysokou školou mravního pokroku a snášelivé i silné víry.

[1] Dekrety Jednoty bratrské, vydané od Gindelyho (1865) str. 2.

[2] Müller dokázal, že mezi prvotní Jednotou a mezi Jednotou od Lukáše znovuzřízenou není skoro nic společného nežli jméno. Lukáš téměř nikdy neuvádí učení Chelčického, leda aby je potíral; zvláště v učení o svátosti oltářní přibližuje se velmi patrně k učení táborskému, jež první bratří rozhodně zamítali.

Amos nepodal se své porážce i nabyl oddaného pomocníka v nepokojném mlynáři Kubíkovi Štěkenském. Podporováni jsouce Řehořem Votickým, kterýž opravoval jejich spisy, prudce dotírali na pokrokáře, obviňujíce je, že jdou za osudným příkladem Táborských a že chtí žižkovati.[1] Všeliké pokusy o smíření nevedly k cíli, a přívrženci Amosovi konečně byli slavně vyloučeni z Jednoty. Na svou stranu přivedli jistý počet věřících, zvláště v jihozápadních Čechách a jmenovitě v kraji Klatovském a Prácheňském; nazýval se Menší stranou neboli Amosenci. Amos měl mnohé vlastnosti náčelníku sekty potřebné i dovedl udržeti své věřící; ale jisté věci jsou již předem ztracené. Menší strana, majíc členy své skoro výlučně v třídách nižších, záležela toliko z fanatiků bez vzdělání a bez ideí; dobrovolně odsoudila se k strnutí a k smrti. Odmítnuvši všelikou obměnu, stala se kořistí roztržky, rozdrobila se na četné sekty, až konečně zmizela bez stopy v době necelého půlstoletí po rozkolu.[2]

V dějinách bratří vzhledem jak k rozvoji organisace tak ku pokroku zevnějšímu není doby pozoruhodnější nad léta, kteráž uplynula od synodu Rychnovského až do chvíle, kdy reformace lutheranská počíná se ujímati v Čechách. Prokop a Lukáš utvrdí téměř úplně, ne vyznání víry, jež od té doby mění se ještě častěji, ale ústrojí a kázeň.

Matěj Kunvaldský, poněkud vzav újmu svou nerozhodností a svými náhlými obraty, přece však vážen jsa pro zřejmou přísnost svých úmyslův a mírnou oddanost, moudrostí vítězů zachoval si svou hodnost biskupskou; ale úkol jeho nebyl větší, než že světil čekance k úřadu kněžskému. Po smrti jeho (1500) zvoleno bylo čtvero biskupů, kteříž obyčejně označují se jmenem starších. Jedním z nich byl Lukáš, kterýž od té doby měl největší vliv: zásluhou jeho různé sbory bratrské podřízeny byly společnému řádu, a spojení, až posud málo ustálené, přeměněno bylo od něho v opravdovou jednotu. Rozdíly místní byly zavrženy a všudy bohoslužba byla slavena dle obřadu jednotného.

[1] Historie o těžkých protivenstvích církve české kap. XXIII. O těchto událostech srovnej v Jirečkově Rukověti články Amos, Kubík a Kalenec, a zvláště Gollovo pojednání v Čas. Česk. M. 1886, str. 310 a násl.

[2] Amos umřel asi roku 1522. Na jeho místě ujal se »haytmanství« v Menší straně nožíř pražský Jan Kalenec, který [r. 1520] byl postaven na pranýř a vyhnán z města. Od té doby Menší strana jest v plném rozkladu.

Chladné a suché obřady prvních bratří nemohly dojímati obrazotvornost; Lukáš proměnil je pronikavě: svíce, obřadné nádoby, ubrusy, zpěvy dodávaly jim poněkud pompy katolické. Mnozí horšili se pro tento návrat k modloslužbě; ale Lukáš připomenul nespokojencům, že dlužni jsou poslouchati biskupův, a celkem zvítězil snadně nade všemi choutkami vzdornými.[1] Jeho autorita byla s úctou vždy větší uznávána: z Mladé Boleslavě, svého obyčejného sídla, učinil hlavní město bratří; kališníci i katolíci viděli v něm nejen biskupa nejváženějšího, ale i neobmezeného náčelníka Jednoty; jeden z odpůrců jeho nazývá jej antipapežem.[2]

Této moci Lukáš nenabyl svým úřadem, nýbrž přede vším svými osobními vlastnostmi. Veliká proměna udála se zatím ve zřízení kněžském u bratří: na počátku skoro všecka moc náležela biskupu; potom dostává se užší radě.[3] V zásadě moc přísluší vší církvi zastoupené synodem, jenž vedle kněží a biskupů zahrnuje také oprávce kostelův.[4] Ale v skutku všecka činnost víc a více soustřeďuje se v rukou kněží[5] a v užší radě, která znenáhla stává se skutečným vůdcem jednoty. Členů jejích obyčejně nebývá nad čtrnáct, čtyři starší a několik kněží od synodu ustanovených, jichž zvolení však musí býti schváleno od rady;[6] tato může se doplňovati i kooptací. Předsedou jejím jest nejstarší biskup, jenž má název sudího, ale ani sudí ani biskupové pospolu »nesmí nic velikého a zvláštního činiti« bez slyšení rady; pouze ona svolává synod, vyřizuje věci běžné, udržuje kázeň a má největší vliv na volbu biskupův a kněží.[7]

Biskupové volí se z kněží, navštěvují chrámy, spravují kněžstvo, potlačují zlořády neb odchylky, zřizují čekance na kněžství. Tito k úřadu svému připravují se několikaletou prací, za kteréž doby žijí při správcích sborových, podporujíce je jakožto akolytové. Posléze podrobují se přísné zkoušce před radou; tento »řád svědomí«, při

[1] Schweinitz, str. 182.

[2] Jirečkova Rukověť, str. 469.

[3] Dosti značná podoba jest mezi organisací bratří za doby Lukášovy a mezi zřízením církve Ženevské za správy Kalvínovy.

[4] Počítá se často několik set členů rozdělených na dvě shromáždění.

[5] Světští členové synodu mají hlas jen poradní, neúčastní se volby biskupů nebo jmenování kněží, velmi záhy přestává jich účastenství v užší radě. Na místo všeobecných synodů nastupují nejčastěji synody užší, ve kterých zasedají toliko členové rady a správcové nejdůležitějších sborů.

[6] Z počátku členové její bývali voleni doživotně.

[7] Gindely, Dekrety Jednoty bratrské, Praha 1865, str. 25, 33 a násl.

kterém přihlíželo se více k stavu mravnímu nežli k vědomostem, byl veden s takovou opravdovostí a vážností, že často žadatelé odstupovali, pojati byvše pochybností o svém povolání a bázní, aby nepoškodili svého vlastního spasení neopatrným převzetím péče o spásu druhých.

Kněz podává svátosti, přijímá zpověď — veřejnou pro hříchy veřejné, tajnou pro hříchy tajné; — nad osadníky svými vykonává nejvyšší správu mravní. Jemu pomáhá jáhen, jehož povinností jest jaksi dohlížeti nad ním, a výbor starších, jenž spravuje věci hmotné a soud nahodilé pře mezi bratřími.[1] Kněžím i na dále odporučuje se práce ruční, ale s podmínkou, aby tím nebyli odvracováni od úkolu svého; chudoba apoštolská nevyžaduje se s takou přísností jako dříve, ba již ochrancové Jednoty dary svými ji obohacují. Chrámy její nejsou jen ke konání bohoslužby, ale jsou též příbytkem kněží.[2] Kněží, jáhnové, akolytové, někdy také starší žijí společně v domu neboli sboru podřízeni jsouce řádům téměř mnišským; někdy takový sbor bývá útulkem starých kněží, a bratří na cestách nalézají v něm pohostinství. Jestiť středem všeho života obce; sem věřící přicházejí o radu, tu předkládají úzkosti svého svědomí, hledajíce útěchy nebo poučení.

Zásluhou Lukášovou Jednotě dostalo se učení theologického, v němž tato hledí se, co možná nejvíce, přiblížiti k slovu Spasitelovu, a v němž na přečetných místech ohlašuje se již učení protestantské.[3]

Ale v této věci studium rozvoje Jednoty není zajímavo; ani nejhorlivější obráncové její nemohou zajisté neuznati, že reformatoři »mají

[1] Zajímavým zřízením bylo tovaryšství vdov nebo starých žen, jichž úkolem mezi jiným bylo zabraňovati nemravnosti neb ohlašovati ji.

[2] Goll, Čas. Čes. Mus. 1886 str. 328. Počalo také vcházeti v obyčej, že k úřadu kněžskému připouštěli se mužové ženatí.

[3] Kristus jest hlavou církve a kněžství pochází od něho a nikoliv od papeže: Tři věci jsou potřebny ke zřízení na úřad kněžský; svatého života, modlitby a vzkládání rukou. Sluší ctíti Pannu Marii a svaté, ale nikoliv je vzývati a očekávati od nich spasení. Bratří zachovávají sedm svátostí, ale nesmí se jim dávati smysl pověrečný; bez víry nepřispívají ničím ke spasení. Zavrhují očistec a i na dále křtí po druhé ty, kdož vstupují do Jednoty. Vroucí víra jest obecný základ vykoupení; jest udělena darem ducha svatého a zásluhou milosti Kristovy, jeví se čistým životem a dobrými skutky; věci potřebné jsou víra, láska a naděje. Co do svátosti oltářní, Lukáš blíží se patrně k učení táborskému, ale tím, že musí přihlížeti k prvotní nauce Jednoty, vysvětluje se, že ve slovech jeho, ne-li v myšlení jeho, jest jakási nejasnost, a dogma bratří v této věci podléhá mnohým proměnám, jež v praxi zračí se chováním poněkud obojetným vůči druhým sektám protestanským.

theologii vědečtější a že s hlubším názorem věcným dospívají ku presnějším a bezpečnějším distinkcím dogmatickým.[1]

Jako před přeměnou tak i po ní pokrok mravní zůstává hlavní péčí Jednoty, a dekrety synodalní konečně tvoří úplný zákonník kázně veřejné i soukromé; zasluhujíce obecné pozornosti pro svou moudrost praktickou, obracejí se znenáhla ke všem třídám i podávají věřícím pravidla chování pro všecky poměry života.

Boháči jsou zvyklí jistému blahobytu; jim neuloží se přílišná přísnost. Jen vystříhati se jim třeba prázdné marnotratnosti, šatů příliš nádherných, pýchání přepychem neskromným; nechť rozpomenou se, že v zboží svém jsou šafáři božími a že pán požádá počtu, a on jej z každého šartu vydá.[2] Bůh ustavil pány a zemany nad poddanými jejich, aby od nich měli čest a platy zákonité, ale za to aby jim byli k správě bdělé a k ochraně. Běda těm, kdo se svými poddanými nakládají jako s otroky, utiskují robotníky své nespravedlivými robotami a libovolnými platy. Otec všeho lidstva odvrátí se od nich. Tyto lidi chudé, tyto poddané Ježíš nazval bratřími svými a dítkami; pro jejich spasení trpěl potupu, muka a ukrutnou smrt; on ruku svou vždy drží nad hlavami jejich; páni, pamětlivi jsouce toho, musí býti spravedliví, milostiví, bedliví, štědří k nuzným i shovívaví k vinníkům. I při šetrné správě jmění svého nechť netrestají příliš přísně těch, kdož nemohou odváděti platů svých a nechť příjmů svých užijí k nákladům na věci poddaným potřebné. Stkvělá roucha, hody, kvasy a přepych nejsou ozdobou šlechty, ale dobré mravy, pracovitost a péče o dobré obecné. Mnozí vyhledávají úřadů veřejných pro jejich lichý lesk, pochlebnictví, slávu pomíjející a mrzký zisk; k dosažení jich neostýchají se ani úplatkův ani úskokův; pravý křesťan přijímá je s nepokojem a zármutkem; znáť povinnosti jejich, pro něž učiněn jest služebníkem služebníků božích.[3] Soudce, pravý učedlník Kristův, má dbáti toliko spravedlivé věci sobě odevzdané a nepřístupen býti žádnému zřeteli zevnějšímu nebo podružnému; trestání učiní se toliko po zralé úvaze bez hněvu, nenávisti, se žádným jiným úmyslem, než »přivésti skrze to k opravení té osoby nebo jiných, a k odvedení od zlého té osoby nebo jiných.« Tresty, jež uloží, budou mírné, na smrt odsoudí toliko, má-li zcela zjevný důkaz, že taková jest vůle

[1] Schweinitz, str. 206.

[2] Většina rad zde uvedených vzata jest z nálezů synodu Brandýského r. 1512. Otištěny jsou ve Výboru II. str. 1395—1429.

[3] Výbor II. str. 1411, 1397.

boží, a jisté přesvědčení, že nelze jinak zabrániti vinníku, aby znova nespáchal zločin, i třeba učiniti ho takto neškodným.[1]

Za žádnou záminkou nesmí se užívati moci ve věcech náboženských podle zákazů starého i nového zákona. Řád světa v nynější podobě své a pořad společenský založeny byly od Boha ne ke zlu, ale k dobru obecnému. Proto poddanní a robotníci, kteří proklínají a zlořečí, poplatky a daně neplatí, pánů svých neposlouchají, hledíce svrhnouti moc jejich, vzpírají se Bohu samému.[2] Chudí lidé ať netouží po jmění boháčů, nechť přijímají vděčně dary od nich obdržené, ale nedomáhají se jich jako práva; nechť neodplácejí nikdy zlo zlem, ani nespravedlnost nenávistí. »Mně pomsta, jáť odplatím«, praví Hospodin, jenž chce, aby potlačení klidně snášeli útrapy své a aby poslušenství poddaných záleželo, ne na strachu, ale na svědomí.

Takové nauky nezůstaly mrtvou literou. Století XVI. v Čechách má, jak již jsme podotkli, tvářnost zcela zvláštní. Mezi velikým hnutím XV. a XVII. století jest dobou poměrného klidu; zvlášť uvnitř je to čas, ne-li plného pokoje, aspoň příměří a utišení. Způsob patriarchalní, jaký ustavil se na mnohých statcích, svědčí jak o lidskosti pánů, tak o odevzdanosti poddaných. Bylo by velice naivní a nemálo přehnáno, kdybychom Jednotě přičítali všecku zásluhu o toto utišení vášní a o toto usmíření zájmů; příčiny toho jsou mnohé: všeobecný rozvoj vzdělanosti, pokrok mravů, tradice, měkkost a mírnost národům slovanským přirozená, přede vším společný původ, jazyk a náboženství, jež přese všecku řevnivost stavů z pánů a poddaných činily týž národ. Však popříti nelze, že toto učení, které poddaným hlásalo poslušenství a naději oddálenou v život budoucí, boháčům milost a spravedlnost k bližnímu, všem pak lásku a svornost, přispělo do jisté míry k utišení nenávisti u jedněch a ke skrocení chtíčův u druhých. Na důkaz toho postačí připomenutí, že většina pánů, kteří prosluli laskavostí a lidskostí, byli ochránci nebo přívrženci Jednoty.

Proč tato čistá a moudrá mravouka neuspokojuje nás úplně, zůstavujíc v nás cit zármutku a pochyby? Jest prý příliš dokonalá, — řeklo se. Spíše snad proto, že povznáší se nad povahu lidskou, nikoliv idealem, jejž vytýká, ale smýšlením, ku kterému se obrací. Bratří činí dobré z povinnosti: nevidíme, že by cítili z toho nějaké potěšení. Vždycky

[1] Výbor II., str. 1394—1400.

[2] Jest to jedno z themat, jež nejčastěji se opakují v dekretech synodalních. Srovn. Gindelyho Dekrety Jednoty bratrské I. 8, 98.

se radujte, pravil apoštol. Mezi všemi ctnostmi svými bratří ztratili tuto. Jako všecky sekty ryze křesťanské neznají lásky k životu a nemají citu pro rozkoše jeho; snášejí jej jakožto úkol, stále trápeni jsouce bázní, aby nezapomenuli na jedinou věc skutečnou, na spasení. Jim umění jest toliko prostředkem ke zvýšení lesku bohoslužby; písemnictví toliko zbraní válečnou nebo nástrojem vzdělávacím;[1] renaissance je znepokojuje a pohoršuje; Italie XV. století bratra Lukáše naplnila jen úžasem a ošklivostí.[2]

Ani myšlénky hrdinské a vlastenecké neznepokojují jich: v nich přes příliš účasten jest svět. Jestliže neodsuzují již tak přísně jako Chelčický službu vojenskou, v této příčině však rozmnožují počet výhrad a ohrad; bratří válčí toliko pro věc spravedlivou, nevytáhnou do pole, leda když se jim nepodařilo nalézti zástupce, vyžádají si služeb v posádkách nebo při pracích pomocných, nijak nebudou dobývati slávy a vyhnou se stkvělým činům válečným, majíce stále na mysli, že na vojně jsou proti vůli své a prosíce Pána, aby zprostil je postavení, v němž duše jejich vydána jest největšímu nebezpečenství. — Statečnost není marnivostí, které člověk odříká se nejsnadněji, a mnohému mladému pánu bratrskému pro chrabrost dostalo se asi zbožných výčitek od kněze jeho. Nejslavnější náčelníci Jednoty o těchto řádech uvažují poněkud příliš vážně: dovedou umírati hrdinsky, ale příliš dlouho předem se k tomu připravovali.[3] Myslí příliš na obětování se, ale ne dosti na vítězství, vyzývají téměř neštěstí, nemajíce oné důvěry a oné bujaré veselosti, jimiž dobývá se úspěchu. Stkvějí se

[1] Tvrzením tímto nepopíráme nijak neobyčejnou plodnost literarní, jakou rozvinuli bratří, a ohromné služby, jaké vykonali jazyku českému; ale jejich literatura jest skoro výlučně didaktická a theologická. Bylo by směšné vyčítati jim to, byl to nutný důsledek jejich soustavy. Zda časem nebyla by se stala proměna? Beze vší pochyby: po skladatelích písní duchovních byli by následovali básníci, i umění výtvarné bylo by se vybavilo ze jha náboženství. V době před bitvou Bělohorskou můžeme již pozorovati jako počátek tohoto vývoje. To nevyvracuje nijak tvrzení našeho, nýbrž dokazuje toliko, že Jednota znenáhla otvírala se světu: kdyby byla déle vytrvala, byla by podlehla osudu společnému různým sektám křesťanským, jež jimi jsou toliko dle jména: byla by ztratila svou tvářnost a přestala býti tím, čím byla.

[2] Mezi řemesly bratřím zakázanými nalézáme za prvních časů vedle alchymie lichvu, kostkářství, divadlo, malířství a hudbu. Zákazy tyto pozbyly záhy své přísnosti.

[3] List z r. 1503, i jinak velmi krásný, dosti jasně vyznačuje tuto náladu duševní; jsou tak velice obětaví, že úspěch jest pro ně téměř sklamáním. Když bratří povoláni byli do Prahy ke slyšení, lid byl velice popuzen proti nim, a zástupci Jednoty

ctnostmi menšin, jimž není souzeno, státi se většinami. V skutku nesmíme se klamati o činnosti bratří a o úkolu jejich; i v době největšího rozvoje Jednoty vymyká se jí devět desítin národa. Svět náleží mocným; všeliké obracování na víru jest výbojem; náboženství vítězí jen tehdáž, má-li v sobě nebo v svých náčelnících něco bojovného, slavného a rytířského. Velicí zakladatelé církví jsou velikými bojovníky, svatý Pavel nebo Luther; bratří jsou toliko mučenníky; porážka jejich byla nevyhnutelna. Toť trest, snad odměna těch, kteříž ideal svůj staví mimo svět: neváží si života, poněvadž nemají důvěry veň. Jen kdyby aspoň nepoškozovali než vlastní věc svou! Na neštěstí příliš jsouce přesvědčeni, aby podali se potřebným kompromissům, i při vší vůli pokorné a duši obětavé zůstávají příčinou nesnází a rozbrojů. Kdyby byli méně lhostejni bývali k utrpení, několika ústupky byli by vykoupili práva, jichž se domáhali; neukojitelné požadavky víry jejich ohrožují netoliko svobodu jejich, nýbrž i svobodu druhých. Jsou vlasti ctí, ale i nebezpečenstvím.

Mravní naučení bratří, týkající se života soukromého, možná uznati bez výhrady. Z těchto rad, často poněkud prostoduchých, ale zdravých a přímých poznáváme jasně onu společnost zbožnou, trochu ponurou, a poctivou, která budila by jistě více sympathie kdyby vzbuzovala poněkud meně úcty. Vztahují se k podrobnostem nejurčitějším. Některé živnosti jsou zakázány, protože ohrožují duši člověka, který je provozuje, nebo že svádějí k hříchu bližního, jako: kostkářství, maléřství, zvláště malířství karet, kejklířství, čarování, všeliké kupectví, které je toliko příležitostí ku podvodu a zlodějství atd.[1]

vypraveni jsou »jako ovce k zabití«. Vizme, co píše jednomu z těchto poslů [*Vavřinci Krasonickému*] pan Bohuš Kostka z Postupic. »Přirozené jest milovati život. Ale ty, bratře milý, jinak osvícen jsa, pamatuj, že život tvůj s Kristem pohřben jest v Bohu, jehož požívání abys došel, umříti musíš s Kristem. Víš, komus uvěřil, a kterak on mocen jest dochovati tobě to, cožs jemu svěřil, až k onomu dni. Posilň se tedy v Pánu a v moci síly jeho, abys dobrý boj bojoval a vzal korunu života... My sice co se lidskou opatrností učiniti mohlo, učinili jsme a vám bezpečnost opatřili, aniž napotom na to pozoru míti přestaneme; jestliže by však vzteklost nepřátel uhamovati se nedala, a Bohu by se líbilo smrtí vaší oslaviti jméno Syna svého, vy hotovi buďte s Jobem říci: Pán život tento dal, Pán nechť jej také odejme; jak se Pánu líbilo, tak se stalo«. (Historie o těžkých protivenstvích církve české str. 51). Nemíním, že pan Kostka neučinil všech opatření potřebných, ale kdyby byl opominul něčeho, byl by se těšil myšlenkou, že Krasonickému dostalo se důstojné smrti a že mučennictví jeho církvi více prospělo nežli život jeho.

[1] Výbor II. str. 1430—1432.

Podobnými pravidly stanoví se chování bratří k pánum a ke sluhům, k rodičům a dětem, k manželům a ženám. »Muž manželku svou má v poctivosti míti, před čeledí s ní se nesvářiti, nehaněti ani potupovati, péči o ní vlastenskou míti, o živnost její, o roucho i o jiné potřeby, aby nouze netrpěla. V těhotnosti pracemi násilnými neobtěžovati; potřebami opatřiti v šestinedělích.« Nechť váží si jí jako těla svého vlastního. »Zaviní-li z hlouposti, z nepaměti, aby se k ní měl tak jako sám k sobě, neb z bližních jest nejbližnější.« Žena má býti cudná, poslušná, ne zlostná ani reptavá. Jí dohlížeti jest nad čeledí a péči míti o dům a času nemařiti zbytečným povídáním. Bez vědomí hospodáře aby nekupovala a neprodávala a byla šetrna, aby mohla býti dobročinna. Ať pravidelně obcuje službám božím a v sobotu ať připraví si, čeho potřebí na neděli, aby Pánu obětovala tento den celý. Pokud děti jsou malé, nechť otec svolí se s mateří, aby jeden nechválil toho, co druhý pokáral. Dětem svým ať skrývají přirozenou milost svou a vychovávají je v kázni, v bázni boží a v ctnostech křesťanských. »A nejpilněji toto: aby rodičové vedli dítě k skutečnému poslušenství; když jemu dějí: Učiň to! aby učinilo, aneb: Nech toho! aby nechalo.« Se všemi dětmi třeba nakládati týmž způsobem, ostříhati jich, opatřovati vším potřebným, ale nezvykati jich mlsnotě a nádheře. Rodičové nechť vzdělávají je svým příkladem a učí je poznávati Boha a sloužiti mu.

S touže péčí přesnou a jasnou dekrety přihlížejí všudy ku každému postavení a ku každé potřebě životní. Vysvítá tu patrně záměr pojmouti člověka celého, předepsati mu, jak chovati se má nejen v okolnostech slavnostních, ale v každé době a v každé chvíli. V této věci vytýkána jim přílišná prostota, ba i dětinství; není-li to spíše důkaz hluboké znalosti duše lidské a nesvědomé, ale znamenité dovednosti? Toliko za neustálé dohlídky podává se a vzdělává vůle; obecné a příliš neurčité zásady tu nestačí. Bratr není křesťanem dle jména a náhodou; evangelická mravouka jest mu jako ovzduší, mimo něž nedovede žíti, jest mu více než zákonem, jest mu obyčejem. Zajisté jednotlivé chyby byly též mezi bratřími; celkem však oni uskutečnili svůj program. Jsouce poměrně vždy nečetní, bedliví vůči žárlivým zrakům svých protivníků, pronásledováním zbavení vší škodlivé přítěže slabochův a skeptikův úspěchem přivábených, uskutečnili to, co většině druhých sekt křesťanských bylo toliko upomínkou nebo idealem. Není již malou zvláštností jednati dle zásad svých a žíti dle víry své.

Nový směr Jednotě daný skoro bezprostředně získal jí přehojných přívrženců z nejrůznějších stavů; mnozí čekali tak říkajíc u brány, odpuzováni byvše až posud požadavky příliš přísnými; jakmile se pootevřela, hrnuli se do vnitř kupci, měšťané, rytíři, páni; sekta až posud slabá a tupená stávala se stranou, s níž bude třeba počítati. O pokrocích bratří svědčí pozornost, jakou počali jim věnovati katolíci. Až posud chovali se dosti lhostejně, ba spíše těšili se z roztržky oslabující kališníky; nyní jsou vyburcováni, polemisté jejich vstupují do boje, papež Alexandr VI. vysílá inquisitora Henrika Institoris do Čech a na Moravu,[1] aby obracel kacíře valdenské a pálil knihy jejich. Katolíci nespokojeni jsouce výsledkem své výpravy literarní,[2] utekli se ku králi a slabý panovník lehce byl přemluven. Nemaje žádné zbraně proti utraquistům, příliš mocným a smlouvami chráněným, ochoten byl podati církvi důkaz oddanosti své. První nařízení krále Vladislava (1503) čelila toliko proti pikartům bydlícím na statcích korunních nebo v městech královských; moc jeho nezasahovala dále, ježto šlechtu vázaly toliko nálezy sněmovní. Jestliže však kněžstvo utraquistické v horlivosti své závodilo s kněžími katolickými, laikové neradi pouštěli se do pronásledování; ba i ti, kteří nepřáli bratřím, byli vlažni, podhlídavi a málo ochotni státi se služebníky pravověrného záští. Konečně však dosaženo bylo přece většiny. Nařízení Vladislavovo, známé také pode jménem dekretu Svatojakubského (1508), jest velmi důležito v náboženských dějinách českých XVI. století. Přijato byvši od stavův a zapsáno do desk zemských, mělo všecky vlastnosti zákona, a nikdo nemohl se vyhýbati jeho předpisům. Bratřím bylo stálou hrozbou a jako nevyhladitelným odsudkem, jímž odpovídáno na jejich prosby a žaloby. Znění jeho bylo velmi přísné, s úmyslem velmi chytrým, aby Jednota byla rozrušena a rozptýlena, aniž by třeba bylo utíkati se k houfným popravám, jimiž by pobouřeno bylo mínění veřejné. Všeliké schůzky jsou zakázány, spisy jejich mají býti pobrány a spáleny, kněží jejich zjímáni; ke všem farám ustanoveni budou kněží kališničtí nebo katoličtí, jichž povinností bude vyučovati osadníky své pravé víře a dohlížeti, aby pravidelně obcovali službám božím; přísné tresty vyhlášeny jsou proti každému, kdo by kacíři poskytl útulku.[3]

[1] Jungmannova Historie literatury české, str. 50.

[2] Vůbec byli velice nešťastni u volbě svých zástupců. Bratří vynikají velice nad protivníky své.

[3] Palacký, Dějiny národa čes. V, 2, str. 140.

Nikdy Jednota netonula ve větším nebezpečenství, a mocně útokem na ni hnáno po několik let; nebylo sice mnoho obětí, [1] ale všelikého soužení, sbory pozavírány, kněží na útěku, shromáždění po lesích, všady hrůza a rozvrat. Netřeba zdržovati se při těchto událostech V dějinách Jednoty musili bychom dvacetkrát líčiti týž obraz. Za tohoto těžkého a krušného času bratr Lukáš dokázal, že zdědil, ne-li učení Řehořovo, přece statečnost jeho a oddanost. Jeho činnost, vytrvalost, horlivost, úžasný počet spisů jeho dosvědčují, že dobře ho znali ti, kteří důvěřovali veň; službami svými ospravedlnil hrdou poněkud neustupnost své autority. Slavně obstál ve zkoušce, a kdo viděli ho v nebezpečenství, neodvážili se více reptati proti jeho nařízením. Pronásledování ochablo teprve roku 1514, a Lukáš málem by se byl stal jednou z posledních obětí jeho.

Utiskování mělo účinky horší a horší: mdlí opouštěli Jednotu, svazky jednotlivých sborův uvolňovaly se; prvního vyjasnění biskup chtěl užíti k obchůzce pastýřské. S oběma průvodčími svými byl zrádně jat od Petra Sudy z Řenec, pána na Janovicích. — Tento Petr »mistr a kníže zlodějův«, jehož život jest jen nepřetržitou řadou násilí a zločinů, dokud města, zoufalstvím jsouce dohnána, neztrestala ho pořádně, doufal asi, že na bratřích vydře něco peněz. — Se svými vězni nakládal velmi tvrdě; Lukáš, který trpěl kamenem, rozstonal se, až obáváno se o život jeho. Zůstal klidný vůči smrti: neoblomnost jeho hnula Sudou, u něhož zakročili zároveň přátelé vězňovi, i svolil ku propuštění jeho na svobodu s podmínkou, aby dostavil se před konsistoř utraquistickou a jí se zodpovídal z bludů jemu vytýkaných. Dříve než vypršela lhůta ustanovená, umřel Vladislav (v březnu 1516).

Smrtí Vladislavovou počíná bratřím opět doba pokoje a pokroku. Novému králi Ludvíkovi bylo teprve devět let. Moc ústřední, vysílená již za slabého krále Vladislava, za jeho nástupce zmizela téměř a při obecném a plném bezvládí nic nestaví se v cestu propagandě bratří.

Byla to doba luzných nadějí. Jednotě příbývalo neustále sborů, vliv její rozmáhal se; města byla již vážně nakažena, nejosvícenější,

[1] [*Historia Persecutionum z této doby (1503) uvozuje mučenníky Borské „Nějaký pán z Švamberka (Krištof, jenž v zástavě měl purkrabství Domažlické a s ním Chody) uchytiv šest z posluchačů bratrských ze vsi Oujezda nedaleko Domažlic, dal je v městečku Boru upáliti“. Roku 1511 upálen od podobojích měšťan kutnohorský Ondřej Polívka. Vydání spolku Komenského 1888 str. 71—72 a 74—76.*]

nejlepší a nejmocnější strana ve šlechtě přestoupila k ní nebo přála jí. Kde zastaví se tyto vymoženosti? Zdaž úspěchy minulé nebyly zárukou budoucnosti? Jak rychlý to postup za půl století od chvíle, kdy několik zbožných poutníků s bratrem Řehořem opustilo Prahu! Bratří byli ještě v plné síle a v plném nadšení mladistvém; dvojnásob čile pracovali, vydávajíce hojně obranných spisův a vyznání víry.[1] Od roku 1500 měli knihtiskárnu v Mladé Boleslavi, druhou založili v Litomyšli a třetí v Bělé. V neurčitém tušení, že doba nastala rozhodná, nechtěli propásti vhodné chvíle. Odkud mohly vyskytnouti se nesnáze? Od moci světské? Jestiť zničena nebo získána. Od katolictví? Jestiť v plném úpadu; kněžstvo bez správy pozbývá mysli, obyvatelstvo odvrací se od církve, která jeví se jako žalostná zřícenina zašlé veliké minulosti. Dědictví osiřelo: nechť přihlásí se jen někdo, kdo by směle si je vymohl a mocně se ho ujal. — Kdo bude tímto nástupcem žádoucím? Zajisté nebude jím utraquism nehybný, sestaralý, více již sešlý nežli katolictví, udržovaný toliko zbylou pověrou neb ochranou zákonův. A právě tyto přízraky zarazí Jednotu plnou života a víry, zřejmě Ježíšem chráněnou, pronásledováním utvrzenou, zkušeností poučenou a schválenou! Jí přísluší provésti to, oč marně se pokoušelo husitství; ona písmem svatým usmíří opět jednotlivé stavy české, zabezpečí vítězství evangelia a pokoj národa vybaveného konečně z příliš dlouhých zmatkův a vnitřních válek.[2]

Tyto sny byly náhle přerušeny dvěma nenadálými událostmi. Po smrti krále Ludvíka (1526) Čechové za nástupce jeho zvolili bratra císaře Karla V. Ferdinanda Rakouského; v téže době Lutherem počala již reformace německá.

Nový král šel pevně za cílem jasně vytčeným. Jakožto katolík nenáviděl bratří, v nichž bystrým rozumem svým poznával pravé nepřátele církve římské; jakožto opatrný politik doufal přivésti utraquisty ku poslušenství Říma, od něhož obdržel ústupky odpírané všem

[1] V této době právě vydává se první katechism a první kancional bratrský. Ze šedesáti známých spisů, jež uveřejněny byly v Čechách v letech 1500—1510 padesáte vydáno od Jednoty.

[2] Úspěchy bratří byly zvláště rychlé ve východních Čechách, kde měli 150 důležitých sborů. Mladá Boleslav, Litomyšl a Pardubice byla tři místa, kde přívrženci Jednoty byli nejčetnější. V Mladé Boleslavi pan Kunrát Krajíř z Krajku daroval jim starý klášter dominikánů, kde potom měli svůj chrám, školu a přední členové rady tu též obývali; toť byla hora Karmel; v Litomyšli sbor nazýval se horou Olivetskou.

předchůdcům jeho, proto v zášti měl tyto rozkolníky, kteří překáželi jeho záměrům. Velice jsa žárliv na práva svá, bál se těchto sektářů zrozených za bezvládí a vzrostlých za zmatků, jichž pouhé trvání bylo negací samého principu socialního: spojení jejich se šlechtou bylo mu podezřelé a vliv jejich v městech nepříjemný. Nepřátelství tím nebezpečnější, že bratříne byli chráněni žádným zákonem, naopak vydáni byli v nebezpečenství velmi přísnými nařízeními, jichž každé chvíle mohlo býti užito proti nim!

Jakkoli obvyklé jsou všeliké frase o málomoci síly proti ideám, není přece příkladu, že by byl národ obrátil se k novému vyznání proti vytrvalé vůli svých náčelníků. Všickni nástupci krále Ferdinanda I. nezdědili jeho oddanosti ke katolictví, nerozuměli také jasně situaci, aniž měli vůli tak pevnou; celkem však zachovali věrnost Římu a udrželi aspoň větší díl moci znovu získané od zakladatele dynastie své; v Čechách neopakovalo se již podobné bezvládí, jaké bylo na počátku XVI. století. Habsburkové nesvolili nikdy, aby Jednota postavena byla pod ochranu zákona, a taková byla moc jejich, že o pevně vyslovenou vůli jejich rozrazilo se všeliké úsilí důrazné. Tímto chováním moci královské pokroky bratří byly, ne-li úplně zastaveny, aspoň velice zvolněny a znesnadněny. Propaganda jejich dála se již jen po jednotlivcích, způsobem jaksi sporadickým. V cestu však stavělo se jim více překážek: náboženství vzešlá na půdě domácí mají sílu přítažlivou, jež se brzo vyčerpává. Jednotě v Čechách bylo určeno státi se něčím podobným, čím jest protestantství ve Francii, společností váženou, vládnoucí vlivem velmi opravdovým, vábící k sobě ob čas muže výtečné, ale nedoufající hrubě aniž přející si valně, přivinouti k sobě massu naroda.

Tím spíše, že na příště jednati jí bylo, ne již s utraquisty, nýbrž s lutherány. Nemůžeme dávati se tu do řádného srovnání učení bratrského s Lutherovým: zdá se ovšem, že učení Lutherovo nebylo bližší písmu svatému; ale i to zabezpečovalo mu vážnou přednost. Reforma lutheranská nevynikala oním tak jasně význačným rázem demokratickým, jenž u žáků Chelčického poděšoval nebo pohoršoval mnoho lidí. Jestliže přesvědčení náboženské více nebo méně vysvětluje se předsudky hmotnými, zajisté je to politování hodné, ale tak všeobecné jako přirozené. Elita stavu panského přistoupila k Jednotě, většina přijala protestantství, a protože téměř vždy šlechta strhla s sebou poddané své a robotníky, a že ostatně měla převážný vliv na sněmu, jejich obrácení vydalo církvi lutheranské celé království, aspoň celou

jeho část nekatolickou. Pokroky nové víry byly by mohly býti zastaveny záštím národním, ale oslabená říše německá nebudila již příliš živého nepokoje; na příště Čechové pány jsouce doma, chráněni zákony určitými, zcela ochotně zapomínali na stížnosti své proti sousedům, jichžto útoky měli za zastavené. Jakmile německý původ reformace nebyl příčinou k vylučování, byl jí velikým odporučením. Přese všecky pokroky Slovanů bylo v Čechách mnoho Němců, zvláště v městech, a ti přivábeni byli k církvi německé temným pudem kmenovým. Kromě těchto Němců celý národ podléhal tlaku tajnému, vysvětlitelnému, ale neodolatelnému, jakým vždy na malý národ působí veliká říše sousední.

Nehledíme-li ani ke všelikým úvahám zevnějším, v reformaci německé, ve vznešeném a humanním duchu jejího původce, v jejím úspěchu skoro ohromujícím byla neodolatelná přitažlivost: bratří málem by byli sami bývali zachváceni: bratru Lukášovi podařilo se zabrániti, aby Jednota nezanikla v protestanství; zásluhou jeho zůstala sektou samostatnou, zachovala život osobitý. Postavíme-li se na stanovisko čistě lidské a historické, právem se tážeme: k čemu tento odpor? Za jakým účelem? — Utraquism podlehl nemoci, jež hubila jej tak dlouho, jeho dědictví bylo již osazeno; osud vyslovil se; nález byl konečný: nejlépe bylo by bývalo poddati se. Bratří, kteří až posud byli nadějí, nechtíce toho učiniti, stali se nebezpečenstvím. Zdálo se, že povoláni jsou k obnově jednoty mravní v Čechách, když by pojali v sebe znenáhla všecky strany; na příště byli již jen překážkou jednotě a novým činitelem nesváru. K četným již stranám přistoupila nová: mravní hodnota členů jejích a jejich služby osobní jen nedokonalou jsou náhradou za osudné následky zmatku, jejž udržuje a rozmnožuje.

HLAVA ČTVRTÁ.

KONEC DYNASTIE JAGIELOVCŮ.

Poslední léta Vladislavova. Bezvládí. — Vítězství oligarchie. Lev z Rožmitála. — Šlechta a města. Bartoloměj z Minsterberka. Jan Hlavsa a Pašek z Vratu. — Mravní a duševní stav země. Humanism. Zkáza university; úpad literatury. Právníci: Ctibor z Cimburka a Všehrd. — Jazyk český; nebezpečenství ohrožující samostatnost národní; ochabnutí vlastenecké, poklesnutí politické. — Ludvík Jagielovec (1516). Převrat státní roku 1523 a reakce roku 1524. — Bitva u Moháče a smrt Ludvíkova roku 1526. — Konec dynastie Jagielovců; nešťastné působení jejich a nebezpečenství situace.

Poslední léta vlády Vladislava Jagielovce a desítileté panování Ludvíka Jagielovce náleží zajisté k nejžalostnějším dobám, jimiž dějiny české tolik oplývají. Touto dobou jaksi osvětlují se chyby spáchané a vysvětlují jejich nešťastné a osudné následky. Zápasy stavů zvrhují se ve spory osobní; již neběží ani o poznání, zda oligarchie založí vládu svou nad ostatním obyvatelstvem, ale zda ten či onen pán beztrestně bude pokračovati ve svých loupežích; po náčelnících stran následují dobrodruzi; snahy ctižádostivé stávají se tím prudší, čím méně jsou vznešené. Svými výstřednostmi a svým sobectvím šlechta podkopává důvěru ve vládu stavův a předem omlouvá všecky převraty státní, jichž předvídati ani překaziti nedovede. Země kolísajíc nepokojně mezi mocí královskou, jež může se odvážiti všeho a nedovede uhájit si ničeho, a mezi vrtkavou mocí feudalnou, stejně zpupnou jako málomyslnou, nezná již svobody, než nepořádek, nezná autority, než libovůli právě tak, jako nemá samostatnosti náboženské, než rozvrat mravní, nemá osvobození od Říma, než zkaženost a porobu kněžstva. V městech bezprostřední vláda vede k bouřlivé diktatuře některých tribunů. Cit národní přestává na platonických projevech, mysli poklesají a srdce se zarmucují; lhostejnost nebo pessimism zmocňují se duší, a srdce nejšlechetnější dávají výhost světu, nemajíce jiné naděje než v život věčný.

Od zvolení svého na trůn Uherský Vladislav do Prahy zavítal jen na krátko; když vrátil se znovu roku 1509, všickni, kdo neviděli ho delší dobu, překvapeni byli, jak se změnil. Byltě zádumčivý, zamyšlený a »spíše sklíčený nežli vážný«, jako by klesal pod tíží dvou

korun, Štěstěnou mu uštědřených. Kamkoliv se obrátil, v Uhrách i v Čechách, spatřoval jen zříceniny. »Kromě pahrbků, hájův a dědin kde jsem narozen a vychován«, píše Bohuslav z Lobkovic, »co by mne těšilo ve vlasti, nenalezám. Loupeže se den ke dni rozmáhají; různice nesčíslné vypukují; stavové na se vrčí a nepopustí-li páni něco od práva svého, města chopí se zbraně . . . Nejvyšší úředníci naši, ku poroučení hotovi, k upokojení rozepří domácích liknavi jsou, a co nejhoršího, jednak zastaralé záští proti sobě chovajíce jen pokud se snášejí, pokud jejich osobní užitek žádá, jednak rozkošem a lakotě oddáni, svými dosti častými schůzkami a sjezdy žádné pomoci obecenstvu nezjednávají.«[1] List z roku 1507 jest ještě melancholičtější, a upomínky klassické, jež derou se z péra humanisty, nejsou s to, aby v pochybnost uvedly pravdivost obrazu dosvědčeného tolika prameny současnými. »Nám také hrozí rozbroje obecné a následky jejich zpousta, zkáza a vyhubení, neb cokoli mocné vyvracuje říše, útokem se na nás přivalilo . . . K víře nepodobná mezi všemi stavy panuje nesvornost. Časté míváme sněmy a neustanovujeme přece ničeho, co by vlasti prospívalo . . . Mír a svornost nám v ústech stále zní, a nerušíme-li jich v každém okamžení, alespoň nevelmi o ně dbáme . . . Duchovní, již by život svůj měli ustanoviti za spasení duší, stulují ústa, bojíce se více těch, kdo život vezdejší odníti mohou, než Boha, ač do záhuby věčné uvrhuje, a rozpalují se mnohem více na osobitele statků svých, než na původy bludův a pověr. Tito by však ještě omluvy zasluhovali, jelikož u nás nejsou u vážnosti. Světští pak lidé, v zahálce a rozkošech tlíce, jsou buď spokojeni stavem nynějším, aneb se po zboží a hodnostech tak dychtivě shánějí, že opovrhujíce všemi k Bohu a lidstvu povinnostmi, ničehož takového k srdci sobě nepřipouštějí. Král sám, jehožto bohabojnost oslavují a zvelebují všickni národové křesťanští, buď věkem chladnější učiněn k takovému podniknutí, aneb omrzelý mravů našich, takový život vede v Uhřích, jako by mrtvice jej byla zasáhla. Z čehož snadno Tobě poznati, jaktě mi k mysli, mezi takovým lidem živoucímu. Druhdy, když pod Ottony, Jindřichy a Fridrichy Germanie kvetla, a moci ode všad přibývalo, Čechy platily za nejznamenitější částku říše vaší: nyní, když země vaše klesají, my spolu klesáme a hyneme, za Assyrskými, Medy, Peršany, Macedonskými a Římany nový potomstvu podávajíce důkaz, jak pomíjejí říše lidské; ačkoli že osud náš o to je horší, že netoliko zboží

[1] Listy [*v překl. Vinařického*] str. 78.

a statky, ale i duše naše v největším vězí nebezpečenství.«[1] Předtuchy, jež básníku vnuknuty byly nenávistí jeho ku kacířství, byly příliš pravdivé, šlo opravdu o život a ducha země české.

Žalostný zmar tolika radostných nadějí! hle, kam vedlo toto spojenství českopolské, předmět tolika snův o štěstí a slávě. — Dějiny vyhledávají a připomínají polehčující okolnosti, jimiž zmenšuje se zodpovědnost králova, vzpomínají bědného života jeho, ale ani lítost ani shovívavost neuchrání památky jeho od přísného odsouzení. »Nebožtík král«, psal mladému králi Ludvíku pán, jenž s hlubokým citem pro práva šlechty spojoval vyšší důmysl politický, upřímné srdce a pravou oddanost k vlasti, »pro svou dobrotu mnoho zlého sobě činil v tomto království.«[2] Potomstvo nemůže Vladislava zprostiti tohoto odsudku. —

Od té doby od něho neočekáváno již ničeho a na příště zraky obracely se toliko k jeho synu mladičkému. Byltě budoucností a nadějí: »toho bych VMti nepřál,« psal mu pan Vilém z Pernšteina, »abyste sebou jinak v svém království neměli vládnouti a tím pánem býti a mocně (křivdy lidem nečiníce) kralovati a rozkazovati, aby to

[1] Listy str. 90. Nikdy nesmí se do slova věřiti nářkům moralistů, ale Bohuslav vyslovuje tu jen stručně svědectví všech vrstevníků. — Bohuslav byl katolík a proto přál Německu; obviňován byl z nedostatku vlastenectví, což jest přehnáno, — ale jeho vlastenectví bylo české, nikoli slovanské.

[2] Listy pana Viléma z Pernšteina vynikají zdravým úsudkem, upřímností, vznešeným smýšlením; ukazují, čeho osvícení a vlastenečtí králové mohli dosáhnouti od šlechty české, svědčí také o vážnosti nebezpečenství. Pan Vilém z Pernšteina cítě blížiti se poslední chvíli svou, píše Ludvíkovi: »A protož nerad bych umřel, abych toho neměl oznámiti pro své svědomí, což škodného V. Mti znám: poněvadž jsem V. Mt za pána přijal; na korunu dva prsty vložil, sceptrum při korunování V. Mti jsem držel... Jedné sami neračte se opouštěti a škaredě, což máte svého dědičného, toho nezanedbávati. Nebť jest již na času, a příliš velikém, ano skrze nedbanlivosti a roztržky mnohá království jsou v nic přišla. Pak jak se nyní v Čechách děje, jistě k témuž jest podobné . . . A já neznám, co se můž hůře již díti v tomto království, než se děje, a toho neubývá, než přibývá.« List ode dne 10. prosince 1520. Archiv český I., str. 75. Srovnej jiný list ku králi ode dne 4. října (Ibidem str. 74). »Ač jest toho tak veliká potřeba V. Mti i tomu království, příjezdu V. Mti, že nemůž mnoho větší býti; neb škaredě hyne.« V listu ku panu Janovi Bornemissovi z Březenic (Ibid. II., 152): »Nehne-li sebou J. Mt za mládí k svému panování a k mocnému rozkazování i trestání, a v tom se J. Mt tak zastará: malou radost bude míti v těch královstvích, a ona zkažena budou, nebude-li božské milosti. Neb kdež se již roty působí, majíce pána svého, již tu není žádné čáky k dobrému, ani k lásce ku pánu svému.«

lidé znali, že pána mají!«[1] — Ale jaký to úkol, zříditi znova moc v zemi tak dávno sobě samé odkázané a k podniknutí jeho — dítě!

Roku 1502 Vladislav u věku 46 let pojal za manželku Annu z Candale, po matce své vnučku Marie Orleanské, sestry Ludvíka XII.[2] V dějinách Čech a Polska dosti hojně je příkladů takových svazků s královským rodem francouzským, ve kterých možná by bylo spatřovati téměř instinktivní sbližování kmenů slovanského a romanského, stejně ohrožených od kmene germanského. — Volba Vladislava byla šťastna: Anna nebyla sice velikou kráskou, ale jsouc rozumná a rázná, na svého manžela měla vliv prospěšný, bohužel žila příliš krátce, aby byla působila vážně na věci státní. Svému manželu povila nejprve dceru Annu, která později zasnoubena byla Ferdinandu Rakouskému, následujícího pak roku syna Ludvíka (1506). Všecko úsilí Vladislavovo směřovalo na příště k tomu, aby tomuto dítěti zabezpečil nástupnictví ve svých korunách. Živě byl znepokojen o korunu Uherskou, kde velmi četná strana národní kupila se kolem Jana Zápolského, chtějíc na trůn povýšeti magnata maďarského. V Čechách, ačkoli zřízením zemským v zásadě byla prohlášena dědičnost koruny, Vladislav byl poután závazky učiněnými v době dosednutí na trůn; tehdáž slíbil stavům, že za svého života nedá korunovati syna svého. Však šlechta, jejíž ctižádost nebyla dosti prohlídavá, svolila k narovnání a nesetrvávajíc ani na zásadě volby, spokojila se spíše vyhlídkami, jež jí kynuly z nezletilosti, než aby pečovala o utvrzení svých práv; Ludvík uznán byl za krále s podmínkou, že potvrdí všecka její privilegia. Mladičký králevic korunován byl roku 1509: za obřadu dítě dalo se do pláče, co zdálo se nedobrým znamením; slavnosti vůbec měly ráz nejisté situace, bylyť nuzné a smutné.

[1] »Neračte meškati příjezdou svou a neračte se dáti s toho žádnému svoditi, a království Českého a zemí k němu příslušejících neračte sobě lehce vážiti; ač budete ráčiti mocně kralovati, a tak kralovati, abyste ráčili býti ten pán, když ráčíte říci: chci, aby tak bylo; a když ráčíte říci: nechci, také aby nebylo, spravedlnost při tom obmýšlejíce. A nevezmete-li toho V. MKá před se v své mladosti, nikdá dostatečně V. Mt kralovati nebudete; než králem V. Mt slouti budete, a jiní užívati budou, a budou činiti což chtí, a V. Mt mějte na tom dosti, že jste králem. Milý pane! račte se toho uchovati, a toho neračte se dopouštěti; a poněvadž jste V. Mt králem, račtež kralovati, a tovaryšů ze svých poddaných sobě nedělati . . . A račtež ten obyčej zachovávati, dobrým dobrým se odplacovati, a těm, kdož by toho tak nezachovávali, také račte jim V. Mt za jejich skutky tím odplacovati, čehož by hodni byli.« (Archiv český I., str. 74.)

[2] Anna byla dcerou Gastona hraběte Kandalského a Kateřiny hraběnky z Foix; byla vychována na dvoře Ludvíka XII.

Po tomto velikém úsilí Vladislav upadl opět ve svou malátnost, a moc královská nenabyla větší vážnosti, když dva králové byli na místě jednoho. Od doby, co král obyčejně sídlil v Uhřích, úřad jeho v Čechách záležel již jen v tom, že ustanovoval jistý počet pánů, v jichž prospěch vzdával se moci své; ani ve volbě své nebyl svoboden a velmi často schvaloval jen osoby od sněmu zvolené. Roku 1508 na sněmě Svatojakubském žádal správců zemských, aby ručili za ohromné dluhy, ež na korunu uvaleny byly lakotnými dvořany a obecným mrháním, a za to vydal jim správu všech důchodů svých. Nyní konečně abdikace byla úplná. Věřitelé královi tvořili jakýsi syndikat, jenž vykořisťoval zemi nestydatě a nesmírně; až do nastoupení Ferdinanda I. království vydáno jest rotě výdělkářů, kteří znásilňujíce všecky zákony, nedbají potřeb nebo přání národa, jejichž násilí a útisky urážejí zájmy veřejné, dráždí svědomí a vzbuzují odpor, jímž dovršuje se bezvládí.

Muž, jehož jméno sloučeno je s touto dobou vykořisťování, jest pan Lev z Rožmitála. Zdeněk Lev z Rožmitála byl bratrovec královny Johanny, manželky Jiřího z Poděbrad; jeho otec, jsa povahy velice živé, hrál úlohu dosti znamenitou za posledních událostí a založil moc rodu svého. Na počátku Zdeněk přidržoval se strany umírněné a pana Viléma z Pernšteina, ale buď že to byla jen chytrost politická, skrývající ctižádost svou a hledící přede vším zjednati si spojenců, buď že stržen byl událostmi a podlehl nákaze mravní, která za této doby pohltila tolik obětí, záhy pomýšlel již jen, jak by využitkoval úpadu moci královské k nasycení svých choutek po vládě a kořisti. Dostalo se mu chvály, že celkem šetřil forem zákonných, a obdivu pro jakousi snahu o znovuzřízení pořádku veřejného: — kterýž uchvatitel, dobude-li úspěchu prostředky nejhoršími, nesnaží se potom, aby pokořením stran upevnil jmění své? A není-li odbojníkem a nade všecky nejhorším muž, jehož pokrytectví převrací samého ducha zákona doslovným šetřením nařízení? Jakým právem chtěl potom dožadovati se od druhých poslušenství zákona a jaké důvěry zasluhovaly jeho nálezy, když nikdy nebyl veden spravedlností než svým prospěchem osobním? — Nemaje vysokého vzdělání, ale toliko podružné vlastnosti spiklence, nevynikal ani velikými záměry ani povznešeným smýšlením ani širokým a jasným rozhledem duševním, jimiž jediné vyznačují se praví vůdcové národa. Jeho skromnou zásluhou bylo, že od první chvíle porozuměl prospěchům liquidace, kterou Vladislav chtět uvaliti na pány. V době, kdy svolil státi se rukojmím královým, jmění jeho

bylo prostřední; za několik let, i při všech ohromných summách, jež vydával na opatření svého přepychu nebo na rozmnožení svých přívrženců̊v, úroky báječnými, jež bral, a jež rozmnoženy byly ještě všelikými užitky nedovolenými, stal se jedním z nejbohatších pánů v Čechách. A tento král, jejž okrádal nestydatě, byl mu vděčen za zdánlivou šlechetnost jeho! Vladislav popuzen jsa opatrností pana Viléma z Pernšteina a nejpoctivějších šlechticů, podal se plně vlivu pana Lva až do chvíle, kdy tento zabrav skoro všecky statky královské a opíraje se o legie důvěrníkův a stranníkův, ovládaje správu, již vyplnil svými stvůrami, byl dosti silen, aby na úzdě držel všecken národ a vzdoroval samé moci královské.[1] Povzbuzeny jsouce příkladem s hůry, všecky vášně sobecké rozpoutaly se; protože práva nebylo více, ohrožené prospěchy spoléhaly toliko na sílu. Lev z Rožmitála podněcoval všecky úchvaty šlechty proti stavu městskému: města vešla v jednoty a chopila se zbraně. Tyranství Zdeňkovo opíralo se o katolíky: utraquisté, jejichž privilegia byla popírána, sestoupili se k obraně. Ze šlechty všickni, jichž pýchu on urazil neb žádosti odmítl, povstali proti tyranství, jež jeden z druhů jejich chtěl jim uložiti; pýchou uraženou byla vzbuzena v nich úzkostlivost vlastenecká, tak že připojili se k těm poctivcům, kteříž upřímně děsili se následků této pro Čechy žalostné správy. Prudkost stran byla zdvojnásobena a zmatkem prospěchův osobních a zápasů stavovských utvořena situace téměř nerozřešitelná.

Ku konci doby Jagielovců zdá se, že společnost opravdu upadá opět v barbarství; není již ani stran: žádná skupina nemá programu skutečného ani pevných povah, neustálé jsou převraty politického smýšlení, věčné změny, a v této nepřetržité řadě smluv, válek, jednot, roztržek, v této nespořádané směsi idee vlastenectví a povinnosti každým dnem víc a víc ustupují prvotnímu pudu boje o život. »Čechy«, píše tehdáž spisovatel polský, jenž nám zanechal zajímavé paměti o této době, »jsou plny odbojův a zmatků, stavové stojí jedn proti druhým, všudy jednoty a strany: jedni hájí moci soudů,

[1] O této době viz vedle Palackého, jenž nezdá se mi dosti přísným ku panu Lvovi, četné a důležité práce Rezkovy, zvláště Příspěvky k dějinám českým za králů Vladislava a Ludvíka v Č. Čes. M. 1882. Politika páně Lvova byla velmi dvojsmyslná, povaha jeho nebyla přímá; jeho obyčejem bylo rozněcovati vášně, potom diviti se jejich prudkosti: »napřed sám oheň rozdmýchal a pak si jako Pilát ruce umýval« (str. 221). Již výše vyznačil jsem za přední pramen pro tuto dobu listy pana Lva z Rožmitála uveřejněné v Archivu českém.

druzí nechtí poslouchati zákonův a nálezů, jiní konečně raději loupí než by podčinili se spravedlnosti: takto země česká plna jest úkladův a všecka ozývá se lomozem zbraní«.

Však ku konci vlády Vladislavovy spojili se různí nepřátelé páně Lvovi. Stav městský nalezl právě, čeho až posud jemu se nedostávalo, vůdce schopného k ustrojení jeho sil a k utvoření pravé strany politické z toho, co tak dlouho bylo toliko vratkou massou hněvu a zášti. Bartoloměj z Minsterberka, vnuk Jiříka z Poděbrad, náhodou vržený do táboru stavu městského, záhy jevil pravé vlastnosti vladařské. Nejsa svědomí příliš úzkostlivého, obklopen podezřelými dobrodruhy, na místě veliké důstojnosti mravní měl rozum osvícený a jasný; poznal, že síla páně Zdeňkova záleží toliko v nedostatku svornosti jeho nepřátel, a že neodolá koalici prospěchů, jež urazil. Vynikaje výmluvností, živostí demagoga a obratností dvořenína, okouzlil Pražany, vzbudil žárlivost stavu rytířského, který s nedůvěrou jakousi sledoval politické a náboženské záměry Rožmitálovy, a shromáždil kolem sebe četné pány, kteří znepokojeni byli snahami náčelníka panstva.

Bartoloměj z Minsterberka nezmohl nic bez podpory krále; snažil se poučiti ho o pravých zájmech jeho, ukazoval na velikou úlohu, jaká jest mu vyhrazena, a na sílu, jakou moc panovnická nalezne ve spojení se živly umírněnými a pokojnými. Vladislav byl již přemluven; snadno bylo přivábiti ho, ale těžko přiměti jej k trvalému, účinnému spolupůsobení. Dříve než se to podařilo, Bartoloměj utonul převážeje se přes Dunaj (1515). Od velikých záměrů jeho bylo upuštěno; zakročení jeho však nebylo docela bez užitku, a od té doby panu Lvovi a straně jeho v panstvu bylo počítati s opposicí pevnější a smělejší.

Následujícího roku (1516) zemřel Vladislav prve, než odhodlal se k činu. Nerozhodnost svou projevil i v poslední vůli své. Za poručníka synu svému ustanovil bratrance Bartolomějova Karla z Minsterberka, rovněž vnuka Poděbradova. — Karel toužil po nástupnictví Bartolomějově, ale na neštěstí neměl ani smělosti ani prozíravosti a k stavu městskému poután byl smlouvou o spolek a podpory peněžité. — Ale Vladislav, jak obyčejně v skutcích svých si odporoval, dal mu za spoluvladaře na dobu nezletilosti Ludvíkovy Břetislava Švihovského z Risenberka, horlivého katolíka a oligarchu, a samého nejvyššího purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitála, hlavního původce zmatku, neusmiřitelného protivníka stavu městského, a po-

tupníka moci královské. Právě tak jako mezi stranami vnitřními Vladislav neodvážil se zvoliti jeden ze spolku cizích, svěřiv vrchní poručenství a poručiv syna svého Sigmundovi Polskému spolu s Maximilianem Rakouským.

Jako by na schvál hleděl způsobiti zmatek nad zmatek. Byloť nejen skoro jisto, že král Polský i císař vynasnaží se v svůj prospěch využitkovati moci jim svěřené, ale jejich žárlivostí byla ochromována jejich činnost: různé strany politické nebo náboženské úsilovně závodily získati je pro svou věc, přijímajíce jejich rozhodnutí, když byla příznivá, a nedbajíce jich, když se jim nelíbila. Maximilian i Sigmund byli příliš zaměstnáni, aby mnoho se zabývali zemí českou; bezvládí líbilo se jim, můžeť vydati jim jednou korunu, po níž stejně dychtili; Lev přál katolíkům, a proto neměli žádného důvodu vážného, aby mařili jeho záměry: spokojujíce se platonickým uznáním práv svých, zakročovali toliko za řídkých příležitostí, a v skutečnosti všecken vliv náležel panu Zdeňkovi.

Pan Lev kupil prohlášení vlastenecká dost obratně, aby mnoho lidí poctivých získal slovy svými, a řevnivostí císaře a krále Sigmunda cítě se bezpečným, rozdmychoval nepořádek k rozmnožení svého bohatství. Marně několik pánů prozíravějších, prohledajíce pletichy jeho, naléhali na potřebu úplné proměny politické: »Milí pánové«, psal starý pan Vilém z Pernšteina, »račte mysliti na toto království: nebudeme-li ve svornosti všickni tři stavové, a práva nebudou-li míti svého průchodu, všecka jednání nemohou státi na základu stálém ani na bezpečném, krále majíce vedle let nebudem ho míti, a zřízení v zem žádné nebude dostatečné, ani na hejtmanech ve krajích co zavazovat bude bezpečno. Jest boží dopuštění: od pohanův ani od křesťanův z milosti boží nejsme kaženi v tomto království: máme-li sami sebou je kaziti a při tom i krále pána svého mladého o ně připraviti? Jaká naše hanba i také po našich smrtech jaké bude o nás připomínání v jiných královstvích a zemích!«[1] — Většina poslouchala domluvy starcovy krčíc rameny. Nejpoctivější vyslechli je zarmouceni; co znamenala slova? Jaké důvěry zasluhoval konečně Pernštein? Nebyl-li sám nakažen všemi předsudky stavu svého a nepodporoval-li větší část požadavků panských proti městům?

Sjezdy však poslouchaly mnohdy hlasů varovných, a většina jich často prohlašovala se proti panu Lvovi; ale tak pevně byla založena

[1] R. 1516. Uvedeno od Palackého V., 2, str. 314.

moc jeho, že vzdorovala všem útokům. Když sněmy byly mu nepřátelské, prodlužoval rokování, unavoval trpělivost protivníků svých, až opanoval pole. Nepodařilo-li se mu překaziti usnesení protivné, nevšímal si ho prostě. Teprve po několika letech stavové obdrželi od správců seznam dluhů královských. Roku 1517 konečně odstraněno bylo regentství a správa svěřena nejvyšším úředníkům: skromná výhoda, Lev nevládl již jako poručník, ale jako nejvyšší purkrabí. Dále trvalo nehospodářství. Rožmitál na svou stranu získal pana Petra z Rosenberka, jenž svým ohromným bohatstvím, jmenem, slávou rodu svého ve šlechtě požíval velikého vlivu; maje více než kdy jindy moc svou zabezpečenou, nevázaně oddával se všem vrtochům svého sobectví a svévole.

Stav městský, nemoha se dočkati kýžené podpory od moci královské, chápal se zoufalých prostředků. Od bouře roku 1483 Praha uprostřed království tvořila malou republiku demokratickou. Vladislav nejen zavázal se sázeti konšely dle seznamu čekanců jemu od obce navržených, ale ve chvíli, kdy vlivem Bartoloměje z Minsterberka se sblížil se stavem městským, propůjčil Pražanům samým právo voliti si konšely své. Podivným způsobem obnovována moc královská. Vladislav nerozuměje nijak potřebám vlády, chtěl napraviti zlo, způsobené přílišnými ústupky jeho šlechtě, jinými ústupky, jež nebyly méně nebezpečné; pokus o restauraci zahájen byl novou abdikací.[1]

Konšelé jakožto přímí představitelé města shodujíce se v ideách svých se spoluobčany, vešli od té doby v trvalé styky s nimi. Ve chvíli, kdy šlo o samu jsoucnost obce, kdy všecka snesení vésti mohla k vyhlášení války, bylo přirozeno, že každého měšťana dotazováno se o rozhodnutí, jehož bude mu snad hájiti zbraní. Od té doby moc z veliké části byla vykonávána od v e l i k ý c h o b c í, jež ovládány byly od vůdců, jichž zásluhy i nedostatky odpovídaly choutkám i duchu obecného lidu; tribunové tržiště ani prudkostí ani nadáním ani vlivem nestáli v ničem za řečníky sněmovními. Z těchto náčelníků demokracie městské zvláště dva svou ohnivostí a obratností povznesli se na přední místo, a jejich jest zásluhou, že straně, kteráž odporovala rotě vykořisťující a vyssávající zemi, dala smělost a jednotu, jichž nedostávalo se jí dosud.

[1] Když konšelové vzdávali se úřadu, starší a veliká obec volili jistý počet volitelů, kteříž teprve jmenovali nové konšely. Ostatně král, byl-li v zemi, vyhražoval si právo sázeti konšely. 1514. Privilegia měst Pražských str. 350.

»Oba«, praví písař Bartoš, jenž o těchto událostech zůstavil nám paměti vzácné jak listinami vloženými tak pozoruhodné uměním užitým, »netoliko v Praze, ale i ve všem stavu městském jako dvě světla vzešli, jsouce od Boha obdařeni osvíceným rozumem a výmluvností nad jiné lidi. [1]

Tito dva muži, kteři na chvíli měřili se s mocí pánů nejnebezpečnějších, a jejichž řevnivost naplnila Prahu hrůzou, byli Jan Hlavsa z Liboslavě a Jan Pašek z Vratu.

Jan Hlavsa narodil se ve Stříbře z rodičů poctivých, ale chudých. Každému, kdo byl snaživý a poněkud nadaný, nejjistější prostředek dosáhnouti vyššího postavení kynul vstoupením na universitu a početím dráhy učitelské; mládí Hlavsovo bylo těžké a trudné: dokončiv studia svá, býval kantorem po školách, to jest učitelem pomocným, až učinil ono štěstí, tehdáž tak časté, že bývalo asi předvídáno v úmyslech těch, kdož věnovali se učitelství. Nezřídka mladí mužové, došedše gradu na vysokém učení, dostávali se k správě škol i vloudili se do srdce některé vdovy starší, ale bohaté; jejich duch osvícenější, jejich mrav uhlazenější, naděje dosáhnouti takto vyššího postavení společenského a zvláště jejich mládí zdály se dostatečně nahrazovati jejich chudobu. Takto učitelé, obohativše se takovými sňatky, ocitli se ve stavu městském a touto cestou, poněkud podivnou, která však tehda nikoho neurážela, zmlazována byla

[1] Písař Bartoloměj, neboli Bartoloměj od sv. Jiljí, vůbec Bartoš Písař řečený byl měštěnín Starého města pražského. Maje obchod plátenický náležel zámožnému stavu městskému i dává o něm soud velmi příznivý. Ducha jsa smělého, svobodného, živého i pronikavého, stal se jednou z obětí tyranství Paškova; o událostech let 1524—1530 zůstavil nám v pamětech svých líčení velice půvabné a živé. Ovšem nesmí se beze vší kritiky přijímati všecky obžaloby, které svaluje na protivníky své. Zemřel roku 1535. Sloh jeho jest prostý, nenucený, poněkud rozvláčný, vyniká výrazy a úslovími prostonárodními, vylíčení povah jest velmi živé. Kroniku jeho uveřejnil Erben r. 1851 *[na základě dvou rukopisů universitní knihovny Pražské, ale zachoval se ještě třetí rukopis v knihovně Strahovské. V tomto rukopise Strahovském vedle rozličných poznámek marginalních obsažena jest po knize čtvrté ještě zvláštní kniha řečená »epilog«, kde čteme některé zajímavé podrobnosti o událostech r. 1483, úvahy o nich a srovnání bouře r. 1525 a 1483. (Srovnej díla našeho str. 146.) Tento epilog Bartošův, o pěti kapitolách v úplném znění otištěn jest od dra. Rezka ve Zprávách o zasedání královské čes. společnosti nauk. Praha 1882: Dodatky a opravy k Bartošově Kronice o bouři Pražské.]* Překlad latinský vydal Höfler nákl. kr. učené společnosti 1859. »Bartolomaeus von St. Aegidius Chronik von Prag in der Reformzeit, Chronica de seditione et tumultu pragensi 1524.«

oligarchie městská. Staří měšťané po některém reptání proti vetřelcům a jejich nemilé soutěži promíjeli jim to, užívajíce rádi jejich schopností a volíce je často na úřady obecní. Hlavsa zbaviv se sňatkem svého nejistého postavení, zastával takto důležité úřady a volen byv na konšelství v Praze (1502) brzo první místo v něm držel. Nabyv vzdělání velmi rozsáhlého, byl, pokud souditi lze ze zpráv dosti chudých o něm, ducha vznešeného a mysli osvícené: někteří z učitelů jeho na universitě byli vychováni ve škole humanistův italských a jejich čtení byla mu velice užitečna: nauky nebyly mu cizí; usilovalť o vydání krásné bible v jazyku českém, velikým nákladem zjednal smlouvu s tiskařem Benátským, poslal dva korrektory do Italie, aby řídili práce; bible vydaná roku 1506 jest jedním z klenotů písemnictví českého. Štědrostí svou povzbuzoval učence a studia. Byl ducha dosti prohlédavého, že poznal nedostatky utraquismu, dosti smělého, že přál si opravy jeho, a v Čechách byl jedním z prvních stoupencův učení lutheranského. V politice, jsa vřele oddán svobodám obecným a rozhodný nepřítel šlechty, zavrhoval bezvládí, pracoval o úzké spojení stavu městského s mocí královskou a potřebám vlády ochotně obětoval některé články programu demokratického. Pro jeho oddanost nepochybnou k svobodě náboženské, pro jeho výmluvnost, bohatství, odvahu svěřovány mu úkoly vážné, jimž on plně vyhovoval; měl četné přátele, kteří zůstali mu oddáni až do konce jeho života. Ale právě tyto příliš povznešené vlastnosti jeho vzdalovaly jej od lidu, jenž po náčelníku svém žádal řeči hlučnější, méně úzkostlivosti a více smělosti; lidu zamlouval se lépe Pašek z Vratu, a tento, ačkoli dlouho byl stoupencem Hlavsovým snažil se o zatlačení jeho. Jako mezi stavy tak i v městech otázky všeobecné záhy se splétaly se spory osobními a uprostřed záští a řevnivosti ustoupily do pozadí vyšší a trvalé prospěchy, tak že na ochranu svého postavení šlechta i představitel stavu městského Lev z Rožmitála a Pašek z Vratu vešli konečně ve spolek pohoršlivý.

Pašek pocházel z rodiny velice nuzné: matka jeho bývala hokyně, a jako dítě prý žebrával po ulicích. Snad zkouškami za těchto prvních let třeba vysvětlovati jeho úspěchy; vyrostl mezi lidem, dovedl k němu mluviti jeho řečí, jeho duch utužil se bojem a utrpením, ale velmi často citlivost, ne-li poctivost, porušuje se v těchto krutých zápasech s bídou. Jisté zámožnosti a velké pověsti nabyl si řečňováním při soudech zemských. Jakožto mistr vysokého učení a »nejvyšší písař radní« pokládán byl za výborného řečníka a za vynikajícího obhájce;

v skutku sami protivníci jeho svědčí o jeho výmluvnosti a bystrém duchu. Byl prudký a vášnivý, povahy násilné a někdy surové: tím zrovna líbil se lidu právě tak jako svou výmluvností a čilostí; ostatně při drsnosti své zachoval si onu chytrost a obratnost, jimiž dobývají se srdce a udržují strany. Opíraje se o řezníka Vaníčkovice, zůstal po několik let pánem hlavního města, pohrdaje hrozbami správců zemských a vzdoruje rozkazům královým. Služby jeho po dlouhý čas ospravedlněny byly oblíbeností jeho v lidu; hlavně jeho zásluhou v samé Praze zdržováni byli zrádcové nebo zbabělci, kteří by jinak byli šlechtě obětovali prospěchy stavu městského; zvítěziv nad řevnivostí, jež rozdělujíc Staré a Nové město oslabovala je, pod touže správou spojil obě města v jedinou obec. Jist jsa oddaností veliké obce, opíraje se o radu, v níž měl toliko pomocníky nebo důvěrníky své, provedl to, čeho neodvážili se králové, a proti šlechtě postavil nepřekročitelnou ohradu; potomstvu sluší nezapomínati toho. Zatím odpor stavu městského neměl jiného vysledku, než že rozmnožen byl zmatek; ale města příliš důtklivě potřebovala pořádku i bezpečnosti a musila se brzo vzdáti oněch požadavků svých, jimiž poškozována byla jednota národní, a Pašek ochranou jich zachoval pro budoucnost vzácné prostředky a moci královské silné spojence pro dobu, až by uvědomila si poněkud povinnosti své.

Ovšem ve chvíli, kdy král chtěl ujmouti se věcí veřejných, Pašek byl jedním z předních protivníků, jež mu třeba bylo odstraniti. Takový následek nevyhnutelný vyplýval ze zmatku ideí a z pokroku nauk feudalních; protivníci šlechty přijímají program její, právě tak, jak ona, necítí svých povinností k vlasti a v prospěch řádu veřejného nechtí obětovati ani části své samostatnosti. Jestliže v zápase měst se šlechtou historie kloní se na stranu stavu městského, neděje se to proto, čím on jest a co chce, ale proto, že samými svými podmínkami životními byl by brzo přinucen změniti chování své. — Jen bylo by mu třeba bývalo jiných náčelníků než Paška. Ten mimo vůli neměl nic opravdu velikého, což stačí jen pro agitatora; ale nebyl ani ušlechtilé mysli ani povzneseného ducha, jichž potřebuje reformator. Chtěl dobro, ale splétal je se svým vlastním panováním; touže po nejvyšší moci, nepohrdal bezvládím, jen když připadl mu přední úkol; neznaje žádné potřeby mravní, užíval utraquismu, aby upevnil panství své nad lidem, ale nelnul k němu přes příliš svědomitě a neváhal odříci se ho, jakmile zpozoroval jakousi výhodu ve sblížení se s Římem: zkrátka nedostačoval úloze své a dílu, jež konal.

Zatím znovuzřízení strany stavu městského za vlivu Hlavsova a Paškova i pokrok opposice proti správě páně Lvově byly stejně příčinami bezvládí. Nebylo žádné vlády: strany jsou ozbrojené, soukromé jednoty válčí proti sobě; hrad Pražský s děly obrácenými proti městu mají v rukou spoluvinníci Rožmitálovi; pouhé oznámení o bouři městské budí nepokoj a hrůzu ve vší zemi; cesty znepokojují lupiči; sněmy neužitečné matou se pohoršlivými výjevy; daně buď nescházejí se neb obohacují toliko nejvyšší úředníky; sjezdy krajskými nahrazována moc ústřední. Nahoře meč v rukou zlodějů, na dole sedláci úpějící pod tíhou všeobecné bídy.

*

* *

Jak by podobné podmínky politické nebyly zhoubný vliv měly na mravní a duševní stav země? Dlouhým a vítězným bojem s církví katolickou zbuzena byla u Čechů, jak již připomenuli jsme za vlády Poděbradovy, vedle živého citu pýchy národní jakási divoká plachost; v době, kdy moc dvoru římského, třeba cit náboženský valně byl oslaben, ještě byla nepoděrna, Čechové kacířstvím svým postaveni byli jaksi mimo zákon; na tento ostracism odpovídali pyšnou zdrženlivostí, vyhýbajíce se cizím universitám, kde by byli potkali se jen s nedůvěrou neb urážkami. Ani pokrokem reformace německé styky Čech s ostatní Evropou nebyly hned obnoveny, a stalo se tak až v druhé polovici XVI. století zásluhou hlavně Jednoty bratrské, že účastnily se opět čileji všeobecného ruchu vzdělanosti. Tím vysvětlíme si, proč tak pomalu pociťovaly účinky renaissance a proč po dlouhou dobu tak malý užitek z ní čerpaly.

Zatím humanism uveden byl do Čech okolo polovice XV. století jedním z nejstkvělejších, ne-li nejznamenitějších představitelů nových ideí, Eneášem Sylviem; on založil v Čechách školu a měl tu pravé žáky v Janu z Rabšteina, Václavu z Buchova a ve výborném mathematiku Janu Šindelovi.[1] Dopisoval si dále s nimi, a ani roztržka jeho s Poděbradem nepotlačila zcela těchto svazků. Naopak přední

[1] Truhlář, Humanismus v Čechách v Čas. Čes. Musea 1870, str. 370. [*Srovnej téhož spisovatele »Počátky humanismu v Čechách« v rozpravách akademie české třídy III., ročník I., č. 4. Praha 1891.*]

humanisté, jsouce méně snášeliví nežli papež, se špatně tajeným opovržením odvraceli se od těchto sektářů, kteříž opovrhujíce titěrnostmi literarními, se zálibou zabírali se zastaralým vzděláváním theologie. Opovržením jich jen ještě víc oddalováni byli Čechové, jichž náboženskému vznětu pěstování starověkých nauk páchlo jaksi pohanstvím. Ochrana Eneáše Sylvia neoslabila zajisté předsudků jejich, i zachovávali vrozený odpor proti všemu, co přicházelo z Italie a v bližším nebo vzdálenějším styku bylo s mocí papežskou. Takto po dobu dosti dlouhou humanisté čeští vycházeli skoro jen z katolíků, kteří nebyli zdržováni týmiž ohledy, a kteří vyloučeni byvše více nebo méně přímo z vysokého učení Pražského, musili dokončovati studia svá v cizině. Z Německa a z Italie přinášeli si zálibu k starým jazykům, znalost latiny a nadšení pro vědy; mnohým nechybělo ani vědomostí ani nadání: jeden z nich, Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic získal velkou pověst a zaujal čestné místo ve společnosti humanistů.[1]

Bohuslav z Lobkovic svými přednostmi i svými nedostatky představuje dosti přesně snahy školy italské v Čechách za této doby. Nejlepší a nejupřímnější byla náruživá záliba jeho pro věci duševní; s tohoto hlediska zasluhuje býti přirovnán k nejproslulejším žákům renaissance: »Dosléchám,« píše příteli svému Adelmannovi, »že jsi z náchylnosti k uměním do Gallie odešel: i chválím vysoce úmysl tvůj; nemůžemeť zajisté těch málo dob nám zde na světě popřáných lépe užíti. Neb jestli se kupci z pouhé naděje zisku do nejzazších končin země ubírají, a dobrovolně-li všecky nesnáze a nebezpečenství podnikají: proč bychom my se mnedle odstrašiti dávali od pohledávání pokladů nade všecky pozemské nejskvostnějších?«[2] Příkladem svým předcházeje prošel Egypt, Menší Asii, Peloponnés, Sicilii, pronikl až do Karthaginy pátraje všude po rukopisech. Dům jeho byl malou akademií, knihovna jeho byla tak bohatá, že žádná z německých nemohla se s ní měřiti; po všem světě měl jednatele, jimž uloženo opatřovati mu knihy, a tisíc dukátů zaplatil za rukopis Platonův; před smrtí svou odkázal znamenitou sumu peněz na udržování svých sbírek.

Ušlechtilé zabývky šlechetného člověka; ale záliba pro vědy nevylučuje vždy některou prostřednost duševní. Bohuslav byl diletant

[1] Srovnej Truhláře, O spise Bohuslava z Lobkovic. Čas. Čes. Mus. 1878, str. 266.

[2] Vybrané spisy pana Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic v překladu Vinařického 1836, str. XIX.

střídmé ceny a nic více. Jeho odloučenost od světa byla téměř úzkostliva; v ničem se nepotkal se zdarem, protože snahy jeho byly příliš mnohé. Po několika letech při dvoře Vladislavově ztrávených, když nedocházel kýženého úřadu, rozmrzen vrátil se na statky své. Honose se svým pravověřím, uveřejnil různé traktáty proti kališníkům a proti bratřím, jichž ostatně ani neznal; věrnost jeho dvoru římskému špatně byla odměněna: byl zvolen za biskupa Olomuckého, ale papež Alexander VI. dal přednost jednomu ze svých milcův italských. Ani Musy nepřály mu více než politika nebo církev: někteří kritikové chválí jeho satiru na mravy Čechů;[1] je to spleť všední a matná, aniž stálé reminiscence její vyznačeny jsou některými rysy pozorování vzatého ze života. Jeho epigramy mají větší cenu, jsouť kratší. Miloval zemi českou a želel úpadu jejího, ale jeho abstraktní a literarní vlastenectví nemělo síly a ráznosti: »vydávám se zcela snadno za Němce«, píše »a jsem tím hrd«; prostoduchostí svou pobuřuje svého přítele, od něhož dostává se mu důtky. Pracoval velmi horlivě o povznesení katolictví v Čechách a rozhněval se s jedním ze starých přátel svých s Viktorinem ze Všehrd pro satiru na Alexandra VI., jež jemu byla připisována, ale byla to u něho věc spíše slušnosti nežli přesvědčivosti; nicméně vánek snášelivosti, kterýž oživuje díla starověká, nezměnil sic, ale zmírnil aspoň víru jeho: »V svobodné zemi, svobodní musí býti jazykové« píše panu Petru z Rosenberka, ustanovenému od Vladislava za správce království Českého. Jak srovnati tuto svobodu s poslušností dvoru římského? Jeho prostá duše nečinila si nikdy této otázky a nepozorovala nikdy odporu. V skutečnosti byl spíše latinista nežli humanista a ze starověku znal spíše literu nežli ducha; jakožto pracovitý a skromný žák Ciceronianů měl sice přátele, ale neměl vlivu; sám stěžuje si do posměšků, jimiž zahrnováni jsou lidé »kteří mluví jako z kněh« a »mudrují po latinsku«.

Často staletí uplynula dříve, než renaissance nesla své ovoce chutné a než duch národů moderních, školou starověkosti povznesený a očištěný závoditi mohl s veledíly Římanův a Řekův; Čechy, zachváceny byvše strašnou bouří, z řady národů zmizely příliš rychle, aby dokázaly, co zmohou; ale při vší dobré vůli své Bohuslav a přátelé jeho byli prostředními počátečníky, a humanism z části vinou jejich byl

[1] *[Žaloba svatému Václavu na mravy Čechů v r. 1487 Český překlad u Vinařického str. 124—130.]*

jen zábavou několika umělkůstkářův a nestal se vysokou školou vychování a pokroku obecného.

Za této doby lhostejnost, málem řekl bys odpor k těmto studiím marným a podezřelým je takový, že většina překladů děl starověkých zachována jest jen v rukopisech. Mezi prvními tištěnými knihami českými zaznamenati lze ze skutečně starověkých jen bajky Aesopovy. Ani později žádná knihtiskárna neopatřuje důležitějšího vydání klassiků v původním znění nebo v překladu. Když Sigmund Hrubý z Jelení chce věnovati se studiím řeckým, opouští Čechy a usadí se v Basileji, kde sdruží se s proslulým tiskařem Frobeniem. Učenci hořekují trpce nad nevzdělaností svých krajanů: ale zatím sebe samy měli by viniti z nezdaru svého; jejich věda z větší části jest titěrná a povrchní, skoro nikdo z nich neumí řecky, jejich překlady spisovatelů hellenských jsou pořízeny z překladů latinských; jejich vkus jest všední; ze spisovatelů latinských nejvíce váží si těch, kteří jsou nejméně původní, Seneky a přede vším autorů středověkých, Petrarky, Vally, Pontana atd. Ideami nenadchnou se, baví je toliko rhetorika a elegance školská, latinismy přeplňují své spisy české nebo tváříce se, jako by opovrhovali jazykem českým, píší jen latině. Výstřednosti málo nebezpečné a málo trvalé: z tohoto dlouhého zaměstknávání se starověkostí prosa česká zachová si obšírnost a souměr period a jistou vznešenou mnohomluvnost, jimiž označuje se zlatý věk literatury české; ale zatím záliba pro starověkost nemá jiného výsledku než že někteří velmi nadaní spisovatelé jalovými hříčkami slovesnými vyčerpávají a oslabují život duševní.

Za této doby, pravé představitele renaissance, jichž činnost byla by plodnou a vliv šťastným, nesluší hledati mezi učenci z povolání, ale mezi státníky a politiky. Vladislav předcházel příkladem; rád volal k sobě spisovatele, i byl milovník umění; v okolí jeho páni a rytíři, často dosti málo vzdělaní, chápali užitečnost studií a přáli jim. Bohatství a moc, dědí-li se pokolení od pokolení, zjemňují ducha a vzbuzují cit pro krásu: když synové určeni jsou k slavnému povolání, jak by nehledělo se, aby připraveni byli k svým úkolům a k svému štěstí? A jaké lepší školy nad školu starých spisovatelů? Ctibor z Cimburka, neznající jazyka latinského, dal si přeložiti spis Platonův o státu; Vilém z Pernšteina synu svému dal za vychovatele proslulého latiníka Jana Češku, který na rozkaz jeho překládal do češtiny vyňatky z filosofův a moralistův starověkých. Tento dosti volný překlad, psaný mluvou jadrnou a ráznou, získal velikou pověst,

došel trojího vydání a stal se jakousi příručnou knihou sloužící k vychování několika pokolení; vyňatky voleny byly s velikou důmyslností, a mládež měla v nich mnohem chutnější stravu než jaké by jí byla poskytla kuchyně scholastická.

Někteří chtějíce hlouběji proniknouti ve známost starověku, zakládali sbírky a velikým nákladem shromažďovali knihy. Z rodů, které proslavily se zálibou svou pro vědy, žádný nezískal si větších zásluh o Čechy nežli rod pánů z Boskovic; Ladislav z Boskovic na zámku svém v Moravské Třebové založil knihovnu a důležité sbírky; oba bratří jeho Beneš a Dobeš dali přeložiti do češtiny dějiny Čech od Eneáše Sylvia; i ženy z rodu tohoto byly zachváceny touto horečkou osvětnou a Marta z Boskovic pobouřila katolíky, uveřejnivši v době pronásledování Jednoty roku 1507 svou Obranu bratří českých, plnou učenosti a důvtipu.

Snadno bylo by možná uvésti více jmen, i vysvětlíme si, jak jeden z mužů, kteří nejlépe poznali minulost českou, při pohledu na hnutí toto zachvácen byv jakýmsi nadšením, prohlásil, že v žádném věku království České nemělo tolik mužův učených a vzdělaných studiem starověku. — Není pochyby, že vlivem vzdělanosti antické idee lidskosti, šlechetnosti a dobrotivosti získaly tenkráte dosti hojných stoupenců. Čím bylo některým pánům učení Jednoty bratrské, druhým staly se vědy starověké. Ideal spravedlnosti a laskavosti, jejž odporučují dětem svým ve svých naučeních, nalezli u spisovatelů řeckých; od nich naučili se snášelivosti, úctě k důstojnosti lidské, šlechetnosti srdce a povznešenosti mysli. [1]

Pokušení jest veliké, z těchto jednotlivých a dosti četných případů vyvoditi povšechný úsudek, a vlastenectví spisovatelů slovanských tomu neodolalo vždy. A přece, pozorujeme-li, ne již některé osamocené případy, ale celý národ, jaký pokrok můžeme vytknouti? Zda mravy jsou jemnější? city ušlechtilejší? neb aspoň, jelikož pokrok mravnosti veřejné neodpovídá vždy rozvoji osvěty, jsou-li myšlénky smělejší, vzdělání svobodnější a rozšířenější? — Běda! není možná žádné

[1] Vzorem těchto pánův osvícených zdá se pan Jan Hasišteinský z Lobkovic, jehož Zprávu a naučení synu jeho Jaroslavovi jsem již uvedl. [*Viz str. 192 195.*] Jsa katolíkem, ale ne fanatickým, sloužil Poděbradovi a Vladislavovi proti Matiášovi; na cestách svých navštívil Benátky, ostrovy Jonské, Svatou zemi a zůstavil půvabné líčení svého putování. [*Otištěno od Čelakovského v České Včele 1834.*] »Zpráva a naučení synu jeho« bylo velmi často tiskem vydáno a napodobeno.

illuse, žádné pochybnosti: páni jakožto ochranci věd nemají více vlivu na celkové smýšlení veřejné nežli humanisté katoličtí. Jsme v plném středověku, staré methody převládají, dávné idee neustále se omílají, opotřebované formule se opakují. Za vlády Poděbradovy, při vší prostřednosti spisů, bylo aspoň jakési vření myšlenek, bylo lze doufati v úsvit: od té doby únavou, nepořádky a osamocením myšlení české klesá samo sebou a ovládá jen všednost a nízkost.

Skoro všecka činnost duševní i na dále přestává na bojích scholastických, ale nástupci reformatorů nepochopují více smyslu problemů přetřásaných. Rokování zmenšuje se jak předměty, jichž se týče, tak hodnotou lidí, kteří je vedou: díla polemická jsou již jen rozvláčným opakováním starých traktatů, ale bez zápalu a přesvědčení, jimiž poutala ještě tato stará díla. Strany sbírají staré obžaloby, činí sobě tytéž výčitky. Jací to nástupcové Rokycanovi, Jakoubka ze Stříbra a Pavla z Žatce, kteří zůstávají tehdáž světly utraquismu, a jichž pověst a dlouhá autorita smutně objasňují nedostatek strany! I menšiny, u nichž z potřeby životní udržuje se obyčejně více neodvislosti a čilosti, usínají, zachváceny jsouce všeobecnou strnulostí. Katolíci k obnovení moci své spoléhají jen na šťastný výsledek pletich nebo převratu státního, administratoři arcibiskupství Pražského nemají jiné starosti, než jak by zachovali klidné držení skrovných statků, jež nepropadly konfiskacím. Náčelníci církve smířili se s jejich porážkou: k upokojení svědomí svého Alexandr VI. roku 1499 posílá na Moravu velkého inquisitora německého Henrika Institoris: ten však nepřináší v úřad svůj ani horlivost ani přesvědčení, nezná situace, nestuduje učení nepřátel svých. Jeho plané a nicotné knihy nejsou s to, aby někoho přivedly k přestupu, tím méně, aby zabránily odpadání; po dvou nebo třech letech polemiky neslavné upouští od práce, o jejímž výsledku se neklamal, a opouští Moravu. Biskupové v okolí Vladislavově »častěji o pozemských než o nebeských pokladech mluvívají, krásotinek častěji než jména svatých z úst vypouštějí«; nejlepší jsou ti, kteří v pěstování věd pohanských zapomínajíce na úkol svého povolání, »s Plautem a Vergiliem se více než s evangelisty obírají, bedlivěji se doptávají po spisech Epikurových než po papežských zákonech«. [1] Uplyne téměř století než katolíci vážně obnoví boj proti kacířství, a bude dlužno, aby církev otřesena byla reformací, a aby v jesuitech nalezla nové ob-

[1] Bohuslav z Lobkovic str. 57.

hajce. Též u bratří, ač produkce jejich jest čilejší a svědomí náboženské živěší, patrný jest úpad. Která jména u nich zasluhují býti vyznačena za té doby vedle Chelčického nebo vedle spisovatelů pozdějších jako vedle Augusty, Blahoslava a Komenského, kteří jazyk český povznesou na tak vysoký stupeň dokonalosti? Lukáš je zajisté spisovatel plodný a učený a theolog mocný, ale řeč spisů jeho nejčastěji bývá neurčitá a temná a nesvědčí o vážném nadání spisovatelském. Ačkoliv učenci vnikli již do Jednoty a přeměnili ji, bratří nicméně vycházejí ještě a budou z větší části vždy vycházeti z lidu, ze sedlákův a robotníků; po dlouhou dobu zachovávají jakýsi neurčitý strach vyššího vzdělání duševního; úsilí skoro staleté a příklad reformatorů cizích zmírní tuto plachost, ale nikdy nezničí jí úplně. Zůstanou sektou »prostých srdcem«, vždy vyhýbati se budou nejvyšším a nejtěžším otázkám, neporozumějí nikdy, že učení nemůže dosíci trvalého úspěchu, jestliže nečelí velikým problemům osudu lidského.

Ostatně nedostatkem tím za této doby trpí Čechy celé: zvláštní to neshoda, že v zemi, kde hádky náboženské trvaly neustále, nedospělo se k vyššímu zkoumání. Výstřelky scholastiky odvracejí od filosofie, pozornost ztrácí se v podružných podrobnostech, tvůrčí síla rozptyluje se v plodech nepatrných; je tu jen vnější ráz filosofie. Na universitě Pražské není již ani pravidelných přednášek theologických.

Co zachovalo si toto proslulé učeliště z minulé slávy své, a co se stalo se záměrem Karla IV.? Doufal zříditi tu veliké ohnisko osvěty, jež by ozařovalo jak Německo tak země slovanské, a bylo místem, kde by stýkala se vzdělanost západní s východní: na chvíli tyto tužby se uskutečnily; z nejvzdálenějších zemí přicházeli žáci, tisíce studujících tísnilo se v lavicích universitních, a vysoké učení Pražské závodilo s universitou Oxfordskou a Pařížskou. A nyní? — Jeho žalostný úpadek téměř představuje duševní pokleslost země české. Jediná fakulta artistická žije ještě, ačkoli, lépe řečeno, ona jediná nebyla potlačena. Jakási renaissance, jež ukazovala se za doby Poděbradovy, nezachovala se dlouho; od smrti Řehoře Pražského, který zavedl nová studia na vysoké učení, brány tohoto starostlivě uzavírají se vlivům humanistickým, a dále užívá se s chloubou starých method. Několik málo žáků dřímajících asi při desíti prostředních professorech; učitelé a žáci závodí v nedbalosti; po největší část roku není zkoušek; většina professorů jsou starci, kteří nekonají svých

čtení; představují pravověří utraquistické v podobě nejnuznější a nejobmezenější, úzkostlivé a svéhlavé, nejisté a podezíravé. Jsou velmi chudí, protože většina důchodů jejich byla zabavena, dávají se v žaloby, svými nářky zahrnují sněmy, kteréž odpovídají sliby, na něž však vždy se zapomíná; správa a obrana jich skrovných příjmů zabírá všecku horlivost jejich; zastaralá pravidla, jimiž jsou vázáni, a žárlivost kollegů jejich překáží úsilí těch, kteříž odváží se rušiti tento hluboký spánek.[1] Proto lidé nadaní, kteří zabloudili do této nekropole, Pašek z Vratu, Kornel ze Všehrd, později Brikcí z Licka, rychle ji opouštějí, aby v jiných úřadech lépe upotřebili schopností svých.

V zemi neustále zmítané válkou občanskou, spoutané těsnými dogmaty náboženství formalistického a nepokojného, kde studia nemají ani bezpečnosti ani střediska řídícího, kde síly tvůrčí ostatně jsou oslabeny převahou hádek náboženských a odpadlictvím dosti hojného počtu spisovatelů, jichž největší ctižádostí jest napodobiti ciceronskou uhlazenost humanistův italských, chybí všeliké podmínky potřebné ku pokroku vědeckému nebo literarnímu a skutečně — v dosti velikém počtu spisů z tohoto století nám zachovaných většina vyznačuje se jen všedními myšlenkami a nízkou formou; nejlepší mimo některé řídké výminky nevynikají nad slušnou prostřednost.

Častější a snadnější cesty mohly vzbuzovati zvěduchtivost: skutečně v knihovnách chová se dosti hojně rukopisů vztahujících se k botanice a lékařství; hvězdářství, jež bylo vždy velice oblíbeno na universitě Pražské, zachovalo si ještě několik znamenitých představitelův: od zavedení knihtiskařství každý professor vydával pranostiku. Tyto pranostiky neb almanachy byly oblíbeným čtením lidu; obsah jich byl dosti různý, a často nalézáme v nich dobré zprávy historické. Zajímavý byl také pokus Mikuláše Klaudiana, který roku 1518 vydal první mapu Čech. Zároveň přeloženy byly do češtiny některé z předních vědeckých prací cizích. — Plodnost spíše zdánlivá nežli skutečná. Ve většině těchto knih marně hledáme přesného pozorování nebo duchaplných hypothes; nejčastěji jsou to jen kompilace bezcenné; díla lékařská jsou sbírky směšných předpisů lékařských, a obliba spisův astronomických vysvětluje se spoustou pověry a pokrokem astrologie.

[1] [*Živý obraz žalostného úpadu vysokého učení Pražského na počátku XVI. století líčí J. Truhlář v rozpravě o mistru Václavu Píseckém v Čas. Čes. Musea 1876, str. 83—96.*]

Krásná literatura jest ještě bídnější. Dávná poesie národní, která vycházela přímo z duše a čerpala z hlubokých zdrojů nadšení národního, jest vysílena a opovržena;[1] na místo její nastoupila díla školská, jednotvárné a chladné nápodoby ciziny. Hynek z Poděbrad, nejznámější básník této doby, z německého písemnictví přejímá látku svého »Snu májového«; několik roztomilých veršův a některé malebné podrobnosti velmi nedostatečně zakrývají nedbalost formy, všednost a nesprávnost slohu, prázdnost a nudu líčení, abstrakce a allegorie a obzvláště délku jeho. Žvatlavost, tato zlá stránka literatur v úpadu, je také velikým nedostatkem většiny spisů za této doby. Díla prodlužují se do nekonečna, za verši následují opět verše nevkusné a prázdné, aniž jediná určitá podrobnost, jediný rys básnický upoutá matnou pozornost. Nákazou zachváceni jsou duchové nejráznější a nejpevnější, jakmile odváží se tvorby umělecké. V »Hádání Pravdy a Lži« od Ctibora Tovačovského z Cimburka rozmluva jde za rozmluvou se zoufanlivou všedností a osoby beztvárné a neskutečné zaplavují nás množstvím výkladů zmatených a ztuhlých: literatura didaktická a scholastická nemá snad památky odpornější, a bezděky namítá se otázka, jak všechny tyto tlachy machy mohly vyjíti z téhož péra, jež psalo biskupu Olomouckému list tak prostý a přesností svou tak rázný.[2] Poesie lyrická není ani osobitější ani méně unavující. Staré mysterium zmizelo a nové drama ještě se nezrodilo, i jediný pokus toho druhu, jejž lze uvésti, je překlad z jazyka německého. Historie nemá jména, které by mohlo, i jen z daleka, býti přirovnáno ke jménu polského Dlugoše neb uherského Thúrócze; za předešlé doby Pavel Židek, ač práce jeho jest malé ceny, aspoň podnikl dílo všeobecné: po něm již jen letopisci smutně vypočítávají rok za rokem smělé kousky, půtky, zázraky a mory. Knihy nejrozšířenější jsou stále staré romány, jež každým novým spracováním prodlužují se a jsou nudnější a tesknější, román o Alexandru Velikém, kronika trojanská, Belial, život Adamův. Seznam rozmnožuje se legen-

[1] [*Spisovatel díla našeho přidržuje se ještě staršího mínění literarních historiků českých o rozvoji a rozkvětu národní poesie české v době staré, jež však vyvráceno jest a zamítnuto novým bádáním vědeckým. Viz pojednání V. Jagiće: Gradja za slovinsku nar. poeziju v Radu jugoslav. akademie. Záhřeb 1876. Srovnej i české Athenaeum 1886. str. 346—355.*]

[2] [*Srovnej str. 249.*]

dami nově dle vzoru německého složenými, a v této literatuře chatrné mizejí víc a víc upomínky národní.[1]

Doba Jagielovců neměla by skutečně ani jediného spisovatele, ani jediného díla bez velikých prací právnických, které vším právem zůstávají chloubou této doby. Ve chvíli, kdy nový stav politický a společenský zřizoval se na zříceninách řádů prvotních, každý ve starých zvycích hledal záruku pro své výsady nebo záminku pro své úchvaty; duchové sbystření spory politickými porozuměli lépe smyslu jejich a vroucí vlastenectví vnukalo jakousi úctu pro tyto svědky moudrosti předků: tím vysvětlíme si onu velikou práci u vydávání pramenův a výkladů, která trvá po celé XVI. století a vzbuzuje po dnes obdiv potomstva. Zřízením zemským krále Vladislava II.[2] zahajují se veliké svody zákonů; vyložili jsme, jaký duch oživoval jeho původce i osudné toho následky; chybí mu ovšem jasnost, důslednost a přesnost, jakých obyčejně požadujeme od zákonníku; jesti to první pokus, velmi neúplný a dosti nejasný, jehož složení neovládá žádná myšlénka filosofická; ale v tomto úsilí tají se zajímavá snaha, z nálezů soudních a ze starých nařízení stanoviti některé všeobecné formule řádu soudního a práva.

Hlavní skladatel zřízení zemského byl prý Rendl z Oušavy, jehož obojetnou úlohu jsme poznali. Dva druzí právníci, vyrovnávajíce se mu zkušeností, vynikají nad něho hlavně poctivostí snahy a šlechetností mysli, Ctibor Tovačovský z Cimburka a zvláště Viktorin Kornel ze Všehrd, jeden z největších duchův a nejlepších srdcí, jaké kdy zrodily Čechy.

Ctibor byl jedním z nejslavnějších představitelův oligarchie moravské: šlechtic v nejlepším slova smyslu, mající nejvřelejší cit pro práva šlechty, svědomitý v povinnostech svých, nepřítel bezvládí právě tak jako přívrženec přísného pořadu stavů, vlivem svým za-

[1] O literatuře české viz nejprve slavné a mistrné dílo Jos. Jungmanna Dějiny literatury české; první vydání, Praha 1825; druhé velice rozšířené, ale na mnoze nespolehlivé, 1849; — výbornou a často již uvedenou Rukověť Jirečkovu, Praha 1875; Výbor z literatury české, Praha 1845; Anthologii literatury české od Jos. Jirečka, Praha 1881; Sabinův Dějepis literatury československé 1866 napsaný velice živě i nadšeně a přese všeliké mezery a omyly velice důvtipně; K. Tieftrunka stručné Dějiny literatury české, 2. vydání, Praha 1880; Pypina a Spasoviče Dějiny literatur slovanských, Petrohrad 1881. [*Z ruštiny do jazyka francouzského přeloženo dílo to od prof. A. Denisa, Paříž 1881; do jazyka českého od A. Kotíka, Praha 1881.*]

[2] Viz str. 171.

chovává mír na Moravě a zřizuje na přesných a pevných základech vládu panských rodů. Jestliže osudy markrabství v XVI. století jsou mnohem méně bouřlivé nežli v Čechách samých, zásluha toho náleží částečně panu Ctiborovi z Cimburka, jeho radám a tradicím, jež založil. Kniha Tovačovská, již napsal na žádost druhých pánů, jest pravou knihou pamětí právnických: máme tu obraz společenského života na Moravě, vykreslený mužem, který jej znal výtečně, a který líčí jen to, co byl na své oči spatřil. Proto také při jednotvárnosti některých podrobností, při nesnázích jazyka ještě docela neustáleného, při několika pokléscích slohových a při některých rysech poněkud silně přehnaných, jest pravým osvěžením a okouzlením, když po zmatené všednosti literátů z povolání potkáme se s tímto mužem činu, který mluví toliko o tom, co zná, a jehož sloh prostý a pevný, zdobený příslovími a obraty lidovými proudí z opravdového smýšlení národního.

Ctibor je šlechtic, Všehrd naopak znepokojuje se a zarmucuje z úchvatů šlechty. O něm řeklo se, že jest demokrat, ale tím přesnost obětuje se oblíbené antithesi: neupíráť šlechticům ani privilegií jejich ani převážného vlivu na věci veřejné; ale jeho vlastenectví vzdělané leká se zavedení zákonů cizích a feudalních, kterými všude se nahrazují staré obyčeje slovanské, a má rozum příliš bystrý, aby nepozoroval nebezpečí vlády, založené na ponížení moci královské a na utiskování veliké massy lidu. Není ani fanatikem ani hrdinou, vždyť na pouhou výhrůžku umírňuje opposici svou proti oligarchii, ale mužem počestným, neschopným porušovati prameny, aby získal přízeň vítězů nebo zradil to, co pokládá za pravdu. Nezastával nikdy jako Ctibor nejvyššich úřadův, ale ve svém úřadě podřízeném užíval také starých pramenův, a nikdo nad něho neznal jich lépe. Nad Ctibora vyniká Všehrd svým vzděláním vyšším a hlubokým poznáním spisovatelů starověkých. Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic, se kterým zápasil o prvé místo mezi humanisty českými, pomstil se mu epigramy a vytýkal mu chybnou quantitu jeho; jestliže skutečně Všehrd méně lehce skládá verše latinské, jest opravdověji prodchnut duchem renaissance, a od právníků římských přejal něco jejich vznešeného, zdravého a hlubokého rozumu. Jenom že u něho studium starobylosti osvíceno jest a prohřáto vlastenectvím: nikdo neporozuměl lépe obyčejům českým, protože nikdo v srdci svém nechoval vřelejší lásku k svému národu a jazyku. — »Bych sto jazykóv měl a tolikéž ust, železný hlas a měděné peřie, nemohl bych ani vymluviti ani vypsati,

jaké jsú chvály hodni Čechové staří, zemi českou spravujíce, kteříž jsú tak spravedlivá, tak dostatečná a tak potřebná sobě i dědicóm svým práva vymyslili.«[1] — Neustává ve chvále jejich moudrosti, jež jest nad rozum lidský, a jejich díla, jež nazývá vnuknutím ducha svatého. Na některých místech knihy jeho vyznívá chlouba časů hrdinských a vítězství zázračných, jimiž Čechy povzneseny byly na takový stupeň slávy. »Země česká«, praví k Vladislavovi, jenž tak neobratně mrhal toto bohaté dědictví moci a slávy, »od založenie svého až do tohoto času jak položeniem okolnie země převyšuje, tak mužností lidí z ní pošlých, kdyby mužnosti té proti nepřátelóm svým, ne sami proti sobě užívali, i spravedlností práv, kdyby je v své pevnosti nepohnutě držeti chtěli, daleko a velmi přesahá.« Kolikrát mužnost svou dokázali? Země křesťanské i pohanské zakusily to daleko široko, i ženy české proslavily se statečností svou; kdykoliv Němci odvážili se vpadnouti do země, byli s hanbou vyhnáni; nejen kronikáři čeští velebí jejich hrdinství, ale i nepřátelé a cizinci, a jaká jest větší sláva nežli chvála z úst přemoženého? Je-li třeba uváděti jiných svědectví: téměř všecka knížectví okolní i království některá nebyla-li v manství a službu uvedena? Ačkoli skrze některé krále české z manství propuštěna jsou, však rozumem a mužností i zkušeným uměním ve válkách a zvláštní šťastností, kterou jsou Čechové veliké krále, mocné a velké země přemáhati přivykli, zase k manství prvnímu přivedena býti mohou. Dlužno tedy vystříhati se chyby někdy spáchané a přidržeti se zákonů nedopouštějících Němcům a jiným cizincům v zemi české se saditi, kořeniti a rozmáhati: zdaž tito nepředcházejí nás příkladem? Cizinci, Němci »totéž Čechóm v svých zemích činie a žádného Čecha nikdež žádným obyčejem trpěti nechtie a z přirozenie anebo raději z úmysla Čechóm nepřejí aniž přieti chtie«.[2] Dále třeba jest také, aby všickni měli tutéž péči o blaho veřejné, malicherným snahám neobětovali velikost vlasti své, nerušili zákonův odkázaných jim od předků jich a aby vzpomínali si, že nejpřednější a nejvyšší povinností jejich jest přispívati k dobru obecnému. »Toto však před očima vždycky úředníci mieti mají, aby pamatovali, že nejsú páni, než všie obce a všech lidí služebníci; neb za to od lidí k živnosti své penieze a úplatky berú, a to jest jich, jakož často slýchají, pluh«.[3]

[1] [*Všehrd, II., 30, vydání H. Jirečka str. 99.*]
[2] Ibidem str. 4 a násl.
[3] Ibidem str. 162.

Jaké ušlechtilé hnutí vyznívá z tohoto vyzvání k povinnosti a oddanosti! Chloubou země české jest, že zplodila nepřetržitou řadu velikých spisovatelů, kteříž od času Dalimila až do doby Palackého a Riegra štěpují takto lásku k vlasti, kult tradicí, aniž nehody oslabují důvěru jejich aneb odpadlictví zmenšuje víru jejich. Všehrd zasluhuje jedno z nejpřednějších míst mezi těmito vyvolenci. Ne, přese všecky chyby spáchané, přese všecka soužení doby přítomné všecka naděje nebyla ztracena, protože Čechy měly jestě syny tak šlechetné; krev ušlechtilá, jež učinila je vítězi v tolika bojích, nepozbyla nachu svého, proudíc v srdcích dítek jejich; bylo by ještě možno bývalo vytrhnouti národ z mdloby a nesváru jeho; ale čas kvapil, zla přibývalo a nákaza se šířila: kniha Všehrdova zůstane nepomíjitelným pomníkem starého práva českého; však ne knihy, ale lidé předělávají národ, a země česká nenalezla jich.

Všehrd sám jat jest temnými předtuchami. Rozdíl mezi ním a Ctiborem jest nápadný a smutně poučný. Tento psal na Moravě okolo roku 1485, onen v Čechách o 20 let později; následky přeměny ústavní jsou již zřejmé; takto jasný klid a smavá vznešenost velmože moravského ustoupily nepokoji a zádumčivé úzkostlivosti. Všehrd cítí, že boj, jejž udržuje, již jest ztracen aneb aspoň velmi nejistý: zákony, zvyky slovanské všudy pozbývají půdy; předvádí žalostné následky tohoto rozmáhání se obyčejů cizích; v horlivém vlastenectví jeho jeví se úzkostlivá péče; upřímnou láskou svou zpraven jest o nebezpečenství budoucnosti. Takového stupně exaltace dosahují city jen ve chvílích krise.

Hned po rozhodném vítězství šlechty roku 1501 napsal takto dithyramb snad nejupřímnější a prostotou svou nejpohnutlivější, jaký kdy vyplynul z péra českého. Podával veřejnosti překlad knihy sv. Jana Zlatoústého O napravení padlého; zamýšlel tím, jak sám vyznává, duše opět přivésti k Bohu; ale jiný důvod ještě přiměl ho k této práci: chtěl přičiniti se, »aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal. Neb nenie tak úzký ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnost a bohatstvie jeho z toho muož poznáno býti, že což koli řecky, což koli latině móž povědieno býti, to též i česky. A nenie těch knih žádných řeckých ani latinských (leč bych se já, milostí jazyka svého pojat jsa, mýlil), aby v český obráceny býti nemohly. Co se pak hladkosti jeho dotýče, neviem, by tak výmluvně, tak ozdobně, tak lahodně všecko jazykem českým pově-

dieno býti nemohlo jako řeckým nebo latinským. Bychom se toliko snažili a jedni mimo druhé chvátali, abychom jej vyzdvihali: tudiež by jazyk český hojný, mnohý, vytřený a sebe světlejší vidien býti mohl i pulérovanější. Němci, jichž jazyk tak drsnatý, tak dreptavý a tak nerozumný jest, že jeden s druhým mluvě, Němec s Němcem, sobě častokrát nerozumievají, avšak jej našemu na potupu šířie a trú, takže i latinská slova veň vtrušují, aby vždy jazyk jich byl dostatečnější a hojnější, a čehož doma nemají u súseduov, ač dobře dalekých, vypójčují. A již téměř všecky knihy pohanské i křesťanské z latinských, jeden jazyk druhým vykládajíc, německé jsú učinili, kdež my snad ještě žádných nemámy. A tak skrze tu pilnost, vykládánie a snažnost, skrze takovú milost, kterúž k jazyku svému mají, stalo se jest, že což v Čechách a v jiných národiech učení toliko čtú, tomu v Němcích i laici napořád svým jazykem čtúc rozumějí. A divie se mnozí, jak říšská města, v nichž s věčšie strany Němci jsú, jak německé země v pokoji, v bohatství, bez búřek, bez zločinstva, lúpežuov, morduov, bez zemí i měst zkaženie, v spravedlnostech městských v řádu tak mnoho let trvají a den ode dne v zboží, v slávě, v pověsti a vzácnosti, v múdrosti, umění rozličném i výmluvnosti zřetedlně se rozšiřují.« — Proč by země česká neměla téhož štěstí? Proč nečerpá také z nevysychajících pramenů krásy a moudrosti antické? »Nechť jiní knihy nové latině píšíc skládají, a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šířie, ač i těch velmi málo u nás jest: já knihy a sepsánie starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raději obohatiti, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje, pohrdán a potupen býti.« Zda staří Římané nečinili podobně? Zdaž opustili jazyk latinský za řecký? Jaký příklad dávají nám Vlaši? Ježíš tím jazykem mluvil, kterémuž Israel rozuměl, a ne jiným: »Ačkoli také bych mohl latině snad, tak jako jiní mně rovní psáti; ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti.« [1]

A Všehrd není osamocen. Jeho vlastenectví zbudilo následovníky, jeho předmluva ku překladu sv. Jana Zlatoústého jest jakýsi manifest, jejž spisovatelé pozdější opakují, vysvětlují a rozvinují. K pobídnutí Ladislava z Vartenberka Matěj z Mýta Vysokého překládá »Světlo apatekářův«, »aby jazyk náš český i tudy se šířil, šlechtil a vzmáhal, neb není tak úzký ani tak ne hladký, jakž se některým

[1] Výbor z literatury české II., str. 1044 a násl.

zdá.«[1] Podobná myšlénka téže doby podporuje v nevděčné práci překladatelské Mikuláše Konáče z Hodíštkova, Oldřicha Velenského z Mnichova, Jana Češku, Řehoře Hrubého z Jelení[2] a ještě mnoho jiných. Za tímtéž účelem Václav Písecký, jeden z nejznamenitějších humanistů toho věku, bohužel smrtí záhy literatuře vyrvaný, překládá řeč Isokratovu k Demonikovi. »To jsem pak učinil,« praví v svém pěkném přípise Řehoři Hrubému, »abych zkusil, zdali český jazyk tak hojný jest, aby bez žebroty buďto německého šverkánie, buďto latinského proměšovánie sám od sebe tauž věc vymluviti mohl, kterauž by i Řekové vypsali. Seznamenal jsem pak, že netoliko latinské pomoci nepotřebuje, ale poněkud ji vyvýšiti muože: tak někde jest náchylnější k lahodnosti řecké a k lepotě, nežli latinský, že při mnohých v mluvení ozdobách, při lepém slov skládání, když jazyk latinský řeckého aneb prostě nemuože, aneb s těžkostí velmi nesnadně následuje: tu jazyk český, co by byl mu v rodu dosti blízký tauž lahodau a jednostajní téměř krátkostí všecko vysvětliti muože. Ačkoli znám, co jest již jazyk latinský v ozdobě, a co český, ani mne tajno nenie, že tento pilností lidskau již jest ušlechtilejší nežli náš český; ale mluvím o přirozenie a zpuosobu obojieho jazyka, tak o tom drže, že kdyby též pilnosti při okrašlování jazyka prvnější Čechové byli užívali, jazyk český, co se tkne světlosti, řecké lahody, lepoty, nad to i ozdoby i slov skládánie, byl by nad latinský v tom mnohem šťastnější i hojnější.«

Tolikeré vlastenectví bylo odměněno; z této dlouhé práce a vytrvalého úsilí vzešel jazyk XVI. století, ohebný, zvučný, rázu tak ušlechtilého, že za renaissance naší doby, spisovatelé, kteří bojovali proti barbarství XVIII. století a Čechám vytvořili literaturu a řeč spisovnou, vzdělali se ve škole spisovatelů této doby; slohem i srdcem svým jsou žáky Všehrda a jeho následovníků. — První podmínkou rozkvětu veliké doby literarní jest, aby forma dostoupila jistého stupně dokonalosti, ale to jest pouhou podmínkou; ve chvíli

[1] 1496. To jsou vlastní slova Všehrdova.

[2] Mikuláš Konáč z Hodíštkova † 1546, přeložil Kroniku českou Eneáše Sylvia 1510 — přehlednutou a opravenou od Veleslavína 1585. — Lucinovu řeč o rozličných stavích 1507 a j. Oldřich Velenský z Mnichova † po roce 1532, vydal překlady z Laktantia Firmiana, Erazma Rotterdamského, Marsilia Ficinského a j. Jan Češka † asi 1547, Řeči hlubokých mudrců ok. r. 1500. Řehoř Hrubý z Jelení † 1514, překlady z Petrarky, Vally, Pontana, jednotlivá díla Ciceronova, sv. Basilia, Cypriana a j.

kdy země česká byla potlačena, sotva dostalo se jí nástroje, času k použití jeho nebylo jí dopřáno.

Nikdo nemohl ještě tušiti, kolik dní života jest určitě sečteno národu českému. Předtuchy Všehrdovy nezakládaly se na ničem, a péče, již měl o obhajování a obohacování jazyka českého při nejmenším zdála se přehnanou: nikdy samostatnost národní nezdála se méně ohroženou, a vítězství národnosti slovanské nebylo bezpečnější.

Od zlaté bully (1356) země česká, kde vrchní panství císařské dle práva bylo vždy pochybné a v skutku jen dle jména, tvořila království úplně svrchované. Karel IV. v její prospěch rozhodl všecky otázky sporné; král vykonává a dává vykonávati spravedlnost ze své jediné a plné moci; obyvatelé nesmí býti poháněni před žádný cizí soud; každé odvolání k soudům říšským je plným právem neplatné a kdo odvolává se, samým skutkem potrestán jest ztrátou pře své. Nálezy sněmův a nařízení císařská nesmí se vykonávati v Čechách; císař nikdy nesvolává tu sněmu, nemá tu žádných statků, nemá práva vstupovati v jejich území; král uděluje všeckna léna, rozdává obroky kněžské; investitura, kterou přijímá, nevztahuje se ke koruně, ale ke kurfiřství a císař ani nepřesuzuje ani nepotvrzuje volby panovníka. — Spor, jenž trval po několik století, tedy konečně rozhodnut; Čechy byly úplně samosprávné a samostatné; císařové němečtí zmírnivše znenáhla své nároky upustili i od každé myšlénky odvetné.

Skličovalo je velmi mnoho jiných starostí, aby jestě chtěli se zaměstnávati s těmito Slovany, kteří byli obyčejně neštěstím předchůdců jejich, a velmi skromná ctižádost jejich nyní nesnažila se více rozšířiti vliv svůj na druhou stranu hor, ale hleděla brániti se proti vměšování se králů českých do politiky německé. Když Maximilian zřídil soud říšský (1492) a kraje (1512), neučinil ani zmínky o Čechách: neplatilyť daní, neopatřovaly vojska, nemluvily stejnou řeči; jakým právem by byly připojeny k říši? Jediným ještě svazkem mezi oběma zeměmi, zcela osobním a občasným, bylo právo krále českého účastniti se volby císařů; několikrát již panovníci a knížata hleděli zrušiti je; Čechové odpírali, což nebylo právě šťastnou myšlenkou: viděliť v privilegii svém právo čestné, příležitost nabýti zisku a prostředek rozšiřovati vliv svůj do ciziny, a ostatně přednost ta byla bez odplaty, právo, ze kterého nevyplývala žádná povinnost; udrželi sobě toto nepřirozené postavení, dále domáhajíce se privilegia dávati náčelníky říši, jejíž moci nepodlehali více.

Rostoucí rozvrat v Němcích, zmatky politické a náboženské, oslabení moci ústřední příliš těžce zasáhly síly Germanie, takže na dlouho nebylo se obávati pokusu odvetného s této strany; říše se smířila s odtržením Čech jako s odloučením Švýcar nebo Polska, ba zdálo se, že ani necítí velmi silného hněvu z porážky své; řevnivost kmenová zachovávala prudkost svou jen v krajích, kde Slované neustále se stýkali s Němci, na příklad ve Slezsku, kdežto ostatní Německo nemělo ani účasti ba ani zájmu v zápase, jenž dále trval při hranicích jeho.

Bojem politickým, vedeným proti císařům, Čechové nikdy nebyli příliš vážně znepokojováni; obavy jejich byly buzeny a národnost jejich opravdu ohrožována klidným a stálým vnikáním tisíců cizinců, kteříž usazovali se v městech, zalidňovali venkov, tisknouce před sebou starší obyvatelstvo. Zatím nebezpečenství bylo zažehnáno; od válek husitských, třeba nenávist ciziny neměla již povahy tak prudké, kmen a jazyk český neustále nabýval půdy; jakousi zrychlenou silou domácí národnost každým dnem znovu dobývala po částech území, jež jí bylo oderváno. Od posledních revolucí šlechta, jež dříve ovládána byla zvláštní zálibou napodobovati cizinu, zapomínala jazyk německý; Ferdinand I. a Maximilian II. budou se učiti češtině, aby se smluvili s nejvyššími úředníky svými. Roku 1510 ze třiceti pánů českých poslaných do Žitavy ani jeden neumí německy. Za zvláštní zjev pokládají na sněmě Zdislava Berku z Dubé, kterýž umí německy, a proto volí ho, aby oznámil Ferdinandu Rakouskému zvolení jeho. [1]

Pokroky jazyka českého překvapují ještě více, pohledneme-li, ne na šlechtu, ale na stav městský. Až do XV. století města byla ještě zcela německá, ne více již obyvatelstvem, ale správou: za vlády Jagielovců živel slovanský vítězí skoro ve všech městech. [2] Roku

[1] O. Kaemmel, Zur Beleuchtung der Czechisirung Böhmens im XV. Jahrh. v Mitth. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen 1877 str. 85.

[2] Srovnej v témže sborníku Lipperta, Die Czechisirung der böhm. Städte im XV. Jahrh., 1867, str. 174. Slabý odpor, jímž měšťanstvo bránilo se vítězství živlu slovanského, vysvětlí se hlavně tím, že vítězství toto připravovalo se již dlouho; oligarchie německá tvořila od počátku XV. století jen lehkou vrstvu, pod níž skrývala se massa lidu českého. Lehce pochopíme, že vliv německý nezmizel úplně. Práva městská na dlouho jsou toliko přeložené dávné obyčeje německé. Až do doby Ferdinandá I. města, spravující se právem magdeburským, v případech těžkých žádají za poučení soudů saských.

1516 purkmistr Budišinský oslovuje konšely pražské německy, a v městě tomto, které před stoletím pokládalo se za hlavní město Říše, jediný konšel mu rozumí; písař radní odpovídá mu latinsky.[1] Nejen všecka města, která přidržela se utraquismu, na příště jsou obcemi českými, ale hnutím jsou taktéž stržena města, která zůstala věrna katolictví. V Plzni, o jejíž hradby zlomila se moc vojů táborských, konšelé ve slavném zasedání, kterému přítomny jsou všecky přísežné osoby, usnášejí se, aby »Němci, kteří nic česky neumějí, žádný zde za souseda přijímán, ani za člověka v kteréžkoli vsi městské, ani aby domu nenajímal v městě, dokud by se česky mluviti nenaučil, leč by se takový člověk dobrý nahodil, kterýž by se pánům napřed a obci líbil a hoditi mohl, avšak aby takový bez vědomí pánů starších obecních přijat nebyl«.[2] Němci jsou ohrožováni i se strany, kde nadáli se přízně a podpory: administrátor arcibiskupství Pražského nařizuje, aby kázalo se lidu jen českým jazykem; lépe prý jest, aby cizinci »učili se česky, nežli by tak znamenité české město zněmčiti se mělo.«

V krajinách poněmčených od staletí, kde dnes potkáváme se jen se slabými menšinami slovanskými, Čechové nabývají převahy: Bílina, Litoměřice — počeštily se opět. V Ústí nad Labem rada městská roku 1443 jest ještě docela německá; a všecky listiny kromě listu, jímž Poděbrad roku 1459 městu potvrzuje privilegia, jsou německé nebo latinské. — Od roku 1459 všecky úřední listiny jsou české; to trvá až do roku 1628 a obyvatelstvo zapomíná německý jazyk s úžasnou rychlostí.[3] — Obec Kutnohorská ustanovuje roku 1476, že konšelé, vzdávající se úřadu svého, za nástupce své nemají navrhovati cizince neb osoby protivné kalichu; nález tím pozoruhodnější, že Kutná Hora vždy pokládána za středisko vlivu německému nejvíce vysazené, a že po přijetí kompaktat Sigmund s velikým úsilím povolával sem Němce. V kraji pod Krušnými horami Teplice zůstává českou až do konce XVI. století. Města, která dnes jsou úplně na území německém, a kdež uslyšíme jen náhodou slovo české, tenkráte byla úplně slovanská nebo vážně zasažena immigrací: tyto pokroky jsou patrny zvláště na severu a na

[1] Scriptores rerum Lusatic. III., str. 482.

[2] Zápisy Plzeňské z r. 1500. Uvedeno od Sabiny str. 700.

[3] V. Feistner, Gesch. der kg. Stadt Aussig bis zum Jahre 1547. — Liberec 1883.

severozápadu, kde dnes jest pevnost Němců v Čechách. Cheb sám, Cheb, který přece není ani konečně připojen k Čechám, ale zachovává svou samosprávu a své řády zvláštní, a jenž polohou a stálými styky spojen je s Říší, ode dávna nepřátelsky zaujatý proti kacířům, zabírá důležitou menšinu českou a jest aspoň městem smíšeným: podobně Chomoutov a Karlovy Vary, kde příliv cizinců nestačí vyvážiti obecný tlak, Mašťov, západně od Žatce, jest obydlen od kacířů, kteří mluví toliko česky, a mezi nimiž ztrácejí se někteří cizinci. Krajina kolem Přimdy, Tachova, Plané, Teplé, Bochova a Kadaně není ještě zabrána od osadníků německých; na jihu čára, obě národnosti rozdělující, jest mnohem vzdálenější od Prahy nežli dnes: Krumlov a Nové Hrady jsou české a výběžky Šumavy osazeny budou od Bavorův a Rakušanů teprve mnohem později. [1]

Cizinci neodvažují se bez rozpaků do země, kde mínění veřejné jest jim přímo nepřátelské; sem vydávají se jen v průvodu tlumočníka. [2] Jakmile překročili hranice, zdá se jim, že přišli do jiného světa. Správce archivu městského v Zhořelci vždy staví Čechy proti Německu. »Když vrátil jsem se do Němec po pobytu svém v Čechách,« vykládá, »mé obyčeje, můj oděv, mé dlouhé bledé vlasy, které choval jsem jako Čechové, a které splývaly mně po šíji a téměř po pás, dávaly mně vzezření barbara a skoro pohana.«

Čechové nespokojujíce se skutečným držením, zákony hleděli utvrditi si vítězství svá, aby uchránili jich ode všelikého přepadení. Jazyk český na příště jest jedinou řečí úřední. Již r. 1480 sněm moravský nařizuje, aby listiny vložené ve dsky zemské psány byly jazykem českým. Roku 1494 sjezd kraje Hradeckého žádá, aby totéž nařízení ustanoveno bylo v Čechách pro zamezení zmatkův a omylův. Návrh, oznámený ostatním sjezdům krajským, přijat je s nadšením

1 Němci zabírají již krajinou souvislou mezi Chbem, Kinžvartem, Ostrovem, Hroznětínem, Přísečnicí a Chomoutovem, pásmo Krušných hor až po Králův Kámen (jenž dlouho byl částkou Čech), poříčí řeky Nisy a výběžky Ještědu, důležité ostrůvky při hranici moravské, zvláště krajinu Německobrodskou. Tu je téměř jediné místo, na kterém država německá jest dnes méně rozsáhlá než v XV. století. — Srovnej Šolce, Národnost česká, Praha 1881; Bendla, Die Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien, Vídeň 1884, Schlesingera, Geschichte Böhmens str. 427 a násl., Praha 1870; Naučný slovník čl. Čechy; Lipperta, Die Czechisirung der böhm. Städte, 1867; Pelzla, Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, Praha 1788; Dobrovského, Geschichte der böhm. Sprache, Praha 1792.

2 Butzbach, Chronica eines fahrenden Schülers, Řezno 1869.

a učiněn zákonem na sněmě roku 1495.[1] Při soudech připuštěna jest jediná řeč česká, výminky není ani pro cizince.[2] R. 1505 hrabata Šlikové, rozhodní nepřátelé národnosti slovanské, odvažují se odporu i chtějí užívati němčiny v jednom z četných sporů svých, ale dána jim odpověď, že nemůže se jednati o žádné při, není-li zavedena jazykem českým. V rokování sněmovním, v jednáních diplomatických, ve stycích se zeměmi přivtělenými užívá se toliko jazyka českého; privilegia městům udělovaná jsou skládána česky, i když většina obyvatel jest německá. Roku 1516 poslové obce Vratislavské a Šestiměstí lužického žádají, aby přeložen jim byl list český; tomu páni protiví se rozhodně: není to obyčejem, odpovídají na všecky stížnosti. Jejich poněkud nesnášelivá nedůtklivost svádí je někdy k nebezpečným neobratnostem; když roku 1547 žádají pomoci Slezanů proti Ferdinandovi I., ač znají jejich city nepřátelské Slovanům, píší jim česky, čímž zajisté nezískali si sympathií Vratislavských.

Jazykem českým král činí přísahu, česky musí předkládati návrhy své stavům. Jen domácím osobám dostává se obroků kněžských. Protože sněm vyhradil si právo udělovati indigenat, země česká jest bezpečna, že nebude zaplavena cizinci. »Netoliko v žádný úřad zemský, od najvyššího až do najnižšieho úřadu, žádný cizozemec nemá vsazen a přijat býti podle práva, ale také cizozemci nikdež v zemi nemají trpieni býti; než jakož jest za svaté paměti kniežat, za osvieceného a svatého Spytihněva, za Břetislava otce jeho, a za osvieceného a svatého Soběslava bylo, i za jiných kniežat a králóv potomních cizozemci mají ven z země hnáni býti, jakož kroniky české všecky ukazují a svědčie; neb každý král český, jakož jest Kojata prvniemu králi Českému Vratislavovi ode všie země pověděl, že »máš od svých Čechóv a zemanóv čest, od Němcóv a od jiných cizozemcóv nemáš jedno lest«. Neb se žádný cizozemec pro dobré zemské do Čech neobrací než pro užitek svój vlastní, kteréhož když dosáhne, o zemské dobré obecnie málo myslí!«[3]

Tento souhrn opatření doplňuje se zákony, jimiž řídí se převod majetku: král nemůže odciziti žádný ze statků svých bez svolení sněmu; všelikému obyvateli zapovědíno jest, aby cizincům žádných zboží, zámků, tvrzí, měst neprodával bez zvláštního povolení stavů

[1] Všehrd, str. 453.

[2] Zřízení zemské krále Vladislava II. H. 7.

[3] Všehrd, str. 134.

i cizinec, který by nechtěl šetřiti zákona, prostě a přímo propadne jmění, a zboží jeho spadne na krále; schválení sněmu udělí se jen tenkráte, když kupec přisáhne, že nemá jiného pána dědičného než krále Českého a slíbí ve všech povinnostech srovnati se s obyvateli v zemi české.

Dějepisci němečtí s rozhořčením protestují proti těmto nařízením, křičí o pronásledování a barbarství. »Jestliže dějiny,« volá pohnutlivě Schlesinger, »vyžadovaly smíru za ukrutnosti, které na březích Labe a v Německu severním provázely odnárodnění Slovanů, Němci v Čechách za XV. století, krvácejíce z tisícerých ran, hojně to zaplatili.« [1] Takové deklamace zajisté nehnou námi příliš: šťastní Poláci poznaňští, ať nemluvíme o jiných, kdyby nebyli nikdy poznali jiného tyranství! Zákonodárství české vzhledem k cizincům zajisté odporuje liberalním naukám, které rozšířeny byly revolucí francouzskou, a kteréž ostatně jsou dnes tak smutně zamítány; ale nevyznačuje se nijak rázem ukrutným a nesnášenlivým. Předně těchto zákonů užívá se toliko při osobách, jež nepocházejí z Čech, a nečelí nikterak proti Němcům, poddaným koruně české; ostatně odpovídaly ideám všeobecně rozšířeným a konečně byly tehdejší správou skoro uloženy. Nařízení překážející cizincům nabývati majetku, týkala se v skutku jen svobodných statků zemských, jichž držení vůbec opravňovalo k zasedání ve sněmu: nikdo nekřičí o pronásledování, protože ústavy moderní neudělují práva hlasovacího cizincům nezdomácnělým; když několik set rodů drželo všecku moc, nekázala-liž opatrnost, míti se na pozoru před vtržením živlu cizího? Že Čechové nenáviděli ani nepronásledovali Němců, zřejmé důvody máme v mluvě mužů, kteří nejrázněji schvalovali zákonodárství posavádní, na příklad Všehrda, ale chtěli zůstati pány v zemi své, a jich opatření zdála se dosti dobře vypočtena, aby věky poddanství a úpadu, jakých zažila země česká, byly na vždy zažehnány.

Zatím Slované nejen nabývali znenáhla půdy, kterou byli dříve ztratili v království, ale pokrok jejich byl patrný i v ostatních zemích korunních. Století XV. je dobou oslabení a úpadku Německa; z příčin mnohonásobných ztrácí na čas sílu svou k odporu a k rozšiřování se a ustupuje na všech stranách: po veliké době výbojů XIII. a XIV. století následovala doba ochromení a porážek. Na severu moc řádu německého, jeho stráže na východ posunuté, zlomena jest

[1] Geschichte Böhmens, str. 436.

od Polska sesíleného jednotou svou s Litvou. Druhá hradba kmene německého na jihovýchodě, Slezsko, jest rovněž zasaženo. Vratislav zajisté otřásla štěstím Poděbradovým a překazila utvoření veliké říše české; ale jaké odměny dostalo se jí za to? Dlužno jí bylo podrobiti se tyranství uherskému, za správce uznati Štěpána Zápolského, který neuměl německy, a jho Matyaše Korvina tížilo ji tak krutě, že ještě velmi ráda přijala Vladislava za krále a znovu spojila osudy své s královstvím slovanským nad Labem. Město, ochablé a vysílené dlouhým a jalovým úsilím svým, na dlouho bude neschopno obnoviti opravdově boj. — A přece nikdy chvíle nebyla tak vážná: na všech stranách jazyk český nabývá půdy; hořejší Slezsko skoro úplně jest již Německu ztraceno; ve středním Slezsku hrabství Kladské se počešťuje s úchvatnou rychlostí; i v dolejším Slezsku a zvláště v knížectví Hlohovském dlouholeté panství pánů původu slovanského podporuje pokrok národnosti české. [1]

Na Moravě menší města, kteráž aspoň z velké části byla německá, všecka se počeštila; déle odporovaly Brno, Jihlava, Znojmo, ale osamocením svým byly odsouzeny podati se dříve nebo později; šlechta moravská v skutku užívá téhož politiky jako sněmy české, ale s větší ještě rázností a vytrvalostí. Již i poslední tvrze kmene německého jsou částečně ztečeny od nepřítele: v Brně Čechů přibývá nepoměrně rychle, a koncem XV. století čeština zavádí se při soudě konšelském v Jihlavě. Za hranicemi koruny v severních Uhřích obývají Slováci, větev odtržená od kmene českého; od dávna ztratili všelikou pamět původu svého a jsouce chudi, nevědomi, ztraceni uprostřed kmenů pokročilejších a četnějších, zdáli se odsouzeni k brzkému zániku. Průchod vojů husitských, dlouhé panování hejtmana Jiskry z Brandýsa, jehož houfy záležely hlavně z Čechů, a osadníci od něho přivolaní, probudili u těchto horalů vědomí národní; od té doby nastávají mezi Čechy uherskými a Čechy z království styky, které šířením se bratří českých a příchodem emigrantů po bitvě Bělohorské utužují se ještě, a které udržují se až po dnes; všecko pronásledování Maďarů nezničí díla kacířů českých. [2]

[1] Grünhagen, Geschichte Schlesiens I. str. 391. »V XV. století dobrá třetina Slez jest znova dobyta od kmene slovanského« (str. 396.).

[2] Slováci řeč českou nazývají ještě jazykem biblickým; kázaní u nich koná se jazykem českým, a na farách a na některých zámcích bible vydaná od bratří českých chová se jako vzácná památka. Píčův Nástin politické a literarní historie Slováků v Slovanském Sborníku, 1875.

Jaký pokrok vykonán, jaká dráha uražena od doby, kdy »národnost česká byla jako psancem v skutečné vlasti své«. Odkud tedy nepokoj a smutné předtuchy? Nebyly-li k smíchu tyto obavy, které skutečnost tak skvěle vyvracovala? Vždyť bezvládí nepotrvá na věky, boje náboženské stiší se, strnulost duševní, výsledek to příliš násilného přepětí ustoupí plodné činnosti; za všech dob duchové mrzoutští věští katastrofu. Jediná věc jest důležitá, samostatnost vlasti: když řeč mateřská hlaholí svobodně, když všickni synové otčiny hotovi jsou povstati proti nájezdníkům, kdeže vězí nebezpečenství? A v které době jazyk český byl u větší vážnosti, nebo kdož osmělil by se obviňovati tehdejší pány české, že nemilovali svobodu a vlast?

Potomstvo, právem přísné ku představitelům politiky nešťastné, jaká tehdáž vládla v Čechách, nesnižuje jich: ano, šlechta česká milovala vlast svou, chtěla ji míti volnou, velikou a váženou. Na neštěstí v historii právě tak jako v mravouce nestačí dobré úmysly. — Rovněž vlasteneckou byla, jak dokázala později, ona šlechta polská, která připravila porobení a rozdělení říše. Vlastenectví jest plodné toliko, když slouží mu povahy přísné a duše čisté; bez toho rozplývá se v bezvýznamných deklamacích nebo v bezcenných osvědčeních. Jestiť méně nesnadno býti hrdinou — i méně užitečno — než učiti se snahy své podrobovati obecnému dobru, a vášeň nejšlechetnější chabne málomocně, není-li podporována a vedena vůlí stálou a silnou. Ano možná-li, aby láska k vlasti nepodlehla některé nákaze, když duše všecka vyprahlá jest lakotou a sobectvím, a zda páni čeští byli jisti, že osvědčí ihned, ne zajisté odvahu, ale ducha obětavého, jakého vyžadují veliké krise a největší nebezpečenství? Bezvládí je jed smrtelný, který hubí ústrojí nejzdravější. Je-li právě této chvíle zcela jisto, že většina opatření učiněných k zajištění vítězství jazyka českého byla vnuknuta péčí o blaho veřejné. Nepomýšlela-li šlechta zvláště vzdalováním cizinců oslabiti moc královskou a odstraniti nebezpečnou soutěž? Po celé století štěstí přálo Slovanům, ale nebylo-li možno předvídati reakci? Pokroky národnosti české za této doby byly více dílem náhody nežli politiky jasně prohlédavé: účinky revoluční horečky, která na počátku XV. století roznítila národ, pociťují se dále, i když horečka tato ochabla, ale nepotrvají stále: hněv, jejž budí ještě Německo, umírní se tou měrou, kterou pamět dávného utlačování bude mizeti; bylť již udržován skoro jen různými názory náboženskými. Však reformace náboženská již počala; oběma zemím kynulo sblížení společnou jich opposicí proti moci papežské.

S druhé strany slabost říše německé nepotrvá na věky; na západě povstaly mocné státy; proud immigrace povalí se na východ. Mocný vpád počne znovu: co jemu postaví se vstříc? — Zákony? prohlášení? — Brzo pozná se pak, že národnost, kterou představuje již jen několik set rodů, jest vydána všeliké náhodě.

Cas byl ještě příhodný, však s podmínkou, aby co nejrychleji použilo se okolností, a k tomu bylo třeba více než několika nařízení, jádra věci nedosahujících, totiž politiky širší, vyšší, vytrvalejší a pevnější. Budoucnost kmene českého bude plně zajištěna toliko, až tento dobude svých hranic přirozených a získá území prostírající se podél pohraničních hor, jež nešťastná politika posledních Přemyslovců vydala cizincům. — V XV. století bylo by nejlépe bývalo pokusiti se o nápravu chyby Otakarů, a nikdy úspěch nebyl by býval bezpečnější; však o to nebylo ani pokusu učiněno. Trestuhodnou nedbalostí svých odpůrců Němci zachovali si důležité državy a jako předmostí, odkud brzo počali útok; všecky pokroky dosažené měly takto cenu jen okamžitou a domnělou. I v této době již vsákání německé znovu počíná na různých místech, západně od Labe — pod Krušnými horami, kam odkrytí nových pánví rudných vábí cizí horníky a kde tito chráněni jsou od jednotlivých pánů. Příklad hrabat Šliků, kteří na této straně odtrhují se od království a zůstávají poddanými saskými od r. 1471 až 1505, byl by měl vzbuditi pozornost Čechů: ti však odvracejí raději zraky své; odporem každodenním brzo unavuje se netrpělivost jejich; když náhodou pán český koupí statek v těchto končinách, brzo znechutí si obtíže, s nimiž se potkává, za každou cenu prodává opět jmění své, aby nežil mezi Němci a ponechává jim pole volné!

Páni čeští jsou příliš vznětliví, příliš zaujati hlukem a hádkami, příliš žádostiví odbojův a peněz, aby zalibovali si v pracích únavných, v zdlouhavých a utajených zápasech. Náruživě milují pletky zákulisní, rokování sněmů, pachtění se po úřadech a moci: v takové hře povaha bázliví a duše poklesá. Již i svědomí se otupuje; ze všech šlechticů těchto, kteří chvějí se při slovech: národ, Slované nebo Čechové, kolik jich váhá domáhati se proti soupeřům svým zakročení cizinců? Sněm r. 1497 musí zapovídati Čechům, aby nedávali se jakkoli do služeb panovníka sousedního, ale zvyk již příliš se zakořenil v životě; zákony nezvítězí nad ním. Všickni mocnáři, kteří chtí utvořiti si stranu v zemi, nacházejí sluch a dlaň nastavenou. Jedni, páni z Rosenberka,

z Hradce, z Pernšteina jsou ve službách císařových; druzi, páni ze Šternberka, z Riesenburka, z Kolovrat berou platy od vévody Albrechta IV. Bavorského, posílají dítky své na vychování ke dvoru jeho, zasnubují se s Němkyněmi; nejsamostatnější jsou ti, kdo berou oběma rukama a podvádějí celý svět. Všecka taková srozumění trestuhodná omlouvají páni sofismaty a lživými ohradami; však jak lze zastaviti se na tomto srázu? Po smrti Ludvíkově některé hlasy ozývají se, aby zvolen byl kandidát národní. — Bude-li dosti bohat, aby uplatil své voliče? Ostatně jak možná uznati panství druha sobě rovného? Tyto dvě úvahy odnímají všecku čáku panu Lvovi z Rožmitála. Hra je tak živá, tržení tak zuřivé, chtíče tak rozpálené, že se ani nepozoruje, jak vyslanci cizí na sněmu mluví německy: je to jako první fanfára nepřátelského vpádu.[1]

Za tohoto střídání se sněmů kde nalézti lze tradici, důslednost a chladnokrevnost, bez nichž všeliká politika jest nemožná? Kdo asi z těchto nuzných zemánků rozumí poměrné důležitosti otázek a tuší možné následky hlasování? Kandidatura Karla Španělského na trůn císařský rozhořčuje stavy — proč? Pomýšlejí snad požadovati nazpět pro svého krále trůn Luxenburků? Kandidatura Ludvíkova nebyla ani navržena, nikdo nebyl by ji vážně pojímal. Chtějí-li páni, podporujíce kandidaturu Františka I. zabrániti utvoření nebezpečné říše při bezprostředních hranicích svých? — Nikoliv, jim běží toliko o to, aby zvěděli, komu přísluší právo zastupovati krále ještě nezletilého: zda poručníku, Sigmundovi Polskému, čili nejvyšším úředníkům zemským, kteréž ustanoví panovník, a kteří takto budou moci tržiti o své hlasy.[2]

Po nejdelší dobu panování svého Maximilian pracuje o zasnoubení dítek svých s dědici Vladislavovými a připravuje takto nastolení dynastie německé: zda Čechy poddají se tomu? Zda nenastala chvíle připomenouti si napomenutí státníků, kteří tak často vystříhali Čechův od záměrů sousedů jejich? Zda Sigmund Polský, podporován jsa národní stranou maďarskou a vůdcem jejím Janem Zápolským, jehož sestru pojal za manželku, a vítězem jsa nad Rusy, nemohl by utvořiti velikou říši západoslovanskou, nebezpečnou Turkům a nepře-

[1] Rezek, Geschichte der Regierung Ferdinand I. in Böhmen, Praha 1878, str. 26.

[2] Viz Rezkovo pojednání: Spor o český hlas při volbě císaře Karla V. r. 1519. v Čas. Čes. Mus. 1882, str. 364.

možitelnou Německu? Jaké bylo nejlepší řešení a tradicím nejpříhodnější? — Dnes bylo by marno příti se o to; ale že páni čeští nepostřehli ani vážnosti otázky, proto zasluhuje odsouzení jejich krátkozrakost, podkupnost a lehkomyslnost, s jakou zadali na staletí osud země.

Ujali se moci, a nevykonávají ji; za slepého vedení jejich Čechy vybočují z pravé dráhy, vydány jsouce rozmarům lidí a náhodě událostí. Toto království, jehož poloha zeměpisná je výtečná, jehož lidnatost naproti sousedním státům je značná, jehož obyvatelstvo je kmen válečný, ozářený báječnou slávou hrdinných vojů táborských, vinou vůdců svých mizí z událostí světových. Nemáť ani vojska ani politiky ani naděje. Podléhá skutkům hotovým, smlouvy zjednávají se bez spolupůsobení jeho, i ty, na nichž závisí budoucnost jeho. — Nestačí národu, aby chránil hranic svých, třeba mu bdíti také nad událostmi, jež dějí se kolem něho; každým oslabením moci jeho na venek ohrožuje se samostatnost jeho; avšak v jistých chvílích lhostejnost a zříkání se jsou zvláště nebezpečny, a tato chvíle nastala pro Čechy.

Od zvolení Vladislavova na trůn uherský Čechy nikdy nenabyly již svého postavení zvláštního. Náhoda, drobné výpočty a bídné pletichy vedly k utvoření velkého státu, který měl se doplniti spojením se zeměmi rakouskými; ale tato říše nahodilá, žila a vyvinovala by se k štěstí a bezpečnosti národů, na příště pod týmž panovníkem spojených, jen kdyby založena byla na rozumných podmínkách existenčních; vnadidlem byla jednota osobní, již pouze přijímali tehdáž Čechové, a jež by byla každému státu ponechala život úplně samostatný; ani panovníci nemohli se odhodlati k tomu, ani všeobecné okolnosti nedopouštěly toho. Čechové byli pokojni, protože smlouvy vyhrazovaly jim plnou samosprávu; ale co jsou zákony proti nevyhnutelným situacím? Zda již za vlády Vladislavovy věci státní v poslední instanci nerozhodují se při dvoru Peštském? Zda všecka opatrná opatření zabrání, aby rádcové cizí nepůsobili na krále a jím na Čechy? V skutku Praha pozbyla své přednosti jako hlavní město. Také Chorvátsko a Slavonie byly jednou královstvím samostatným, nyní jsou jen zemí poddanou Uhrám; tentýž osud hrozí Čechům, a mužové nejprozíravější děsí se toho.

Spolkem dvou států nevyhnutelně přivádí se některá společnost výkonův a zájmů; popíráním skutečnost nepotlačuje se. Nepřijmeme-li změny potřebné, vydáváme se v nebezpečenství, že vykonají

se proti nám. K zachování samosprávy království zbýval jediný prostředek: přijmouti některé následky situací uložené; jedinou zárukou proti poddanství byla určitá a upřímná shoda, která dbajíc o obecné potřeby nového státu, byla by opravdu společnými a nerozdílnými učinila všecky národy nové říše. Úkol to choulostivý a složitý; za našich dnů ještě neunavně se usiluje o upravení vzájemných práv a povinností národů, ze kterých skládá se říše rakousko-uherská; tentokráte, kdy spojení bylo sotva přijato, kdy existenční podmínky státu byly jen docela neurčitě předvídány, co překážek bylo přemáhati, a co polehčujících okolností pro ty, kdo při tom se potkali s nezdarem!

Ale v skutečnosti se nepotkali s nezdarem, protože ani nepokusili se o to. Ostatně není jisto, že obtíže byly tenkráte větší neb aspoň tak velké, jako dnes, kdy staletým potlačováním způsobeno zarputilé záští. Kdož osmělil by se tvrditi, že Poděbrad by byl nezavedl vládu, kterou by všichni byli přijmouti mohli pro spravedlnost její, a jestliže Žerotín o století později marně se o to snaží, padá-li tu všecka vina na okolnosti a ne také na lidi? Ostatně co na tom: jakkoli trudné jsou jisté problemy, jakmile jednou jsou položeny, třeba je rozřešiti: takto život bývá neúprosný jak pro jednotlivce tak pro národy; běda těm, kdo nejsou sami dosti bystrozrací, aby postřehli nutné rozhodnutí, nebo nejsou dost odvážni, aby se jim podrobili. Jedinou podmínkou úspěchu byl by jakýs duch zříkání se a smíru, a tento duch, který právě jest výsledkem řádů svobodných vyplývajících z kompromissů a z úcty ku právům druhého, naprosto příčil se zásadám nesnášelivosti, vládnoucím tehdáž v oligarchii české.

V soustátí rakouském vliv jednotlivých skupin měl se srovnávati s jejich mocí a silou životní: také s tohoto hlediska následky šlechtovlády byly zlé. Země strádala; zákony utiskující a ohrožující stav městský ochromovaly neb aspoň zdržovaly pokrok hospodářský; nedostatkem bezpečnosti, monopoly, mnohonásobnými cly ztěžován obchod a průmysl; od veřejných prací upuštěno, silnic neudržováno; daně záhubné, protože špatně rozvržené, nedopouštěly utvoření se kapitálu, peněz ubývalo; nařízení z roku 1485 zapovídá přijímati mimo úrok zákonný 10% ještě dary a jiné úsluhy; ale zákony proti lichvě nikdy nesnížily úroku, a občasné pronásledování židů, kteří v rukou svých soustřeďovali všecken obchod peněžní, omlouvaly a zvyšovaly požadavky jejich. Zmatek, překážeje pravidelné práci a usnadňuje nedovolený zisk, kazil mravy: vyšší stavové hýřením

a vynášením bezuzdného přepychu mrhali špatně nabyté důchody; měšťanstvo pozbývalo chuti ku práci a spořivosti, a v lidu šířilo se opilství.

Království drobilo se: od nerozhodného Vladislava nedosaženo ani, aby Slezy, Morava a Lužice úředně a určitě přivtěleny byly opět ku koruně, a Uhři na dále hájili příslušenství jejich k říši maďarské. Nároky samy sebou málo nebezpečné: ale v každé této zemi utvořila se strana separatistická, síly odstředivé nabývaly znepokojující převahy, nebezpečnější v Slezsku a v Lužici, kde většina náležela Němcům. Čechové neučinili ničeho, aby pospolným citem národním spojili různé části koruny, aby sjednotili je pod jednou správou: zpupné nároky jejich, výlučné právo, jímž osobovali si volení panovníka, vzbudily trpké obžaloby; jednajíce se Slezany a s Lužičany jako s poddanými a ne jako se sobě rovnými, doháněli je k odpadnutí. Sněmy generální, zřízené od Karla IV., na nichž poslové jednotlivých sněmů rokovati měli o otázkách všech zemí se týkajících, byly by se mohly státi výtečným prostředkem sjednocovacím; Čechové však báli se, aby nesahaly na privilegia jejich, proto svolávány zřídka a popírána oprávněnost jejich. Jak jiná byla by situace bývala, kdyby ve chvíli vstupu svého do jednoty rakousko-uherské Čechy byly zemí bohatou a kvetoucí, obklopenou Slezskem, Lužicí a Moravou jakožto kruhem spojenců!

Přese všecky chyby spáchané země česká zaujímala přece čelné postavení. Byloť bohatství její ještě velmi značné, obyvatelstvo velmi četné. Její upomínky slavné byly jí na prospěch, a které město mohlo by závoditi s onou proslulou Prahou, zářící slávou Karla IV., Žižky a Poděbrada.

Příležitost naskytovala se vhodná, ale nebylo jí ani použito. »Čechové,« psal skladatel přídavku k Dalimilově kronice okolo roku 1493. »měli by se pilně varovati a ve vší snažnosti vystříhati, aby v správu cizího jazyka a zvláště německého neupadli; nebo jakož kroniky české svědčí, ten jazyk jest nejlítější ku poražení jazyka českého a slovanského Se vší pilností vždy o to pracuje a rozličnými obyčeji a lstmi vždycky usiluje, kterak by ty jazyky shladiti mohl ... Nikdy pokolení německé z přirození svého nemůže býti věrno jazyku českému! Nebo pánům českým Libuše řekla jest: Bude-li Němec nad vámi vlásti, nebude jazyk váš dlouho trvati[1] . . . Jako jed v krmi vlit jsa,

[1] *[Viz IV. kap. t. ř. kroniky Dalimila, kde šlechtický skladatel její v ústa kněžny Libuše vkládá krásné a jadrné zásady vlastenecké. Srovnej i kap 106]*

jedoucímu nemůže býti bez úrazu, ale neb smrt neb bláznivost neb jinou nemoc člověku uvede, též moc německá, v slovanský neb český jazyk uvedena, neb zkažení toho jazyka neb umenšení neb jinou vadu konečně přinese; jakožto vlk v stádu, myš v domu nic jiného než vadu a poškození učiní, taktéž Němec v panování českém. Měli by tehdá Čehové, nemohou-li z svého jazyka pána míti, na jiný slovanský jazyk nebo na jiný kterýkoli pod nebem křesťanský pomysliti, ač by bohatý nebyl, jej sobě za pána vzíti, aneb jich jazyk a jich svobody pod králem každého jazyka, kromě německého, lépe stanou.«[1] — Věštba měla se uskutečniti. Stavové čeští neopatrností svou bezděky bránu otevřeli vpádu cizímu; obětovali nejdříve blahobyt a moc království svého, potom i samostatnost jeho. Opomenutím svým bezpečnost země zradili a vydali úkoji choutek svých. Slova jich byla stkvělá, provolání jich pyšná; v skutečnosti jediným přáním jich bylo svobodně kořistiti z moci.

Spravedlivý a ukrutný obrat věcí: řády, jichž domáháním se šlechta česká byla hypnotisována, nebyly ani pevně založeny; bylyť vydány v nebezpečenství převratu státního. Zpozorováno to již za vlády Ludvíka Jagielovce. Šťastná země česká, kdyby páni událostmi byli přivedeni k správnějšímu posuzování skutečnosti a kdyby poučeni jsouce křehkostí práv, na nichž tolik si zakládali, byli se vrátili k politice méně výlučné a moudřejší.

* * *

Kolem roku 1520 zmatek rozmohl se tolik, že mnoho lidí nevědělo již ani ku které straně se hlásiti: ve šlechtě tyranství páně Lvovo popudlivé a pokrytecké rozhořčovalo mnoho dávných stoupenců jeho; v Praze tajná řevnivost podkopávala jednotu obou měst a chování Paška z Vratu odcizovalo mu každého, kdo poněkud pečoval o jednotu národní a nevěřil, že jediný pokrok možný záleží v zavedení obecného bezvládí na místo bezvládí feudalního. Rozbroje náboženské, na chvíli utišené, znovu se přiostřily od chvíle, co první apoštolé lutheranští přibyli do Čech. Za všeobecného zmatku oči všech trpících obráceny byly ku králi: od něho očekávala se spása,

[1] Uvedeno od Sabiny v Dějepise literatury československé str. 643.

k němu vznášely se prosby vždy úpěnlivější a nářek národa. Král, ač zbaven byl všech privilegií svých, opuštěn znenáhla ode všech přívrženců svých, zapleten v situaci téměř nerozřešitelnou, obklopen rádci podezřelými, špatně smýšlejícími nebo nevědomými, nicméně zdál se jako spasitelem, jenž vyžene prodavače z chrámu. Ke straně královské a vlastenecké přidávali se všickni, kdož úzkostlivě stopovali události připravující se na východě. Soliman právě dosedl na trůn; známa byla jeho ctižádost a tušilo se jeho nadání: mohamedáni sbírali své síly k rozhodnému útoku; jak křesťanstvo odolá tomuto nárazu? Maďaři zbuzovali tolikéž nenávisti a hněvu jako Němci, ale byli poslední hradbou Čech: vyčká-li se, až požár zachvátí dům, aby zastaveno bylo další šíření ohně? Uhři osamocení byli ztraceni a jakými silami vládla česká země sama, pokud byla rozervána na strany? Jediný příchod králův může ji usmířiti a přivésti ku potřebné spolučinnosti.

Dlouho Maďaři nechtěli svoliti k odjezdu Ludvíkovu. Situace v Uhrách byla ještě horší nežli v Čechách, záští zuřivější, vlastenectví nestálejší, magnati věznili téměř krále obávajíce se, aby nevyprostil se z moci jejich. Po několikaletém vyjednávání Ludvík odhodlal se konečně odebrati se do Čech; potřebovalť peněz a vojska, jichž nemohl dostati jinak než osobním zakročením (1522).

Král a národ byli příliš dlouho odloučeni od sebe: první setkání bylo co nejchladnější; přílišné naděje ochlazeny byly skutečností. Král zdál se sice nad věk svůj starši, vysoký, statný, otužený cvikem tělesným: však bylo mu teprve šestnáct let. Životopisci chválí jeho ducha, mírnou povahu a spravedlivost; za rozličných příležitostí projevil mysl odvážnou; jeho konec předčasný, jeho mládí opuštěné a nešťastné budí soucit; neprovedl velikého díla, vždyť zahynul u věku dvaceti let. Snažil se o dobro, po své matce zdědil jakousi ráznost, péči o důstojenství královské a jakési přirozené nadání vladařské; ale jeho vychování bylo špatně vedeno, v okolí svém měl vždy rádce jen nevěrné nebo nedostatečné; zvláště sestřenec jeho markrabí Jiří Braniborský působil naň vlivem záhubným. Manželka jeho Marie, sestra Karla V. a Ferdinanda I., byla žena důmyslná a statečná; hrdá Španělka, o něco starší než manžel její, po Maximilianovi zdědila pevnost a pružnost, i urážela se podřízeností dvoru královského, však byla také příliš mladá a nezkušená. Uprostřed neustálých pletich naučili se záhy přetvářce, domýšlejíce se, že na-

hradí moudrost; jejich největší záměry měly ještě něco dětského; politika byla jim toliko zábavou; podávajíce se radovánkám, užívali v Praze nové svobody své, netážíce se, zda rozpustilostí jejich neurážejí se asketické požadavky žáků Husových nebo vynášením cizích zvyků nepohoršuje se národ. Pro neobratnost jejich podařilo se panu Lvovi nabýti znovu obliby v lidu.

Ludvíkovi přísluší aspoň zásluha, že poznal, jakou vážnost má posud moc královská. V měsíci lednu 1523 svolal sněm zemský a osobními listy zval k němu stav panský a rytířský; sešel se v počtu hojném: tentokrát bylo to zákonné zastupitelstvo zemské a nikoli, jako za posledních let, schůzka přívrženců páně Lvových. Poznalo se hned, jakou moc mají nařízení a ohrady nakupené od šlechty. Sněm jednohlasně vrátil králi část zámků jeho a většinu jeho důchodů, zrušil nová zřízení odporující svrchovanosti královské, panovníkovi přiznal právo k rozřešení otázek jednotlivé stavy rozdělujících, jednal o napravování práv a ustanovil výbor k revisi zřízení zemského. Král přál si propuštění starých úředníků a na místo jejich dosadil náčelníky strany královské.[1]

Vůle dítěte postačila, aby vyvráceno bylo lehké dílo oligarchie. Zřízení zemské, jak založeno bylo úchvaty šlechty, bylo záminkou k bezvládí, ale nikoli zárukou svobody. Práva sněmů byla jak výstřední tak lichá; zdržovala správu všeliké vlády pravidelné, ale byla jen velmi slabou hradbou proti přepadům samovlády. Za všech krisí podobných massa národa buď tajně přeje útokům směřujícím proti hrstce privilegovaných nebo jest aspoň lhostejna. Šlechta nebude vážněji odporovati Ferdinandovi I. nebo Ferdinandovi II. nežli Ludvíkovi, jen že pak nepůjde již jen o privilegia její, a moc královská vítězství svého zneužije ku podrobení země nejtužšímu despotismu.

Ludvík neměl záměrů tak velikých; nepopíral sněmu práv jeho. Ostatně k čemu? Sněm projevoval vzornou ochotu, povoloval daně žádané, usnášel se o zákonech sobě nejméně milých. Lev a přívrženci jeho obesláni byvše před soud zemský, cele obnovený, aby se tu zodpovídali, pokořili se a prosili Sigmunda Polského, aby zakročil v jejich prospěch. »Věc králova«, psal jeden z rádců jeho,

[1] O událostech za posledních let vlády Ludvíkovy viz Staré letopisy čes. str. 454 a násl.; Bartoše str. 17 a násl.; Palackého V 2.; Rezka, Ferdinand I.

»pokročila více za deset dní nežli dříve za deset měsíců«. Jeho přívrženci oddávali se plnému nadšení vítěznému a radostně pozdravovali jitřenku nové doby, kdy moc královská zabezpečujíc nedotknutelnost všech práv zákonných přivede zemi na dráhu pokoje a blahobytu.

Na neštěstí převraty státní trvají na krátko. Ludvíkovi, jenž schopen byl rázného činu, naprosto nedostávalo se pevné mírnosti a vytrvalé opatrnosti, jež pouze byly by vítězství učinily plodným a trvalým. Uhři usilovali o návrat jeho, a tak hrozivé bylo nebezpečenství turecké, že další nepřítomnost byla by již bývala nerozvážností. Král správu království svěřil Karlu z Minsterberka, Janu z Vartenberka a Vojtěchu z Pernšteina, mužům počestným, ale prostředním, nesmělým, váhavým, kteří daleko nevyrovnávali se panu Lvovi. Po první chvíli strachu přemožení pozvedali hlav; tak výhodny byly úřady ztracené, že nepustili jich bez lítosti. Lev byl velmi obratný; jeho přátelé osobní a jeho důvěrníci velmi četní — ač ne dostateční ke zjednání většiny; vyhledal program, heslo, jímž by skryl své snahy ctižádostivé. Příliš nadužito bylo slov svobody, nikdo opravdu nebál se tyranství: ale v zemi tolika bouřemi zmítané stranám nikdy nechybělo záminek: Rožmitál, opustiv půdu politickou sobě nepříznivou, chopil se vášní náboženských.

Poněvadž velice horlivě hájil vždy prospěchů katolických, bylo zcela přirozeno, že nástupci jeho vybráni byli z utraquistů, z nichž někteří pokročilejší více méně veřejně přáli ideám lutheranským; proto vyhlášeni byli za protivníky víry národní, a žalováno na veliké spiknutí proti husitství. Úřad hofrichteřský nad městy královskými byl odňat Paškovi z Vratu a dán Hlavsovi: jako pan Lev ani Pašek nemohl se smířiti s porážkou svou. Mstivost sdružila oba tyto muže, jichž řevnivost tak dlouho naplňovala zemi českou nepokojem a hrůzou. Hlavsa a noví konšelé klonili se k učení lutheranskému: novoty jejich nelíbily se části obyvatelstva spíše pověrčivé nežli zbožné. Při nových volbách podlehli, a Pašek znovu zvolen za primasa městského. Používaje nezkušenosti novotářů, hleděl moc svou upevniti a utvrditi. Převrat takto podobal se velice násilnému skutku z roku 1483, ale tentokrát pokrokáři stali se obětí bouře. Nepřátelé Paškovi byli vyhnáni z města, a přísná nařízení vydána proti všem, kdo by oddělili se od utraquismu. [1]

[1] Podrobněji o událostech těchto promluvíme v druhé hlavě II. dílu při uvedení reformace do Čech.

Od té doby Pašek objevoval se u veřejnosti toliko v průvodu stráže a po pět let vládl nad Prahou v pravdě tyransky — pochmurný, neúprosný, lhostejný jak k rozkazům krále, tak ku prosbám pronásledovaných. V těsný spolek vešel s panem Lvem z Rožmitála, oba shromáždili kolem sebe katolíky a pravověrné utraquisty, kteří protivili se všelikým novotám a přáli si sblížiti se s Římem, jestliže by schválil toliko přijímání pod obojí způsobou. V prohlášeních svých, velmi obratně složených, zakrývali pravé úmysly své. Správce zemský Karel z Minsterberka, věčně kolísavý, co den odporoval si v rozhodnutích svých. Prozíravější Ludvík byl by rád potrestal smělce, kteří porušili jeho rozkazy a »myslí jen na záhubu moci jeho a na zničení jeho«. Ale hněv jeho byl málomocný; Sigmund Polský radil mu, aby šetřil Lva; král potřeboval podpory Klimenta VII., věděl, že v Římě vyličen jest jakožto ochrance lutheranův, i obával se, novou zbraň dáti protivníkům svým do rukou. Odročil pomstu svou a jedním z oněch náhlých obratů, jakými oplývala vláda Vladislavova, svolil ku porážce svých přátel, vrátiv panu Lvovi úřad nejvyššího purkrabí (1524). Žalostný nezdar podniku tak šťastně počatého! Královská moc se smiřovala se svým úpadem: Ludvík pozbyv důvěry, až do konce svého života pykal za slabost svou.

Brzo dostavila se lítost, a přece příliš pozdě. Když král chtěl napraviti chybu svou, rozkazů jeho nebylo poslechnuto. Lev a Pašek, přesvědčivše se o síle své, bez trestu nadužili svého vítězství; jednota utvořila se proti nim. Znovu dva tábory stály proti sobě, hotovy jsouce udeřiti na sebe.

Zatím došly zprávy, že Turci dali se již na útok od několika let připravovaný. V čele hrozného vojska Soliman překročil hranici uherskou. Ani vůči tomuto nebezpečenství nepřestaly spory. Jenom voje strany královské přirazily k vojsku; Lev a Pašek, jichž mstivost udusila všeliký cit pro povinnost a věrnost, hromadili nesnáz za nesnází; když konečně vypravili svá vojska, vedli si tak rychle, že pomoc došla, když již bylo po všem. Však Uhři nebyli jim lepším příkladem! V boji u Moháče Ludvík proti 300.000 Turků mohl postaviti toliko 26.000 mužů špatně ozbrojených a špatně vycvičených. Dáti se do boje za takových okolností bylo šílenstvím nebo zoufalstvím. Král dal se do boje. Vítězství nebylo dlouho na váhách; v půl druhé hodině dne 29. srpna 1526 podlehlo království Uherské, o něž tolikráte rozbíjely se hordy osmanské; téměř dvou staletí

bylo třeba k odnětí jim výboje jejich. Mladý král, chtěje spasiti se útěkem, utopil se v močálech zátoky Dunajské.

»Není slýcháno,« smutně naříká současný letopisec, »aby takový král tak potupně sešel se světa«... Taková-li věrnost byla mu slíbena? — Sám pan Lev, jenž z velké části vinen byl katastrofou, na chvíli pocítil snad výčitky svědomí: »Toť máte, k čemu přicházíme s těmi sektami rozličných bludův. Pán Bůh náš pro hříchy naše ráčí na nás zármutky a těžkosti dopouštěti, neb z viny se vymluviti nemůžeme«. Kdož ví? Snad byl to jen jeden z oněch projevů okázalých, jimiž udržoval přívržence své.

* * *

Smrt Ludvíkova byla počátkem hrozné krise pro Čechy. V plném rozvratu království stálo vůči problemu nejnebezpečnějšímu: trůn osiřel; komu svěří země osudy své? Na jejím rozhodnutí bude snad na věky záviseti štěstí její. Přijme-li za krále — jak i učinila — manžela sestry Ludvíkovy Ferdinanda Rakouského, skutkem, ne-li právem, přestane tvořiti stát osamocený a samostatný, a osudy její na příště budou nerozlučně spojeny s osudy států sousedních.

Této chvíle končí se středověké dějiny království Českého; nová doba počíná za vážných a smutných okolností. Národ podléhal trestu, jaký velmi často zdá se býti údělem národů, kteří předstihli svou dobu, odtrhli se od tradice a lidstvu otevřeli dráhy nové. Revoluce husitská, počatá s nadějemi nejradostnějšími, zdála se zůstavovati po sobě toliko únavu, ssutiny a zoufalství. Národ, jenž v pravou chvíli stál v čele ruchu evropského, zaplatí slávu tu skoro vždy dlouhým utrpením. Jako Německo po reformaci, jako Francie po roce 1789 tak i Čechy vnitřními zmatky a úpadem moci své pykaly za slávu dobytou a za služby prokázané.

Jagielovci byli nástroji a spoluvinníky tohoto krutého osudu. Za půl století dovedli na kraj propasti zemi sobě svěřenou. Královská moc byla oslabena a potupena, lid poroben, města ochuzena a ohrožena, veřejný život zkažen, zřízení zemské porušeno, hospodářský pokrok zastaven, jednota národní poškozena: to byla smutná bilance právě minulých padesáti let. Dílo opravné, o němž tak šťastně pra-

coval Poděbrad, bylo zničeno. Z otázek daných žádná nebyla rozřešena, z nesnází žádná odstraněna.

Od těch časů země česká dožila se dob krvavějších a bolestnějších, ale žádná snad nebyla osudnější. A původ a příčinu všeho neštěstí jejího dlužno hledati právě v této době.

Nic zajisté nebylo ještě nenapravitelně ztraceno, ale na příště každá chyba mohla se státi osudnou. A situace byla tak zapletena, že chyby byly téměř nevyhnutelné. K spáse země české bylo by třeba bývalo mužů srdcem i rozumem vynikajících, kdežto ona měla toliko vůdce stran, vyrostlé v rozbrojích vnitřních a porušené jimi.

II.

PRVNÍ HABSBURKOVÉ.

DEFENESTRACE PRAŽSKÁ.

KNIHA TŘETÍ.

PRVNÍ HABSBURKOVÉ.

FERDINAND I.

HLAVA PRVNÍ.

NASTOLENÍ DYNASTIE RAKOUSKÉ V ČECHÁCH.

Habsburkové. — První styky se zemí českou. — Maximilian I. a sňatky rakouské. — Strany v Čechách roku 1526; volba Ferdinanda I. — Jeho povaha i politika: král a sněmy; sjezdy krajské a města; pád Paškův a Lvův. — Prohlášení dědičnosti trůnu. — Vojsko a finance; komora královská. — První pokus o ústřední správu rakouskou.

Tři skupiny, slovanská, maďarská a německá, jichž spojením povstal stát rakouský, v hlavních rysech dějin svých vyvíjejí se téměř stejně a za středověku podléhaly několikrát podobným vlivům; avšak až do XVI. století každá trvala zcela samostatně. Již jazykem a kmenem velmi se různíce v době, kdy přijaly společného pána urazily dlouhou a pohnutou dráhu, která zbudila a zocelila jejich vědomí národní.

Následky, jež pro osudy Rakouska měl způsob jeho utvoření, jsou známy již od dávna; Montesquieu vedle mnoha jiných pozoroval, že obáváno se vždy, »aby jednotlivé části říše na vzájem se nepotíraly«,

a výklad tohoto předmětu stal se od té doby téměř všeobecným. Nedávno znamenitý historik Albert Sorel svou obvyklou jasností a ráznosti ujal se této these: — velikou příčinou slabosti Rakouska prý jest, že není jediným národem a že neví, jak jím se státi; národ a stát musí tvořiti se zároveň, jak událo se ve Francii nebo státu třeba utvořiti národ, jak stalo se v Prusku; ale Habsburkům nedostává se chvíle, aby následovali příkladu Kapetovců nebo Hohenzollerů. Vládnou nad národy příliš četnými a mimo to národové tito byli již příliš vyspělí, když vzdali se své neodvislosti.

S tohoto hlediska jest v skutku veliký rozdíl mezi Francií a Rakouskem: toto utvořilo se »assimilací«, ona »aggomerací«; zde veliká království, jež poddávají se dobrovolně a chráněna jsouce staletími svobody a slávy minulé, nechtějí zaniknouti v nové říši, než zachovati samosprávu svou; tam země celkem málo rozsáhlé a málo lidnaté, jež upadají pod panství Kapetovců po dlouhé době nejistoty a bezvládí, v níž vyčerpal se jejich duch vzdorný a jejich svébytnosti. A jak velmi správně poznamenává Sorel, tyto první existenční podmínky Rakouska určují téměř všecku vnitřní a vnější politiku jeho: obtíže, s jakými Rakousko ovládá národy hotové vždy k odpadnutí, jakmile popustí svazky, vížící je vespolek, jeho lhostejnost administrativní, jeho málomoc offensivní, protože zájmy a náklonnosti jeho poddaných se různí — a jeho zvláštní síla životní, poněvadž moc jeho jest rozptýlena ve všech částech jeho území, takže žádná rána nezasáhne mu k srdci. Náležiť jaksi do druhu nezmarů, kteří těžce se pohybují, ale tím tužšího jsou života, takže lze je řezati na kousky a přece ne usmrtiti.

Toto pojetí Rakouska je klassické: tak právě pojímala je stará diplomacie francouzská, a našim státníkům velice běželo o to, aby dobře je poznali, tak že jednohlasné mínění jejich zdá se téměř přesným. Ostatně v dějinách idee tradicionalní bývají vůbec správné, a bylo by velmi odvážno popírati theorii, která má tolik obhájcův, a která potvrzena jest pozorováním současných událostí. Však lze snad připomenouti, že příliš přesným vyznačováním pravdy, vydáváme se v nebezpečenství, že ji překroutíme.

Habsburkové v téže době, kdy dostali korunu svatoštěpánskou a svatováclavskou, stali se náčelníky svaté říše římskoněmecké; jedna větev rodu jejich vládla ve Španělích a v oněch zemích nad Šeldou, Masou a Rýnem dolejším, jichž odníti nedovedl Ludvík dědici Karla Smělého. Takto zdálo se, že zamýšlejí uskutečniti sen o všeobecné

monarchii, kterým zanášeli se všickni císařové. Svoboda Evropy byla obhájena proti nim od Francie, která se všech stran byla sevřena državami jejich, a zápas Habsburků s Kapetovci zůstal největším skutkem v politických dějinách nové doby. Hluboký byl dojem jeho; zcela přirozeně vyniká tu kouzlo antithese: proti sobě staveni oba státové, jeden, který povstal úsilím zdlouhavým a neustálým, jehož jednota určena byla podmínkami zeměpisnými a jehož energie životní je tím silnější, že velikost jeho jest jen výsledkem přirozeného vývoje; druhý, který povstal nahodilými událostmi, ze žádného jiného důvodu podstatného než šťastnou ctižádostí jedné rodiny, kteráž podporována byla všemi příhodami. — Protiva je zřejmá, ba nápadná, ale připouští některé odstíny. Nelze proto pochybovati o vlastenectví rakouském, třeba často popíraném a zastíraném snahami jednotlivých národností, a taktéž není úplně správno, tvrdí-li se, že utvoření státu rakouského bylo čistě nahodilé a nepředvídané.

Dunaj dokonav první část toku svého a opustiv planinu bavorskou, protéká krajinu krabatou, již na severu svírají hory české a na jihu výběžky Alp norických. Úval vídeňský, daleko nejdůležitější v této krajině, otvírá se s jedné strany do nížiny uherské, s druhé do pole moravského; dále na jih přítoky dunajské, Dráva a Sáva, s nížinou uherskou spojují Štyrsko, Korutany, Krajinu, ano i Tyrolsko, hornaté to země, velmi záhy sloučené s Hořejšími a Dolejšími Rakousy. I hory moravské, nevysoké a nenáhlého svahu, tvoří mezi Moravou a Čechy hranici spíše zeměpisnou než skutečnou, a země česká, ačkoli přináleží poříčí labskému, svým útvarem všeobecným obrací se spíše k Dunaji než k moři severnímu. Tato přitažlivost byla ještě zvýšena vyhubením kmenů slovanských v severním Německu a těsnými styky, které zavládly mezi Slovany moravskými a českými. Podmínkami zeměpisnými zajisté nebyla zde tak přesně uložena jednota, jako v některých jiných zemích, ale nelze pochybovati, že jimi připraveno a později zachováno sblížení různých národů, kteříž osudy své spojili pod žezlem Habsburků.

Za nové doby národové dovedli zachovati svou samostatnost jen tehdy, když byli dosti lidnatí, aby mohli odporovati svým sousedům, nebo byli-li chráněni zcela výminečným postavením. Čechové právě tak jako Maďaři nebyli ani dosti kryti přírodou, ani dosti silni nebo dosti draví, aby mohli vzdorovati vpádům, nebo jich si nevšímati. Ustavičně ohrožováni jsouce Německem, záhy pocítili potřebu spolků cizích: samy

potřeby samostatnosti národní zponenáhla a nepřímo přizpůsobily mysli ku přijetí cizích králů, — což v zápětí musilo míti spojení jednotlivých států pod týmž vládcem. Jednotlivé dynastie přály těmto temným myšlenkám o konfederaci, protože nebyly schopny zajistiti svým poddaným pořádek uvnitř a bezpečnost na venek. Neustálé úspěchy Moslemův učinily posléze nevyhnutelným soustředění všech sil křesťanských ve východní Evropě.

Bylo by velikým omylem předpokládati, že tyto úvahy obecně způsobily hlasování volitelů Ferdinanda I.; poznáme pravý opak, a na důkaz toho postačí připomenouti toliko, že Čechové radili arciknížeti, aby neucházel se o korunu uherskou: obrana této země přivodila by prý útraty na zbytečnou obtíž království Českého. Ostatně volbou jeho nepomýšleli nikterak vzdáti se nejmenší částky svých svobod. Ale právě jako všecken odpor jejich nepřekazil, aby vykonaný čin nenesl svého ovoce, a jako nepodařilo se jim zachovati samosprávu svou, jest na jevě, že bezděky podlehli nátlaku povšechné situace. Volba Ferdinanda I. nebyla by se udála, kdyby nebyla bývala v souvislosti událostí, a jednota nebyla by potrvala, kdyby nebyla se shodovala s podmínkami historickými a geografickými. Lidé byli nesvědomými nástroji síly vyšší.

Velmi záhy četné pokusy dály se o utvoření velikého státu v území nad středním Dunajem. Netřeba ani zacházeti ku první říši moravské, která v IX. století za Rostislava a Svatopluka vedle Moravy obsahovala Čechy a Pannonii; v XIII. století Přemysl II. získal Rakousy, Štyrsko, Korutany a Krajinu, a po vítězství roku 1278 Rudolf Habsburský, zakladatel moci rodu svého, odkázal dědicům svým plán výbojný, jehož od té doby oni nikdy nezapomenuli. Již v první chvíli myslili, že blízci jsou cíle. Syn Rudolfův, Albrecht, neopatrnější a ukvapenější než otec jeho, na čas opanoval Uhry (*sic*) a Čechy (1306). Podnik byl předčasný; moc Habsburků v zánovních zemích jejich byla ještě vratká; knížata říšští, znepokojeni jsouce pokroky nové dynastie, z řevnivosti neprojevili žádné ochoty ku podpoře Albrechta, jenž krátce potom zahynul vraždou (1308), a po více než jedno století bylo možno nadíti se, že uskuteční-li se veliká říše Rudolfem předvídaná, stane se to bez přičinění jeho nástupců, ba proti nim.

Zatím co Čechům a Uhrům za Luxenburkův a Andegavců dostalo se velmi stkvělého období dějinného, Habsburkové, zapletše se v těžké války, ustupovali v pozadí. Koruna císařská unikla jim; svými statky dědičnými vydáni byli stálým sporům s kantony švý-

carskými, a hroznými porážkami oslabena sláva jejich, i když nezasažena vážně síla jejich. Rudolf I. a Rudolf IV. (nejznamenitější vládce rodu toho v XIV. století) zakázali dělení statků rodinných, ale sobecká řevnivost a směry doby tehdejší byly silnější než řády a prospěch rodu: bratří Rudolfa IV. rozdělili se o své země, a zdálo se, že jednotlivé větve Albrechtova, Leopoldova a Arnoštova jako většina dynastií německých zahubí ctižádost svou v drobných půtkách. Jelikož zákon Rudolfův nebyl výslovně zrušen, vladaři domu zachovali si jisté právo zakročovati ve věcech příbuzných svých; tyto upomínky na dřívější jednotu nejen neoslabily škodlivých následků drobení, ale byly jen novou příčinou sporů. Jinak neustálými hádkami knížat poškozována i jejich moc vnitřní. Z počátku Habsburkové jakožto držitelé velikých statků byli vládci, kteří vzbuzovali úctu a poslušnost, a jejich moc vykonávána toliko pomocí jich tajné rady. Ku konci XIV. století zdroje jejich, vyčerpané válkami velice těžkými, nestačily více na vydaje, rozmnožené vydržováním jednotlivých dvorů; tudíž byli přinuceni obraceti se k svým poddaným, a jako vždy finanční odvislost jejich brzo měla v zápětí závislost politickou. Nepořádky a oslabení blahobytu hmotného vyžadovaly a zároveň ospravedlňovaly zakročování stavů; sněmy staly se rozsudími panovníkův, a dříve než vévodové rakouští mohli pomýšleti na rozšíření hranic svých, musili jaksi znovu podrobiti vlastní země své; ano nemohli zde ani spoléhati na záští stavů, jež ve většině druhých zemí prospívalo pokroku moci panovnické: stav městský se stejnou láskou hájil svobod veřejných jako stav prelatský a šlechtický, vedle nichž zasedal na sněmích.

Tyto příčiny úpadu byly částečně nahrazeny dlouhým trváním dynastie, jež mezi panovníky a poddanými utvořilo svazky nerozlučitelné, geografickou polohou země, kterou vládli, její jednotou národopisnou a podporou mravní, kterou Habsburkové nalézali v říši Německé, jíž Rakousko bylo přední stráží na jihovýchodu. Německo ani ve chvíli největšího oslabení svého, totiž v první části XV. století nevzdalo se naděje, že rozšíří hranice své na východ, aniž nástupcové Rudolfovi uprostřed zlých starostí, jimiž zdáli se zabaveni, zapomínali, že moc rodu jejich počala pádem Přemysla II. a Slovanův. Očekávajíce, že naskytne se jim příležitost obnoviti záměry Albrechta I., znenáhla rozšiřovali državy své a připravovali se k úloze, budoucností jim vyhrazené; štěstí na konec vyslyší tyto vytrvalé a vroucí žádosti.

Tři panovníci za necelé století povznesli Rakousko a učinili z něho velikou říši. První, třeba nejméně známý, Albrecht V., jakožto císař Albrecht II., byl snad nejznamenitější. »Muž činu spíše než slova«, praví Sylvius, »hodný, třeba byl Němec«, píše letopisec český, »udatný a dobrotivý«, obnovil zase pořádek v bezprostředních zemích svých, pojal za manželku dceru Sigmundovu a po smrti tchána svého zvolen byl za krále římského (1438); od té doby koruna císařská nepřetržitě náležela Habsburkům až do konce starého císařství německého (1806). Albrecht jakožto uznaný král Český a Uherský dovedl takto na chvíli utvořiti, ne-li skutkem, aspoň dle jména velikou říši slovansko-uhersko-rakouskou. Měl veliké záměry chtěje těsněji připoutati království, jež náhodou byl získal, a pomýšleje na založení skutečného státu: všecky tyto záměry zmařeny byly morem, jemuž podlehl u věku 42 let (1439).

Říše, již teprve tušil a předvídal, nepřežila ho. Syn jeho Ladislav Pohrobek byl králem jen dle jména; po smrti jeho v Čechách zvolen byl na trůn Jiří z Poděbrad, v Uhrách Matiáš Korvín, a vše bylo třeba znova počínati. Fridrich III., nástupce Albrechta III., který po více než půl století řídil osudy Německa a Rakouska, vládl za doby velmi pohnuté, a štěstí po dlouhý čas mu nepřálo. Jsa učený, nábožný bez fanatismu, mravů příkladných a náklonností prostých, byl spíše divákem než původcem událostí, které vyznačují dlouhý život jeho. S velikou liknavostí a nerozhodností spojoval živý cit pro práva svá a plnou důvěru v budoucnost rodu svého. Ponechal volný běh událostem, péči o nápravu nezdarů svých zůstavoval času a neopatrnosti svých odpůrců, povoloval často, neustupoval nikdy, nehněval se na události a neměl záští proti lidem. Myslil, že vše má svůj čas, a že člověk nezmůže mnoho proti osudu; neměl žádné sebelásky, čímž aspoň chráněn byl od nenapravitelné svéhlavosti, nebo, lépe řečeno, byl příliš hrd, aby nepatrnými nehodami se cítil dotknutým. I když vyhnán byv ze zemí svých, bloudil a bídu třel, zachoval si víru pevnou, a proto v něm ctěna budoucí velikost rodu jeho. Za smutnou přítomnost útěchu nalézal v tom, že všudy, na knihách svých, na svém nádobí stolním, na svých prstenech diamantových, na svém kameni náhrobním vrýval pět písmen prorockých A E I O U (Austriae est imperium orbis universi), s nimiž tehdáž potkáváme se poprvé. Nechybělo mu důmyslu, ale užíval ho

mimo státní věci.[1] Konečně omrzel samo neštěstí. Syn jeho Maximilian zasnoubil se s Marií Burgundskou; on sám přežil druhé členy rodu svého, a jednotlivé země rakouské znova byly spojeny. Rakousy vlastní, Korutany, Krajina, Štyrsko, Terst, markrabství Furlanské a Istrijské Tyrolsko, Vorarlberg, statky Švábské a Elsaské tvořily veliký, skoro nepřetržený polokruh, který svíral celé hořejší Německo; v celé Říši nebylo jediné dynastie, jež by na příště mohla se měřiti s Habsburky. Ale ctižádost jejich neobracela se přede vším na stranu západní; německé državy jejich byly jim základem podniků proti Maďarům a Slovanům.

Za nástupce jeho dokázalo se, jak důležity byly nabyté výsledky. Od doby císaře Maximiliana I. dějiny Rakouska počínají se splétati s obecnými dějinami Evropy: nebylo vážných událostí, aby se jich neúčastnilo, ani válek, aby v nich nezakročovalo. Maxmilian byl nejpopularnější z Habsburků, a tato popularita — ačkoli záleží hlavně na jistých vlastnostech podružných, jakými byly jeho postava, jeho činy lovecké, jeho statečnost obzvláštní, jeho laskavost a štědrost — byla zcela oprávněna. Po svém otci zdědil toliko jistý smysl praktický, jehož zásluhou vyvázl bez pohromy z nejhorších dobrodružství, a radostnou i nezlomnou důvěru v budoucnost; po matce své Eleonoře Portugalské měl živou obrazotvornost a prudké, ale prchavé vášně. Ferdinand Aragonský říkal o něm, že pomyslil-li na věc, myslil, že již jest hotova. Zkrátka ukázalo se, že plody jeho obrazotvornosti byly překonány skutečností, a že sňatkem syna svého s Johannou Aragonskou připravil onu ohromnou říši Karla V, kteráž tak dlouho ohrožovala svobodu Evropy.

Ale říše západní nepostačovala Maximilianovi; jako mnoho vrstevníků jeho, jako Karel VIII., i on miloval romány rytířské a doufal prováděti je. Výprava křižová proti Turkům a znovudobytí Cařihradu dojímaly jeho mysl, a tím přiveden byl opět k tradicím předků svých. Nebylo-li nejlepším prostředkem k zastavení a odražení Osmanů sáhnouti směle na Čechy a Uhry? Císař věděl zajisté, že panství na této straně dobyté bude pevnější, trvalejší a opravdu užitečnější; tudíž v rozmanitém životě svém neustál nikdy sledovati pozorně události pražské a pešťské.

[1] Jsa astrologem a alchymistou horlivým, pokládán byl za „velikého čaroděje" a v jeho pokoji za noci vídány a slyšány věci „divné a strašné".

Postavení obou těchto království bylo tak zmatené, že oprávněny byly všeliké naděje. I když syn narodil se Vladislavovi, panovníci okolní dále pokládali trůn svatého Štěpána a svatého Václava za uprázdněný; dědictví Jagielovců zdálo se jim kynouti.

Těmito snahami ctižádostivými znepokojeni byli v Čechách i v Uhrách všichni, kdo poněkud ještě starali se o neodvislost národní, ale zápasy stavovské a řevnivosti osobní zabíraly vždy více pozornost většiny politikův, a Maximilian ve lhostejnosti všech a v trestuhodné dohodě s některými nalezl vzácné pomocníky. Smlouva Prešpurská (1491) ustanovovala, že nebude-li Vladislav míti mužských potomků, koruna uherská připadne Maximilianovi nebo dědicům jeho; byla přijata od stavů (1492) a potvrzena různými úmluvami pozdějšími, proti nimž sněm nečinil žádných námitek. Nároky Habsburků na korunu uherskou byly tudíž dle práva ustanoveny velmi určitě, ale straně národní podařilo se, způsobiti nález stavů, že všickni cizí mocnáři mají býti vyloučeni z nástupnictví na trůně; nemínilať všímati si pergamenův, a od dávna Jan Zápolský toužil po koruně.

V Čechách situace byla ještě nejasnější. Různými listinami v XIV. století Habsburkům přiznáno právo možného následnictví na trůně, ale tyto úmluvy, a zvláště smlouva dědičná z roku 1364 mezi Rudolfem Rakouským a Karlem IV. učiněná, byly úplně zrušeny roku 1462, když císař Fridrich III. v odměnu za pomoc jemu od Poděbrada poskytnutou, vrátil tomuto všecky zápisy, jimiž mohla býti ohrožena neodvislost česká. Maximilian snaže se úsilovně, aby Habsburkům zjednal nové nároky, zasnoubil vnuka svého s dcerou Vladislavovou Annou. Již roku 1506 smlouvou v Novém Městě za Vídní zjednanou zaslíbena ruka Annina Ferdinandovi, tehdáž tříletému. Tato smlouva zůstala asi tajna, i vyskytli se četní nápadníci, vévodové bavorští a Jan Zápolský. Sňatek Annin stal se otázkou politiky evropské; poselstvo francouzské přibylo do Prahy, nejspíš aby zmařilo požadavky Habsburků. [1]

[1] Rezek, Úmluvy sjezdu vídeňského z l. 1515 a jich význam pro volbu českou l. 1526 v Čas. Čes. Mus. 1881, str. 385—403. O nárocích Habsburků a o volbě Ferdinandově viz druhé články Rezkovy (v Čas. Čes. Mus. r. 1882); Liske, Der Congress zu Wien (Forschungen, VII.) a Des polnischen Hofes Verhältniss zur Wahl Kaiser Karls V. v Sybelově Hist. Zeitschrift. 1866; Gluth, Die Wahl Ferdinands I. zum König von Böhmen 1526, v Mittheil. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen XV.

Nebezpečnějším odporem hrozil král Polský Sigmund, který pro sebe žádostiv byl koruny uherské nebo chtěl aspoň zameziti, aby nebyla připojena k Rakousku; sblíživ se s maďarskou stranou národní roku 1512 pojal za manželku sestru Jana Zápolského Barboru. Maximilian popudil proti němu řád německých rytířův a Rusy, ale křižovníci němečtí dávno přestali býti nebezpečnými a Rusové dokonce byli poraženi roku 1514. Téže doby vítězství Zápolského nad bouří sedlákův uherských zvýšilo vliv jeho, a na několika sjezdech stoličních mluvilo se veřejně o povýšení jeho na trůn. Za těchto nebezpečných okolností podařilo se Maximilianovi podplatiti dva nejvážnější rádce Sigmundovy Tomického a Šidloveckého; tento přiznal se sám, že obdržel od císaře více než 80.000 zlatých. Po smrti Barbory Sigmund následoval poslušně rad ministrů svých a sblížil se s Maximilianem; tento užil toho ku přemožení posledního odporu při králi Vladislavovi, jenž ačkoli jinak získán byl lichotnými návrhy Habsburkův, až dosud zdržován byl velmi vroucí náklonností, již choval k bratru svému, králi Polskému.

Cuspinian, vyslanec Maximilianův, rozvíjel velikou činnost; usneseno, aby v Prešpurku konal se sjezd císaře s králi Českým a Polským; Maximilian, jak obyčejně zadržán byv nesnázemi finančními, nedostavil se, ale jeho nepřítomností nebylo zmařeno zjednání smlouvy, kterou císař zavazoval se, že nebude pomáhati Rusům a řádu německých rytířů, za to syn Vladislavův zasnouben byl s Marií Rakouskou a Anna s Ferdinandem; tato smlouva pozměněna byla úmluvou Vídeňskou (20. května 1515), ačkoli nové články nepromĕnily hlavního smyslu jejího. Sňatek Annin slaven byl per procurationem roku 1516 a uskutečněn roku 1521.

Vytrvalost Maximilianova byla odměněna. Jakou situaci však zjednával sňatek tento vnuku jeho, jestliže by osiřela koruna svatováclavská? Podával zajisté Ferdinandovi příznivé vyhlídky, ale zdaž zakládal mu tím též opravdové právo? Zlatá bulla Karla IV. (1356) ustanovovala, že v nedostatku mužského potomstva koruna připadne dcerám, ale toto ustanovení upadlo zatím v zapomenutí, a Jagielovci, kteří došli trůnu toliko porušením tohoto zákona, nebyli oprávněni dovolávati se výhody jeho. Nebylo ani shody o smyslu, jak slušelo jej vykládati. Proto stavové čeští užívajíce obyčejů práva soukro-

Rokem 1526 počíná nejdůležitější publikace pro dějiny XVI. století Sněmy České, vydávaná král. českým archivem zemským.

mého při právu veřejném tvrdili, že dcery provdané a vybyté tím již odříkají se všech pozdějších nároků, a Vladislav uznal tento výklad: když od sněmu obdržel slib, že dcera jeho uznána bude za dědičku pro případ, kdyby bratr její umřel bez dětí, zavazoval se za to, že nevdá ji bez rady a vědomí stavů. Sňatek Anny s Ferdinandem, jestliže by nebyl schválen od sněmu, nemohl tudíž míti jiného právního účinku, než že jím ztracena byla všecka její práva ku koruně.

Zda sněm český přijal a schválil smlouvy prešpurskou a vídeňskou? Otázka tato byla předmětem mnohého zkoumání a ještě dnes není úplně osvětlena tak, abychom měli výslovný a přímý důkaz o svolení stavů; Rezek aspoň dokázal, že tito věděli o jednáních prešpurských a vídeňských, že zástupcové jejich nebyli z nich vyloučeni a že nebylo učiněno od nich žádné námitky proti sňatku dědičky koruny s vnukem Maximilianovým. Za těchto okolností zdá se, že již nelze hrubě pochybovati o právech Anny k dědictví po Vladislavovi, a právo sněmu přestávalo již jen na »přijetí« manžela královnina. Na nejvýše strana oligarchická hleděla jaksi zachovati si prostředek právní tím, že neschválila sňatek slavným způsobem.

Po smrti Maximilianově (1519) pozornost Habsburků po nějaký čas zaměstnána byla věcmi německými, italskými a francouzskými. Obavy, dlouhý čas zdravím Ludvíkovým zbuzované, pomalu zmizely; oba bratří, Karel a Ferdinand, nemohli se jaksi shodnouti o rozdělení dědictví svého, a Ferdinand, jenž byl miláčkem svého děda se strany matčiny Ferdinanda Aragonského, a jenž na chvíli byl v podezření, že nároky činí na Španělsko ano i na korunu císařskou, nemohl mnoho starati se o snahy rakouské, pokud nevěděl, zda Rakousko samo mu připadne. Nepokoje vzniklé v Dolejších Rakousích ukázaly brzo Karlu V., že v nebezpečenství vydává štěstí rodu svého, jestliže pod bezprostřední mocí svou zatvrzele zachovávati bude všecky državy sjednocené od předků svých; byl také příliš zaměstnán, aby pozorně sledoval otázky východní: smlouvou vormskou (1521), potvrzenou a doplněnou smlouvou brusselskou (1522) odevzdal Ferdinandovi Hořejší a Dolejší Rakousy, Štyrsko, Korutany, Krajinu, Istrii, Tyrolsko, Vorarlberg a statky Švábské i Elsaské — celkem všecky německé državy Maximilianovy. Habsburkové španělští a Habsburkové rakouští, ačkoli po dlouhý čas těsně spojení, od té doby tvořili přece dvě různé větve, a kdežto první hájili

prospěchů moci své na západě a na jihu, druzí obraceli zřetel svůj po přednosti k Evropě střední a východní.

Však za let následujících Ferdinand i dále méně zaměstnával se královstvím Českým a Uherským než Německem, které spravoval jménem bratra svého, a Italií, o niž František I. zápasil s Karlem V. Bez velikých obtíží podařilo se mu obnoviti moc svou v zemích bezprostředních, a krutě potrestal úchvatné snahy stavův, ale úspěchy těmi nespokojila se dobrodružná mysl jeho. Později zkušeností zmírněna horlivost jeho a vnuknut mu opravdovější smysl pro skutečnou politiku, ale byl pravým vnukem Maximiliana I. a bratrem Karla V.; jeho fantasie libovala si ve velikých plánech a v záludných záměrech. Hleděl přiměti bratra svého, aby postoupil mu korunu císařskou, zvláště náruživě sledoval události v Italii a žádal za udělení léna milánského.[1] Ani vpád Solimanův do Uher a dobytí Petrovaradínu nepohnuly ho, aby úplně vzdal se svých záměrův: odjel ne do Vídně, ale do Inšpruku, a když v prvních dnech zářijových dostal zprávu o porážce Moháčské a zoufalé listy od sestry své, která žádala za pomoc, neposlal Freundsberka v čele značného vojska na hranice uherské, ale do Lombardie.[2] Teprve když nové listy oznámily mu smrt Luvíkovu, pomýšlel ihned, aby provedl práva svá k dědictví jeho, i odebral se do Lince, odkud mohl lépe sledovati události. Větší část Uher byla již opanována od Turků; nejmenší odklad mohl připraviti ho o to, co zbývalo ještě z království Jagielovců.

Ferdinand poslal do Čech jednatele chytrého a věcí českých znalého Jana Mrakše z Noskova. Dal mu toliko všeobecné instrukce chtěje změniti svůj plán polní podle toho, jak vyvinou se události; byl dosti špatně zpraven o stavu otázky, hodlalť opírati svá práva o smlouvu z roku 1364 a nijak nepochyboval o platnosti svých nároků. Nechtěl ucházeti se o volbu, ale jen zjednati uznání moci své. Jednatelé jeho zpozorovali záhy, že přijetí jeho od stavů nepůjde bez vážných obtíží a že nepochybně přinuceni budou k mnohým ústupkům, aby nezmařili vše.

Ačkoli panování Vladislavovo a Ludvíkovo bylo takové, že mohlo odstrašiti nejsmělejší ctižádost, a ač málo závidění hodným zdál se úkol vládnouti národu, jenž od dávna zapomněl na poslušnost, bylo přece hojně kandidátů na trůn český. Kurfiřt saský se

[1] Baumgarten, Geschichte Karls V. II. 201, 571.
[2] Ibidem str. 572.

synem svým a kurfiřt braniborský ukazovali na své příbuzenství s dávnými králi českými; král polský Sigmund dovolával se citu slovanského, tehdáž tak silného, a tradicí, které ze spolku polského činily jeden z hlavních článků programu národního; jednatelé francouzští zkoumali půdu a v Praze hledali odvetu za nezdar Vormský. Po několika nedělích většina uchazečů poznala, že nemá skoro žádné čáky k úspěchu, a když ihned neupustili od svých nadějí osobních, chtěli především oslabiti porážku svou zamezením volby Ferdinandovy. Následkem bitvy u Pavie část Evropy spojila se proti Karlovi V.; jak stávalo se tak často v XVI. a XVII. století, nepřátelé Habsburků hledali spojenců proti nim v Čechách i v Uhrách. Podporovali, ač velmi liknavě, kandidaturu vévodů bavorských Ludvíka a Viléma.

Svědomí vlastenecké, kteréž u Čechů probudilo se na okamžik zprávou o porážce Moháčské, připustíme-li opravdovost jeho, nesvíralo je dlouho, a jednotlivé strany zatím pospíšily si užíti příležitosti, aby upevnily postavení své a protivníky své přinutily vydati se jim konečně na milost. Jak těžkým neduhem strádala země, dokazuje tato krise rozhodná, která na místo aby zbudila vlastenectví, rozpoutala chtíče a zášti.

K starým roztržkám otázka o dědictví Rosenberské připojila novou příčinu rozkolu a rozdělila šlechtu na dva tábory. V měsíci říjnu 1523 zemřel přívrženec pana Lva z Rožmitála Petr z Rosenberka. Dům Rosenberský byl nejslavnější a nejmocnější v Čechách; náčelníci jeho, držíce skoro celou jižní část království, byli »prvními popravci po králi« a požívali přednosti přede všemi nejvyššími úředníky a soudci zemskými; dle řádu uznaného zákonem již od věku Karla IV. statky rodu toho neměly býti nikdy děleny, ale pospolu byly spravovány od vladaře domu Rosenberského. Proti tradicím rodu svého Petr, který neměl syna, a jehož styky s většinou dědiců jeho byly zvláště chladné, rozdělil mezi různé osoby část zboží svého, i panu Lvovi odkázal důležitá panství. Bratrovci Petrovi odpor učinili proti závěti, která zkázou byla rodu jejich, a žádali krále, aby byla zrušena; pan Lev zase hleděl obdržeti od nejvyššího soudu zemského příznivý rozsudek. Nejprve stav panský, později celé království účastnilo se tohoto sporu. Proti panu Lvovi vyslovili se všickni, kdo popuzeni byli lakotou jeho nebo znepokojeni záměry jeho, bratří a utraquisté pokročilí, kteří rozhořčeni byvše nesnášelivostí jeho, úzkostlivě sledovali vyjednávání počaté s Římem

i přívrženci moci královské, kteří nadáli se odvety za převrat, jímž tak rychle zmařen účinek usnesení z roku 1523. Naopak přála jemu většina stavu rytířského a skoro všecka města zvyklá jíti za příkladem Prahy, kde vládl bez odporu spojenec jeho Pašek z Vratu. Bezvládí půlstoleté způsobilo, že nebylo již ani stran v Čechách, rozumíme-li slovem tím jednotu všech, kdo by spojiti se měli společnými prospěchy nebo podobnými zásadami; byly to již jen bídné strany rozvratné, a z nahodilých okolností povstávaly nejdivnější jednoty.

Bylo docela patrno, že pan Lev, který vládl velikou většinou ve dvou kuriích, a který v samém stavu panském měl velmi četné a mocné přátele, bude rozhodovati o volbě, potud aspoň, že nikdo proti vůli jeho nebude přijat za krále. Pomýšlel na to, aby svrchované moci, kterou vykonával, bylo dáno potvrzení zákonné, a zajisté na mysli mu tanula upomínka na Jiřího z Poděbrad. V Čechách dosti bylo mužů, které zarmucovala myšlenka, povýšiti na trůn Němce; není-li království dosti bohaté, aby nemusilo dožebrávati se podpory z ciziny? Na neštěstí mínění příliš rozcházela se v této straně národní; proti panu Lvovi stavěn Karel z Minsterberka a Vojtěch z Pernšteina; páni žárliví nebyli by nikdy uznávali svrchovanou moc jednoho z druhů svých, a jakkoli bohat byl pan Lev, přece nemohl zakoupiti si všecky hlasy. Bylo by snad jemu podařilo se nabýti většiny na sněmu, ale volba tato byla by stranu Rosenberskou roznítila k odboji; proto za snazší a jistější pokládali ustanoviti krále, než jím se státi.

Vévodové bavorští byli přirozenými protivníky Habsburků: ucházeli se již u Vladislava o ruku dcery jeho: sklamáni byvše v těchto nadějích svých, nepozbývali mysli, vždyť v Čechách měli četné přátele, na jichž oddanost právem doufali spoléhati, protože ji štědře odměňovali. Jejich naděje v úspěch vzrostly zvláště předsudky, s nimiž potkávala se kandidatura arciknížete Ferdinanda.

Tento polovičný Němec a polovičný Španěl odpuzoval svým rodem, svými spojenci a svou povahou; vychován jsa v ideách přísné nábožnosti a velice neoblíben u lutheranů v Říši, zda by šetřil náboženských svobod utraquistův a přijal změny, kteréž obmýšleli nejsmělejší z nich? Jakožto pán četných a vzdálených držav prospěchy království obětoval by svým osobním snahám ctižádostivým; Praha přestala by býti hlavním městem a Čechy sklesly by za provincii. Pokládán byl za muže rázného, na svou moc žárlivého, ba skoro ukrutného; zvláštní to strážce práv sněmu a výsad stavů

tento panovník, který tak krutě potlačil pokusy o odpor v Rakousích! Všecky tyto příčiny nepřátelství stručně obsaženy byly v jediné stížnosti: Ferdinand nedomáhal se svobodné volby stavův, ale chtěl, aby od nich potvrzeno bylo jeho právo dědičné.

Vypravil do Prahy v novém poselství pány Jiřího z Puchheimu, Ludvíka z Polheimu, Hanuše ze Stahrenberku a Mikuláše Robmhapta, a ačkoli tito postupovali jen velmi opatrně a tiše, jejich instrukce rozhlásily se a odvrátily od arciknížete všecky osoby nerozhodné. Zda stavům může naskytnouti se kdy lepší příležitost, aby nade vši pochybnost zabezpečili právo své k volbě krále? Bylo by pošetilostí bývalo ji propásti. A jak vzdáti se tak vzácného privilegia! Doba volební sotva počala, a již se všech stran slibův a darů jen se sypalo. Pan Lev z Rožmitála, jenž stejně s druhými pány stržen byl proudem, ochotně přijímal tyto výhody; přinucen byv vzdáti se svých nadějí osobních, přidal se ke kandidatu, jehož postavení bylo nejskrovnější, a který po volbě by byl nejméně nebezpečný.

Chybou vévod bavorských Viléma a Ludvíka bylo, že úspěch měli za jistý; věc byla dobře připravena, dobře zahájena, ale v poslední chvíli nejednali ani dosti rychle, ani dosti rázně. Ano nedovedli ani dorozuměti se o jménu toho, kdo by z nich sněmu navržen býti měl k volbě, a ponechávali jemu rozhodnutí; bezejmenná kandidatura nikdy nezbudila mnoho nadšení! Hned z počátku vypravili do Čech jednatele, kteří nalezli velmi čilého prostředníka v kupci pražském původu bavorského Michalu Kargovi a důvtipného a spolehlivého vůdce v Břetislavu Švihovském, jenž byl pravým náčelníkem strany bavorské; vyvíjeli velikou horlivost, neskrblili sliby, ale neměli dosti váhy: úřední poselství přišlo příliš pozdě, sotva několik dní před hlasováním. Poslové Ferdinandovi vystupovali s větší skvělostí zevnější; zpraveni byvše velice dobře od pánů z Rosenberka a od pána Adama z Hradce, s největší obratností utvrzovali váhavé, získávali rozkolníky, dovedli znenáhla rozšířiti mínění, že nejlépe jest jednati se soupeřem nejmocnějším, a že Habsburkové spíše nežli Vitelsbachové jsou s to, aby se odměnili za služby prokázané.

Pohnutí v Praze bylo veliké a mysli velmi rozechvěné; sněm zahájen byl dne 8. října 1526. Poslové Ferdinandovi na pokyn svých rádců českých, nečekajíce ani na rozkazy panovníka svého, odvážili se smělého rozhodnutí, nemluvili víc o právech arciknížete a nepopírali volebního práva stavů. Bylo to štěstí jejich, neboť sněm

prvním snesením svým prohlásil, že trůn jest uprázdněn, a že král zvolen bude svobodnou vůlí zástupců království; potom uloženo zvláštní komisí, aby vypracovala pacta conventa pro nového krále.

A byly velice tuhé tyto články. Otázka náboženská neměla předního místa u vyjednávání; stavové přestali jen na žádosti, aby svobody církve národní byly zachovávány; ostatně většina jich nepřála lutheranům a znovu prosila krále, aby přísně zakázal sňatky kněží a rouhání proti matce boží a svatým. Naproti tomu horlivě starali se o zákonné potvrzení všech svých nedávných úchvatů politických: panovník ujme se moci, až když přísahou potvrdí zřízení zemské; sídliti bude v království, a bude-li potřeba toho, aby jinam odjel, odevzdá moc správcům od sněmu ustanoveným; úřady veřejné budou udíleny toliko Čechům přirozeným, a ve věcech českých panovník nemá užívati jiných rad nežli Čechův a obyvatelů zemí ku království Českému příslušejících; nejvyšší úředníci mohou býti sesazeni jen se svolením rady zemské; žádný poddaný královský nebude pohánén před soud cizí; král nesmí žádati, aby za života jeho volen byl a korunován nástupce jeho Ostatně páni nechtěli požadavky své předložiti schválení krále, jehož si zvolí, než svou mocí svrchovanou rozkázali ve dsky zemské vepsati snesení sněmovní, a dali jim takto platnost zákona.

Poslové čekanců nesmlouvali o ničem, přijímali vše i závodili v ochotě. Vyslanci bavorští konečně slíbili, že zaplatí dluhy korunní a že na útraty bavorské vydržovati budou vojsko k obraně země české, jestliže by byla ohrožena. Poslové rakouští byvše předstihnuti tvářili se velice skromnými: takové oběti nejsou slušné, nemínili prý, že o korunu se bude tržiti a že volba vykoná se dražbou.[1] Vyslanci bavorští byli plni důvěry: panovníka jejich státi to bude 300.000 zlatých, ale úspěch je jistý.

V skutečnosti pozbývali půdy; — druzí protivníci Ferdinandovi příliš dlouho oddávali se svým illusím; ani ve chvíli rozhodné nepodporovali upřímně kandidaturu vévody bavorského: zvláště Francouzi, zdá se, podpírali ji s malou horlivostí.[2] Jich váhání prospělo poslům rakouským. Ti přestávajíce na vyjednávání soukromém, velmi záhy vystihli, že většina pánů mnohem přístupnější jest slíbeným několika

[1] Rezek, Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen. Praha 1878. Str. 61.

[2] Baumgarten, II, str. 578.

tisícům zlatých nežli všem úvahám obecným. Mrakeš nejdříve získal pana Vojtěcha z Pernšteina, potom jednal přímo s panem Rožmitálem a jmenem Ferdinandovým slíbil, že zachován bude při všech úřadech a právech svých; arcikníže nevezme v nenávist těch, kdož až posud protivili se volbě jeho, ano zaplatí panu Lvovi 50.000 zlatých, které tento prý půjčil Vladislavovi. Věc ujednána velice tajně a chytře. Pan Lev, který s těží by byl ospravedlnil odpadnutí své, a jehož snad nebyli by následovali všickni přátelé, vymohl, aby volba svěřena byla výboru, jemuž uloženo rozhodnouti mezi kandidaturami přijatými od sněmu, mezi kandidaturou vévod bavorských a Ferdinandovou. Dne 24. října 1526 ke všeobecnému překvapení Ferdinand prohlášen byl jednohlasně za zvoleného krále Českého.

Bylo mu tehdáž 23 let. Mládí své prožil ve Španělích pod vedením vychovatelů kněžských, kteří vštípili mu vroucí a opravdovou zbožnost: tyto vlastnosti líbily se Ferdinandu Aragonskému. Ferdinand užil učení výtečných učitelů svých; tehdáž vychvalován byl na škodu bratra svého, jehož duch byl méně čilý a vyvinutí opozdělejší, a Karel V. proto těžce potlačoval záští své k němu a dosti dlouho zachoval tajnou nedůvěru k ctižádostivým snahám, jež mu byly připisovány. Jinak byl málo sličný: spíše malý, velmi hubený, bledý, s dlouhým krkem poněkud ku předu schýleným, s velikým zahnutým nosem, s vystupujícím dolejším rtem, jímž vyznačovali se Habsburkové; jenom bystré a jasné oči oživovaly obličej jeho, jiskřily životem a duchem; naučil se všemu, co chtěl, mluvil francouzsky, anglicky, španělsky, italsky, latinsky, dolnoněmecky a hornoněmecky. Neunavný jsa v práci od jitra časného, čilosti někdy až nepokojné, dobrý jezdec, obratný myslivec, stejně pečoval jak o zábavy tak o státní věci. Z počátku v politice byl spíše prudký než vytrvalý a spíše roznětlivý než rozvážlivý; osud, víže jej těsně k záměrům bratra jeho, lákal jej ku kombinacím obrovským, takže liboval si v rozsáhlých koncepcích. Pokládán byl za »velmi ctižádostivého a slávychtivého«, dychtil po hrdinství a slavných skutcích. Zkušeností pozdější zmoudřel; brzo bylo pozorováno, že prudkost jeho schopna jest umírnění a soustavy; i při bouřlivosti své dovedl dlouhá léta sledovati týž cíl. Někteří historikové obvinili ho ze slabosti a vrtkavosti, a s pravdou jest, že spoléhal rád na ministry své, a že nedovedl vždy uložiti jim vůli svou; někdy odvažoval se rozhodnutí, jež pokládal za nevyhnutelná: když události daly mu za pravdu, spokojil se úsměvem. Ale pochyboval víc o prostředcích než o cíli;

nezdar nepřekonal vůli jeho; jestliže vyhýbal se větru, nikdy s očí neztrácel břeh, kde mínil přistáti. Historie, poněkud oslněná slávou Karla V. ráda zapomíná na něho, však on nechtěl zmizeti takto v aureole císařské; jak se zdá miloval svého bratra a neúčastnil se žádného úkladu proti němu, ale sloužil mu věrně.[1] Však z nerozvážné lásky neobětoval prospěchů svých: upouštěl rád od lesku, slávy, pocty, ale žárlivě hájil svých držav. V skutečnosti starší z obou bratří nebyl větším: co zanechal Karel V.? — Jméno a upomínku. Pravým duchem tvůrčím není on, ale Ferdinand, který založil říši rakouskou. Jestliže náhodě děkoval za bohatá dědictví, pouze vůlí svou zbudoval z nich veliký stát. Bez hluku, úsilím pomalým a neustálým, pozorností bdělou povznesl ve všech královstvích, jichž nabyl, moc královskou, těžce otřesenou, a spojil je dosti pevně, aby jednota jejich na příště odpírala všelikým odbojům.

Právě zde, uvnitř držav svých, v každodenním zápase se sněmy, jeví se světle a zřejmě výtečné vlastnosti jeho; zde není víc onoho váhání a oné slabosti, již někdy pozorujeme v jeho politice zahraniční. Připomíná střídavě Maximiliana i Fridricha III., však u něho horlivost jeho děda mírněna jest neustupností rodu jeho. Velice byl vlídný na venek, štědrý svým přátelstvím i svými poklady, věděl, že jest okrádán, ale raději stavěl se, jakoby toho nepozoroval,

[1] Rokem 1527 počínají zprávy vyslanců benátských, uveřejněné od Fiedlera ve Fontes rerum austriacarum, II. odděl., sv. XXX. O Ferdinandovi viz zprávu Contariniho 1527. Ferdinandovi je tehdáž 24 let »e superbo, avido de honor, desiderosso de cosse grande« (str. 3); zpráva Mocenigova: Ferdinand je bratr císaře; ale mohl by slouti synem ano i manem jeho, tak velkou a hlubokou úctu mu prokazuje. Hovoří s ním velice pokorně, nezjednává a nečiní nic bez svolení jeho. Císař chová k němu největší náklonnost. Když jednou král řekl bratru svému, že sešedivěl, odpověděl mu tento, že vlasy jeho zbělely starostmi a pracemi, které podnikl z lásky k němu a k synům jeho. Podivuhodná je tato dokonalá shoda obou bratří, obyčeji svými a povahou tak různých: »dico, che come maggior conformità di volere forse non si ritrova hoggidi fra dui alti fratelli cosi ne anco maggior disparità di natur et di costume« (str. 55). Mocenigo zajisté nadsazuje protivu, v skutečnosti důležitá byla podoba mezi oběma bratry. V Pamětech Mikuláše Dačického z Heslova líčí se takto obraz krále v posledních letech jeho: »zrostu nevelkého, suchý, s otevřenými ústy, maličko nahrbovatý, očí dosti velikých, nosu hrbovatého, bílé tvářnosti, vlasuov prostých, auduov tenkých, řeči nesmírně spěšné, mysli vysoké, při tom hněvivý a mstitedlný a vtipu vostrého.« (I., 85.) Paměti Dačického, vzácný to pramen pro XVI. století, uveřejnil Rezek, v Praze 1878. Z téže skoro doby je zpráva Soranzova (1563), Fiedler, str. 214: »è d'animo temperato et più presto inclinato alla pace che alla guerra«

nechtěltě aspoň, aby oslabena byla úcta povinná důstojnosti královské; nikdy nezapomínal bezpráví a přísně byli trestáni ti, kdož popírali práva jeho. Mluvíval rád, ale neprozradil se, osoby, s nimiž se dával do řeči, zaplavoval proudem svých výkladů, ale hovornost jeho neprozradila více než mlčení Karla V. Nehody neodstrašovaly ho, ale vzácnější měl zásluhu, že vítězstvím nedal se opojiti. Chceme-li vytknouti hlavní vlastnost jeho, a ne nejvíce nápadnou, zdá se opravdu, že to jest rozvážlivost vzatá v nejlepším slova smyslu, ona plná sebevláda, která státníkovi ponechává volné použití sil svých za všech okolností, — dovoluje vykořistiti co možno nejlépe situaci, protože není nikdy nepředvídaná. Fridrich III. očekával a tušil velikost domu rakouského, Maximilian ji připravil a Ferdinand založil na základech nezničitelných. Rod Habsburský měl smělejší vůdce a stkvělejši politiky, ale nezrodil snad většího panovníka: žádný nezpůsobil více pro budoucnost dynastie a nepřispěl více k upevnění vážnosti rodu svého.

Až do poslední chvíle volba zůstávala pochybnou, a veliká byla radost poslů arciknížete; však podmínky, které sněm kladl zvolení jeho, poněkud kalily spokojenost Ferdinandovu. Okamžik byl rozhodný; budoucnost vlády jeho závisela na postavení, jaké zaujme již v prvních dnech; prohlédnuv situaci se zvláštní jasností čelil nebezpečenství pevně a opatrně.[1]

Hlasováním ze dne 24. října nebylo odstraněno všecko nebezpečenství: volba nebyla ještě vším; dokud král nebyl korunován a nepřijal přísahu věrnosti od svých poddaných, volba sněmu mohla býti odvolána. Strana bavorská, ohromená z počátku rozhodnutím, které sklamalo všeliké očekávání její, neupustila od podniku svého; přívrženci její byli rozhořčeni pro zradu páně Lvovu, a Lev sám nevěděl, nebyl-li podveden; nový obrat nebyl by poděsil svědomí jeho. Celková situace politicka byla vévodům bavorským příznivа: spoléhali na Francii, na papeže Klimenta VII., nesmiřitelného odpůrce Habsburků, na Uhry a náčelníka jejich Jana Zápolského,

[1] Bibliografie spisů o Ferdinandovi I. jest velmi rozsáhlá, protože většina dějepisců neodlučuje jeho působení od života bratra jeho. Znamenitého díla Bucholzova »Geschichte der Regierung Ferdinands des Ersten, 9 svazků. 1831—1838 lze užívati jen s jistou opatrností. S velikým prospěchem vždy čísti se bude Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. O prvních letech panování Ferdinandova viz výborný dějepis Rakous od Hubera, jehož třetí díl, bohužel poslední, přestává při počátku roku 1527 (Gotha 1888).

kterého sněm bělehradský právě zvolil za krále (v listopadu roku 1526).

Ale Ferdinand byl nebezpečný protivník, rychlý a chytrý, činný a přemítavý; jemu neunikla žádná chyba nepřátel jeho. Stavové čeští, vždy výluční a málo ochotní děliti se o kořist kýženou, nepovolali na sněm volební zástupce Slezska, Lužice a Moravy. Třeba slova zlaté bully dopouštěla dvojsmyslného výkladu, Čechové, kdyby jen trochu byli rozumně a jasně uvažovali, byli by poznali všecka nebezpečí podobného rozhodnutí; uznávajíce země přivtělené toliko za léna, ne za pravé údy koruny, vrhali je v náruč nepřítele svého. Vlastenecká osvědčení Moravy špatně zakrývají hněv, jaký — ostatně velmi oprávněně — vzbudilo podobné chování, a jednota koruny byla tím vážně poškozena.

Ferdinand využitkoval těchto hněvů a záští; Moravané uznali Annu za pravou a přirozenou dědičku a Ferdinanda za pána svého. Lužice a Slezy byly arciknížeti vždy jisty; zde zvláště vášně národní lehce zvítězily nad rozpaky náboženskými, a kníže německý přijat byl radostně. Toto odtržení, zvláště Moravy, bylo však pro Čechy ránou neočekávanou a nebezpečnou; postavení jejich vůči Ferdinandovi bylo sice pevné, protože na své straně měli zákon aneb aspoň tak mínili a věřili; však odpadnutí zemí, kteréž Annu prohlašovaly za dědičku Vladislavovu, dotýkalo se jich, uváděje v pochybnost právo volební, jež si byli osvojili;[1] Čechové, poženou-li odpor jejich do krajnosti, tento na příště může se státi odbojem, a část poddaných koruně příslušících půjde proti nim za Ferdinandem

Král usnadnil jim ústup, slíbil vymoci na dvoru papežském, aby utraquistům schváleno bylo přijímání pod obojí způsobou, nenaléhal, aby prohlášeno bylo dědičné právo Annino ke koruně, ano uznal, že zvolen byl svobodnou vůlí stavů. Když ostatní žádosti sněmu byly mu předloženy, choval se zdrželivě, osvědčoval sice svůj

[1] Chování Čechů bylo tím méně politické, že ve chvíli, kdy volbou Ferdinandovou Čechy měly vstoupiti do velkého soustátí, bylo by třeba bývalo těsněji k sobě spoutati jednotlivé země korunní. Jedna část stavů pochopila to a zvala Slezany a Moravany k společným poradám, ale vítězství dostalo se zpupnosti a pošetilosti, a ohlášené porady nebyly nikdy ani zahájeny. Poslové odešli rozhněváni, a brzo zpozorován účinek hněvu jejich V Slezsku strana nejnespokojenější dokonce připomínala smlouvu Olomouckou, tvrdíc, že země nezávisí na koruně české, ale na uherské. Viz Rezkovy »Nové příspěvky k volbě české r. 1526 a k počátkům Ferdinandovy vlády v zemích korunních v Pojednáních král. čes. společnosti nauk řady VI., díl 11. str. 4—11.

pevný úmysl, že zachovávati bude svobody zemské, ale některé články jemu navrhované zdají prý se mu novotami, jiné jsou nebezpečné nebo neprovedné; není spravedlivé, takto mu je vnucovati a nedovoliti mu pronésti své mínění; smluví prý se o nich v Praze. Poslové sněmu vraceli se velice rozmrzelí: ze všech těchto neurčitých slibů a ohrad nekynulo jim nic dobrého.

Co vadilo Ferdinandovi? Věděl, že stavové jsouce na příště příliš vázáni a osamoceni, neuchopí se zbraně. Přibyv do Prahy s manželkou svou na počátku roku 1527 ohlásil určitěji námitky své. Stavové chtějí, aby ve věcech českých užíval rad jen domácích: však jsou otázky, ve kterých účast mají různé země, jimž vládne, a bude s prospěchem, aby v okolí svém měl muže všeobecné situace znalé. — Král nemá odnímati úřad nejvyšším hodnostářům, ale neznamená-liž to osvoboditi je od zákonův a puditi je k tyranství? A jestliže zneužijí úřadů svých k záhubám a útiskům země, jakou zbraň bude míti proti nim? — Proč zakazovati králi, aby korunovati nedal syna za života svého? Svoboda sněmu nijak se tím nezmenší.

Stavové křičeli, hašteřili se a posléze poddali se nevrle. Takto v prvním utkání král zvítězil úplně.[1] Od počátku jasně vytkl si dráhu, kterou se chtěl ubírati: v rukou jeho královská autorita nevezme ujmy, on nedopustí, aby změněna byla v moc volební a jen dle jména, ale vynasnaží se, aby vrácena jí byla síla, jíž pozbyla za vlády slabých Jagielovcův, a zároveň pracovati bude o těsnější sblížení různých zemí, jež osud mu obětoval, a o podrobení jich společné správě.

Nelze neuznati, že dílo, které vytkl si Ferdinand, se srovnávalo se všeobecnými snahami toho století: všudy řády feudalní mizejí a ustrojují se moderní organismy politické. Ostatně dílo to bylo nevyhnutelné vůči pokrokům invase turecké. Kdyby vykonáno bylo pomocí stavův a provedeno tak, aby svobody politické a samostatnost národní nebyly tím poškozeny, bylo by bývalo šťastné a plodné. Stavové nedovedli ani odhodlati se k osudné přeměně ani vzepříti se jí s potřebnou rázností. Nepodařilo se jim ani zameziti ji, a odpor jejich učinil ji jen prudčí a plnější. Výsledek první srážky jich s Habsburky nevěštil nic dobrého: kdy však naskytnou se jim okolnosti tak příznivé? Dobré naučení čerpal z toho Ferdinand: posled-

[1] Vytknouti třeba, že Ferdinanda podporovala jedna strana ve šlechtě, dávná to strana vlastenecká, jež chtěla posíliti moc královskou.

nými událostmi přesvědčen byl, že netřeba poháněti věc, ale užívati pevnosti a mírnosti, aby stavy přiměl k mnohým ústupkům: všecko panování jeho bylo jen pokračováním a prováděním téže politiky umírněné i houževnaté, a výsledky, jichž tím domohl se, převýšily všeliké očekávání.

Ku pravému ocenění veliké zásluhy Ferdinandovy nestačí ani připomínati si stav země české v době, kdy zvolen byl za krále, a hluboký úpad moci královské; dlužno pomýšleti na zahraniční obtíže, s nimiž potýkal se po všecken život svůj. Studujeme-li podrobně vládu jeho, mnohdy nakloněni jsme viniti ho z nedůslednosti a lehkomyslnosti: v skutku tato nedůslednost nejčastěji jest mu uložena okolnostmi, a v jeho lehkomyslnosti tají se mnoho souvislosti, a houževnatosti.

Zatím bylo mu zápasiti o Uhry s Janem Zápolským, který ku podpoře nároků svých utekl se k Turkům a uznal vrchní panství Solimanovo: po všecken život svůj, nemaje jiné pomoci než skrovné příspěvky svolované občas od říšských sněmů německých, musil odpírati útokům Moslemů, kteří došli tehdáž vrcholu moci své. Roku 1529 Vídeň byla u velikém nebezpečenství, a až do roku 1562 země rakouské byly skoro každoročně vydány nájezdu: Maďaři, pro jichž neodvislost bojoval, báli se svého ochrance a nenáviděli ho více než nevěřících; aby získal aspoň některý odklad, musil nejen odříci se dvou třetin Uher, ale též odváděti sultanovi velmi těžký poplatek. Věci německé působily mu rovněž mnoho práce. Roku 1531 byl zvolen za krále římského, ale katolíci neposlouchali téměř rozkazů jeho, a lutherani, jichž počet neustále vzrůstal, odpírali zřejmě jeho rozhodnutím. Reformace pronikala do jeho zemí dědičných a vedle všech dávných živlů nepořádku stala se novým a hrozivým kvasem pobuřování.

Trudná byla první léta. Ferdinand byl neustále na cestách, jezdil ze země do země, domáhaje se pomoci, o kterou s ním smlouváno a která, došla-li pozdě, byla bez užitku. V Čechách zvláště nesnáze byly nesmírné: nebyloť pravidelných důchodů; z velikých statků korunních sotva některé dílce unikly náhodou lakotným pánům, dluhy ohromné a věřitelé doléhaví; nebylo ani peněz ani úvěru ani správy. Většina důchodů byla zastavena, ostatek ztrácel se cestou a obohacoval jen nejvyšší úředníky. Bohaté báně Kutnohorské, po dlouhou dobu poklad králů českých, zvláštní skytají příklad mrhání a nepořádku finančního: nájemci bohatli, falešné mince

veřejně raženy, výnos převýšen byl nákladem, a králi nedostávalo se ničeho.[1]

Panovníkem stal se jen dle jména: roku 1526 zavázal se, že nejvyšším úředníkům neodejme úřadů jejich. Takto panování Vladislavovo a Ludvíkovo v skutku dále trvalo; stavové nijak nevšímali si rozkazů panovíkových: zda král nebyl jejich stvůrou? Lev z Rožmitála, nejvyšší purkrabí, později prozatimní správce, byl mocnější než kdy jindy. Prohlédl Ferdinanda a obával se ho; měl se na pozoru a vyhledával spojenství, jež v možném sporu by mu usnadnilo vzdorovati hněvu královu. V Praze spojenec jeho Pašek z Vratu nedbal rozkazů královských. Strana bavorská smířila se s panem Lvem a znovu počala ho opatřovati penězi: v neustálých stycích trval se všemi protivníky Ferdinandovými, s protestanty německými, s Uhry. Roku 1528 veřejně najímáno vojsko v Čechách pro Jana Zápolského; pověst roznášela se v Říši, že strojí se k bouři, a král zamezil jit oliko mírností a chladnokrevností.

Nikdy nebylo většího nepořádku: páni svářili se spolu, stav rytířský s panským, šlechta s městy. Jednoty soukromé množily se: každý stav ohrožený v obraně svých výsad spoléhal jen na sebe, měl své sjezdy, své náčelníky, své vojáky. Celá země byla ve zbrani. Lupičů se hemžilo, cesty znepokojovány od nich. Sněmy, velmi časté, nevedly k ničemu: jediného roku (1531) sněmováno bylo šestkrát nepočítaje v to sjezd měst. Shromáždění tato, králi nepřátelská a bouřlivá, málo četná, lhostejná k blahu veřejnému, udržovala hnutí, často rozcházela se nerozhodnuvše o ničem neb usnesení jejich zůstávala neplodná.

[1] O dolech Kutnohorských viz Paměti Mikuláše Dačického z Heslova, partim. O situaci finanční čti instrukci Ferdinandovu komoře české 25. března 1527) v Archivu für österr. Geschichte sv. 66 str. 281. Velikou zásluhu má Rezek, že první obrátil pozornost ku panování Ferdinandovu; v různých časopisech českých uveřejnil četné články, mezi jinými: Einige Beiträge zu den böhm. Landtags-Akten vom Jahre 1526 bis 1534 v Sitz. Ber. des K. Böhm. Gess. der Wiss. 1876 str 138 a Oprava komory královské v témže sborníku 1881. O správě Ferdinandově a o počátcích říše rakouské vyšly nedávno četné práce: z nejnovějších spisů jsou dva nejdůležitější: Rosenthal, Die Behördenorganisation K. Ferdinands I. v Archivu für öster. Gesch. sv. 66. Vídeň 1887 a Fellner, Zur Geschichte der österreichischen Centralverwaltung v Mittheil. des Instituts für österr. Geschichtsforschung, 1887. Velmi zajímavé poučení o správě v Čechách za této doby nalezneme v díle Bohuslava Riegra od nás již uvedeném Zřízení krajské v Čechách.

Avšak znenáhla a přece dosti rychle, bez hlučných prostředků, prostým účinem pevného rozhodnutí a jasného rozumu situace se proměňuje. Moc královská vybavuje se z těsných pout, kterými měla býti spoutána, odstraňuje své nejnebezpečnější protivníky, získává ochotu mužů dobré vůle a znovu chápe se správy zemské. Ačkoli posledním článkem vývoje, který v této době počíná, bylo vítězství absolutismu, a ač Ferdinand již té chvíle velmi obratně potlačil ona zřízení, která časem mohla státi se základem svobod veřejných, není skoro možno v zápase mezi králem a stavy zahájeném spatřovati boj despotismu a svobody: mluvil-li kdo v této věci někdy o Anglii a Stuartech, zajisté sveden byl zdánlivou formou, neboť ničím, aspoň té doby, není ospravedlněno toto přirovnání; v skutečnosti běží toliko o poznání, zda zemi české dostane se správy či bude-li na dále potáceti se v bezvládí. Celkem Ferdinand šetří práv nabytých a privilegií dávných, hledí toliko, aby smlouvy nebyly vykládány v neprospěch jeho, a aby šlechta nesahala ještě na moc královskou. Proti stavům chrání zřízení zemské, ovšem ne v té podobě, jak nedávnými úchvaty bylo založeno, ale jak z pravých listin vyplývá. Jeho umírněností konservativní, jeho starostí o zákonný pořádek vysvětlují se úspěchy jeho.[1]

Stavové odpírali, reptali, ale nedostalo se jim záminek potřebných ke vzpouře. Zřízení zemské nebylo porušeno, aspoň ne znění jeho. Ostatně země nebyla by jich následovala. Ferdinand moc svou ospravedlnil službami svými a ochranou veřejného pořádku, moci královské vrátil přirozenou úlohu její. Jako všickni panovníci, kteří rozuměli povinnosti vladařské, i on měl smysl pro spravedlnost. Za prvního, poněkud delšího pobytu svého v Čechách, za zimy z roku 1529 na 1530 s horlivostí neúnavnou osobně předsedal schůzím nejvyššího soudu zemského: neuměje česky dával si spisy překládati slovo za slovem. Po každé, když vrátil se, jevil tutéž píli; rád nazýval se »náčelníkem a vrchem práva, nejvyšším soudcem pokoje«. Chtěl, aby soudcové se neohlíželi ani na rod ani na bohatství, a šlechta přísnými příklady byla poučena, že nikdo nestojí mimo zákon. Od té doby nebylo více příčiny podstatné k soukromým půtkám: za jakou zá-

[1] Ve stycích svých se sněmy Ferdinand vždy hledí se opírati o dávné zákony; protiví se žádostem jejich: »protože to prve v tomto království nebývalo a věc je v nově ukázaná a předložena proti starodávným obyčejům a zvyklostem«; vyzývá je, »aby nedávali se v nové a nebývalé věci« atd. Viz Sněmy české I. str. 480, 451, 453 a j.

minkou vcházeti ve zvláštní jednoty, když každý nalézal pomoc a podporu v spravedlnosti královské? Jedním z prvních nálezů, kterých domáhal se na sněmu, byla zápověď všelikých postranních zápisův a jednot. Válka soukromá byla až dosud posledním prostředkem; komu nelíbilo se usnesení stavů, nepodrobil se jemu; nepozorovaně dospívalo se k liberum veto: Ferdinand prohlásil za základní zásadu všeho zřízení společenského povinnost, »když větší díl, na čemž by se snesli a dva stavové se srovnali, menší počet a třetí stav také tomu místo aby dávali.«[1]

Těmito opatřeními utišilo se hnutí. Po několika letech vlády své s oprávněnou pýchou tvrdil, že »nikdy země česká nebyla bezpečnější a cesty jistější.«[2] S bezpečností obnovil se obchod, blahobyt zkvétal: vzácná to záruka veřejného pořádku. Právě jako předtím bezvládí hubíc zemi, budilo neustálé živly bouřlivé, zámožností obyvatelstvo vábeno bylo k udržení pokoje. Ferdinand byl by rád postupoval dále na této dráze opravy: povahy jsa laskavé těžce nesl, postavení sedláků robotou utištěných, a cítil zároveň, jak vykonávání autority královské znesnadněno jest a obmezeno mocí pánů nad jejich poddanými. Ve svých zemích rakouských zlepšil osud sedláků; rovněž v Čechách pokoušel se odstraniti aspoň nejhorší zlořády poddanství. Na jeho ponuknutí sněm roku 1531 usnesl se, aby lidem poddaným, kteří chtějí věnovati se studiím, nebylo překáženo od jich vrchností. Nemohl-li úplně změniti stav věcí, jakýž ustanoven byl slavnými zákony, aspoň hleděl působiti jako prostředník mezi pány a robotníky jich, přijímal stížnosti sedlákův a chránil jich: tu a tam sedláci hýbali se jako na počátku nové doby, ostré protestace pánů svědčily o jejich nepokoji.

Ferdinand byl politik velmi moudrý, ale nebyl veliký duch; nepředstihovalť ideí doby své. Chtěl zmírniti poddanství a ulehčiti je, ale nikoli potlačiti. Ostatně k dosažení toho bylo by třeba bývalo revoluce, a v něm nebylo nic revolucionářského. Zákony feudalní nebyly mu proti mysli, dosti mu bylo, že dovedl jich použiti, an byl mistrem v umění přeměňovati ústavu šetřením jí.

Sněmy poskytovaly činnosti panovníkově výtečné půdy. Sobectví šlechty a sočení stran příčinou bylo, že lehko nalézal tu vždy spojence. Hned od první chvíle postavil se proti všemohoucnosti jejich:

[1] 1528. Sněmy české I., 270.
[2] 1538. Ibidem str. 450.

zákon má vycházeti z předchozího dorozumění krále se stavy, a křiklavým úchvatem jest, chtějí-li stavové ve dsky vkládati usnesení, která by nebyla potvrzena od krále. Nepopíraje jim právo iniciativy, dbal, jak vyžadovaly toho tradice, aby dříve rokováno bylo o návrzích králových. To skoro postačilo vyhnouti se bez těžkosti všelikým stížnostem. Když sněm povolil peníze, kterých žádal, prohlašoval zasedání za uzavřené; jestliže opposice byla silná, důvěrníci jeho protahovali rokování až do chvíle, kdy pokleslá a vyčerpaná rozptylovala se a ustupovala z pole. Nejneústupnější neodolávali některým výstrahám nebo nabídce nějakého výnosného úřadu. V době, kdy spojení bylo nesnadné, a kdy noviny šířily se pomalu, když půl století válek občanských a zkázy politické připravilo duchy ke všelikým proměnám, tento nátlak brzo lichotivý, brzo rázný měl nejlepší výsledky. »Čechové,« psal neznámý skladatel v době volební roku 1526, »zvolili Ferdinanda; není to král jako Vladislav, kterému řekli: jsi naším náčelníkem, poslouchej nás!« Předpověď uskutečnila se, panovník rozšířil svou právomoc, přitužil pouta manství,[1] šlechta naříkala, že hůře se s ní zachází než s poddanými jejími, těmto prý ona neupírá práva shromažďovati se, a král nechce jí dovoliti, aby svolávala sněm bez jeho schválení.

Tato otázka o svobodném shromažďování stavů družila se s druhou ještě vážnější, totiž s otázkou sjezdů krajských. Žádný úspěch Ferdinandův neměl důležitějších následků nežli úspěch jeho v této věci, žádný nesvědčí lépe o jeho obratnosti a opatrnosti, kdežto slabý odpor stavů proti němu jeví malou bystrozrakost jejich.

Hlavní chybou ústavy české byla její povaha čistě oligarchická. Vše, co v užší styky přivádělo zemi a sněmy a směřovalo k rozšíření základu vlády stavovské, umenšovalo možnost reakce královské; výsady stavů byly by se staly nedotknutelnými, kdyby byly

[1] V současné Bartošově kronice Pražské (str. 231) čteme u příležitosti volby Ferdinandovy: »O tom králi a pánu Ferdinandovi byla pověst, že jest milovník spravedlnosti, maje křivdu v nenávisti. A protož mnohým Čechům těžko bylo o něm slyšeti, zvláště těm, kterýmž spravedlnost a všecken řád dobrý v nenávisti byl; ale dobrým, šlechetným a spravedlnosti žíznivým byl velmi vděčný, protože již nesměli mnozí hlavy pozvednouti pro přílišnou nespravedlivost těch, kteřiž moc nad nimi měli. Neb jsou byli tomu mnozí přivykli, aby měli pána takového, kterýž by jim tak rozkazoval, aby činili, kdy by chtěli, a co by chtěli, beze vší překážky; a aby toliko měl slovo královské, bez moci a bez skutečnosti . . . A tak tomu králi a pánu dal pán Bůh, aby nesl meč k chvále dobrým a ku potupě lidem nespravedlivým.«

sloučeny se svobodami národa, a panovník nebyl by tak lehce vzdoroval většině, kdyby byla představovala více než sebe samu. Již za posledních let Vladislavových pozorovali jsme počátek obratu, který, kdyby nebyl náhle zaražen, velmi šťastně byl by změnil řády zemské.

Jak jsme vyložili, tehdáž bezvládím vyvinul se v skutku život místní a sjezdy krajské přejaly některou moc, již ztrácel panovník. Silou okolností ujaly se částečně správy veřejné buď přímo nebo představiteli svými. Zároveň staly se velmi čilými středisky politickými: prohlašována tu nejen usnesení sněmů, ale rokováno též o nich, připravován tu program příštích zasedání, a znenáhla zaváděn způsob, že na sněmy vypravováni byli poslové, kteří vydržováni jsouce na útraty sjezdu, pravidelně bývali přítomni rokování zastupujíce kraj. Již několikrát, když šlo o rozhodnutí důležitá, vyzývány byly kraje, aby zvolily zástupce, a sněm nepokládal se za ustavený, dokud všecky kraje království nezvolily svých zástupců.

Ačkoli nepochybně zůstávalo ještě při pouhém zkoušení, z nesouvislých a nejistých pokusů, které v první čtvrti XVI. století neustále se dály, snadno lze poznati velmi opravdovou snahu o zřízení opravdové vlády representativní. Kdyby v těchto pokusech bylo se pokračovalo a tyto snahy se zdařily, i sněmy obecné byly by brzo staly se stálejšími, vytrvalejšími, houževnatějšími, moudřejšími a pevnějšími, protože prodchnuty by byly blahem veřejným a byly by v pravdě zákonným organem země. Ferdinand vystihl nebezpečenství, které tu hrozilo moci jeho. Již roku 1528 zakázal svolávati sjezdy krajské bez svolení královského: několikrát stavové protestovali, ale král nepovolil všelikému naléhání: »nové a nebývalé věci prý to jsou, kteréž užitku nenesou, jedině působí obmeškání a ztracení času«. On sám svolával je toliko výminečně a velmi zřídka. Stížnosti stavův opakovaly se, a svobodné svolávání sjezdů krajských nepřestávalo býti jedním z podstatných článků programu jejich; nepodporovali však požadavků svých v této věci s nezlomnou rázností, jaké by třeba bývalo k vítězství nad předsudky Ferdinandovými, a která by oprávněna byla vážností otázky. Nepochopili, že na rozřešení nastávajícím závisí všecka budoucnost země; ano někteří páni, znepokojeni jsouce vlivem, jaký vládou representativní rychle byl by dostal se poslům sjezdů krajských, snad s uspokojením jistým patřili na změnu, která vyšší šlechtě vracela nepopěrnou přednost v obecné správě věcí státních. Jak obyčejně i tehdáž obmezenému duchu sobeckému obětovali budoucnost. V ústavě Jagielovců, jakkoli byla nedo-

statečná, tajil se přece zárodek života: Ferdinand odkryl jej a zničil. Napříště v Čechách možný byl již jen despotism nebo bezvládí oligarchické: po celé XVI. století země kolísá mezi těmito dvěma nebezpečenstvími, až do chvíle konečné katastrofy.

Zbývala města, která taktéž představovala živel demokratický, nebezpečná ještě i po všech bojích, v nichž vyčerpala své bohatství a síly, i po všech porážkách, které přestála. O ně zlomila se někdy moc Sigmundova a nedávno moc Jagielovců; v této chvíli právě Pašek z Vratu vzdoroval králi. — I zde Ferdinandovi pomohly chyby odpůrců jeho.

Utrpení, k němuž Čechy odsouzeny byly vítězstvím absolutismu, jest takové, že cítíme bezděky náklonnost ku každému, kdo bojoval proti moci královské a zvláště ku Paškovi z Vratu; v životě tohoto tribuna, který povznesl se z ničeho, a smělostí a nadáním svým stal se představitelem svobod obecných, a který bez jiné zbraně než pouhým slovem svým zdržoval panovníka, jest něco čarovného, čím vysvětluje se obdiv některých historiků. Na neštěstí nestranné zkoumání událostí dokazuje, že tribun zasloužil svůj pád, a že chyby nebo zločiny jeho usnadnily a ospravedlnily vítězství moci panovnické. Svoboda trvá jen potud, pokud založena jest na spravedlnosti, a spravedlnost v Praze nevládla za Paška; jakožto vítěz nadužíval moci své nesvědomitě a nelítostně. — Připustíme-li toliko částečně žaloby, kterými nepřátelé zkalili památku jeho, nechtějíce za dokázané pokládati zádavy, ze kterých jest obviňován, pravdou přece zůstává, že z města vyháněl všecky, kdo mu byli podezřelí, a že nechtěl dopustiti jim návratu. Jeho moc v městě podobala se spíše moci tyrana v dávných republikách řeckých, nežli moci purkmistrovské. Opravdová hrůza skličovala Prahu: víc a více protivníků vypuzováno, víc a více jmění zabavováno, některé osoby obviněné z kacířství, jichž hlavní vinou bylo toliko, že nelíbily se straně vládnoucí, byly upáleny. V téže době Pašek vzdoroval rozkazům královským a s panem Lvem představoval spíše bezvládí nežli svobodu. Opuštěn od svých šlechtických spojenců, byl vypuzen z rady městské a marně ucházel se o dovolení, aby skrytě skončiti mohl život svůj v městě, kde tak dlouho vládl, i zemřel u vyhnanství brzo po svém pádu (1533).[1]

[1] Snad v těchto posledních letech nejlépe jeví se vlastnosti jeho ducha, ne-li srdce. Již roku 1528 král roztrhl jednotu obou měst pražských a sesadil Paška: po

Ferdinand v týž čas, co potlačil sjezdy krajské, nařídil také, aby veliké obce na příště svolávány byly jen s jeho povolením (1528);[1] svolení své dal jen v případech docela určitých.[2] — Konšelé podrobeni jsouce takto neustálému dozoru lidu, podkomořím upomínáni na úctu dlužnou moci královské, proti králi odvažovali se oposice jen bázlivé a plaché: heroická doba českého stavu městského minula, města jsou nyní ve vleku druhých stavův, a ve váhajících a ustrašených náčelnících jejich stěží poznáváme nástupce oněch hrdých tribunů, kteří vzdorovali šlechtě, a jichž měšťané často více si vážili než samého krále. Ferdinand konečně zlomil moc Prahy opětným odtržením Starého města od Nového; všeliký pokus o jednotu měl budoucně trestán býti ztrátou statku a hrdla.

Po Paškovi došlo na pana Lva. Ferdinand znal pikle jeho s vévody bavorskými; jakmile cítil se dosti pevným na trůně, přijal jeho odstoupení (v únoru 1530): od té doby tento muž, který skoro po celé čtvrtstoletí ovládal celé dějiny české, upadá v zapomenutí. Svržení páně Lvovo, neboť není možno viděti něco jiného v tomto přijatém odstoupení, bylo spravedlivé a nepochybně uvítáno velmi radostně od četných nepřátel, které doháníval k nejhoršímu: neméně těžkou ranou zasáhlo také řády oligarchické; nejvyšší úředníci, kteří za doby Jagielovců skutečně přestali býti služebníky královskými, aby se stali představiteli sněmů, na příště byli poučeni, že mají pána a že postavení jejich na něm závisí: celkem nezapomínali toho a báli se vzbuditi hněv jeho. Podobně na venkově hejtmané krajští, jichž jmenování znenáhla chtěly uchvátiti sjezdy krajské, na příště ustanovováni byli vždy od krále, a jestliže proto nepřestali býti ani úředníky zemskými a zachovali si též důvěru šlechty, neměli již aspoň téže neodvislosti.[3]

Sněmů užívalo se již toliko k zapsání vůle královské: »již k tomu přivedeni jsou,« píše pamětník doby té Sixt z Ottersdorfu, »aby je dva

dvě léta tento odpíral ještě moci královské a dovedl zmařiti návrat Hlavsův. Ferdinand, velmi horlivý katolík, neváhal ujmouti se vypuzených, z kacířství podezřelých; šlo mu především o to, aby zjednal uznání moci své. [*Viz Život M. Jana Paška od V. V. Tomka v Čas. Čes. Musea 1884.*]

[1] Sněmy české I., 270.

[2] Privilegia Pražská I. 362 »Konšelům přislušeti bude právo svolávati obec velikou v případech, kdy jejího zakročení je potřebí, a jimiž nemůže se přivoditi ani nebezpečí ani nepokoj nebo spiknutí.«

[3] Rieger, str. 170, 173.

nebo tři zavírali, a to ještě tak, že je král s radou svou německou a vlaskou rozváží, zformuje a, což by nelibého bylo, zpřetrhuje . . . Takovým neřádem k tomu jest přišlo, že od mnoha let a hned téměř za kralování jeho (Ferdinanda I.) žádného sněmu po všech dskách se nenajde, aby který o obecné dobro držán a zavřín měl býti, než toliko o berně, šacuňky a jiné pomoci královské«. — K jaké povolnosti tím přivedeni byli stavové, dokazuje sněm z roku 1545.

Ferdinand v zápise ode dne 13. prosince 1526 docela výslovně uznal, že korunu obdržel pouze svobodnou volbou stavů.[1] Ale znenáhla hleděl oslabiti smysl svého prohlášení. Když Čechové žádali, aby úředně přijal výklad, jaký dávali zlaté bulle, a právo k nástupnictví na trůně určil toliko pro dcery neprovdané, vytáčel se: nesluší prý králi Českému, aby měnil rozhodnutí císařské. Kořistil z postavení Moravy a z jisté nejasnosti mluvy právnické tak, že brzo nazýval se voleným, brzo přijatým králem, mnohdy v téže listině, aby tím způsobil jistý zmatek. — Dne 21. června 1541 hrozný požár vypukl v Praze a zničil největší část Malé strany a hrad královský: dsky zemské (veřejný a soukromý archiv český) ztráveny byly plameny. Sněm pokusil se napraviti zkázu a pokud možná obnoviti staré zápisy. Ferdinand příležitost pokládaje za vhodnou žádal, aby stavové změnili usnesení, kterým byl svobodně zvolen a aby uznali dědičné právo manželky jeho. V skutku změna byla nepatrná — ale dotýkala se stavů v jednom ze stálých požadavků jich, aby říše přeměněna byla v království volební, a nad to jakou cenu měly zápisy, když takto nejslavnější privilegia byla uváděna v pochybnost. Sněm byl již velice nevrlý: daně byly těžké, vášně náboženské velmi rozpoutané. Avšak stavové neodvážili se přece zamítnouti návrh královský.

Ferdinand netajil si, že nebude vždy možno spoléhati na podobné náhody. Po dobách úpadku mohou následovati doby vzpoury: v této věci neměl žádných illusí, ale myslil, že vždy je snazší udržeti moc, nežli ji dobývati, a předvídaje boj, připravoval se, aby svedl jej za příznivých okolností. Známkou pravých státníků jest, že samy překážky slouží jim, aby došli cílů svých. Nebezpečenství turecké

[1] Status et communitas illius regni non ex aliquo debito, sed . . . eam electionem eligentes, nos in regem Bohemiae ex libera et bona voluntate ipsorum hoc fecerunt. Uvedeno od Kalouska v Českém právě státním str. 198.

a potřeba, bdíti nad velmi složitými a často velmi různými zájmy jednotlivých zemí, zdály se podporovati oligarchii českou proti němu: král však i v těchto obtížích dovedl najíti sílu a oporu.

Stavové čeští marně vzdalovali se víc a více politiky zahraničné, těžká situace ukládala jim jisté oběti finanční. Byli by rádi zůstavili Uhry osudu jejich, ale hranice koruny byly již ohrožovány vpádem mohamedánským. Král nesvolával jich ani jedenkrát, aby nežádal pomoci jejich: naříkali, vzpírali se proti břemenům, jež doléhala opravdu tíž a tíž, a unaveni jsouce zápasem, poddávali se. Vojsko, kteréž opatřovaly Čechy, bylo prostřední, něco dobrých jezdců, výborní vojíni zákopní, ale pěchotě nedostávalo se kázně;[1] Čechové nebyli sice neudatni, ale neměli cviku válečného a dobrého zřízení vojenského; tvořili hrozné roty kořistníků, ale jejich pluky na rychlo sehnané nedovedly odolávati útoku tureckému. Hotovost veřejná sbírala se špatně: nebylo jednotného řádu: jedni dávali muže, druzí se vykupovali, stavové vyhrazovali si jakousi moc nad vojskem, žádajíce, aby král jmenoval vůdce jen s jejich radou.[2] S tímto vojskem feudalním nemohli býti zastaveni Osmané. Proto také Ferdinand mnohem raději vyžadoval peněz k vydržování žoldnéřů. Dvojí kynula mu výhoda: vojsko, které takto postavil, bylo jen jeho, poslouchalo jen jeho rozkazů; pokud toliko žold mu byl vyplácen, táhlo, kam bylo posláno, a bojovalo, s kým mu uloženo. Nebyly to voje uherské ani české, ale vojsko rakouské: proti možným odbojům tito žoldnéři bez náboženství a bez vlasti byli trpným nástrojem vůle panovníkovy. Velmi případně bylo řečeno, že Rakousko bylo spíše diplomacií nežli státem; bylo již tehdáž a jest ještě přede vším armádou.

A vydržování této armády způsobilo zároveň utvoření řádných financí. Před Ferdinandem vydaje veřejné celkem se kryly přijmy ze statků korunních nebo ročními platy, které král ukládal svým bezprostředním poddaným, židům, městům atd.; jen v některých případech zvláštních sněm povoloval mimořádnou pomoc. Co bývalo dosud výminkou, na příště stalo se pravidlem. Zajisté ne v zásadě. Právo stavů, povolovati daň a tudíž i zamítnouti, nebylo bráno v pochybnost; sněmy opatrně žádají vždy po králi prohlášení, kterým se potvrzují svobody jejich v této věci: svolení jejich nemá tvořiti prae-

[1] Fiedler, Zprávy poslů benátských, str. 205 a 234.
[2] Rieger, Zřízení krajské v Čechách, str. 204 a násl.

cedens, budoucnost jest zabezpečena. Ale skutek nicméně trvá: při berních mimořádné jest jen jméno; obnovovány jsouce každého roku, znenáhla vcházejí v obyčej; zamítnutí jich stává se krokem nesnadným a známkou odboje. S tohoto hlediska dílo Ferdinandovo v Praze není jaksi nepodobno dílu Karla VII. ve Francii: s pravidelným vojskem a stálou berní — aspoň v skutku — Čechy přestávají býti královstvím feudalním a vymykají se z tradicí středověkých.

Daně byly velmi těžké: zprávy, které máme o hospodářském stavu země, dokazují, že stálé nářky sněmů byly velmi oprávněné, a přece výlohy nebyly ještě kryty. Poslové benátští tvrdí, že Ferdinand by byl jedním z nejmocnějších panovníků na světě, kdyby nechybělo mu peněz: na neštěstí důchody jeho nejsou ani dosti značné ani dosti pravidelné.[1] Sněmy povolovaly vždy summy téměř stejné, ale nechtěly zavazovati se na dlouhou dobu; smlouvalo se takto: z toho povstávaly odklady a nejistota. Správa finanční byla velmi špatná; král, z málomoci nebo ze slabosti, přehlížel věc: kdož účastnili se správy peněz státních, rychle se obohacovali. Z toho vzcházely neustálé schodky: velmi často plat služebníkům královým, žold vojákům nebýval vyplácen. Aby získána byla náhrada za skoupost sněmu neb aby opatřeny byly nenadálé vydaje, utíkáno se ku půjčkám: takto vzniká nový stav věřitelů králových, kteříž osobně byli účastni, aby moc královská nebyla popírána, a aby neodpíráno jí požadovaných příspěvků peněžitých. Tito věřitelé, kteří nebývali vždy dobrovolní, nebyli zajisté četni, ale v době, kdy práva politická příslušela jen vyvolencům, velice záleželo na této podpoře: zvláště města, která často musila svolovati ku půjčkám nebo poskytovati králi svého rukujemství, takto nerozlučně spojovala se s mocnářstvím, a tyto ohledy peněžní konejšily poněkud jejich horlivost opposiční.

Přeměna finanční, znenáhla se vykonávající byla konečně záminkou a příležitostí k zřízení správy, která závisela toliko na králi a ponenáhlu rozšířila vliv svůj na velmi četné obory. Stavové podrželi právo nejen povolovati, ale i vybírati berně, a Ferdinand neupíral jim ho celkem. Protože však děly se často zlořády a průtahy, rozličnými prostředky pokusil se dostati pod svůj větší dozor rozepi-

[1] Fiedler, Zprávy poslů benátských, str. 210 a 211. Srovnej zprávu Michelovu, roku 1564. Situace se nezměnila.

sování berní, a vybírání jejich dosti často bývalo svěřováno hejtmanům krajským, od něho jmenovaným, nebo zvláštním berníkům od něho ustanoveným. Toto zakročování stalo se téměř pravidlem,[1] když stavové na vychování dvoru královského povolili posudné: v letech 1546—1564 tuto daň vybírají královští výběrčí, kteří závisí na komoře královské a nejsou ani vždy Češi.[2] Sněmy vzpírali se této novotě, jež protivila se zajisté zřízení zemskému, a někdy podařilo se jim dosáhnouti jmenování výběrčích krajských, ale králové nevzdali se již svých nárokův, a lehce bylo předvídati, že stavové nezvítězí a to tím spíše, proto že obyčejné berně korunovační a berně k sňatkům dětí jeho bývaly vybírány od výběrčích královských.

S berněmi král nakládal celkem svobodně: z některých nálezů sněmovních vysvítá sice jakýs úmysl vyhraditi si nejvyšší dozor, ale stavové nedosáhli, aniž snažili se dosti rázně o rozvržení pomocí peněžitých, králi svolovaných. Nad to Ferdinand sotva na trůn dosedl, opět ujal se volně důchodů korunních, na něž stavové sáhli za vlády Vladislavovy. Ježto dřívější »úředníci královští« proměnili se v »úředníky zemské«, a král nemohl více spoléhati na jich plnou oddanost a na jich naprostou poslušnost, zřídil správu docela novou, která závisela toliko na něm a spojujíc osud svůj s osudem panovníkovým, vším úsilím hleděla rozšířiti právomoc autority královské.

Žádný úřad pro budoucnost země neměl působení účinnějšího nad komoru účetní neboli královskou; byla zřízena již roku 1527, totiž hned po zvolení Ferdinandově: nejvyšší rada komory, jemuž po roce 1547 dostalo se názvu presidenta, a čtyři radové vedli správu financí královských, majíce moc velice rozsáhlou; členové komory byli velice pečlivě vybíráni z mužů, kteří vyznamenali se oddaností svou ku králi, a oni nesklamali nadějí panovníkových: Jan z Vartenberku, nejvyšší rada, Šebestian z Veitmile, Jindřich Hložek ze Žampachu, Wolfhart Planknar z Kynšperku a Kryštof Genndorfer proklestili cestu svým nástupcům a vychovali školu; vůči stavům představovali theorie absolutistické, nepracovali s menší horlivostí než legisté ve Francii, aby na místo řádů svobodných a oligarchických postavili správu královskou. V nové organisaci nepatrné místo zaujal mistr komory.

Komora královská byla několikrát přeměňována, ale účelem každé změny bylo, aby rozšířeno a upevněno bylo její působení:

[1] Tak roku 1537; Sněmy české I. 410—412.

[2] Viz Riegrovo Zřízení krajské str. 197.

rozkazům jejím podléhalo četné úřednictvo, ona podrobila si úředníky finanční, kteří z počátku zachovali aspoň částečně svou nezávislost, a rozšířila na všecky země korunní právomoc svou, jež z prvu přestávala na samém království. Ježto úkolem jejím bylo bdíti nad dobrou správou a nad zlepšením důchodů královských, nebylo otázky, ve které neosobovala si práva zakročovati; připravovala návrhy, předkládané potom sněmu, dohlížela nad správou zvolených výběrčích, bděla nad udržováním hradů královských, jakož i nad ražením mincí, snažila se o obnovu statků korunních, starala se o pozdvižení hornictví; pod záminkou, že hájí prospěchů fiskalních, domáhala se jakéhos dozoru nad soudy, porovnávala spory a rozsuzovala pře stran osedlých na statcích královských. Své zástupce měla v soudech v nejvyšších, hleděla při nich zjednati platnost právním theoriím římským a její zástupcové našli úslužné pomocníky v osobách, které získány byly chytrou štědrostí panovníka nebo které doufaly, že od něho Čechy přivedeny budou do lůna církve římské.[1] Podkomoří, obratně jsouce vybíráni, dostávali směr od komory a moci královské se podávali všim vlivem svým na správu obecní: zvláště Jiří z Gerštorfu (1540-1558) byl poslušný vykonavatel všech rozkazů dvoru královského a stavové ztratili v skutku výhodu přeměny, kterou úřad podkomorský učiněn byl úřadem zemským.

Pomyslíme-li, jaká byla moc královská při nastoupení Ferdinandově, žasneme opravdu nad pokroky v několika letech vykonanými. Král užívaje zvláště chytře nedbalosti a slabosti stavů, zřídil vojsko, finance a správu; nejvyšší úředníci, kteří někdy na sebe strhovali svrchovanou moc a urážlivě pohrdali všelikým zakročováním panovníkovým, byli odstraněni nebo získáni; moc královská vykonávána v oborech nejrůznějších a úředníky svými král prováděl vůli svou v zemích nejvzdálenějších. A tato přeměna, jež byla pravou revolucí, provedena byla tak umírněně a opatrně, že nezbudila ani vzpoury ani odboje, na nejvýše některé reptání. Sněm sotva odvážil se několika námitek o právomoci soudní, kterouž osobovala si komora královská

[1] Úkol komory královské a neúnavnou obratnost Ferdinandovu velmi jasně vylíčil Čelakovský (Úřad podkomořský v Čechách str. 45-53). Instrukce královská ode dne 25. března 1527 jest velmi zajímavá nejen pro zprávy, jež obsahuje o finanční situaci komory, ale i pro svědectví, s jakou přesností král za té doby pojal svůj plán reorganisační. Uveřejněna jest od Rezka (Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen str. 162) a od Rosenthala str. 281. Nařízení z roku 1530 a 1548 ukazují pokrok vykonaný a rozvoj správy státní.

neb o osobách do ní zvolených. Ferdinand nejprve odpověděl ironicky narážkami na finanční úspěchy předešlé vlády; potom když stavové nalehali, dal jim tvrdou odpověď odmítavou: »Což se užitků našich v témž království dotýče, zdá se nám za neslušné, aby nám kdo v tom jakou míru ukládati měl, jak bychom je spravovati a říditi měli«. Stavové nezmohli se na odpověď a až do roku 1547 v pramenech nenalézáme žádné stopy, že by na sněmích další odpor býval činěn.

Jedna věc zvláště budila reptání: mnozí z členů komory byli cizinci, což odporovalo, ne-li slovům zřízení zemského, zajisté duchu jejímu. Nejen stížnostem sněmu v této věci nebylo vyhověno, ale při každém novém zřízení komory vyniká zřejmý úmysl králův vymýtiti z ní živel národní. Již roku 1530 někteří noví radové neumějí česky, a od té doby němčina jest jazykem správy finanční. Děje se tak proto, že dle záměru Ferdinandova komora česká jest toliko orgánem úřadu ústředního, komory vídeňské, jíž měly příslušeti všecky otázky finanční, a jež komorám zemským určovala směr společný. V téže době, co Ferdinand pracoval o povznesení moci právnické v různých státech svých, snažil se připoutati je těsněji na vzájem, hledě jednotu osobní přeměniti v unii realnou a chtěje z tohoto nahodilého a nejistého skupení samosprávných království vytvořiti organism politický. Právě pro tuto snahu více než pro náhodu, kteráž učinila ho nástupcem Ludvíka Jagielovce, Ferdinandovi sluší název zakladatele mocnářství rakouského, a až do Marie Terezie žádný následník jeho neměl tak jasného vědomí o cíli vytknutém.

Výsledky zajisté budou ještě dlouho pochybné a prostřední. V XVI. století sotva vzniká idea státu: jeho práva a právomoc špatně jsou vyznačeny; privilegia měst, vrchnostenská moc pánů v užších mezích obsahují moc panovnickou; zdá se, že naprostá svrchovanost, které domáhala se šlechta na statcích svých, budila jaksi ve Ferdinandovi nepřátelství proti sněmům, a přání, aby zlomeno bylo spojenství těchto suverénů: nenávidí jich méně ještě pro dohled, jejž osobují si ve všech věcech státních, než proto, že nedopouštějí mu proniknouti až v samou massu lidu. Ale v této věci nároky jeho protiví se ideám všeobecně přijatým, a všecko úsilí jeho, aby obsáhl přímo poddané bez prostřednictví vrchností, zůstává bez výsledku; moc šlechty nad poddanými potrvá ještě déle než vliv sněmů. Také dosti dlouho po Ferdinandovi Čechy dále tvoří království úplně samosprávné, aspoň v zásadě: sněmy nejen zachovávají právo svolo-

vati daně a tím vliv rozhodný na všecky otázky všeobecné politiky, ale i soudy jsou svrchované, od jejich nálezů není odvolání, a žádný obyvatel nemůže býti poháněn před soud cizí; v zemi samé nejvyšší úředníci pravidelně vykonávají moc svou, a ve všech věcech důležitých rozhodné slovo přísluší stavům. Samostatnost Čech je tak bezpečně opatřena, že na mnoze přetrvá i válku třicetiletou; skutečně zmizí teprve v druhé polovici XVIII. století.

Důležito je tedy vystříhati se všelikého přehánění, způsobeného často předsudky naší doby, ale i při těchto ohradách jest zcela jisto, že dobou Ferdinanda I. počíná obrat, který dovrší se za Josefa II. a promění pak Čechy v pouhou provincii mocnářství rakouského. Tlak okolností pomáhá tu panovníkům: stálé spojení se státy sousedními ukládalo každému členu společnosti jakési zříkání se, téměř nevyhnutelně přivodilo utvoření úřadův ústředních, jež samým trváním svým, i když byly povahy prostě poradné, a ačkoli moc jejich nebyla úředně uznána, působily opět na zvláštní zřízení zemská a ohrožovaly samosprávu jednotlivých království.

Do jisté míry směry centralisující, jichž nástrojem se stal král se svými úředníky, prospěly Čechám: utlumilyť v skutku ducha rozdrobení a rozdělení, který tak nešťastně rozpoutal svazky pojící země vedlejší s korunou. Král, ačkoli neměl příliš vroucí náklonnosti k Čechům, nicméně celkem podporoval je proti Slezanům a Moravanům: právomoc kanceláře české byla rozšířena na všecky země korunní; česká komora dvorská vykonávala dozor nad financemi Lužice, Slez a Moravy; v jistých případech sporných obyvatelé zemí přivtělených poháněni byli před soudy pražské; roku 1548 Ferdinand zřídil nejvyšší soud appelační, aby v poslední instanci rozsuzoval věci, ve kterých odvoláváno se od soudů městských, a hleděl mezi jednotlivými zeměmi zříditi jistou jednotu právní.

Tato opatření, přijatá s velikým odporem v zemích vedlejších, zvláště německých, ve Slezsku a Lužici, znova zostřila staré záští: přispěla jen k upevnění moci královské tím, že znesnadňovala více všeobecné odboje, kdežto zároveň byla počátkem velikých proměn. — Těsnější podrobení Slezanův a Moravanů Čechům v očích Habsburků bylo toliko prvním krokem; konečným cílem bylo splynutí různých zemí jejich v jedinou říši a zavedení jednotné správy.

Ferdinand podnikal tu dílo, předvídané a zkoušené od Maximiliana. Nestalá a nepokojná činnost císaře Maximiliana I. nesmí v skutku býti nám závadou viděti v něm pravého zakladatele poli-

tické organisace rakouské. — Za Fridricha III. řády feudalní byly ještě všemocné; nejen autorita panovníkova byla velmi slabá a skoro všecka moc v rukou stavův, ale i jednotlivé země užívaly nezávislosti téměř úplné, a jediným svazkem je poutajícím byla osoba panovníkova. Za nástupce jeho učiněn byl vážný pokus o změnu tohoto stavu věcí.

Francie došedši jednoty mnohem dříve než sousední říše, byla učitelkou ostatní Evropě. Správa královská, jak zřízena byla od Kapetovců, šla světem před trojbarevným praporem, a zajímavo by bylo ukázati, jak století od století vláda feudalní znenáhla půdy pozbývá vůči theoriím moderním, jichž ve Francii použito poprve a nejdokonaleji, až do doby, kdy za vlivu revoluce dovršuje se proměna počatá od nástupců Hugona Kapeta. Když rod Valois získal země flamské, přenesl sem soustavu správy francouzské, a právě na svých statcích flanderských Maximilian, dědic vévod burgundských, poznal řády, o jichž zavedení pokusil se v Rakousích. Rada králova a jednotlivé odbory, politický, finanční a soudní, jež oddělily se od ní, byly králům francouzským nástrojem v zápase jejich proti řádům feudalním: Habsburkové měli také svou radu královskou, která sloužila podobným záměrům a vůči tradicím šlechtickým a separatistickým představovala ideu státu moderního a připravovala jednotu správy i státu.

Maximilian jen jaksi z hruba vyznačil program; Ferdinand provedl jej v podstatných rysech. Rada dvorská byla nejvyšším dvorem soudním a velikou radou státní zároveň. Král zamýšlel z počátku rozšířiti její právomoc na království České a Uherské: ale úchvat byl by příliš náhlý, a odpor vzbuzený podnikem tak převratným mohl snadno zvrhnouti se v odboj. Jestliže činnost rady byla nepřímá, působila tím pronikavěji: »Nechceme«, praví Ferdinand ve své instrukci z roku 1537, »aby byl nějaký rozdíl mezi členy rady podle vlasti jejich, neboť nejsou to zástupci země, ale naši rádci a naši služebníci.«[1] — Nic neprotivilo se víc ideám šlechty tehdejší a nic nemohlo přispěti více k splynutí různých částí mocnářství v jediný celek, nežli toto soustředění moci v sboru, jenž ustanovován jsa od krále a závise jen na něm, byl povýšen nade všecky prospěchy a nade všecky upomínky partikularistické i pečoval jen o velikost domu vládnoucího.

[1] Viz. u Rosenthala str. 68.

Hlavní rozdíl mezi správní soustavou středověkou a moderní záleží snad v tom, že logické roztřídění věcí postaveno bylo na místo rozvržení geografického. Kdežto na počátku tíž úředníci vykonávají všecku moc na území dost obmezeném, spojení velikých území pod společnou správou způsobuje velmi záhy rozdělení práce a její specialisování. Za Ferdinanda vedle rady dvorské, která jest velikou radou státní, a jejíž působení týká se zvláště správy a soudnictví, tři jiné rady zřízeny jsou pro politiku zahraniční, pro válku a pro finance.[1] Tajná rada jest nejvyšším sborem pomocným a jako důvěrným panovníku: do ní on povolává muže, kterým plně důvěřuje; tu rokuje se o otázkách nejvážnějších a činí rozhodná usnesení. Nejvyšší kancléř český býval obyčejně členem tajné rady; to již postačí ku poznání, jak situace se proměnila: kdežto dříve politika království, řízena jsouc úředníky toliko na sněmu závislými, byla úplně samosprávná, nyní, aspoň v skutku, vedena jest radou cizí, v níž představitel její má toliko skrovný vliv: ostatně zda na příště kancléř český starati se bude jen o zvláštní prospěchy království? — Zůstává arci na dále úředníkem zemským, ale tlakem okolností stává se z něho »služebník a důvěrník« panovníkův.

Komora dvorská ve Vídni byla pravým říšským ministerstvem financí: účetní komory Pražská a Peštská byly podřízeny její správě a přijímaly její instrukce: Ferdinand založil již v zásadě pospolnost zemí svých, prohlásiv, že musí se podporovati na vzájem; s nemenší pevností hleděl dokázati, že má právo jediné správě svěřiti hájení a zastoupení prospěchů svých, »neboť vše jest věcí jediného pána«, a protože rada dvorská nepřestávala na zamezování zlořádův a na přehlížení účtův, ale všemi prostředky působila také k rozmnožení důchodů komorních, úkol její zabíral věci nejrůznější. Konečně v posledních letech vlády své roku 1556 Ferdinand dovršil dílo své zřízením rady vojenské, jejíž právomoc dostatečně vyznačuje již jméno její.

Ještě jedenkrát připomeňme si, že jsme v XVI. a nikoli v XIX. století; bylo by nesmyslné mluviti již o centralisaci: nesluší zapomínati, že Čechy mají své sněmy, své úřady, své soudy, své

[1] Jest na jevě, že právomoc není hned stanovena s přesnou určitostí. Rada dvorská může vzata býti na potaz o řízení všeobecné politiky, komora dvorská má rozsáhlou moc soudní a p. Známo jest, že podobně ve Francii až do vypuknutí revoluce právomoc jednotlivých rad neustále se měnila a nikdy nebyla docela určitě vymezena.

zákony, ale nelze pomíjeti, že stala se veliká změna: Ferdinand aspoň hrubými rysy vyznačil vládu, která není již unií osobní, nýbrž blíží se k zřízení federativnímu: — samostatnost království není ohrožena, ale jisté věci, politika zahraniční, vojsko a finance královské vymykají se jednotlivým sněmům; tajná rada, vojenská rada a dvorská komora jsou prvním pokusem společných ministerstev, kdežto rada zemská a kancelář dvorská, jichž činnost na počátku mnohem více obmezována byla řády národními, bude znenáhla, bez násilí a neustálým tlakem zmenšovati rozdíly správní a právní, které tvoří ještě propast mezi jednotlivými zeměmi pod panstvím Habsburků.

Těmto ministerstvům společným, možná-li již tehdáž užíti toho slova, měl odpovídati společný sněm. Poněvadž vůbec Ferdinandovi nedařilo se docházeti usnesení sněmů, jakých si přál, leda když osobně byl přítomen jich rokování, musil neustále jezditi ze země do země, aby získal svolení jich. Úloha byla těžká: král pokusil se, aby v jistých případech jednotlivé sněmy svolovaly ku přenesení moci své na plnomocníky, kteří by rokovali společně; doufal, že na těchto společných sněmích, seslabí se žárlivost a řevnivost, a že z tohoto sblížení zrodí se vlastenectví rakouské, jímž usnadní se oběti a zúrodní práce. V této věci narazil na odpor nepřekonatelný: bylo to veliké neštěstí! Oligarchie česká při svém obyčejně nedostatečném důvtipu politickém nedovedla chopiti se prostředku, kterým by nepřekročitelná hradba postavila se proti despotické monarchii. Tyto sněmy generalní byly by zaručovaly jak svobody politické tak samostatnost národní; Uhři, Němci a Slované, sblíživše se týmž duchem a svými osudy jsouce nerozlučně spojeni, byli by zajisté zapomněli na své záští a byli by se sjednotili, aby panovníku přinášeli jen oběti, jakých nutně vyžadoval stát; rozvoj jednoty rakouské byl by se smířil se zachováním samosprávy království. K tomu bylo pouze dlužno připustiti ji minimum ústupkův, a potřebí jistého ducha obětavého: Čechové odsuzovali se ztratiti vše, poněvadž nechtěli vzdáti se něčeho.

První pokus o zřízení společného sněmu rakouského učiněn byl roku 1530. Odpor v Čechách byl velmi podrážděný; sněm za vlivu ještě pana Lva z Rožmitálu zamítal žádosti za peněžité příspěvky; budou-li hranice království ohroženy, stavové prý dovedou jich ubrániti; jinak nepošlou Uhrům pomoci, leda jestliže obdrží nepopěrný důkaz, že papež, císař, Francie a jiní panovníci křesťanští vypraví též vojska do pole. Také když Ferdinand žádal sněm, aby vypravil plnomocníky do Lince smluvit se s posly dru-

hých zemí o prostředcích k zabezpečení obrany proti Turkům, většina prostě odepřela; tím by prý ublíženo bylo svobodám zemským; jestliže druhé sněmy chtějí vypraviti posly do Budějovic, stavové ochotně vyslyší návrhy jejich, ale sněm vyhrazuje si poslední slovo. »Zajisté pokud tato chláska vládne«, psala Ferdinandovi sestra jeho Marie, »není možná, aby věcem Vašim dobře se dařilo.«[1]

Ferdinand učinil nový pokus roku 1537. Uhři a Rakušané podporovali jej; Slezané a Moravané rovněž přáli záměrům jeho; Čechové však návrh jeho rozhodně zamítli. Roku následujícího král důtklivěji obnovil žádost svou, jeho působením zakročili vyslancové benátský, papežský a poslové druhých zemí: úspěch nebyl lepší; zvláště stav rytířský byl nepovolný. Avšak pokroky Turků stavové přinuceni byli k některým ústupkům. Když Soliman opanoval celé Uhry mezi Tisou a Dunajem a posádka turecká obsadila Budín, velké pohnutí nastalo v Evropě: Čechové více méně upřímně podali se myšlénce společného rokování se zástupci druhých zemí; nechtěli toliko vypraviti poslů svých do Lince, k čemu zajisté byli oprávněni; král uložil druhým poslům, aby dostavili se nejprve do Kutné Hory, potom do Prahy (1541); ačkoli vyskytly se všeliké nesnáze, událostmi jasně osvědčil se prospěch těchto všeobecných sněmů, ale pokus nebyl obnoven. Několikrát o otázce té jednáno: Čechové nechtěli nikdy ubírati se do Vídně nebo do Lince; zástupci druhých zemí rovněž tvrdošijně zamítali jíti do Prahy; král, unaven jsa a nedoufaje ve vítězství nad touto vzájemnou zlou vůlí, konečně se rozmrzel. Jestliže uskuteční se jednota mocnářství, stane se tak bez stavův a proti vůli jich.

Tímto nezdarem částečným vysvětlují se nesnáze, s nimiž zápasiti bylo Ferdinandovi, a spravedlivě lze oceniti vzácné vlastnosti, jež jediné umožnily mu provádění a šťastné dokončení nejdůležitějších oprav jeho. Nesuďme však příliš přísně o stavích českých: ačkoli nesmiřlivost jejich byla osudna, odpor jejich vysvětluje se zcela přirozeně; oběti, jakých žádalo se po nich, byly takové, že vlastenectví poněkud nedůtklivé odhodlává se k nim jen se zármutkem, a odříkání, jehož by třeba bylo, ochlazovalo smýšlení nejlepší a předsudky nejzakořenělejší. Stavové měli temnou předtuchu, že cesta, na kterou jsou puzeni, přivádí je do polovičného otroctví; na neštěstí,

[1] Viz Rezkovu rozpravu: První pokusy o společný parlament v Osvětě 1882 str. 5.

jako vždy, tak i nyní prozíravost jejich nebyla dosti jasná ani rozhodnutí jich dosti mužné. Následky situací jistých bývají nevyhnutelné: od chvíle, kdy Ferdinand přijat byl za krále, marna byla snaha udržeti Čechy v plném osamocení, a jediným prostředkem, aby samospráva jejich nezanikla, bylo přiznání, že na příště musí býti obmezena.

Ostatně obavy stavů, kteří hleděli toliko v budoucnost vzdálenou, celkem necítila massa obyvatelstva. Ve šlechtě stará strana vlastenecká, ačkoli počala se chovati opatrně, a ač král překonával poněkud naděje její, celkem byla vděčna panovníkovi, že povýšil moc svou a vytrhl zemi z bezvládí. Ferdinand při všech svých vlastnostech vynikajících nebyl nikdy oblíben v lidu, ačkoliv usiloval o to: byl příliš zabrán do prací mnohých, potřeboval a vyžadoval velmi mnoho peněz na ony věčné války uherské, jež vedeny byly bez slávy a bez užitku; zůstával stále cizincem, znajícím sotva několik slov českých. Ale jestliže nebyl milován, zásluhy jeho o obnovení pořádku, o obranu plné spravedlnosti a o skutečný blahobyt země uznávány vděčně. Znenáhla pevné svazky utužovaly se mezi poddanými a panovníkem; cizí dynastie zapouštěla kořeny. Té chvíle bylo možná s důvěrou hleděti budoucnosti vstříc. Nejhroznější následky vlády Jagielovců byly napraveny: proč by Čechy nevyvíjely se pokojně v říši dosti mocné ku potlačení rozbrojův občanských a ke skrocení choutek a dosti uzákoněné, aby svobody veřejné chráněny byly od zvůle panovníků? Zachovávajíce svou řeč, své zákony, své tradice, proč v jednotě se zeměmi sousedními nenabyly by záruky bezpečnosti a moci? Zda po tolikerém utrpení a zmatku nemohly právem doufati v pokojnější budoucnost?

Čeho by bylo třeba k tomu? Nejprve, aby královská moc nepokoušela se zneužíti svého vítězství, a když podařilo se jí zameziti přechvaty stavů, aby šetřila zákonných práv jejich; dále aby sněm vzdal se opravdu některých požadavků svých a spokojil se úlohou umírněnosti a dozoru; jinými slovy, bylo třeba, aby stav zřejmé nebo tajné války, ve kterém až posud proti sobě stáli přední činitelé moci, ustoupil vzájemné dobré vůli. Na neštěstí sen takový byl neprovedný; nejen proto, že prospěchy neodzbrojují, a že jest nevyhnutelno, aby boj počatý skončil se toliko úplným zničením jednoho ze zápasníkův, ale hlavně proto, že tomuto upokojení bylo by třeba bývalo důvěry, které nebylo na žádné straně.

Bylo velikým neštěstím země české v této rozhodné době dějin jejích, že nemohla milovati králů svých, poněvadž nebyla mi-

lována od nich. Je-li dynastie národní a vzrostla-li spolu se zemí, panovník i poddaní jsou navzájem pevně spojeni, a přese všeliká nedorozumění, společná oddanost k vlasti poutá je svazky nerozlučnými. Jestliže vyšli z téže půdy, odkojeni byli týmiž myšlenkami, jestliže jdou za týmž cílem, oživeni jsou týmiž vášněmi, bojují s týmiž nepřáteli, vědomí společného osudu postačí obyčejně, aby spory se zmírnily, a smír byl upřímnější. Ale jakými zpomínkami oslabovaly se tyto protivy mezi Čechy a jejich pány nahodilými? Ferdinand nerozuměl jejich řeči, byl jiné víry; nejslavnější hrdinové jejich v očích jeho byli jen buřiči neb lupiči. Vláda jeho byla spravedlivá a zákony jeho užitečné, ale snaze jeho nešlo o štěstí vlasti, než toliko o prostředky, jak by na venek sesílil svůj vliv osobní. Čechové byli jen nástrojem jeho slávy; věděli to i nepokojili se proto. Král opět popuzen touto chladností, kterou pokládal za nespravedlivost, podrážděn nedůvěrou, na kterou narážel, obklopil se cizinci, a takto mezi ním a poddanými jeho rozšiřovala se propast nepřeklenutelná. Krutým důsledkem situace bylo, že oddanost k vlasti zdála se jakousi zradou vůči panovníku, a tento moc svou nepokládal za zabezpečnou, pokud národ nebyl úplně pokořen.

Proto, kde byl by nalézti měl pomocníky nejoddanější v massách lidu, jimž záleželo na zachování pořádku veřejného, a jež — jako stalo se na příklad ve Francii — mohly býti spojenci královými proti šlechtě, právě tu narážel na jistý odpor nepřekonatelný. Opposice vycházela spíš od stavu rytířského a městského než od panstva: rytíři a měšťané méně jsouce přístupni, nepodléhajíce pokušení soukromému, majíce myšlenky prostější, vzdělání obmezenější a živější pud konservativní, s rostoucím podrážděním sledovali rozvoj systemu politického, jehož všecka tíha spadala na ně, a jenž urážel všecky nejhlubší a nejvroucnější city, a jehož potřeba od nich nebyla pojímána. Ferdinand znal toto smýšlení. Kdykoli stál nejen před několika oligarchy, nýbrž před národem samým, cítil onen tajný odpor, a nespokojenost přirozeně byla zvýšena prostředky, jimiž založil moc svou na škodu stavu městského a drobné šlechty, jako zákazem sjezdů krajských a velkých obcí. S této strany spíše nežli od stavu panského bylo mu báti se odboje.

Zjevná roztržka nebyla by však jistě povstala, kdyby k otázkám politickým nebyly se přidružily otázky dogmatické. Podle theorií za té doby vládnoucích Ferdinand nemohl se pokládati za pravého krále, pokud svou víru neuložil svým poddaným. Čechové, když víra jejich

byla ohrožena a když útok učiněn na svobody náboženské tak draze od nich vykoupené, pokusili se o svržení zla, které znenáhla na ně doléhalo. Oddanost k učení utraquistickému nebo protestantskému byla zvláště vroucí v nižších stavích: nový důvod, aby tito postavili se v čelo opposice. Ve chvíli krise rozhodné roku 1547 hnutí skutečně vyšlo ze sekt radikalních a národních, a vyšší šlechta připojila se k nim jen dosti bázlivě i opustila je opět velmi rychle. Moc královská, uživši tajného rozporu, jímž oslaben byl odboj, lehce jej přemohla, a po svém vítězství potlačila v církvi a v státu živly demokratické, o jejichž podporu nemohla nebo nechtěla se ucházeti. Stav panský pomstě jeho vydal bratry české a města, ale s nimi zmizely sláva a síla národa.

HLAVA DRUHÁ.

PORÁŽKA MĚST.

Hus a Luther. — Reforma německá v Čechách. — Matěj poustevník a první žáci Lutherovi. Cahera. — Taktika protestantů českých. — Převrat roku 1524. — Proměna utraquismu. Starověrci a pokrokáři. Chování Ferdinandovo, Mystopol. — Jednota: pokroky její. První styky s Lutherem. Lukáš. — Protestanté němečtí a Čechové. — Spolek Šmalkaldský. Jednota měst a konfederace Pražská. — Bitva u Mühlberka. — Chování panstva; zkáza privilegií městských.

Pokrok moci královské v Čechách za první doby vlády Ferdinandovy byl zvlášť usnadněn spojením jednotlivých států v rukou téhož panovníka. Nastala tudíž chvíle, kdy protivníci královi hledali spojenců zahraničních. V skutku čas již minul, kdy kacířští Čechové byli v klatbě Evropy. — »Tak veliká nenávist Němců k Čechům a k Moravanům bývala«, píše kronikář Bartoš,[1] »že jim těžko bývalo o samém jménu jich slyšeti. A toho dovodili plijíce, rotíce a do nejhlubšího pekla je odsuzujíce; jednak kletby papežské na ně vydávali, jednak války a jiné zlé věci obmyšlovali. Bůh pak všemohoucí . . . ráčil učeného mnicha řeholy sv. Augustina, Martina Luthera, v nenadále

[1] [*Viz knihy první kap. 8*]

vzbuditi, takže v těch okolních krajinách německých národ ten, od dávných časů Čechům a Moravanům zlostný a nepříznivý, k přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem přivedl i s pomocí boží obrátil, a skrze to okolní Němce s Čechy a Moravany z daru božího v přízeň a v milost uvedl beze všech nesnází.«

Změna, kterou hlásá kronikář sotva několik let po roztržce Lutherově s Římem, znenáhla vyznačovala a pronikavě měnila postavení Čech: všickni, kdož odtrhli se od církve, sblížili se, ohroženi jsouce týmž nepřítelem. Dogmatická jednota lutheranů s utraquisty zajisté nebyla nikdy úplná, a tajně trvající zášti kmenové obyčejně překáželo upřímné shodě Němců se Slovany; ale Čechové aspoň věděli, že v Říši mínění veřejné jim jest nakloněno. Od té doby rozkolníci čeští jali se počítati s novými živly cizími, pokoušejíce se využitkovati nesnází, které protestanství skoro všudy působilo Habsburkům, kdežto lutherani nebo nepřátelé domu rakouského obvykli si spoléhati na jejich diversi. Dějiny reformace české přestávají tudíž od té doby býti čistě místními; zápas králů s protestanty českými jest již jen episodou války evropské, která roznítila se mezi stolicí papežskou a novým učením, mezi universalní monarchií Karla V. a Bourbony.

Německo bylo dávno již zmítáno duchem odbojným proti panství papežskému, a slova Husova nalezla tu ozvěnu. Když reformator skrze Franky a Švábsko ubíral se do Kostnice, byl překvapen přízní, se kterou potkal se na cestě své, a zpráva o odsouzení jeho vzbudila v některých krajinách bolestné pohnutí. Později kazání táborská velmi dobře se srovnávala s ideami demokratickými a socialními, jaké tehdáž rozšířeny byly v jižním Německu, i nemohla minouti nepozorovaně: radikalové čeští po dlouhý čas doufají, že strhnou s sebou ostatní svět, a »listy kacířů« tu a tam budí vření, kterým častěji znepokojují se představitelé kurie.[2] Obce valdenské, tehdáž velice četné v krajinách s Čechy sousedících, připravily půdu pro kacířství, a po delší dobu v jednotlivých krajinách Říše stopujeme jakýsi — více méně pozměněný proud husitský. Nesmí se však nadsazovati důležitost udá-

[2] O propagandě husitské v Německu viz Haupta *Die religiösen Sekten in Franken vor der Reformation* (1882) a *Die husitische Propaganda in Deutschland* v Raumerově *Hist. Taschenbuch* (1888). Haupt objasňuje velmi světle, co bylo opravdového a plodného v reformaci české, ale poněkud zveličuje účin působení jejího v Německu. Srovnej rozpravu Gollovu: *Nové spisy o Valdenských*, 1887, stř. 23.

lostí zajímavých, ale osamělých; reformace česká celkem zůstala čistě národní, a odvěké záští, rozdělující Slovany od Němců, pokroku učení husitského kladlo překážku nepřekonatelnou. Nejen tisíce křižákův uposlechlo vyzvání papežů proti odbojníkům, ale i tehdejší literatura německá svědčí o velmi prudkém fanatismu: satiry, kazání, poesie prostonárodní právě tak jako traktaty theologů zahrnují Čechy potupou a posměchem; nejčastěji opakuje se úsměšek, že třeba upéci hus českou. Pleny rot táborských a neštěstím vojsk německých přiostřilo se záští, ba i ti, kdo v Německu dotírali na zlořády církevní, pečlivě hleděli věc svou odděliti od věci husitů.

Kacířství české, ačkoli mělo jistý počet stoupenců v Říši, na rozvoj ducha protikatolického tu působilo tedy vlivem jen velice podřízeným. Nezdá se ani, že učení Husovo mělo vážnější vliv na Luthera. Protestantští dějepisci chtějíce nové víře zjednati jakousi legitimitu, pečlivě snesli všecka fakta, ze kterých dal by se stanoviti úzký styk obou velikých nepřátel Říma. Připomenuto od nich, že Ondřej Proles, generalní vikář řádu sv. Augustina, zemřelý roku 1503, v Husovi neviděl kacíře, a že Grevenstein, jeden z mistrův university Vittenberské, zjevně káral nález koncilia Kostnického; Luther sám brzo po svém vstoupení do kláštera dostal náhodou do ruky sbírku kázání Husových a po přečtení jich tázal se úzkostlivě, proč muž takový byl odsouzen. Celkem všecky tyto nepatrné podrobnosti neznamenají mnoho; není jisto, zda Luther znal mínění Prolesovo, a kázaní Husova pocházela zajisté z první doby jeho života i neobsahovala asi ničeho, co by znepokojovalo pravověří nejúzkostlivější; však buď jak buď, z nich zajisté mnich německý nečerpal první ideu učení svého.

Příliš zneužito bylo slova »předchůdcové reformy«: na velikém omylu jest každý, kdo přímé předky Lutherovy vidí v osobách, jež nějak ocitly se ve sporu s Římem; — ale omyl tento není nedávný. Vždyť velmi záhy rozšířila se legenda o proroctví Husově. Mučenník Kostnický předpověděl prý příští Lutherovo: spalte hus, pravil, za sto let uslyšíte zpěv labutě a jemu se nevyhnete.[1] —

V noci přede dnem, kdy Luther vyvěsil články své o odpustcích, vypravuje jiná pověst, Fridrich Moudrý, kurfiřt saský, ve snu viděl mnicha, an píše na dveřích kostelních; péro jeho bylo tak dlouhé,

[1] Pověst opírá se o list, jejž Hus u vězení psal svým přátelům v Čechách; ale v skutku slova Husova týkají se přátel jeho v Praze zůstavených. Viz Palackého Documenta str. 33. [*V Marešově českém vydání listů Husových str. 87.*]

že až do Říma sahajíc tiary papežovy se dotýkalo, i dotklo se jí takou silou, že zviklaná s hlavy papeži padala . . . Bylo to jedno z per husi spálené v Kostnici. Obrazy představují Luthera, jak zapaluje pochodeň svou na hranici Husově. — Všecky tyto předpovědi povstaly ovšem po konečné roztržce Lutherově s Římem, kdežto v skutečnosti za prvních let, ne stoupenci reformatorovi, ale protivníci hleděli věc jeho sloučiti s věcí kacíře oekumenickým konciliem odsouzeného. Nejnebezpečnější protivník, s nímž měřil se za té doby, Jan Eck, nejdůtklivěji vytýká právě podobnost jistých výroků Lutherových s učením zavrženým od otců Kostnických: ve spise svém »Obelisci« nazývá mnicha vittenberského »Čechem« a v proslulém hádání lipském roku 1519 ironicky blahopřeje Čechům, že získali takového obhájce. —

Toto obviňování zbudilo nejprve velikou nevoli a odpor v Lutherovi: Nikdy se mi, odpovídal, nelíbil a nezalíbí rozkol jakýkoli; Čechové, i kdyby učení jich pravé bylo, chybili tím, že se samovolně odtrhli od společenství církve. Když odpoledne téhož dne v hádání pokračováno, Luther nepřestávaje tupiti kacířství, uznal však, že mezi články Husem zastávanými některé skutečně srovnávají se s pravdou křesťanskou a evangelickou, a že církev nemá práva je zavrhovati.[1] Po těchto slovech pohnutí veliké zmocnilo se shromáždění, a Eck radoval se z vítězství: vzpoura jest prý odhalena, i doufal, že od té chvíle všeliké nebezpečenství je zažehnáno; všickni, kdo svedeni byli učením Lutherovým, s hrůzou odvrátí se od něho, jakmile v něm poznají žáka Husova. — O něco později obhájci moci papežské tvrdí ještě, že arcikacíř v Čechách byl zrozen nebo vychován a že chystá se uchýliti sem.

Zatím Luther dosti dlouho byl na rozpacích, jak postaviti se vůči utraquistům. Následkem velikého pohnutí, způsobeného událostí lipskou, poněkud zevrubněji studoval učení a život mučenníka Kostnického; hluboce jej dojaly vroucnost a síla víry jeho, důstojnost života jeho, smělost, se kterou vzdoroval zuřivému konciliu i hranici. »Já«, psal o něco později Spalatinovi, »v nedojípí posavád všemu i učil i věřil jsem, čemu Hus, v též nedojípce učíval i Jan Staupitz; zkrátka my, ani sami nevědouce, všickni jsme husity: konečně i Pavel a Augustin do slova jsou husité.« V důležitém traktatu svém »O babylonském zajetí církve« rozhodně se staví na stranu Čechů: »Dlužno-li

[1] Goll, Jak soudil Luther o Husovi v Čas Česk. Musea, 1882, str. 67. —

jedny nebo druhé nazvati kacíři a bezbožnými rozkolníky, nejsou jimi ani Řekové ani Čechové, nýbrž vy, Římané;« — a v odpovědi své Eckovi praví: »V Lipště bohužel nečetl jsem ještě Jana Husa, jinak bych byl hájil nejen některých článků v Kostnici odsouzených, ale všech, jak to činím nyní, když přečetl jsem spis Husův tak vznešený, tak ušlechtilý, tak křesťanský, jemuž podobného nebylo napsáno během čtyř století.« Roku 1521 přirovnává Husa k svatému Janu.

Ale vedlé těchto prohlášení jiná svědčí ještě o jistém váhání. Káraje chování papeže, že porušil glejt daný Husovi, lituje, že Čechové nesnesli toho bezpráví s křesťanskou trpělivostí. »Nechci hájiti bludu Husova«, psal, »ačkoli můj rozum v něm neshledal nic bludného . . . Nechci ani, jako Čechové, ctíti v něm světce nebo mučenníka.« Dvojí byla příčina této nejistoty: předně, za první doby, kdy Luther ještě neodhodlal se k zřejmé roztržce, nechtěl se státi terčem svých protivníků; ale přede vším — a studium spisů Husových potvrzuje jej víc a více v jeho mínění – neúplná a nedůsledná theologie utraquistů nevyhovovala nijakž jeho vědění a logice; podivoval se jejich odvaze, ale nepochopoval, že odhodlali se k rozkolu pro otázky podružné a čistě formalné: »Hus«, říkával v pozdějších letech života svého, »na vinici Páně něco hloží vymýtil, káraje papeže pro zlořády církevní a pro jeho vlastní mravy; já však mistr Martin Luther, dal jsem se do celého učení od papeže hlásaného a je vyvrátil . . .« Dotkl se tajné rány utraquismu; náboženství se nepřekoná, leda založením nového náboženství, a to právě nebylo přáním ani úmyslem husitství. Přese všecky pokusy o sblížení protestanté němečtí neshodli se nikdy s evangelíky českými a zvláště s Jednotou bratrskou, která v této příčině bezprostředněji představovala tradici husitskou: bratří jsouce méně učení, méně důsledni a také méně smělí, zůstali spíše žáky Kristovými nežli žáky Lutherovými; přijali v zásadě učení o ospravedlnění z víry, ale jako dříve, tak i později důležitější jim byl mravní život nežli dokonala víra.

Těchto rozdílů nepostřehlo množství: mínění se rozšířilo, že Luther jest jaksi vykonavatel závěti Husovy. Zlořády církve od dávna byly příčinou, že utvořila se strana, která neohlížejíc se nijak k dogmatu, domáhala se osvobození Německa ode jha římského a záboru statků duchovenských; v přečetných hanopisech kněžím hlásána válka. V této chvíli předními náčelníky této strany radikalní byli

Oldřich Hutten a rytíř Sickingen: jak neměl na mysli jich tanouti příklad daný voji táborskými? Hutten v jednom z oněch dialogů, jež prudce otřásly míněním veřejným, neostýchal se vynášeti Žižku, stavě jej za vzor rytířům německým. Protivníci Luthera k odsouzení jeho opírali se o koncilium Kostnické: jest prý pokračovatelem Wiclifa a Husa, jenž od Sorbony prohlášen byl za kacíře. Na sněmě ve Vormsu rozhodnutí císařovo způsobeno bylo odporem Luthera, jenž nechtěl upustiti od oněch článků svých, jež zamítnuty byly církví obecnou.[1] Ostatně nový podnět zavdal k žalobám, prohlásiv se pro obnovu přijímání pod obojí způsobou.

Čechové s velmi čilou pozorností sledovali události, které děly se v jich nejbližším sousedství. Hádání lipskému byl přítomen jakýsi Jakub, varhaník pražský. Zda pouhou náhodou? Luther mluvil s ním a vyjádřil mu přání své, že lépe chce poznati Husa. Sotva že Jakub vrátil se do Čech, učinil zprávu o řeči jeho, a hned poslány do Vittenberka spisy a listy nadšené, v nichž mnich vyzýván, aby statečně pokračoval v díle počatém.

Po těchto stycích čistě osobních brzo následují styky úřední. Již roku 1520 v slavném listě svém k šlechtě německé Luther naléhá na potřebu, aby vedle národní církve německé zřízena byla národní církev česká, a ukazuje, jak bylo by lze obnoviti mír náboženský uspokojením utraquistů. Ještě tehdáž připouštěl možnost shody s Římem, ale záhy poznal omyl svůj.

Roku 1522 stavům českým posílá list, v němž vyjadřuje svůj obdiv pro Husa a svou náklonnost k Čechům; následujícího roku v listě k Pražanům rozvíjí dokonce plán organisační: Proč Čechové neustále doprošují se svěcení kněží svých u těch, kteří Husa upálili, Čechy vždycky za kacíře vyhlašovali, i krále Jiřího a celý rod jeho prokleli? Tu právě je pramen všech zlořádů; Čechy zaplaveny jsou špatnými kněžími, kteří šíří lehký mrav a bludné učení: nepraví-li přísloví, že kdo z Němců na šibenici a na kolo se dostal, v Čechách by vždy dobře byl knězem? Jediným prostředkem k nápravě těchto zmatků jest svrhnouti úplně jho papežovo: každá obec nechť zvolí si sama kněze, a ti nechť zvolí sobě své představené.[2]

[1] Prameny sebrány jsou od Golla v rozpravě zmíněné na st. 70. a násl. O vlivu husitství v Německu srovnej Bezolda, Geschichte der deutschen Reformation v sbírce Onckenově 1886, str. 124 a 277.

[2] De instituendis ministris ecclesiae ad clarissimum senatum Pragensem, 1523.

Kdo zná žalostný úpadek utraquismu, nedostatek jeho učení a slabost jeho organisace, duševní obmezenost jeho náčelníků, jich pošetilou neustupnost, kterou pokládali za pevnost, jejich kolísání, které nazývali moudrostí a politikou, zajisté nebude překvapen slabým odporem, s jakým potkávalo se v Čechách protestantství v postupu svém. Tento stín církve zmizel, jakmile stanul vůči opravdové reformě, jež byla dosti odvážná, aby přiznala cíl vytčený, dosti pronikavá a obsáhlá, aby útočištěm byla pravému obrození mravnímu a duševnímu. Nikdo však nedej se klamati slovy: utraquism trvá až do bitvy Bělohorské, ale zůstává jen jméno, za nímž se kryjí a tají nauky a potřeby nové; kališníci přestali býti žáky Husovými, stavše se žáky Lutherovými; konsistoř, představující staré tradice, rychle pozbývá posledních zbytků vážnosti své, a nařízení její nejsou více než prázdnou protestací proti revoluci již dokonané. Celkem nepřekvapuje nás, že utraquism úřední byl zachvácen, ale s podivením jest, že vzepřel se a na chvíli zastavil hnutí, jež pudilo rozkolníky k Vittenberku; ale to vysvětlíme si spíše nenadálou podporou, poskytnutou jemu od katolíků nežli vnitřní silou jeho.

Z počátku zdálo se, že ničím nebude zastaven postup učení lutheranského; reformace v prvních letech svých jala se dobývati světa s nevyrovnatelnou mladistvou bujarostí; vůči takovému nadšení a takové důvěře katolická církev ustupovala na všech stranách. Kde hroutí se pevné řády, jak obstojí toto zřízení vratké, jehož kališníci nikdy nedovedli dobře opatřiti? Vedle kvílivého žadonění ubohých kněží jejich jakým kovovým zvukem ozývá se hlásnice reformatora saského?

Dříve ještě než poznány byly myšlenky Lutherovy, v Čechách patrny byly účinky boje počatého jím proti autoritě římské: myslí zmocnilo se hnutí neobyčejné, nejasné co do cíle svého. Záští proti stolici papežské, na něž po dlouhý čas zapomínáno v těžších starostech, znovu vznítilo se a propukalo v četných rytinách a hanopisech. Překládány a rozšiřovány v hojném počtu satiry, jaké po celé čtvrt století zaplavovaly svět, »Pravda« Marsilia Ficina, různé traktaty Piky z Mirandoly proti neřestem duchovenstva římského, spis Erasma Rotterdamského o rytíři křesťanském, rozmluva apoštola Petra se sv. otcem Juliem II., který marně pokoušel se o přístup do nebe.

Většina těchto traktatů pochází z doby před Lutherem, a v této polemice nesnadno jest nalézti stopu předsudku dogmatického; —

mnohem spíše vznětí staré pobožnosti, vzbuzení odvěkých nadějí a přání opravy obecné. Čechy pronásledovány byly někdy záštím a válkou, ale nyní Německo samo přicházelo k nim a přidržovalo se díla jejich: konečně čas měl nastati, kdy zákon Kristův bude v pravdě založen na zemi. Ale nebylo-li k tomu třeba napraviti nejdříve nedostatky, jimiž strádala církev pod obojí, neboť kdo obraceti chtěl svět, musil nevyhnutelně obrátiti se sám. Protiva mezi zbožností kýženou a mezi chováním věřících a kněží zarmucovala vždy duše šlechetné; novým nadšením touha po obnově stávala se mocnější a neřesti ohavnější. Zda národ český nebyl apoštolem božím, a když Pán volal jej ke žni, byl by nehoden účastniti se práce? — Tyto nejasné tužby, toto vření vtěleny byly v jednom z oněch mystiků, jichž úkolem, zdá se, jest hýbati myslemi a připravovati je pro nové idee. Podobně jako Hus, i Luther měl své předchůdce v Čechách; nejčilejším byl Matěj poustevník.

Byl řemesla kožešnického, rodem od Žatce: »z puzení ducha Eliášova« utekl se na poušť i žil na horách několik let, odávaje se všecek mrtvení těla a modlitbám. Roku 1519 puzen jsa vnitřním svědomím, »počal kázati slovo boží upřímně podle zákona božího hyzdě hříchy a všeliké nešlechetnosti a zvelebuje ctnostný, mravný a svatý život lidem«. V měsíci srpnu s několika žáky přišel do Prahy a jal se kázati.[1] Brzo shluk byl tak veliký a nadšení tak vroucí, že kněžstvo pražské bylo znepokojeno; podařilo se mu přiměti purkmistra a pány k zákazu těchto kázání; ale tímto domnělým pronásledováním rozohněna jen horlivost Matějova a jeho věrných. Protože nebylo dovoleno shromažďovati se v bytech soukromých, bratr Matěj kázal všudy, na ulicích, po březích, po haldách, po hospodách, nepřestávaje šířiti čisté slovo boží, i obklopen byl lidem nadšeným, brzo pozorlivým, brzo bouřlivým. »Někdy« říkával, »v Sodomě, v Gomoře, v Seboim, v Adamě, v Ninive, ježto se za živa do pekla zpropadaly, nečte se, ani slyšáno jest, aby tak hanební a mrzcí hříchové se páchali, jako nyní v těchto dnech posledních, ve dnech antikristových,

[1] Bartoš Písař str. 160. Srovnej Staré letopisy české str. 435. »Téhož léta (1519) při času sv. Martina přišli do Prahy nějakoví nábožní lidé z pouště, mezi nimiž jeden sloul Matěj poustevník, jehož mnozí lidé nábožnější chválili a sobě oblibovali. Ten pak jal se kázati v Praze, a tu se k němu lidé připojovali, zprvu v mále, ale potom vždy více, neboť kněží byli života nepříkladného, a lid obecný vždy žádostiv byl dobrých kazatelův a šlechetných.

v časích nebezpečných, kdežto nad počet písku mořského, nad číslo prachu zemského rozmnožili jsou se hříchové a nepravosti . . . Hlad tělesný byl, a duchovní ustavičně jest: ne hlad chleba, ani žízeň vody, ale hlad slova božího. A snad díš: kterak by to bylo, ano plno kněžstva, kazatelův, učitelův a kněh nesčíslný počet i laikové mají? Všecko nic platno není, mnoho poslouchati, mnoho čítati, mnoho kázati, mnoho vůli páně znáti: nebudeme-li toho všeho v skutku plniti a zachovávati, což se káže, co se poslouchá, co se čte, co se mluví, vždycky duše bude hlad trpěti a žízeň . . .« Kněží zajisté jest dosti; ale oč snaží se? Zdaž o čest a chválu pána boha všemohoucího? Či o spasení duše své a bližních svých? — Nikoliv, ale o čest a chválu toho světa, o život rozkošný a mrzký. »Takoví všickni jsou svatokupci a svatoprodavači, kacíři a falešní proroci . . . Skrze takové správce pyšné, lakomé, smilné, nečisté, ožralé, svatokupce a jinými hříchy pokažené kněžstvo všecko zlé a nešlechetné, všickni hříchové a nepravosti vzešli a vznikli jsou v obci křesťanské i všickni bludové a svodové . . . Všecko se to děje v těchto časích na kvasích nešlechetného lidu panského a zemanského, když o polovice a o plné žerou a pijí, a jako do sudu do sebe lijí a potom pesky zase vracují, takže všecky stoly i kouty budou plny vývratkův mrzkých a ohavných . . . Také milují měkké léhání, dlouhé a rozkošné spaní, v měkkém a dlouhém rouše chození, často a lahodně v mytedlnách se mytí. A z toho ze všeho hotovi a kvapni takoví bývají k smilstvu i cizoložstvu a ke všeliké nečistotě . . . Proč v zemi této takové roztržky a nejednoty mezi stavy všemi třemi jsou? . . . A to všecko pýcha, hrdost a žádost cti a chvály světa tohoto v nich působí a jedná, aby se hryzli, kousali, žrali, až i zkaženi budou jedni od druhých . . . běda ť jim na věky bude! a zvláště, kteří chudinu svou násilně loupí, drou, šacují, jich mozoly a statky žerou, roboty bezprávné, berně časté vzkládají, úroky nespravedlivé berou, sirotkům mnohým statky berou . . . a to všecko na svou pýchu zlořečenou nakládají, na syny a dcery své mnohotvářnou a nesmírnou a luciperovu pýchu strojí a připravují, z chudých některý potřebný oděv snímají a na se zbytečný a nepotřebný strojí; někdy prostý pokrm a rovný nápoj chudým odjímají, a sami nad potřebu žerou a pijí rozkošné a drahé věci . . . . A proto prosím všech stavů a každého pohlaví vůbec, povýšených i nižších, bohatých i chudých, duchovních i světských, nábožných i kajících: ó, obraťte se ku pánu bohu svému v celém srdci vašem, v postu a v pláči a v kvílení a ostávejme

hříchův a nepravostí a čiňme pravé ovoce pokání svatého! nebo čas veliký a hodina již ze snu vstáti . . .[1]

Abychom dobře pochopili, jak Matěj poustevník působil na mysli, třeba připomenouti, že Praha byla tehdáž obcí demokratickou, a že moc byla v rukou veliké obce: nikde nemohlo býti ani půdy příznivější pro taková kázaní, v nichž mystické nadšení splétalo se s požadavky socialními, a z nichž ozývala jako ozvěna bouří táborských; zda měl nastati opět čas, jako na počátku války husitské, kdy mnich Jan Želivský zřídil jistý despotism demagogický a puritanský? Matěj nepůsobil jenom v hlavním městě, chodil kázat i do okolních míst, ale vracel se vždy, a kněžím podobojím nepodařilo se umlčeti jej; pohrdal jejich rozkazy, a oni báli se užiti prostředků krajních, které by snad byly zbudily bouři. Mor, jenž roku 1520 v Čechách zuřil, ještě rozmnožil oblibu jeho v lidu; jen v Praze zachvátil mnoho tisíc obětí a asi třicet kněží; v něm mnozí viděli vyplnění proroctví poustevníkových a pojati jsouce hrůzou, hleděli se sblížiti s Bohem; Matěj poustevník dokázal opravdovou oddanost a nedbaje nebezpečenství nemocným přinášel svou útěchu a modlitbu; láska jeho byla nevyčerpatelná, žil pouze z almužen a co dostal, rozdával vězňům a chudým. V některých kusech blížil se k učení lutheranskému, o reformatoru německém mluvil s úctou nebo láskou, ale nebyl theologem; spíše jsa nadšen nežli vzdělán, ve svém učení splétal myšlenky dosti nesouvislé; co do svátosti oltářní chýlil se, jak se zdá, mnohem více ku bratřím nežli k Lutherovi. Později vešel ve styky dosti důvěrné s Jednotou, konečně s Janem Dubčanským z Habrovan založil novou sektu Habrovanských neboli bratří Lileckých (mons Liliorum); osudy její byly dosti pohnuté, ale přežila jen na krátko bratra Matěje. Habrovanští popírali skutečnou přítomnost těla a krve Kristovy v svátosti oltářní a zavrhovali stav kněžský: »žádný kněz nikdy není kromě jediného Krista«, kázával již Matěj poustevník v Praze.[2] Vůbec, jak povšechným směrem svých kázaní tak povahou ducha svého, bratr Matěj přede vším byl pokračovatel Táborských i náležel spíše staré škole nežli nové: připravil cesty reformě lutheranské, ale v skutku neuvedl ji do Čech.

[1] List Matějův pánům Pražanům poslaný l. 1519, [*dán na horách u sv. Vojtěcha blíz od hory Boubínské. Otištěn v Erbenově vydání Bartošovy Kroniky Prazské str. 333—359.*]

[2] Jirečkova Rukověť I. str. 173.

Za plného mravního úpadu strany utraquistické někteří kněží nepřestali představovati směr poněkud smělejší. Tak roku 1513 farář pražský Jan Miruš neboli Miroš, vydal dva traktaty o přijímání dítek a o poslušenství papežském, kde v několika podstatných kusech odchyloval se od učení katolického i kališnického. Byl již skoro stařec, ale věk neseslabil horlivosti jeho. Několik farářů pražských, znepokojených vlivem Matějovým, přidružilo se k němu; zdaž uspokojení spravedlivých potřeb lidu nebylo nejlepším prostředkem, aby zastaveno bylo toto vření? Václav Rožďalovský, probošt kolleje Karlovy, Jan Poduška, farář kostela týnského, tvořili s Mirošem jádro oposice pokrokové, k níž brzo přidali se někteří jiní kněží. Roku 1519 vešli ve styky s Lutherem a v listech svých blahopřáli mu k zmužilosti jeho, vybízejíce jej, aby pokračoval v požehnaném díle svém. »Čím kdysi v Čechách Hus byl, tím ty, Martine, jsi v Sasku«, psali mu, »bdi a bojuj jménem Páně!« Od té doby nová víra počala se kázati v některých kostelích pražských. Universita Vittenberská velmi záhy přivábila jistý počet studujících českých, šťastných, že zbaveni byli konečně ostrakismu, jenž až posud zdržoval je od velikých středisk naukových v cizině: vraceli se do vlasti nadšeni jsouce učením mistrovým i stali se přirozenými prostředníky mezi Čechy a Saskem.

Mezi nimi Burian Sobek z Kornic, potomek vladycké rodiny prvotně slezské, jejíž jedna větev okolo polovice XV. století v Čechách se usadila, získal si přízeň mistra Luthera, přeložil několik spisů jeho[1] a až do smrti své pracoval o spojení kacířství českého s německým. Jsa velice rázný, obdařen vzácnými vlastnostmi duševními, v přesvědčení svém velmi upřímný, vytkl přesný směr tužbám pokrokovým, dosud dosti kolísavým, a skutečně celou stranu nespokojenců českých připojil ke hnutí německému.[2] Čechy byly již v plném vření: kostely ozývaly se klatbami a vzájemnými žalobami: jako duchovenstvo i věřící dělili se na dva tábory, na satiry odpovídáno hanopisy, a v ulicích zaznívaly písně, které čím byly prudší, tím zdály se duchaplnější; z hádek docházelo někdy k půtkám, a v městě vládl onen ruch a hluk, jaký bývá vždy před velikými převraty.

[1] Odpověď Lutherovu císaři (1521); O svobodě křesťanské; O volení pravých služebniekuov v cierkvi svaté (1523).

[2] O činnosti Sobkově za prvních let viz Bartošovu Kroniku Pražskou str. 9 a násl., o zápasech, zavedením učení Lutherova způsobených, srovnej Staré letopisy české str. 446, 449, 455, 459 atd.

Konsistoř se bránila: roku 1519 zavrhla několik článků víry, hájených Mirošem a přáteli jeho, ale postavení její bylo obojetné, moc slabá a odvaha malá; cítila, jak půda se jí chvěje pod nohami, a obojí zdálo se jí stejně nebezpečno, i nečinnost, jež podporovala postup nepřátel jejích, i zakročování, jež hrozilo rozpoutati bouři. Pokrokáři měli již drahně přívrženců̂v i mimo Prahu, také několik pánů přistoupilo k nim. Administrator Matěj Korambus představující utraquism pravověrný ve vší obmezenosti jeho, musil ustoupiti povolnějšímu Václavu Šišmánkovi, a pomocníci, přidaní mu od stavů, skoro všickni zvoleni byli z duchovenstva více méně Lutherovi nakloněného (1520).

Nenáhlý a neustálý postup reformatorů českých občas býval přerušen příchodem některých dobrodruhů cizích, kteří neznajíce situace, pokoušeli se popoháněti věci a ukvapeností svou budili nepokoj. Nejslavnější ze všech těchto bouřlivých apoštolů byl Tomáš Münzer, potomní prorok novokřtěnců. Kázal nejprve v Žatci; neskrotnou výmluvností svou obrátiv pozornost na sebe, povolán byl od některých šlechticů do hlavního města. Kudy kráčel, všudy téměř zůstavoval stopu fanatismu: kázaními jeho lid roznícen jsa vrhal se na kláštery, pustošil kostely, ničil obrazy a třískal sochy. Výstřednostmi takovými odstrašeni hned bázlivci a kolísavci.

Škoda však byla napravena listy Lutherovými, jež brzo potom došly. Přinesl je mladý muž vzdělaný a velmi bystrý, jenž na chvíli stanul v čele protestantské strany české. Havel Cahera, původem jsa z města Žatce, jež reformaci české dalo tolik mučenníkův a apoštolův a jež bývalo vždy tvrzí radikalismu, byl syn chudých rodičů: otec jeho byl řezník. Skončiv studia svá na universitě pražské, byl vysvěcen na kněžství a povolán na důležitou faru litoměřickou. Byl muž zištný, bez přesvědčení a mravnosti, jeden z protivníků jeho — a s kým by byl neutkal se ve svém životě nepokojném! — přirovnává jej duchem ku Klodiovi a mravem ku Katilinovi, a děkan fakulty filosofické napsal o něm, že »péry a peřím tohoto kohouta (Gallus-Havel[1]) byly úklady a úskoky. Páchal pravá lotrovství: roku 1526 zlatník Šimon z Tišňova žaloval jej před rektorem universitním pro zadržování stříbrných číší, kterých nechtěl zaplatiti; Cahera ač-

[1] »Non erat gallus pennis plumisque, sed dolis et fraudibus penitus consutus.« Jirečkova Rukověť str. 121.

koliv odsouzen byl, nedbal rozsudku, odnesl knihu rektorovu, odsudek v ní zamazal a po dvě léta vzdoroval universitě a zákonu.[1]

Cahera cítě velmi dobře, odkud vítr věje, v lutheranismu shlédl příležitost k vykořisťování; v Litoměřicích již za několik měsíců rozsel různice a záští; konečně osadníci jeho spojili se proti němu a potupně vyhnali ho z města; utekl se do Vittenberka i pobyl tam více než čtvrt léta. Jakožto dobrý řečník, lichotník a odporučenec Burianův získal si přízeň Lutherovu takovou měrou, že tento na radu jeho psal pověstný list ku Pražanům, v němžto chválil jej velice. Cahera těchto styků svých užil tak obratně, že přese všechno mládí své a nevalnou pověst, po smrti Šišmánkově zvolen byl za administratora a faráře týnského od stavů, kteří chtěli poněkud vytknouti politiku svou (1523). Zdálo se, že rychlé povýšení chce si zasloužiti horlivostí svou; v kázaních svých s neobyčejnou prudkostí útočil na tradici katolickou a vykládal nové učení; nepřátelé jeho vinili jej, že pomýšlí na rozkol, jímž mínil dojíti toho při stavích, aby zvolili jej za arcibiskupa Pražského; měl dosti ctižádosti, aby pojal takový plán a dost obratnosti, aby ho byl provedl, kdyby štěstí nebylo odvrátilo se od něho.

Velmi rádi představujeme si na mnoze, jakoby protestantism hned v prvních letech tvořil církev naprosto samostatnou a od církve katolické úplně oddělenou. V skutečnosti třeba bylo velmi dlouhého času, aby množství těch, kteří vítali Luthera, uvědomili si důležitost revoluce podniknuté, a aby uznali, že vystoupili ze staré společnosti věřících. Studujeme-li tehdejší události ve většině zemí, které potom stávají se protestantskými, poznáváme, že v obecném mínění reformace není rozkolem, nýbrž přeměnou staré organisace církevní: úřední náčelníci nedostáli svým povinnostem, nechtíce nebo nemohouce odstraniti zlořádů, proti nimž od dávna horlilo svědomí křesťanské; jiní postarají se o to. Kněžstvo porušeno byvši bohatstvím svým, zapomnělo slov Spasitelových: správy chopí se laikové. Ale nikdo nepřipouští potřeby revoluce k dosažení těchto změn podružných a jaksi soukromých: po dlouhá léta pracuje se o smír a doufá se v narovnání. Pokrok protestantismu částečně byl způsoben těmito nadějemi optimistickými; mnozí byli by ustoupili před vzpourou

[1] O Caherovi a o počátcích reformace v Čechách viz Rezka, Paměti o bouři pražské roku 1524 v Pojednáních král. čes. společnosti nauk VI. řady díl 11. str. 8 a násl.

i chtěli jen důtklivě vyzvati stolici papežskou. Za tohoto prvního údobí otázky dogmatické nestavěly se v popředí: učení nabývá vší síly své a určitosti teprvé, když udrželo se pokolení od pokolení, bylo posvěceno časem a stalo se předsudkem. V XVI. století každé město mělo jiné učení, množstvím odstínův a výkladů tvořil se nepřetržitý řetěz mezi Římem a Vittenberkem; z toho vyplynulo přesvědčení, že i na poli vědeckém byla možna shoda.

Zajímavý příklad tohoto dlouhého trvání ideí umírněných a smířlivých, jimiž pouze vysvětliti lze zvláštní dějiny prvotního protestantství, vidíme v tom, co děje se v jedné ze zemí koruny české, v Slezsku. Reformace pronikla sem velmi záhy a uchvátila velmi rychle velikou většinu obyvatelův; ale více než čtvrt století uplynulo, než uvědomili si význam a dosah volby své. Rozkol děje se znenáhla, velmi zvolna a velice opatrně; nejen protestanté po dlouhý čas tvrdí, že neoddělují se od církve, ale ani kněží, ač znepokojeni jsou ovšem ustanoveními ohrožujícími statky jejich neb aspoň obmezujícími moc jejich, s rozkolníky nezacházejí jako s odbojníky a nevylučují jich ze společnosti věřících; téměř až do roku 1550, když již většina far byla osazena od kněží ženatých, biskup Vratislavský dle jména zůstává stále náčelníkem všeho duchovenstva domácího.[1]

V Čechách události rozvíjely se za podobných okolností; učení Lutherovo, jež ostatně nepředstavilo se hned od počátku docela jasně, poznáváno bylo jen znenáhla, a jestliže šlechta a města blížily se ku protestantismu, hlavním důvodem toho nebylo zajisté ospravedlnění z víry. Zápas počal mezi dvojím smýšlením a dvojím směrem, a nikoli mezi dvojím vyznáním, nebo spíše rozdíly letor a povah, jež skrytě trvají ve všech společnostech a ve všech vyznáních, a jež tolikrát ukázaly se ve straně husitské, nalezly nové živly a jako nové záminky v Lutherově vyznání víry. Jedni, bázlivější, oddáni jsouce tradici, zachovávali věrnost starým řádům a posvátným obřadům; druzí, smělejší a důslednější, radostně přijali nauky německé. V obratu tom viděli přede vším prostředek, kterým by vyšli z lichého postavení a vyhnuli se poslušenství, které třeba trvalo jen dle jména, nicméně bylo stálou příčinou nesnází a pohoršení; na nejvýše lze říci, že

[1] Tyto události jasně líčí Grünhagen, Geschichte Schlesiens II. str. 5. Velikou službu koncilium Tridentské prokázalo církvi římské tím, že »zbořilo most mezi kacířstvím a pravověřím«; proto teprve okolo roku 1560 zastaven jest pokrok reformace.

poměrně mírný a konservativní ráz reformace německé podporoval rozšíření její tím, že uspokojoval svědomí. Ostatně protivníci i stoupenci Lutherovi stejně tvrdili, že jsou věrnými žáky Husovými, a celkem měli pravdu. Není pochyby, že Hus, jak jeví se nám ve spisech svých, zajisté byl by s rozhorlením zavrhl důsledky, jež více méně nezvratně čerpány byly ze slov jeho; ale prohlášením práva svědomí v skutku otevřel cestu všem revindikacím, a oprava mravní, o niž usiloval, byla nemožná, dokud neodložila se bázlivost, ve které tápalo se po století.

Pokrokáři měli nejen prospěch mravní, ale i patrný prospěch hmotný, jestliže se vydávali za pravé dědice husitův. Až do vítězství reakce katolické, ačkoli veliká většina národa opravdu obrátila se ku protestantství, v Čechách nemluví se o lutheranech, než jen o utraquistech; jméno zachovává se, i když upuštěno bylo od věci. Děje se tak proto, že reformovaní nechtějí připraviti se o prospěchy, jaké pojišťuje vždy držení stoleté. Stará církev národní při vší nedokonalosti svého zřízení tvořila přece pohodlný podklad a sílu, kterou zůstaviti protivníkům bylo nemoudré. Boj, kterýž o tuto věc počal v Čechách, není nepodoben zápasu, který strhl se mezi protestanty ve Francii, mezi orthodoxy a liberaly; obojí stejně prohlašujíce se za staré kalvinisty, jejichž dogmata zachovávají oni a ducha tito, hledí zachovati si výhody zřízení zděděného a stvrzení veřejného. — Utraquism ve státě nabyl postavení zákonného, kompaktata tvořila nerozdílnou část privilegií zemských, kdežto jinak zákon zakazoval a trestal novoty a kacířství. Proto lutherani všemožně usilovali zmocniti se konsistoře, osazujíce ji lidmi přejícími učení vittenberskému, a úchvaty své hleděli zakrýti privilegiemi udělenými utraquismu. Nepřátelé reformace velmi záhy prohlédli tuto taktiku a odpověděli podobným tahem: panovníci, aby mohli se opříti pokroku nauk radikalních, stali se ochránci víry národní a vší mocí podporovali staré kacířství, proti němuž tak dlouho byli bojovali.

Tato politika protestantům českým byla jaksi uložena situací, ale vyplývaly z ní těžké nesnáze. Reformace německá celkem nezpůsobila bezprostředně valné zlepšení mravův a povznesení duchů. Kde původ má tato poměrná jalovost mravní? — Zajisté příčiny její byly různé a hojné: povaha samého náčelníka, srdcem a duchem nejznamenitějšího mezi původci hnutí za této doby, ale — a snad právě proto — obsáhlejší, méně vyžadující, lidštější; myšlenky jím hlásané a ona svoboda křesťanská, která těsným výkladem měnila se

v jakousi odevzdanost do hříchu; příliš veliký úkol panstva a převaha hmotných prospěchův; obecné poměry Německa nakaženého příliš dlouhým bezvládím. Buď jak buď, protestantism lutheranský nedal příliš mocného popudu k dobru: málo zbudil hrdin a méně ještě světců: s toho hlediska vyniká nad něj kalvinism i husitism.

Nad hořejším Labem lutheranism nezlepšuje se šířením svým. Nejen nejpověstnější věrozvěstové jeho, Cahera a Mystopol, jsou jen dobrodruhové bez přesvědčení a bez ceny mravní, nýbrž i církev od nich zakládaná, vždy strádá tímto pochybným původem. Čeští lutherani vždy jeví více ctižádosti než vroucnosti, více nesnášelivosti než odhodlanosti. Náčelníci jejich dychtí více po hodnostech nežli po mučennictví. Historik neodvažuje se voliti mezi nimi a katolíky, tak podobný cíl sledují a podobnými zbraněmi zápasí; pokud trvá boj, třeba jaksi přemáhati se, bychom nezapomínali, že Lutherani celkem jsou přece bojovníky — třeba nehodnými — za svobodu a pokrok; sympathie dostane se jim teprve v době zkoušky.

Okolí a čas působily zajisté nepřekonatelně na protestanty české: v malicherných hádkách ochablo nadšení náboženské a poklesly mysli, novou mízou nebyl ještě zmlazen tento příliš vysílený organism. I cáry staré církve národní, kterými přiodívati se pokládali za nutné, přispěly ještě k jich mravnímu úpadu. Přinuceni jsouce stále přetvářeti se, utíkali se k dvojakosti a dvojsmyslnosti, v této bídné politice utráceli část své důstojnosti a statečnosti. Neodvážili se nikdy vyznati víru svou, nebo správněji řečeno, neměli nikdy přesného a úplného vyznání víry. Neštěstím jistých situací bývá, že mysli nízké v nich si libují a duše šlechetné jimi se kazí. Protestanté čeští byli příliš vypočítaví, málo nadšení, příliš úskoční a obmyslní. Na sektu náboženskou upomínali jen nesnášelivostí svou; se všech druhých hledisk byli jen stranou politickou.

Z počátku zdálo se, že přejí jim události. Dle pověsti velmi pochybné Ludvík Jagielovec nebyl prý protivník reformace; však buď jak buď, muži, kterým za převratu roku 1523 svěřil správu Prahy, Hlavsa, Sobek a j., byli celkem nakloněni novým ideám a povzbuzováni od nejvyššího purkrabí Jana z Vartenberka. Na sjezdu stavů podobojích (1524) přijaty byly velmi vážné změny: mše, zachovaná na památku umučení Kristova, jest zjednodušena a sloužena bude českým jazykem; nepožaduje se vystavování svátosti a zakazují se mše nájemné a pověrné, zavržena jest tradice jakožto pravidlo víry, spisy Husovy a druhých mistrů mají závaznou moc toliko, srovnávají-li

se s písmem. Cahera žádal, aby kněžím dovoleno bylo ženiti se, ale návrh jeho byl, ne-li odmítnut, aspoň odročen.[1] — Spoléháno na dobrou vůli administratorův, aby znenáhla dokonali přeměnu, ale krok vykonaný byl rozhodný: jestliže by žádná příhoda nepřekvapila, veta bylo po utraquismu.

Tyto přeměny týkaly se hlavně zevnějších výkonů náboženských a obřadů bohoslužebných. Veliké pohnutí bylo v Praze. Lid lpěl tu na zevnějšku: »Jeho pověra a modlářství,« píše vrstevník té doby,[2] »jsou pošetilejší ještě a nenapravitelnější než u Římanů.« Odporem, který nebývá neobyčejný, lid pražský s úplnou nevázaností duševní a s naprostou kolísavostí učení spojoval vášnivou oddanost ku posvátným formám. Vášně náboženské byly rozhořčovány hádkami a odchylkami posledních let. Národní cit lidu byl dotknut uváděním náboženství německého a v nových obřadech spatřována urážka památky Husovy. Uražená ctižádost vykořistila toto smýšlení.

Noví konšelé strany pokročilé, králem jmenovaní, hned od počátku nebyli jaksi oblíbeni. Starý administrator Korambus, kterýž ustoupiti musil stoupencům Lutherovým, byl jedním z původců sloučení všech tří měst Pražských v jednu obec; v trojici jsou tři osoby, vykládal, a jediný Bůh, Bůh nestvořil tři světy, ale jediný, proč bychom nenásledovali úmyslů Prozřetelnosti? — Těchto upomínek bylo obratně užito od stoupenců Paškových.

Vůči těmto úskokům pokrokáři škodili si jak svou svárlivostí tak svou bázlivostí; proto za voleb nových protivníci jejich odňali jim přední úřady. Vítězové jmenovali výbor, jemuž uložen byl výklad dvaceti článků přijatých na posledním sjezdu strany podobojí: obnoveny byly dávné obřady, processí, vystavování svátosti, pozdvihování hostie. Cahera zpozoroval ihned obrat větru i obrátil podle něho svůj plášť: »Ve svých skutcích i slovech hleděl jen zalíbiti se lidu.« Na výčitky přátel svých, na žaloby Lutherovy odpovídal, že navštívil mnicha toliko proto, aby prohlédna ho, mohl jej lépe potírati. Aby záruku dal novým spojencům svým, povolal zpět Koramba a vypověděnce, vypudil z města kazatele, kteří nepřestávali šířiti učení protestantské, lísal se ku katolíkům, navštěvoval kanovníky a stal se

[1] Gindely, Geschichte der böhm. Brüder I., str. 170. [*Snesení sjezdu toho viz v Bartošově Kronice Pražské str. 24—30.*]

[2] Jiří Písecký, uvedený od Palackého V. 2., str. 458.

jedním z nejhorlivějších prostředkovatelů shody s Římem.[1] Nezměnil cíle svého, i dále dychtil po arcibiskupství Pražském, ale nyní doufal, že obdrží je od papeže.

Pokrokáři však zachovávali ještě důležitá místa, a staroverci necítili se dosti pevnými. Dne 8. srpna 1524 vystřehli purkmistra Brikcího z Licka, že lid sbírá se zbrojně na Malé Straně. Brikcí z Licka svolal radu, aby chopila se potřebných prostředkův, ale zprávy rychtářů městských neoznamovaly žádného nepořádku, a konšelé upokojení hned se rozešli.

Náčelníci strany konservativní nedostavili se do schůze; roztrousili pověst, že poplach purkmistrův byl toliko záminkou, a pravým cílem shromáždění že bylo způsobiti převrat v obci a pobiti ty, kteří nechtěli upustiti od náboženství otců svých. Lid popuzený od náhončích Paškových běžel na radnici; v čele nejzuřivějších Ziga Vaníčkovic, spoluvinník Paškův, přepadl síň radní, přednesl velmi prudkou žalobu proti stoupencům Lutherovým a vzal u vězení přední členy strany protestantské. Ani prostřednictví Karla Minsterberského, ba ani zakročení královo neuchránilo jich od vyhnanství. Matěj poustevník napsal Caherovi list velmi důtklivý a přísný; byl vržen do vězení, z něhož teprve po jednoroční vazbě vyšel, aby byl z města vypověděn.[2]

Všeliké novoty byly přísně zakázány a pravá hrůza skličovala město. O sto let později katolíci mohli jen v platnost uváděti nálezy, o kterých tovaryši Paškovi usnesli se proti pokrokářům. — Obyvatelé pražští musili před úřady přiznati se k víře kališnické; kdo nechtěl, byl vypověděn. Pro příště každý, komu nebude lze dokázati, že kněz potvrzený konsistoří řádně požehnal sňatek rodičů jeho, bude pokládán za nemanželského a nebude připuštěn do žádného cechu. Kdo by po druhé přijal křest, bude v obličeji poznamenán žhavým železem a z města vyhnán;[3] trest smrti ustanoven těm, kdo by rozšiřovali cizí učení.

[1] Viz prameny uveřejněné od Rezka v Pojednáních král. čes. společnosti nauk VI. řady díl 11 B. (Kronika Nejmenovaného str. 13 a násl., str. 22 a násl.)

[2] Kronika Bartoše Písaře str. 161. List br. Matěje uveřejněn byl ve Výboru II., str. 128.

[3] Tento článek směřoval proti bratřím, u nichž obyčej znovu křtíti neofyty zachoval se, aspoň částečně, ještě několik let.

Tato usnesení jsou ještě tím ohavnější, že nelze jich omluviti fanatismem. »Vůči těmto věrným žákům Kristovým, píše Jiří Písecký, byl každý dobrým křesťanem, jestliže klopil peníze, jakmile nechtěl platiti, kacířství bylo patrno. K nahnání strachu zuřili i proti chudým, vyháněli je potupně z města, znamenali je železem rozžhaveným, posílali je na hranici«[1] V skutku událo se několik poprav.

Cahera po několik let vzdoroval opovržení všech čestných lidí i hněvu královu; konečně roku 1529 přikázáno mu, aby v jednom dni opustil město a v šesti dnech Čechy. Ferdinand svou náklonností náboženskou blížil se sice velmi straně Paškově, ale přede vším šlo mu o to, aby utišil mysli a zbavil se smělých pobuřovatelů. Žalostný konec tolika krásných snů! Cahera vypuzen byv z Míšně, kde kníže Jiří nechtěl ho přijmouti, vyobcován z Norimberka, bez přátel, beze cti usadil se v Ansbachu, oženil se a umřel jako hospodský.

Ačkoli představitelé starého utraquismu nevynikali mravní hodností a ač panství jejich netrvalo dlouho, přece toto intermezzo bylo velice osudné. Pokrokáři majíce v moci Prahu a vládnouce většinou v konsistoři, lehce byli by strhli massu národa, a přeměnou nebyl by zbuzen ani boj ani pohoršení. Ale nyní naopak Praha vymkla se jim na dlouhý čas: příliš živé byly tu tradice; ostatně králové drželi ji na úzdě; od té doby jsouc rozdělena kolísala a ku protestantství přistupovala toliko s ohradami a výhradami. Její neutralitou nebo bázlivostí byla velice oslabována horlivost a smělost novotářů, kdežto nepřátelství konsistoře hnalo je do postavení lichého a stavělo je jaksi mimo zákon. Postup reformace nebyl zastaven, ale revoluce dála se nahodile, bez programu, bez plánu a na místě, aby oživena byla církev národní, přibylo ještě zmatku a bezvládí.

Však nová víra šířila se dosti rychle. Ku propagandě učení lutheranského vše přispívalo, smýšlení vznešené i ohledy malicherné, nejbídnější a nejšlechetnější vášně. Při nedostatku kněží — jenž byl chronickým neduhem utraquismu — vysvěcení docházeli všickni kandidati, nechť přišli odkudkoli, školmistři, staří úředníci, dobrodruzi; mravnost jejich byla malá, a nevědomost veliká.[2] Většině těchto

[1] Viz Palackého V. 2, str. 472

[2] O stavu duchovenstva utraquistického viz Borového Jednání a dopisy konsistoře katolické i utraquistické (Praha 1868—1869). Listy konsistoře utraquistické psány jsou obyčejně česky, listy konsistoře katolické latinsky nebo německy. Vzácný to pramen ku poznání stavu náboženského v Čechách za vlády Ferdinandovy.

nahodilých kněží latina byla na překážku; na místo ní rádi zaváděli češtinu nebo němčinu. Jejich theologické vzdělání bylo tak skrovné, že přijali často nová dogmata, netušíce ani, že odchylují se od katolictví; mnozí bez zlého úmyslu pouze a prostě kázali slova Lutherova. — Mnoho obcí bývalo u velikých nesnázích, když šlo o znovuosazení fary jejich; na jejich zoufalé volání konsistoř nedávala odpovědi; jen stěží podařilo se opatřiti místa nejdůležitější; přijímali rádi mnichy zběhlé, kteří přicházeli z Němec, nevědouce co počíti se svou svobodou a šťastni bývali, že nalezli skývu chleba. Jaké byly mravy tohoto kněžstva podloudného a sobě samému zůstaveného? Každý uhodne. — Doufalo se, že zrušením coelibatu potlačena bude hlavní příčina pohoršení, a mnohý měšťan pomýšlel při tom na své dcery dospělé. — Při hranicích prospívaly propagandě časté styky s Německem, společný jazyk a kmen. Některá města, která husitství odporovala nejprudčeji, nyní první volala kazatele lutheranské. — Ostatně působila výmluvnost Lutherova, všeobecný proud a kouzlo řeči. Tu a tam, hlavně v massách lidu oživovalo se utlumené nadšení náboženské; staré formule, zanedbávané od utraquistů, budily naděje v hloubi srdcí tak dlouho živené: svoboda slova božího, návrat církve Kristovy, evangelium, více nebylo potřebí k rozohnění duší prostých a něžných.

Působením příčin tak hojných a různých požár velice se vzmáhá, roste víc a víc. Protestantism bez odporu zachvacuje město po městě, Český Brod, kde již roku 1518 staré obřady jsou zničeny; Litoměřice, kde vzchází sémě zaseté Caherou; Trutnov, kam r. 1524 nový farář přivádí manželku svou; Žitava, kde mistr Vavřinec Heidenreich káže čisté slovo boží; potom, o něco později, velmi rychle Budějovice, Tachov, Kolín a j.[1] Za odboje protestantů českých roku 1547 pouze pět měst neúčastnilo se vzpoury: Plzeň, Budějovice, Most, Ústí a Cheb; i většina těchto měst byla již velmi silně zasažena kacířstvím a některá brzo přecházejí ku protestantství;[2] o udržení katolictví nebo kališnictví pečují pouze králové.

[1] Viz Frinda, Die Kirchengeschichte Böhmens IV. str. 106 a násl. Frind byl kanovníkem pražským a nepřál nijak lutheranům. Z událostí uváděných vyvozuje úsudky poněkud příliš všeobecné a zvláště nevšímá si dosti okolností, za kterých vzmohla se reformace česká. Ale spis jeho zasluhuje pozornosti, a nelze popírati, že dnes nemůžeme se spokojiti nejasnými obranami spisovatelů protestantských.

[2] V Ústí, jednom z posledních měst, která přistoupila k reformaci, přívrženci Lutherovi jsou tak četní, že roku 1562 podkomoří nařizuje, aby nebyl přijímán

Na venkově hnutí děje se stejně rychle a obecně, nanejvýš méně bezděčně a méně upřímně; působí tu více vypočítavost, věřící přistupují méně dobrovolně. Šlechta užívá příležitosti, aby své moci úplněji podrobila kněze, neb aby uchvátila zbytky statků duchovních, kteréž unikly dosud jejich lakotě; nedostatek řádných kandidatů jest jim záminkou, a znamenité kněze nalézají v mniších zběhlých nebo vypuzených z klášterů, kteří přicházejí zděšeni, zmateni, ochotni vykonávati všeliké dané rozkazy. U několika málo šlechticův obrat děje se z pohnutek čistších, z upřímné zbožnosti, z odporu k vyznání formalistickému a prázdnému, z prozíravého vlastenectví; ale všickni, buď důvod jejich rozhodnutí jaký buď, neobávají se překročiti práva svá, nutí-li poddané ke změně víry.

Svoboda svědomí vyšla ze zápasů, které následovaly po reformaci, ale není přímým důsledkem protestantismu. Poddaný musí následovati vrchnosti své: cujus regio, ejus et religio; zásady té užíváno s touže přísností a s týmž klidem duševním jak od lutheranů tak od katolíků. Tři rodové panští odňali katolictví celé severní Čechy.

Snadno lze domysliti se, že nedálo se to vždy bez těžkosti. Sedláci, jsouce přinucováni takto k opouštění víry své, nepodávají se vždy ochotně, nechtějí do kostela a chodí do okolních osad obcovat svým obvyklým obřadům; někdy shromažďují se na polích a v lesích, aby se k bohu modlili dle svého způsobu.[1] Z toho soudilo se, že vítězství reformace bylo spíše domnělé nežli skutečné, a že zachovaly se důležité menšiny katolické, které reakci XVII. století přijaly jako vysvobození. — V poměrech tak všeobecných patrno je přehánění. Objasňuje-li chování šlechty způsobem drsným následky poddanství a dokazuje-li, jak bědnou představu měli tehdáž o svobodě a důstojnosti lidské, nesmíme přece obraz líčiti barvami příliš temnými. Prameny nevypravují ani o popravách, ani o houfném vypovídání, ani o nějakém stíhání, a urážkou pravdy bylo by přirovnávati zavádění protestantství ku vítězství katolíků po roce 1620. Svědomí nové doby

a trpěn v městě žádný kazatel lutheranský. Rozkazem takovým ovšem nezastaven ani nezmenšen pokrok kacířství. Srovnej Wolkana, Beiträge zu einer Geschichte der Reformation in Böhmen; — I. Das Dekanat Aussig. Praha 1886 str. 4.

[1] Frind str. 115. Jindy pán, hledě nakloniti si poddané své, rozděloval mezi své lidi statky duchovenské. Wolkan str. 4.

stalo se citlivější, a právem uráží se řádem, který hrstce šlechticů přiznával právo masse lidu ukládati vyznání své, ale i tyranství má své stupně, a v XVI. století nemůže se mluviti o tyranství — na nejvýš o nátlaku mravním. Příklad měst jasně vyznačuje směr ovládající duchy; v zavedení nového vyznání jak měšťané tak sedláci viděli vůbec naději pokroku hmotného a mravního; bez velikého nadšení, ale bez odporu přijali proměnu jim ukládanou. — Jestliže však protestantism na duchy nepůsobil dosti pronikavě, příčina toho snad záleží v tom, že věřící byli toliko svědky revoluce; a jestliže proti vojákům Ferdinanda II. nebyli uchváceni hrdinstvím bratrstev Žižkových, stalo se tak proto, že uvykli si na jiné skládati péči o správu osudu svého a duší svých.

Spravedlivo jest také připomenouti, že reformace, zaražená ve svém rozvoji pronásledováním a válkami občanskými, byla potlačena dříve, než vydala své ovoce nejchutnější. V jejím životě tak krátkém a tak bouřlivém vliv, jakým působí na věřící, čím hlouběji vniká do srdcí, jeví se tím blahodárněji: v trojí veliké krisi, již přetrvala roku 1547, 1575 a 1618 bojovníci, kteří povstávají na obranu její, celkem zůstávají nedostateční, ale počet mučenníků jejích vzrůstá a mravní cena přívrženců jejích se zvyšuje, a cc jsou tři staletí pro náboženství a národ! Není pochyby, že protestantism český, kdyby osud byl popřál jemu delšího trvání, byl by sprostil se svého kalu, a historie, jež často ráda bývá přísná vůči němu, zajisté byla by nespravedlivou, kdyby stále nepřipomínala, že utonul v bouři dříve, než úrodné zárodky svobody a osobní důstojnosti, v něm obsažené, mohly dospěti k úplnému rozvoji svému.

Zatím vniknutí učení lutheranského nepřispělo zajisté k zlepšení hmotného a mravního stavu země. Nikdy nebylo zmatku většího. Osazováním velikého počtu far kněžími ženatými nebo cizími oslabena byla ještě víc autorita konsistoře. Nebylo žádné hierarchie, žádného řádu společného. Rozvrat rozmnožován i způsobem, jak prováděla se revoluce, postupně a pomalu; obce neobracely se najednou ku protestantismu, ale znenáhla opouštěly ten neb onen obřad, měnily jisté formule; změny dějí se tak nenápadně, že často nelze říci, kdy osada přestává býti utraquistickou a stává se evangelickou. Ves ode vsi různily se vyznání a víra. Kněží, přišlí ze všech konců světa, přidávali se k stranám nejrůznějším. Po žácích Lutherových přišli žáci Zwingliho, potom Kalvínovi, nehledě ku představitelům všelikých sekt,

jimiž jen se hemžilo.[1] Vyslanec benátský okolo polovice XVI. století počítá, že v Německu jest sedmdesáte sekt protestantských; ze všeho toho pochází prý takový zmatek, že většina obyvatelů prošla pěti nebo šesti vyznáními, a mnozí nevědouce, čeho se chopiti ani čemu věřiti, konečně nevěřili zhola ničemu. Tato nevázanost náboženská zhubila v nich úctu k zákonům a panovníkům.[2] — Zmotanější ještě chaos byl v Čechách.

Pokrokáři, aby vytrhli se z nesnesitelného postavení, sotva že se zbavili Cahery, pokusili se opět sáhnouti na konsistoř. Na obranu svou staří utraquisté sblížili se s katoliky, ale všechno jejich úsilí bylo by marno bývalo, kdyby v králi nebyli nalezli nenadálého ochrance.

Ferdinand byl vroucí katolík. Giacomo Soranzo vypravuje, že denně přítomen býval dvěma mšem, zpovídal se a přijímal desetkrát za rok, chodil v processí každý pátek.[3] Ze Španěl přinesl si víru poněkud bojovnou; ale zkušeností zmírnila se horlivost jeho. Nebyl nijak fanatikem. Ostatně za té doby není ani panovníků fanatických. Velmi rádi přenášíváme idee přítomnosti do minulosti, na příklad domýšlíme-li se, že reformace od počátku svého zbudila zuřivý hněv a nesmiřitelné záští. Nikoliv; ani protestanté ani katolíci nevěřili v roztržku nenapravitelnou, ale nejochotněji vyhledávali nějaký modus vivendi. — Není-li to chvíle, kdy sami kardinalové rádi chtěli připustiti ospravedlnění z víry? — Několika ústupky podružnými, potlačením nejpohoršlivějších zlořádů bylo by přinavráceno hojně rozkolníků; mnoho duchovních, důstojenstvím, vzděláním a ctností vynikajících, žádalo, aby papež některými obětmi zachránil jednotu křesťanství. Roztržka úplná nastala teprve po konciliu Tridentském, kde církev vlivem jesuitův odmítla všelikou změnu, laikům odepřela právo vměšovati se do správy její, přesně stanovila dogma a jasně vytkla rozdíly, jimiž vzdáleni jsou od ní nespokojenci. V této době také čelí odboji, chápe se opět vedení duchů, přívržence své ponouká k posvátné zuřivosti a k svaté válce ozbrojuje některé panovníky evropské.

[1] »Každý pán«, praví Rezek, »na statcích svých dělal co chtěl, zejmena vydával bohoslužebné řády dle libosti a faráři rovněž.« Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách. Praha 1887 I. 13.

[2] Fiedler str. 190.

[3] Ibidem str. 215 r. 1563. Stářím snad císař stal se poněkud nábožnějším.

U panovníků první polovice XVI. století není žádné stopy onoho nadšení křižáckého a oné chladné krutosti, kterou vyznačují se někteří nástupci jejich. I ti, kteří nezrazují papežství, dlouho váhají, vyjednávají, a přesvědčení náboženské není vždy rozhodnou příčinou jejich nestálé věrnosti. — Prostředky násilné protiví se jim. V Augšpurku markrabí Jiří Krňovský praví ku Karlu V., že raději hlavu svou položí na popravišti, než odřekne se slova božího: žádných hlav, milé kníže, řekl mu laskavě císař, žádných hlav.[1]

Snad více ještě nežli Karlu V. také bratru jeho Ferdinandovi protivil se zcela všeliký boj na život a na smrt; vyznání předložené Melanchtonem na sněmě Augšpurském nepůsobilo naň nepříznivě. Úzkostlivé pravověří nedotýkalo se ho, a horlivost, s jakou Pašek a Cahera vynasnažovali se o smír utraquistů s kurií, nezjednala jim ochrany jeho. Nepopíratelné držení moci skoro vždy přivádí u věřících jistou lhostejnost dogmatickou a jakýsi skepticism: pouze nebezpečím a bojem způsobena znenáhla nesnášelivost a vášeň, a bylo k tomu třeba dosti dlouhého času. Filip II. bude spíše katolík než král, Ferdinand I. byl přede vším král. Jenom že politikou a prospěchem moci své puzen byl vždy více na stranu Říma.

Z prvu náklonností svou, povinností a výpočítavostí byl spojencem bratra svého. V Němcích císař neustále narážel na odpor protestantův; ať šlo o Francouze neb Turky, evangelíci — jestliže nespojovali se s nepřáteli — aspoň odpírali mu pomoc. Shoda Habsburků s kurií nebyla vždy upřímná, ale Ferdinand nemohl pomýšleti na roztržku; potřebovalť příliš její podpory mravní a jejích příspěvků peněžitých. V zemi, kde jednota panovníka s duchovenstvem nikdy nebyla opravdu porušena, všeliké oslabení moci duchovní zasahovalo panovníka. Reformace učinila pokrok nejrychlejší v Uhřích a v Rakousích; kdo byli jejími nejráznějšími představiteli? Náčelníci opposice, páni, kteří v ní viděli hlavně prostředek k rozmožení svého bohatství a svého vlivu. Moc královská neměla zajisté žádného prospěchu, jestliže statky duchovní uchvátila šlechta, nebo jestliže moc vykonávaná nad poddanými jejími vzrostla ještě autoritou, kterouž osobovala si nad kněžstvem.

Je tudíž zcela přirozeno, že Ferdinand hleděl vzepříti se revoluci která děla se před očima jeho. V Čechách směr jeho jednání

[1] Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation III. 258.

jasně byl vyznačen: v náboženství užije postupu, který jemu tak dobře vydařil se v politice; šetřiti bude smluv, vykládaje je ve svůj prospěch, a zapoví všeliké podezřelé novoty. Postavil se na půdu kompaktat, kryl se zřízením zemským, tvářil se jako ochránce zákona a náboženství národního proti těm, kdož utraquism zachovávali toliko na oko. Postup to velmi obratný: nejen pokrokáři od té doby jevili se jako buřiči, ale král přidružoval k sobě všecky bázlivé, umírněné a přírůstkem důležitým rozmnožoval hrstku katolíků, kteří sami o sobě nemohli podstoupiti boj.

Na sněmě r. 1537 vytkl velmi jasně stanovisko, které hodlal zaujmouti: mnoho prý jest nepořádků ve věcech náboženství; mnozí vydávají se za utraquisty a v skutku nejsou ani utraquisty ani katolíky, — i žádal, aby stavové zachovávali kompaktata, jakož i on sám zavázal se zjednati jim platnost. Většina sněmu přijala toto prohlášení s význačnou chladností.[1] Co nám do kompaktat? namítali někteří páni; jimi nechceme se řiditi, ale slovem Páně. Návrh, jaký stavové předložili králi o uspořádání církve české, nejen nepřipravoval smír s Římem, ale byl by zůstavil volnou cestu šíření se protestantství. Ferdinand byl velmi nespokojen, ale těžká a nešťastná válka počala opět se Solimanem, a zatím co zaměstnán byl událostmi uherskými, lutherani rázně prováděli úmysly své.

Po několik let stavové lutheranští osazovali konsistoř kněžími, kteří přáli novotám. Roku 1541 zvolili za administratora faráře od sv. Mikuláše Jana Mystopola, v jehož ráznost měli plnou důvěru. Byl to nový Cahera: nerozvážlivý a zbabělý, nepokojný a nestálý, nemaje ani pravého přesvědčení, ani skutečného nadání, svou věc poškodil přílišnou horlivostí, porušil ji nesnášelivostí a zradil ji ve chvíli nebezpečenství. Zatím byl nástrojem velmi poddajným, vždy ochoten jsa chopiti se iniciativy v opatřeních, jakých přáli si stavové. Roku 1543 Mystopol shromáždil kněžstvo pod obojí a předložil mu několik otázek: Je-li mše obětí? Sluší-li vzývati svaté? Docházíme-li spasení vírou čili skutky? — Starý obřad národní v duchovenstvu měl ještě velký počet stoupenců; strana konservativní

[1] Gindely, Geschichte der böhmischen Brüder I., 241. Srovnej proslulý list Ferdinandův Jaroslavovi z Pernšteina: Jestliže obviňován jest, že porušil náboženské svobody zemské, je to utrhání na cti; ale jsou lidé v Čechách a na Moravě, kteří nevěří ani v Boha, ani v svátosti, ani ve vzkříšení z mrtvých. Nemůže jich trpěti v zemích svých, tím méně, ježto nesnáší bludů stoupenců Lutherových nebo Zwingliho. (Buchholz IV., 458.)

byla vedena ráznými náčelníky, opatem kláštera emauského Janem Nožičkou, děkanem kouřimským Bartoškem a přede vším farářem svatohavelským Pavlem Bydžovským, jenž po několik let pronásledoval udavačstvím svým kacíře a pro přílišnou horlivost svou byl i úřadu svého zbaven[1]; spoléhali na podporu krále, velmi nespokojeného tímto shromážděním duchovenstva, jež mu nebylo ani ohlášeno. Zbylou vážností k minulosti a také drsným jaksi způsobem otázek byla zaražena většina. Prohlásila sice, že mše není obětí, ale o druhých obou kusech, ačkoli lutheranů zjevně bylo mnohem více, rozpakovala se rozhodnouti. Mystopol na pomoc si povolal laiky. Shromáždění vyhnulo se otázkám dogmatickým, ale usneslo se o potlačení obřadů původu lidského — mše, processí, vystavování svátosti oltářní, modliteb za mrtvé, vzývání svatých a j.

Král nálezům synodu odepřel schválení. Když mu byly předloženy, odpověděl na ně toliko zasláním opisu kompaktat. — Mystopol rozhodl se, že nebude konati processí obvyklé o svátku Husově. Zda král přikáže obřad, církví zavržený? a jestliže nezakročí, hradba je stečena. Ferdinand prohlédl léčku: málo staral se o koncilium Kostnické, víc o své vlastní právo; Mystopol, přinucen byv vésti průvod, hněvu svému ulevil v prudkém kázaní: byl obeslán před krále spolu s jedním stoupencem svým, Václavem Mitmánkem. Ten byl také ducha nepokojného, prošel mnoho zemí a změnil mnoho vyznání. Z Jednoty přešel ku protestantismu oblíbiv si, jak vypravuje jeden z protivníků jeho, »více prý svobodu těla pode jménem a zástěrkou svobody křesťanské«. Po mnohých cestách vrátil se do Prahy, stal se utraquistou a byl jmenován členem konsistoře (1540). Měl dosti smělosti i vzdělání a v příhodné chvíli užíval dřívější víry své: bratr mluvil z něho, a nikoli lutheran, když řekl Ferdinandovi, že úkolem panovníků jest, aby chránili svých poddaných proti nepřátelům zahraničným, a nikoliv aby spravovali víru jejich, že »jsou od Boha ustanoveni k řízení věcí světských a nikoli duchovních«. Král poslouchal bez námitek: věděl, kdy na něho dojde. Páni, kteří poháněli Mystopola, poznali brzo, že hra stává se nebezpečnou, i vzdálili se z města; rada pražská byla obnovena a členové podezřelí z náklonnosti k administratorovi odstraněni. Mystopol nijak nebažil po mučennictví: byv opuštěn od stavů, poddal se a slíbil, že bez nového k tomu svolení nebude více kázati; Mitmánek byl vypověděn. Ferdi-

[1] Jirečkova Rukověť I. str. 113—117.

nand povzbuzen byv lehkým úspěchem svým, rozkázal, aby nebyli trpěni kněží ženatí. Starověrný utraquism jásal, a v kostelích jeho faráři chválou zahrnovali panovníka spravedlivého a moudrého, kterého Bůh zbudil na vyhlazení bludu.

Brzo však bylo na jevě, že jestli protestanté nejsou ani dosti silní, ani dosti smělí k vykonání svých ctižádostivých záměrů, není přece nijak snadno odníti jim půdu získanou. Šlechta na statcích svých nedbala zhola rozkazů královských; v Praze veřejné mínění velmi bylo pobouřeno; válka v Uhřích stále trvala, tak že doba nebyla vhodnou k popuzení odboje. Jestliže někteří muži v okolí Ferdinandově z přesvědčení nebo z vypočítavosti jevili velkou horlivost, jiní obávali se počátku nové doby válek občanských. Když dvě strany náboženské dlouho trvají vedle sebe, strana mírných, skeptikův a bázlivců velmi rychle dospívá k myšlence o snášelivosti. I mezi katolíky oprávněné hlasy odporučovaly snášelivost. Ferdinand zastaviv se, dovolil Mystopolovi znovu kázati a osvědčoval úctu svou náboženským svobodám zemským.

Obě strany celkem zachovávaly své postavení. V těchto prvních půtkách zkoušely své síly: ani jedni ani druzí nepouštěli se daleko, protože znali neustupnost protivníků svých, a sázka byla příliš veliká, aby slepě odvážili se boje. Pokrokáři na příště věděli, jak postupovati; k dosažení svých cílů spoléhají již jen na násilí; straně katolíkův a starých kališníků pomáhati budou všecky síly, jimiž vládne obnovená moc královská. Nezdarem svým stavové spíše byli rozhořčeni nežli postrašeni: k četným příčinám nespokojenosti s králem přistoupila ještě jiná, palčivější. Nebylo možno žádného narovnání mezi králem, jenž uznával toliko opravy, schválené od stolice papežské, a mezi stavy, kteří především pomýšleli na plné odtržení své od Říma. Konflikt nebezpečný a žalostný, protože v zápětí měl osudnou roztržku národa s panovníkem, a protože tento musil se státi pouhým nástrojem menšiny. Představme si, že by Jindřich IV. tvrdošijně ukládal protestantism Francii! Za takovýchto okolností král nebo národ musil podlehnouti; jen jedno rozřešení bylo možné, buď změna dynastie nebo vyhubení kacířů, to jest národa.

Lutherani, jakkoliv oprávněné byly požadavky jejich, nebyli příliš bojovni. Vedl je stav panský, jemuž zatím nebylo se obávati velkých změn, a jenž dosti vlažné jsa víry, prohlédal nebezpečí všelikého dobrodružství. Hlasovati, usnášeti se a voliti proti přání Ferdinandovu, osazovati fary kněžími ženatými: budiž; předchozími

událostmi byli k tomu oprávněni, a nebezpečenství nehrozilo veliké. Ale nemínili pustiti se do zjevného boje s králem, spoléhali na čas a náhodu, obávali se neopatrnosti, jejíž následky mohly býti nedohledné. Města, pokládajíce se za nepřemožitelná, ráda by byla postupovala rychleji; ostatně za oněch bojů nejmenovaných odpovědnost rozděluje se a neděsí již nikoho: ale stav městský zdržován byl konšely jmenovanými od krále, kteříž opírali se o závažné menšiny katolické neb utraquistické. Pokud události zahraničné nepřivábí pokrokáře, odboj celkem zůstává pravdě nepodobný.

Ani potom, když protestanté byli povzbuzeni zprávami zahraničnými, o podniknutí boje nesnažili se co nejhorlivěji lutherani, ale druhá strana rozkolníků českých, bratří čeští. — Jednota přijímá tehdáž skutečné vedení boje proti reakci a podstupuje úkol mnohem větší, než k jakému oprávněna byla poměrně malým počtem svých věřících.

Jednota — a to vysvětluje se počátky jejího rozvoje a jejím cílem vytčeným — neměla úplného a soustavného učení theologického. Veliká to příčina slabosti. V těchto základních otázkách přesnost a hloubka jsou potřebnými podmínkami vší propagandy; věřící neradi svěřují spasení své kněžím, kteří nezdají se jim pravdy jistými. Příčina to také nestálosti a proměnlivosti: o některých kusech, často velmi důležitých, víra bratří kolísá, mnohdy mění se úplně každým pokolením; často zvolení nového biskupa znamená skoro přijetí jiného vyznání víry. Proto Jednota zvláště lehce podléhá cizímu vlivu; za Augusty kolem polovice XVI. století bratří málem by byli úplně splynuli s lutherány, a jestliže Blahoslavovi podařilo se zachrániti skutečně nezávislost církve bratrské, tato s hlediska dogmatického stále zůstává ve vleku druhých sekt protestantských.

Však klamná by byla domněnka, že bratří od počátku vyznávají idee lutheranské, jež částečně přijímají později. V skutečnosti hluboké rozdíly byly mezi nimi a mnichem vittenberským: nejzjevnější z nich, zachovávání sedmi svátostí, coelibát kněží, druhý křest neofytům ukládaný, nebyly nejvážnější. Ospravedlnění z víry dle učení Lukášova bylo v skutečnosti mnohem bližší tradici katolické nežli učení Lutherovu; o sv. večeři Páně br. Lukáš srovnával se s protestanty švýcarskými a francouzskými, nikoli s německými Za těmito odchylkami dogmatickými skrývala se jakási podstatná nesrovnalost: přese všecky ústupky přirozená nedůvěra bude vždy oddělovati bratry od lutheranův, i ve chvíli, kdy bojují vedle sebe, nemohou přemoci

bezděčné nechuti. Náčelníci Jednoty nejasně jsou si svědomi, že představují něco jiného než lutheranství; jdou za jiným cílem, vyhledávají jiného požehnání.

Ale zároveň mají ducha bádavého a duši ušlechtilou, bez žárlivosti a sebelásky; nikdy netvrdili, že sami o sobě tvoří církev, že jim jediným svěřena jest pravda. Sympathicky sledují vše, co děje se venku, hledí vjíti ve styky s těmi, kteříž oživeni jsou touž dobrou vůlí, sní o zřízení jednoty křesťanské v jakémsi dobrovolném splynutí duší.

Charakteristický rys dějin jejich — a dojemný: tito chudí a velmi nevědomí lidé ušlechtilostí srdce a povahou vyrovnávají se humanistům, povznášejíce se nad předsudky a záští stran nebo národů. Později tato prostornost myšlení, obyčejům lutheranů velmi odporující, vzdaluje Jednotu od nich a sbližuje ji s kalvinisty. Ale této chvíle pudila je k Lutherovi. — Jádro věřících, k dogmatu vždy dosti lhostejné, neprohlédalo jasně důležitost kusů sporných a s pohnutou pozorností sledovalo úsilí těchto nových dělníků Páně. Někteří poněkud neopatrně vešli v styky s Lutherem, odebrali se do Vittenberka přinesli i knihy odtud. Ale illuse netrvaly dlouho. Příklad Německa v těchto letech vření byl málo vzdělavatelný; mladíci, vracející se ze Sas, často nedovedli se mírniti, mluvili o Jednotě »jako o zvrhlé sektě mnišské, jejíž kázeň protiví se evangeliu«, staré řády chtěli nahraditi svobodou křesťanskou. Nicméně strana nečetná sic, ale činná zůstávala nakloněna těsné jednotě s protestanty; podřízeností bratří co do spekulace theologické usnadňována byla cizí propaganda, a taková byla tehdáž síla popudu a výboje vznikající reformace, že Jednota byla by asi bývala stržena proudem neb aspoň oslabena rozkolem, kdyby Lukáš svou autoritou uznanou a svou vytrvalostí nezlomnou nebyl se postavil proti hnutí

Vyslán byv do Italie za příčinou studia valdenských obcí náboženských, Lukáš vrátil se odtud poněkud sklamán (1498); jim spíše by bylo připojiti se k nám, napsal v polemickém spise svém proti Janu Vodňanskému. Po vítězství svém nad Menší stránkou obnovil Jednotu, dal jí učení, v přečetných traktatech ustavil zásady víry[1] její, takže až do zániku svého žila duchem jeho. Pokládaje pokrok její

[1] Müller, Die deutschen Katechismen der böhm. Brüder, Berlín 1887, ve sbírce Monumenta Germaniae paedagogica IV. str. 39. — Nejdůležitější to nejnovější práce o dějinách bratrských; zvlášť otázka o poměru Jednoty k Lutherovi prostudována byla od Müllera se stejnou bystrostí jakož i učeností.

za své dílo, právem honosil se jím. Zda roztržení a zkáze zůstaví tuto církev, již Bůh zjevně provázel požehnáním svým? Zdaž opustí půdu pevnou, na niž Jednotu postavil, aby se přidružil k pochybným úspěchům revoluce, která neměla ještě ani ústrojí ani programu hotového? Rozhodl se rychle: bez hněvu, bez prudkosti se vší možnou šetrností, aby nepopudil Luthera,[1] velmi jasně vyznačil dogmatické rozdíly bratří vůči Němcům, zaujal postavení nikoli v předu voje protestantského, nýbrž mimo něj a pro Jednotu dožadoval se úplné samostatnosti. Zároveň co ve spisech četných i rozmanitých hájil dogmat starých, vystupoval činně, svolávaje kněží, vybízeje k zachování posvátných řádův, odstraňuje osoby podezřelé, konejše netrpělivé. Až do smrti své (1528) pevnou rukou řídil stádce sobě svěřené.

Hnutí bratrem Lukášem stěží zdržované propuklo opět novou silou po smrti jeho; bratří znenáhla blížili se k reformaci a ve většině důležitých článkův opustili své zvláštní vyznání; ale úsilí Lukášovo nebylo neplodné. První doba minula, doba nerozvážlivého nadšení a obětí, které by byly vedly k zříkání a podobaly se k samovraždě. Jednota, i když za Augusty stane se téměř úplně lutheranskou, nicméně bděle a žárlivě zachovává své obyčeje, své obřady, svůj život vlastní; spojí se s protestantismem, ale nesplyne s ním. Možná-li radovati se z toho? Prosté a pouhé přestoupení bratří k reformaci bylo by zjednodušilo otázku náboženskou, usnadnilo její řešení, rozkolníkům českým zajisté pojistilo pomoc protestantů německých a potlačilo příčiny roztržek, jichž využitkovali katolíci. Ale nebylo-li naopak třeba, aby sekta, chráněna jsouc samou menšinou, uprostřed všeobecné zkázy mravní zachovala idee oddanosti a obětavosti? Zda z církve lutheranské byli by vzešli Budovec a Žerotín, Blahoslav a Komenský? A onen nepomíjitelný pomník jazyka českého, bible Kralická, kým jiným byl by zbudován? Naproti lutheranům úkolem bratří bylo představovati směr volnější i vážnější, víru vřelejší i obsažnější. Buď soud náš o tom jaký buď, — nechť hledíce spíše k výsledku událostí, litujeme neustupnosti bratří, nebo jati jsouce podílem jich v slavném dědictví národa, chválíme jejich vytrvalost, — jedna věc jest nepochybná, totiž mocný vliv br. Lukáše na události. Byltě muž mocný v slovu i skutku, praví jeden z nejslavnějších nástupců jeho (Blahoslav), věrný, pilný, učený a nedadoucí se

[1] To zdá se mi dokázáno od Müllera způsobem na příště nepopěrným str. 40—42

přemoci, jakého sic nikdy nebylo v Jednotě. V této společnosti svatých zdá se nám skutečně jako výminkou: nemáť ani prostoty duše a vřelosti srdce Chelčického nebo Řehoře, ani něhy a kouzla Blahoslavova; jeho život neprošel příhodami tragickými, které dramaticky přerušují život Augustův, ale bratr Lukáš s vlastnostmi vůdce spojuje důslednost a pevnost cílů theologa. Po dvakrát zachránil Jednotu, když vytrhl ji z vlivu Menší stránky, jejíž úzkostlivostí byla by odsouzena bývala k věčné prostřednosti, a když bránil ji, aby neodpadla k lutheranismu.[1]

Nástupce Lukášův Martin Škoda (1528-1532) neměl ani jeho nadání ani jeho vážnosti. Proto strana lutheranská zmahala se opět mezi bratřími. Celou řadu mladých mužů, prudkých a vzdělaných, sklíčoval téměř rozjímavý život prvních věřících. Horečka proselitismu zbudila se v nich při pohledu na zázračné úspěchy reformace. Světa bylo lze dobýti: zda ponechá se to jiným, snad méně hodným? Zda bratři vydáni zůstanou stále pronásledování dekretů královských? Šlechta, která až posud chránila Jednotu, třeba k ní se nepřipojila, povzbuzena jsouc příkladem knížat německých, veřejně vyznávala víru svou; do Jednoty vnesla nového ducha, méně pokorného, spíše bojovného, i podporovala stranu, která chtěla sblížiti se s Lutherem. Obnoveny tudíž úřední styky s náčelníkem reformace německé, jež za posledních let byly přerušeny.

V pokročilé straně této vynikal od té doby muž, kterému po půl století dostalo se vedení Jednoty, Jan Augusta. Na synodě brandýské r. 1532 jakožto prostý kněz stal se tlumočníkem všech, kdo přáli smělejšímu jednání a novému směru; úzká rada velikou většinou

[1] [*Bratr Lukáš vedle Komenského náleží k nejplodnějším spisovatelům Jednoty. Rozsáhlý seznam spisů jeho po prvé sestaven jest od A. Gindelyho v Čas. Čes. Musea 1861 str. 278-292. Srovnej též Jirečkovu Rukověť I 474-477 a Gollův článek „O některých spisech bratra Lukáše z Prahy“ v Čas. Čes. Musea 1883 strana 362-370. V apologetických a polemických spisech jeho zachovány jsou vzácné zprávy pro starší dějiny bratrské, zvláště v odpovědi na sepsání Menší strany „O původu Jednoty“, posledním asi díle, jež nad jiné práce jeho vyniká jednoduchostí slohovou a srozumitelností, (Srovnej Golla, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhm. Brüder, I. str. 38-48 a úvod k dějinám Jednoty br. v XV. století v Čas. Čes. Musea 1883 str. 524-526. Roku 1505 vydal katechism pod názvem „Dětinských otázek“ a zpořídil první tištěný kancionál. Z bohoslovných spisů jeho nejdůležitější jsou „Zprávy kněžské“ neboli „Kniha kněžská,“ ve které jednak obšírněji vymezen soubor učení bratrského jednak vyloženy povinnosti kněžím náležité, všudy pak připojeny i agendy služeb církevních; k tomu přidán výběr ze synod bratrských od nejstarších dob do roku 1526*]

skládala se z přátel a pomocníků Lukášových: Augusta prohlásil, že třeba jí vlíti krev mladší, a s přímostí, která pohoršila mnohé věřící, navrhl kandidaturu svou a přátel svých. Většina vyslovila se pro něho; hlavní náčelnící strany mladší Benedikt Bavorynský a Jan Roh byli zvoleni za členy užší rady; nový biskup Augusta vzal sídlo své v Litomyšli, jež té doby stala se hlavním sídlem Jednoty, i postavil se v čelo hnutí.

Podivný to nástupce Chelčického! Byl pln vroucích a smělých myšlenek; sami protivníci jeho chovají k němu bezděčnou úctu a tajnou sympathii, ale jeho prudkostí, nekázní a svéhlavostí často znepokojovány a vyrušovány byly ovečky jeho. První biskupové bratrští jsou světci, Lukáš je theolog, Augusta náčelník strany. Blahoslav, jenž neměl ho rád — byltě mezi nimi krom upomínky na trudné boje veliký rozdíl v povaze — líčí jej výrokem znamenitým: »byl ducha Themistokleova«, nic nemůže lépe vysloviti onen soubor vlastností stkvělých a nebezpečných, jimiž bratří vedením jeho měli na chvíli státi se nejpřednějšími představiteli kacířství českého a býti vydáni tak krutým zkouškám.

Máme dvě podobizny jeho, dosti si podobné: obličej bledý, čelo vysoké, ústa jemná, oči jiskrné; celá tvář tato dýše rozumem a rázností. Vzdělal se sám, pracně a těžce zjednal si vědění své a víru svou; jakožto syn kloboučníkův nejprve chtěl pokračovati v řemesle svého otce; byl vychován v utraquismu, ale cítě se povolán k osudu jinému, neměl na dlouho stání v tomto plachém a zvrhlém učení. Toužil po velikých věcech a liboval si v situacích nesnadných, protože žádná nepřekonávala smělost jeho aniž mařila důvěru jeho, rychlý v obratech, živé obrazotvornosti, spíš odvážlivý nežli vytrvalý, váben byl k novotám. Činnost jeho často bývala bouřlivá, a mnohdy přání svá pokládal za skutečnost. Rád jiné rozněcoval svým nadšením, a často podařilo se mu to. Žádná práce neodstrašila horlivost jeho, žádné utrpení nepřemohlo jeho přesvědčení, duch jeho byl dosti vysoký pro všecka nebezpečenství a pro všecku ctižádost. Bylo v něm něco dobrodružného a něco apoštolského; každý, kdo přiblížil se k němu, podléhal kouzlu jeho, v líčení vrstevníků jeho, přátel i nepřátel, jméno Augustovo vyslovuje se s jakýms údivem. Ač nízkého byl rodu, přece nejslavnějším pánům vnukal úctu téměř bázlivou; nemaje dosti na správě svědomí jich, chtěl býti vůdcem politiky jejich a provedl záměr svůj. Nekonal nikdy pravidelných studií: nicméně byl znamenitý spisovatel, zvláště pro-

slulý polemista, dychtivý boje, rychlý k ráně, neohrožený a neúnavný. Ve spisech i činech svých ovládán jest nadšením, a proto výmluvnost jeho je veliká. Zvolil si Luthera za vzor, a Blahoslav, jenž slyšel oba, poznamenává, že nikdy nebylo kazatelů sobě podobnějších a kázaní úchvatnějších. Hořelo prý všecko i slova, i výřečnost i posunky, vše sdružovalo se k zvýšení účinu: posluchačstvo bylo unášeno proudem této řeči. Blahoslav, jehož vkus byl jemnější,[1] a jenž přednost dával vlastnostem prostším, svědčí s jakousi lítostí o pohnutí způsobeném těmito kázaními, bohatými a překypujícími, ale nemohl se mu sám ubrániti.

Augusta připomíná na Luthera nejen jako řečník. Na neštěstí síly jeho neodpovídaly ani velikosti záměrů jeho ani povaze ducha jeho. Užijeme-li jeho stav, byl orlem zalétlým mezi holuby. Přese všecky přeměny přestálé Jednota od počátku vyznačovala se rázem nevyhladitelným: bylať houfcem křesťanů bázlivých, pokojných, jichž přání vztahovalo se k životu tichému, rozjímavému, a jak paradoxní byl záměr, učiniti církev bojovnou z oné sekty, jejímž učením bylo báti se věku a vědy! Z toho pochází skrytá opposice vojínů proti vůdci, kterou seslabuje se boj a porážka činí se nevyhnutelnou; biskup nejpodivnější, jakého kdy měla Jednota, a od něhož uvržena byla v nejhorší neštěstí. A přece takové je kouzlo marnosti světské i pro srdce nejvíce od světa odloučená, že bratří dlouho zachovali jakousi tajnou lásku k muži, který způsobil jim nejhroznější pronásledování, a jehož vítězství bylo by zkázou bývalo církvi jejich.[2]

Augusta znal jasně cíl svůj. Chtěl vybaviti Jednotu ze stavu poddanosti a ponížení politického, v němž neustále živořila, a jenž dle mínění jeho neodpovídal již skutečným silám jejím, a chtěl dáti jí vedení všeho náboženského hnutí českého. Spoléhal při tom na

[1] *[O vkusu takovém výborné svědectví podává spis Blahoslavův „Vady kazatelů", tiskem vydaný od Slavíka.]*

[2] O Augustovi viz mimo spisy již uvedené Fiedlera, Todtenbuch der Geistlichkeit der böhm. Brüder ve Fontes rerum Austriacarum, Scriptores V. (Vídeň 1863) a Quellen zur Geschichte der böhm. Brüder, vornehmlich ihren Zusammenhang mit Deutschland betreffend, vydané od Gindelyho v téže sbírce, Diplomataria sv. XIX. Vídeň 1859. — Skladatelem knihy úmrtní jest asi Blahoslav; naopak Život Augustův — uveřejněný roku 1837 od Šumavského *[správnější otisk opatřen r. 1880 v Česko-bratrské bibliotece vydávané spolkem Komenského v Praze, sv. 3]* a obsahující hlavně vypravování o vazbě Augustově — je nepochybně prací tovaryše jeho Jakuba Bílka a nikoli Blahoslava. Viz Golla v Čas. Čes. Musea 1877 str. 327 a násl.

podporu theologů cizích, a chtěl získati ji ústupky dogmatickými; bratří tudíž přidruží k sobě všecky Čechy nespokojené utraquismem a posílíce se jak svými spolky zahraničnými tak přistoupením většiny národa přinutí krále, aby uznal svobodu slova božího. Plán nebyl pouhým přeludem. Budovec a Žerotín ujali se ho opět, ale pozměnili jej a nepojali — zvláště vzhledem k Jednotě — tak odvážných snah; ve své původní formě a za skutečných okolností byl neobyčejně nebezpečný a odvážný.

Byl podniknut poněkud spěšně a hlučně. Úzká rada Jednoty užívajíc při Lukáši jeho vlastních zásad, prohlásila, že spisy jeho nejsou závazné, leč pokud shodují se s evangeliem, jediným to pravidlem víry. Potom nedbaje tradice, Augusta s přáteli svými změnil starou konfessi tak, že přizpůsobena jest ponenáhlu ku konfessi Augšpurské: obyčej křtíti po druhé neofyty, na který již od doby delší zapomínáno, byl výslovně zanechán; coelibat kněží byl zachován, ale ne již jako pravidlo od biskupův uložené, nýbrž jako zkouška od služebníků božích dobrovolně přijatá; o svátostech, o ospravedlnění z víry, o přijímání, učení bratří bylo tak pronikavě změněno, že Luther nerozpakoval se nijak schváliti jejich vyznání víry.[1]

Roku 1533 za úvod jejich konfesse napsal předmluvu velmi pochvalnou; dlouhé jednání, jež předcházelo tento spis, a jehož účastnili se nejslavnější theologové němečtí, Melanchton, Justus Jonas, Bugenhagen a j., dodávalo mu rázu úředního. »Po mnohých rozmluvách,« píše Luther, »shledal jsem, že bratří vyznávají naši víru slovy poněkud rozdílnými.«[2] Okolo téže doby Augusta vypravil posly ku předním představitelům západního protestantismu,

[1] Shoda bratří s Lutherem často zakládá se ještě na nedorozumění. Tak v konfessi roku 1535 učení bratří o milosti zdá se plně lutheránské; bratří učí, že lidé docházejí spasení milostí Kristovou, že spasení a odpuštění hříchů udílí se nám darmo, bez našich skutkův a bez naší zásluhy. Učením jejich jest, že pouze smrt Jeho a krev Jeho dostačí k zahlazeni a očištění všech hříchů všech lidí. — Pergunt docendo sola fide seu fiducia in Jesum Christum justificari homines sine ullis eorum studiis, meritis et operibus. — Pronikáme-li hlouběji ku věci, lehce poznáme, že obě strany shodly se o dvojsmyslu; bratří skutečně rozumějí vírou, ne jako Luther, vědomí smíru vykonaného Kristem mimo člověka, ale subjektivní cit spojení se Spasitelem. Oklikou vracejí se tudíž k svému mínění skutečnému a k svým názorům mravním. Tak soudí též Criegern, Comenius als Theolog str. 204.

[2] O těchto stycích Luthera s bratřími viz Müllera str. 212 a násl. O konfessích bratří přesné zprávy podává Schweinitz, Přídavek B. Srovnej též Zez-

kteří přinesli od nich nejvřelejší povzbuzení: Capito, Bucer, Kalvín v listech svých blahopřáli jim k věrnosti jejich v slově Kristově. Od té doby styky bratří s kalvinisty stávají se vždy důvěrnějšími.

Bratří náhle vycházeli z osamocení, v němž až posud udržovala je pohrdavá lhostejnost veřejného mínění, nabývali vážnosti ve světě: knížata Jiří braniborský, Fridrich saský čtli jejich katechismy a schvalovali je; Luther uznal je jaksi za své spolupracovníky: »Buďte vy apoštolé čeští«, pravil Augustovi, »já s mými budeme apoštolé němečtí. Dělejte vy dílo Kristovo, jak se vám příčiny podávají tam, a my dělati budeme, jak se nám podávají zde.«

Augusta, posílen jsa souhlasem s ciziny docházejícím, rozvíjel neobyčejnou činnost. Potíral Habrovanské, aby bratry zbavil všelikého podezření ze shody s přemrštěnými sektami, a prudce dotíral na kněžstvo utraquistické: obrat potřebný snad, protože šlo o to, dokázati všemu světu, že v Čechách Jednota sama hodna jest provésti šťastně dílo Kristovo — ale též velmi neopatrný. Jeho podnětem bratří upouštěli od obvyklé zdrželivosti své; zdáli se vyzývati pronásledování, vzdorujíce zřejmě nařízením, jimiž postaveni byli mimo zákon, a jež nebyla zrušena, i když se jich neužívalo; velmi čilou propagandou svou získali hojně přívrženců: poprvé otevřeli sbor v Praze (1544);[1] roku 1540 v Mladé Boleslavi shromáždil se

schwitze, Die Katechismus der Waldenser und der böhmischen Brüder, Erlangen 1863 str. 152. Zůstává ještě mnoho kusů temných, — a které nebudou nikdy objasněny, poněvadž závisí méně na nedostatku pramenů než na jisté nesvědomé obojakosti bratří. Z dobré vůle a ducha smířlivého, z tradice i z nevědomosti bratří v XVI. století neustále mění názory své. Chtějí získati si přízeň jak lutheranů tak kalvinistů: z toho pochází mnoho odporů. Slabou stránkou Jednoty jest právě nestálost myšlení, která záleží více na jisté nedostatečnosti vědecké nežli na vypočítavosti. Postačí jeden nápadnější příklad: Roku 1573 posel Jednoty slavně ohlašuje před fakultou vittenberskou: všecky věci, jež Luther nebo jiní z vašich předchůdců vytýkali v našich konfessích a kárali, touto byly odstraněny. — A roku 1575 v úředním listu bratří k Bezovi čteme: Ačkoli neužili jsme formulí dvojsmyslných, »přece Luther vyložil naše učení, jakoby se úplně srovnávalo s jeho myšlenkami vinou svou a nikoliv naší«. — Žádnou omluvou nelze oslabiti těchto slov.

[1] *[Sbor bratří pražských zřízen byl řádně od bratra Jana Černého. Nejčetnější posluchače měla Jednota na Novém městě, ano i v samé radě novoměstské. Roku 1544 br Černý vykonal křest v domě Dr. Koppa z Raumentálu v četné schůzi panstva i měšťanstva, o čem král zpraven od vůdců staroutraquistů Pavla Bydžovského a opata Nožičky. Později sídlem Černého byla Ml. Boleslav, kde podniknuto od něho proslulé dílo obnovení archivu bratrského r. 1546 v Litomyšli shořelého. Činem tím br. Černý získal si neocenitelné zásluhy o dějepisectví české].*

veliký sjezd pánův a rytířů bratrských. Augusta světil tu jahny a kněží s úmyslnou okázalostí a za text kázaní svého vyvolil významné místo písma svatého, kde mluví se o ustanovení Matějově na místo Jidášovo.

Hnutím bratří nebyli znepokojeni jenom utraquisté. Nepřátelé jejich tvrdili, že ve schůzkách jejich mluví se o sesazení Ferdinandově: zajisté pouhé pomluvy! Kdo by však mohl popříti, že páni, kteří podporovali Augustu a kteří popuzováni byli přechvaty královými, časem neklonili se k myšlence, s věcí boží mstíti i své vlastní škody? Chování rozkolníků změnilo se úplně: dříve poddávali se utiskování, nyní pozvedali hlavy, stěžujíce si do bezpráví a žádajíce ochrany zákonné. Roku 1535 podali Ferdinandovi vyznání víry: bylo podepsáno od dvanácti pánův a třiceti tří rytířů; událostmi německými král římský byl poučen o pravém významu těchto konfessí takto na hrotu meče podávaných Přinášel ji pan Kunrat Krajíř z Krajku, nejhorlivější pomocník Augustův, pravý světský náčelník Jednoty. Rozmluva byla bouřlivá: »Rádi bychom věděli, co vás vedlo k přijetí této víry; ďábel vás svedl.« — »Nikoli ďábel, milostivý králi, ale spasitel náš Ježíš Kristus písmem svatým.« Ferdinand, zachvácen byv náhlým výbuchem hněvu, zkřikl: »Do čeho se pletete? Nejste ani papež, ani císař, ani král, věřte si, co chcete, co nám po tom? Jděte si třeba do pekla, o to mně nejde. Ale nedovolíme, abyste na dále se scházeli a tropili všeliké neplechy své; toho nedopustíme, bychom při tom měli ztratiti korunu svou. A již dosti řeči této!«[1] — Však o něco později král jal se smýšleti méně nepřátelsky; ani vůči bratřím okamžik nezdál se mu příhodným, aby se pustil daleko; ale neprominul jim toho připomínaje si, že ku potrestání jich může toliko obnoviti dekret svatojakubský.

Věděl jistě, že od většiny sněmu podporován bude proti Jednotě: té chvíle právě povzbuzován byl od ní proti bratřím a zahrnován udavačstvím jejím. Neustálá tajná zášť utraquistů proti Jednoté byla roznícena útoky Augustovými. Běda! Kněžím jejich přezdíval lakomců, opilců, zlosynů, svatokupců: dovedou mu již ústa zacpati! Jak žalostného divadla poskytují tyto roztržky, jež nyní nejsou ospravedlněny žádným podstatným rozdílem dogmatickým! Zda v skutečnosti Mystopol právě tak jako Augusta nesnaží se o těsné spojení s lutherany? Obě strany oddalovaly se od sebe

[1] Gindely, Geschichte der böhm. Brüder I., str. 236.

starými vzpomínkami, hněvy zbylými po dávných sporech, slepým duchem výlučnosti, všední řevnivostí dvou církví, svářících se o duše; a tato bědná soutěž zhoršována byla podněty vedlejšími, záštím osobním, zištností nebo marnivostí, které dráždily šlechtu nebo kněžstvo obou stran. Maličkosti, které v srdcích zůstavovaly nezapomenutelnou nevraživost! Když v poslední chvíli zřejmou a nalehavou potřebou shoda zjednala se mezi oběma velikými stranami v Čechách, jest nejistá, neupřímná a rozptýlí se po první porážce a nebyla by snad přežila vítězství.

Stádce Augustovo počalo se plašiti: všecken tento lomoz, tyto polemiky hlučné, toto záští, které viděli zmáhati se kolem sebe, nemátlo pouze statečnost, ale znepokojovalo i svědomí. Bratří stenali, že zapleteni byli do nebezpečenství, k jakému se nehodili. Žádná sekta nikdy neměla menší náklonnosti a nadání ku propagandě. Komenský, jenž církev tolik miloval a jenž znal ji tak dobře, podotýká při této věci: »Naši tedy ani vůdci ani stoupenci bouření býti nechtěli, soudíce, že jest více radno přičiňovati se k tomu, aby byli dobrými nežli učenými, a selštějším tím názvem (jak dí Seneka) spokojujíce se, aby dbali spíše na mír, svornost a zachování řádu nežli na stíhání jiných«.[1] »Akoli zajisté kořen víry pevný v sobě majíce, nepřemoženi byli, avšak patrné jest, že darů božích více měli nežli jich jiným ukázati a o ně se sděliti mohli. Odkudž i ta choulostivost šla, že ani v těch obcech, kdež byli a patrony měli, celých církví se neujímali, druhému kněžstvu toho nechávajíce, sami pak na těch jen posluchačích, kteří se k nim dobrovolně od oněch obraceli, přestávajíce[2]

Jednota naše, praví jiný ze spisovatelů jejích,[3] jest mladých kuřenců zpívání, Luther pak a jiní učitelé jsou staří kohouti. — Tato zdrželivost, tento strach zodpovědnosti — vycházející, ne ze zbabělé málomyslnosti, ale z pocitu nehodnosti jejich před Bohem — tato prostota duše děsící se hluku světa, mají cosi dojemného a v pravdě křesťanského. »Nepovstali od časův apoštolských lidé, jejichž by církev blížeji přistupovala k učení a obyčejům apoštolským jako bratří čeští«. Třeba není dosti potvrzený tento výrok, který Ko-

[1] *[V poznámkách k Řádu Jednoty bratrské pro Angličany l. 1660 vydanému].*

[2] Komenského Otázky některé o Jednotě bratří českých z roku 1631 nebo 1632; doklad u Zoubka v Čas. Čes. Musea 1885 str. 4.

[3] *[Bratr Matěj Červenka, o němž Blahoslav napsal, že soudem a vtipem velikým rovného jemu žádného Jednota neměla].*

menský připisuje Lutherovi, vysvítá z něho velmi přesná představa skutečnosti: jako tovaryši Kristovi též bratří, jsouce srdce přímého a ducha prostého, hrozí se a děsí svatého Pavla, jenž povstal mezi nimi. Přese všecky různosti dogmatické zůstává tu jediný rys povahy: Lukáš a Augusta opustili učení Chelčického a mluví o něm s jakýmsi povržením; nicméně Chelčický je pravým otcem Jednoty, od něhož přijala své rysy význačné, morek kostí svých. Ku poznání církve nestačí věděti, čemu učí: všeliké myšlénky mění se dle duchů, jimž se vštěpují. Jednota bratrská, počata byvši ve dnech únavy a hrůzy, jaké následovaly po bouři husitské, zachovala nevyhladitelný ráz původu svého a nedůtklivost téměř nervosní, zplodila sice hrdiny ale pravým povoláním jejím zůstává mučennictví. Typ, v němž se vtěluje, není ani Budovec ani Žerotín, nýbrž **Komenský**: čilý, přístupen jsa všemu pokroku, oddán všemu nadšení, podléhá všem vlivům, ale není jimi dotčen: od první chvíle, dí Zoubek, je tak vymezen, tak vyznačen, že přeměny jeho mění toliko formu, ale nikoli podstatu jeho bytosti duševní. Totéž platí o jeho církvi, jež nikdy nepozbyla milosti křtu svého.

Protestace, z počátku osamělé, se množily. Na synodu Boleslavském roku 1546 strana protilutheranská byla u většině. Nápadným odpadáním oslabována strana Augustova: Jan Roh s pláčem prosil Boha za odpuštění, že zapomenul na zjevení pravdy jeho v Jednotě. Biskup sám byl znepokojen ve svém svědomí; doufal, že přijme-li Jednota od Luthera víru přesnější, Němci opět přejmou její kázeň církevní; — Luther omlouval se, dovolávaje se potřeby boje: především prý dlužno zvítěziti nad kurií. Nová schůzka ve Vittenberce byla chladna při vší laskavosti zevnější; poslední slovo Augustovo znělo jako vyhrůžka: jestliže reformatoři všecku pozornost svou věnují vývoji vědeckému a zanedbají život praktický, vyplyne z toho veliké zlo. Kéž by Bůh dal, praví Komenský, aby byl falešným prorokem. Skutečně za málo let formalism theologický utlumil ducha zbuzeného od Luthera a naděje roznícené obrozením náboženství byly poškozeny nekázní a nedostatkem organisace. Zároveň nepřátelství Mystopolovo a utraquistů rozhořčovalo Augustu. Té chvíle byl málomyslný. Ostatně jak bojovati proti obecnému proudu! Změniv náhle chování své, velikou chválou vynášel bratra Lukáše, velebil jeho kázaní a spisy, hájil potřebu coelibatu kněžského. Pokud přesvědčení účastno bylo v tomto náhlém obratu? Konec života biskupova ukazuje aspoň, že na dlouho neupustil od

svých záměrů: pro Jednotu přál si raději méně samosprávy, ale více vlivu.

Ve chvíli, kdy v Jednotě dál se tento obrat protilutheranský, kvapně rozvíjely se události politické; pozdní byla lítost bratří; ostatně ani všickni ji necítili. Noví členové ze stavu panského a rytířského nemínili odložiti zbraň: schůzky s knížaty cizími konaly se dále, a jestliže na nich neděly se přípravy, aspoň rokováno o možných případech, které celý svět předvídal. Boj mezi katolictvím a protestantstvím, tak často odročený, hrozil právě. Zda Čechové, utraquisté nebo bratří, ve zbabělé neutralitě budou svědky zápasu, jehož výsledek jich se dotýkal tak blízko?

Před bouří všecky strany sbíraly síly své. Veliké ticho zavládlo. Vítězoslavný Soliman přinucen byv některý díl vojska svého obrátiti proti Peršanům, ponechal Ferdinandovi část Uher a učinil s ním příměří (1545), jež brzo přeměněno bylo v mír (1547). Smlouvou v Crespi zjednanou s Františkem I. umožněno bylo císaři volně užiti sil svých: Karel V. stárnul i nemohl déle odkládati úlohu, kteréž posud se vyhýbal, pokořiti odbojníky. Pokud protestanté nejsou přemoženi, všecken úspěch jeho vydán jest náhodě. Porážkou jejich Habsburkové zmocní se světa.

Od dávna lutheráni předvídali útok a připravovali se k obraně. Když Karel V. zval je, aby zástupce své poslali na koncilium, které právě scházelo se v Tridentě (1545), bylo všem zjevno, že nastala chvíle rozhodná. Vyjednávání protahovalo se, ale žádná z obou stran upřímně nepřála si míru: ke skončení příprav svých chtěli nabýti času. Konečně dne 20. července 1546 císař dal do říšské kletby kurfiřta saského Jana Fridricha a lantkrabí heského Filipa a zatím co biskupové italští a španělští ubírali se do Tridentu, žoldnéři italští a španělští táhli přes Alpy na vybojování Německa.

Válečnou výpravu Karla V. předcházela diplomatická výprava velmi dobře vedená. Ve chvíli nebezpečenství protestanté se rozdělili: někteří knížata jejich, postrašení nebo získaní, prohlásili se neutrálními nebo přestoupili dokonce na stranu císařovu — mezi nimi Moric saský, jemuž Karel V. v odměnu za odpadnutí jeho slíbil kurfiřství Jana Fridricha. Nepřátelé Karlovi v cizině hledali pomoci, které se jim nedostávalo v Němcích. Již Ferdinand sbíral vojsko na pomoc bratru svému: nejlepším prostředkem k zadržení této diverse bylo zbuditi mu nesnáze ve vlastních zemích jeho.

Kacíři čeští zvykli pokládati se za nerozlučné společníky protestantů německých a vůči nebezpečenství Sasů nezůstávali lhostejni. Také kurfiřt neopominul ničeho, aby získal si mínění veřejné; veliký počet hanopisů rozšířených tehdáž v království, byl vytištěn hlavně v Sasích, ba i v táboře Jana Fridricha.[1] Jedna strana hýbala se v jeho prospěch: vhodná byla příležitost, kdy stavové čeští mohli dobýti svobody náboženské a pomstíti se Ferdinandovi za úchvaty jeho; zda neuchopí se jí? Zda nečinnost nebyla rozhodnutím nejnebezpečnějším? Jestliže katolíci zvítězí v Německu, jaký osud hrozí Čechám?

Obecné mínění zajisté bylo Ferdinandovi velice nepříznivé, ale zda nespokojenost vypukne až ve vzpouru? O tom možná bylo pochybovati. V každém případě bylo patrno, že všickni stavové a všecky strany náboženské nepřilnou k opposici s touž oddaností a s týmž nadšením. Stav panský byl dosti málo bojovný: přechvaty královy zajisté byly mu velice nepříjemné a vzpomínal ještě na revers vynucený, jímž moc královská prohlášena za dědičnou, ale v něm bylo drahně katolíkův a nejvyšších úředníků, základní práva jeho nebyla ohrožena, aspoň ne bezprostředně, i nechtěl vrhnouti se v odvážnou válku občanskou, aby zamezil nebezpečenství vzdálené a pochybné. — Stav rytířský, rychlejší k rozhodnutím smělým a velmi nespokojený, částečně byl zdržován odvěkým spojením svým s panstvem a ochromen potlačením sjezdů krajských, jímž znesnadněno bylo všeliké spolčování. Naopak města, kteráž od mnoha let byla v tajném, ale neustálém boji proti představitelům moci královské, s nadšením přijala záminku naskytující se k svržení ohavného jha.[2] Ovšem jde tu jen o obecné roztřídění, neboť okolnostmi, povahou, zvláště náboženskými poměry pozměňována v tom neb onom smyslu rozhodnutí jednotlivá. Jádro starých utraquistů podporovalo krále: jejich snaha přestávala na zachování kompaktat, a přesvědčeni jsouce vším právem, že Ferdinand nemíní zakázati kalich, v papežencích viděli pomocníky a nikoli nepřátele. Pokročilí utraquisté, rozechvění ještě polemikou svou s Jednotou, nevěděli, jak se rozhodnouti, kolísajíce mezi sympathiemi svými k Vittenberku a mezi strachem možných následků revoluce, jejímž potlačením byli by vydáni katolíkům, kdežto vítězství její bylo by snad prospělo jen bratřím. Mezi

[1] O těchto hanopisech viz článek Jos. Jirečka v Čas. Č. Musea 1875, str. 95.

[2] O tomto zápasu měst s úředníky královskými viz Čelakovského Úřad podkomořský v Čechách str. 53.

těmito konečně šlechta jdouc za popudem Augustovým a mnohdy jej převyšujíc, vroucně vyzývala k boji za volnost a víru; vzmach způsobený nemohl již býti zastaven, ale jádro věřících počalo shlížeti propast, na jejíž kraj byli dovedeni, i šli za vůdci svými jen s nedůvěrou a zármutkem.[1]

Celkem postavení protivníků Ferdinandových bylo nepříznivé; nemohli neopatrně opustiti protestanty německé, ale neměli žádného důvodu určitého pro odpadnutí své; odboj jejich byl svévolný. S královskou mocí dali se v process tendenční. Neběží o to, zda byli k tomu oprávněni, ale že přinuceni byli chopiti se offensivy, tím odvrátili od sebe velikou část národa. Od první chvíle bylo na jevě, že Čechové, zděšení uprostřed těchto zápletek vnitřních a zevnějších, nedovedou ani odhodlati se k nečinnosti ani nebudou bojovati statečně.[2]

Jan Fridrich saský a Filip heský psali stavům shromážděným v Praze v měsíci červenci 1546, objasňujíce příčiny války a žádajíce za pomoc jejich. Bylo již příliš pozdě: většina šlechty získaná od Ferdinanda svolila ke všem návrhům jeho: pod záminkou pravdě velice nepodobnou, že Turci hrozí vpádem, král dosáhl nejprve svolení všeobecné hotovosti zemské v království, potom nejpodivnějším výkladem smluv, jež za Jiřího z Poděbrad zavřeny byly mezi Čechy a domem saským, přiměl vyšší stavy k obnovení smlouvy o spolek s Moricem saským.

Vítězství spíše zdánlivé nežli skutečné. Stav rytířský schválil smlouvu toliko po velikém zdráhání a města odepřela docela své svolení. Stav panský pokročil dále: města nemají prý práva účastniti se jednání o takových otázkách mezinárodních! Nikdy ruka

[1] Za posledních let bratří vydáni byli některému týrání, ale náboženská svoboda jich nebyla vážně ohrožena. [*Persekuce kr. Ferdinanda I. z podnětu kněžstva staroutraquistického v l. 1535, 1543 a 1545 doléhala na Jednotu hlavně v jihozápadních Čechách kde násilně rozptýleni sborové v Janovicích u Klatov a v Račicích u Vodňan a bratří pronásledováni v král. městech pošumavských, zvlástě v Klatovech a Domažlicích. Viz Sborník historický bývalých žáků prof Tomka str. 110-124*]

[2] Hlavním pramenem o odboji roku 1547 je vypravování Sixta z Ottersdorfa: Akta aneb knihy památné oněch dvou nepokojných let 1546 a 1547. Sixt té doby byl kancléřem města Pražského, velmi čile účastnil se událostí a do svého vypravování vpletl hojně listin úředních, které dávají jemu největší váhu. Náležel straně mírných utraquistův, ale přátelské svazky měl i s bratřími. Spis Sixtův nebyl ještě vydán, ale Tieftrunk užil ho v díle svém: Odboj stavův českých proti Ferdinandovi I. (Praha 1872).

Ferdinandova nebyla obratnější v obcházení zřízení zemského, ve spravování země menšinou; vynikal v tomto vyšším umění kejklířském. Však nastává vždy okamžik, kdy mizí fikce.

Kadaň byla ustanovena za místo k soustředění hotovosti zemské. Jenom že tato se nescházela. Král posílal napomenutí za napomenutím. Konečně nejbázlivější poddali se: zvolna shromáždilo se něco houfů nespokojených a špatně ozbrojených. Vůdcové velmi zpupní doptávali se: Kde je nepřítel? Odkud hrozí vpád? V krajích, kde bratří hojně byli osedlí, opposice byla smělejší: kraj Boleslavský, jeden z hlavních středisk jejich, odepřel vypraviti svůj lid. Hůře bylo ještě, když král vojsku dal rozkaz k pochodu. Vojáci byli přemluveni od emissarů protestantských: Ferdinand neohrožuje Saska, nýbrž Čechy; zda Čechové vlastníma rukama zahubí svobody vlasti své? Některé voje nechtěly opustiti Kadaň; jiné odpíraly překročiti hranici. Vzhledem k této obecné neochotě král konečně rozpustil toto vojsko neužitečné (ku konci roku 1546).

Moric z počátku dobyl největší části Sas, ale když Jan Fridrich vrátil se z jižního Německa, Moric větší silou těžce jsa svírán, dovolával se pomoci. Ferdinand žádal Pražanů za vojsko. — Veliká byla nesnáz konšelů. Báli se hněvu králova, ale co na plat? Nikdo nechtěl táhnouti proti kurfiřtu, který »s poddanými svými pod obojí způsobou přijímá a tudíž s Čechy v náboženství nemálo se srovnává a toho učení obhajuje«. Kdyby rozkázali výpravu, nikdo by jich neposlechl. »Ti, kteři na ouřadě konšelském jsou, nic před jinými sousedy nepředčí, než samým toliko ouřadem, a podle toho, že jim možno není, sobě rovným rozkazovati, aby kdo na vojnu táhl; neboť prý by jim i každý odpověděti mohl, že nepotáhne, ano odměnně na ně to podati, aby ten, kdož tak rozkazuje, sám tak učinil a na vojnu táhl.«[1] Fikce, Ferdinandem uměle udržovaná, mizela: lid městský nechtěl déle poslouchati vůle úředníků, kteří nebyli představiteli jeho.

Král odhodlal se ku krajnímu opatření: Dne 12. ledna 1547 znovu nařídil hotovost zemskou; kdo nedostaví se v den ustanovený (24. ledna) do Litoměřic, čest, hrdlo i statek ztratí a z země vyhnán bude. Tentokrát škraboška padla: zřízení zemské bylo porušeno; král stavěl se mimo zákon. Hotovost zemskou mohl svoliti toliko sněm vyjímaje případ domácího nebezpečenství nebo hrozícího vpádu, a tehdáž nebylo patrně takového nebezpečí. Důvody, jimiž

[1] Sixt z Ottersdorfu, uvedený v díle Tieftrunkově str. 62.

král pokoušel se odůvodniti rozkaz svůj, nedostatek času, naléhavá potřeba, neměly žádné váhy. V skutečnosti chtěl obejíti se bez stavů, protože hlasování jejich bylo aspoň velmi nejisté.

Zda mohl se klamati příliš o síle, kterou zjedná mu tato hotovost zemská? Někteří historikové v rozkazu ode dne 12. ledna viděli toliko úmyslnou vyzývavost. Událostmi předešlého roku přesvědčil se Ferdinand, že odboj bude nerozhodný a bázlivý; jakmile se ho nebál, mohl si ho jen přáti, poněvadž poskytoval mu příležitost ke změně zřízení zemského. Stěží lze připustiti takovou domněnku dost ohavnou, a povaha Ferdinandova nedopouští úkladů tak spletitých. Jest ovšem jisto, že chování jeho na počátku odboje bylo podivné; ponechal mu volný vývin, ano svou liknavostí téměř jej rozněcoval. Ale zda tato nečinnost nevysvětlí se starostmi jeho o věci německé? Jestliže prameny neposkytují žádného světla, spravedlnost nejpřísnější velí, vystříhati se domněnek hanobících.

Dosti veliký počet krajů vypravil svůj lid do Litoměřic, ale tu opakovaly se výjevy posledního podzimku; vůdcové nechtěli táhnouti bez rozkazu sněmu a žádali, aby hned byl svolán. Ani omluvami ani sliby Ferdinandovými nebyli uspokojeni. Král, maje dosti sporu, znova dovolil vrátiti se všem, kdo nechtěli táhnouti s ním. Někteří dobrovolníci katoličtí a utraquističtí připojili se k pravidelnému vojsku jeho, jež záleželo z několika tisíc žoldnéřů najatých za peníze půjčené mu od jednotlivých pánů; vtrhl do Míšně. Zatím běželo o kurfiřta; později teprve potrestá ty, kdo mu nechtěli přispěti pomocí svou.

V zemi vření vzmáhalo se víc a více. Pověsti kolovaly nejpříšernější; žoldnéři táhnoucí královstvím, vyhrůžkami svými šířili nepokoj: po kacířích a buřičích německých dojde prý na Čechy, v krátkém čase v krvi českého národa se pobrodí, za darmo budou míti v Čechách domy, ženy a dcery.[1]

Na tyto hrozby měšťané odpověděli skutky. »Kdybychom pak bez obecného sněmovního snesení tomuto mandatu své povolení dali a podle něho se zachovali,« namítali na napomenutí Ferdinandovo, »již svobody netoliko naše, ale i všeho toho království by klesly, a sněmové obecní starobylí zahynouti by musili, a my všickni obyvatelé toho království ze všech tří stavů horší bychom byli než sedláci, kterýchžto jich pán mimo vyměřenou věc k ničemuž nepo-

[1] Sixt z Ottersdorfu uvedený od Tieftrunka str. 65.

tahuje a potahovati nemůže a nemá spravedlivě.«[1] Ferdinand pokoušel se zbuditi odvěké záští proti Německu: »A předešle,« hlásal ve svých provoláních, »když do království jací vpádové od Němců se dáli a nejmenší ves neb městečko zebrali, tu jsou předkové vaši hned vzhůru byli a všickni toho bránili; neb o Češích to slyšáno, že se jich všickni co čertův báli. Ale vás se již žádný nebojí; nebo vy co baby bojíte se těch, jichžto není se co báti; a majíce vy přední býti, zůstanete-li doma, jaká vaše poctivost bude, když byste předkem pána svého a potom jiné v tom opustili, toho zdravě u sebe považte!« Tyto deklamace vyzněly na prázdno; příliš bylo na jevě, že nemají žádného základu skutečného; se strany Jana Fridricha zajisté nehrozilo nebezpečenství.

Lid pražský, jenž nedůvěřoval mnoho ráznosti konšelů svých, správu obce vzal do rukou svých: na příště o důležitých otázkách nebude rokováno jen v radě městské, nýbrž velikým zvonem svolá se veliká obec, a nic nerozhodne se bez vůle její. Smělejším ještě porušením rozkazů královských bylo, že obce Starého a Nového města pražského shromáždily se a uvažujíce, že roztržení obou měst bylo hlavní příčinou jejich slabosti a zkázy svobod jejich, vešly v těsnou jednotu (10. února 1547) i slíbily si pomoc ve všech případech. Ostatní města byla vyzvána, aby na obranu ohrožených privilegií svých připojila se ku Praze. Vyzvání toho bylo uposlechnuto. Z královských měst jen pět, Budějovice, Plzeň, Ústí, Most a Cheb odmítly přistoupiti k jednotě.

Pražané prohlašovali sice, že jednota nečelí proti králi, ale tyto prázdné formule poslušenství špatně zakrývaly úmysly jejich. V skutečnosti revoluce byla zahájena. Ferdinand nepřeháněl, když o něco později vytýkal stavům, že se chovali, »jakoby království české bez krále bylo a jim k spravování a k vladařství náleželo.« Osoby, které chtěly mírniti hnutí, brzo byly zatlačeny. Hanopisy byly vždy prudší; shromáždění bouřlivější; řečníci smělejší. Bouře posílila se příchodem pánů, kteří vracejíce se od Litoměřic byli ještě velice rozníceni částečným úspěchem svým nad králem. Nejhorlivější z nich byli bratří; v první řadě Vilém Křinecký z Ronova, jehož výmluvnost rozehřávala všecka srdce; kdyby země česká byla měla mnoho synů takto oddaných a takto statečných, král

[1] Ibidem str. 67.

nebyl by tak lehce potlačil odboj.[1] Pan Křinecký přiměl šlechtu v hlavním městě přítomnou, že přidala se ku Pražanům (16. února), a sněm byl svolán, aby hnutí dal schválení úřední.

Ferdinand zapověděl shromáždění sněmu; ale poněvadž štěstí přálo kurfiřtu saskému, stavové nedbali zákazu toho, a sněm zahájen dne 19. března. Náčelníci strany nespokojené připravili celou řadu žádostí, které měly býti předloženy stavům a které tvoří téměř program strany národní. — Utraquistům dáno bude na vůli, aby spojili se a ustrojili církev svou. Rozepře nebudou více předkládány soudu dvorskému a komornímu, ale řádnému soudu zemskému dostanou se pře, ve kterých účasten jest král nebo komora jeho; od nálezu jeho nebude odvolání a žádný obyvatel království, jakéhož by koli stavu nebo povolání byl, nebude poháněn před cizí soud; nikdo nebude stíhán leda dle pořadu práva. Postranní jednoty stavovské nebudou příště zakázány. Za života králova nesmí býti korunován syn jeho; výsady a přednosti jednotlivých stavů budou obnoveny a zachovávány; berníci odpovědni budou sněmu; komora královská bude složena výhradně z Čechů. Král zvolí členy nejvyššího soudu dle návrhu sjezdů krajských a nejvyšší úředníky dle seznamu čtyř osob předloženého od stavů. Veliké obce a sjezdy krajské konati se budou svobodně. — Zvláště důležité jsou články, týkající se svolávání a moci sněmů: Kdykoli král svolá sněm zemský, nechť oznámí napřed předměty, které chce mu předložiti, aby stavové po krajích mohli poraditi se a zvoliti posly své; zasedání nepotrvá déle než dvě neděle; jednání tajná a soukromá budou zakázána, a všecky věci vyřídí se veřejně; stavové budou míti právo iniciativy, a o návrzích jejich bude hned jednáno; hlasování většiny nemůže býti zrušeno odporem některých nejvyšších úředníků, a jestliže tito zamítnou nález stavů vložiti ve dsky zemské, dožádáni budou za to úředníci menší, a zápis nabude hned moci zákonné; objeví-li se potřeba sněmu, a král by nechtěl ho svolati, hejtmanové krajští spolu s Pražany ustanoví den jeho zahájení.[2]

Takto po každé, když moc královská je v tísni, obnovují se tatáž přání. Žádosti stavů roku 1547 v žádném kuse podstatném neliší

[1] Zdá se, že Vilém Křinecký z Ronova byl znamenitý řečník. O rokování sněmu za této doby viz II. sv. »Sněmů českých« (1546—1557), Praha 1880. Velmi neradi přecházíme zajímavé podrobnosti rokování a malebné zprávy, jakých poskytují prameny té doby. O jednotě stavů vyšších s Pražany viz Sněmy české sv. II. str. 118, 120, 123.

[2] Sněmy české II. str. 151 a násl

se od kapitulace, kterouž uloží Rudolfovi II., a čeho domáhali se celkem na Ferdinandovi, zda nebyli by obdrželi od Jagielovců? Ale nikdy snad program nepřátel moci královské nebyl jasnější, praktičtější a obsažnější zároveň. Moc královská byla zničena a moc nejvyšší dostala se opět sněmu; tento nejen scházel se svobodně a užíval iniciativy a nejvyššího schvalování zákonův, ale i osoboval si svrchovaný vliv na jmenování úředníkův a mohutně zasahoval do moci výkonné. Stavové konečně pochopili pravou příčinu nedávných nezdarů svých: na místo starých bouřlivých a nestálých shromáždění postavili pravý sněm, složený ze zástupců sjezdů krajských, který prostřednictvím jejich zůstával ve styku se zemí. Na chvíli stavové vybavili se z malicherných předsudků svých, soukromé snahy své obětovali nejvyššímu prospěchu vlasti: duch svobody vanul, idee demokratické objevovaly se znova. Již tím vyzrazuje se převážný vliv stavu městského a Jednoty bratrské.

Ale co jest do programů bez mužů! Snadněji bylo protestovati proti zákonům Ferdinandovým, nežli setřásti pamět posledních dvaceti let: mnozí již plně zvykli porobě. V jednotě tří stavů vznikly neshody. Jan z Pernšteina vůdce pokročilých utraquistů, cítil se překonaným: »ani král bez obce«, pravil, »ani obec bez krále dobře státi nemůže.« Mnozí cítili tytéž pochybnosti. Neuvážili posledních důsledků svého jednání: znepokojovalo je, že k obraně svých práv přinuceni jsou chopiti se zbraně. Neodvažujíce se voliti mezi svou přísahou věrnosti ku králi a mezi svými sympathiemi náboženskými, vyčkávali událostí. Nejprozíravější ze šlechty ptali se, komu prospějí změny zavedené ve zřízení zemském, hanbili se jaksi, že jsou ve vleku stavu městského. Utraquisté nedůvěřovali bratřím. Mezi osmi osobami od stavů zřízenými čtyři příslušely Jednotě; nebudilo-li to pohoršení? I z bratří mnohý divil se úkolu podniknutému: zda příslušelo jim tasiti meč? Zda nejsou již žáky Toho, který vyslovil se, že království jeho není s tohoto světa?

Stavové svolili veřejnou hotovost zemskou: vůdcem byl Kašpar Pluh z Rabšteina, jenž byl dosti zkušený a zmužilý, ale neměl dosti vážnosti, aby od stavů dosáhl rozhodných rozkazů, ani dost iniciativy, aby je sám nahradil. Vojsko scházelo se zdlouhavě, bez nadšení: vůdcové bázliví a vojáci nedostateční. Výmluvnými manifesty nebyla zastřena skutečná slabost. Ohromná většina šlechty postavila se proti Ferdinandovi: 1738 pánův a rytířů přiložilo pečeti své k zápisu jednoty, ale zdálo se, jakoby tímto úsilím vyčerpala se síla jejich. Ze

zemí vedlejších nepřicházelo žádné pomoci: těžký to trest za sobeckou politiku stavů českých; Moravané, spokojeni jsouce nerušenou svobodou náboženskou, ani se nehnuli; Slezané byli v jedné ze svých častých krisí zoufalých proti Slovanům; horlivost jejich pro reformaci jevila se toliko zdlouhavostí, s jakou vojska svá posílali Ferdinandovi. Jediná města lužická poslala některé posily Janu Fridrichovi.

Jestliže by protestanté byli projevili poněkud odvahy, král byl u velikém nebezpečenství. Zakročení Pluhovo s vojskem jakkoli nedostatečným bylo by způsobilo nedozírné následky. Kurfiřt žádal ho za součinnost. Karel V. postoupil až ke Chbu; Ferdinand a Moric vytáhli proti němu. Společný útok Čechů se Sasy byl vážnou zárukou úspěchu. Pluh nechtěl postoupiti bez písemného rozkazu direktorův, a tito, jati jsouce pozdní úzkostlivostí, neodvážili se ho dáti. Král bez překážky a bez vážného znepokojení spojil se s bratrem svým. — Osud odboje byl rozhodnut. O měsíc později (24. dubna 1547) kurfiřt saský u Mühlberka byl na hlavu poražen a zajat. Nejen že nedošel žádné pomoci od Čechův, ale příliš dlouho zůstaviv část vojska svého při hranici české, kde zdržel se vyjednáváním se stavy, byl odtržen od této části vojska svého a přinucen svésti boj se silami menšími.

Zpráva o pohromě Mühlberské jako rána hromová otřásla sněmem, který právě sešel se (18 dubna). Nejsmělejší ze stavů, kteří příliš se zapletli, aby doufati mohli v milost, snažně usilovali o povzbuzení myslí, dosáhli některých rázných usnesení. Liché to demonstrace, jež neoklamaly nikoho. Stavové, pokud byli pohromadě, posilováni jsouce výmluvností jejich, tvářili se hrdinsky; jakmile osaměli, ve strachu chápali se opět vytáček svých. Smutné zprávy kupily se: Jan Fridrich vzdal se kurfiřství ve prospěch Morice, ale ani po zřeknutí svém nebyl propuštěn na svobodu. Filip heský překvapen byv přesilou, vzdal se na milost a nemilost. Německo bylo pokořeno od císaře, reformace přemožena, katolicism vítězem: Karel V. zamýšlel obrátiti se s vojskem svým proti Čechům: jaké čáky úspěchu kynuly Čechům v nastávajícím boji? Ferdinand již vstupoval do království v čele vojska císařského a přicházel do Litoměřic. Sem svolával stavy moravské a slezské, kteří sešli se hned hojně, těšíce se z neštěstí, hrozícího neobratným sousedům jejich. Čím tito vzeprou se Ferdinandovi? — Vojskem Pluhovým? — Nebylo ho více; vojáci rozptýlili se nečekajíce ani na rozkazy sněmu.

Ferdinand velmi bystře prohlédaje skutečnost, nebyl opojen úspěchem svým. Věděl, že štěstí sedá odvážlivcům, ale odvracuje se rychle od lidí neopatrných. Stkvělé bylo vítězství jím dobyté, i hodlal využitkovati ho, ale nemínil poškoditi je požadavky přílišnými. Čechové, neopatrní, rozdělení a bázliví, zasluhovali přísného trestu; — ale nesměli býti doháněni k nejhoršímu, aby zoufalost jejich nestala se nebezpečnou.

Tím spíše, že v Německu, překvapeném spíše nežli skroceném, vše vřelo: tu budoucnost vítězům skrývala smutné překvapení, a král, menším jsa optimistou než bratr jeho, předvídal je. Ostatně nesmíme mysliti, že již za této doby idee neobmezené moci panovnické byly obecně rozšířeny; system jen zvolna nabývá konečného výrazu svého; panovníci XVI. století jsou toliko předchůdci, nikoli zakladateli monarchie z milosti boží. Dovedou obmeziti svobody veřejné, ale nikoliv potlačiti. Sám Filip II. neusiluje o zkázu starých obyčejů: tím méně Ferdinand. Nebylť ukrutníkem i byl by se děsil války vyhlazovací, z níž Čechy byly by vyšly zhubené a spustošené: — takých výstředností odváží se pouze fanatik jako Ferdinand II. — a války na vyhlazení bylo by potřebí bývalo, aby kalich odňat byl utraquistům nebo privilegia šlechtě.

Ostatně, proč by tak činil? Dlouhou zkušeností král přesvědčil se, že sněmy dobře řízené spíše jsou nepříjemností než překážkou, a utraquisté některými ústupky skromnými zajisté budou pohnuti ku podrobení se Římu. Nejmoudřejší bylo postupovati opatrně a přísnosti užíti jen naproti těm, s nimiž všeliká shoda zdála se nemožna. Kdo stavěl se mu neustále v cestu? Města a bratří. Ferdinand nenáviděl jich nejen pro minulý odpor jejich, pro vynikající účastenství jejich v odboji, ale i proto, že v nich tušil živel omlazovací pro národ. Idee demokratické, jimi představované, děsily ho jako neznámé nebezpečenství mnohem více, než opposice oligarchická. Právě na stav městský a na jednotu bratrskou dopadl hněv jeho.

Ferdinand I. rozkázal pánům a rytířům, aby dostavili se do jeho táboru litoměřického, i slíbil odpuštění všem, kdož uposlechnou vyzvání jeho a dokáží, že účastnili se odboje toliko ze strachu nebo svedení. Skoro všickni uposlechli, závodíce oddaností, aby zakryli chyby své, slíbili vystoupiti z jednoty a pomáhati králi proti všem, kdož by setrvali v odboji. Král, tak dobrotivý naproti šlechticům, že na milost přijal i jednoho z nejpřednějších řečníků opposice pokrokové, Jana z Pernšteina, naopak projevil smýšlení velmi nepřátelské

naproti městům. Zástupci jejich nebyli obesláni do Litoměřic. Poselstvo Pražanů nebylo přijato. Psali králi list velmi prosebný: on odpověděl jim jen pošinutím vojska svého, jež osadilo výšiny nad městem a části položené na levém břehu Vltavy. Lid pražský vysilujícími změnami přecházel z podráždění v malomyslnost. Lid obecný chtěl se brániti; v okolních krajích obyvatelstvo, v zoufalství přiváděné pleny vojska španělského a italského, chápalo se zbraně, chtíc na pomoc jíti posvátnému městu husitství. Neopatrnost mohla vésti k velikému neštěstí. Zdálo se, že Ferdinand hledá záminku, aby vytrestal hlavní město: já, řekl poslům pražským, ani lid můj nijakého nepřátelství nezačneme, ale jestliže vy začnete, tím hůře pro vás, konec to vezme zlý. — A jakého úspěchu bylo lze očekávati od povstání pozdního! Strana mírnější přiměla obec, že podrobila se králi bez podmínky (v červenci 1547).

Ferdinand I. byl nelítostný. Pražané musili zrušiti zápis jednoty a vydati všecky spisy k němu se vztahující, odevzdati své zbraně a vojenské zásoby, postoupiti králi statků obecních a všech důchodů městských; zavázali se platiti stálou daň z piva a sladu, tak zvané posudné, předložili všecka privilegia, která měli od dřívějších králů, ku přehlédnutí a potvrzení. Až do roku 1547 Praha tvořila jakousi republiku, v níž moc královská byla velice obmezená: novými listinami odňata jí většina výsad dávných. — Dříve král sám byl-li přítomen v zemi, sázel konšely městské, ač i tehdáž byl vázán návrhy konšelův odstupujících, a mohl ustanoviti jen utraquisty; na příště rada králova dosazuje zcela volně radu městskou. Veliké obce byly zakázány bez zvláštního svolení královského. Nejdůležitější věci vnitřní správy byly podřízeny právomoci úřadův obecních a vyhrazeny králi. Úředník královský »hejtman městský« spravoval vyšší policii, v radě městské nejvyšší místo držel a bděl, aby neusnášela se o ničem, co by protivilo se vůli panovníkově. »Rychtář královský« při soudě zastupoval prospěchy panovníkovy. Až posud od většiny soudů městských odvoláváno se k soudu Starého města pražského; moc jeho přenesena byla na nový soud apelační na hradě Pražském, jemuž příslušely všecky soudy městské v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Lužici. Stav městský konečně utrpěl škodu na svém jmění zákazem nabývati statků svobodných a potlačením cechů.[1]

[1] Viz Čelakovského Privilegia měst pražských, 1886. úvod str. XXXIII.—XXXVIII. a Privilegia č. 235—236.

Na příště Praha, zbavena jsouc velikých statků svých, zničena těžkými břemeny, připravena o nejpotřebnější důchody, přestala býti metropolí království, střediskem měšťanstva českého, duchem a vzorem druhých měst. Později tento odsudek těžký byl ovšem v některých kusech zmírněn; některé statky navráceny Praze, — Ferdinand usiloval, ne o zkázu její, ale o pokoření; ale rány své vedl dost obratně, aby nebylo možno plné obnovení. Praha nikdy nepozbyla vší důležitosti, jakou zabezpečovaly jí obyvatelstvo její, bohatství a upomínky historie její; — ale dni slávy a moci její minuly na vždy: hlavní město království českého účastní se revolucí, ale nevede jich více. Rmoutí se nebo těší z událostí, někdy zaplétá se do nich, ale neřídí jich. Trpká byla bolest těch, kdo v jediný den nešťastný viděli takto řítiti se dílo tolika pokolení: »Poněvadž těchto časův sme se dočkali,« píše Sixt z Ottersdorfu, »jichžto sú se předkové naši skrze zvláštní zjevení boží strašili a hrozili, mluvíce to: by i pán buoh všemohúcí jich životem prodliti ráčil, že by v tom světě déle býti nechtěli a nežádali; a slýchali sme v mor tento předešlý od dítek malých a nevinných, že sau k rodičuom svým, když jich plakali, mluvívaly: ‚Pláčete na nás; však po malých letech pro těžkosti, kteréž na vás přijdou, sami byste raději zemříti nežli živi býti chtěli, když by vám to jediné možné bylo‘. Což oni nám vnuknutím božským předpovídali, a mnozí v naději boží svatí lidé psaní číníce oznamovali: již my těchto dnův i časuov očima našima sme viděli a spatřili, s velikým však naším zarmaucením a bolestí.«[1] Neštěstí, které stihlo Prahu, dotklo se zároveň celého království. Od té doby ono krvácí po stranách jako z rány stále otevřené, kteráž ochromuje všecko úsilí a znenáhla oslabuje organism socialní. Tři staletí uplynou, než národu českému podaří se dobýti opět svého hlavního města, a tím dnem teprve počíná nový život jeho.

S druhými městy nebylo jednáno laskavěji. Byla trestána těžkými pokutami, musila vydati zbraně své, postoupiti králi statkův a důchodů, platiti posudné z piva a sladu. Konšelé městští byli sázeni od podkomořího a zodpovědni jemu.[2] Ostatně moc podkomořího přešla v skutečnosti na komoru královskou, jež měla své zástupce v městech, rychtáře a správce, kteříž osobili si nejvyšší správu věcí politických nebo soudních. Ve přech měšťanův

[1] Sixt ve Výboru II. str 1379.
[2] Obce zachovávají přece jistý vliv na volbu svých konšelů.

odvoláváno se k nejvyššímu soudu apelačnímu, kterýž úzce závisel na králi. »Od toho času,« píše dějepisec XVII. století, Pešina z Čechorodu, »města, jsouce zboží a svobod svých zbavena, hlav svých tak vysoce pozdvihnouti nemohla a nemohou, takže pád ten roku 1547 slušně na městský stav potažen býti může a nazván stavu městského pád.« Čelakovský, jeden z učenců, kteří nejvíce přispěli k objasnění dějin stavu městského v Čechách, dospívá k podobnému úsudku: »Po čem v době Vladislavově šlechta nejvíce práhla, co by za největší vítězství byla považovala, to on (Ferdinand I.) učinil konečně skutkem. Osekal všechny svobody městské . . . a vůbec obmezil samosprávu obecní i soudní na tak skrovnou míru, že ani Ferdinandovi II. nezbývalo mnoho dále ji obmezovati . . . Theorie Rendlova, že města jsou komorou královskou, nemohla vůbec dokonaleji v skutek uvedena býti, než jak se za Ferdinanda bylo stalo.«[1]

Za Maximiliana II. a Rudolfa II. městům nastala doba poněkud příznivější. Dvůr, jakmile se jich méně bál, byl jim také méně nepřátelský; podporoval jejich pokrok hmotný. Postavení jejich bylo ještě mnohem lepší nežli postavení měst panských, a města poddaná ráda přinášela nejtěžší oběti, aby došla názvu města královského. Ale stav městský zůstával v plné závislosti na panovníku a nenabyl již ani svého bohatství ani své samosprávy ani svého vlivu. Králové nesráželi se více s oním třetím stavem, který až posud byl nejčilejším a nejnebezpečnějším živlem opposičním, a na sněmích mohli celkem spoléhati na hlas zástupců jeho. Ferdinand nedbaje žádostí vyšších stavů, městům vrátil skutečně hlas jejich na sněmích; ale stav městský nevykonával již práva svého; byl trpěn »ze zvláštní milosti královy« s podmínkou, že ve všem spravovati se bude vůlí jeho.[2] A v skutku když mínění veřejné nejvíce protivilo se opatřením navrhovaným, jak mohli vystoupiti proti nim poslové stavu městského volení od krále a závislí na něm? Tudíž budoucně na sněmě ze tří hlasů jeden byl úplně získán od krále. Dále, kdežto až posud účastenstvím měst do jisté míry mínění veřejné jevilo zájem pro zachování práv sněmu, na příště lid k zápasům, jež dály se mezi stavy, choval se lhostejně, a tyto byly jen bojem mezi králem a hrstkou oligarchův. A co zmohla šlechta, takto víc a víc osamocovaná? — S tohoto hlediska zkázou svobod městských připravena jest zkáza svobod zem-

[1] Úřad podkomořský v Čechách str. 54.
[2] Privilegium dané Praze dne 28. září 1547.

ských; revoluce roku 1618 jest pokračování a konec odboje roku 1547. »Takto,« píše Sixt z Ottersdorfu, »našimi hříchy způsobeno, že zrádné a podvodné pletichy zhubily všecky síly království. Hle, kam naši zavedeni byli nesvorností a záhubnou vrtkavostí!«

Šlechta nepodnikla ničeho, aby zmírnila osud stavu městského. V skutečnosti radovala se z neštěstí jeho. Král vykonával program její. Komora královská, dluhy obtížená, zajisté rozprodá většinu zabavených statků: dostanou je lacino; pěknou to kořistí takový trh, kterým obohatí se na útraty pyšných soupeřů! — Kde vezme král rady apelační a hejtmany královské? Ze stavu panského nebo rytířského. Výborná to příležitost k opatření mladých lidí. Kdo v poslední instanci souditi bude pře měšťanů? — Šlechta. Kdo bdíti bude nad správou obecní? — Šlechta. Když šlechtic prodávati bude statek svůj, měšťanům nebude lze koupiti jej, a šlechta zbaví se nepříjemné soutěže. Oč vyšší stavové marně pokoušeli se po dvacet let válečných, toho dostávalo se jim darem od krále po špatně pojatém a špatně vedeném pokuse o vzpouru.

Tato radost byla poněkud zkalena událostmi následujícími. Ferdinand slíbil odpuštění, ale slib možná vždy nějak vyložiti.

Jestliže král nepřál houfným popravám, domníval se přece, že několik trestů hrdelných bude užitečnou výstrahou. V městech vládla hrůza. Kancléř pražský Sixt z Ottersdorfu vržen byl do nezdravého vězení a jen s těží unikl smrti na prosby pánů moravských; drahně nejvážnějších měšťanů bylo zjímáno, mnozí mrskáni metlami nebo trestáni velikými pokutami. »Byl toho času veliký pláč a velmi veliké naříkání; neb na někoho více uloženo bylo, než jest on statku měl, a když nemožnost svou předkládal a všecek svůj statek králi dáti a jeho postoupiti chtěl, nechtěli dotčení vykonavatelé vůle královy toho od něho přijíti, ale tomu každému takovému hned na věž bílou do vězení jíti veleli. A tak veliké soužení lidé na ten čas míti museli, že mnozí, rozvažujíce to, co jsou jim předkové jich za dlouhé časy s prací a s velikým úsilím nachovali, a oni tolikéž dítkám svým po své smrti toho pozůstaviti mínili, majíce to všecko jako čertu v ofěře dáti a sebe i své děti ochuditi, zasteskše sobě, mřeli a hrdla svá za to dáti musili«.

Však ani šlechta neunikla docela pomstě královĕ. Někteří z největších vinníků, Pluh, Křinecký a j. dali se na útěk; byli odsouzeni na smrt a statky jejich zabaveny. Dvacet šest jiných, kteří dali se králi na milost, zůstali doživotnými vězni králo-

vými na zámcích svých, zbaveni byli větší části jmění svého; zpupné statky své musili přijmouti v manství od krále. Připočteme-li k těmto konfiskacím pokuty, kterými zastižena byla města, poznáme ohromný převrat hmotný, jaký v zápětí měl odboj roku 1547. Seznam statků, připadlých králi, stále vzrůstá. Obsáhlý přehled konfiskací sestavil již Tieftrunk, ale Rezek přidává více než čtyři sta jiných, které roku 1547 nebyly zapsány do desk zemských a summu stržených peněz z prodeje statků zabavených páčí na více než dvanácte milionů zlatých.[1] Také s tohoto hlediska události roku 1547 jsou předzvěstí ohromných ztrát, jež následovati budou po bitvě na Bílé hoře.

Až do této doby finanční situace panovníkova byla velmi nesnadna; ohromné dluhy Jagielovců působily mu nesnáze nepřekonatelné. Při všech berních velmi těžkých[2] a přese všecko úsilí komory, neustálé války s Turky pohlcovaly všecky důchody, a dluhů komorních přibývalo spíše, než ubývalo. Tento stav věcí konfiskacemi změnil se velmi šťastně pro Habsburky. S hlediska obchodního věc byla velmi dobře opatřena. Hlavní zásluhu o to měl tajemník královský Florian Griespek z Griespachu, jeden z nejčilejších nástrojů moci královské; horlivost jeho za této příležitosti zvyšována byla hněvem, mstil se, že od povstalců byl vzat do vězení. Za náhradu některé statky byly vráceny, ale nejhorší, kterých nikdo nechtěl koupiti; »vzali zrno, vrátili slámu« poznamenává vrstevník doby té. Jiné byly rozprodány, ale znenáhla, tak že cena jejich neklesla; veliká panství byla rozdrobena, aby nalezla kupce. Za Maximiliana II. a Rudolfa II. prodáváno ještě jmění zabavené roku 1547. Zajisté ani potom propast schodku nebyla vyrovnána

[1] Rezek, Beiträge zur Geschichte der Konfiskation v. Jahre 1547 ve Zprávách o zasedání kr. čes. společnosti nauk 1876 str. 138. *[Podrobný seznam podává Rezek v Památkách arch. 1876 str. 451—482. Srovnej též Sněmy české II. str. 438—445.*

[2] Berně byly příčinou obecné nespokojenosti. Číslice nám známé zdály by se nasvědčovati neustálému ubývání jmění veřejného za vlády Ferdinandovy: v letech 1525—1544 obnášelo by více než sedminu, co je tím podivnější, ježto obnovení pořádku zajisté prospělo blahobytu veřejnému; hlavní příčinu tohoto ubývání třeba zajisté hledati v berních. Statistika XVI. století nezasluhuje ovšem plné důvěry. *[Autor díla našeho přidržuje se theorie Gindelyho o stálém klesání majetku v Čechách pod tíží berní, ač cítí poněkud slabost její. Theorie ta vyvrácena jest od prof. Kaizla [Finanční věda str. 124], Klesání hodnoty majetkové v zemi bylo jen fiktivní: páni stavové, aby vyhnuli se berni z majetku, rok od roku majetek svůj níže přiznávali.]*

a nesnáze finanční trvaly dále, ale byly méně trapné, a král vládl důchody mnohem většími nežli všickni předchůdci jeho.

Za obecného pohnutí a postrachu sešel se sněm svolaný od Ferdinanda, aby vyslyšel stížnosti stavů. Před samým zahájením jeho čtyři osoby byly popraveny na náměstí Hradčanském (22. srpna 1547.)[1] Proto sněmu dostalo se názvu sněmu krvavého. Mezi obětmi byl dvorský rychtář královský Jakub Fikar z Vratu. Milosti králově odporučoval se vším: stářím svým (bylo mu 70 let), obecnou vážností svou, službami králi prokázanými, pravověřím svým, neúčastnil se odboje, leda aby utišil mysli, Pražanům radil ku vzdání se; za krise nebyl v městě, a to bylo právě proviněním, za něž pykal smrtí svou. »Jsa jakožto hofrychtéř královský«, biřic provolával na popravišti, »přísežným úředníkem a maje zvláštní přísahu, podle té jest tak se nezachoval a králi o tom, co se v Praze dálo, nic neoznamoval, ano v nejpilnější čas pryč z Prahy odjel.«[2] Úředníkům byla dána výstraha, náčelník jejich spoléhal nejen na poslušenství jejich, ale i na bdělost jejich a oddanost; všeliké kolísání bylo odpadlictvím a všeliká nedbalost zločinem.

Stavové, takto varovaní, bez rokování přijali všecky předlohy královské. Všecky kusy sporné byly rozhodnuty ve prospěch moci panovnické: jednoty branné a všeliké zápisy postranní jsou zakázány pod ztrátou hrdla; právomoc soudů královských rozšířena; dědičnost koruny v rodě Habsburků znova prohlášena; ustanoveno, že jmenování nejvyšších úředníků a členův nejvyššího soudu náleží králi samému s radou úředníků zemských a rad; sněmy obecné a sjezdy krajské budou se konati toliko, když král je svolá. Všecky úchvaty, připravované po dvacet let obezřelou a vytrvalou politikou, byly takto slavně přijaty od sněmu; stavové uznali svou porážku a pokořili se před šťastným protivníkem svým. Moc královská byla posílena. Nic na příště nebude překážeti Ferdinandovi, aby nepodporoval císaře, píše vyslanec benátský roku 1548, »poněvadž docela pokořil království české.«

Zbývala však ještě otázka náboženská. Pokud autorita papežova nebyla uznána v Čechách, moc králova zdála se ohrožena a pochybna.

[1] [*Ze stavu rytířského Václav Pětipeský z Krásného Dvora a Bernart Barchanec z Baršova, ze stavu městského Jakub Fikar z Vratu a Václav z Jelení. Hynku z Krabice, jenž též odsouzen byl na smrt, dána jest milost k velikým prosbám přátel jeho.*]

[2] Fiedler, str. 163.

Ferdinand zvítěziv nad opposicí politickou měl ruce volné naproti kacířství. Zda kacířství české starší jsouc než německé bude tím houževnatější? — V této věci král narazil na netušené nesnáze, a úspěch jeho nebyl tak úplný jako v politice — přede vším ne tak patrný: však právě Ferdinandovi I. přísluší zásluha, že zahájil opravdový boj proti reformaci české, zreorganisoval síly katolické v zemi a možným učinil příští úspěch církve římské.

HLAVA TŘETÍ.

FERDINAND A KACÍŘSTVÍ.

Konec panování Ferdinandova. — Politika náboženská. — Pronásledování bratří; zajetí Augustovo. — Jednota bratrská mimo království; pokrok její v Čechách zastaven. — Utraquisté; nový pokus o smír s Římem. — Pokrok reformace a obrácení Čechů k protestantismu. — Ferdinand a koncilium Tridentské. — Papež schvaluje přijímání pod obojí způsobou. Úpadek vlastního husitismu. — První probuzení katolicismu. Arcibiskup Antonín Prus z Mohelnice. Jesuité v Praze. — Smrt Ferdinandova (1564); veliké úspěchy vlády jeho.

Když dne 18. září 1547 Ferdinand po mši vycházel z chrámu sv. Víta, zástupcové kapituly katolické a konsistoře kališnické představili se mu, prosíce, aby chránil věrných poddaných svých proti nátiskům pikartů, kteří příčinou jsou všeho neštěstí země; v čele utraquistů byl Mystopol. Bez svědomí, bez ideí, bez studu, lehce dávaje se sváděti a zastrašovati, a stoje hluboko pod Caherou, jehož úskoků a veliké ctižádosti neměl, Mystopol jest jednou z oněch bídných povah nestálých a mravně nízkých, jaké rodí se v dobách bouřemi zmítaných a v církvích nekázní a odchylkami porušených. Býval lutheranem, stal se jím opět; zatím měl strach, hotov jsa ke všem obratům, aby zažehnal bouři předvídanou. A s jakou radostí byl by svedl bouři tu na bratry! Nenáviděl jich; toto záští bylo snad jedinou jeho vášní opravdovou.

Ferdinand nevážil si ho valně, ale rád užíval služeb jeho. Nebylo třeba povzbuzovati jej proti bratřím. V době volení jeho tito dali mu

sice přednost před vévodou bavorským,[1] ale zda Ferdinand zpomínal na to? A ostatně toto již velmi dávné hlasování, odporučujíc přízni jeho několik osob, nebylo ochranou celé straně.

Jaké byly stížnosti Ferdinandovy proti bratřím? — Velmi různé: jejich řády demokratické; jejich učení,[2] kterého neznal dobře, ale které mnohem více nežli víra lutheranská urážela víru jeho; jejich nesmířlivost, která nemožným činila všeliké dohodnutí s Římem. Nedávno právě Jednota odboji poskytla nejsmělejších řečníkův a nejčetnějších vojákův, i nyní ještě cítil k ní tajný odpor. — Nebylo to čirou náhodou. Docela naopak lutheranům, kteří přestávali na svém vyznání víry a znevažovali si nebo podezírali vše, co nebylo jejich církví vlastní, bratří právě tak jako kalvinisté hleděli zachovati mezinárodní ráz reformace. Časté styky jejich se zeměmi cizími, cesty kazatelů jejich, náklonnost jejich hledati poučení svého v cizině, znepokojovaly krále jako znamení zrady. Vůči bratřím cítil nedůvěru podobnou, jakou Ludvík XIV. choval vůči spoluvěrcům Holanďanů. Zda mýlil se příliš? — Zda bratří během celého XVI. století netvořili svazek jednoty nespokojenců českých s protestanty zahraničními?

Přede vším nebylo mu obávati se, že stíháním jich znepokojí massu národa, která pohlížela na ně vždy s jistou nepřízní. — Při trestání jich nebylo třeba porušovati svobod zemských. Závazky Ferdinandovy vzhledem k svobodě náboženské týkaly se toliko utraquistů. Dne 8. října 1547 obnovil mandat Vladislavův, kterým bratří postaveni byli mimo zákon, a dne 20. ledna 1548 druhé nařízení vydané

[1] [*O úloze bratří českých v této době, pro dějiny české předůležité, zprávy zajímavé poddává Rezek ve spise svém „Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého“* (*str. 41-42*), *Bratří nejprve se ustanovili, žádného cizince za krále nepřijímati, a kandidovali sami za krále Vojtěcha z Pernšteina. Ale upustili od této kandidatury, ježto pan z Pernšteina pevně přidržoval se strany bavorské, a horlivě snažili se o zvolení Friedricha, knížete lehnického, vnuka Jiříka z Poděbrad, vynášejíce jeho dokonalou znalost jazyka českého. Ale lutheranské vyznání knížete toho činilo nepřekonatelnou překážku zvolení jeho, takže bratří upustili i od této kandidatury a spojili se se stranou rakouskou neboli rosenberskou i pracovali o urychlení volby arciknížete Ferdinanda za krále českého proti většině stavů která přála vévodům bavorským.*]

[2] Učení bratří o svátosti oltářní velmi často se měnilo, ale z Lukášových definicí poněkud kroucených nevyplývá zajisté přítomnost těla a krve Kristovy skutečná. Katolíkům však popírání skutečné přítomnosti bylo bezbožností a rouháním. Roku 1547 bratří velice se přiblížili k učení Lutherovu, ale nikoli bez dvojsmyslnosti a skrytých výhrad.

v Augšpurku přikazovalo přísné jeho provedení: schůze bratří dokonce jsou zakázány, kněží jejich budou zjímáni, sbory jejich odevzdány farářům katolickým nebo kališnickým. Komissarům královským uloženo dohlížeti, aby nové rozkazy všudy byly vykonány.[1] Před odjezdem svým Ferdinand vládu svěřil milému synu svému arciknížeti Ferdinandovi. Svou horlivostí zbožnou a svým poslušenstvím moci papežské arcivévoda zdá se v tomto pokolení politikův ohlašovati blízké příští směrův a ideí zcela různých: v rukou jeho prospěchy katolické nevezmou ujmy, a otci jeho nebylo obávati se od něho ani nedbalosti ani slabosti.

Kněží podobojí vrhli se ihned s divokou a vášnivou radostí na kořist jim vydanou. »Takové pak věci«, praví jeden ze svědků pronásledování, Jan Černý,[2] »činili nejnestyději ti popi kališní, jsouce sic v obcování velmi nectní a nestydatí lotři, cizí ženy sobě nestydatě chovajíce; k tomu ožralci hanební a lháři bezední. Ti přední a nejpilnější služebníci a milostníci královští a napravovatelé příkazů byli i s jinými sobě podobnými, vše z té kališné strany. Žádný jistě, ani sami hejtmané královští ani kněží římští pod jednou tak zle, tak tyransky, takovými haněními a zlostmi, lžemi, trápením rozličným, hrůzami a strachy, zlořečenstvím a takovými věcmi netrápili jsou lidu bratrského jako to nestydaté kněžstvo kališné, všeho božího i lidského řádu a studu zbavené a prázdné; a tak se byli vztekli a v zlosti i v pýše proti bratřím pozdvihli, že s nimi všudy na všecky strany dosti činiti bylo. A skrze ně největší žaloby a sočení vždycky šla k králi, k arciknížeti a k radám královským na bratří.« Žaloba tím těžší, že Černý není krásořečník: pouze výkřik rozhorlení a trpkosti zvítězil tu nad jeho obyčejnou mírností a klidností.[3] Mystopol pro bratry, kteří by chtěli přistoupiti k církvi utraquistické, složil formuli k odpřísáhnutí, v níž nakupil výrazů nejpotupnějších; mstil se za hanopisy Augustovy. Sestavil seznamy osob podezřelých, aby nikdo nemohl se vyhnouti; své podřízené povzbuzoval všemi prostředky.

[1] Mandat Augšpurský uveřejněn byl od Gindelyho str. 511.

[2] Slova Černého viz u Gindelyho I. str. 513. [*O br. Janu Černém viz díla našeho str. 394*]

[3] Listiny konsistoře utraquistické potvrzují bohužel velmi jasně toto svědectví Černého: srovnej na str. 215 list konsistoře k některým městům, kterým zvídá, zda sbory bratří byly zavřeny; viz též str. 220, 231, 238 a j.

Jak bohužel děje se vždy za takových krisí, jichž nejžalostnějším následkem bývá podněcování nízkých a podlých vášní, nejprudší zášti a nejnehodnější chtíče kryly se pod pláštěm víry. Udavačství bylo přijímáno bez vyšetřování; kdokoli byl udán za pikarta, propadl statek svůj, byl uvězněn a vydán hroznému mučení. Někteří úředníci ukrutností hleděli zavděčiti se králi; dějiny se zaslouženou potupou zaznamenávají jméno jednoho z těchto katanů, Šebestiana Šejnocha, kr. hejtmana litomyšlského. Při pohřbu jednoho člena Jednoty podle obyčeje zpívány písně: šestnácte hospodářů bylo vzato za rukojmě, potom obesláni do Prahy a vzazeni do Bílé věže; dáni byli do vězení nezdravého, kde stékaly všecky nečistoty hradu; vzduch byl tak zkažen, že za hrdinu pokládán katolický administrator arcibiskupství, který je tam navštívil. Půl léta snášeli krutá muka svá s podivuhodnou odhodlaností; konečně šest jich, utrpením vysílených, odpřisáhlo téměř bez vědomí; druzí, ne snad statečnější, ale silnější, vytrvali, až milec králův, Dr. Erhard, zjednal jim posléze dovolení, aby mohli vystěhovati se z království.[1]

Ve všech sborech zavládlo zpuštění a hrůza, služby boží byly staveny, kněží na útěku, honěni z místa na místo. Přese všecko napomínání jejich a přese všecken příklad jejich odstupováno od Jednoty víc a víc: z nejnovějších proselytů všickni neměli pevné víry prvních věřících; příkladem zbabělosti častěji předcházela šlechta. Nejen páni utraquističtí na statcích svých vykonávali rozkazy královské, ale i dávní ochránci Jednoty opouštěli ji, nechtíce přijímati kněží vypuzených, zavírajíce chrámy a zakazujíce sbory. Janu z Pernšteina rychlým pokořením se Ferdinandovi podařilo se zachrániti veliké statky své; bylo to útěchou a nadějí pro bratry, jichž počet vždycky býval četný v těchto stranách kolem Pardubic a Kunvaldu, kolébky církve jejich; ale jak mohli spoléhati na Pernšteina — nestálého, postrašeného a s peněžitými nesnázemi zápasícího. Pro zisk jistý zaprodal ty, kteří doufali veň, a vydal je pronásledovatelům jejich. Konfiskacemi dostalo se králi Litomyšle, nejstaršího a nejšťastnějšího střediska Jednoty, Turnova, Brandýsa, Bydžova a Chlumce.[2]

[1] Schweinitz str. 270.

[2] [*Panství Litomyšlské v pokutu za účastenství v odboji r. 1547 odňato panu Bohuši Kostkovi z Postupic, Turnov panu Adamu z Vartenberka Brandýs nad Labem, po němž Ferdinand I. již dávno dychtil pro zvláštní pohodlí k honbám, vzat panu Arnoštu Krajíři z Krajku. Bydžov a Chlumec obdržel král od Jana z Pernštýna změnou za statky Hradeckých a Mýtských. Jan z Pernšteina zemřel*

Rány vedeny byly rukou stejně jistou jako proti stavu městskému. Jednota zasažena byla v samém srdci moci své: sídlo biskupův a obyčejné shromáždiště synodů jejích bylo v rukou kněží utraquistických; nejslavnější sbory její, hora Karmel a hora Olivetská byly pozavírány.[1]

Král chtěl, tuším, do poslední stopy vyhladiti sektu nenáviděnou. Nedůvěřoval přestupům, hromadné popravy protivily se mu a nebyly by se ani srovnávaly s jemnějším mravem obecným. V měsíci březnu 1548 nařídil bratřím Litomyšlským, Bydžovským, Chlumeckým, Turnovským a Brandýským nad Labem, aby v šesti nedělích opustili království. Obyvatelé Litomyšlští žádali za odklad: nebyl jim povolen. Na tisíc vystěhovalců vydalo se na cestu do vyhnanství, první to oběti onoho žalostného stěhování, jež tak často se opakuje během XVI. a XVII. století. Co tu hoře a zármutku! Svazky přátelské a rodinné rozervány, dům otcovský opuštěn, jmění těžce nastřádané ztraceno, nebezpečenství po cestách a nad to nade vše neuhasitelná touha po vlasti! A kam se odebrati? Která země přijme ochotně tyto hosty podezřelé? — A přece ve vší úzkosti této vyhnanci neztratili srdce. Vedeni jsouce kněžími svými myslili, že před sebou vidí oblak Páně, kterým lid veden byl na poušti. »Byli jsme neseni na křídlech orlice«, pravil jeden z nich.[2] Suď kdo jak suď o Jednotě, o mezerách učení jejího, o plachém myšlení jejím, buď vliv její na osudy země české jaký buď, tito vyhnanci trpěli za věc nejšlechetnější, jaká kdy jímala lidstvo, za svobodu svědomí, a právě v největším zármutku stkvěly se opravdu vznešené ctnosti jejich a dary, kterých Pán hojně uštědřil jim. Bratřím byla vždy milá bolest, tato svrchovaná zkouška osob i stran. Augusta klamal se, chtěje z nich učiniti

dne 8. září 1548 Nejstarší syn jeho Jaroslav, jenž zdědil hlavně statky české, ohlásiv mandát královský proti Jednotě, rozkázal bratřím, kteří sbory své měli v Rychnově, v Kostelci nad Orlicí, Solnici, Žamberce, Kunvaldě, Javorníku a v Pardubicích, aby buď od víry své upustili nebo v době králem vyměřené se vystěhovali. K rozkazu královskému podobné nařízení vydal i sám Arnošt Krajíř z Krajku v Mladé Boleslavi, kterou přijmouti musil v manství od krále.]

[1] Hora Karmel byla v Mladé Boleslavi, v starém klášteře minoritském. Všecken život Jednoty soustřeďoval se v jejích domech sborních neboli sborech. Tu konala se služba boží, vyučovaly se děti, čekanci připravovali ku kněžství, tu bydleli kněží a jahnové, tu přijímali se hosté. Hora Olivetská byla v Litomyšli.

[2] Viz u Schweinitze str. 281.

bojovníky; úloha jejich byla vznešenější: býti mučenníky víry, církví zvítězilou.

Dosti velký počet kněží byl uvězněn; ale buď že král málo dbal malé kořisti této, buď že rozkazy jeho nebyly vždy vykonány s velkou horlivostí, mnozí nedostatečně jsouce ostříháni unikli nebo byli propuštěni na svobodu. Za to velmi čile pátráno po Augustovi. Biskup bránil se vždy nebezpečné zásluze, že byl jedním z předních pobuřovatelů roku 1547: jest prý hloupá myšlenka uvalovati naň vinu za chování bratří; není náčelníkem jejich, nýbrž prostým biskupem; nejen nevyzýval ku vzpouře, ale od prvního okamžiku prý předpovídal žalostný konec odboje i hleděl zdržeti přátele své. — Jakou váhu mají tato osvědčení? Soud o tom je dosti nesnadný. Nikdo rád nepřizná se k vině své, a jestliže prameny v jistých kusech potvrzují svědectví Augustovo, v jiných obrana jeho zdá se dosti málo přesvědčivou. Zajisté protivníci jeho poněkud zveličovali činnost jeho, líčíce ho jako nějakého papeže; ale svým nadáním, svou rázností a smělostí politiky své vykonával moc mnohem větší, než byla autorita prostého biskupa. Jasně ukázalo se to později: jako vězeň, vzav později úhonu odpadlictvím svým a neopatrností svou, v době, kdy nový duch pronikl Jednotu, on sám na úzdě drží úzkou radu a působí na ni jakýmsi postrachem. Mezi pány v odboji nejvíce zapletenými mnozí byli důvěrnými přáteli jeho, a stejně těžko lze připustiti, že by byl neznal záměrů jejich nebo že by oni nebyli dbali jeho výstrah. Jednota nařídila slavný půst a modlení za vítězství stavů: možná-li pomysliti, že stalo se to bez vědomí Augustova nebo bez svolení jeho? Cesty jeho do Vittenberka, návštěva jeho u vévody Fridricha v Lehnici roku 1546 měly zajisté za hlavní cíl svůj otázky náboženské, ale zda náboženství nesplétalo se s pádem Ferdinandovým?

Vzhledem k veliké nejasnosti skutků nejistota zajisté prospívala obžalovanému, ale pravdě podobným činila i podezření královo. V biskupovi Ferdinand chtěl spíše trestati zrádce nežli kacíře. Utraquisté rozněcovali hněv jeho, vzrůstající ještě velmi důstojným chováním Augustovým, které čestně vynikalo naproti všeobecné zbabělosti. Biskup zachoval chladnokrevnost svou za všeobecného rozvratu, odvažoval se psáti králi listy prosebné, aby k bratřím nechoval se s nespravedlivostí tak krutou; nevzdálil se z okolí litomyšlského, útulku poskytoval vypověděným, povzbuzoval mysli, posílal peníze vězňům. Chráněn jsa nezměnnou oddaností, vzdoroval nepřátelům svým.

Hejtman Šejnoch proti němu užil hanebné lsti. Vypravoval jednomu z bratří, že trápen je svědomím a že potřebuje poučení; zda by nechtěl Augusta se shledati a mluviti s ním? Zaručoval se mu věrou svou. Po některém váhání biskup, sveden jsa dobrodružnou myslí svou a chtěje nepochybně všeho odvážiti se ku prospěchu bratří, přivolil ke schůzce se Šejnochem v lese. Několik náhončí vrhlo se na něho; zároveň jat jeden ze žáků jeho Jakub Bílek. Oba vězňové odvezeni byli do Prahy. Vazba Bílkova trvala třináctc, Augustova šestnácte let. [1])

První čas byl hrozný. Několikrát na nich důkladně zkoušeno umění katanské: Augustovi kyčle natřeny smolou, zapáleny a kleštěmi pak trhány kusy masa hořícího; věšeli ho na hák s hlavou dolů a s tělem obtíženým kameny. Nepřestali, až když strach byl, aby neskonal. Rány, zůstavené bez léčení, zjitřily se, šíříce hrozný zápach. Nejvyšší úředníci, sám arcikníže, strnuli, jati jsouce hanbou a litostí. Král postavil si hlavu, posílal nelítostné rozkazy, chtěje na biskupovi vynutiti vyznání zrady jeho, jména spoluvinníků jeho; běželo mu o to, aby jasně viděl a do rukou svých dostal všecky nitky onoho spiknutí — jež snad nikdy nebylo ani podniknuto, ale přestávalo na neurčitých nadějích, na rozmluvách. Mlčení Augustovo bylo největším vzdorem, jímž král doháněn byl k nejhoršímu. Úředníkům svým zůstavil volbu mezi trojím mučením: buď vězně zbaviti dočista spánku, nebo položiti ho na lavici s hlavou dolů na jeden nebo dva dni a občas dáti mu na pupek velikého, pod skořápkou ořechovou zavřeného brouka — chrobáka, nebo po několik dní dávati mu potravu přepepřenou bez nápoje.

Tyto návrhy necitelné nebyly provedeny; než došel list králův, oba vězňové převezeni byli na hrad Křivoklát. Po mnoho let chováni byli v nejhroznějším vězení, každý ve sklepě zvlášť: neměli návštěv, ani východu, ba ani světla. Teprve po dvou letech podařilo se přátelům jejich dodati několik listů biskupovi, a od té doby, přes některé příhody nemilé, styky jeho s bratřími na venku nebyly nikdy již přerušeny na dlouho. Ostatně hněv králův časem, nestišil-li se, aspoň ochabl; odmítal sice stále žádosti za propuštění, ale nestaral se již hrubě o něho. Znenáhla lehkých úlev dostalo se nebohým

[1]) Hlavní pramen pro události tohoto vězení jest Život Jana Augusty připisovaný Blahoslavovi, ale v skutku dílo Bílkovo. [*Pečlivě vydán jest v 3. svazku Českobratrské biblioteky nákladem spolku Komenského v Praze 1880*].

vězňům. Když roku 1560 arcikníže Ferdinand přivedl na Křivoklát manželku svou sličnou Filipinu Velserovu, dceru proslulého peněžníka augšpurského, mladá kněžna slitovala se nad utrpením vězňův, a několik paprsků naděje zasvitlo zrakům jejich. Svobodu, kterou tušili takto, vykoupili však hroznými boji a mukami mravními, horšími snad, než bylo mučení let předešlých.

Jak muž, dosti již letný, slabého zdraví, mohl obstáti v těchto tak dlouho trvajících zkouškách? — Mysl naši překvapuje, že jimi nebyla pozměněna ani síla jeho myšlení, ani vznět jeho nadějí. Vyšel z vězení tak, jak do něho vstoupil, a důvěra jeho nebyla tím oslabena, ani zmužilost jeho otřesena.

Sotva že vazba jeho byla poněkud zmírněna, hned dal se znovu do práce. Skládal písně duchovní, jinak dosti střídmé; bylť jen slabým básníkem: nedostatky, jež nepozorovaně se ztrácejí v kázaních jeho, urážejí více ve verších jeho; zvláště chybí mu nadšení a vzlet; duch jeho, přímý a poněkud suchý, nepřipouští nic neurčitého ani vznešeného; písně jeho zarážejí nás suchou dogmatikou svou; jsou to veršovaná naučení, při nichž necítíme vzmachu duše povznášející se k Bohu, ale úmysl theologa, bojícího se uchýliti od posvátného dogmatu. Při skládání jich jde mu skutečně o účel praktický: chce mezi bratřími rozšířiti víru svou, připraviti je k oné těsnější jednotě s lutherany, jíž nikdy nevzdal se úplně, chce znenáhla rozptýliti předsudky, pro které na synodu roku 1546 musil náhle odročiti dílo své.

Za tím účelem dokonával Sumovník již před uvězněním svým počatý. Tajemství styků jeho s venkovem bylo prozrazeno, vězení jeho prohledáno a všecky rukopisy zabaveny. Ani tato nová nehoda neotřásla jím, a jakmile mohl, opět ujal se díla svého. Zamýšlel v bohoslužbě na místo čtení evangelia a epištoly zavésti čtení kapitol tohoto Sumovníku, v nichž měly vyloženy a vysvětleny býti hlavní články víry. Naděje záludné! Nehledíme-li ke všelikým námitkám vedlejším, jak bratří mohli svoliti, aby naučení Spasitelova byla nahrazena poučením člověka jakkoli znamenitého? Jak by sedláci a podruzi u výkladu theologickém nalezli chleb duchovní, po němž lačněli? Sumovník předložený synodu byl chladně přijat: Augusta byl tím překvapen a poněkud pozloben. Útrapami a dlouhou samotou roztrpčena byla jeho povaha, od přírody pánovitá a prudká. Zda záruky oddanosti jím podané nezasluhovaly přece úcty a jakési vděčnosti?

Ze svého vězení dovedl dále říditi Jednotu, nedopouštěje, aby moc jeho byla popírána nebo zmenšována, ba nechtěl ani, aby voleni byli noví biskupové. Marně úzká rada snažila se přesvědčiti jej o nebezpečenstvích chováním jeho hrozících: druhové Augustovi pomřeli, styky s ním byly nesnadné a udavačstvím ohrožené. A co by stalo se, kdyby náhle zemřel? — Zda přetrhnou se tradice zachovávané od prvních let církve? Či bude potřebí, jako za doby Řehořovy, utíkati se k posvěcení nepravidelnému, jež by se zdálo podezřelým? — Augusta nedbal žádných výstrah; mysl jeho zalíbila si onu úlohu náčelníka, který z hloubi vězení svého udílí rozkazy, a jeho snaha předvídavá zachovávala si prostředky, kterými by uskutečnila záměry své. Úzká rada Jednoty proti nejhlubšímu přesvědčení svému couvala — z lásky, z úcty k oddanému mučenníku, také z neurčité obavy výstředních rozhodnutí, jichž schopným jej pokládala. Znenáhla však tato tvrdošijnost budila trpké poznámky, poslušnost stávala se nevolnější. Léta míjela a čas prováděl nepřetržité dílo přeměny; mladší lidé s větší nevolí snášeli toto jho představeného, jehož neznali; jako někdy Augusta, i oni dožadovali se práva svého k životu a ku práci. Takto připravovala se roztržka, která v této chvíli nevyhnutelně staví proti sobě vypověděnce a jádro jejich strany. Dějiny nemají divadla žalostnějšího nad onen spor, v němž soupeři zdají se stejnými vinníky, jedni neústupní a sobečtí, druzí zapomněnliví a nevděční. V skutečnosti není vinníkův, ale obě strany jsou obětí jednoho z obecných zákonů lidstvem vládnoucích, boje za život. Je to zákon přirozený právě tak, jako všeliký konec je smutný: lépe bylo by pro Augustu a pro jeho slávu bývalo, kdyby byl u vězení umřel, ozdoben jsa aureolou mučennickou. Za to poslední léta tato, ve kterých Jednotě působil nepokoj a někdy pohoršení, ostrým světlem vyznačují jeho povahu — s vynikajícími vlastnostmi náčelníka strany, ale s prostředními ctnostmi křesťana.

V jedné věci aspoň se neklamal: neporušenou zachovával důvěru svou v budoucnost Jednoty. První útok byl prudký: udává se, ač není docela přesných důkazů, že pozbyla poloviny přívrženců svých. Ale brzo zásvit oživil opět naději.

Ferdinand zamýšlel rozšířiti správu Čech také na Moravu. Moravané ve stycích svých s ním byli mnohem statečnější a opatrnější nežli Čechové: privilegia jejich byla určitější: moc sněmu lépe opatřena. Husitství, snad proto, že přišlo odjinud, zmírnilo se tu, nechtíc vládnouti, ale dosti majíc na snášelivosti, které neodpíralo

druhým vyznáním. V Německu Morava pokládána byla za zemi, kde svoboda svědomí na světě jest nejúplnější: nejrůznější sekty žily tu pokojně vedle sebe; všickni vypověděnci utíkali se sem, jisti jsouce před pronásledováním; katolíci nepřekáželi tomu řádu, ani biskup Olomoucký nehoršil se tím. Ačkoli moc soustředěna byla v rukou několika rodin panských, mírem náboženským celá země zavázána byla k obraně svobod obecních, a místy i sedláci vděčni byli pánům za ochranu poskytovanou proti fanatikům. Zavládlo veliké utišení. Šlechta, jsouc méně četná než v Čechách, byla svornější, více dbala o prospěchy obecné, lépe řídila věci veřejné sobě svěřené. Za vlády Ferdinandovy odloučením svým od Čechů uchránila se úchvatů královských: méně jsouc ohrožena, nepomýšlela na vzpouru a neposkytla žádné záminky k reakci.

Král však myslil, že potrestáním Čechů je zastrašena. Na sněmě v Brně roku 1550 stěžoval si na pokroky kacířů: slíbil prý zachovávati kompaktata, plní závazek svůj, ale co společného s utraquisty mají všickni tito žáci Lutherovi, Zvingliho nebo Kalvínovi, tito Turci, ti novokřtěnci, ti různověrci všelikého původu a všelikého rázu, jichž jen hemží se v zemi? Žádal, aby věci uvedeny byly ve stav, v jakém byly r. 1526; dovede prý potrestati všeliké odbojníky. — Nejvyšší hejtman moravský pan Václav z Ludanic odpověděl mu jménem stavů; nepopřel změn vytčených od Ferdinanda, ale chválil je: Hospodinu zlíbilo se rozptýliti blud a nevědomost; prosil krále, aby neprotivil se vůli boží a nepřekážel svobodnému vykonávání víry jejich. »My všickni« pokračoval, »neupustíme ani za mák od svého přesvědčení, a já sám spíše bych hlavu nasadil, než bych od své víry upustil. Morava spíše ohněm a popelem sejde, nežli by v této věci strpěla násilí.» Srovnáváte-li se se mnou? ptal se stavů. — Shromáždění hlučně souhlasilo. Ferdinand přikázal všem, kdož ho chtějí poslechnouti, aby přešli na jeho stranu; toliko sedm osob se zdvihlo. Tehdy Ludanic vyňal ze záňadří přísahu učiněnou od markraběte a četl ji za obecného pohnutí. Král rozhněván vzdálil se: z paláce svého viděl, jak stavové uctivě provázejí hejtmana, aby poděkovali mu za statečnost jeho. Před rozchodem svým Moravané přijali jakési prohlášení práv svých, počínající těmito pyšnými slovy: Markrabství Moravské je zemí svobodnou.[1]

[1] Chlumecký str. 77.

»Ejhle,« řekl Ferdinand, vida je mimo kráčeti, »nepodobají-li se stádu vepřů, z nichž jestliže jednoho podráždíš, všecky popudíš, nebo roji včel, z nichž jestliže jedné ublížíš, všecky na tebe žahadly a bodci se shrnou. Hejtman má průvod větší než-li já, což svědectvím jest největšího úkladu a spiknutí proti mně.«[1] — Tato duchapřítomnost zajisté ukrotila jej. — Nemínil roznítiti vzpouru, ale ponechal událostem volný průběh. Však za cenu dosti velikou: nařízení proti Jednotě z veliké části pozbývala platnosti své, jakmile nebyla prováděna v celé koruně. Mnozí páni měli statky své na Moravě i v Čechách; zda tu mohli velmi krutě pronásledovati obřady, které trpěli onde? Kněží pronásledovaní uchylovali se lehce za hranice a ze svého úkrytu ovečkám svým posílali traktáty své a kázaní. Rozkazy královské pozbývaly konečně oné povahy přísné a obecné, kterou pouze zbuzovaly poslušnost.

Mysl bratří povznášela se také zprávami, docházejícími z ciziny. Vyhnanství nejen neuškodilo Jednotě, ale prospělo propagandě její; vyhnanci na cestě své zůstavovali jako stopu světla; nové sbory povstaly v Prusích a zvláště v Polsku. Velmoži, jmenovitě bohatí páni z Ostroroga, přijali je na statcích svých, chránice jejich počátků; konečně někteří sami přestoupili. V těchto krajinách, spracovaných tajně od kazatelů lutheranských nebo kalvínských, zmítaných temnou potřebou obrození náboženského, tito vystěhovalci, mluvící jazykem polštině tak blízkým, byli nejlepšími apoštoly; čistota jejich mravů, důstojnost jejich života, jejich zříkání a skromné hrdinství, jejich oddanost k evangeliu dotkla se mnoha srdcí. Sigmund II. August nebyl panovníkem ani příliš váženým, ani katolíkem příliš horlivým; jeho nařízení, jichž špatně posloucháno a rychle zapomínáno, hrubě nepřekážela propagandě bratří; na chvíli zdálo se, že v Jednotě soustředí se všecka přání opravná a že kolem ní sdruží se všecky živly opposiční. — Tyto naděje trvaly však na krátce: hádky dogmatické zastavily brzo pokrok protestantismu v Polsku; ostatně říše tato příliš těsně byla spojena s církví římskou, příliš byla jí zavázána, aby mohla odděliti se od katolicismu; opravný ruch byl tu jen horečným výbuchem i nepronikl organismu socialního. Zatím okamžité úspěchy tyto, zvětšené ještě pověstí, byly přijaty s nadšením od bratří českých. Co zmohou útrapy v srdcích, která jista jsou ochrany ne-

[1] Zpráva Dr. T. Jordana o sněmu brněnském r. 1550 uvedená od Gindelyho I. v pozn. 85 na str. 517.

beské? Ferdinand v očích jejich byl toliko bezděčným vykonavatelem vůle boží; jeho přísnost sloužila pokroku pravdy: — kdo byl by ještě chtěl opustiti církev tak zřejmě požehnanou?

Páni a rytíři čeští, jakmile se poněkud zpamatovali ze strachu, způsobeného bitvou Mühlberskou, již jen velmi vlažně vykonávali rozkazy královy. Mínění veřejné, třeba nechovalo velkých sympathií ku bratřím, přece nepřálo Ferdinandovi. Mystopol s přáteli svými pozbyl úplně důvěry; horlivost jejich byla podezřelá. Jest obecnou frasí, že násilí nezmůže ničeho proti ideám — a to je zpozdilost; — však potřebí jest jistých podmínek, aby násilí mohlo působiti plně. Když Ludvík XIV. odvolal edikt Nantský, moc jeho byla nepopěrná, opíral se o velmi silnou organisaci církevní, o vzdělané a horlivé duchovenstvo, o fanatické obyvatelstvo; v Čechách reakce katolická za této doby mimo vůli královu neopírala se o nic. Jestliže velmi málo osob ochotno bylo umříti pro víru svou, po řídku bylo také těch, kteří chtěli se bíti za ni; kněží, závisíce příliš na patronech, jsouce malého vzdělání a dosti nejasného přesvědčení, upouštěli záhy od bedlivosti, která působila jim tisíce nesnází. Nevymáhali víc, aby bratří obcovali obřadům katolickým nebo kališnickým, nevšímali si již tajných sborů jejich. O něco později tu i tam některé chrámy byly znovu otevřeny; uprchlí kazatelé vraceli se; bázliví upokojili se opět a kajíce se ze svého odpadlictví žádali za opětné přijetí.

Na štěstí Jednota v této době měla řadu výtečných pastýřů, kteří k oslavě by byli každé církvi, Matěje Červenku, Jana Černého, Jiřího Izraele, jmenujeme-li jen nejznámější, a mezi nimi zcela mladého ještě **Jana Blahoslava,** jemuž však souzeno bylo vyniknouti nade všecky; jest to jeden z duchů nejosvícenějších a z duší nejšlechetnějších, jaké zrodila země česká v XVI. století. Nad něho nikdo neměl větší účasti o znovuzřízení církve otřesené; jako Řehoř, Lukáš a Augusta i on měl zříditi ji dle své představy a vyznačiti rázem svým; byl poslední z velikých biskupů Jednoty svobodné. Srovnáme-li s duchovenstvem utraquistickým tyto muže, jejich život, díla, nadání, ctnosti, nepodivíme se ani, že bratří nechtěli se vzdáti zvláštní organisace své a ztratiti se v bahně církve úřední. Žádný z kněží těchto nemá duševní převahy nebo vznětlivé výmluvnosti Augustovy; sám Blahoslav, jenž nad něj v tolika stránkách vyniká, a přede vším hlouběji prodchnut jest duchem Jednoty a proniknut tradicemi jejími, s hlediska čistě lidského nemůže nijak jemu se ro-

vnati. Ale nejsouce tak smělí a hluční, byli tím opatrnější, moudřejší a mírnější; Bůh poskytl jim darů, zvláště v této době nápravy nejpotřebnějších; zmužilosti neúnavné, víry neskalené, trpělivosti neohrožené, znalosti lidí, lahody neodolatelné. Jim jen příslušela všecka zásluha, že rány zasazené zacelily se tak rychle.

Jejich vedením synody počaly se opět scházeti; zkáza byla veliká, dílo obnovy těžké, a nad to neprotivil se jim toliko Ferdinand, ale i vlastní náčelník jejich Augusta. Roku 1553 po dlouhých a marných prosbách, nemajíce naděje, že přemluví jej, pokročili dále, a synod přerovský bez svolení jeho vyvolil »k přední starosti« Jana Černého a Matěje Červenku; následujícího roku nový sbor otevřen byl v Mladé Boleslavi.

Ferdinand hleděl ovšem překážeti tomuto vzkříšení tak rychlému. Novými rozkazy obnoveny staré a pronásledování počalo znovu. Oheň to slámy, který více září než-li pálí!

V skutečnosti král pozbyl již dřívější důvěry; nyní konečně cítil, že potřebí bude zdlouhavého úsilí a dlouhého zápasu, aby se církev římská někdy ujala opět správy v Čechách; stáří počalo ochromovati činnost jeho; schvácen tolika pracemi, nespokojen smýšlením syna svého, znepokojen záměry Karla V., jenž chtěl Filipovi zachovati korunu císařskou, blížil se ku protestantům německým a obezřelá víra jeho ráda ponechávala jiným povinnost zahájiti nelítostný boj proti kacířství: byloť zjevem význačným, že dekret, obsahující staré rozkazy proti bratřím, nečelil ani proti Mladé Boleslavi, ani proti panu Arnoštu Krajíři z Krajku, důvěrníku a podpůrci biskupů jejich a největšímu ochránci Jednoty.[1]

Když synod sešel se v Slezanech na Moravě (1557) k oslavení jubilea Jednoty, budocnost její zdála se příznivou. Přese všecky bouře Bůh požehnal semeni zasetému od Chelčického. Jestliže v Čechách přísné zákony stále zachovávány ještě v platnosti a jestliže Augusta chován byl ještě u vězení, církev moravská prospívala, a

[1] V měsíci březnu 1554 pan Arnošt Krajíř z Krajku obdržel přísný rozkaz královský proti pikartům: sborní domy jejich měly býti zabaveny a všickni, kdo by trpěli shromáždění jejich, přísně potrestáni. Druhého dne po přijetí tohoto rozkazu konáno slavné posvěcení nového sboru Mladoboleslavského. Zároveň Krajek s mnohými pány v listě k arcikníželi protestuje proti obžalobě z kacířství, nepopíraje jinak příslušenství svého k Jednotě. Ku konci roku 1554 přichází nové nařízení, obsahující předešlá ustanovení přísná pro celé Čechy, ale nikoli jen pro statky Krajkovy. Gindely I. str. 371 a násl.

zprávy z Polska a z východních Prus naplňovaly srdce vděčností a hrdostí. Šlechta česká, moravská a polská u velkém počtu přítomna byla ve shromáždění, s ní více než sto kněží — mezi nimi pastýři nejhodnější Černý, Červenka, Blahoslav. Důležité nálezy byly učiněny: té chvíle skutečně dokonáno bylo dílo obnovy, jehož potřebu způsobilo utrpení roku 1548; na synodách následujících rozvíjeny byly zásady stanovené ve Slezanech.[1]

Dva noví biskupové byli zvoleni Jiří Izrael a Jan Blahoslav. Izrael, apoštol Polska, dostal pod zvláštní správu svou sbory polské a pruské. Tlakem okolností sbory moravské byly znenáhla svěřovány zvláštní péči jednoho biskupa, a třeba věc nebyla nikdy rozhodnuta výslovným ustanovením, Jednota bratrská rozdělila se na tři kraje polský, moravský a český; takto kázeň byla lépe pojištěna, dozor rychlejší, kdežto všeobecně uznaná moc synodův úzké rady bránila všeliké roztržce a udržovala plnou jednotu víry a obřadův. — Nebezpečenství, jimž Jednota vydána byla nerozvážnou poněkud horlivostí Augustovou, odboj jeho, snad také vliv kalvinistů přiměly bratry ku přeměně zřízení svého: tehdáž ono nabývá skutečně rázu demokratického, jenž byl ostatně důsledkem zásad jejich. Správa církve přísluší čtyřem biskupům a nikoliv jednomu z nich,[2] a oni nemohou učiniti žádného rozhodnutí důležitého bez porady s radou; rada, zvolená od synodu, představuje shromáždění věřících a stává se nejen nejvyšší autoritou, ale i mocí výkonnou, ohniskem života a práce.[3]

Bratří jevili vždy velikou horlivost o zachování kázně, jež byla jejich slávou a silou, ale upouštěli ode všeho, co až posud bylo poněkud těsného v ctnosti jejich; pokrok v péči jejich o duše ukládal jim nové povinnosti, jež přijímali sice ne bez jistého nepokoje, ale bez slabosti. Po dlouhý čas nedůvěřovali doktorům, odsuzovali nebo zavrhovali vyšší studia; vliv kalvinistů znenáhla změnil idee jejich

[1] O synodu ve Slezanech viz Dekrety Jednoty bratrské str. 184: o potvrzení sněmem boleslavským roku 1558 viz str. 185.

[2] Sněmu široce ukázáno a přečteno z dekretů staré svolení Jednoty, aby čtyři bývali biskupi a ne jeden způsobem papežským (Synod ve Slezanech, Dekrety str. 183.).

[3] Viz nálezy Přerovské z roku 1562. Dekrety str. 208. Jest to pravé nařízení administrativní, určující povinnosti a práva úzké rady, biskupů, sudího a písaře nebo písařů Jednoty. Biskupové jsou úplně závislí na radě; celkem živel světský směřuje ve všech oborech k zaujetí vždy většího účastenství v řízení církve.

o této věci. Posílali mladíky své na cizí university, osvojovali si methody humanistické; všickni nepokládali již za bezbožnost zaměstnávati se věcmi duševními pro ně samy i mimo použití jich k dogmatu.[1] Kněží jejich byli vždy polemisty velice plodnými; stanou se spisovateli slavnými. V XVI. století, jež nazývá se zlatým věkem literatury české — a po jisté stránce oprávněn jest název tento — čistotou a ušlechtilostí slohu, bohatým rozvitím a plností period nic nevyrovná se spisům Blahoslavovým. Přilnutím bratří k tradicím jich budí se v nich náklonnost k historii, a zakládají znamenitý archiv, jenž na vždy pojistí jim vděčnost potomstva. — Úctu k minulosti snaží se spojiti s duchem pokroku, upouštějí od řádů svých, jež zdají se jim skutečnou překážkou obecným snahám protestantismu; ale jestliže svolují k dobrovolným obětem, odmítají všeliké vtírání, jímž by ohrožena byla jich svéráznost. — Lutherani trpce vytýkali jim coelibat kněží jejich: dávno již vzdali se všeliké přísnosti v této věci; některá pohoršení přiměla je, že postoupili ještě poněkud dále. Roku 1570 dávajíce ještě s apoštolem přednost coelibatu, úředně dopouštějí kněžím svým právo ženiti se.[2] Ostatně duchovenstvo jejich vůbec zasluhuje podivu; prozřetelná kázeň chrání ho od duševních i tělesných pokušení: nikdo nesmí uveřejňovati písně nebo traktaty dříve, než předložil je úzké radě; biskupové vzdělávají mladíky, dohlížejí k nim, vedou je, a když po dlouhém učení uznáni jsou hodnými, aby zřízeni byli na úřad kněžský, táž bdělá horlivost je opatruje, povzbuzuje a podporuje ve zkoušce. Pronásledování, vymýtivši některé živly pochybné, povýšilo mravní úroveň pastýřů, roznítilo zbožnost věřících a důvěrněji sblížilo duchovní s lidem světským. V době mravní prostřednosti oni právě byli spravedlivými, jichž ctnostmi vykupují se viny druhých.

Pokus krále Ferdinanda I. vedl k výsledku zcela opačnému, než jakého se nadál; Jednota ze zkoušky vycházela sjednocenější, plná důvěry, života a činnosti. Jediným skutečným účinkem krise — jinak dosti lhostejným — bylo, že přemístilo se středisko moci její, a že ubylo důležitosti kraji českému ve prospěch kraje moravského. Nebylo na dále možná nechati archiv v Litomyšli nebo v Mladé Boleslavi; Přerov, Prostějov a zvláště Ivančice, stálé to sídlo Blahoslavovo, staly se novými středisky bratří, místy,

[1] O této důležité stránce promluvíme ještě obšírněji.

[2] Dekrety, str. 231.

kdež obyčejně scházely se synody; někteří přední rodové moravští, zvláště Žerotínové, na příště mocí svou sloužili Jednotě, ujímajíce se úkolu ochranného, jaký někdy vykonávali Krajířové z Krajku a Kostkové z Postupic.

Pronásledování mělo však jiný, žalostnější následek: způsobilo Čechám ztráty citelné. Ne že by počet vystěhovalců byl veliký, ale v těchto krisích škodu nelze přesně měřiti počtem vypuzených: za oběť padá elita národa, ti, kteří nechtí svědomí své obětovati prospěchu svému, a mravní prostředky národa českého za této doby byly příliš slabé, aby jimi mohlo se plýtvati; za jistých okolností slabosti tělesné nejmenší krvácení je nebezpečno. — A těm, kdo raději zvolili odpadlictví nežli vyhnanství, zda bylo na veliký prospěch, že vytrhnuvše se z mravní kázně Jednoty, stali se pokrytci nebo skeptiky?

* * *

Když Ferdinand vydal rozkazy ku pronásledování bratří, zkáza Jednoty byla jemu toliko srážkou přední stráže, předehrou vážného boje, jejž později hodlal svésti proti všem rozkolníkům, zvláště proti pokrokářům, kteří pod rouškou utraquismu netajili se s ideami lutheranskými. Přinavrátí je k staré víře, spoutá je pevně kompaktaty; kurie svému šťastnému obránci neodmítne konečně několik podružných ústupků, kterými usnadní se smír husitů s církví a umožní mu skončiti onu nepříjemnou již vzpouru. Jedním z prvních opatření králových po vítězství roku 1547 bylo, že potlačil svobodu tiskovou: měšťan pražský Bartoloměj Netolický dostal výhradní právo tisknouti knihy, a žádný spis nesměl vyjíti z tiskárny jeho bez připuštění administratorova.[1] Po dvou letech podobné privilegium obdržel Jan Kantor, měšťan staroměstský, ale konsistoř dále vykonávala nejvyšší dozor nade vším, co se tisklo. Kněhkupec udaný, že rozšiřoval knihy zapověděné, byl skrze všecka tři města Pražská vymrskán; při

[1] Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens IV. str. 130. Volba Netolického je dosti nápadná; odpadl sic od Jednoty, ale byl v neustálých stycích s náčelníky strany pokrokové; byl i uvězněn, protože padlo naň podezření, že z tiskárny jeho vyšly listy potupné proti hofrychtéři Jakubu Fikarovi z Vratu. Zajímavé podrobnosti o politice Ferdinandově vzhledem k tisku nalezneme u Wiesnera, Denkwürdigkeiten der österreichischen Zensur; Stuttgart, 1847.

této příležitosti prohledány byly sklady knih; u koho zabaveny byly knihy podezřelé, každý byl přísně potrestán.

Administratoři podobojí sami domáhali se přísných opatření králových proti sektářům cizích kacířství; Ferdinand nechtěl, aby dobrá vůle jejich ochladla časem. Podmínky, interimem Augšpurským uložené protestantům německým od Karla V., zdály se mu býti výtečným základem ke smíru. Právě povoloval ve svých zemích rakouských přijímání pod obojí způsobou a manželství kněží; roku 1549 předložil konsistoři pražské dvanácte článkův o transsubstanciaci, o mši, o svatých, o postech, o modlitbách za mrtvé a j. Jimi zavrženy jsou všecky novoty, jež znenáhla vloudily se do země, a s největší přesností prohlášeno učení katolické: svátek Husův měl býti potlačen, přijímání pod obojí způsobou zachováno, ale uloženo kněžím poučovati lid, že každá z obou podstat obsahuje tělo a krev Páně. — Konsistoř svolovala ke všem ústupkům; ze slabých námitek jejích proti některým kusům vysvítá jen její prostřednost ducha i srdce; žádalať, aby slovo transsubstantiatio nahrazeno bylo slovem transmutatio, aby nebylo zakázáno podávání svátosti dětem, poněvadž je to věc velmi důležitá a pak zvyklo se tomu. Spíše z prohnanosti nežli z přesvědčení tito pastýři svatokupečtí, svým postavením znepokojení, hleděli s podlou schytralostí zakrýti své odpadlictví hájením některých obyčejů, k nimž zvláště přilnula srdce lidu. V skutečnosti nemohli se klamati se ani dost málo o záměrech králových: pod záminkou výkladu přiváděli kompaktata v niveč; oddělovali se nejen od Luthera, ale i od velikých mistrů husitských; ustupovali za úmluvy Jihlavské. Ostatně námitky své přednášeli jen s největší mírností, nenaléhali, obávajíce se nemilosti královy; k novým ústupkům přinuceni byli pouhým slovem, že smír s Římem možný jest jen za tuto cenu; na nejvýše zmužilost jejich zmohla se k návrhu, aby rozhodnutí bylo ponecháno stavům. Zvláštní to správci svědomí a podivní náčelníci církve! A pak se divili, že šlechta a města nedbala jejich rozkazův. — Učinili se ještě směšnějšími, když tvářili se nadšenými pro dílo, jež jim bylo ukládáno, prohlašujíce, že chtějí zemřiti pro víru svou.[1] Tolik nebylo po nich žádáno. Radost Ferdinandova nebyla zkalena ani odporem university, která zamítla vyznání víry jí předložené, protože profesoři většinou byli lutherani. Ale jakou cenu mělo mí-

[1] O tomto jednání konsistoře s Ferdinandem viz Akta konsistoře utraquistické č. 431, 438—439.

nění university? Všecky pokusy o obnovu její skončily s nezdarem, a vysoké učení pražské nemělo více vlivu nežli žáků. Běželo již jen o to, aby sjezd stavů podobojích svolil ku přijetí nálezů konsistoře, a král ani s této strany nepředvídal vážných nesnází.

Od času nezdařeného odboje stavové, jak zdálo se, vzali naučení z porážky své. Tak na počátku roku 1549 na žádost Ferdinandovu přijali za krále syna jeho Maximiliana a uložená jemu pacta conventa vyznačovala se mírností svou naproti podmínkám roku 1526 žádaným. Mezi jinými povolili v kuse hlavním: Maximilian, pokud možná, bydleti má v Čechách aneb aspoň, nedovolují-li mu toho vážné příčiny, na blízku království; — Vídeň nebyla daleko: v skutku stavové vzdávali se práva, aby Praha byla hlavním městem říše. Obavy vlastenců uskutečňovaly se: království Českému dostalo se osudu Chorvatska; svolením k takové abdikaci, v skutku stávalo se provincií státu rakouského. Zda tito stavové, kteříž obětovali nejstarší a nejvzácnější práva království, mohli odvážiti se odporu proti pánu svému pro některé definice theologické?

Mystopol předložil vyznání víry přijaté od konsistoře a hájil ho s horlivostí neofyty (v prosinci 1549).[1] Výmluvností svou příliš nedojal posluchačů. Na veliké pohoršení královo sněm jevil málo ochoty: učení lutheranské proniklo mysli hlouběji, než kdo tušil. Zvláště o večeři Páně stavové rozhodně odmítali přijmouti formuli římskou. Mystopol rozhorlen upíral laikům právo vykládati evangelium: a ostatně na čem zakládají se námitky jejich? Zda nejsou vázáni sliby svými? Článek jim předložený neodporuje kompaktatům. — Ale jako před desíti lety rokování jen rozhořčováno tímto připomínáním starých smluv, jichž nikdo si nepřál. – »Kde evangelium zmiňuje se o kompaktatech,« zvolal starý Krištof z Vřesovic, »držme se bible a nedbejme těchto nálezků lidských.« — Schůze byla skončena za největšího pohnutí.

Z hněvu, snad aby zavděčil se králi, Mystopol odvážil se poněkud přílišné horlivosti. Pokusil se vyvolati v městě jisté hnutí proti stavům: vedeni jsouce pikarty zrazují prý utraquism. Toto udavačství pod-

[1] *[Za výsluhu zištný Mystopol z rozkazu královského obdržel roku 1550 kazatelství v kapli Betlemské a k tomu děkanské beneficium u sv. Apollinaříše. Naproti tomu stavové čeští, osmělení později vítězstvím lutheranismu v Němcích, roku 1555 odňali mu úřad administratorský a dosadili na jeho místo lutheransky smýšlejícího mistra Jana Kolínského, faráře u sv. Mikuláše na Starém městě. Srovn. Tomka v Čas. Čes. Musea 1848, str. 455.]*

skočné působilo skutečně na část obyvatelstva, ale popudilo hlavně vyšší stavy. Většina s jistým nepokojem pohlížela na smělost Vřesovcovu; neprozřetelností Mystopolovou puzeni byli k nejhoršímu. V nové schůzi administrator přednesl pravou obžalobu proti těm, kdo nechtí přijmouti dvanácte článků: všudy šíří se sekty nebezpečné, kostely pustnou, fary opouštějí se: odkud kyne spása, ne-li ze smíření s papežem? Jak jinak pomůže se nedostatku kněží než jmenováním arcibiskupa, který by světil kněžstvo podobojí? Oprava jest nutná, a těžká zodpovědnost stihne ty, kdo způsobí zmar její. — Taková smělost a drzost vzbudila všeobecnou nevoli. — »Vy jste se vzdálil od nás,« zvolal podkomoří Jiřík z Gerštorfu; »ano, proměny a opravy jest potřebí, ale vy musíte změniti se a znovu přistoupiti k nám.« — Zjev to závažný, že úředník královský postavil se takto proti administratorovi a králi. — Všickni kněží nepřijali rádi nové vyznání víry, mnozí ustoupili jen nátlaku, jaký na ně činil Mystopol; nenadálý odpor sněmu rozvázal jim jazyk. Kněz Václav, děkan Kutnohorský, dobře známý pokrokovým smýšlením svým, první vystoupil; chopiv se vřele slov podkomořího: »ano, dí, opravy nám je potřebí, a já sám rád to uznávám. Nechť následují mne všickni, kdo se srovnávají se mnou.« — Asi dvacet kněží opustilo administratora, prohlásivše se pro opposici. Rána selhala; Ferdinand rychle odročil shromáždění. Mystopol záhy se zpamatoval a aby došel prominutí protestantů za své odpadlictví — obratem, který nebyl poslední, — jal se kázati proti bludům a pověrám papežství.

Ferdinand nepovolil tak rychle. Překvapení nezdařilo se mu, ale doufal dosíci náhrady znenáhla. Kompaktata byla zákonem zemským: šetřil jich, ačkoli se mu nelíbila; proč by nepřiměl stavů, aby jako on poslouchali zřízení zemského? Nač se raditi se sněmem? Páni, každý o sobě, budou méně srdnatí nežli ve shromáždění Členové kapituly katolické žádali ho za ochranu proti neposlušným kněžím a jich ochrancům. Po různu mandaty jednotlivými připomenuto některým pánům, že na statcích svých nesmějí trpěti kněží ženatých nebo takových, kteří nebyli řádně posvěceni. Když byla půda takto připravena, obecným rozkazem nařízeno, aby z království vypuzeni byli všickni faráři, kteří nebyli vysvěceni dle řádů římských. Přese dvě stě farářů bylo zapuzeno od chrámů svých; komise, složená z administratora katolického a kališnického byla zřízena v Plzni pod předsednictvím arciknížete Ferdinanda, a páni, kteří neuposlechli rozkazu královského, byli obesláni před ni. Měli dostaviti se s kněžími

podezřelými; tito podrobeni byli přísné zkoušce, a uznána-li vina jejich, vydáni administratorovi a potrestáni [1]

Tato opatření nepůsobila tak účinně, jak král očekával. Částečně byla ochromena vždy více postupujícím rozvratem strany utraquistické. Ani v době, kdy horlivé podporována byla od krále, rozklad její nebyl zastaven; kněží ustanovení od konsistoře neměli žádné moci; nemajíce dozoru a vydáni jsouce pokušení, upadali v bludy předchůdců svých; často administrator neměl kandidátů na místa kněží vypuzených; fary zůstávaly uprázdněny. Ve vsech, které rozkazy Ferdinandovými byly zbaveny pastýřů svých, potulní kazatelé, školmistři, někdy řemeslníci předčítali evangelium, kázali slovo boží a množství věřících tlačilo se kolem nich, kdežto řádní kněží zůstávali opuštěni a nečinni. Obsílky komise plzeňské nejčastěji se nepotkávaly se žádným účinkem; obvinění žádali za odklady, kupili výmluvy; nikdo nepojímal vážně rozhodnutí královských, bylať zrnem, jemuž bylo teprve klíčiti.

Lutherani čeští neodpírali tak tuze jako bratří: víra jejich byla nejistá, tradice jejich vratké, zvláště duchovenstvo jejich příliš pestré, a v něm nebylo oné víry čisté a onoho ducha zříkání, jenž sílí se zkouškami. Ačkoli přehnané jest poněkud tvrzení o zjevném pokroku katolicismu,[2] není však pochyby, že prostředky Ferdinandovy byly by konečně vedly ku vzácným výsledkům, ale jen tenkrát, kdyby vykonávány byly s tuhou vytrvalostí. A právě v této chvíli nové nesnáze jinam obracely pozornost královu.

Na straně východní staly se důležité události. Po smrti Jana Zápolského (1540) přívrženci jeho za krále prohlásili syna jeho Jana Sigmunda proti smlouvě učiněné dříve mezi oběma soupeři o trůn uherský, dle níž království mělo dostati se tomu, kdo přežije druhého. Ferdinand chtěl právo své uhájiti zbraní, ale Soliman zakročil a zabral největší část Uher, kdežto Jan Sigmund zachoval Sibiňsko pod vrchním panstvím sultánovým. V skutečnosti moc náležela matce

[1] Vyzvání konsistoře ku králi je z roku 1549; jednotlivé mandaty po různu vydány roku 1552 a 1553; obecný mandat vyobcovací jest ode dne 8. ledna 1554. Téhož roku počíná úřadovati komise Plzeňská. Akta konsistoře utraquistické obsahují celou řadu listin svědčících o úsilí velmi rázném za příčinou obnovy kázně a jednotné víry v duchovenstvu, jež dle jména záviselo na ní. Viz také v Jednáních a dopisech konsistoře katolické č. 676, 699, 700, 703, 705, 706 a 707.

[2] Frind, »podrobení sekt dařilo se nejlépe« str. 130.

Jana Sigmunda Alžbětě a jednomu z nejstarších a nejobratnějších rádců Zápolského, Jiřímu Martinuzzimu. Jakožto znamenitý politik a bystrozraký státník Martinuzzi zamýšlel obnoviti jednotu koruny Uherské, roztrženou od smrti Ludvíka Jagielovce. Již ve službách Zápolského sledoval tento cíl, ale co svedl s Janem Sigmundem? Ostatně nepřál mnoho matce mladého knížete, a byl nenáviděn od ní. Oddán jsa více vlasti nežli dynastii, od několika let počal tajné jednání s Ferdinandem, které roku 1551 vedlo k smlouvě, kterou Jan Sigmund za jistou náhradu vydal Sibiňsko Habsburkům Alžběta, nemohouc odpírati nepřátelům svým domácím i zahraničným, poddala se moci, a Martinuzzi jménem Ferdinandovým ujal se správy země. Tím válka byla vyhlášena Solimanovi. Nepřátelství počalo hned, a skoro bez přetržky pokračováno v něm až do míru r. 1562. Pomocí Turkův Alžběta obnovila moc svou v Sibiňsku a vládla tu až do smrti své.

Jest na jevě, že Ferdinand nemohl neužiti příležitosti jemu se naskytující, ale pro události uherské neměl kdy, aby pokračoval ve svém zápase se stranou pokrokovou v Čechách. Dříve než mohl obraceti protestanty, musil zahnati Turky, a nebylo na čase urážeti stavy české, když požadoval od nich pomoci vojenských a peněžitých.

V téže době události německé braly dosti neočekávaný obrat. Nesnáze vzešly se strany, odkud jich nejméně předvídáno. Jednou z příčin bouře náboženské a rychlého postupu jejího byla nezkušenost dvoru římského, kterýž od konce XV. století skoro úplně zapomněl na vůdčí úlohu svou v církvi katolické, zabíraje se do zápletek italských a obecné prospěchy křesťanství obětuje šíření světské moci své. Zvláště Lev X. a Kliment VIII. byli spíše drobnými knížaty feudalními nežli papeži a mnohem více starali se o zachování rovnováhy na polouostrově apeninském než o získání nebo podrobení kacířů. Pavel III., velice znepokojený úspěchy Karla V., o porážce knížat říšských zvěděl s velmi malým nadšením, a všemu světu známo bylo jednání jeho s dvorem francouzským, jehož politiku protirakouskou schvaloval a povzbuzoval. Jindřich II. v boji proti císaři přirozeně hledal podpory u protestantů. Pavel III. věděl to a nepřekážel tomu. Mnohem více jsa popuzen vměšováním se Habsburků do otázek náboženských nežli vděčen za horlivost jejich proti protestantům, nejen nechtěl svoliti k ústupkům, jež zdály se potřebnými vítězi Mühlberskému, ale z holého vzdoru proti císaři přeložil koncilium Tridentské do Bologne. Před hněvem Karlovým papež, opu-

štěný od spojencův očekávaných, sice nesetrval dlouho v tomto chování nesmiřitelném, ale účinek mravní se dostavil a nebyl vyhlazen ani nastoupením Julia III. nepřátelského Francii a úslužnějšího Habsburkům. Mezi císařem a papežem protiva zásad byla taková, že ani nejlepší vůle vzájemná nemohla ji potlačiti. V jednotlivých dobách protestanté v papežích nalezli takto spojence nepřímé sic, ale velmi užitečné. A jakou moc měla opatření vydaná ve věcech víry, nebyla-li schválena od vlastních strážců pravověří.

Interim, velice chladně přijato od katolíků, protestanty přímo pobouřilo. Pohroma Mühlberská z počátku způsobila pravé zděšení jejich, ale s rozvahou vrátila se jim zmužilost. Na sněmě Augšpurském roku 1550, když Karel V. obnovil rozkazy své a důrazněji žádal, aby byly provedeny, hněv jejich došel tak prudkého výrazu, že od té doby pozorovatelé prozíraví nepochybovali o potřebě nové výpravy ku podrobení jejich. Úspěch její byl velmi nejistý. Protestanté sic utrpěli těžkých ztrát, ale nespoléhajíce již na pomoc očekávanou z ciziny, pro hrozící nebezpečenství potlačili staré roztržky: kurfiřt braniborský a druzí knížata, zvláště Moric saský, se spojili se svými spoluvěrci, kteří rádi odpustili jim odpadlictví jejich. Když válka vypukla roku 1552, celé protestantské Německo uposlechlo vyzvání Moricova; císař málem byl by zajat býval v Inšpruku, a koncilium Tridentské se rozešlo.

Protestanté čeští, poučeni jsouce poslední výpravou, odolali pokušení zakročiti, a když kurfiřt braniborský Albrecht z Kulmbachu vnikl do Čech a jal se obléhati Cheb, stavové podobojí bez rokování povolili Ferdinandovi vojsko, jehož žádal proti útočníkům. Však pokud bylo možná spoléhati na oddanost jejich, kdyby nepřítel dále postoupil? Nebylo radno dlouhé zkoušce vydávati tuto věrnost tak nedávnou. Habsburkové raději soustředili všecky síly své proti Francii, kterou protestanté opustili, jakmile vydobyla jim znovu svobody. Smlouva Pasovská, jejíž obecná ustanovení potvrzena byla mírem Augšpurským roku 1555, ponechala protestantům všecko území zabrané a povolila vyznávati víru lutheranskou na statcích jejich.[1]

[1] Ferdinand tehdáž nebyl příliš za dobré s bratrem svým, který přál si, aby syn jeho Filip zvolen byl za krále římského, a Karel V. měl ho v podezření, že srozuměn je s nespokojenci.

Mír Augšpurský byl až do roku 1618 základem veřejného práva německého. Jestliže podmínky jeho, poněkud neurčité, nezabezpečovaly úplně svobodu svědomí, přece potvrzen jím konečný nezdar pokusů, jimiž hledělo se až posud brániti roztržce jednoty křesťanské. Největší část Říše vytrhovala se z moci papežské, a panovník jenž prospěchy svými i přesvědčením svým ustanoven byl za ochrance katolictví, uznával svou malomoc a vzdával se záměrů svých o obnovu jednoty. V boji mnicha Vittenberského s panovníkem, v jehož říši slunce nezapadalo, zvítězil mnich: vítězství dostalo se duchu nad silou, slovu nad mečem. Obě strany jasně byly si vědomy významu události. Tento nezdar poslední mařil všecky úspěchy vlády až posud tak stkvělé a šťastné; všecky záměry o panství světovém se rozprchly jako dým; tento stát evropský, jenž nebyl než světským představitelem jednoty katolické, neměl podstaty, jakmile křesťanstvo se drobilo. Zajisté jednou z předních zásluh Lutherových o vzdělanost jest, že rozptýlil všecky fantastické vidiny, jež činili si dědicové titulu Karla Velikého, kdežto roztržením Německa na dva nesmiřitelné tábory, na dlouhý čas zbavil svět slovanský a románský nebezpečenství invase německé. Karel V. byl příliš stár, aby počal nový život, příliš hrd, aby vlastni rukou podepsal porážku svou; zbýval mu jediný prostředek, vzdal se trůnu. Čím byly mu koruny jeho, jakmile nedovolovaly mu, aby všem ukládati mohl bezvýminečné zákony své? Měsíc po míru Augšpurském postoupil nejstaršímu synu svému Filipovi vládu nad Nizozemskem a o něco později Ameriku, državy italské a Španělsko. — Potřeba naděje vrozena jest srdci lidskému: doufal snad, že nástupce jeho získá úspěch tam, kdež on potkal se s nezdarem; kdo ví, zda ve svém synu netušil onu víru nezlomnou a ono tuhé přesvědčení, jichž jemu se nedostávalo? Také rád byl by mu odevzdal korunu císařskou. Ferdinand, král římský od více než dvaceti let, nemínil nijak vzdáti se jí, s čímž také se srovnávali kurfiřtové.[1] Po dvouletém jednání Karel V. podlehl, a Ferdinand prohlášen byl za císaře ve Frankfurtu roku 1558.

Ferdinand byl ducha pružnějšího než starší bratr jeho a mysli méně ohnivé; sklamání netížilo ho tolik, i nepomýšlel na vzdání. Ale

[1] O záměru španělském viz K. Lanze, Staatspapiere zur Geschichte des K. Karl V. Stuttgart 1845 a Correspondenz des K. Karl V., 3 Bd. Leipzig 1844—1846. Proti Filipovi Ferdinand sblížil se s kurfiřty protestantskými a věrně zachoval ustanovení smlouvy Augšpurské.

měl rozum příliš bystrý, aby nepozoroval ihned následků, jež úspěch protestantismu v Německu způsobí v bezprostředním panství jeho. Již po některou dobu podezříván byl v Madridě z moderantismu a obviňován, že nepřeje si upřímně porážky knížat odbojných, a zajisté on nemínil nikterak vítězství katolicismu obětovati práva svá i svého syna. Říše zdála se mu hodnou některých ústupků. Takto již od doby této, ačkoli chování jeho nezdá se mnoho změněno, bedlivý pozorovatel z jistých známek dohadovati se může proměny, jaká stala se v duchu jeho. Náhle nemění sice postup politiky své, ale odročuje záměry své a provádí je potom mnohem mírněji a zdlouhavěji. Stále usiluje o obnovu náboženské jednoty v Čechách, ale nemá již illusí zbuzených šťastným úspěchem svým roku 1547. Poznal, že postupováním příliš rychlým způsobil by odboj, jenž za okolností tehdejších byl by velmi nebezpečný a stál by vždy mnoho krve; smělý podnik zdá se mu příliš těžkým pro stará bedra jeho. Zbožnost jeho, vždy velmi vroucí, není však nijak pochmurná; za dlouhého pobytu jeho v Německu znenáhla oslábl fanatism vštípený mu od učitelů španělských; nesnázemi, jež mu činili papežové, byl jaksi popuzen. Zda právě této chvíle tiara nenáležela Pavlu IV., urputnému nepříteli novotářův, ale urputnějšímu ještě protivníku Habsburků, kterýž nechce ani uznati jeho titule císařského? Jestliže ani věkem zjevně nebyly oslabeny čilé schopnosti jeho, alespoň zmírněna bojechtivost jeho; vůle jeho jest kolísavější, důvěra v rádce jeho plnější, jeho dobrotivost přirozená mění se v citlivost stařeckou, jež nesnesla by krutého provádění rozkazů. Na příště přeje si především vyhnouti se velikým podnikům státním a v poměrném pokoji ukončiti vládu velmi pohnutou a činnou. Zachovává posice dobyté, ale z offensivy přechází k defensivě, spokojuje se tím, že protivníkům svým brání zaujmouti silné postavení. Udržuje-li takto v platnosti dekrety proti bratřím a snaží-li se zastaviti hnutí lutheranské, i tu zápas vede jaksi slabě.

Za to v zimním táboře, jejž zaujal, znovu zřizuje vojska svá, připravuje síly, se kterými nástupci jeho přejdou k útoku. Jestliže vítězství v skutku bylo sporné a nejisté, věděl, že příčinou toho jest mnohem více slabost útoku, než tuhost obrany. Což učinila k usnadnění úkolu jeho ona církev katolická, jíž chtěl navrátiti národ? Třeba především opraviti pluky její a vrátiti jí důvěru ve vlastní síly, ducha obětavosti a víry. Až budova bude obnovena, potom teprve moc světská zakročí s prospěchem, aby uvedla do ní

národ, možná-li přesvědčením a třeba-li, násilím. Oba bratří, Karel a Ferdinand, velice sobě se podobali a velice od sebe se různili; jasně bylo to viděti v této poslední době života jejich. Oba poznávají, že štěstí jim nepřeje víc, a jako hráči opatrní upouštějí od hry; od té doby mírnost, kterou zachovává Ferdinand, jest jakousi abdikací; ale méně jsa vznětliv než bratr jeho i méně dychtiv stkvělých effektů, připravuje aspoň svému nástupci vystoupení na jeviště. Se zdánlivou lhostejností dívá se na probuzení kacířství: však nikdo nechť tím se neklame, vždyť právě v této době opatření velice obratně založená zabezpečují vzkříšení katolicismu; na příklad uvedení jesuitů do království samo o sobě hojnou jest náhradou za okamžité pokroky lutheranův.

Úspěchy protestantů německých, mírem Pasovským a Augšpurským získané, vrátily všecku důvěru pokrokářům českým, a od r. 1555 stavové osazovali konsistoř tak, že většina její záležela z osvědčených lutheranů; v téže době Jednota bratrská počala se reorganisovati. Na všech místech kacířství pozvedalo hlavy; propaganda, na chvíli zastavená, opět se šířila směleji než kdy jindy. V městech, kde protestantism byl již zaveden, získává většinu obyvatelů, proniká do rad městských, úřadně ujímá se správy města, kostely znenáhla odnímají se bohoslužbě katolické, mše jest proměněna nebo potlačena, a nikdo nešetří již rozkazů konsistoře utraquistické. Úřady městské užívají všech prostředků, aby zbavily se kněží, kteří jsou jim podezřelí; po vší zemi proti úřednímu kněžstvu vede se drobná válka, jejíž episody nesmírně jsou rozmanité, ale jejíž výsledek je tentýž.

Vizme příklad! — V Chabeřovicích, městečku, které náleželo Litoměřicům, věřící k reformaci přistoupli viděli velice neradi, že kněz katolický přicházel každou třetí neděli sloužit mši do jejich osady. Obyvatelé vymyslili si prostředek velmi důmyslný. Po každé, když farář přibyl, vystrojili mu slavnost a pozvali ho na hostinu; marně hleděl uniknouti tolika poctám, vlekli jej téměř na kvas; potom udali ho u konsistoře, že čas svůj tráví v hodování a chováním svým jest na pohoršení. Ubožák byl obeslán do Prahy, kde výtky sypaly se na hlavu jeho; již nevrátil se. Konšelé Chabeřovičtí pak byly zarmouceni, duše jejich prahly po slovu božím; žádali správce duchovního u svých pánů litoměřických; musili pak spokojiti se tím, jenž jim byl poslán, a pak obohatil obec třinácti dětmi.[1] — Obyčejně nebylo

[1] Frind, str. 110. [*Episoda tato padá však do doby pozdější (r. 1573).*]

ani třeba tolik důvtipu: kněží snadno podávali se mírnému tlaku, ženili se rádi a ve svých obřadech zaváděli změny, jakých přály si ovečky jejich.

Ještě patrnější byla změna v městech, kde katolictví odpíralo déle. Chování Plzně, Budějovic, Mostu, Ústí a Chba roku 1547 dokazuje, že až do té doby vzdorovaly kacířství; v dvaceti letech mění se vše. Roku 1561 protestantský kazatel ujímá se hlavního chrámu chebského; roku 1562 v Ústí jest tolik kacířův a evangelických duchovních, že podkomoří pokládá za potřebné zakročiti — ovšem marně; po několika letech město přeruší všecko spojení s konsistoří a přejde úředně k reformaci.[1] Celkem jen dvě města zůstávají katolickými: Plzeň a Budějovice, ale i jejich odpadnutí jest jen otázkou času, protože ztrácejí se v zemi úplně protestantské. Nepřítel vnikl již do pevnosti. V Plzni nezachovávají se více svátky zasvěcené a obyvatelé farářům svým chtějí předpisovati jisté novoty v bohoslužbě, ve mši a víře. V Budějovicích protestanté pohřbívají se na hřbitově katolickém; když knězi, kterýž obřad vykonal, dostalo se pokárání, vymlouvá se tím, že mu od protestantů výhrůžky byly činěny, takže se obáva i musil všeobecného zbouření, kdyby žádosti jejich nebyl vyhověl.[2] Horlivostí nového arcibiskupa Pražského zlo nestaví se více nežli rozkazy královskými. Nezachovává se více nařízení o tisku, a všudy rozšiřují se knihy kacířské. Roku 1562 Havel Gelastus, horlivý kněz utraquistický, chce jaksi pozbuditi panovníka a zbystřiti jeho bdělost utuchlou; ve shodě s některými přáteli svými obesílá před soud královský asi třicet kněží, mezi nimi držitele nejdůležitějších far v Praze i v předních městech. Kacířství je všudy, praví ve své obžalobě, na universitě, kde všickni téměř professoři učí naukám lutheranským, v konsistoři, která zrazuje věc, obraně její

[1] Wolkan, Beiträge zu einer Geschichte der Reformation in Böhmen, str. 4, 9 a násl. V této krajině kolem Ústí, Teplice, Krupky, píše jesuita Jan Miller, kacířství zřídilo řadu hnízd a jedem svým potřísnilo tolik žáků — jako vůbec bylí rychle a lehce roste — že za málo let žilo v městech, městysech a vsech více špatných než dobrých křesťanů.

[2] Borový, Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup Pražský, Praha 1873, str. 114 a 108. Práce Borového podávají nejvzácnějších příspěvků ke studiu náboženského stavu v Čechách ku konci XVI. století. [*Srovn doplňky k životopisu Pražského arcibiskupa Antonína z Mohelnice, jejž podal Jos. Jireček v Čas Čes Musea 1883 str. 603—605 Tu vytčen i pravý tvar rodinného jména arcibiskupova Prus na místě nesprávného Brus.*]

svěřenou, v radách městských, na sněmě, mezi nejvyššími úředníky. Obžalovaní nepopírají celkem věcí vytýkaných, a Ferdinand neodvažuje se odsouditi je, odročuje rozhodnutí své a sotva uchrání Gelasta od násilí.[1]

A města, v nichž takto šířilo se zjevně kacířství, stála pod bezprostřední dohlídkou rychtářů královských a ještě nezpamatovala se z hrůzy roku 1547. Z toho, co dálo se tu, snadno uhodneme, čeho dopouštěli se vyšší stavové. Nelze vyličovati nekonečné podrobnosti jednotlivých případů, ale z akt konsistoře a z missivních knih arcibiskupských vysvítá, že za 20 let od r. 1555 do r. 1575 Čechy skutečně obrátily se ku protestantství: tehdáž dokonala se úplně proměna počatá v l. 1525—1545 a přerušená po 10 let.

Vyšší stavové jsou ještě méně úzkostliví než měšťané: neštítí se žádných prostředků k vypuzení farářů jim nemilých, ani urážek, ani hrozeb, konfiskací, ba ani násilí. — Farář Rokycanský stěžuje si, že měšťané chtěli jej donutiti, aby dal všemi zvony zvoniti a aby sloužil mši ve výroční den Jana Husa, »patrona království Českého«; několikrát byl prý v nebezpečenství života. Obyčejně věci nedály se tak tragicky: šlechta spokojuje se zabráním důchodů církevních, zabavuje statky farářovy, pozbuzuje sedláky, aby neplatili desátků, ba rozděluje někdy mezi ně majetek církevní. Faráři protestují, píší administratorovi katolickému nebo kališnickému, domáhají se zakročení svých náčelníků; tito neodmítají ho, obracejí se k pánům, nebo podávají králi stížnosti, jichž stále přibývá. Nic naplat. Co zmůže sama dobrá vůle panovníkova? Z úředníků, jimž odevzdává se věc, mnozí schvalují činy obžalované, jsouce více méně účastni změny, kterou mají potrestati. Hejtmané krajští, kteří především působiti mohli účinně, jsou zdržováni zřeteli ústavními; jde jim víc o práva šlechty než o prospěchy náboženské, a příliš jsou zaujati předsudky svého stavu, aby popírali šlechtickým přátelům svým práva zvykem jim přiznávaná. Nejhorší, co potkati může pány obžalované, jest, že zavede se proti nim soudní vyšetřování. Co na tom? Mají hojně výmluv nebo vytáček, nedostavují se k soudu, docházejí odročení: skoro vždy věc se odloží, to jest pohřbí. Bezpečni jsouce s této strany, pokračují v díle, ku kterému vedeni jsou jak svými prospěchy, tak svým přesvědčením, a nešťastní faráři za smělé žaloby pykají novými tram-

[1] Gindely, I. str. 466.

potami. Zachovávají-li i dále staré obřady, zdvojnásobují se pronásledování, služba boží se zastavuje a fary proměňují ve stáje.[1]

Záhy kněží zastrašení přestávají dožadovati se malomocné ochrany svých představených, jednají tak, aby zalíbili se patronům a stávají se poslušnými nástroji propagandy kacířské. Obyvatelstvo následuje jich, nepozorovaně přivyká novým naukám, nejsouc si ani vědomo odpadlictví, ku kterému jest vedeno. Jestliže projevuje nějakou nevoli, pán nejedná s ním lépe nežli s farářem: v Jílovém obec jest ještě katolická, ale neodvažuje se přiznati k tomu, bojíc se trestu; v Čermné obyvatelé velmi rázně protiví se přijetí faraře lutheranského jim vnucovaného, ale pán nestará se ani o nespokojenost jejich, ani o napomínání arcibiskupovo.

Jinak novotářům skoro všudy prospívá obecné mínění; velmi řídké jsou případy, kde jim třeba užívati násilí. Skutky donucovací jsou zajímavé, protože jasně osvětlují stav mravní za této doby a vytýkají meze moci královské, která nedovede — nejen zdržeti rozvoj kacířství — ale ani chrániti katolíků proti bezpráví; nesluší však zveličovati ani počet, ani dosah jejich.[2] Vzhledem k utraquismu v plném rozkladu jeho a vzhledem ku katolicismu, jehož reorganisace sotva počíná, a jež masse lidu zdá se toliko nenáviděnou pověrou, postačí, když panovník upustí poněkud od své přísnosti, aby plně působily síly pudící lid ku protestantství. Okázale odpadají i panští rodové, jejichž věrnost k dvoru římskému přežila statečně povstání husitské. Při hranici německé panstvo skoro všecko přestupuje k lutheranismu. V drobné šlechtě, ve stavu rytířském, katolíci a kališníci jsou již výminkou téměř nepatrnou.

Ferdinand nezdá se příliš dojat tímto proudem, hrozícím vše strhnouti. — Lépe bylo nepřekážeti povodni, aby se rozlila, než stavěti jí v cestu hráze, jež by protrhla. Snad také tušil, že snadněji bude vyhubiti kacířství než zadržeti výboje jeho. Reformace česká,

[1] Borový uvádí dosti hojný počet význačných podrobností. (Arcibiskup Brus z Mohelnice, str. 134 a násl.)

[2] Historikové protestantští, pokud nespokojují se úvahami obecnými a do podrobna vyličují události, musí uznati, že šlechta nejeví velkou vážnost k svobodě svědomí. Akta obou konsistoří a úřední prameny, o něž opírá se vypravování Borového a Frindovo, nepřipouštějí žádné pochybnosti o skutečnosti těchto zlořádů. Ale katoličtí dějepisci opět z příkladův uvedených vyvozují úsudky příliš obecné. Nemírně užívá se od nich slova pronásledování; tu a tam děje se nátlak poněkud drsný, ale skoro vždy bývá marný.

prováděna jsouc náhodou, bez plánu, dle vrtochu jednotlivců, strádala nevyléčitelným zlem, nejistotou a zmatkem učení. Zajisté veliká většina kacířů českých přiznávala se k Lutherovi; — zvláště v severních krajích lutherani byli tak četní, že od roku 1545 měli své zvláštní superintendenty. Ale nebylo jednoty mezi nimi, byliť rozerváni týmiž roztržkami jako v Německu; jako v Říši i zde orthodoxové a liberalové, žáci Flacia a Osiandra, stíhali se ostrými žalobami. Duchovenstvo lutheranské shánělo se náhodou: kdokoliv odebral se do Vittenberka nebo několik měsíců ztrávil v Německu, byl uznán hodným fary. — Jak nedostatečnými správci svědomí byli tito theologové improvisovaní, kteří dopouštěli se nejtěžších bludův a upadali v nejpohoršlivější odpory! Často duchovní, po sobě následující, s kazatelny hlásali učení různá.

Vedle lutheranů různé sekty rozkolnické šířily se dále. V krajinách středních Čech byli dosti hojní žáci Zvingliho a Kalvínovi, a úspěch jejich podporován byl novým směrem Jednoty bratrské, kteráž odchylovala se od Luthera i od Augusty a klonila se k theologům švýcarským a francouzským. Novokřtěnců, jichž přese všecko pronásledování hojně bylo na Moravě, naopak v Čechách bylo po řídku, ale Schwenkfeldt měl tu přívržence zvláště v krajinách sousedících se Slezskem.[1] Konečně mimo tyto sekty ustálené tvořily se jiné skupiny stěží určitelné, jichž podstatou byla pouze nevědomost nebo přemrštěnost některého kazatele a pedantické nároky některého pána; mizely hned, zůstavujíce však novou příčinu nespokojenosti a zmatku v zemi.

Za obecného vření není tudíž nic stálého a pevného. Všecken pokrok zůstával nejistý, pokud kacíři neměli ani společného vyznání víry ani žádného ústrojí. Tomu rozuměli stejně Ferdinand i pokročilí utraquisté; tím vysvětlíme si tuhost zápasu jejich o osazování konsistoře. Byl to jeden z klíčů k situaci, a král pevně byl odhodlán podržeti jej v rukou svých.

[1] Kašpar Schwenkfeldt (1490—1561). Oddaným jsa stoupencem ideí opravných, oddělil se od Luthera v otázce svátosti oltářní. Je to jeden z největších duchů a nejušlechtilejších srdcí zbuzených reformou. Protestoval proti všelikému tyranství jak proti Lutherovu nebo Zvingliho tak proti papežovu, domáhal se svobody křesťanské »ne svobody těla, ale i ducha a svědomí«. Některými stránkami učení svého a váhou, jakou kladl na čistotu života, upomínal na bratry. Viz Kadelbacha, Geschichte Schwenkfeldts und der Schwenkfeldtianer in Schlesien, Oberlausitz und Nordamerika, (Lubaň 1861).

Opatřil již vše, aby se konečně zabezpečil ode všelikého překvapení. Již roku 1553 arcikníže Ferdinand upozornil ho na podporu, jíž politice jeho poskytne konsistoř oddaná obraně věci katolické, i navrhl mu, aby ze své moci zvláštní sesadil administratora a dosadil nového. Král váhal: od roku 1517 stavové zcela svobodně vykonávali právo osazování konsistoře, proto neodvážil se porušiti tak zřejmě výsady jejich. Roku 1562 nabyl odvahy větší. Když předložen mu byl seznam osob hodných k úřadu administratorskému a k osazení konsistoře, jež známy byly svými snahami lutheranskými,[1] zamítl potvrzení jich a netázaje se stavů, ustanovil jiné.[2] Stavové rozhořčení dovolávali se obyčejů svých, dlouhého užívání svého. Dle zvyku svého Ferdinand vyjednával: věc prý je důležitá, vyžaduje zralé úvahy, až po návratu svém oznámí jim konečné rozhodnutí své; ostatně nepomýšlí nijak zasahovati do výsad stavů; nechť prokáží právo své, a on uzná je. — Vědělť, že nemají žádného; žádným zákonem nebyly potvrzeny nároky stavů; tito jak obyčejně nepomyslili na to, aby právo své pojistili nade všeliký spor. Ferdinand nevrátil se nikdy více do Čech, a od té doby nástupci jeho přese všecky stížnosti zachovali si právo osazovati konsistoř. Opět jeden z oněch drobných převratů státních, tak hojných za vlády Ferdinandovy, nový příklad chytrosti, s jakou měnil zřízení zemské, neporušuje ho zřejmě; převýtečně dovedl vykládati mlčení zákonův a zjednávati si přechody. Roku 1562, buď že neměl po ruce mužů osvědčených, nebo — co zdá se pravdě podobnější — aby zmátl odpor stavův a odňal všelikou záminku ke stížnostem, kněží, kterými osadil konsistoř, byli mu velice podezřelí, právě tak ku kacířství naklonění jako ti, jichž volbu nechtěl schváliti. Ale lidé odcházejí, řády zůstávají. Důležito bylo, že protestanté zůstali bez organisace a bez náčelníků. Nastane chvíle, kdy konsistoř bude výtečnou zbraní proti nim. Potom kompaktat, za nimiž skrývali bludy

[1] [*Za administratora zvolen od stavů Matěj Lounský, farář v Nymburce, jeden z kněží lutheransky smýšlejících, na něž žaloval Gelastus.*]

[2] Borový, Die Utraquisten in Böhmen, str. 8. — Tomek, O církevní správě strany podobojí v Čas. Čes. Musea 1848, str. 457. [*Za administratory ustanoveni jsou od krále pověstný Jan Mystopol, děkan sv. Apollinařiše a kněz Martin Mělnický, farář u sv. Mikuláše na Malé straně. »Mystopol a jeho konsistoriani bratrovali s Jesuity, a na vzájem ku pronásledování pikartů a jiných kacířů sobě byli nápomocni.« Po smrti Mystopolově (1568) v čele konsistoře stál Martin Mělnický (1568—1572).*]

své, užito bude k vyzvání, aby podrobili se moci papežské. Zkrátka, jestliže nepodařilo se zabrániti lutheranům, aby získali většinu národa, aspoň zatlačeni jsou mimo zákon, snášelivost jim dopřávaná byla dočasná i nejistá, a postavení jich podobalo se velice postavení bratří, vydaných vždy mandatům vyobcovacím; zřízení zemské neuznávalo a nechránilo lutheranů více než bratří.

* * *

Během této doby — ne bez obtíží — Ferdinand obdržel od papeže ústupky, které pokládal za nevyhnutelné, aby církvi katolické vráceno bylo jádro voje kacířského. Byl stále přesvědčen, že smíření s rozkolníky není nemožné, a že opatrnost velí, uznati spíše některé žádosti jejich, nežli hnáti je přímo v nenapravitelné schisma. Soudil v této věci jako všickni knížata doby jeho, ani nedávným sklamáním svým po interimu roku 1548 nebyl zmýlen v důvěrné naději své. Neustále zahrnoval kurii svými často velice důtklivými přímluvami, domáhaje se, aby povolila kalich nejen v Čechách, ale ve všech dědičných zemích jeho. Narážel na zvláštní neochotu. Po dosti dlouhé době váhání stolice papežská nabyla nové důvěry v poslání své; útoky zbuzena víra dávných časův a s vírou vrátila se tuhost theologická. Od té doby tovaryšstvo Ježíšovo duchem svým pronikalo církev, a směry smírné a smířlivé víc a víc ustupovaly v pozadí. Pavel IV., krátkozraký fanatik a neveliký přítel Habsburků, naprosto odmítal všeliké takové žádosti, a koncilium Tridentské nálezy svými shodu s protestanty učinilo, ne-li zcela nemožnou, aspoň pravdě velmi nepodobnou.

Bezprostřední následky této tvrdošijnosti nebyly pro církev příliš šťastné, a králové katoličtí brzy byli znepokojeni velikými pokroky reformace; Filip II. španělský a Jindřich II. francouzský odročili spor svůj a smlouvou v Château - Cambresi spojili se ku potírání kacířství. Jak zabrániti zlu? Vypovídání a auto-da-fé by nepostačila, kdyby zároveň nebyly spokojeny oprávněné požadavky svědomí lidového. Z čeho povstala vzpoura? — Ze zlořádů. Bylo třeba zasáhnouti ji v samém kořenu.

Pavel IV. právě zemřel k velikému štěstí pro církev, a na místo jeho nastoupil Jan Angelus Medicis, který přijal jméno Pia IV. (1559). Vlídný jsa a učený, byl přinucen za předešlého papeže

opustiti Řím, aby unikl hněvu Pavla IV., který nenáviděl v něm umírněné snahy jeho a náklonnost k Habsburkům; tvrdilť veřejně, že dlužno shovívavostí získati Němce církvi, a zvolen byl nepochybně proto, že představoval politiku zcela odchylnou od politiky svého předchůdce.[1] Ferdinand pokládaje okamžik za vhodný k obnovení žádosti své, uložil zvláštní komisi, aby vypracovala docela podrobný list pamětní, formou dosti mírný, ale obsahem rázný, který by úředně odevzdán byl konciliu. Císař domáhal se nejen pronikavých oprav v řádech římských a v mravech kněžských, ale žádal i přijímání pod obojí způsobou, sňatky duchovních, konání služeb božích v jazyce národním, odstranění postů.[2] Katoličtí knížata němečtí podporovali císaře, a vyslanci francouzští měli jménem Kateřiny Medicejské podati návrhy podobné.

Avšak věc nešla tak rychle, jak se myslilo. Pius IV. při vší své přirozené dobré vůli nechtěl ani nemohl se znepřáteliti s nesmířlivou stranou katolickou, pravou to silou církve. Od té doby, co stal se papežem, na situaci hleděl se stanoviska trochu jiného: Ferdinanda I. byl by uspokojil toliko znepřátelením se na vždy s Filipem II., i nebylo mu téměř možná kolísati mezi dvorem Vídeňským a Madridským. — Tím méně, poněvadž viděl, že císař konečně vždy ustoupí: zda nepřiměl ho již ke svolení, aby koncilium sešlo se znovu v Tridentě, a ne v některém městě německém, jak Ferdinand dříve žádal?

Historikové nové doby vůbec jsou přísni v této věci ku králi Českému, obviňují-li ho z neobratnosti a nestálosti; měl prý za sebou celou severní Evropu a přece nedosáhl ničeho od otců, prošel kaudijským jhem většiny italské a španělské. Zdá se mi, že tyto výčitky jsou poněkud nespravedlivé. Snad při větší poněkud pevnosti byl by mohl vyhnouti se jistému ponížení a zachovati zdání; ale výsledek byl by zůstal vždy stejný. Nejen že opravdu nebylo nikdy upřímné shody mezi dvorem francouzským a rakouským, ale Ferdinand zvláště měl zřejmou nevýhodu ve vyjednávání svém s konciliem a papežem: nepomýšlel odtrhnouti se od

[1] Říkával, že Němcům třeba povoliti kalich a sňatky kněží. O stycích Ferdinandových s konciliem Tridentským viz mimo díla všeobecná. Reimanna Unterhandlungen Ferdinands I. mit Pius IV. (Forsch. z. deutsch. Gesch. 1866) a Sickela Zur Geschichte d. K. von Trident (Vídeň 1872).

[2] Srovnej Sickela, Archiv für österr. Geschichte B. 45 (1871) a Reimanna Forsch. (1868).

církve, nechtěl nikterak hráti úlohu Jindřicha VIII., a nejdůtklivější protestace jeho pozbývaly vší síly své, poněvadž jisto bylo, že nikdy neodhodlá se k roztržce. Pius IV. šetřil ho méně než Kateřiny Medicejské, poněvadž vážil si ho více, a nevěřil, že by byl schopen odpadnutí. Papež a císař shodovali se o cíli svém, obnově církve katolické; rozcházeli se toliko o prostředcích: nuže, zda za takových okolností neslušelo církvi, aby vyslovila se v poslední instanci? Její ochrance světský chtěj nechtěj bude tím přinucen podrobiti se.

Způsob, jak biskupové přijali pamětní list Ferdinandův, nezůstavoval žádné pochybnosti o smýšlení koncilia; císař sám neodvážil se podporovati návrhy své i vytáčel se; posléze spokojil se žádostí, aby dovoleno bylo přijímání pod obojí způsobou. Otázka přišla před koncilium již roku 1551. Otcové ustavili sic učení katolické o svátosti oltářní, ale nevyslovili se o kalichu. Ne že by mínění většiny bylo pochybné bývalo, ale bylo zdržováno naléháním vyslance Karla V., hraběte z Montfortu; zda možná zatarasiti cestu všelikému vyjednávání ve chvíli, kdy očekáván byl příchod protestantů. Ostatně někteří preláti nebyli neochotni připustiti narovnání v této věci. Z legátů, kteří tenkrát předsedali koncilu, kardinál Gonzaga, ochotně uznávaje potřebu některých oprav, byl nakloněn uspokojiti, pokud možná, císaře; kardinál Hosius pak příliš dobře znal věci německé, aby neviděl nevyhnutelnost jistých obětí. Taktéž zástupcové bavorští a arcibiskupa Solnohradského hájili přijímání pod obojí způsobou.

Některé důvody měly jakýsi vliv na shromáždění: přede vším nešlo o článek víry, než o zvyk nedávno v církvi zavedený, jejž vždy možná bude změniti. Nejen koncilium Basilejské povolilo husitům přijímání pod obojí způsobou, ale na Kypru, na Kretě a v državách benátských šest set tisíc sjednocených Řeků zachovávalo kalich. Vyslanci císařští, biskup Pětikostelský Jiří Drašković a nový arcibiskup Pražský Antonín Prus z Mohelnice, neosvědčili velikou obratnost. Dlouho spokojujíce se lichými výmluvami, zavinili, že věc se protáhla. Když zpozorovali, že byli obehráni, chtěli dostati náhradu a žádali, aby jednání o věci dáno bylo na denní pořádek. Kardinál Gonzaga vystříhal jich od neopatrnosti: většina jest prý nepřátelská; lépe posečkati několik dní, neboť biskupové francouzští, od nichž dojdou podpory, jsou již na cestě. Vyslanci královi nechtěli o ničem slyšeti. Prus, na němž spočívala tíha rokování, nebyl oblíben u shromáždění. Jeho vysoká postava, upřímná pobožnost, vážná povaha a výmluvnost vzbuzovaly sic úctu, ale biskupové italští, na

jichž straně byla většina, vyčítali mu pýchu a samostatnost jeho. Byl, praví Pallavicini, příliš horlivým a skoro nemírným zastancem práv biskupských proti moci papežské; byltě prelát XV. století, zbloudilý ve shromáždění, kde vládly snahy úplně opačné snahám kostnickým a basilejským. Mluvil k biskupům »jako pán« a prudkou řečí svou znepřátelil si všecky preláty nerozhodné. Španělové, kteří Prusovi mohli býti vděčnými za chování jeho vůči kurii, naprosto vzpírali se zase samé zásadě návrhu i nepřáli nijak Ferdinandovi, který chtěl rozhodovati o věcech, »které nenáleží císaři, nýbrž Bohu«. V předchozím rokování jesuité Laynez a Salmeron ukazovali na nebezpečí, hrozící z toho, ukáže-li se učení církve nestálým a nejistým: jediný prostředek ku vítězství nad kacířstvím jest, čeliti mu mocně; vstoupí-li se na cestu narovnávací, kde možná bude zastaviti se? Arcibiskup Granadský, jenž z veliké těšil se vážnosti, hleděl odstraniti žádost Ferdinandovu otázkou předběžnou; věc byla již rozhodnuta, proč vraceti se k ní? Přese všecko úsilí poslů jen čtyřicet osm prelátů hlasovalo pro schválení kalicha, kdežto padesáte dva zamítali jej a šedesáte pět žádalo, aby rozhodnutí ponecháno bylo papeži. Kardinál Gonzaga navrhl tedy koncilu, aby papeži doporučeno bylo přání císařovo, ale sedmdesát devět hlasů proti šedesáti devíti vyslovilo se záporně. Avšak Simonettovi, jenž pokládán byl za důvěrníka papežova, podařilo se vymoci na koncilu jakési odvolání, a veliká většina hlasovala pouze a prostě, aby věc byla odevzdána k rozhodnutí dvoru papežskému (17. září 1562).

Ferdinand byl velmi popuzen touto porážkou, a papež obával se jednu chvíli, aby nevole nedohnala ho k nějakému skutku násilnému. Odebral se do Inšpruku, aby z blízka sledoval průběh koncilia, stěžoval si do zdlouhavosti a zotročilosti jeho: snad Italie a Španěly nepřejí si reformy církve, ale Německo nesnese, aby dále trval posavádní pořádek věcí. Vyslanci francouzští naléhali naň, aby přeložil koncilium do některého města německého. — K čemu bylo by vedlo toto pohoršení! Lutherani nebyli by se zajisté spokojili malým zadostučiněním, které jim podáváno, a všechen tento hluk skončil by rychlým ústupem; jediným možným následkem okamžité roztržky s církví byl by vzmach síly kacířské. Zda sami spojenci Ferdinandovi, když jej v čelo postavili, byli by ho následovali, a nebylo-li neopatrné, vrhati se v podobné dobrodružství bez jakékoli jiné podpory než kardinála Lotrinského? Nový legát papežský Morone a jesuita Canisius, který nabyv důvěry císařovy, byl zasvě-

cen v nejtajnější záměry a jednatelům římským dával výtečné zprávy, oba snadno dokázali mu nebezpečí přenáhleného skutku, k němuž byl povzbuzován. Jakou stížnost vážnou měl proti papeži? Jestliže žádosti jeho byly přehlasovány většinou biskupů, zda legáti nezastávali se jich zcela upřímně? Proč neobrátil se přímo ke kurii? — Král, zaražen jsa již dosti svou úlohou oposiční, hleděl, jak by získal si přízeň Pia IV., aby tento bez obtíží uznal volbu Maximilianovu za krále římského. Dal se na cestu naznačenou a jevil tím víc ochoty k stolici papežské, poněvadž jen od ní samé doufal dojíti ústupků žádaných. Poselství odebralo se do Říma, aby papeži předložilo žádosti císařovy: přijímání pod obojí způsobou bude povoleno, ženatí kněží podrží manželky, a tam, kde nedostává se řádných duchovních, osoby světské mohou zvoleny býti k vykonávání služby boží. Ferdinand velmi úsilovně trval na potřebě těchto opatření: přivedou prý nazpět zbloudilé a »způsobí prospěšný počátek onoho obnovení pokoje a jednoty církve, tak dávno marně žádaného a očekávaného.«[1]

Odpovědí kurie dvůr Vídeňský nebyl valně uspokojen; papež zbaven jsa koncilia, nechtěl více obyčej katolický měniti v některých kusech podstatných. — Však přijímání pod obojí způsobou Pius IV. pokládal vždy za otázku pouhé formy a bez skutečné důležitosti. Proto v této věci vyslyšel snadno žádosti vyslanců německých. Jsme zpraveni, pravil v listě ode dne 16. dubna (1564), že mnozí cítí takovou náklonnost ku přijímání kalicha, že svedeni byli ke spojení s rozkolníky, od nichž před přijetím svým přinuceni jsou vzdáti se pravé víry své, a že jiní hotovi jsou následovati jejich odpadlictví. Aby zamezeno bylo toto pohoršení, svoloval, aby arcibiskupové Pražský a Solnohradský v dioecesích svých dovolili přijímání pod obojí. — Ve všech ostatních kusech Pavel IV. zůstal neoblomný, a samo povolení kalicha bylo spojeno s ohradami, které zvlášť oslabovaly význam jeho: všickni, kteří přihlásí se ku přijímání pod obojí způsobou, učiní vyznání víry katolické a odpřisáhnou bludy své. — Obvinění z kacířství husité pokládali vždy za urážku a bezpráví; obdržeti od nich odpřisáhnutí nebylo možné. Ferdinand chtěje odstraniti nesnáz, hleděl nálezem královským upraviti podmínky a obřady přijímání pod obojí. Zajímavé je znění předpisu, jejž poslal do Prahy,

[1] Frind, Urkunden über die Bewilligung des Laienkelchs in Böhmen unter König Ferdinand. Praha 1873 str. 11.

méně snad tím, pokud svědčí o horlivosti, s jakou staral se o obnovu jednoty katolické, a o důvěře, jakou v něm zbuzovaly jisté prostředky smířlivé, nežli proto, že dokazuje, jakou moc osobovali si tenkrát panovníci ve věcech víry, a na jakém zmatku ideí stavěli povinnost svou pronásledovati rozkolníky. Nařízení krále Českého je pravým spisem theologickým; není prý pochyby, že knížatům světským nepřísluší rozhodovati o otázkách duchovních; však svou mocí císařskou jest prvorozenec církve, její obhájce a nejvyšší ochrance a jako biskup mimořádný. — Tímto právem kárá a pozbuzuje kněze, stanoví obřady a články víry, vytýká správcům cestu, kterou by kráčeli; dává se do podrobností nejzevrubnějších, řeší nesnáze, předpisuje, jak bude kalich podáván, jak víno naléváno a uchováváno atd.[1]

Ferdinand odporučoval přede vším kněžím, aby vyhýbajíce se subtilnostem theologickým neb obřadům pokořujícím, neodstrašovali dobrou vůli, nýbrž usnadňovali návrat zbloudilcům. Avšak při vší této dobré vůli zdálo se, že nařízením jeho utraqisté mohou se znepokojiti. Katolická kapitula zalekla se: úmysly panovníkovy prý jsou chvály hodné, a slova nařízení sama sebou výborná, ale třeba dbáti okolností a šetřiti přechodu: řekne-li se Čechům, že každá způsoba obsahuje Krista celého s jeho božstvím, duši, tělo i krev jeho, že církev má moc měniti zevnější formu svátostí, narazí se na předsudky nejvíce zakořenělé a zmařeny budou všecky úspěchy očekávané od schválení papežského.

Breve Pia IV. konečně bylo slavně čteno v metropolitním chrámu sv Víta (23. července 1564). List, kterým arcibiskup oznamuje to císaři, jest pln nejradostnějších nadějí: v jazyku českém bude prý uveřejněno následující neděli; arcibiskup má v úmyslu, projížděti potom království, zvláště kraj žatecký a litoměřický, aby tam podával svátost pod obojí způsobou; utraquisté na příště nebudou míti žádné záminky, aby setrvávali ve svém osamocení; také doufá, že císař uveřejní záhy nové nařízení, nutný to doplněk bully ze dne 16. dubna, kterým všickni kazatelé kacířští budou vyhnáni z království; smír Čechů s Římem bude takto úplný.[2] — Téhož dne císař umřel ve Vídni (25. července 1564).

Zda byl by vydal nařízení, jakého přál si arcibiskup? Zda toto nařízení mohlo býti provedeno, a zda král byl by přiměl stranu

[1] Ibidem, str. 24.
[2] Ibidem, str. 36.

utraquistickou, aby spokojila se s nepatrnými ústupky, které získal od stolice papežské? — Opak zdá se pravdě velice podobný. Smrtí císařovou luzné naděje, na okamžik předvídané, náhle byly zmařeny. V zemích okolních poznána marnost, ano nebezpečenství novoty, která znepokojovala svědomí, ničila tajemnou jednotu těla Kristova, působila vření tím, že dána jí tvářnost vítězství.[1] Již roku 1571 vévoda Albrecht bavorský zapověděl přijímání pod obojí způsobou. V Čechách hlavním výsledkem bully roku 1564 bylo trochu zmatku mezi katolíky: jedna část žádala kalich, a toto přestoupení dávných zvyků bylo často jen počátkem odpadnutí. Ani utraquisté neupustili od své oposice.[2] Arcibiskup Prus z Mohelnice zachovával nařízení jaksi jako věc cti své. Za nástupce jeho upadlo již v zapomenutí; když roku 1587 na arcibiskupu Medkovi žádáno, aby v Litoměřicích dovolil přijímati pod obojí způsobou, odepřel; lépe prý jest nezaváděti novot a držeti se tradicí. Zkouška nezdařila se.

Lehce bylo to předvídati. Když na konciliu Tridentském vyslanci Ferdinandovi prohlásili, že husité odlišují se od církve jenom přijímáním pod obojí způsobou, velice klamali se, ať již bezděčně nebo úmyslně. Naopak, co jiných odchylek! Podávání svátosti dětem, povinnost a nikoli povolení kalicha, různé obřady, nepočítaje v to zakořenělý život nezávislý. Z chování konsistoře, když arcibiskup jí poslal bullu ode dne 16. dubna, bylo lze předvídati nesnáze nastávající: kněží nechtěli ji přijmouti, »obávajíce se stavů«. A co říci o lžiutraquistech, kteří již tehdáž tvořili devět desítin strany tak zvaných podobojích? K návratu jich ke katolicismu bylo by třeba zcela jiných opatření, nebo spíše, naproti sobě stály na příště

[1] Důvody, pro které nebezpečno bylo přijímání pod obojí způsobou, s velikou přesností sebrány jsou v žádosti jesuity Pavla Thurna roku 1622. »pod pláštěm tím skrývají se kacíři; bylo dovoleno od papeže jen proti vlastní vůli jeho; praví věřící urážejí se jím a rozkolníci pozbuzují; nesnadněji jest víře katolické vrátiti ty, kteří přijímají pod obojí způsobou, nežli zatvrzelé kacíře« atd. (Frind, str. 43.)

[2] Tak soudí Frind a Gindely. Borový jest mínění opáčného i uvádí zajímavý list arcibiskupův kardinalovi Gabrielovi Palaeotovi, ve kterém Prus pochvaluje výsledky nabyté: libovolný způsob přijímání, praví, sdružuje vždy víc a víc odchylné duchy, do jisté míry zdržuje nerozhodné v povinné jednotě, napravuje vinné a vrací zbloudilé . . . Nemalý jest počet osob ze stavu světského i duchovního, které jsme přivedli opět do církve. (Arcibiskup Brus, str. 51). Jenom že list je z roku 1565, kdy výsledek bully sotva byl patrný. Svědectví arcibiskupovo v této věci nezasluhuje víry, a události potomní nezůstavují dle mého soudu žádné pochyby o tom, jak málo příznivé výsledky mělo povolení kalicha.

dvě strany nesmiřitelné. O sto let dříve za doby Poděbradovy bulla Pia IV. byla by asi zahájila dobu usmíření, ale pozdní ústupky přispívají vždy jen k roznícení odboje. Bylo to jako nové, nesmělejší vydání interimu Augšpurského, zoufalý pokus mírné strany katolické, která vysílila se sledováním tohoto přeludu, smíru s kacířstvím. A k čemu dospěli, ne-li k oslabení obrany, a zda váhavostí svou a nevhodným vyjednáváním nezavinili částečně neobyčejný úspěch protestantismu? Proti nim události dávaly za pravdu straně nesmiřitelných a fanatiků. Církev, kterou mírní poškodili, násilníci zachránili.

Ale jakými záchvaty a jakým vražděním! Této krvavé myšlenky lekal se právě Ferdinand. — Neměl nic společného s Ferdinandem štyrským anebo Maximilianem bavorským: uznával závazky svých přísah, i když učiněny byly kacířům; miloval jesuity a přál jim, ale poznal je příliš pozdě, kdy vychování jeho bylo již ukončeno, a proto nebyl od nich vyléčen z některých starých předsudků: jako v politice i v náboženství nedůvěřoval prostředkům radikalním a pro své povinnosti křesťanské nezapomínal na své závazky panovnické. Však ku konci života jeho lehko jest pozorovati při něm změnu dosti patrnou, sám nevěří již dost upřímně v dohodnutí rozkolníků s pravověrci, s malomyslným skepticismem domáhá se ho jen k upokojení svědomí. Poslední události poučily jej o chování jak lutheranů tak otců. Nové pokolení v život politický přináší vášně bouřlivější a idee méně kolísavé. Ferdinand sám podlehl vlivu proměny, jaká dála se v okolí jeho. Stáří probudilo city vroucí víry mladých let jeho, jesuité jsou v okolí jeho a ovládají jím; dávné snahy jeho o soud rozhodčí působí mu některé výčitky svědomí. Jest již příliš stár, aby změnil všecken způsob chování svého, ale neodmítá již tak zhola potřebu boje o vyhubení kacířství, a jestliže nepomýšlí podniknouti jej, aspoň jej připravuje. — Opatření, kterými zahájil znovuzřízení strany katolické, zvlášť obnovení arcibiskupství Pražského a zavedení řádu jesuitského do království, byla právě tak plodná, jako jalové byly pokusy o smír.

Od chvíle, kdy na počátku válek husitských arcibiskup Pražský Konrad z Vechty přestoupil ku kacířství, osiřel stolec arcibiskupský v Praze. Čechům nikdy nepodařilo se dosíci schválení kandidatů svých od kurie, a biskupové, jež dvůr papežský pokoušel se ustanoviti Čechám, sami vzdávali se brzo úřadu jak nepříjemného tak prázdného. Takto po více než půldruhé století úřad arcibiskupský za-

stáván byl od administratorů, kapitulou volených. Katolíci byli zbaveni přirozeného vůdce svého ve chvíli, kdy více než kdy jindy byli by potřebovali správy jednotné a pevné. Administratoři byli celkem lidé řádní, oživení vroucí zbožností, a vší horlivostí svou snažili se o zachování věřících v poslušnosti a kněžstva v konání ctnosti kanonických: ale oddanost jejich nenahrazovala úplně moc jim chybící. Byli nuceni neustále užívati ochoty biskupův okolních, žádali jich za poslání svatých olejů, za posvěcení chrámů, za poskytnutí biřmování jich katechumenům a za svěcení jich kněží. Zvláště s toho hlediska potřeba utíkati se k autoritě cizí byla těžkou překážkou: kandidati katoličtí odsouzeni byli k dlouhým a trudným cestám a často vydáni nevlídnému odmítnutí. Mnohým prelátům vše, co přicházelo z Čech, bylo podezřelé; častěji byvše podvedeni od utraquistů, měli se na pozoru. Tyto nesnáze všeliké odstrašovaly osoby povolané právě v době, kdy již tak nesnadno bylo získati dělníky ku práci na vinici Páně. Nad to uprázdnění stolce metropolitního zdálo se tvořiti jakousi rovnost mezi syny církvi věrnými a mezi odbojníky. Konsistoř dolejší nesvolila by nikdy k uznání vyšší moci konsistoře hořejší: jen arcibiskup mohl dodati opět jakési síly činnosti katolické a zbuditi jakousi úctu utraquistů.

Však teprve po dosti dlouhém vyjednávání Ferdinand přiměl dvůr papežský ke jmenování arcibiskupa Pražského. Velikou nesnází bylo, jak opatřiti mu čestné důchody: skoro všecky statky arcibiskupské, někdy velmi bohaté, přešly v ruce cizí a papež obával se, vydati trapnému ponížení jednoho z nejpřednějších zástupců svých. Naléhání a sliby císařovy zvítězily konečně nad úzkostlivostí papežskou.[1] Ustanovený kandidat byl Jindřich Píšek neboli Skribonius z Horšova, jenž od r. 1556 spravoval dioecesi pražskou. Jakožto vychovatel arciknížete Karla, otce Ferdinanda II. požíval plné důvěry rodiny královské. Svou učeností, výmluvností, upřímností víry své zjednal si název orakula kapituly; laskavý jsa a vlídný neměl nepřátel; král nemohl si přáti jiného pomocníka, jenž by byl lépe pochopil úmysly jeho, a jehož osvědčená oddanost církvi by byla moudřejší a laskavější. Za správy jeho vykonány již byly patrné pokroky a odstraněny nejkřiklavější zlořády; katolíci posílení pozdravovali

[1] Kurie mimo jiné obávala se, aby nezdálo se, že potvrzuje konfiskace statků duchovních. Snad také upomínky na odpadnutí Konrada z Vechty přispívaly poněkud k zdrženlivosti papežů.

zoři nové doby; Skriboniem počíná opravdu dílo obnovy, ve kterém pokračovali potom Prus, Medek a Harrach. Po práci vykonané nechtěl přijmouti důstojenství i nepřál si jiné odměny za námahu svou, než aby mohl ve službu nového arcibiskupa dáti svou zkušenost a svou autoritu.[1]

Ferdinand pak navrhl kurii muže, kterého dlouho již znal a miloval, Antonína Prusa z Mohelnice. Pocházeje ze zámožné rodiny původu moravského, výmluvný a vzdělaný Prus rád pokoušel se o úkoly obtížné: bylť nadšenec. R. 1542 žádal, aby jako kazatel vojenský mohl provázeti vojsko táhnoucí proti Turkům; jako farář ve Chbu krok za krokem hájil půdu proti vnikajícímu protestantismu. Roku 1552 zvolen byl za velmistra křižovnického řádu. Ferdinand, povolav ho do Vídně, jmenoval jej tajným radou svým a později biskupem Vídeňským. Papež, ač jemu chování Prusovo na konciliu a samostatnost jeho málo se libily, konečně povolil neustálému naléhání císařovu a 15. září 1561 posvětil jej za arcibiskupa Pražského. Volba byla šťastná, a Prus nesklamal důvěry panovníkovy: Za neustálých a neslýchaných nesnází, jež byly by zmalátnily mysl nejpevnější, jeho oddanost neochabla a jeho víra neumdlela; bezprostřední úspěchy nebyly příliš patrné, ba jak mohlo býti jinak? Avšak klestil cestu svým nástupcům a umožňoval jejich vítězství.

Však sám o sobě s podporou jen kněžstva domácího nebyl by svedl ničeho. Ale král opatřil mu znamenité spolupracovníky, o několik let dříve povolav do Čech řád jesuitský. Jako v celé Evropě i v Čechách jesuité byli nejobratnějšími a nejstatečnějšími apoštoly nového pozvednutí církve.

Doba papeže Pavla IV. (1555—1559) jest kulminačním bodem protestantismu. Roku 1558 vyslanec benátský odhaduje, že sotva desetina Němců poslouchá ještě stolice papežské. Nejen dnešní protestantské země německé již tehdáž drží se učení nového, ale i jižní a západní země, později z části od katolíků dobyté, jsou rovněž ohnisky kacířství. V državách Habsburských, v zemích rakouských a v Uhrách, při vší dobré vůli Ferdinandově, skoro všecka šlechta jest protestantská a nejpřísnější kroky nejsou s to, aby zastavily pokrok reformace ve městech. Národové skandinavští byli mezi prvními, kteříž odtrhli se od Říma. I tam, kde autorita církevní dlouho zdála se co nejlépe opatřena a nejpevněji založena dějinami a povahou

[1] Viz Borového, Antonín Brus, str. 8. a násl. — Frind IV., str. 132 a násl.

národa, moc její jest otřesena; v Polsku za Sigmunda Augusta lutherané s kalvinisty zápasí o dědictví její. Obraz není mnohem vábnější, pohledneme-li na Evropu západní. Švýcarsko a Nizozemí většinou jsou protestantské, Škotsko obráceno jest Janem Knoxem, a Anglie, rozkolnická od doby Jindřicha VIII. a roznícená ukrutnostmi Marie Krvelačné, osud svůj spojuje s osudem reformace. Ve Francii velká část šlechty zachvácena jest nákazou, a královna Kateřina kolísá mezi mší a kázaním. Ba i ve Španělích a v Italii hnutí oposiční zmáhá se čím dál tím víc, a ohniska invase zdají se ohlašovati tu blízký a obecný výbuch zla. Předtuchy největších pessimistů jsou přirozené, proud roste neustále a odboj rve poslední překážky: ještě jeden náraz a po oné moci papežské, jíž kořili se národové a králové, nezůstane než pouhá zpomínka.

Příčiny tohoto pádu jsou velmi rozmanité, ale žádná neusnadnila více vítězství protivníků kurie jako vlastní vytáčky její a jakási lhostejná resignace, na níž přestávala. Útok stihl ji právě ve chvíli, kdy plně byla opojena nedávnými vítězstvími svými. Překonavši nebezpečná a hrdá koncilia XV. století a opírajíc se o podporu draze zakoupenou od panovníků světských, myslila, že může již jen těšiti se z úspěchů svých, a opovrhujíc nepřáteli svými, pohroužila se v pěstování věd a umění nebo v záludné bažení po výbojích territorialních. Po dlouhý čas kázaní Lutherova nedovedla vytrhnouti ji ze zamilovaných prací; hádky dogmatické zdály se dosti nepatrnými a směšnými mužům, idealem humanismu zaujatým: dříve než Lev X. a Kliment VII. poznali opravdu, oč běží, polovina Evropy vymykla se jim. Ostatně nebylo příliš snadno organisovati odpor. Tytéž důvody, které zbudily pozdvižení odboje proti Římu, jsou svědectvím, že kurie sotva pokusila se o obranu. S některým prospěchem byla by bojovala, kdyby proti nepříteli svému byla postavila program přesný a armádu vycvičenou, vyznání a duchovenstvo: ale v tomto případě zpoura nebyla by ani vypukla. Zda nevytýkaly se jí právě nevědomost a zkaženost kněžstva a převaha, jíž prospěchům hmotným dává nad věcmi náboženskými? Jakými pomocníky byli tito kněží, kteří nejčastěji ve stavu duchovním hledali jen záminku k ukojení svých chtíčův! A zda sami strážci víry, biskupové a papežové, elegantní, přívětiví, duchaplní byli dosti jisti pravdou, aby, děj se co děj, udrželi neomylnost církve a nezměnitelnost symbolu? Když dvě náboženství zápasí, vítězství připadá nevyhnutelně nábožnějším, to jest ne těm, jichž učení je nejčistší, ale oněm, jichž přesvědčení je nejrozhodnější.

Proti nim papežové vynikali nepopěrnou převahou intellektualní, jakou měli nad svými nepřáteli.

Avšak fanatism je nakažlivý; přednost, kterou zjednává jedné straně, může býti proto vždy jen pomíjející, poněvadž zbuzuje reakci, jejíž síla je tím větší, čím prudší jsou vášně vyvolané. Víra utuchlá zbudila se, jakmile byla popírána. Katolicism zaujímal v minulosti příliš důležité místo, příliš úzce byl spojen s duchem národů, představoval příliš ušlechtilou snahu hloubací, aby mohl býti odstraněn bez odporu. Některé nejhnusnější neřesti přestaly té chvíle, kdy nová sekta domáhala se správy křesťanství. Kněžstvo jsouc střeženo, zanechalo své obvyklé nevšímavosti a nedbalosti, a znenáhla vánek pobožnosti a víry, zmáhaje se víc a více, províval celou hierarchii. Když nebezpečenství jest vážné, pud zachování volá na přední místa osoby nejneohroženější a nejbojovnější. Na stolici papežské na místo humanistů zasedli theologové, a nástupci krasovědců stali se asketové. Vojáci lépe vycvičení šli do boje s větší prudkostí, a jejich odvaha u vůdců nestrpí ani slabosti ani smlouvání. U všech představitelů církve dostavilo se ono střídání postupu a ústupu, které vyskytuje se vždy, jakmile národ, strana nebo náboženství strženy jsou do boje na život a na smrt; všickni bojovníci zachváceni byli týmž neodolatelným nadšením.

Moc papežská, unášena jsouc massou věřících a sama je unášejíc, ujala se mocné offensivy, a několik let postačilo k úplné proměně situace. Na koncilu Tridentském katolicism dokázal, že má dosti síly životní ku podniknutí nutných oprav, ale tyto opravy nejen neusnadnily shodu s odbojníky, — jak doufala nerozhodnost těch, kteří měli více dobré vůle než prohlédavosti — ale vedly k tomu, že jen jasněji odkryla se roztržka, posílily moc papežskou a dogmatu daly přesnost a přísnost dosud chybící. Kněžstvo změnilo se a podrobeno bylo kázni nezlomné, samostatnost církví národních zmizela a odchylné obřady neodvolatelně zavrženy. — Ve chvíli, kdy protestanté myslili, že opanovali pole, boj sotva počínal. Nechápali ještě ani důležitosti koncilia Tridentského, a již vyhnáni byli z celé jižní Evropy, Filip II. ohrožené víře své posloužil voji svými, poklady a nesmiřitelnou svéhlavostí ducha, v němž vtělil se fanatism španělský, zocelený za dob křižáckých. Na jeho výzev všudy připravováno se k obraně. V mnohých zemích úspěchy protestantismu byly spíše hlučné nežli opravdové, vznět prvních dní ochabl a podryt byl vnitřními hádkami. Nyní útočníci zase byli překvapeni a rychle na ústup zatlačeni.

V zápase potom mezi protestantismem a katolicismem zahájeném, jenž trvá až do doby, kdy objevení ideí filosofických, jestliže neusmířilo různé sekty křesťanské, aspoň obrátilo hněv jejich proti novému a nebezpečnějšímu nepříteli, opravdovými strůjci vítězství byli jesuité. Zášti, které je stíhá, a hrůza skoro mystická, kterou zbuzují, oprávněny jsou skutky. Můžeme o nich mluviti bez hněvu a bez lásky, ale ne bez údivu a bez úděsu. Je-li pravda, že koncilem Tridentským počíná obnova katolicismu, není pochyby, že bez vlivu jejich dílo koncilia nebylo by se stalo tím, čím bylo, že oni jediní vystihli význam nálezů tridentských, a že moci papežské opatřili jádro vojska, jehož potřebovala. »Úskoky ďáblovy jsou nevyčerpatelné,« píše historik tovaryšstva, »ale zmařeny jsou dobrotivostí božskou. Aby vyhladil svaté náboženství a zahubil nesčíslné množství duší, nepřítel pokolení lidského usmyslil si svésti mnicha a proniknouti jej hrozným duchem svým. Právě mnich nedůvěřoval dílu mnichovu. Aby moudrost boži nezdála se menší nežli lest hadova, proti novým houfům nevěřících bylo třeba postaviti nové voje věřících«.[1] Voje Kristovy, vojsko víry, vojíni věřící, tyto válečné výrazy jaksi dotěravě derou se do péra spisovatelů tovaryšstva, vždyť Ignac z Loyoly vytvořil pravý stroj válečný, nejhroznější, jaký kdy vynalezen byl pro vítězství myšlénky. Bez vůle, zbaven všech pout světských, jesuita jest nejcvičnější zbrojnoš, nejsmělejší apoštol a nejstatečnější mučenník. Žádný úkol jemu není dosti nevděčný a nižádná povinnost dosti nebezpečná. Jako všecky legendy i legenda jesuitská, jak si ji představuje fantasie lidová, jest směšná, vztahujeme-li ji na tu neb onu osobu, ale pravá všeobecnou a hlubokou pravdou, rozšíříme-li ji na celé tovaryšstvo. Na vzdor provincialů jesuité sami o sobě jsou velmi počestní lidé; setkáme-li se s nimi v historii nebo v životě, bezděčně pocítíme k nim úctu, často jakousi sympathii a někdy šetrný obdiv. Jsouť skromní a učení, milí v obcování, oddannost jejich jest upřímná a svůdná, zbožnost shovívavá a laskavá, tvrdší jsou k sobě nežli k jiným, znají svět a ač ovládají jej, povrhují jím; nad ně nikdo lépe nedovedl loviti duše, a po svém zakladateli zdědili neodolatelné kouzlo a schopnost, býti každému vším.

A přece v téže chvíli, kdy nejživěji oceňujeme všecky tyto vábné vlastnosti, cit podivného nepokoje zmocňuje se duše: jesuité neznají lidskosti. Všecky žaloby a všecko záští odůvodňuje jak jich

[1] Orlandini, Historia Societatis Jesu I.

cíl vytčený tak prostředky užité. Jisté způsoby oddanosti, ač jsou vznešené, dějí se přece proti přírodě. Obnovili zločin Origenův, zmrzačili se vlastníma rukama svýma. Odřekli se svědomí svého a chtěli lidstvo přiměti k témuž hroznému odřeknutí. Tu pramen byl síly jejich, ale také konečného úpadu. Jejich vítězstvím svět byl by odsouzen k věčnému dětství, proto také nic nezaložili ani nevydali, žádného spisu, ani památníku, ani stavby. Ale po dvě století vzdorovali budoucnosti. Protože v očích jejich jedinou nenapravitelnou chybou byla vzpoura proti církvi, všecky prostředky byly jim vhodné ku potlačení ducha podnikavého a bádání svobodného. Jejich nelítostná laskavost bez hlasu svědomí kupila mrtvoly, když vraždění bylo potřebí k obnově autority.

Nikde činnost jejich není tak podivuhodná a hrozná zároveň jako v Čechách. Když sem přišli, strany katolické nebylo více, byla zastrašena spíše nežli oslabena odpadlictvím, oni opravili ji ve všech směrech, znovu zřídili, rozehřáli opět ohněm, kterým sami pláli; pak, když byli připravili boj se stejnou obratností jako vytrvalostí a obětavostí, pouštěli se do zápasu s přesvědčením, které neděsilo se více nebezpečenství nežli ukrutností. Jako vítězové zneužili vítězství svého nemilosrdně a nelítostně, vyhnali ze země kacíře tvrdošijné, jiné sklonili pode jho železné. Za půl druha století všecko bádání bylo dáno do klatby, všeliká práce duševní byla podezřelá; tak jako v Paraguaji oni i v Čechách uskutečnili svůj ideal vládní, a jest pravý div, že národnost česká neskonala pod jich tyranstvím. Však ne že by nějak byli nenáviděli země české: nijak. Naopak milovali ji, ale jako dílo, kteréž uhnětli svýma rukama a s podmínkou, aby poslušně opětovala hymnu poddanství, které ji naučili.

Ferdinand byl jedním z prvních panovníků, kteří předvídali příští osudy tovaryšstva. Od stvrzení řádu papežem (27. září 1541) neuplynulo ani deset let, a již žádal Loyolu, aby poslal mu několik řeholníků. Pravým zakladatelem missie německé byl Canisius. Byl zástupce biskupa Augšpurského na koncilu Tridentském, roku 1549 professor a rektor university Ingolstadtské, později tolik proslulé; vynikaje velikou moudrostí, chytrostí a ctižádostivostí, získal si přízeň císaře, jenž r. 1551 povolal ho do Vídně a jmenoval jej dvorským kazatelem.[1] Taková byla důvěra Ferdinandova v něho, že dlouho naléhal

[1] Petr Canisius narodil se v Nijmegech r. 1521. Jakožto žák zcela pravověrné university Kolínské byl přijat do tovaryštva od otce Le Fèvra, přispěl velice k zacho

naň, aby přijal biskupství Vídeňské. Ignac nechtěl zbaviti se výtečného služebníka, ale dovolil Canisiovi spravovati dioecesi po jeden rok; v skutečnosti úřad jeho prodloužil se na čtyři léta. Ferdinand daroval jesuitům vídeňským klášter karmelitský, dvě stolice na universitě a svěřoval jim důležité úkoly diplomatické; založili kollej pro syny rodin šlechtických a činnost jejich zmáhala se znenáhla.

Nicméně zdá se, že pobyt ve Vídni nelíbil se příliš Canisiovi: brzy nové pole otevřelo se jeho činnosti.

Kapitola Pražská a opat Broumovský žádali Ferdinanda, aby povolal jesuity do Čech. Ze všech nedostatků, jimiž strádal katolicism v království, nejvážnějším a nejosudnějším byla nevědomost kněží a lhostejnost věřících. Nuže, hlavním cílem jesuitů bylo právě povznésti duševní a mravní úroveň kněžstva a vychováním vytvořiti nové pokolení, schopné napraviti chyby předchůdců svých. Vedle domů pro nováčky jesuité zakládali koleje a ne kláštery. Canisius odebral se do Prahy, aby prozkoumal půdu Byl dosti špatně přijat: pryč s tím psem (Canis — Canisius), pokřikováno naň, nad námi bdí Hus.[1] On však ukonejšil obavy utraquistů: jesuité nepřijdou prý, aby podněcovali hádky, nýbrž jen aby šířili nauky: zda všem Čechům neběží o to, aby pastýři národa byli lépe prodchnuti povinnostmi svými? — Za obydlí vykázán jim proslulý klášter svatého Klimenta na Starém městě, nedaleko od mostu Karla IV. Míval někdy až stopadesát mnichův, a dominikáni s prospěchem spravovali tu po dlouhý čas školy své; vydrancován byv a částečně pobořen za válek husitských, byl útočištěm pouze převora a dvou mnichů. Přese všecku rychlost, s jakou práce obnovovací byly poháněny, jesuité ujali se ho teprve roku 1562; rozsáhlá budova, která dnes nazývá se Klementinem, povstala ponenáhlu tak, jak úspěchy jejich a štědrost stoupenců jich povolovala jim rozšiřovati původní stavbu.[2]

Administrator Skribonius žádal Canisia, aby mu poslal řeholníky znalé jazyka českého i německého: s touto podmínkou jen domohou

vání náboženství katolického v Kolíně n. R. Srovnej mimo všeobecné dějiny Langa, Geschichte der Jesuiten in Baiern (Norimberk 1819) a o stycích Ferdinandových s tovaryšstvem, Drüffela, Briefe und Acten. Karel V. naopak nepřál mnoho jesuitům, kteří mu činili velmi prudký odpor ve věcech interimu.

[1] *[Hinc procul esto Canis! pro nobis excubat Anser (Hus).]*

[2] O zavedení jesuitů do Čech viz Frinda IV., str. 372. [*Srovnej obsožnou studii řed. T. Bílka »Tovaryšstvo Ježíšovo a působení jeho v zemích království Českého vůbec a v kollegiu Pražském u sv. Klimenta zvláště. Praha 1873*]

prý se nějakého vlivu. Náčelníci jejich věděli to dobře, ale kde vzíti tyto missionáře znalé jazyka českého? Ferdinand arci poslal do Říma roku 1551 devět mladých Čechův, aby tu dokončili svá studia náboženská; ježto nebylo více místa v kolleji německé, která právě byla otevřena, Ignac přijal je do domu kolleje římské a nadchnul duchem svým; vstoupili všickni do řádu a stali se zápasníky za víru a zakladateli pokolení, které zvítězilo roku 1620. Ale vzdělávání jich daleko ještě nebylo skončeno, a zatím třeba bylo spokojiti se tím, co tovaryšstvo podávalo. Na místě vědění aspoň víra činila zázraky.

Přese všechnu nepřízeň prvních dní, dojem, kterýž odnášel Canisius, nebyl nepříznivý. Posuzoval situaci s bystrostí, která jest mu ke cti: lid pražský přijímá sice pod obojí způsobou, ale kromě toho zachovává obřady a slavnosti katolické, kacířům pak nedostává se učencův a není shody mezi nimi. Půda prý tu jest mnohem příznivější než ve Vídni, kde vzpoura mladší je živější a v užším styku s protestantismem německým.[1] — To neznamenalo však, že hlasatelům pravdy nebude podstoupiti hojně zkoušek. Řeholníci ubírali se z Italie vedením rektora Cornelia Brogelmanna. »Jděte,« řekl jim papež, »jako beránci mezi vlky. Nemějte strachu, Kristus jest v čele vašem. Buďte opatrní, sprostni jako holubice, a vyžádá-li toho dobro obecné nebo náboženství, neváhejte a obětujte životy své v boji svatém.«[2] — Cesta skrze Německo byla trapná: trýznili je, kamením házeli po nich, nutili je, aby v postní dni maso jedli. Konečně dne 18. dubna r. 1556 přišli do Prahy. Kollej pražská náležela tehdáž provincii německé; roku 1563 založena byla provincie rakouská, jejíž provincial sídlil ve Vídni.

Ignac zdvihl se na smrtelné posteli své, aby missionářům udělil poslední rady své: málo lidí tou měrou mělo dar udíleti oheň božský svým pomocníkům; nadšení, kterým byli prodchnuti, podporovalo je proti mdlobám a co ještě zvláštnějšího, chránilo jich ode všelikých chyb. Canisius žádal zakladatele řádu, aby poslal mu muže »ozbrojené svatou trpělivostí a planoucí žádostí mnohého utrpení, kteří by zasívali nyní se slzami a klidili později s radostí«. Jesuité přinášeli dvoje přesvědčení, které činilo je nepřemožitelnými: byli jisti, že

[1] Ponebat suam Canisius operam Pragae jucundius multoque laetius quam Viennae, majoris spe fructus allectus. Národ český ... ad honestum ac rectum suo propensus ingenio. Orlandini str. 268.
[2] Ibidem str. 399.

drží se pravdy a jisti, že budoucnost jim náleží; příkoří neodstrašovalo jich, hojnost žně vynahradí zdlouhavou práci.[1] Z prvních dob jesuitů v Praze máme paměti jesuity, sepsané se zřejmou upřímností; je to pramen velmi vzácný a zajímavý.[2] Vrženi jsouce do země, které neznali a jejíž řeči nerozuměli, měli proti sobě mimo předsudky kacířů, žárlivost ostatních řádův a nedůvěru skoro všeho kněžstva katolického, jehož pokoj kalili. Z počátku bylo potřebí zázrakův, aby se udrželi, vyhledali si styky a zabezpečili prostředky. Žádný jiný řád ve službu věci nepřinesl podobného souboru vlastností si odporujících: byliť mystiky čilými, politiky nadšenými, apoštoly diplomatickými. V žádné době při jednom sboru nepodivováno se podobnému sdružení vědění dostatečně hlubokého a prostoty sdílné, odříkání a ctižádosti, pokory a nádhery, nezlomnosti a ohebnosti. Nebylo duše, k níž by nenalezli klíče. Velikou převahou jejich bylo, že bezpečného útulku poskytovali lidem, jichž vědomí tak dlouho trápeno bylo pochybnostmi, a kteří žíznili po pokoji. U nich nebylo již hádek ani nejasnosti: přinášeli učení jasné, přesné, určité v nejmenších podrobnostech. Jaká to vnada pro lenost a nevědomost lidskou! K spasení svému každý mohl odevzdati se jen do jejich rukou. Katechism, který Canisius složil ve Vídni, byl podivuhodný svými otázkami tak dobře spjatými, svými odpověďmi stručnými, jež nezůstavují místa ani bludu ani dvojsmyslu. Na sta nových vydání dostalo se mu, a na sta tisíc duší přinavrátil Římu. Jesuité byli prodchnuti tímto vzorem, jehož změna v jistých podrobnostech podružných stačila, aby byl přizpůsoben ke všem okolnostem.

Jesuité, sotva že přišli do Prahy, počali své dílo vyučovací, otevřeli gymnasium a akademii. Professorů chybělo, žáků bylo po skrovnu, proto také organisace byla velmi neúplná. Gymnasium mělo šest tříd . . . na papíře: tři třídy gramatické svedeny v jednu, rhetorika někdy celá léta zůstala zavřena. Na akademii, zárodku to příští katolické university, vyšší studia představoval jediný professor theologie, k němuž o něco později přidružil se professor filosofie. Nejnaléhavější potřebou bylo získati tovaryšstvu příznivce, udržeti v poslušnosti a ve víře pány katolické, u nichž objevovaly se známky slabosti,

[1] Ibidem str. 368.

[2] [*Tomek, oceňuje důležitost jich »pro historii divně slavného někdy řádu jesuitského v Čechách a pro historii českou v XVI. století, zvlášť vnitřnější«, uveřejnil z nich nejdůležitější výpisky v překladu českém v Čas. Čes. Musea 1844*]

zabezpečiti lepší výběr kněžstva. Již roku 1556 otcové slavnostně otevřeli konvikt šlechtický (convictus seu contubernium nobilium); arcikníže Ferdinand poslal sem své panoše; roku 1559 oba synové vévody bavorského Arnošta tu byli na vychování. Touto vznešenou ochranou přivábena byla šlechta; několik nejvyšších úředníkův otcům svěřilo děti své, a brzo stalo se to modou. Roku 1573 Řehoř XIII. v uznání zásluh tovaryšstva založil seminář chovanců papežských (seminarium alumnorum pontificiorum), kde dvanácte mladíků, vybraných ponejvíce z chudé šlechty, bylo vydržováno na útraty kurie; žáci, nadání požívající, podrobeni jsou témuž řádu jako žáci kolleje německé v Římě, připravovali se na kněžství a byli školkou, odkudž vybíráni náčelníci církve české. Jiným nadáním byl seminář chudých studentů (seminarium seu domus pauperum, též collegium novum zvaný), odkud vycházeli prostí kněží, otevřen byl roku 1559, ale zavřen zase po několika letech z nedostatku důchodův a znovu zřízen teprve roku 1580.[1]

Dle svědectví jesuitů školské ústavy jich velmi záhy získaly pověst, která rozšířila se až za hranice království a zbudila závist universit protestantských. V některých stránkách pýcha jejich jest oprávněna skutky: professoři staré university bez příjmů, bez žáků, podrobení zastaralým řádům, přetížení nevděčnými pracemi správními, nejevili vždy přílišné horlivosti, a příklad jejich býval mnohdy málo pozbuzující. U jesuitů vyučování bylo pravidelnější, kázeň přísnější. Zkoumáme-li však věc zevrubněji, poznáme, že dovedli hlavně žáky své baviti a prach házeti do očí rodičům nebo veřejnosti. Vše bylo vypočteno na okázalost. Rok školní byl jen neustálou řadou slavností, jichž přípravy působily velikou radost mladíkům a jichž nádhera klamala posluchače. Slýcháme často, že byli prvními paedagogy na světě, a pravdou je to potud, pokud rozumíme tím, že nikdo neznal tak umění vlouditi se do duší svých žákův a zakrývati jim nudu vědění. Jako spasení tak i vzdělání nabývalo se u nich bez námahy a bez bolesti. Tak r. 1559 zařízen poprvé slavný průvod na den božího těla; na oltáři mládenečkové okrášlení věnci, s křídly na ramenou, pěli píseň na pokyn učitele svého. Všecky svátky byly podnětem podobných obřadů, živých obrazů, přestrojení, zpěvův a tanců. Představována poslední večeře Páně, pašije, utrpení Kristovo

[1] O všech podrobnostech vztahujících se ku působení jesuitův u vyučování viz Tomkovu Geschichte der Prager Universität str. 160—172.

v zahradě Jethsemanské. Znenáhla osmělili se: po pantomimách následovala mysteria. Roku 1558 žáci jejich hráli opravdový kus: Církev a moc její nad národy; roku 1559 Boj těla s duchem; roku 1560 komedii Evripa, jíž líčila se nestálost věcí lidských a krátkost života našeho; následující léta Zahynutí Saulovo a korunování Davidovo, Kristovo z mrtvých vstání, Sv. mučenník Václav; toto poslední mysterium vydáno později též překladem českým.[1] Na tisíce diváků bývalo při těchto představeních, někteří neušetřili vtipy svými ani herců ani učitelů jich; většina sice nerozuměla nijak vší této latině, ale byla nadšena krásným uspořádáním divadla, hudbou, vystrojením, průvody a zápasy.[2] A pro žáky jakým požitkem byly tyto slavnosti se zkouškami, jakých vyžadovaly, s potleskem množství, s blahopřáním vysokých osobností, s hostinami jim vystrojenými! Celý život školní byl neustálým inscenováním. Roku 1559 na boží hod svatodušní jesuité pořádají velikou slavnost, žáci přednášejí řeči latinské a řecké, oslavují sedmero darů ducha svatého ve verších makaronských, sedmerem jazyků: českým, německým, italským, latinským, řeckým i hebrejským a to ani ne po celých dvou letech studií! Každou neděli a o svátcích jeden žák rhetoriky přednáší před druhy svými latinskou báseň nebo řeč. V sobotu škola otvírá se rodičům. a před nimi vedením professorů počíná zápas, v němž žáci výborní vědomostmi svými druh druha snažili se předstihnouti: každý žák chlubí se svou učeností, na odiv staví své půvaby. Koncem roku slavnější zápas řečnický skončí se rozdílením cen.

V tom ve všem jest cos umělkovaného, málo vážného a jako nádech lži. Celkem žáci naučí se málo. Rodičové diví se rychlým pokrokům jejich v latině. Professoři, neznající česky, napapouškovali s nimi několik slov, několik vět. Co znamenalo toto drmolení? Jesuité nevštípili žákům svým zálibu a úctu ku vědě, nehledí ani povznésti ducha jejich ani vzdělati rozum jejich. Málo příznivým pro ně

[1] Sluší připomenouti, že jesuité následovali příkladu daného jim universitou utraquistickou. Tehda počala se šířiti záliba pro divadlo, a žáci obyčejně bývali herci. Přijímání nových žáků (examen patientiae) bylo pravidelně provázeno představením. R. 1539 hrána byla v koileji Karlově Susana, a takový byl nával diváků, že dřevěná lešení pod nimi div se nezbořila. Kus byl opakován r. 1543 s takým úspěchem, že žáci musili dávati nové představení na hradě pražském před králem Ferdinandem a královnou Annou. Jireček, Staré české divadelní hry v Památkách staré literatury české sv. III.

[2] Velmi zajímavé podrobnosti o těchto představeních čteme v Kořánově Českomoravské kronice sv. IV. str. 197 a násl. Praha 1881.

svědectvím jest, že z řádu jejich vyšlo spisovatelů tak po řídku a tak prostředních. Ba i stará universita, i při svém úpadku, vyniká nad ně nekonečně; studia jsou tu opravdovější, methody vyšší. Který z jejich zbožných humanistů může býti přirovnán k Matouši Collinovi z Chotěřiny? Celá propast zeje mezi rektorem jich Brogelmannem, který podniká lov na duše, a mezi mistrem Martinem Bacháčkem z Nauměřic, který ve snahách svých o povznesení osvěty pozbuzován jest toliko pěstováním pravdy a dobra.

Jesuité přestávajíce na vzdělávání paměti, zavádějí žalostný system vybraných kusů, jenž potom zachoval se tak dlouho; děsí se všeho, co jen z daleka budí přemítání. Zmrzačují starožitnost; od slavných literatur řecké a latinské, oněch velikých osvoboditelek, kde vzňal se humanism, požadují jen vzdělání rhetorického. Žádný spisovatel klasický nepřečten od začátku do konce; sotva že několik řečí Ciceronových najde milost před zraky jejich. Víra jejich znamená všudy nebezpečenství. Roku 1559 vylučují ze školy knihu Erasmovu »De copia verborum«, ne že by dílo samo sebou bylo podezřelé, ale poněvadž spisovatel »kacířství okno otevřel«. Studium řečtiny je velmi zanedbáno, dějepis a vědy přírodní úplně vyloučeny. Professor filosofie neustále opakuje staré definice scholastické, professor theologie vykládá knihu sentencí Petra Lombardského. Z mladých lidí sobě svěřených nechtějí vychovati učence a muže, nýbrž poslušné syny církve. Hudba, zpěv, výklady náboženské, odříkávání katechismu a cvičení náboženská zabírají větší díl času. Žáci chodí ku přijímání každou neděli, někteří dvakrát v témdni. Vyvinuje se u nich ona zbožnost mystická, která vždycky kvetla v tovaryšstvu. V kostelích, na ulicích mnozí z těchto mladých lidí mají vidění: Ježíš a Maria se jim zjevují; učitelé rádi slyší tato vypravování a hlučně je rozhlašují. Idea neustálých zázraků, víra v zakročování božské ve všech případech života, při zkouškách proniká tyto duše mladé, ničíc všeliké vědecké pojetí světa a mravnosti. V životě jako ve vědě důležito je zachrániti zdání, vyhnouti se pohoršení: žáci jsou podivuhodně vycvičeni, plni úcty k otcům, zdvořilosti uhlazené, chování jejich ve službě boží je předmětem pozbuzení, a srdce prostá jsou dojata, vidí-li, jak jdou v průvodu se zraky skloněnými: ďábel však neztrácí tu ničeho, a současné prameny dokazují, že tato povrchní ctnost neodporuje hrubě pokušení. [1]

[1] Tomek, Geschichte der Prager Universität, str. 172.

Jesuité n přestávali na svých kollejích: útočí na společnost se všech stran najednou; mimo úřad učitelský jsou kazateli, almužníky, missionáři, spisovateli a j. Za prvních let pobytu jejich v Praze malý hlouček věřících vůčihledě se rozptyloval jestě; roku 1559 j diný kazatel utraquistický obrátil prý pět set katolíků. Za toto hromadné odstupování slabou náhradou bylo čtrnácte proselytů, které získali otcové.[1] Nicméně tvářili se vesele, hleděli působiti na obrazotvornost lidu, slavili obřady náboženské s okázalostí dávno zapomenutou, navštěvovali vězení, pozbuzovali odsouzené a vyprošovali jim milost, jestliže přestoupili. Každý pátek a každou neděli dva z nich chodívali do domů špitálských a když poskytli své služby nemocným, vyučovali je v náboženství. Ferdinand svěřil jim roku 1562 censuru tištěných spisův a oni plnili úřad svůj »svědomitě.« Přemlouvali kajícníky své, aby vydali jim díla podezřelá, a pálili je s velikou okázalostí. Již byli vyhledáváni též jako zpovědníci; dvůr jim byl nakloněn, a arcikníže velmi pravidelně a pobožně poslouchal kázaní Blyssemiova. V městě, kde hovořilo se téměř jen česky, tato kázání latinská nebo německá obrácena byla jen k nepatrné menšině i byla poslouchána jen od těch, kdo nejméně potřebovali jejich poučení. Proto již roku 1560 jali se učiti jazyku českému s takovou pílí, že ku konci roku jeden z nich Baltazar Pfarrkirchen mohl zpovídati česky.

Obtíží bylo s dostatek. Příjmy jesuitů byly ještě dosti malé: komora královská, majíc vždy nedostatek peněz, vyplácela velmi nepravidelně příspěvky slíbené; mnohdy nedostávalo se jim věcí nejnutnějších. R. 1558 za zimy velmi tuhé neměli dříví ani peněz k vytápění síní školních; prosili žáků svých, aby vyžádali na rodičích svých peníze k nakoupení dříví. Nepřátelé jich stavěli se velice rozhorlenými: — hle, vytýkali, to je bezplatnost, kterouž ohlašovali; v skutečnosti vymamují veliký počet peněz pro vlastní potřeby své. Sám arcikníže rozhněval se a pokáral požadavky jejich: proč obracejí se k žákům, když král slíbil vydržování jejich? Lid neustále byl na nejvýš nepřátelský, věřil všemu udavačství proti nim; vytloukána jim okna a přezdíváno jim synů Jidášových. Z počátku arcikníže k zamezení výtržností musil jim odporučiti, aby neukazovali se na ulici.[2] Utraquisté hlasitě mluvili v jejich kostelích, blížili se k těm, kteří se zpovídali, aby je poslechli; když vystaven byl hrob boží,

[1] Paměti Jesuity uveřejněné od Tomka, v Čas. Čes. Mus. 1844 str. 203.
[2] Borový, Arcibiskup Brus, str. 145.

mnozí chodili okolo oltáře s klobouky na hlavách a vysmívali se těmto modlářským obřadům. Poněkud přílišnou horlivostí svou zavinili některé nepříjemnosti. Utraquisté, kteří jim svěřili dítky své, stěžovali si trpce, že zneužívají mladosti jich, aby odvrátili je od víry otců jejich. Žaloby nebyly vždy docela oprávněny, ale nepřátelé otcův opakovali je, bouřili lid, jenž shromažďoval se před domy jejich a pronásledoval je povykem svým. Pohoršení bylo ještě větší, když jejich professor theologie Wolfgang za kacíře prohlásil všecky, kdo přijímání pod obojí způsobou pokládají za potřebné k spasení. Odvážlivější smlouvali se již o tom, aby vydáni byli na smrt; stěží jsou přemluveni, že spokojili se stížností k arciknížeti: ovšem tím věc byla odbyta.

Prvních deset let uplynulo v těchto zápasech nevděčných. Všecken úspěch jejich záležel z několika desíti pochybných přestupů. Ferdinand I. jesuitům dal právo povyšovati na důstojnost akademickou (1562) a Pius V. rozšířil později toto právo na všecky akademie jejich (1571), ale zatím řád neměl než asi padesát žákův a nebylo kandidátů. — Jesuité však nermoutili se z tohoto postavení a plným právem. Zakořenili se v zemi, nalezli tu mocné přátele a poznali půdu; dorostu jim přibývalo, jich pluky se doplňovaly a také zlepšovaly; naskytla-li se příznivá okolnost, hned byli po hotově a nepřicházela-li dlouho, věděli, jak ji přivoditi. Jako v politice tak i v náboženství dílo přípravné, jediné možné v této době, pokračovalo pomalu. Ferdinand vykonal úkol svůj: na jeho nástupcích bude, aby využitkovali sil, které jim odkázal.

* * *

Od nějakého času Ferdinand slábl; jeho zdraví, dosud výtečné, změnilo se kolem roku 1560: trpěl kamenem a byl vysílen záchvaty zimnice.[1] Na zelený čtvrtek roku 1564 chtěl dle obyčeje umývati nohy chudým, však byl zachvácen mdlobou. Lékaři hleděli zatajiti mu pravdu, ale nepřesvědčili ho. Živořil ještě několik měsícův a zemřel 25. července 1564.

Z poddaných Ferdinandových, psal o něco dříve vyslanec benátský, Němci milují krále, ale nebojí se ho, Čechové nemilují ho,

[1] Zpráva Giacoma Soranza, Fiedler str. 215.

ale bojí se ho »pro přílišné tresty, které jim uložil za posledního odboje, ale tento strach začíná již ochabovati«. Uhři nemilují ho, ani se ho nebojí.[1] Vyslanci benátští svým obyčejným způsobem, poněkud zastřeným, shrnují s obvyklou bystrozrakostí významné výsledky panování Ferdinanda I.

Po větší část života svého byl v Němcích poslušným vykonavatelem vůle Karla V. Když nepodařilo se bratru jeho podrobiti lutherany, on stav se císařem, ochotně uznal dokonaný skutek, a Němci byli mu vděčni za jeho resignaci a snášelivost. V skutečnosti vzdával se panství nad Německem. Svatá říše římsko-německá končí Karlem V.; moc panovníkova, ode dávna podkopávaná rozpínavou mocí knížat, mohla býti již jen upomínkou od chvíle, kdy veliká většina poddaných prohlásila se pro jinou víru; jestliže kurfiřtové protestantští bez velikých nesnází dali hlasy své Habsburkům, bylo to proto, že jejich svobodě nebylo se více čeho obávati. Dávné formule trvaly, ale neměly již moci. V den korunování císař, korunu maje na hlavě a říšské jablko v ruce, přijímal přísahu svých manů klečících; ale věrnost jejich byla tak opravdová, jako vrchní panství nástupce Karla Velikého nad královstvím Arelatským nebo nad Italií. Vrstevníci nikdy nechápou dosti jasně revolucí, které se vykonávají, a Ferdinand ani netušil posledních důsledků míru Augšpurského. Není aspoň pochyby, že od té doby sledoval cíl zcela jiný, než předchůdce jeho. Ne snad, že by se byl odřekl myšlénky odvetné, ale chápal neurčitě, že podaří-li se Habsburkům obnoviti někdy moc svou v říši, stane se to jen přemožením Německa z venčí. Od roku 1555 přísluší jim nejlépe titul náčelníků domu rakouského; žezlo císařské nepřidává ničeho moci jejich, není-li na překážku činnosti jejich.

Právě to je přední a nejvážnější výsledek vlády Ferdinanda I. On přemísťuje téměř osu moci, ctižádost rodiny své, neb aspoň uznává a posiluje změnu počatou již od věků. — Tím vysvětlíme si, proč Čechy jsou hlavním předmětem pozornosti jeho, a že tu také politika jeho má nejznamenitější výsledky. — V zemích dědičných, v Rakousku, Štyrsku atd. přese všecky nesnáze nové, způsobené reformací, nebylo se obávati vážného odporu; odboj byl tu možný jen podporou, kterou by nalezly v zemích sousedních. Ale v korunách sv. Václava a sv. Štěpána, národové, zvyklí samostatnosti, snášeli

[1] Zpráva Jana Michiela, ibidem str. 239.

neradi jho cizí dynastie; a přece jenom spojení Rakouska, Uher a Čech povzneslo Habsburky nad jiné panovníky a umožnilo jim vykonávati velikou úlohu na venek. Jejich moc zůstává nejistá, dokud nepřemění nahodilý spolek v jednotu určitou a nezaloží pevně moc královskou. V Uhrách všeliký vážný pokus o opravu byl nemožným učiněn pro přítomnost Turků, kteří drželi polovici země a byli vždy hotovi pomoci své nabídnouti opposici. Ferdinand chtěl jen zachrániti to, co mohlo ještě býti zachráněno, a pojistiti nástupcům svým právo ku panství nad dolejším Dunajem, i setrvává proto v boji nerovném, ale statečném proti Solimanovi.

V Čechách pole bylo volné. Ferdinand, ačkoli přejal situaci velmi porušenou, již v několika letech dovedl moci královské vrátiti práva nejpotřebnější, přinutil šlechtu ku poslušenství a sněmy přeměnil v poslušné vykonavatele vůle své, pokořil města a potlačil ony články zřízení zemského, jichž povaha demokratická právem zdála se mu nejnebezpečnější pro budoucnost. Snadné pokoření odboje roku 1547 bylo důkazem, jakých úspěchů již dosaženo, a zároveň poskytlo Ferdinandovi příležitost, směleji prováděti předsevzetí své. Země česká na pohled nepřestala býti královstvím samosprávným, ale již tehdáž byla vtěsnána v okovy správy ústřední, jen na králi závisící, a sklesla za provincii. Od té doby není již české politiky, nýbrž politika rakouská, není již vojska českého, nýbrž armáda císařská. Vyslanci cizí přicházejí do Prahy, když dvůr tu sídlí, a odcházejí, jakmile král se vzdálí. Čechové dávají svou krev a své peníze za věci, které jim jsou lhostejné, ba někdy protivné. Kdežto na příklad za Karla IV. nebo za Poděbrada věc králova nerozlučně je spojena s věcí národa, a každé vítězství panovníkovo povznáší důležitost Prahy, naopak každý úspěch Ferdinandův sráží ji jen na stupeň nižší. S ním národ český počíná onu bolestnou cestu, která řadou porážek dovede jej v porobu za Ferdinanda II. a povede ku pokusům soustavné germanisace za Josefa II.

V této veliké proměně jaký podíl náleží panovníkovi a jaký době a povšechné situaci? — Skoro nemožné jest činiti tu roztřídění Všecky revoluce, které na dlouhé věky určují vnitřní osudy národa, jsou výslednicí tajného spolupůsobení stálých sil a osobních činů. Tehdáž bylo velmi nesnadno, aby země česká setrvala ve svém osamocení vzhledem k novému seskupení mocí evropských i vzhledem ku vzrůstajícímu nebezpečenství, jež hrozilo se strany východní. Hrozné a dlouhé otřesy, jež přestála, vyčerpaly síly její, vášně stran zahu-

bily vlastenectví a úchvaty oligarchie usnadnily všecky podniky tím, že zúžovaly nad míru základy vlády. Ferdinandovi příslušela zásluha, že vystihl, kam padnouti mají rány rozhodné, a uhodil rukou nechvějící se. Za pomocníky měl Čechy samé, a v jeho úspěších tak veliká část padá na vrub chyb jejich, že pozbyli téměř práva míti ho proto v nenávisti. Nelze ani pochybovati, že i roku 1526 přese všecky omyly nakupené možná bylo sníti o jiné budoucnosti. Panovníku, kterýž opíraje se o města, byl by rozvinul demokratické zárodky ústavy, nebylo by nemožno svobodou zabezpečiti povznesení země české. Ale k tomu bylo třeba, aby tento panovník sám byl Čech, vychovaný upomínkami národními a prodchnutý duchem národa svého. Ferdinand byl cizinec, a tím dnem, kdy Čechové přijali jej za pána, odsoudili se za nástroj politiky cizí.

Král méně jsa šťasten na půdě náboženské, nedovedl ani utraquisty přivésti ku poslušenství, ani překaziti odpadání, které rozdrobovalo čety jejich na prospěch lutheranův. Avšak i v této věci přese všecky okolnosti nepříznivé Ferdinand získal úspěchy, které třeba byly přede vším negativní, nebyly tím méně znamenité. Nejen že protestanté zůstávali rozděleni a jako nekryti, oslabeni svým bezvládím chronickým a vydáni vždy na ránu obnovovaným zákonům, ale i propaganda bratří byla zastavena, kdežto strana katolická povznášela se za správy arcibiskupa a jesuitů. Zajisté budoucnost zdála se ještě spíše příznivou evangelíkům, ale již to bylo významno, že vítězství neponecháno jim bez boje, a že hrstka věřících, ze které tenkrát skládal se celý voj římský, mohla sebrati dosti sil i odvahy ku přijetí rozhodného boje. — Však svoboda náboženská, jakožto nejslavnější z tradicí národních, byla zároveň poslední právo, kterého do jisté míry účastnila se ještě massa národa; co síly mravní zachoval si ještě lid, vše posvětil její obraně. Byla to jako tvrz, která neustávala se brániti, ač město bylo již v rukou nepřátelských. Jediné vítězství Čechů na této půdě otřáslo hned vším dílem Ferdinandovým; porážka jejich nevyhnutelně měla v zápětí konečný pád svobod politických. Panování bezprostředních nástupců Ferdinandových jest tudíž jen epilogem: běží o poznání, zda Čechové domohou se odvety nebo zda politika jeho dojde plného úspěchu. Není to malou chválou pro zakladatele dynastie, že chyby potomků jeho nedovedly zmařiti díla jeho.

KNIHA ČTVRTÁ.

POČÁTKY REAKCE KATOLICKÉ.

HLAVA PRVNÍ.

SNĚM ROKU 1575.

Maximilian II.: jeho dětství, povaha a politika. Naděje a sklamání evangelíků. — Strany náboženské kolem roku 1570. — Rozvoj Jednoty bratrské; vnitřní boje, dogmatické rozpaky. Augusta a Blahoslav. — Lutherani. — První pokusy o restauraci katolickou: arcibiskup Prus z Mohelnice. — Sněm roku 1579: Konfesse česká. Neúplné a neplodné vítězství protestantů.

Ze svého manželství s Annou Jagielovnou Ferdinand měl patnácte dětí. Při smrti jeho bylo živých ještě třinácte, deset dcer a tři synové. Nejstarší, Maximilian, zdědil Čechy, Uhry, Hořejší a Dolejší Rakousy; mladší, Ferdinand, který po dlouhý čas spravoval Čechy, obdržel Tyroly a země venkovské; poslední, Karel, Štyrsko, Krajinu, Korutany, Gorici, Terst a statky istrijské. — K čemu toto dělení, kterým poškozováno dílo, jemuž Ferdinand obětoval život svůj? Zda lze vysvětliti to jednou z oněch slabostí, jimiž panovník jeví se člověkem, čili zbytkem nedůvěry, ne-li hněvu, proti nejstaršímu synu jeho Maximilianovi?

Otec nebyl vždy příliš spokojen s chováním synů svých; za posledních let svého života, když císař žádán býval, aby se šetřil, odpovídal: »Práce neškodí mně, ale hoře, způsobené nerovným

sňatkem Ferdinandovým a náboženskými ideami Maximilianovými.« — Zvláště nejstarší syn po dlouhý čas odděloval se od otce svého velmi vážnými neshodami.[1] Rád choval se jako dědičný princ, stěžoval si, že neponechává se mu žádného vlivu v Čechách, ačkoli stavové přijali ho za krále, a že moc tu vykonává stále bratr jeho Ferdinand; posuzoval přísně rádce otcovy a káral naprostou důvěru císařovu k nim. — Zvláště s hlediska náboženského ochotně přijímal nové idee, obklopoval se osobami podezřelými, vzdaloval od sebe kněze katolické: po několik let nechtěl se účastniti obřadů římských a raději nedal se korunovati za krále Uherského, než by přijímal pod jednou způsobou. Přijímal posly sekt, pronásledovaných od otce jeho, slyšel stížnosti jejich. Kazatelem jeho byl ženatý lutheran Pfauser, jejž Ferdinand po mnohá leta hleděl marně získati učení méně odchylnému, nebo vzdáliti od syna svého. Pfauser sám zůstavil nám vylíčení jedné z bouřlivých rozprav svých s císařem. Ferdinand jal se příti s ním, pak znenáhla zlost ho popadala, přikazoval mu odpovídati a zapovídal mluviti, nazývaje ho antikristem, šelmou potvornou, plval na tvář jeho; křičel německy, latinsky, italsky, chápal se dýky své, volal, že spíše si dá za živa kůži s těla sedříti, než by zradil církev, že raději chce býti zatracen s papežem, než spasen s Lutherem. Ačkoli ovšem nelze plně věřiti slovům Pfausera, chlubného to pošetilce, toliko skrovné důvěry zasluhujícího,[2] takové prudké výstupy, vylíčené Maximilianovi, udavačství jesuitů, naléhání všech služebníků kurie, dlouho zdály se víc a víc utvrzovati mladého knížete v rozhodnutích jeho a málem byly by ho snad dohnaly k nějakému skutku výstřednímu.

Však změna dosti vážná udála se v chování Maximilianově kolem roku 1561. Běželo o zvolení jeho za krále římského; ale Pius IV. ačkoli přál Habsburkům, netajil se Ferdinandovi, že k schválení volby žádati bude záruk výslovných. — Císař měl se synem svým vážnou rozmluvu, vyložil mu situaci a nebezpečenství, ve které se vydával; on sám přese všecku lásku svou k Maximilianovi nebude ho podporovati proti katolíkům. Mladý kníže poddal se, učinil přísahu, že

[1] Maximilian kolem roku 1560 pomýšlel i prchnouti do ciziny, aby zbavil se příliš důtklivých napomínání otce svého. Zdá se nicméně, že Ferdinand zachoval k němu vždy největší lásku. Srovn. velmi zajímavou rozpravu Reimannovu: Die religiöse Entwickelung Maximilians II. in den Jahren 1554 bis 1564 v Sybelově Historische Zeitschrift 1866.

[2] Vím ovšem, že většina historiků, píšících o něm, není téhož mínění, ale jeho řeč a chování nepřipouštějí, tuším, jiného soudu.

chce žíti a umříti ve svaté církvi římské jako předkové jeho, potom obcoval obřadům náboženským a po zvolení svém slíbil poslušnost a věrnost papeži a církvi (1562).

Tato prohlášení uspokojila Pia IV. a kurfiřty duchovní.[1] Protestanté nicméně zachovali důvěru v Maximiliana.[2] Podrobení jeho nestalo se bez ohrad: stále domáhal se pronikavých oprav, schvaloval žádosti, jimiž Ferdinand obrátil se ke koncilu Tridentskému a vytýkal mu bázlivost a slabost, nechtěl přijímati pod jednou způsobou.[3] Zda vláda jeho zahájí novou dobu? Když roku 1563 odebral se do Slezska, aby přijal přísahu poslušenství od stavů, kazatelé protestanští oznamovali mu, že podrželi všecky obřady staré církve, jež mohou býti zachovány bez modlářství: přijal je laskavě i pozbuzoval, aby setrvali na této cestě mírnosti, a slíbil jim svou ochranu. Jeho slova slyšána byla daleko.

Budoucnost neuskutečnila těchto nadějí. V politice Maximilian neřídí se arci týmiž ideami jako Ferdinand, ale celkem neliší se od něho příliš značně. Nepronásleduje sic evangeliků, ale nepodporuje jich nijak; vláda jeho není protiváhou vlády předchozí, ale pokračováním dosti slabým a prostředním jako většina pokračování. To zvláště vysvítá od sklonu roku 1569, totiž když po smrti Dona Carlosa Maximilian počíná pomýšleti na nástupnictví španělské a cítí tudíž potřebu zachovati si přízeň Filipa II. Dříve, třeba nesměle, jevil se poněkud náchylným k reformaci, hleděl smířiti konfesse nepřátelské, podporoval řešení klidná a mírná: na příště lhostejnější jsa k Německu a koje se nadějí, že stane se náčelníkem domu Habsburského, obětuje svým snahám ctižádostivým, ne-li své přesvědčení, aspoň své pochybnosti, a ačkoli jeho smýšlení nejhlubší nemění se téměř, přece přijímá poslušně pokyny Španěl a Říma.[4]

[1] Schwarz uveřejnil korrespondenci Maximiliana s Piem V. (Paderborn 1888). Listy později vydané nemění ovšem podstatně skutků již známých.

[2] Otázka volby jeho v Říši jest velice důležita pro náboženskou krisi Maximiliana II. Bylť velmi popuzen úsilím Karla V., aby syn jeho Filip II. zvolen byl za krále římského, a v této době právě vrstevníci jeho počínají mluviti určitěji o jeho snahách protestantských, kdežto předtím činěny pouze řídké narážky. Důvěrné styky jeho s kurfiřty lutheranskými vysvětlují se rovněž potřebou utvořiti stranu protišpanělskou. Jakmile nepokoj tento pominul, zjevně uhasíná jeho zápal protestantský.

[3] Zajímavé zprávy o chování Maximilianově nalezneme v Pamětech Castelnauových, u vydání Le Laboureura sv. I. a II., passim.

[4] Maurenbrecher, Kaiser Maximilian II. und die deutsche Reformation v Sybelově Hist. Zeitschrift sv. VII.

Proto brzo opouštějí ho sympathie, jichž se mu zprvu dostávalo· »Na počátku« píše vyslanec benátský, »nebáli se ho, ale milovali jej; nyní každým dnem ubývá dřívější úcty a lásky k němu.«[1] — Tato vzrůstající nepřízeň zarmucovala ho, i hleděl získati opět náklonnost národů svých okázalými deklamacemi; ale poněvadž tyto neodpovídaly ničemu skutečnému, přispívaly jen k rozmnožení všeobecné nespokojenosti, a Maximilian byl obviňován z obojakosti.[2] Slovo to neústupně vtírá se do péra všem, kdo z blízka ho pozorovali, a v jistých rozhodujících okolnostech vnucuje se i nám. Není však úplně správné. V skutečnosti Maximilian náleží k onomu druhu lidí, kteří při větší chytrosti ducha nežli jasnosti, mají více dobré vůle než ráznosti. Příslušel k četné škole bezděčných klamatelů, k těm, kteří slibují více než mohou splniti. Dlouhý pobyt jeho ve Španělích, jeho nesnadné styky s otcem vyvinuly v něm již náklonnost ke lsti a zálibu k drobným prostředkům;[3] tyto chyby vždy více byly zvětšovány cíli politickými, jež sledoval a které v odporu byly s nejhlubším smýšlením jeho.

Vzrůstající sklamání veřejného mínění, pochybnost a nepokoj následující po nadšení, jež provázelo vstup jeho na trůn, a měnící se konečně ve hněv a opovržení, tento žalostný úpadek vlády, která zbudila tolik nadějí, tento nezdar ducha v některých stránkách vynikajícího, ale některými mezerami nenapravitelnými k nečinnosti odsouzeného, celá tato bolestná tragoedie mravní podána jest v obrazech postupných, jaké o Maximilianovi líčí vyslanci benátští. Krutá ztráta to pro muže, jenž zanášel se záměry tak vysokými a jemuž sympathie obecná byla zvykem a potřebou.

S velikým však úsilím hleděl si ji zachovati. Při mnohých půvabech přirozených, jsa prostý, laskavý, přístupný a otevřený, byl by, jak dí vrstevník jeho jedním z oněch slov hlubokých, vystihujících člověka, znamenitým dvořenínem: skláněl se ke všem, přizpůsoboval se všem situacím a všem povahám. Střízlivější jsa než otec jeho, ovládaje vždy myšlénky své, zdál se v plné sdílnosti od-

[1] Fiedler, str. 292. Slova vyslancova týkají se Němců, ale platí neméně též o Češích.

[2] Ibidem str. 282: non manca (la Mta.S.) anco d'esser tenuta artificiosissima, et che altro habbia nell' intrinseco, altro nelle parole . . . È anco chi la riprenda, che sia nelle parole più larga al promettere di quello, che conuenga à prencipe. Attissima à far fare di grandi errori, tanto ad Ambasciatori, quanto ad altri che trattano seco.

[3] Viz obraz, jaký o něm kreslí Paolo Tiepolo u Alberiho III. str. 151.

halovati nejtajnější záhyby srdce svého. Přijímaje každého, uznávaje všecky námitky, rozuměje všem citům a oplývaje jimi, myslil, že vyplnil přání těch, které takto zahrnul svými úsměvy. Náležel k těm, kteří váží si každého a obecnou dobrou vůlí sváděni bývají k prohlášením sobě odporujícím a kteří domnívajíce se s důvěrou, že zavázali si všecky, k nimž chovají se vlídně, z nevděčnosti rádi obviňují pošetilce, kteří vážně je pojali, a zpozdile si stěžují, že byli oklamáni.

Příroda nebyla mu macechou, ačkoli štědrost její byla při něm celkem spíše zdánlivá nežli skutečná. Bylť pěkně urostlý, sličné tváře, svěží pleti, očí jiskrných, vážným vzezřením majestátním vynikala všecka postava jeho, takže první dojem byl příznivý, ač neobstál při bedlivějším pozorování. Vzrůst jeho byl prostřední, nohy slabé, ret veliký a svislý, zdraví zvláště dosti chatrné. Domníval se, že byl otráven, trpěl nepravidelným tlukotem srdce a hroznými bolestmi na prsou; dlouho trápen byl růží v noze: nebyl schopen žádné práce. Později počal se mu tvořiti kámen, a v hrozných bolestech ledvin svíjel se po třicet i čtyřicet hodin, načež byl zlomen, zničen. Špatné to podmínky ku podstoupení dlouhých bojů, ku provádění plánu dávno uváženého. Proto záhy zdál se podléhati malátnosti a únavě. Při živoření takovém neřídil události. Ačkoli tak přísně posuzoval důvěru, kterouž otec jeho choval k rádcům svým, i on péči o vládu slepě ponechává úředníkům svým a prohlašuje, že král nemůže jednati jinak.

Jeho plány vratké zdrtil drsný náraz skutečnosti. První velký podnik jeho, válka s Turky, skončila nešťastně: přestal na zkoušce té; upouští od velkých záměrů svých, ačkoli nemá zmužilost vzdáti se jich úplně. Jsa mírný a rozvážný, přeje si míru, ale nedovede zabezpečiti jej. Má toliko vůli šlechetnou. Někteří muži, a z této vlastnosti poznáváme politiky znamenité, vynikají více skutky svými než srdcem svým, na př. Jindřich IV. Maximilian je dilettant, zaujatý šlechetnými myšlenkami, jenž odváží-li se činnosti, škodí si a připravuje se o důvěru. Tím ohlašuje vládu Rudolfa II., nad něhož vyniká sice větší čilostí a povznešeností mravní, ale jemuž podobá se svou zálibou ku věcem uměleckým, myslí osvícenou, ba i náklonností ku pracem mechanickým, však také nedostatkem vůle a kolísavou nerozhodností. I kdyby prospěchy politickými nebyl vydán vlivu španělskému, ze slabosti, z dobroty srdce, z touhy, aby neznelíbil se části svých poddaných a nezpůsobil si nesmířitelných nepřátel, ze širšího rozhledu duševního a protože ve mnohých věcech

byl pokročilejší než vrstevníci jeho, nepojímal příliš vážně otázek dogmatických, pro něž oni horlili, nebyl by upustil od politiky vyčkávací: neměl žádné vlastnosti revolucionáři potřebné, a plachost jeho byla by vždy zalekla se těžké zodpovědnosti.

Jaké bylo nejhlubší mínění jeho ve věcech víry? — První učitel jeho Volfgang Severus byl tajným žákem Lutherovým. Pfauser, jenž později po několik let byl kazatelem jeho, byl osvědčený protestant a nelze popříti, že Maximilian v této době dosti živě klonil se k náboženství evangelickému. Ale co bylo skutečného a co strojeného v těchto náklonnostech kacířských? Jakou účast měly prosté potřeby svědomí a jakou nepokoj mladíka, který směle vchází v přátelství s lidmi nepříjemnými otci jeho? Jestliže na chvíli oddělil se skoro zjevně od církve římské, neučinil však nikdy veřejného vyznání víry protestantské. Reformace přežila již svou slavnou dobu bouře a útoku, nezachovala bez porušení vznět prvních dní: řevnivost sekt, fanatism kazatelův a dogmatické subtilnosti jejich nelíbily se panovníku, jehož idealní pojetí často bylo v krutém rozporu se skutečností. Za těchto podmínek zvítězily okolnosti vnější: znenáhla upouštěl od svého odporu proti církvi; měl zdánlivé důvody pro toto odpadnutí, a tak dobře zjednán byl přechod, že čest Maximilianova nevzala úhony.

Zmužilost jeho nerovnala se nikdy výši ducha jeho. Neměl dosti síly, aby odolal spojeným vlivům, hledícím vytrhnouti ho ze zkázy, svým bratřím, otci, k němuž přes některé mrzutosti choval vřelou lásku, a zvláště manželce své, již miloval vroucně; Marie španělská, sestra Filipa II., zbožňovala svého chotě, jemuž povila deset dětí. A čeho žádali ostatně po něm? — Závazku negativního. — Maximilian, jehož povaha neklidná libovala si v opposici mírné, zajisté cítil v hloubi srdce, že neodváží se zřejmé roztržky s katolictvím. Učený kardinál Hosius nepřesvědčil ho, ale podal mu záminku, jak by zakryl obrat svůj. Jaké výhody poskytovala mu reformace? Důvěrnější spojení s národy jeho: ale tato naděje skromná mizela před stkvělými vyhlídkami, jaké líčili mu obratně vyslanci papežský a španělský. Kdežto v jiných zemích otázky politiky zahraničné nevystupují v popředí, poněvadž vliv jejich na cizinu jest přirozeným a skoro bezděčným účinkem rozvoje jejich prostředků vnitřních, náčelníci domu rakouského vždy více starali se o věci zahraničné než vnitřní: stejně platí to o XVI. jako o XIX. století. Jaká byla by moc Maximilianova, praví někteří dějepisci současní, kdyby byl směle postavil se na přední stráž a v čele strany protestantské kolem sebe shro-

máždil celé lutheranské Německo? Již tehda byl by uskutečnil jednotu německou; opíraje se o vděčnost evangelíků v Říši, jist jsa oddaností bezprostředních poddaných svých, byl by proměnil Evropu; v den, kdy zaveden byl pokušitelem na vrchol chrámový, pustil kořist pro stín, pro moc odřekl se pravdy. — Věc není tak jistá. — Je-li zcela nepochybno, že sekularisace statků duchovních byla by prospěla hlavně císaři? Reformace byla úzce spojena se samosprávou knížat a pánů; zda taková byla by vděčnost jejich, že by odřekli se výsad svých ve prospěch ochránce víry své? Církev katolická zajisté byla by odpírala tomuto odpadnutí, obrana její byla by zoufalá a výsledek událostí aspoň pochybný. V době, kdy v plném rozporu byl s otcem svým, zkoumal protestantské přátele své, aby zvěděl, pokud může spoléhati na pomoc jejich: odpověděli opatrnými radami. Od té doby zachoval se dle rady jejich a rozhodl se, že tradicionalní prospěchy své neobětuje těmto bázlivým spojencům.

Nemiloval valně Španělů, nedůvěřoval Filipovi II., jehož měl v podezření, že baží po koruně německé; v rozmluvách svých s vyslanci, v nichž smýšlení své odkrýval s nenuceností poněkud strojenou, mluvil o něm dosti drsně; Filip II. věděl to a byl pamětliv toho. Ale svazky byly tak dávné a tak důvěrné, že obě strany vyhýbaly se roztržce, která by se byla podobala válce občanské, a tak četné byly prospěchy společné, že zvítězily vždy nad touto obapolnou chladností. Filip II. byl zároveň bratrancem, švakrem a zetěm Maximilianovým; vojska jeho byla četná, vůle jeho nesmířlivá, poklady jeho pokládány za nevyčerpatelné. Byl by hrozným nepřítelem. Bohaté dědictví jeho bylo zajisté hodno některé šetrnosti. Maximilian, chtěje získati přízeň jeho, poslal do Španěl syny své Rudolfa a Arnošta, mluvil o Filipovi již jen s úctou, dožadoval se jeho rad a následoval jeho pokynů. Protestanté obviňovali ho, že na zkázu reformace spojuje se s »daemonem jihu«. Jako všecky illuse jejich, tak i obavy byly přílišné, a Maximiliana právem urážaverelo toto podezřívání. Od svého mládí při jisté volnosti myšlenek odmítal s hrůzou užívati násilí u věcech víry. »Věci náboženství křesťanského se dotýkající«, psal roku 1574, »nemohou mečem řízeny a spravovány býti. Žádný šlechetný a boha se bojící a pokoj milující člověk také jináče nepoví. Tomu Pán Kristus a jeho apoštolé nás mnohem jináče učili. Meč jejich zajisté bylo jen učení slova božího a obcování křesťanské. K tomu měli by ti vzteklí lidé alespoň již v tolika letech slušně patřiti a zkusiti, že víra tyranskými hlavami a ohněm nedá

se přemáhati. Vůbec mně se to dokonce nelíbí a nebudu toho nikdy schvalovati, leč by pán Bůh na mne dopustil, že bych rozumu byl zbaven a zdivočil . . . . Já chci bohdá od osoby své šlechetně, křesťansky a upřímně spravovati a kralovati, maje nepochybnou naději, že mi Bůh k tomu svého požehnání uděliti ráčí, tak abych před Bohem i světem mohl ze své správy počet vydati.« Několikrát pokoušel se nakloniti Filipa II. ke svým záměrům mírumilovným. Jako vždy i tehdáž rozhodnutí důsledná a rázná zvítězila nad bázlivými radami kolísavé mírnosti. Maximilian, nechť pravé záměry jeho byly jakékoli, do jisté míry podlehl konečně popudu španělskému, a třeba vzpíral se vždy ukrutnostem, přece nepropůjčil protestantům řádů, jimiž by byli chráněni proti všeliké reakci. Proto vláda jeho byla skutečně příznivá katolíkům přese všecky zdánlivé pokroky kacířstva, poněvadž budoucnost byla zachována. Maximilian odročil sice spory, ale nedovedl je ani urovnati ani potlačiti.

Protože za těchto okolností žádná strana nemohla plně spoléhati na panovníka, jenž neměl ani vůli ani moc, aby smýšlení své uložil stranám nepřátelským, královský trůn ztrácel rychle část moci, jíž nabyl za Ferdinanda I. Šlechta pozvedá hlavy, sněmy stávají se bouřlivými. Ale ani v politice ani v náboženství neděje se rozhodná změna. Jestliže Maximilian v skutku ustupuje, jest v tom opatrný, že úředně neuznává pokroky protivníků svých. Je to jakési interim, průběhem kterého strany se organisují; krise vypukne teprve za vlády následující.

* * *

Nastoupení Maximilianovo zbudilo mezi protestanty českými velmi živé pohnutí. Vlády příliš dlouhé způsobí vždy jistou únavu: každý se těšil ze změny, oddychoval si volněji, a všickni, kdož ohroženi byli nesnášelivostí Ferdinandovou, oddávali se nejluznějším nadějím. Velice záhy poznali, že obrat ve všelikém případě nebude tak náhlý, jak očekávali. Prvním sklamáním bylo, že musili domáhati se ústupkův, o nichž myslili, že budou jim dány beze všeho. Sotva první sklamání minulo, znovu jali se doufati. Maximilian oplýval laskavými slovy, přijímal poselství rozkolníků; měl okolo sebe prostředníky velmi vlídné, kteří vykládali laskavá slova jeho, sesilujíce je.

Úkol, vykonávaný někdy kazatelem Pfauserem, připadl nyní lékaři Cratonovi z Crafftheimu, jenž neobmezené požíval důvěry panovníkovy.

Crato, narodiv se ve Vratislavi roku 1519, v patnácti letech odebral se do Vittenberka na studia. Žil v přátelství s Lutherem, a ponejvíce z upomínek jeho složeny byly proslulé řeči stolovní, uveřejněné Aurifaberem. V domě Lutherově setkal se s většinou reformatorů, zvláště s Melanchthonem, jehož laskavost a vážnost hluboce dojaly ducha jeho. Protože pro slabé zdraví své nemohl státi se professorem nebo kazatelem, věnoval se lékařství, navštívil university italské a vrátiv se do Vratislavě, přiženil se do jedné z bohatých rodin měšťanských. Chování jeho za hrozného moru r. 1550, jehož nakažlivou povahu první poznal, založilo pověst jeho, a brzo pokládán byl za nejlepšího lékaře v Říši. Roku 1560 byl jmenován lékařem císaře Ferdinanda, jenž skonal v jeho náručí; Maximilian zahrnul ho tituly i poctami a radíval se s ním.

Mnohé věci společné sbližovaly nemocného s lékařem. Crato v hlavních rysech svých zachoval učení lutheranské, ale těsný partikularism a nesnášelivá zchytralost nástupců velikého kacíře urážely ho a dráždily. Jsa ve stálém spojení s nejslavnějšími učenci a spisovateli doby své, v korrespondenci s theologem Ursinem a se slavným filologem Camerariem, s Calvinem a Socinem, Hubertem Languetem a Monauem, nenáviděl sekt a hádek jejich, rád byl by zmírnil řevnivost a utišil záští, rozrývající obránce evangelia k veliké radosti katolíků. Špatný dojem těchto roztržek viděl z blízka při Maximilianovi, jenž nalézal v nich pravděpodobné výmluvy k zakrytí svého ústupu a k zachování statu quo. Ale kázal hluchým, a Maximilian stával se opět nečinným vůči těmto pokrokářům, kteří více dychtili škoditi si na vzájem, nežli dobýti svobody náboženské. Snášelivost byla snad jediným řešením, jehož odvážila se slabost jeho; od chvíle, co běželo jen o to, aby na místo jednoho tyranství postaveno bylo druhé, k čemu by porušoval patrné výhody skutečné výsledkem nejistým?

Léta míjela bez vážných změn v Čechách. Zdálo se, jako by Ferdinand nebyl přestal panovati, a výroky Maximilianovy neměly více váhy, než pokud byl princem dědičným. Z počátku ponechal správu království bratru svému Ferdinandovi a pokračoval s kurií u vyjednávání počatém otcem jeho o přinavrácení kacířů, dožadoval se papeže, aby kněžím dovoleno bylo ženiti se. Dlouho nepřicházel do Prahy. Věci německé, nová válka s Turky, dosti těžká a málo

stkvělá, byly mu i důvodem i záminkou, jimiž omlouval svou nepřítomnost. Ale vše sevšední, i musil konečně pustiti se do otázky.

Roku 1567 císař přijel do Prahy, a stavové předložili mu svá přání. Žádali předně, aby kompaktata byla vypuštěna z desk zemských, totiž aby nebyla více chráněna zřízením zemským. Užili naučení, jehož dostalo se jim za vlády předešlé: přísaha, kterou králové zavazovali se šetřiti kompaktat, nebyla více zárukou, ale výhrůžkou od chvíle, co husitism vlivem lutheranským změnil se tak pronikavě. Maximilian vlídně vyhověl žádosti jejich, slíbiv držeti ruku ochrannou stejně nad těmi, kdo přijímali pod obojí způsobou, i nad katolíky. Sto jedenatřicet let po smlouvě jihlavské zmizely takto bez boje a bez slávy ony pověstné články, jež s takovým úsilím vyrvány byly absolutismu římskému a jež tak dlouho pokládány byly za palladium samostatnosti národní. Nic nevyznačuje lépe změnu, jaká se stala, a jak ti, kdo hájili ještě starých tradicí pravověrného husitismu daleko nepředstavovali již průměrné mínění veřejné.[1]

Zrušení kompaktat dle mínění Čechů mělo zahájiti politiku plné snášelivosti. Bohužel nebezpečenství, sotva zažehnané s jedné strany, objevilo se opět na druhé. Císař od stavů vyžádal si slib, že nezneužijí laskavosti jeho a nedovolí přístup do země sektám kacířským, ale trpěti budou jen ty, kdo spravují se slovem božím. — V těchto slovech obmezení nebylo na překážku, a nikdo nenamítal ničeho proti těmto výhradám slohovým: kdo nedovolával se tehdáž slova božího! — V skutečnosti Maximilian zachovával nástupcům svým prostředek k zakročení, a brána zůstávala otevřena libovůli. Kde počíná kacířství? Zda chráněni jsou písmem novokřtěnci, jichž vypuzení král domáhal se na sněmě moravském? A bratři, proti nimž dovoláváno se ob čas mandatů dřívějších? Až na trůn opět dosedne panovník, jehož pravověří bude účinné, zda tyto neurčité formule neposkytnou mu právě tak pohodlné záminky ku pronásledování jako kompaktata?

Sněm nebyl šťastnější v druhé věci. Stavové žádali krále, aby navrátil jim osazování konsistoře strany pod obojí; byl to jediný prostředek, aspoň nejpřirozenější a nejjednodušší, ku potlačení bezvládí

[1] O stycích Maximilianových s protestanty českými mimo práce výš uvedené viz velmi důležitý článek Reimannův: Der böhmische Landtag des Jahres 1575 ve Forschungen zur deutschen Geschichte 1863. Reimann užil zpráv nuntia papežského, jimiž ku podivu osvětlují se události.

náboženského a k ustrojení církve české. Stavové byli velmi zarmouceni odpovědí panovníka: věc prý je důležita, třeba ji zrale uvážiti; nyní nedostává se času, až král vrátí se, učiní rozhodnutí; nechť stavové ukáží privilegia svá, jestliže jimi prokáží právo své, zajisté dostane se jim spravedlnosti. — Odpověď nebyla nehodna Ferdinanda.

Z tohoto prvního setkání panovníka s poddanými vyplývalo, že Maximilian, třeba neměl žádné náklonnosti ku pronásledování, přece byl odhodlán zachovati posice dobyté, tak že třeba bude mocí vynutiti na něm nových a důležitých ústupků. Kolísaje mezi neurčitými radami svědomí svého a mezi vábením politiky, nemaje ani vroucích sympathií k Římu, jehož šetřil z vypočítavosti, ani zášti ku protestantům, jichž neuspokojoval, vytáčel se jako lidé nerozhodní, spoléhaje na okolnosti. Žádná strana nedůvěřovala již králi, ale všecky doufaly mocí mnoho dosáhnouti od něho. Proto léta pokoje následovala po této první srážce. Doba to soustřeďování a sbírání. Za zdánlivým tichem skrývá se práce tajná a stálá: strany se zřizují, spojenství se tvoří, programy se určují. Dějiny, možná-li tak říci, stávají se vniternějšími. Sekty nabývají určité povahy své, postavení se vytýkají; od té doby situace vzájemná nemění se již valně a konfesse podléhají již jen změnám podružným.

* * *

Jakési seřadění a třídění následovalo po hlučném hnutí, způsobeném reformací. Vyznání víry zajisté mění se ještě často ves ode vsi; nevědomostí nebo domýšlivostí patronův i kazatelův udržováno dosti hojných a zvláštních názorův. Znenáhla však většina pobloudilých vracela se opět do řady, nauky nejpodivnější mizely, a veliká většina národa rozdělila se na malý počet stran velmi určitě vyznačených. Nepočítáme-li něco židů, chráněných buď zištnou přízní panovníků nebo pyšnou lakotou pánův, a několik obcí novokřtěnců, kteří poněkud odvážné nauky své vykupovali svou zbožností, prostotou života svého a horlivou prací svou, a kteříž ostatně žili jen na Moravě, kde páni velmi draze zaprodávali jim svou snášelivost, Čechové celkem shlukovali se ve čtyřech skupinách, podvojně sdružených svými snahami a svým přesvědčením; na jedné straně utraquisté a katolíci, na druhé lutherani a bratří. Takto království České s odstíny, které vysvětlíme si tradicemi národními, ukazovalo

veliké rozdělení, s nímž tehdáž potkáváme se ve všech zemích evropských. Kdežto v skutku obránci starých idcí dělili se na stranu horlivých a mírných, tytéž odstíny letory jevily se mezi protestanty vždy ostřejší opposicí lutheranů proti kalvinistům; v Čechách utraquisté odpovídají katolíkům mírným a bratří kalvinistům. Jelikož však jeden z obecných zákonů historie velí, aby vedení dostalo se povahám nejráznějším a stranám nejnenáviděnějším, nesmiřitelní katolíci a přepjatí protestanté, třeba představují jen nepatrnou menšinu, strhnou konečně do proudu svého utraquisty i lutherany. Tito nejdou ovšem za tímto popudem bez jisté nespokojenosti, takže dějiny doby této záleží z dvojí řady činů velmi přesně oddělených, ač na vzájem působí na sebe: s jedné strany zápas protestantů s katolíky, s druhé v každém z obou táborů řevnivost a půtky jednotlivých stran každého voje.

Utraquisté hanbili se jaksi za svou dosti nenadálou úlohu pomocníků stolice papežské: vzpírali se, trvajíce na rozdílech, jimiž lišili se od Říma, právě tak, jako někdy hleděli zmírniti význam jejich, tvrdili, že chtí zachovati samosprávu svou: marná to obrana a zbytečná lítost! Ta tam byla doba zamlčování, bázlivých odbojův a bezbarvých programů; bylo třeba voliti mezi povstáním a poslušenstvím, a utraquism znenáhla klonil se ku poslušenství. Jenom že čím více povolnosti jevil naproti kurii, tím hojněji opouštěli jej věrní jeho a vždy rychlejším odpadáním jejich vydán byl na milost katolíků. Okamžik nebyl daleký, kdy nezbude mu více než rozhodnouti se k prostému a pouhému vzdání. Udržovalť se již jen jakousi silou nehybnou a lhostejnou, nebo výpočtem soků svých.

Na venek zachovával postavení své, udržoval pluky své: v čele jeho administrator a konsistoř; pod nimi 45 děkanů, kteří měli dozor nade vším duchovenstvem v zemi, dohlíželi, aby nebyl jmenován žádný podezřelý farář: kněží, než ujali se úřadů svých, slavně slibovali, že poslouchati budou děkanů, neuchýlí se od učení církevního a zachovají obyčejné obřady. — V skutečnosti tato rozsáhlá organice jest již jen kostrou těla v rozkladu. Často panovník zapomene ustanovovati členy konsistoře, mezery se nevyplňují; jednou v radě této zasedají již jen tři osoby. Důchodů jí ubývá neustále. Mnozí kněží nechtí býti členy jejími: prostředky její jsou velmi nuzné, vážnost její velmi malá, postavení její velmi nesnadné.[1]

[1] O postavení utraquistů viz Tomka, *O církevní správě strany podobojí v Čechách* v *Čas. Čes. Musea* 1848, Borového, *Die Utraquisten in*

Klientela její je vždy obmezenější. V městech, ačkoliv od roku 1547 jsou více než před tím podřízena moci královské, dekrety zapovídající ustanovování kazatelů protestantských nezdržují invasi duchovních »svěcení lipského«. Obce nestrpí farářů poslaných od konsistoře, leda svolí-li tito k odřeknutí coelibatu a k zrušení starých obřadů. Nechtí-li, zastaví se jim příjmy, musí na své útraty vydržovati školmistry nebo kazatele lutheranské. V Berouně městská rada odnímá děkanovi část polí jeho a odevzdává ji protestantskému druhu jeho, kterého mu ustanovila, zapovídá mu útoky proti reformaci, kdežto lutheran s kazatelny hřmí proti utraquismu, uráží a ohrožuje posly konsistoře. Mnoho měst zdráhá se poslouchati administratora: neníť již utraquistou, namítají, nýbrž katolikem. Obyčejně kněží kališní, než by se swářili se svými osadníky, raději přeměňují mši, nevyžadují již zpovědi, mnozí se žení; v Praze před zrakem konsistoře upouští se od tonsury. V Slaném sňatek kněží a křest dětí jejich jsou slavnostmi veřejnými, slavenými na útraty obce. Formule konfirmační přijatá od konsistoře ukazuje, jak málo illuse sama zachovala si o důstojenství a poslušenství svého duchovenstva: »Vám (osadním) — zněla — kněze N. N z moci úřadu našeho za děkana (faráře) podáváme a konfirmujeme, tak a na ten způsob aby on nejsa kněz ženatý, jak jsme od něho zpraveni, v náboženství a řádích církve svaté starobylých a v straně naší podobojí zvyklých neměnitelně stojíc věrně se choval a v životě kněžském příkladu dobrého na sobě ukazoval.« Zakročovala při zlořádu příliš pohoršlivém, ale jen k upokojení svědomí svého, napřed dobře vědouc, že nezmůže ničeho. Kněz utraquistický Jeronym, farář v Kadově, nechce již déle přijímati rozkazy její, prohlašuje, že na příště uznává jen moc arcibiskupovu, protože konsistoř »tak opuštěna jest«. Administrátor neposuzoval jinak situaci. »V kostelích utraquistických,« čteme v jedné ze stížností konsistoře, »v dosti malém počtu lidu bývá při službách božích, kdežto sektářové v houfech velikých nočně i ve dne své schůzky mívají, a nikdo jim v tom nepřekáží.« V jiné supplikaci konsistoř stěžuje si na neposlušnost mnohých měst královských, kteráž »i přísným rozkazům císařským vzdorovati se odvažují, jako by nebyl Rudolf II. jejich císařem a pánem, ale oni sami jako by

Böhmen a monografie jeho o arcibiskupech Ant. Prusovi z Mohelnice a Martinu Medkovi, Jednání a dopisy konsistoře katolické i utraquistické a j.

svoji páni byli.« Ještě hůře bylo na venkově. Tu administrátor neodvažoval se již ani zápasu, a samo jméno utraquismu hynulo: dva nebo tři páni s hrstkou rytířů — taková byla bilance staré strany národní mimo města královská.

A ostatně zda strana tato měla ještě podstatného důvodu k trvání svému? — Ve všech kusech sporných ustupovala znenáhla. Již roku 1566 arcibiskup Antonín z Mohelnice může psáti, že »administrator a konsistoř shodli se s ním o všech otázkách a že ochotni jsou upustiti od podávání svátosti oltářní dětem«. Ano i svátek Husův, poslední upomínka na odboj, upadá v zapomenutí: r. 1585 vypuštěn jest z kalendáře; mnoho osob horší se proto, ale celkem přestává se na vtipech a posměšných písničkách: po několik let usilováno o opětnou nápravu toho.[1]

Utraquistům zbývalo již jen jediné rozhodnutí, podrobiti se církvi; papež schválil kalich, pod nejvyšším dozorem arcibiskupovým zachovávali dosti rozsáhlou samosprávu náboženskou; rozum velel jim, aby spokojili se tím, čeho dosáhli; malé odchylky obřadné nebo dogmatické oddělující je od katolíků, neměly takového významu, aby setrvávali v rozkolu, a upřímný smír s Římem byl jim jediným prostředkem ku povznesení se z hlubokého a zaslouženého ponížení, do kterého upadli. Na neštěstí staroutraquisté zůstávali v odboji, ačkoli již dávno ztratili se zřetele předmět revoluce nebo spíše — což bylo horší ještě — neochotné poslušenství jejich bylo neúplné a nevolné. Upomínky na dávné boje zůstávaly svěží, i když zapomenuto bylo samé příčiny jejich. Ba i mezi utraquisty, kteří zamítali nauky vittenberské, mnozí chovali tajný hněv ke stolici papežské, v arcibiskupu viděli vetřelce. Administrátor bál se nespokojenosti jejich,

[1] [*Touto proměnou kalendáře pověstným stal se mistr Petr Codicillus z Tulechova. Pověsti již před tím šířené, že ochotou touto zjednal si privilegium od císaře, aby mimo něho nikdo jiný nevydával minucí, potvrzeny byly vydáním minuce jeho roku 1585. Proto zpívána po ulicích potupná písnička: »Stal se Čechům protivný kus, — vyletěla jim z Prahy hus, — prodal ji mistr Codicillus.« Až do r. 1587 svátek Husův i Jeronýmův vynechával, teprve v minucí na rok 1588 nejspíš na nalehání knihtiskaře, opět jej vložil. (Srovn. Jirečkovu Rukověť I. 360.) Roku 1603 k rozkazu nejv. kancléře Zdeňka Albrechta z Lobkovic vypuštěn z kalendáře a k imprimování zapověděn byl »svátek a památka starodávná mistra Jana Husi a Jeronýma« . . . »A aby táž památka dokonce k zahlazení přijíti mohla, každého roku kněží pražští na hrad pražský do kanceláře beze vší potřeby, toliko aby slovo boží se nekázalo na ten den, obsíláni a tam přes poledne zdržováni bývají«. [Paměti Viléma hraběte Slavaty I. str. 239.]*

aby nevehnal je v náruč reformace. V této straně tak sešlé byly ještě pravice a levice, jež konsistoř konejšila střídavě. Ona sama nerada vzdávala se samostatného života svého. Pokorně doprošovala se sice pomoci arcibiskupovy a císařovy proti rozkolníkům, ale hněvala se, měla-li jim zaplatiti pomoc vyžádanou. Ponižujíc se a hned zase pýchajíc, slibovala vše a neplnila nic, ukazovala neustále na ústupky, k nimž svolila, v drobnostech hleděla nabýti opět půdy ztracené a svou obojakostí a svými obraty ztrácela všecku úctu mravní a budila všeobecnou nespokojenost.

Velice horlivý arcibiskup Antonín z Mohelnice náležel ještě k onomu pokolení prelátů, kteří shodu s rozkolníky pokládali za možnou; Ferdinand měl v něm moudrého a mírného pomocníka. Domýšlel se, že čas sám zvítězí nad předsudky odvěkými, a že opatrností a shovívavostí odklidí se mnoho sporů. Ve stycích svých s konsistoří, zvláště z počátku, byl velice vlídný a mírný, neupíral jí práva svobodně nakládati s farami utraquistickými, pokoušel se rozptýliti nedorozumění a usnadniti přechody. V některých kusech však nebylo mu možná ustoupiti. Když Ferdinand vyžádal si od papeže jmenování arcibiskupa Pražského, zamýšlel konec učiniti roztržce, která v Čechách trvala téměř od půl druha století, a která na příště neměla již důvodu podstatného; chtěl tudíž, aby utraquisté jako katolíci podrobeni byli nejvyšší moci metropolitově; v té věci Maximilian míněním svým nelišil se od otce. Antonín tudíž nepřestupoval v ničem ani svých povinností biskupských ani vůle panovníků, jestliže dožadoval se práva dozoru nad jednáním konsistoře, domáhal se jistého dohledu nad osazováním far, obracel pozornost její k volbám nebezpečným, vybízel k odvolání kněží podezřelých; chtěl také, aby uznala nejvyšší jurisdikci jeho a neprotivila se obsilkám před soud arcibiskupský. Administratoři vůči požadavkům zcela oprávněným nevěděli co počíti, bojíce se, jestližeby vzdorovali arcibiskupovi, že způsobí si nevoli královu, s druhé strany zdržováni byli strachem, aby nezbudili nespokojenost stavův, a lichým studem. Dle okolností nebo dle vrtochu osob upadali v nejpodivnější odpory. Roku 1564 nechtějí dáti se v jednání s Antonínem, aniž přijmouti bullu papežskou, kterou povoleno přijímání pod obojí způsobou; roku 1565 scena se mění: na vyzvání Prusovo nařizují ve shromáždění kněžstva, aby ve všech kostelích českých konány byly modlitby veřejné za požehnání boží zbraním císařským, a — když někteří přítomní bouří se, ohlašujíce, že neznají arcibiskupa a nemíní

poslouchati prelata katolického — administratoři vyvracují horlivě toto mínění, oznamují vůli Ferdinandovu a velmi hlučně osvědčují poslušenství své. Příštího roku nový obrat. A tak pokračuje se nejen rok od roku, ale často měsíc od měsíce a týden od téhodne Výpočet byl špatný; jediným ještě prostředkem konsistoře k částečnému zachránění moci její bylo by, kdyby znovu připjala se těsně k řádné autoritě, kdežto střídavý rozmar její odhaloval jasněji slabost její a šířil zlou pověst její.

Utraquisté domýšleli se, že arcibiskup bude prostým strojem ke svěcení, jenž zbaví je konečně trapné potřeby z daleka dožebrávati se posvěcení kanonického pro kněží své, bez něhož myslili, že nelze se obejíti. Sklamání jejich bylo trpké, když za prvních let pobytu svého v Praze Antonín odmítl svěcení kandidatů jejich: papež prý neoprávnil ho k tomu. Roku 1565 však upustil od své přísnosti v prospěch dvanácti mladíků, kteří slíbili »řádnému biskupu svému náležitou poslušnost.« Ale otázka nebyla tím rozřešena: po každé nesnáze znovu vznikaly k veliké mrzutosti preláta, jehož shovívavosti dožadovali se král, stav panský i rytířský, Pražané a poslové druhých měst strany pod obojí, jemuž však povinnosti jeho vůči církvi i vůči jemu samému zakazovaly poddati se úloze, jakou chtěli mu vykázati. List, v němž Maximilianovi vykládá situaci na počátku vlády jeho, velmi ostře vyznačuje zvláštní chování konsistoře a tajné cíle její. Neustále, píše Antonín, ona vkládá se v biskupskou pravomoc, usazuje kněze utraquistické na takové fary, kde dříve, i v době uprázdnění stolce pražského, vždycky katoličtí faráři bývali . . . Minulého roku přivedli ke mně třicet pět jinochů, ale toho dopustiti nechtěli, abych já s officialem a notářem svým je examinovati měl. Nicméně obávaje se za příčinou blízkého sněmu, že by snad horší věci odtud pojíti mohly, začal jsem je světiti. Když jsem jim však nižší svěcení udílel, shledal jsem je tak necvičenými a k úřadu kněžskému neschopnými, že nejen kněží, nébrž i domácí čeleď moje z toho pohoršení vzali. Pročež jsem je před sebe povolal a tu úplně dvě hodiny jsem k nim mluvil . . . a je napomínal, že co kněží povinni budou mocně vstříc vejíti mravní zkáze vždy více se šířící, že tudíž o to starati se mají, aby lidé lehkovážně ke stolu Páně nepřistupovali, nébrž dříve skrze sv. zpověď, (kteráž mezi utraquisty jest velmi zlehčena), se od hříchův očistili. Také jsem jim na srdce vložil, aby se vší péčí o to se přičinili, by znenáhla, (ježto by náhle a najednou možné nebylo) se zastavil nechvalný obyčej,

udělovati svaté přijímání malým dítkám. Toto mé napomenutí otcovské bohoslovci vděčně přijali a že se podle toho zachovati chtějí, jsou slíbili. Sotva však dva dny uplynuly, administratoři s několika konsistoriany přišedše ke mně, zle se ozvali a slova má předvčerejší k nejhoršímu smyslu natahovali, řkouce, že na ten čas vůli mé vyhověti nelze a protož abych kněžím jich o to pokoj dal. Nad to farář Malostranský po městech pražských lichou pověst rozšířil, jako bych kněží utraquistických proti konsistoři pozdvihovati a je od ní odvraceti zamýšlel. »Ježto tedy oni svěcencům svým na jinou cestu ukazují, a já ani vědomosti o tom míti nemám, koho mně k svěcení přivedou, ale mám tu jenom seděti a čekati, až mi rozkáží: Posvěť nám toho, posvěť nám onoho, jehož neznám, aniž se ho tázati aneb jej examinovati smím, tudíž jsem jim oznámil, že tak velkou věc sobě na svědomí vzíti nemohu, aby mne tedy za takých okolností se svěcením kněží svých ušetřili.« [1] — A v skutku v letech 1567—1587 žádný čekanec utraquistický nebyl více svěcen od arcibiskupa.

Nikdy nebylo většího nedostatku kněží. Několika mladíkům podařilo se vymámiti posvěcení v Olomouci, ve Vratislavi, v Poznani nebo v Pasově. Ale Čechům vždy více se nedůvěřuje: od chvíle, co jim kalich povolen, nemají již záminky dožadovati se ochoty okolních biskupů. Již nejen malé fary, ale i veliké jsou opuštěny. Kacířům není již třeba vyháněti faráře utraquistické, zabírají jen místa uprázdněná. Konsistoř na oko protestuje, uchvátí-li někdo místo, na něž ona má právo, v skutečnosti jak by je osadila? Tam, kde osadníci nechtějí přijmouti kazatele lutheranské, služba boží přestává, »děti zůstávají beze křtu, lidé umírají hůře než hovada«.

Na zdař bůh přijímá se každý, kdo se naskytne; opět objevuje se dávná třída nájemníků, to jest kněží, jimž za roční poplatek dovoleno jest chovati souložnici; nevědomost kněžstva utraquistického je veliká, mravy jeho hrubé; konsistoř tváří se, jako by neviděla všecka pohoršení. Při všem nedovede vyplniti mezery, jimiž každý den řednou řady stádce jejího. V tomto rozvratu obrací se ku papeži, hledíc hnouti jeho milosrdenstvím. Marna námaha. Kurie, svolivši ku přijímání pod obojí způsobou, učinila poslední ústupek; nepovolí více. Doba vytáček a oklik minula: kdo není s církví, je proti ní; posvěcení dosáhnou jen ti, kdož uznají

[1] Borový, Antonín Brus z Mohelnice, str. 187.

články koncilia Tridentského. Tomuto ultimatu vzpírá se utraquism. — Přijme je posléze. Žalostná to agonie strany, která bývala někdy tak slavná. Prodlouží se ještě na několik let, a téměř půl století uplyne, než dokoná. Ale od této chvíle utraquism oslabený neustálým odpadáním, porušený prostředností kněží svých, poškozený kompromissy a nedůsledností, není více než slovem, upomínkou; neměl nikdy programu, nemá již přívrženců. Jeho postavení stane se tím nepravidelnější a nesnesitelnější, čím vřelejší budou vášně a čím určitější programy. Zmítaje se mezi svými tradicemi a mezi svou malomyslností již neví, jak se rozhodnouti.

Na první pohled situace katolíků nezdá se lepši. Neuskutečňují se naděje, jež Ferdinand kladl v obnovení arcibiskupství Pražského. Arcibiskupové však byli voleni s velikou obratností a prozíravostí. Roku 1567 nuncius papežský blahopřeje Antonínu z Mohelnice »k jeho ctnostem a službám vynikajícím, jež prokázal víře katolické,« děkuje mu jménem papeže, jehož jedinou útěchou v oněch časech zmatených jest myšlénka, že »náboženství nenedostává se apoštolů zmužilých a nepřemožitelných,« — a nejsou to pouhé formule řečnické. Antonín obcováním s jesuity částečně osvojil si vzácné vlastnosti jejich. Byl nejen poslušný syn církve, ale i dobrý vlastenec, miloval jazyk český; kacíři čeští vážili si při něm, že přál národnosti jejich; chtěl je přesvědčiti, že pamět starých bojů nezůstavila žádného hněvu v srdci papežů, a že Čechové naleznou v nich vůdce a ne despoty. Jeho nástupce Martin Medek (1581—1590) nebyl ani srdce tak vznešeného ani ducha tak osvíceného, byl však hoden vysokého důstojenství svého; bylť velice vzdělán — mluvil pěti jazyky — trpělivý, mírný. Jsa lámán dnou, často churavěl, však dovedl aspoň v Jiřím Bertholdu z Breitenberka nalézti muže nejzpůsobilejšího ku pokračování v díle počatém i podporoval ho bez žárlivosti a bez slabosti. Breitenberk, jakožto kazatel a básník známější pode jménem Pontanus, byl generalním vikářem až do smrti své roku 1616: byl žákem jesuitův i podporoval je co nejobratněji a nejoddaněji.

Ještě po dlouhá léta všecka tato horlivost a všecko toto nadání nepotkávalo se s výsledkem. Když Prus po mnohém váhání přijal toto vysoké důstojenství jemu nabízené, znal nesnáze, s nimiž mu bude zápasiti; — marně ozbrojoval se zmužilostí, několikrát málem upadal téměř v zoufalství. Tolik dobré vůle, úmysly tak čisté, dělník nejhorlivější a jaký výsledek? — Žádný. Na půdě nevděčné sémě

nevzchází. Při smrti jeho roku 1581 situace není valně změněna; nejen kacířství je smělejší než jindy, ale žádný nedostatek strany katolické není napraven, ba po nejvíce ani zmírněn.

Hmotná bída kněžstva je největší. Arcibiskup k výživě své má toliko služné, jež vyplácí mu císař — velmi nesprávně. Kapitula je tak chudá, že kněží často zdráhají se vzdáti fary své, aby přijali úřad kanovnický; z důchodů svých nemůže ani udržovati metropolitní chrám sv. Víta, jehož některé části hrozí sesutím. Platy roční jednotlivým oltářům náležité zadržují páni pod záminkami nejničemnějšími. Aby vikaristé chrámu metropolitního nezemřeli hlady, musí zříditi sobě společný stůl a prostředky své rozmnožují prodejem piva kněžím, kostelníkům a jiným osobám při chrámu zaměstnaným Z toho lze představiti si osud kněžstva farního. V této věci faráři utraquističtí neměli čeho záviděti katolickým druhům svým. Desátky se neodvádějí, duchovní statky jsou zabaveny; většina kněží ohlašuje, že zmírají hlady, nemajíce k výživě své než skrovné almužny osadníků svých. Po smrti jejich patron zmocňuje se nepatrného dědictví jejich; neustále porušuje se zákon Ferdinandův, kterým dopuštěno každému knězi volně nakládati se statkem svým. Kláštery, které nebyly úplně vyvráceny, byly spustošeny, pozemky jejich zabrány; v domech někdy nejbohatších bídně živoří několik málo mnichů. V letech 1570—1580 zdá se, že bídy kněžstva ještě přibylo. Úchvaty dějí se dále, kdežto propagandou jesuitů nebyla ještě zbuzena dávná štědrost věřících. Když roku 1586 Rudolf žádal na sjezdu duchovenstva půjčku 12.000 zlatých, povstalo všeobecné zděšení: opatové a převorové chudých klášterů se slzami v očích prosí, aby byli ušetřeni, a komisaři královští dojati jsouce bídou jejich svolí, aby nežádalo se ničeho na těchto chudých řeholnících.[1]

Potlačení statků duchovenských bylo jedním z hlavních článků programu husitského, zároveň jedním z těch, jež byly provedeny co nejsvědomitěji; otázka jest, zdaž odnětí toto mělo šťastné následky, jichž od něho očekávali reformátoři. Poněkud pozdě poznáno, že je-li nebezpečno přílišné bohatství, chudoba působí ještě větší zkázu. Hrdinství je třeba, chce-li kdo vzepříti se patronu, a hrdinství není dopřáno každému času a každému člověku. Ubohý farář jest jen

[1] Borový, Antonín Brus str. 130. a násl. Borový, Martin Medek passim. — O stavu kněžstva řeholního viz Tomka, Příběhy kláštera a města Police nad Medhují 1891.

placeným sluhou, jenž najímá se na půl leta a propouští, jakmile služby jeho se znelíbily. Každé pololetí stěhují se z osad svých dlouhé řady kněží katolických a utraquistických, kteří násilně propuštěni byli od pána, jehož požadavků nesnesla trpělivost jejich, a smutně odcházejí na zdař bůh týmž utrapám a týmž potupám vstříc.

Kde naleznou podporu v bídě své? — U náčelníků svých? Ti však nemají ani důvěry ani odvahy; nestarají se o podřízené své, ježto musí hájiti sebe sama. — Ve víře své? Zda vědí však, čemu věří a jaké jest učení církve jejich? — Vyrostli uprostřed roztržek a zvykli znenáhla bludu. Svědomí jejich otupené nebo zkažené přístupno jest všelikému pokušení, hotovo ke všem krokům, uspokojí se nejhrubší náhradou. Po více než jedno století vládne rozkol, vábí duchy dobrodružné a srdce vřelá, užívá massy pobožné v prospěch svůj. Útrapami příliš známými odstrašují se osoby povolané. Kde podává se vzdělání? — Na universitě, kde většina professorů jsou lutherani. Jak ubozí jsou tudíž služebníci, jichž církvi dostává se k obraně. Když nový arcibiskup přehlíží příští pomocníky své, klesá odvaha jeho: s takovými vojíny bude mu bojovati dobrý boj!

Mnozí kněží dělají dluhy, zanedbávají povinnosti své, neslouží mši; mrav jejich jest hrubý nebo zhýralý. R. 1570 v Krumlově bylo vězněno šest kněží ženatých; byli propuštěni na svobodu, když slíbili, že neupadnou opět do hříchu svého. Děkanové neustále stěžují si na život podřízených kněží svých, na jich opilství, na rvačky, do nichž se pouštějí, na pohoršení, jež zbuzují. Všimněme si třeba úřední zprávy děkana Mostského: farář bečovský Jindřich, pro churavost nemohl mnoho pracovati, ale byl lakotě oddán a bez prohlášek lidi oddával; — farář v Telně Kašpar nádherně se strojil, takže za jeden rok až do 80 tolarů za oděv vydal; — farář Jan v Lužci běhá z hospody do hospody a od oddavek celý tolar vyžaduje; — farář v Novosedlech, sběhlý mnich, byl sic od kollatora přijat s podmínkou, aby katolické učení hlásal, ale neplní slibů svých, nikomu nechce podávati svátost oltářní pod jednou toliko způsobou, do chrámu svého zavádí obřady lutheranské, po hospodách se sedláky se toulá a kvasí, sám doma pivo točí a každý rok — salva reverentia — se ženou svou dítě splodí; — farář v Čúši neslouží často mše sv., obzvláště nikdy za mrtvé, rád tančí, s jinými rád zbraní se potýká, takže na celém těle má jizvy; je-li napomenut a kárán, vytáčí se a zapírá vše, co se mu vytýká, a setrvává ve

svých neřestech; — farář v Dolejším a Hořejším Jiřetíně pohoršuje ovečky své chodě veřejně se svou manželkou a dítkami; — farář v Kopicích co do obřadů srovnává se úplně s církví katolickou, ale příliš často navštěvuje pivovary i krčmy a obyčejně dvěma ručnicemi ozbrojen chodí a právě v tomto ustrojení vojenském přišel k děkanovi; kuchařka chodí s ním vystrojená jako nějaká šlechtična; předních měšťanů žádal za kmotrovství svému dítěti, jež v městě dal slavně pokřtiti.[1] — Povšimněme si, že děje se to právě v krajině, kde katolicism zachovává nejčetnější přívržence své, poněvadž v patnácti farách děkanství Mostského asi sedmnáct set osob přijímá pod jednou způsobou naproti jedenácti stům, kteří přijímají podobojí. Všecky tyto neřesti a zmatky nedějí se jen v menších osadách; v Kadani kazatel Ludovicus, sběhlý mnich z diecese vratislavské každý den býval opilý. Někdy sami náčelníci, děkanové, předcházejí špatným příkladem.

Kněžstvo řeholní jest ještě horší. Mniši nezachovávají pravidel řeholnických, povalují se v hospodách, opíjejí se, jsouce lidem ku pohoršení. Převorové často jsou největšími vinníky. Týrají sedláky své, vymáhají přílišně úroky, svádějí dcery, unášejí ženy. V Tachovském klášteře bosáků byl r. 1568 kvardian, opilec a surovec, kterýž ranami zasypával sluhy, kuchaře klášterního, muže starého, pruty často zmrskal, pevně přivázav jej k žebříku, hořícími svícemi na obojím boku pálil a mučil z té příčiny, že nějaký hrnec rozbil. Žádný řád není tak zkažen jako řehole dominikánů. Provincial Fridrich Bořikovský, oddán jsa všecek přepychu a lenivosti, rozšiřuje bludné nauky, vzdaluje z Prahy pravověrné kazatele, dluhy hromadí a jednomu z řeholních čekanců jmění jeho odňav své sestře daroval, do Plzně místo českého kazatele vyslal Vlacha, který jazyku českého neznal. Převor u sv. Anežky v Praze roku 1567 mnoho dluhův učiniv, kalich z chrámu vzal, klášterní pozemky odprodal, obžalován byl z krvesmilství; chtěje uniknouti trestu zaslouženého chystá se k útěku, předsílá svou kuchařku, osobu podezřelou s celým vozem věcí z kláštera vzatých. O tři leta později (1570) nový opat chce v klášteře zaříditi šenk, a třeba výslovného rozkazu císaře Maximiliana, aby mu to bylo zakázáno. Téhož roku konšelé Starého města pražského vznášejí k císaři žalobu proti dominikánům u sv. Anežky, že podpřevor s několika bratřími ukradli z břehu vltavského šest velkých

[1] Borový Antonín Brus, str. 210 a násl.

trámů. Když pak úředníci městští s rychtářem přišli, aby věc vyšetřili, dominikáni zatarasili brány své a podstoupili obléhání; dlužno bylo otvor ve zdi učiniti a úředníci přijati jsou posměchem a nadávkami. Krádež je dokázána; visitátor téhož řádu pravil sice, že ona krádež stala se bez vědomí jeho a proti vůli jeho, leč omlouval skutek ten tím, že řeholníci pražádného dříví nemajíce z velké nouze to učinili; ostatně prý jim náleží celý břeh vltavský blíž kláštera sv. Anežky, a že tedy z věcí tam ležících desátek sobě vzíti mohou; — jest to lež pouhá, protože nemají žádného nároku vlastnického.[1] Na starém hřbitově vystavili množství malých chýší, pronajali je lidem podezřelým, ano takým, již z měst pražských metlami byli vymrskáni, a poskvrňují tak místo, »kde kosti mnohých zbožných a svatých lidí odpočívají.« Převor vyhání poctivé chudé řemeslníky, kteří bydleli ve stavení jejich blíž kláštera, a z místa jich zřizuje krčmu, jež stává se brlohem zlodějův a nevěstek.

»Církvi hrozí zkáza,« píše děkan litoměřický r. 1570; »ejhle kam nás přivedly naše spory, naše roztržky, naše záští, naše nenávist, naše touha po pomstě. Kolik hlav, tolik smyslů. Když každý vůl táhne na jinou stranu, vůz nehne se ku předu.«[2]

Zprávy naše o biskupování Medkově nejsou mnohem potěšitelnější: stále týž nedostatek kněží, úchvaty patronů, hmotná i duševní bída, nevědomost farářů, jich nedostatek věroučný a mravní, obyčejné výjevy pohoršlivé, hádky, opilství, souložnictví. Kněží nenosí oděv církevní, chodí se zbrojí, perou se s osadníky svými, hrdlují se s duchovními utraquistickými. Vedením takového stádce rychle chabne i nejpevnější vůle; po několika letech děkanové prohlašují, že síly jejich jsou vyčerpány, prosí arcibiskupa, aby sprostil je úkolu velmi těžkého.

Svazky poslušenství přervány jsou od dávna; kněží zvykli si neobmezené svobodě i vzpírají se všeliké kázni. Když arcibiskup obnovuje cesty visitační nebo znovu zavádí konvokace duchovenstva, téměř z obyčeje vyšlé, mnoho kněží proto se horší a nedostavují se ke shromážděním. — Příklad odporu přichází s hůry: biskup Olomoucký zdráhá se uznávati vyšší moc Antonína Prusa. Metropolitní kapitola u sv. Víta nevzdává se ráda moci, kterou vykonávala po půldruhé století; arcibiskup několikrát musí dovolávati se zakročení

[1] Ibidem str. 165.
[2] Ibidem str. 98.

papežova proti svým kanovníkům a děkanům, »drzým, nadutým a odbojným«, a ani rozkazy stolice papežské nepotkávají se s velikým účinkem. Ještě méně ochoty dochází u moci světské; práv církve patroni katoličtí nešetří více nežli protestanté, neochotně přijímají a neslyší stížností Antonínových proti nehodnému osazování, při kterém nedbá se nijak prospěchu náboženství. Králové neskrbí se sliby: jen když byly učiněny! Záměry arcibiskupovy jsou podezřelé, nejmenší opatření jeho vykládají se ve smyslu nejnepříznivějším; stavové obviňují ho u Maximiliana, že chce v zemi zavésti inquisici: císař přijímá stížnosti jejich a několikráte zapovídá synody provincialní. Ba i za Rudolfa zamítá se žádost arcibiskupa Medka o založení semináře. Dlouhá léta uplynou, než v Čechách osmělí se v skutek uvésti nález koncilia, předpisujícího pravidelné konání synodů domácích.

Zkoumáme-li situaci nestranně, úsudek jest na jevě: přese všecko úsilí Ferdinandovo a první práce jesuitů katolictví české v letech 1565—1580 nebylo ještě s to, aby podniklo vážný útok. Kdyby Maximilian prohlásil se zřejmě pro reformu, nebo kdyby sněm vynutil na něm výslovné uznání svobody náboženské, staré strany, katolická i utraquistická, byly by rychle pozbyly nečetných věřících svých, a národ, obrácený všecek ku protestantismu, byl by nalezl opět jednotu mravní, tak dávno ztracenou. Však bylo na spěch; chvíle byla vhodna, bylo by velikou neopatrností propásti ji. Bylo by nesprávno, z posavadní desorganisace katolicismu skutečně souditi o úplném úpadu; prozíraví pozorovatelé v zdánlivém rozkladu byli by již vystihli tajnou práci o znovuzřízení; jestli zárodkům vzkříšení zůstaví se čas, aby sklíčily, možno bylo mnohé překvapení, jak budoucnost ukázala.

Nejprve všeobecné okolnosti, církvi tak dlouho nepříznivé, měnily se patrně. Vždycky odsuzovány budou následky řeže svatobartolomějské nebo poprav vévody Alby: takové ukrutnosti vůbec nebyly by možny o dvacet let dříve, i byly vážným znamením probuzené víry. Stolice papežská měla obránce nesmiřitelné a zuřivé a tudíž i zarputilé a rozhodné. Reakce pozvedala hlavy také v zemích, kde reforma byla starší a lépe ustrojena, protestantism nepostupoval více nebo již ustupoval. Vítr se obrátil; a jakým půvabem úspěch působí na mysli bázlivé a nerozhodné, to jest na množství! Od chvíle, kdy vítězství je nerozhodné, přestává odpadlictví, opatrníci mají se na pozoru, bázlivci v hloubi srdce svého nalézají opět zbytek náklonnosti k víře, které chtěli se vzdáti.

Tyto šťastné zprávy byly mimo to jako odměnou těch, kteří vzdělávali půdu méně příhodnou; od nich vítány byly jako zaslíbení Páně. Byli by snad podlehli tolika nezdarům stálým: však událostmi v cizině posilněny byly opět naděje jejich. S větším optimismem posuzovali situaci, poněkud zveličovali výsledek prací svých a dokazovali, že přese všecky nesnáze dílo jejich není neplodné. Obraz katolických Čech za doby Medkovy, pravili jsme, jest žalostný, ale přece ne tak jednotvárně smutný, jako před desíti lety, sem tam několik světlých paprsků, čím dále tím stkvělejších. Moc arcibiskupova jest lépe opatřena, práv jeho dbá se více; pluky opravují se zvolna; vedle pohoršení příklady vzdělavatelné; kněží zbožní, bezúhonní, poslušní; kázeň jest pravidelnější, veřejné mínění naléhavější, poučení přesnější. Přichází nové pokolení, mravně lepší, méně ochotné k obratům, méně přístupné bludům. Někteří páni upouštějí od starých tradicí; myslí spíše na spásu svou nežli na své bohatství, tvoří se různá bratrstva náboženská. Od dávna protestanté měli své sbory literácké, jejichž členové vázáni byli věrně plniti povinnosti své naproti Bohu a snažili se rozmnožovati lesk služby boží; vedle nich tvoří se družiny katolické. Tu a onde pozvedá se kostel, staré se opravují; po uplynutí téměř dvou set let poprvé počíná se opět pomýšleti na zakládání nových.

Jesuité po době usazení — velmi krátké, přihlížíme-li k vnějším nesnázím situace, — jsou v plné činnosti. »Nemohu neuznati«, píše Jan Corraro r. 1574, »že křesťanstvo velikými díky zavázáno jest otcům; co několikrát pozoroval jsem ve Francii, potvrzuje se i v Německu. Za doby naší náboženství katolické stalo se vřelejším jen jejich vědou, láskou a zvláštní činností; bez nich bylo by na mnohých místech, ne-li úplně vyhlazeno, aspoň zcela znetvořeno, ale jejich práce a námaha, jejich vzácný příklad přináší neustále ovoce tak znamenité, že nejen věřící jsou potěšeni a nerozhodní posíleni, ale i mnoho kacířů přinavráceno pravé víře.«[1]

V Čechách výsledky práce jejich jsou sice ještě nejasné, ale nikoli ledabylé. Pokračovali ve svých missiích, nejprve v okolí pražském, potom v ostatní zemi, chodili do krčem, dávali se do rozmluv se sedláky. Povinnost kázala, a oni poslouchali, ale bez illuse; přestupů takto získaných nebylo mnoho a byly bezvýznamné; sedláci nerozuměli a nedůvěřovali jim, druhdy je kamenovali. Jiné postupo-

[1] Fiedler, str. 321.

vání bylo plodnější: dospělí jim unikali, ale oni jali se uchvacovati část mládeže; počet žáků jejich zmáhal se znenáhla. Páni katoličtí zvykli si odevzdávati se jejich vedení: Rožmberkové, Hradečtí, Pernšteinové pomýšleli na založení kolejí jesuitských v městech svých, jiní svěřovali jim děti své, povolávali jejich kazatele. Pronikli na Moravu, kde založili kollej v Olomouci (1566) a druhou v Brně (1572). Cizinci, zvláště Vlachové, v Praze dosti četní, shromažďovali se kolem nich; zřídili pro sebe kongregaci »Na nebe vzetí panny Marie«, ku které přistupovali již někteří měšťané pražští. Žáci, vyslaní od Ferdinanda do Říma, vrátili se planouce všickni svatým nadšením. Po dobu tak dlouhou katolictví ustupovalo do pozadí, zůstavujíc volné pole protivníkům svým; nyní jesuité podnikali hádání, vyvraceli knihy kacířů, sami hleděli rozvinouti výmluvnost a učenost dříve, než užijí síly. Poněvadž většina jich přicházela z ciziny a v Čechách přebývali dobu dosti krátkou, neměli žádné úzkostlivosti národní; od kněží domácích byli často obviňováni, že povrhují starými obyčeji, »ve všem chtějíce následovati pravidla církve římské«. Náčelníci katoličtí nemohli přáti si pomocníků obratnějších; příklad trpného poslušenství dojímal druhých kněží; jesuité poslušnosti učili lépe chováním svým nežli kázaním. Byli v neustálých stycích se zeměmi nejrůznějšími: takto zvídali o veliké změně v evropském mínění veřejném, stávali se jednateli jakéhosi mezinárodního spiknutí. Roku 1577 jeden z přívrženců jejich prohlásil na kazatelně, že jediným prostředkem přinavrátiti husity k dobru, jest podrobiti je brannou mocí: z toho vzbouření veliké povstalo v Praze. Vypravováno, že jesuité v kolleji své a na svém statku Kopanině skrývají zbraň, že vojáci jsou tam shromážděni; lid rotil se, již mluvilo se, aby vybit byl dům jejich; konšelé na kvap poslali stráže, aby rozptýlily chátru. Zda tento náhlý strach, směšný v této naivní formě, nebyl nijak oprávněn? Jesuité pochybovali sic o obrácení země, ale nevzdávali se naděje, že dobudou jí. Počet věrných svých chtěli nahraditi výtečností, cvičili pluky své, ozbrojovali se pro blízký boj; menšina, třeba slabá, ale vždy hotová ke všemu, stačí ohroziti vítězství: musila býti zabezpečena v dostatečném fanatismu, aby pro vítězství pravdy obětovala všecky úvahy vlastenecké; sbírali znenáhla pomocníky své, očekávajíce trpělivě, až chyba jejich protivníků nebo všeobecný stav politiky poskytne jim příležitosti želané.

Chvíle však nenastala ještě k zahájení nepřátelství; jestliže by překvapeni byli v době příprav, byli ztraceni. Proto nepokoj jejich byl

veliký, když Maximilian ujal se vlády. Utišili se poněkud, vidouce, jak v prvních letech zamítá přání rozkolníkův. Ale císař byl kolísavý a nespolehlivý; když byl krutě mařil plány protestantů, zda nemohl navrátiti se k první lásce své? Roku 1570 veliká byla radost protestantů na zprávu, že císař prohlásí konfessi augšpurskou. Když následujícího roku sněm svolaný v Praze v měsíci květnu žádal za schválení této konfesse, Maximilian váhal; arcibiskup a kapitola odrazili ránu, ale ne lehce, a jaké překvapení mohla skrývati budoucnost?

Na neštěstí lutherani a bratří, kteří představovali obě velké strany pokročilé, nedovedli užiti příležitosti, a nesmiřitelná nedůvěra jejich poskytla katolíkům vážný důvod, jímž působili na nerozhodnost panovníkovu.

Lutherani byli beze vší pochyby velikou většinou obyvatelstva v zemi. Někteří dějepisci bratrští pokusili se popírati to, uvádějíce radostně slova nejvyššího komorníka Jana z Valdšteina, jednoho z nečetných věřících starého utraquismu. Ten chtěje zastaviti novotáře, jednou ukazoval na nebezpečenství hrozící utraquismu hlavně od bratří: »Pikarti nás pohltí, tři čtvrti království jim náleží, zvláště v kraji Královéhradeckém, kde jich se jen hemží; samo město Králové Hradec odolává ještě poněkud.« — Bylo by nanejvýš neopatrno přikládati nějakou váhu této zpozdilé myšlence. Úplné téměř seznamy šlechty přiznávající se k Jednotě svědčí, že kolem r. 1575 ani desátá část stavu rytířského a patnáctá část stavu panského nehlásila se k bratřím. Poněvadž není pochyby, že bratří poměrně byli méně četni v městech, počet jejich nepřesahoval nijak desetinu všeho obyvatelstva. Počet jejich takto asi jen zdvojnásobil se od konce XV. století, a nepodivíme se tomu ani příliš. Jestliže v skutku nebyli pořáde pronásledováni, přece byli neustále mimo zákon i prožili několik těžkých krisí. Ostatně zda namáhali se příliš o získání většiny? Propaganda jejich byla bázlivá, množství bylo by rozrazilo jejich pluky příliš těsné; církev jejich byla jen útočištěm vyvolených. Proto také vliv jejich byl neobyčejně velký, větší, než bychom soudili podle počtu přívrženců jejich.

Naopak síla lutheranů záležela hlavně v množství. Strhli k sobě jádro staré strany utraquistické, ale zdědili také některé chyby její. Názory jejich byly proměnlivé a málo přesné, kazatelé prostřední, věřící lhostejní, obyčej nekázně všeobecný. Okolnostmi právě tak jako přirozeným důsledkem učení Lutherova správa věcí náboženských dostala se u nich šlechtě, jež nebývala vždy nejpřístupnější

důvodům theologickým. Střehouc velmi žárlivě privilegií svých, hájila svobodu slova božího jako jednu z politických výsad svých: také osob toužících po mučennictví bylo po řídku v řadách jejich. Potřebí jim bylo pozbuzení a vedení, ale pýcha jejich nepoddávala se tomu, stejně jako plaché svědomí bratří děsilo se ústupků, jimiž jen byli by odzbrojili lutherany. — Obě veliké strany protestantské mohly společně kráčeti toliko na půdě svobody náboženské; ale jakkoli v XVI. století idea snášelivosti byla stejně cizí většině kacířů jako katolíkům a jakkoli lutherané cítili nepřekonatelný odpor proti jistým snahám Jednoty, lutherané i bratří viděli, že od císaře dostanou vážných ústupků jen tehdáž, jestliže předloží mu program přesně stanovený a všemi evangelíky přijatý. Ačkoli Maximilian na mnoze předstihoval dobu svou, bylo by zpozdilostí domnívati se, že nabídne jakýsi bílý list všem naukám: neutralnost státu co do učení zdála by se mu jakous abdikací a jako schválením anarchie. Shoda byla tudíž nevyhnutelná, jestli obě strany chtěly použiti smířlivého smýšlení panovníkova, a s druhé strany tato shoda byla téměř neprovedná, poněvadž žádná z obou stran rozkolných nechtěla jednotě přinésti potřebných obětí; nebo, lépe řečeno, tyto oběti byly nemožné a vzájemné důvody obou skupin samy o sobě byly téměř nevývratné.

Otázkou tou zabývali se všickni, jichž politická znalost nebyla docela zastřena fanatismem; velmi živě přetřásali ji bratří, u nichž střízlivé rozvažování bylo obyčejnější, a kteří pronásledováním byli víc ohroženi, takže zjevným prospěchem jich bylo, aby vyšli z lichého postavení svého.

Nejprostším rozřešením bylo by zajisté, kdyby bratří přijali, aspoň ve všeobecných rysech, konfessi augšpurskou. Proč by neujali se opět plánu Augustova, zmařeného odporem bratří a přerušeného nešťastným útokem roku 1547? — Biskup pokusil se o to. Vytrvale přestál nejhroznější mučení a více než deset let tuhého vězení. Ale ctižádost, hněv, a uražená pýcha zvítězily nad vytrvalostí jeho. Při pomyšlení, že Jednota zvolila si jiné biskupy, že spisy jeho jsou zamítnuty, že záměry, ve kterých spatřoval jedinou spásu reformy a vlastní slávu svou, jsou zavrženy, ovládán byl jen jednou myšlenkou, opustiti svůj útulek, zahanbiti utrhače své. — Roku 1560 podal arciknížeti Ferdinandovi a manželce jeho Filipině Velserové prosbu o navrácení svobody; žádáno, aby veřejně odvolal. Ustoupil, vytáčel se, slíbil přiznati se ke straně podobojí. Vazba jeho prodloužila se ještě několik let, nad první snad bolestnějších. Tento duch nezlomný ponížil

se až ke lži. Zdaž odpřisáhnutím nevykupoval příliš draho právo, aby mohl opět ujmouti se místa svého? Vypil kalich hořkosti do kapky, posílán byv od Mystopola zpět k jesuitům, smlouvaje se o hanbu svou, jat náhlou lítostí; několikrát, v poslední chvíli, neměl dost odvahy, znovu byl veden do svého vězení. Konečně roku 1564 byl propuštěn, aniž žádáno po něm výslovného vyznání víry; pouze slíbil, že nebude více kázati.

Hřích nebyl tím menší a způsobil největší pohoršení mezi náčelníky Jednoty. Někteří snad přeháněli poněkud rozhorlení své; dávno již byli přesyceni osobivostí Augusty, tyranstvím, v němž si liboval, nové spisy jeho páchly rozkolem. Vystoupili rozhodně: Augusta byl nejprve sproštěn všech biskupských povinností svých, potom zbaven kněžské moci své a vyloučen z Jednoty. Krok ten byl snad spravedlivý, ale zajisté krutý. Vyobcovaný nedbal nijak nálezu synodu aniž závazkův učiněných arciknížeti Ferdinandovi. Vykonával všecka práva biskupská, okázale zřizoval kněží, světil sbory. Zločinné to vyzývání! Zda popuzený správce zemský nepomstí se na bratřích? Užší rada, při vší nespokojenosti své, neodvážila se zakročiti, ochromena jsouc bezděčnou úctou a obávajíc se odporu věřících: mučenník Křivoklátský stal se jakousi osobou mythickou. Novým přísným zakročením byla by vzbuzena všeobecná nespokojenost a rozkol byl možný. Rada se poddala, vrátila odpadlíku úřady jeho, a Augusta vrátil se u vítězoslávě.

Opojen jsa úspěchem svým směle postupoval ku předu; nezměnil se cíl jeho: těsné spojení Jednoty s lutherany, a protože neměl žádné moci v radě, mezi věřícími získával si stoupence proti ní, povzbuzoval nedůvěru jejich proti doktorům, kryl se autoritou bratra Lukáše, jehož učení sic odříkal se docela, ale jenž, jak připomínal se lstivou obratností, vždy žáků svých vystříhal od učených. Roku 1570 obecné mínění zdálo se mu dosti dobře připravené, aby učinil krok rozhodný. Dokončil knihu, kterou spisoval v trpkých hodinách vězení svého a v níž učil věrouce lutheranské; synod zamítl ji, ale on doufal přinutiti jej ku přijetí; předcházel si administratora utraquistického Martina Mělnického, nástupce Mystopolova, předložil návrh o opravu konsistoře, který sice neznáme, ale jenž měl mu zajisté zjednati přístup do velké rady reformované církve české. V posledním okamžiku shoda se rozbila. Proč? — Zdaž administrator zamýšlel nastrojiti léčku biskupovi, a doufal poškoditi Jednotu ne-

opatrným jednáním? Či požadavky Augustovy byly přílišné? — Martin věděl, že tento syn kloboučníkův »páchl primatem«. — Či v poslední chvíli administrator byl opuštěn od lutheranů záštím svým zaslepených? Pro nedostatek pramenů možné jsou všeliké domněnky. Ale proč jich hledati? Nezdar byl nevyhnutelný. Usmíření obou velikých stran protestantismu českého, ač-li vůbec možné bylo, mohlo jen škodu vzíti těmito tajnými pletichami a tímto postupováním spikleneckým. Martin náhle ustoupil a dotíral na Jednotu. Tato nepoctivost mrzela a hněvala Augustu; chtěl uveřejniti listy, jež dostal od administratora, »aby prý všickni věděli, jak on dva jazyky v hrdle má«. Tato polemika hlučná byla by ještě zvýšila pohoršení, rozpoutala hněv; přátelům biskupovým stěží se podařilo utišiti ho.

Všecken tento hluk byl již jen velmi nepříjemný; nepokojná činnost tohoto starce nad hrobem stojícího, jenž s horečným úsilím hnal se za mocí, která mu unikala, jeho plány špatně pojaté, nezdary, které vyvolávala opojená mysl jeho, šarvátky, kterými umdlévala činnost synodu, oslabovaly Jednotu a kalily svědomí prostých bratří. Prosili snažně Pána, aby slitoval se nad dítkami svými a vrátil pokoj církvi. Soukromé chování Augustovo nebylo nijak příkladem vzdělavatelným. Možná jen s největší opatrností přijímati zprávy zachované o poslední části života jeho, ježto všecky pocházejí od protivníků jeho; jestliže nevymyslili fakta, jistě asi zveličili je poněkud. Velice jest pravdě nepodobno, že tento stařec, trápený nemocí, sešlý utrpením a zmítaný ctižádostí, mohl vésti život nepořádný a nemravný. Za to není pochyby, že odporoval rozkazům synodu, v obleku a stroji svém vedl pohodlí a přepych proti pravidlům Jednoty a že střádal peníze. Smrt jeho byla pravým ulehčením (1572).

Žalostné poblouzení vlastností vynikajících! Nešťastný konec života tak slavného. Jednota měla jen jednoho náčelníka opravdu znamenitého, a ona zapřela ho, — a nebylo jí možná jednati jinak. Příliš dlouho žil pro slávu svou. Ne že by politika jeho za posledních let byla úplně lišila se od politiky vždy sledované, než proto, že stářím zostřily se chyby povahy jeho a že vynikla protiva mezi povahou jeho a povahou sekty, kterou chtěl říditi. Spíše jsa protestantem než bratrem, spíše diplomatem než biskupem, nebyl by váhal vzdáti se tradicí církve své, aby zabezpečil budoucnost reformace české; s hlediska světského úspěch jeho byl žádoucí, ale nemožný; moc, jakou náčel-

ník má nad stranou, není nikdy taková, aby přiměla ji k samovraždě, a Augusta chtěl právě Jednotu vésti k samovraždě.[1]

Největším protivníkem Augustovým a pravým správcem Jednoty za této doby pohnuté byl B l a h o s l a v. Nikdy snad dva lidé nerůznili se více. Blahoslav byl právě tak jemný, moudrý a opatrný jako Augusta prudký a rozhodný; kdežto tento byl hříčkou illusí svých, onen obezřele a chladně posuzoval lidi a věci; konečně Blahoslav, jenž nad jiné lépe znal minulost Jednoty, proniknut byl duchem jejím, sdílel i slabé stránky její, miloval ji až ku předsudku; výpočty moudrosti lidské byly mu podezřelé, a ačkoli nebyl ani pyšný ani výlučný a fanatický, smlouvání se mu protivila, poněvadž páchnou vždy jakousi simonií Narodiv se roku 1523 v Přerově na Moravě z rodiny počestné a pobožné, užil vychování velmi pečlivého; některý čas studoval v cizině, v Goldberku, Vittenberku, Královci a Basileji; vrátiv se do Čech, vytkl si za úkol, šířiti mezi bratřími zálibu ku vědám, což se mu podařilo. Když četl spis, v němž Augusta hleděl podezření uvrhnouti na učence, pocítil tak velikou bolest, že »div se srdce nad tím nerozpučelo« i odpověděl filipikou proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě, kteráž je zajímavým vzorem výmluvnosti české.[2] Jméno jeho nalézáme na předním místě ve všech velikých dílech bratří, v kancionalech, v překladu písem sv., v pracích historických, při zřizování archivu. On sám byl výtečný spisovatel. »Ze všech spisů XVI. století,« praví Gindely, »není ani jednoho, jenž by vkusnou exposicí, čistým slohem, bohatým rozvinutím mohl přirovnán býti ku spisům jeho.« Žádný spisovatel nemiloval vřelejší láskou jazyk český, nepracoval s něžnější pílí o rozvoj jeho a zdokonalení. Jeho překlad Nového zákona, provedený na základě originalu řeckého, právem zasluhuje podivu. — Bohužel nastaly právě ony chvíle kritické, které více než dobrou vůli a

[1] O posledních letech Augustových viz Gindelyho G e s c h i c h t e d e r b ö h m. B r ü d e r II. str. 52—73. Gindely, jenž docela přesně přidržuje se vypravování bratří, zdá se mi vůbec velmi přísným k Augustovi. Protivníci jeho zachránili Jednotu, ale na jak dlouho? A zda učení jejich samo bylo tak přesné? Viz Jirečkovu R u k o v ě ť str. 33—35 a M ü l l e r a, D i e D e u t s c h e n K a t e c h i s m e n d e r b ö h m. B r ü d e r str. 212, 334.

[2] F i l i p i k a p r o t i m i s o m u s ů m z roku 1567. Uveřejněna jest v Č a s. Č e s. M u s. 1861, str. 373—381 *[od Šafaříka, jenž nazývá ji mistrovským dílem řečnictví českého]* a *[v překladu německém]* od K. Müllera v II. příloze znamenitého díla jeho D i e d e u t s c h e n K a t e c h i s m e n d e r b ö h m. B r ü d e r. M o n u m e n t a G e r m a n i a e p a e d a g o g i c a IV., str. 353—358.

přímé srdce vyžadují — jasného ducha, smělých rozhodnutí, rychlého konání, a Blahoslav nebyl muž doby. Naděje jeho nenesly se nad zachování statu quo; nemaje vášní ani hněvu přál si sice sblížiti se s lutherany, ale obával se jich. Byl veliký spisovatel ale nikoli veliký myslitel nebo hluboký theolog, věroučné theorie jeho plouly poněkud ponořené u výlevu lásky. Chtěl zachovati samostatné trvání Jednoty, ale nebyl vždy jasně vědom toho, v čem záleží svéráznost její, i byl vydán brzo nebezpečným kompromisům, brzo přílišným ústupům. Při vyjednávání nic není osudnějšího, než nevíme-li jasně co chceme: pak nemůžeme býti než podvedeni a podezíráni z obojakosti.

Chyby Blahoslavovy byly zvláště veliké, protože v něm vtělen byl sám duch Jednoty. Bratří uznávali ovšem potřebu těsnější jednoty s druhými sektami reformovanými. Vůči nenadálému probuzení se katolicismu protestanté všude cítili potřebu sblížiti se. V této době různé frakce strany lutheranské pokoušejí se nalézti formuli pro shodu; kurfiřt falcký navrhuje církvím reformovaným přijetí společné konfesse; všude množí se společná rokování. Roku 1570 synoda Sudoměřská v Polsku shromažduje všecky sekty rozkolnické v jistou konfederaci, a bratří přistupují k vyznání přijatému od většiny; úzkostlivost ustupuje nátlaku panstva. Hnutí šíří se do Čech. Jestli synod neodvážil se zakročiti rázněji proti Augustovi, stalo se tak proto, že mnoho osob světských bylo na jeho straně, které litovaly subtilnosti doktorů; někteří šlechtici nedbajíce námitek biskupů, vyzývali náčelníka svého k jednání s lutherany. V Letovicích hrabě Jan Fridrich z Hardeka nutil bratry, aby sjednotili se s druhými protestanty. Proč setrvávati v osudném postavení? Zda nepodali Lutherovi konfessi svou a nevyžádali schválení professorů vittenberských? Zda vyhnanci roku 1548 nepřijali konfessi augšpurskou?

Mnohý z kněží samých divil se chování synodu. Bratří netvrdili nikdy, že jsou jedinými majiteli pravdy. — »Církev bojující«, čteme v jejich konfessi z roku 1573, »jest shromáždění všech věřících . . . Všude, kde káže se učení čisté, kde svátosti podávají se dle nařízení Spasitelova, kde věřící sjednocují se v Kristu láskou a vírou, nalézá se pravá církev«. Bratří jsou její částí, ale netvoří ji sami. — »Nemáme žádné pýchy zvláštní«, píší dále, »nemyslíme, že jsme bez hříchu, známe své chyby a nedokonalosti a ochotně je napravujeme; nepohrdáme dobrem na mnohých místech od Boha zjeveným, ale hledíme je poznati a rádi ho užíváme. Vše, co dobrým shledáno

jinde, my jsme přijali a si osvojili.« A nebyla to slova lichá. Neustále dožadují se rad a jako schválení cizích theologův, učí se v škole jejich. Ve stycích svých s protestanty německými nebo švýcarskými jeví nejen mnoho povolnosti, ale i jakousi pokoru, hledajíce ochrany, která se jim poskytuje dosti neochotně, a kterou vykupují sobě velmi draze. Co ústupků již učinili! Upustili od druhého křtu a coelibatu kněží, pozměnili vyznání své. Vzhledem ke změnám učiněným proměny, ještě žádané od nich, jsou skoro nepatrné: proč vzpírati se jim, když za tuto cenu zabezpečiti lze vítězství protestantismu? — Zda není úkolem jejich na tomto světě, aby byli příkladem čistého života? Když Polák Jan Lasitský navštíví sbory jejich, je tak dojat životem bratří, že podnikl sepsání dějin jejich:[1] »Nesmrtelný Bože! jaká se tehdáž v srdci mém vzňala radost z spatření věcí těch, kteréž jsem tuto vypsal! Jistě žeť jsem se sobě zdál, prohlédaje všecko a vytazuje se na všecko, v církvi efezské aneb tesalonicenské aneb jiné apoštolské býti, očima vida a ušima slyše takovéž věci, o jakýchž čteme v psaních apoštolských a v listech Ignaciových a v apologiích Justinianových a Tertulianových.« — Jak účinnější byla by činnost jejich, kdyby odřekly se zvláštností pohoršujících druhé věřící! Nekáže-li povinnost žákům Spasitelovým vzdáti se odporu svého, když blaho světa záleží na jejich dobré vůli a povolnosti?

Většina bratří však neodhodlala se nikdy k úplnému odřeknutí, jehož požadováno od nich. Dávali se do protestací, prohlašovali vším způsobem, že touží jen po shodě, vychvalovali bez ohrad konfessi augšpurskou, tvrdili, že biskupové jejich neoddělují se v žádném kuse podstatném od theologův augšpurských; v poslední chvíli však, když na ně naléháno, aby od slov přešli k činům, vytáčeli se; titíž lidé, v zásadě tak prostranní, zastavovali se před překážkami nepatrnými.

[1] [*Historická díla Lasitského o Jednotě bratrské, kratší Commentarius a obšírná Historia v 8 knihách, zachována jsou nám jen kuse a neúplně. Rukopis Historie chován byl někdy v knihovně pana Karla Staršího z Žerotína, od něhož darován byl Jednotě. R. 1649 Komenský tiskem uveřejnil z něho osmou knihu o řádech a obyčejích Jednoty v původním latinském znění spolu s překladem českým, připojiv obsah druhých sedmi knih vedle některých výtahů z nich. O ceně díla toho, zvláště pro starši dějiny bratrské. viz Golla, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhm. Brüder I. Str. 78—80 Lasitského historie o původu a činech bratří českých kniha VIII. v českém vzdělání Komenského otištěna jest v I. sv. Českobratrské bibliotéky, v Praze, 1869*]

Pokusy o splynutí, po celé století neustále podnikané, vždycky se zmařily. Jako v Polsku i v Čechách došlo jen ku koalicím okamžitým, nikdy k trvalé a upřímné shodě. Jako za doby Augustovy, tak po smrti jeho nedovede v Jednotě nabýti většiny strana, kterou bychom nazvati mohli politickou. Nejvážnější úvahy zůstaly vždy marny naproti instinktivnímu odporu věřících. V době nastoupení Maximilianova bratři ulekli se pověstí, jež roznášely se o záměrech císaře, a synod r. 1565 dlouho rokoval o konfessi augšpurské a o chování, jež by bylo zaujmouti, kdyby jim byla uložena: shromáždění připomnělo přátelských stykův udržovaných s Lutherem a vyslovilo vřelé sympatie pro evangelíky německé, ale zamítlo přijetí jejich katechismu Roku 1571 doktor Crato uveřejnil rozpravu, v níž vyzýval všecky rozkolníky, aby přistoupili ku konfessi augšpurské; postavení jeho při císaři a vliv, jaký měl na něho, spisu jeho dodávaly jakýsi ráz poloúřední; bylo to jako vyzvání moci státní a prohlášení výminek, které Maximilian ukládal svobodě náboženské. To nebránilo Blahoslavovi, aby v odpovědi, ne-li prudké, aspoň pohnuté, povstal proti navrhovanému odpadlictví. Bratří neuchýlili se nikdy od tohoto způsobu chování. Takto styky jejich s lutherany zůstaly vždy obojaké i nejasné, a nezdar všeho jednání zůstavil u těchto hořkost tím větší, že chování bratří příkře odporovalo jejich projevům. Jest to bolestná stránka dějin českých. Sympathie opouští obě strany: odsudek kolísá mezi lutherany pyšnými, prudkými, nesnášelivými a mezi bratřími nejistými a tvrdošíjnými.

Dříve než odsoudíme lidi, třeba se pokusiti, abychom jim rozuměli, a lehce poznáme pak, že odpory, zdánlivě nejméně vysvětlitelné, mají svou podstatu a že lidé nejsou vždy zodpovědni za chyby své.[1] — Že v chování Blahoslava a přátel jeho byly účastny

[1] Většina dějepisců líčících dějiny lutheranův a bratří jsou velmi přísni k oněm. Nikomu nepřipadne na mysl, aby pokoušel se o obranu stavů, tak žárlivých na svobodu svou a tak málo šetřících cizí svobody, jichž snahy politické špatně skrývají se za požadavky náboženskými. Ale všecky chyby nepadají zajisté na jejich vrub. Spravedlivo-li předně vyčítati jim, že o snášelivosti neměli představu takovou, jak dnes jí rozumíme? Zda zvláště byli s to, aby získali pro ni Maximiliana? Ostatně bratří svými prohlášeními ospravedlňovali naděje, které zdráhali se potom uskutečniti, a malicherný odpor jejich zjednává jim právem výčitku obojakosti. Není pochyby, že měli plné právo nepřijímati konfessi augšpurskou, ale povinností jejich bylo vyznati jasně víru svou. Dáti a zase vzíti nelze. Pilné studium pramenův uveřejněných v III. svazku Sněmů českých nezůstavuje, tuším, žádné pochybnosti v této věci; čle-

předsudky a nerozvážlivost, neobezřelá náklonnost ke starým zvykům, dětinná hrůza ze změny, o tom pochybovati nebo tomu se diviti mohl by jen ten, kdo nemá vůbec představy o sborech nebo shromážděních církevních. Bůh žehnal nám v této hodině, proč bychom ji měnili, odpovídal před několika lety člen rady věřícím, kteří žádali, aby služba boží konána byla v deset hodin místo poledne. Při smýšlení podobném — a ovšem ctihodném — bratří pokládali za velikou důležitost, aby nebyla proměněna ta neb ona formule, ta neb ona část obyčeje kněžského. Lekali se důvodů prospěchu praktického, jaké jim byly odporučovány. »Žili na světě,« čteme v jedné z duchovních písní jejich, »ale nemilovali ho. Jejich mysl, jejich duše, jejich touhy nesly se tam, kde sídlí věčná blaženost. Byli tu jako u vyhnanství. Všecka péče jejich směřovala k věčnému bytu, kde bez zlata a stříbra každá duše jest bohata.« Proto právě nepřipouštěli obyčejného počítání mezi pravdou a prospěchem světským, a všeliké narovnání zdálo se jim odpadlictvím.

Však zdá se, že bratří by byli zbavili se těchto obav poněkud malicherných, a jisto jest, že do řad jejich vniklo dosti politiků zkušených, kteří by je k tomu přivedli, jestliže by k setrvání ve svém osamocení nebyli měli důvodů vážnějších — které sice nejasně cítili spíše, nežli pojímali zřetelně, ale které lze vyčísti z dvojsmyslných prohlášení jejich.

Po dlouhý čas důvody zevnějšími a povrchními vysvětlována roztržka, kterou téměř od první chvíle strana protestantův evropských rozdělila se na dvě strany nesmiřitelné. Pravdou jest, že jedni z nich pohoršeni jsouce zlořády vniklými do církve, od Říma oddělili se jen v malém počtu otázek; obmezili rozkol jaksi na minimum, a opětný smír jich s mocí papežskou vlastně nebyl naprosto pravděnepodobný. Kurie nikdy týmž hněvem nepronásledovala lutheranův a kalvinistův, a odstíny hněvu jejího dosti přesně se shodovaly se skutečností věcí. Vůči kalvinistům nezachovávala žádné mírnosti, kdežto vůči lutheranům poměrné umírnění její zdálo se vždy vyhrazovati možnost kompromissu.

Rozborem vysvětlí se to. — Zajisté nejde tu ani o osobní učení Lutherovo ani o to, co později za vlivů mnohonásobných stalo se s protestantismem německým, ale jen o směry obecné, o význačný

nové Jednoty jeví bázlivost ducha a lhostejnost k obecným prospěchům strany protestantské, čímž vysvětluje se rozhořčení jejich společníků.

ráz jednotlivých církví reformovaných v XVI. století. Idee svobody svědomí, samostatnosti osobní, bádání individualního, zkrátka snaha osvobozovací, kterou dnes představuje protestantism, obsažena jest zajisté jako zárodek v kázaní Lutherově, ale bezprostřední žáci jeho ještě nebyli si toho vědomi. Takto vzpoura německá vyvolala potřeby nespoutané zbožnosti, jichž neuspokojila, a které naopak nalezly potravu svou v sektách Evropy západní.

Bratří v Čechách představovali právě snahy podobné, z jakých vzešel kalvinism. Poněvadž neplály žádným fanatismem věroučným, byli vyzýváni, aby podrobili se konfessi augšpurské, ale právě toto podrobení bylo jim proti mysli. Nechtěli jiného pravidla než písmo svaté, to jest vyhrazovali každému právo, slova evangelia vykládati ve smyslu určitém — a program přikázaný, buď si on jaký buď, byl v očích jejich překážkou přímému obcování s Bohem. Nechápeme ještě člověka, známe-li idee, k nimž stojí, ani církev, vyčteme-li její konfesse; důležitější jest odchylování, jemuž podléhají tyto idee a tyto konfesse v srdcích. Návyky mysli a duše, povaha, letora, znamenají více než dogmata. Učení o praedestinaci, jehož přirozeným následkem byla by fatalistická resignace, neoslabilo nijak mravní sílu kalvinistů. Zatím co program příliš určitě vytčený přivádí lehce jakési ochabnutí a co křesťané příliš vědomi jsouce, že drží se pravdy své, rádi hoví sobě, potřeba vytvořiti si víru svou udržuje pozornost, povznáší mysl, a v životě činném jeví se vyšší ctností. Bratří v samé chvíli, když upouštěli od růzností theologických, oddělujících je od spoluvěrců jich, takto měli přece důvody nejvážnější, jestliže nechtěli zaniknouti v církvi, která neodpovídala ani jejich větší potřebě víry ani jejich idealu učení uvažovaného a čistoty mravní.

Z tohoto rozporu zásad vznikalo v praxi mnoho neshod. Jak u kalvinistů, tak i u bratří svérázná povaha nauk jevila se ve zřízení církví úplně demokratickém, a žáci Chelčického pohoršovali se jak poníženou podřízeností kazatelů lutheranských, padajících k nohám knížat, tak přílišnou autoritou, kterou duchovní osobovali si nad věřícími. V skutku více než v zásadě uznávajíce právo každého následovati popudu svědomí svého, chtěli s protestanty všech zemí zachovávati styky přátelské, proto urážela je výlučná pýcha lutheranův a nesnášelivá domýšlivost jejich. Ježto vždy odsuzovali užívání moci ve věci náboženské, jich nevábila nikdy vyhlídka na církev národní, to jest na náboženství státní. Občasné pronásledování, jímž hrozilo jim katolictví, pokládali za méně nebezpečné, než závistivou

bdělost sekty protestantské, proti jejímuž ovládnutí nemohli tak snadno brániti se hlavně proto, že byli od ní méně odděleni.

Bratří byli by unikli mnohým žalobám, ne-li mnohým nesnázím, kdyby směleji byli se přiznali ke svým směrům kalvínským. Styky jejich s Francouzi nebo Švýcary byly od první chvíle srdečnější a upřímnější než s Němci. Od nedávna staly se ještě důvěrnější, a ve mnohých podstatných kusech bratří uchylovali se od Vittenberka a blížili k Ženevě. Staré upomínky, podmínky historické a geografické, jakási něžnost pudící je, aby stali se každému vším, také vědecká prostřednost jejich, malomoc přestati na programu theologickém a přijmouti důsledky jeho, byly překážkou, že nevyslovili pravou náklonnost srdcí svých. Z toho pocházely projevy dvojsmyslné, výklady spletité a odporující si, chování plaché a liché, jež většině bylo podnětem útoků proti nim.

Tak velká byla protiva lutheranův a kalvinistů, že úplný smír nebyl nijak pravděpodobný, ale bylo by s prospěchem obou stran, kdyby otázka byla určitěji dána, a roztržka sama zůstavila by upomínky méně palčivé, kdyby příčiny její byly lépe poznány. Jedinou omluvou bratří jest, že sami nevěděli jasně, pokud uchýlili se od ostatních evangelíků českých.

Kdyby Blahoslav byl zůstal na živě, mnohdy tvrdilo se, události vzaly by obrat příznivější, a jiný byl by výsledek sněmu r. 1575. Měl prý dosti moci, prozíravosti a moudrosti, aby zdržoval své, nezrazuje jich, aby upokojil soky jejich, nezadávaje jim nic podstatného. Chtěl, aby Jednota byla lépe poznána. Až posud bratří uchylovali se v dobrovolné ústraní, sbory jejich nejčastěji byly tajné, knihy jejich kolovaly skrytě; Blahoslav káral tuto bázlivost, chtěl získati mínění veřejné, a zajisté bylo by se mu to, aspoň částečně, podařilo, poněvadž měl všecky vlastnosti srdce a ducha potřebné apoštolu míru.

Ale jsou to, jak se zdá, jen illuse. Blahoslav nebyl nijak způsobilý za náčelníka strany; smrt jeho byla lehká, a ušetřila ho trpkého zármutku a snad i chyb. Zdraví byl vždy neduživého; práce a příhody posledních let, časté cesty jeho a boje s Augustou, jeho polemika s Cratonem, jeho práce theologické a literární pohltily zbytek jeho sil; všecku péči svou věnoval přípravám k latinskému vydání konfesse bratrské, potom pomýšlel již jen na věčnost. Psal věrnému žáku svému Orlíkovi, že ve snu viděl, jak dva sloupové klesli. Bůh zjevil mu tím vlastní smrt jeho i smrt jeho

spolupracovníka a oddaného přítele Červenky. Bratr Matěj Červenka zemřel 12. prosince 1569, Blahoslav postonával ještě skoro dvě léta. Dne 24. listopadu 1571 »umřel otec a vozataj lidu Páně v Jednotě, muž velký a znamenitý, velice pobožný, pracovitý od mladosti, ke všem velice přívětivý, jehož pověst široce mezi jinými národy roznešená vznikla, veliký a drahý klínot Jednoty. Přepříliš brzo, podle našeho soudu, Pán Bůh jej vychvátiti ráčil.«[1] Blahoslavem zemřel poslední z velikých biskupů Jednoty před katastrofou. Nástupci jeho byli neméně zbožní a neméně upřímně oddáni, než předkové jejich; vzdělání jejich jest, ne-li větší, aspoň úplnější a soustavnější, ale nadáním svým nestačí úloze své, a Jednota bratrská pluje bez vesla a bez kormidelníka ve chvíli, kdy okolnosti vyžadovaly nejvíce chladnokrevnosti a obratnosti.

* * *

Od některé doby zřejmé známky ohlašovaly blížící se bouři. Maximilian vyhýbal se Čechám, o království staral se jen tenkrát, když žádal peněžitých pomocí; prospěchy země obětoval dynastické politice své. Válka s Turky, odvážně počatá a neobratně vedená, skončila smlouvou neslavnou, a ani tou nedosáhlo se dobrodiní míru. Přese všecky úmluvy a ačkoli chválena byla mírnost sultána Selima, bylo třeba odpírati neustále vpádům Osmanů, zřizovati nové pevnosti v Uhrách, vydržovati posádky; tímto proudem zlata všecko bohatství unikalo z Čech. A zač? Za podezřívání a zpupnost Maďarů. Bylo to jako tělesné zobrazení politického úpadku země,

[1] To jsou slova žáka Blahoslavova Orlíka (Jirečkova Rukověť I. str. 82.) O Blahoslavovi mimo často uvedená díla všeobecná možná použiti se ze zajímavého životopisu Gindelyho v Čas. Č. Musea 1856 a z článku Slavíkova v Osvětě 1873. Ostatně nelze žádnou z prací o něm uveřejněných pokládati za konečnou. Nezdržoval jsem se dlouho jeho historií, poněvadž s hlediska obecných příběhů mají důležitost toliko poměrnou. Blahoslav byl člověk velkého srdce, ale nebyl velikým mužem. Jediný znamenitý skutek jeho života jest boj s Augustou, a nepřihlížíme-li k tomu, že neznáme ho dobře, nevíme ani jistě, zda úspěch jeho byl velmi šťasten pro Čechy. Jako theolog nemá ani ducha tvůrčího, ba ani ducha vždy přesného. Od doby biskupování jeho Jednota kloní se víc a více ku kalvinismu, ale změna není ani dosti smělá, ba ani svědomá. Blahoslav byl sic ozdobou strany své, ale s hlediska lidského nemůže býti přirovnán ani k Augustovi ani k Lukášovi.

a vlastenectví stavů znova stávalo se nedůvěřivým, jakmile dotýkáno se jich na místě citlivém.

Kdy bude konec toho? — Žádná nekynula naděje; navždy byli spoutáni s osudnou rodinou Habsburků. Proč nenásledovali opatrných Poláků? Ti volili krále své a sami byli pány osudů svých. A hmotné škody, uražená pýcha národní takto budily znovu ctižádostivé snahy oligarchické. Naskytne-li se kdy příležitost k odvetě za pohromu roku 1547? Nepřítomností panovníka, jeho slabostí a nestálostí povzbuzována znenáhla zmužilost; zasedání sněmů stávala se bouřlivější, jejich hlasování pochybnější.

Na jaké půdě vésti lze zápas? — Instinktivně stavové zvolili půdu náboženskou. Důvody toho jsou patrné. Především moc královská od doby Ferdinandovy příliš se zmohla a byla na postrach veliký; nebezpečno bylo by vyzývati ji přímo. Maximilian méně horlivě hájiti bude moci církevní než svého prospěchu vlastního, a sázka nebyla tak odvážná. Potom dosáhnou souhlasu veliké většiny národa, jenž ku povstání byl by se choval lhostejně neb i nepřátelsky, kdyby stavové odhalili tajné úmysly své. Konečně otázka náboženská vyskytovala se právě ve všech zemích, bylať to forma, ve které jevily se věčné řevnivosti politické a socialní. Obviňují-li se stavové, že z evangelia učinili pláštík k zakrytí ctižádostivých snah svých a vyhlašují-li se za pokrytce, věc přehání se poněkud. Stavové byli velmi upřímní, když — pro sebe — dožadovali se svobody svědomí, vždyť věděli, že tím rozšíří výsady své a zmenší moc královskou.

Znenáhla vření vzrůstalo, ve schůzkách umlouváno se o prostředcích útočných, jednotlivé strany se sbližovaly. Na sněmě r. 1571 vůdcové osmělili se: na zakřiknutí Maximilianovo neodpověděli, byli však dosti spokojeni pokusem svým. Přehlédli své síly. Pouze tři utraquisté odepřeli podepsati žádost za svobodu svědomí.

Od císaře dostalo se jim slibu, že častěji sídliti bude v Čechách. Však nezavítal zase po několik let do země, poněvadž jednak okolnosti vyžadovaly pobytu jeho mimo království a jednak asi proto, že nelibilo se mu mezi Čechy, k nimž nikdy nechoval náklonnosti. Každý sněm obnovoval stížnosti své, na něž odpovídáno týmiž výmluvami, které přijímány byly s odporem vždy větším. Zprávy docházející z ciziny rozmnožovaly nespokojenost. V Uhrách nejrůznější sekty užívaly plné samostatnosti; v Hořejších a Dolejších Rakousích Maximilian dovolil šlechtě konati bohoslužbu lutheranskou; země poddané

arciknížeti Karlu Štyrskému obdržely totéž svolení. Proč tato výjimka na škodu Čech? Zda pravda zůstane v klatbě právě v zemi, odkud vyšla reformace?

Nespokojenci doufali, že získají, ne-li zjevnou podporu, aspoň ochotnou neutralnost pánů katolických, kteří králi nebyli příliš nakloněni. Sněm lednový roku 1574 zvolil za řečníka pana Viléma z Rosenberka, jenž byl katolík, avšak ne fanatický a veliký boháč; přednesl velmi důrazně stížnosti stavů; rod jeho pokládán byl vždy za strážce práv stavovských. — Připomenul sliby výslovné, Maximilianem opět a opět dané, a přece Čechy neustále jsou bez krále. Otázky nejvážnější zůstávají nerozřešeny, nejdůtklivější potřeby se odkládají. Nic není podniknuto k zajištění obrany království, ani k ochraně hranic jeho naproti náhlému přepadení, ani k obnově míru náboženského; fary jsou opuštěny, děti nekřtí se a snoubenci vcházejí ve stav manželský bez posvěcení kněžského, král zapomíná na zemi, leda žádá-li od ní peněz, bída je největší.[1] — K naléhání arciknížete Arnošta, jenž zastupoval otce svého na sněmě, stavové chtěli ochotně svoliti některé příspěvky peněžité, ale za svolení své žádali velikou odměnu. Císař slíbí, že osobně dostaví se k příštímu sněmu: tu přede vším, ba i před proposicí královskou, to jest před berněmi, rokovati se bude o otázce náboženské; poněvadž bylo lze předvídati, že jednání se protáhne, přede sněmem svolány budou sjezdy krajské, jež zvolí zástupce své a povolí některou sumu peněz na vychování jich. — Vzpomeňme si, že pravou příčinou malomoci sněmů byla jejich nestálost a osamocenost, a že Ferdinand šlechtě zasadil ránu nejúskočnější zákazem shromáždění sjezdů krajských. Ve chvíli krise stavové se své strany chtěli zabezpečiti se co nejopravdověji.

Ze žádostí jejich vysvítalo dosti zřejmě, že odhodláni jsou neustoupiti víc, a jestliže by schváleny byly, královská moc ocitovala se v postavení velmi nesnadném. Maximilian bez okolků byl by slíbil vše, ale žádal více peněz a delšího odkladu. Stavové stáli na svém, opakujíce nářky své o bídě. Čím déle jednání se protahovalo, tím více zmáhala se nevole jejich. Bylť velice nespokojeni vyjednáváním arciknížete Arnošta. Jsa velmi mlád a nezkušen, tento nedávný vyučenec španělský popudlivým chováním svým dráždil stavy, a svěží ohnivý fanatism jeho nelíbil se lutheranům. Čechy byly mu cizí, neznalť ani jazyk, ani tradice, ani privilegia jejich. Moc jeho byla

[1] Sněmy české 1574—1576, Praha 1886 sv. IV. str. 34—35.

velmi obmezená: neustále musil psáti do Vídně, odpovědi protahovaly se. »To nedálo se nikdy,« reptali stavové nespokojení. Hle, kam vedla oną nešťastná lhostejnost, jež vlast vydala rodu cizímu! I méně prozíraví viděli nyní jasněji, a i nejmírnější byli podrážděni. Čím více poselství se střídalo, tím více řídly řady stavů; sněmovníkův odjelo tolik, že několik členů ještě zbylých nemohlo se usnášeti, a sněm rozešel se, nesvoliv berní.[1]

Události a výsledek sněmu lednového způsobily jisté pohnutí. Po prvé od roku 1547 opposice zvítězila, a ačkoliv vítězství její bylo negativní, nebylo proto méně závažné. Nový sněm shromážděný v měsíci červnu téhož roku, byl však povolnější. Tentokrát Maximilian dal se zastupovati vedle Arnošta Rudolfem, nejstarším synem svým a příštím králem českým. Král oplýval výmluvností: žádá-li peněz, jest prý to ku prospěchu země; království jest otevřeno, bez pevností; daleko lépe jest u souseda ohni brániti, nežli se toho doma dočekati. Ostatně sliboval, že záhy zavítá do Prahy osobně a setrvá tu, až vyřízeny budou všecky otázky nerozhodnuté, zvlášť otázka náboženská. Sněm, jenž by o nich rokoval, položen byl na den sv. Martina nejblíže příští. Stavové uspokojení povolili žádané peníze.

Král nežádal více. Sotva dostal peníze, odročil sněm slíbený. Toto prodlužování lhůty bylo nejapné a neobratné. Nejvyšší úředníci upozorňovali na žalostný účinek, způsobený tímto rušením slova. Bude nevyhnutelno dříve nebo později státi vůči sněmu: nač rozhořčovati jej těmito známkami nedůvěry? Po několikerém odročení stavové byli konečně svoláni na den 21. února 1575.

Sněm roku 1575 jest jeden z nejdelších a nejdůležitějších v dějinách českých. Přerušen byv dvakrát, o svátcích velikonočních a v době žní, trval od 21. února do 27. září. Jest neobyčejně zajímavý, poněvadž ukazuje nám jednotlivé strany zápasící, takže jasně můžeme chápati jejich postupování, jich snahy a takřka nejhlubší myšlení jejich. Znamenitá publikace kr. archivu zemského redakcí Gindelyho a Dvorského poučuje nás o rokování sněmovním den za dnem. Na základě úředních listin, proposicí královských a odpovědí stavů, denníku kancléře města pražského Sixta z Ottersdorfu a vypravování a listů bratří můžeme sledovati nejen obecný běh událostí, ale i rozvoj jednotlivých stran; zprávy nuncia papežského uveřejněné

[1] Sněmy České IV. str. 58.

od Theinera[1] dávají nám zároveň aspoň představu, třeba zlomkovou, o diplomatických pletichách a o úloze, jakou v této krisi měly vlivy cizí. A přece neznáme ještě jasně všech stránek; nikdy na příklad pohyblivá a kolísavá povaha císařova neuložila dějinám hádanku tíže rozřešitelnou. Jaké byiy tudíž tajné záměry lutheranův a jaká část odpovědnosti za konečný nezdar přísluší oběma velikým frakcím strany protestantské? Spor trvá nerozřešen a zůstane jím asi po vždy. Nikdy vnitřní odpory oslabující různé sekty reformované, nebyly jasnější a zároveň kormutlivější, nežli za této doby, kdy lutherani pod záminkou svobody svědomí pracují o panství a kdy bratří slovy laskavými zakrývají vůli zcela pevnou, neobětovati ničeho jednotě.

První dny ztráveny byly přípravami. Sněm byl ještě málo obeslán. Ze členů zvolených od sjezdů krajských mnozí myslili, že mandát jejich vypršel, i nepřišli; byli pozváni, aby se dostavili; hledělo se, aby řádně placeny byly sumy svolené poslům, a tito slíbili, že nerozejdou se před konečným hlasováním. Bylo na jevě, že opposice má program i vůdce a že nesvolí, aby s ní bylo zahráváno. Proposice královské, kterými král žádal peněžité příspěvky v sumě větší než kdy jindy, způsobily špatný dojem. Stavové byli pevně odhodláni nepovoliti ani halíře, dokud nedostane se jim zadostučinění.

Skutečné rokování počalo v měs. březnu 1575. Mluvčím protestantů byl nejvyšší sudí zemký Bohuslav Felix Hasisteinský z Lobkovic. Bohatý a rozvětvený rod Lobkoviců byl skoro všecken katolický, a někteří členové jeho prosluli oddaností svou k církvi; též větev, ze které byl řečník lutheranů, přistoupila k ideám pokrokovým teprve před nedávnem; nejznámější, ne-li nejznamenitější představitel humanismu v Čechách, básník Bohuslav z Lobkovic, jehož předkové byli též předky řečníka protestantského, byl, jak víme, poslušný žák stolice papežské. Od té doby tradice literarní zachovaly se v rodě lépe, nežli přesvědčení náboženské: Lobkovicové měli zálibu pro věci duševní, a vůdce stavů roku 1575 přál naukám, sám jsa dosti vzdělán. Většina historiků soudí přísně o něm, vyčítají mu jistou obmezenost a přílišnou náklonnost k úskočnosti: tyto výtky nejsou docela ne-

[1] Theiner, Annales ecclesiastici sv. II., 452 a násl. Listin sbírky této užil již Reimann, Der böhmische Landtag des Jahres 1575 ve Forschungen zur deutschen Geschichte 1863 str. 259—286. Reimann velice šťastně opravil a doplnil vypravování Gindelyho, takže velmi často mohu jen opakovati vývody jeho.

zasloužené, ale nesluší přece posuzovati ho jen dle svědectví bratří, kteří často podezření svá pokládají za skutečnost. Za posledních dnů byl ovšem dopaden při podvodu, ale nijak není dokázán jakýsi záštiplný předsudek proti Jednotě, z něhož bývá obviňován, a chování jeho lze částečně vysvětliti vlastní jeho nevědomostí theologickou, tvrdošíjností protivníků jeho a přesvědčením jeho, že tito bezděčně slouží tajným záměrům katolíků. Mistr strany lutheranské byl Václav z Vřesovic, který bohužel při velké sčetlosti své byl malého vzdělání. Sám jsa ubiquitář, přátelům svým opatřoval důvody proti bratřím; záštím zostřovala se jeho prozíravost, a když vinil je z kalvínství, již blížil se pravdě. Svůj hněv našeptával podkomořímu Michalu Španovskému z Lisova, jehož prudkost mnohdy rovnala se výmluvnosti. Předsudky jeho ostatně byly míněním převážné většiny sněmovníků, kdežto nepatrná menšina smýšlela spravedlivěji o svobodě svědomí a byla ochotna přiznati druhým práva, jichž domáhala se pro sebe.

V tomto sněmu, kde se rokovalo o nejspletitějších otázkách dogmatických a jenž často nabýval povahy koncilia, žádného úkolu nedostalo se duchovenstvu. Tuto zvláštnost lehce si vysvětlíme. Koho by se tázali? Konsistoře? — Její pověst byla vždy horší, a jí právě chtěli se zbaviti. — Kněžstva farního? — Bylo vůbec velmi prostřední, neznalé tehdejších sporův, a názory jeho často různily se od fary k faře; a jak stavové mohli cítiti úctu nějakou k těmto kněžím, jež jmenovali a propouštěli dle vůle své, a jimž často předpisovali učení jejich? — Zbývala universita; ale vliv její byl slabý, a nikdo ze zástupců jejích neměl dosti důstojnosti nebo moci, aby hlas jeho padl poněkud na váhu; professoři byli povoláváni, když bylo nějakou zvláštní práci vykonati, nějaké místo vysvětliti, konfessi redigovati, ale vždy vyhrazeno bylo právo ke změně jejich závěrků.

Sněm stavů dosti nevědomých, zákonodárný ve věcech dogmatických, byl posledním slovem oné reformy, ve které předsudky světské zaujímaly vždy přední místo. Postupování takové budilo však ošklivost bratří, jichž víra byla upřímnější, a kteří vůbec kněžím zůstavovali péči rozhodovati o otázkách víry. Smlouvání, narovnávání, vzájemné ústupky, úskoky, a dvojsmyslnosti, lehkost, s jakou stavové měnili formuli k usnadnění úspěchu, všecky tyto pletichy, přirozené a do jisté míry oprávněné, jde-li o prospěchy světské, jež mohou býti řízeny jen dobrou vůlí vzájemnou, nevzbuzovaly pohoršení lutheranů, poněvadž celkem jim prospívaly; však bratří s ne-

překonatelným odporem odvraceli se od nich, nechtíce porušiti slovo boží v těchto lichých dobrodružstvích ani přistoupiti zcela k této společnosti ničemné. Byli pokládáni za hrdopýšky, pokrytce a pobožnůstkáře, a oni naopak obviňovali lutherany z lehkosti a bezbožné nemravnosti. I když obě křídla voje protestantského pospolu kráčela, vzájemné smýšlení jejich bylo málo laskavé, a útok jejich ztrácel tím velikou část síly své.

V obecném shromáždění Lobkovic vytkl program sněmu: učení reformované vzniklo v Čechách; odtud rozšířilo se do Němec, kde došlo pravého výrazu svého a kde potvrzeno bylo od císaře. Proto přejeme si, aby král nás nechal žíti v tomto pravém a svatém náboženství zjeveném od Krista a apoštolů jeho.

Pravdě však podobalo se, že Maximilian pokrokářům učiní dřívější námitku: že vázán jest sliby svými šetřiti kompaktat a zachovávati náboženství posavádní; poněvadž změny žádané od něho protiví se církvi římské, není mu možná přijmouti je, nemá k tomu ani práva; katolickým poddaným svým dal slovo své i neporuší přísah svých.

Námitka očekávaná pozbývala důležitosti, jestliže by získáni byli katolíci; proto Lobkovic, dříve než obrátil se ku králi, žádal jich, aby podporovali žádost protestantů. Mnozí páni katoličtí byli ještě dosti vlažní ve víře své; časem zvykli si žíti vedle kacířů, v řadách rozkolníků měli své přátele, příbuzné, s nimiž byli v dobré shodě. Byli spíše šlechtici nežli pobožnůstkáři, a porážka moci královské nezdála se jim příliš draze vykoupena některými ústupky náboženskými. — Menšina však mezi nimi podlehla již vlivu španělskému nebo jesuitskému, i podařilo se jí zabrániti odpadnutí, jehož následky byly nedohledné. Strana tato, odkázaná na své síly vlastní, byla by podlehla, ale dostalo se jí vedení a podpory kněžstva a kurie. Účinky změny nastalé v obecné politice stolice papežské jeví se tu s podivuhodnou jasností.

Stolice papežská na zprávu o úmyslech stavů činila opatření svá. Již za předešlého sněmu Maximilian, arcibiskup a Rosenberk obdrželi listy papežské dovolávající se jejich zbožnosti a odporučující vytrvalost v odporu proti kacířům. Na počátku roku Řehoř XIII. opět psal císaři, naznačuje mu plán, jak by postupoval, a důvody, jichž by užil proti sektářům. Nuncius a vyslanec španělský, kteří znali krále a měli jen skrovnou důvěru v pevnost jeho, naléhali naň

přímluvami, obracejíce pozornost jeho na nebezpečenství, kterými protestanté hrozí moci jeho a hleděli vytrhnouti jej z vlivu rozkolníků. Nuncia zvláště znepokojoval záměr o znovuzřízení university.[1]

Maximilian konejšil obavy jeho, zahrnoval jej laskavými slovy a velmi obratně budil v něm důvěru, která nebyla úplně zasloužená. V skutečnosti byl velice nerozhodnut a mrzut. Chtěl šetřiti Říma, Filipa II. a duchovních kurfiřtů. Ve stycích více než chladných žil s protestantskými knížaty v Němcích, kteří vinili jej ze zrady a na sněmě roku 1570 zavrhli jeho návrhy; jestliže by popudil také katolíky, hrozilo mu nebezpečenství, že bude úplně osamocen. S druhé strany potřeboval peněz a chtěl, aby Rudolf přijat byl za krále Českého, a jak mohl dosáhnouti toho, jestliže stavové čeští urputně zůstanou na svém? Jeho vnitřní přesvědčení nezměnilo se valně. Stále byl ještě špatným katolíkem, ale protestantské sympathie jeho ochladly jaksi. Násilí bylo mu vždy odporné: nemínil pustiti se do války náboženské; noc Bartolomějská naplnila ho hrůzou, a káral, třeba formou mírnější než jindy, auto-da-fé vévody Alby; ale trápen byl řevnivostí sekt reformovaných a znepokojován planými hádkami jejich; uprostřed vzájemných hádek jejich a udavačství, nevěděl, koho vyslechnouti dříve, a všickni tito fanatikové nezdáli se mu ničeho jiného hodni než ledabylého jen schválení, nanejvýše platonické podpory. Nad to byl nemocen, trápen kamenem, čímž jeho vůle zlomena a myšlení učiněno neurčitým a těkavým.

Za řídkých chvil pokojných, zůstavených mu těžkou nemocí jeho, pomýšlel na korunu polskou pro sebe nebo některého ze synů svých. Byl již kandidátem po smrti Sigmunda II. Augusta (1572); Poláci dali přednost Jindřichu Anjouskému, bratru Karla IX. Ten po roce volitelům odměnil se útěkem z království svého jako z vězení. Když takto trůn znovu osiřel, Maximilian ještě jednou se ucházel oň·

[1] [*V posledním článku proposice královské Maximilian vyslovoval ochotu vyhověti žádostem stavů často opětovaným, »aby zase učení pražské k vzdělání a dobrému všeho toho království, z kteréhož učení stav duchovní i světský zdržen bývá, tudíž také mnohé osoby z cizích zemí dítky své, kteréž by se řeči české učily, raději do Prahy, nežli kam jinam dávaly, zase vyzdviženo býti mohlo . . . protož J. M C. o tom žádné pochybnosti nenese, že sobě stavové tuto vysoce důležitou a jim samým požitečnou a prospěšnou věc se vší bedlivou pilností poručenu míti budou, tak aby ta vedle poddaných žádostí pokudž nejdříve možné, s dobrou příležitostí k vyřízení svému přivedena byla« Sněmy české IV., str. 175.*]

Hlavní sok jeho byl Štěpán Báthori, kníže sibiňský, podporovaný od Porty.[1]

Starostmi kandidatovými zvětšována nerozhodnost panovníkova. Maximilian připomínal si, že někdy Blahoslavem byl vystříhán od zlého dojmu, jaký u Poláků způsobí si přísným zakročováním proti bratřím, a v rozhodné chvíli hlasy protestantů byly by zajisté způsobily tam obrat rozhodný. Ale zda přízeň jejich může nahraditi nepřátelství dvoru papežského? Řehoř XIII. mluvil o vyobcování a znám byl jako muž, jenž nepřestává na výhrůžce. Jestliže Francie, Španělsko a Řím spojí se proti němu, neštěstí jeho jest neodvratné. Všecky úvahy tyto vedly k témuž výsledku: — stavové čeští velmi nevhodně volili chvíli svou; byla to velmi nepříjemná komplikace, z níž musil hleděti, aby vybavil se a neurazil někoho. Sliby jeho nunciovi byly tudíž asi upřímné: protáhne věc do délky a nesvolí k ničemu. Ctižádost i pohodlnost dávaly mu tytéž rady, aby nechal přejíti bouři a oslabiti vášně. O to, zdá se, pečoval nejvíce při tomto dlouhém rokování za neustálého zmítání a nenadálých obratů, jež s dostatek vysvětlují se jeho nestálou povahou, různými vlivy, jaké působily v jeho okolí, a velikou, ač nejasnou náklonností k ideám pokrokovým. Ostatně dle obyčejného zvyku svého nemluvil ke všem touž řečí, a třeba nelhal ve vlastním slova toho smyslu, odstiňoval prohlášení svá tak, aby libila se různým tazatelům. Kdežto ve svých rozmluvách s nunciem slavně trval na vůli své, že neschválí žádné novoty, vyznával zase svému lékaři Cratonovi, že nikdy nepronásledoval nikoho pro víru a že neučiní tak ani ve stáří svém. Nebylo v tom odporu, ale těžko bylo srovnati tyto sliby, tlumočil-li je Crato nebo nuncius.

Stavové katoličtí stavše se jaksi rozhodčími situace vyzváním, kteréž učinili k nim rozkolníci, dosti neradi viděli odpovědnost, náhle jim připadlou. Nechtěli neposlouchati papeže, ale neradi by byli popudili své společníky sněmovní. Žádali za svolení, aby o otázce mohli poraditi se s arcibiskupem. Tento přišel u velikém průvodu,

[1] O věcech polských viz zprávu Tiepolovu v IV. dílu Alberiho. Srovnej též monografii Pilińského, Das polnische Interregnum von 1572—1573 [*Podrobné vypsání kandidatur cís Maximiliana II. a soupeře jeho pana Viléma z Rosenberka podal Th. Wierzbowski ve spise ruském* Двѣ кандидатуры на польскій престолъ *(1574–1575) Varšava 1889. V české literatuře historické poprve pojednal o těchto snahách rodu Habsburského V. V. Tomek v Čas. Čes. Musea 1851 (Srovnej Athenaeum 1892. str. 116.)*]

provázen kapitolou, třemi opaty, dvěma jesuity; laikové byli zastoupeni některými radami appellačního soudu, asi padesáti šlechtici a posly města Plzně, jediného to města katolického, jež mělo zástupce na sněmě. Antonín z Mohelnice byl velmi obratný; znal posluchače své a dávku hrdinství, jehož mohl se nadíti od nich. Otázka, pravil jim netýká se jich, jim nezbývá než spoléhati na císaře, připomenouti mu, že, jestli Habsburkové vládnou ještě v Čechách, katolíci nemálo k tomu přispěli; oni byli vždy strážci moci jeho, nežádají ničeho, důvěřujíce poctivému slovu jeho. — Maximilian, který byl by si přál, aby katolíci spojením svým s protestanty ho jaksi chránili u papeže, přijal rozhodnutí jejich velmi chladně, litoval velice roztržky, která stala se mezi stavy.[1]

Takový projev nelibosti způsobil na chvíli úžas mezi katolíky, kteří viděli se již ohroženi nebezpečnými kroky nepřátelskými. Hleděli vyhnouti se nesnázi. Vilém z Rosenberka žádal za nový odklad pro přátele své: proč by nepočalo se rokovati o proposicích královských dříve, než by došla konečná odpověď katolíků? Evangelíci odmítli dosti suše; léčka byla prohlédnuta: pokládáni byli za příliš zpozdilé. Z ruky do ruky, bez zápisu nesvolí peněz. — Katolíci ocitivše se v největších nesnázích, odpověděli konečně, že nejinak smýšlejí, nežli že utraquisté nemíní vzdáti se staré víry své, že chtějí šetřiti posavádních smluv a zachovati ku krajanům svým dobré přátelství, jehož nikdy neporušili. Byl to dvojsmysl. Když druhého dne Lobkovic žádal, aby přistoupili k většině a domáhali se na císaři svolení ku přeměně církve české, odepřeli docela.[2]

Evangelíci sklamáni byvše s této strany, obrátili se k Maximilianovi, žádajíce, aby dopustil stavům rokovati mezi sebou o věcech ná-

[1] Bratří zveličují zajisté příznivé úmysly Maximilianovy naproti kacířům. Za předchozích úrad obeslal prý arcibiskupa a dlouho s ním rozmlouval: »není-li on u příčině, že se to tak prodlívá, že odpověď straně pod obojí není dána, nelibost svou při tom oznamuje, a že by chtěl, aby se v pokoji snášeli, nebo nemůže proti pod obojím býti, sub una habent mandatum ecclesiae a druzí sub utraque habent mandatum Christi, a J. M. že neráčí býti ani proti Kristu ani proti církvi, protož rád by, aby k pokoji bylo směřováno« (Sněmy čes. IV. str. 396). — Jest na jevě, že tato řeč nebyla do slova tak pronesena, ale zdá se, že vyjádřuje dosti věrně mínění císaře, který snad hleděl brániti zakročování arcibiskupovu.

[2] Viz ve Sněmích českých jakýsi denník úřední o sněmování (IV. str. 311). Katolíci prohlašují, že otázka netýká se jich, že nemohou zakročovati ve věcech utraquismu. Srovn. diarium Sixta z Ottersdorfu, ibidem str. 326. — O zakročení arcibiskupově viz Borového Antonín z Mohelnice str. 224.

boženství. Na veliký hněv nunciův král jim to povolil (15. března). V listech svých ku papeži omluví se již obšírně: odmítnutí jeho bylo by způsobilo všeobecnou nespokojenost; čeho odvažuje se? Nikdy kacíři nesmluví se, a zmatek jejich bude tím zjevnější. Kdyby — což je nemožno — shodli se, zbude dosti času k zakročení; ať papež důvěřuje mu, nesvolíť k ničemu, co by škodilo prospěchům náboženství. — Výmluvností svou utišil poněkud nuncia, ale nicméně psal tento do Říma »ďábel je tak lstivý a chytrý, že za okolností takových usnadňuje často to, co pokládá se za velmi obtížné.« Proto nemínil zanedbati ničeho a se všech stran svolával na pomoc pány katolické, staré utraquisty, arcibiskupa, vyslance španělského, katolická knižata německá a j.

Všem pomocníkům těmto nebylo možná důvěřovati zcela. Nuncius zajisté nikdy nespoléhal mnoho na stranu staroutraquitistickou a prvními schůzemi sněmu byl v tom asi potvrzen. Když Lobkovic navrhl, aby císař požádán byl za svobodu konfesse augšpurské, protestoval nejvyšší komorník pan Jan z Valdšteina. Bylo to jako náhlé vyvolání minulosti, vyhaslých vášní a zastaralých předsudků: jako by tovaryš Rokycanův zabloudil mezi vrstevníky Kalvínovy. Jan z Valdšteina nenáviděl stejně novotářů jako katolíkův, život svůj s větší svéhlavostí nežli štěstím věnoval »udržení, rozvití a zdokonalení dobrého řádu starého křesťanství«; jinak byl muž poctivý, vzdělaný, neschopný nízkosti a hodný úcty. V odpověď na oslovení Lobkovicovo promluvil řeč velmi prudkou, v níž perně káral novoty, vnikající do království, žádal, aby věrnost zachována byla starobylým pořádkům a velmi rozhořčeně útočil na většinu. Osobní úcta k nejvyššímu komorníku zdržela odpor, ale ostrá kritika jeho přijata byla s význačnou chladností.[1] Sixt z Ottersdorfu, kancléř pražský, který náležel téměř téže straně jako Valdštein, ač méně nesnášelivý, pokusil se zmírniti jeho porážku prohlášením, že nikdo nepochybuje o dobrých úmyslech jeho; Valdštein dosti nevrle přijal tyto omluvy a po několik měsíců neobjevil se ve sněmě. Staří utraquisté ve šlechtě měli jen několik zástupců. Poněkud četnější byli mezi posly městskými; od povstání roku 1547 města byla pod přímým dozorem úředníků královských, jejichž bdělost, nezastavila-li, aspoň zadržela pokrok reformace. Ostatně konšelé

[1] Ibidem str. 322. Jan z Valdšteina pokoušel se zbuditi dávné vášně národní proti náboženství německému, ale starého záští bylo již zapomenuto. Srovn. str. 393—394.

městští a tudíž i poslové byli pečlivě vybíráni a voleni vždy ze strany nejmírnější; konečně města nezapomenula hrozného naučení, daného jim od Ferdinanda: zda mohou uškoditi sobě znova k vůli šlechtě, která nevzdala se žádného nároku svého, a která na témže sněmě roku 1575 neustávala v zášti svém naproti stavu městskému. Po některém však váhání města následovala stavů vyšších, ač bez velkého nadšení. Starý utraquism nebyl mocnějši v zemi nežli na sněmě. Když po několika měsících královský hejtman Starého města pražského pokusil se způsobiti demonstraci proti stavům, nepodařilo se mu to přese všecken důrazný nátlak, kterým chtěl získati souhlas svolané obce; pouze tři měšťané prohlásili se pro zachování staré víry.

S této strany tudíž lutheranům nebylo se obávati ničeho. Konsistoř namáhala se velice, prosila arcibiskupa, prosila císaře, ale dostalo se jí tvrdého odmítnutí. Jen s tíží obdržela slyšení u Maximiliana, jenž ji propustil nemilostivě: nejste horcí ani studení, jděte pryč a dejte mi pokoj. — Kdybychom užili moderní mluvy parlamentarní, levé centrum bylo pohlceno od vlastní levice, ale vůči ní nebezpečnější a hroznější byla krajní levice, silná osobní důstojností členů svých a styky svými s cizinou, totiž Jednota bratrská.

V ní menšina skoro výlučně ze šlechty složená byla by ráda společně šla s lutherany, ale duchovní mnohem víc odporovali ústupkům, a kněži v Jednotě měli úkol mnohem důležitější, než v druhé straně pokrokové.[1] Správcové Jednoty přibyli do Prahy dohlížet k událostem, Jakub Veliký, Jan Javornický, Isaiáš Cibulka, Jiří Strejc, Ondřej Štefan a j Někteří z nich klonili se zřejmě ke kalvinismu, většina účastna byla rokování, v němž jednalo se o otázce, sluší-li přijmouti konfessi augšpurskou. Nebyli nijak překvapeni, ježto znali velmi jasně rozdíly, dělící je od lutheranů: postavení jejich bylo určité: Ondřej Stefan byl jedním z hlavních spolupracovníků Blahoslavových, skoro všickni ostatní potýkali se s Augustou, a svěží ještě upomínky na tyto zápasy zůstavily v srdcích jejich jistou ne-

[1] Vypravování bratří, ač dost opatrné, vyznačuje přece dosti jasně tyto různosti. [*Pan Karel z Bibersteina, jeden z členů velikého výboru zvoleného k vypracování nové konfesse, ve sporu s pány bratrskými »správců bratrských dotýkal štípavě, že pány vládnou a jim rozkazují, a kdyby jich nebylo, že by snadně srovnali, dotýkal i pýchou, neústupností.« Sněmy čes. IV. str. 423.*] Nebýti odporu starších, spojení bylo by se stalo, jako stalo se později, když vedení Jednoty dostalo se do rukou šlechty v událostech r. 1609. Viz Sněmy české IV str. 405, 407 a j.

důvěřivou příkrost. Přední náčelník Jednoty Jan Kalef došel velké vážnosti hrdinností svou v době zkoušky. »Pravdy boží statečným byl obhájcem až do smrti,« praví letopisec. Opětovně prokázal pevnost svou: o dvě léta později roku 1577 neváhal vyobcovati z církve dva členy z onoho rodu Krajků, který byl stálým ochráncem Jednoty a pod štítem svým uvedl ji do stavu panského. Kalefa nezdržel ani vděk ani hněv šlechty. Tento muž spravedlivý nevymykal se nikdy povinnosti své, a marně bylo by nadíti se kolísavosti jeho nebo slabosti. Průběhem jednání laikové několikrát vzeprou se proti příliš přísné správě jeho, stěžují si na jeho nesmířlivost; vždy však sklánějí se před pomazaným Páně, a on až do poslední chvíle zachovává nejvyšší vedení strany své.[1]

Z chování takového radovali se katolíci i rozdmychovali co nejvíce různice evangelíků. Již r. 1571, když roznesla se pověst, že bratří spojili se s lutherany, mnozí stavěli se uraženými: Jak, tito zbožní žáci Kristovi, kteří bez slabosti obstáli v tolika zkouškách, nyní zrazují pravdu! — Maximilian chopil se téhož úskoku, velmi obratně užil lékaře svého Cratona, jehož dobré styky s Jednotou nevzaly ujmy polemikou jeho s bratrem Blahoslavem. — Proč by přistupovali ku konfessi augšpurské, když jejich jest daleko lepší? U protestantů německých není řádu ani kázně. Kladl důraz na odchylky dogmatické: lutherani učí, že tělo Spasitelovo trvá ve svátosti večeře Páně s chlebem, vy však, že tělo Páně je chléb, a vy byste společně šli s nimi? V či prospěch? Císař jest vám velice nakloněn; několikrát chválil vaše vyznání víry. — Našeptávání zračilo se v závěrku, jenž nezůstavuje, tušním, žádné pochybnosti o našeptavači a o účelu jeho napomínání: mnohem lépe učiníte, místo abyste se spojili proti králi

[1] [*O účastenství duchovních správců, zvláště br. Jana Kalefa při jednání pánů bratrských v poradách sněmovních roku 1575 hojné a zevrubné zprávy zaznamenány jsou v XI. foliantu archivu bratrského, jenž jediný jako vzácný klenot chová se v českém museu (sign. 2. G. 10). Zvláště důležity jsou tu podrobné zprávy br. Daniela Jindřicha Švarce ze Semanína, čilého jednatele a bystrého pozorovatele událostí za doby předběžného jednání o konfessi čes., kdy br. Kalefovi pro těžkou chorobu oční nebylo možná vydati se do Prahy. Později v měsíci červnu br. Švarc upozorňuje br. Kalefa na »praktiky vlaské«, že císař jest již jiné mysli i vůle než prve, rád by byl rozdvojení, aby příčinu měl nepovolovati k tomu snesení. In summa o císaři co jest a co myslí, těžce se kdo domysliti může (Sněmy čes. IV. str, 436. Jiné zprávy zaznamenány jsou od br. Kalefa a Ondřeje Štefana. Zápisy bratří o sněmování a listy o událostech za sněmu r. 1575 uveřejněny jsou ve Sněmích čes. IV. str. 392 - 469.)*

s protivníky jeho, když vynasnažíte se zasloužiti sobě milost jeho odročením všeho toho lichého rokování a projednáním proposicí královských.[1]

Crato poněkud se změnil od roku 1571, kdy tak důtklivě radil bratřím, aby přistoupili ku konfessi augšpurské. Zdaž obrácen byl odpovědí Blahoslavovou? Byl by to velmi vzácný zjev, a jakkoli vážíme si výmluvnosti učeného biskupa, taková domněnka jest pravdě nepodobna. Snad vzdaloval se lutheranů tím více, čím větší převahy nabývalo u nich přísnější pravověří; ukrutnosti kurfiřta Augusta saského naproti tajným kalvinistům zajisté se mu nelíbily, a nepřál si, aby podobný řád zaveden byl i v Čechách. — Lékař kurfiřtův Peucer, zeť Melanchtonův, byl jat a držán dvanácte let ve velmi krutém vězení. Crato, jenž byl upřímným přítelem jeho, nadarmo žádal v Drážďanech, aby puštěn byl na svobodu, ani Maximilianovi nepovedlo se to. Chci za služebníky své míti jen lidi, kteří věří, čemu já věřím, řekl kurfiřt. Nemám žádné moci nad svědomím, odpovídá Maximilian, a nemám práva nutiti někoho k víře jeho. — To je mé poslední slovo, odpovídá suše August. — Těmito příhodami vysvětlí se mnoho úvah. Buď jak buď, upřímnost doktora Cratona jest nade vši pochybnost, oznamoval bratřím slova císařova, ozdobiv je snad poněkud.

Zda měl příčinu, aby věřil jim do písmene? — To jest jiná věc. Maximilian, jenž dle Cratona byl tak velice náchylen k bratřím,[2] v jiné chvíli přiznává se, že nečetl jejich konfessi, ba nevzpomíná si ani, zda mu byla podána.[3] Sotva že zbavil se nesnází sněmu, již obno-

[1] Zápisy bratří str. 396—398.

[2] Za rozmluvy ve Znojmě řekl prý Crato císaři: »Milostivý císaři! mezi těmi všemi reformacími a což jich koli odstoupilo od římské církve, já nenalézám žádné podobnější býti první církvi apoštolské, quae faciem primitivae ecclesiae repraesentaret, tak jakž se z psaní apoštolských i skutkův vyhledati může, jako jest fratrum Valdensium seu Piccardorum.« Na to J. M. C. odpověditi ráčil: »Tak jest, pravdu pravíte, Crato, aniž my nenalézáme.« Sněmy čes. IV. str. 397.

[3] Pan Jan z Žerotína obeslán byl k císaři; tento vzal ho k sobě do vozu i jeli spolu a mnoho císař tu s pánem mluvil, až i to mezi jinými věcmi: »slyším, že poně pikharté již od konfessí své pustili a k těmto pod obojí přistoupili;« řekl mu pán z Žerotínu: »Milostivý císaři! aby od konfessí své měli bratří pustiti, nic o tom nevím, žádají oni při své konfessí zůstaveni býti a svých řádích.« ... Dí císař: »Co pak tomu páni Pražané říkají? oni se hlásají, že jsou praví husité a také při svém náboženství zůstávati chtějí;« řekl pán z Žerotína: »Bratří, kterýmž pikharté říkají, ti jsou, milostivý císaři, praví husité, oni to náboženství v čistotě mezi sebou

vuje staré dekrety proti bratřím.[1] V skutečnosti hlavním přáním jeho bylo, aby nezavdal příčinu k nespokojenosti dvoru papežského, a zjevně nepopudil protestantů českých. Nejlepším prostředkem k tomu jest roztrhnouti je, pak bude mu snadno nalézti konečnou odpověď naprosto odmítavou; znenáhla trpělivost stavů se vyčerpá, sněm se rozejde a získán bude čas. Většina brzo prohlédla tuto taktiku a nechtěla nijak poskytnouti Maximilianovi záminky, které očekával.[2]

Nejlepší odpovědí na výčitky bezvládí jí neustále ve tvář metané, bylo upravení společné konfesse, již král byl by přinucen schváliti. Nebylo v ní nic, co by odstrašilo bratry, kteří vždy co nejvíce vychvalovali theology vittenberské. Na neštěstí v nevědomém zápalu svém lutherani dali se do sporu s nimi: pokusili se provésti věc hrdým bojem, chtěli strhnouti na svou stranu sněm a pokřikem stranníků svých potlačiti váhání Jednoty. Později ukázalo se, že nebyli tak prudcí, jak se tvářili: v nejvážnějších otázkách velmi pronikavě změnili způsob svého názoru; vůbec všickni tito laikové starali se dosti málo o subtilnosti dogmatické a nechápali ani dosti jasně význam formulí, o něž byl spor. Ale nehledíme-li k tomu, že tato lehkomyslnost a tyto náhlé obraty nelíbily se bratřím, ani ústupky většiny, učiněné s neochotou a popírané, sotva že zdály se získané, nezvítězily nad předsudky jejich. Mimo to mezi stavy byla strana, Jednotě velmi nepřátelská, která strojila jí léčku; Vřesovec, Španovský a přátelé jejich, když byli marně pokoušeli se o vyloučení

zachovali až posavad, o čemž v konfessí své a předmluvě na ni V. C. M. podané široce vypsali.« Řekl císař: »Tedy mají pikharté svou konfessí?«, odpověděl: »Milostivý císaři! mají, však ji V. C. M. i kancionál německý podali.« Dí císař: »O kancionalu víme, než konfessí aby nám dána byla, nepamatujeme se a rádi bychom ji viděli.« Pan Pruskovský tu připomenul, že jest podána a že někde v Vídni zůstala.« Takž císař: »může býti, že jest tam, ale abychom v ní čtli a ji měli, nepamatujeme.« Ibidem str. 425.

[1] Bratří byli ducha prostého, i oddávali se lehce illusi. Jinak nemohu si vysvětliti naděje, jež několikrát skládali v Maximiliana. Okolo r. 1557, to jest v době jeho největšího zápalu protestantského, již nedobře o nich smýšlí jako pravý lutheran; později víra jeho ochladne: může-li to býti důvodem k domněnce, že chýlí se k sektě nejradikalnější?

[2] Postavíme-li se na toto stanovisko — a celý souhrn rokování, tuším, vyžaduje toho, — chování lutheranů k bratřím vysvětlí se mnohem snadněji a jest daleko méně odporné. Myslí se vždy, jako by lutherani byli ovládali situaci: v skutečnosti nebylo toho nijak, jak dokázaly události. Bylo třeba dobývati svobody a proto spojení všech rozkolníků bylo potřebno.

její ze strany protestantské, neskrývali zlých záměrů svých a svého úmyslu, vykořistiti svobod dobytých proti menšině. Bratří zveličovali si poněkud tento odpor a neprávem připisovali jej celé straně lutheranské. Jsouce na polo kalvinisty, ač bránili se tomu, byli vědomi lichého postavení svého, zdvojnásobovali požadavky a ustupovali tou měrou, jak druzí postupovali; rádi zůstávali pro sebe, vyjednávali přímo s císařem, nepozorujíce, že takto protivníkům svým dávají zbraň proti sobě. Na nesmířlivost jejich vůdcové sněmu odpověděli úskokem, porušili sliby své, dvakrát proměnili znění předmluvy na konfessi: bratří měli se na pozoru, odhalili lež a vším právem rozhořčeni byli pro tuto zradu. Roztržka zdála se nevyhnutelná. Veliká byla radost v táboře katolickém. »Bez bratří,« těšili se, »oni sami nic nezjednají.« — Lutherani, než by přijali zodpovědnost za zjevnou roztržku, raději přijali konečně výminky bratří. Dne 18. května po jednání, které takto trvalo po více než dva měsíce, odebrali se k Maximilianovi, aby mu předložili výsledek úrad svých.

O návrhu konfesse, sepsaném od professora university Pražské Pavla Pressia a písaře Starého města Pražského Krispina, bylo jednáno nejprve ve výboru osmnáctičlenném, po vážných změnách schválena v plném sněmě. Tak povstala proslulá konfesse z roku 1575 známá pode jménem »české konfesse«. Dosti krátce byla sepsána s patrnou péčí, aby co možná vyhnula se otázkám sporným. Je to často dosti temná a někdy sobě odporující směs učení lutheranského a bratrského. Vliv bratří patrný jest zvláště ve dvou podstatných kusech, o večeři Páně a o ospravedlnění skrze víru. — V eucharistii věřící dostává pravé tělo a pravou krev Spasitelovu. — Bylo to učení Melanchtonovo, ale blížilo se zvláště k učení Kalvínovu; universita vittenberská znamenala hned nejasnost článku a možný výklad o svátostech. — Co se týkalo ospravedlnění skrze víru, konfesse, uznávajíc celkem působení milosti boží, nebyla také jasná, a výklady, provázející dogma, oslabovaly je patrně. »A tak posvěcení, obnovení anebo znovuzrození člověka skrze víru a Ducha sv. jest, když skrze víru Krista Pána účastni býváme učinění Krista a všech jeho zásluh a tak před Bohem dokonale spravedliví, tu ihned spolu skrze též účastenství a společnost Krista Pána vylévá se na nás, jakožto živé oudy jeho svatého těla, Duch svatý, kterýž nás posvěcuje a obnovuje, abychom začátečně svatí byli a umírajíce všelikým zlým žádostem těla, již Bohu živi jsouce zase vždy a vždy nabývali oné první Adamovy potracené sva-

tosti, kteréž teprve dokonale dojdeme v životě věčném.«[1] Víra sama je spasitelná, a Kristus se nám daruje pod tou jedinou výminkou, jestliže toliko v něho srdcem věříme a doufáme, »není ona a nemůž býti při člověku mrtvá, ale ustavičně působí nový a věčný život, mrtví zlé všeliké žádosti . . . neb jakž oheň bez horkosti a slunce bez blesku, tak i víra pravá a Krista účastná bez obnovení, bez lásky a tak bez mnohých dobrých skutkův nikoliv a nikdy býti nemůže.«[2] Není dobrých a svatých skutků než ty, které z víry pravé pocházejí a jsou z ovoce Ducha svatého; ctnosti těch, kteří nemají víry, jsou hříchy; ale kdokoli zanedbává dobré skutky a odevzdává se zlu, odvrací Ducha sv. a takto zapuzuje a zahání víru, neboť není možná, aby mohl vzývati Boha s důvěrou a nadějí, se srdcem radostným a pokojným.

Většina stavů přijala opravy navržené od bratří, neuváživši docela přesně význam jejich, ale cizí lutherani byli dosti málo uspokojeni tímto narovnáním, v němž opravdu tak jasně bylo pozorovati mravní a praktické předsudky Jednoty. Bratří však ani po těchto změnách nechtěli přistoupiti prostě a přímo ku konfessi české, prohlásili jen, že chtějí kráčeti společně s druhými protestanty.

Tato zevnější shoda stačila docela evangelikům přiměti krále, aby nevytýkal jim vnitřních roztržek jejich. Zároveň s konfessí svou stavové evangeličtí předložili králi plán o znovuzřízení církve české. V čele jejím konsistoř, složená z administratora a konsistorianů, bude volena od stavů; vedle ní budou defensoři, laikové zvolení rovněž od sněmu, jejichž úkolem bude dohlížeti nad ní a chrániti jí. Konsistoři obecné podřízeny budou konsistoře krajské. Jmenování farářů na dále náležeti bude patronům, ale musí býti schváleno od moci církevní. Kněží svěceni budou od administratora.

»Také, nejmilostivější císaři«, zněla žádost stavů, »kdež jsme položeni byli, jako bychom ne všickni se u víře snášeli a zvláště páni a přátelé naši milí, kteříž z Jednoty bratrské se jmenují: protož se vší poddanou poníženosti V. C. M. oznamujeme, jakož jsou oni předešlých let konfessí svou V. C. M. podali, a aby při ní zachováni byli, ve vší poníženosti V. C. M. jsou žádali, že my jich, poněvadž se ve všech podstatných artikulích s tímto naším podávajícím vyznáním víry naší křesťanské snášejí, od náboženství jejich utiskati

[1] Sněmy české IV. str. 189.
[2] Ibidem str. 190.

nemíníme a společně jednomyslně V. C. M. poníženě žádáme, že nad námi všemi svou milostivou a ochrannou ruku držeti a nám, abychom v náboženství našem křesťanském volně a svobodně pánu Bohu sloužiti mohli, toho milostivě přiti ráčíte« (18. května 1575).[1]

Maximilian přijal evangelíky s ironickou laskavostí: nezaháleli prý ale pracovali a toho drahně sepsali, popřejí zajisté i jemu několik dní k uvážení. — Dle obyčejné taktiky své žádal za radu papeže, kurfiřta saského, Jana z Valdšteina; bylo úplně zbytečno dožadovati se odpovědí napřed již dobře známých, ale císař získal tím vždy několik dní. Konsistoř utraquistická prudce dotírala na pokrokáře, viníc je z odboje, ježto chtějí králi odníti jmenování nejvyšší církevní rady české: nedbáno toho. Odpověď katolíků, ač nepřekvapovala více, byla aspoň velmi obratně sepsána, aby dotkla se poněkud Maximiliana: připomínali mu přísahy jeho, prosili ho, aby nepoškodil moc svou ústupky odbojníkům a opatrně dávali na srozuměnou, že budou-li dohnáni k nejhoršímu, i oni mohou jako druzí zamítnouti rokování o proposicích královských.[2] Papež nezůstával nečinný, posílal list za listem, obraceje se ke všem, kteří dle mínění jeho měli nějaký vliv, mezi jinými k vévodovi bavorskému: tento omlouval se, že nezná nikoho v Čechách, že styky tohoto království s říší německou jsou velice skrovné.[3] — Jestliže však kurie neměla hojných důvěrníků v Čechách, měla jich dosti v Polsku a v Německu.

Maximilian, zaskočen byv se dvou stran, neodpovídal. Dni míjely a nic se nedělo. Situace ta nemohla však déle trvati. Mysli rozčilovaly se rychle. Páni obou stran přivedli služebníky své a něco lidu ozbrojeného: kdyby hádka povstala mezi služebnictvem, mohl snadno strhnouti se boj pouliční. Kazatelé rozněcovali vášně: jednou na Slovanech administrator kněz Jindřich Dvorský z Helfenberka, tajně obrácený ku katolictví, ale na rozkaz arcibiskupův vydávající se za utraquistu, »poněvadž by mohl více prospěti katolickému náboženství, kdyžby skryt zůstal«; po druhé mistr Václav Franta z Plzně, jenž v metropolitním chrámě na hradě Pražském přirovnával lutherany k šelmě ze zjevení. Protestanté trpce stěžovali si, a nebýti úcty, kteréž u všech stran požíval Vilém z Rosenberka, snad byla

[1] Ibidem str. 185.

[2] Ibidem str. 213.

[3] Praesertim cum regnum sit illud a communibus imperii romani negotiis plane remotum. Doklad u Reimanna str. 267.

by strhla se půtka. Evangelíci obviňovali katolíky z nejhorších záměrů. V Praze bylo drahně cizinců, hlavně Vlachů, kteří stáli pod zvláštní ochranou jesuitů: tito byli podezříváni, že obmýšlejí noc svatobartolomějskou; vypravováno, že v kázaních svých vynášejí vévodu z Alby. Jednou v noci na klášteře sv. Jakuba po třikrát zazvoněno; nejspíše že zvoník byl opilý: hned celé město bylo vzhůru.[1] Katolíci na žaloby odpovídali žalobami, tvrdíce, že evangelíci strojí se k řeži a ukládají o sesazení Maximilianovo. Bratří, kteří chtěli se asi usaditi, veřejně konali svá shromáždění v Praze na pohoršení jedné části obyvatelstva, slavně otevřeli opět sbor svůj v Mladé Boleslavi, zavřený na výslovný rozkaz Ferdinanda I., ba i mnozí protestanté vinili je z ukvapenosti a neopatrnosti.[2]

Většina, unavená a rozmrzelá zlou vůlí dvoru, byla odhodlána nedbati již ničeho. Mezi posly sněmovními a králem udál se výjev neslýchaně prudký: Lobkovic Maximiliana vinil výslovně ze lži.[3]

[1] Gindely, Geschichte der böhmischen Brüder II., str. 166.

[2] [*Mimo Prahu, kde na Šmerhově a jinde na dvou místech bratří mívali shromáždění a kázaní za velikého shluku šlechty i lidu, a mimo Ml. Boleslav, kde vedle znovu otevřeného sboru v starém klášteře minoritském zřízen byl nový sbor, kam lidí jen se hrnulo, podle žaloby konsistoře utraquistické bratří schůze své a posluhování u velkém počtu nejen po domích, ale již i v kostelích činili ve vsi Vidimi na zboží pana Jiříka Hrzaně z Harasova, ve vsi Nechanicích na zboží pana Mikuláše Pecingara, ve vsi Stěžeřích na zboží pana Šťastného Pravětického z Pravětic, ve vsi Boharyni na zboží dědiců pozůstalých po nebožtíku panu Jistřibském, ano i v městě Turnově v jednom domě sbor sobě vnově zarazili. V okolí Prahy sbory bratrské byly v Čičovicích, Nižburce, Dubči a na Tuchoměřicích, kde sídlo míval správce sboru pražského* (*r.* 1575 *r. Václav Preis*). *Viz Sněmy čes. IV. str* 432 *a* 434]

[3] Skutek je tím památnější, že Lobkovic byl nejvyšším sudím zemským, to jest držitelem jednoho z předních úřadů. — Diarium Sixta z Ottersdorfu str. 353. — Vypravování bratří jest úplnější. Císař prý stěžoval si do stavů, že »se tak lenivě a ospanlivě sněmuje«; pan z Rosenberku omlouvá stavy: věci, o nichž se rokuje, jsou veliké a zasluhují, aby vážně byly projednány. Maximilian odpírá, nikdy prý nepronesl slov jemu připisovaných: »a vás, pane sudí, ptám se, slyšel-li jste vy to od nás, abychom to mluvili a ovšem stavům vzkázati měli?« K tomu pan sudí odpověděl: »Jáť za jiné, nejmilostivější císaři, nemám, než že jste tak ráčili mluviti, a tak sem já také slyšel«. I odepřel císař, že jest toho nemluvil, aby on sobě stěžovati měl, ale že některé osoby z stavu rytířského sobě stěžují, že se lenivě a ospanlivě sněmuje, »ale abychom měli mluviti, že my sobě stěžujeme, toho není a tomu odpíráme«. Tehdy pan sudí řekl: »V. M. nejmilostivější císaři, ráčili ste mluviti«. I odpověděl císař s velikým hněvem a s proměnnou tváří: »My se odvoláváme na tyto, kteříž také přítomni byli, že sme tak nepravili«. I řekl císař

Císař očekávaje, že vášně poněkud ochabnou, potěšil protestanty několika laskavými slovy a propustil je na žně (6. července — 16. srpna).

Když sněm opět se sešel, císař, jehož zdraví sláblo vůčihledě, měl nový důvod šetřiti stavů, ježto chtěl, aby nejstaršího syna jeho Rudolfa přijali za krále Českého, ale málem byl by příliš draze zaplatil hlasování jejich odcizením si stolice papežské. Chopil se opět svých úskoků, zahrnoval evangelíky lichotami a poklonami, svou mírnost a zdlouhavost svaloval na katolíky, s druhé strany nunciovi vymlouval se, že sliby mu byly vynuceny, chlubil se svým odporem a velice výmluvně ujišťoval dvůr římský o pravých záměrech svých. V prvních rozmluvách svých s protestanty po prázdninách byl velice chladný, nepochybně aby zmírnil poněkud jejich požadavky a usnadnil narovnání. Ale nechtěl nijak zastrašiti je úplně; bál se velice nevole jejich, a kdyby je popudil, sám první byl by potrestán sklamáním jejich: nedostal by ani peněz ani usnesení očekávaných. Protože běželo mu zároveň o to, aby chránil zodpovědnost svou vůči papeži a aby jasně dokázal, že má ruce vázané, podněcoval tajně evangelíky a dovedl takto získati znovu důvěru jejich, čímž chtěl učiniti je povolnějšími.

Podniknutí bylo nebezpečné a nenehodné věku, kdy skoro všickni panovníci chlubili se učitelem svým Machiavelim. Maximilian provedl úkol s obratností největší, která nebyla by nedůstojna Kateřiny Medicejské; celkem dosáhl svého cíle, poněvadž obdržel od sněmu, co chtěl, aniž rozhněval si katolíky. Na neštěstí bývá poněkud neobratno býti příliš obratným; za nedlouho všecky tyto chytrosti neoklamou již nikoho a neodvratně o důvěru připraví ty, kdo jich užívají. Královská moc z této krise vyšla velice seslabená; rozkolníci, které podvedla, neprominuli jí sklamání svého a katolíci, jež postrašila, vzpomínali jen na postrach svůj. Zůstala osamocena mezi stranami, jichž nedovedla rozsouditi, a stala se

k panu Španovskému: »Slyšeli-li jste vy nás tak praviti?« A on cosi odpověděl, že žádný neslyšel co a všecken se bál. A když pan sudí přece na svém stál, že jináč neslyšel, než jakž stavům oznámil, řekl císař: »Již tedy, kdyžkoli budem míti s vámi mluviti, musíme při sobě svědky mívati proti vám, budeme-li chtíti práví zůstati.« (Sněmy české IV. str. 443.) — Otázka sama o sobě nebyla příliš důležitá, a možná, že stal se nějaký zmatek, tím spíše, že král česky mluvil velmi špatně; ale výjev je význačný. Chování pánů katolických nebylo mnohem uctivější nežli chování evangelíků.

hříčkou jejich. V tomto zápase, kde nebylo vítězův, ona jediná opravdu byla přemožena. Sněm roku 1575, ačkoli stavové nedosáhli splnění všech žádostí svých, jest přece odvetou za rok 1547 a předzvěstí ponížení Rudolfova a Matiašova.

Dne 21. srpna Maximilian zpravil o záměrech svých Bohuslava z Lobkovic: »Pane sudí, nebudete míti dobré odpovědi a nebudete se stavům líbiti, ale tím sobě nedejte nic překážeti, buďte stálí a nepřestávejte na ní, nebo já musím tak učiniti, aby se tak Římanům dosti mohlo státi.«[1] — Druhého dne přijal posly sněmu: není prý mu možná schváliti novou konfessi, ježto vázán jest přísahami svými, a ona odporuje starému učení utraquistickému. Ostatně co by prospělo schválení její, ježto ani tím neobnoví se jednota náboženská v zemi, a bratří na dále chtějí tvořiti církev zvláštní. K čemu konečně tyto novoty? Stavové nemají až posud proč stěžovati si do něho, nepronásledovalť nikoho pro náboženství a neučiní tak ani příště — Ani bez tohoto nepřímého pokynu evangelíci nebyli by se spokojili odpovědí touto: zamítli námitky královy a žádali za rozhodnutí určitější

Maximilian zmírnil brzo řeč svou. Jediná věc jest prý mu proti mysli, totiž úřední ujištění, zapsané do desk zemských, protože jeho pověst a povaha slavnostní zbudily by roztržku s dvorem papežským.[2] Avšak pouhé ujištění takové bylo by poskytlo prote-

[1] Sněmy české IV. str. 447.

[2] Ve středu na den sv. Bartoloměje (24. srpna), když přední náčelníci evangelíků se sešli, objevil se mezi nimi Reyhart Štrejn, president komory dvorské, s poselstvím od císaře. Prosil jich, aby nežádali odpovědi veřejné a před sněmem, a to z těchto příčin: »nejprve, že ustavičná psaní o to sobě činěná od papeže má, aby toho nijakž nedopouštěl, čeho stavové žádají, pod klatbou; druhé, že od krále hišpanského, od krále franského, od kurfiřtů duchovních tolikéž, jestliže toho dopustí zde království tomuto, jakožto hlavě, že potomně okolní jiné země jakožto oudové témuž chtíti budou, a tak že nemalé roztržení by přišlo; slibujíc král hišpanský J. M., jestliže toho nedopustí, synům jeho dvěma, které v Hišpanii má, po smrti své znamenité dvoje království dáti; kurfiřtové pak duchovní slibují, že chtějí J. M. druhým dvěma synům největší dvoje biskupství dáti: a tak kdyby to dovolení J. M. stavům na žádost jich stalou publice do sněmu jíti a vepsáno býti mělo, poněvadž se sněmové tištění ven z země, sem i tam, roznášejí, že by snad potomně i těm osobám to se dostati mohlo, a tak tudy že by dědicové J. M. i J. M. o to přijíti musili. Ale že jim J. M. C. milostivě připovídati ráčí, všecko to, což stavové pod obojí při J. M. žádají, milostivě dovoliti, a nad to výš toho jim milostivě i majestátem svým potvrditi, tak aby on i budoucí králové čestí nemohli jim stavům pod obojí v tom žádné překážky činiti, a podle toho i král Rudolf, aby od sebe týmž způsobem stavům takovouž konfir-

stantům úplné bezpečnosti, uchránilo je ode všelikého obratu štěstí a vytrhlo z lichého postavení, v němž potáceli se od dávna. Nejprostší opatrnost velela jim neustupovati v tomto kuse. — Diplomacie králova zvítězila posléze nad obezřelostí jejich.

Několikrát obeslal nejvážnější členy opposice; v těchto soukromých rozmluvách užíval všech vlastností ducha svého, otvíral jim srdce své: dostanou vše, čeho si přejí, jen ať nežádají veřejného závazku, úřední listiny. Zatím co získával takto stavy a zahrnoval je slovy laskavými a kropil je svěcenou vodou dvorskou, nunciovi chlubil se pevností svou. Vyslanec papežský blahopřál mu, vyzývaje ko k vytrvalosti. Císař skromně přijímal tyto poklony: řekl jsem vám, že vše půjde dobře; třeba jen býti trpělivým a postupovati obezřele; jinak nepořídí se nic s tímto národem.[1]

Evangelíci tušili velikou zpozdilost, ku které jim se radilo. Dožadovali se stále smlouvy, listiny: protože král má vážné pohnutky šetřiti mocí katolických, netrvají prý na konečném závazku; ať jim jen slíbí — písemně — že kněží jejich nebudou znepokojováni až do sněmu příštího, kdy počne opět rokování. — Císař nebyl neochoten přistoupiti k záměru jejich; bylť z oněch dlužníků, kteří myslí, že vyvázli, když odložili propadnutí směnky. — Naopak katolíci, administrator, Jan z Valdšteinu, křičeli, pokládajíce se za podvedené. Maximilian vykořistil zakročení jejich. Dne

mací aneb certifikací učinil, a stavové že budou moci na tom přestati, a jiní národové nebudou věděti ani tomu rozuměti, jakým způsobem stavům pod obojí toho od J. M. C. dovoleno jest... Co se pak konsistoře pražské dotýče, J. M. že laskavě žádati ráčí, abychom se o ni nedrali. Jakoukoli sobě stavové konsistoř nařídí, že jim toho J. M. též dovolovati ráčí, nebo s touto že nic nesvedou, a zvlášť, poněvadž ustavičně vždycky o to, aby zkažena nebyla, papeže stará. A když se jí žádný spravovati nebude, sama pomalu že zhyne, a zemrouc tito stavové že budou moci sobě to, jak budou chtíti, naříditi.« (Sněmy české IV. str. 452.) — Není proč nevěřiti tu v upřímnost Maximilianovu, a o takové vůbec rozřešení zjednána shoda. — V poselství presidentově je však jedno místo temné: císař nabízí schválení svého prohlášení i »majestátem svým«. — Gindely překládá Majestätsbrief, a bylo by ode mne dosti odvážné, popírati překlad jeho. Však jak lze tato slova srovnati s kontextem? Dlužno-li věřiti, že Maximilian učinil chybu, která lehko vysvětlí se jeho neznalostí češtiny? Či jde o tajný list, jakým na příklad bylo prohlášení Poděbradovo biskupům? Však jisto je nade vši pochybnost, že nemůže býti řeči o závazku úředním a veřejném.

[1] Reimann, str. 272.

2. září obeslal Lobkovice a devět osob ze stavů,[1] počal opět stěžovati si: chtějí listinu, ale pak nemají důvěry veň a zda podepis jeho platí více než slovo jeho? — Či v podezření mají úmysly synů jeho? — Oni ovšem jsou katolíky, ale vědí, čím povinni jsou otci svému a nebudou jednati proti vůli jeho. Na pravdu jeho a podle dobrého svědomí jeho nechť nepochybují o něm; kdyby někdo utiskoval protestanty, ať jen obrátí se ku panovníku svému, ví, že ruka boží těžce dopadá na krále křivopřísežné. — Narážka na Karla IX. byla patrna a nebyla nepozorována.[2]

Poslové neodolali této mocné výmluvnosti a přemluvili ostatní stavy. Slibům Maximilianovým při nejmenším nedostávalo se určitosti. Vztahují-li se také na Jednotu bratrskou? Pochybnost byla arci možná, ale bratří byli získáni,[3] a lutherani, dosti nespokojeni jsouce úlohou společníků svých, nestarali se o bezpečnost jejich. Staré řevnivnosti stavův obnovily se; měšťané stěžovali si právem do stavů vyšších a tito uráželi se jejich smělostí. Mnoho šlechticů bylo unaveno tímto nekonečným sněmováním, téměř všickni toužebně si přáli vyhnouti se zřejmému odboji. Raději nechtěli příliš hluboko pouštěti se do věci. Poselstvo evangelíků s poděkováním odebralo se ku krali a patnácte defensorů bylo zvoleno k zabezpečení svobody vyznání protestantského.[4] Po několika dnech Rudolf přijat byl za krále (7. září) Českého. Stavové nepomyslili ani na změnu přísahy korunovační: Rudolf přísahal ve jmenu panny Marie a svatých, co neučinil Maximilian, a přijal slavně svátost oltářní u přítomnosti katolíků.[5]

[1] [*Mezi desíti osobami stavovskými, kterým cís. Maxmilian učinil toto ústní ubezpečení, nebyl účasten žádný člen Jednoty bratrské.*]

[2] Sněmy české IV. str. 460.

[3] Do této asi doby klade se zajímavý výrok Maximilianův. Bratr Švarc potkává se s Cratonem a radostně oznamuje mu dobré zprávy došlé z hradu: »Vím o tom,« odpovídá Crato, nebo po odchodu stavů byl jsem u J. M. a mezi mnohými řečmi J. M. C. ráčil říci: »Quomodo illis hoc denegare possem, cum ego sim ejusdem religionis?« (Sněmy české IV, str. 454.) — Jakého náboženství? mohli bychom se tázati. Zajisté víra Maximilianova nebyla živou vírou, o níž mluvili bratří.

[4] Pouhé ústní prohlášení Maximilianovo přestávalo celkem na neurčitém slibu snášelivosti a na svolení, aby zvolen byl jistý počet defensorů pro věci náboženské (Sněmy čes. IV, 239); zároveň potvrzovalo závazky královy ku katolíkům a zahrnovalo v sobě zachování konsistoře.

[5] Možná však, že při obřadu posvěcení vynechána byla otázka tradicionalní: »Vis sanctis ecclesiis, earumque ministris tutor et defensor esse« (Ibidem str. 265).

V posledních dnech sněm jednal o rozličných věcech. Stavové usnesli se o celé řadě opatření, jimiž rozmnožen vliv jejich na vládu, rozšířena moc jejich nad poddanými. Výminky uložené Rudolfovi byly již těžší než kapitulace, ku které svolil Ferdinand za Maximiliana. Jiné nálezy zapezpečovaly samostatnost soudů zemských, zapovídaly cizozemcům v městech se osazujícím kupovati statky pozemské, pokud nebyli pořádně přijati do země, Čechům obnoveno privilegium krále Vladislava, dle kterého jim výlučně vyhrazeny úřady vrchních hejtmanů v knížectví Slezském, jakož i v jiných knížectvích jakožto v Svídnickém, Javorském, Hlohovském a Opavském, též v markrabstvích Lužických a v Šeštiměstech fojtův a j. Žaloby poddaných na vrchnosti stávaly se nesnadnějšími. Měšťanům pod trestem pokuty bylo zakázáno bráti do služeb svých poddané, kteří nevykázali se řádnými listy propouštěcími, aniž přijímati nebo skrývati peníze nebo klenoty svěřené jim od sedláků.[1] Tyto poslední články dotýkaly se prospěchu měst; poněvadž obáváno se jejich odporu, stav městský nebyl ani vzat v poradu. Pražané, velice nespokojení, žádali, aby věc odkázána byla příštímu sněmu: šlechta nedbala toho.[2] Naproti měšťanům právě tak jako naproti sedlákům nebo králi šlechta nijak nevzdávala se pýchy své; naučení minulosti jako by nebylo pro ni.[3]

Stavové těšili se drobnými úspěchy skutečného sklamání svého. Na zprávu o shodě stavů s králem všeobecná byla radost v Praze: doba pronásledování minula, nový věk vzchází. V skutečnosti co změnilo se? Některé rozmluvy, některé výlevy, a dále? Až posud protestanté nebyli vůbec pronásledováni, však stáli mimo zákon, vždy jsouce ohroženi, podle jména podrobeni konsistoři, jejíž učení zamítali, v skutku bez řádné správy a bez kázně. Nejasnost situace nebyla odstraněna, nebezpečenství nezamezeno. — Když nuncius papežský jevil jakýsi nepokoj, Maximilian ubezpečoval ho, že chce ponechati věci, aby se vyvinuly a dozrály tak, jak při-

i dopisovatel vévody bavorského není docela spokojen. Co však bylo ještě podrobností, jimiž stavové mohli býti uráženi a znepokojováni!

[1] Politická snesení sněmu roku 1575 vydána byla ve Sněmích českých IV. str. 269—300

[2] Diarium Sixta z Ottersdorfu ibidem str. 369.

[3] Ibidem str. 387. Šlechta popírala stavu městskému též právo voliti osoby, které ne Karlštein jeti měly pro korunu. »Přednost v vyšších místech a úřadech zemských těm dvěma stavům samým náleží« Vyšší stavové vraceli se k theorii Rendlově.

praveny byly od otce jeho; až nastane chvíle vhodná, chopí se příslušných prostředků; doufá prý, že pobyt Rudolfův v Čechách prospěje katolíkům a ku pravému náboženství přinavrátí mnoho rozkolníků. — Nechť upřímnost císaře takto mluvícího byla jakákoli, mluvil přece pravdu. A papež nebyl neskromný, blahopřál mu, upozorňoval ho jen, že kacíři jinak vykládají slova jeho; bude snad lépe vyvrátiti pověsti zvětšující smělost jejich; velmi obratně pozornost jeho obrátil na zlý účinek řečí takých v Polsku. Císař upokojil jej: přílišný spěch byl by neopatrný, lépe jest dopustiti, aby vášně vyčerpaly se slovy, záhy prý umlčí všecky ty mluvky. Jesuité pozorovali velmi jasně situaci: všecka nebezpečenství nejsou prý odstraněna a cíle konečného že zajisté jsou daleci, ale právě unikli šťastně velikému nebezpečenství. Arcibiskup, Rosenberk, vyslanec španělský byli téhož mínění; nic není poškozeno a kacíři nejsou podrážděni, co bylo by nepříjemno za takového panovníka.[1] Nikdy náboženství nebylo tak nebezpečně ohroženo, psal papeži arcibiskup Pražský, (17. září) »obludy hrozné a všecko stádo podzemské sběře a pekelné jeskyně se pozvedly se svými šípy jedovatými a s tou potupnou konfessí nebo lépe konfusí na úplné a konečně zahubení, zničení a zboření zbytku církve katolické. A rád věřím, že všickni ďáblové s četnými kacíři již zemřelými opustili peklo a vešli do některých pánů českých. Ale ďábel nezískal ničeho, neboť vaše svatost ví, že mimo to, co od dávna trvá v této zemi, nic nového nebylo zavedeno.«[2]

Papež nečekal dlouho na skutky, kterých dožadoval se na císaři. Maximilian před odjezdem svým z Čech zakázal vytištění konfesse české; přibyv do Řezna vydal manifest, kterým hejtmanům krajským přikazoval přísné vykonávání dekretů Vladislavových a Ferdinandových proti bratřím, zakazoval městům královským zaváděti všeliké novoty a nařizoval jim poslouchati rozkazů konsistoře. Jen za akt slušnosti vůči dvoru římskému pokládal několik pří, několik uvěznění; jiné věci třeba bylo k obnovení církve římské v Čechách, a králi nedostávalo se ani věku ani letory, aby podnikl válku zuřivou proti kacířství. Pohnutí bylo však veliké mezi protestanty. Defensoři, kteří nemohli konati úkol svůj, vzdali se úřadu svého a vysvětlili ústup svůj v prudkém provolání, jež bylo téměř vyzváním k odboji. Hle, kam

[1] Reimann str. 275.
[2] Theiner, Annales eccles. II str. 20.

vedlo tolik nadějí! Události roku 1575 byly nešťastné pro moc královskou, která nedovedla ani odepříti ani splniti slibů svých, nešťastná pro evangelíky, kteří jsouce rozděleni a prostomyslní neužili nejvhodnější situace, nešťastná konečně pro zemi, kteráž odsouzena byla vléci se stále bezvládím a spory náboženskými. Osud poskytl vlastencům českým nejlepší příležitost povznésti království a seskupiti všecky strany pod společnou mocí přijatou ode všech a schválenou zřízením zemským; ale oni byli již neschopni úsilí, jakého potřebí jest k použití takového obratu štěstí. Když tento pokus špatně vedený zmařen byl, stavové, přestávajíce na skutečné snášelivosti, které dosud užívali, a libujíce si v nejasnosti a neurčitosti, která prospívala několika pánům, ve své neprozřetelnosti a malichernosti po více než čtvrt století klidně přihlížejí ku přípravám reakce, která na dlouho nespokojí se úspěchy negativními, jichž právě nabyla.

Ani Maximilian nedošel odměny za své pokoření dvoru římskému; trůn polský mu unikl. Tento poslední neúspěch uspíšil smrt jeho. Katolíci obávajíce se pohoršení strachovali se, aby v poslední chvíli neobrátil se ku protestantství. Podařilo se jim zabrániti tomu, ale nedovedli přiměti císaře, aby přijal svátost posledního pomazání. Biskup Lambert dostal se až k němu, zakuklený a přestrojený. Umírající tím rozmrzel se poněkud: nežádal jsem ho, pravil. Biskup napomínal ho, aby pamatoval na utrpení a smrt Ježíše Krista, jehož milost a láska přesahují všecky hříchy V. M. — Jak by bylo jinak, odpověděl Maximilian. Po několika minutách pak vydechl duši, zůstaviv světu poslední hádanku (12. října 1576).

Před tímto hrobem předčasně otevřeným [1] národové pamětliví byli toliko prvních nadějí svých. Maximilian nepotlačoval jich, byl ducha prostranného a duše jemné: byl by výtečným panovníkem ústavním, ale vrtkavá vůle jeho sklonila se pod zodpovědností příliš těžkou, a výsledek vlády jeho byl žalostný. [2] Za několik let promrhal všecku

[1] Máme dosti četná líčení posledních okamžiků Maximilianových; podrobnostmi různí se poněkud; velmi podrobné vypravování Dietrichsteinovo, jež podává Gindely (II, str. 225—228) zdá se nejhodnověrnější a svědčí o tom, že císař měl vůli zcela jasnou nepřijmouti svátost. Biskup naléhá naň, aby se smířil s Bohem. — Již jsem to učinil. — Lituje-li hříchů svých? — Ano. — Umírá-li v církvi katolické? — Ano. — To bylo poslední slovo jeho. Zda bylo opravdu proneseno a co možná z něho souditi?

[2] »Uznejme osobní vlastnosti jeho«, dí Maurenbrecher, jemu spíše příznivý, »dobré záměry jeho a především volnou snášelivost všeho vyznání, kterou vynikal daleko-

autoritu Ferdinandem znenáhla získanou a synu svému zůstavil trůn otřesený a moc podrytou nesmiřitelnými vášněmi. V den pohřbu průvod pohyboval se s neobyčejnou nádherou ulicemi hlavního města. Když přibyl na Staroměstské náměstí, temné pověsti rozšířily se v lidu; mluvilo se o spiknutí a řeži: Rudolf jest prý raněn, zabit. Strach náhlý padl na přítomné, takže zděšeně prchali, skrývali se po domech: kněží odhazovali komže své, aby pozornost neobrátili na sebe, prelati polámali berly své. Ačkoli počasí bylo ještě chladné (22. března), několik utíkajících vrhlo se do Vltavy, aby vyvázli z nebezpečenství. — Je to jako zobrazení nejistoty, která vznášela se nad osudy země, a nepokoje, kterým zmítány byly mysli.

HLAVA DRUHÁ.

PŘEDZVĚSTI REVOLUCE.

Rudolf II. — Čechy v posledních letech XVI. století. — I. Konsistoř utraquistická. — Bratří, jich činnost literarní: kancionaly; bible Kralická; katechismy a konfesse. Školy. Stále znatelnější sblížení s kalvinisty. Mravní vliv a příčiny slabosti. — Lutherani, veliká převaha číselná, bezvládí mravní. — Reakce katolická; jesuité. První kroky proti kacířství. Sněmy roku 1585 a 1603. — Václav Budovec z Budova. — II. Ústava: král a sněmy. Sedláci a páni. — Stav hmotný: finance. — III. Život veřejný. — Literatura. — Samostatnost národní a cizí immigrace. — Hrozící válka občanská.

Většina lutheranů jest právě tak přísná k Rudolfovi, jako shovívavá k Maximilianovi, a přísnost jejich jest poněkud přílišná právě tak, jako shovívavost jejich není vždy oprávněná. V skutečnosti chyby Maximilianovy znovu objevují se u Rudolfa, a jestliže následky jejich zdají se osudnější, není to vždy proto, že jsou mnohem význačnější. Panovníku přísluší zajisté velká část zodpovědnosti

nad dobu svou«. Však historie, nelítostná ve svých soudech a nepřístupná osobním úvahám, nemůže než odsouditi ho neodvolatelně. Ku konci vlády jeho Německo je více rozděleno než kdy jindy, strany politické a náboženské pohnutější. Právě z tohoto zmatku nevyhnutelně vzchází válka třicetiletá. (Sybels Historische Zeitschrift VII str. 380). Stejně platí to o Čechách jak o Německu.

za neštěstí, které kalí vládu jeho, avšak sluší připomenouti, že situace, kterou zdědil, byla jednou z nejtěžších; zajisté snadnějším úkolem bylo nastoupiti po Ferdinandovi nežli po Maximilianovi. Nad to Evropa střední v poslední čtvrti XVI. století zmítána jest horečkou, jejíž síla stále roste až ke hrozné krisi války třicetileté. Katolíci, kteří od roku 1555 střásali svou zmalátnělost, neskrývají déle svých choutek panovačních; protestanté, rozhořčení porážkami svými, po dlouhé době ztrnulosti sdružují se opět k nejtužšímu úsilí: vášně dosahují největší prudkosti a vzbuzují krajní rozhodnutí; za takového vzájemného rozčilení úmluvy a vytáčky nejsou více na místě, a politika kolísavá, kterou Maximilian provozoval bez velkých obtíží, propadla nenapravitelnému nezdaru. Jako syn ani otec nebyl by lépe uchránil stát od stroskotání za této bouře.

Nepozorujeme opravdu, že by způsob, jímž Rudolf hleděl vládnouti, velice se lišil od prostředků, které málem zdařily se předchůdci jeho. Rudolfovi právem vytýkati můžeme toliko, že pohnutky chování jeho byly rázu poněkud nižšího. Postavení Maximilianovo a jeho liknavost vysvětlují se aspoň částečně, instinktivní nenávistí sporů náboženských a nejasným tušením vlády snášelivé; Rudolf nepřeje si smíření sekt, ač nemá potřebné síly, aby odhodlaně postavil se v čelo strany, o jejíž vítězství se snaží. Váhání jeho pochází ne z vyššího poznání, které prošlo mnohou nejistotou a proto zachovalo si jakousi úctu pro svobodu, ale z nedostatečné odvahy, kterou boje unavují a matou. Tento rozdíl mezi otcem a synem vyplýval spíše z vychování nežli z povahy. Maximilian vyvíjel se za vlivu hlavně německého, žil v ovzduší, fanatismem méně prosyceném. Rudolf byl vychován od jesuitů; všecko kouzlo umění jejich nedovedlo panovníka bojácného a nemužného přeměniti v neohroženého bojovníka víry; však měl-li srdce slabé, aspoň přesvědčení jeho nekolísalo nikdy. V této stránce Rudolf II. jest jaksi přechodem mezi Maximilianem II. a Ferdinandem II. povolnější než onen a méně pevný než tento.

Jako Filip II. také Rudolf myslil, že povinností a prospěchem panovníků jest potlačiti kacířstvi a zničiti onu svobodu svědomí, která nešťastnou dobou jim byla uložena. Proto nepřekvapuje nijak, že dosednutí jeho na trůn přijato bylo od rozkolníků s největší nedůvěrou. Sklamal obavy jejich právě tak, jako Maximilian zmařil naděje jejich. Nepostačovalať platonická ochota, aby církvi přinavrácen byl národ odloučený od Říma po více než dvě století;

k tomu třeba bylo dobrých i zlých vlastností, jichž jemu stejně se nedostávalo. Byl spíše rozkošnický, nežli ctižádostivý, a sama pobožnost jeho byla jen povrchní. Jako otec jeho i on miloval hudbu, umění a ženy. Dědičná náklonnost u něho zvýšila se i vytříbila. Vkus jeho byl jistější, sbírky jeho bohatější; avšak pohroužen ve své zábývky nevěnoval věcem státním ani stálé pozornosti ani vážného účastenství. Protože byl marnivý i pohodlný, zakládal si přede vším na zdání moci, kdežto vykonávání její svěřoval rádcům často neschopným a nepoctivým. Lhostejnost jeho více než přesvědčení činila jej hříčkou v rukou několika fanatických rádcův, a jimi veden vrhal se slepě v zápasy, jichž vždy netušil; největším nebezpečenstvím obyčejně nebýval vytržen z netečnosti své, a zoufalé prostředky vnuknuté mu blouznivou obrazotvorností jeho, špatně sestavené a špatně prováděné, pudily jej k nenapravitelné katastrofě.

Panování jeho bylo bohužel dosti dlouhé, aby dostavily se všecky následky chyb jeho, tím spíše, že chyby ty stíženy byly stářím. Zkušeností mírní se lidé prudcí a léty moudří lidé nepokojní; věkem slábly Rudolfovy velmi nedostatečné síly činné, kdežto rostoucí obtíže vyžadovaly právě vůle jistější a ruky pevnější. Starost o věci státní obětoval vždy více svým zábavám a rozkošem, obklopil se intrikány a dobrodruhy a v astrologii a v alchymii hleděl zapomenouti na své strasti. Rozum jeho se zatemnil, tak že míval opravdové záchvaty šílenství, jež často prodlužovaly se na celé měsíce. Trůn zdál se osiřelý: veliké bylo pokušení pro nespokojence, kteří chtěli střásti moc, nebo pro ctižádostivce, kteří toužili po panství.

Téže doby v celé Evropě katolíci a protestanté byli ve zbrani. Obráncové víry vyčkávali jen záminky, aby počali výpravu křížovou proti kacířství, a evangelíci varováni jsouce prudkými otřesy hrozící bouře chápali, jak potřebí jest, aby jejich svobody náboženské a politické uchráněny byly ode všelikého sporu; vzhledem k chování jich odpůrců nejprostší opatrnost velela jim, aby slavně dali si potvrditi sliby od panovníků vymožené, kteréž tito nepokládali za závazné. Bouře vznášející se nad Evropou snesla se na Rakousko, uspíšena jsouc nejen chybami panovníka, ale i tím, že strany tu byly prudčí, situace napjatější a nejistější — nad to, že Habsburkové postavením svým, ne-li povahou, byli náčelníky koalice reakcionářské, a že budoucnost protestantismu závisela ponejvíce na moci, kterou vykonávali nad bezprostředními poddanými svými. Nepokoje, jež vyplňují druhou polovinu vlády Rudolfovy, jsou takto jen episodou krise všeobecné a počátkem

rozhodného boje, který svádí se v XVII. století mezi obránci a protivníky jednoty římské.[1]

I.

První léta panování Rudolfova byla celkem dosti pokojná. Skutečný nezdar sněmu roku 1575 zůstavil ve straně protestantské jistou malátnost. Defensoři nemajíce moci složili úřad svůj. Po dvakrát stavové žádali Rudolfa, aby obnovil právo jich osazovati konsistoř utraquistickou, ale žádosti jejich učiněny byly velmi bázlivě a proto snadno zamítnuty.[2] Šlechta protestantská zdála se neschopnou právě tak smělého odboje jako rozvážného podrobení; nade vše přála si, aby od ní nebylo požadováno hrdinství. Dokud nebyla přímo zasažena v právech svých, sledovala události lhostejně, nestarajíc se o budoucnost, spokojila se okamžitým klidem, ze kterého se těšila, chladně pohlížejíc k rozvratu, kterým podvracovány byly životní síly země. Věci vyvíjely se způsobem obvyklým již po tolik let: katolíci organisovali se, lutherani nepokojně a žárlivě sledovali pokroky Jednoty, bratří váhali a utraquism zmíral konečně.

O tomto nebylo by třeba již ani mluviti, kdyby občas dávné záměry Ferdinandovy nebyly se znovu objevily a kdyby rádcové Rudolfovi nebyli pokusili se užiti konsistoře ku potírání propagandy protestantské. Bylať již jen strojem válečným, jehož užívali katolíci, a přeludem, který marně hleděli oživiti. Úlohou jí ukládanou rostla neoblíbenost její, a lutherani ve větší nenávisti a opovržení měli administratory utraquistické nežli arcibiskupa. Hněv proti nim byl

[1] Od vydání díla Gindelyho, Rudolf II. und seine Zeit 2 sv., Praha 1863—1865 nevyšel žádný důležitější spis o Rudolfu II. — Gindely vůbec zdá se mi poněkud přísným k Rudolfovi a zvláště příliš příznivým k Matiášovi. — O Rudolfovi srovnej mimo studie, jež uvedeme později, Khevenhillera Annales Ferdinandei (počátkem roku 1578) Lipsko 1771. 14 sv. — Rudolpi II. Imper. epistolae ineditae, uveřejněné od Pace, Vídeň 1771. — Theiner, Annales ecclesiastici. — Paměti Duplessis-Mornayovy jsou pramenem velmi vzácným pro studium politiky protestantské za této doby. Všeliké potřebné zprávy bibliografické o událostech německých nalezneme u Stieveho, Die Verhandlungen über die Nachfolge Kaisers Rudolf II., Mnichov 1879, a u Bezolda, Kaiser Rudolf II. und die heilige Liga, Mnichov 1883.

[2] Viz odpověď Rudolfovu na žádosti stavů (konec června 1584) uveřejněnou od Borového, Martin Medek, arcibiskup Pražský str. 172.

zvláště veliký ve městech, která jsouce skoro všecka protestantská, občas bývala nepříjemně překvapována mandaty královskými, jimiž obnovována stará nařízení, odsuzovány novoty a na místo podezřelých kazatelův ustanoveno dosaditi kněze řádně posvěcené.[1] Jediným účinkem nařízení těchto bylo, že udržovaly v zemi tajnou nespokojenost a stálou nejistotu, aniž opravdově prospěly moci konsistoře. I v Praze, kde klientela její byla vždy věrnější, a kde větší bdělostí dvoru zdržována byla smělost novotářův, administratorům snášeti bylo stálé urážky. Sami konšelé, královi zvolenci a bázliví pomocníci podkomořího, nakládali velmi neslušně a pohrdavě s náčelníkem církve národní. Obsílají administratora s konsistoří, kteří potom »na odiv lidu před světnicí radní nastáti se musejí a když purkmistr a konšelé přijdou, řeknou: ‚Seďte páni konsistoriani!' toť celá jejich uctivost a vážnost k otcům svým duchovním«. Na boží tělo »předkové, mladí staří, šli, každý svíci v ruce nesouce, na procesí, všickni cechové, purkmistr a primas. Ale nyní, ač to dekretem císařským poručeno, nejdou; a jestliže jdou někteří, nejsou ani horcí ani studení, a služebníci a písaři jejich z oken vyhlídají a prstem sobě na své pány ukazujíce jim se smějí. Jiných procesí neúčastní se než dvě baby na polo umrlé a z literatův a pánů radních žádný se neukáže.«[2] — V městech venkovských postavení bylo ještě horší: úřadové neoznamovali radám městským listy administratorovy, potlačovali staré obřady, nechtěli přijímati kněží od konsistoře jmenovaných, zastávali se těch, na něž ona žalovala, neodpovídali na dotazy její. Kněží posilu majíce ve svých patronech, nic nedbali obsílek konsistoře, i vraceli jí listy neotevřené. A přece nároky její byly skromné: nežádalať na vinících ani odvolání ani pokání, nejvýše jen slib, že neupadnou do starých bludů; aby zalíbila se obcím městským, ochotně potvrzovala volby kněží nejvíce podezřelých. Marná zbabělost: nedostalo se jí ani zdánlivého zadostučinění, jímž by se byla

[1] Poručení císaře Rudolfa k podkomořímu, aby osoby sektářské v Táboře před konsistoř utraquistickou v Praze byly dostaveny, dané 23. října 1584 (ibidem str. 177); v mandatě ode dne 23. května 1586 Rudolf II. nařizuje městům v království Českém, aby o příští slavnosti božího těla jak úřední osoby tak i cechy průvodu se účastnily (ibidem str. 178). Mandaty r. 1584 a 1589 proti bratřím a sektářům a j.

[2] Akta konsistoře jsou nepřetržitou řadou nářků: »neb jest tak od svého začátku zlehčována a potupována nikdy nebyla konsistoř naše, jako téměř již ode všech nyní se tupí a zlehčuje« (ibidem str. 181). Viz žaloby její ibidem 183, 185, 188, 191, 195, všecky z roku 1589.

spokojila. Mimo města královská moc její byla ještě chatrnější, sotva že tu a tam několik šlechticů udržovalo s ní ještě styky. Její pravomoc soudní nebyla nikým zachovávána. V rozepřích, které slušely vždy soudům duchovním, jako na příklad ve věcech manželských, soudy městské osvojovaly si nejvyšší moc, nevšímajíce si nijak žalob autority církevní.

Tato nešťastná konsistoř, zahrnutá opovržením a ošklivostí, žebrala na všech stranách za pomoc — u krále, u katolíkův, u arcibiskupa, však všudy potkávala se jen s ústrky, a sotva dostalo se jí ledabylé a hrdé ochrany. Od roku 1571 záležela již jen z několika starců, kteří snažně prosili panovníka, aby ráčil je propustiti z těch povinností, ve kterých nekonali žádné služby; po dlouhá léta stesky jejich byly marny. Když Rudolf konečně svolil, aby vystřídáni byli v úřadech svých, nový administrator Václav Benešovský hleděl pokorou dosáhnouti přízně arcibiskupovy, učinil přísahu poslušnosti (1581),[1] uznal nálezy koncilia Tridentského, protože »se strana podobojí od strany pod jednou v ničemž neděli.«[2] — Co úřad jeho představoval již tehdáž a k čemu byl, poznal záhy. Arcibiskup neodpíral mu vznešené přízně své, však s podmínkou, že uzná bez ohrad nejvyšší moc jeho; k prospěchu svému užíval nejen logiky událostí, ale i vůle císaře Rudolfa, kterýž, ač z politických důvodů zachovával konsistoř, nepřál jí nijak; ano i většina kněží opovrhujíce vlastními náčelníky svými hledali jinde pomoci opravdové a vedení pevnějšího. Z nálezů konsistoře, nebyli-li s nimi spokojeni, odvolávali se k arcibiskupu, v případech těžkých žádali ho za radu. Král dovolil hejtmanům na panstvích svých dosazovati na fary jemu příslušící kněze katolické, nebude-li kandidatův utraquistických: hejtmani vědouce, že horlivost jejich nebude za zlé pokládána, překročovali nemálo instrukce své. R. 1581 císař arcibiskupovi poručil ke správě a dozoru všecky fary podobojí na panstvích svých Pardubském, Dobříšském, Brandýském, Křivoklátském a Chlumeckém: kandidati utraquističtí obraceli se k němu, administrator nebýval tázán o radu při osazování far, ba nebyla mu ani vždy ohlášena. Administrator Václav Benešovský neodhodlal se k úplnému odřeknutí, kterého žádáno po něm: málo kdo sřekne se náčelnictví, byť bylo i jen dle jména. Ostatně utraquistům

[1] A nikoli roku 1580; srovnej Borového, Arcibiskup Brus str. 196.

[2] Akta konsistoře utraquistické, Borového Arcibiskup Medek str. 75.

bylo zemříti jako nenapravitelným nekajícníkům; snažně dožadovali se přízně arcibiskupa, ale křičeli o zradě, když tento vážně pojímal jich sliby poslušnosti. Dávné hádky obnovily se, a administratorovi dostalo se ostrých výtek: učinil by prý lépe, nežli míchati se do věcí, po kterých mu nic není, kdyby aspoň někdy pilněji dohlídal k farám v pražských a jiných městech královských.[1]

Jeho činnost mohla tu opravdu býti dostatečně zabavena. Jakou vážností tenkrát vynikalo kněžstvo utraquistické, poznáme, pohledneme-li na držitele předních úřadů: někteří z nich jsou vzory veselého života. Administrátor měl synovce Matouše Benešovského, známějšího pode jménem Philonomus. Byv nejdříve vychovatelem, potom několik let ztrávil při hospodářství a přijal k sobě jako za ženu nějakou Salomenu, osobu pro nezachovalost z Prahy katem vymrskanou a vyvedenou. Protože při hospodářství se mu nedařilo, předsevzal si vstoupiti do stavu duchovního i zkoušel učení uveřejniv překlad epištol sv. Ignacia: v předmluvě naříká žalostně nad zkázou mravů za doby své, jak prý se »nyní mezi námi jednota ruší, víra klesá, poslušenství a poddanost vrchnostem duchovním hyne«. Tato lítost odměněna byla vikářstvím při kostele sv. Víta. Matouš na odiv stavěl smýšlení přísně katolické a získal si tím přízeň nejen arcibiskupa, ale i legata papežského i samého dvoru císařského, jehož snahám o korunu polskou obratně se zalichotil v předmluvě ke Gramatice české rozmožené českým překladem několika žalmů.[2] Literatury užíval k tomu, aby domohl se uprázdněného tenkráte proboštství kolleje Všech svatých. Mistři kolegiati, málo potěšení ctí míti jej za společníka, zbavili se ho tím, že rychle zvolili za probošta Petra Codicilla. Matouš když byl marně pokoušel se popříti platnost volby, odešel zkusit štěstí svého na Moravě (1579). Byl jmenován farářem v Kouřimi na podacím brněnském, brzo však znesvářil se s úřady, jež konečně vypověděly ho z města; odvolal se z rozhodnutí jejich a obtěžoval biskupa Olomouckého až byl uvězněn. Navrátiv se do Prahy vymohl si na nejvyšším kancléři Vratislavu z Pernšteina slib,

[1] List arcibiskupa Martina. Borový, Medek str. 75.

[2] [*V přípise díla toho věnovaného cís. Rudolfovi r. 1577 Matouš, ukazuje k příbuznosti a rozšířenosti národů slovanských, vyličoval blízkou možnost, že by buď sám císař anebo některý z bratrů jeho mohl »skrze přízeň národů slovanských nad nimi a skrze ně nad jinými vládnouti«. Podávaje knihu svou císaři, připojil žádost písemnou, v níž s důrazem dokládal, kterak prý pevně o to usiluje, aby církvi katolické mohl prospěti. Srov. Jirečkovu Rukověť str. 61.*]

že mu nápomocen bude v dosažení nějaké bohatší prebendy. Stále toužil po svém proboštství, v promemoriu podaném nejvyššímu kancléři vypočítával zásluhy své a rádce císařovy zahrnoval osvědčeními oddanosti své. Mistři, jichž bylo dotázáno, zamítli ho však nelítostně: jeho kandidatura nemůže býti vážně pojímána, neníť ani strany jejich pod obojí, ani professor ani žák university pražské, sám uznává, že nekonal studií řádných, a slibuje jen, že po jmenování svém doučiti se chce filosofii. — Odmrštěn byv s této strany Matouš změnil záměry své a nepochybně pomocí katolíků jmenován byl opatem kláštera Emauzského. Klášter Emauzský nebo »na Slovanech« založený od Karla IV. byl jedním z nejslavnějších založení v Čechách a správa jeho svěřována obyčejně jen proslulým duchovním.[1] Však sotva byl v úřad uveden, Matouš utuchl v oddanosti své ku víře katolické a přemýšlel již toliko, jak by vesele promarnil svůj čas: v klášteře zřídil kuželník, vystavil ptáka k střílení a zval veselé druhy, právě tak málo úzkostlivé jak on sám; potom odhodiv všeliký stud, postoupil Salomenu nějakému krejčímu a s velikou okázalostí slavil svatbu s dcerou jakéhosi šenkýře pražského, jménem Prasátka. Klášter změněn byl v krčmu: věník vystrčen a trubači zjednáni; veselých hostů byl s dostatek, ale peníze mizely rychle; když důchody nepostačovaly, pustošeny lesy klášterní.[2] Arcibiskup i konsistoř stěžovali si u rady novoměstské; Matouš nedbal toho, spoléhaje na ochranu konšelů. Když však pohoršení bylo příliš křiklavé, byl roku 1590 zbaven úřadu svého a vypověděn ze země.[3]

[1] *[O zkáze kláštera Slovanského za války husitské a o záměru mistra Jana Příbrama obnoviti tu život řeholní viz str. 220. Proslulé dílo Karlovo obráceno potom v pouhou faru utraquistickou, kteráž osazována bývala od konsistoře dolejší; farářové nepřestali nazývati se opaty. Obyčejně opatství jako bohatší prebenda dostávalo se administratorům strany pod obojí. Z opatů těchto na Slovanech prosluli jakožto náčelníci strany staroutraquistické Jan Hradecký řečený Nožička* (*str.* 385, 394) *a Jindřich Dvorský z Helfenburku* (*str.* 522), *jenž po třicet let obezřele spravoval statky kláštera a rozmnožil značně důchody jeho. Po smrti jeho r. 1583 nastoupil v opatství Matouš Benešovský podporou katolíků, kteří pomocí jeho doufali vytrhnouti vzácné založení Karlovo z rukou strany pod obojí. Viz rozpravu Krížkovu v Památkách archaeologických 1855 str. 197—198.*]

[2] Borový, Arcibiskup Medek str. 95.

[3] »Pro nepříkladné chování své s opatství byl ssazen a ze země vypověděn«, pěkným zmírněním praví pramen současný. O klášteře Emauzském viz zajímavou rozpravu Křížkovu »Nástin dějů kláštera benediktinského na Slova-

Administrator Václav Benešovský dávno byl syt nevděčného úřadu svého. Již roku 1585 žádal, aby z něho byl propuštěn: utratil prý, co prve zachoval a pro velikou nouzi donucen jest šaty s sebe prodávati. Neplechy synovce jeho odňaly mu poslední špetku zbylé odvahy. — Matouš zahrnoval jej urážkami, prohlašoval ho za zrádce a odpadlíka; — konečně sproštěn byl úřadu roku 1590. Tento stařec neduživý byl náčelníkem dost ubohým; aspoň mravy jeho byly čisté a úmysly jeho upřímné. Nástupcem jeho stal se někdejší kanovník Všech svatých na hradě Pražském Fabian Rezek Strakonický (1590 až 1593), který zrazoval církev, jejíž osud mu svěřen; na škodu utraquistů klonil se brzo k lutheranům brzo k bratřím, posléze smířil se s církví římskou a zemřel jako kanovník olomoucký. Ostatně věřící rádi užívali ochoty jeho: penězi každý na něm získal, co chtěl. Bylo velice nákladné míti kněze utraquistické: obce městské musily je sháněti z daleka, platiti jim cestu, posílati je do Prahy »na průbu«, která záležela ve sloužení mše. Zvláště tato cesta působila měšťanům největší nesnáze: často stávalo se, že kandidati jim se nevraceli, berouce s sebou peníze na cestu i vyžádanou zálohu. Za Rezka bylo snadno obdržeti osvobození, jen když dary a penězi dovedli přikloniti ho k sobě.[1] V skutku i ti, od nichž byl zvolen, znali ho dobře, ustanovivše mu za assessora Pavla Paminonda, jemuž uloženo, aby bedlivě pozoroval všecko jednání jeho a královské kanceláři zprávu dával o každém kroku, který by se mu zdál podezřelým. Po dvouletém tomto důstojném působení Paminondas obdržel v odměnu opatství na Slovanech, uprázdněné sesazením Matouše Benešovského (1590). Zvláštní to utraquista: takové bylo záští jeho proti novotářům, že raději si vyžádal za pomocníka kaplana katolického, než by přijal kněze ženatého. Napravil nepořádky správy Benešovského a znovuzřídil a vysvětil kapli svatováclavskou, která za předchůdce jeho oltářů byla zbavena a k postavení vinného lisu upotřebena; však když chtěl potlačiti svátek Husův[2] a obnoviti obřad římský v kostele

nech« v Památkách archaeologických (1855 str. 193—199). O Matouši Benešovském srovnej Jirečkovu Rukověť I. str. 60—64.

[1] [*O správě nesytného Rezka žalostný obraz podává žaloba, kterou na administratora podalo nejvyššímu purkrabí pět konsistorianů jeho; uveřejněna jest od Gindelyho v Gesch. böhm. Brüder II. str. 495—496.*]

[2] Proto stíhán byl písničkou: »A ten slovanský opat — dal na vinici kopat — na svátek Jana Husi — za to do pekla musí — věčně se trápit. Viz Křížkovu rozpravu v Pam. archaeologických 1855 str. 198.

sv. Mikuláše na Podskalí, věřící jeho zbouřili se; smrti unikl jen útěkem, vrátil se opět po několika letech, nedovedl lépe udržeti se a málem by byl otráven býval. Nástupcem Rezkovým v úřadě administratorském byl kněz ženatý Václav Dačický z Brozan (1594—1604).[1] Nejvyšší správa církve utraquistické kolísá takto mezi lutherany a katolíky, a za tohoto střídání mizí stará strana husitská, aniž možná určiti dobu, kdy zaniká docela. — Smutná to agonie zneuctěná pohoršením a pohanou! Prameny nezůstavují žádné pochyby o zvrhlosti nižšího kněžstva utraquistického. Roku 1590 kněz Václav Nepomucký, farář lišanský, žaluje pokrývače Jakuba, že se k jeho ženě nenáležitě měl. Tovaryš před soudem líčí výjev takto: farářová u Rejčků v hospodě byla opilá, že téměř na nohou státi nemohla. »Já jí řekl: Málo jsi se napila! na to ona nadala mi mi lotrů«. — Roku 1600 měšťané Rakovničtí žalují na faráře senomatského, že s manželkou svou lidem poddaným, když skrz Senomaty obilí k městu jejich vezou, v cestu vchází a od nich na překup též obilí kupuje; tudy »nám nemalé zkrácení činí, odkudž nedostatek chlebů a ječmene toho týhodne býti počal a chudý lid nemálo nad tím úpí«. Jiný kněz Vít Žatecký ze Zbečna »po šenkovních domech přeplněn silnými nápoji se vadí a rvaček dopouští . . . v domu farním dobyv se nočně do pokoje, kde hospodyně na odpočinutí s děvečkami byla, s nimi nevážlivě svou vůli provésti usiloval, potom je na poctivosti nařekl«.[2] Všickni kněži utraquističtí nedopouštěli se ovšem neřestí tak hanebných, ale ovcí prašivých bylo mezi nimi hojně, za mnoho nestáli ani ti, kdo byli nejlepší. Není ani jediného dopisu konsistoře, v němž by nebylo výtek nebo stížností, a dle toho, co jsme vypravovali o ní, nemůžeme viniti ji z přílišné přísnosti.

Naproti tomuto nenáhlému a nebohému rozkladu Jednota bratrská dospívala k nejstkvělejšímu stupni svého rozvoje, vybavujíc se z tradicí mystických, aniž však v nejmenším pozbývajíc mravní ušlechtilosti své. — Působením vždy častějších styků s protestanty západními právě tak jako výsledkem logického rozvoje učení svého bratří blížili se zjevně k demokratickému zřízení církví kalvinských a presby-

[1] Zdá se však, že roku 1592 byl již vdovcem. Borový, Arcibiskup Medek str. 104.

[2] Winter, Rakovník století šestnáctého v Časopise Českého Musea 1884 str. 235—236.

terianských. Moc biskupů byla vždy víc obmezována autoritou užší rady a tato rada sama byla jen výronem synodů, jichž shromáždění bývala častá a činnost převážná. Jen mezi bratry českými uskutečnilo se revolucionářské slovo Lutherovo: »Každý člověk je knězem« a jako laikové se sluhy božími závodili v ctnosti a zbožnosti, právě tak sdíleli se s nimi též o správu církve.

Zároveň kněži zbavovali se řádů téměř mnišských, jimž tak dlouho podléhali. Coelibat kněží upadl v zapomenutí, ba i mezi biskupy a členy užší rady byli kněží ženatí. Nemusili již jako dříve oddávati se práci ruční, vždyť štědrostí věřících většině jich poskytnuty statky a důchody, takže mohli plně věnovati se povinnostem úřadu svého. — Těmito změnami vážnost jejich nevzala nižádné újmy. Vzdělání jejich a oddanost zajišťují jim vliv, takže v úctě a něžné příchylnosti získávají opět část ztracené moci úřední; laikové spravují církev, ale oni vedou laiky. Farář utraquistický nebo lutheranský jest kaplanem šlechtice, s nímž sotva lépe se nakládá než se služebníkem. Kněz bratrský je přítel, vůdce, důvěrník, pravý hlasatel slova božího, před nímž osoby nejmocnější sklánějí se uctivě.

Tato přeměna ohrožena však byla nebezpečenstvím. Doba tehdejší vnikala do domu Hospodinova. Čím více nových přívrženců nabývala Jednota, tím více bylo se obávati, aby nevloudily se do ní živly nečisté; dosti je příkladů, kde pokrok duchovní zakoupen byl jistým poklesnutím mravním. Zdá se, že Jednota nebyla by unikla všeobecného osudu: slabost lidská vítězí vždy nad svatostí nauk; menšina kazí se již tím, když stane se stranou vládnoucí. Jednotlivé dekrety svědčí již poněkud o znepokojení náčelníků, vyznačujíce jakousi vlažnost u víře a příliš velikou náklonost ku přepychu; tu i tam chyby těžší, rozpustilosti ano i cizoložství.[1]

[1] Již asi od roku 1565 nálezy synod zdají se svědčiti o jistém uvolňování kázně, kárají opilství, hry, tance, radovánky hříšné, pýchu v oděvu, hlučné svatby a jiné. (Dekrety Jednoty bratrské str. 240.) Vážnějším zjevem jest, že některé hlasy volají po shovívavosti a chtějí se smiřovati se slabostí lidskou. Sňatky pro peníze zavřené množí se, »mládenci baby staré sobě berou neb mladice některé starce« (ibidem str. 241). — Některé případy cizoložství: Jednota uznávala, že cizoložství způsobuje rozvrat stavu manželského; oklamaný manžel mohl zahnati ženu svou a znovu se oženiti (str. 245) Ke sňatkům kněží bratří byli poněkud donuceni některým pohoršením (str. 234 a 235). Chování duchovních nebylo vždy dosti příkladné (str. 256). Synod roku 1592 obviňuje kněze Mikuláše Kohouta, že »špinavě na kázaních o ženských věcech mluvil, až někteří ucházeli«. Na synodu roku 1601 pilně toho vyhledáváno, měli-li by kněží smilstvem neb cizoložstvem zprznění a po svém pádu

I při těchto řídkých slabostech Jednota zůstávala věrna svému původu a poslání; za všeobecného rozvratu a lhostejnosti byla podivuhodnou školou dokonalosti a čistoty a v generaci prosáklé sobectvím představovala pěstování idealu, oddanost a obětavost. Byla útulkem všech duší ušlechtilých, uražených nebo rozhořčených neřestmi doby své a nesmazatelný znak vtiskovala všem, kdo vyrostli za vlivu jejího. Žili v poslušenství písem svatých a připomínali si apoštolů dle příkladů učitelů svých mistra Jana Husi a Petra Chelčického. Jednotu a lásku dokazovali skutky dobrými, jedni druhým posluhujíce skrze lásku ducha, ctnostný život vedli, pokorný, tichý, zdrželivý, trpělivý, čistý. A k tomu jedni od druhých přijímali naučení, napomínání, výstrahy i trestání a každý o druhého pilnost měl k vzdělání a ku polepšení jeho.[1]

Tato vážnost a zdrželivost byly vlastnostmi, jimiž bratří vždy se vyznamenávali, toto pohrdání marnostmi světskými, tato ušlechtilá snaha, uskutečniti království boží zde na zemi, která Jednotu všecku činí tak úcty hodnou, stávají se nevýslovně vznešenými, když členové její oddávají se vyššímu vzdělání duševnímu a povznášejí se do sfér nejvyšších. Nic není podivuhodnějšího nad postavy velmožů vyrostlých v této škole; idee demokratické, posílené a očištěné evangeliem, živě udržují se v tomto stavu a pronikají nejslavnější vůdce jeho. Touto přísnou kázní duchové zocelují se, jediná myšlenka je ovládá, konati všecku povinnost svou. V každém okamžiku denním cítí, že je pozoruje oko boží, nemají jiné vůle než vůli Jeho, neznají jiné obavy než aby nezbudili hněv Jeho. Žádná zkouška není jim břemenem, žádná obět postrachem. Václav Budovec z Budova a Karel starší z Žerotína, jmenujeme-li jen nejslavnější — co bychom

kající k úřadu svému navracováni býti; synod odpověděl záporně, ale jest to již znamením nemilým, že otázka byla učiněna. Stížnosti ozývají se také, že učeníci a jahnové příliš jsou přístupni svádění světskému a že časté jest u nich odpadlictví (str. 264, 270). Také nařízení o zapověděných řemeslech nedbá se již tak přesně. Vůbec zdá se opravdu, že Jednota nezůstala plně uzavřena dechu zkázy, kterým duše porušovány byly za této doby. Ostatně jsou to příznaky dosti lehké, spíše pro budoucnost znepokojivé nežli opravdu vážné. Mravní úroveň bratří stále nejen velice vyniká nad mravnost vrstevníků jejich, ale jest naprosto i dobrá. Protivníci jejich nemají žádné určité námitky proti nim, přestávajíce stále na týchž neurčitých osvědčeních. Balbin nenalezá jiné viny u nich než vzdělání, jehož dopřávali ženám. Jesuita pater Alexander, který pozoruje je z blízka, překvapen jest kázní jejich a zbožností (Gindely II. str. 192 pozn. 96).

[1] Dekrety str. 8.

mohli uvésti těch, kteří v postavení skromnějším náleželi k téže rodině duchovní — chybovali, ale nikdy neklesli. Přirovnati je můžeme toliko k některým kalvinským šlechticům francouzským, kteří jako oni s vznešeným duchem spojují vroucí pobožnost a podivuhodnou ctnost. Jsou chloubou svého národa a byli by zajisté zasloužili býti výkupem chyb jeho; stali se však jen jeho obětmi smírčími.

Základním rysem učení bratrského jest, že každý jest sám zodpověden za spasení své; věřící neskládá vůli svou a svědomí své v ruce správce, který na něho přenáší milost boží; jemu vlastní silou jest povznášeti se k pravdě a víře. — Z toho pochází potřeba vzdělání. Reforma česká osvobozením svědomí lidského ze jha církve, od první chvíle pečovala o to, aby všem umožnila čerpati přímo z pramene života, čísti evangelium. Z počátku škol bylo pořídku a methody špatné; kněží a otcové hospodáři byli na místě učitelů a horlivost nahrazovala vědomosti. Později Balbin diví se, když v Rychnově uprostřed kázaní vyrušen jest babičkou, kteráž opravuje chybný citat jeho z písma svatého. Obyčej čtení byl tak rozšířen u bratří, že protivníci jejich myslili, jakoby čert je učil; postačí prý, aby sedlák vstoupil do Jednoty a již umí čísti, ale jakmile vystoupí z ní, hned zapomíná vědomosti své.[1] Dekrety často rodičům připomínáno, že povinností jejich jest vyučovati dítky své. I mladé dívky čítávaly evangelium, ženám ukládáno, aby učily je čísti, šíti, psáti a bdíti »aby nic zlého nevniklo v srdce jejich«.

Po dlouhý čas bratří spokojovali se tím, netoužíce po vyšších studiích, jež zdály se jim neprospěšné, ba nebezpečné. Po učitelích svých žádali více zbožnosti než učenosti. Právě s vědou a zbožností mnišskou roztržky vnikly prý do církve.[2] Kněží jejich Lukáš, Krasonický a j. měli však již tehdáž rozsáhlé vzdělání, ale zdá se, že neporozuměli výhodám z něho vyplývajícím, a věřící celkem splétali vždy nevědomost s prostotou srdce. Literarní činnost správců jejich bývala mnohým spíše předmětem nepokoje nežli povzbuzení: ob čas obnovováno nařízení, jímž zapovídalo se kněžím uveřejňovati knihy pode jménem svým nebo vydávati tiskem jakýkoli spis bez svolení užší rady; i práce, které schválili, nerozšiřovali, ale tajili je

[1] Srovnej Müllera, Die deutschen Katechismen der böhm. Brüder, str. 316.

[2] Viz velmi zajímavou odpověď Lutherovi, uveřejněnou od Müllera st. 323.

před jinověrci a rozdávali jen svým věřícím.[1] Konečně bratří poznali škodlivé následky takové opatrnosti, jež podnětem bývala mnohého podezírání, i odkládali znenáhla plachost, kterou kárali všickni cizí protestanté. Okolo roku 1540 obvykli si posílati některé mladíky na dokončení studí jich do Německa nebo do Švýcar, později zřídili školy nižší v Čechách a na Moravě. Vyučováno tu hlavně slovu božímu, a byť methoda jejich nerůznila se asi podstatně od způsobu, všude jinde užívaného, však kázeň tu bývala zajisté lepší a horlivost učitelů větší; brzo pověst těchto škol byla taková, že i lutherani a katolíci tam posílali ditky své a že přicházeli žáci i ze zemí sousedních.[2] Vyšší škola založena byla v Ivančicích; vyučovalo se tu řečtině a hebrejštině, a správa její svěřena slavnému učenci Esromu Rüdingerovi;[3] pro žáky své vydal parafrasi žalmů svědčící, že na ní zabýváno se exegesí. Kněžím dostávalo se vychování zvláštního, velmi pečlivého, obyčejně studovali několik let na universitách; již roku 1575 skoro čtyřicet studujících dlí takto v cizině, aby připravili se k posvátnému úřadu.[4]

Mezi bratřími bývalo vždy hojně spisovatelů; počet spisů složených od členů Jednoty páčí se skoro na třetinu vší produkce literarní v Čechách za XVI. století, znamenitá to účast, pomyslíme-li, že nikdy netvořili více než desetinu všeho obyvatelstva. V letech 1457—1620 známe asi 150 spisovatelů vyšlých z řad jejich a více než 500 děl sepsaných od nich, a co jich zmizelo za následující bouře! Seznam neustále vzrůstá a nikdy nebude úplný.[5] K tiskárnám

[1] Když Sturm chce studovati učení jejich, s velikou námahou opatřuje si spisy jejich a to jen lestně, neboť prý »oni sami mezi sebou své knihy kradmo tisknou, sami mezi sebou je rozdávají a prodávají, a žádný nemůže jich na žádném jarmarku, u žádných knihařů na prodej nalézti, než skrze dobré přátely«. (Srovn. Jirečkovu Rukověť II. str. 274.)

[2] Knihami vyučovacími byly *katechismy*, neboli *otázky dětinské*, *mravy*, t. j. sbírky pravidel a průpovědí o mravném chování, složené v duchu Erasmova díla Civilitas morum, *kancionály*, t. j. sbírky písní duchovních *a knihy nedělních evangelií a epištol*. Právě v těchto knihách ditky vedle češtiny a němčiny učívaly se také latině a řečtině, někdy i trochu hebrejštině. Studium řecké zdá se, že dosti pokročilo. [*Srov rozpravu Jos. Jirečka, Školní knihy české na obec. školách před Komenským v »Besedě učitelské« 1878, str. 25.*]

[3] [*O bratrské škole v Ivančicích viz Gindelyho II. str. 105, 249—251 a rozpravu Zoubkovu v »Besedě učitelské,« 1872, str. 217.*)

[4] Müller, str. 335.

[5] Počet jest poměrně mnohem slabší v letech 1547—1620 než v době předcházející; to vysvětlí se hlavně pronásledováním a zánikem dosti mnohých sborů.

jejich v Mladé Boleslavi (hora Karmel) 1500, v Litomyšli (hora Olivetská) 1507 a v Bělé 1519 přidružily se později tiskárny na Moravě a zvláště v Ivančicích přenesená později do Kralic, z níž vyšla nejslavnější díla, jež kdy tiskem vydala Jednota. Páni z Žerotína povzbuzovali správce osvícenými sympathiemi svými a podporovali je penězi. Některé knihy vytištěné bratrem Zachariašem Solínem, nejslavnějším knětiskařem českým, směle mohou postaveny býti po bok proslulým pracím hollandských knětiskařův Elzevirů.[1]

Spisy bratří dělí se ve dvě velké skupiny: náboženství a dějiny. Knihy náboženské jsou díla polemická, katechismy, zpěvníky a překlady písem svatých. Poznáváme tu, jak Jednota dovedla pronikati duši až do hlubin jejích, nezanedbávajíc žádného účinného prostředku; bratří jako vychovatelé mají jen jesuity sobě rovné — jsou sice méně obratní, ale upřímnější a rovněž mistry v umění vlouditi se do duše a zmocniti se člověka celého. Katechismy byly dvojí, jedny rozsáhlejší, opatřené jakýms aparatem učeným a určené zvláště pro cizince a pro učitele; druhé, mnohem rozšířenější, malé katechismy, krátké, přesné, prosté, podivuhodně přizpůsobené pokorným srdcím, která nalézala tu odpověď na všecky otázky, jistého vůdce ve chvílích pokušení a pochybností.[2]

Kancionaly[3] vyhovovaly potřebám citu a obrazotvornosti. Z počátku asketism bratří zavrhoval malířství a zpěv; jednou z příčin oddělení jejich od Říma byly obyčeje modlářské: modlitby zpívané cizím jazykem, nádherné obřady, zpěvy, trouby, všecken děj mše, obrazy, ornáty v očích jejich byly jen nebezpečným rozptylováním; oko a ucho bylo ukojeno, ale duše odvracela se od věcí věčných.

Čísla jsou jen velmi neurčitě přibližná: Jungmann připisoval Lukáši 25 děl, Gindely vypočítává jich 80; Jungmann zná jen 7 spisů Blahoslavových, Gindely 19 roku 1856 a 22 v roku 1858, vedle mnoha traktatů, Jireček 28; Zoubek vyčítá 110 spisů Komenského na místě 31, jež uváděl Jungmann.

[1] Karel z Žerotína často dopisoval br. Solínovi a v listech do Kralic vždy ho pozdravoval, ano u věcech choulostivých s neobmezenou důvěrou od něho dával se zastupovati. [*Br. Solín zemřel v Kralicích 8. března 1596. „Vkus a umělost v tiscích jeho vždy zůstanou přední a největší chloubou naší domácí typografie.« Jirečkova Rukověť II. str. 241.*]

[2] Viz malý katechism bratří uveřejněný od Müllera str. 276—315. Zajímavo bylo by srovnati tento katechism s Canisiovým.

[3] [*O kancionalu bratrském viz rozpravu J. Jirečka v Čas. Čes. Musea 1862 str. 24—51, 95. Srov. i jeho Hymnologii.*]

Znenáhla upouštěli od této výlučné přísnosti. Není dosti, aby učení uspokojilo rozum, musí mluviti k srdci; všecky city melancholie a naděje, povznesení k Bohu, výkřiky bolesti a radosti došly výrazu svého v kancionalech. Zpěvy věřících se střídaly se sbory kněží, dodávaly pobožnosti jakéhosi rázu dojemného a poetického, aniž odnímaly jí vroucí prostotu její. »Hluboce nábožný cit lidu,« praví dějepisec, který nemůže býti podzírán ze zvláštní náklonnosti k Jednotě, »vyléval se v těchto nápěvech, které duši zpívajícího povznášejí k Bohu. Jako dávný epos ani kancionaly nebyly dílem jednotlivce, ale téměř celý národ je skládal a právem lze tudíž tvrditi, že v těchto kancionalech obsaženy byly dějiny náboženského vývoje a posvátné poesie slovanského lidu na Moravě. Kancionaly byly výkvětem národního života; když tento zanikl, umlkl také onen zpěv.«[1]

Tyto kancionaly možno rozděliti ve dvě skupiny. První skládány byly obyčejně od biskupů: Lukáše,[2] Roha,[3] Macha,[4] Izraela[5]

[1] Chlumecký, Carl von Zierotin und seine Zeit, Brno 1862 str. 287. Předmluva kancionalu z roku 1576 mluví o »skládání písní nábožných služebníky božími a lidu svého tak, jak líbilo se duchu Hospodinovu vnuknouti je«. O hymnologii bratří srovnej Croegera, Geschichte der alten Brüderkirche, 1866 sv. II., Zahna, Die geistlichen Lieder der Brüder in Böhmen, Mähren und Polen in einer Auswahl für eine Singstimme... eingerichtet 1875.

[2] [*Péčí br. Lukáše pořízen r. 1505 první tištěný kancionál bratrský, jenž v nové úpravě vytištěn r. 1519 v Litomyšli, ač nehrubě správně, tak že Lukáš podnikl nové vzdělání, ale nedokončil ho.*]

[3] [*Bratr Jan Roh, rodem z Domažlic, r. 1529 zvolen k úřadu biskupskému, v němž r. 1532 povolán ku přední starosti; umřel r. 1547 v Ml. Boleslavi. O náklonnosti jeho k ideám lutheranským viz str. 391, 397. Roh byl upravitelem kancionalu zůstaveného v rukopise po bratru Lukáši (1541) a vydavatelem německého kancionalu bratrského po smrti M. Weysze, jenž práci tu podnikl na radu Lutherovu (1535). Blahoslav nazývá ho mužem velikým, který sobě rovného v českém jazyku a dokonalé známosti jeho neměl, ač prý jako Livius po patavicku, v řeči zatrhal po domažlicku; nejvíce mistrovství své ukazoval v korrigování kněh českých. Jirečkova Rukověť II. str. 183—186.*]

[4] Bratr Mach [*neboli Matěj Sionský rodem z Kláštera Hradiště, jenž bratřím slul Sionem*] biskupem zvolen r. 1537, poslán r. 1548 do Prus k bratřím vypověděným, zemřel r. 1551 v Doubravně (Gilgenberg). Jako Augusta ani on nekonal pravidelných studií. [*Kancional bratrský redakce Machovy vydán r. 1547 v Boleslavi*]

[5] Bratr Jiří Izrael [*z Uherského Brodu, roku 1557 vyvolen za biskupa (str. 427) a po smrti Augustově 1572 odevzdáno mu prvenství v Jednotě*] byl hlavní organisator sborů bratrských v Polsku. Zemřel v Lipníku jako stařec více než osmdesátiletý roku 1588. [*S bratem Machem Sionským připravil vydání kancionalu roku 1547 v Boleslavi tištěného.*]

a Blahoslava;[1] literarní a poetická cena jejich jest větší nebo menší, ale celkem vyznamenávají se snahou po přesnosti dogmatické; jsou to veršované perifrase katechismu, rozdělené na kapitoly, v nichž postupně stopujeme hlavní články víry. Skladatelé přede vším hledí poučiti věřící a hluboce proniknouti jejich ducha vědomostmi potřebnými k spasení; věda theologická nahrazuje tu dosti neúplně inspiraci. V druhých, které jsou obyčejně bezejmenné, podivujeme se někdy půvabu, svěžesti, ryzosti a síle citu, jež připomínají na nejrozkošnější a nejdojemnější písně národní. V době, kdy básníci povolaní jsou tak prostřední a tak planí, po povídavosti jejich pociťujeme radostné překvapení, čteme-li tyto verše, v nichž zrcadlí se duše slovanská, tak přístupná dojmům přírodním, tak prostá a něžná.[2] O těchto písních duchovních vším právem platí slova Herderova: jsou prodchnuty prostotou a zbožností, vroucností a duchem lásky bratrské, kterou nedovedeme nápodobiti, protože zmizely charakteristické rysy, které tlumočí.[3] — A nejen v kostelích písně duchovní zpívány, bylyť částí samého života věřících, každá hodina denní, každá práce měla píseň svou. »Vaše chrámy,« dí Rüdinger, v předmluvě věnované Žerotínovi, »zpěvem předčí všecky ostatní. Kde možná poslouchati tak často písně chvály, díků, modlitby nebo poučení? . . . . . Jaké ohromné to bohatství! Váš poslední kancional obsahuje 743 písní a co jich ještě nebylo nikdy uveřejněno! Více než jednou tolik! Celé shromáždění zpívá a činně účastní se takto služby boží. Co v žalmech hebrejských zdá se nenápodobitelným, bylo podivuhodně vystiženo v písních vašich. Hluboké bylo pohnutí mé, když jsem je slyšel poprvé . . . . A tyto zpěvy neslýcháme jenom ve sborech veřejných, ale i v rodině, v domě vašem i druhých pánů, při modlitbě ranní a večerní, před jídlem a po něm.«[4]

Častá vydání kancionalů dokazují, jaké místo zaujímaly v životě

[1] *Kancional úpravy Blahoslavovy vytištěn r. 1561 v Šamotulách (sev. od Poznaně), na statku Lukáše hraběte z Górky. Z práce této vznikl spis Blahoslavův »Musika«, první to pokus v literatuře české o prosodii (1558, 1569)].*

[2] Srovnej úchvatnou píseň uvedenou v Jirečkově Anthologii II. str. 313.

[3] *[Přání J. Jirečka, »aby nyní, kde smysl pro starožitnou hudbu čileji se probouzí, některý znatel toho se ujal a nápěvy bratrské jakož i vůbec kancionalův a gradualů staročeských prozkoumal«, podnes zůstává bohužel nevyplněným a zbožným přáním.]*

[4] Uvedeno od Schweinitze str. 405.

veřejném i soukromém.[1] Bývala to kniha nejoblíbenější, proto vydávána také s největší péčí. Některá vydání jsou pravými uměleckými díly. Kancional Ivančický z roku 1576 a Kralický z r. 1581 a 1615 jsou opravdu slavné,[2] ale stejně proslulé jsou mnohé jiné. Miniatury, arabesky, inicialky svědčí o vynikajícím nadání. Malířství po době úpadu povznášelo se a osvojujíc sobě prostředky Vlachův a Němců, zachovalo si přece původnost svou. »Kancionaly české,« píše učený archeolog, »co do krásy a zdařilosti obrazů v nich obsažených se vyrovnávají nejvzácnějším toho druhu plodům, ježto knihovny a musea ve Vídni, Mnichově, Berlíně, Benátkách, Miláně, Bruselu a Paříži chovají. Nevím však, zdali se kde nalézá tak velkolepých, ozdobně a genialně provedených začátečných liter, jakými se zpěvníky naše honosí.«[3] Bohatí páni čeští platívali 25.000 až 30.000 zlatých za tyto vzácné exempláry.

Vedle kancionalů knihou u bratří nejvíce čtenou bylo písmo svaté. V Čechách vyšlo již šestnáct překladů evangelií,[4] když bratří uložili Blahoslavovi, aby z řeckého jazyka přeložil Nový zákon; pracoval o něm po dlouhá léta i vytvořil dílo všecky dřívější pokusy daleko převyšující a jedno z nejznamenitějších jak věrností smyslu tak lepotou slohu.[5] Starší na prosbu kněží a četných věřících podnikli potom překlad celé bible. Přípravy k tomu konaly se velmi pečlivé: mladíci posláni do Vittenberka a do Basileje, kde

[1] Vyšlo jich patnácte v letech 1505—1659 vedle velmi četných vydání lidových. [*Kancionaly bratrské přeloženy byly též do jazyka německého (1535 a 1544) a polského (1554, 1569 a 1646).*]

[2] [*Kancional Ivančický z r. 1576 jest nejkrásnější naše kniha česká střední doby, pravá chlouba umění typografického a dřevořezného. Jireček v Č. Č. M. 1862 str. 26.*]

[3] Vocel, Miniatury české XVI. století v Památkách archaeol. III. str. 255.

[4] Dva byly dílem Jednoty bratrské: [*Mik. Klaudiana (1518) a br. Lukáše (1525)*].

[5] [*Blahoslavův překlad Nov. Zákona vydán byl v Ivančicích po prvé r. 1564 v dvanácterce, po druhé r. 1568 ve čtverci. Výsledky svého srovnávacího studia starších překladů českých s vulgatou a textem řeckým Blahoslav uložil v proslulé gramatice své, kterou položiti chtěl „příklad a pravidlo pravé češtiny budoucím zákona Páně starého vykládačům“. Dílo to, o němž Blahoslav po více než 20 let pracoval, a které vzácným je svědectvím bystrého vtipu, bedlivého pozorování a jemného citu pro dokonalost jazykovou, vydáno tiskem teprve r. 1857 od J. Jirečka a J. Hradila.*]

zůstali po několik let, aby nabyli rozmanitých vědomostí k těžké práci své potřebných. Mnozí dosáhli nejvyšších úřadů v Jednotě a proslavili jméno své v literatuře české. Vyžádali si pomoci dvou znalců hebrejštiny, proslulých tehdáž ve světě vědeckém. Nejvyšší vedení bylo nejprve v rukou Ondřeje Štefana,[1] později Isaiáše Cibulky[2] a Jana Aeneaše.[3] Zpráva o záměru jejich rozšířila se a způsobila jisté znepokojení mezi katolíky. Biskup Olomoucký Vilém Prusinovský vymohl si od Maximiliana mandat, kterým zapovídáno bratřím tisknouti něco bez vyššího schválení; nařízení císaře Rudolfa o tiskárnách a tiscích (1580) čelilo hlavně proti bibli zamýšlené. Tyto nesnáze nezalekly však bratří, ostatně oporu jak šlechetnou tak bezpečnou nalezli v panu Janu starším z Žerotína. Bible počatá v Ivančicích dokončena byla na **Kralicích**: znamená se dosud jménem tím Skládala se ze šesti dílů čtvercových, z nichž první vyšel 1579 a šestý, obsahující Nový zákon, Blahoslavem přeložený, roku 1593. Papír jest pevný, tisk velmi pečlivý; na okrajích zevnějších jsou poznámky, na krajích vnitřních odkazy na místa

[1] *[Ondřej Štefan († 1577), žák a nástupce Jana Blahoslava v úřadě biskupském, sídlil v Ivančicích. Mimo přípravy, které spolu s mistrem Albrechtem z Kaménka podnikl ku překladu Starého zákona, proslul účastenstvím svým v skládání pamětí bratrských, dvoudílnou postillou Kralickou (1575) a ve spolu s br. Kalefem vydáním kancionalu Ivančického (1576).]*

[2] *[Isaiaš Cibulka neboli Caepol'a († 1582), žák Blahoslavův a university vittenberské, správce sboru na Kralicích, kam r. 1578 přenesena tiskárna bratří z Ivančic. Po smrti Štefanově (1577) povolán byl do užší rady a uloženo mu, aby pod nejvyšším dozorem Jana Aeneaše pokračoval v díle osiřelém. V l 1579—1582 vydány 3 díly bible Kralické, načež nastala přestávka pětiletá]*

[3] *[Jan Aeneaš († 1594) žák university vittenberské, na níž nabyl hodnosti mistrské (1567); zvolen byv r. 1577 biskupem a povolán ku přední starosti, sídlo své vzal v Ivančicích, kde zároveň byl správcem slavné školy bratrské. Po smrti Štefanově jemu svěřena hlavní péče o bibli Kralickou a za vedení jeho vydáno všech šest dílů (1579—1593). — Mezi druhými překladateli vynikli jako důkladní znatelé hebrejštiny: Mikuláš Albrecht z Kaménka († 1617), mistr university vittenberské, učitel hebrejského jazyka na školách bratrských v Ivančicích a Fulneku, rozešed se později s bratřími marně hledal lepšího postavení v Praze, a Lukáš Helice († po roce 1600) z rodiny židovské, která přestoupila k Jednotě, vědomostmi svými v hebrejštině posloužil Jednotě, ale nepokojným chováním svým způsobil mnoho mrzutostí bratrům. Řadu slavných překladatelů bible Kralické zavírají: Jiří Strejc neboli Vetterus, Jan Hlaváč neboli Capito, Pavel Jesen a Jan Effreim. Památku jejich zvěčnil pěvec Slávy dcery krásnou znělkou oslavnou (II. č. 133). Srov. Herm. Jirečka, Bible Kralická a překladatelé její v Rozpravách I. 1861 a dodatky k tomu v Památkách 1862]*

podobná a krátká oznámení obsahu. Angličané teprv o půl století později pokusili se o věrný překlad písma sv.; překlady Vlachův a Francouzů nikterak nelze srovnávati s původním dílem bratří, ano i překlad Lutherův jest mnohem podřízenější; »málo jest ještě národů,« velmi pravdivě dí Komenský, »kteříž by tak pravdivě, vlastně i jasně svaté proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli.« [1]

Výklad velice obsáhlý a zajímavý svědčí o znamenité učenosti pro dobu onu; překladatelé znají nejen otce církevní a klassiky řecké a latinské, ale i archeologii hebrejskou; poznámky historické a filologické jsou četné a tak přesné, jak dopouštěla toho vědecká znalost tehdejší doby Ale zároveň skladatelé nezapomínají nikdy, že první povinností jejich jest povznášeti mysli k Bohu, a takto bible Kralická jest vzácným pramenem zpráv o mravním stavu společnosti tehdejší a o pravém učení Jednoty.

Forma je podivuhodná. Vytýkány sice tu a tam některé odpory a poklesky, vyčítáno překladatelům, že přeložili totéž slovo textu řeckého nebo hebrejského slovy různým; to však jsou jen maličkosti, kterými neoslabena nikterak cena celku. Komenský právem vyslovil, že Jednota nebyla neplodna, ježto zanechala světu příklad nejčistší kázně, bezvadných mravů a bibli Kralickou. Katolíci sami, ač rádi obviňovali bratry, že proměnili slovo boží, spravedlivě posuzovali toto veliké dílo. »Podle všech zdání,« čteme ve spise Žáčku z r. 1668, jehož původcem byl jesuita Steyr, bible Kralická »nad jiné české knihy vlastněji, pěkněji a pilněji vytištěna byla, způsob jejího písma nemůže se než nad míru chváliti.« Jesuité Constantius a Steyr vydávajíce překlad bible pro lid katolický, čerpali často z díla bratří, a když žák jejich, kněz řádu pavlánského, Fr. F. Procházka chtěl opraviti tuto bibli svatováclavskou, dosti prostřední, přiblížil se ještě více k bibli Kralické a veřejně uznal služby prokázané Jednotou literatuře české. Protože u bratří zachoval se duch demokratický a že nevyšli ze styku s lidem, studia jich neoddálila se od národa, i čerpali ze samých zdrojů jazyka. Byli sic i před nimi velicí spisovatelé, ale od této doby počíná se teprve jazyk klassický. Bible stala se

[1] Slova [*Kšaftu umírající matky Jednoty bratrské*] uvedená od J. Šmahy, kterýž o bibli Kralické uveřejnil důležitou rozpravu v Čas. Čes. Musea 1878, 1879. [*Srovnej též pozoruhodný, u nás neoceněný pokus Karafiatův o rozbor Kralického Nového zákona co do řeči i překladu; v úvodu jeho podána jest historie biblického textu bratrského (Praha 1878).]*

čtením všech, kněží i laiků, pánův i poddaných, boháčův i chudých, jí dokládáno se neustále, znali ji nazpamět a z ní učili se zároveň poznávati slovo boží i mluviti čistě a správně česky. Působení bible Kralické srovnáváno bylo s vlivem bible Lutherovy v Německu; snad není tím ještě dosti řečeno, vždyť od té doby až po dnes všickni znamenití spisovatelé čeští vzdělali se v této škole.

Zdá se, že bratří vědomi si byli úlohy vychovatelské, k níž byli povoláni; vlastenectví jejich, příliš křesťanské, aby bylo válečné a výlučné, béře odvetu svou v této formě literarní. Spisovatelé jejich ustanovují pravidla skladby a pravopisu, očisťují a obohacují slovník a jejich zásluhou perioda nabývá plnosti, vznešenosti a souladu před tím neznámého. Všickni spisovatelé jsou přímo nebo nepřímo žáky jejich a která jména mohla by se postaviti v XVI století vedle jmén Blahoslava a Komenského, Žerotína a Budovce, Skály a Slavaty, kteří všickni byli členy Jednoty a prošli školami bratří?

Vliv jejich nepůsobí pouze na řeč a sloh; všecka produkce této doby má ráz ducha jejich. Literatura XVI. století, kde poněkud cennější díla obrazotvornosti jsou tak řídká, — vážná, rázu přísného, poněkud chladného, nemnoho rozmanitá a hlučná, ale poctivá a přísná, chtějící spíše poučiti nežli pobaviti — jest odleskem vládnoucí methody a myšlenky těchto jansenistů, kteří chtějí jen vykonávati povinnost svou a nikoli rozvíjeti půvaby své. Jejich hlavní zásluhou literarní jest přímost srdce jejich. Píší jen, aby dokázali něco, vyvrátili námitku, opravili fakta nebo připomenuli tradice.

Bratří jsouce rozptýleni, přinuceni skrývati se, vydáni udavačství a pomluvám, musili býti zvlášť opatrni, aby zachovali nařízení svých biskupů, usnesení svých synodů, památku svých mučenníků, zkrátka vše, co tvořilo podstatu církve jejich; proto velmi záhy měli archiv, v němž uschovávány byly všecky písemnosti důležité. Archiv shořel sice r. 1546 v Litomyšli, ale byl obnoven v Ml. Boleslavi přičiněním zvláště Jana Černého a Blahoslava, i pokračováno v něm od té doby s velikou péčí. Třinácte foliantů v Ochranově[1] a foliant chovaný v král. museu českém jsou nejvzácnějším prame-

[1] Ochranov neboli Herrnhut v království Saském je střediskem obnovené Jednoty bratří moravských. Vystěhovalci moravští nalezli tu útočiště na statcích hraběte Zinzendorfa; má dnes na tisíc obyvatelů. [*O souvislosti obnovené církve bratrské se starou Jednotou bratří českých viz rozpravu J Müllera v Č. Čes. M. 1895.*]

nem pro dějiny české XVI. století. Přirozená a chvály hodná byla snaha použiti tohoto materialu: po sběratelích následovali kronikáři, po nich dějepisci.[1]

Česká škola historická vydala na počátku XVI. století dílo prvního řádu v Kronice pražské písaře Bartoše, jenž živými a svěžími barvami vylíčil soupeřství Paškovo a Hlavsovo.[2] Neměl však následovníka. Knihy památné Sixta z Ottersdorfu jsou jen sbírkou listin o odboji roku 1547.[3] Od té doby dějiny vypravují se jen od humanistů, kteří snažili se češtinu přizpůsobiti latině a události zakrývali temným závojem okázalé rheroriky své.[1] Jeden spisovatel však skvrnou je této školy rozvláčné a jednotvárné, totiž pověstný Václav Hájek z Libočan. Dějepisci nové doby odsuzují ho přísně, a nevole jejich jest oprávněna: neměl ani za mák úsudku kritického a jest zodpovědným původcem nebo bezděčným šiřitelem pošetilých bájí, které až do dnešní doby znetvořovaly dějiny české. Však nechybělo mu nadání; vypravování jeho jest prosté, jasné a zábavné; proniknut byl duchem starých kronikářův a je-li prašpatným vůdcem, jasně osvětluje aspoň duševní a mravní stav vrstevníků svých.[4] — Protože nebyl podezřelý z kacířství, ve dnech pronásle-

[1] Nazývají se obyčejně folianty lešenskými. Po požáru archivu Litomyšlského r. 1546 Černý a Blahoslav sebrali paměti nejstarší, pokud možná bylo shledati. Když po zkáze protestantismu v Čechách polské město Lešno stalo se hlavním střediskem Jednoty, přenesen tam i archiv. Lešno vypáleno bylo od Poláků ve válce proti Švédům r. 1656 (29. dubna); brzo povstalo sice ze zřícenin svých, ale požár lešenský byl smrtelnou ranou pro Jednotu. Roku 1836 v kostele sv. Jiří nalezeno bylo 13 foliantů, které zakoupeny byly od bratří moravských za 500 dolarů. Folianty lešenské byly hlavním pramenem Gindelyho »Geschichte der böhm. Brüder« (1868); prozkoumány byly také od Reichela: Zusätze und Berichtigungen zu Johannes Plitt Denkwürdigkeiten (1844), od Palackého a Golla. [*Srovnej Gollův popis archivu Ochranovského vůbec a českobratrského zvláště v Čas. Čes. Musea 1876, str. 733-752*]

[2] [*Srovn. str. 279.*]

[3] [*Viz str. 400.*]

[4] Hájek († 1553) [*„Apostata“, ježto z utraquismu, ve kterém byl vychován, přestoupil k církvi římské*], byl knězem katolickým, mravů pochybných a svědomí málo úzkostlivého, skoro po všechen život svůj potýkal se s představenými svými. Přes to někteří utraquisté a katolíci nerozpakovali se svěřiti jemu sepsání kroniky, která by byla předjatou odpovědí na dílo, připravované od stoupence strany pokrokové, Martina Kuthena († 1564). Hájkovi dostalo se od stavův úkolu úředního, a v rukou jeho ocitly se prameny velmi důležité. Bylo mu uloženo napsati dílo spíše polemické nežli historické; když práce jeho byla skončena (1539), pro-

dování, kdy každé dílo psané jazykem českým bylo sebráno a spáleno, on jediný nalezl milost v očích jesuitů. Čtenáři libovali si v tomto románu, který hemží se malebnými podrobnostmi, a jemu náleží zásluha, že v lidu zachovala se některá jména a některé pověsti, poslední to drobty historie národní, slabé svazky, které poutaly přítomnost s minulostí. Jednou z oněch podivných náhod, které ničí všeliké předvídání, stalo se, že úřední historiograf zachoval nejasnou vzpomínku na dávné dni samostatnosti, a jestli památka arcikacířů nezaniká úplně, jakási čest, ne-li zásluha o to, náleží jemu. Tyto bezděčné služby prokázané národnosti české, jsou ku prospěchu jeho, tak že nemůžeme odepříti mu dobrodiní polehčujících okolností; však při vší dobré vůli nelze dějepisce spatřovati v tomto kompilatoru nesvědomitém a nechutném.

Pravé a jediné představitele historiografie české v XVI. století dlužno hledati v Jednotě bratrské. — Nejprve Matěj Červenka[1] obrazotvornosti živé a ducha pronikavého, později Jan Černý[2] a zvláště Jan Blahoslav,[3] okolo něhož utvořila se oprav-

hlédla ji komisse censurní, která nelítostně vymazala všecka místa podezřelá Ostatně na tom mu nezáleželo. Pravda byla nejmenší starostí jeho. »Celý dějezpyt a dějepis český,« praví Palacký, »nezná většího škůdce nad muže tohoto, který dav se do spisování obšírné kroniky české, jal se neslýchanou nestoudností nejen vymýšleti a na drobno líčiti dle zdání svého příběhy nebývalé, ale i podkládati jim za prameny spisy rovněž smyšlené a od nikoho, ani od spisovatele samého nevídané. A toto veliké pásmo lží a klamů chytře ukrytých, za kteréžto my na místě spisovatelově styděti se musíme, podáno jest národu našemu za pravou kroniku roku 1541, a za takovou přijato a přijímá se bohužel ode mnohých až podnes! Kalem Hájkovým naprzněny zůstaly potom více méně pohříchu všecky kroniky české, až teprve Dobner obšírným svým komentarem (r. 1761 až 1782) odkryl učenému světu všecku nečistotu pramene toho.« [*Dějiny národa českého I. č. 1. str. 31—32.*]

[1] Matěj Červenka (1521—1569) byl žákem br. Augusty, nad nějž výmluvností vynikl, a věrným přítelem br. Blahoslava, jenž stkvělé o něm vydává svědectví [*Srovnej str. 396*]; pracoval v VII. a IX. foliantu archivu bratrského. Hlavní jeho dílo historické jest Poznamenání některých skutkův božích, obzvláštních . . . Což se vše dálo za panování Ferdinanda I. od l. 1530 za několik let pořád [*Děje české v l. 1530—1545*].

[2] Jan Černý († 1565) přední zásluhu má o obnovení archivu. Foliant VII. a VIII. obsahují historické zprávy o dějinách Jednoty v l. 1547—1552. [*Srovnej díla našeho str. 394.*]

[3] Zmínili jsme se již, že seznam spisů vyšlých z péra Blahoslavova daleko ještě není přesně určen. Viz článek Gollův Jana Blahoslava spisy historické v Čas. Čes. Mus. 1877 str. 325—333. [*Z historických spisů Blahoslavových obsahem důležité a formou dokonalé jsou zprávy o cestách jeho do Vídně*

dová škola historická, »jakovéž« dle úsudku soudce nejoprávněnějšího »sotva na kterém jiném místě nalézti lze.«[1] Posledním představitelem školy této, nejznámějším, ale ne nejznamenitějším, jest proslulý spisovatel mistr Adam Daniel z Veleslavína, veliký knihtiskař (1545—1599)[2] Nebyl ducha vynikajícího; většina prací jeho jsou vzdělání nebo překlady, a vlastní díla jeho nevyznamenávají se ani původností ani hloubkou, a složení jejich často bývá pochybené. Jeho kalendář historický[3] svědčí spíš o pilnosti než o kriti-

(1555—1557) a do Magdeburka ku Flaciovi Illyrikovi, zakladateli církevního dějepisectví mezi protestanty ném. (1556). V »Summě« podán nástin dějin Jednoty, v němž na základě starších pramenů původ Jednoty obšírněji a pozdější osudy stručněji jsou vylíčeny. Blahoslavova Historie bratrská, známá dějepiscům XVI. století, není nám zachována. Nesprávně Blahoslavovi připisován t. zv. Život Augustův, jenž dle důkazů prof. Golla prací je br. Jakuba Bílka (Č. Čes Mus. 1877 str. 327—330) a rukopisné dílo Historia fratrum, nejspíše dílo br. Vavřince Orlíka. (Ibidem str. 332.) Srovnej Gollovy Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder str. 53—60.] — Žádný sbor kněžský nebo světský, praví Jos. Jireček, nezaměstnával se tak pečlivě s dějinami svými jako Jednota. — Až vše, co napsali, bude uveřejněno, poznáme, že bratří pro dějiny XVI. století učinili více než všichni tehdejší učenci čeští a moravští dohromady.

[1] Jireček, O vyvinutí historické prózy české za XVI. a XVII. věku v Čas. Čes. Musea 1873 (str. 420).

[2] Jakožto professor na universitě pražské pojal za manželku dceru knihtiskaře Jiříka Melantricha z Aventina, stal se jeho společníkem, později nástupcem. Byl tajným posluchačem Jednoty, tak řečeným nikodemitou, a horlivým čtenářem bible Kralické. [*Srovnej rozpravu Šmahovu o bibli Kralické v Č. Č. Mus. 1878 str. 493. Na důkaz uvádí se Veleslavínův spis »Štít víry pravé« (1591), kde na str. 1—452 dvě třetiny textu nejsou než samé doklady z bible šestidílné. I mohl Jungmann vypověditi, že tu čeština výborná, přehlédnuv, že to čeština bratří českých.*]

[3] Kalendář historický vydán byl v Praze r. 1578 a 1590. Jest to přehled dějin evropských, spořádaný dle měsíců den za dnem, bez souvislosti vnitřní. [*Nezdařilá myšlénka prof. Pavla Ebera o kalendáři historickém po prvé následována v Čechách od Lupáče jazykem latinským r. 1584 v díle Rerum bohemicarum ephemeris seu calendarium historicum.*] — Veleslavín zůstavil mnoho překladů z literatur cizích, obyčejně jako spolupracovník. Nejznamenitější je překlad historie české od Aenaše Sylvia, protože jeví se v něm pokrok řeči naproti překladům starším (*r. 1487 od kanovníka Jana Húsky a 1510 od Mik. Konáče z Hodíštkova.*] Nejpůvodnější část prací Veleslavínových tvoří předmluvy jeho [*z nichž rozprava o dějepravě české přidaná úvodem k společnému vydání obou kronik, Sylviovy a Kuthenovy (1585) náleží k nejznamenitějším pracím jeho vůbec.*] V Rozumově bibliotéce staročeské (sv. II. a IV.) uveřejněny byly výpisky z hlavních prací Veleslavínových.

ckém úsudku jeho. »Politia historica« je české vzdělání Lauterbeckova Regentenbuchu.[1] Ale s důkladnou znalostí literatur klassických spojoval duši šlechetnou, lásku k dobru a vytříbený vkus. Byl střediskem všeho hnutí duševního za doby své: spisovatelé nalezli v něm ochránce šlechetného a rádce bezpečného. »Cokoliv učeného a vědeckého vydáno bylo v Čechách za vlády Rudolfa II.,« praví Balbin, »Veleslavínem buď sepsáno nebo přeloženo neb opraveno neb aspoň vytištěno bylo.« Vrstevníci jeho nazývali jej arcitypografem. Zvláště jako stilista proslavil jméno své za této doby. Nikdo neovládal jazyk dokonaleji, neučinil jej plnějším, zvučnějším a vznešenějším; nikdo také nemiloval ho láskou upřímnější a nepracoval horlivěji a svědomitěji o zdokonalení a rozšíření jeho.[2] Spravedlivou odměnou služeb Jednoty jest, že spisovatelé čeští v době, kdy literatuře národní souzeno bylo zaniknouti, kupí se okolo jednoho z žáků jejích, dávajíce jí takto stkvělé svědectví vděčnosti a oddanosti.

Pravými velikány v oboru písemnictví za této doby nejsou však spisovatelé z povolání, nýbrž mužové činu, kteří vládnou mečem právě tak, jako pérem, **Budovec** a **Žerotín**, uvedeme-li jen nejpřednější. Jako ve správě Jednoty i tu první místo přechází od kněží k osobám světským. Paměti a řeči Budovcovy,[3] Žerotí-

[1] Politia historica, [*o vrchnostech a správcích světských knihy patery* (*1584, 1592, 1606*)], jest jakési pojednání o mravouce politické. Obsahuje zajímavé zprávy o době spisovatelově. Viz pojednání prof. A. Truhláře o díle tomto v Č. Čes. Musea 1885 str. 346—365. — Dr. Jiří Lauterbeck, znamenitý právník a humanista německý † 1578. Jeho Regentenbuch, poprvé tištěný roku 1556, dočkal se několikera vydání.

[2] »Pravá zásluha Veleslavínova,« praví Jireček, »záleží v konečném upravení prózy historické na základě latinském (Č. Čes. Mus. 1873 str. 416). [*Týž způsob slohové dokonalosti vyniká i v historických pracích vrstevníkův a přátel Veleslavínových: Jana Kocína z Kocinétu, vzdělavatele historie církevní a turecké, Pavla Vorličného, překladatele Flaviova díla o válce židovské; Matouše Hozia, překladatele Guagninovy Kroniky moskevské, Václava Plácela z Elbinku, upravitele historie židovské, Abrahama z Günterodu, překladatele Xenofontovy Cyropaedie, a Marka Bydžovského z Florentina, dějepisce dob Maximiliana II. a Rudolfa II.*] O slovnikářských pracích Daniele Adama z Veleslavína viz pojednání J. V. Nováka v Č. Č. Musea 1885 str. 333, 556.

[3] Václav Budovec z Budovcova narozen roku 1547, sťat dne 21. června 1621. Život jeho nebyl prozkoumán ještě tak, jak by zasluhoval. Budovec vynikl hlavně jako řečník; jeho hlavní dílo historické jsou paměti o pohnutých událostech v l. 1608—1610. O jeho mládí a cestách podává Dr. Konst. Jireček zajímavé

novy[1] zápisky — zvláště listy jeho — jsou zajisté méně elegantní a méně pečlivě vyhlazené nežli předmluvy Veleslavínovy: co však na tom, jen když řečí pevnou a přesnou tlumočí myšlenku prodchnutou vlastenectvím a vírou. V rukou jejich spočívaly osudy národa v dobách rozhodných, a jestliže podlehli okolnostem a neblahému dědictví nakupených chyb, odvaha jejich nebyla překonána žádnou situací, aniž genius jejich předstihnut; duch vlasti vtělil se v nich a spisy jejich jsou jako závětí starých Čech. To jest poslední odkaz Jednoty zemi, korunování velkého hnutí duševního, které zbudila a kteréž událostmi děsně bylo přerváno.

Vším právem slušelo by podati přehled všech plodů literarních vyšlých z tiskáren bratří: ale oni nepsali pro slávu a k čemu bylo by toto neúplné vyjmenování knih? Tato jména neznámá mizejí rychle z paměti nezůstavujíce stopy. Jeden dojem aspoň setrvá; totiž ohromná činnost Jednoty, velké úsilí její a šlechetné ctnosti. Ze všech sekt křesťanských žádná snad nevdechla členům svým upřímnější lásku k povinnosti, žádná nezbudila vůdců znamenitějších. Co jim chybí? — Bůh zahrnul je svými dary, rozumem, vzděláním, odvahou i výmluvností. Žádné sobectví nekalí činnost jejich, žádná nízká snaha nekazí program jejich. A přece podlehli. — Proč? Čeho bylo by jim ještě bývalo třeba, aby dosáhli vítězství?

Zajisté přišli příliš pozdě, boj byl již příliš pokročil — a velmi nešťastně, mravní síly země byly zničeny; podlehli osudné minulosti, a chyby otců jejich padly na ně a zdrtily je. — Nežalujme však hned příliš na nemravnost osudu! V pádu jejich i na ně spadá část zodpovědnosti. Podlehli z téhož důvodu, kterýž vždycky bránil Jednotě získati většinu národa. Nechť na venek měnila se jakkoli, přece zůstávala dílem Chelčického; zavrhla sice jeho dogmata, ale zachovala ducha jeho; jako v prvních letech idealem těchto v duchu

podrobnosti v rozpravě Václav Budovec z Budova v Cařihradě (Čas. Čes. Musea 1877 str. 417 a násl.)

[1] Karel starší z Žerotína (1564—1636), jeden z největších mužů země české, byl předmětem důležitých prací. Ku poznání dějin jeho nejvíce přispěl V. Brandl a Petr rytíř Chlumecký. Chlumecký († 1862) velikým dílem Carl von Zierotyn und seine Zeit (1564—1615) Brno, 1862. [*Druhý svazek, obsahující vzácný materiál listinný k biografii Žerotínově, vydán po smrti Chlumeckého péčí d'Elverta r. 1879.*], Brandl vydáním zápisků o sněmě r. 1612 (1864), zápisův o soudě panském (1866) a listů jeho (3 sv. 1870—1872). L. Leger v Revue historique uveřejnil některé listy jeho, týkající se Jindřicha IV.

a v pravdě pravých žáků Kristových bylo následovati příkladu apoštolského, života evangelického. Proč bychom se tomu divili? Nebylo-li to podstatou jejich bytostí, zda dnes rozeznali bychom Jednotu jinak od různých sekt protestantských? — Proč bychom litovali toho? Není-li tu pramen všech ctností jejich?

Však i slabosti jejich a pádu. — Byli vyhnanci tu na zemi, a pravou vlastí jejich byla domovina příští. Skutečnost věcí urážela svědomí jejich, starosti světské zdály se jim zbytečným rozčilováním, které je odvracelo od myšlenek věčných, pouze opravdových; jejich poslušnost evangelia ochromovala odvahu jejich a zůstavovala jim nadšení jen pro mučennictví. Ve věcech jak víry tak i politiky nezbavují se nikdy jakési nepokojné plachosti. Myšlenka spasení trápí je, i strachují se, aby neposkvrnili duší svých dobrodružstvím. Po dlouhém úsilí přemohli sice hrůzu, kterou zbuzovala v nich vyšší studia, ale nikdy nepovznášejí se k idealu věd a umění, nerozumějí nezištnému zkoumání pravdy a krásy. Mají proslulé stilisty, znamenité historiky, učené theology; ale nemají vynikajících filosofů, ani nadšených básníků. Spisovatelé jejich jsou svědomití, poctiví, zalíbíme si je, mají nadání rozsáhlé, ale cítíme, jak jest obmezeno: vážnost a oddanost nepovznášejí se nikdy až k obdivu. Neznají oklik, ale také ne vzletu. Poslední v řadě velikánů jejich a ne nejmenší, **Komenský,** jest učitel opravdu podivuhodný. Paedagog — hle, poslední výkvět Jednoty. Práce jeho, hojné, zajímavé, pozoruhodné pro dobu jeho, v nichž jeví se duše upřímná, šlechetná, osvícená a milostná, přece urážejí nás stále. Čteme-li je, porozumíme hněvu a odporu Erasmovu proti oněm reformovaným, kteří pod záminkou vysvobození duší ze jha papežského překovávali železo polou spotřebované. Bylo by křiklavou nespravedlností přirovnávati bratry k jesuitům, vznešenou a přímou mravouku jejich ke všední obratnosti těchto; a přece co obojí přijali z humanismu? — Především formule. Nevím sám, zda vítězství Jednoty, ač-li možné bylo, nebylo by zhoubněji působilo na pokrok rozumový nežli vítězství katolicismu. Nikde zaujatost theologická nejeví se zřejměji nežli u Komenského. On chce žáky své učiniti hodnějšími života příštího, k němuž tento jest jen trapnou přípravou. Obává se dokonce, že čtení starých klassiků protiví se duchu evangelia a navrhuje, aby učilo se latině z knih křesťanských, sepsaných v tom směru. »Však pak dítkám knížecím,« praví, »za učitele nedávají fatkářů, šašků, kratochvilníků a podobných lehkých lidí, ale osoby vážné, vzácné, moudré,

ctnostné. A máme my dědicům výsosti, Kristovým bratříčkům, za vůdce dávati oplzlého šaška Plauta? nečistého sodomáře Ovidia? bezbožného neznaboha Luciana, žertovného kejklíře Diogenesa? slepého šermíře Aristotelesa, básnivého rapsoda Plinia? chlubného Cicerona? . . . Jest prý veliká v knihách mudrcův, řečníkův, básníkův složena moudrost. Odpovídám: Hodni jsou oslepení, kdo od světla odvracejí oči . . . U boha toliko pravé jest světlo . . . v písmích sám světa pán o svých skutcích velebná tajemství vynáší a z nejhlubších vnitřností všech viditelných a neviditelných tvorů základy odkrývá.« — Na námitku, že písmo nás filosofii neučí, než pro theologii dáno jest, odpovídá: »Studnice moudrosti jest slovo Boha na výsostech přebývajícího. (Sir. 1, 5.) Pravá filosofie nic není, než známost pravá Boha a všech skutků jeho, kteráž nikdež jinde kromě v písmích dokonale se nepředkládá. Což z nemalé částky Joh. Henr. Alstedius[1] ve svém Triumphus biblicus ukázal, kdež základy všelikých umění a věd moudrých z samé biblí vyvedl.[2] — Ba neukázal, Komenský se mýlí; není pravda, že věda nemá jiného cíle než hledati všude stopy boží. Snižujeme ji a zapíráme, jakmile užíváme jí jen jakožto nástroje.[3]

A právě jako věda i život má cenu vnitřní, a bratří nepoznali toho. U Komenského převládá tichá naděje, že brzo spočine v klidu Hospodinově. Jeho zbožnost, dí Criegern, není ani lutheranská ani kalvinská, spíše kloní se k tomu, co nazýváme quietismem.[4] Bratřím život jest povinností a nikoli radostí; boj zde na zemi jest podmínkou odměny příští. — Však k ovládání světa třeba jest povznášeti se nad něj a nikoliv odcizovati se jemu a k podmaňování duší nestačí pouhá ctnost, nespojuje-li se s některou ctižádostí a s velikou důvěrou a odvahou. Bratří dle svého obrazu utvořili si Boha, jenž

[1] Alsted (1588—1638) filosof a theolog. Jeho encyklopedie biblická ode dávna bývala proslulá.

[2] Didaktika, Kap. XXV. V různých spisech svých Komenský neustále vrací se k této myšlénce.

[3] Spisy Komenského jsou velice četné; není skoro otázky bohoslovné, jíž by se byl nedotekl. V žádném díle nenalezneme něco původního, není žádného místa, kde by byl přispěl ku pokroku vědy theologické. To vysvětluje se částečně povahou encyklopedickou studií jeho, ale také tím, že ve většině spisů svých sleduje určitý cíl praktický. Criegern, Johann Amos Comenius als Theolog. Lipsko 1881 str. 58. Viz též Kleinerta, Theologische Studien und Kritiken 1878.

[4] Str. 57.

náruč otvíral lidem dobré vůle; ale v písmě jest Bůh boje a světla, a na tohoto neodvážili se pohlednouti skrze blesky, jimiž jest obklopen.

Bratří seslabeni jsouce již touto oddanou malomyslností a tajným odporem hájiti zbraní světskou věci nebeské, byli ještě sklíčeni nedůvěrou, kterou cítili kolem sebe a která posílila se novou proměnou dogmatickou v Jednotě. Po době lutheranské dostali se nyní do období kalvínského. Od počátku byvše vábeni k západním reformovaným okolnostmi zevnějšími, jednoduchostí obřadu, přísnou kázní, demokratickým zřízením církví, znenáhla přijímali většinu nauk ženevských, zvlášť o svátosti oltářní: tou právě různily se mezi sebou jednotlivé sekty protestantské. Staré žaloby proti pikartům, jež dědily se pokolení od pokolení, staly se takto pravdivými, a na příště nebylo možné žádné shody upřímné mezi nimi a většinou pokrokové strany české. Cítili to, a opatrnost jejich vzrůstala. Veliké to bylo neštěstí pro ně, veliké také pro celý voj protestantů českých: bylť jako bez hlavy, nesmiřitelným rozrůzněním oddělen jsa od mužů, kteří vším ustanoveni byli k vedení jeho.

Zda na místě bratří v lutheranech nalezne vůdce potřebné? — Šťastná byla propaganda jejich. Posloužil jim výsledek sněmu roku 1575, třeba nedost uspokojivý. Na zprávu o ústupcích císařových lhostejní a bázliví dali se pohnouti k odtržení se od konsistoře a právě k lutheranům přistupovali skoro všickni odpadlíci od utraquismu. — Nejprve páni. Ale přestup jejich brzo způsobil obrácení i poddaných jejich.

Jestliže tito váhali, páni měli neodolatelné prostředky přesvědčivé. »Jakého náboženství jest pán, takového i poddaní«, bylo zákonem času toho a vyšší stavové, kteříž odporovali, když jim od krále byl vnucován, bez rozpakův ukládali jej poddaným svým. Z dosti četných stížností poddaného lidu lze souditi, že svoboda svědomí v XVI. století byla jen prázdným slovem, jedním z oněch hesel, jež strany píší na prapor svůj a na něž zapomínají hned po bitvě. Tu a tam kněží katoličtí byli vypuzeni nebo týráni; stížnosti arcibiskupovy nebo rozkazy panovníkovy byly ochranou jen velmi nedostatečnou.[1] Z jednoho příkladu poznáme postupování pánův a stav duševní té doby.

[1] Viz Borového Arcibiskup Medek str. 230 a násl. Jako obyčejně dějepisci katoličtí velice rádi zveličují události a zvláště vyvozují z nich úsudky výstřední. I když nevěříme jim úplně a připustíme, že stížnosti kněží jsou často domnělé,

V hrabství Kladském jakýsi Jachym Schmidt chtěl přinutiti sedláky Königshainské, aby stali se lutherany: ti však odmítli s velikou rozhodností; odbojníci byli zbaveni úřadu konšelského, biti holemi a uvrženi do vězení. Když někteří zemřeli, bylo zakázáno pohřbiti těla jejich do země posvěcené. Probošt řeholních kanovníků sv. Augustina v Kladsku chtěl zakročiti, a poslové jeho prosili Schmidta, aby pro náboženství neutiskoval více těchto ubožáků, »nejsa ani za biskupa ani za probošta od J. M. C. ustanoven.« — Jsme katolíky, křičeli sedláci, nevěříme jinak než jako naše hlava a dědičný pán, císař, věří. — »Aj!« odpověděl Schmidt rozzuřený, »a kdyby císaře čert vzal, také byste pak chtěli s ním do pekla jeti?« — Kazatel lutheranský vmísil se v hádku svým hlasem kárajícím: »Kristus, Kristus jest hlava naše, nikoli císař.« Sedláci vrženi do vězení ještě tužšího a nebyli propuštěni na svobodu dříve, než odpřisáhli katolictví.[1] — A to dálo se na panství královském. A tento Schmidt byl císařským tajemníkem!

Katolíci rozhlašovali hlučně taková nemilá pohoršení; jakási báj počala se šířiti mezi nimi: lid prý tajně jest stále oddán staré víře své, která byla potlačena od pánů jeho. — »Lid jest výborný«, píše farář oujezdecký. — »Vaše Eminencí«, píše druhý, »neuvěřili byste, jak lid zdejší je pobožný a katolický«. V skutečnosti třeba mnoho odčísti. Tentýž farář oujezdecký vidí se opuštěným ode všech osadníků svých: »tento lid nezvedený, puzený zuřivou náklonností ku kněžím rozkolnickým a ke vší svobodě« upouští od obřadův úředních a hrne se na kázaní nějakého tkalce; farář udává věc úřadu městskému; vysmáli se mu, konšelé právě přivolali kněze kacířského. Lesník pana Berky neplatí desátek a o velkonocích s rodinou a čeládkou nešel do farního chrámu k svatému přijímání, nýbrž k onomu tkalci, kam i jiné osadníky posílal.[2] — Úřední stížnosti na útisky sedlákův odsouzených ku kacířství přispívaly hlavně k udržení horlivosti katolíků bojujících; později chtěli tím omluviti odvetu svou. Zatím malý voj věřící drobil se rychle. I když připustíme upřímnou oddanost poddaného lidu k církvi římské, odpor jeho neměl vytrvalosti ani významu politického, kdežto ve stavích vyš-

bylo by pošetilé popírati je a mlčením přecházeti dle příkladu mnohých historiků protestantských; bylo by to porušování pravdy.

[1] Ibidem str. 119 dle zprávy, kterou probošt učinil arcibiskupovi roku 1583.

[2] Listy faráře oujezdeckého uvedené od Borového ibid. str. 26, 108.

ších poměr rychle měnil se ve prospěch lutheranů. Nelze zajisté do slova věřiti prohlášení nejv. purkrabí Adama ze Šternberka, jenž na sněmě roku 1609 žádal záruk pro katolíky, protože »na jednu osobu pod jednou dobře se nachází třicet osob pod obojí.« Číslice úřední ukazují aspoň, že jen čtvrtina stavu panského byla ještě katolická a sotva čtrnáctina stavu rytířského. V ostatním národě katolíci, kteří po dlouhý čas tvořili třetinu obyvatelstva, představovali brzo jen desítinu nebo dokonce patnáctinu.[1]

Na neštěstí tato číselná přednost lutheranů převážena byla velikou prostředností mravní. I tam, kde žádného nebylo potřebí násilí k zavedení víry evangelické, páni zajisté ani nepomyslili na to, aby potázali se dříve s poddanými svými. Z toho pocházelo dvojí zlo. Nešetřením práv poddaných způsobuje se u pánů jakýs úpadek duševní: kdo nešetří svědomí druhého, zaprodává levně své, kdož u věcech víry utíká se k moci připouští do jisté míry oprávněnost podobné soustavy a vydává se odvetě. Z pánů většina přestoupila z pohnutek hmotných, ale prospěchy protiví se obětem, a ve chvíli rozhodného boje ochromily odpor. Sedláci v případě nejpříznivějším zachovali si odvahu toliko trpnou; jejich resignace, často hrdinská po porážce, nemohla ji předejíti. Ostatně lutherani neměli ani organisace ani vyznání ani opravdového kněžstva. Protože každý šlechtic hleděl spíše využitkovati výhod reformace nežli zabezpečiti vítězství svých ideí, zanedbali obnoviti a dokončiti dílo navržené roku 1575. Faráři neměli nijakého vlivu, často žádné mravní hodnoty, a jednota víry nebyla chráněna žádnou autoritou.

Zlo bylo by prostřední, kdyby z toho zmatku byla se vybavila idea snášelivosti; na Moravě, kde rozkol byl tak veliký a sekty ještě četnější, sněmy přiznávaly každému právo starati se o spasení dle způsobu svého a v nenávisti měly toliko pronásledovatele. V Čechách

[1] Srov. Gindely, Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. str. 124. — Dvorský, Jaký byl číselný poměr katolíků vůči straně podobojí l. 1609? L. 1589 udává se počet dorostlých osob mužských ze stavu panského v Čechách na 232 a seznam z r. 1609 počítá pánů k víře katolické se přiznávajících 61; všech osob dorostlých stavu rytířského r. 1589 udává se 2086 a v seznamu z r. 1609 počítá se 141 osob a několik ještě synů k víře katolické se přiznávajících. Číslice tyto jsou přibližné, ale zajisté přesné. V Praze roku 1619 bylo 51 kostelů nekatolických a 40 katolických; ale mezi těmito značný počet je kostelů klášterních a mnoho farních kostelů filialních, které i přes bouře husitské, třeba v spustlém stavu, zůstaly katolickými. (Rezkův Sborník historický 1884 str. 280—288.)

nešťastným odporem víra, čím méně opravdová, tím byla výlučnější: lhostejnost dávala se tu v utiskování. Byl to skoro nevyhnutelný následek způsobu, jak tu rozvíjela se reformace, a povahy feudalní, jakou přijala. Přáním stavů bylo náboženství státní, to jest jedno z oněch náboženství, k nimž náklonnost přede vším jest objektivní a jež vykonávají se s jistým skepticismem, jež však rádi ukládají se druhým. Těžko je představiti si větší rozdíl naproti bratřím. Tito byli plaší a hrdinní, zatvrzelí a pokorní; lutherani naopak vlažní a výluční, násilní a náchylní k slabostem; první žili jen z povinnosti, a činnost jejich byla proto méně smělá a méně plodná; druzí zavrhujíce ideu povinnosti potlačovali jednu z podmínek potřebných k životu; celkem obojí byli neschopni dobýti světa, jedni proto, že mu byli příliš cizí, druzí proto, že mu byli příliš poddáni.

Vážnost okolností mohla zbuditi pozornost protestantů: však zdálo se, že nepozorují bouři na obzoru se stahující. Katolická reakce evropská, okolo roku 1575 [1] na chvíli přerušená, dávala se na nový postup. Ve Francii, v Německu, v Polsku, evangelici pozbývali půdy; všecky nové pokusy jejich o propagandu zmařeny nešťastně; v zemích, kde moc jejich zdála se nejpevnější, oslabena byla náhlými otřesy a někdy i vyvrácena. Obráncové moci papežské, unášeni jsouce úspěchy svými, zdvojnásobňovali úsilí své. Nauky nejnásilnější vítězily. Sixt V. dosedl na stolec sv. Petra (1585—1590). Ve věcech víry, psal Justus Lipse, nelze dopouštěti ani milosti ani shovívavosti; pravou shovívavostí jest nemíti žádné, pro spasení mnoha lidí třeba ochotně obětovati některé. — Doktoři tehdejší většinou schvalovali vývody takové. Zbožností potlačena lidskost. Boj veden byl soustavně, podle plánu dřív ustanoveného; jesuité jsouce rozšířeni všudy a podivuhodně zpraveni o všem, ovládali pole válečné, zdržovali a vrhali voje, určovali místo, jehož třeba dobýti, protože klíčem bylo k celému postavení. Zatím budoucnost katolicismu závisela na výsledku událostí v Rakousku: kdyby kacíři tu se udrželi, všeliká naděje byla by zmařena a celá Evropa snad ztra-

[1] První doba činnosti jesuitů obsahuje asi l. 1560—1572: restauraci katolickou ve Francii, tyranství vévody Alby v Nizozemí, získání zemí jižního Německa, počátek reakce katolické v Rakousku a v Polsku. Tyto úspěchy zbuzují okolo roku 1575 nový odpor protestantů, kteří asi po deset let hájí državu svou, často s úspěchem. Zavraždění prince Oranienského roku 1584, jímž způsobeno podrobení krajin belgických Filipu II., vyznačuje počátek druhého útoku katolického, který vede ku povstání protestantů rakouských a ku pádu Rudolfovu.

cena pro moc papežskou. Proto sotva že Maximilian umřel, církev snažila se zmocniti území ztraceného. V Hořejším a Dolejším Rakousku protestanté byli vypuzeni z měst královských a ohrožováni na statcích šlechtických, v zemích, jež Ferdinand odkázal nejmladšímu synu svému Karlovi, ve Štyrsku, Korutanech a Krajině, kacířství, na chvíli vítězné, rychle bylo zatlačeno, jakmile žák jesuitů Ferdinand štyrský dosáhl moci.[1] Kruh svíral se kolem Čech, jež byly nejstarším a nejnebezpečnějším střediskem oposice. Jesuité cítili již dosti síly, aby počali s útokem na této straně. Šťastně přečkavše vládu Maximilianovu, očekávali stkvělého vítězství od panování Rudolfova[2]

[1] *[Protireformace katolická v zemích štyrských smutně památna jest v kulturních dějinách národa slovinského. U tohoto počtem skrovného národa, jenž po celých devět věků (VII—XVI.) římsko-německého panství zůstával bez literatury, reformace zbudila čilý život duševní. Zásluhou Trubera a Dalmatina, prvních to překladatelů písma sv. do jazyka slovinského, vytvořen spisovný jazyk, a vyskytla se celá řada znamenitých mužů a prací, jichž vliv zasahoval brzy i do Přímoří a Bosny mezi Chorvaty a Srby. Nadějný rozkvět písemnictví slovinského protestantismem zbuzený zahynul útiskem náboženského pronásledování: jesuité sháněli a pálili knihy slovinské s takovým úsilím, že dnes tisky jihoslovanských protestantů náleží k největším vzácnostem; mnohé na dobro byly vyhlazeny. Od té doby počíná katolická doba slovinské literatury, která podobně jako v písemnictví českém znamená úplné zmrtvení duševního života, jež po dva věky trvalo a přestalo teprv, až nová doba přinesla nové probuzení. Viz Pypina a Spasoviče Dějiny literatur slovanských v překladu Kotíkově I. str. 237.]*

[2] Jest to, nemýlíme-li se, fakt velmi důležitý; jesuité chopili se offensivy a oni právě dali znamení k nepřátelství. O skutku tom nelze ani pochybovati, studujeme-li události v Čechách; ale osvětlí se nám ještě jasněji, přihlédneme-li k tomu, co dálo se v druhých zemích Habsburských. Tu odhaluje se zřejmě plán útoční proti reformaci. Několika fakty a daty lze to dokázati: Rudolf nechce slavně potvrditi slibů, jež otec jeho učinil stavům v Hořejších a Dolejších Rakousích (1577—1578); zapovídá veřejné konání protestantských služeb božích v městech dolnorakouských (1578) a ve Vídni zavírá kostel a školu protestantskou, zřízenou v domě stavovském; přinucuje měšťany, aby účastnili se obřadů katolických, aby se zpovídali a přijímali (1580), Melichar Khlesl vede věc tak obratně že po osmi letech protestantství téměř úplně zmizelo ze všech měst. Vyšší stavové déle staví se na odpor; ale vzpourou sedláků (1595—1598) jsou ohroženi, a velký počet far vrácen jest katolíkům. Opatření reformační rozšířena jsou do Hořejších Rakous (1597—1600). — Ve Štyrsku a v zemích sousedních stavové přinutili arciknížete Karla, aby uznal zásadu svobody náboženské; reakce připravuje se až po smrti Karlově (1590) za vlády vdovy jeho Marie bavorské. Když Ferdinand ujme se vlády, v době čtyř let (1597—1600) katolictví, skoro úplně zničené, jest všude obnoveno, chrámy protestantské pozavírány: vyšší stavové, kteří setrvávali v kacířství, vyloučeni

Horlivost jejich nesla již ovoce. Roku 1588 měli již 500 žáků, o deset let později 700. Otevřeli nové koleje v Krumlově (1584), v Chomútově (1589), v Jindřichově Hradci (1592) a v Kladsku (1597). Tovaryšstvo mělo dvě stě členů v Čechách, vesměs činných, zbožných a poslušných. Rozšiřovali missie své, měli učence své a polemisty. Za vedení výtečného štábu toho znovu zřizovaly se nečetné ještě voje katolické: kněží byli lépe voleni, lépe vzděláváni a v povinnosti své udržováni přísnou bdělostí. Ve válce, řekl proslulý myslitel naší doby, vítězství vždy připadá tomu, kdo přeje si ho nejvroucněji. Jesuité lutherany předstihovali nesmiřitelným přesvědčením svým a nezvratnou oddaností právě tak, jako nad bratry vynikali svou smělostí a obratností politickou.

Katolíkům jesuité přinesli to, co až posud jim nejvíce chybělo. Vzácnou bylo předností jejich, že neoddávali se illusím. Velice záhy vystihli některé nezdary své; nepomýšleli více na obracování lidu. Král byl jim přízniv; doufali, že zbožnost jeho bude účinná, ale velmi rychle posoudili jej dle ceny jeho: oddanost jeho měla slabosti své, a ostatně moc jeho byla obmezena privilegiemi stavů. Tito právě zavedli reformaci a byli nejnebezpečnějšími ochránci jejími a jimi zrovna chtěli ji zničiti. Veřejné právo činilo z nich ve věcech víry neobmezené pány nad poddanými jejich: proč by neužili proti protestantům zvyků, které až posud jim prospívaly.

Jesuité přede vším snažili se získati jistý počet pánů, střásli lhostejnost oněch stavů katolických, jichž víra platonická netečně přihlížela k úchvatům kacířství. Jimi doufali zabrati opět jednu část království, svými přívrženci obsaditi místa nejdůležitější a ovládnouti nejvyšší úřady zemské; potom teprv odhalí plány své, které dříve odkryté byly by snad vyvolaly pozdvižení všeobecné a způsobily konečnou zkázu katolictví českého.

Nejdříve získali ženy. Od nastoupení Habsburků časté byly styky s cizinou, a páni často ženili se v Italii nebo ve Španělích: nejvyšší kancléř Vratislav z Pernšteina pojal za manželku Španělku

jsou ze všech úřadův, a řady jejich brzo řídnou odpadáním. — Historikům katolickým bude vždy poněkud těžko popírati fakta tato. Snaha jejich, dokázati, že útok vyšel se strany protestantské, zdá se ostatně svědectvím velmi zvláštního úpadu myšlenky náboženské. Jesuité nestyděli se za dílo své, a bázlivé apologie nynějších obhájců jejich jsou urážkou pro ně. My zavrhujeme zásady jejich, ale oni ještě přísněji by se odsoudili sami, kdyby nebyli jich vykonávali.

Marii ze slavného rodu Manriquez de Lara, Jan z Pernšteina jednu z příbuzných Mariiných; Adam z Hradce, Vilém z Rosenberka a ještě mnoho jiných za ženy měli cizinky. Tyto Španělky a Vlašky, vychované v citlivé zbožnosti mystické, byly znamenitými pomocnicemi jesuitů, kteříž obratně posilovali fanatism jejich I moda se přidružila k tomu. Marie Manriquez předcházela příkladem: brzo začala opět processí — pouti a obřady, při kterých náboženství se stkvěje a rozněcuje. Nad dary nebo mrtvení příjemnější jest Pánu obrácení kacířů: duchovní připomínají to svým kajícnicím, a manželové neodpírají valně tomuto něžnému a obratnému nátlaku. Ostatně co pohnútek působí na ně: přízeň dvora, odveta za pokoření odvěká, povznesení moci na panstvích jejich. Katolíci zajisté jsou stále jen slabou menšinou, ale jejich malý počet číselný z části převážen jest sjednoceností jejich a stkvělým postavením, jaké zaujímají. Od té doby většina vzácných rodů historických oddána jest jesuitům; Rosenberkové, Lobkovicové, Hradečtí, Pernšteinové — jmenujeme-li jen nejslavnější a nejbohatší — povolávají je na statky své, zavírají školy kacířské, vyhánějí kněze lutheranské, zapovídají obřady bratrské.[1]

Přeměna duševní jeví se ve výtečných stycích, jež tvoří se mezi šlechtou a arcibiskupem. Páni dožadují se rady jeho, poslouchají pokynů jeho, činí opatření, aby statky jejich nedostaly se do rukou kacířů. Když Volf Chanovský z Dlouhé Vsi r. 1584 přijímá svěcení na kněžství, nejvyšší purkrabí pražský Vilém z Rosenberka zvláštním listem

[1] Zvláště proti bratřím směřovalo úsilí jesuitů za této první doby. Ještě necítí se dosti silnými, aby čeliti mohli lutheranům, hledí rozděliti protivníky své, povzbuzují a vykořisťují žárlivou nedůtklivost utraquistů. Proti bratřím soustřeďují také všecku polemickou činnost svou. Šturm, jeden z mladíkův od Ferdinanda poslaných do Říma, aby tu vychováni byli pod dohledem Loyolovým, uveřejňuje proti nim roku 1582 Srovnání víry a učení bratří starších, jednu z nejznamenitějších prací polemických, jaká kdy napsána byla proti Jednotě. Poměrné umírnění jeho, chvála, kterou vzdával mravouce bratří, jich zásluhám o literaturu a zpěv, činí tím vážnější druhé obžaloby jeho. Procházel zemí, vyzývaje protivníky své k veřejnému hádání, jež nebývalo vždy bez výsledku. [*Missiemi jesuitů, zvláště Šturma a Hostounského, Jednota bratrská těžké škody brala v Litomyšli a na druhých rozsáhlých panstvích pernšteinských, kde v Čechách poměrně nejčetněji byla zastoupena. Jesuitům dostávalo se tu ochotné podpory od nejv. kancléře Vratislava z Pernšteina († 1582). Na rozkaz jeho pozavírány sbory bratrské v Litomyšli, v Landškrouně, v Potšteině, v Kostelci nad Orlicí. V Landškrouně sbor později dokonce rozbořen, škola bratrská odtud jinam přeložena. Pod pokutou 10 kop, vězením a trestáním zapověděna všeliká shromáždění tajná.*]

žádá arcibiskupa, aby odročil první mši nového kněze, ježto chce jí býti přítomen s několika přáteli svými.[1] Roku 1588 arcibiskup Medek přenáší do Prahy ostatky sv. Prokopa, a staré město husitské vidí kráčeti za reliquiářem světcovým dlouhý průvod urozených kajícníků.[2]

Okolo roku 1584 přípravné práce jsou skončeny. Jesuité chráněni jsouce vládou a nejbohatší a nejváženější stranou vyšší šlechty, cítí se konečně dosti silnými, aby otevřeně čeliti mohli nepřátelům svým. Když toho času stavové znovu domáhají se na králi práva osazovati konsistoř, Rudolf odpovídá úsměšně a hned potom obnovuje staré mandaty proti pikartům (31. července 1584). Pohnutí jest veliké, evangelíci v rozhodnutí královč vidí prohlášení války a chystají se k obraně. Na sněmě roku 1585 mluvčí stavu rytířského Vilém z Malovic, smělý zeman bratrský, zřejmě vyhrožoval odbojem.

Potom náhle nové upokojení. — Stavové protestantští byli povahy bázlivé a měli zdravý strach z následků možného odboje. Dokud nepovstane mezi nimi vůdce, který by je přinutil k tomu, dotud byla naděje, že nespokojenost jejich projeví se jen slovy. Ač nejasně tušili léčky jim strojené, zdráhali se uznati, že věc jejich společná jest s věcí Jednoty bratrské a stavu městského. Přese všecky opravy Ferdinanda I. a přese všecken pokrok moci královské od doby nastolení Habsburků zřízení pevné správy zemské bylo ještě v počátcích. Úřadové městští a tím spíše vyšší stavové odpírali vykonávati rozkazy panovníkovy, když byly jim nepříjemné; ostatně z hodnostářů královských mnozí, zvláště nižší úředníci přáli ideám novým. K čemu byl by tudíž odboj? Pouhou liknavostí všeliká nařízení královská mohla býti přivedena na zmar: nad to Rudolf, ač byl horlivý katolík, té chvíle neprováděl záměrů svých s velikou vytrvalostí; uspokojil svědomí své, vydav nálezy proti kacířům, i lhostejnost svou, zapomínaje na ně, jakmile byly prohlášeny. Jesuité, kteří prohlédli ho dobře, neusilovali nijak, aby pevně spojili se s takovým náčelníkem.

Právě asi v tuto dobu smrt odňala jim nejpřednější přívržence jejich.[3] — Zesnuli v čas; zbožnost jejich měla své chvíle slabosti;

[1] Borový, Medek str. 145.

[2] Ibidem str. 159.

[3] [*Roku 1582 † pan Vratislav z Pernšteina; roku 1592 † pan Vilém z Rosenberka, jehož bratr Petr Vok, poslední Rosenberk († 1611), přestoupil r. 1582 k Jednotě bratrské; r. 1596 † pan Adam z Hradce, jehož synem Jachymem Oldřichem r. 1604 vymřela tato větev starožitného rodu Vítkovicův.*]

jsouce jen ochránci jesuitův a nikoli žáky jejich, nenáleželi ke škole novokatolické, byli příliš mírni, příliš prodchnuti starými tradicemi, příliš žárlivě střehli samostatnosti národní, s druhými stavy spojeni byli svazky příliš pevnými a příliš četnými, aby stali se kdy poslušnými nástroji nesmiřlivé politiky. K tomuto dílu krve a železa třeba bylo duší spracovaných od nejútlejšího mládí, v nichž dovedná kázeň byla by zničila všelikou snahu po svobodě a všeliké hnutí vlastenecké. Několik let uplynulo, než práce se ujal nový dorost, příští to pomocníci Ferdinanda II.: Martinicové, Lobkovicové, Slavatové. Zatím osud nepřátelsky se měl ke katolíkům. Bratr a dědic pana Viléma z Rosenberka Petr Vok, poslední člen tohoto starožitného rodu, získán byv manželkou svou Kateřinou z Ludanic, přestoupil k Jednotě a bratřím přinášel pomoc svým bohatstvím, jež vynikalo nad královské, a svým jménem, jehož všickni Čechové vážili si již od staletí.[1] Jeden z nejpřednějších vůdců katolických pan Jiří z Lobkovic, velmi obratný, ale lakomý, nepokojný a nesvědomitý, zapleten byv v nebezpečné pikle, byl zbaven úřadu svého,[2] a upomínka na tuto nemilou příhodu zanechala v nepokojné

[1] Naskytne se nám příležitost promluviti podrobněji o této zvláštní a málo sympathické osobě. Archivář Petra Voka z Rosenberka Václav Březan napsal biografii jeho; je to vzácný pramen pro dějiny konce XVI. a začátku XVII. století, ježto obsahuje velmi důležité zprávy o stavu mravním a duševním za této doby. Dílo Březanovo uveřejněno bylo od Fr. Mareše v Staročeské bibliothéce vydávané nákladem musea království česk. sv. 5., Praha 1880. *[Březan, historik vyšlý ze školy bratrské, a vřelý přívrženec Jednoty, veliké zásluhy zjednal si o spořádání slavného archivu Třeboňského a horlivě pracoval o dějinách rodu Rosenberského. »Monumenta Rosenbergiaca« obsahovala pět dílů, z nichž první tři sahající od báječných počátků rodu Rosenberského do smrti Petra Kulhavého (1545) ztratily se a nejsou známy než z krátkého výtahu, jejž Palacký uveřejnil v Čas. Čes. Musea 1828. Díl IV. obsahuje život pana Viléma z Rosenberka, vydaný tiskem r 1847 a díl V. život Petra Voka, posledního Rosenberka, k němuž Březan lnul láskou téměř dětinnou. Srovnej životopis Březanův od Fr. Mareše v Čas. Česk. Musea 1878, str. 93. a násl.]* Viz rodopisnou studii Rybičkovu, Poslední Rožmberkové a jich dědictví v Čas. Česk. Musea 1880 a 1881.

[2] Páni a rytíři od doby krvavého sněmu s největší nechutí stavěli se v popředí, ale jestliže někdo přejal zodpovědnost, byli hned velice ochotni. — Na sněmě roku 1593 zvítězila opposice *[nastrojením pana Jiřího z Lobkovic, jenž tímto nebezpečným způsobem domoci se chtěl úřadu nejv. purkrabství, uprázdněného smrtí pana Viléma z Rosenberka, i užil k tomu pomoci bratra svého Ladislava k podnícení stavů]*. Sněm rozešel se nerozhodnuv o předloze královské, což nestalo se již dávno: příště, slibovali oba bratří Lobkovicové, »král již nebude moci více v tomto království rozkazovati a poroučeti tak jako v Rakousích, ale stavův za to,

mysli Rudolfově temné podezření, které po několika letech změnilo se v chorobnou nenávist mnichův a kněží. V cizině štěstí přálo protestantům, a hvězda Filipa II. bledla před hvězdou Jindřicha IV. Po patnácte let jesuité spokojují se opatrným vyčkáváním; obě strany byly na stráži: žádná neodzbrojovala; nikdo nevěřil v mír, a klid zbraní porušován byl náhlými přepady a nájezdy na půdu nepřátelskou; nebylo to nepodobno příměřím Uhrů s Turky, jimiž nebyly staveny ani útoky ani vpády, ale zamezovány jen veliké výpravy válečné.

S novým stoletím počíná nová doba válečná: tentokrát je to útok rozhodný: »Léta 1600«, praví Slavata v Pamětech svých, »Zdeněk Popel z Lobkovic za nejvyššího kancléře království Českého byl dosazen; jakožto pán velice horlivý u víře katolické všelijak se snažil, aby víru svatou katolickou v témž království mohl promovírovati.«[1] Spoután jsa těsnými svazky rodinnými s vyslanci španělským a římským ve službu katolicismu dal nejlepší schopnosti své a vliv, jejž zjednal si u panovníka osvědčenou věrností a nezlomnou vůlí. Vysoký, svěží pleti, očí temně modrých s knírem a kozí bradkou jak nosila se tehdáž, choval se jako pravý hidalgo, kdežto v skutku byl náruživcem vychovaným ve škole španělské. Jsa vzdělán a hovoře plynně česky, německy, latinsky a španělsky, vynikal nad druhé rádce předností, jakou dává fixní idea. Ne snad že by fanatism jeho vylučoval opatrnost, ale s hrůzou odmítal všelikou myšlenku upřímného narovnání s bludem a nelekal se ničeho, aby jej zhubil. Protestanté nenáviděli ho a báli se ho; prohlašovali jej za »nepřítele pokoje«, všemožně hleděli zbaviti se ho, obviňovali jej z proněvěry: — marně. Ve všech chvílích rozhodných setkáváme se s převážným vlivem jeho: nechce spolu podepsati majestat královský, vynucený evangelíky na Rudolfovi, a jest nejčilejší a nej-

co by chtěl nařiditi neb míti, bude musiti žádati.« Na radu Ferdinanda Tyrolského Rudolf jednal rázně, Ladislav dal se na útěk, Jiří byl vržen do vězení, v němž zahynul roku 1607. Když sněm znovu se sešel, svolil ke všem požadavkům královým. Viz Tomkovu rozpravu Spiknutí Jiřího z Lobkovic roku 1593 v Čas. Česk. Musea 1853 str. 215—248.

[1] I. str. 40. — Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka 1572—1652; Paměti jeho jsou pramenem prvního řádu pro dobu od r. 1608—1619. Tiskem vydány od J. Jirečka ve dvou dílech r. 1866 a 1868. *[Zápisky Slavatovy z let 1601 až 1603 uveřejnil A. Rezek v pojednáních kr. učené společnosti (VII. 2).]* Vedle těchto Pamětí nejdůležitějším dílem, pro tuto dobu jest Historie církevní od Pavla Skály ze Zhoře (1583—1640); děje české v l. 1602—1623 uveřejnil K. Tieftrunk v pěti svazcích, Praha 1865—1870.

obratnější jednatel při volbě Ferdinanda II. Když připomínáno mu, že Matiáš obnovil pokoj v Hořejších a Dolejších Rakousích politikou smiřlivou, pokrčil rameny: jestliže Matiáš otvírá poddaným svým cestu do pekla, pěkný to věru příklad navrhoval by se Rudolfovi! S povinností nesmlouvá se, a první povinností panovníkovou jest hájiti pravdu; zda zástupce a služebník boží smí zraditi pána svého?

Vedle něho dva muži vedli k útoku stranu katolickou, Martinic a Slavata. Jaroslav Bořita z Martinic pocházel z velmi staré a slavné rodiny, která nikdy neoddělila se od Říma. Jmění jeho nebylo veliké, i nemohl mnoho ztratiti, ale všecko získati převratem: nesluší podzírati jeho upřímnost, ale duše člověka je nevyzpytatelná: šťasten ten, jehož je království nebeské; všecko ostatní bohatství bude mu dáno přídavkem! Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka naopak náležel k rodině přející Jednotě.[1] Přestoupení jeho ke katolictví je zajímavé, protože zahrnuje různé pohnútky a jemné vlivy, jimiž vysvětluje se odpadnutí dosti značného počtu protestantů za této doby: příklad nejbohatších a nejmocnějších pánů v zemi, naděje vznešeného sňatku, přání dostati se na blízko králi, trochu pohrdání šlechtického s bratry, kteří »byli lidé sprostní, neučení a na větším díle řemeslní«, nejisté tušení malomoci Jednoty, která nemohouc získati většinu jest jen živlem roztržky a oslabení. Jesuité při čilé a stálé bdělosti své uhodli zápas tohoto svědomí, které chtělo býti jen přesvědčeno, přinášeli zvláštní důvody, dostatečné, aby odpadnutí nezdálo se tak hanebně vypočtené. Mínění veřejné neporozumělo úplně změně a velice pohnutě obvinilo Slavatu (1597), že toužil hlavně po statcích bohatého rodu pánů z Hradce, jichž dědičku Lucii Otilii skutečně pojal za manželku. Slavata sepsal obranu chování svého a vydal se na cesty ponechávaje vášním času, aby se utišily. Podezření, jehož předmětem se stal, bylo mu kruté, zajisté proto, že nebylo docela nepravdivé; tudíž hněval se dlouhý čas a když vrátil se do Čech, kde bohatství ženy a přízeň králova získaly mu brzo velký vliv, v chování svém vedle houževného

[1] [*Vilém Slavata byl třetí syn pana Adama Slavaty, posluchače Jednoty a Doroty Kurcpachovy, lutheranky; vychování dostalo se mu ve víře bratrské. Učitelem jeho byl br. Jan Jaffet, proslulý dějepisec Jednoty, od něhož mladý Slavata získal nejen základy v jazyce latinském a českém ale i zálibu k historii Jaffet zemřel 1614 jakožto správce sboru Horažďovského. O ceně historických spisů jeho: Hlasu Strážného, Meče Goliášova, Historie o původu Jednoty bratrské viz Gollovy Quellen und Untersuchungen str. 80—84.*]

ducha, přirozeně nezlomného, ovládán byl neustále myšlenkou odvety. V politice jeho právě tak jako v Martinicově jest část ctižádosti, čímž vysvětluje se, proč nenávist protivníků jejich mísí se s trochou pohrdání: prolévá-li kdo krev v potocích a vrhá vlast v propast bídy, nesmí kořistiti z toho, chce-li dojíti, ne-li odpuštění, aspoň shovívavosti historie.

Ač pohnutky vedoucí Martinice a Slavatu jsou zajisté složitější nežli Lobkovicovy, obojí představují nastoupení nové školy; papežové konečně nalezli v nich nástroje dle přání svého. Páni tito neznali než církev; kdyby k vyhubení kacířství třeba bylo zahubiti Čechy, učinili by tak bez milosrdenství a bez výčitek. Až dosud katolíci byli vlastenci a šlechtici, kteří nemínili zaprodávati ani samostatnost země ani vlastní výsady své: při vší upřímnosti, oddanost jejich k Římu měla jisté meze. Za této doby byli ještě zastoupeni v radě královské osobami mírnějšími, které lekaly se zuřivosti druhů svých; ku př. nejv. purkrabí, velice pobožný Adam ze Šternberka, protivil se, aby zadávány byly svobody zemské, hájil výsad stavův a práv panovníkových. Chování těchto politiků straně horlivější bylo předmětem pohoršení; všeliké šetření zdálo se jim zpozdilostí a všeliká snášelivost zločinem.[1] Roku 1609, kdy rokovalo se o majestatu, katolíci dělí se na dvě strany, a názory jejich jsou významné: Martinic a Slavata s kancléřem Zděnkem z Lobkovic upírají králi právo přijímati žádost sněmu: ve věcech církevních králi nepřísluší zakročovati, jenom papeži náleží tato moc. Této nesmířlivosti ultramontanské diví se Šternberk: připomíná události předchozí, dokazuje, že »králové čeští s stavy na sněmě shromážděnými tu moc měli a mají, u věcech duchovních tak jednati a povolovati, jako u věcech světských a politických.« S hlediska historického these jeho nemůže býti popírána, ale logika jest na straně odpůrců jeho, taktéž duch času; církev znovuzřízená vyžaduje na služebnících svých poslušnost bezvýminečnou a víru

[1] Takto Slavata horší se na slabost katolíků: »Osoby z vyšších stavův k ženění a vdávání žádného rozmýšlení nemívaly, že muž katolický jednou vzal sobě za manželku pod obojí, aneb panna neb vdova pod jednou muže pod oboji sobě vzala a potomně, jak se mezi sebou namluvili, syny a dcery pod jednou neb pod obojí vyučovali a vycvičovali. Ke křtům svatým a na pohřby, a na kázaní při pohřbích tolikéž bez rozmýšlení obojího pohlaví pod jednou k těm pod obojí nacházeti se dávali, in summa pod tou zástěrou a pod tím zřízením zemským, že pod jednou a pod obojí v království Českém za jednoho člověka dobří přátelé býti mají »katoličtí političtí se zastírali« (Paměti Slavatovy I. str. 40)

nebojácnou. Doba úmluv a vytáček minula, a politikové mimoděk strhováni jsou ve vír reakcionářský.

Že mladé pokolení chápalo se věcí státních, poznává se vzpružením horlivosti katolické: nové chrámy se pozvedají, různé kláštery zakládají; brzo počínají též přísné kroky proti protestantům. V pramenech této doby plno jest zpráv o násilnostech pánů katolických proti poddaným jejich: bijí je, násilím cpou jim hostii do úst, štvou psy na sedláky, kteří nechtějí do kostela. V těchto žalobách sluší zajisté přičísti velikou část na vrub pověsti; však svědectví úřední nezůstavují žádné pochybnosti o skutečném pronásledování. Martinic uděluje dosti rozsáhlé výsady městu svému Muncifaji, klade však za podmínku, že nikdy nepřijme kacíře mezi obyvatele své; kdo aspoň jednou za rok nebude přijímati pod jednou způsobou, bude vyhnán a statky jeho zabaveny: třetina připadne městu, druhá pánu, a zbytek odevzdá se odsouzenému na cestu.[1] — V Jindřichově Hradci katolíci byli u většině, co vysvětlí se snadno vlivem vrchnosti katolické, ale rozkolníci žili tu v pokoji; pod obojí měli tu kněze svého a nebylo-li ho, chodili vykonávat svou pobožnost do jiné osady; nikdo nekáral jich proto, i dopřáváno jim pohřbu v zemi posvěcené. V obci bylo také několik bratří, a i tito těšili se z plného pokoje. Ku konci století náhlý nastává obrat. R. 1592 nejvyšší purkrabí zemský pan Adam z Hradce žádal jesuitů, aby v městě jeho založili kolej, jež vysvěcena byla roku 1595. K návodu jejich a na radu děkana Brosia syn jeho Jachym Oldřich horlivě jme se obnovovati víru katolickou. Každá vrchnost jest povinna, praví nařízení vydané od něho, zvelebovati a rozmnožovati čest a chválu boží, což bez svornosti a jednoty u víře státi se nemůže; proto při počátku panování jeho nic nezdá se mu žádostivějším o vděčnějším, než postarati se o to, aby »u víře roztržitosti, řádů církevních potupení, a tu v náboženství ulevení« přítrž učiněna a jak za jeho předků bývalo, zase jednomyslnost u víře a pobožná horlivost zavedena byla.[2] Následuje celá řada předpisů: obyvatelé nemají utíkati se ku kněžím cizím;

[1] A. Rybička, »Pan Jaroslav Bořita z Martinic a město jeho Muncifaj v letech 1600—1612« v zasedacích zprávách král. čes. společnosti nauk, 1882, str. 100 *[Muncifaj z lat Mons fagi (Hora buková) městys v okresu Slanském, jehož starší název byl Dolní Smečno]*.

[2] Jan Orth, Nástin historicko-kulturního obrazu Jindř. Hradce od konce 15 stol. až k povstání stavovskému (1618). Jindř. Hradec 1879, str. 52—54.

řádné kněžstvo podávati bude svátost oltářní pod obojí způsobou těm, kdo toho požádají; není tudíž nijaké záminky, hledati jinde pomoci náboženské a správy, ku které pouze řádní sluhové církve jsou oprávněni. Kdokoli zemře bez přijetí svátosti posledního pomazání a svatého přijímání od kněze pravověrného, nebude pohřben na hřbitově městském. V neděli a ve dni sváteční po čas kázaní a služeb božích krčmy zůstanou uzavřeny a pod pokutou peněžitou jest zakázáno prodávati a pracovati: pokuty 5 kop grošů čes. a osm dní vězení dostane se těm, kdo by súčastnili se obřadů cizích. Všickni obyvatelé budou povinni obcovati službám božím katolickým a choditi na processí; při průvodu božího těla konšelé půjdou s hořícími svícemi v rukou; měšťané před domy, vedle nichž processí s velebnou svátostí jde, máje vystaví, trávy postelou, hořící svíce za okna postaví, domy dle možnosti ozdobí a čeládce a všem, kdo doma zůstanou, všelikou svévolnost a všetečnost přísně zakáží. Kdykoli nově vysvěcený kněz do města přijde, konšelé pod pokutou kopy grošů míš. sejdou se na faře, doprovodí ho do kostela na nešpory, na zejtří přítomni budou nové mši a vykonají oběru. Konšelům přísluší péče, aby nařízení těchto bylo posloucháno. Nikdo neusadí se v městě bez svolení vrchnosti a dokud před děkanem víry své nevyzná. A poněvadž na dobrém vedení dítek a mládeže mnoho záleží, bylo rodičům a poručníkům přísnými tresty přikázáno, aby dětí »do žádných škol učení nového mimo kolej zdejší aneb jinší katolické školy nedávali.«

S některými změnami, jen povahou vrchnosti způsobenými, podobné věci dějí se tehdáž na všech panstvích katolických. — Takové skutky neodporovaly nijak zákonům zemským a týkaly se jen velmi skrovné části obyvatelstva; jimi vysvětluje se však nepokoj a nespokojenost, jež počaly se jeviti Všeobecné bylo pohnutí, když dne 2. září 1602 hlasatelé královští sestoupili s hradu Pražského s trubači a bubny vlaskými, aby ohlásili mandat císařský, jímž obnovovaly se rozkazy Vladislavovy a Ferdinandovy proti bratřím, zapovídala se shromáždění jejich, kněžím katolickým neb utraquistickým rozkazováno zmocniti se chrámů jejich a za nepřítele obecného dobra zemského prohlášen každý, kdo by neposlechl nařízení královských. Byla to opravdová provokace, tím spíše, že nejisté a dvojsmyslné výrazy mandatu splétaly s bratřími všecky sekty kacířské, všecky, kteří nebyli katolíky nebo pravověrnými utraquisty.[1]

[1] Mandat uveřejněn jest v České historii Skálově I str. 30.

Když sněm sešel se v lednu 1603, oposice nalezla náčelníka v panu Václavu Budovci z Budova, kterýž od té doby až do smrti své zůstává jedním z nejpřednějších vůdců strany protestantské; v něm vtěluje se věc reformy v Čechách jako na Moravě v Žerotínovi a v Uhrách v Ilyésházovi. — Narodil se roku 1547. V osmnáctém roce rodiče jeho dle zvyku tehdáž mezi bratřími velmi rozšířeného poslali ho do ciziny; na cestách zdržel se po dvanácte let, navštívil Německo, Dánsko, Anglii, Nizozemí, Francii a Italii, pak provázel vyslance císařského do Cařihradu, kde pobyl několik let. Naučil se arabsky a turecky i pokusil se o vyvrácení nauky Mahomedovy, proti níž uveřejnil potom (1593, 1614) velmi prudký spis polemický »Antialkoran«.[1] Po návratu svém jmenován byl radou nad appellacemi i vykonal panovníku některé důležité služby. Jeho učenost, výmluvnost, pevnost přesvědčení a důstojnost života upozornily naň spoluvěrce jeho. Slavata obviňuje ho, že byl žákem Theodora Bezy, a pravdou jest, že v důvěrných stycích žil s velikým theologem francouzským a že přátelství obou nikdy ničím nebylo oslabeno. Za této doby vliv kalvinistů na protestanty rakouské jest veliký. Jako u katolíků vedení dostává se straně nejfanatičtější, právě tak u protestantů připadá straně nejsmělejší. S hlediska politického knížata lutheranští byli vůbec velice umírnění; nespokojenci přáli si vůdců čilejších a rozhodnějších; kurfiřtové falčtí byli ochotni chopiti se hnutí, od něhož očekávali důležitých prospěchů. A jako panovníci kalvínští podnikali nebezpečnou válku proti Římu, právě tak v žácích nebo v přátelích Kalvínových nalézali své stoupence: Tschernembl, Ilyésházi, Žerotín, Budovec, všickni bližší jsou Ženevě nežli Vittenberku.

Mezi těmito bojovníky poslední doby mnoho jest mužů vynikajících. Žádný však není tak ryzí jako Budovec, nevábí k sobě tolik srdce. Ač byl velmi zbožný — kázával sám evangelium poddaným svým — přece víra jeho nebyla ani obmezená ani nesnášelivá: těm, kdo pokoušeli se proti sobě popuzovati lutherany a bratry, odpovídal, že různí se jen podružnými rozdíly, podobnými, jakými liší se jednotlivé řehole klášterní, a že tyto drobné rozdíly nesmí býti na překážku těm, kdo bojují za svobodu slova božího. Této svobody dožadoval se pro všecky, jak pro sedláky tak pro pány:

[1] Nevíme, zda z nevědomosti nebo ze zlomyslnosti protivníci obviňovali Budovce, že přešel k islamu.

spolu s Žerotínem jest jedním z oněch vzácných mužů, kteří vážili si svědomí lidského. Kdežto většině druhů jejich snášelivost náboženská byla jenom prázdnou formulí, za kterou špatně skrývali ctižádostivé snahy své, k odzbrojení Budovce a Žerotína bylo by postačilo, kdyby královská moc byla jen upustila ode všeliké myšlenky pronásledovací. Krajní rozhodnutí znepokojovala i rozum i svědomí jejich: příliš dobře znali situaci v Čechách a v Evropě, aby nebyli předvídali a se obávali možných následků povstání, a s druhé strany náboženská úzkostlivost jejich vzpírala se bezbožnému splétání náboženství s pletichami, jimiž slovo boží snižováno často až k zakrývání nízkých choutek. In Deo fortitudo bylo heslem Budovcovým: tento vojín Hospodinův byl hotov, věci svaté obětovati statky své i život svůj, a jednou byv stržen v boj, neznal ani slabosti ani výčitek; ale nepodával se ochotně a radostně myšlence osudného sporu; úzkostlivost věřícího mírnila v něm bojovnou horlivost šlechtice. Žil nadarmo po dlouhý čas mezi kalvinisty, přijal sice theologické nauky jejich, ne však důvěřivou odvahu a mladistvé nadšení jich. Nevěřil v úspěch a snad si ho sotva přál, více mu šlo o to, aby dobře jednal, než aby došel úspěchu, měltě oči upřeny na vlast příští, které snažil se zasloužiti.

Tyto vlastnosti duševní mají své přednosti: jimi jenom vysvětluje se vliv Budovcův, jímž podařilo se mu vzpružiti stranu svou; bez něho a bez několika málo jeho přátel protestantství bylo by snad zaniklo v Čechách jako ve Štyrsku bez hluku, bez poslední cti krajního zápasu: a bylo štěstím, že samostatnost česká neutonula za lhostejné zmalátnělosti národa vysíleného. Jaká nesrovnalost však ve dnech zápolu mezi lačnou vášní jesuitův a touto jakousi resignací, která přijímá boj z povinnosti! Lehce bylo přesvědčiti se o tom již na sněmu roku 1603.

Aby nevyšlo se z mezí zákonných, a proto také, aby věc boží nesplétala se s věcmi finančními, Budovec ne bez nesnází pohnul stav rytířský, že peněžité pomoci, žádané od krále, povolil dříve, než přednesl mu stížnosti své. Teprve potom, když berně byla povolena, ve znamenité řeči shrnul všecky žaloby protestantů. — Připomenul sliby Maximilianovy i Rudolfovy. Pod záminkou obnovy starých obyčejů, evangelíkům všude činí se násilí, chtějí je podrobiti konsistoři, ale kdo uznává ještě moc tohoto přízraku? Maximilian schválil zrušení kompaktat a uznal konfessi českou, konfessi, k níž hlásí se všickni rozkolníci. Jí spravovalo se mnoho vítězných vojínů, kteří

na výzev králův táhli proti úhlavnímu nepříteli Turku, a krví svou zpečetili věrnost svou k panovníku. Zda jejich vdovám, dětem a přátelům za odměnu dostane se pronásledování a vyhnanství? Taková myšlenka nemohla přijíti na mysl královu. Vinníky jsou nevěrní a cizí rádcové, kteří neznajíce práv a sněmovních snesení oklamali J. M. K. a vymámili na něm osudný mandat. Táhne-li se proti nevěřícím, křesťané neoddělují se vyznáním, bojují všickni ve jménu svaté Trojice; podobně Čechové mají býti sjednoceni v obraně svobody náboženské. My všickni platíme daně, jsme ochotni obětovati život svůj za Vaši Milost: proto všickni máme právo na stejnou ochranu a na stejnou spravedlnost.[1]

Hluboké pohnutí zmocnilo se sněmu; mnoho posluchačů bylo až k slzám pohnuto, ku konci řeči své Budovec sám dal se do pláče. Žádost velmi důrazná, jejíž on byl hlavním skladatelem, přednesena panovníku. Rádcové Rudolfovi odpověděli tím, že rozpustili sněm, kdežto proti řečníku stavu rytířského zavedeno bylo řízení soudní. —

Katolíci vítězili. Nařízení z roku 1602 zůstalo v platnosti, zakázáno dosazovati na fary všelikých kněží, kteří by neuznávali moc buď arcibiskupa Pražského nebo konsistoře utraquistické. Důvěrníci královi jednali o prostředcích ještě ráznějších. Biskup Vídeňský Khlesl, kterýž osvědčil se v Rakousích, a jesuita Lanoy předložili novému arcibiskupu Pražskému Zbyňkovi Berkovi z Dubé (1592—1606) návrhy na restauraci katolickou velmi obratně sestavené: ať císař z měst královských, věrných u víře katolické, vypoví všecky cizozemce, obzvláště pak vyznavače jiného náboženství, ve všech městech dosadí faráře pravověrné; školmistři ať podrobeni jsou přísnému dozoru, učitelé podezřelí odstraněni a na jich místa postaveni jesuité.[2] Nejvyšší úředníci Lobkovic,

[1] O sněmu roku 1603 viz Pavla Skálu ze Zhoře I. str. 53—60.

[2] To byli jediní, na něž možná bylo spoléhati a ostatně i jinak »malé stádce katolické« neopatřilo by dost učitelů. Následkem povstání roku 1618 stavové uveřejnili dvě apologie; druhá rozsáhlejší obsahuje důležité zprávy o reakci katolické. Ovšem nenapadne nikoho, aby věřil všem prohlášením jejich, nicméně je to důležitý kus listinný. Často byl uveřejněn, zvláště v díle »Historische Aktenstücke über das Ständewesen in Oesterreich, Lipsko 1847. Spis Peškův Geschichte der Gegenreformation in Böhmen (2 sv. Drážďany 1844) psaný s hlediska přísně protestantského, jest jinak dílo svědomité, dobře promyšlené a zasluhuje posud pozornosti. O záměrech Khleslových a Lanoyových srov. Skálu str. 73 a 75.

Slavata, Martinic, arcibiskup Pražský a generalní vikář jeho Berthold z Breitenberku, sekretář královský Pavel Michna byli poslušnými vykonavateli rozkazů Tovaryšstva. Kněží utraquističtí podezřelí, že přejí kacířství, byli nemilosrdně pronásledováni. Administrator Václav Dačický z Brozan, protože v kanceláři královské zastával vlastní dceru svou, že pochází z řádného manželství, byl sesazen s úřadu (1604) a členové konsistoře vybíráni na příště jen z těch farářů pražských, na něž možná bylo spolehnouti. Obřady a slavnosti vyznání protestantského byly zakázány; faráři předvoláváni před radu královskou, pod malichernými záminkami byli zastrašováni a vyháněni. Na statcích duchovních a na panstvích pánů katolických obyvatelům dáno na vůli, buď choditi na mši nebo se vyprodati. V Mladé Boleslavi, nejdůležitějším a nejslavnějším středišti Jednoty, chrám bratrský byl zavřen a statky jejich zabaveny.[1] V Chomoutově, Mostě, Krumlově nechtěli do země posvěcené pohřbívati těch, kdo zemřeli bez posledního pomazání. Knětiskaři povoláni na hrad, kdež obdrželi rozkaz, aby tiskárny své nedávali do služeb evangelických. V městech

[1] [*Sboru Mladoboleslavskému zahrozilo nebezpečenství již r. 1588, kdy smrtí pana Adama Krajíře z Krajku vymřel tento v dějinách Jednoty slavný rod panský. O dědictví jeho vznikl spor mezi vdovou jeho a oběma sestrama, jejž marně snažil se porovnati biskup Kalef. Lakotný pan Jiří z Lobkovic slibováním sňatku vylákal na vdově páně Krajířově postup všech práv jejích a zastrašiv obě sestry vyhrožováním nemilostí císařskou, prostřednictvím nejpřednějších pánů českých, protivníků Jednoty bratrské, za 100.000 kop zakoupil si panství mladoboleslavské. Kalef, netuše nic dobrého, vystěhoval se z města spolu se všemi spisy a knihami bratrskými. Ale brzo oddechli sobě bratří, když pan Jiří z Lobkovic panství toto vyměnil za Chomutovské s panem Jáchymem Bohuslavem Hasišteinským z Lobkovic, synem pana Bohuslava z Lobkovic, známého z jednání sněmovního roku 1575, rovněž horlivým lutheranem. Roku 1597 měštané boleslavští, užive peněžních nesnází pána svého, vykoupili se za 30.000 kop gr. z poddanství, a město nabylo práv města královského: bratří s lutherany rozdělili se o správu politickou, ve věcech náboženských užívajíce plné rovnoprávnosti. V letech následujících konáno několik slavných synodů v Ml. Boleslavi, ku kterým i z Polska dostavilo se mnoho účastníků. R. 1599 voleni tu k úřadu biskupskému Samuel Sušický a učený Zachariáš Ariston. Ale dlouho bratří netěšili se ze změny vrchnosti své. Po vydání osudného mandatu Rudolfova r. 1602 dva komisaři королovští vypraveni do Ml. Boleslavi. Dne 11. listopadu sbor bratrský kolím zaprán a zpečetěn; později zabavena také škola a dům bratrský. Tři měšťané, kteříž odpírali tomu, byli zajati a v Praze na Bílé věži po sedm měsíců vězněni. Konečně novým rozkazem císařským zabaven bratřím všecken majetek nemovitý. Tak smutnou zkázu vzala v dějinách bratrských přeslavná hora Karmel, místo, kde působili a posledního odpočinku došli nejslavnější biskupové Jednoty: Lukáš, Roh, Augusta, Černý.*]

k úřadům obecním připouštěny osoby nepřející novým ideám. »Ty víš sice lépe než kdokoli jiný«, psal papež arcibiskupovi v bulle ode dne 14. října 1604, »co v Čechách stalo se pro povznesení víry katolické zlepšením mravů duchovenstva, ale chceme všude potlačiti kacířství.« Arcibiskup takto povzbuzen a roznícen zdvojnásobil horlivost svou. Shromáždil roku 1605 poprve od dvou století synod kněžský, a tu vytčen celý plán, jak by povznesena byla vážnost kněží katolických, rozšířeno vzdělání jich a postrašeni protestanté. K dosažení hodnosti universitní, k vykonávání úřadu professorského, notářského, lékařského, kněhtiskařského nebo kněhkupeckého třeba bylo průkazu víry katolické.[1]

Ačkoli skutečný výsledek všeho pobuřování tohoto nebyl skoro žádný a ač není možná mluviti o pronásledování, protestanté přece byli znepokojeni a měli proč. Kolem nich tvořilo se spiknutí, jež neskrývalo záměrů svých; zda sečkají s obranou svou, až ochromeny budou všecky síly jejich? Z roztržek svých měli již dost obtíží vůči nepříteli v podivuhodné kázni drženému. Ve všech zemích kolisavá massa bývá kořistí osob ctižádostivých a násilných:

[1] Jest mnoho smýšleného ve vypravování protestantských dějepisců, že bylo krutě postupováno proti protestantům po r. 1602. Kdo mohl by takto vystupovati proti nim? praví Gindely v Gesch. der böhm. Brüder II, str. 343 — V skutku dějepisci katoličtí mají pravdu Nebyloť opravdového pronásledování a skutky, kteréž uvádíme, jsou buď méně důležité nebo výminečné. Je to jedna z příčin, pro které lid celkem ukázal se lhostejným za doby povstání. Však nechceme tím říci, že nebezpečenství nebylo. — Cílem katolíkův — a oni netají se jím — bylo zničiti svobodu svědomí. »Lutherany a kalvinisty«, praví Winder v traktatu svém o potlačení kacířství, »třeba zabíjeti mečem, vyháněti, hubiti, páliti ohněm, sirou a smolou, zmařiti a zničiti, pronásledovati všemožně až k úplnému zániku jejich . . . zkrátka pronásledovati je až k smrti a vyhubiti je všemi mukami a útrapami«. — »Vězte«, praví jiný, »my všickni zde po všem světě sestoupili jsme se v svatou ligu; veliká jest naše moc, je nás již 80.000; dokud jeden z nás zůstane na živě, neušetříme ani námahy ani práce, ani péče, ani píle, abychom vás zničili, vás, vaše náboženství, vaši zemi a váš lid. A nikdo nám v tom nezabrání, ani anděl s nebe«. Nač uváděti ještě více dokladů? Zda jest jediný katolík horlivý, který by popíral církvi právo a povinnost všemi prostředky pracovati o vyhubení kacířství? — Protestanté byli tudíž v spravedlivé obraně, a marnost, s níž potkávaly se pokusy nepřátel jejich, po stránce práva neměnila ničeho v situaci. — Jinou otázkou jest, zdaž odboj jejich byl vhodný, zda nebylo lépe pohrdati drážděním ještě neplodným, a v každém případě třeba bylo národu ponechati času, aby jasně poznal nebezpečenství. Nelze popírati, že mnozí náčelníci povstání rádi viděli záminky, po nichž pásla ctižádost jejich. Ale vše to nestačí ku přemístění zodpovědnosti; útočníky zajisté byli jesuité Každému je na vůli, chváliti je za to nebo tupiti, ale zdá se mi zpozdilým, obhajovati je pro to.

zda vydána bude katolíkům? — Zprávy docházející odjinud zvyšovaly úzkostlivost jejich: v Slezsku, v Lužici, v Rakousích, v Uhřích reakce dobývala vítězství za vítězstvím, a pokrok její byl zastaven toliko nesvorností vlastních působců jejích. Na Moravě kardinal Ditrichštein umlčel na sněmu Žerotína a protestanty, a svoboda náboženská, která před nedávnem zdála se tu ještě nezlomná, byla již jen upomínkou. Jak by společné nebezpečenství nebylo sblížilo náčelníky oposice v různých zemích, stojících pod panstvím Habsburkův, a zda nebylo jim pomýšleti, aby ku prospěchu svému využitkovali příznivých okolností, obtížné války s Turky, oslabeného zdraví Rudolfova a upadající moci jeho, různic v rodině císařské?

Heslem odbojníků, kteří o něco později povstali proti králi, byla svoboda náboženská. Pěkná formule, vytýkáno často, ale jak prázdná a lichá! Kdo mezi těmito všemi povstalci stará se o evangelium a o snášelivost? — Toto obvinění není plně oprávněno: nejznamenitější náčelníci Budovec a Žerotín opravdu starali se o to, aby své spoluvěrce uchránili od nebezpečí předvídaných, a v jádru voje, který vedou, mnozí nebyli by se nikdy přidali k odboji, kdyby nebyli k nejhoršímu doháněni útrapami, jež nebyly tak těžké samy o sobě, jako spíše snahami, jež zjevovaly.

Není ostatně pochyby, že s otázkou náboženskou splétá se mnoho jiných, a že pod zvučným jménem šetření svědomí a svobody slova božího skrývají se vášně velmi určité a výpočty docela světské. Rovněž jest jisto, že není-li vždy možná rozeznati co upřímnosti a co pokrytství, co přesvědčení a co výpočtu splétá se u jednotlivých bojovníků; vítězství protestantismu bylo by nevyhnutelně způsobilo následky, jež v nijakém nebyly by styku s náboženstvím.

II.

Předně zřízení vlády oligarchické na troskách moci panovnické. — Nepřestalť boj stavů s králi, přerušený za doby Ferdinandovy. Jestliže moc panovnická učinila oprávněnou a potřebnou odvetu za porážky své, stavové zaleknutí nevzdali se žádného nároku svého. Otázka ústavní nebyla rozřešena lépe než roku 1526. Král soupeřům svým nahnal strachu, jenž po více než půl století zamezoval všeliké po-

vstání, ale časem ponenáhlu oslabeny byly tyto upomínky, a když nová pokušení nastala, stavové chtěli ještě jednou zkusit štěstí svého. Možná-li diviti se tomu? Trvanlivost politická jest jen utopií, poněvadž sám život států jest jen zápasem různých sil socialních, které se vyrovnávají. Na nejvýše lze ostrost a nebezpečenství tohoto neustálého a nutného řevnění zmírniti šířením ideí snášelivosti a rozněcováním hlubokého citu vlastenectví, to jest nerozlučné vzájemnosti prospěchův a práv v jednotlivých vrstvách, z nichž národ se skládá. Ferdinand neměl cílů tak vysokých, žil den za dnem, spokojuje se výsledky dosaženými a ponechávaje nástupcům svým péči, aby pokračovali v díle jeho a dokončili je. K trvalé shodě panovníka se stavy, k spravedlivému narovnání, jež by bylo šetřilo zákonných práv sněmu a nezbavovalo panovníka potřebné moci, dlužno bylo více než nadání muže vynikajícího; bylo tu třeba delšího času, stálého úsilí, vzájemného ducha smířlivého a dobrovolného, nezištné oddanosti k vlasti, sběhu okolností: to jest uskutečnění této žádoucí shody bylo velmi málo pravdě podobné. Anglie jest jedinou zemí, kdež obapolné a umírněné vládě podařilo se celkem udržeti se, ale po jakých otřesech! a za okolností zcela zvláštních. V druhých státech buď moc panovnická sprostila se všelikého dozoru a dospěla k despotismu, jako ve Francii, nebo byla odstraněna, jako v Polsku, a oligarchické bezvládí podlehlo cizímu nájezdu. V Rakousku a přede vším v království Českém ku konci XVI. století někteří duchové vyšší pozorovali možnost a potřebu trvalého a upřímného smíru moci panovnické se stavy, ale nenalezli stoupencův, a vášně náboženské splétajíce se s otázkami politickými činily spor neodvratný. Maximilian a Rudolf spokojili se užíváním moci, kterou odkázal jim předchůdce jejich, a nepomýšleli na rozvinutí její: však slábne každá moc, která se neutvrzuje. Zakladatel mocnářství vykládal zřízení zemské spíše v prospěch svůj, nežli aby je napravoval; nástupci jeho neodklidili žádného kusu sporného, ani neodstranili z ústavy žádného článku pochybného. Dvojsmyslné a nejasné kapitulace dopouštěly všecky revindikace feudalní a zdály se tak složené, že udržovaly nejsmělejší naděje. Organy vládní utvořené od Ferdinanda, apelační soud, komora dvorská atd. trvaly sice dále a činnost jejich šířila se znenáhla: ale poněvadž pravomoc jejich nebyla ani řádně ustanovena ani úředně uznána, zakročování jejich bylo jakýmsi stálým úchvatem a zbuzovalo více záští nežli opravdově utvrzovalo moc panovnickou. Nejvyšší úředníci, ačkoli celkem byli poslušnými ná-

stroji vůle královské, nicméně svým urozením a částečně svým původem byli představiteli šlechty, a tato ovšem hleděla získati je opět pro úkol, od něhož znenáhla vzdalovali se slabostí nebo ctižádostí, a přeměniti tyto služebníky panovníkovy znovu v bedlivé zástupce, sněmem jemu přidělené. Zkrátka, žádné právo nebylo ustaveno; žádný nárok nebyl neústavní.

Skutečným výsledkem vlády Habsburků v Čechách byla spíše strnulost řádu politického nežli proměna jeho. Po celé století nevykonal se žádný pokrok, a změny, jež způsobil by jinak čas a běh událostí, byly zcela nemožny. Tato nehybnost přinášela moci královské výhody, jež měly svou protiváhu. Bouřlivé a nestálé sněmy, ve kterých moc stavu městského byla zničena, obyčejně lehce bylo možná zastrašiti a vésti: ale jakmile moc panovnická ochabla, vydány byly několika náčelníkům stran, a odvážný skutek stačil, uvrhnouti zemi do nejtěžších nesnází. Vliv stavův obyčejně býval slabý, ale nic není nebezpečnějšího nad tuto svrchovanost theoretickou, jež zkušeností a zodpovědností není vzdělaná a zmoudřelá. Protože šlechta za dob pokojných neměla již valného vlivu na osudy země, zabývala se svými vášněmi soukromými a svými nároky stavovskými, a za poslušností její skrývala se obyčejně snaha její po odvetě: ale velmi nejista byla záruka, kterou panovníci nalézali v této neprozíravé a sobecké netečnosti.

Pavel Stránský, který dobře prozkoumal ústavu českou za této doby, praví, že Čechové chtěli býti spravováni od krále, ale s podmínkou, aby moc jeho byla obmezena a do jisté míry sdílena se stavy. Není třeba dlouhých studií, abychom poznali, jak šlechta rozuměla takovému sdílení. »Převeliká jest svoboda těchto stavů v království,« praví dále, »neboť ačkoli krále uznávají za nejvyššího pána, a jemu povinni jsou vší věrností, poslušností a uctivostí, a tudíž jednotlivci stojí hluboko pod ním, však v celku svém, protože představují stát, v přemnohých věcech účastníky jsou jeho velebnosti královské a rovni mu mocí a slávou«.[1] Z toho vyvozovali, že panovník jest jim toliko na rovni. — Neštěstím bylo, že necítili žádné náklonnosti ku králům, kteří vším odděleni byli od nich a kteří vždy neradi připouštěli je k účastenství ve věcech státních. Stavové byli vědomi svého pokoření i chtěli pomstiti se za ně. Ideal jejich nezměnil se od doby Vladislavovy: království volební

[1] Respublica Bojema str. 166 a 421.

a jen dle jména, úředníci ustanovení od stavův a zodpovědní jim, sněmy svobodně scházející se dle vůle jejich, mající iniciativu a moc zákonodárnou a v rukou svých soustřeďující správu věcí státních; v dlouhém spánku svém neustále týž sen tanul na mysli jejich. Ostatně byl to jediný prostředek, kterým by protestantism uchráněn byl ode všelikého překvapení; jen že mnohým více záleželo na prostředku nežli na výsledku, a konfesse z roku 1575 byli by si méně vážili, kdyby založení vlády oligarchické nebylo nerozlučně spojeno s vítězstvím reformace.

Někteří muži, jichž ideal politický byl méně obmezený a méně sobecký, předstihovali daleko dobu svou a vysoce vynikali nad vrstevníky své: druzí šli s nimi, když hlásali odboj, však odvraceli se od nich, jakmile odporučovali umírněnost. Tyto půtky mezi jádrem strany a mezi muži, kteří nadáním svým a ctnostmi ustanoveni byli na místa nejpřednější, byly příčinou, že většina stavů hledala vůdců méně bázlivých a střemhlav vrhala se za těmi, kdož obratněji lichotili nízkým vášním jejím. Někteří politikové nejznamenitější, pozbyvše brzo mysli, upadali v melancholickou nečinnost, nevědouce jaká jest povinnost jejich; na příklad Karel starší z Žerotína, který za možné pokládal zavedení řádu obapolného a umírněného a který neodhodlal se voliti mezi zřejmým odbojem a porobou. Posléze shledalo se, že prozíravá dobrá vůle jejich nebyla méně osudna než neobezřelá zaslepenost druhých: obávajíce se revoluce usnadnili vítězství despotismu, jehož nenáviděli; přátele své zrazuje téměř ten, kdo předstihuje je přes příliš.

Odchylky, které co do politiky vnitřní jevily se mezi členy strany, kterou dle — fraseologie příliš novodobé — bychom rádi nazvali liberalní, a mezi nesmiřlivci obnovovaly se v otázkách politiky zahraniční. Jedna strana přála si zachování státu rakouského, kdežto druhá usilovala s větší nebo menší smělostí o znovuzřízení dávné samostatnosti království Českého. I tu byly patrny následky netečnosti cís. Maximiliana a Rudolfa. Nedovedliť řádně vyvinouti žádný z ústředních úřadů, založených od Ferdinanda, a ježto musili však užívati jich, nevytvořili vlastenectví rakouského, ale znepokojili vlastenectví partikularistické a zbudili nejoprávněnější nedůvěru Čechův, aniž upevnili ústřední organisaci dosti mocně, aby čelila síle odstředivé. Čechové skoro mlčky přihlíželi ku přeměně směřující k tomu, aby království sníženo bylo na pouhou provincii — z bázlivosti, z nevědomosti, protože změna dála se velmi zne-

náhla, stížnosti bylo těžko vysloviti a samospráva království v zásadě byla vždy zachována; nicméně rozhořčováni byli tímto tajným působením úřadův a úředníků cizích, kteří podrývali výsady jejich. Ačkoli sebeláska jejich byla upokojena stálým pobytem Rudolfovým v Praze, která stávala se takto opět hlavním městem říšským, věděli zajisté, že to je pouhá náhoda: rozmar nového krále mohl je brzo připraviti o střídavý primat, jenž ostatně i za této doby upírán jí byl od Vídně a Inšpruku. Vídeňská komora dvorská, vojenská komora, kancelář císařská na povšechný směr věcí státních vykonávaly vliv mnohem větší než nejvyšší úředníci zemští v Čechách. Nejpodstatnější, ne-li nejstkvělejší část moci byla v rukou cizích úředníkův: i za Rudolfa střediskem správy byla Vídeň: tu zřídilo se jakési vladařstvo za předsednictví jednoho arciknížete, a skoro všecka důležitá rozhodnutí vycházela odtamtud; sekretář uherský sídlící v Praze žádal konečně za propuštěnou, protože neměl co dělati:[1] Nebylo již vojska českého, nýbrž vojsko císařské; politika nebyla již národní, ale dynastická; vyslanci byli pověřováni ne u krále českého, ale u císaře, náčelníka větve rakouských Habsburkův.

Aby taková smrt občanská byla uznána, musilo jednati se velice obratně. Způsob, jehož užívali Habsburkové, neupřímný a nedůstojný, v němž vedle mnohé slabosti a liknavosti jevilo se naprosté pohrdání právy národními, zveličoval ještě smutek z toho pocházející: jednota byla podniknuta, ale nebyla uznána. V této věci přání stavů setkávala se s přáním lidu. Národ celkem nerad snášel tíhu velikých daní, jichž skoro výlučně užíváno na válečné vydaje proti Turkům, tím neraději, že útoky mohamedanské od té doby ochably dost, aby vynikala potřeba společného jednání. Konečně stavové poznali, že hlavní příčinou nezdaru jejich jest spojení několika korun na hlavě krále jejich, kdežto národní hrdost jejich velmi těžce urážela se bezejmenou existencí, k jaké země byla odsouzena.

Jest tudíž nepochybno, že vítězství protestantů českých bylo by nejen založilo vládu oligarchickou, ale i svrhlo dynastii Habsburskou a rozptýlilo politickou jednotu, zřízenou od Ferdinanda I. Z toho vyplývá evropská důležitost událostí českých. Protivníci Habsburků, zvláště králové francouzští a protestantští knížata v Německu — přede vším kurfiřtové falčtí — podporovali evangelíky v říši, poně-

[1] Fellner; Mittheil. des Instituts für österr. Geschichte 1887 str. 296.

vadž to bylo nejbezpečnějším prostředkem nejprve k ochromení, později k zahlazení domu rakouského. Naopak Španělsko hledělo potlačiti na vždy tyto odboje, přesvědčeno jsouc, že jakmile Habsburkové upevní moc svou doma, žádný stát zahraniční nebude jim více nebezpečný. Dnes obecný jest soud historiků, že za války třicetileté nešlo jen o to, zda protestantism zachová se vedle katolicismu, ale zda císař moci své podrobí kurfiřty německé: vítěz nad Německem byl by ovládl celý svět. Podobně s událostmi, které předcházely válku, totiž ve sporu Rudolfově s protestanty českými splétaly se prospěchy politické. Jestliže Jindřich IV. nebo Filip II. tak pozorně sledují podniky stavů českých, ani jedinými, ani snad nejdůležitějšími pohnutkami chování jejich nejsou fanatism katolický nebo péče o svobodu svědomí.

Zcela přirozeným důsledkem způsobu, jak zahájen byl zápas, bylo, že porážka protestantů měla v zápětí vedle vítězství neobmezené moci panovnické pád samostatnosti národní: od té doby království české bylo nerozlučně spojeno s dynastií Habsburků. Dlužno-li těšiti se tomu, čili želeti toho? Otázka jest úplně zbytečná, ale byla příliš často projednávána, tak že nemůžeme docela jí se vyhnouti. Následky bitvy Bělohorské jsou všemu světu známy: hrozné popravy, zkáza země, potlačené myšlení, porušená národnost, dvoustoletá agonie, a pravým jest divem, že národ český nezahynul v bouři, a ještě za našich dnů, přese všecko hrdinské úsili a zázračné pokroky, co nesnází a útrap! Vzhledem k této bilanci třeba jest jisté zmužilosti, abychom zachovali soud poněkud nestranný, a rozumíme bolesti, jakou budí vždy u Slovanů vzpomínka na horu kletou. — A přece, jaký následek bylo by mělo vítězství oligarchie? Kam Polsko bylo zavedeno nepořádkem feudalním? Zda by stavové čeští byli bývali moudřejší a šťastnější? Národnost česká celkem udržela se pod Habsburky, kteří byli ochranou její proti Německu: Zda rod falcký nebo saský byl by to mohl nebo jen chtěl? Aby Čechové opět ujali se jednou svého místa na přední stráži světa slovanského a přirozené úlohy své jako prostředníci mezi západem a východem, bylo především třeba, aby nebyli pohlceni jiným kmenem; přežili despotism, zda byli by odolali bezvládí?

Kdo ví, namítne se, zdaž užíváním svobody nebyl by znenáhla rozvinul se duch šlechty a zda vlastenectví její nebylo by se vzdělalo a utvrdilo poznáním zodpovědnosti? — Snad; pustíme-li se na půdu domněnek, všeliký úsudek jest možný. Však jisto jest aspoň,

že oligarchie česká zasloužila porážku svou. V rozhodné chvíli nesprostila se obvyklých chyb svých, obmezeného ducha, neprozíravé lehkomyslnosti, nestálosti; zavedla zemi do hrozné krise, nepomýšlela na možné následky jednání svého, nesrovnávala síly své a protivníků svých a neznala jasně, co chce, ani jakých prostředkův užije. Vítěznými revolucemi bývají jen revoluce spravedlivé, a revoluce spravedlivé jsou revoluce připravené, totiž ne ty, které způsobeny jsou pletichami několika dobrodruhů, nýbrž ty, které zbuzeny jsou temným svědomím lidu, protože bývají posledním článkem dlouhého vývoje předchozího. Nechť bitva na Bílé hoře byla nešťastná nebo šťastná, zajisté byla nevyhnutelná; chybami lidí a spletitými okolnostmi země česká přivedena byla k roztržce s králi svými, i dala se do boje za takových okolností, že vítězství její bylo nemožné. Politické zřízení zemské, poměry jednotlivých zemí korunních a rozličných tříd společenských, hmotný a mravní stav země, vše jevilo takou nedokrevnost, že první, poněkud vážnější náraz musil býti osudný.

Hranice koruny české byly ještě velmi rozlehlé, ježto zabírala stále Moravu, Slezsko, obojí Lužici, a jistými tradicemi dávána jakási zdánlivá hodnota této jednotě theoretické. Na příklad zákony, kterými zapovídáno cizincům zakupovati se v Čechách, netýkaly se obyvatelů zemí přivtělených; Rakušan byl cizincem v Praze, ne však Slezan Hojně bylo příkladů, že mnozí páni, kteří měli statky v různých částech říše, měli právo zasedati na několika sněmích, jsouce takto svazkem mezi jednotlivými shromážděními těmito. Ale v skutečnosti spojení nepokročilo nijak od dvou století, naopak: državitelům moci, králům i šlechtě, nepodařilo se vytvořiti ono společné smýšlení, onu nerozlučnou vzájemnost prospěchův, onu jakousi shodu mravní, jež jsou podmínkou vlastenectví a z obyvatelů téhož státu tvoří jednu rodinu naproti cizině. Společné úřady nezmizely: dvorská komora česká měla nejvyšší správu financí slezských a moravských, z nálezů všech soudův odvoláváno se k apelačnímu soudu na hradě pražském, kancléř český byl pravý ministr státní, jehož moc prostírala se po vší koruně; dosti často konány bývaly sněmy generální, na nichž scházeli se poslové jednotlivých sněmů. Protože však nic nebylo podniknuto pro vývoj citu národního, tento zárodek ústrojí ústředního přispíval spíše k udržení nespokojenosti, nežli k utvrzení jednoty. Slezané, Moravané a Čechové, všickni měli přece tytéž potřeby, ohroženi byli týmž nepřítelem; kdyby šlechta skutečně byla

pomýšlela na štěstí a samostatnost vlasti, kdyby byla upřímně prodchnuta potřebou svobody politické, zda by nebyla dovedla nějak rozptýliti nespravedlivé předsudky a v svorném úsilí sdružiti všecky, kdo znepokojeni byli pokroky reakce katolické? Nechť by budoucnost rozhodla jakkoliv, ať by země česká nabyla opět své samostatnosti nebo dále tvořila část mocnářství rakouského, situace proměňovala se úplně, jakmile by jednotlivé členy koruny svatováclavské spojily se v celek souvislý a nerozlučný. Důvtip pánů českých nepovznesl se k takovým úvahám; rozhled jejich byl obmezený, protože duch jejich byl malicherný. Byliť zaslepeni výpočty všedními, řevnivostí nízkou; příliš bylo na jevě, že chtějí nejen země přivtělené udržeti v ponižujícím poručnictví, ale přede vším, že zamýšlejí obmeziti samosprávu sousedů svých toliko proto, že sami chtěli kořistiti z prospěchů moci ústřední. Jednota nabývala takto podoby výboje, a nelze se diviti, že zbuzovala všeobecný odpor.

Jsou ovšem okolnosti polehčující: žilo se ještě v plném středověku, theorie feudalní byly obecně rozšířeny, všecka společnost založena na výsadě, na privilegiích stavovských a na privilegiích zemských; ve prospěch Čechů byly tradice a právo, když domáhali se zvláštních předností v mocnářství. — To vše jest pravda, bohužel nemění se tím konečný výsledek, jenž jevil se tu roztržkou a nenávistí. Jen ti mají právo doufati v budoucnost, kdo dovedou sprostiti se bludův a předsudků přítomnosti

Bylo úkolem nesnadným, pevně a trvale sblížiti země velice oddálené, jichž upomínky byly různé a snahy protivné. Čechové stávali často proti tuhým předsudkům a proti nepřátelským rozhodnutím, čím vysvětluje se chování jejich; — ale jim jakožto vůdcům náležela povinnost rozptylovati nedorozumění, snažiti se o přilnutí, vytvořiti téměř nové ovzduší mravní. K tomu potřebí bylo nejen velikého ducha smířlivého, ale i mnohé pevnosti a vytrvalosti, a toho právě se jim nejvíce nedostávalo; je-li vlastenectví hluboké, přechází ve stav utkvělé idee, všecko úsilí směřuje k témuž cíli a znenáhla odstraňuje překážky: srdce samo činí tyto divy, a aby byly možny, ideal sledovaný musí býti nad námi a mimo nás. Ctižádost pánů českých byla příliš soukromá, aby připustila takovou souvislost a takovou vášeň. Snahy jejich po panství často usínaly, a země vedlejší víc a více zvykaly samosprávě, sotva porušované občasnými pokusy úchvatnými, spíše dráždivými nežli opravdovými. Nedbalí a slabí panovníci v této řevnivosti nalézali záruku bezpečnosti. Koruna

česká byla takto již jen výrazem zeměpisným, ježto každá země její měla nejen samosprávu svou, nýbrž i svůj život vlastní, svou politiku, své tradice, předsudky a hněvy často prudší proti sousedům nežli proti nepřátelům.

Na Moravě věci státní vedlo asi patnácte mocných rodů, velice proniklých přednostmi svými, kteréž oprávněny byly jejich opatrností, nadáním a důstojností života. Sám Ferdinand po bitvě u Mühlberka neodvážil se sáhnouti na privilegia jejich, a markrabství tvořilo jakousi poplatnou republiku, která panovníku odváděla vojsko a peníze, v jejíž správě však zakročoval on jen shůry.[1] Moravané, nemínice přerušiti společných svazků poutajících je ku koruně svatováclavské, nicméně domáhali se úplné svobody jednání, sněmy zemskými upravovali sami politiku svou, takže při všem příbuzenství co do původu a jazyka, Moravané a Čechové postupovali vždy sami o sobě a často si odporovali: vůči nepříteli nejen nejednávali bratrsky, jak se slušelo, ale bývali spojenci dosti vlažnými, jichž tůčkami a úskoky ochromováno bývalo společné jednání.

Moravané aspoň byli Slovany, a společný původ a jazyk zachovával mezi nimi a Čechy přirozenou náklonnost. Ale v Lužici a zvláště ve Slezsku! Protestanté, jichž bylo hojně v těchto zemích, byli by mohli společně jíti s evangelíky českými; na neštěstí kmenová nenávist jejich byla mocnější nežli strach katolicismu. Čechové nepodnikli ničeho k opravdovému posílení živlu slovanského v Slezsku, ač snadné to bylo za této doby, ani nepokusili se zbuditi účastenství obyvatelstva pro jednotu, ani přemoci jeho antipathie. Slezané neustále protestovali proti pravomoci soudu apelačního, jenž nezná prý ani obyčejův ani zákonů jejich[2] a proti kanceláři české, která dopouští pánům českým vplétati se přímo do věci jejich.[3] Osobovali si nejen právo, že závisí toliko na králi a ke ko-

[1] Situace proměnila se velice za Rudolfa; proto Moravané byli první, kteří přáli si revoluce. Neoblíbeností Rudolfa a úředníků královských posílen byl ještě dávný odpor jejich proti všelikému vměšování se moci ústřední a potvrzeno smýšlení partikularistické. O stycích Čechů s Moravou viz Chlumeckého Carl von Zierotin und seine Zeit a Gindelyho Rudolf II. und seine Zeit II. str. 171.

[2] V l. 1548—1611 předsedou tohoto soudu apelačního byl vždy Čech a toliko řídkou výminkou povoláváni za přísedící jeho Slezané a Moravané.

[3] Nejvyšší kancléř byl vždy Čech a přísahu věrnosti činil toliko králi a stavům českým v užším slova smyslu.

runě připoutáni jsou svazkem čistě osobním, nýbrž i prohlašovali, že poslušností povinni jsou jen vévodovi slezskému a nikoliv králi českému;[1] země jejich jest prý lénem říšským, na koruně české úplně nezávislým.[2] Takové theorie narážely na velmi tuhý odpor v Praze. »Aby knížata a stavové slezští byli zemí a členem říše«, psal Rudolf roku 1604, »nikdy neslýchali jsme a nedopustíme toho.« Slezané nepokládali věc svou za ztracenou, a Čechové, v poslední chvíli chtíce získati podporu jejich, vyhověli jim v kusech nejdůležitějších a přiznali téměř rozdrobení koruny. Podivné to vlastenectví, jež prospěchům stavovským obětovalo velikost a jednotu vlasti. A ani toto vzdání nebylo plodné. Jedním hlasováním nevyhladí se odvěké záští; v samé chvíli, kdy všickni protestanté koruny české společně kráčejí do boje, tvoří jen koalici, a síla jejich jest podlomena právě tak, jako činnost oslabena nedůvěrou a tajným řevněním, jež provázívají vždy spojenství nahodilá a příležitostná. Tehdejší styky Čech se zeměmi přivtělenými jsou snad volnější než styky jejich s druhými državami Habsburkův, a Žerotín raději odtrhne se od koruny, než by rozešel se s protestanty uherskými a rakouskými.[3]

Osamocení Čechů bylo tím nebezpečnější, že hmotné a mravní síly jejich byly oslabeny a že následkem politické nezkušenosti stavů smutná lhostejnost nesmírné většiny národa potlačeného a rozmrzelého vysilovala životní existenci těla společenského.

Zkázou měst r. 1547 zbuzen aspoň cit nerozlučné vzájemnosti jejich tím, že podrobena byla týmž zkouškám a vytvořen jistý duch měšťanský, volnější a méně těsně zavírající se ve zdech je-

[1] K těmto stížnostem družil se ještě nárok Čechů, že sami chtěli voliti krále. Grünhagen v znamenitém díle svém o dějinách Slezska ukazuje zjevně, jak hluboký odpor Němci měli k Slovanům. — Nejhrozivější nebezpečenství nepotlačuje odvěkého záští (viz na př. Grünhagen II. str. 136). V prudkém zápase dále pokračuje se po celou vládu Mathiašovu (str. 161). Zjevná vřelost Grünhagenova je svědectvím, že shoda byla velmi nesnadná a že všecky chyby nezavinili Čechové. »Jak tito lidé byli nenapravitelní ve své krátkozrakosti,« praví o Slovanech, »ukázali právě nyní dosti jasně tím, že Vratislavským, jichž nedůtklivost národní dostatečně znali v Praze, poslali věřící list pro posla svého Melichara Róra z Rórova, sepsaný jazykem českým«. Všickni Slezané na štěstí nebyli Němci tak horlivými, jako měšťané Vratislavští nebo jako pan Grünhagen; mezi nimi byli lidé, přiznávající Čechům právo mluviti česky; při větší opatrnosti a obratnosti zajisté počet jejich byl by se rozmnožil a zavládly by poměry upřímnější.

[2] Srovnej Gindelyho II. str. 275.

[3] Goll, O slezském majestatě Rudolfa II. v Č. Č. Musea 1874.

dnotlivých měst.[1] Za Maximiliana a Rudolfa využitkovala slabosti králův a finančních potřeb jejich tak, že za dary a půjčky poskytnuté dostalo se jim některých důležitých ústupku. Rok 1579 vyznačuje se takto velmi šťastnou změnou v postavení jejich: Rudolf i stavové svolili, aby vytištěn byl svod městského práva pražského, sebraného a spořádaného od mistra Pavla Kristiana z Koldína, jenž od této doby měl platnost zákonníka. Toto právo městské nejen chránilo měšťanu proti zvůli a útisku přesnějším stanovením soudního řádu a práva, nýbrž obcím vracelo i část samosprávy jejich. Města nabyla opět nepřímého vlivu na volby úřadů svých a získala část výsad správních, odňatých konšelům jejich; žádný dluh neměl býti učiněn bez svolení starších, přímých to představitelů obce, jež Stránský přirovnává k tribunům římským, protože úkolem jejich bylo brániti zřízení městského a svobodu. Znenáhla novými nařízeními potvrzovány a rozšiřovány tyto úspěchy.[2] Právo, dle kterého měšťané byli souzeni toliko svými soudy, několikrát bylo schváleno od sněmů; zakázáno odvolávati se k cizím soudům; obmezena pravomoc rychtářův a hejtmanů královských; města nabyla opět některých statků svých, volné správy jistých důchodů svých, patronatu nad kostely svými. Městům pražským a obyvatelům jejich dovoleno znovu kupovati statky svobodné a vkládati je do desk zemských (1593); roku 1608 král všem stavům vydal majestat, v kterém vzdal se práva konfiskovati statky těch, kteří čest i hrdlo provinili.

V téže době, co města s jistým úspěchem hleděla vybaviti se z útisku těžkého, vzrůstal i počet jejich; králové celkem dost ochotně vyhovovali žádostem měst panských, přejících sobě zbaviti se moci bezprostředních pánů svých, tak aby závisela toliko na králi; v čtyřiceti letech devět měst přijímá tudíž název měst královských,[3]

[1] Od té doby pokrok měst vyznačen jest zákony a nařízeními, jež platily pro celý stav městský, a nikoli soukromými výsadami, jež panovníci udělovali jednotlivým obcím. Čelakovský, Privilegia měst pražských XXXIX.

[2] O zřízení městském za této doby viz Koldína ve sbírce Codex juris bohemici IV. 3. část, 2 oddělení (Praha 1876) str. 7—25. Koldín, rodem z Klatov (1530—1589) byl professorem na universitě, potom písařem a kancléřem města pražského. Jeho sbírka přijata ode všech měst českých — mimo Louny a Litoměřice, jež přijaly ji teprve roku 1610 — byla rozšířena na Moravu roku 1697 a zůstala v platnosti až do vyhlášení občanského zákonníka rakouského (1786—1811).

[3] [*Na města královská povýšeny tehdáž tyto obce: r. 1569 Nový Bydžov, r. 1584 Rokycany, r 1588 Rakovník, r. 1598 Hradčany a Loket, r. 1600 Mladá Boleslav, r. 1608 Týn nad Vltavou a r. 1609 Prachatice*].

čímž ovšem zvyšuje se vážnost celého stavu třetího. Pokoj vládnoucí vůbec v zemi, dlouhé trvání míru — v Praze pobyt dvoru a zasedání sněmů — na venkově přepych nově v obyčej přicházející oživují poněkud obchod. Blahobyt není sic ani příliš veliký, ani příliš stálý, ale měšťané užívají jisté zámožnosti a vládnou některým jměním: víc nebylo třeba, aby získali přízeň královu a zvýšili vážnost svou. Chování jejich na sněmích jest méně stísněné a postavení jejich méně nejisté. Od roku 1547 zasedali na nich jen z milosti, a zřízení zemské z roku 1549 a 1564 šlechtě samé vyhražujíc moc, se svolením královým měniti právo veřejné, odsuzovalo je k potupné podřízenosti. Zákonník z roku 1579 přiznává stavu městskému právo »aby s vůlí krále práv městských v časích budoucích mohli sobě přičiniti aneb ujíti podle příčin slušných a oč by se koli s vůlí J. M. Kské snesli a svolili, to aby mohli sobě za právo stanoviti«.[1] Zákonné postavení jejich není tudíž na příště nepodobno stavům privilegovaným.

Šlechta měla těšiti se z těchto změn, které slibovaly jí nové spojence na obranu veřejných svobod. Katastrofa roku 1547 i méně prozíravým mohla dokázati, že oslabení měst prospívá toliko absolutismu; zda právě města nezachránila husitství, a byť i hradby jejich nebyly již dosti pevné k zadržení vojsk stálých, kde jinde nežli v truhlách měšťanů mohly se nalézti peníze potřebné k podstoupení odboje? — Šlechta byla nenapravitelná, a ve zpozdilém zášti svém neopominula ničeho, čím by zdržen byl rozvoj měst; nehodným chováním jejím vysvětluje se a ospravedlňuje plně chladnost stavu městského, když mu bylo bojovati po boku stavů vyšších. Tito horliví obhájci svobody náboženské nestýchali se poškoditi věc svou spíše, než by přiznali měšťanům jistou rovnost práv. Roku 1603, když stavové protestovali proti mandatu Rudolfovu, jímž obnoveno bylo nařízení Vladislavovo proti bratřím a jinověrcům, stav městský, proti němuž přímo čeleno bylo rozkazem tím, chtěl připojiti se k žádosti; stav panský i rytířský zamítl to však »dle svého zastaralého k témuž třetímu stavu zášti«[2] Úředníci královští, povzbuzeni jsouce nenadálou pomocí touto, naléhali na provedení rozkazu královského: na odpor všem tradicím a řádům nedbali již nijak mínění obyvatelů při osazování úřadů městských: úskoky, výhrůžky, násilí, všeliké prostředky byly

[1] Koldín, str. 395.
[2] Skála I. 70.

jim vítány, aby správu odevzdati mohli do rukou sobě oddaných; v některých městech, kde všecko obyvatelstvo bylo protestantské, vyhledáváni cizinci, jimž uděleno právo měšťanské, a přes všecky nejprudší a nejoprávněnější protestace dosazováni na úřady purkmistrovské a konšelské. Běda samostatnému úředníku městskému: byl ssazen náhle, někdy vržen do vězení, zkažen velikými pokutami; na místo něho dosazeni lidé, neznající česky a neumějící čísti ani psáti. Lehce pochopíme tudíž, proč většina měst není zastoupena na sjezdu obecném, svolaném od stavů podobojích v měsíci květnu 1618. Mnohá z nich zřejmě oddělují se od stavů, prohlašujíce, že »kromě císaře žádného jiného za krále, pána a defensora znáti nechtějí a nepotřebují«.[1] Čí jsou to slova? — Měšťanů? Nikoliv, ale postrašených úřadů městských, představujících toliko nejslabší menšinu. Jestliže katolíci odvážili se útoku na tvrze reformace, zda nezavinili toho vyšší stavové, kteří vlastní rukou svou vydali města protivníkům svým?

Stav městský ví dobře, jak šlechta smýšlí o něm. Když roku 1609, dohnán jsa k nejhoršímu a opojen duchem revolučním, jenž zemí prochvívá, po prve od půl století odvažuje se ozvati proti četným útiskům, mírnost jeho podobá se pokoře; nedomáhá se samosprávy, jaké užíval před bitvou u Mühlberku, prosí jenom, aby zbaven byl nejkřiklavějších a nejhanebnějších přehmatův. Od vyšších stavů dostalo se mu výstrahy: za žádnou podmínkou prý nesvolí, aby rozšířena byla privilegia stavu městského. Stížnosti přednesené od měst byly od stavů privilegovaných prozkoumány se stranictvím patrným a tím podivnějším, pomyslíme-li, že přede vším šlo o zabezpečení svobody náboženské společníkům jich utrpení: zajisté, dokládali, jest věc spravedlivá, aby hodní mužové bývali dosazováni do rady, ale nepřipouštěli, aby toliko pod obojí vybíráni byli, aniž aby podkomoří šetřil návrhů volenců; nechtělit, aby podkomoří byl zlehčen tím, když by kráčel podle volení volenců. V skutečnosti prostřednictvím jeho hleděli právě od dávna podrobiti stav městský moci své, ba i v této rozhodné chvíli stavovská privilegia jejich byla jim dražší nežli vítězství víry jejich.

Dlouhého jednání bylo potřebí, než stavové svolili, aby do nálezů sněmovních přijat byl článek nejasný, vedle něhož »volencům

[1] Události tyto jsou stručně vylíčeny od Čelakovského, Úřad podkomořský v Čechách str. 62—73. Podrobnosti nalezneme po různu v díle Skálově a v druhé apologii stavů českých.

v městech královských povinnost jiná neobyčejná a prve nebývalá od podkomořího vydávána býti nemá, nýbrž v tom starobylý, chvalitebný, dobrý řád, způsob a obyčej, kterýž předešlý podkomoří zachovával, též na budoucí časy zachováván býti má.« Nejinak se zachovali když šlo o úřad hejtmanů královských, jehož zrušení domáhali se Pražané v městech svých, a o úřad rychtářů kr., jichž pravomoc chtěli míti vytčenu. Veliká nevole zmocnila se šlechty: z ní vybíráni byli hejtmani a rychtáři královští; dorážeti na ně znamenalo útočiti na celý stav šlechtický. Obviňovali stav třetí, že by »něco nad stavy vyšší chtěl míti« a neupustili od svého odporu. »Záleželo pouze na šlechtě protestantské«, praví Čelakovský, »chtěla-li opatřiti samosprávu měst proti přehmatům orgánů vládních, chtěla-li učiniti třebas ne nemožné, tedy aspoň velmi obtížné a nebezpečné všeliké rušení náboženské svoboby v městech. Ona ne pouze že hrubě ničeho v tom směru neučinila, nýbrž schvalujíc rušení obecné samosprávy, sama zavdala podnět k opanování správy městské stranou pod jednou . . . Chtějíce zabezpečiti sobě svobodu náboženskou a ubrániti se proti absolutistickému proudu, jenž se již již sbíral v zemích vnitrorakouských, aby celé stavovské a zemské zřízení v Čechách z kořene vyvrátil, nemohli nalézti bezpečnějšího a mocnějšího spojence ve své obraně než v lidu českém a arci nejprve v stavu městském. Každé uvolnění, každá vymoženost měst ve věcech samosprávy obecní mohla býti pro ně velikým ziskem, proti němuž malicherné přidržování se toho, co nazýváno stavovskými předsudky a výsadami, nepadalo nijakž na váhu. Tím však, že opírali se aneb neochotně měli se k spravedlivým požadavkům měst, tím, že sobě opět nová břemena vymýšleli i na stav selský, v jehož zájmu vyslaní měšťští též příležitostně ujímali se slova, popouzeli opět jako r. 1547 veřejné mínění v městech a po venkově proti sobě a v době, kde bylo v zemi nejvíce třeba sjednocenosti, nadšení a obětavosti, způsobovali všeobecnou rozmrzelost a rozháranost«.[1]

Chyba byla tak veliká, že někteří náčelníci prohlédli zpozdilost druhů svých. Jako ve stycích se zeměmi vedlejšími tak v těchto věcech nejchoulostivějších ústupky, učiněnými v poslední chvíli, nebyla by vyhlazena upomínka na roztržky odvěké; ostatně v okamžiku samém, když nájezd již hrozil, většina stavů, nedbajíc rad moudrých, setrvala v poblouzení svém. Roku 1619, když stav městský chtěl, aby pod-

[1] Čelakovský str. 73. a 68.

komoří Purkhart Točník z Křimic a sudí dvorský Mates Prekl z Preklsdorfu, kteří těžce zneužili moci své, byli v artikulích sněmovních jmenováni mezi »neupřímnými syny vlasti, kteří v úřadech a službách královských, zemských ani městských více býti nemají«, Vilém z Lobkovic, představitel strany výstředně feudalní, jménem celého stavu rytířského zastal se podkomořího Točníka, žádaje, aby byl ze seznamu toho vymazán poněvadž v ničem proti zemi a stavům se neprovinil, nýbrž nejvýše pouze proti měšťanům.[1] Když rokováno bylo o opravách zřízení zemského, žádosti stavu městského, ač nebyly nijak přemrštěné, zbudily pravou bouři. »Bylit mezi rytířstvem prchlíci, kteří mínili, že se svými chlapy co činiti mají.«[2] Stav městský pozbyl trpělivosti, hrozil vyjíti ze sněmu, protože nejen nechtělo se mu dopřáti nových svobod, ale upírány mu starodávné výsady jeho; nebude prý více odváděti svolených berní. Stav panský, jsa prohlédavějšího ducha než rytířstvo, jal se prostředkovati, zvláště hrabě Šlik, jenž stav městský byl přivedl k odboji slibem, že obnoveny budou svobody potlačené roku 1547. Stav rytířský povolil jen nerad ale spory tyto zanechaly v myslích mnoho nedůvěry a trpkosti.[3] I v dobách nejbezpečnějších většina šlechty, zvláště rytířstva, bývala vždy ovládána řevnivostí svou a záštím, ba až do poslední chvíle nechtěla jednati s městy jako se stavem sobě rovným. Pro takové naduté a zlomyslné smýšlení stav městský opět nepouštěl se nikdy směle do války a neustále obracel zraky své k Vídni.

Od koho měl výsady své, ne-li od panovníků? Zda města a moc královská neměly tytéž prospěchy, tytéž protivníky? Zda tradice a rozum nekázaly jim spojiti se proti úchvatům nedůvěřivé oligarchie? Výstřednosti vyšších stavů příliš připomínaly stavu městskému, že několikrát chráněn byl jediným panovníkem. Proto mnozí z něho a ne nejméně zmužilí nebo nejméně protestantismu oddaní odvažovali se jen s úzkostí na cestu roklinatou, kam proti vůli své byli hnáni. Mikuláš Dačický z Heslova, který velmi zřetelně vyjadřuje snahy tehdej-

[1] Stav městský došel však splnění svého požadavku podporou stavu panského. Neběží tu tolik o výsledek, jako o smýšlení veliké části šlechty. Skála III. str. 76.

[2] *[Skála III. str. 196.]*

[3] Ibidem str. 199. Všecko toto rokování, jehož podrobnosti podává Skála, nezůstavuje žádné pochybnosti o smýšlení šlechty. Nejprostší žádost stavu městského, rozhořčuje rytířstvo; nikdy sobectví a nesnášelivost nebyly výstřednější. Spory obou stran vedeny byly s zuřivou náruživostí.

šího měšťanstva a zvláště Kutné Hory, rodného města svého, netají se nijak s odporem svým proti odboji, obviňuje vůdce, že jednali »nerozváživše, co z toho pojde«, se zjevnou zálibou uvádí žaloby, jaké roznášely se proti nim: pozdvižení učinili prý, ne z hněvu spravedlivého a z obrany proti násilí a zvůli, ale z nenávisti, záští osobního a pýchy.[1] A totéž mínění převládá ve všech spisech současných. V městech pražských na zprávu o povstání stavů »strach byl z téhož pročež mnozí se skryli a zujížděli«. V Kouřimi zděšení jest obecné, v Kolíně, jehož obyvatelé skoro všickni jsou protestantští, není stopy po nadšení,[2] a Pachta z Rajova, jeden z předních měšťanův a horlivý evangelík, více důvěřuje tajemníku místodržitelskému Michnovi, dobře známému katolickou vírou svou, než stavům protestantským.

Když města, kde s některými řády svobodnými zachovala se jakási záliba ku věcem veřejným a tradice samostatnosti, přestávala takto na podezřelé lhostejnosti nebo v případě nejpříznivějším věci národní přinášela dobrou vůli jen platonickou, čeho možná bylo očekávati od ostatního obyvatelstva?

Úmysly Ferdinandovy ve prospěch sedláků nezpůsobily žádného valného zlepšení, a Maximilian a Rudolf neměli ani srdce ani ducha dosti vznešeného, aby ujali se prospěchů lidu poddaného. Ježto královská moc nevkládala se do věci, páni a poddaní stáli proti sobě tak, že žádná vyšší moc nezakročovala, aby zadržovala jedny a ochraňovala druhé. Situace v hlavních rysech svých zůstávala touž, jako v první čtvrti toho století, to jest postavení lidu selského bylo celkem zlé a smýšlení jeho dosti nepřátelské proti panujícímu pořádku věcí.

Dosti mnozí historikové div neviní stav selský z přepjatých požadavků. — Zda nebylo s ním daleko lépe nakládáno než s nevolníky polskými a uherskými? Úroky nebyly přílišné, ani roboty přetěžké. Zámožnosti přibylo ano i přepychu: svědectví toho máme v zákonech proti nádheře, jimiž sedlákům a ženám jejich zakazují se zlatohlavy a látky hedvábné, oděvy drahé, zlaté čepce. Nebylo téměř

[1] Dačického Paměti I. str. 244 a 245. Stavové »opovrhše král. čes. právo sami se žalobníci, svědkové, soudcové i exekutores učinivše na residencí J. M. Cské krále čes. táhli«.

[2] Kolín přidal se k odboji jen ze strachu. Není tudíž žádné oddanosti a odvahy; sklíčení jest všeobecné, každý obává se největšího neštěstí, ale nikdo nemá odvahy, jakou vzbuzuje zoufalost. Jedinou péčí jest, vyhnouti se břemenům veřejným. [*Srovnej Vávrovy dějiny města Kolína II. str. 10.*]

vsi, která by neměla lázní svých, řádem čeledním předpisuje se často, aby nádeníci propuštěni byli z práce dříve, než jindy, aby mohli podle obyčeje svého lázeň vzíti. Úroky odvádějí se obyčejně penězi a nikoli plodinami nebo prací, což svědčí o zámožnosti. Stále přibývá mandatů jimiž upravují se poměry pánů k poddaným, poskytuje se sedlákům jisté samosprávy a napravují se nejhorší následky zákona. — To vše jest pravda; není pochyby, že sedláci v l. 1700—1750 s nadšenou radostí byli by přijali navrácení se správy, pod kterou žili Čechové v XVI. století. Ano, snad do jisté míry průměrný stav lidu poddaného byl poněkud lepší roku 1618 než roku 1550 Jak dosti často se stává, skutek dokonaný způsobil jisté utišení: šlechta ochotněji svolovala k některým ústupkům, jakmile práva její byla pevněji založena a všeobecněji uznána; humanism a křesťanské napomínání bratří zjemnily mravy, dlouhou dobou pokoje poněkud zmírnila se krutá správa vrchností a poněkud oslabily požadavky sedláků.

Však jsou to jen odstíny a — byť i nebyly ledabylé — v podstatě věcí nezměnilo se nic. Sedlákům nebyla navrácena občanská práva jejich, podléhají zákonu, ač jsou mimo něj. Dva stavové stojí takto proti sobě, potlačení a potlačitelé. Jak možná doufati, že poddaní životy své obětují za pány zpupné? Mluvte jim o vlasti! — Nemají žádné. O náboženství? — Vyznávají víru uloženou. Někdy lid povstal proti Sigmundovi, poněvadž tehdáž hájil vlastní věci své: nyní co mu po tom, kdo bude vítězem? —

Přese všeliké zlepšení v drobnostech, trvá veliká nespravedlivost a nevyhnutelné zlořády, které plodí. V skutku poddaný vydán jest svévoli pána svého, a jestliže obyčejně tento pán není zlý, často bývá vrtkavý, lakotný a hrubý; není věru žádného opravdového zastání proti němu, žádné naděje v ochranu proti vrtochům jeho.

Gindely, jehož v této věci nelze podzírati z pessimismu, uvádí jisté případy, jimiž jasně osvětluje se pravomoc pánů a chování jejich. — Henyk z Valdšteina vydal r. 1616 v tiskárně své na zámku Dobrovici spis o událostech posledních let, jenž dotýkal se nemile císaře Matiáše; pohnán byv před soud, vinu svaluje na knihtiskaře; když tento jest obeslán pro svědectví, Henyk odjede v největším chvatu domů, a na rozkaz jeho knihtiskař jest jat a tajně popraven. Vražda nicméně vyšla na jevo: vinník byl odsouzen zaplatiti značnou pokutu; ač vyvázl lehko, přece stěžoval si na nespravedlnost, jíž padl

za oběť.[1] — Podivnější ještě jest příběh levobočka Rudolfova dona Julia Césara. V Praze vedl život tak pohoršlivý, že otec jeho vypověděl jej na hrad Krumlovský; tu nechoval se lépe než v Praze. Roku 1606 purkmistr a rada městská zprávu dávají o zločinech jeho: žádná dívka není jista před násilím jeho; mocí vniká do domů, aby ukojil chtíče své, jest obávati se zbouření lidu. Marné nářky! Po dvě leta marchese neustává ve svých činech násilnických. V měsíci únoru 1608 zalíbí se mu dcera lazebníkova i uvede ji na hrad; zdá se ovšem, že tehdáž již rozum jeho se zatemnil a že trpěl záchvaty šílenství; v zuřivém výbuchu těžce zbodá dívku a hodí ji do rybníka. Nešťastnice zachránivši se jako zázrakem utekla k otci svému. Julius žádá za vydání její, a když otec odmítl, vyzývá radu městskou, aby vydala ho na smrt. Zatím uvrhne jej do vězení a v hrozném žaláři drží ho několik neděl. Zděšená žena lazebníkova přivede dceru svou zpět na hrad, kde tato za krátko jest zavražděna za děsných okolností. — Mnoho měsícův uplynulo, a žádného opatření nebylo učiněno proti Juliovi.

Namítne se, že takové případy šílenství neznamenají ničeho. — Samy o sobě zajisté nikoliv, a nechceme tvrditi, že páni čeští násilí činívali poddaným svým nebo že je vraždili. Zda nesvědčí však o plném nedostatku zákonné bezpečnosti? Slavata v Pamětech svých vypravuje, že za Rudolfa a Matiaše nebylo téměř příkladu, aby zaveden byl soud se šlechticem, byť obviněn byl ze zločinů největších; teprve po vítězství moci královské šlechta poznala konečně, že i ona podléhá spravedlnosti. Životopisec Petra Voka z Rosenberku s pochvalou poznamenává, že pan vladař potvrzoval vždy jenom ty ortele smrti, které byly vyneseny »na mordéře, žháře, loupežníky a podobné jim lotry«: všickni páni nebyli tudíž stejně úzkostliví. A on sám, který nebyl zlým pánem, on, žák bratří českých, jak časem chová se zvlášť lhostejně ku právům poddaných svých?[2]

»Páni z Rosenberka«, praví Rybička »bývali až dosaváde vždy milostivou vrchností poddaným svým, jmenovitě pan Petr byl více jejich otcem, přítelem, ochrancem a dobrodincem nežli pánem a vladařem.« Otcem poněkud přísným a ochrancem, jehož bdělost, tuším, mnohdy chybovala. Však budiž; někteří šlechtici a snad dosti četní připouštějí, že mají povinnosti vůči poddaným svým; zda jediný

[1] Gindely, Rudolf II. und seine Zeit II. str. 343.

[2] A. Rybička, Poslední Rožmberkové a jejich dědictví v Čas. Čes. Musea 1881 str. 196.

z nich přiznává jim práva naproti vrchnosti své?[1] A není-li na jevě, že takové pojetí socialní vésti může toliko ku potlačení, bídě a nenávisti.

Jak by většina těchto pánů, uvyklých takto bez překážky prováděti vrtochy své, nebyla opojena bohatstvím a pojata jako závratí svrchované autority své! Někteří vystupují jako mocnáři: Vilém z Rosenberku na statcích svých má 10936 poddaných — pouze v Čechách, nehledíc k statkům jeho v Slezsku, Rakousích atd. Vydržuje dvůr, zástupy služebníků: když Maximiliana provází ku korunování do Prešpurku, přivádí průvod 200 jezdců nádherně vystrojených; stkvělé hostiny jeho jsou proslulé.[2] Petr Vok, jeho bratr a nástupce, na zámku svém vedle kaplana má »deset nebo dvanácte děveček a děvčat; ty mají své zvláštní dostatečné opatření, ty jsou jeho komornice, ty mají klíče jeho pokojů a dnem i nocí nevěrně jeho opatrují i k stolu mu slouží. K tomu«, naříká starší bratr, jemuž však neslušelo stavěti se příliš přísným, »žádné pobožnosti, žádného řádu, žádné správy v ničemž není, outrata nesmírná, čeledi nepotřebné s ženami velké množství, ježto jest mi o tom těžko slyšeti, až mne srdce bolí.«[3] — Z toho pochází, že u pánů zahuben jest všeliký duch poslušenství zákona i všeliký cit pro spravedlnost. Nejmenší zakročení moci královské zdá se jim urážkou; však toto trvalé zakročení jenom by krotilo vášně, udržovalo na uzdě choutky, poskytovalo lidu toho, co hlavně mu chybělo, důvěry a bezpečnosti. Všecka tato okázalost podněcuje pány, budí choutky jejich; toužíce dychtivě po radovánkách, všeho odváží se, aby dosáhli výnosných úřadů. Převraty líbí se jim, poněvadž při nich loví se v kalných vodách. Jestliže se nechvějí při myšlence na katastrofu, jež lakotností jejich vlasti bude způsobena, zda bez ostychu nemohou vydírati na poddaných svých peněz potřebných. Jmění největší nestačí takovému mrhání: třeba utíkati se k půjčkám, úroky se hromadí, svými nesnázemi pán stává se dotěrnějším a tvrdším.[1]

[1] Ibidem 1880 str. 247.

[2] Ibidem 1880 str. 89.

[3] Ibidem str. 107.

[4] Každý všeobecný úsudek opakuji, třeba zmírniti. Požadavky pánů jsou poměrné. Páni nejsou nijak ukrutní a chtěli by spíše zlepšiti postavení sedláků svých: nejčastěji však nemají k tomu ani příležitosti ani prostředků. Nevyhnutelnou podmínkou šlechetnosti naproti poddaným jest zmírnění potřeb a po-

Šlechta hledí na lid svaliti všecku tíži břemen veřejných: po čtvrt století neplatí berní.[1] Sedláci spoutáni jsouce těsným kruhem libovolných nařízení, zkázu berou platy vždy těžšími a špatně rozdělenými, tratí mysl i srdce. Synody bratrské stěžují si, že veliký počet věřících oddává se živnostem nebezpečným, otvírají krčmy; ale neodvažují se odsuzovati je příliš přísně: třeba žíti, časy jsou zlé. Pan Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči poddaným svým dává zřízení, poněvadž poznal, že jest mezi nimi »nemalý neřád.«[2]

Prohlášení sněmu z roku 1574 jsou žalostná: kdyby sněm svolil peníze, žádané od Maximiliana, nebylo by možná vybrati je; »obyvatelé jsou úplně bez pomoci, zvláště v hornatých krajinách, kde zmírají hlady, děti své dávají cizím osobám, prosíce za ujetí se jich, jinak že zahynou«.[3] Obyvatelé měst na místo peněz přinášejí nábytky své, peřiny, oděvy, a úřady městské musí činiti půjčky, aby zaplatily podíly za chudé; na venkově nouze je všeobecná. Že nejsou to prázdné deklamace, vidíme z nálezu sněmovního roku 1593: zajisté nouze byla všeobecná, když šlechta vzdává se finančních výsad svých.

Letopisci tehdejší potvrzují svědectví listin úředních. Dačický z Heslova popisuje nádherné slavnosti konané v Praze za sjezdu rozličných panovníků cizích: — někteří páni čeští dávali hostiny, jež skvělostí svou zastínily hody knížecí. Marnost nad marnost! A proto platy ukládané poddaným a proto ubožáci strádají a se nuzují. — O něco dále vypravuje o hrozných útrapách, jež v zemi způsobila cizí vojska: »Tak hle pán Bůh na Čechy dopustiti a je trestati ráčil a to bez pochybnosti pro hříchy jich, pýchu, marnost, nesvornost, nespravedlnost etc.; nebo . . . nesmírnou nádhernost v šatstvu bohatém, kroji, mustry rozličnými potvornými, starým Čechům předkům svým nepovědomými, páchali a provozovali v slavném hodování a pangetování, s soužením chudých lidí, jenž se práva a spravedlnosti dovolati nemohouce, úpěli, k Bohu na pomstu volali a žalovali.«[4]

řádek v správě. V této stránce nápadna jest podoba mezi šlechtou českou v XVI. století a šlechtou francouzskou v XVIII. století. Ne z lakoty dvořané domáhají se pensí, ale proto, že vydaje jejich jsou přílišné.

[1] V l. 1567—1593. Die böhmischen Finanzverhältnisse.

[2] Časopis Matice Moravské 1876 str. 18.

[3] Sněmy české IV. str. 35, 39, 41 atd.

[4] Dačického Paměti I. str. 268.

Služebníci, čeládka naříkají na nevlídnost hospodářů svých, čteme v české postille kněze Martina Philadelpha Zámrského, někdy také ovšem pravdu mají. Neníť nad způsob života služebné čeledi na tomto světě nic potupnějšího. Jimi otvírají a zavírají Spílají: »šelma, lotr, viselec«. Nemocného služebníka vyženou, vyhodí ven, dají ho do chlíva, do psince, káží ho pryč zavléci. Říkají o nemocném: »Ožral se, spí, škrabe. Tatarem ho zbuditi, po uhersku třmi kyjmi tu nemoc z něho vyhnati.« Tak nyní mnozí hospodáři o čeledi s smíškem říkají, čeládku svou koňskými díly, bez oddechnutí zhmoždují, ani v svátek, ani v neděli, ba sotva na velikou noc odpočinouti jim dopřávají ... S nuznými poddanými mluviti zošklivují si bohatí páni a vrchnost, ale za to komoru svou mozoly týchž pracovitých žebráků fortelně chtějí zbohatiti, divných a mnohobarvých křikův a praktik při tom vyhledávajíce. Snášejí zajisté poddaní od nemilostivé vrchnosti těžká soužení a nátisky robotami, platy, daněmi, vojnami nepotřebnými, mejty, clem, díly denními, nočními a mnohými úzkostmi beze všeho milosrdenství, až těžce a sotva v tureckém držení zpohanilí obyvatelé takových ukrutností zakušují ... Slavní předkové zajisté darováním svobod poddaným svým chvalitelné pověsti sobě dobývati dychtili, nynější pak jejich potomkové bořením privilegií slavné předky rodův a držitele statkův svých zhyzditi se opovážili, i sami se poddaným tak zošklivují, že již obrať se kam obrať, neuslyšíš od nich než žalobu, hořekování a z smrti pánů svých se radování. Vždyť nynější páni toliko chtějí míti, by poddaní jich hladem, žízní, zimou, robotami scepeněti měli, ano by v stodole klasu, na dvoře kopejtka, v domě kuřecího pírka, na krově došku, na sedláku košile zůstati nemělo. Horlivými pomocníky jsou jim ouředníci, písaři a šafáři jejich ... Při dvořích velkých pánů dosti jest úředníků a písařů, kteříž z kůže chudých poddaných bohatnou, měšce sobě nacpávají, do svého loviště nadháněji, nepovinnými robotami, nespravedlivými pokutami, lakomým darův bráním, platu, berní, úrokův zapíráním, poplatkův přivětšováním, dávek z ledačeho vymyšlováním, důchodův fortelně a loupežně přimnožováním, a to vše ne tak k panskému dobrému, jako k zisku svému krádežnému ... Snadno vyrozumíme, proč se vydávají páni a vrchnost na tak přílišné lakomství ... Vždyť velmi mnoho peněz na své libůstky, rozkoše, hody, kvasy, ožralství, tance, slavné a hojné pankýty potřebují. Mají drahé koně, pěkné rystunky, rejthary, ozdobné drabanty, edlknoby, knechty, žoldnéře ... V dobrých věcech vedou dny své. Husle, smyčec, pí-

štala, buben ua kvasích jejich. Strojí hody, dobrou vůli buď jiné veselí, provozují turnaje, kratochvíle na slavném, vnitř zevnitř nákladně ozdobném zámku. K tomu oděvové kmentoví, zlatohlavoví, rozkoš, rozliční drazí a sladcí nápojové, muzika ustavičná. — A na čí náklad? — Sedlák vše zaplatí.[1]

Netřeba do slova bráti tato prohlášení; antithese bývala vždy zamilovaným hříchem mravokárcův a kázaní nejsou důkazy. Ale možná-li popříti je naproti jednohlasnému svědectví dějepisců, Veleslavína, Stránského, vyslanců benátských a j.? U Stránského hned s počátku nalézáme důkaz, jak docela zapomenuto bylo starého svobodného zřízení Čech Kníže Nezamysl prý sedláky přidělil pánům a rytířům, dav každému z nich jistý počet statkův a osadníků k hroudě připoutaných, aby prosti jsouce všeliké péče hmotné mohli cele obětovati se službě státu a krále. — To jest theorie Ctiborova, ale co na konci XV. století bylo posud jen míněním šlechty, potom ode všech přijato za pravdu nepopěrnou. Jinak po dlouhý čas, pokračuje historik, poměry vrchností a poddaných byly příjemné a mírné, jedni byli dobrotiví a laskaví, druzí poslušní a vděční. Nyní »páni a rytíři většinou odňali poddaným svým všeliké právo k žalobě a dali jim správu velmi tvrdou; sužují je útrapami libovolnými a nesnesnými, přílišnými platy, ohromnými břemeny a zacházejí s nimi často hůře než s hovady . . . Veliké to neštěstí pro stát.«[2]

[1] *[Martin Philadelphus, narozený r. 1550 v Zámrsku u Vys. Mýta, kněz evangelický a horlivý přívrženec konfesse augšpurské, působil hlavně na Moravě, posledně v Opavě, kde česky kázával při osadě sv. Jiří. Objemná postilla jeho byla vydána téhož roku, kdy skladatel její zemřel, 1592 v Bruntále a r. 1602 dvakrát: v Drážďanech a Lipště. Rozbor díla toho a hojné výpisky kulturně historické podal Č. Zíbrt v Rezkové Sborníku historickém 1886 str. 77 a násl.]*

[2] Pavel Stránský ze Záp (1589—1657) náležel k Jednotě bratrské a byl horlivým nepřítelem Ferdinanda II.; účastnil se odboje i nemůže býti tudíž obviňován ze soustavného nepřátelství proti šlechtě. Za svého vyhnanství složil dílo své: Respublica Bojema (1634), která jest pramenem převzácným. Část výhradněji politická byla znova otištěna v Jirečkově Corpus juris bohemici IV. č. 5. Viz str. 238—239. *[Spis Stránského, v němž vytříbeným slohem a povznášejícím duchem vlasteneckým vyložen jest obraz státu českého před bitvou Bělohorskou, vydán r. 1634 o 18 kap., opravený a rozmnožený o 20 kap. v Elzevírské tiskárně v Lejdě r. 1643 a ještě vícekrát. Od jesuity Cornovy přeložen byl do němčiny a s hojnými poznámkami vydán v 7 dílech v l. 1792—1803. Český překlad řed. Tonnra již od několika let k tisku připravený bohužel nevydán ještě. Rozbor vzácného díla toho podal Jos. Šimek v Rezkově Sborníku historickém 1886 str. 93 a násl. Pavel Stránský, vzdav se učitelského povolání svého v Litoměřicích, oženil se s bo-*

Jeremiáš Ghisi v sedlácích českých vidí pravé otroky, jež páni mohou zabiti beze strachu spravedlnosti. Jan Corraro roku 1574 lituje, že Čechy jsou tak vzdáleny od Benátek; najímali by se tu výborní galejníci. A tito robotníci jsou tak ubozí, že by službu tu přijali jako vysvobozeni: páni a vrchnosti vždy hůře s nimi nakládají.[1]

Pramenům třeba jest výkladu; snadno jest v kterékoli době zakládati na přesných pramenech závěry si odporující: k dosažení pravdy nestačí hromaditi doklady, dlužno zkoumati svědectví a srovnávati je a pak ještě lze očekávati úsudek velmi nejistý a jen přibližný. Vedle Jana Corrara o tři léta dříve Jan Michiele potvrzuje, že Čechy jsou nejkrásnější ozdobou koruny rakouské a že každým rokem přibývá jim obyvatelstva, bohatství a vzdělanosti[2]. Inventáře v knihách kšaftů zachované dosvědčují, že třeba obydlí nábytkem byla vždy dosti chudě opatřena, přece rozšířeny jsou jisté obyčeje přepychu v šatstvu a klénotech.[3] Jestliže mnozí páni jsou zištní a nespravedliví, jiní zarmucují se útrapami poddaných svých a osvícená péče jejich budí vroucí vděčnost. »Toliko to Vám připomínám, abyste nad poddanými mými«, píše správci svému pan Žerotín za pobytu svého ve Francii (1592) »ruku drželi a nedopouštěli, aby se jim křivda jaká od koho dála.«[4] Listina, kterouž osvobozuje obyvatele Brandýské, praví životopisec jeho, svědčí, jak ušlechtilá byla duše jeho a jak vznešeně představoval si povinnosti vladařské. A nebylo jen jednoho Žerotína v zemi.[5] Z těchto odporů souditi lze, že postavení sedláků záviselo na osudu, jímž vydáni byli tomu neb onomu pánu. Od té doby, buď pokrok mravnosti veřejné jaký buď — a víme, že byl prostřední —

hatou vdovou domácí, zastával potom různé úřady městské a nabyl hojného statku. Účastniv se horlivě odboje proti Ferdinandovi, po bitvě Bělohorské pozbyl polovice jmění svého a poněvadž vzpíral se přiznati k víře katolické, přinucen r. 1627 opustiti Litoměřice, kde národnímu živlu českému odchodem jeho zasažena první rána smrtelná. Po dlouhém a strastiplném bloudění Stránský usadil se konečně v Toruni, kde r. 1647 dosáhl úřadu professorského a po blahodárném a slavném působení zemřel r. 1657.]

[1] Fiedler, Relationen venetianischer Botschafter, 1870 str. 326.

[2] Ibidem, str. 274.

[3] Orth, Nástin hist. kulturního obrazu Jindřichova Hradce str. 64 násl.

[4] Viz Chlumeckého str. 173. [*Listy české Karla z Žerotína u vydání Bradlově I. str. 77.*]

[5] Srovnej na příklad šlechetné i lidumilné zřízení paní Polyxeny z Lobkovic z roku 1608 Čas. Čes. Mus. 1844.

nebude s podivením, že mnozí páni často podléhali pokušení rozmnožiti příjmy své, tím spíše, že postačilo k tomu pouhé nařízení. V nejpříznivějších případech blaho poddaných vydáno bylo náhodě, dědictví, prodeji. A ostatně, i když připustíme, ač skutky nezdá se mi to plně potvrzeno, že postavení sedláků se zlepšilo, třeba by bylo dokázati, že osudem svým byli spokojeni Zda v době, kdy začínala krise nebezpečná, bylo možná bezpečně spoléhati na jejich podporu? — V této věci není žádné pochybnosti. Skoro vždy poddaný lid selský přihlížel nečinně a nespokojeně k boji, v němž o něj běželo, a mnohdy tajně radoval se z porážky potlačovatelů svých.

Nesmířilť se nikdy se zákonem, jemuž byli podrobeni. Mnozí poddaní útěkem pokoušejí se zbaviti se poroby; aby zabráněno bylo utíkání, sněmy rozmnožují nařízení a postrašujíce měšťany chtějí překaziti, aby nepřijímali sedláků sběhlých. Opatření to marná. »Houf lidu chudého, horního, robotného,« praví Dačický, »obživení své prací horní mají, zvláště kteříž od pánů svých, někteří před ukrutností jich, jiní pro svá provinění, někteří pak zúmysla, aby své vůle a svobody užili, na ty hory, zvláště na Kaňk mezi hašpléře horní, utíkají«.[1] Šlechta stěžuje si, žádá, aby byli jí vráceni poddaní její: z toho pocházejí neustálé nesnáze se stavem městským. Města celkem nebdí příliš ochotně nad zachováním řádů policejních a přehlížejí mnohé. Šlechta vzdává se a spokojí se tím, že zabaví statky uprchlíkův. Aby mohla je vzdělati, rozmnožuje roboty nebo vyhledává, jak by využitkovala jich co nejlaciněji: lukařství rozmahá se na ujmu orby; mnoho polí proměňuje se v rybníky a tehdejší veliký rozvoj rybníkářství jest nepopěrným důkazem, jak hospodářství upadalo.

Časté bouře, požáry, zločiny agrarní svědčí také o tajném hnutí, jaké vře mezi dělníky hospodářskými. Nedochází ovšem k velké bouři selské, která by podobala se oněm všeobecným povstáním, jež tehdáž ssutinami zahrnují Uhry nebo Rakousy. Události nám známé, ač nedosti ještě prozkoumané, přece jsou dosti četné k zjištění jakéhosi válečného stavu mezi potlačovanými a potlačovateli. Na počátku vlády Ferdinanda I. válka selská málem by byla zasáhla Čechy: vření bylo veliké, zvláště v severních krajinách, kde styky s Říší byly častější, a kde hrabě Šlik podřizoval poddané své správě velmi kruté. Roku 1524 bouře vypukla v Jáchymově: vzpoura čelila sice výhradně proti úředníkům panským, brzo však vzala obrat hrozi-

[1] Dačického Paměti II. str. 79.

vější; nespokojenci povzbuzeni jsouce nepřítomností vojska, jež hrabě vypravil proti povstalcům ansbašským, v měsíci květnu 1525 shromáždí se na náměstí, vydrancují radnici, spálí listiny městské a táhnou na zámek Freudenstein, který vypálí. Hrabě Slik přikvačí s třemi sty zbrojenci: vzdálí se však neodváživ se útoku na povstalce, jichž přibylo již na tři tisíce. Když pánu dostalo se posily, sedláci žádali za milost a dáno jim odpuštění, když vydali vůdce své: jinak vítěz zachoval se milostivě. Téhož roku nové zmatky vznikly v jižních stranách země. Stav je dosti vážný, protože bylo potřebí dovolávati se mravní autority Lutherovy, a na spěch přeloženy dva traktaty reformatorovy proti sedlákům. Nicméně pokoj neobnovil se snadno. Roku 1544 poddaní Bohuslava ze Švamberka bouří se proti němu. Roku 1571 obyvatelé vsi Šamonic, rozhořčeni jsouce ukrutnostmi a a týráním pána svého, času nočního vniknou do zámku a usmrtí jej s oběma dítkami jeho.[1] Tyto pokusy osamocené a špatně připravené nejčastěji vedou ku přísným trestům, utužují pouto poroby, v srdcích zůstavujíce zárod hněvu, jenž znenáhla klíčí a roste.

Jestliže v druhé polovici XVI. století zřejmé bouře neopakují se tak často, nelze v skutku příčinu toho hledati v utišení vášní a v usmíření tříd: vysvětlení této tišiny dlužno hledati v citu malomoci, jenž ovládl poddané. Hněv utajovaný nepozbývá prudkosti; z mnohých případů vysvítá působení proletariatu selského, jenž doháněn jest k nejhoršímu a hotov ke všemu. Houfy probíhají zemi, a ani nejpřísnějším zákonům nepodaří se zabrániti, aby ze žebrákův a loupežníků netvořily se roty, jež všudy šíří postrach a hrůzu: letopisy městské vypravují mnoho o výpravách proti tulákům.

Sedláci sběhlí jsou obyvatelstvem nestálým, jež věčný působí postrach policii. Roku 1585 lid robotný v Novém městě pražském vzbouří se proti některým stavu rytířského; tito stěží utekou do domu řečeného u Mělnických a tři osoby v té šarvátce zahynuly. »A ta šarvátka«, dodává letopisec, »stala se proto, že lidé robotní, poddaní, honěni a nuceni byli ku pánům svým pro listy na dovolení služby na gruntech cizích podle tehdáž sněmovního v království českém nařízení, což za stížné bylo týmž poddaným, jenž se pánům svým ukrývali a svobody v tom užiti chtěli, i lidem svobodným, zvláště hospodářům, jenž čeládky potřebovali a v tom nedostatek

[1] Viz Svátkovy Kulturhistorische Bilder aus Böhmen, Vídeň 1879, str. 158—159.

měli.«[1] Ke konci XVI. století země je spustošena celou řadou požárů, způsobených dle obecného mínění od rybníkářů, dělníků, jichž užívalo se při zřizování a udržování rybníků: byli to skoro vesměs sběhlí poddaní. Úklady agrarní jsou časté: několik příkladů nalézáme v životopise onoho Petra Voka z Rosenberka, jenž bývá líčen jako »přítel a otec« svých poddaných a jenž nebyl zajisté ukrutníkem. Několikrát život jeho byl v nebezpečenství a přísné stíhání svědčí o skutečných obavách jeho.[2] Roku 1597 byl strach, aby bouře selská, pustošící Rakousy, nerozšířila se do Čech: přese všecky výstrahy a výhrůžky někteří sedláci páně Vokovi byli ve stycích s povstalci: dva z náčelníků nespokojených byli kolem lámáni, jiní vězněni, a bouře by byla zajisté vypukla, kdyby sedláky rakouské nebyla stihla porážka. Všecka hnutí cizí jeví se účinky svými v zemi: stačí, aby nepřátelské vojsko shromáždilo se při hranicích, a již dech revoluční vane venkovem a šlechta jata jest postrachem.[3]

Jak lze se tudíž diviti, že výzev stavů ku povstání nalezl jen slabý ohlas v národě? Lid velmi jasně prohlédl ihned pravý cíl stavů povstalých. Zda chtěli rozšířiti politické nebo náboženské svobody národa? — Nikoliv, nýbrž vlastní privilegia svá. Náboženství většině jich bylo jen záminkou, za níž špatně skrývali příliš hmotné snahy své. V pravdě bylo by přílišným optimismem domýšleti se, že tito opovržení, ochuzení, rozhorčení sedláci povstanou na obranu řádu, který tak těžce doléhal na ně. Naopak, oni tušili, že vítězstvím stavů vlastní stav jejich stal by se ještě nesnesnějším a proto právě k moci královské obraceli prosebné zraky své. Když válka vypukla a k obvyklé bídě přidaly se hrozné zádavy vojsk, hněv poddaných obrátil se proti stavům, od nichž uvrženi byli do toho hlubokého neštěstí Ani ti, kteří nejupřímněji oddáni byli víře protestantské a kteří později odpírali nejhrdinněji reakci katolické, nezachovali si již dosti naděje, ani dosti síly, aby povstali proti cizímu vpádu. Stavové, nemajíce opory v zemi, byli tudíž osamoceni a odkázáni na vlastní síly své.

Nikdy však sjednocení všech synů národa nebylo více potřebí. Nikdy v skutku zápasu nebylo nerovnějšího a protivníka nebezpečnějšího; nikdy nebylo třeba většího vzmachu nadšení a zoufalejšího hrdinství, aby vyvážena byla veliká nerovnost podmínek boje.

[1] Dačického Paměti I. str. 158.

[2] Březanův Život pana Petra Voka str. 100, 169.

[3] Slavatovy Paměti I. str. 180.

Když v XV. století Sigmund útok učinil na husity, vedl s sebou houfy nekázané a nezkušené, nad něž Čechové velmi brzo vynikli ozbrojením i taktikou; voje shromážděné na vyhubení kacířství, sbírané na zdař bůh, bez vůdců, kořisti chtivé, nedovedly snášeti obtíží ani pochodu ani boje; sám počet jich byl jim na překážku, hubily se samy a staré hradby měst, hájené městskou hotovostí, vzdorovaly hlučným, ale prázdným hrozbám jejich. Od té doby veliký obrat udál se v umění válečném: stálá vojska nastoupila na místo hotovostí obecných, ozbrojení změnilo se, zdokonalení dělostřelectví nabylo důležitosti, jaké za doby Žižkovy sotva kdo tušil. Ale Čechové osudem, jenž po celé století oddaloval všelikou opravdovou válku od hranic zemských, a nenáhlým úpadem, který snížil je na pouhé nástroje politiky dynastické, přes to, že byli původci veliké proměny, jaká stala se v taktice, nesledovali pokroků jejích. Následky nedbalosti této ukázaly se již roku 1547 a není pochyby, že nerozhodnost a bázlivost stavů částečně vysvětluje se zřejmou nedostatečností branné moci jejich naproti italským, španělským nebo německým žoldnéřům Karla V. a Ferdinanda I. Dosti často se stává, že národové, kteří po některý čas vynikali nad sousedy své nebo dosáhli stkvělých úspěchův, oddávají se klamné bezpečnosti až do chvíle, kdy ze svých snův o slávě vytrženi jsou katastrofou: země česká na dále byla chráněna pouze svými vzpomínkami, a bystří pozorovatelé neklamali se v té věci.

»Země česká«, psal Giacomo Soranzo roku 1563, »všecka obklopena jest jednak horami, jednak lesem hercynským, pročež pokládána byla za nedobytnou, ale dnes tolika přístupy možná vejíti do ní, že velmi nesnadno by bylo jí chrániti«.[1] Nic nebylo podniknuto k nahrazení starých hradeb, nyní zapadlých: nebylo zřízeno žádné pevnosti nové, a vetché hradby městské nemohly odolati pravidelnému útoku.

Ostatně aby čelilo se obležení, bylo by třeba vojska, jehož nebylo. Králové žádali od stavů peněz, a nikoli vojáků. Z Čech vycházeli vždy muži smělí a dobrodružní: hledali štěstí v cizině a vstupujíce do pluků žoldnéřských, pozbývali rychle všeho ducha národního: ve chvíli rozhodné obrancům samostatnosti národní bude bojovati s těmi, kteří při větší poněkud obezřelosti byli stali se pevným základem vojska jejich. Když válka stala se povoláním, lid vůbec po-

[1] Fiedler str. 204 a 205.

zbyl k ní náklonnosti a chuti: mravy žoldnéřů byly takové, že i v době dosti málo vytříbené vzdělanosti většina těch, kteří byli mravů poněkud hodných a vzdělání poněkud osvíceného, s nepřekonatelným odporem obcovali s nimi, tím spíše, že výpravy bývaly vzdálené, útrapy jejich kruté a cíl jejich velmi málo vábný. Lid nenáviděl Maďarův a přesycen byl oněmi válkami s Turky, jež stály tolik lidí a peněz. »Uhry«, píše Dačický, »jsou hřbitovem Evropy.« Když tedy král viděl, že nedosáhne od stavů nových pomocí peněžitých, žádal od nich postavení vojáků; kdo do pole netáhli, byli předně bohatí měšťané, konšelé, úředníci, kteříž osvobozují se od služby vojenské, potom osvobození rozšiřuje se víc a víc. Kdo nedovedli sprostiti se služby vojenské, platí si náhradníky. Tento strach z řemesla válečného je všeobecný, takže nikdo se jím netají i nevzbuzuje žádného podivení: v Rakovníku měšťan Holý Rybovi veřejně na soudě vyčítal, že »maje jíti na vojnu, plakal a pokrýval se (1594)«.[1] Maximilian stěžuje si do obtíží, s jakými sbírá se hotovost zemská, nařízená od sněmu: »mnozí úředníci zemští a vlastní rádcové naši«, praví, »předcházejí špatným příkladem; velký počet jich nedostavil se, jiní poslali méně mužů než slušelo, nedbajíce rovnosti«. — Se žádnou horlivostí neposlouchá se více vyzvání náčelníkův odboje: mužstvo nedostavuje se, bojovníky stávají se jen ti, kteří nemohli uniknouti donucení. A jakými vojáky byli tito ubožáci, kteří v zoufalství a záští číhají na příležitost k útěku nebo v loupeži a plenu hledí zapomenouti na bídu svou!

O zřízení vojenském není potuchy: sumy svolované na výživu vojsk přicházejí buď příliš pozdě nebo ztrácejí se cestou; důstojníci nahodile sebraní jsou nevzdělaní, nesvědomití, po několikadenním pochodu pluky rozptylují se, bloudí po cestách, bouří se. Bojovné vlastnosti národa českého nezanikly docela: co slavných bojovníků českých, co hrdin padlo na nivách uherských! Jsou však zmařeny chybnými řády nebo spíše úpným nedostatkem řádu. Roku 1564 vyslanec benátský Jan Michiele podotýká, že v Čechách není ani kázně ani zřízení vojenského.[2] Když roku 1594 naléháno na Petra Voka z Rosenberka, aby přijal velitelství nad pluky českými proti Turkům odmítá, a jedním z důvodů jeho jest, že páni a rytíři nemají žádné

[1] Winter, Rakovník století šestnáctého, v Čas. Českého Musea 1884 str. 438.

[2] Fiedler str. 134.

zběhlosti ve věcech válečných a neposlouchají vůdců.[1] Stavové sami jsou mysli málo bojovné, což zaviněno jest jednak vlivem bratří, jednak vědomím, že oběti vyžadované na zemi neprospívají jí nijak. Životopisec posledního Rosenberka chválí jej, že na své knihy a sbírky vydal více peněz, nežli knížata italští nebo němečtí na svůj dvůr nebo na své žoldnéře. Zajisté podivíme se ušlechtilosti velmožově i vzácné a drahocenné knihovně jeho o 10.250 svazcích: však v jistých dobách vojáci jsou užitečnější nežli knihy. Čechové byli nepřemožitelni, pokud měli vojsko národní;. v odboji proti Habsburkům nelze ani říci, že byli přemoženi, stáli mimo bojiště; mysliliť, že dost učinili najmutím několika tisíc žoldnéřů, nedovedli však nalézti důstojníků k seřadění jich, ani vůdců k vedení jich.

A tyto žoldnéře dlužno bylo ještě platiti. Jest na jevě, že jakmile neběželo o všeobecné pozdvižení lidu, ale o válku obyčejnou, vedenou dle způsobu obvyklého, povstalí stavové přinuceni jsouce na rychlo podnikati ozbrojení, trpěli značnou ujmu, a postavení jejich bylo tím povážlivější, že pomocníci jejich měli na straně své Španěly, stolici papežskou a moci katolické vůbec. Nebylo by sice nemožno zjednati — aspoň do jisté míry — rovnováhu obětmi hmotnými. Na neštěstí stav finanční, třeba nebyl tak zoufalý, jako postavení vojenské, nebyl nijak utěšený.

Dlouhý mír, jehož užívalo království, mohl prospívati pokroku jmění veřejného. — Stránský, který se zálibou vyčítá ohromné důchody velmi mnohých pánův a dva, tři nebo čtyři tisíce poddaných, kteří vzdělávali statky jejich, soudí, že katolíci by nikdy nebyli zvítězili, kdyby evangelíci vlasti a víře obětovali statky své, jak povinnost a i prospěch opravdový toho vyžadovaly.[2] — Není pochyby, že tehdáž byl v Čechách dosti značný počet velkých statků. Vedle Rosenberků, Hradečtí, Lobkovicové, Švamberkové, Kolovratové, Kinští, Šternberkové, Trčkové a mnoho jiných rodů závodí v přepychu, staví velkolepé zámky, vydržují zástupy služebníků. — Zdánlivá to stkvělost, za kterou často skrývá se špatně skutečný nedostatek. Všichni páni tito jsou velmi zadluženi, nemají ani jmění hotového ani úvěru.

Zdá se, že takový jest povšechný ráz situace. Nářky mravokárcův a kazatelů, vypravování kronikářů, zákony proti přepychu,

[1] Březan, str. 154.
[2] Stránský str. 511—523.

statistiky a inventáře svědčí o obvyklé nádheře, jež neodpovídá skutečnému vývinu bohatství; přepych zmahá se rychleji nežli blahobyt. Již soustřeďování ohromných statků v rukou několika majetníků není nijak znamením příznivým a toto rozšiřování latifundií v Čechách značí spíše, že hospodářský stav země se zhoršuje.

Mnohé příčiny brání tomu, aby přibývalo kapitálu a tvořily se zálohy peněžní: berně příliš těžké, bídná správa hospodářská, organisace socialní zdržující ducha podnikavého, — stejně osudny jsou jak sedlákům, kteří pozbývají chuti ku práci a hospodárnosti, tak šlechticům, jejichž útratnost a zpozdilou marnotratnost dráždí. — Všeliké porušování zákona mravního tresce se po stránce hmotné: peníze lehce nabyté nemají více ceny a zmrhají se bez užitku; všudy, kde společnost jest spravována tak, že celek národa vykořisťuje několik privilegovaných, vykořisťovaní trpí a vykořisťovatelé přicházejí na mizinu. Mnozí šlechtici, okrádáni jsouce od správců svých, tísněni dluhy, chytají se zoufalých prostředků, hledíce jen, jak by sprostili se statků svých a uchýlili se do města, kde by vedli život skromný a pokojný. Když za války tak těžce se vymáhají na nich příspěvky jejich, často děje se tak proto, že nemají ničeho; žijí den ode dne z půjček na vysoké úroky: v době odboje jen velmi nesnadno seberou několik tisíc zlatých, jichž požaduje se na nich.

Jestliže takový nedostatek mají boháči, co možná říci o druhých? — Daně jsou těžké, ale zvláště špatné rozdělení berní a zlořády rozvrhování a vybírání jich obtěžují zemi dluhy. Ku konci století berně dosahují téměř milionu tolarů, číslici to značnou pro tuto dobu. Od doby Vladislavovy břemena se více než zčtyřnásobila. I když přihlížíme k obecnému pokroku, k hospodářskému obratu, způsobenému objevením Ameriky, pokleslé hodnotě peněz, zřejmo přece, že vydaje jak státu tak jednotlivců rozmnožily se rychleji nežli příjmy, a že země se tím vyčerpává. Žádná země v mocnářství mimo Dolejší Rakousy není většími břemeny obtížena. Tyto peníze vycházejí téměř všecky ze země; tři nebo nanejvýš pět ze sta věnuje se na správu země; ostatek stráví výpravy uherské. A to jsou jen platy, odváděné panovníkovi: k tomu dlužno přidati náklady na správu místní, na vydržování kostelů a kněží, jichž statky skoro všudy byly zabaveny, na jízdní stráže, na podpory, jež obce v potravinách a v penězích musí udíleti chudým, na dobrovolné dary úředníkům panským a úředníkům královským. Bez peněz a bez daru od nikoho nedosáhne se ničeho; znovu dosvědčuje

se pravda, že bezplatná správa bývá ze všech nejnákladnější. Podkomoří, hofmistr, hofrychtéř, radové při apelaci, úředníci při komoře, sekretáři, všickni, kdo pod jakýmkoli názvem drží část moci, loudí a slídí neustále. Kdykoliv úředník se žení nebo provdává některé z dětí svých, zve pány konšely; tito odpovídají vždy podle stejného formuláře: »Ačkoli žádost Vaše slušná a křesťanská jest, jíž by jedenkaždý pobožný člověk u sebe snadně místo dáti měl«, nicméně brání tomu úřední jednání, že nemohou přijíti; za sebe posílají soudek piva větší neb menší dle toho, jak důležitá jest osoba; ano i vrátný při komoře dostává takto svůj soudeček.[1] Způsob jednání se mění, ale pod tou neb onou formou poplatníci jsou pravidelně vydíráni. Protože stavům uloženo jest vybírati berni, vyžadují od svých poddaných více, než srovnává se s poměrem, a k prospěchu svému zdržují část poplatků, vybíraných jménem královým.

Statistika XVI. století nezasluhuje sice plné důvěry, však nemůžeme jí odepříti cenu aspoň přibližnou, i v ní jeví se jasně výsledky toho stálého ubývání peněz a této žalostné správy. V prvních letech panování Ferdinandova statky šlechty a stavu městského páčily se na 13,600.000 tolarů, statky selské na 6,200.000 tolarů, což v okrouhlé sumě dává 20,000.000 tolarů movitého a nemovitého jmění Čech kromě Chebska a Loketska, jež nejsou správní částí království; od té doby počet klesá na 17,156.000 roku 1541, o tři léta později na 15,600.000 a konečně na méně než 11,000.000 roku 1563.[2] Jisté zlepšení stává se za Maximiliana a v prvních letech panování Rudolfova, ale jakmile obnoví se válka s Turky, finanční potřeby vlády rostou a s nimi také bída poplatníků. — »Tehdaž válka ta uherská mezi císařem křesťanským Rudolfem a Turkem pohanem vzniklá« . . ., píše smutně Dačický, »kteráž okolo 14 let pořád trvala a mnoho lidí z obojí strany a peněz — zvláště Čechům — pobrala na ten čas jest spokojena«. — Pod záminkou, že veliké jsou prostředky Čech, požaduje se na nich více, nežli mohou platiti: břemeny přetěžuje se země. Z mnohonásobných pokusův o změnu způsobu berní jeví se obecné utrpení; tou měrou, jak bohatství ubývá, fiskus důvtipně hledí dobýti ho; k berni domovní po sobě druží se posudné, podymné, daň z židů, z mlýnů, a j.

[1] Winter, Rakovník století šestnáctého Č. Č. Musea. 1884 str. 84.

[2] Gindely, Die böhm. Finanzverhältnisse vom J. 1526 bis zum 1618. [*Srov. str. 412*]

Zkoumáme-li číslice, jež máme o obyvatelstvu země, ani tu obraz není mnohem příznivější. Někteří kronikáři vypravují sic o 36.000 vsech a 3,000.000 državitelích, ale přehnání je příliš zjevné, takže nemůžeme nejmenší váhu přiložiti tomuto fantastickému odhadnutí. Zprávy o spoustách vlky a jinými dravci způsobených dokazují, že tehdáž aspoň některé strany země byly poměrně řídce zalidněny. Ku konci XVI. století toulají se v houfech kolem vsí plzeňských: »bylo by dobře,« píše Maximilian nejvyššímu lesnímu, abyste ty vlky, okolo Prahy jsou, pobiti dáti mohli«. Medvědi nejsou vzácnější.[1] Ohromné ztráty, způsobené válkou husitskou, nahrazují se jen velmi zvolna. Počet obyvatelstva jest ještě mnohem menší, než za Karla IV. a nepřesahuje zajisté 2,500.000 duší.[2] Poměry zdravotní jsou špatné. Mor skoro bez přetržení zuří v dvaceti posledních letech XVI. století, a obětí počítá se na desítky tisíců. Bezpečnost jest velmi malá; policie špatně zřízena; zákony ukrutné a nedostatečné k udržení pořádku. Počet domů, jediný to přesný udaj náš, zabírá 14.000 pro města, 4000 jen pro Prahu, kde pobytem dvoru a zasedáním sněmu udržuje se poměrná zámožnost; i když předpokládáme velké nahromadění obyvatelů, přece velmi nesnadno uvěříme počtu 200.000 duší, kterýž udává se od některých historiků. Na venkově po patrném pokroku za Maximiliana a v prvních letech panování Rudolfova statistika označuje znova náhlé klesání: ze 131.176 osedlých roku 1567 přechází na 150.930 roku 1596, ale roku 1615 klesá na 133.134.

Rolnictví dosti zkvétá. Dačický ve chvíli samé, kdy hořekuje nad obecnou bídou, Čechy vydává za obilnici Německa; ale jestliže orbou obživí se národ, jediné průmysl a obchod obohatí jej; však ani obchod, ani průmysl nenabyly již té čilosti, jako v XIV. století.

Za středověku Čechy byly velikým střediskem průmyslu a obchodu. Válkami husitskými přerušeny byly styky jejich s národy okolními, kdežto vypuzením měšťanstva německého, spory občanskými, cizími nájezdy a vlivem učení asketických potlačován nebo zdržován všeliký ruch průmyslový. Vláda Poděbradova vyznačuje se opětnou, dosti nadějnou obnovou, která však brzo zastavena byla roztržkou se stolicí papežskou, válkou s Uhry a nepořádky, které vyplňují dobu

[1] Dvorský, Historické zprávy o lidnatosti království Českého v Památkách archaeol. díl X.

[2] Gindely, Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. str. 158.

panování Jagielovců. Za Ferdinanda I. užší styky s Říší a obnovení pokoje znova zbudily jakousi činnost: na neštěstí dobrá vůle jeho nebyla vždy dosti prozíravá, a opatření nařízená často vedla k výsledkům zcela jiným, než jakých si přál.

Politické zřízení země zahrnuje v sobě soubor zásad a myšlenek řídících všecken život: ač neodvažujeme se tvrditi jako druzí historikové, že páni z jakési instinktivní žárlivosti proti movitému jmění hleděli překážeti výměně a zdržeti výrobu obmezovacími nařízeními a nesmyslnými předpisy, nicméně vítězství feudalní jevilo se také v zákonech, týkajících se průmyslu a obchodu. Ostatně právě za této doby utváří se a určuje učení ochranářské. Panovníci, jichž zřejmým prospěchem bylo, aby podporovali stav městský, v oboru hospodářském nejsou jiného mínění než sněmy, a soustava zavedená nebo přísněji prováděná za této doby v Čechách neliší se valně od systemu, vládnoucího v ostatní Evropě. Ale tím, že zevšeobecněla, nestala se méně osudnou, a účinky její jsou zvláště neblahé v zemi krutě zkoušené a těžkými břemeny obtížené.

Města nebyla sice přemožena od šlechty, ale takřka obrácena; na příště zřízení jejich je zcela oligarchické, a správa obecní znenáhla soustředila se v rukou několika rodin, kteréž od věcí obecních odstranily ostatní obyvatele. Takto patriciat měšťanský naproti podruhům jest naplněn týmž smýšlením, jako šlechta naproti sedlákům: stav vyznačuje se určitěji; kasty uzavírají se, svoboda mizí a s ní duch podnikavosti a chuť ku práci. Čechy stávají se výlučnějšími, a výsady a práva vyhrazují se synům a vdovám starých mistrů. Tovaryši podezřelí, beznadějní, pomýšlejí jen, jak by pracovali co možná nejméně. Zručnost technická mizí. — Pivo české zachovává pověst svou; připojíme-li k tomu sklářství, něco soukenictví a plátenictví, provozovaného v severních a severovýchodních krajinách — jsme u konce. Obyčeje přepychu byly by podmínkou blahobytu, kdyby domácí výroba byla stačila poptávkám spotřeby, naopak způsobují ochuzení, poněvadž opatřují se výhradně z ciziny.[1] Tíseň, zaviněná takovou ztrnulostí, zavdává podnět k no-

[1] Veleslavín ve své Politii (1584) kárá toto vynášení peněz: »Není-li to věc městům záhubná, že za samé to černé sklo, jemuž vůbec šmelc říkají, z měst Pražských na dobré stříbrné a zlaté minci tak veliká suma peněz do Benátek vychází, na kterou by se několik tisíc vojáků proti nepříteli Turku vychovati mohlo? Mlčím o jiných věcech z hedvábí, stříbra a zlata setkaných, o pitích sladkých

vým opatřením zákonným, jimiž rozmnožuje se obecná nesnáz. Posledním krokem na této dráze týrání a libovůle jest pověstné nařízení Rudolfovo z roku 1605. Bylo dlouho připravováno, poněvadž sněm roku 1597 ustanovil výbor ku prozkoumání jeho, a osm let nebylo marně tomu věnováno. — V srovnání s tím nejpodrobnější ustanovení Colbertova jsou volná. Aby pomoženo bylo drahotě, na niž byl všeobecný stesk, nevědělo se o lepším prostředku, než ustanoviti jakési maximum. Krejčí podrobeni jsou obecnému cenníku, obsahujícímu dvacet čísel, v tarifu ševců jest jich třicet devět. Dohlídka svěřena jest zvláštním úředníkům, a aby nebylo možná porušovati nějak nařízení, uložen jest různým cechům jakýsi dohled vzájemný. Pekařům jest dohlížeti, aby mlynáři plnili nařízení, a ševcům bdíti nad koželuhy. Do jakých podrobností zabíhá zákon, poznáme z toho, že mydláři musili kupovati lůj v letě, poněvadž té doby jest nejlacinější. Nikdo nesmí míti více domů nebo provozovati více řemesel. Mistr vyrobí jen určitý počet kusů sukna bílého a za jeden kus bílý musí zhotoviti deset kusů sukna hnědého. Kdokoli poruší pořádek, bude vyloučen z cechu a odsouzen k pokutě »košem«, to jest zavřen do jakéhosi koše a ponořen jednou nebo vícekrát do vody. Takový způsob pranýře zachoval se až do roku 1787.[1]

»Brzo úřad městský a řemeslo,« praví Chlumecký, »dostávají se jednotlivým spolu spřízněným rodinám, synům a vdovám mistrů, neteřím a bratrovcům radních pánů, cizina a cizinci, jakožto živel těmto poměrům nepřátelský zavrhují se a zamítají, a nikdo neodvažuje se zvenčí přiblížiti k této oligarchii měšťanské, vše pohlcující.« Tato konečně stane se obětí sobectví svého. »Rychlé ochuzení počíná, protože výrobce, chráněný výš uvedeným způsobem, nenalezá již odběratele a aby odbyl zboží své, musí je sám spotřebovati«.[2] Zákony, ustanovené k zamezení lichvy, poutají obchod peněžní, týravými neb ukrutnými předpisy, jimž podléhají Židé, soudním jednáním zdlouhavým, nejasným, proměnlivým, zákony utlačovacími ochromuje se konečně všeliký duch podnikavý a na mizinu přivádějí se města. »Národ český nemá žádného průmyslu«, píše Žerotín roku 1590, »miluje jen to, čeho nabývá přirozeně a bez práce. Myslím, že kdyby ne-

rozličných, kteráž k nám z dalekých krajin přicházejí, a my je na záhubu svou za drahé peníze kupujeme.«

[1] Schlesinger, Geschichte Böhmens, str. 532.

[2] Chlumecký, Carl von Zierotin und seine Zeit str. 296.

bylo veliké úrodnosti země, velká část obyvatelstva by zemřela hlady: žije den ode dne a stará se toliko o přítomnost. Města česká, mimo Prahu, nelze srovnati s městy německými; jen náměstí bývá ozdobeno prostředními budovami, jinak není tu nic památného.«

Obchod neprospívá lépe než průmysl. Silnice jsou špatné; spojení nesnadné, cesty nebezpečné: z Prahy do Brna jezdí se osm dní. Pošta slouží jen králi, a šlechta i města nemohou udržeti jinak spojení než tím, že užívají zvláštních poslů rychlých. Policie je špatně opatřena, spravedlnost nejista. Privilegiemi jistých měst a monopoly zdržuje se všeliký obchod: na každém kroku cla, ungelty, mýta. Zákony zdají se složeny k tomu, aby zastrašovaly kupce. Zprávy, které zachovaly se nám o jednotlivých městech, svědčí tu a tam o jisté čilosti v obchodě, ale většina jeho jest v rukou cizinců, zvláště Vlachův. Italština stává se řečí obchodní. Obchod jest jen obstarávací.

V společnosti, založené na privilegii a libovůli, nikdo nepomýšlí tolik na obohacení své, jako na to, aby zamezil pokrok sousedů svých. Města bdí, aby žádný obchod a žádný průmysl nevznikl ve vsech, nepomýšlejíce, že konečně sami stanou se obětmi výsad, tak žárlivě ostříhaných. Jak obyčejně předsudky a lakota skrývají se za theorií vědeckou: právě pod záminkou zachování řádu socialního páni brání sedlákům svým, aby neusazovali se v městech a měšťanům, aby nenabývali jmění pozemkového, měšťané zakazují soutěž a vtěsnávají řemeslníky v pravidla nepřekročitelná; tyto nauky pronikly tolik mysli, že již se nepotkávají se žádným odporem: ale tím, že přijaty jsou bez odporu, nestávají se ani méně lichými, ani méně osudnými. Překážejí utvoření se kapitálu, zmenšují vliv třídy střední, kazí a oslabují stav městský, dotýkajíce se samé podstaty životní síly království.

III.

Lidé stěžují si vždy; v každé době ozývají se tytéž nářky na drahotu potravin, na všeobecnou bídu, na nesnadnost nebo nestálost věcí; i za dob nejšťastnějších nalezneme ve svědectvích vrstevníků všecky rysy, potřebné k vykreslení obrazu situace co nejtemnějšího.

Nesluší zapomínati na to: velice přehnané bylo by tvrzení, že Čechy ku konci XVI. století byly v úplném a naprostém úpadku. Města, jakkoli velice poklesla, přece zachovala si zbytky dávné důležitosti své. Abychom utvořili si správnou představu o skutečnosti, třeba pomysliti, čím na příklad bylo Polsko ku konci XVIII. století: přirovnáním věc vynikne v pravém světle, oslabí se stíny, ukáže se, co síly a prostředků nahromaděno bylo ještě v království Českém. Národ byl vzdělaný a velmi živý; půda úrodná, chuť ku práci nezanikla, znamenité bylo ještě bohatství, nabyté několika staletími osvěty a šetrnosti. Ale známky úpadu tím více vynikaly. Záloh nepřibývalo již, spíše se vyčerpávaly. Blahobyt klesal zneháhla. Zdraví země, možná-li užiti toho obrazu, bylo podryto vysilující chorobou. Ve společnosti, do které není přístupu, city nejhlubší odumírají nebo se zvrhují; ježto zákony zdržovaly všelikou činnost, duše usínaly ve vzrůstající malátnosti nebo přirozená potřeba činnosti propukala všelikými zpozdilostmi a výstřednostmi. Velkoprůmysl a velkoobchod vyžadují obezřelost, rozvahu a pevnost ducha, jimiž lidé připravují se na nesnáze a oběti veřejného života: národové obchodní bývali vždy národy svobodnými. V době, kdy počal odboj husitský, země česká se těšila ze všech dobrodiní vlády Karla IV.; v XVII. století bohatství její bylo vrátké. Protivníci její byli nebezpečnější a obranné prostředky její méně vydatné. Vítězství by bylo vyžadovalo hrdinského úsilí, však Čechy nebyly ho již schopny. Mravní síly jejich byly opravdu mnohem více ještě zasaženy, nežli hmotné síly jejich.

Všecky třídy strádají tehdáž týmiž neduhy, jichž nemírní téměř různost podmínek socialních — sobectvím, lhostejností k věcem veřejným, hrubostí nebo porušeností mravů, touhou po rozkošech a marnotratnictvím. Šlechta ve všem je vzorem, a nešťastný příklad její svádí všecken národ. »Byl to neustálý svátek«, čteme v Pamětech Bassompierra, který zanechal nám několik zajímavých zpráv o pobytu svém v Praze roku 1604. Stále kvasilo se nebo tančilo, nebo jezdilo na saních nebo jinak bavilo. Hry, hostiny, průvody, orgie vyplňují život větší části šlechticů: život jest jim toliko karnevalem; politika prostředkem dosáhnouti velkých sinekur. Thurn neodpustí nikdy katolíkům, že odňali mu velmi výnosný úřad purkrabský na Karlšteině. Práva dostane se tomu, kdo nejvíce podá. Od sekretáře císařova až po nejnižšího sluhu vše jest úplatné. »V Praze«, píše vyslanec španělský, »možná vyjednávati s úspěchem

jen tehdáž, jsou-li peníze v rukou«.[1] Sněmy zavdávají jen příležitost k hodování: k nejdůležitějším schůzím šlechta nedostavuje se, protože hostina příliš dlouho se protáhla a hodovníci ještě nevystřízlivěli. Opilství jest tak rozšířeno, že neuráží nikoho Petr Vok z Rosenberka, obviněn byv z nemírného pití, nehledí omluviti se, nýbrž přestává na výroku, že není sám.[2] Hody takové často mívají v zápětí hádky, páni chápou se mečů svých, vrhají se na sebe. Ani ženy nebývají lepší. Manželka pana Petra Voka, Kateřina z Ludanic, byla sic od přirození dobrotivá a štědrá, ano — a to již v panenství svém — až marnotratná, že by všecko byla »rozmantlovala«; avšak při tom byla divná a jsouc zdětinělá a nesmyslná, nehodila se veskrz k správě nějaké: vůbec prý byla všelikým vášním podána, kteréž pohlaví mdlejšímu připadají: poslouchajíc rady a řeči lidí lehkých dávala se svésti ke skutkům, které byly proti Bohu a slibu manželskému a zavdávaly příčiny k rozmluvám a klevetám lidským.[3] A Kateřina z Ludanic byla přece vychována v Jednotě.

Patriciové měšťanstva právě tak jako šlechtici vykořisťují vliv svůj; razí peníze se svými obpisy. Spoluobčané jejich stěžují si neustále na lakotu jejich, na cesty, jež podnikají nákladem poplatníků, na platy, jež vymáhají a jichž zákonnost jest právě tak pochybná, jako těžko lze ospravedlniti upotřebení jejich. Zvláště hostiny jsou časté, vždy na obecný řád. V Rakovníku konšelé takto pravidelně jídají na radnici každý týden při poradě, a nejmenší záminka zavdává příčinu k novým schůzkám; nejobyčejnější záminkou takovou bývají trápení a popravy zločinců, kdy páni scházívali se v nejplnějším počtu a dobře si pochutnávali. Takovým mrháním zadlužují se města, ale nad rozvrat finanční smutnější je znemravnělost. Jakým právem takoví náčelníci od svých podřízených vyžadují oddanost k vlasti a poslušnost zákonů?

Sněmy zabývají se touto divokou náklonností k rozkošnictví a přepychu, rozmnožují nařízení, odporučují pánům, aby přísně bděli nad poddanými svými. »Což pak se lidí sedlských obecních dotýče,« praví usnesení sněmovní z roku 1545, »kteříž majíc manželky, také s kuběnami přebývají a mnozí z nich utekouc od ženy a majíc je

[1] »Nejsou to ministři, ale kupci«, praví o rádcích Rudolfa II. Viz Gindelyho Rudolf II. und seine Zeit. I str. 48.

[2] Rybička, Poslední Rožmberkové a jich dědictví v Čas. Č. Mus. 1881 str. 194.

[3] Ibidem 1880 str. 244.

živé jinde sobě jiné pojímají, tolikéž i ženy se téhož proti mužům dopouštějí: a protož každý pán, rytířský člověk, města pražská i jiná, aby to na gruntech svých netrpěli, tak byl-li by který z takových na gruntech jeho .... nalezen a postižen, má vzat od toho pána býti a u pranýře aby jemu šilink dán a cejch přiložen byl.« Jinými nařízeními zakazují se posvícení selská, též koledni piva neboližto obecní, »poněvadž skrz posvícení a takové jich sňatky neb schůze mnozí a častí svárové, mordové a jiní mnozí neřádové a hříchové proti pánu Bohu se páší a tudy lid selský v rozpustilosti k outratám, záhubě a chudobě přichází... Tolikéž i přástky a hry, na kteréž se scházejí a při nichž téměř více nežli při jiných artikulích oplzlosti a hříchy páchají, aby každý pán, rytířský člověk, Pražané a jiná města na gruntech svých opatřili a je zastavili pod trestáním týchž lidí, jakžby se každému pánu mírně a slušně vidělo. A jakož také lidé sedlští obojího pohlaví sobě v nenáležitých a příliš pyšných šatech chodí a je sobě kupují, jakožto šňůry zlaté, košile kmentové se zlatem vyšívané, peří pštrosové, sukně lindišové, to každý pán při svých lidech poddaných aby zastavil a jim toho nedopouštěl, než aby chodili tak, jakž na ně záleží.« Prázdná slova! Zákony vyznačují sice nebezpečenství neduhu, ale nezabraňují jemu. K zlepšení stavu bylo by dosti, však i třeba, aby třídy vedoucí vlastním chováním svým učily poddanné své důstojnému životu a aby spravedlivější zřízení budila opět zálibu k spořivosti; ostatek byl jen polehčujícím lékem. Historikové, kteří prozkumem archivů dospěli k hlubokému poznání národa, docházejí všichni úsudků dosti pessimistických, vytýkajíce opilství, časté hádky, zkázu mravů. Paměti Dačického podávají nám velmi živý, ač ne příliš příkladný obraz města českého v XVI. století. Zločiny jsou časté, svazky rodinné dosti rozpoutané. Nikdo neleká se trestů, často ukrutných, jimiž stíhá se cizoložství a prostopášné živobytí, ježto užívá se jich ostatně jen občas a nestejně. Dvě věci zvláště význačné svědčí o malé jemnosti mravní: neobyčejný počet manželství posloupných a obyčej ženiti se pro peníze. Neustále připomíná se: to byl její třetí, čtvrtý muž, jeho třetí nebo čtvrtá manželka, ovdověla po třetí. Ve zvyk vešly sňatky osob nerovného stáří, takže nikdo jim se nediví: mladí muži, kteříž opouštějí universitu, chtějí-li vyšinouti se, za manželku vybírají si některou vdovu chytlavou; později až zdědí a sestárnou, ožení se s mladicí.

Ne že by tehdáž nebylo v Čechách řemeslníkův obratných a po-

ctivých, ani měšťanů šetrných a vážených, ani pánů zachovalých a šlechetných. Zvláště tu platí omezení, jež výše jsme učinili o žalobách mravokárců. Kronikáři rádi uvádějí pohoršení, a kdyby bylo možná v této věci podati číslice, každý zajisté by byl poněkud překvapen. Řehák[1], který prozkoumal registra konsistoře na Horách Kutných, města, ze kterého právě pocházel Dačický, vyčítá v letech 1515 až 1619 jen asi sto sporů manželských, ku kterým možná přidati sedmdesát rozepří o slib manželský; i když předpokládáme — jak ostatně pravdě velice se podobá — že to jest velmi neúplný seznam sporů manželských a nedostatků mravních, číslice není neobyčejná při městě, jehož obyvatelstvo taktéž bylo dosti četné a záleželo ze živlů zvláště bujných. Není pochyby, že národ český zachoval si ještě ony vzácné vlastnosti odvahy, houževnaté trpělivosti, jemnosti a laskavosti, o nichž svědčí celé dějiny jeho; způsob, jak snesl a přečkal pronásledování, jest výmluvnou protestací proti každému, kdo by chtěl zapomínati toho. Ale tyto vlastnosti byly nepoměrně pozměněny a oslabeny, a znovu objevily se neporušeně teprve po hrozné bouři, kterou vyčištěno bylo ovzduší. Zatím před samým bojem zdá se téměř nepochybno, že přechvaty šlechty, nejistota vlády slabé a přec utiskující, hádky dogmatické a zkáza všeho ústrojí církevního způsobily jisté ochabnutí nejvzácnějších vlastností mužných a špatně připravily národ k hrdinskému úsilí, jež jediné bylo by odboj učinilo vítězným. Národu vedlo se jako lidem, kteří vyčerpáni jsouce životem vysilujícím a nezvyklí namáhati se, zachovávají zdánlivou sílu, ale tělo jejich jen nedostatečně odporuje nemoci neb únavě.

Nemíníme zajisté psáti obžalobu: v dějinách všeliké úmysly odsuzovací jsou obyčejně zpozdilé; zde zošklivila by se všeliká myšlenka očerňovací. Samo neštěstí zjednává Čechům šetrný soucit, kdybychom i zapomněli, že s nimi přemožena byla také věc svobody. Ale musíme-li vytknouti porážku jejich, proč bychom nechtěli poznati příčiny její?

Někteří historikové ji vysvětlují spíš okolnostmi nahodilými, neobratnou volbou náčelníků, chybami velitelů. Jejich vlastenectví, krvácející z nevyléčitelné rány, snaží se nalézti útěchu v tom, že vinu svého neštěstí svalují na nespravedlnost osudu. Nač prý přestávati na svědectvích, jichž cena jest obmezená a podezřelá; zkou-

[1] [*»Z protokollů konsistoře kutnohorské«* ve *Sborníku historickém vydaném na oslavu desítiletého trvání »Histor. Klubu«*, v *Praze 1883.*]

mejte skutky pouze průkazné. Zda duševní život byl kdy hlubší, jazyk národní váženější, školy zdárnější? Možná-li mluviti o úpadku při této všeobecné snaze po vzdělání a při tomto bohatém myšlení?

Nejen patrna jest upřímnost jejich a úcty hodna sympathie, jaké zasluhují šlechetné vášně jejich, ale vážny jsou i důvody, jež uvádějí, a povšimnutí hodny skutky, jež oznamují.

Reformace způsobila utišení záští národního, tak že Čechům možno bylo zbaviti se neblahého osamocení, v němž zůstávali od doby upálení Husova. Neposílali bratří jediní mládež svou na studia do ciziny: lutherani navštěvovali rádi přednášky na universitách německých, katolíci na universitách vlaských. Nastoupením Habsburků na trůn český rozmnožily se styky s národy cizími; mladí páni trávili jinošství své ve Španělích nebo v Italii, a vychování nezdálo se úplným bez putování po Evropě. Tyto cesty budily rozum, tříbily vkus: mnozí přinášeli odtud pravou úctu k literaturám starověkým. Humanism, který za doby Jagielovců býval toliko zábavou několika učenců, proniká již duchy a proměňuje je. Mecenáš Jan starší z Hodějova chce dokázati, že od času Bohuslava z Lobkovic, »českého Horatia« a Sigmuda Hrubého z Jelení, jehož tak vřele chválil Erasmus, studia klassická nepoklesla v Čechách: padesát spisovatelů pracuje o sbírce veršů, na niž on náklad činí, a veliký počet básní tu uveřejněných vyznačuje se něžnými obrazy, pěknými myšlenkami, ozdobným slohem. Ale jak prostředními básníky jsou tito přátelé Hodějovského;[1] lehkost, se kterou ovládají verš, zakrývá jen slabost nadání jejich; jen latinou povznášejí se nad předmět svůj a nad sebe samy.

Ve všech třídách společnosti mají mnoho čtenářův, obdivovatelův a následovníků. Na universitě pražské studia klassická, na chvíli pokleslá, opět byla povznesena professorem jazyka řeckého Matoušem Collinem z Chotéřiny[2] a nástupci jeho Pe-

[1] Farragines poetarum bohemicorum, Praha 1561. [*O činnosti básnického kruhu Hodějovského viz Jos. Jirečka, Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod a působení a latinští básníci tovaryšstva jeho Pojednání král. čes. společnosti nauk, řada IV., díl 12 Praha 1884.*]

[2] Matouš Collinus z Chotéřiny (1516—1566), [*žák Filipa Melanchtona, v l. 1541—1560 působil zdárně na universitě pražské jakožto učitel řeči a literatury řecké. Protože mezi žáky jeho rozkvetlo básnictví latinské, nazván obecným pěstounem tehdejších básníků. V Karolinum dosud chová se památník, postavený mu r. 1568 od vděčného Řeka Jakuba Paleologa.*]

trem Codicillem z Tulechova[1] a Martinem Bacháčkem z Nauměře.[2]

Tento zvláště s neúnavnou oddaností pracuje, aby znovu zřídilo se a zlepšilo veřejné vyučování. Četné a kvetoucí školy za doby Karla IV. utrpěly velice v době válek husitských jednak následkem zmatkův a obecné bídy, jednak hlubokým úpadkem, jakým zastižena byla universita: již jen pouhou vzpomínkou bylo nejvyšší řízení, které vykonávala až dotud nad nimi; katolíci a bratří vymkli se ovšem dozoru jejímu, a utraquisté sami nevážili si valně učitelů, které posílala jim poněkud na zdař bůh. Protože studujících na ní bylo po řídku, neměla dosti kandidátů na místa, jež měla opatřiti a často k úřadu učitelskému ustanovovala kantory, zvoníky, řemeslníky. Nikdo nevezme za zlé rodičům, že dětem svým raději brali jiné učitele. V samé Praze před očima rektora soukromé školy byly školám veřejným hroznou soutěží. Mistři horšili se, žalobu za žalobou posílali radě městské, jejíž odpovědí bylo, že pro navrácení žáků jest výborný prostředek, totiž ustanovení učitelů lepších nežli jsou druzí. —

Universita uposlechnuvši moudře těchto rad, pracovala statně o opravě své, a asi okolo polovice XVI. století poznáváme velmi významný pokrok na všech stupních vyučování. Znenáhla správa škol dostává se jí opět na veliký prospěch studií, a zlepšení pokračuje bez překážky a zvyšuje se až do roku 1620. Z register universitních dovídáme se za této doby asi o stu škol, spravovaných

[3] Petr Codicillus z Tulechova (1533 – 1589), professor a několikrát rektor university pražské; snažil se zlepšiti studia, vymáhal na učitelích, aby v určité hodiny v témdni konávali přednášky své, vydal »Ordo studiorum docendi atque discendi, literas in scholis civitatum regni Bohemiae. (1583) [*Český překlad návrhu tohoto, jak by studia humanitní řádně bylo zříditi, uveřejněn od Fr. J. Zoubka (1873) O pohaně, jakou Codicillus způsobil si vypuštěním svátku Husa a Jeronýma z minucí na r. 1585 - 87 viz str. 482.*]

[1] Martin Bacháček z Nauměře (1539—1612). O universitě a školách v Čechách viz Tomka, Geschichte der Prager Universität str. 173—240; Tomkovy Paměti o školách českých za rektorských lat. M. Martina Bacháčka (1598—1615) v Čas. Č. Mus. 1845. Je to studie velmi zajímavá, ale třeba jest připojiti k ní jako doplněk zprávy, vyplývající z dějin jednotlivých měst. V této věci velice důležité jsou prameny, uveřejněné od Fr. Dvorského, Paměti o školách českých, listář školství českého v Čechách a na Moravě od leta 1598 do 1626 s doklady starší i pozdější doby, Praha 1882. *[Srovnej též rozpravu Zoubkovu, Školy za náboženského různověrství v Čechách v Osvětě 1880.]*

od žáků jejích, počet to zajisté znamenitý, zvlášť uvážíme-li, že seznamy naše jsou velmi neúplné a že k veřejným ústavům třeba přičísti školy soukromé a jmenovitě školy katolíkův a bratří. Učitelé, vykonavše studia na universitě, závisí na moci její, přijímají ná.ody její, užívaji method jejích; úcta, pojící se ke jménu jejich, důkazem jest, že okolí jejich chápe důležitost vzdělání. Mnozí nabývají v obci postavení velmi vzácného, stávají se písaři, městskými úředníky, konšely; někteří muži, kteří tehdáž byli pýchou měšťanstva českého, počali stavem učitelským: ani později, když spravují věci městské, nezapomínají na prvotní úřad svůj, dohlížejí ke školám, povzbuzují mladé učitele a všemožnou podporou hledí k rozšíření vědomostí. Plodné závodění podniká se mezi jednotlivými městy. Od XIV. století spolky literátské tvořily se pro pěstování zbožnosti a vzdělání, počet jich roste víc a víc, šíří se i do městeček; bratrstva česká tvoří se vedle starších bratrstev latinských. Vyšší stavové právě tak, jako měšťané přesvědčeni jsou o potřebě vydržovati dobré školy. Methody paedagogické se zlepšují: co důvtipu a rozumu v instrukcích Bacháčkových! a komu není znám vliv, jakým Komenský působil v oboru vyučování? — Však není-li patrno, že bystrost jeho názorův a smělé i praktické opravy jím navržené předpokládají již zdokonalený způsob vyučovací ve školách, kde se vzdělával? Stránský, který byl professorem a měl příležitost seznati stav škol v Čechách a v různých zemích jiných, míní, že nikde mládeži a zvláště chudé mládeži nebylo tak snadno vzdělávati se [1], a jesuita Balbin, kterého nemůžeme viniti z přílišné lásky ke kacířství, lituje zániku zřízení školního z doby před rokem 1620.

Ruch literární kořistil zajisté z této obecné snahy po vzdělání. Knih přibývá, hojně jest překladů. Polemikami náboženskými vytříbily se mysli, zbudila záliba pro rokování a zkoumání, velmi čile zachovává se tato záliba, ale obrací se znenáhla k jiným předmětům; přehojný jest počet cestopisů, vědy se méně zanedbávají; Rudolf na dvůr svůj povolává dva nejslavnější učence doby své Tychona de

[1] »Literario namque ludo suo, apud nos nulla urbs, nullum oppidum, vicus fere nullus destituebatur. Sola triurbs Praga sexdecim scholas triviales numerabat; Cutnaeus-Mons ut minimum duas et totidem Boleslavia junior, urbes ceterae singulae singulas . . . Scholae porro triviales istae, ita erant a majoribus jam olim ubique ordinatae, ut ingenii literis excolendi media, si non ubivis exuberantia, at certe ubivis mediocriter sese offerentia, aeque pauper ac fortunatus quivis posset reperire (318—319).

Brahe a Kepplera. Tomáš Hájek, lékař, hvězdář a botanik, vydává proslulý herbář svůj a pracuje o vědecké mapě Čech, kterou bohužel nemůže dokončiti.[1] Botanik Zalužanský, »takový filosof, jakému věk jeho a národ náš neměl rovně«, předvídá theorii Lineovu.[2] Jessenius v Praze první koná pitvu.

Podniká se vědecký prozkum jazyka, sbírají přísloví, vydávají slovníky, mluvnice a gramatika Blahoslavova[3] nejen hluboce vystihuje ducha jazyka, ale vyznamenává se i učeností a neobyčejně rozsáhlou znalostí spisovatelů starších.

Za rokování sněmovního vyvinují se bystří řečníci. Veliká škola právnická, jejíž ozdobou byli Ctibor Tovačovský z Cimburka a Viktor Kornel ze Všehrd pokračuje dále Brikcím ze Zlicka,[4] který vydává právo obecné Starého města pražského a Pavlem Kristianem z Koldína,[5] který spořádal práva městská království Českého (1579). Mluvili jsme již o škole historické, o neobyčejném úspěchu jejím, a o obou nejvýznačnějších představitelích jejích, Václavu Budovci z Budova a Karlu starším z Žerotína.

Pomineme dosti četných ne-li nejlepších druhých spisovatelů, vždyť již z několika rysů těchto, můžeme vysvětliti si oprávněnou hrdost historiků českých a hněv jejich na události, že tak násilně zahubily tuto mnohoslibnou vzdělanost. Ano, země česká chovala

[1] Thadeáš Hájek z Hájku (1526—1600) byl jedním z řídkých učenců své doby, kteří potírali pověry astrologické, ale oddával se alchymii [*Herbář Hájkův (1562) jest jen české vzdělání bylináře který latině sepsal proslulý lékař a botanik Mathioli. Mimo lékařství a hvězdářství Hájek účastnil se živě i sporů náboženských, ve kterých stál při Jednotě bratrské, jejímž byl tajným vyznavačem*.]

[2] O Adamu Zalužanském ze Zalužan viz životopis Palackého v Č. Č. Musea 1829 a vědecké pojednání Jana Krejčího v témž sborniku (1848). V díle svém Methodi herbariae libri tres (1592) pokusil se o důmyslné a vědecké roztřídění rostlin. [*Zásluhy Zalužanského jakožto předchůdce Lineova přivedl na pravou míru dr. Lad. Čelakovský v Osvětě r. 1876, str. 33—54.*] Pokus jeho o opravu vyučování lékařského na universitě pražské nepotkal se s úspěchem. Zemřel morem roku 1613.

[3] [*Viz str. 548.*]

[4] Brikcí ze Zlicka nebo z Licka narozen ku konci XV. století, † 1543. Jeho Práva městská (1536) uveřejnil po druhé J. Jireček ve sbírce Codex juris bohemici sv. IV. č. 3. oddíl 1., Praha 1880. O činnosti právnické školy české za této doby viz druhé stránky téhož díla. [*Srovnej dr. Jar. Čelakovského Příspěvky k životopisu M. Brikcího v Čas. Čes. Musea 1880 str. 489 a zajímavou studii téhož učence: O právech městských M. Brikcího z Licka a o poměru jich k starším sbírkám právním. Praha 1881.*]

[5] [*Viz str. 588*].

ještě zárodky budoucnosti; ano, živila celé řady mužů, kteří s duchem vyšším spojovali nejvzácnější snahy duševní. — A přece, přihlédneme-li k věci blíž a vypustíme-li některá veliká jména, záhy poznáme vnitřní neduh, sžírající všecken tento zdánlivý prospěch. I při nejslavnějších mužích, při Budovci a Žerotínu, přese všecky sympathie, jež budí, zda můžeme zapomenouti na úzké meze ducha jejich? Vlastenectví jejich nepovznáší se nad předsudky vyznání a svědomí jejich hýbe se a bouří, že příliš živě zabírají se o osudy království: »Čím to jest,« píše Žerotín, »že já, ač jsem křesťan, lnu tak těsně k vezdejší vlasti své?«[1] Jsou mysli laskavé a mírné, ale neznají jiné vlády než oligarchickou, a svědomí obou nekormoutí se bezprávím páchaným na lidu, které dlužno napraviti, nemá-li pykati se za to. Jsou vzdělaní a vědy chtiví: zda chápou nejvyšší cenu věd, nezištné pěstování pravdy a krásy? Píší jazykem výtečným: co nového přinášejí a čím přispívají ku pokladu myšlení lidského? V skutečnosti tací mužové jsou ctí národa, ale nikoli spásou, a spisy jejich vyznačují se sice nejvyšší měrou dokonalosti, ale jeví také úplnou neschopnost ku přeměně a rozvoji; znepokojují spíše, než aby budili podiv.

A nedostatek ten jeví se ještě křiklavěji, pohlédneme-li na muže, jenž této době literatury české dal jméno své — a plným právem — na mistra Adama Daniele z Veleslavína. Žerotín a Budovec jsou přede vším politikové, proto ušlechtilá prostřednost jejich uráží méně, a oni skutky svými náhrady poskytují za myšlenky. Prázdnota hrozná zeje naopak u Veleslavína. »Jazyk český,« praví v předmluvě k slovníku svému Silva quadrilinguis (1598), »jak jej nyní máme vzdělaný, jest ozdobný, bohatý, hojný, líbezný, vznešený, k vyložení všech věcí, nechť se týkají theologie nebo filosofie způsobný a příhodný«. Opravdu. Obratní dělníci spracovali způsobný a příhodný, vytříbili jej; nástroj je výborný: bohužel spisovatelé nemají co vysloviti. Myšlenka ochuzuje se tou měrou, kterou jazyk se zdokonaluje. Nikdy sloh nebyl zvučnější a spisy nudnější.

[1] »Sed perturbant me et fateor plus quam deceat pericula patriae, scio nihil in rebus humanis firmum, sed quod in hoc tempore inciderim doleo, non ego amplius querelas illas miror, quas olim puer in Cicerone reprehendebat reipublicae ruinam deplorante, sed hoc magis demiror, quod Christianus cum sim, hominis ethnici effectus in me deprehendam, quos nisi reprimeram, perpederent me . . .« Žerotín odporoučí se modlitbám Grynaeovým, »et ad aeternam illam patriam aspirans hanc non magis amem, quam conveniat amari in terrenas«. Viz Chlumeckého str. 258.

Po dobu příliš dlouhou spisy scholastické zabíraly pozornost a činné síly národa vyčerpávaly se v planých hádkách; ještě za této doby theologický hypnotism ovládá muže nejvzdělanější. Nad to bezpečnost není dostatečná, pronásledováním, zastihujícím právě nejčilejší a nejnadanější část národa, konečně vysilují se duchové; převážná většina obyvatelstva živoří v nevědomosti, ztracena jsouc pro všeobecné tvoření. Tím vším jeví se jakási krajní úvaha. Zručnost technická jest obecná, ale zvrhuje se u všednost. Za celé století nebylo vydáno ani jediného díla básnického, jež by zasluhovalo zmínky. Poesie jest řemeslem, veliký je počet básní příležitostních, v nichž slaví se veliké i malé příhody ze života panovníků, pánů nebo konšelů městských; špatné to zaměstnání, snižující skladatele a bídně ho obživující. I drama, není-li prostým a pouhým překladem z němčiny, jest dialogisovaný dithyramb, v němž bez vkusu a bez ostychu do nebe vynášejí se přednosti a ctnosti některé vznešené osoby. Nápodoba ciziny je zjevná, a nadání spokojuje se mechanickým užíváním pravidel vždy složitějších. I u bratří inspirace národní ustupuje víc a více chladným a střídmým skladbám theologickým, a takto zaniká znenáhla poslední ozvěna poesie národní.

Co čtou Čechové? Romány nekonečné a nejapné, polemické knihy náboženské, rozvláčné, choulostivé, prázdné a plané verše, jež neunavně skládá asi deset veršotepců.[1] Za takového stavu věcí duchové malátní. Horuje-li se velice o tom, jak rozšířen byl humanism, a jak vyvinuto bylo vzdělání: na jaký stupeň dokonalosti povznášejí se nové idee? — Zdá se, že ne příliš vysoko. Nářky vrstevníků nad malou zálibou Čechů ke studiu vážnému nejsou planou frasí. Mnohým pěstování věd a umění jest jen věcí mody, marnivostí. Učenci, jichž jména se uvádějí, celkem jsou nečetní, většinou cizinci: zda způsobují opravdový ruch vědecký? Jakým vlivem bádání jejich působí na národ? Ano, zda zasahuje jej? — Zdá se, že nikoliv.

Nemáme proč pochybovati o pravdivosti zpráv Stránského a možná v skutku, že školy české té doby byly nejlepší v Evropě: běží jen o to, co znamená tato poměrná přednost. Nelze pochybovati, že jest mnoho škol a některé výborné: ale průměrná cena jich?

[1] *[Nesluší tu mlčením pominouti předního představitele tohoto prázdného a nechutného veršotepectví, pověstného Šimona Lomnického z Budče, jehož mrzká a nízká povaha nezaslouženě zakryta byla tajemnou rouškou pozdější pověsti.]*

Učitelé přicházejí právě z university, kde pobyli několik měsícův, a vědomosti jejich jsou skrovňoučké, štěstí jim teprve kyne, a povolání své milují nejvíce tenkrát, kdy podařilo se jim vzdáti se ho a získati jiné postavení. Položení jejich jest velmi nestálé: stěhují se skoro tak často jako faráři. Zda za takových okolností podobá se pravdě, že obecné výsledky byly velmi skvělé i při dobré vůli některých mužův a při jistém zlepšení hmotném? Spíše by se zdálo, že vzdělání chabne, známost latiny jest méně obecná. V měsíci březnu 1609 prokurator Martin Fruvein, předčítaje prohlášení královské, barbarským způsobem znetvořuje formuli latinskou: »taková umělost«, podotýká Skála, jenž vypravuje o události té, »byla téměř při všech prokuratorech českých, kteří sice v tu dobu zdáli se býti nejpilnějši atlantes nebo podpůrcové věcí těchto obecných«.[1]

Universita má několik vynikajících professorů; ku konci století XVI. některé šťastné opravy jsou zavedeny — ovšem malé ještě a skromné pro neduh tak veliký. Kdo by směl vzpomenouti na dni slávy, kdy Praha závodila s Oxfordem a Paříží o vedení Evropy křesťanské? Takové upomínky i za Bacháčka by se zdály krutou ironií. Nikde ve světle žalostnějším nejeví se zhoubný výsledek bojů náboženských a politických. Universita jest protestantská, a králové ovšem všecku přízeň svou prokazují soupeřům jejím, jesuitům. A evangelíci? — Jen universita byla by poskytla kněžím jejich vzdělání potřebného zvolnou a stálou prací studujících; byla by v zemi rozšířila soubor ideí průměrně společných. — Obecné úvahy takové zanikají naproti nejobmezenějším předsudkům. Universita je podezřelá lutheranům, pokud je utraquistická, a stává se podezřelou umírněným, jakmile kloní se k straně pokročilé Ostatně sněmy jsou neschopné provésti opravu, která by vyžadovala času a důslednosti: na takové půdě vrátké žádná pevná stavba nemůže se zbudovati. Záhy upouští se ode všech záměrů, jež nevedou k bezprostřednímu a skutečnému zisku; sněmy rozněcují se, ale nepodnikají ničeho; neznají jiné formy činnosti politické než revoluci. Čas od času někteří řečníci vyznačí zlo, ustanoví se výbor, učiní se návrh, ale sotva že stavové se rozejdou, věc je pohřbena, a události jdou svým chodem.

[1] Skála I. str. 197. Ve formuli latinské bylo: Ad mandatum sac. caes. majest. proprium, což Fruvein četl ad mandatum sacram caesaream majestatem proprium »neměv za jiné, nežli že, poněvadž první slovo mandatum skonává se na um, i ostatní slova s takovou terminací vyřknuta býti musejí . . . Čímž způsobil sobě smích při všech učených lidech«.

Statky nebyly navráceny universitě; její prostředky jsou nedostatečné a nejisté. Zastaralými předpisy — na příklad povinností coelibatu — spolu s nedostatečnými příjmy a nejistým postavením odvracuje se většina mužů důstojných. Zbývá několik professorů vysloužilých: jsou k úhoně duchům prostředním, které znepokojují obyčeji svými a kteří všemožně hledí se sprostiti nevolného sousedství svého. Od doby, co styky s Německem jsou méně nepřátelské, většina těch, kdo nespokojeni jsou s tímto živořením, vyhledává na universitách německých život volnější a svobodu plnější. Zbývají tu jen osoby bázlivé a úzkostlivé, které ve studiu vidí toliko řemeslo: nejlepší čas tráví správou skrovných důchodů svých; přední starostí jejich jest, aby nevzali újmy a lehce získali nuzné služné své. Jedinou fakultou — se zkouškami a přednáškami pravidelnými aspoň v zásadě — jest fakulta filosofická. Není fakulty právnické! V době, která všecka vyplněna je spory náboženskými, není fakulty theologické! Studujících bývá sotva třicet. Professoři hovějí si v nedbalé nečinnosti: přednášky jejich jsou nedostatečné a nepravidelné. Endemické chorobě tohoto století, opilství, podléhají též mistři. »Contubernium zasluhovalo by správnějšího názvu conbibernium«. Povolání do koleje, zkoušky, narozeniny. časté vyjížďky do vsí dávají samou příležitost k pití; mysli se roznecují, hovory oživují a nejsou to otázky vědecké, o nichž rokuje se tak živě. Z hádek docházívá ke rvačkám. Mistři jsou tak neopatrní, že neskrývají chyb svých v kolleji; konají úkol heilotů pro vzdělání žáků svých: tito z úcty jakési k tomu, čím sami stanou se později, podpírají je v chůzi vrátké a odnášejí je, nemohou-li udržeti se na nohou. Druhého dne duch je skalen, práce těžká. V zimě studující, často docela promrzlí, u dveří posluchárny čekají na professora, který nepřichází. Jsou to nováčkové nezkušení; po několika nedělích dovtípí se i přicházejí na fakultu jen ob čas. Mnohý učitel má dvě nebo tři přednášky za čtvrtletí, druzí vůbec žádnou. Nepřátelé university tvrdí, že ztrávil-li někdo dvě nebo tři leta v kollejích jejich, nestojí za nic. I nejlepší professoři neunikají nákaze. V poslední části života svého Bacháček počal se také opíjeti: z toho vznikaly veliké hádky se starým přítelem jeho Trojanem, jenž byl též oddán opilství: jednoho večera dostali se do sebe, a Trojan málem by byl oknem letěl; ubohý Bacháček pro tento kousek obeslán byl před radu akademickou, která vyžádala na něm slib, že neopije se aspoň po celý rok; mistr prosil jen snažně, aby mohl ve své síni vypiti sklenici vína s některým přítelem svým.

Anekdoty nejzajímavější nebývají nejpravdivější. Nelze vždy věřiti jim úplně; teprve když opravíme je, oslabíme a vysvětlíme, přibližují se jaksi ke skutečnosti. Opilství teprve před nedávnem stalo se známkou špatné společnosti, a Bacháček, jestliže rád pil sklenici vína, nebyl proto učitel méně svědomitý, učenec a paedagog osvícený a moudrý. Z jeho druhů mnozí chápali ho a podporovali. Nicméně při všech možných výminkách konečně nelze přece popříti prostřednost vyšších studií, a jest na jevě, že úpad university zajisté vlivem nejžalostnějším působí na mravní stav celého národa.

Je vždy na velikou škodu země, porušují-li se tyto ústavy vzdělání národního, jichž úkolem jest rozšiřovati a pěstovati krásu a pravdu. Cit literární v pravém slova smyslu se otupuje. Pokrok jazyka a plodnost spisovatelů do jisté míry zakrývají prázdnotu díla jejich, ale z dějin umění jasně poznáváme suchopar a neplodnost toho věku.

Poznáme-li poněkud důkladněji pány české XVI. století, kteří vedou stavy, řídí strany, v rukou svých soustřeďují moc a bohatství, shrnujíce v sobě největší měrou přednosti a slabosti vlasti a doby své, shledáme, že lze je rozděliti na dvě veliké skupiny, na věřící a na umělce. Renaissance a reformace jsou oba poly tohoto století a jako ve všem světě tak i v Čechách všickni lidé vzdělaní kolísají mezi těmito oběma přítažlivými ohnisky; jen že u pánů českých tyto ušlechtilé vášně náboženské i umělecké zdají se jaksi změkčilé, nejsou ani dosti smělé ani dost opravdové jako jinde.

Kdežto fanatikové mezi nimi splétají s vírou svou příliš mnoho výpočtu nebo jistou pokleslou únavu, umělci jsou jen zvědavci. Vejděte do sněmu v den, kdy předsedá Budovec, a řeknete že ocitl jste se v parlamentu anglickém v předvečer bouře puritanské: týž jazyk biblický, táž směs politiky a náboženství, tytéž žaloby proti moci panovnické ohrožující víru, ústavu ano i čest země: však podoba jest jen zdánlivá, slova nemají téhož smyslu, duše týchž potřeb. — Na zámku svém pan Vilém z Rosenberka podobá se knížatům italským za doby renaissanční; všickni letopisci užívají toho přirovnání, jež lichotí mu — zajisté proto, že není pravdivé. Tito dilettanti jsou jen povrchně vzdělaní; nevědouce o pravém požitku esthetickém, podporují umělce, zřizují nádherné paláce, umělecká díla kupí v palácích svých, zámky jejich obklopeny jsou čarokrásnými zahradami; nové druhy rostlin nebo zvířat ozdobují sady jejich: pávi, koroptve, tulipány, jež Busbek přinesl z Cařihradu; slavností velkolepě pořá-

daných jest veliký počet. — Ale celkem to vše jest jen nádhera, a nikoliv umění a často dětská chlubivost spíše, než nádhera. Většina těchto pánů holduje modě, vkus jejich není ani jemný ani jistý.

S tohoto hlediska, jako s tolika jiných, Rudolf shrnuje v sobě dosti věrně obecnou povahu vrstevníků svých. Jako ctižádostivé snahy jeho jsou bez stálosti, horlivost bez ráznosti a nesnášelivost bez víry, právě tak vášnivě lne ku věcem uměleckým, ač nerozumí jim. Obraznost ovládá ho; malířství, sochařství, mosaika, zlatnictví, alchymie, astrologie, zkrátka všecky formy činnosti duševní baví ho velice. Jednatelé jeho jezdí po světě, aby opatřili mu vzácné předměty. Po smrti jeho jesuita Julius Cesar Boulenger, znamenitý archaeolog — zemřelý v Cahorsu roku 1628 — páčí na 17 milionů cenu perel, drahokamů, zlatých a stříbrných předmětů sbírky jeho: přidejme k tomu cenu obrazů, soch atd., summy vydané na sebrání všech pokladů těchto, škody, podvody, mrhačství! Celková summa, kterou císař obětoval na zřízení tohoto musea převyšuje zajisté několik desítek milionů.[1] S částí těchto peněz Turci mohli býti vypuzeni z Uher, odboji Matiášovu zabráněno, a celé dějiny věku toho by byly jiné. Marnotratnost tato jest jen podivínství sběratele tretek. Rudolf nezakládá museum, ale cafarnaum. Vedle mistrovských děl uměleckých podivujeme se tu knížecí čepici Přemyslově, jeho střevícům, dvěma hřebíkům z archy Noemovy a čelisti sireny z moře aegejského.[2] Není tu ani pořádku ani výběru; nejrůznější díla nakupena jsou na zdař bůh. Do sbírky lze se dostati jen zvláštní přízní nebo téměř úskokem. Jaký prospěch za takových okolností umění národní může míti ze všech vzorů těchto?

V žádné době nebylo tak prostřední a tak málo původní. Není ani jednoho malíře nebo sochaře, jehož jméno by zasluhovalo zmínky: sotva několik miniaturistův. Umělci nerozumějí ani ceně starých prací.

[1] Skoro všecky sbírky evropské obohatily se některými kusy musea Rudolfova. Taková byla pověst jeho, že touha zmocniti se ho přiměla Švédy, aby v době, kdy jednáno o mír Vestfalský, udeřili nenadále na Prahu, do Švéd odvezli velkolepé bohatství Hradčan. Několikrát museum toto bylo vyloupeno, poslední zbytky jeho zmizely, když Josef II. chtěl starý hrad královský proměniti v dělostřelecké kasárny. Nalezené trosky prodány byly dražbou, a pověstným stal se prodej, kdy Leda Titianova prodána pod názvem nahé ženy štípnuté zlou husou; skomolená socha Skopasova vyceněna za padesát krejcarů.

[2] Svátek, Die Rudolphinische Kunstkammer in Prag v díle Culturhistorische Bilder aus Böhmen str. 287.

Pod záminkou obnovy zohavují se znamenité obrazy doby Karlovy na Karlšteině. Stavitelství, tak stkvělé za doby předešlé, spojuje v bizarních a hrubých výtvorech svých ozdoby renaissanční s velikými massami gothickými. Hudba, proslulé to umění lidové, které téměř je duší národa, zapomíná starých tradicí svých a hledá vzorů svých v cizině.

Počet škol, pokrok kněhtiskařství a rozšíření nauk humanistických, zdá se, nepůsobily více na vědecké vzdělání nežli volání cizích umělců nebo zřizování museí pro pokrok vkusu. Nikdy pojetí světa a života nebylo dětinštější, pověra obecnější »Sotva že se dítě narodí,« vypravuje Zámrzký, »již mnohé matky a zrádné proklaté baby ďáblům žehnáním, hádáním, čary a pověrami, vosku, olova litím, slov nad nimi breptáním, jinými kouzly obětují, samým ďáblem vymyšlené poboňky pod hlavičky a jich mladistvá tílka podstrkují, žehnají, křižují, natahují pysky nad nimi, vyzdvihují«. — Marné vymítání ďáblů! Toto dítě, jež chtí vyrvati ďáblu, po všecken život svůj bude trápeno a ovládáno od něho. Zda mravokárci, zavrhující tyto obyčeje, bývají prosti této hrůzy? Zámrzký plně kněžský úkol svůj, ostře kárá takové bezbožnosti, ale sám rád věří příběhům nejfantastičtějším, a jak málo duchů prozíravých opravdu zprošťuje se podivínských báchor. Sotva tři nebo čtyři spisovatelé pokládají alchymisty za podvodníky a nevěří v moc čarodějů. Ve všech letopisech zaznamenávají se pečlivě znamení a zázraky. S nadpřirozenými věcmi, s pomocí ovšem ďáblovou, zanášejí se věštci, planetáři, čarodějníci, kouzelníci, losníci, zaklínači, hadači a černokněžníci; vidouce dlouhou řadu podvodníků kořistících z lehkověrnosti lidské, myslili bychom, že jsme v starověkém Římě.[1] V celé Evropě ovšem duchové znepokojeni jsou jakýmsi podivínským pověrectvím: veliké objevy poskytli lidem látky k nejpodivnějším snům, a otřesení víry vydává ji nestřeženou všelikým podvodům; zdá se však, že v Čechách neduh jest obecnější. Astronomie jest oblíbena proto, že se jí připisuje tajná síla. Astrologie mate všecky hlavy. Blouzení věřících jeví se probuzením ideí chiliastických. Předtucha konečné katastrofy ovládá mysli a udržuje je v neustálé hrůze: svět blíží se ku konci svému. Jan Kocín z Kocinétu »Abecedu pobožné manželky« vydal roku 1585 »těchto posledních zlých a rozpustilých časův«. V »Tituláři« roku 1567 Jan Jičínský projevuje tušení nejisté o trvání světa: »I bude k časům budoucím

[1] Jos. Jireček, Zprávy některé o mravech staročeských v Č. Čes. Mus. 1864 str. 29—31.

— ač však bude-li dlouho svět ještě státi — tato má práce a toto mé vlastních jmen sebrání nápomocné mnohým, kteříž by ještě po nás živí pozůstali a na věci za času našeho zběhlé i na lidi poptávati se chtěli«. Při každém kroku potkáváme se s touž myšlenkou o konci světa, jeho sklonu a posledních letech. Lid zpívá písně o tomto předmětě, a nejosvícenější duchové nemají více ani důvěry, ani méně pošetilého strachu. Veleslavín vydává svůj Kalendář historický léta posledního věku 1590, Budovec v Antialkoranu (1614) předpovídá, že přinese nastávající dvanáctá hodina nastávající soudy boží na Goga Magoga (Turka), potom pak začne nový věčný věk, pravá země zaslíbená, nový Jerusalem, stálý trůn Davidův, zlatý věk, potom bude jeden ovčinec a jeden pastýř. Množí se proroctví temná, o něco později vystupují proroci a prorokyně a nářky svými naplňují padesát let, která následují po porážce protestantismu českého. Vystěhovalci, vyrostlí v těchto úzkostech a neštěstím rozhořčení, často budou jimi oklamáni, ano sám Komenský.[1]

Vedle astrologie kvete též alchymie. Příkladem i tu předchází panovník. Vše přispívá k tomu, aby Rudolf stal se kořistí dobrodruhů: zvláštní duch, jejž zdědil po otci, potřeba peněz, nepoctivost služebníků chtějících odvrátiti pozornost jeho od věcí státních, neurčitá touha lidská po osvobození a zabrání přírody, jaká zbuzena byla prací tohoto století. Skoro po čtyřicet let Hradčany jsou Eldoradem všech kejklířů, kouzelníkův, alchymistů, čarodějů, vynálezců zázračných procezovadel, skladatelů pranostik: všickni prahli po kořisti, aniž ubohý král kdy prohlédl tyto podvody a šejdířství. Po všecken život svůj s důvěrou téměř tklivou snaží se objeviti perpetuum mobile, kámen mudrcův a elixir životní.« »Co zlata pohltily alchymistické kuchyně Rudolfovy,« volá Balbin, »nelze ani vypsati.« Čtenář učiní si jakousi představu o tom, pomyslí-li na náklonnost tohoto panovníka ku vědám a na štědrost jeho, na počet alchymistů jeho, jichž bylo do dvou set, a na práce jejich; neboť od počátku vlády své až do posledních let života svého císař nevzdal se alchymie a neupustil od naděje, že přece dovede zlato dělati. Ob čas vězením, vyhnanstvím neb i smrtí docházejí trestu někteří šejdíři, ale nešťastný osud tento neodstraší následovníků jejich. Nákazou zasaženi jsou i duchové

[1] O proroctvích těchto viz Zoubkovu rozpravu O Komenského polemikách v Čas. Čes. Mus 1885 str. 519—521.

nejosvícenější, lékař králův Thadeáš Hájek i hvězdář jeho Tycho de Brahe.

Na venkově od Viléma z Rosenberka a nejmocnějších pánův až do nejposlednějších tříd národa není nikoho, kdo by netěšil se tímto snem o náhlém bohatství a štěstí, které přírodě možná vyrvati obratným zaklínáním. Zatím mnozí přivádějí se na mizinu vychováváním zlatodějů svých. Na všech zámcích jsou laboratoře alchymistické. Angličan Kelley stojí pana Viléma z Rosenberka v době ne celých tří let 300.000 zl. Jan Zajíc z Hasenburka, potomek jedné z nejstarších a nejslavnějších rodin českých, zdědil majetek, jenž byl na několik milionů ceněn; jakožto velký podporovatel věd a umění dal stavěti nádherné zámky; knihovna jeho, jež stavěla se po bok Rosenberské a Lobkovické, také přivábila Švédy a byla odvezena za války třicetileté; více než knihy a stavby zničila jej alchymie. Po smrti své (1616) zanechal ohromné dluhy, synové jeho žili v nedostatku, a rod vymřel jimi. Alchymie stejně záhubna byla Bavorovi Rodovskému z Hustiřan, jenž zkoumání svá potom dále konal v laboratořích Hasenburských a Rosenberských: aspoň nebyla docela bez užitku, protože zůstavena nám od něho kniha o kuchařství, první v jazyku českém složená; nic více nezachovalo se z ohromné spousty nesčíslných rukopisů čarodějných.[1] Proč bychom dovolávali se více příkladů? Dlužno by bylo přiváděti všecku šlechtu, všecken národ. Sotva že tu a tam ozvou se dvě nebo tři protestace; nejznámější učinil Komenský ve svém Labyrintu světa: »Těch já tuto, kteří nadarmo pracují, dosti vidím; kteří by pak kamene dostávali, žádného nevidím. Zlato vidím, že tito vařic a život škvařic, oboje promarňují a proškvařují« (kap. XII.). Marné dovolávání se rozumu lidského, když utlumen jest vřavou množství.

Pře čarodějnické počínají, nejprve v městech německých nebo pohraničních, později téměř všudy. Některé úřady městské odpírají, nechtíce stíhati těchto domnělých vinníků: potom dosti rychle podává se zdravý rozum; poprav přibývá. V Chomútově hrůza je vše-

[1] Kuchařství, t. j. knížka o rozličných krmích, kterak se užitečně strojiti mají, jakožto zvěřina, ptáci, ryby a jiné mnohé krmě, v Praze 1591. — O astrologii a alchymii v Čechách viz tři články v Svátkových Obrazech z kulturních dějin českých I. 133, II. 35, 241 (1891); Palackého O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v XVI. století a Hanuše, Písemnictvo české hvězdoslovné 16. století v cís. knihovně Pražské, oboje v Čas. Čes. Mus. 1829 a 1862.

obecná, a v knihách městských neustále zapisují se nové pře. Roku 1579 čarodějnice jest upálena, druhá za živa pohřbena. Následujícího roku spozorováno, že výnos bání kamencových upadá: z toho povstalo veliké pohnutí, neboť byl to hlavní důchod obce; vězí v tom nějaké čáry; chopí se baby, mučí ji, chtějíce vynutiti na ní jména spoluvinníků jejích; umírá v mukách, a kat spálí mrtvolu její. V Kutné Hoře mladík sedmnáctiletý na mučidle přizná se, že krví zapsal se ďáblu: čert chrániti ho bude do šedesátého roku, potom si jej vezme. Žalostná smlouva, které ďábel nedostál: ubožák je sťat roku 1593. Co jiných nevinně zahynulo za utrpení nejhroznějšího! Čím dále ku konci tohoto století, tím více ještě obraz se zachmuřuje; rozum se zatemňuje, tupé a kruté pudy vítězí; dobrá vůle některých mužů nestačí, aby se vzepřeli proudu příliš mocnému.

Význačné svědectví o mravní anemii, jakou strádají Čechy, jeví se v tom, že hned po stkvělém vítězství národnosti slovanské v době, kdy prospíval jí běh obecný, události předchozí i zákony, tato v pokroku svém náhle se zastavuje, a Němci znovu nabývají ztraceného území. Roku 1526 Čechové domnívají se ovládati situaci tak, že nepozvedá se téměř žádné námitky proti přijetí dynastie německé. Neopatrnost jejich dochází brzo trestu. Volba Ferdinanda I. znamená vrchol panství slovanského v zemi: od té doby Němci z obrany přecházejí na útok, z prvu sice bázlivě, brzo však směle a drze. Nejprve domáhají se snášelivosti, pak rovnosti, ano nadvlády, konečně nechtí ani dovoliti, aby v Čechách mluvilo se česky. Postup jejich trvá takto až do Josefa II., jehož násilnými kroky vzbuzuje se nová reakce a počíná znovuzrození české.

Nástroji germanisace jsou na předním místě králové. Ferdinand I. nikdy nenaučil se dokonale jazyku českému. Maximilian rozumí sic a mluví jím, ale dosti špatně a jen nerad; kdo chce se jemu zalíbiti, hovoří s ním německy. Rudolf sotva zná česky. Mládí své trávil ve Španělích. Když vrátí se za osm let z ciziny, zapomněl jazyk národa, kterému má vládnouti a přese všecka občasná a jemná naléhání sněmu nenamáhá se příliš, aby se mu opět naučil. Při korunování musí se mu slovo od slova překládati řeč, kterou ho oslovil pan Vilém z Rosenberka, král odpovídá mu německy a pan z Pernšteina překládá odpověď jeho do češtiny. Na dvoře jeho mluví se toliko německy neb italsky. Roku 1584, když stavové pod obojí žádali ho, aby vrátil jim osazování konsistoře, všecko jednání vedlo se jazykem německým; r. 1607 sněm ustanovuje hraběte Jáchyma On-

dřeje Šlika, aby přednesl žádosti jeho císaři, poněvadž zná dobře německy. Dvorské úřady rozděleny jsou mezi Němce, Vlachy a Španěly. Ze čtyř komorníků, kteří jsou pravými ministry, jediný jest Čech. Lékaři, kaplani, antikváři, kuchaři, bradýři, všecka ta ohromná čeleď dvorská najímá se z ciziny, pohrdá jazykem českým a posměch tropí si z národa, jejž vykořisťuje.[1]

Čeština je sice stále úředním jazykem zemským, ale ve věcech veřejných užívá se hlavně němčiny. Nejvyšší úředníci císařští jsou skoro výhradně Němci, komora dvorská, komora válečná, apelační soud vyřizují věci jazykem německým a čím hojnější jsou styky Čech s druhými zeměmi mocnářství a čím více rozšiřuje se pravomoc ústřední správy, tím víc rozmáhá se obor jazyka německého. — Není zjevného nebezpečenství, jmenovitě žádného úmyslu nebo výslovného záměru odstraniti jazyk slovanský; plány germanisační vznikají teprve v XVIII. století. Ale zdlouhavé a nenáhlé vsákání sousedního jazyka, moc úředníků cizích nad národem, plíživé vtírání se jazyka německého do života soukromého a do věcí veřejných, jest právě tím snad nebezpečnější. Zdá se, jako by obrana byla odzbrojena silou přirozenou, proti níž nikdo neodváží se povstati, i nedostatkem všelikého násilí a všelikého systemu

Nesprávné bylo by tvrzení, že usnulo všecko vlastenectví: za poklesslosti mravní a ochablosti duševní láska k vlasti jest nejupřímnějším citem ovládajícím stavy české. Ale osudným zákonem nejšlechetnější city oslabeny jsou v srdcích změkčilých. U mnohých šlechticů českých vlastenectví přestává na úzkém sobectví kastovním; skoro všem nedostává se prozíravosti a jasnosti. Více jest citu nežli přesvědčení. Naproti přechvatům příliš křiklavým vzpírají se sice, potom však upokojeni jsouce výbuchem hněvu svého, zapomínají na nebezpečenství a v těchto přestávkách dlouhých a netečných cizinci znenáhla opět chápou se díla svého. Na Moravě hrabě František z Dietrichsteina, biskup Olomoucký, chce zasednouti na soudě zemském a hlasovati německy, ježto nezná jazyka českého[2] a městská rada Olo-

[1] Viz Svátkovu rozpravu Habsburkové a český jazyk v Osvětě 1886 str. 669. — Rybička (Ibidem str. 776.) dokázal, ke Rudolf měl jakousi povrchní znalost češtiny. I z toho vysvítá vážnost situace: Habsburkové měli nejasnou představu o řeči národa, jemuž vládli od století.

[2] Srovn. o úpadku jazyka českého na Moravě článek Šemberův: Jakou zkázu vzal jazyk český od časů kardinála z Dietrichšteina při manském soudě Kroměřížském v Čas. Mat. Mor. 1871.

moucká osměluje se psáti německy panu z Žerotína; v Praze administrator německým jazykem vysvěcuje na kněžství dva kandidaty a hrabě z Dohny chce na sněmě německy předčítati rozkaz císařský. Tím však poněkud ukvapili se, a smělým pokusům těmto dostalo se přísného pokárání. Dietrichstein nesmí zasednouti na soudě zemském, až naučí se jazyku českému (1600); Žerotín důrazně prohlašuje měšťanům olomouckým (1610), že opováží-li se mu psáti jinak než česky, nechť nepodiví se, jestliže nedostanou od něho odpovědi. »V této zemi jazyk svůj obzvláštní a zvláštní máme, za který se Vám styděti nic není potřebí: nébrž styděti bychom se slušně za to musili, kdybychme se toho dopustili, aby týž jazyk náš přirozený, tak vzácný, starožitný a rozšířený měl od cizího vytisknut býti«. Rektor universitní přísně kárá chování administratora utraquistického (1609) a odpor stavů (1611) přerušuje řeč posla císařova: nechť německy mluví se v Němcích; zde jsme v Čechách, mluvme česky! — Nicméně vážným je případem, že dějí se podobné pokusy, tím spíše, že utuchuje brzo hněv jimi vzbuzený. Koho stavové volí na místo Ferdinanda II., jehož sesadili s trůnu? — Kurfiřta německého, a na sněmu, který svolán byl po nastoupení Fridricha V., stavové po písni české jali se zpívati německou.

Nepokoj jejich stiší se brzo, poněvadž myslí, že dosti jsou chráněni zákony, které každým novým zákonníkem vytýkají se určitěji: »Přede všemi soudy v království Českém pořádnými«, čteme v Městských právech Koldínových, »když by jeden druhého z čehož pak koli viniti chtěl, má a povinen bude původ svou žalobu v jazyku českém na obeslaného aneb obviněného činiti. Obviněný pak též českým jazykem má jemu odpovídati«.[1] Sbírka Koldínova znenáhla přijata jest od jednotlivých měst: sněmy roku 1609 a 1610 zakazují právo magdeburské, a města Louny a Litoměřice po dlouhém odporu slibují, že za pravidlo přijmou právo pražské.[2]

Tím vším do jakési míry omluví se klid stavův, ale neospravedlňuje se úplně. Vlastenectví v moderní a zušlechtěné formě své jen velmi z daleka podobá se vlastenectví starověkých republik, nepředpokládá sice žádné nenávisti k okolním národům a neodporuje v ničem citu vzájemnosti sbližující všecky národy; naopak jest podmínkou huma-

[1] Jirečkův Codex juris bohemici IV. č. 3. oddělení II. str. 43.

[2] O této důležité stránce viz spis Hanelův O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě. Praha 1874, str. 80—82.

nismu, protože umožňuje každému národu, vyvinouti se úplně a v plném vývoji schopností svých pracovati ke všeobecnému pokroku. Nelze však popříti, že v sobě zahrnuje velmi živý cit svéráznosti národní a, ne-li nedůvěru, aspoň stálé úsilí zachovati naproti nim postavení význačné. Jako život jednotlivce tak i život národa je stálou reakcí proti silám vnějším, a nejmenší porušení velmi brzo přivádí smrt. Nad to, jestliže národ málo četný jest ve styku s kmenem mnohem nebezpečnějším a od přírody výbojným, bdělost neustálá zajisté jest nevyhnutelna. Tudíž jednak okolnosti a jistá souběžnost událostí historických, jež od roku 1526 rozvíjely se po obou stranách hor Krušných, jednak pak sama povaha kmene slovanského nepřející dlouhému hněvu a podávající se vlivu cizímu, třeba neoslabovaly vlastenectví Čechů, vnukaly jim tehdáž důvěru a netečnost zvlášť nebezpečnou. Záští, rozpoutané vpády německými, utišilo se, jakmile pokládalo se za upokojené. Styky obou národů sousedních staly se velmi důvěrnými. Protestanté studují na universitách německých, z Němec přivolávají své školmistry a kazatele; jesuité z veliké části přicházejí z Němec a do svých kollejí vábí žáky německé. Velmi časté jsou sňatky smíšené, a protože Němci buď z pýchy nebo z lenosti neučí se jazyku českému, každým manželstvím takovým oslabuje se život národní.[1]

Žerotín bez váhání zamýšlí oženiti se s Němkyní, v skutečnosti cítí se méně vzdálen od protestantské Němkyně nežli od katolické Češky. Králové přijímají cizí šlechtice, dávají jim statky a volí je k nejvyšším úřadům. Znamením doby jest, že hlavní původce odboje roku 1618 sotva zná jazyk český.

Při pomezí zemském hranice jazyka slovanského ustupuje: v krajině pod Krušnými horami báně vábí k sobě hojně horníků cizích. V městech, kde převaha živlu českého není dávná, vítězství jeho není na příště jisté. »Většina Němců«, píše Stránský, »ode vždy byla zvyklá životu kočovnému. Opouštějí lehce zemi svou a jako za časů dávných i nyní přicházejí, aby usadili se mezi námi. A jistě na velkou škodu našeho jazyka, neboť ačkoli rádi zůstávají u nás, přece za zbytečné pokládají naučiti se jazyku našemu.« V Mostě

[1] Všeobecně jest známo, s jakou neuvěřitelnou lehkostí Slované učí se cizím jazykům; však v zápase národností vítězství je tím bezpečnější, čím více pamět odpírá druhému jazyku. Rumuni velice nesnadno se učí jazyku slovanskému: proto postačí, aby přišlo několik rodin rumunských na příklad do vsi srbské, a za půl století celá ves se porumunští.

přestalo se užívati jazyka českého, což vysvětlí se častými sňatky dcerek domácích s Míšňany, jakož i »nedbalosti vlády, která nehledíc ku právu a zákonu nestará se nijak ani o ochranu ani o zdokonalení našeho jazyka«. Právě tak děje se v Ústí a v Chomútově. V Litoměřicích opatření zdají se znamenitě provedena, aby živlu slovanskému na vždy pojištěno bylo panství: již roku 1514 purkmistr, konšelé a měšťané ustanovili se, že nepřijmou žádného Němce — neboť tito přistěhovalci nejen nejsou užitečni, ale působí i nesnáze a roztržky. — Několikrát tyto nálezy se obnovují, ač opravdu zdají se zbytečnými; všecko obyvatelstvo jest české a noví příchozí rychle se připodobují; v XVI. století všecky listiny městské sepsány jsou česky a to jazykem výtečným. A tu náhle za posledních let XVI. století a za prvních let následujícího stává se hluboká proměna: Němců přibývá, nejprve v předměstích; mají svůj chrám, již nemísí se s ostatními obyvateli a třeba jest zákazu, aby nenazývali se obcí německou. — V samém středu země jazyk český jest ohrožen: obchod skoro všecken jest v rukou cizinců; přese všecky zápovědi Němci usazují se v Praze, zřizují školy a chrámy, mají dva kazatele, sdružují se ve společnost nebezpečnou a smělou. Slované neostýchají se přáteliti se s nimi proti vlasti své, přijímají zvyky a jména cizinců, posílají děti své do škol jejich, zapomínajíce je učiti jazyku českému.[1] Zpozdilá mládež tváří se, jakoby mluvila jen německy, nechce odpovídati česky, zakládá společnosti, ve kterých zakázáno jest promluviti slůvko české, v hospodách a při tanci německy dotazuje se přítomných.[2] Školy zaplaveny jsou učiteli německými; páni osazují fary Němci, kteří svým jazykem káží věřícím, neznajícím než česky. V městech podkomoří osazuje rady těmito cizinci, nástroji to poslušnými a ochotnými.

»Jest zde ještě mnoho lidí starých,« píše vyslanec falckraběte Neuburského, »kteří se jináče než česky neučili a Německa nevi-

[1] »V Čechách mnohem jsou pyšnější zemané nežli páni, k rozmlouvání nesnadno povolí, a ne ledajaks k němu přijíti dopustí, a to proto, že více německých nežli slovanských obyčejů se přidržují, a také nemnoho se pravých Čechů nachází, poněvadž nebo Čech Němkyni sobě vezme nebo Češka Němce«. Svědectví Bartoloměje Paprockého z Hlohol (1544—1614) uvedené od Šolce v díle Národnost a její význam v životě veřejném, Praha 1881, str. 259.

[1] Viz list Jeremiaše Pastoria, tajemníka falckraběte Neuburského vévody Volfganga Viléma, jejž Svátek uvádí v »O světě« roku 1886 str. 679.

děli«. — Sněm konečně pohnul se a chtěje konec učiniti těmto přehmatům, usnesl se o zákoně roku 1615.

Mnozí nynější obyvatelé království tohoto, přiznávají se stavové, zasluhují pokárání, že do vlasti své uvádějí všeliké cizí jazyky a národy. Takto víc a více do země přibývá cizinců, kteří se tady usazují, své živnosti a obchody vedou, velkých statků docházejí, na úřady rozličné, obzvláště v městech a městečkách do rady dosazováni bývají, ač neumějí ani tří slov českých, stranám věci své česky přednášejícím nerozumějí a práva tohoto království povědomi nejsou. Na příště uloženo jest, »aby všickni ti, kteří z cizích zemí posavad do království českého buď za obyvatele do země nebo do měst za měšťany přijati jsou, děti své ihned z mladosti jazyku českému povinni byli dáti učiti, tak aby jsouce v Čechách usedlí a zrostlí, toho skutkem dokazovali, že Čechové jsou, poněvadž jeden národ od druhého ničím tak jako jazykem rozeznán býti nemůže. A aby děti cizozemců také v nově posavad do země přijatých větší příčinu k učení se jazyku českému měli: protož aby dědicové obojího pohlaví vyšších i nižších stavův, kteříž by jazykem českým dobře mluviti uměli, po smrti rodičů svých napřed před jinými v statcích pozemských dvojnásobně dědili, a tak jim raději statkové pozemští zůstávali; jiní pak, kteří by česky neuměli, aby na penězích neb jináč díly své přijíti a na tom přestati povinni byli. Na potomní však a budoucí časy od zavření tohoto generalního sněmu, aby žádný cizozemec, kterýž by jazyka českého neuměl a potřeby své v něm srozumitelně přednésti nemohl, do země za obyvatele ani do měst za měštěnína žádným způsobem přijímán nebyl, nýbrž aby každý ten, kdož by žádati chtěl toho, aby do království přijat byl, nejprve se jazyku českému naučiti povinen byl, a když by se naučil, tu teprv aby mu se toho dostati mohlo a prvé nic; však s tou při tom znamenitou výminkou: aby žádný takový v nově do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady zemské neb městské i jiné, ani také do žádných soudů dosazován nebyl . . . . Tolikéž v těch farách, kostelích neb školách, v kterýchž jest před lety desíti slovo boží jazykem českým kázáno bývalo a dítky témuž jazyku českému se vyučovaly, aby to nyní ještě i budoucně v tom předešlém dobrém způsobu zůstávalo . . . . A jestliže by kde od těch nahoře jmenovaných desíti let tak v nově na takové fary neb školy Němci dosazeni byli a cizím jazykem kázali, tehdy aby všickni do nejprv příštího sv. Jiří odtud vybyti a na místo takových kněží, kde

pod jednou, tu od arcibiskupa, a kde pod obojí, tu od administratora, i také správcové školní Čechové dosazeni byli . . . A jakož jistá zpráva se činí, že by některé osoby z stavů i také lidu obecného mezi sebou se zavázaly, aby při shledání jich společném žádný jazykem českým nemluvívaly, což na velké zlehčení jazyka českého se vztahuje; protož jsou se stavové s císařem o to snesli tak: kdož by koliv ten byl a jsa obyvatel království Českého jazykem českým, uměje jej, mluviti nechtěl a jiné též od mluvení českého odvozoval, aby v zemi trpín nebyl, nýbrž v půl létě pořád zběhlém ven z země se vystěhovati povinen byl... A naposledy poněvadž se ještě to vyhledalo, že v některých místech v království Českém, zvláště v městech Pražských, německého národu lidé obcí německou se jmenují, ježto v témž království o žádné jiné obci mimo obec českou se neví . . . protož na tom jsou se všickni tři stavové snesli, aby toho na budoucí časy nikoli nebývalo, a nějaká obec nová v království tomto zvláštní německou se nejmenovala pod pokutou výš položenou.«

Téměř tři staletí uplynula od přijetí tohoto zákona, a Němci podnes s rozhořčením bouří se proti nesnášelivosti oněch Čechů, kteří chtěli, aby šetřeno bylo jejich jazyka a žádali některých záruk od lidí, kteří žádali za pohostinství jejich.[1] Zákon roku 1615 v době, kdy o něm stalo se usnesení, nezpůsobil žádného vzruchu, Matiáš schválil jej bez váhání, a Němci nepokládali se za ohrožené. Poslední články čelily toliko proti některým zlořádům osamělým a tak obtížným, že nikdo nedivil se snaze, aby jim učiněna byla přítrž. Články o přijetí cizinců za obyvatele království Českého nebo za měšťana vztahují se jen k novým příchozím a nikoli k Němcům poddaným koruně. Pomyslíme-li však, že sněmů zemských účastnívalo

[1] Abychom osvětlili hledisko Němců, uveďme slova Schlesingerových dějin českých, díla jinak důkladného a velmi zajímavého: »Matiáš . . . poslušným jsa sluhou stavů, musil potvrditi zákon, který v bezpříkladné nesnášelivosti měl s ukrutností opravdu drakonickou vyhladiti poslední zvuk německý, který v zemi se udržel . . . Tato ustanovení nepotřebují podrobnějšího výkladu, nařizují pouze a prostě vyhubení všeho živlu německého z kořene. Doufalo se, že jednou pro vždy zastavena bude immigrace cizí, a v zemi samé nenáviděný jazyk byl zakázán pod tresty nejpřísnějšími nejen v kostele a ve škole, ale i v rodině.« — V skutečnosti není ani slova o tom v zákoně, ani v rozboru jeho, podaném od Schlesingera. Trest vyhnanství stíhá ne Němce, ale domorodce, kteříž umějíce česky, nechtí užívati mateřského jazyka svého. Němci nemohou odpustiti Slovanům, že nechtí oceniti dle zásluhy čest, býti příslušníky Germanie; jako dnes, ani tenkrát nelze Čechy viniti z nesnášelivosti, ale z laskavosti a slabosti. Maďaři k spojencům svým, Němcům, nechovají se s podobnou šetrností.

se jen asi sto stavů a že v městech měšťanství bylo výsadou jednoho až dvou set obyvatelů, zda nebylo přirozeno, že stavové pokusili se o ochranu svou proti vtírání se cizinců: jinak by bylo postačilo jediného hromadného povýšení, aby přesunuta byla většina v městech i ve sněmu, a v skutečnosti zákon roku 1615 vzbuzen byl spíše výlučností kasty vládnoucí, která nechtěla se děliti s nikým o výsady a vliv, nežli oprávněným nepokojem ohroženého vlastenectví.

Proto jako dříve, tak ani po zákonu roku 1615 nepřestaly pokroky Němců. Praví-li Tomek, že za XVI. století v Čechách není otázky národní, má pravdu potud, že ohromná většina obyvatelstva slovanského netuší nebezpečenství nastávajícího. Jen několik mužů prozíravějších nebo bázlivějších ozývá se hlasem varovným. Péče spisovatelů o jazyk český a úsilí o zdokonalení jeho zjevují tajnou předtuchu nepokojné nedůvěry; v nadšení jejich jest trochu oné lásky zoufalé, jakou budí v srdcích našich nebezpečenství bytosti drahé. V staré literatuře české vyhledávají díla polemická, jimiž by zbudilo se nadšení národní; připomínají proudy krve dělící Němce od Slovanů. Pavel Ješín z Bezdězce vydává kroniku Dalimilovu, aby ukázal, že »předkové naši od začátku osazení se v zemi této nic po Bohu a duši milejšího nad vlast, svobodu a jazyk svůj jsou neměli; též že pro nic zmužileji a srdnatěji nikdy nebojovali, ani jakých větších úsilí pociťovali, jako pro zachování toho trého . . . Aniž jediný příklad najíti se moci bude, aby který národ skrze potlačení jazyka svého přirozeného rozšířen, zmocněn a vzácným učiněn býti měl . . . Dostiť jest již, až příliš jazyk náš slovanský zlehčen a potupen, kdyžto netoliko z celé země míšenské, brunšvické, lineburské a bremské etc., ale také od Labe z království Českého vycházejícího a do moře pod městem Hamburkem vpadajícího, ze všech těch zemí až k moři půlnočnímu jinak baltickému, dobře za sto mil se táhnoucích, jako jsou: Lužice, obojí brandenburské Marky, Sasy, Pomořany, Meklenburk, Lavenburk, Holštein a až právě do těch zátok království dennemarského, vyhlazen«.[1] Zda podobný osud stihne jej také v Čechách? — Druzí hledí vytrhnouti krále z vlivu německého, stkvělými barvami líčí štěstí kynoucí jim, kdyby stali se Slovany: cit národní povznáší se tu, překročuje hranice království a zachvacuje všecky národy téhož původu. Matouš Benešovský připisuje českou gramatiku svou císaři Rudolfovi (1577) hledí kořistiti z jeho snah polských, připomíná

[1] Kronika Dalimilova u vydání Hankově 1851 str. 246.

jednotu kmene slovanského a kouzlo, kterým řeč česká působí na všecky, kdo mluví podobným jazykem.[1]

Osamocený hlas některých prozíravých spisovatelů zaniká bez ozvěny. Nebezpečenství není patrné, množství nechce slyšeti o něm, uspává se v klamné bezpečnosti. Cizí slova vtírají se do jazyka: u nejlepších spisovatelův, u puristů, neustále narážíme na obraty nebo výrazy německé; Veleslavín oplývá jimi. »Naši předkové tolik podstoupili práce, aby zachovali neporušený jazyk náš a aby rozvili jej; naše doba zvrhlá usiluje naopak, aby zkazila jej a poskvrnila«. S jazykem děje se jako s národy: nenáhlým vsákáním připravuje se násilný vpád.

V Pamětech Dačického nepřestávají nářky nad lhostejností, s jakou Čechové přihlížejí k immigraci německé a nad zločinnou lhostejností jejich. Již roku 1546 píše: »Mnoho Němcův v Čechách na úřady vsazeno všudy; a ti přirozené Čechy, jak mohli, sužovali.« — Odtud stále ozývají se nářky jeho. Zmíniv se o zákonu r. 1615, dodává: »Ale to žádné platnosti neneslo: nebo věc již jest zastaralá, obmeškaná, nezhojitelná a nenapravitelná skrze vlastní nedbalost a nesvornost českou.« Opětuje to v jiném díle svém:[2]

»Není to v světě nic divného,
že vlast táhne k sobě svého;
Česká země hladovitého
živí, i nepřítele mnohého,
nemá odměny od žádného,
trpí od cizích mnoho zlého:
O Bože! Chraniž národu českého!
— — — — — — — —
Když pak z osudu božského
od národu slovanského
skrze Čecha osazena
ve všem dobrém rozmnožena,
tu hned národové jiní,
závistiví, nepřízniví,

[1] [*Srovnej str. 537.*]

[2] *V rukopisné sbírce řečené »Prostopravda«, památce, svědčící sic o rozpustilém duchu původce svého, ale věrně vyznačující dobu jeho. Některé skrovné výňatky skladby této, dýšící duchem Dalimilovým, uveřejnil Mikovec v Čas. Čes. Mus. 1854 368—371. Srovnej Rezkův úvod při vydání Pamětí Dačického str. LI—LII.*]

oč prve nikdy nestáli,
nestarali, nevzdělali,
zosobit usilovali
a do Čech se valně drali,
chtíce to Čechům vydříti,
z cizí práce rozkoš míti
a svou vůli provoditi,
o vše všudy připraviti.
A usilují posavád,
aby jen každý v Čechách vlád.
Čechové se jen dívají
a nic na vlast svou nedbají,
mnozí i napomáhají,
tak k záhubě pospíchají.«

Větším písmem píše v rukopise svém:

»Rovně jako housenka v zelí, had za ňadry, myš v stohu a v stodole, kozel v zahradě, tak Němec v české radě, loupí, bere, šidí, podvozuje a zjevně krade. Mnozí pak neupřímní Čechové učí se tomu od Němců, s nimi v tom spolek činí a tak sobě napomáhají a s nimi se spřízňují a cvikířují na svou vlastní lehkost a záhubu«, a v poznámce připisuje: »Do Čech ledajakýs poběhlý, nuzný cizozemec se dostane a přiběhna od polu nahý, ať má hned v Čechách úřad, plat, a ať vládne a rozkazuje a zbohatne. Medle, ví-li kdo Čecha, aby se mu toho v Němcích dostalo? O! již nebozí, bědní, nedbalí, ospalí, němí, hluší, slepí, svázaní, nesvorní Čechové, kde jsou vaši předkové, udatní, věrní, stálí, upřímní, horliví Čechové! Kteříž to, co páni předkové vaši udatností a krví svou vlastní dobyli, ničemně tratíte a zúmysla na své zlé opouštíte, se podvozovati dáte, ba i sami proti sobě, vlasti své, napomáháte, spřízňujete a zlehčujete![1]

Takové žaloby budily úsměch, neboť nehledíme-li k čistě německým krajům Chebskému a Loketskému, jež měly zvláštní správu, poměr Slovanů byl tehdáž jako deset proti jedné. Proto nikdo nemohl tvrditi, že hrozí nebezpečenství bezprostřední: zda nebylo zjevem neutěšeným, že za půl druha století po velkém odboji národ-

[1] Paměti Dačického I. str. 73, 75, 238; sv. II. str. 63, 64, 125, »Hora Kutná jest zajisté — všech zlodějů stanoviště, — nuzných Němcův útočiště, — kteříž berou, kradou čistě (II. str. 123). Na str. 125 zmiňuje se o smrti Václava Břežského z Ploskovic, jenž »jsa hojný v letech a starobylý Čech . . . nenáviděl Němců, jenž v Čechách vládli (II. str. 125) a j.

ním, když odtud moc náležela vždy Slovanům, možny byly podobné nářky, a jakého odsouzení zasluhuje vláda oligarchická, že připustila opět otázku, která měla býti na vždy odklizena.

* * *

S hlediska národního právě tak jako s hlediska politického a náboženského celkem mnoho času a úsilí bylo ztraceno v neplodném hmoždění, a tento úpadek, jehož každý neurčitě byl si vědom, zanechával duchy pokleslé a téměř vysílené. Století XVI. je rozhodnou dobou v dějinách nové doby: národové zaujímají postavení a organisují se pro nastávající zápasy: běda těm, kdo do boje přijdou špatně připravení a špatně vyzbrojení! I když připustíme, že byli jsme dojati přes příliš nepříjemnými stránkami situace a že dosti jasně nevylíčili jsme nadějné podněty a plodné zárodky, pomyslíme-li na historický vývoj Evropy za této doby, snadno přiznáme, že muži, řídící tehdáž Čechy nedostačovali úloze své: nedovedliť ani zaceliti rány minulosti ani připraviti budoucnost. Národ upadá, nekráčí-li s druhými na dráze téhož pokroku. Století XVI. jest dobou Mora, Camoena, Machiaveliho, Ariosta, Rabelaiea, Cervanta! Co bouřlivých ideí, co vzletu plodného, a vedle nich jak planými a prázdnými jeví se nám hádky utraquistů pokročilých s utraquisty pravověrnými a jak prostředními žáci Veleslavínovi i se svými periodami zaokrouhlenými! A totéž co o literatuře, platí též o náboženství a politice: věčné zkoušení, nekonečné pokračování a přece nevznikne žádné rozhodnutí, ba ani nevybavuje se jasně žádný program. Čím dále postupujeme, tím víc únava, omrzelost a nechuť zmocňuje se všech, srdce poklesají, duše se porušují. Některé doby bývají lepší než pověst jejich, a za nesouvislými zmatky jejich tají se síly neznámé; v Čechách za XVI. století na oko není zle: ústava jest svobodná, vášně méně prudké, jistá snášelivost zavládla v životě, školy jsou četné, záliba k vědám se zmáhá, jazyk zkvétá. — Ale budova je rozpukána. Při nejmenším otřesu se zřítí a troskami svými pohřbí všecky, kdo neopatrně nepozorovali trhlin jejích. Tradice, tvořící sílu národa a spojující různé strany jeho, jsou zde tolikou příčinou roztržek; zřízení nejen nezabezpečují pravidelný běh věcí, ale překážejí všeliké činnosti vlády a zaviňují spor. Z národa zbýva jen kasta, z náboženství jen formule, z písemnictví jen jazyk.

Zkušení politikové a vlastenci neklamali se v té věci. Ve chvíli, kdy zahájeno bylo nepřátelství, muži nejprozíravější a nejmoudřejší se zastavují, hlas vnitřní varuje jich, že okamžik jest nevhodný ku přijetí boje. Jedním z důvodů zvláštní mírnosti Žerotínovy, jest přesvědčení, že vítězství dostane se protivníkům jeho. Výstřední rozhodnutí nemohou vésti k ničemu dobrému, píše Žerotín k jednomu z přátel svých »protože národ je lehkomyslný a nestálý, náčelníci zištní a nenávistí rozdvojení, země opuštěná neb ochuzená dlouhou válkou, a proto výsledek musí býti smutný«.

Na neštěstí, ač bylo pravdě velice podobno, že roztržka bude míti »smutný výsledek«, neviděli. jak by se jí vyhnuli. Nejen páni nedovedli mírniti se a dlouho uvažovati, čímž by zabezpečili se proti politice krkolomné, prospěchy jednotlivých stran odporovaly sobě příliš, aby narovnání bylo možné, a situace byla příliš nestálá, aby se udržela na dlouho. Síly moci královské byly takové, že musila usilovati o konečné založení panství svého, a šlechta byla tak mocná, že nevyhnutelně snažila se o zabezpečení moci své na zříceninách státu. Protestanté byli příliš četní, aby spokojili se neúplnou a ledabylou snášelivostí, a katolíci zase příliš horliví, aby smlouvali se s bezbožností. Ostatně vášně národní byly rozníceny všeobecnou atmosférou Evropy, mračna, shánějící se se všech stran obzoru, kupila se nad državou Habsburkův, a tu právě měla vypuknouti bouře. Národu českému, jakožto nejzkušenějšímu bojovníku za svobodu náboženskou dostávalo se nebezpečné cti, aby dal znamení k rozhodnému boji, jímž svět měl se otřásti až do základů svých, a z něhož vyšla společnost novodobá.

KNIHA PÁTÁ.

POVSTÁNÍ.

HLAVA PRVNÍ.

MAJESTAT CÍSAŘE RUDOLFA II.

Politická situace evropská na počátku XVII. století. — Katolíci a protestanté; Králové a stavové. Zápas nastávající: vzájemné síly obou stran; příčiny slabosti. — Habsburkové a Jindřich IV. — Rudolf, styky jeho se Španělskem. — Tragoedie rakouská; oba bratří. — Povstání Uher a Rakous proti Rudolfovi. — Žerotín; odpadnutí Moravy. — Věrnost Čechů; sněm roku 1609. — Stavové roku 1609. — Majestat. — Václav Budovec z Budova.

Kolem roku 1623 exulant, vypuzený z Čech vítězstvím katolicismu, jal se psáti o dějinách katastrofy, která snesla se nad vlastí jeho; ale ve čtyřech foliantech věnovaných prvním dvaceti třem letům XVII. století nemluví jen o koruně svatováclavské, nýbrž i o Francii, Anglii a Holandsku. Vrstevníci takto pochopili velmi jasně, jakým těsným poutem souvisely události tehdejší v různých stranách Evropy, a jestliže počátkem roku 1608 Čechy vystupují v popředí ve vypravování Pavla Skály ze Zhoře, příčinou toho jest, že tehdáž na příbězích pražských a vídeňských záleželo po nejvíce vítězství reakce nebo protestantismu v celé Evropě právě tak, jako se zdálo, že úplným vítězstvím katolicismu v Rakousku Habsburkové zbudují zároveň monarchii universalní.

Podivuhodná to spletitost okolností: Hus stává se spojencem Bourbonů proti Rakousku; svoboda kalichu mění se v otázku vše-

obecné politiky; povstání počaté proto, že protestantům odpírá se právo stavěti sobě chrámy, vede k úmluvám Vestfalským, v nichž ústupkům territorialním dostalo se tolik místa a ustanovením konfessionalním tak po skrovnu. — A přece revoluce neodchýlila se tolik od původu svého, jak zdá se na první pohled: jako na počátku, tak i na konci stojí proti sobě dvojí názor světa; naproti mocnostem představujícím středověk a naproti shromáždění křesťanstva pod touž vírou a společnou autoritou, povstalci hájí idee moderní, samostatnost myšlení a svobodu národností. Porážka Habsburků jest celkem posledním aktem rozkladu svaté říše římsko-německé, a tento byl nutným následkem odboje svědomí proti tradici a církvi.

Ohromný zmatek revindikací náboženských a politických, jejž tak rádi vytýkají dějepisci války třicetileté, překvapí jen toho, kdo nemá představu o vývoji světa. Krise mravní, jakkoli prudké, nepotlačují ani prospěchů ani nepřerušují tradice: mění jen fraseologii programů. Na příklad revoluce francouzská, jak dokázal světle Sorel, jsouc abstraktní ve své zásadě a kosmopolitická ve své činnosti, neučinila změny ani ve snahách ani ve zvláštních náklonnostech jednotlivých národů, jichž se dotkla; každý přijal ji dle vlastní povahy své. Podobně bylo s reformací, jak jsme již připomenuli. Ani stavové ani národové vystoupením Lutherovým nepřestali býti tím, čím byli dříve; chování jejich vůči němu řídilo se jich upomínkami a nadějemi, a jako dříve, tak i na dále byli potom vedeni jedněmi a puzeni druhými.

Stavové přistoupili k protestantismu, poněvadž v něm tušili prostředek rozšířiti privilegia svá, a lid následoval jich, protože svoboda svědomí právem zdála se mu zárukou osvobození národností.

Jestliže Habsburkové přese všeliké odchylné smýšlení některých členův, a zvláště Maximiliana II, zachovali věrnost církvi, příčinou toho bylo, že ctižádostivé snahy jejich vyžadovaly udržení katolicismu. Situace byly mocnější, nežli osobní choutky. Vedle otázky svědomí úvahy obecného řádu způsobily rozhodnutí Ferdinanda I. a nástupců jeho. Svrchovanost, jakou dědicové Karla Velikého osobovali si nad druhými panovníky, nebyla podstatně odůvodněna, jakmile moc papežská zanikala; k vládě nad Německem potřebovali přízně kurie; konečně působení jejich na venek bylo tím účinnější, čím vážnější byla moc jejich uvnitř, i nemohli neviděti, že reformace směřuje k rozmnožení práv stavovských na škodu jejich a k uvolnění svazků jednotlivých zemí, které spojili pod žezlem svým.

Zda při tom zápasící strany měly jasnou představu o cíli zvoleném a o důvodech volby své? — Nikterak.

Řevnivost politická zakryta jest tehdáž vášněmi fanatickými. Jako národové, tak i knížata podléhají vlivu přeměny církve a nového vedení, jenž jí vtisknut byl tovaryšstvem Ježíšovým. Ferdinand štyrský jest ozbrojený apoštol pravdy, a dobytí světa jest mu jen prostředkem, kterým by zničil blud a zakoupil své spasení. Ale nesvědomitostí jeho skutečnost věcí nemění se nijak, a politikové prozíraví neklamou se o tom. Tím vysvětlí se zájem, s jakým všickni, kdož obávají se založení monarchie universalní, pozorují obraty vnitřní politiky rakouské.

Jsme vždy více méně klamáni událostmi doby své: protože od doby tak dávné Rakousko neohrožuje více rovnováhu evropskou, zdají se nám přehnány obavy, které vzbuzovalo tehdáž. Co peněz, co vášně obětoval Filip II. a nač? Zdaž urval Francii Jindřichu IV., Anglii Alžbětě, Nizozemí Mlčelivému? Komu může zdařiti se to, čehož on nedovedl?

A přece situace byla vážná. Habsburkové rozlohou svých držav, počtem svých poddaných, svými tradicemi a spojenci měli v rukou svých prostředky veliké: zda nezdálo se několikrát za války třicetileté, že slabostí protivníků svých domohou se již cíle svého? K zastavení jich bylo potřebí zajisté Richelieua a Gustava Adolfa. Jejich věc byla totožná s vírou katolickou: vždyť na počátku XVII. století církev dobývala vítězství za vítězstvím. Úspěchy její zvláště v Rakousku byly tak rychlé, že zarážely téměř vrstevníky. Ještě několik let, a Habsburkové jsouce na příště neobmezenými pány v bezprostředních zemích svých, vší silou dolehnou na Německo a pokusí se znovu dobýti ho.

Tyto stkvělé vyhlídky byly náhle skaleny Jindřichem IV. Chopiv se vedení protestantismu, obezřelou a odvážnou politikou svou v zárodku zničil všeliké záměry o reakci katolickou a o panství universalní. Úspěchy Habsburků z veliké části způsobeny byly osamocením a malomyslností protivníků jich: Jindřich IV. sblíživ je, vrátil jim smělost a důvěru. Knížata italští a němečtí skupili se kolem něho, a po prvé od doby více než čtvrt století katolíci ocitli se na naproti rozhodnutí ráznému a jasnému. Jindřich IV. byl příliš prozíravý, aby unikla mu evropská důležitost zřejmého zápasu panovníka se stavy v bezprostředních državách Habsburků; velmi dobře byl zpraven o událostech zdejších a velmi pozorně sledoval příběhy dějin českých. Mimo všeliké osobní a přímé zakročení jeho stavové nerozhodní

a bázliví získáni byli jeho plány obmýšlenými, jeho spojenstvím a chováním, takže pojímali situaci méně pessimisticky a jali se kloniti k radám strany rozhodné.

Okolo téže doby zostřovala se vnitřní přeměna, kterou jsme již vytkli ve straně protestantské: vedení od lutheránů přecházelo ku kalvinistům nebo k sektám blízkým kalvinismu. Lutheranism znenáhla ustrnul v nepokojném pravověří, jehož prostřednosti a požadavky brzo unavila se srdce ušlechtilá a mysli povznešenější. Cestováním v obyčej vešlým a vychováním jemnějším vzbuzeny byly v duších potřeby nové, jichž kazatelé lutheránští neuspokojovali více, neb ani nechápali. Šlechta i panovníci poznavše duchovní správce vzdělanější, smělejší, věcí světských znalejší, odvraceli se od dřívějších vůdců svých. Kalvinism, jsa méně výlučný a přístupnější vlivům cizím, zároveň odpovídal lépe ideám kosmopolitickým, které rozšířeny byly humanismem, i potřebám politickým, které vyžadovaly jednotu protestantů proti nepříteli.

Tento vývoj byl nebezpečný pro stranu reformovanou; tvořilť hlubokou roztržku mezi vůdci a vojíny, kteří zachovavše věrnost starým kazatelům svým, od nich naučili se opovrhovati odpadlictvím knížat svých. Zatím bezprostředním výsledkem bylo, užijeme-li obratu moderního, že nejvyšší správa dána byla frakci radikalní. Kalvinism v reformaci představuje logiku, odvahu a do jisté míry dobrodružnost. Žáci Kalvínovi, jsouce smělejší ve svých úsudcích, nepřátelštější církvi římské — poněvadž byli si pravdy jistější a jí hlouběji proniknutí — též v životě skutečném byli méně ochotni k ústupkům. Snášelivost nestačila jim, zbožnost velela jim domáhati se panství. Protože hojně šlechticů bylo v řadách jejich, idee bojovné nebyly u nich vyváženy přirozenými obavami lidu, na nějž spadá vždy tíha války, a naděje jejich byly předrážděny styky velmi těsnými, jež udržovali s Evropou západní, zachvívající se ještě od posledních bojů. Kdežto lutherani čeští řídili se dále radami kurfiřta saského, jehož snahy umírněné byly známy, páni kalvinističtí smáli se »staré opici bezzubé« a klonili se ke kurfiřtu falckému, velmi podnikavému i velmi čilému.

Takto stalo se, že v prvních letech XVII. století strany protivné ovládány byly nesmiřlivci, kteří stejně přáli si roztržky, jedni proto, že svědomí zakazovalo jim snášeti déle pohoršeni způsobené svobodou náboženskou, druzí proto, že chvíle zdála se jim příhodnou,

aby zbavili se lichého postavení, do něhož byli vehnáni, a aby na pevných základech zřídili své panství politické a náboženské.

Oba voje však zjevně lišily se od sebe. V táboře katolickém vůdcové spíše byli unášeni houfy svými, než aby je vedli, i sledovali je jen z daleka: vojáci jejich snili jen o boji bezprostředním, spoléhajíce, že Bůh neopustí věci své: králové neměli tak na spěch, poněvadž víra jejich byla méně prostá a názory jejich méně obmezené. Naopak u protestantů jádro strany bylo by se raději odhodlalo ke všelikým útrapám, nežli aby odvážilo se dobrodružství.

Jestliže muži umírnění na obou stranách neměli dosti síly, aby zažehnali krisi, aspoň dovedli ji zdržeti po dlouhý čas. Každá strana ovládána byla jakýmsi temným tušením vážné chvíle, a každý ovšem vyhýbal se zodpovědnosti příliš těžké. Dějiny nové doby neznají téměř hroznější doby nad válku třicetiletou: bohatství nakupené ve střední Evropě po několik století poměrného míru bylo zničeno, vzdělanost poklesla náhle; zlo nebylo napraveno ještě ani za dvě století. Ač nikdo nepředvídal jasně zlo ve vší hrůze jeho, přece každý bál se vrhnouti se do tmy. Proto několikrát voje připravené, odváživše se častějších půtek, ustoupily zase do svých postavení — obecná srážka zahájena byla teprve po celé řadě zdánlivých útokův.

Ostatně tábory protivné — a třeba důrazně upozorniti na důležitou okolnost tu — skládaly se jen ze spojenců, kteří pohromadě udržováni byli společným záštím, ale kteří nevzdávali se ani svých vášní, ani svých snah zvláštních. Vnitřní řevnivost jejich propukala někdy s takou prudkostí, že zapomínali proto na spojenství své, a tyto hádky trvaly, i když bylo již zahájeno nepřátelství. Obě strany stejně podléhaly tomuto nedostatku. Jestliže řevnivost lutheranův a kalvinistů byla jednou z hlavních příčin úspěchů, jichž domohli se katolíci na počátku války třicetileté, katolíci předtím roztržkami svými přivedeni byli na pokraj záhuby.

Obě větve rodu Habsburského, ač celkem měly společné prospěchy, sledovaly politiku zvláštní a v důležitých věcech se lišící. Císařové, jsouce postavením svým přinuceni k opatrnému jednání, nejevili mnoho náklonnosti k fanatismu španělskému, a zuřivá nesnášelivost Filipa II. děsila a urážela větev rakouskou. Potomci Filipa Sličného a Johanny Šílené odlučovali se víc a více, vliv okolí vítězil nad vlivem společného původu, a přese všecku podobnost podmínek a víry, protivou povah a letor spojenství stávalo se velmi nejistým a součinnost velmi málo vroucí. Karel V. ne bez zármutku odhodlal

se ponechati bratru svému korunu císařskou, a nástupci jeho zdědili jeho lítost a hněv. Habsburkové rakouští opět majíce za to, že poškozeni byli při dělení dědictví Maximilana I., s nedůvěrou málo zakrytou sledovali pokroky moci španělské i báli se, aby restaurace katolická neprospěla výhradně bratrancům jejich. Ba i válečná horlivost papežů byla zdržována výpočty a nedůvěrou politickou! Jindřich IV. doufal získati je ke spolku proti Španělsku, a stolice papežská neodsuzovala vždy kardinála Richelieua, když stavěl se v čelo ligy protikatolické: sotva by byla příliš tvrdě kárala obmysly druhých panovníků katolických.

Rudolf ztrávil ve Španělích ona léta jinošství, kdy vytváří se a zoceluje povaha: jsa melancholický, nedůvěřivý, mlčelivý, mnohými rysy upomínal na bábu svou Johannu Šílenou a na bratrance svého Filipa II.; ani jeho nikdo neviděl usmáti se. Tato duševní podobnost a společná oddanost církvi katolické zdály se ohlašovati spolek důvěrnější a upřímnější s dvorem Madridským nežli za vlády předešlé. Však Rudolf sotva že stal se císařem, jevil tutéž žárlivou nedůtklivost, kterou Maximilian vzdalován byl od Filipa II., a jež nabyla brzo povahy chorobné, čím stala se urputnější a osudnější V dědičných zemích svých okázale jevil velikou horlivost pravověrnou, ano dostalo se mu i výstrah krále španělského, jenž vytýkal mu postupování příliš rychlé; ale jemu běželo hlavně o to, aby dokázal, že není pouhým nástrojem v rukou svého příbuzného. Politika jeho byla dosti nestálá, čímž chtěl dokázati, že jest osobní. Ve věci kurfiřství kolínského, která tak hluboce pohnula Německem, způsobila veliký nepokoj světa katolického a málem by byla zbudila válku, Římané nemohli se chlubiti horlivostí jeho; jedné chvíle zdálo se dokonce, že kloní se ke straně kandidata protestantského Gebhardta Truchsessa.[1] Don Juan d'Austria stěžoval si, že obdržel od něho list takový, že ani »z kanceláře prince Oranienského, ač je výborně zřízena, nebylo by vyšlo lepšího.«[2] Roku 1577 podzírali ho, že povzbuzoval bratra svého Matiáše, když nerozvážně

[1] Nezdar Truchsessův byl přede vším dílem Viléma bavorského, který při dvorech Pražském a Madridském nenalezl téměř žádné podpory a stěží jen získal dvůr Římský; vyslancové stěžují si, jak nesnadno jest »hnouti těmito tvrdými starci.« Viz Bezolda, kterýž uveřejnil velmi pozoruhodnou práci o politice Rudolfa II.: Kaiser Rudolf II. und die heilige Liga. Mnichov 1889 str. 14.

[2] Ibidem str. 6.

chtěl dobýti sobě panství v Nízozemí, a Filip II. hněval se proto po dlouhý čas.[1]

Ani s kurií styky císaře Rudolfa nebyly srdečnější: šetřil jí, poněvadž peněžitých pomocí jejích potřeboval nevyhnutelně, ale obával se zakročení jejího a jevil více nevole nežli nadšení, když mu ohlašován býval příchod nunciův. Za dlouhé vlády jeho situace ovšem změnila se několikrát, a četné pokusy staly se o sblížení jeho s Filipem II.; ale uvažujeme-li vůbec věci povšechně, shoda dvoru Pražského a Madridského byla vždy zdánlivá spíše, nežli skutečná. Král španělský stále nedůvěřoval Rudolfovi, jeho náhlému střídání horlivosti a vlažnosti, a zároveň tušil nejasně, že nebezpečenství, ve která se vrhá, jeho vlastním snahám ctižádostivým poskytnou nějaké příznivé vyhlídky. Císař opět domýšlel se těchto záměrův a znepokojen byl vlivem, jakýž osobovali si vyslancové Filipovi San Clemente nebo Zuñiga a vážností, jaké požívali u katolíkův. Ocitoval se takto v situaci velmi spletité a velmi nesnadné: vnitřní politikou svou odcizoval si protestanty, aniž odvažoval se proti nim opírati se o moci katolické; chování jeho měnilo se neustále: pro vychování své a vrozenou náklonnost nemohl odhodlati se k prostému provádění snášelivosti, a přece chvílemi zdálo se, že ochoten jest sblížiti se s evangelíky z nenávisti nebo ze strachu strany španělské. Takové kolísání v zemi, kde většina obyvatelstva byla kacířská, mařilo všeliký účinek nejráznějších opatření a stíháno bylo nenávistí.

Různé snahy zmítající duchem královým jevily se v rádcích, kteří dělili se nebo spíše svářili o vliv. Mezi fanatiky, jichž nejznámějšími typy jsou Zdeněk Popel z Lobkovic, Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu a mezi umírněnými, kteří kupili se kolem nejvyššího purkrabí pana Adama ze Šternberka, Rudolf k prvním chýlil se přesvědčením svým, k druhým pak povahou svou. Jsa spíše flegmatický a mírný nežli prudký, spíše bázlivý nežli horlivý a přede vším melancholický, nenáviděl sice protestantův, ale bál se zápletků, jež by způsobeny byly kroky radikalními. Jsa příliš nedbalý, aby opatřoval věci státní s onou stálou bdělostí, která jest vlastní podmínkou vlády, byl pravou kořistí všech, kdo číhali

[1] Srovn. Stieve, Die Verhandlungen über die Nachfolge K. Rudolf II. in den Jahren 1581-1602, Mnichov 1879, velmi důležité pro politiku německou. Viz též velikou sbírku, Briefe und Akten zur Gesch. des dreissigjährigen Krieges.

na jeho záchvaty lenivosti Vedle fanatiků byli v okolí jeho intrikáni, jimž restaurace katolická byla dobrým obchodem, a kteří vidouce v tom některý prospěch osobní, nedbali o to, přivedou-li zemi na pokraj propasti. Jedni byli při straně vyslance španělského, zaprodávajíce mu co možná nejdráže podezřelou oddanost svou; druzí naopak povzbuzovali nedůvěru císařovu proti Filipovi. Protože cíl byl jim dosti lhostejný, nejvhodnější opatření k domnělým záměrům jejich byla jim v podezřelá, jakmile navrhli je soupeřové jejich, a touto žárlivostí dvorskou vysvětlí se nejnáhlejší kolísání. Barvitius, Trautson, Rumpf, Lang, Liechtenštein, Berka, ve vší této havěti lačných dobrodruhů, právě v této kamarille jednotlivých lokajů, komorníků, tajemníků třeba hledati přední vinníky chyb panovníkových a původce katastrofy.

Z prvu zdržují vznět restaurace katolické. Kdyby nebylo vnitřních sporů jejich, možná, že reformace by byla potlačena bez boje, jak stalo se to na příklad v Štyrsku. Na Moravě, kde svoboda svědomí byla tak dávného původu, kacíři po dosti dlouhý čas téměř neodvažují se odporu, a kardinál František z Dietrichšteina, který záměry své uskutečňoval soustavně i směle, byl by snad církvi přinavrátil tuto zemi tak dávno odtrženou, kdyby záměry jeho nebyly neustále mařeny řevnivostí a nečinností okolí císařova. V tehdejší chvíli apathické resignace protestantů nelze pověděti, co by byla zmohla vytrvalá vůle. Ale nejpřísnější opatření, jakmile nebyla zachovávána a prováděna důsledně, rozhořčovala sice rozkolníky, ale neoslabovala jich a vedla jen k roznícení nenávisti a k opovržení mocí svrchovanou.

Tato nejistota a takové kolísání, tato malomoc byly ještě zjevnější a nepříjemnější ve věcech politických. Mocnářství bylo příliš rozsáhlé, prostředky spojovací zdlouhavé a nesnadné, poloha Prahy poněkud excentrická, dohled nad druhými zeměmi nevykonával se odtud lehce. Ve Vídni byla zřízena jakási druhá vláda pod náčelnictvím arciknížete, jemuž přidáni zástupci nejvyšších rad.[1] Takto většina věcí státních vymykala se králi, jenž neznal dobře událostí, a znenáhla zapomínáno na práva jeho. Protože bylo však nutno, aby dvoru byly podávány zprávy o událostech nejdůležitějších, nalehavé věci trpěly dlouhými odklady, a rozhodováno o nich nahodile ministry nedobře

[1] Fellner, Mittheilungen des Instituts für öster. Geschichtsforschung 1887 str. 296.

zpravenými. Často změnily se již okolnosti dříve, než rozkazy jejich došly. Zástupci moci ústřední nejsouce ani ostříháni, ani zdržováni, zneužívali moci své, jedni z osobní lakoty, druzí z výstřední horlivosti. Dotýkali se privilegií sněmů, na škodu svobod zemských rozšiřovali pravomoc kanceláře dvorské nebo soudů královských. Odporem častým v dějinách stalo se, že země, ač necítila se spravovanou, přece byla utiskována. Nespokojenost byla všeobecná, prudčí v některých zemích, ku příkladu na Moravě, kteráž od dávna bývala zvyklá samosprávě velmi rozsáhlé, nyní však vydána byla ctižádostivcům nestoudným. [1]

Jindřich IV. měl v Praze velmi čilého vyslance, který znal dobře věci české, ježto v zemi pobýval již po dlouhý čas, a jako všickni diplomati francouzští této doby vším úsilím snažil se o vítězství pána svého. [2] Král francouzský chtěl zničiti dům Habsburský roz-ptýlením jednotlivých zemí spojených od Ferdinanda I. a velmi horlivé pomocníky nalezl v kurfiřtovi falckém a v drobném knížeti říšském Kristianu Anhaltském. Kristian, jsa nesvědomitý, velice vynalézavý, neunavný v pletichách, spravoval Hořejší Falc, pročež mohl udržovati nepřetržité styky s nepřáteli Rudolfovými. Dostávalo se mu velmi dobrých zpráv od spoluvěrců jeho, kalvinistů Ilyésháza v Uhřích, Tschernembla v Rakousích, Žerotína na Moravě, Budovce a Petra Voka v Čechách. Všickni tito velmožové, stojíce v čele strany své svým postavením, bohatstvím, vlivem, svou horlivostí náboženskou, neradi poddávali se myšlence odboje a zvláště nepřijímali stejně lehce krajních důsledků jejích: na příklad Žerotín, srdce snad nejupřímnější a duch zajisté nejznamenitější v této skupině vynikající tolik nadáním a ctnostmi, byl úplně přesvědčen, že dlužno udr-

[1] Chlumecký napsal několik výborných kapitol o stavu markrabství Moravského za té doby. Nemohu se tu pouštěti do podrobností, jako vůbec v těchto posledních kapitolách, nebudu se dlouho zdržovati událostmi příliš známými. Panování Rudolfovo a počátek války třicetileté byly často vylíčeny: chci jen v některých kusech pokusiti se o opravu přijatého mínění a ukázati, jak vypukla katastrofa, která událostmi předchozími stala se nevyhnutelnou.

[2] Lituji velice, že musím, abych se neodchýlil od předmětu svého, přejíti tak zběžně účast Francie ve zmatcích rakouských. Byla by to látka k veliké práci. Ancel by zasluhoval podobného díla, jako jest biografie Anquezova o Bongarsovi, a prameny lehce by se shledaly ve sbírce Harlayově v Bibliothéce národní. Jsme na počátku veliké doby diplomacie francouzské: nadání a vlastenectví spolupracovníků Jindřicha IV. není nijak menší, než spolupracovníků Richelieuových.

žeti Rakousko; všickni však nesmýšleli stejně s Rudolfem. Takové různosti objevily se hned před odbojem a zmenšily úspěch jeho; zatím splývaly v společném hněvu. Cizí ctižádost, feudalní zášti, separatistické snahy spojovovaly se ve spolek, aby proti králi vykořistily všeobecnou skoro nespokojenost, kterou způsobila špatná vláda jeho, a reakce katolická jím podporovaná.

Povstání bylo brzo tak na snadě, že vzbudilo lačné choutky mezi příbuznými panovníkovými; ti nebyli by zajisté zavinili zlo, ale protože trvalo, byli ve velikém pokušení využitkovati ho. — Život Rudolfův byl jen dlouhým vyjednáváním o sňatek. První z nevěst jeho, s níž nejdéle se obíral v mysli své, byla dcera Filipa II. Klara Isabella; námluvy trvaly přes dvacet let. Matka Rudolfova, dobrá Španělka a dobrá Římanka, velmi vřele přála si toho sňatku; roku 1582 král španělský dal výslovné svolení své, a sňatek ustanoven byl na měsíc květen příštího roku. Byl odložen, odročen několikrát, aniž přece upuštěno od něho úplně po dlouhý ještě čas. »Byl to«, dle slov důmyslného historika, »sen na polo svůdný, na polo nepříjemný, z něhož Rudolf nechtěl býti probuzen, protože obraznosti jeho poskytoval řadu rozmanitých kombinací, a ač trápil jej, přece neodhodlal se nikdy zanechati ho docela«.[1] Hrozivé předpovědi astrologů, nechuť zříci se života dosti nespořádaného a pletich oblíbených byly příčinou, že oddaloval sňatek, jehož obával se již proto, že by byl těsněji upoutal svazky jeho se Španělskem. Chtěje však přece dosáhnouti z něho zisku nějakého, věnem žádal Milanska nebo Nízozemí, kdežto Filip II. naopak mínil dojíti ústupku nějakého za sňatek, který nabízel bratranci svému.

I při vyjednávání se Španělskem střídavě přerušovaném a opět podnikaném o ruku Klary Isabelly, jejíž mládí uvadalo za tohoto váhání, navrhovány jiné sňatky. Znenáhla však úmysly Rudolfovy přestaly se vážně pojímati, a všickni, kdož osobovali si nějaké právo k bohatému dědictví, zaujali postavení, aby mohli kořistiti z neopatrnosti jeho. Houževnatý odpor králův proti sňatku byl velkou chybou a jakýmsi prohřešením proti rodu jeho: ve státu, jehož části nebyly ještě pevně sloučeny, první povinností panavníkovou bylo pojistiti nástupnictví na trůně. Ale nezkušeností Rudolfovou neomlouvá se netrpělivost těch, kteří, jakmile měli naději dosednouti na trůn,

[1] Bezold, str. 18.

chtěli ji uskutečniti hned, nelekajíce se žádné záminky ani žádného prostředku, aby bezprostředně ujali se dědictví ještě neuprázdněného.

Ferdinand I a Maximilian II. měli mnoho dětí: rodina královská, nehledíme-li ani k větvi španělské, byla tudíž velmi četná. Mladší bratr Rudolfův Arnošt umřel roku 1594, a zákonným dědicem císaře Rudolfa, jestliže by se neoženil, byl druhý bratr jeho Matiáš. Arcikníže Matiáš unikl na štěstí vychování španělskému, čím získal si jistou oblibu, až nezasluhoval jí žádnou vlastností vynikající. Jsa ovládán nepokojnou ctižádostí, jednu chvíli pomýšlel na to, aby dal se prohlásiti za krále nízozemského: nerozvážný podnik byl neslavný a kandidatu trůnu k malé cti; navrátiv se s nemalou hanbou, prostřednictvím císařovny vdovy lehce smířen byl s bratrem svým, a Rudolf, jenž při své nedůvěře choval upřímnou náklonnost k rodu svému, svěřoval mu důležité úkoly. Matiáš jako vůdce vojsk císařských v Uhřích a jako místodržitel v Rakousích, v skutečnosti byl spoluvladařem bratra svého i spravoval celou východní část říše. S malou jen opatrností a obezřelostí by byl zajisté zachoval si přízeň Rudolfovu a vykonával velmi prospěšný vliv na všeobecnou politiku; bohužel předchozími nezdary nebyl vyléčen ze svých choutek dobrodružných. Chování Matiášovo bylo takové, že by bylo znepokojilo i panovníka, jehož nedůtklivost by byla méně popudlivá než Rudolfova. Historikové, zvláště ti, kteří nejvíc oddáni jsou rodu Habsburskému, jeví vůbec právě tolik shovívavosti k Matiášovi, co zatvrzelosti k staršímu bratru jeho. Stává se to však poněkud výstředně.[1] Matiáš jako člen domu rakouského stává se pomocníkem a hříčkou protivníků domu tohoto, a není zajisté vinou jeho, že zmatky, které vyvolává, nekončí rozdrobením a zkázou říše; jako katolík horlivý staví se v čelo nespokojených kacířů, zakupuje pomoc jejich největšími sliby a sotva že pomocí jejich získal trůn, hledí zapříti slovo své a klame společníky své jako oklamal bratra svého; aby uchvátil moc, sbírá stížnosti protivníků Rudolfových na neschopnost a nedbalost jeho, a jakmile zvítězí, není ani důslednější v ideách ani pevnější ve skutcích; takto jeví se nám jako člověk nepokojný, hotový ke všelikým pošetilostem, aby ukojil lačnou touhu svou po vládě, a neschopný ospravedlniti ctižádost svou

[1] Gindely na příklad zdá se mi příliš přísným k Rudolfovi; v skutečnosti chyby byly na obou stranách. Srovn. velmi pěkné pojednání Tomkovo, Rozepře mezi Rudolfem a Matiášem v Čas. Čes. M. 1856.

způsobem, jak užívá moci. Nesluší zapomínati, že aspoň část poklesků a chyb, jež způsobily záhubu Rudolfovu, padá přímo na Matiáše, poněvadž po mnoho let spravoval věci uherské, kdežto poslední skutky Rudolfovy, téměř šílené, vysvětlují se, ne-li omlouvají, zoufalstvím císaře, jenž uražen byl v nejposvátnějších citech lásky a zrazen od lidí, kteří, ne-li z jiné pohnutky, aspoň z vděčnosti neměli odvážiti se hanebného odpadlictví.

Matiáš byl přede vším nástrojem intrikána, biskupa Vídeňského Melichara Khlesla. Jsa rodu nízkého, ale velmi ctižádostivý, bez vyššího nadání, ale jinak čilý a zkušený, Khlesl poznal záhy, jakého úkolu velikého dostane se muži, jenž postaví se v čelo restaurace katolické. Třeba jeho víra nebyla velmi vroucí, rychlé slávy nabyl přísnými kroky proti kacířům rakouským a odměnou za horlivé služby své obdržel biskupství v Novém Městě za Vídni. Chtěje schopností svých užiti na širším jevišti, ucházel se dříve o přízeň Rudolfovu. Odmítnut byv od něho, přivinul se k Matiášovi, vyčkávaje příležitosti ku pomstě nad císařem, který neodpustitelnou chybu učinil tím, že nechtěl ho za rádce. Byl hlavním tvůrcem všech úkladův, a ve svědomí svém necítil výčitky, jestliže domáhal se pomoci u spiklenců kacířských.

Rudolf býval vždy zdraví mdlého. Již roku 1577 Matiáš vydává ho za »téměř melancholického« a již tehdáž říkalo se o něm, že není zdráv. Vrstevník, který ho viděl roku 1579, ulekl se bídného zevnějšku jeho. Následujícího roku onemocněl, a dlouho pochybovalo se o něm. Od té doby ob čas jevíval patrné známky únavy duševní, z náhlých výbuchů předráždění upadal v apathii, nepřijímal nikoho; často se počišťoval, a v těchto chvílích choroby nikdo nesměl k němu mimo lékaře a jednoho nebo dva vyvolené důvěrníky. Všelikými výstřednostmi a více ještě předrážděnými obavami sobeckými zhoršoval se nemilý stav tento. Obtěžován jsa se všech stran rádci více méně súčastněnými, kteří vybízeli ho, aby spořádal nástupnictví své na trůně, domýšlel se konečně, že obklopen je zrádci, a v skutku se zdá, že nejbližší důvěrníci jeho byli ve službách domnělých kandidatů trůnu. Ku konci roku 1600 tyto útrapy mravní vedly ku pravým výbuchům šílenství. Od té doby Rudolf podléhal dosti častým návalům nemoci své a toto střídání vrátkého rozumu a šílenství s okamžiky světlými potrvalo až do smrti jeho.

Knížata domu rakouského, obávajice se právem zápletky nepříjemné, snažili se napraviti zlo. Podnik byl velmi choulostivý;

vyžadoval nekonečné obezřelosti: nejmenší ukvapení, nejmenší neopatrnost mohla způsobiti nebezpečné zápletky. Vyjednávání protáhlo se po několik let, až dne 25. dubna 1606 učiněna byla proslulá smlouva mezi Matiášem a bratrem jeho Maximilianem i oběma bratranci štyrskými, totiž arciknížetem Ferdinandem a bratrem jeho Maximilianem Arnoštem: arciknižata hledíce k tomu »že Jeho milost císařská, bratr a strýc jejich, pro jakousi nezpůsobilost a nemoc ducha, kteráž má své chvíle nebezpečné, ke správě království a zemí svých jest nedostatečný a nedosti schopný«, odevzdávali Matiašovi plnou moc svou, aby zastupoval je a jednal co možná nejlépe ve prospěch domu jejich. Jak velmi správně poznamenává Tomek, význam této smlouvy zveličuje příliš každý, kdo vidí v ni jakýsi bílý list daný Matiášovi; z pozdějšího chování arciknížat vysvítá, že neběželo o sesazení Rudolfovo, jehož by se nebyli odvážili; chtěli jen způsobiti naň jistý nátlak mravní, aby odhodlal se k volbě nástupce svého. Zda mohlo podařiti se jim to? Nebylo to jisto; ale zatím zřejmý odboj a nejistý výsledek jeho stejně nezamlouvaly se většině podepisatelů smlouvy ode dne 25. dubna. Však Matiáš a našeptávači jeho byli již tehdáž odhodláni zneužiti nejasného svolení, jehož se domohli. Již dávno připravovali veřejné mínění, rozdmychujíce nespokojenost, uvalovali na samého krále zodpovědnost za nesnáze, které sice rozmnožovány byly nedbalostí jeho, ale spíše měly hlubší příčiny všeobecné.

Válka v Uhrách proti Turkům počala znovu roku 1592 — zpočátku dosti nešťastně, ale štěstí náhle obrátilo se ku praporům císařským. Od nich obsazeno bylo Sibiňsko, jež od doby Ferdinanda I. bylo spojencem a vasallem sultánovým; Porta, jejíž moc počínala již upadati, byla tak sklíčena, že poprvé dožadovala se míru; však podmínky navrhované zdály se jí příliš těžké, tak že se pokračovalo v nepřátelství (1604), Rudolf byl pln nadějí, jež událostmi zdály se oprávněné.

Opojen jsa úspěchy svými, nešťastně odvážil se v týž čas celé řady plánů, které jednotlivě bylo sice možno pochopiti, protože vesměs shodovaly se s politikou a tradicemi domu Habsburského, ale jestliže měly býti vedeny rázně, vyžadovaly muže vynikajícího. Jedním z důvodů, jež způsobovaly tato odvážná rozhodnutí jeho, bylo zajisté, že chtěl umlčeti ty, kteří vyhlašovali neschopnost jeho ke trůnu. Jakým lepším prostředkem usvědčí je ze lži, než povznese-li

moc královskou uvnitř a spolu rozšíří hranice říše své? V Rakousích zdvojnásobily se přísné kroky proti rozkolníkům; na Moravě úředníci královští popírali práva sněmův a porušovali, ne-li znění ústavy, aspoň odvěké tradice; v Uhřích, kde veliký počet protestantů těšil se již po dlouhý čas z plné bezpečnosti, úředníci zemští jali se jich znepokojovati a když sněm Prešpurský roku 1604 stěžoval si, král na stížnosti jeho odpověděl tím, že k nálezům, o nichž stavové se snesli, o své újmě přidal článek, v němž obnovoval přísné nařízení sněmu proti kacířům z roku 1524. Tato opatření byla, ne-li úplně nemoudrá, aspoň velice odvážná; ke zdaru jejich by bylo potřebí bdělosti neunavné, ráznosti, která by nelekala se žádného nebezpečenství, zvláště pak těsné jednoty všech panovníků katolických a jmenovitě všech knížat rakouských. Však nebylo žádné podmínky této.

Ze všech zemí Habsburských nejtíže vládlo se v Uhřích. Nikde vláda feudalní nebyla obtížnější, nikde šlechta nestřehla žárlivěji privilegií svých a neodpírala více všelikým podmínkám řádné správy; nikde panství Rakušanů nevzbuzovalo více nenávisti. Vzpoura hrozívala tu stále: moci nebylo šetřeno, nebyla-li podporována silným vojskem, a právě pluky císařské, složené ze žoldnéřů potulných a z námezdníků skoro odevšad najímaných, stěžovaly si, že zadržuje se jim žold; finance byly vždy slabou stránkou Habsburkův a nezlepšily se za vlády Rudolfovy. Roku 1604 vypuklo povstání; v čele jeho stál Štěpán Bočkaj, někdejší vojevůdce Štěpána Batora. Bočkaj popuzen jsa tím, že rádcové císařovi odepřeli jemu spravedlnost, získal nejprve hajduky; — tímto jménem nazýváni Maďaři, uprchlí před tyranstvím tureckým do stepí potiských, kde tvořili jakousi republiku vojenskou, živíce se loupeží a spravujíce se volenými hejtmany a kalvínskými kazateli. — Později povolal ku pomoci své moslemy; vůdcové rakouští, opuštěni jsouce od části vojínů svých a na pochodu svém zdrženi nedostatkem peněz, musili ustupovati rychle. Vojsko Bočkajovo rozmnožilo se všemi nespokojenci; Ilyésházi přidal se k němu, a po některém váhání část šlechty následovala příkladu jeho. Brzo povstalci opanovali celé Uhry. Rudolf žádal za pomoc stavů rakouských a českých, ale ti byli by raději šli s povstalci, nežli by svolili pomoci peněžité na potření jejich. Zbýval mu toliko jediný prostředek: vyjednávati. Matiáš jal se smlouvati s povstalci a po dlouhém rokování zjednal s Uhry mír Vídeňský (23. září 1606) a brzy potom s Turky mír Žitvatorocký (9. listopadu).

Obě smlouvy tyto byly velmi těžké: Uhrům slíbena plná rovnost jednotlivých vyznání, a moc královská byla zajisté velice oslabena tímto jednáním se sněmem. V míru Žitvatorockém upuštěno bylo ode všech výhod, které kynuly z prvních úspěchů. Rudolf, jehož náklonnost k Matiášovi utrpěla velice posledními událostmi, měl ho v podezření, že špatně hájil prospěchů jeho, a že na škodu jeho došel obliby u stavů. Zdráhal se potvrditi mír: obraty často se dály v Sibiňsku; proč by štěstí nenavrátilo se opět tak rychle, jak se vzdálilo?

Štěstí třeba uchvátiti mocí, a lásky své neuštědřuje nesmělým milovníkům, kteří dožadují se ho z dáli. Rudolf náležel k oné třídě vymýšlivých politiků, kteří neunavně činí podivuhodné a prázdné koncepce: mysli byl velice ctižádostivé, ale »nehnul sebou, leda když ho dobrá napadla«. Po ztrátě mnoha času a po dětinském váhání potvrdil sice mír Vídeňský, ale nechtěl podepsati ratifikační listinu míru Žitvatorockého. Měl k tomu dobré důvody: Bočkaj právě umřel a s ním nespokojenci ztratili nejnebezpečnějšího vůdce; převraty, jež udály se v Sibiňsku, umožňovaly nový postup útočný a opravdovou naději v úspěch, a král popuzen jsa chováním Turků v této věci, obviňoval je a ne zcela bez důvodu, že porušili smluvené podmínky. Nepomýšlel však dáti se opět do války, spíše chtěl zastrašiti Portu, aby od ní získal některých drobných ústupkův a odvrátil ji od přímého zakročení ve věcech sibiňských a uherských. Velmi nesnadno posouditi lze muže, který neustále podléhá záchvatům šílenství; nad to archiv Rudolfův byl zničen a zachovány jsou nám jen zprávy protivníků jeho: však o pravdivosti jejich možná pochybovati, a zajisté neznali dobře úmyslů králových. Nicméně z pramenů zdá se vysvítati, jednak že rozhodnutí předsevzaté nebylo vždy tak nerozumné, jak obyčejně se tvrdívá, a rovněž že císař zachoval si aspoň povšechné vedení vlády: opravdu v rozhodnutích jeho z této doby nalezneme lehce vedle velmi mnohého kolísání v podrobnostech dvě idee hlavní, jež vždy ovládaly chování jeho, nenávist kacířství a neurčitý cit vladařské povinnosti jeho. Za nesnesnou škodu pokládal ztrátu zemí, které někdy měl v moci své, a jejichž držením Rakousko mělo uchráněno býti od nájezdů muhamedanských, kdežto v dobytí jižních Uher viděl nevyhnutelnou podmínku utvrzení své moci vnitřní; zároveň doufal, že v očích potomstva zahladí takto pohoršení soukromého života svého a zjednáním si zásluh o církev křesťanskou najde opět poklid svědomí svého. Jeho ctižádost byla

poněkud fanatická, a protože splétal ji s myšlenkou vykoupení, chtěl všecko vésti sám. Výsledky tohoto zakročování osobního nebývaly vždy příliš šťastné. Často rozhodoval se teprve po dlouhých úvahách a v těchto dnech zápasů vnitřních nepodpisoval ani listin sobě předložených: z toho povstávala neobyčejná zdlouhavost a zmáhala se obecná nespokojenost.

Uhři za podmínku svého podrobení položili mír s Turky, a smlouva Vídeňská neměla platnosti, pokud nebyla potvrzena mírem Žitvatorockým. Naopak Rudolfovi oni přáli si Turecka silného, aby král šetřil svobod jejich. Ctižádost Matiášova lehce shodla se s nevolí jejich. V měsíci listopadu vypukla nová vzpoura hajduků. Nebyla příliš nebezpečná, a již v měsíci lednu komisař císařský zjednal s nimi příměří, které obsahovalo podmínky narovnání. Ale záminka zdála se vhodnou Matiášovi, tím spíše, že shoda zjednaná s arciknížaty dne 25. dubna 1606 činila odboj jeho zdánlivě zákonným.

Důležito jest poznamenati hned na počátku, že lid neúčastnil se hnutí; ano stavové sami chovali se vlažně, sněmy, na kterých usnesení se stala o odboji, nebyly četně navštíveny; hnutí nebylo nijak národní a spontánní a ničím na příklad nepřipomíná počátek válek husitských nebo revoluci anglickou. Povstání se připravovalo již od dávna a předchozími událostmi stalo se nevyhnutelným: bezprostřední příčiny roztržky byly však ne obecné rozhořčení, ale prudká ctižádost Matiášova a výpočet několika náčelníků protestantských, kteříž okamžik pokládali za vhodný, aby zabezpečili vítězství svých ideí politických a náboženských. Spojenství jich s Matiášem bylo jen dočasnou koalicí prospěchův a náklonností sobě odporujících, a necítili k němu více lásky, než k bratru jeho. Vůbec byli přesvědčeni, že víra jejich bude potud ohrožena, pokud Habsburkové zachovají si některou moc, i chtěli buď svrhnouti dynastii neb aspoň »ostříhati nehty« svému panovníku a na vždy zabrániti mu, aby neliboval si v tyranství. Někteří z nich upřímně se snažili o smír založený na vzájemných ústupcích, ale většině na mysli tanul jen ideal feudalního bezvládí, jaké zřízeno bylo v Polsku, i bylo nevyhnutelno, jak události dokázaly, aby strana prudší ujala se nejvyššího vedení událostí.

Na sněmu Prešpurském (1. února 1606) stavové uherští a rakouští vešli s Matiášem ve spolek tak, že zavázali se hájiti společně splnění míru Žitvatorockého proti komukoli, kdo by se protivil tomu. Prohlášení Matiášova neoklamala nikoho; byl to zřejmý

odboj, a v skutku arcikníže ujal se hned vlády, učinil smlouvu s pašetem budínským a sbíral vojsko. Rudolf stál před dvojím rozhodnutím: buď neodkladně potvrditi mír Žitvatorocký a odstraniti takto všelikou záminku odboje nebo rychle sebrati brannou moc svou a potlačiti povstání; v obojím případě úspěch byl možný, ba pravdě podobný. Knížata domu Habsburského a panovníci katoličtí byli překvapeni spíše, nežli uspokojeni povstáním Matiášovým, povstalci nezískali snadno většinu stavů rakouských neb uherských a porážkou byli by ztratili větší část stoupenců svých; konečně tragoedie rakouská, ačkoli předvídána od dávna a do jisté míry organisována od několika vůdcův evropské strany protestantské, překvapovala ji ještě organisací svou. Vyjednávání mezi Jindřichem IV. a Kristianem Anhaltským bylo velmi čilé, zvlášť od roku 1606, i položeny jsou od nich základy unie evangelické, jejímž účelem více méně tajným bylo, vyhladiti zbytky moci císařské v Německu. Ale nebylo lehko uvésti v pohyb ohromný stroj válečný vynalezený od Jindřicha IV.: evangelíci byli rozděleni mezi sebou; někteří z přednějších těsně stáli k Rudolfovi; zakročení cizí, které nezachránilo povstalců roku 1619, nebylo by jim lépe posloužilo roku 1608. — Skutečné nebezpečenství záleželo více ve vlastní slabosti císařově nežli v síle protivníků jeho; finance jeho byly ve zmatku, všecky sympathie odcizeny a jestliže nepřátelům jeho nedostalo se podpory, nikdo neuchopil se zbraně proti nim, moci katolické nezakročovaly a země ještě poslušné spokojovaly se jistou neutralitou. Celkem výsledek byl pochybný, a mužným rozhodnutím Rudolfovým nepřátelé by byli uvrženi u veliké nebezpečenství. Tito byli si toho vědomi: hleděli odzbrojiti krále protestacemi a poslali Khlesla do Prahy; vyjednávání protahovalo se, všecky průtahy tyto škodily Rudolfovi, jehož vojsko špatně vypláceně uváděno bylo ve zmatek; zatím povstalci dokončili přípravy své, získali znenáhla stavy nerozhodné a rozšířili styky své s cizinou. Když v měsíci březnu 1608 Rudolf potvrdil mír s Turky, příliš pozdní ústupek tento neměl již žádného účinku, a Matiáš odhodiv škrabošku vyzýval ku povstání stavy moravské a české.

Nikde vláda Rudolfova nebyla více nenáviděna nežli na Moravě, protože nikde politika absolutistická a katolická nebyla provozována tak směle a důsledně; zásluha nebo zodpovědnost toho sluší přede vším biskupu Olomouckému Františku z Dietrichšteina. Synem jsa Adama z Dietrichšteina, který po všecken život svůj těšil se

ze zvláštní přízně panovníků svých, a zastupoval Maximiliana při dvoře Madridském, František ztrávil mládí své ve Španělích; matka jeho, Španělka, byla velmi horlivá katolička. Kliment VII. na cestě po Moravě v době, kdy byl ještě kardinalem, překvapen jsa vlastnostmi hocha a okouzlen půvabem jeho, přivedl jej do Říma a povýšil ho, ještě docela mladého, za kardinála a biskupa Olomouckého. U věku dvaceti devíti let František přibyl do země, jíž neznal více a jejíž řeči nerozuměl, naplněn jsa nadšením a pevným předsevzetím službami svými zasloužiti si přízeň dvoru papežského. Obdařen jsa schopnostmi vynikajícími, s horlivostí a smělostí apoštola spojuje činnost a rozhled státníka, byl jedním z nejznamenitějších představitelů politicko-náboženské školy založené od jesuitů. Zásluhou jeho církev římská rychle se povznesla na Moravě. Užito tu ostatně těchže prostředků jako v Rakousích a v druhých zemích habsburských: vyšší stavové, jejichž privilegia byla chráněna výslovnými smlouvami a jejichž odpor by byl příliš nebezpečný, nebyli přímo ohrožováni, dosti bylo, že zamezeny byly přechvaty jejich; na statcích církevních nebo na panstvích komorních, v městech královských obnovena byla bohoslužba katolická; protestanté vytištěni byli z úřadů veřejných, vyloučeni z cechů, někdy i přinuceni obcovati obřadům římským neb opustiti domy své; přísnou censurou zakázáno šířiti knihy kacířské; jesuité byli podporováni a nové řehole přivolány, zvláště kapucíni, kteří zaměstnávali se katechisováním obecného lidu; kněžstvo bylo podrobeno přísné kázni, nabylo nové důvěry a získalo opět vážnosti. Tu a tam restaurace narazila na odpor; biskup pak neváhal užiti moci, a Opava, jež po několik let odpírala rozkazům kanceláře královské, potrestána byla pravou exekucí vojenskou; po několik měsícův odírána byla posádkou císařskou; blahobyt města zanikl, ale protestanté se poddali (1607).

Ani František z Ditrichsteina, ani Martinic, Slavata a druzí ministři, kteří později vykonávali rozkazy Ferdinanda II., v zásadě nebyli nepřáteli starého zřízení zemského; ale zřízení toto bylo téměř nepřekonatelnou překážkou vítězství církve: proto když je vyvraceli, svědomí nemohlo jim činiti a skutečně nečinilo žádných výčitek. Úředníci královští, aby odstranili rozkolníky, porušovali znenáhla práva sněmu moravského, obsazovali přímo nejvyšší úřady a nedbali obyčejů, kterými osazování jich vyhrazeno bylo stavům tito sice si stěžovali, ale marně. Práv nejvyššího soudu moravského nebylo lépe šetřeno: tendenční pře byly způsobeny některým náčel-

níkům opposice stavovské, i poháněni do Prahy před soudy, jichž nestrannost byla podezřelá a právomoc aspoň velmi pochybná. Kancelář česká rozšiřovala práva svá na úkor správy domácí. Dvůr a biskup, jakmile projevili účel svůj a prvními úspěchy osvědčili sílu svou, nalezli horlivé nástroje ve všech, kdo měli více ctižádosti nežli vlastenectví; vyhlídka nenadálého zbohatnutí utišovala mnohou úzkostlivost a způsobovala mnohé přestupy: protestanté, osamocení a poklesli, ze strachu bouře opouštěli stranu — chybou ústav oligarchických bývá, že blaho všech závisí na několika odpadech, a tyto bývají tím častější, čím patrněji náčelníci jejich vydáni jsou pomstě vítězů; protože sázka je značná, nikdo neodvažuje se jí, než v naději velikých výhod: proto bývá vždy více smělých hráčův a odvážlivců, než opatrných a obezřelých vypočítavců. Okolnosti prospívaly úředníkům královským: Moravané byli na úzdě držáni vojskem císařským, které téměř neustále stálo poblíže hranice, a pro nebezpečenství nájezdu tureckého stavům bylo skoro nemožno nesvolovati peněžitých pomocí.

Moc panovnická chtěla tuto zemi znovu dobýti, ale nedovedla ji spravovati. Pomocníci biskupovi nebyli všickni muži počestnými: někteří nejpřednější byli usvědčeni z podvodu, a pohoršení z toho padalo na moc královskou. Na věci státní vzaté do Prahy bylo tam zapomínáno, jmenování protahovalo se nekonečně, nedbalost byla tak veliká, že po několik let soudy nemohly zasedati. Válka turecká ukládala zemi břemena, pod nimiž klesala; vojska, která neustále procházela tudy, nakládala s ní jako s územím dobytým. A ani za tuto cenu nebyla ještě uchráněna od vpádu. Několikrát Turci překročili hranice; země byla hrozně zpustošena od hajdukův a Maďarů: na širém prostoru vsi byly vypáleny, žeň zničena, stromy vyvráceny; hrozný hlad spustošil zem a potom mor zachvátil a pohubil tento lid vysílený. »Nikdo před lety nebyl šťastnější«, psal tenkrát smutně Žerotín, »nikdo není dnes nešťastnější než Morava.« Pokud mír nebyl zjednán se sultánem, zvláště pokud nesnáze s Uhry nebyly odklizeny, země neustále byla vydána novému zmatku a vysilována zbrojením. Na volání své ke dvoru Pražskému nedostávala odpovědi: nechť stavové se seberou, posléze zněla odpověď, císař nemůže pro ně ničeho učiniti. — Věru nebylo potřebí hájiti tak houževnatě práv korunních, když takto jich bylo užíváno. Vzhledem k takové abdikaci nebylo již ani protestantův, ani katolíků, nýbrž jediný národ zoufalý, který volal po vykupiteli; náčelníkem vše-

obecně označovaným, očekávaným a kýženým byl Karel starší z Žerotína.

Historie, která sice v hluboké úctě chová ctnosti Žerotína, cítí přece některou nesnáz, pronášejíc o něm úsudek svůj. Zdaž úkol jeho byl užitečný čili záhubný? — Dvakrát rozhodně zasáhl do událostí a v rukou svých měl budoucnost země: roku 1608 získal Moravany arciknížeti Matiášovi a tím zabezpečil vítězství jeho; v době po defenestraci pražské některý čas krajany své udržel v poslušenství, zdržel povstání a odňal Čechům příležitost nabýti úspěchů, jichž dosah by byl nedohledný. O upřímnosti jeho nelze pochybovati, ale zda prozíravost jeho rovnala se vždy poctivosti jeho? — Stížnosti stavů moravských proti Rudolfovi byly nejspravedlivější, ale nevidíme jasně, jaký prospěch kynul jim z toho, když na místo jeho postavili Matiáše, který nebyl ani schopnější, ani pracovitější, ani snášelivější; povstání Čechů roku 1618 bylo zpozdilé, ale jakmile bylo podniknuto, zda nebylo povinností podporovati je a zda spása země nevyžadovala sjednocení všech protestantů? Nejvyšší moudrostí — a mudrci světa toho chápou to jen zřídka — bývá v jistých dobách jíti s vášnivými a neopatrnými.

Žerotínovi nedostávalo se zrovna této jiskry smělosti a toho podezření zpozdilosti, jimiž jen vyznamenávají se mužové opravdu výteční a ku vládě stvoření. Jsa prohlédavý a bystrý v drobnostech, velmi rád přehlíží lidi okolí svého a vášně jimi zmítající; je to filosof zabloudilý do politiky a světec ztracený ve věku svém. Jako všickni bratří i on oči své upírá mimo svět a s jistou náklonností těší se z porážek proto, že nemohou se dotknouti jediného dobra opravdového, života věčného. Miluje vlast svou láskou hlubokou, ale bázlivou — je více křesťanem než občanem; bojuje za svobodu náboženskou a touží nejasně, aby nebylo dosaženo vítězství příliš plného: zda Chelčický neučil, že mírné pronásledování prospívá víře? — Bojuje proti Habsburkům, ač nechce ani vyvrátiti ani příliš oslabiti moc jejich. Předstihuje velice vrstevníky své, cítí úzkosti, jichž oni neznají a nechápou; neusiluje o vítězství jednotlivého vyznání, ale o zřízení vlády snášelivé; idealem jeho by bylo úplné oddělení otázek náboženských od politických, a s duchovními pastýři svými tvrdil, že křesťan umírá sice za víru svou, ale nebojuje za ni: proto by nikdy nebyl účastnil se odboje, kdyby Rudolf s právy evangelíků nebyl ohrožoval také práva sněmu. Jakožto stoupenec vlády obapolné, kde moc panovníkova by byla vyrovnávána vý-

sadami stavů, soudil, že samosprávu Moravy srovnati lze s existencí říše rakouské,[1] a necítil ani zášti stavů českých, kteří chtěli odstraniti dynastii Habsburskou, ani tužby stavů rakouských neb uherských, kteří dožadovali se samostatnosti téměř úplné a připouštěli jednotu pouze osobní.

Krásný to sen o smíru a shodě, bohužel, že neuskutečnitelný! Jestiť trvalý a podstatný odpor mezi církví katolickou a snášelivostí — a nechť nikdo v tomto tvrzení neshledává obžalobu; byvši po několik staletí poražena, ustoupila sice síle, ale neupustila od žádného práva svého; ale zjevnou utopií byla by domněnka, že v XVII. století, když horlivě dala se na dráhu výbojů, vzdala by se panství nad světem a s bludem rozdělila o vedení duší. Chtěla i musila zmocniti se znova území ztraceného a proto odstraňovala vše, co stavělo se jí v cestu, lidi i věci! Zajisté Žerotína nelze nijak srovnávat s Matiášem z Thurnu, a přece Thurn měl pravdu naproti Žerotínu, tvrdil-li, že všeliký pokus usmířiti Ferdinanda štyrského s protestanty jest nemožný a nesmyslný.

Drsný byl život Karla Žerotína: on jediný viděl cíl, a nemohl přesvědčiti ani těch, po jichž boku bojoval, upozorňoval na propast, do které řítí se vlast, a za ovoce oddanosti své sklízel jen drsné odmítání a podzírání, svědkem byl zkázy strany své, rozptýlení církve své, rozvratu svobod obecných a konečně zemřel ve vyhnanství! Čí osud byl trpčí! Jediné bolesti největší byl aspoň ušetřen, necítil nikdy ani lítosti ani pochybnosti. Poslouchal vždy jen svého svědomí, které ho nezradilo nikdy. Již jako jinoch, když vydal se do Francie, aby bojoval ve vojště Jindřicha IV., předvídal záhy příštího odpadlíka a se zármutkem odvrátil se od krále-politika; znamenité vlastnosti tohoto veleducha, obezřelost, opatrnost a chytrost, nezalíbily se mu; nepřipouštěl, aby se hrálo s pravdou neb aby se vyjednávalo s povinností. Jsa dědicem několika pokolení přísné ctnosti a zbožnosti, žákem kněze Jednoty a později vychován ve škole Theodora Bezy, byl přede vším věřícím, a řekl bych sektářem, kdyby v tomto slově

[1] Jméno Žerotínovo bezděčně téměř připomíná jméno Palackého: totéž poctivé srdce, tentýž bystrý rozum, tatáž snášelivost politická, někdy poněkud prostomyslná, totéž vlastenectví české spojené s hlubokou oddaností k dynastii a k Rakousku; rovněž tatáž víra. — Na štěstí okolnosti nejsou více tytéž, avšak kdo ví, zda s menším poněkud loyalismem a s větší neopatrností veliký vlastenec český naší doby rovněž by nebyl lépe posloužil věci své?

nebyla obsažena jistá dávka násilnosti a přísnosti. Cestoval mnoho, v důvěrných stycích byl s většinou velmožů cizích, znal všeliké pikle, ale jeho duše byla z kovu tak ryzího, že z ohně vycházela nedotčena plamenem. Ač byl velice bohatý a žil jako pán, pokládal přece za povinnost svou vykonávati pilně úkoly uložené mu urozením jeho a počet činiti Bohu ze všech činů svých: proto politiky se účastnil s pilností vážnou a smutnou, s opatrností pozornou a často pessimistickou, se svědomím přímým a poněkud obmezeným, s dobrou vůlí přísnou a těsnou. Však ctnost není nikdy plnou zpozdilostí. Velice podobá se pravdě, že katastrofa mohla býti na nejvýš zdržena, ale nikoliv odvrácena chytrostí nejbystřejší a nejobratnější: běželo nejvíc o to, aby příštím pokolením zachovány byly šlechetné upomínky, které by rozněcovaly vlastenectví jejich. Kdo byl opravdovým vítězem, zda Žerotín či Ferdinand II.?

Rod Žerotínův, rozsáhlé statky jeho, slavné a četné přátelstvo jeho, velmi záhy upozornily naň náčelníky strany protestantské. Svou výmluvností, svou důkladnou znalostí práva a tradicí národních, svou neohroženou mírností, úctou, jíž vzbuzoval u každého, brzo dosáhl pravé diktatury mravní. Proto když zahájena byla výprava katolická, první rány byly zamířeny na něho: byl bezdůvodně obžalován z velezrády: neodvážili se sic odsouditi ho, ale po několik let byl vydán všelikému pokoření, ohrožován ve statku svém a ve cti své. Byv za ničemnou záminkou vysazen z nejvyššího soudu zemského uchýlil se na statky své; rozlítostněn jsa zbabělostí spoluvěrců svých, zarmoucen opětovnými nehodami rodinnými, po čas dosti dlouhý nečinně přihlížel ku pokrokům nepřátel víry své: snad liboval si v malomoci své; nebylť ani ctižádostivý, ani marnivý, děkoval Bohu, že zbavil ho těžké povinnosti stavěti se v čelo odboje. Přátelé jeho vytýkali mu, že příliš snadno oddal se tomuto klidu;[1]

[1] *[Žerotín hluboce jsa dojat, výčitkou pana Jiříka z Hodič »že zle dělá, an dary boží v sobě udušuje«, sepsal r. 1606 proslulou obranu svou, v níž obšírně se ospravedlňuje, proč od několika let neúčastní se živěji věcí veřejných. V apologii této Žerotín živými barvami vyličuje žalostný obraz doby Rudolfovy, bez bázně kárá zlořády, které vloudily se do správy zemské, vytýká křehkosti a nedostatky jednotlivých stavů, špatné vlastnosti cís. Rudolfa II., žaluje na tajné rady císařovy i české, horlí proti cizincům, kteří požívali při dvoře největšího vlivu, a končí tím, že dříve nevěnuje se pracím pro zemi, dokud by nepoznal, že Bůh jiných časů přiti nebo mne obzvláštně k napravování neřádu nynějších časů vzbuzovati a povolávati ráčí.« Všecken spis ten prodchnut jest vroucím duchem*

hlas národa upějícího v bídě, zdál se mu hlasem božím. »Jako s Rakousy«, psal Richardovi ze Stahrenberka (9. prosince 1607),« nakládá se také s jinými zeměmi. Kterak zachován jest slib Uhrům učiněný? Kde je svoboda Čech, kde naše práva a privileje? Všickni jsme spojeni společným jhem otroctví, všickni jsme vedeni na jednom řetěze do vězení; zlo jest příliš veliké, aby dalo se odstraniti obyčejnými prostředky. Jediný Bůh může nám poskytnouti příležitost, abychom se zachránili; pomoc tato není daleka; když nouze je největší, pomoc boží bývá nejbližší Nepřátelé podlí pozbyli všeho studu, oprátka klade se nám na hrdlo. Ne prosbami a napomínáním, jinými prostředky dlužno neduh léčiti, nemoc jest zlá, potřebuje silného léku; Mojžíše je třeba, aby Israelity vyvedl z Egypta, neboť srdce faraonů jest tvrdé! Bůh seslal vždy pomoc svou. Abraham vypudil Asyřany, Gedeon Moabity, Cyrus vrátil Židům svobodu, a jakých vítězství nedobyli slavní Makabejci! . . . Není jiné cesty, než buď zvítěziti buď trpěti. Všecky prosby, stížnosti, poselství a vyjednávání posud nic neprospěly.« [1]

Páni moravští neozvali se hned k vyzvání Žerotínovu, ale nečinnost Rudolfova, pokroky Matiášovy, odpadnutí části katolíků, kteří s jedním z předních náčelníků svých, Karlem z Lichtenšteina, přešli k odboji, zvítězily nad úzkostmi a obavami jejich. Vojsko císařské vedením Tillyho ustoupilo před většími silami povstalců, stavové Karla z Liechtensteina postavili v čelo prozatímní vlády a sněm Ivančický zavázav se k obraně svobod zemských proti každému, spojil se se stavy rakouskými, uherskými a Matiášem, chtěje státi s nimi nejen o zachování míru s Turky, nýbrž i o »každou jinou věc slušnou a spravedlivou« (19. dubna 1608). Rudolf vládl již jen v Slezsku a v Čechách, ale i tu bylo drahně nespokojencův a všem byly známy styky předních pánů českých s Anhaltem a Ilyésházem. Císař jal se vyjednávati, nabízel bratru svému postoupení Uher a Rakous; tento odpověděl svoláním stavů českých do Čáslavě (v květnu). Doufal, že dostaví se někteří přední náčelníci kacířští, a nebylo

vlasteneckým a náboženským i složen jest mistrovskou formou slohovou, ozdobenou všemi okrasami klassického slohu řečnického, pročež náleží k nejznamenitějším památkám literatury české. Obranu páně Žerotínovu otiskl poprvé Palacký v Čas. Čes. Musea 1834 str. 239—256, po druhé úplněji Brandl ve vydání spisů Karla staršího z Žerotína sv 3. str. 6—18. Samostatné vydání opatřil prof. V. Markalous r. 1891

[1] Viz Chlumeckého str. 398.

možná téměř pochybovati o výsledku tohoto sněmu, jenž svolán jsa proti vůli zákonného panovníka konal by se za nátlaku vojska rakousko-uherského. Žerotín, jenž požíval velké vážnosti v Čechách, velmi důtklivě doléhal na přátele své: »Bůh dejž vám zmužilosti,« psal jim »a vzbudiž dávného ducha českého, jenž téměř udušen byl pýchou a rozkošnictvím. Vzpomeňte si na útrapy své, následujte příkladu předků svých, aby neřeklo se někdy o vás, co Tiberius pravil o svých Římanech: to jsou lidé zrození pro otroctví.«

K velikému sklamání Matiášovu většina přátel očekávaných se nedostavila; jen několik pánů se sešlo, znenáhla, neochotně, v počtu tak skrovném, že hlasování nebylo by mělo významu. Naopak sněm svolaný Rudolfem do Prahy byl velmi četně obeslán a přese všecky pikle Matiášovy a zoufalé volání Žerotínovo odepřel odtrhnouti se od Rudolfa.

Překvapení bylo všeobecné a trvá posud. Čechové, jak víme, neměli proč chovati zvláštní lásku k Rudolfovi, a od několika let cizí vyslancové znamenali vzrůstající podrážděnost stavů, podniky náčelníků jejich, schůzky, kdež umlouvali se o sesazení Rudolfově, ba i o svržení Habsburků s trůnu. Jindřich IV., kurfiřt Falcký a Kristian Anhaltský věděli o těchto záměrech i podněcovali je.

Nepřátelství protestantů českých bylo až posud zdržováno tím, že nebylo náčelníka všemi uznaného. Václav Budovec z Budova byl prostý zeman, bez velkého jmění, a většina lutheranská, stále nepřátelská bratřím, nepodřizovala se jeho vedení. Velice bohatý Petr Vok z Rosenberka, zástupce prvního rodu panského, náležel také k Jednotě bratrské, a kdyby i nebyl fantasticky dobrodružnou a mystickou osobou, jakou líčí se od historiků, nebyl způsobilý ku vynikající úloze:[1] jeho zdraví velice chatrné samo by bylo

[1] Gindely praví: že toho času, když vstoupil v akci veřejnou byl již »na těle i duši docela sešlý, vyžilý a spustlý, nad to že byl nemálo marný, ješitný a veskrz nesamostatný.« Rybička v Čas. Čes. Musea 1880–1881 odporuje tomuto odsouzení poněkud sumárnímu. Od přestupu svého k Jednotě Petr Vok velice se polepšil, vedl život téměř asketický, čítal horlivě všeliké knihy nábožné, často sobě dával posluhovati večeří Páně, obcoval mnoho a důvěrně s kněžími bratrskými, jmenovitě s Matějem Cyrem. *[O stycích těchto viz dopisy br. M. Cyra k panu Petru Vokovi z Rosenberka, uveřejněné od A. Slavíka v pojednání »O Jednotě bratrské v Čechách jihovýchodních«. V Táboře 1888 str. 53.—25. Petr Vok přízeň svou k Jednotě prokázal i v poslední vůli, odkázav škole Rosenberské v Soběslavi 4000 kop míš. ročních příjmů z panství Novohradského a velkolepou knihovnu o 11.000 spisů s velkým počtem rukopisův a inkunabulí. Snahy university Pražské,*

ochromovalo činnost jeho. Matiáš z Thurnu teprv nedávno osadil se v zemi, takže mladistvá ctižádost jeho nemohla býti příliš vytrvalá a mocná

Tímto nedostatkem mužů zajisté stavové ještě poslední chvíle byli zdrženi v jisté nerozhodnosti, která na posledy posloužila zákonnému panovníku. Ale nečinnost jejich měla hlubší příčiny. — Odboj nezamlouval se jim z mnohých důvodův. Autonomistické a téměř separatistické požadavky Moravy urážely vlastenectví jejich. Když stavové odpověděli Uhrům, že »nikým nedají se zastrašiti, že strach nerozhodne o jejich jednání,«[1] a že zvyklí jsou býti příkladem než přijímati jej, pýcha jejich pocházela z citu velmi úcty hodného a velmi oprávněného, z vůle zachovati jednotu koruny a nedopustiti, aby roztrhány byly svazky pojící v jediný stát všecky syny jednoho národa. A co bylo jim nabízeno v náhradu za oběti požadované? Nastoupení Habsburka na místo Habsburka. — Kdyby aspoň zrušena byla osudná smlouva učiněná s Ferdinandem I.! Záměrem Jindřicha IV. a Anhalta bylo rozptýliti na několik kusů říši Habsburkův, a přední páni čeští shodovali se s nimi. Jsouce mnohem méně oddáni rodu panovnickému, mnohem smělejší nežli Žerotín, chtěli toliko rázný odboj, a nelíbilo se jim navrhované řešení poloviční. Vyslanec francouzský Bongars protestanty německé vystříhal od Matiáše, a záští jeho bylo prozíravé. Matiáš, potřebuje jednou pomoci mimořádné, potvrzoval privilegia jejich, a není to přísaha punská nebo galská, dodával, ale přísaha německá a česká (non fide gallica, non punica, sed germanica et bohemica); časem shledalo se, že věrnost ně-

aby škola Soběslavská přenesena byla do Prahy, zmařeny odporem dědice zboží Rosenberského pana Jana Jiřího ze Švamberka. Katastrofa bělohorská záhubou rodu Švamberského zahubila a zničila nadání posledního Rosenberka: škola Soběslavská proměněna v pivovar a drahocenná knihovna převezena r. 1647 na Hradčany, ale již po roce uloupena od Švédův a zavezena do Štokholmu. Ibidem str. 26.—33.] V pokoji nad stolkem svým míval vždy vyvěšenou hlavu umrlčí a zřídil také tovaryšstvo zvláštní, jehož znakem byla zlatá hlavička umrlčí ztíží 8 dukátů, s nápisem: »Memento mori!« a »Cogita aeternitatem!« Při všem zbožnost jeho byla poněkud výstřední a zmatená. Co do osoby své mohl stěžovati si na chování císaře Rudolfa a zvláště na rádce jeho; — první komorník jeho Filip Lang, jenž vykonával veliký vliv, byl pouhý šibal a vedle něho Jeronym Makovský a Kašpar Rucký nebyli lepší. — Hněvem, duchem sektářským, nadějí, že vynikne, tím vším puzen byl k Anhaltovi, jehož tajemník Hock nabyl velkého vlivu na tohoto ducha fantastického a vrtkavého.

[1] Chlumecký str. 439.

mecká není lepší než galská; strana, která pomohla mu na trůn, přesvědčila se brzo, že změnou nezískala ničeho. Čechové pokládali za lepší nepouštěti se do revolucí neužitečných: zachovali věrnost panovníku svému i snažili se vykořistiti nesnází jeho, aby napravili zlořády, které vloudily se do správy a aby dosáhli uznání politických a náboženských svobod svých. Veliké pokusy rozbily se o pevnou vůli jejich.

Matiáš přál si sice získati sobě Čechy, ale nechtěl podrobovati je mocí; v Dubci počalo vyjednávání mezi stavy českými a posly moravskými a rakcuskými. Mírem Libeňským Matiášovi zůstaveny Uhry, Rakousy a Morava; bratru jeho Čechy a Slezy. Nejasným článkem Matiáš prohlášen jest za zvoleného dědice koruny české (25. června 1608).

»Protože císař i bratr jeho král Uherský«, psal Villeroy roku 1611, »jsou na vzájem stejně málo spokojeni, každý se vynasnaží, aby zcela se zbavil druha svého.« [1] — V těchto slovech se shrnují poslední léta vlády Rudolfovy: Matiáš trýzněn jsa spíše jakýmis úzkostmi svědomí nežli ctižádostí, nepožíval pokojně ovoce odboje svého, pokud neodňal bratru posledních zemí jeho. Nedávná krise působila opět hrozně na tělesné a mravní zdraví císaře Rudolfa; bylť vydán prudkým záchvatům šílenství a v této zatemnělosti ducha vynikala jen jediná vzpomínka, dávná víra jeho, a jediná vášeň, pomsta. Neschopen jsa na příště sledovati ideu nebo připravovati plán, podnikal pokusy nejnebezpečnější; a nejpošetilejšími výstřednostmi odvrátil od sebe nečetné přívržence své.

Spor stále rozjitřený mezi bratry prospíval stavům, kteří mohli jen zaprodávati poslušenství své. Před odchodem svým z Čech stavové rakouští, moravští a uherští ještě v ležení Matiášově u Štěrbohol vešli spolu ve spolek, kterým zavázali poskytovati sobě vzájemné pomoci i proti králi. Nový panovník, přihlížeje k chování se stavů, nemohl nepoddati se: v Uhřích, v Rakousích a na Moravě nejen všecky obyčeje nově za vlády Rudolfovy zavedené byly odstraněny, ale i moc panovnická vzdávala se všech výhod od doby Ferdinanda I. znenáhla dosažených; úřady ústřední byly zničeny a naprostá samospráva zemí zaručena; právo odboje prohlášeno pro případ, kdyby porušena byla ústava; — iniciativa a nejvyšší moc ve věcech zákonodárství dostala se sněmům, výkonná moc svěřena zástupcům stavů,

[1] Anquez, Bongars str. 147.

znovu vyslovena úplná nezávislost soudů, moc královská ustupovala ve všech kusech sporných; byla již jen neužitečným článkem, jenž udržován byl pouze z jakéhosi studu, a jehož zaniknutí bylo jen otázkou času. Na neštěstí toliko několik mocných a starých rodů těžilo z proměny této; lid lhostejně přihlížel ke změně, která se ho nedotýkala: poddanství bude vždy stejně těžké, vůle vrchností stejně libovolná, stav městský stejně opovržen; několik oprav demokratických, několik drobných oprav by bylo uchránilo vítěze ode všeliké odvety, pojišťujíc šlechtě pomoc ostatního národa: vyšší stavové nerozuměli tomu.

V Čechách Rudolf draze zaplatil věrnost stavův: ustanoveno, aby všecky soudy výminečné byly zrušeny, a nejvyšší soud zemský obnoven ve vší vážnosti své; král nechť svolává vojsko jen se svolením stavů; nejvyšší úředníci budou nesesaditelní a jmenováni jen k návrhu nejvyšší rady a soudu zemského; pře z velezrády jsou zakázány, libovolné konfiskace potlačeny, svobody zemské ochráněny.[1] Usilováno o obnovu Vladislavova zřízení zemského, jež bylo vždy idealem stavův. O všech článcích těch sněm usnášel se jednomyslně, a katolíci se neoddělovali od protestantův. Odveta za rok 1547 byla úplná.

Stavové, jichž vítězství ve věcech politických bylo tak snadné, byli méně šťastni ve věci náboženské. Tu za Matiášem i za Rudolfem stála v zemi strana nečetná sic, ale rozhodná, kdežto v cizině Španěly, Řím, Bavory a j. tvořily jakousi zálohu jejích. Tato záloha zajisté byla jen dle jména: katolická strana evropská byla ještě rozdělena, nedobře vyzbrojena k rozhodné válce a jsouc velmi znepokojována podniky Jindřicha IV., hleděla přede vším vyhnouti se vážné srážce; ale posléze nemohla uniknouti osudu svému, a tato veliká, hrozivá moc působila aspoň účinem mravním. Ostatně Habsburkové zachovali si naději odvety proti stavům tím, že otevřeným udržovali zápas aspoň v jednom kuse, a vítězství oligarchie bylo nejen pochybné, ale i vrátké, pokud nebylo potvrzeno snášelivostí náboženskou. Několik let plné svobody by bylo stačilo, aby katolicism vymizel úplně v mocnářství rakouském; panovníci věděli to i hleděli za každou cenu zameziti to: jaký vliv opravdu by byli potom měli na poddané své neb aspoň jakou záminku k reakci? Posléze u Matiáše a Rudolfa, panovníků to dosti prostředních a slabých, nepokoj svědomí musil přispěti na pomoc mdlé vůli; kolem nich byli rádcové

[1] Pavel Skála I. str. 102—103; Slavata I. str. 164—165.

bigotní, kteří raději by byli rozpoutali nejhroznější katastrofy, než by vydali v nebezpečenství spásu duší svých, a panovníci do jisté míry sdíleli aspoň úzkost jejich. Matiáš byl částečně upřímný, když prohlašoval Moravanům, že spíše vzdá se trůnu, než by podepsal článek povolující svobodu vyznání evangelického; v Rakousích ustoupil teprve zjevnému povstání; Khlesl, Dietrichstein, ač nenáleželi ještě k nejzatvrzelejším, popuzovali ho k odporu. Arcikníže Leopold štyrský, nepřihlížeje nijak k skutečnosti, odsuzoval všelikou myšlenku narovnávati se na škodu církve: Má duše jest smutná až k smrti, psal bratru svému Ferdinandovi, prose ho, aby pomohl přímluvou svou u krále. »Obětoval bych spíše život svůj a krev svou, než bych dopustil, aby v přítomnosti mé potvrzena byla tato osudná a zlá smlouva.« Matiáš, jehož víra osobní byla sice vlažnější, ale jenž mravní mdlobou svou bez obrany vydán byl všelikým radám, ve chvíli, kdy svoloval k žádostem stavů rakouských, napadán byl touto horečkou okolí svého, trápen hroznými výčitkami svědomí, probděl noci v slzách; svolení zpovědníka svého dosáhl teprve po zápase dvoudenním. Když císař a rádci jeho chtěli o velkonocích jíti k zpovědi, Khlesl nedal rozřešení těm, kteří radili králi, aby ustoupil, a kteříž uznáním svobody náboženské sami vytrhli se z lůna církve. Matiáš musil psáti papeži, aby od něho dosáhl rozřešení; rádcové, obvinění z moderantismu, musili se vyznati z bludu svého, prohlásiti, že slib svůj pokládají za nijaký a že při první příležitosti napraví zlo spáchané.

Podobně v Čechách jediné snesení sněmu, jemuž Rudolf vyhnul se roku 1608, týkalo se svobody náboženské, a sotva Matiáš s vojskem vytáhli ze země, již počaly opět útisky protestantů. Zvláštní to neopatrnost: nepřátelé Rudolfovi nepokládali se za přemožené a Kristian Anhaltský doufal bezpečně v odvetu za nedávný nezdar svůj; zprávy docházející z Moravy, Rakous a Uher povzbuzovaly nespokojence české; nechtěli býti oklamáni za oddanost svou a uvěřiti, že by vděčnost došla horší odměny nežli odboj sousedů jejich. Proto když v měsíci lednu 1609 císař svolal sněm, kde by narovnány byly všecky kusy sporné, stavové dostavili se, pevně jsouce rozhodnuti, že nerozejdou se dříve, než dosáhnou úplného zadostučinění.

Zlý to následek špatné pověsti: stížnosti stavů českých neuvažují se příliš vážně a většina historiků vidí v nich jen záminku, ze které vysvítá záměr oligarchů založiti panství své a potlačiti katolíky. Přesvědčení nejsmělejší za našich dnů jest více méně ovlá-

dáno duchem století, a vítězové bělohorští jsouce v nemalých rozpacích nad krvavým vítězstvím svým, rádi by dokázali, že odpovědnost spadá na kacíře. Bohužel toto tvrzení neobstojí v zkoušce, a jisto jest, že požadavky stavů ve věci náboženské byly velmi oprávněné a nespokojenost jejich velmi odůvodněná.[1]

Nikdo nepopírá, že pochybné, ne-li docela domnělé jsou některé násilnosti, z nichž protestanté obviňovali protivníky své, ba připouštíme i, že ostatní měly důležitost jen prostřední, svědčíce spíš o vášních několika jednotlivců, než o všeobecném plánu pronásledovacím; ze studia událostí vysvítá, že šlechta na statcích svých požívala samostatnosti téměř úplné a že rozkazy Rudolfovy nejčastěji ve zmar přicházely úpadem moci královské. — Nicméně nelze pochybovati, že každým dnem jasněji vynikalo působení strany, kteráž osnovala reakci a která v prvním okamžiku vhodném by se odvážila opatření nejráznějších. Katolíci vytiskli již protivníky své z nejdůležitějších úřadů veřejných; vládnouce takto svrchovanou mocí obořili se nejprve na ony kacíře, kteří nebyli výslovně chráněni zákony a závazky královskými. V městech podkomoří královský Purkhart Točník z Křimic a sudí dvorský Mates Prekl z Preklsdorfu smělým výkladem práv dovedli z rad městských odstraniti všecky osoby, které byly v podezření, že jsou pikarty, bratry nebo kalvinisty, to jest v skutečnosti všecky ty, na něž nemohli spoléhati;[2] ve většině měst královských, kde katolíci tvořili jen velmi slabou menšinu, správa přešla do rukou katolíků nebo nejmírnějších utraquistů. Příklad zemí sousedních ukazoval s dostatek, kam směřují tyto podniky: právě tak jednáno v Rakousích, právě tak Ferdinand postupoval ve Štyrsku,

[1] Žaloby stavů shrnuty jsou v apologiích již uvedených. Hlavní fakta obsažena jsou v Peškově Geschichte der Gegenreformation in Böhmen 1849. Srovnej též Historii o těžkých protivenstvích církve české, jejíž skladatel je bratr český Adam Hartmann, kazatel někdy kaple Betlemské (1618).

[2] »A když nejpřednější papeženci v království Českém, totiž Zbyněk Berka arcibiskup Pražský, Melichar Khlesl biskup Vídeňský, Zdeněk Albrecht z Lobkovic nejvyšší kancléř, Jaroslav Bořita z Martinic jinak Smečanský (haman pravý věrných křesťanů v národu českém), Jindřich Domináček z Písnice místokancléř, Jan Mencl sekretář, spolu s jesuity, direktory svými, nemohli sobě ničeho provésti po vůli a mínění svém nad vyššími stavy evangelickými ani mandatem císařským ani soudem zemským ani osobným některých z nich při císaři Rudolfovi obouzením; tedy obrátili zlost a jízlivé protivenství na stav třetí, totiž města královská . . . ano i na jiné lidi a obyvatele evangelické, kteříž náleželi pod správu vrchnosti duchovní nebo světské náboženství papeženského«. (Skála I. str. 70.)

právě tak jesuité znovu dobyli Polska; až šlechta bude osamocena, snadno ji získají buď po dobrém nebo po zlém. Nejprostší opatrnost kázala stavům, aby přítrž učinili zlu, pokud byl ještě čas, kdyby ani svědomí neukládalo jim již za povinnost chrániti spoluobčanů svých proti ohavnému pronásledování.

Docela nespravedlivě obviňují se evangelíci, že tehdáž ukládali o zkázu strany katolické; třeba ji předvídali a těšili se z toho — a ani to nemůže jim býti vytýkáno — přece nemínili ani uspíšiti ji, ani způsobiti prostředky násilnými. Požadavkem jejich byla pouze svoboda náboženská; byli poučeni dlouhou a krutou zkušeností: »Víra jest dar boží, a nesluší knížatům, aby vkládali se do otázek víry.« V těchto slovech přednesených Rudolfovi zahrnut jest program jejich. Zcela jiný duch než v roce 1575 oživuje stavy roku 1609; poznáváme tu převážný vliv Jednoty; stykem s bratřími lutherani znenáhla sprostili se předsudků svých a povznášejí se k idei snášelivosti.[1] Proto události náhle stávají se zajímavými: v poslední chvíli kacíři čeští jsou opět tím, čím byli na počátku, obhájci práv svědomí, a věc jejich se spojuje se vzdělaností a pokrokem.

Zcela jasné jsou žádosti sněmu předložené Rudolfovi, jež po dlouhém vyjednávání byly s některými nepatrnými změnami schváleny majestatem roku 1609.

Konfesse r. 1575 bude vložena do desk zemských, to jest uznána zákonně; skutečná snášelivost, které stavové požívali od doby Maximilianovy, přestane býti dočasnou a odvolatelnou i zaručena bude ústavou a konečně pevně ustanovena. Všickni poddaní království, katolíci i protestanté, nechť přijímají pod jednou neb pod obojí způsobou, stejně budou chráněni zákonem, požívati týchž práv, a žádná z obou stran nesmí dopouštěti se násilí nebo výhrůžek. Šlechta i města mohou svobodně, bez překážek a nesnází stavěti kostely a školy na půdě své; žádný pán světského nebo duchovního stavu násilně nebo úkladně neuloží vyznání svého poddaným svým, a poddaní selští, kteří v osadě své nebudou míti kostel dle vůle své, budou moci svobodně obcovati bohoslužbám v kostelích sousedních. — Takto svoboda víry ustanovena jest pro šlechtu i města královská, svoboda svědomí pro všecky bez obmezení, bez ohrady. — Porovnání, jež učinili protestanté s katolíky na potvrzení a doplnění

[1] Týká se to jen směru všeobecného: jednotlivci protestovali ovšem proti vedení bratří a setrvávali při starém duchu násilí a výlučnosti.

majestatu, sepsáno jest týmž duchem umírněným: obě strany podrobeny jsou týmž závazkům, opatření nejmoudřejší učiněna, aby zabráněno bylo novým sporům; každého překvapí, že v této smlouvě uložené vítěznou revolucí straně pyšné a nenáviděné, nenalézáme žádné stopy hněvu, žádné choutky odvetné.[1]

Mírnost evangelíků neupadala však v neopatrnost, proto žádali zárukou, aby jim vydána byla konsistoř a universita. Členové konsistoře ustanoveni budou od stavův: ona bude světiti a jmenovati faráře, bdíti nad zachováním kázně a čisté víry. Universita bude záviseti na sněmu, jejž zastupuje jistý počet defensorů, pečujících o vážnost a ochranu náboženství evangelického proti všelikému překvapení. Král takto vzdával se nejen všeliké moci nad církví a školou, ale defensoři vedle něho byli jakýmsi dozorným výborem a jako trvalými a zákonnými zástupci odboje. Že taková opatření byla potřebna, bylo vinou neobezřelých rádců, kteříž i této chvíle zamítali mír nabízený jim a neupouštěli od zamýšlené války občanské.

Žádosti stavův o konsistoř a universitu byly spravedlivé. — Potlačení staré konsistoře utraquistické bylo důsledkem svolení roku 1567, kterým kompaktata přestala býti zákonem zemským. Utraquistů v přesném a dávném smyslu slova toho nebylo více, a poněvadž dvůr smělou přetvářkou se stavěl, jako by v konsistoři dolejší viděl zastoupení většiny rozkolníků, všickni, kdož od reformy požadovali něco jiného, než přijímání pod obojí způsobou, měli právo a povinnost, aby odhalili pravdu, zbavili se nebezpečného dvojsmyslu a vyrvali z rukou protivníků svých nástroj, který nejsmělejším podnikům jich dodával zdání zákonnosti. Ale potlačení staré konsistoře nestačilo jim; jako žádná společnost, ani církev neobstojí bez autority a bez pluků spořádaných; až posud četné sekty, různé a více ještě nejisté a vrátké učení, nedostatečná kázeň byly na škodu lutheranům; tento pořádek věcí nesměl trvati déle. Obnovením university mohlo dostati se jim duchovenstva vážného, vzdělaného, jehož jednostejné učení by znenáhla bylo zvítězilo nad velikým zmatkem dogmatickým a mravním, jímž trpěla země; nová konsistoř, požívající všeobecné důvěry a chráněná defensory, mohla povznésti kázeň, zadržeti přehmaty stavův a pod uznanou ochranou její kněží nabyli by znovu života ctihodného i úcty věřících. Evangelíci nepožadovali více než to,

[1] Smlouva uveřejněna jest v Pamětech Slavatových, u vydání Jirečkově str. 392. —

čeho vymáhala situace, následovali příkladu, jejž dávali jim sami jesuité, a protože na opak neupírali katolíkům svobodu spravovati se a říditi způsobem svým a že nechtěli podříditi všecky rozkolníky témuž vyznání, než předsevzali si jen odstraniti zřejmé nedostatky a učiniti konec nesnášelivému bezvládí, nevíme na jakém základě chování jejich mohlo by odsouzeno býti, leda dovolává li se kdo božského práva církve katolické. Jedinou chybou stavů českých bylo, že tak pozdě poznali pravdu, a i tehdáž ještě mnozí z nich nepouštěli se bez obmyslu na cestu volnou a plodnou, kam vedli je bratří.

Stavové shromáždili se v posledních dnech ledna 1609; teprve 21. července Budovec, vlastní to vůdce sněmu, vynikající vytrvalostí, výmluvností a moudrostí, mohl oznámiti stavům, že král defensorům jejich odevzdal majestát.[1] Sluší »prvé, nežli by ten majestát od J. M. C. jim odvedený, přečten byl, aby přede všemi věcmi Pána Boha s ponížením se před tváří jeho chválili, že jest jejich pokorné modlitby uslyšeti a tomu dílu od nich začatému žehnati ráčil. Protož aby živě a horlivě k prokázání vděčnosti Pánu Bohu ty tři veršíčky zpívali: O chvaliž, duše, Pána z takové milosti atd. A po zpívání těch veršův všichni klečе se modlili.«[2] Radost zbožná a vážná, jakou v Praze způsobila první zpráva o ústupcích císařských, rozšířila se rychle po všem království; protestanté čeští konečně domohli se své veliké listiny. Výstřední katolíci byli všickni ustrnulí. Jesuité nařídili sobě v Praze modlení za čtyřicet hodin, »aby pán Bůh víru jejich římskou v celosti před tak škodlivým předsevzetím chrániti, je pak vyhladiti ráčil«; jeden z nejoblíbenějších kazatelů jejich, pater Andreas, potvrzoval s kazatelny, »že v království českém s strany náboženství čím dále, tím vždycky hůřeji díti se počíná, a nákvasa kacířská den po dni vzrost a posilu svou béře«.[3] Po šest měsíců bojovali se zoufanlivou odhodlaností, aby krále odvrátili ode všeliké slabosti, a až do poslední chvíle doufali v úspěch; nic neospravedlňuje lépe chování evangelíků, než zuřivost náčelníků strany římské.

Arcibiskup Pražský a jesuité měli v okolí králově oddané služebníky, Martinice, Slavatu a zvláště Zdeňka z Lobkovic, za kteréhož

[1] Majestát podepsán byl dne 9. a defensorům odevzdán dne 12. června.
[2] Paměti Slavatovy I, 373.
[3] Historie Skálova I, 246.

»kancelář česká více se podobala nějaké kněžské konsistoři nežli kanceláři královské«.[1] Žádný důvod politický nebyl přístupen mužům, kteříž naproti úvahám světským stavěli nezlomné přesvědčení své. — Rudolf i v pomatenosti své zachoval si víru hlubokou, a vážné byly důvody předkládané mu od nejhorlivějších rádců jeho.

Síla stavů, pravili mu, není taková, jako smělost jejich, a nelhali. — Lid s radostí přijal majestat, ale nepřál si války, více touže po pokoji nežli po svobodě. V městech, ač na ně hlavně snášela se libovůle královská, moc královská požívala velmi velikého vlivu, a obyvatelstvo bylo městskými úřady dosti dlouho udržováno v jisté neutralitě; jestliže by odboj povstal, měšťané velice neradi by byli následovali vyšších stavů; když v rozhodné chvíli roznesla se pověst, že defensoři nechtí přijmouti narovnání nabídnuté od dvora, hned živé pohnutí jevilo se v Praze, a již následujícího dne defensoři upadli u velikou neoblibenost. — Zda spojení lutheranů s bratřími bude dosti pevné a zdaž odolá dlouhým úradám a úkladům dobře nastrojeným? Vedle rozdílů náboženských stavové dělili se na tři velmi různé strany. Většina nemínila odpadnouti od Rudolfa, ale z nejpřednějších náčelníků někteří chtěli na trůn povolati Matiáše, jiní, kteří byli v nejdůvěrnějším styku s Kristianem Anhaltským a unií evangelickou, chtěli zvoliti knížete cizího. Kandidatem jejich po dlouhý čas byl kurfiřt saský; ale pobyt tohoto knížecího hýřila a pijana v Praze schladil úmysly jejich: však kdyby i jeho nebylo, hlásili se jiní uchazeči. Zda nebylo možná užiti řevnivosti této ku vítězství katolicismu? Na sněmích počalo se pozorovati působení příčin, které v Polsku vedly k liberum veto a ku konfederacím: byť i všickni šlechtici hlasovali, hlas chudého zemana nevážil tolik, jako hlas pána, který vynikal ohromným bohatstvím svým a tisíci poddanými; před hlasováním musilo proto předcházeti pravé vyjednávání, často velmi nesnadné: zda nebylo možná s malou obratností a důsledností zdržeti tento stroj složitý?

Po několik měsíců fanatikům v radě královské podařilo se na uzdě držeti většinu stavů; chtěli přiměti je, aby spokojili se prohlášením jen ústním, doufajíce v nové vydání roku 1575. I kdyby stavové odhodlali se k otevřené válce, nelekali se jí. Vyslanec španělský Zuñiga, když přidával se k Lobkovicovi proti straně mírnější, představoval zajisté Rudolfovi možnost účinného spolku se Španělskem;

[1] Skála I, str. 206.

v Německu strana katolická se hýbala, a vojenské přípravy veřejně dále konaly se v zemích sousedních. V Praze bylo plno nepokojných a podezřelých dobrodruhův, a arcikníže Leopold dychtil pomstiti se za nedávný nezdar svůj v Pasově. Bouřlivá a nekázaná vojenská moc stavů českých nezastaví rot vallonských a španělských, a dobytí Čech stane se počátkem války na vyhubení kacířství. O několik let později ukázalo se, že plán nebyl jen přeludem.

Lobkovic a přátelé jeho byli odhodláni k nejhoršímu. Nehnuli se od krále, zdržovali ho, kdykoli již již chtěl povoliti, znovu přiváděli otázky již vyřízené, opětovali sliby již učiněné. Protestanté projevili však, že rozhodnutí jejich jest určité: chopivše se prostředků revolučních, sjížděli se v Praze a konali sjezdy své přes zákazy císařovy, posílali posly k mocnostem cizím, nařizovali sbírání vojsk a zřizovali vládu povstaleckou: nicméně strana výstředních katolíků nejevila žádného pohnutí. Úmyslně dráždila protivníky své, hnala je ke krajním rozhodnutím, na příklad když před zraky stavů překvapených spíše, nežli rozhořčených obnovili rozkaz, kterým poručeno purkmistrům a konšelům všech tří měst Pražských, představeným všech cechův a všem mistrům a kollegiatům university Pražské účastniti se průvodu o slavnosti božího těla.[1]

V poslední chvíli mírnější rady nabyly převahy. Zajisté na neštěstí pro Čechy, neboť, byl-li krvavý konflikt nezbytný, vyhlídky povstalců roku 1609 by byly příznivější, nežli roku 1618. Okolnosti politiky evropské byly jim příznivé, a Jindřich IV., který po tak dlouhý čas připravoval se k válce proti Habsburkům, nebyl by ku porážce Čechů přihlížel tak lhostejně, jako rádcové mladého krále Ludvíka XIII. Soupeřství císaře a Matiáše mohlo býti snadno vykořistěno od povstalců. Konečně bylo svrchovanou neopatrností pro katolíky odvažovati se rozhodného boje s náčelníkem, jakým byl Rudolf II. Všickni, jichž rozum nebyl zaslepen fanatismem, soudili, že lépe jest nechati bouři minouti a zachovati se pro lepší budoucnost.

Ostatně všickni katolíci nebyli tak vášniví jako Martinic a Slavata a mnozí jsouce oddanější vlasti, nežli církvi, cítili bol v srdci svém při myšlence na hrůzy, jež by rozpoutala válka občanská. Petr Vok z Rosenberka psal ujci svému panu Volfovi Novohradskému z Kolovrat, »tuhému papeženci«: »Však spolu jsme křesťané

[1] Skála I, 220.

a pokřtěni jsouce ve jmeno nerozdílné blahoslavené Trojice rozdílné dary boží máme; avšak není zde v nás obojích dokonalosti žádné, ale té v nebi očekáváme. Sama pak láska Boha a bližního jest svazek dokonalosti. Jsme všickni Čechové, jsme krev jedni druhých; jednoho pána Boha, jednoho krále, jedno právo české máme; trpme raději Čechové sebe, než abychom potom jiné cizí a daleké národy trpěti musili, kteříž by nás všech mezi sebou trpěti nechtěli, ale usilovali by nás všecky trápiti a snad i ven ze země potomně vyhnati«.[1] O několik měsíců později Budovec ohlašuje úklady některých nepokojných a škodlivých osob duchovních a politických náboženství římského, »které jak J. M. C. tak všem i celému tomuto království a všem jeho pokojným šlechetným obyvatelům naprosto nic dobrého nepřejí a o nich neobmýšlejí, chtějíce snad skrze uvedení do něho nějaké cizí pomoci vojenské dotčené obyvatele nenadále potlačiti, sebe pak samé s náhončími svými statky jich zbohatiti a nade všecky jiné zdůstojniti.« Těchto výstrah a těchto napomenutí nebylo oslyšáno: většina katolíkův opustila vůdce své, přijavši podmínky evangelíkův a ruku, kterou jim podávali.[2]

Nesmířliví Římané zrazeni byvše od vojínů svých, shledali brzo známky vlažnosti u vyslanců cizích; tito po nerozvážlivém nadšení prvních dnů posuzovali chladněji situaci a znajíce lépe všeobecný stav Evropy, za nebezpečné pokládali pouštěti se daleko. Konečně všeliká naděje roztrhnouti stavy neb unaviti úsilí jejich zmizela, jakmile většina jich upřímně se spojila s Budovcem. Rokování protahovalo se, pokud jednání vedli lutherani, kteří chtěli jednak krále překonati, jednak bratry oklamati. Vše změnilo se, jakmile tvrdošijnost dvoru rozhořčila nejmírnější a přesvědčila všecky rozkolníky, že k úspěchu proti nesmířitelným protivníkům třeba jest bojovníků nepředpojatých a nebojácných. Většina všecka skupila se kolem člena nejznamenitějšího, a od té doby vliv Budovcův nabyl úplné převahy až do chvíle, kdy konečně spořádány byly věci organisace vztahující se k majestatu. Zjednav prohlášení svobody církve české, dal jí i kázeň a ústrojí.

Oceníme náležitě zásluhy Budovcovy, představíme-li si obraz sněmu a města v tomto roce osudném. Zavládlať plná krise revoluční, nebylo žádné moci řádné, zákony byly zastaveny. V městě hemžilo

[1] Skála I, str. 170.
[2] Ibidem, str. 209.

se vojákův — a jakých vojáků! — jedni přišli v průvodu pánů nebo najati byli od stavů, druzí tajně naverbováni od dvora. Každé chvíle udály se výtržnosti; zbrojnoši z ručnic svých stříleli na sochy kostelů, Španělové a Valloni kupili se kolem Raméa, čekajíce jen na znamení arciknížete Leopolda, aby vrhli se na město. Pověsti nejhroznější se roznášely; mysli vzrušené věřily zprávám nejpodivnějším. Zasedání sněmu přerušována udavačstvím, povykem a poplachem; několikrát stavové opouštějí síň zasedací, aby chopili se zbraně a postavili v šik válečný na náměstí Staroměstském; skoro každého dne dějí se prohlídky domovní; vypravováno, že klášter jesuitů přeplněn jest vojáky, že připraveny jsou pumy, domy protestantů vyletí do povětří a pod ssutinami svými pohřbí nebezpečné vůdce jejich. S kazatelen ozývaly se útoky a zuřivá kázaní; konsistoř utraquistická pozbývala posledních věřících svých, kněží měnili obřady a slavnosti, jiní přicházeli do sněmu naříkajíce na zlý čas, obviňujíce soky své a dávajíce se v ochranu zákona. Směs neboli lépe řečeno zmatek citů sobě odporujících a vášní zuřivých, způsobilý byl k revolucím, nejnižší pudy skrývaly se pod zvučnými slovy, nejvznešenější myšlenky pokládány za ohavné zločiny. Smělým i zbabělým jesuitům posmíváno se. A v hloubi tohoto hluku tajné vření lidu poplašeného tímto přerušením řádné moci, žíznícího po kořisti a krvi, tázajícího se, nenastala-li již doba vlády jeho, a pokoušejícího se o loupež a vraždu.

Budovec utišil vášně, zadržel lid, zastavil nepořádek a revoluci poměrně umírnil tím, že zachoval jí ráz pouze náboženský. Sněm byl velmi četný a bouřlivý; členové jeho často jsouce málo vzdělaní a jen nepatrní, přicházeli do shromáždění s tajným hněvem, jaký zmítal lidem; jeho prudkostí a vrátkostí ovládáni byli i oni: hotovi byli umříti za víru, a podléhali náhlému nerozumnému strachu; pohrouzeli se v modlitby, a pohoršovali město svými prostopášnostmi; propukali v pláč při myšlence na vítězství pravdy, a schopni byli nejhanebnějšího odpadlictví. Mimo sněm pikle, tržení, řevnění propukající v prudké výjevy a netrpělivé snahy ctižádostivé. — Opatrností svou vyhnul se léčkám, moudrostí svou zmírnil hněv, poctivostí svou skrotil řevnivé prospěchy, pevností svou zdržel odpadlictví. Když dne 31. března stavové odepřeli poslušenství rozkazu královskému, kterým rozpouštěn sněm, obrátil se ke všem, »komukoli jeho spasení milé, kdo pečuje o královské a vší země této i jednoho každého dobré, kdo miluje svatou svornost, lásku a vzdělávání jedni

druhých, kdo pamatuje na předků svých starých v božských věcech horlivost, věrnost a stálost« [1] Láska k zemi rodné, snášelivost, víra. všecka duše Budovcova soustředila se tu a tento veliký vlastenec, který byl ještě větším křesťanem dovedl na chvíli odvrátiti osudné síly, které připravovaly pád protestantismu a království Českého. Zásluhou jeho dostalo se evangelíkům posledního a nejryzejšího vítězství. Dle výroku velkého dějepisce láska tentokrát byla mocnější, nežli nenávist, a zoufalé prosby Martinicovy, Lobkovicovy a Slavatovy nezabráuily ústupu Rudolfovu.

Poslední měsíce roku 1609 vyplněny byli zřizováním nové církve české, jež potvrzena byla majestatem. I tu činnost Budovcova byla veliká a vynikající; [2] nesnáze vznikly mezi bohoslovci lutheranskými a bratrskými; jeho důstojností a klidem přetrženy spory. Nová konsistoř skládala se ze šesti kněží lutheranských, tří bratří a tří členů university. [3] Lutherani a bratří, ač úzce spojení, zachovali své zvláštní obyčeje, řády, vyznání, užívali plné svobody co do vzdělání a zřizování kněží svých. Spravedlnost těchto rozhodnutí přispěla k rozhodnutí více, než dlouhé porady: každá strana zachovala učení své, předsudky však mizely; spojenci sblíživše se výpočtem, poznávali se a počali se ctíti. Bratří, z počátku neustupní a poněkud svárliví, na příště byli uspokojeni: na ústupky odpovídali ústupky, upouštějíce od oněch obřadů svých, které budily pohoršení ostatního národa.

[1] Skála I. str. 159.

[2] Proč o Budovce nepokusil se ještě žádný dějepisec český a nevzdělal mu památník podobný, jaký Chlumecký věnoval Žerotínovi? — Pokud prameny nebudou vydány úplně, není možná vynésti o něm úsudek povšechný; v tomto roce 1609 zdá se, že povznesl se nejen nad ostatní, ale i nad sebe samého. Předchozí a pozdější chování jeho podléhá různým posudkům. Budovec byl zajisté duch méně vynikající než Žerotín: srdce jeho bylo větší než vzdělání jeho, však podivuhodné vlastnosti Jednoty bratrské nestkvěly se nikdy leskem jasnějším.

[3] *[V čelo společné konsistoře zvolen byl od stavův a kněžstva Eliáš Šúd ze Semanína, lutheranský farář u Matky boží na Louži jakožto administrator, na druhé místo po něm jakožto senior postaven Matěj Cyrus, starší Jednoty bratrské. Po smrti Šúdově († 1614) konsistoři předsedali toliko Sigmund Crinitus Stříbrský, farář u sv. Mikuláše na Malé straně (1614—1619) a Jiří Dikastus, farář u sv. Štěpána (1619 - 1621). Seniorem po smrti br. Matěje Cyra († 1618, byl Jan Cyril Třebíčský, kazatel kaple betlemské a biskup bratrský. Jiří Dikastus a bratr Jan Cyril spolu s jinými faráři Pražskými vypověděni jsou ze země nařízením knížete Karla z Liechtenšteina v prosinci roku 1621, čímž konsistoř strany podoboji zrušena. Srov. Tomkovu rozpravu O církevní správě strany pod obojí v Čechách v Čas Čes Musea 1848 str. 468.]*

Důležitá opatření byla předsevzata, aby universita znova se povznesla, aby zvýšen byl vliv její nad školami nižšími, zvelebena studia, zvětšen počet studujících.

Bohužel defensoři jinými starostmi záhy odvráceni byli od mírumilovných prací svých. »Když tedy ty všecky věci stavův pod obojí,« praví Pavel Skála ze Zhoře, »byly na tak dobré a bezpečné míře i ujištěním náboženství jich postaveny; byla vůbec naděje pevná a neomylná, že žádný tak snadně se o to nepokusí, aby to, co jsou obojí stavové království Českého pod obojí i pod jednou společně na sněmu obecném . . . s svým zdravým rozmyslem za právo ustanovili, i král jich jim toho všeho znamenitě potvrdil, rušiti, zřízením obecným pohrdnouti a tudy důstojnost královskou potupiti směl. Však s tím se vším přece našly se osoby, kteréž je stavy v té naději náramně zmýlily, a to přede všemi titíž, o nichž svrchu nejednou zmínka učiněna jest, totiž platní nástrojové jesuitští«.[1] — Katolíci v skutku nespokojili se snášelivostí právě tak, jako Rudolf nemohl oželeti ztrát svých. Neuplynul ani rok, a obzor již zachmuřoval se novými mraky, a Čechy uvrženy byly v nové zmatky, které tentokrát vedly k neodvratné katastrofě.

HLAVA DRUHÁ.

DEFENESTRACE PRAŽSKÁ.

Leopold a žoldnéři pasovští. — Pád Rudolfův. — Vláda Matiášova; moc královská a stavové; čtyři žádosti stavů. — Pokračování reakce katolické. — Volba Ferdinanda II. — Znepokojení a rozhořčení strany protestantské; záměry a náčelníci její. — Sněm roku 1618. Převrat státní; defenestrace.

Poslední události zasadily nejtěžší ránu rozumu Rudolfovu. Tento ubohý král, jenž již po léta trápen byl temnými přízraky a který zavíral se v paláci svém, vyhýbaje se obřadům veřejným, odmítaje slyšení, nyní viděl několikrát síň svou osazenou houfy ozbrojenými; on, jenž nejmenším nezdarem uvrhován býval v tupou

[1] Skála I. str. 254.

strnulost nebo napadán zuřivými záchvaty, nebyl více pánem jediného království, kteréž uniklo ctižádostivému bratru jeho. Několikrát za této krise zachvácen byl nemocí svou, a z každého nového návalu rozum jeho vycházel méně jasný a vůle jeho méně pevná. Z neúplných zpráv našich o této době nelze souditi bezpečně, kdy v tomto čase, od počátku bouře až do smrti své, svědomě chápal se vedení věcí svých, a pokud zodpovědnost přísluší rozumu jeho nebo pokud omluvy zasluhuje šílenství jeho. V těchto chvílích šílení probíhal zámkem; v noci zcela nahý s mečem v ruce vydával řev: slyšáno, jak rozzuřil se, že břicho jeho obrátilo se do zadu a hřbet do předu; konečně hledal útěchy v opilství: přílišným požíváním nápojů rychle seslabil se pokažený organism, a císař byl neodvratně vydán všelikým nápadům blouznivé obrazotvornosti své.

V těchto temných chvílích vynikala jediná upomínka, jediný hněv: nevzdával se moci, která mu byla vytržena, v srdci svém zachovával nesmířitelné zášti proti původcům zkázy své, přede vším proti Matiášovi. Ale neméně hněval se na protestanty české, poněkud z nábožnosti, hlavně však proto, že obmezením moci jeho odňali mu prostředky, aby mohl pomstiti se a bratru svému vyrvati ztracené země své. Protože soudnost jeho byla téměř docela zničena, byl vydán svým vášnivým citům na pospas; přál si spíše neštěstí nepřátel svých, nežli úspěchu vlastní věci své a bez rozpaků by byl obětoval obecné prospěchy náboženství, aby těšiti se mohl ze zkázy nepřátel svých. Za takých okolností byl vhodnou kořistí nejhorších dobrodruhů.

Z mužů, kteří až do poslední chvíle naléhali na císaře, aby nepodpisoval majestat, nejzarputilejši a nejprudší byl arcikníže Leopold. Tento ještě velice mladý princ obraně církve přinášel horlivost velice překotnou a prudkost nepokojnou. Jmenován byv biskupem Pasovským a Štrassburským dříve, než dosáhl vysvěcení, necítil se povolaným ke stavu kněžskému, a nepokojná ctižádost jeho nelekala se pohoršení, aby mohl vrátiti se životu světskému. Jako bratr jeho Ferdinand štyrský, i on byl vychován v ideách obmezené zbožnosti; ale kdežto fanatism staršího bratra jeho byl do jisté míry zdržován obezřelostí, jakou ukládala mu situace, mladší bratr, poněvadž rodem svým vzdálen byl trůnu, rozdmychoval různice a zaplétal události, z přesvědčení a povahy právě tak, jako z výpočtu. Myslil o sobě, že je schopen státi v čele státu, protože byl nespokojen podřízeným postavením svým, a cítil se způsobilým k největším podnikům, protože

neviděl nebezpečí jejich. Jen panovník šílený a ministři nerozumní a nezkušení, ale záštím svým zaslepení mohli býti svedeni tímto bouřlivcem, aby stali se jeho společníky.

Jeho plán byl velmi jednoduchý. Německo ozývalo se všecko vřavou válečnou, všudy katolíci a protestanté stáli ve zbrani, hotovi jsouce udeřiti na sebe pro dědictví Klevské a Jülišské, a kdyby Jindřich IV. nebyl zavražděn, válka třicetiletá by byla již tehdáž vypukla. Leopold za všeobecného hnutí a zmatku zamýšlel sebrati po tichu vojsko, proniknouti nenadále do Čech a způsobiti tu odvolání majestatu a obnovení moci královské; posílen prvními úspěchy doufal, že vypudí Matiáše, a odměnou za služby jeho, že Rudolf ustanoví ho nástupcem svým.

Plány nejpodivnější vydaří se někdy, a odvážnost Leopoldova málem by byla se potkala s výsledkem. Přese všecky zprávy z různých stran docházející a přese všecky výstrahy Petra Voka z Rosenberka, který z pevného města svého Třeboně ohlašoval sbírání se vojska v Pasově a předvídal pravý cíl jeho, stavové čeští setrvávali v domnělé bezpečnosti. Když Leopold v čele dvanácti tisíců žoldnéřů překročil hranici (v lednu 1611), nebylo učiněno žádného opatření obranného; příliš pozdě byla nařízena hotovost zemská, vojáci scházeli se velice pomalu, několik set nováčků, kteří byli pohotově, bez kázně, bez důstojníků, bez znalosti umění válečného, téměř bez zbraně, ani hodinu by nebylo odolalo vojsku zkušenému. Vůdcové nedůvěřovali vojům svým, v řadách jejich bylo mnoho nespokojenců, kteří by rozptýlili se při první ráně a přešli k nepříteli. Některými osamělými skutky hrdinskými nevnuknut cit povinnosti lidu, jehož odvaha a vlastenectví dávno byly již vysíleny. Budějovice, Tábor otevřely brány své na první vyzvání. Znenáhla přibývalo přívrženců straně arciknížete. Páni katoličtí, kteří z počátku protivili se přepadu nerozvážnému a úskočnému, zmateni jsouce zprávami z jižních končin království, spokojovali se postavením vyčkávacím a lhostejnost jejich nebyla méně osudna, nežli zřejmá zradu Berků, Martinicův a Slavatů. Po nešťastné šarvátce část města Pražského na levém břehu Vltavy byla osazena od rot Leopoldových a zločinnou smlouvou vydán jim hrad královský. Přední náčelníci stavů byli nepřítomni neb uvězněni, tak že vedení sněmu dostalo se do rukou pletichářů nehodných. Arcikníže, jemuž s úspěchy přibývalo smělosti, svlekl roucho církevní a úředně ujal se velitelství nad vojskem nájezdným. Spi-

klenci svrhnuvše škrabošku, žádali za zrušení majestatu a ukládali o zavraždění předních pánů protestantských.

V poslední chvíli, kdy vše záleželo na rychlém výkonu, Rudolf upadl v obvyklou váhavost; nedostávalo se mu zmužilosti, aby vykonal zločin, jejž schválil. Hrozil Starému městu střelbou z děl, ale zatím vyjednával se stavy. Již tehdáž ztracena byla všeliká naděje v úspěch. Moci katolické, jichž vůdcové netázali se ani o radu, ani nedali jim zpráv, odpíraly pomoc svou i neschvalovaly podnik. Několik tisíc loupežníků nezdrží na dlouho obyvatelstvo několika milionů. Obyvatelé byli rozhořčeni pleny a ukrutnostmi žoldnéřů; Praha byla v plném odboji; lid maje mnichy v podezření, že jsou tajnými pomocníky Leopoldovými, vrhl se na kostely, bořil obrazy, přepadal kláštery, trýznil nebo vraždil řeholníky; na venkově probíhaly houfy potulné, které vraždily vojáky osamělé, zachycovaly posly a zajímaly dovozy. Nebezpeční to spojenci pro šlechtu, tito sedláci zoufalí, kteří s pány svými zacházeli právě tak, jako s cizinci! Cesty byly tak nejisté, že nikdo neodvažoval se vyjíti z města, zločiny agrarní se množily a zdálo se, že hrozí všeobecné povstání. Leopold postavení své pokládal za velmi nebezpečné uprostřed vzpoury, a dne 11. března vojsko jeho opustilo Malou Stranu i dalo se na ústup skrze jižní Čechy, pronásledováno jsouc od vojska stavovského. Vítězové neodpustili Rudolfovi úskočnost jeho: císař pozbyl posledních přívrženců svých, a nyní konečně Matiáš ode všech stran byl volán do země.

Přepad Leopoldův zbudil největší pohnutí v celém Německu; zvláště veliká byla úzkost v zemích rakouských a uherských, o něž běželo zároveň. Proto se všech stran odpověděno hned na zoufalý křik Čechův, a Matiáš rychle sebral vojsko, aby vypudil nájezdníky z Prahy. Dříve než přitáhl, město bylo sice již zachráněno, ale zpráva o přípravách a příchodu jeho uspíšila ústup žoldnéřů. Vděčnost, naděje v pána rozumnějšího, potřeba ochránce, který by zdržel hrozící bezvládí, lehce potlačily poslední rozpaky některých sněmovníků. Nikdo neujímal se Rudolfa, protestanté byli rozhořčeni, a katolíci snadno přesvědčeni od vyslance španělského: opustili pána, který poškozoval je bez prospěchu, nechtíce pošetilým vzdorem odciziti sobě panovníka příštího. Císař nechtěl vzdáti se moci, odpíral až do poslední chvíle: i když podepsal odřeknutí své (11. srpna 1611), myšlenka pomsty ovládala šílenství jeho, a nejpodivnější záměry rodily se v mysli jeho. Ale smrt již dotkla se ho; dávno trpěl

vodnatelností, když dostavil se zánět, zemřel dne 20. ledna 1612 a tiše pochován jest v hrobce, kdež odpočívali již Ferdinand I. a Maximilian II.; od té doby žádný král český nebyl pohřben v Praze.

»Že pak tak letitému a tolik mnoho let v císařském a královském důstojenství dosti platně trvajícímu potentatu nebyl žádný zjevný pohřeb a pompa slavná jako otci a dědu jeho učiněn a držán, to bylo nejvíce v cestě, že jest stavům evangelickým jak v Říši, tak ovšem i v královstvích i zemích svých přílišně folkoval a proti vší vůli papežově a jesuitské ten slavný a věčně pochvaly hodný majestat na svobodné náboženství jich provozování jim dáti směl. S tím však se vším přece jest dosti vzácně a ozdobně v stálé a neumírající paměti všechněch pobožných srdcí pochován, a duše jeho do rukou a do slávy vykupitele svého se dostala«.[1]

Jak neuvěřitelně rychle tvoří se legendy! Mínění Skálovo v skutku není osamělé; ve vypravování většiny dějepisců protestantských Rudolf stává se obráncem a téměř mučenníkem za svobodu svědomí: neštěstí a utrpení ubohého šílence zastírají památku chyb jeho; náchylnost, jakou vždy osvědčoval Praze, a slabost, kterou posléze za vlády jeho ochromeno bylo všeliké úsilí strany reakcionářské, zastiňují upomínku na úmysly pronásledovací. Všeliká nejistota, všeliké úzkosti ustoupily nadšení způsobenému majestatem. Potom následují dni hrozné, válka občanská, potupa a nájezd, nelítostná restaurace katolická a s povzdechem vždy trpčím vzpomíná se na dobu poměrného klidu a mírného štěstí. Již za bouřlivého rokování roku 1609 sněm jevil pravý soucit s tímto panovníkem, k němuž byl připoután službami prokázanými a věrností osvědčenou; vášně i nejvíce rozpoutané zastavily se před trůnem, v hanopisech osoba králova ušetřena, a když Budovec odlišoval panovníka od škůdných fanatikův a na ně uvaloval všecku zodpovědnost za zatvrzelost jeho, zdrželivost řečníkova byla upřímná i politická. Ba i výpravu Leopoldovu obrazotvornost lidu vykládala ve prospěch krále! Chtěl prý odevzdáním dědictví svého mladému arciknížeti vzdáliti od trůnu nepřítele země české Ferdinanda; nevděk Čechů dotkl prý se srdce jeho: »Praho, nevděčná Praho, já jsem tebe slavnou učinil, ale ty nyní vyháníš mne, dobrodince svého. Pomsta boží přijdiž na tě a prokletí připadniž na tě i na celou českou zemi!« Svědkové prý sly-

[1] Skála I str. 331

šeli slova tato, a kronikář exilia,[1] zastižený kletbou touto, smutně oznamuje vypravování jejich.

Historie, zavrhuje-li legendu, nesmí však ochotně věřiti všem obžalobám, jimiž Rudolf byl zahrnován: nikdy podivínský a vilný šílenec nebyl by se tak dlouho udržel na trůně za situace tak spletité a při tak zuřivých snahách ctižádostivých. Po první době, která byla čestná a mnohdy i stkvělá, Rudolf i v druhé části vlády své, ač již napadán byl šílenstvím, několikrát projevil rozum důslednější a vůli opravdovější, než se myslí obyčejně. Z chyb spáchaných některé byly téměř nevyhnutelné a mnohé původ svůj měly v spravedlivém hněvu, jejž vzbudila v něm hanebná zpronevěra bratra jeho. Na veliké neštěstí své ovládán byl neprovednými snahami ctižádostivými i stal se obětí nevyléčitelného odporu ducha a povahy své. V nestálém myšlení jeho zračila se jednota nebo — lépe řečeno — zápas obou kmenů, s nimiž byl spřízněn, a dvou dob historických, jimž náležel. Tradice španělské a německé zápasily o duši jeho. Ač byl katolík horlivý, zdědil přece po otci svém vedle netečnosti fysické a mravní jistou přirozenou mírnost, která protivila se krajním prostředkům, bez nichž nebylo možná potlačiti kacířství. Idee politické a náboženské, ve kterých byl vychován, zapovídaly mu všeliký upřímný smír s revolucí, který po stránce hmotné vedl by ke zkáze moci panovnické, a po stránce dogmatické k úplné roztržce s Římem; ale tuhý fanatism jeho lekal se přísných prostředků; sám nebyl tak krutý jako strana jeho. Touto dvojakostí ideí a citů vysvětlují se náhlé obraty jeho, střídavá přísnost, ústupky hned odvolávané a rovněž únava a hluboký zármutek jeho. Měl přesvědčení a záměry Ferdinanda II., ale i odevzdanou a lhostejnou snášelivost Maximiliana II. Jeho šílenství, jedno z nejtragičtějších v dějinách, nezdá se nám takto jen dědičným osudem, ale jakýmsi odříkáním duše obtížené přetěžkými závazky a zmítané povinnostmi sobě odporujícími. Toto šílenství bylo snad nejlepší stránkou jeho, a ono jediné umožňuje nám pochopiti legendu, která vychvaluje jeho dobré srdce a bystrý rozum.

* * *

Nikdo nebyl lepším obhájcem věci Rudolfovy u potomstva než jeho soupeř a nástupce; dokázal i nejpředpojatějším, že nesnáze, jichž

[1] [*Historie o těžkých protivenstvích církve české, Praha, 1888, str. 112*]

dovoláváno se proti předešlému králi, nebyly jím způsobeny, a že Matiáš neměl nijakého práva obviňovati někoho ze slabosti a nedbalosti.

Nadšení, s jakým nový panovník přijat byl v Čechách, nepřečkalo ani korunování: nepřátelské strany stejně zuřivě stály proti sobě; ani katolíci nezapomínali na záměry své, ani protestanté na stížnosti a naděje své. Stavové vedli si pánovitě: čí zásluhou uchvatiteli dostalo se koruny? Jak projeví jim vděčnost svou, a kdyby i usmyslil si nedbati žádostí jejich, kde najde podporu? Uhři, Rakušané, Moravané, Čechové, Slezané, všickni čelili k témuž cíli, chtějíce na místo moci panovnické zavésti republiku oligarchickou, a Matiáš nebyl muž, který by v sobě nalezl síly, kterých marně hledal u jiných

V době korunování svého za krále Českého byl u věku padesáti čtyř let, to jest dožil se stáří, kdy u většiny lidí zjevně ubývá činných schopností, a ty u něho nebyly nikdy vynikající. Tento panovník, který ctižádostí svou způsobil tolik tragických příhod, a jehož život byl tak pohnutý, v skutečnosti byl liknavec a bázlivec, a v posledních letech nemocí těžkou a více ještě dojmy duševními vyčerpána byla síla a otupena činnost jeho. Jednou z hlavních stížností jeho proti Rudolfovi bylo, že tento stále protivil se sňatku jeho; zbaviv se konečně bratra svého, přese všecky výstrahy biskupa Khlesla, který pozornost jeho hleděl obrátiti k věcem důležitějším, staral se přede vším o to, aby zřídil si život příjemný a milý. Před koncem r. 1611 pojal za manželku Annu, dceru strýce svého Ferdinanda tyrolského, ženu ducha nehybného a omezeného: vedli dům stkvělý, pořádali slavnosti; Anna milovala dlouhé hostiny, Matiáš hudbu a zábavu; i oni sdíleli zálibu předchůdce svého pro díla umělecká, a z dědictví Rudolfova vážili si velice velkolepých sbírek jeho. Věci státní odkládali, a o blaho obecné nestarali se více, nežli ten, jejž připravili o trůn.

Úloha panovníků byla ovšem nevděčná. Vůkol nich stály strany rozpoutané, stavové číhali na první příležitost, aby odňali králi poslední a nepatrná práva jeho; a jaké zbývaly jim prostředky! Nebylo vojska, správa ještě počátečná a nepořádná, statky zastavené; jedinými důchody byly pomoci peněžité, velice skrovně svolované od sněmů. Matiáš zvolen byl za císaře německého: poslední to ironie osudu, který přízní svou jej zahrnoval jen proto, aby dokázal mu,

jak jest lichá. Říše byla rozdělena na dva tábory nepřátelské, a žádná z obou stran nestarala se příliš o Matiáše.

Hlavním rozdílem mezi Matiášem a bratrem jeho bylo, že tento liboval si v samotě, onen pak rád ukazoval se světu a v soukromém jednání obratně užíval svůdného půvabu zděděného po Maximilianovi, a vážnosti, kterou moc královská požívala dosud po tolika porážkách. Ostatně byl jen poslušným vykonavatelem vůle biskupa Khlesla, pro nějž zřídil místo ředitele tajné rady, a jenž pod tímto skrovným názvem vykonával všecku moc prvního ministra.

Politika biskupova nebyla příliš šťastna. V Říši obmýšlel zaujmouti úkol prostředníka, třeba nechtěl v ničem ustoupiti od prospěchů katolických. Bezvládí bylo úplné, a knížata protestantští tvořili pravý stát ve státu. Khlesl chtěł sblížiti protivníky a překaziti kurfiřtům záměry jejich tím, že by sdružil je kol nejvyššího náčelníka jejich k obecné válce proti Turkům. Myšlenka byla svůdná, ale nebyla ani nová, ani provedná. Stoupenci kurfiřta falckého nedocházeli na sněmy více než dříve; knížata katoličtí dostavovali se někdy ke sjezdům, které svolával císař, ba odhlasovali i pomoci peněžité; touto ochotou uspokojeno bylo lacino svědomí jejich, protože berně svolené nebyly odváděny. Činnost Khleslova měla však jeden účinek, ač ne ten, jehož biskup očekával: Španělé a spojenci jejich měli v podezření tůčky jeho a div že nevinili ho ze zrady a odpadlictví. Obyčejná neváž nost moci císařské, možno-li, vzrostla ještě. Knížata sbírali vojska, počínali války, zjednávali mír, netážíce se Matiaše, ani neoznamujíce mu toho. Nezdar byl tak křiklavý, neschopnost Khleslova tak zjevná, že v okolí královĕ počali ukládati o pád prvního ministra; kolem arciknížete Maximiliana skupila se strana rázná, která pracovala proti biskupovi a po případě i proti pánu jeho; hnutí podobné odboji, kterým oba povznesli se k moci. Strana ta měla svého kandidáta Ferdinanda štyrského, a již roku 1614 zahájila s dvorem španělským jednání, které skončilo zvolením Ferdinanda v Říši a křížovou výpravou proti protestantům.

Khlesl pokoušel se o smír v Německu méně z přesvědčení, nežli z potřeby, že nemohl jednati jinak. V zemích dědičných chopil se způsobu jednoduššího a odvážnějšího a hned dal se do práce, aby povznesl moc královskou: událostmi zajisté ukázalo se, jak oprávněna byla nedůvěra Čechů, že Matiáš žádostem jejich ještě méně jest nakloněn, než bratr jeho. A jak by bylo jinak? Působily tu tradice příliš dávné a potřeby situace příliš mocné.

Pro Khlesla bylo to spíše otázkou cti nežli svědomí: tak jediné mohl ospravedlniti předešlé chování své. Jen že podnik byl nebezpečný: nestályť proti němu jen sněmy jednotlivých zemí oslabené a svým osamocením zastrašené, ale dva spolky úzce sloučené. Jednak trvala dále konfederace Rakušanův, Uhrův a Moravanů, jednak Čechové v době, kdy dosáhli majestatu roku 1609, vešli se Slezany v jednotu, kterou zavazovali se k vzájemné pomoci proti každému, kdo by porušoval práva jejich. Obě jednoty hleděly se sblížiti: idea konfederace rakouské takto zrozovala se znovu v podobě feudalní. Královská moc, jež nedovedla odpírati požadavkům sněmův osamělých, neobstála by před koalicí stálou, jež by byla nepřekročitelnou hrází i nejslabším úchvatným choutkám jejím. Kdyby jednota různých zemí utvrdila se vedením stavů, zaniknutí katolicismu by bylo již jen otázkou času, a rodu Habsburskému by se dostalo osudu katolicismu, protože příliš byl účasten, aby upřímné narovnání bylo možné mezi ním a evangelíky.

Prvním úkolem Khleslovým bylo zabrániti tomuto sdružení sil nepřátelských, a sluší právem uznati, že snažil se o to svědomitě Čechové byli nejurputnější ze všech protivníků ministrových. Matiáš nikdy neměl v zemi mnoho přívrženců a za krále byl přijat jen z nevyhnutelné potřeby; dávno již bouřili se velmi četní protivníci Habsburků ve šlechtě, a rozčilení posledních zápasů neutišilo se ještě, poněvadž katolíci tu byli, ne-li nejnebezpečnější, aspoň vyzývavější nežli kde jinde. Při zvolení svém za krále Matiáš zavázal se šetřiti všech svobod zemských, spolu i majestatu; ale vedle toho Čechové předložili mu čtyři nové žádosti: aby měli právo konati sjezdy krajské bez zvláštního povolení královského, aby mohli sbírati vojsko k obraně, kdykoli by uznali toho potřebu, aby Matiáš stvrdil konfederaci mezi stavy českými a slezskými zavřenou před vydáním majestatu od císaře Rudolfa a schválil podobnou smlouvu, kterou učinili s druhými zeměmi koruny české a se stavy uherskými a rakouskými; o něco později žádali ještě, aby obnovil a potvrdil tak zvané dědičné jednoty učiněné někdy od krále Jiřího s knížaty sousedními, zvláště s kurfiřtem saským — Nepodivíme se tomu, že Mathiáš nechtěl za takovou cenu zakoupiti si korunu, jakkoli lačná byla ctižádost jeho, a ačkoli Rudolf nebyl ještě docela osamocený. Potlačení sjezdů krajských bylo snad nejopravdivějším úspěchem Ferdinanda I., a od té doby panovníci, jakkoli prožili mnoho chvil trapných, nikdy nesvolili k řádnému obnovení jich; tyto sjezdy krajské, kdež oppo-

sice by byla se organisovala, připravovala programy své a činné prostředky, byly by moci královské odňaly poslední zbraně obranné proti sněmům. Svolením, aby stavové mohli sbírati vojsko, moc panovnická schvalovala dále právo odboje a zároveň vydávala v ruce jejich moc výkonnou. Posléze konfederace jednotlivých zemí upoutávala na vždy budoucnost a potlačovala všelikou naději v obnovu moci panovnické. Za těchto okolností byl téměř zbytečný poslední požadavek Čechův, aby pod zakrytou formou mohli z knížat sousedních, zvláště saských, činiti rukojmí svobod svých, a dovoloval nespokojencům domáhati se prostřednictví cizího proti králi vlastnímu. Nebylo potřeba pomoci cizí proti moci panovnické jen dle jména trvající a tak pokleslé, že nepomyslila ani pustiti se do boje beznadějného.

Khlesl tentokrát upokojil sněm neurčitými sliby, a podrobné rokování bylo odloženo ku příštímu sněmování. Také on myslil, že čas jest nejlepší lékař, a v skutku postavení jeho bylo lepší. Když znovu jednalo se o věci, Matiáš nebyl již kandidátem, ale panovníkem, a každý prostředek radikální nabýval rázu revolučního a lekal bázlivce; později Rudolf byl mrtev, a jednotliví princové rodu Habsburského úředně uznali Matiáše za náčelníka svého; Khlesl obehráv stavy, chlubil se tím, zveličoval vítězství své a zneužil ho.

Žádné vážnější změny nebylo učiněno ve správě zemské, a přední úřady jako dříve byly skoro výlučně osazeny osobami, které posledních událostí nejvíce byly súčastněny a velmi neoblíbeny. Jediný protestant, hrabě Jindřich Matiáš Thurn, dostal se do tajné rady, ale jeho úřad purkrabský na Karlšteině byl jen tučnou sinekurou; Lobkovic a Martinic zachovali místa svá, Slavata došel povýšení. Správa oživena byla týmž duchem, jako před změnou vlády; jestliže listiny slavné nebyly zřejmě porušovány a jestliže první ministr, pokud možná, hleděl šetřiti písmene zákona, nebylo třeba velké předvídavosti, aby se poznal cíl, kam směřoval na dráze své. Zvláště dvě opatření byla význačná: předně nařízení jeho, aby členům nejvyššího soudu dostalo se názvu rad královských; prostá změna názvu, jíž těžko bylo odpírati; věru pýše mnohého soudce bylo snad tajně zalichoceno, a vzrostla tím příchylnost jeho ku panovníku. — Pronikneme-li však k jádru věci, v tomto nařízení neútočném shledáme úmysl sledovaný někdy od Ferdinanda I. a zanedbaný od nástupců jeho, totiž aby úředníci zemští, strážci to zřízení zemského a zástupci stavů přeměněni byli v úředníky královské. Ferdinand II. a nástupci jeho budou jen

pokračovati na dráze, kterou Khlesl jim takto vyznačil, aby v provincii monarchie neobmezené proměnili království, jehož samospráva přese všecky ústrky až dosud byla jasně vyslovena.

Druhý prostředek byl smělejší. Roku 1612 Matiáš opustiv Prahu, usadil se ve Vídni. Čechové byli velice popuzeni přenesením archivův a úřadů do Vídně; neběželo o pouhé přesídlení knížecí, ale o změnu hlavního města. Nejvyšší kancléř, jenž musil vždy býti na blízku krále, usadil se ve Vídni, a království České, které po více než čtvrt století bylo sídlem správy ústřední, stalo se již jen zemí poddanou, jejíž osudy závisely na ministrech cizích a jí nepříznivých. Granvella rakouský, jakmile jednou vytrhl se z bezprostředního dozoru stavů českých, postoupil dále: všeliká slabost a nedbalost stavů českých přicházela mu vhod; pokoušel se, aby králi dostalo se práva jmenovati ze své plné moci členy nejvyšší rady, obmezoval pravomoc nejvyššího soudu a po tichu zaváděl zásadu odvolávati se ku králi; smlouva o konfederaci Čechů s Moravany nebyla úředně potvrzena přes výslovné závazky Matiášovy, a když na naléhání Moravanů dvůr konečně ji potvrdil, poznalo se, že několik předních článků bylo proměněno a že prvotní znění bylo porušeno tak, aby dána jí byla povaha prozatímní a odvolatelná. Konfederace Čechů se Slezany byla potvrzena; ale o druhých čtyřech článcích sněmem podaných nedocházelo žádného rozhodnutí; Matiáš odročil odpověď svou ku příštímu sněmu, ale tento sněm, ač Čechové neustále se ho dovolávali, nebyl stále svoláván. Khlesl raději vzdával se pomocí peněžitých, než by slyšel stížnosti stavů.

Politika Khleslova, čilejší v Čechách než v Německu, a na oko šťastnější, vedla nevyhnutelně ke srážce. Stavové nejmírnější pozbývali trpělivosti, a smutné předtuchy svíraly muže nejméně pessimistické. Žerotín předvídaje nové boje, vyzýval přátele své k vytrvalosti; »já sám,« pravil, »odhodlán jsem umříti spíše nežli žíti ve vlasti zotročené.«[1] Bůh těžce vložil na nás ruku svou, psal dále, snad nalezneme lék, abychom zbavili se přílišného zla. — Ale po řídku bylo takových projevův odhodlaných; Žerotín neměl více důvěry svých let předešlých; zošklivív si zarputilý odpor, pozbýval mysli pro tvrdošíjnost, která mařila všeliké vítězství protestantů. Když neunavný Duplessis-Mornay žádal ho za pomoc: »Jsme téměř v témž posta-

[1] Chlumecký str. 773.

vení jako za Rudolfa . . ., proto nemůžeme vám pomoci, poněvadž musíme sami sebe chrániti.«

Jako kdyby nebylo dosti zmatků vnitřních, hrozila ještě válka s Portou. »Jsme ohroženi válkou,« píše dále Žerotín, »válkou, které bojíme se, takže neustupnost, se kterou poslední císař chtěl ji vésti, dlužno pokládati za hlavní příčinu pádu jeho. Král žádá si války s Turky ku povznešení vážnosti své a ministři radí k ní z touhy po prospěchu soukromém.« Khlesl a Liechtenštein, kteří za této doby požívali velké přízně Matiášovy, zamýšleli v skutku ujmouti se opět velikého záměru Rudolfova; chtěli Turkům odníti Sibiňsko pomocí peněžitou získanou od Španěl, papeže a kurfiřtů; vábila je nejen sláva rozšířiti hranice říše, ale zvláště příležitost utvořiti vojsko, které nebezpečnější jsouc nepřátelům vnitřním nežli vnějším, utišilo by všecky nespokojence. Jest vždy snadno nalézati rozsáhlé plány, však rozvaha jen tvoří státníky, ne obrazotvornost; rádcové Matiášovi nenalezli spojenců, ve které doufali: plán nebyl včasný a původce jeho neměl pověst světce.

Khlesl chtěl provésti svou a byv odmítnut v cizině, hleděl potřebných prostředků dosáhnouti od stavů; bylo by zajímavo, aby tito platili na vojáky sebrané proti nim. Ostatně záminky, pro které dosud otáleno bylo se svoláním sněmu českého, konečně zevšedněly, a den rozhodný, čím více zdržován, tím stával se jen hrozivějším. Svolán byl tudíž sněm český na měsíc leden roku 1614, ale poněvadž mor zuřil v Praze, sešel se v Budějovicích. Obyvatelstvo města toho bylo katolické, a stavové osamocení snad nebudou tak smělí. Vůdcové jich uvažovali, jak by se zachovali: Budějovice zdály se jim jakousi pastí; až dostanou je tam, přinutí je, aby vydali se na milost, a přimějí je, aby za dědice koruny uznali arcikníže Leopolda, hrdinu výpravy roku 1611. Vydali se tam přece: neodváží se toho, domnívali se o králi a ministru jeho; ale obavami těmi jen se rozhořčovali, a neobratnost Matiášova doháněla je k nejhoršímu. Císař přivedl s sebou generála Buquoye, který všeobecně byl vyhlašován za vůdce křižové výpravy proti kacířům: jesuité budějovičtí na počest generálovu pořádali slavnosti, představení dramatická, kde s jasností sice chvály hodnou, ale neopatrnou vykládali, co očekávají od něho Proto když král žádal stavů českých, aby svolili peněžitou pomoc na válku proti Turkům, tito odmítli krátce: nedají halíře, pokud žádosti jejich nebudou vyřízeny. Však upustivše poněkud od tuhosti své, svolili něco peněz, když Matiáš slíbil, že na počátku příštího roku svolá sněm

generalní, kde shromáždí se zástupcové jednotlivých zemí jeho a kde konečně rozhodnuto bude o čtyřech žádostech. — V jakém smyslu? O tom nebylo možno pochybovati vzhledem ku přípravám stavů. Zříd li výbor obranný, který zasedati měl v Praze, a kdyby třeba bylo, sebrati vojsko. Výstraha byla výslovná. Oba přední náčelníci oligarchie, Kolona z Felsu a Matiáš z Thurnu podali císaři spis, který byl téměř vypověděním války, a za jehož loyalními protestacemi špatně skrývala se smělost: jest holou pošetilostí, pravili, namáhati se tolik pro Sibiňsko, jež jest příliš vzdáleno, aby na dlouho mohlo býti zachováno, a vše je ztraceno pro toho, kdož oddálí se »od milého otce« Dunaje hlouběji do Uher; lépe jest trvati v pokoji, nežli sbírati vojsko; není ještě zapomenuto výpravy žoldnéřů pasovských, a všeliké dobrodružné tažení mohlo by lehce Matiáše připraviti o všecky tři koruny.

Bylo by nesprávné domnění, že moci královské i po tolika nezdarech nezbývalo jiného vyhnutí, než bez odporu přijmouti výminky smlouvy obtížné. Moc nepřekoná se bez naděje v odvetu, leda nahradí-li se mocí jinou, a když nové zřízení obyvatelům podává dostatečné záruky bezpečnosti a blahobytu; však stavové nepoužili ani svého vítězství, částečně proto, že nevěřili dnům příštím, a že boj podniknutý poutal pozornost jejich, nejvíce však proto, že pomýšleli spíše na zvláštní prospěchy své, nežli na blaho veřejné a měli více vášně nežli způsobilosti ku vládě; zničili moc královskou, ale nenahradili ji, a republika oligarchická, o jejíž založení se snažili, nebyla než vítězstvím bezvládí. Tím zaviněna byla vrátkost úspěchů jejich. Jak lehce Ferdinand I., dosednuv na trůn za okolností ne nepodobných přítomnému stavu, zabezpečil moc panovnickou a zřídil vládu svou na základech tak pevných, že jakkoli nedostateční byli nástupci jeho, ona udržela se jaksi sama sebou.

Restaurace podobná nebyla nemožná: vyžadovala jen vlastností stejných, ne-li znamenitějších, než byly Ferdinandovy; jestliže o ni pokoušely se ruce neobratné, propadla ponižujícímu nezdaru a ženouc stavy k nejhoršímu, nevyhnutelně uspíšila katastrofu. Khlesl a pomocníci jeho, majíce mysl živou a nadání jen prostřední, nedovedli než popuzovati protivníky své, kdežto nejistotou a nezkušeností jejich oslabována a v nevážnost uváděna moc. Nic nebylo podniknuto, aby zaveden byl opět pořádek a povznesen blahobyt těžce poškozený dlouhými zmatky. Aby od šlechty odvrácen byl stav městský, spravedlivě popuzený chováním jejím na posledních

sněmích, bylo by postačovalo trochu spravedlnosti a několika ústupků ve věci náboženské; ale Khlesl byl neoblomný v této stránce, a idea snášelivosti v očích jeho byla velikým pohoršením. Lehce by bylo možná obdržeti pomoc sedláků proti pánům jejich: Hannewaldt, jeden z tajemníků Rudolfových, navrhoval již králi, aby chopil se svého úkolu ochranného nad utištěnými a chudými. Liechtenštein odporučoval velice důtklivě toto spojenství s obecným lidem; stavové nejsou dosti bezpečni, poddaní rychle by uposlechli vyzvání k odboji: bohužel plán přesahoval příliš prostřednost Matiášovu. Obě strany nepřátelské, oligarchická i královská, obmezeností ducha a srdce závodily spolu až dokonce o nejvyšší prospěchy vlasti.

Náledky zpozdilé zpupnosti a neobratnosti ministrů brzo se zjevily. — Od smrti Rudolfovy všeobecný stav zhoršil se ještě. Nebylo peněz: koně pocházeli hlady ve stájích královských, řemení a sedla byla spravována provazy jako u sedláků, pažata byla rozedrána jako děti řemeslníků; na úvěr brány potřeby zámku, a kuchaři hádali se na trhu o zeleninu, kterou nechtěli jim dáti na dluh. O úvěr tisíce tolarů bylo potřebí dlouhého vyjednávání; platilo se 30—40% úroků; pohledávky koruny prodávány byly s 90% škody. Vyslanci neodjížděli nemajíce peněz, a úředníkům královským nevypláceno služné; nikdo nechtěl přijímati úřadů veřejných, a ti, kdo podržovali úřady, nevyřizovali věci nebo jednáním svým hleděli sobě jen vydírání a krádeže. Nikdo nevedl správu, ani nedohlížel na statky královské, a členové komory dvorské trávili čas svůj vycházkami nebo hostinami: kancelář posílala do zemí rozkazy sobě odporující. Královská rada byla samé pletichy. Dvě strany zápasily o důvěru císařovu. Khlesl, kterýž odpíral rozhodnutím násilným a přede vším přál si, aby udržel moc svou, byl obviňován ze zrady ode všech, kteří toužili po nástupnictví jeho. Strana vždy čilejší kupila se kolem knížete z Liechtenšteina, velice prudkého a ctižádostivého; včasné odpadnutí jeho velice prospělo Matiášovi; kníže zveličoval ještě zásluhy své a domáhal se odměny za ně. Výstřední katolíci podporovali ho ze záští proti Khleslovi a svými piklemi přes ministra čelili přímo na krále; úzce jsouce spojeni s vyslancem španělským, pomáhali na trůn Ferdinandu štyrskému, nutíce Matiáše, aby pojistil volbu jeho. Biskup Vídeňský jsa v neshodě s arciknížetem, protahoval věc, a vyhýbavé rady jeho líbily se pánu jeho, jenž nerad by byl odřekl se nejmenší částky moci své tak těžce nabyté. Ba neostýchali se ani líčiti těhotenství Annino, dary-

ke křtu došly již, když klam byl odhalen. Soupeřství Khleslovo s Lichtenšteinem podporováno jsouc zástupcem Filipa III. Zuñigou, bylo veřejně známo, a evangelíci doufali pevně, že z něho nabudou některého prospěchu.

Khlesl nejsa dosti pevný, byl aspoň svéhlavý; neupustil od myšlenky své podniknouti výpravu křížovou, a aby vyhnul se generálnímu sněmu, na němž podle slibu císařova přede vším mělo jednati se o čtyřech žádostech stavů českých, svolal do Lince sjezd, kteréhož účastnili se více méně řádně ustanoveni zástupci jednotlivých zemí habsburských. Byl to jakýsi říšský sněm rakouský nebo lépe řečeno shromáždění vynikajících stavův. Od nezdařilých pokusů Ferdinanda I. téměř zapomenuto bylo těchto velikých sjezdů společných; ale přese všecken odpor jednotlivců čas vykonával dílo své, a mezi různými zeměmi Habsburků tvořily se svazky prospěchu a náklonnosti. Pod jakou formou stane se jednota? Bude-li to monarchie absolutistická čili konfederace republik oligarchických? V zásadě aspoň nevzbuzovala odporu tak všeobecného; ba i Čechové, jejichž snahy separatistické byly vždy vroucí, nečinili žádné theoretické námitky proti těmto společným úřadám (v srpnu 1614).

Khlesl vedl si obratně v těchto tůčkách kabinetních, i byl by výborným taktikem parlamentarním. Návrhy byly velmi důvtipně učiněny. Předložil stavům listiny, kterými nepopěrně prokázána byla zrada knížete sibiňského a ospravedlněno zakročení rakouské. Doufal v pomoc stavů rakouských, v zakročení arciknížat a Zuñigy, kteří přítomni byli rokování. Zástupci jsouce osamocení a svých zemí vzdálení budou poddajnější; náčelníci opposice se nedostavili. Biskup myslil, že dosáhne rozhodnutí v zásadě: shromáždění jednou takto zavázané neodepře pomocí peněžitých, jichž pro nedostatek času nebylo prý možná žádati na jednotlivých sněmích. Tyto zajisté budou si stěžovati, ale pozdě již; třeba nerady uznají skutek hotový a pro starost o výpravu proti mohamedanům nedostane se jim potřebného klidu mysli, aby hádali se o ústavní oprávněnost takového postupu.

Khlesl počet činil bez hostů svých. Vůdce opposice umírněné Žerotín vystihl záměry jeho, a poslové moravští přibyli s instrukcemi zcela přesnými. Na všeliké návrhy odpovídali, že pravomoc jejich jest obmezena; přišli prý jen vyslechnouti a přijmouti zprávy, ale zakázáno jim nějak se zavazovati, ježto pouze sněm má potřebnou moc svolovati ku pomocem peněžitým. Opatrného příkladu jich následovali zástupci druhých zemí; sjezd, od něhož biskup tolik

očekával, byl jen shromážděním bez mandatu Poslové, ač vyhrazovali si výslovně hlasování své, ostatně ministru ochotně projevili smýšlení své, a smýšlení to protivilo se docela nadějím, které vzkládal na ně. Uhři, jichž vlastenectví hleděl zbuditi, omlouvali knížete sibiňského a Portu: nepřáli si nikterak války, zvláště proto, že měli býti k ní přinuceni proti vůli své; druzí stavové neústupně setrvávali při smírném smýšlení svém. Sjezd rozešel se bez výsledku, a Khlesl byl konečně nucen svolati do Prahy sněm generalní, který působil mu tolik smrtelné úzkosti (v červnu 1615).

Sněm ten zavdal biskupovi příležitost k nenadálé odvetě. Nikdy, věru, poznamenává zcela správně Chlumecký, nenaskytla se oligarchii doba vhodnější, aby doplnila a upevnila vítězství své: země požívaly plné samosprávy své politické i národní; nebylo žádné obmezující instituce centrální; v čele správy stáli jen domácí stavové; nebylo žádného cizího vojska v zemi; sídlem sněmů zůstávala Praha, »kromě níž není blaha« (extra quam non est salus).[1] — Nikdy sněm ústavodárný neměl působiště snadnějšího. A co podnikl? — Nic. I muži nejméně prozíraví cítili tehdáž křehkost strany protestantské, která měla sice moc v rukou svých, ale nedovedla jí užiti. Od té doby Žerotín oddal se úplné zdrženlivosti, ustoupil ze života veřejného; poslední naděje jeho přišly na zmar: obracel se střídavě ku králi a ke stavům, však na obou stranách viděl jen zášti a malomoc.

Hlavním účelem sněmu bylo v užší konfederaci spojiti jednotlivé země Matiášovy a v jednu obrannou jednotu sloučiti protestanty rakouské, uherské a české; však jediným výsledkem jeho bylo, že odhalil všecky předsudky a řevnivosti. Uhři nedostavili se ke sněmu, Rakušané byli uraženi chováním Čechův, — a zodpovědnost toho částečně připadá snad dvoru, který s hůry obratně podněcoval pýchu jedněch a nedůtklivost druhých. V samých zemích koruny svatováclavské nebylo ani snadnější, ani upřímnější shody: Moravané, Slezané a Čechové činili sobě výčitky, obviňujíce se z úchvatů, svévole a zrady. Stěží podařilo se vypracovati velmi neúplný plán jednoty obranné, který však zůstal jen pokusem.

V Praze jako v Linci Khlesl řídil velmi obratně vyjednávání. Mírní katolíci poslušně následovali vedení jeho; protestanté nebyli příliš svorní: ministr rozněcoval spory, jitřil raněnou sebelásku. Majestat prospěl zvláště bratřím, kteří slavili jaksi vítězství své; ote-

[1] Chlumecký str. 853.

vřeny jim chrámy v Praze, získáno hojně přivrženců na velkou nevoli lutheranův.[1] Ze stavů mnozí byli přesvědčeni o možnosti upřímné shody s Habsburky; cit monarchický ještě podnes tak vroucí v obyvatelstvu českém po tolikerém krutém sklamání, oddanost k dynastii, opravdovému to svazku ve státu tak různorodém, již tehda zapustila kořeny hluboké v duších; mnozí spokojujíce se již tím, čeho dosáhli, nežádali sobě více, než některým ústupkem usnadniti upřímný smír; většina odloučila se od vůdců svých v otázce o sjezdech krajských; po odchodu jich stavové svolili k značné pomoci peněžité.

Zmatek strany protestantské, ačkoli byl hlavně zásluhou biskupa Vídeňského, prospěl více sokům, jeho, nežli jemu samému. Bylo nevyhnutelným důsledkem situace, že pro muže umírněné nebylo tu místa. Stále přetřásána byla otázka o nástupnictví Matiášově. Císař neměl dětí, rychle stárnul: co stane se, zemře-li a neustanoví dědice? Byly veliké obavy, aby stavové rod Habsburský nezbavili trůnu. Ferdinand přiměl sice sněm, že uznal zásadu dědičnosti koruny; ale od roku 1547 mnoho se změnilo: Matiáš dosáhl moci své opravdovou volbou a zavázal se, že za živobytí svého nedá korunovati nástupce svého. A kdybychom i připustili, že stavové by se neodvážili prostředku tak radikalního, jako sesazení Habsburků, jak užili by moci své za mezivládí a v jaké nebezpečí by bylo vydáno náboženství katolické!

Přirozeným kandidatem dědictví Matiášova byl Ferdinand

[1] *[Po dlouhé době útisku a pronásledování bratří roku 1609 slavili volně bohoslužby své v kapli betlemské a v kostele u sv. Benedikta Zvláštní smlouvou ze dne 7. března postoupena jim od university pražské kaple betlemská spolu s kollejí nazaretskou za roční plat 100 kop gr. míš. V kolleji nazaretské otevřeli bratří školu svou, jejíž učitelé povinni byli se žáky svými choditi do university a přednášky tamější doma ve své škole s nimi opakovati Jednota bratrská jakožto vlastní dědička opravných snah Husových nadějně ujímala se díla jeho na místě, v dějinách reformace české tak památném. Po smrti br. Matěje Cyra († 1618), prvního kazatele a seniora konsistoře, strana katolická pokusila se o vytržení kaple betlemské z rukou Jednoty, ale úklad její zmařen ostražitostí a odhodlaností mistrův akademie Pražské hájících sobě starého práva podacího. Defensoři, na něž od mistrů věc složena, ustanovili za kazatele br. Jana Cyrilla. Další spor přetržen byl vypuknutím odboje stavovského. O osudu br. Cyrilla po bitvě bělohorské viz poznámku na str. 679. Kaple betlemské ujali se potom jesuité zřídivše při ní seminář sv Václava. Seminář ten zavřen r. 1783 na rozkaz císaře Josefa II., a kaple betlemská, jedna z nejvzácnějších památek historických na Starém městě pražském zbořena r. 1786].*

štyrský. Bratří královi Maximilian a Albrecht byli o málo mladší nežli on a bezdětní; bylo zbytečno na místo umírajícího stavěti nemocné a nevyhnutelno předejíti krise příliš blízké.[1] Arcikníže Maximilian vřele ujal se věci Ferdinandovy a zjednal odstoupení Albrechtovo. Nesnáze povstaly se strany, odkud nejméně byly předvídány. Větev španělská nechtěla, aby promlčeny byly staré nároky její, a Filip III. pokládal okamžik za vhodný spojiti všechny državy Habsburské v rukou svých. Byl synem Anny, dcery Maximiliana II. i tvrdil, že právo jeho jest přednější, než nároky arciknížete Ferdinanda, jehož otec byl třetí syn Ferdinanda I. Důvody Filipa III. neměly žádné platnosti; — zřízení a obyčeje zemí, které chtěl přivtěliti k Španělsku, nezůstavují v té věci žádné pochybnosti; — myšlenka podříditi témuž panovníku Uhry a Španěly, Ameriku a Čechy, Italii a Rakousy byla nesmyslná, a úspěch plánu Filipova byl nemožný. Ctižádost jeho byla proto velmi nevčasná, ježto nemohl dojíti spojení všech katolíkův, aby překazil jmenování Ferdinandovo. Po několik let toto vření bránilo všeliké energické činnosti. Protestanté radovali se z toho, a Khlesl s Matiášem nehněvali se proto.

Dvůr Madridský však prohlédl skutečnost. Vyslanec Filipův v Praze don Baltazar Zuñiga upozorňoval jej na zlé následky chování jeho. Ferdinand zase, nejsa dostatečně znalý ústavního práva českého a uherského a maje vůli dosti nerozhodnou, pokud nešlo o věci náboženské, přál si velice, aby soupeř jeho za náhradu sebe větší odřekl se nároku svého. Přední rádce jeho Eggenberk dle přání Španělska zjednal smlouvu tajnou dne 31. ledna 1617: touto úmluvou právě tak zbytečnou jak obtížnou Filip vzdával se domnělých nároků svých a za náhradu přijímal Elsasy; nad to Ferdinand zavazoval se, až zvolen bude za císaře, že odevzdá jemu všecka léna odumřelá v Italii. Tato shoda odňala aspoň Khleslovi všelikou záminku k novým odkladům. Již roku 1616 dal slovo své Maximilianovi a na věčné spasení své slíbil, že Ferdinand stane se králem Českým do velkonoc. Velkonoce minuly, neděle, měsíce uplývaly, a závazek tento nebyl uskutečněn. Maximilian rozhořčen

[1] Vyjednávání o nástupnictví Matiášově mistrně vylíčil Gindely v první kapitole své Geschichte des dreissigjährigen Krieges, Praha 1869. Spis Gindelyho, přes to, že některé části jeho jsou slabší, jest jedním z monumentalních děl historiografie naší doby, a zvláště poměry Habsburků k mocnostem cizím vyloženy jsou na základě zpráv přehojných a s přesností v pravdě podivuhodnou.

ohlásil mu, »že bude litovati všech průtahů těchto«, pomýšlel již na převrat státní i chtěl ho zajmouti neb uvězniti. Kardinal — Khlesl dostal klobouk kardinalský roku 1616 — nedbal však toho. Po smlouvě lednové roku 1617 Zuñiga naléhal zároveň s Maximilianem, a kardinal opět slíbil uspíšiti rozhodnutí žádané. Tentokrát událostmi byl přinucen dostáti slovu svému. Matiáš roznemohl se těžce, až bylo obáváno o život jeho. Katolíci zdvojnásobili tehdáž úsilí své, a kardinál se poddal, znepokojen jsa poněkud zodpovědností jemu hrozící. Okamžitě rozeslány byly listy královské, kterými svolávan sněm na den 5. června 1617, a když císař opět se pozdravil, již bylo pozdě ustoupiti.

Zda stavové přijmou kandidata navrženého? — Na první pohled zdálo se to pravdě velmi nepodobno. Stavové přicházeli velmi rozmrzeni. Matiáš zřejmě rušil přísahy své žádostí svou, aby přijali nástupce jeho, a osoba následníkova nemohla utišiti rozhořčení jejich.

Ferdinand narodil se v Štyrském Hradci roku 1578; bylo mu tedy čtyřicet let. Byl malý, zavalitý, s dlouhým nosem, mdlýma očima, řídkým, bledě ryšavým vlasem. Vlas a vous nosil po španělsku, což nerušilo celkový výraz tváře, jenž svědčil o člověku dobrém nevelkého ducha. Měl všecky vlastnosti výborného faráře venkovského, bylť veselý, dobré mysli, obmezeného vědění, bázlivý a úzkostlivý. Tento panovník, jehož vláda je jednou z nejkrvavějších v dějinách, neměl ani kapku žluči; tento panovník, který na chvíli moc rodu svého povznesl na stupeň; jehož nikdy potom nedosáhli Habsburkové, neměl ctižádosti; tento císař, který málem by byl provedl to, co nezdařilo se Karlu V., neměl ani důmyslu ani záliby pro vysokou politiku. Jeho sílu a úspěch vysvětlíme si tím, že v něm moci docházela strana, která dávno již vyčkávala svou chvíli a sbírala prostředky k činnosti své; v rukou jejích výtečným nástrojem byl Ferdinand, jenž přesvědčen byl až k nadšení a mučennictví, a poslušen až k barbarství. Otec jeho Karel a matka Marie — dcera knížete bavorského Jindřicha V. — velice zbožní a poněkud slabí, útěchu za nezdary své nalézali v tom, že v něm připravovali mstitele víry. Jesuité byli přáteli domu, rádci ve dnech zlých, po vůli své vychovali ducha příštího císaře. — »Věčné spasení dětí našich a štěstí jejich na tomto světě,« pravil k Marii vyslanec císařský Khevenhüller, »závisí na vychování, jaké jim dáte; svěřte je jen lidem, kteří vnitř i vně jsou katolíky«. První učitelé mladého arciknížete byli vybráni s úzkostlivou péčí; potom poslán byl do Ingolstadtu, »bašty víry«.

Měl tu znamenité učitele, kteří s vynikajícími ctnostmi a znamenitým nadáním spojovali nelítostné přesvědčení: Řehoře Valenského, »horlivého a učeného obrance neomylnosti papežské,« Gretsera, který slul »kladivem« kacířův a který myšlení své a všeho tovaryšstva zahrnoval v známou větu: »Mluvíme-li o církvi, rozumíme tím papeže.« Stavové vnitrorakouští lekali se, jaký pán se jim vychovává, druzí členové rodu Habsburského potřásali hlavou: zda panovníku přísluší takové vychování klášterní? Marie neustoupila; Ferdinand zůstal pět let v Ingolstadtě, oddán jsa téže neustálé a neodolatelné činnosti, a když vrátil se roku 1595 byl tím, čím zůstal pro všecken život svůj.

Jsa prostředního vzdělání, neznaje národů, nad nimiž mu bylo příště panovati, měl jen jednu jasnou představu, nevydávati v nebezpečí spásu duše své. Vypravuje se, že na pouti do Loreta učinil slib, raději zemříti, nežli dopustiti, aby církev byla ponížena; nezapomněl nikdy přísahy své; později vyslovil se, že raději chce míti království spustěné než zatracené. Bylo stálou péčí jeho, aby neznepokojil svědomí svého, ale svědomí bývá rozdílné, jeho svědomí však nebylo svědomí panovníka, ale kostelníka. Každého dne dvě nebo tři hodiny věnoval modlitbě nebo zbožnému rozjímání, každý den počínal dlouhou modlitbou, potom přítomen býval dvěma mšem, do kostela přicházel opět odpoledne, určitý čas věnoval zpytování svědomí a dlouho modlíval se před spaním; v neděli a ve svátek slyšel dvě kázaní a jestliže v sobotu zdržel se na honbě, strhal několik koní, aby nezanedbal pobožnost panny Marie. Jeho zbožnost nebyla nijak oduševnělá: podobal se žáku bázlivému, kterýž obává se, že zapomněl na některou úlohu a zasluhuje trestu. Povahy jsa mírné, ctnostný bez boje, vedl život jednotvárný a pokojný uprostřed dětí svých, byl velmi něžný, laskavý k sluhům svým, jimž rád odpouštěl poklesky jich; okolo sebe rád viděl tváře spokojené, byl velmi štědrý, ba až marnotratný. Žádný panovník za doby jeho nebyl větším nehospodářem: kdyby bylo dobře užilo se konfiskací jím vyhlášených, byly by uhrazeny náklady válečné, a kdyby vojsku jeho správně byl žold vyplácen, snad byl by dosáhl vítězství; byly však promrhány. Z povinnosti hleděl čestně zastávati královský úřad svůj, však duch jeho nestačil úkolu tomu; byl by si přál štěstí poddaných svých a snažil se o to, bohužel duch jeho nebyl důsledný, ani prohlédavý. Velice pilně, ač bez záliby, opatřoval věci státní. Jedinými vášněmi jeho byla hudba a honba; za krisí nejtěžších

trávíval na lovu dva dni v témdni. Ministrům svým dovolovali přicházeti k němu každé chvíle a vyrušovati ho i v oblíbeném zaměstnání, však samostatně nerozhodoval o ničem, ponechávaje vládu rádcům svým, jednak z bázlivosti, jednak z úzkostlivosti a pohodlnosti.

Poněkud přehnané je tvrzení, že zpovědníci vládli ve jménu jeho: ovšem neodvažoval se žádného rozhodnutí vážného, aby neotázal se jich, není-li hříšné. Villery, který byl zpovědníkem jeho v letech 1597—1619, později Becain a Lamormain byli muži opatrní, hluboce pronikli pravidly tovaryšstva a rádi plnící úkol svůj; Lamormain vypravuje, že hrozil jednou císaři odepřením absoluce, jestliže by z důvodů lidských nechtěl učiniti opatření žádaného; byl to krajní pokus, jehož neodvažováno se téměř; aby vyhnuli se srážce, ustupovali raději ve věcech vedlejších, jisti jsouce poslušenstvím jeho i bez vyhrožování.

Učení jesuitův o kacířství nezměnilo se nikdy; nyní pokládali chvíli za vhodnou prohlásiti je jasněji: »Katolický vládce dopouští se hříchu, nechá-li kacířů bez trestu; více hřeší se mírností, nežli násilností. Svoboda náboženská odporuje vůli boží, a snášelivost jest příčinou všeho zla.« V těchto několika větách obsaženo jest všecko učení vštípené Ferdinandovi za pobytu jeho v Ingolstadtě; jest vyvolencem nebes, ustanoveným, aby mír uvedl na zemi vyhlazením odbojníkův a bezbožníků. Po celý život jeho zpovědníci denně hudou mu tutéž píseň, vyličují mu povinnost jeho a kdyby váhal, ukazují peklo otevřené. Zachované výpisky z jakési příruční knihy zpovědníka panovníkova svědčí o tom, v jaké škole byl vychován: »Protože vládcové jsou Bohem ustanovení ochránci víry svaté a církve, zda přihlížel císař, aby církvi dostalo se opět práva jejího, a aby poddaní vzdávali úctu duchovenstvu, farářům a vyšším řádům? — Zda nezdržoval činnost svaté inquisice proti kacířům a odpadlíkům? Zda nezanedbával vykonávati její nálezy a poskytovati jí žádoucí ochrany? — Protože cílem života jest spása věčná, povinností panovníkovou jest vésti poddané své k dobrému životu, aby zasloužili si blaženost věčnou, a nařizovati věci potřebné k spasení«. Idealem této vlády byl patriarchalní absolutism. Panovník ustanovený od Boha slyší sice přání poddaných, ale vůle jeho jest všemocná; svobody stavů jsou jen žalostným následkem roztržek náboženských. »V zemích, kde jest několik vyznání, odpovídal Ferdinand roku 1609 stavům štyrským, nevládne ani vzájemná důvěra, ani milost pána nebeského,

ale nedůvěrou vždy vzrůstající rozmáhá se zkáza a porušuje blaho politické.« — »Poddaní a manové« praví jinde, »mají vyznávati totéž náboženství, jako pán jejich.«[1] Z jaké záminky by potom vznikaly roztržky a k čemu by potřebí bylo ústavy?

Za jeho neobmezenou poslušnost vůle boží, Bůh jaksi povinen jest držeti nad ním ruku ochranou. Ač povahy byl téměř plaché, vírou svou nabyl nezlomné důvěry a zmužilosti, která někdy stávala se až hrdinnou. Heslem jeho bylo: Legitime certantibus corona, koruna přísluší bojujícím za právo. Úspěchy prvních let svých byl potvrzen v mínění svém. Bez vážného odporu, bez krveprolití obnovil víru katolickou ve vnitrorakouských zemích svých, jež od dávna byly kacířstvím nakaženy: pro něho bylo to »znamením« a povzbuzením. — Lobkovicovi a Slavatovi konečně naskýtal se vládce dle srdce jejich.

Protestanté čeští znali jeho povahu, vychování, program a minulost. Jakým poblouzením nebo jakou zbabělostí přijali ho za krále? — Volba byla velmi dobře připravena; katolíci velmi obratně užili slibův i výhrůžek. — Vystřídalo se tolik obratů, dvůr povznesl se z tolika porážek; někteří z rozkolníků nedostavili se ke sněmu ze strachu, jiní neodvážili se hlasovati dle svědomí svého. Mezi stavy nebylo žádné shody; již na sněmu roku 1615 evangelíci byli rozděleni na dvě strany. Neznáme příčin, které způsobily tuto roztržku; ale pokud lze souditi dle jmen předních vůdců, zdá se, že mnozí lutherani nedůvěřovali straně radikalní a nesmiřitelné, jejíž členové byli z největší části bratří, a klonili se k mírnosti, pracujíce o narovnání s Habsburky. Důvody práva historického působily na ně velmi mocně, a katolíci velmi úspěšně hájili stránku právní: stavové, namítali, panovníka jen přijímají, ale nevolí; příklad volby Matiášovy jest osamělý a bez pravní platnosti. Někteří byli přesvědčeni, mnozí tvářili se tak, vítajíce záminku, kterou by zakryli ústup svůj. Nejvyšší úředníci skoro všickni přáli Ferdinandovi, a rady jejich padaly na váhu ve stavu panském, kterýž obyčejně ovládal sněm; stav městský byl získán dosti lehce. Když přistoupilo se k hlasování, jen několik osamělých hlasů domáhalo se práva volebního pro stavy, a arcikníže štýrský téměř jednohlasně přijat byl za krále Českého.

[1] Viz Peška, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen str. 260—261.

»Chvála Panu bohu,« pravil Ferdinand Slavatovi, »že toto korunování mé vykoná se bez ourážky svědomí mého.« — Slavata pokrčil rameny: majestat císaře Rudolfa II. byl potvrzen, svoboda náboženská trvala dále. — Ferdinand k tomuto ústupku neodhodlal se bez nepokoje a bez úzkosti. — Ale byla to podmínka, bez níž nemohl býti korunován, a kdyby odmítl, zvolení jeho za císaře bylo nemožno. Čtyři jesuité otázaní o radu prohlásili, že Ferdinand bez nebezpečí pro spasení své nemohl by uděliti majestat, ale nedopustí se smrtelného hříchu přijetím skutku hotového; ostatně co platí slib vynucený?

Nový král bez odkladu dal se do díla; chtěl činiti pokání za bezděčnou vinu, která tížila svědomí jeho. Protestanté snili krásný sen roku 1609; byli z něho drsně vytrženi. Byli obviňováni, že popuzovali protivníky své a že nedovedli dáti příklad snášelivosti: není pochyby, že vítězství své slavili někdy s nemalou okázalostí. Zkoumáme-li však poněkud zevrubněji žaloby katolíků, poznáme brzo, že neměly opravdového podkladu a že domnělým popuzováním evangelíků nejčastěji bývalo pouhé vykonávání práv jejich. »Jestliže naši hřešili jednou,« praví dějepisec Jednoty, »druzí hřešili desetkrát.«

Vedením jesuitů dílo restaurace nebylo nikdy přerušeno, na nejvýše zdrženo chvílemi. V skutku hlavní články smlouvy z roku 1609 nebyly ani opravdu provedeny. Páni katoličtí přese všecky závazky své nutili poddané, aby chodili na mše a přijímali pod jednou. Majestat přiznával obyvatelům na statcích korunních právo zřizovati sobě kostely evangelické: Matiáš odevzdal duchovní správu na statcích svých arcibiskupu Pražskému Janu L o h e l i o v i (1612—1622), který znenáhla odstranil všecky duchovní kacířské a nahradil je kněžími katolickými nebo spolehlivými utraquisty; někteří poddaní nechtíce se vzdáti víry své, musili prodati pozemky své nebo krutě byli vyhnáni a oprávněný hněv svůj šířili po všem království. Ani měšťanů nebylo více šetřeno, a na stížnosti defensorů Matiáš odpovídal, že na statcích svých chce míti tolik moci, kolik páni na panstvích svých.

Rozhořčení v zemi bylo již veliké, když horlivost strany výstřední roznítila se ještě více zvolením Ferdinandovým. Vypravuje se, že za obřadu korunovačního manželka nejvyššího kancléře, Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernšteina, »žena nad míru vysokomyslná a Římanka tuhá, směla to před jistými osobami světle a neukrytě mluviti, že již nyní k tomu přichází a přicházeti bude, aby aneb papeženci evangelíkům, aneb evangelíkové papežencům na hlavy vsedli

a zjezdili se.« [1] — Všecky strany cítily, že nastává chvíle rozhodná: evangelíci s úzkostí, katolíci s nadšením. Když nový král přijel na Moravu, jesuité olomoučtí ku přivítání jeho postavili velkolepou bránu vítěznou. Na ní viděti bylo erb rakouský a k němu s jedné strany lva českého a s druhé orlici moravskou na řetěze přivázané, pod nimi pak s otevřenýma očima spícího zajíce s nápisem: ADSVEVI, přivykl jsem, totiž otevřenýma očima spáti; »zjevně skrze to stavům se posmívajíce, že zaspali a tak se podmaniti dali . . . Jakož pak že stavům ústy, papeži pak svému srdcem přísahal Ferdinand, hned se to brzo znáti dalo.« [2]

Hned po volbě Ferdinandově rada královská předvolala několik nejznámějších členův oposice a trpké činila jim výčitky. O něco později hrabě Jindřich Matiáš Thurn, pravý vůdce strany revoluční, byl hmotně velmi těžce poškozen ironickým postoupením, kterým zbaven byl dobré sinekury.[3] Pokynutí bylo jasné; panovník byl rozhodnut postupovati; tím hůře pro ty, kdo se mu stavěli v cestu.

A hned ozvaly se všecky hlasy a všecky síly katolické. Evangelíci byli zahrnováni potupami a urážkami, kněží jejich udáváni, knihy jejich zabavovány a zakazovány; majestat vyhlášen za smlouvu hanebnou a neplatnou. Protestantům odnímány chrámy a hřbitovy jejich, jestliže scházeli se po tají, obviňováni z úkladův, ohrožováni, vězněni a na svobodu propouštěni teprve, když odřekli se víry své. Odstraňováni byli z úřadů veřejných, a všecka místa vyhrazena odpadlíkům; přestupy byly zjednávány za peníze. Důchody duchovních zabavovány. Za nemanželské pokládány děti, jichž rodiče oddáni byli od kazatelů lutheranských. Sirotci, ba i děti rodičů ještě žijících byly unášeny a zavírány do kollejí jesuitských, kde svědomí jejich znásilňováno. Poddaní byli nuceni obcovati obřadům katolickým a přiznávati se, že touží po návratu k víře římské; když odpírali, byli

[1] Skála II. str. 359.

[2] Historie o těžkých protivenstvích církve české, kap. XIII.

[3] *[Po smrti nejvyššího komorníka pana Jana Sezimy z Ústí osazeny dne 5. října 1617 nově nejvyšší úřady zemské. Nejvyšší sudí zemský pan Jiří z Talmberka postoupil na úřad nejvyššího komorníka, posavádní sudí dvorský pan Vilém Slavata z Chlumu obdržel úřad nejvyššího sudího zemského, purkrabí Karlšteinský ze stavu panského Thurn povýšen na úřad sudího dvorského, a purkrabství Karlšteinské propůjčeno panu Jaroslavu z Martinic. Co do hodnosti Thurnovi dostalo se sice povýšení, ale co do příjmů těžkého poškození, ježto purkrabství Karlšteinské vynášelo ročně 8.000 tolarů, kdežto nový úřad jen asi 400 tolarů.]*

vyhnáni neb uvězněni. Kněží všemi prostředky rozněcovali horlivost věřících svých, zavrhovali obvyklou snášelivost, jež znenáhla vnikala do života, nechtěli dáti rozřešení osadníkům, kteří přítomni byli křtům, svatbám nebo pohřbům kacířským, nedopouštěli manželství smíšených než výminečně a v případech s velikou opatrností ustanovených. Jesuita kázal v Praze, že lépe jest v domě míti čerta, nežli ženu lutheranskou: neboť ďáblové se vymítají, ale ne lutherani.

Tyto stížnosti, jež v dlouhém seznamu vyčítá apologie stavů [1], jsou celkem velmi spravedlivé. V téže době Slezané, kteří neměli zvláštní nenávisti k Habsburkům a kteří vzdáleností svou byli chráněni do jisté míry, vytýkají celých dvě stě tři a třicet článků, ve kterých majestat porušován byl na škodu jejich. Odpověď katolíků na apologii jest podobna přiznání. Vyhýbají se sporné věci, vyčítají některé násilnosti — ostatně téměř všecky spáchány byly teprve po povstání — zamítají vyšetřování, spokojují se výpověďmi všeobecnými: — Žaloby povstalců jsou jen záminkou; nikde svoboda nebyla bohužel tak veliká jako v Čechách za vlády Matiášovy, kdy každý věřil, co se mu líbilo; zda J. M. Cís. nedovolila, aby v Praze, v hlavním městě jeho, před samým zrakem jeho vystaveny byly dva znamenité chrámy, kde protestanté konali bezbožné služby své? Zda pikarté neotevřeli ještě jeden? Zda několik jiných kostelů nebylo otevřeno v různých městech královských? Prohledněme jen seznam osob, které podepsaly apologii, nalezneme tu přísedící nejvyššího soudu, úředníky domu královského, konšely obecní. Podivnými psanci jsou tito úředníci!

Odpověď jest zvláštní. Slavata, jenž píše Paměti své, aby vyvrátil obžaloby učiněné proti němu od Thurna a vystěhovalců, zmiňuje se několikrát o privilegiích, jichž užívali: »In summa jak stavové království Českého tak vtělených zemí neměli příčiny v náboženství i v politických věcech větši svobody sobě žádati a přáti, nežli jakož jsou měli pod štastným kralováním Jich Mstí z slavného domu Rakouského.« [2] Ostatně brání se proti pomluvám, jichž předmětem se stal spolu s Martinicem i tvrdí, že nečinil žádných úkladů zřízení zemskému. — V skutečnosti šermuje jen slovy. Když rokovalo se o přijetí majestátu, Slavata s přáteli svými odpíral jemu ze dvou hlavních důvodů, protože svědomí nedovoluje jim, aby otázky ná-

[1] Apologie druhá, vydání V. Šuberta, Praha 1862; viz zvláště str. 42, 45 a j.
[2] Paměti II. str. 252.

boženské řešeny byly od shromáždění politických, a proto že »tím majestatem jiné scestné náboženství mimo katolické se approbiruje, konfirmuje a schvaluje.«[1] Zda změnilo se přesvědčení jejich od té doby? Kdož by odvážil se takového tvrzení? Když Ferdinand stvrzoval listinu z roku 1609, Slavata i muži, kteří vyhlašovali sebe za katolíky horlivé s největší péčí prohlásili, že oni sami necítí se tím zavázáni. »I věděti sluší,« praví Slavata o sobě a Martinicovi, »že oni dva hrabata zdravě to při sobě uvažovali, že jedna každá vrchnost před Bohem a podle dobrého svědomí poddané své k tomu, co k spasení duší jich prospěšného a tělu nejužitečnějšího jest, vésti a přidržeti povinna jest, a tudy Pánu Bohu z vladařství svého počet dáti musí. Pročež oni pro ujití těžkého odpovídání před trůnem božím byli povinni, poddané své ke všemu tomu, což k vzdělání a rozšíření katolické víry (silně věřice, že v ní věčné spasení dosáhnou) sloužilo, podle nejvyšší možnosti vésti a přidržeti. Jakož pak, že jsou tak ve všech jiných obecních jednáních a radách vedle úřadu a povinností své pilností svou nic sjíti nedali, k tomu se dobrovolně přiznávali.«[2] Přiznání to dostačí. Jakým posledním zbytkem studu nebo jakým výpočtem popírali později své činy a myšlenky? Těžko jest sice vyzkoumati to, ale památce jejich špatně se zavděčuje, kdo výklady jejich přijímá doslovně. Pozdější chování jejich nelze opravdu jinak vysvětliti než nesmířlivým přesvědčením, a zda by nezasluhovali potupy muži, kteří tak krutě využitkovali vítězství, aby nebyli měli dost odvahy přáti si ho, a dosti víry připraviti je!

Odpovědi jejich — a třeba si to pamatovati! — jsou jen potud pravdivé, že horlivosti jejich nezdála se ještě kynouti odměna; svoboda náboženská nebyla ještě vážně porušena, a protestanty nebylo lehce zastrašiti, protože byli chráněni určitými privilegiemi svými, měli ohromnou většinu a důvěřovali v nové úspěchy své. Ale katolíci podrývali půdu, popírali v zásadě práva rozkolníkův, obmezujíce je v skutku. Až do kdy protestantům bylo čekati? Jakým útiskem ospravedlňuje se revoluce? Důvod, kterýž obyčejně se uvádí proti nim, je sofisma sevšednělé. V skutečnosti i přes zcela nepatrné hmotné ztráty své, byli na příště v postavení zákonné obrany, a v prostředcích, kterých užijí, musili přihlížeti jen k vlastnímu prospěchu svému

[1] Ibidem I. str. 381, 391.
[2] Ibidem II. str. 138.

Události sic ukázaly, že osobní zášti a ješitné pletichy měly značnou — snad převážnou — účast v odboji; však soukromé snahy ctižádostivé nebyly by strhly většinu stavů, kdyby tato nebyla ohrožena opravdovým spiknutím proti náboženství domácímu.

O tom nelze pochybovati. — Vedle Slavaty pikle dvoru prozrazovány i od jiných. Pavel Michna, sekretář královské kanceláře české a jeden z předních činitelů strany reakcionářské, ohlašoval, že defensoři pohnáni budou před soud: jen co Ferdinand ujme se vlády, Praha dostane stálou posádku vojenskou a pak nemine půl roku, »že všichni měšťané pod jednou býti musí; dále, že jest prý domu Rakouského snesení již takové, aby budoucně žádná jiná víra než pod jednou v zemích těchto trpína nebyla.« — Jakub z Tepence, hejtman královského panství Mělnického, posmíval se, »když nový král dosedne, potom že musí všickni jednoho náboženství býti, a že bude mnoho Petrů.« — K čemu král přísahu stavům učinil? — K námitce takové odpověděl Tepenec: »Když jest Ferdinand zemím dědičným podobné přísahy zdržeti nebyl povinen, že ani Čechům nebude.« — Měšťan krumlovský přestěhoval se do Prahy, poněvadž pronásledován byl pro víru v obci své: »Neměl-li jste žádné jiné příčiny,« zrážel ho jesuita jistý, »mohli jste dobře tam zůstati a do Prahy se nedávati, neb dříve než pět let mine, v Praze též tak bude.« — Nejvyšší mincmistr, pan Vilém z Vřesovic, prorokoval, že Thurn, Šlik, Vilém starší z Lobkovic a »Kozí brádka« (Budovec) »svých prázdných makovic z Prahy domů neponesou.« [1]

[1] Všecky zprávy tyto uvádí Gindely I. str. 238—239. »Pravé příčiny vzbouření tohoto byly politické a k vypuknutí jeho vedly také podněty sobecké některých vůdců,« praví Tomek. »Protestantští stavové čeští, osmělení snadným způsobem, kterým vynutili majestat císaře Rudolfa ve věcech náboženství, snažili se o podvrácení moci královské a o potažení rozhodné moci v zemi na sebe.« — Novější dějepis rakouský (od r. 1526 do r. 1860), Praha 1887, str. 174. — Pravili jsme již a dokážeme ještě, že tyto pohnutky ctižádostivé měly velikou účast; nesnadno jest příliš vážně pojímati přesvědčení hraběte Thurna a mnohých pomocníků jeho, ale tím věc nijak se nemění. Dlužno bylo buď vzbouřiti se nebo podrobiti se Římu. Bez odboje protestantism český by byl — poněkud zdlouhavěji — zanikl, jako zanikl protestantism štyrský. Tomek by se proto nehněval, a každý, komu tyto všeliké odchylky scholastické jsou zcela lhostejné, pochopí dobře důvody jeho. Blahobyt země nebyl by zdržen na věky, ani samostatnost její potlačena, ani národnost ohrožena. Revoluce byla hrozným neštěstím, jenom že zodpovědnost za ni spadá nejen na stavy, kteří podnikli ji, ale též na Ferdinanda a rádce jeho, kteříž učinili ji nevyhnutelnou.

Zatím hlavní úsilí reakce katolické směřovalo proti městům. Podkomoří Purkhart Točník z Křimic nezachovával žádné míry; městské úřady, kteréž odvážily se některého odporu, obdržely přísná napomenutí: písař a přední radní Nového města pražského mistr Valentin Kochan z Prachové a primas žatecký Maximilian Hošťálek, kteří jménem stavu městského žádali na sněmu roku 1617, aby Ferdinand před přijetím za krále potvrdil majestat, byli sesazeni s úřadu a nahrazeni katolíky. — V Litoměřicích Točník žádal, aby právo městské uděleno bylo dvěma katolíkům, kteří výstřednostmi svými rušili od nějakého času již pokoj města; když konšelé odmítli, zahrnul je výčitkami a nadávkami, primasa a dvě osoby radní, mezi nimi mistra Pavla Stránského dal uvězniti a držel je v žaláři potud, až druzí ustoupili. Potom při první obnově rady jeden z obou měšťanů byl jmenován konšelem, ač neobdržel ani jediného hlasu od volencův a nevyhovoval podmínkám zákonným. — Podobně postupováno ve většině měst. Brzo ozývaly se ode všad nářky. Malostranští stěžovali si v květnu 1618, že hejtmanové královští zacházejí s nimi jako s poddanými svými: katolíkům uděluje se právo městské na pouhé poručení z kanceláře neb z komory aneb i jen na pouhé vzkázání, kdežto podobojí nemohou je obdržeti. Podobně že s nimi zachází i podkomoří. Když obnovoval radu, byly mu z obce voleny a přidány podle starobylého obyčeje a dobrého řádu jisté osoby za volence; avšak on jim opět obzvláštní neobyčejnou přísahu vydal, a ač oni »hodné, rozumné, způsobné, právu a městu užitečné a platné osoby« volili, on nicméně »jiné prosté, právních a jiných starých dobrých zvyklostí i jazyku českého nepovědomé, též psáti a čísti neumějící osoby«, jenom když byly pod jednou, dosazoval. — Tímto nestoudným nátlakem moc téměř ve všech městech přešla do rukou stoupenců dvoru: když defensoři roku 1618 svolali obecný sjezd, aby protestovali proti útokům na ně konaným, většina měst se nedostavila; některá zastrašena jsouce, dokonce oddělila se od stavů, prohlásivše, že »kromě císaře žádného jiného za krále, pána a defensora znáti nechtějí a nepotřebují«. Když revoluce povstala, stav městský zachovával dlouho vyčkávací neutralitu, jež vysvětluje se jednak nedůvěrou, kterou budila v něm šlechta, jednak strachem, který měli z podkomořího.

Se žádným městem nebylo zacházeno krutěji, než se stolicí království. Nařízení ode dne 4. listopadu 1617 rozšířilo pravomoc rychtářů královských tak, že potlačeny byly téměř všecky svobody obecní:

příští rychtář měl ve všech shromážděních obce sedati »na předním místě«, zkoumati a přehlížeti účty obecní; nic nemělo odtud býti v poradu vzato, aniž usneseno bez vědomí jeho, aniž jaké shromáždění rad nebo lidu státi se bez předchozího svolení jeho. — Jakým směrem vykonávati se bude činnost jejich? Nařízení samo nedopouštělo žádné pochybnosti. Článek XXVI. přikazoval rychtářům, aby všeliká nadání zádušní neobracela se na nic jiného, nežli na to, k čemu vlastně odkázána jsou, to jest, protože všecky takové odkazy pocházely z dob před reformací, měly vráceny býti náboženství katolickému. Byl to jakýsi »edikt restituční«: po prvé v Čechách použito politiky, kterou Ferdinand o několik let později snažil se uložiti celému Německu. Pohnutí způsobené nařízením ode dne 4. listopadu, neutišilo se ještě, když nový dekret zapovídal uveřejňovati všeliké spisy náboženství protivné nebo vládě nepřátelské; nařízeno, aby všecky rukopisy k vytištění ustanovené, prve »do kanceláře české ukázány a pak odtud dovoleny byly.«

Těmito kroky vyplňováno přání strany revoluční, jež odpadáním mírnějších byla velmi oslabena; úsilím dvoru přiváděni jí opět bázlivci a nerozhodní. Její vůdce nejčilejší byl tehdáž hrabě Jindřich Matiáš z Thurnu. Pocházeje ze slavného starého rodu, hrabě Matiáš nebyl ani Čech: jeho rod původu italského, teprve nedávno byl vstoupil mezi vyšší šlechtu českou; on sám skoro všecko mládí své ztrávil v Korutanech a nemluvil nikdy správně česky. Ve chvíli, kdy vše záleželo na sněmích a kdy sněmy závisely na výmluvnosti, bylo velikým nedostatkem pro náčelníka strany, že neznal dobře jazyk těch, které chtěl vésti, a čím zračí se lépe všeobecný úpadek země české nežli tím, že vlast Žižkova a Poděbradova musila svěřiti osudy své polovičnímu cizinci! Thurn neznal nejen jazyk, ale ani potřeby, slabosti, přání, ducha země české, a jeho vlastenectví nedůtklivé nemělo ani jemnost a úzkostlivost Budovcovu, ani prozíravý nepokoj Žerotínův. Jakožto netrpělivý obhájce svobody náboženské nebyl ani ducha příliš zbožného, ani srdce příliš vznešeného; s tohoto hlediska mohl býti nejlepším vůdcem revoluce oligarchické, kde prospěchy hmotné splétaly se velmi úzce s upřímnými vášněmi a někdy je potlačovaly. Měl dosti smělosti, aby v nebezpečenství vydal život svůj pro svou víru a vlast, ale nemiloval jich tak něžně, aby hrozil se odvážlivosti a lekal myšlének krajních. Nebyl příliš bohatý, však velice ctižádostivý, toužil příliš po slávě a neostýchal se zakoupiti ji velikou zodpovědností;

v době prostředních povah smělost, s jakou dral se ku předu, třeba nezjednala mu oblibu, způsobila mu velikou pověst, a v zemi, kde vlastnosti a ctnosti vojenské byly v žalostném úpadu, pamět několika výprav uherských a lehkost, s jakou přijímal velitelství, všeobecně doporučovaly ho za vůdce. Na neštěstí událostmi se ukázalo, že byl právě tak nedostatečný stratég, jako dobrodružný politik, a historie nemůže než přísně souditi muže, kterýž, ač nedostačoval k těžkému úkolu, přece odvážil se ho lehce.

Vedle Thurna, kterýž označován byl již za vrchního vůdce povstání, politické vedení na místě Budovce, který nestál v popředí událostí, dostalo se Václavu Vilému z Roupova. Mluvil a psal několika jazyky se vzácnou dokonalostí, takže vším byl ustanoven, aby vedl jednání s národy sousedními. Úřady, které dříve zastával znamenitě, byly příčinou, že nabyl vzácných vědomostí administrativních. Ostatně právě tak jako Thurn ani on nebyl mužem vynikajícím a jestliže nelekal se skutku nebezpečného, zmužilost jeho nebyla prosta náhlých slabostí: projevil to roku 1617, když neodvážil se odepříti hlasu svého Ferdinandovi, ač před tím hájil zásadu svobodné volby krále.

Po několik let Thurn, Roupa, Budovec a jich společníci připravovali povstání a byli ve stycích s protestanty cizími. Roku 1612 Thurn pravil jednateli saskému, že stavové stále oklamávaní a ohrožovaní, vyčkávají již jen podnětu, aby se zbavili nenáviděného pána. Vyslanec kurfiřta saského psal, že šíří se myšlénka voliti za krále Jakuba I Král anglický, který dosti neobratně ujal se úkolu Jindřicha IV. v čele strany protestantské, netoužil sice po koruně české, ale vřele odporučoval kandidaturu kurfiřta falckého. Zástupci mocí katolických věděli o těchto úkladech a Zuňiga zprávu dával dvoru madridskému, že Čechové a Uhři chtějí odtrhnouti se od domu Rakouského. Václav Vilém z Roupova byl ve styku přátelském s kurfiřtem falckým Fridrichem V. Přijetí Ferdinanda za krále potlačilo poslední úzkostlivost vůdcův, a chování ministrů zjednalo jim hojně přívrženců. Čekali jen na hlučnou záminku i nepochybovali, že v zemi, kde vášně byly rozpoutány, nebudou ždáti dlouho.

Jedním z nejspornějších článků majestatu císaře Rudolfa II. bylo postavení rozkolníků na statcích duchovních. Listina z roku 1609 přiznávala šlechticům a obyvatelům měst královských právo stavěti si kostely; porovnání učiněné mezi stavy protestantskými a katolickými, které bylo jako dodatkem majestatu a které vloženo byvši do desk

zemských, mělo moc zákona, vyhradilo totéž právo obyvatelům statků královských; v předběžném vyjednávání evangelíci vykládali, že pode jménem statků královských rozumějí také statky duchovní, které dle obyčeje zemského pokládány byly za závislé přímo na koruně.[1]) Úmysl protestantů nebyl pochybný, a právo jejich není téměř více popíráno;[2]) na jevě však jest, že učinili velikou chybu tím, že do smlouvy nevložili článek určitější.

V době, kdy všeobecná byla snaha o povznesení víry katolické po všem království, jak by arcibiskup mohl lhostejně přihlížeti ku vítězství kacířstva na bezprostředních statcích svých? Spor počal pro dvě městečka německá, položená blízko hranice zemské, Broumov a Hrob. Broumov, který náležel opatství benediktinskému, svářil se od dávna s opatem svým Volfgangem Selendrem, jedním z nejzuřivějších bojovníků kurie. Po vítězství protestantů obec povolala duchovního evangelického a vydala mu kostel městský; porušení práv patronatních bylo křiklavé, a když obyvatelé na stížnosti opatovy byli přinuceni navrátiti kostel, defensoři nezakročili; rozkolníci počali tehdáž stavěti si chrám, jenž přes nové, tehdáž méně odůvodněné protestace Selenderovy vysvěcen byl roku 1612. Opat zakázal jim konati v něm služby boží a dostal výslovné nařízení rady královské; obyvatelé však nedbali toho a defensoři ujali se pře jejich. Věc protahovala se; několikráte novými mandaty přikazováno zavříti chrám; nebylo jich vykonáno. Když roku 1617 Matiáš vracel se do Vídně, předvolal v Pardubicích zástupce obyvatelstva, přísně vytýkal jim neposlušnost jejich a hrozil jim vší přísností, neupustí-li od odporu svého; vyzval je, aby klíče chrámu odevzdali opatu a list svědomí od něho vydaný aby předložili místodržícím v Praze. Obyvatelé neposlechli jako dříve, a když do města přibyla komise královská, chopili se zbraně i vypukla vzpoura. Královští komisaři odjeli bez

[1]) Gindely I. str. 69.

[2]) Tomek tvrdí sice, že protestanté nebyli nijak v právu, ale nevysvětluje věc tu. Ostatně skutek sám má důležitost jen podružnou. Pobořeni chrámu Hrobského bylo jen kapkou, kterou přetekla nádoba již plná: míra byla dovršena. A zdaliž evangelíkům nepříslušelo spravedlivé právo chrániti svých spoluvěrců? Nejen pro obyvatele statků duchovních, ale pro všechen poddaný lid selský měli dožadovati se práva, aby stavěti mohli chrámy, a byli by to věru učinili, kdyby v prostomyslnosti své nebyli spoléhali na snášelivost katolíků. (Viz Gindelyho str. 70.) Mínění Gindelyho je tím důležitější, ježto nelze ho podezřívati, že straní odboji, a poněvadž z počátku byl mínění opáčného.

pořízení (v březnu 1618). Osm předních měšťanův obeslaných do Prahy, vrženo bylo do vězení; obec však neustoupila.

Tato příhoda způsobila dosti živé pohnutí v zemi: — události hrobské potkaly se s ohlasem zcela jiným nejen v Čechách, ale po vší Evropě. Městečko Hrob při hranici saské chtělo míti také svůj kostel protestantský: arcibiskup dal jej zavříti (1614), ačkoli práva jeho k městu byla pochybná; nespokojil se jen tím, že protestantům zakázal konání služeb jejich: křiklavějším porušením zákona zapovídal jim choditi do chrámův okolních a trestal osoby vzpouzející se; úředník jeho dr. Ponzon hrozbami a týráním hleděl poddaný lid sobě svěřený přivésti k víře římské: arcibiskup, aby nikdo nemohl pochybovati o úmyslech jeho, rozkázal konečně zbořiti kostel protestantský; ve třech dnech byl srovnán s zemí (11.—13. prosince 1617). Provokace byla zřejmá, výkřik hněvu rozlehl se zemí a pohnutím zachváceno všecko Německo.

Defensoři užívajíce privilegia povoleného jím majestatem, svolali do Prahy sjezd protestantský (5. března 1618); Thurn přednesl stížnosti evangelíkův, a shromáždění poslalo žádost císaři, dožadujíc se spravedlnosti; zároveň domáhalo se zakročení druhých zemí korunních; sjezd chápal se takto opět konfederace, která tak nešťastně zmařena byla roku 1615; potom odročil se k měsíci květnu, aby vyslechl odpověď panovníkovu. — Matiáš přijal velmi nelibě stížnosti kacířův a nejen odepřel jim všeliké zadostučinění, ale přísně zakázal i všeliké nové shromáždění a vší váhou hněvu svého hrozil těm, kdo by neuposlechli rozkazů jeho.

Císař dříve než odejel do Vídně, ustanovil v Praze místodržitelstvo, ve kterém zasedali nejnenáviděnější náčelníci reakce a mezi nimi Martinic a Slavata; strana evangelická uražena jsouc odpovědí Matiášovou, s větší nebo menší jistotou obviňovala místodržící, že ji sepsali, a neoblibenost jejich tím jen vzrostla. Ačkoli věc nezdá se pravděpodobnou, dnes jest dokázáno, že list byl opravdu složen ve Vídni a že byl dílem Khleslovým. Dvůr byl jaksi opojen úspěchy svými. Byla tu strana velmi mocná nelekající se srážky; první ministr ustupuje všeobecnému proudu, nebo snad v naději, že dosáhne přízně Ferdinandovy, tentokráte vyslovil se pro násilná rozhodnutí: »Liška ustupuje lvu«, pravil. Tato pevnost nepotrvala však dlouho. Defensoři projevili pevný záměr neupustiti od sjezdu svolaného na měsíc květen; čím více přiostřovala se oposice jejich, tím víc ustupoval Khlesl, a jestliže nepovolil již i samé rokování, řeč jeho ne-

byla již tak kategorická, a na místo hrozeb nastoupilo napomínání. Bylo příliš pozdě, a tímto ústupem rozmnožena jen smělost protestantův.

Ostatně tehdáž právě stavové protestantští byli velice rozhořčeni pokusy dvoru, aby odtržen byl od nich stav městský a aby oživen byl starý utraquism. V Praze mezi osobami světskými i duchovními bylo ještě dosti lidí, kteří jen proti vůli své přiznávali se ku konfesi evangelické, a kteří litovali starého náboženství národního se slavnými obřady jeho; sekretář královské kanceláře Pavel Michna spojil se s několika nespokojenci a přiměl je k tomu, že podepsali žádost k císaři, aby obnoveny byly obřady utraquistické. Jeden ze společníků jeho, farář u svatého Mikuláše na Starém městě pražském, na bílou sobotu konal slavné processí a konšelům, kteří se ho účastnili kancléř poslal listy, děkuje jim z toho a ujišťuje jich císařskou přízní a milostí. Hnutí mohlo se státi nebezpečným: náčelníci odboje však nepopřáli mu času k rozvoji.

Vůdcové shromáždili se v Praze dne 18. května i složili jisté prohlášení, které poslali farářům městským a které následující neděli ve všech kostelích čteno bylo s kazatelen. — Dne 21. května zahájen byl sjezd protestantský; přese všecky hrozby a úsilí místodržitelů byl četněji obeslán nežli předešlý; šest měst bylo tu zastoupeno. Po modlitbách a písních přečten byl list královský složený slovy velmi mírnými, ale popírajícími zákonitost shromáždění. V následující schůzi stavové usnesli se jíti k místodržitelům a podati jim odpověď svou. — Není-li to neopatrné? Mluvilo se o úkladech; posádka prý sesílena; což kdyby zavřeny byly brány hradní za stavy a tito uvězněni! — Žádáno na místodržících, aby stavové mohli dostaviti se ve zbrani. — »A co« zvolal nejvyšší purkrabí, »pana hraběte z Thurnu, abychom jíti dáti měli, našeho nejmilejšího ujce a švakříčka? Uchovejž toho milý Pán bůh!« — A bez nesnází udělil žádané svolení.

Thurn a přátelé jeho byli již tehdáž odhodláni k odboji; okamžik zdál se jim konečně vhodný, aby vykonali záměr dávno již zamýšlený, a vyvrátili v Čechách dynastii Habsburskou; k tomu musili stavy mocí přinutiti a překaziti všeliký pokus o opětný smír. Dne 22. května ve schůzce konané v domě Albrechta ze Smiřic[1] Václav Vilém z Roupova,

[1] [*Dům bohatého pana Albrechta ze Smiřic je t. zv. »dům Montagovský« na Malé Straně, kde v jedné postranní světnici věžní stala se proslulá porada náčelníků stavovských.*]

Kolonna z Felsu a Thurn ustanovili se vydati na smrt nejnenávidě- nější protivníky své, mezi jinými Martinice a Slavatu. Druhého dne hrabě Jachym Ondřej Šlik vzav stranou posly Slánské »Víte o tom dobře«, pravil jim, »že nás jednuškové o majestat připraviti chtějí, kterého jsme z milosti boží dosti těžce dosáhli, ale k tomu s pomocí boží přijíti nedopustíme. Dnes uslyšíte a uhlídáte hrozné a neslýchané věci, kteréž jste jak živi ani předkové vaši i naši neviděli a neslyšeli, a které se straně pod jednou líbiti nebudou. Nebo páni stavové o to se, aby majestat v své podstatě a celosti zůstati mohl, upřímně zasaditi a k rušitelům jeho podle spravedlnosti se zachovati chtějí . . . Slezáci jsou na hotově a ti, bude-li toho potřeba, mezí našich chrániti budou.« Některé jiné osoby byly zasvěceny v spiknutí; Budovec je schválil. Záměry spiklenců pronikaly na veřejnost; v městě bylo plno vřavy; židé a katolíci zavírali krámy své, lid tlačil se v ulicích hotov jsa k vzpouře a vyčkávaje jen znamení, aby vrhl se na kláštery a domy jesuitů.

Dne 23. května 1618 kolem deváté hodiny ranní stavové šli městem ubírajíce se na hrad; všichni byli ozbrojeni, většina provázena čeledí brannou. Bez překážky otevřeny jim brány hradské, i odebrali se nejprv do síně sněmovní, aby tam vyslechli čtení protestace, která měla býti odevzdána místodržícím; byla velmi stručná, v několika větách připomínala, že jedinou příčinou předešlého sjezdu jsou křivdy, jimž byli vydáni; úmysly jejich očerňovány u krále; oni sami obviňováni ze spiknutí; sjezdy jejich měly býti zakázány a stavové zastrašeni tím, že by se sáhlo na některé osoby; »však k tomu bůhdá nepřijde, a na ně stavové toho nedopustíme. Neb my všickni summou za jednoho stojíme a jeden za všecky. Což aby se nestalo, o to se s svými životy a hrdy podle nejvyšší možnosti zasaditi a do nejposlednějšího přemožení přičiniti chceme«. Spis konečně dotazoval se přímo místodržících: »poněvadž skrze jejich ruce taková poručení procházela a J. M. C. rady a v tomto království místodržící jsou, také-li jsou k takovým věcem těžkým a nebezpečným na záhubu pánův stavův pod obojí radili a jim povolovali, an měli ku pokoji spíšeji nežli k rozbroji podle svých povinností raditi, aby se v tom zjevně pronesli«.

Mysli byli již velmi rozníceny, když dostavilo se několik měšťanů Starého města pražského. Na Novém městě protestanté přes odpor některých konšelů snadno dosáhli většiny, a obec přistoupila ke stavům; ale na Starém městě rázností purkmistra a vlažností rady

městské zmařeny plány rozhodnějších protestantských měšťanů;[1] pochybujíce o výsledku hlasování, opustili síň radní a odebrali se na hrad, kde vypravovali, že královský rychtář zavírá konšely, kteří chtěli brániti svobody náboženské. Pod dojmem těchto pověstí stavové vnikli do síně, kdež očekávali jich místodržící.[2]

Hrad Pražský neměl tehdáž té podoby, jaké nabyl přestavbami XVII. a XVIII. století. Počat byv od Karla IV. dle vzoru Louvru, byl velmi ozdoben od Vladislava II., za jehož vlády vystavena byla síň stavovská, která ještě dnes budí obdiv všech cestovatelů jakožto jeden z nejznamenitějších památníků renaissančního umění v Čechách. Výše jsou síně a světnice, které byly kancelářemi úřadů zemských, a mezi nimi byla síň prostřední velkosti třemi okny osvětlená; byla to poradní síň místodržících. Hradčany na levém břehu Vltavy zvedají se na dosti příkrém pahoru, jenž trůní nad městem, a okna poradní síně, odkud otvírá se překrásná vyhlídka, hledí ku příkopu velmi hlubokému.

Z desíti místodržících přišli toliko čtyři, nejvyšší purkrabí pan Adam ze Šternberka, purkrabí Karlšteinský Jaroslav Bořita z Martinic, nejvyšší sudí Vilém Slavata z Chlumu a Košumberku a převor řádu Maltského Děpolt z Lobkovic. Většina jich, byvši tajně zpravena o záměrech Thurnových, pokládala za dobré ukrýti se; sekretář královský Pavel Michna, pravý náčelník spiknutí, znaje dobře nenávist, kterou vzbuzoval, uprchl; Martinic a Slavata, ač i jim dostalo se výstrah, nemínili jich dbáti.

Místodržící vyslechše přednesení stavů, žádali za propůjčení spisu, aby jej mohli pohodlněji prozkoumati; protestanté svolili, ale žádali za odpověď přesnou a bezprostřední. Nejvyšší purkrabí vymlouval se tajemstvím úředním: jest prý to neslýchaná věc, aby se na radách císařských, kteříž přísahou se byli zavázali zachovávati v úředních věcech celé tajemství, něco podobného bylo žádalo. — »Buď že dávána bývala odpověd nebo ne« ozval se hrabě Thurn, »jim že na tom nic nezáleží, než aby ráčili věřiti a věděti, že odtud nepůjdou, dokud jim světlá a patrná odpověď na otázku jejich dána nebude.« — Společníci křičeli, že »nepůjdou, ne-

[1] *[Vůdcové rozhodnější strany protestantské v měšťanstvu pražském Fruewein mladší, Kutnaur, Oršinovský a Samuel Adam z Veleslavína, syn proslulého arcitypografa českého M. Adama Daniele, všickni přiznávali se k Jednotě bratrské]*

[2] Skála II. str. 125. — O defenestraci srov. Skálu II. 126—134 a Slavatu I. 89—94, II. 100—104.

půjdou« a že »jinak učiniti nechtějí,« pozvedujíce ruce, aby Boha vzali za svědka rozhodnutí svého. Nejvyšší purkrabí žádal aspoň, aby dotázáni byli nepřítomní místodržící a zvláště nejvyšší hofmistr pan Adam z Valdšteina, bez jehož vědomí nemohou rozhodnouti o ničem. — Není toho potřebí, zvolal Vilém starší z Lobkovic; byl jsem včerejšího dne u něho i pravil mi, že »nikda k tak škodlivému doložení neradil a nepovoloval«. Pravými vinníky jsou tito zde, Slavata a Martinic, — a když onen chtěl tomu stavěti se na odpor: ano, pokračoval Vilém, zdaž on neprotivil se vždy majestatu? Jak by nyní neusiloval o zničení jeho?

Jednotliví páni vložili se potom do hádky, vyčítajíce oběma místodržícím násilnosti proti poddaným, ze kterých obviňováni byli veřejným míněním; Martinic chtěl se ospravedlniti. »Mlč! mlč!« voláno naň, »však o tobě víme co jsi a co jsi činil«. Jachym Ondřej Šlik »horlivě a slzavě jakožto věrný a horlivý milovník náboženství svého« učinil jakýsi stručný přehled událostí, připomenul, že Thurn neslýchaným porušením privilegií zemských byl připraven o purkrabství Karlšteinské: — »Vy pak, ničemná jezuvitská pacholátka s těmi vašimi pochlebníky, sekretáříčky jste to před sebe vzíti směli, nevědouce již, kterak jináč nás šiditi, ano i jiné na zlehčení strany naší. I aby jste o tom věděli, žeť baby nejsme a že se vám šiditi nedáme, protože s vámi osobami v stavu rovnými činiti máme . . . Dokud staří páni, rozšafní a moudří, toto království spravovali, dobře ono stálo; ale jak vás jezuvitská pacholátka na přední místa vlepili, tak se v něm všecko na opak děje.« Tu jeden z stavu rytířského řekl: »Páni přejte nám nebeského království, však my vám pekla nezávidíme.« — Jaké jest mé provinění, tázal se Thurn, že jsem obesílán před soud královský? »Snad na mně se chce něco začíti a k mému hrdlu sáhnouti, potom pak i k jiným by přikročeno bylo«. — Mysli dosáhly potřebného stupně rozčílení: Thurn, Fels a Lobkovic pokládali okamžik za vhodný, aby dosáhli od přátel svých rozsudku, jakého si přáli: myslíte-li, zvolal Fels hlasem hromovým, aby tito dva vinníci za nepřátele obecného dobrého a rušitele majestatu byli pokládáni, a má-li podle toho k nim přikročeno býti? — Nastalo utišení veliké; ve chvíli, kdy zločin bylo spáchati, mnozí váhali; pomýšleli snad na nevyhnutelnou válku občanskou, která následovati bude po tomto útoku a mnohý asi v tomto rozhodném okamžiku předvídal hrůzy, jež rozpoutá v zemi. Po několika okamžicích nejvyšší purkrabí užívaje

okamžitého utišení a doufaje upokojiti docela nespokojence, ohlásil, že ani on, ani společníci jeho nejsou zodpovědni za list, kterým král zakazoval svolání sjezdu protestantského. Ačkoli řekl pravdu, nebylo mu uvěřeno; jeho prohlášení způsobilo však jistý dojem, a zdálo se na chvíli, že nebezpečí je zažehnáno.

Thurn nechtěl, aby mu vyrvány byly oběti jeho, i učinil svá opatření. Následkem jednávání roku 1609 Rudolf vydal plnou a všeobecnou amnestii za všecky skutky, které předcházely vymožení majestatu; patent podepsán byl všemi nejvyššími úředníky katolickými, vyjímaje Martinice a Slavatu, kteří tvrdošijně vzpírali se tomu. »Kdyby v budoucnosti mělo se státi,« slavně ohražoval se tehdáž Budovec, »že by list majestatní k porušení přišel, to že by stavové musili oddávati se podezření, že tito dva pánové jsou původcové porušení jeho, a nic že by jim potom nesmělo překážeti, zastávati se práva svého proti všem jeho rušitelům až do nejkrajnějšího přemožení.« — Pavel z Říčan připomenul tato slova Budovcova a připojil: »Poněvadž stavové jsou o tom v skutku přesvědčeni, že oba pánové mají za rušitele majestatu považováni býti, proto prohlašují je za nepřátele své a obecného dobrého i za odbojníky království Českého vůbec« Srovnáváte-li se se mnou? otázal se přátel svých. — Ano, ano, ozývalo se se všech stran. Jaká škoda, že nemáme tu také »Dlouhého,« připomínali někteří, mínice tím nejvyššího kanceláře, který s Matiášem dlel ve Vídni.

Kostky byly vrženy; nejvyšší purkrabí a křižovník pokoušeli se prostředkovati, prosili stavův, aby rukou svých neposkvrňovali krví a slitovali se nad sebou samými a nad královstvím. Slavata a Martinic drželi se jich, prosíce, aby neopouštěli jich; Martinic byl zeť nejvyššího purkrabího, který požívaje dosti velké obliby u stavů, hleděl vytrhnouti jej z rukou nepřátel. Šternberk spolu s Děpoltem z Lobkovic byli však násilím odtrženi a z kanceláře vyvedeni.

»A nyní s šelmami do arestu neb do Černé věže,« ozval se někdo, chtěje snad zachrániti je. — Ven z okna, ven z okna! volali druzí. Vilém z Lobkovic přiskočil za Martinice, chopil se obou rukou jeho, kdežto Thurn popadl Slavatu a chtěli ho vléci k oknu. Oba místodržící bránili se a vzpírali ze všech sil svých. Aspoň zpovědníka! žalostivě prosil Martinic. — »Ale právě hned tobě sem ještě ty šelmovské jezuvity přivedeme!« odpověděno mu. — »Poruč duši Pánu bohu,« pravili druzí. — Několik šlechticů popadlo ho: v černém plášti, s rapírem a tulichem, však bez klobouku vyhozen byl po hlavě

do hlubiny hradského příkopu; byl to pád s výše 28 loket. Když padal, slyšeti bylo, jak silně volal: Jesus Maria! — »Vzácní páni, tu máte druhého!« pravil Thurn, ukazuje na Slavatu. Slavata zachytil se pravou rukou okna; hruškou dýky nebo kordu bil ho někdo v články prstů tak, že spustil se rámce a sletěl do propasti.

Sekretář Filip Fabricius, který s úzkostí přihlížel k tomuto hroznému výjevu, přistoupil k hraběti Šlikovi, prose ho za ochranu. Stavové chtíce se na něm pomstiti za Michnu, jehož nemohli stihnouti, za pány poslali služebníka. Dopadl velice rozmrzen a obraceje se k Martinicovi pravil: »Ale což pak jsem jim jen udělal, že mne také vyhodili?« — »Pane Filipe«, odpověděl Martinic, »neníť nyní k tomu času, tak se tázati a čekati, co stavové odpovědí. Poněvadž jste z nás nejčerstvější, vstanouce raději, pomozme panu Slavatovi a donesme ho pospolu do domu paní kancléřové!« — Náhodou, která pokládána za zázrak, Martinic a sekretář utrpěli při pádu svém dosti lehkých poranění; horší byl stav Slavatův. Padaje poranil se dosti těžce o kamennou římsu dolejšího okna, pak svalil se až do hlubokého příkopu; ležel tu polou mrtev a u velikém nebezpečenství, že udusí se krví, která prýštíc z rány na hlavě tekla mu do úst, a pláštěm, z něhož nemohl se vyprostiti. Martinic přivalil se k němu, pomazal ho pod nosem a na spáncích balsamem, jejž dle obyčeje tehdejšího měl při šátku v stříbrné lahvičce, i povzbuzoval a napomínal ho, aby se posilňoval modlitbami. Někteří páni vyhnuli se z okna, aby viděli, co stalo se s odsouzenci, a byli nemálo překvapeni, vidouce, že nevede se jim příliš zle. Přivolali služebníky své i rozkázali jim, aby »stříleli na jejich kůži a do konce je zabili.« Několik ran skutečně padlo z oken a s valů, ale chybily se. Služebníci hradští přikvapili, někteří přátelé přidružili se k nim, a úsilí jich podařilo se zachrániti je. Fabricius opustil ihned Prahu a jel do Vídně, kam zprávy podrobné přinesl o povstání; byl povýšen do stavu šlechtického i přijal predikát »z Hohenfallu.« Martinic prchl do Bavor, Slavata, jenž nalezl útulek v paláci manželky páně kancléřovy Polyxeny z Lobkovic, byl střežen v polovičním zajetí, až konečně následujícího roku podařilo se mu opustiti Čechy.

Katolíci připisovali zachránění místodržících zázraku; žena nějaká vypravovala, že viděla pannu Marii v plášti nákladném barvy nebeské, ana Martinice a Slavatu berouc do křídla téhož pláště, je pěkně a povlovně skládala na zemi. Protestanté dávali výklad přirozenější: odsouzenci padli na smetiště; od mnoha let prý vyhazo-

vány do příkopu papíry kancléře, a pád místodržících byl zmírněn hnojištěm zkypřeným a změkčeným. Slavata popírá dokonce okolnost tuto, což není rozhodným důkazem, neboť paměť jeho podléhala zajisté dosti vážným slabostem, a v tomto případě zvláštním zajisté mohla býti poněkud zakalena. Ostatně o to neběží: »přes to všecko řízení božského při té věci nic nezlehčuje . . . . nebo za časté přihází se, že mnohý na rovni padna nohu zláme neb hlavu dokonce srazí.«[1]

Mnohý z pánů tohoto shromáždění strany protestantské byl dojat tímto znamením: či Bůh přechází do táboru katolíků? Většina země při zprávě o zločinu 23. května pocítila jen hrůzu a nelibost. Zajisté nezasluhovali žádného soucitu sektáři, kteří neohlížejíce se na zákony a zřízení zemské nepřestávali nenávistí svou pronásledovati rozkolníky, a jejichž fanatism nelítostný nelekal se války občanské a zkázy vlasti, aby církvi zabezpečil vítězství. Hluboce jsouce pronikli nesmiřitelnými naukami rozšířenými od jesuitů, nikdy neuznali upřímně zásadu svobody náboženské, a rovnost vyznání vycházející z majestatu, budila v nich pověrečnou hrůzu. Jakožto zrádci vlasti své, nehodní vysokých úřadů, jež zastávali, svolovali ke všem prostředkům, a žádné opatření nezdálo se jim ani nebezpečné, ani ukrutné, k obnově panství církve římské.

Ale nechť záměry jejich byly jakékoli, násilí na nich vykonané nebylo proto méně zločinné. Spiklenci k obraně své marně dovolávali se podání země české a měst pražských, upomínek na Římany a jiné slavné národy, kteří se skal shazovali nepřátele obecného dobrého, nebo příkladu Jezabely ukamenované od Židů; skutek jejich nebyl tím méně nehodný. Všecka ustanovení práva psaného a spravedlnosti byla hanebně pošlapána; místodržící byli trestáni pro skutek, jehož nezpůsobili, byli odsouzeni bez výslechu; všecky ochranné záruky obrany byly porušeny proti nim, a jejich žalobcové, jsouce zároveň soudci a stranami, nebyli nijak, jak předstírali později, vykonavateli rozsudku, nýbrž prostými vrahy. Tato vražda, chladně uvážená a podle vykonaná, zahájila povstání způsobem nejžalostnějším a zdála se předem ospravedlňovati ukrutenství, se kterými byla potlačena tři neb čtyři léta později.[2]

---

[1] Skála II. str. 134.

[2] Dnes není nejmenší pochyby o předchozí úradě. — Po zmařeném povstání náčelníci protestantští pokoušeli se vylíčiti útok jako nějakou hádku a sprostiti se

ZÁVĚREK.

Zodpovědnost. — Europa roku 1618: strana protestantská v Německu a v zemích Habsburských. — Vojsko české. — Finance. Roztržky politické a náboženské. Všeobecná únava. Lid selský. — Bitva na Bílé Hoře (8. listopadu 1620). Podrobení Čech. — Panství Habsburkův.

Den 23. května, praví Skála, byl »počátek a dvéře všech našich běd a neřestí.« — Thurn dosáhl cíle svého; stavové spálili za sebou všecky mosty. V den defenestrace zřídili prozatímní vládu složenou ze třiceti direktorů, nařídili sebrání vojska, za jehož vůdce zvolen byl Thurn, vyslali posly ku knížatům německým, aby domáhali se pomoci jejich, a ke sněmům druhých zemí rakouských, aby dosáhli podpory jejich. Arcibiskup, jesuité a opat břevnovský byly vypověděni a všickni, kdo nepodrobili se nové vládě byli prohlášeni za nepřátele veřejné.

Státní převrat hraběte Thurna a spoluvinníků jeho byl nejen zločinem, nýbrž i velikou neobratností a hroznou neopatrností. Byl posledním důsledkem žalostné vlády, kteráž osudy země zůstavovala hrstce vůdcův, a smutným trestem za dvojsmyslnost, kterou po tak dlouhá léta jménem svobody náboženské zakrývaly se oligarchické snahy panstva. Naproti záměrům Ferdinandovým úkol protestantů byl jasný; povinností jejich bylo státi na ústavě a připoutati k ní krále. Vyzývavostí protivníků vytvořena jim znamenitá situace; však poškodili ji tím, že chopili se rychle offensivy, kdežto vražedným pokusem jich dostalo se slitování lidem, kteří zasluhovali toho nejméně.

zodpovědnosti své. — Zajímavé doklady jejich nemají žádné ceny a jsou úplně vyvráceny událostmi; všecken výjev je připraven, a vůdcové řídí jej od počátku do konce. Nejsou nijak uchváceni hněvem, a ještě nejsprávnější jest tvrzení, že k tomu přinuceni byli společníky svými; z pozorného studia událostí tohoto dramatického rána vysvítá, že nezískali ani lehce většinu stavů přítomných; rozkolníci nenáviděli sice místodržících, ale celkem nepřáli si odboje a zamítali prostředky krajní.

Slavata v Pamětech svých proti obvinění Thurnovu brání se velice obratně, a zdá se mi za jisté, že žádným soudem nebyl by odsouzen. Tomu neodpírá nic, co víme o jeho fanatismu; hleděl, aby neporušil zřejmě zákonů, přesvědčen jsa, že již přísným výkladem jejich připraví se restaurace katolická. Nepřátelé jeho byli tudíž nuceni způsobiti mu soud tendenční. a poprava jeho byla prostředkem blaha veřejného, to jest zločinem.

Však přísnost naše k mužům, kteří náhle roznítili vzpouru, nesmí nás zaváděti, abychom zapomínali na události předchozí. Zodpovědnost padá na obě strany. Reakce, v níž pokračováno po několika přestávkách za Rudolfa a Matiáše, nalezla konečně ve Ferdinandu štyrském panovníka žádoucího; síly její byly připraveny, takže nepřála si, aby unikl jí vhodný okamžik; při větší opatrnosti a vytrvalosti rozkolníci byli by získali jen několik let, ale nezažehnali krisi. Jesuité chtěli připraviti Čechům týž osud jako Štyrsku: byloť to potřebnou podmínkou křížové výpravy, kterou hodlali potom zahájiti v Německu.

Protestantům českým nezbývalo takto než voliti mezi odbojem a odpadlictvím. Chceme-li vyzkoumati, kde je největší trestuhodnost, tato úvaha ovládá spor, a rozhodnutí, ku kterému dospějeme v podrobnostech, stává se skoro lhostejným: zdaž ve prospěch arcibiskupa zněla smlouva, když kázal pobořiti kostel hrobský? Zda stížnosti stavů protestantských byly všecky spravedlivé? — Na tom málo záleží. I když připustíme, že Slavata vyvrátil docela apologii stavů — concesso, non dato, jak dí on sám — zdaž uznával svobodu svědomí a rovnost bludu s pravdou? — Nikdo neodváží se tvrditi to, a on sám to nepraví. Všeliká shoda byla tudíž nemožná. Narazilo se na jeden z oněch sporů svědomí, z nichž není východu než válkou. Ani o vzpouře nelze opravdu mluviti; Habsburkové poddané své sprostili přísahy věrnosti tím, že porušili podmínky smlouvy učiněné s národem. Důležito bylo pro rozkolníky, aby získaly nejlepší naděje v úspěch, a veliký prospěch by jim vyplynul, kdyby byli vyčkali, až plán nepřátel jejich rozvine se otevřeněji.

Katolíci byli si svědomi nesmířitelného odporu vůle své s požadavky evangelíků; proto předvídali výbuch, ano přáli si ho, protože okolnosti zdály se jim příznivé. Ale i v táboře jejich právě tak jako v řadách evangelíků dosti bylo mužů nerozhodných a bázlivých: Matiáš a zvláště Khlesl hrozili se poněkud očekávaných bouří a práce jim nastávající; ministři španělští se zřejmými obavami zvěděli o vypuknutí bouře, jejíž dlouhé trvání a hrozné zápletky předvídali. Tato úzkostlivost a plachost zmizely brzo před zuřivým tlakem fanatiků. Vypravuje se, že před Prahou v předvečer osudné bitvy, kterou rozhodnut byl osud Čech, přední vůdcové vojska císařského v poradě jednali o opatřeních, jež by bylo podniknouti; někteří vůdcové vzpírali se bezprostřednímu útoku, a námitkami jejich zviklaly se již mysli nejstatečnější, když náhle uprostřed shromáždění objevil se karmelitán Dominicus a Jesu Maria; byltř přinesl

vévodovi Maximilianovi meč požehnaný od papeže a provázel výpravu jakožto hlavní kaplan; vyčítal vůdcům zbabělý nepokoj jejich, vybízel je, aby s větší důvěrou odevzdali se do rukou Boha, kterýž neopustí věrných svých; zatím jesuité a jiní mniši probíhali řady vojska, opojovali je zbožnou horlivostí: nebe prý se otevřelo, kázali, a bylo viděti, jak sama panna Maria kletbu metá na kacíře. — Vkročení Dominikovo mezi tyto střízlivé vojevůdce zajímavým způsobem vyjadřuje nám povšechnou situaci za této doby.

Po tři čtvrti století Tovaryšstvo, rozšířené po všem světě a oživené přesvědčením zuřivým, kázalo boj proti kacířství; ohněm svým roznítilo vojíny i vůdce a nyní dávalo jim znamení k boji posvátnému. Maximilian bavorský, když naléháno naň, aby účastnil se vyjednávání s Čechy, dlouho se zdráhal: svědomí prý zapovídá mu spolupůsobiti při smlouvách, které předpokládaly možnost smíru s rozkolníky; svolil jen s výslovnou podmínkou, že církvi nebude nijak ublíženo. Zachoval se pamětní spis poslaný od Ferdinanda dvoru madridskému: dlužno využitkovati povstání, praví, jakožto výtečné příležitosti vyprostiti císaře z otroctví, v němž chován byl až dosud, zdrtiti všeliký odpor silou brannou a v Čechách znova zříditi moc panovnickou, ústupky předešlými tolik poškozenou.

Srážka byla tudíž nevyhnutelná, a stavové čeští dobře postřehli situaci, když s neobvyklou chladností vyslyšeli návrhy vyjednávací, které jim podávány byly z Vídně. Po smrti Matiášově (20 března 1619) nechtěli uznati za krále Ferdinanda, a po několika měsících kurfiřt falcký Fridrich V. zvolen byl za krále českého (26. srpna). Na neštěstí odbojní stavové neprohlédli dosti jasně rozhodnou důležitost zápasu, který počínali, nebo spíše, jsouce obětmi chyb odvěkých a politiky zhoubné, zahájili boj se zločinnou lehkomyslností, aby pokračovali v něm právě s tak malou obratností jako nedostatečnou oddaností a odvahou. Od půl druha století snahy jejich neustále nesly se k zřízení oligarchie výlučné a omezené, a samým úspěchem svým odděleni byli od ostatního národa a zároveň vypraženo srdce a zatemněno svědomí jejich; den pokuty nastal: ve chvíli boje zůstali osamoceni, bez spojenců, a oni sami na obranu vlasti přinášeli jen obmezené předsudky a malicherné názory.

Sobectví nesnižuje jen duše, ale kazí též rozum; náčelníci protestantští za dlouhých půtek předchozích zvykli splétati politiku s pletichami. Ve chvíli nejdůležitějších rozhodnutí nikdo z nich neměl dostatečné vážnosti, aby hnutí poskytl nevyhnutelné svornosti a nikdo

nehleděl vyzkoumati naděje, které podniku jejich kynuly z postavení Evropy za této doby. Jak velice vynikne jejich nevědomost a lehkomyslnost, přihlédneme-li k zdlouhavým a vytrvalým pokusům Jindřicha IV. a Richelieua, když chtěli útok učiniti na dům rakouský. Bylo na jevě, že Habsburkové neupustí od Čech bez zoufalého úsilí, a otázka zda většina ve sboru kurfiřtů německých dostane se od katolíků ku protestantům, byla dosti vážná, aby celá Evropa přihlížela pozorně k událostem pražským. Zda Thurn a přátelé jeho prozkoumali půdu a předvídali následky činu svého a přijetí, jakého dostane se odboji v cizině?

Pouhým ohlédnutím kolem sebe byli by se poučili, že okamžik je špatně volen, a přesvědčili o nebezpečenství, do něhož ukvapeným skutkem vrhali vlast svou. Ve Francii politika Jindřicha IV. opuštěna byla úplně od prostředních nástupců jeho, a po některém kolísání neutralnost ministrů Ludvíka XIII. byla na veliký prospěch Ferdinandovi; prostřednictví jejich dálo se výhradně ve prospěch Habsburků: vyslanci francouzští přiměli unii evangelickou, že s ligou katolickou zjednali smlouvu Ulmskou, a toto odpadnutí unie poskytlo vévodovi bavorskému Maximilianovi možnost, přivésti do Čech vojsko, kterým vzpoura byla potlačena. — Jakub I. anglický vynášel se, že na místo Jindřicha IV. nastoupil v čelo protestantské strany evropské, a k tomu nebylo potřebí, než vrátiti se k tradicím Alžbětiným. Čechové spoléhali na podporu jeho; veřejné mínění vyslovovalo se pro ně vášnivě, i doufalo se, že král neopustí zetě svého a dceru svou. — Ale politika nezáleží z domyslů a pravděpodobností. Zda tito vůdcové, kteří pošetilostí svou brali na sebe tak těžkou zodpovědnost, mohli přehlédnouti prostřednost Jakuba I. a tajné obmysly jeho? Král anglický jsa velice prosáklý ideami absolutistickými, byl spíš uražen smělostí lidí, kteříž odvážili se v pochybnost uvésti svrchovanou moc panovnickou, nežli dojat nebezpečenstvím, jímž pád Čechů hrozil protestantismu; pro válku byl by musil domáhati se podpory parlamentu svého a jak mohl vážně pomýšleti na roztržku, když vyjednával právě o sňatek syna svého s infantkou. Chtěl ospravedlniti název »Mírumilovného«, jímž se chlubil, a všecka pomoc jeho přestávala na nábožných napomínáních, jimiž zahrnoval Čechy.

Chováním Francie a Anglie řídilo se chování mnohých států podružných. — Vévoda savojský, který poslal již některou pomoc stavům povstalým a jednu chvíli ucházel se i o korunu, couvl, jakmile pozoroval, že by nedošel podpory Ludvíka XIII., a nabídl

spojenství své Ferdinandovi. Hollanďané poskytli sice některé pomoci, ale urputný zápas Arminianův a Gomaristů, v němž řevnivost politická splétala se s vášněmi náboženskými, ochromoval síly jejich, a ostatně jakmile Francie upustila od útoků svých na Španělsko, nejprostší opatrnost velela jim ušetřiti prostředků svých pro vlastní bezpečnost svou. — Na severu Dánsko všecko bylo zabráno spory s hansou; král švédský Gustav Adolf hněval se na evangelíky německé pro chladnost, s jakou přijali úsilí jeho, když některý čas před tím vyslovil přání, aby vzat byl do unie evangelické, a zaměstnával se horlivě přípravami k válce polské. Turci konečně hotovili se právě obnoviti smlouvu pokoje s císařem.

Stav Německa nebyl lepším povzbuzením. Zdálo se, jako by protestanté omámeni byli vánkem bludu a pošetilosti. Přes neustálé pokroky církve katolické nedovedli porozuměti povinnostem, jakéž ukládala jim spása víry jejich, a neupouštěli od konfesionalních hádek svých. Někteří politikové byli znepokojeni pokroky reakce; jestliže Ferdinand zvítězí, zda nepokusí se odníti lutheranům statky sekularisované? — Ale což! Nebezpečí bylo vzdálené i nejisté a raději zapomínalo se na ně: města zdráhala se docela pouštěti se do věci, která dle soudu jich týkala se pouze panovníkův; řevnivost stavův oživla prudčeji než kdy jindy a málem byla by vedla k válce mezi říšskými stavy a městy. Kurfiřt Jan Jiří saský byl by snad sjednotil a získal celou stranu, ale on klonil se k Habsburkům, jsa ostatně velmi málo nakloněn válce a revoluci. Jakožto lutheran podzíral Čechy a s nedůvěrou sledoval pokroky bratří a propagandu kalvinistickou. Čechové zase domáhali se odvety za rok 1547, a tyto upomínky nelíbily se mu valně: předek jeho, Moric saský své kurfiřství získal bitvou u Mühlberku; zda měl je navrátiti bratrancům svým, vévodům Výmarským? Kazatel jeho Hoë utvrzoval jej v tomto smýšlení; měltť ve větší nenávisti bratry české než katolíky a hořel touhou pomstiti se Čechům, že byl od nich špatně přijat. Zvolení Fridrichovo konečně velice rozhořčilo kurfiřta saského. Nežádal sice koruny, kterou většina sněmu by byla radostně jemu podala, ale neodpustil kurfiřtovi, že ji přijal, i spojil se proti němu s Ferdinandem. — I z členů unie mnozí byli nepříjemně překvapeni štěstím kurfiřta Fridricha, obviňovali ho, že zavádí se do zápletek nebezpečných, i neposkytli mu pomoci. Kdežto všecken svět katolický stavěl se na stranu Ferdinandovu, Španělsko, liga katolická, vévoda bavorský, Toskansko a Polsko posílali jemu peníze nebo vojsko, co diplomacie

francouzská jej podporovala, ano i v táboře protestantském se potkával s živou sympathií, povstalí stavové zůstali odkázáni na vlastní síly své, nemajíce jiné pomoci než některé příspěvky peněžité z Hollandska nebo některé skrovné podpory došlé z Anglie a jediného jen spojence, ostatně nejistého a nestálého, jehož dostalo se jim náhodou, knížete Sibiňského, Bethlena Gabora.

Kdyby povstání aspoň bylo zasáhlo všecky země rakouské! Ferdinand mohl býti vypuzen ze zemí svých dříve, než by došly zahraničné posily. Zda byl by jich znovu dobyl? — Možná, však tyto první úspěchy byly by snad povstalým stavům zjednaly některé spojence nebo způsobily zmatek na straně císařské. Na neštěstí i tu vše odevzdáno bylo pouhé náhodě; vůdcové doufali, že nezbytná situace a společná víra dodá jim posily: ježto bojovali pro věc společnou, zajisté nezůstanou osamoceni; všickni, kdož ohroženi jsou Ferdinandem, postaví se pod prapory jejich.

Takové pojetí bylo velmi dětinské; situace netvoří se tak prostě, logika neovládá svět, nýbrž vášně, prospěchy, předsudky, a protože původci defenestrace nepochopili toho, ocitli se ve velikých rozpacích ihned po vítězství svém. Jestliže ve většině zemí ohromná převaha obyvatelstva k Ferdinandovi chovala zajisté jen velmi malou náklonnost, přece strana katolická téměř všudy byla velmi horlivá, vzrostla nedávnými přestupy a v rukou svých měla přední úřady; utvrzovali ji všickni, kdo báli se roztržky nebo nechtěli příliš zjevně porušiti zákonův ústavních, všickni, kteří k dynastii připoutáni byli dávnou oddaností, a konečně i všickni, jichž rozum nebyl docela zatemněn vášní a kdo předvídali možné důsledky odboje. K tomu družila se nedůvěra místní a choutky, jež ve světle tak špatném objevily se na sněmu roku 1615. Protože nebylo vlastenectví rakouského, nebylo také žádného postupu společného, a v samé koruně české oddělovaly se jednotlivé země. Čechové zjednali sice smlouvu se Slezany, ale za cenu velmi drahou zrušením téměř všech svazků, jimiž Slezsko poutáno bylo ku koruně a za jaký výsledek? — Smlouvu, protože získána byla překvapením, většina stavů schválila dosti nerada; Slezané poslali sice několik tisíc vojska, ale když byli takto dostáli jaksi slovu svému, pomýšleli již jen na sebe samy, přinášejíce válečnou horlivost jen nejmenší: jaký to rozdíl mezi lhostejnou nedbalostí, s jakou odmítají útok kurfiřta Jana Jiřího saského, a horečným nadšením, s jakým bojovali proti Poděbradovi, když se chtěli zbaviti vlády Slovana.

A ani příkladu Slezanů nebylo následováno. Moravané zdržováni jsouce Žerotínem nepřipojili se k Čechům, a neutralita jejich rozhodla o chování Rakušanů. Proto před koncem roku 1619 voje císařské opanovaly pole, a tehdáž Čechy byly ztraceny, jestliže by vpádem Bethlena Gabora Buquoy nebyl přinucen spěchati na pomoc Vídni. — Protestanté kořistili z odkladu jim náhodou poskytnutého; Žerotín nemohl déle zdržeti Moravanův od vzpoury proti Ferdinandovi, Rakušané následovali jich, a na valném sněmě, který zahájen byl v Praze 26. srpna (1619) všecky země korunní účastnily se volby krále, a zároveň stálá jednota uzavřena byla mezi Čechy a Rakušany; Uhři přistoupili k konfederaci. Ale rok byl ztracen — nenapravitelně; zvolení Ferdinanda za císaře bylo nyní konečně jisté, jeho síly zorganisovány, jeho přívrženci posíleni, jeho spojenci připraveni. Ostatně smlouvy srpnové, ač do jisté míry jevily vznik citu vzájemnosti rakouské a jakési společné přání nepřetrhnouti svazků, jež trvaly po celé století, objevovaly přece ještě jasněji odpor partikularistický a vzájemnou nedůvěru; v skutku každému se starostí o vlastní prospěch ponechávali i právo přinášeti věci společné co nejméně obětí, které by naň připadaly; nezřizovalyť státu federativního, který by při společné správě ponechával každé zemi vlastní samosprávu její, nýbrž spolek států nezávislých, a jednota trpěla všemi obyčejnými nedostatky koalicí, protahováním, bezradností a nesouvislostí.

Ve schůzce, kdež umluvena byla smrt Martinicova a Slavatova spor strhl se mezi Thurnem a společníky jeho o způsob, jak je potrestati; ustanovili se na defenestraci, protože podobnou příhodou vyznačen byl počátek války husitské. Takovéto upomínky na vzbouření XV. století častěji dotýkaly se ducha povstalcův, a vítězství Žižkova roznítila jeho nehodné následovníky osudnou zpupností: nebezpečí, nad kterým zvítězili předkové naši, myslili, bylo mnohem vážnější, ježto tehdáž celé Německo bylo sjednoceno proti nim a církev nebyla ještě oslabena rozkolem, kterýž urval jí od té doby polovinu Evropy. — Jenom že výpočty takové prozrazovaly úplnou neznalost situace a změn, kteréž udály se od XV. století. Předně církev právě proto, že byla vážněji ohrožena, ku potlačení kacířství přinášela vášeň zarputilejší a politiku obratnější. Dále Čechové stali se hlavně obětmi nebezpečného sklamání jako všickni téměř národové, kteří v jistých dobách dosáhli stkvělých vítězství; se zaslepeností podobnou, jaká přivedla Prusy po Fridrichu II.

k Jeně, nebo Francii po Napolenu I. k Sedanu, přihlíželi netečně, jak na místě sbíraných hotovostí zemských nastoupilo vojsko žoldnéřské. Čechy zachovávaly stále soustavu hromadných hotovostí zemských, to jest neměly ani vojákův, ani plukův, ani vůdců. První generalové, kteří postaveni byli proti vojům císařským Fels, Bubna, Kaplíř ze Sulevic, ano sám Thurn neměli ani praktického ani theoretického vzdělání vojenského; nedovedli ani použiti prospěchu, jenž na počátku jim byl zabezpečen zmatkem nepřátel jejich, ani uživiti lid svůj, vychovati jej a získati důvěru jeho; vojáci pak najímáni jsouce z nejnevědomější a nejbídnější třídy, neměli ani vytrvalosti, ani dobré vůle. Protože všeliký duch vojenský pominul, ti, kteří dlužni byli postaviti se do prvních řad, ohradili se privilegiemi svými, a šlechta myslila, že vyplnila povinnost svou k vlasti, jestliže poslala k vojsku několik poddaných svých; měšťané, zhýčkáni jsouce dlouhým mírem, následovali vyšších stavův, a ti, jimž nepodařilo se sprostiti služby vojenské, ne bez důvodu pokládali se za oběť nespravedlnosti a do vojska přinášeli hněv vždy hotový ke vzpouře. Jsouce nebezpečnější důstojníkům svým než nepříteli, někdy bojovali sice statečně, ale obyčejně chabě prchali před nepřítelem lépe vyzbrojeným a lépe spořádaným. Jako všecky voje nahodile sebrané i oni podléhali náhlému strachu, těžce snášeli únavu a útrapy; několikadenním pochodem přicházeli ve zmatek. Po každé výpravě vojsko vracelo se bez dvou třetin mužstva svého a úplně rozrušeno, nepodnikši ani bojů krvavých; nebylo dosti vypraviti mu pouze posilu, nýbrž třeba bylo úplně je obnoviti, což se potkávalo s obtížemi vždy těžšími.

Čechové jali se tudíž vydržovati vojsko žoldnéřské a aby nahradili nezkušenost vůdců svých, povolávali důstojniky z ciziny. — Tu nastaly opět jiné překážky. Stykem s hotovostí zemskou vojenské ctnosti žoldnéřů kazily se, a tito zase seznámili ji poněkud s potřebami svými a divokostí svou. Vzpoury byly vždy častější; několikrát za okolností nejkritičtějších mužstvo zbouřilo se, opustilo prapory své a často vojsko uniklo pohromě jen vzláštním otálením císařských. Vůdcové srovnávali se špatně, jeden na druhého svalovali zodpovědnost za chyby, které všickni zavinili. Domácí žárlili na cizince, protože Fridrich V. dával jim zřejmou přednost: zda proto vypudili Habsburky, aby přední úřady dostaly se Němcům? Podzírali je, že srozuměni jsou s císařem. Anhalt a Hohenlohe byli takto posloupně obviňováni ze zrady, a není téměř pochyby, že chování jejich za různých okolností bývalo aspoň zvláště nejasné.

Vina Mansfeldova dnes je dokázána. Vévoda bavorský velmi draze zaplatil nečinnost jeho, a v době, kdy vůdce Fridrichův klidně ležel v Plzni, katolíci táhli na Prahu. Mansfeld hájil nevinu svou a skutečně chopil se zbraně proti Ferdinandovi, — ale to jen proto, že slibů jemu učiněných nebylo splněno, a teprve tehdy, kdy pozdní zakročení jeho nemohlo nijak změniti běh událostí.

Nový král, kurfiřt falcký Fridrich V. neměl ani moci, ani zkušenosti, ani čilosti a odvahy potřebné, aby napravil stav věcí.

Sněm zvolil ho, protože doufal nalézti v něm poslušný nástroj vůle své, a on skutečně přijal bez váhání podmínky volební sobě uložené, jež téměř v niveč přiváděly moc jeho. Šlo mu méně o skutečnou než o zdánlivou moc panovnickou; jeho marnivost přestávala na stkvělém vystupování a obřadech. Však král divadelní bývá také vždy jen náčelníkem parádním. Byl milý, mladý, laskavý a obdařen onou odvahou všední, jež vydává se náhodám bitvy a nebojí se ani nepříjemností tažení, ale horlivost jeho nebyla nadšená, ani statečnost jeho trvalá. Neznaje ani lidí ani věcí v Čechách, přesvědčen jsa, že v případě nejnepříznivějším dědičné panství jeho nebude ohroženo, vrhal se do dobrodružství s neopatrnou chladnokrevností hráče, který hraje jen o jmění cizí a věnoval mu jen takovou opravdovost, jaká přísluší podniku, v němž nejde ani o čest, ani o život. Jsa dosti důvtipný, aby prohlédl zlo a někdy naznačil prostředek k vyléčení jeho, nermoutil se, jestliže nebylo ho poslechnuto, a skeptická ochota jeho otupována netečným okolím.

Hlavní příčinou nespokojenosti vojska, jeho odbojův a porážek byl nepořádek při vyplácení žoldu. Vojíni, kteří bojují za samostatnost národní. sečkají vlasti své, ale nikoli žoldnéři! Nedostávali ani peněz, ani potravin. Nemoci ničily vojsko; v krutých mrazech těchto krajů vojáci byli hadry oděni. Vůdcové a vláda na vzájem svalovali se sebe zodpovědnost za tyto útrapy. Direktoři obviňovali důstojníky, že nerozdělují sum obdržených, důstojníci vyčítali jim zase, že nesplňují závazků svých. Nejhorší jest, že obojí měli pravdu. Vůdcové lačně chápajíce se příležitosti snadné, ač podlé, nabýti užitků, zadržovali část peněz a předkládali seznamy zřejmě nepravé; direktoři pak velmi pozdě a s velkou obtíží posílávali desátou část pomocí potřebných.

Od první chvíle direktoři byli v největších nesnázích; nic nepřispělo více ku porážce jich než finanční nouze jejich. Válka byla otázkou právě tak peněžnou jako vojenskou, a jakmile bylo zřejmo,

že nemohou vydržovati vojsko své, porážka jejich byla nevyhnutelná. Jak vysvětlíme si, že tak rychle pokleslo království tak bohaté, jehož zámožnost byla ještě velmi opravdová, přese všecky vážné škody, jež stihly jmění obecné? Nesnáze finanční počaly dříve ještě, než zahájeno bylo nepřátelství. — Předně katolíci vyčkávajíce zlomyslně, neplatili daní a to nejen katolíci, ale i všickni stavové nerozhodní a opatrní. Dále správa byla ještě docela prvotní, revoluce uvrhla zemi v jakýsi chaos, a povstalí stavové byli zcela neschopni nahraditi vládu svrženou. Nepostihovali ani potřebu toho.

Direktoři dále spravovali věci společně a teprve po delší době uznali potřebu voliti presidenta. Učinili tak jenom proto, aby usnadnili styky s mocnostmi cizími, a Václav Vilém z Roupova, jehož zvolili, zdá se, že neměl rozhodného hlasu ve věcech vnitřních. Od dávna jediným programem oligarchie byla jen anarchie, a ctižádost její chtěla sprostiti se všeliké moci; záměr svůj uskutečnila v této radě, kde zasedali páni nejslavnější svým urozením a bohatstvím: proto méně zaměstnávali se správou nežli ochranou přátel svých proti všeliké správě. V různém stupni všem stavům tanul na mysli tentýž ideal. Nemajíce ponětí o potřebách správy, ve vítězství stavů viděli pouze možnost žíti dle způsobu svého na statcích svých a střásti všecky zákony sobě nepohodlné. Vždyť za všech dob berně bývaly jedním z nejnepříjemnějších útoků na svobodu osobní; stavům zdálo se, že jednou z předních vymožeností revoluce bude finanční osvobození jejich. Na nejvýš odhlasovali na sněmích pomoci peněžité, ale tímto úsilím vyčerpaly se síly jejich, i zdráhali se potom platiti sumy svolené. Města zase dovolávala se nouze své, opravdové nebo líčené, a direktoři musili užívati prostředků krajních, konfiskací, pokut peněžitých, nucených půjček, zhoršení mince.

Usilovali střásti všeobecnou lhostejnost, vydávali proklamaci za proklamací. Některé byly obsahu velmi povzneseného; připomínali, že »podle Boha, dobrého svědomí povinností svých, jimiž jsou se k tomu jednomyslně zavázali, snesení . . . i zřízení zemského, tím vším povinni jsou pečovati o obhájení země i podaných.« Bohužel po dlouhá léta většině stavů Bůh byl jen nástrojem, ústava záminkou a vlast prázdným slovem. Ne snad že by neměli odvahy; mnozí obětovali šlechetně život svůj zemi české, ale byli neschopni obětovati jí své záští, své zabývky a svou pohodlnost. Jich omluvou, ale i odsudkem jest, že nepochopili, že jde tu o boj na život a na smrt; otupili se spory svými s králi a předem nalézali útěchu z po-

rážky, jejíhož dosahu nepředvídali. Mnozí následovali vůdců jen ze strachu nebo z nerozvážného nadšení. Nejoddanější myslili, že dost učinili svědomí svému tím, že vydali se poctivě všemu nebezpečenství srážky; mnozí byli dokonce tak neteční, že nepřicházeli ani do nejdůležitějších shromáždění sněmovních.

Události braly se klidně obyčejným během: nové hádky počínaly, roztržky politické, zášti náboženské. Smlouvou z roku 1609 nedosaženo plného smíru lutheranů s bratřími; onino zůstávali dále nesnášeliví, tito citliví a nedůtkliví. Lutherani hořce vyčítali bratřím, že ujali se kaple betlemské: za vyzývání a zneuctění pokládali, že kalvinisté zmocnili se svatyně, z níž vyšla reformace husitská. Každé chvíle vznikaly trapné nesnáze; neustálými hádkami udržovalo se nezdravé hnutí. »I sami někteří všeteční a nepokojní mudrlanti z kněžstva obnovenou a sjednocenou konsistoří stavů pod obojí se spravujícího«, praví Skála, »kteříž svými horlivými spisy usilovali tu jednotu evangelickou jako nějakými divnými hevery vyzdvihnouti a roztrhnouti pro nic jiného, jediné aby v dobrém řádu a kázni státi nemusili a podle své vysokomyslnosti a žádosti cti nezřízené sami nad svědomími lidskými svévolně panovati mohli«. Někteří horlivější a opatrnější křesťané zakročovali sice, hledíce zmírniti hádky, ale nezvítězili snadno nad vášněmi a předsudky množství. Idea snášelivosti sotva že dotkla se duší, nejplanější hádky se rozněcovaly. Zášti bylo tak zastaralé, že přežilo i pronásledování a všecky útrapy vyhnanství, a nítilo bolest vyhnanců nesvornou ozvěnou svou. »Naše jednota není ve věcech, ale v slovích,« pravil Skála; »nedospěje snadno věku zralosti; tam, kde různá jsou vyznání, srdce nejsou spoutána jedním svazkem.« Zvolení Fridricha V. rozhořčilo velice rozmrzelé lutherany. Kurfiřt falcký byl kalvinista a nejednal vždy dost opatrně. Kazatelům svým vydal metropolitní chrám na hradě Pražském, jenž zbaven byl svých obrazův a ozdob posvátných: tím pohoršeno bylo všechno obyvatelstvo městské: mnozí, jako Hoë z Hoëneggu cítili, jak srdce jim puká při pomýšlení, že »tolik zemí šlechetných pohltí jícen kalvinismu«. Myšlénky mnohého nesly se k Ferdinandovi: císař jakožto spojenec Jana Jiřího saského zajisté nebude nelítostný k lutheranům a za drobné útisky, jež bude jim snášeti, těšili se nadějí, že konečně zbaví se oněch nenáviděných pikartů, kteří popírali skutečnou přítomnost a kteří po tak dlouhém pronásledování stali se nyní pány země.

Stavové u bratří v nenávisti měli jich zásady politické a jakéhosi

ducha demokratického právě tak, jako nauky jejich. A to proto, že sami chtěli kořistiti z revoluce: nechopili se zbraně, aby osvobodili národ český, ale aby upevnili a rozšířili výsady své. Trápilo je již velice, že musili připustiti k jednání svému posly stavu městského, i svolili k tomu jen s podmínkou, že tito nezneužijí situace, aby domáhali se některých výhod. Záměry jejich byly tak dobře známy, a oni tak neopatrně podporovali vsahování úředníků královských do práv městských, že na počátku právě tu potkávali se s největší chladností: měšťané, pokud přítomni byli prvním sjezdům protestantským, zřejmě jsou si vědomi nebezpečenství, do něhož se vrhají, nechtí přijímati velkou zodpovědnost a lekají se rázných rozhodnutí. I po defenestraci stav městský přistoupil ku povstání jen velmi zvolna, teprve když byl od hraběte Šlika obdržel výslovný slib, že vrácena mu budou zase privilegia, kterých užíval za Václava a Sigmunda a kterých pozbyl za Ferdinanda I. Nebylo mu snadno dostáti slovu svému: jedné chvíle města vzhledem k neochotě většiny stavů prohlásila, že nebudou odváděti žádných pomocí žádaných a přestanou účastniti se povstání. Tato výhrůžka neminula se s účinkem: hned v následující schůzi vyšší stavové obnovili závazky své a v listině vydané mlčky povolili některá z hlavních privilegií, která jim přiznali. Jak za okolností takových mohli spoléhati na oddanost stavu městského a na ochotu jeho v podniknutí těžkých obětí válečných?

Ostatně města podlehla neméně než šlechta zhoubnému vlivu správy socialní. Málo důvěry, mnoho únavy, dědičná řevnivost, chtivost, změkčilost, zbabělost, obmezenost ducha — v tom ve všem obec stavu městského velmi se podobá stavu panskému. Ve chvíli největšího nebezpečí šlechta zabírá se živě otázkami etiketními; stav městský pak ani v sobě není svorný naproti vyšším stavům. Zástupcové Kutné Hory domáhají se přednosti proti Plzni, spor dávný již hýbe všemi městy, obec stavu městského rozdělena jest na dva tábory, na všecku ostatní starost se zapomíná. — Vedle měšťanů vidíme skupinu bezejmennou, vždy hotovou ku vzpouře, protože chráněna jest temností; ale kolik buřičů chopí se zbraně, až nepřítel se přiblíží? — Vždyť kyne jim menší ztráta než bohatým měšťanům, co jim do města, proč by chudí dali se zabíjeti, když páni couvají?

K střesení všeobecné strnulosti třeba by bylo — a snad by to bylo postačilo — velikého slova a velkého příkladu. — Kde byl

Žižka s knězem Janem Želivským, kteří by vznítili vojíny svatým nadšením? S hůry přicházely nyní jen příklady znemravnění a sobectví. Působí nakažlivě. Vojsko městské jest již jen sborem pro parádu: jako vyšší stavové tak i měšťané vzpírají se daním, odvádějí je co možná nejpozději a nemají jiného přání než svaliti na jiné tíhu války. Významné jsou události v Kolíně. Ač město jest skoro úplně protestantské, přistoupí ku povstání jen s nechutí; důchody jsou v nepořádku, dluhy příliš velké, měšťané na mizině špatnými žněmi a soutěží židovskou; ze dvou set rodin městských jest již dvaatřicet židovských. Důvěřují víc úředníkům královským — třeba katolickým — než odbojným stavům. Jdou s povstalci jen ze strachu a neustále litují této vzpoury sobě vnucené, trži o berni. Duše dozrály pro porobu, podávajíce se neštěstí s poníženosti, která zdobí se jménem resignace. Není ani nadšení náboženského: když večer s věže vyzvánějí k modlitbě, nikdo nevšímá si toho, hluk a hádka ozývá se z krčem. Hejtman na zámku kolínském, Kašpar Celler z Rosenthalů, horlivý katolík, uráží měšťany a popuzuje všelijak, přerušuje bohoslužbu hlučnou hudbou trub, píšťal a bubnů; čeládka zámecká pokřikovala neustále, že okamžik trestu nastává: brzo prý podobojím budou hlavy dolů skákati; nikdo nestaví se na odpor tomuto vyzývavému chování; není hněvu, než strnulost všeobecná. O něco později přichází vojsko stavovské: nepříjemná to návštěva. Vojáci, aby ukrátili si prázdnou chvíli, týrají obyvatelstvo, drancují krámy židovské, vybíjeji školu židovskou, rozbíhají se po vsech okolních, plení a pálí obydlí. Úřad městský stěžuje si důstojníkům: tito bojí se podrážditi lid svůj, a ostatně co jim po měšťanech! Nové nářky ještě hořčejší. — Stížnosti obyvatelů jsou oprávněné, ale zda tito vykonali všecku povinnost svou? Pečují-li o to, aby vojákům nechybělo ničeho? Jak by nechápali, že tyto voje bojují pro věc jejich a že porážkou tohoto vojska vydáni budou nelítostným utlačovatelům? V skutečnosti žoldnéři Fridricha V. zbuzují právě takový postrach, jako žoldnéři Ferdinandovi: když dochází zpráva o blížení jejich, několik set městských obranců v nepořádku shromážďuje se, aby střehli bran. Za všeho toto poplachu jediná myšlenka převládá: mír, mír za každou cenu!«[1] — V Kouřimi, v Kutné Hoře, všudy obraz je tentýž.

[1] Jos. Vávra, Dějiny královského města Kolína nad Labem, 1888.

Paměti Dačického z Heslova s bolestnou upřímností líčí tento mravní úpadek stavu městského. Ač skladatel jich jest protestant, nepřeje Thurnovi a přátelům jeho: jednali »nerozváživše, co z toho pojde«. Se zřejmým zalíbením opakuje pověsti, jež o nich se roznášely: vina jim dávána, že zbouřili se ne ze spravedlivého hněvu, ale »z závisti a nepřízně jim ouřadův zemských a povýšení«; naprosto odsuzuje den defenestrace, kdy stavové »opovrhše král. česk. právo sami se žalobníci, svědkové, soudcové i exekutores učinivše . . . V dole v městech pražských strach byl z téhož, pročež mnozí se skryli a zujížděli.«[1] — Takový byl povšechný ráz mínění veřejného, hrůza a přesvědčení, že vše řítí se ku propasti, a malomoc k opětnému vzchopení. Všecky pružiny povolily. Předtucha blízkého utrpení zmocňuje se duchův, a nikdo nepomýšlí, že třeba-li umříti, lépe je podlehnouti se zbraní v ruce a čelem proti nepříteli. Co hrdin povstane však z těchto bázlivců před samou zkázou a než by zradili víru svou, raději podniknou vyhnanství, muka a smrt! V Čechách byli sice ještě křesťané, ale nebylo tu víc občanův a vojínův.

Nebylo vůdce, k němuž by se přilnulo s důvěrou. Vše spěje ve zmatek; ze slov Dačického učiníme si pojem o tomto rozvratu: »A tak sem i tam z obojí strany o pomoc, ochranu, společnost jednáno, vyhledáváno a puntováno. Nevěda, kdo s kým bude, a jaké to skončení vezme. Mnozí vrtkaví jsouce, nevěděli, co činiti a držeti . . . . Pod tou v Čechách vojenskou rozbrojí velké loupeže a lidí obírání po cestách i v domích se páchaly a provozovaly od lidu vojenského z obojí strany, a šacuňky, vem kde vem, víra sem, víra tam, poberať všecko, věř sobě, jak chceš! K pokoji žádné naděje nebylo, práva zastavena a lidé k spravedlnostem svým přicházet nemohli.«[2] Křik úzkosti se ozývá se všech stran země vždy hlasitější a zároveň i rouhavé kletby proti šlechtě. »Když páni se hádají a bijí, nastav krk ubohý sedláče!« — Zajisté okamžik byl špatně volen pro vzájemné obviňování, a města měla si připomenouti jako Slezané, že »když dům sousedův hoří, jde o vlastní dům tvůj«. Ale hlavní vinníky tohoto stavu duševního dlužno hledati ve šlechtě, která ponížila a pokazila města a která téže chvíle, kdy požadovala od nich těžkých obětí, nedovedla ani podporovati jich, ani přesvědčiti.

[1] Paměti Dačického I. str. 245.

[2] Ibidem str. 246, 250.

I Praha byla již zasažena nákazou. Co stalo se z hrdinného a hrdého města, které často zdmi svými jako štítem svatým chránilo svobodu náboženskou a samostatnost národní? Tu nastoupila žalostná přeměna. Jindy nebezpečenství vzpružilo mysli, a hrdinné vzbouření obrátilo hrůzu svou proti nepříteli. — Nyní panický strach, zbabělé shánění po ochraně, prudké záchvaty vysíleného a omámeného množství, jež věří zprávám pravdě nejméně podobným, a jediná jasná a bídná myšlenka ovládá všecky duchy: obětovati co nejméně statkův a prolíti co nejméně krve. — Vojsko protestantské couvá v nepořádku před četnější mocí bavorskou; nedostává se mu potravin. Chleba! Chleba! Fridrich shání se po něm na všech stranách; nedostatek v táboře je tak veliký, že král sám nemá co jísti. Prosí za pomoc Pražanů. Tito vymlouvají se: zásob jejich prý ubývá; od některé doby cena potravin stoupá; sami by brzo třeli nouzi. — Napřed již se rozhodli; porážka nepřekvapí jich: proč by bojovali? — »Jest to tajemným a spravedlivým soudem od Boha, jenž vzbudil jim tolik a tak mocných nepřátel!« — Obavy jejich rostou příchodem tisíců sedláků, kteříž utíkajíce před nájezdem přinášejí s sebou skrovné jmění své a dobytkem svým naplňují náměstí a ulice; později zase útěkem, jímž řídnou řady šlechty. Mnozí připravují se již na útěk, napřed posílají své ženy, děti a poklady. V městě je plno vřavy, s hrůzou očekávají se domnělé úklady připravované od katolíků; na zprávu — ostatně lichou — že novoměstský rychtář byl viděn na zámku, zmatek je všeobecný. S přílišným přebytkem opatrnosti brání se zdánlivému nebezpečenství: dvakrát za týden dějí se prohlídky domovní, v každém cizinci vidí se zvěd, v každém katolíku zrádce, ale nepomýšlí se na zřízení vojska nebo na přípravy k obležení. Brány městské chrání několik ubožáků, kteříž ob čas položí zbraň ke zdi a jdou se posilnit do hospody. Na první vyzvání Praha se vzdá.

Vyšší stavové lehkomyslní, obmezení, ctižádostiví, měšťanstvo bez přesvědčení a odvahy, hle to zbylo z Čech, protože lid porobou byl podmaněn. Roku 1609 sice zdálo se, že vlivem bratří a Václava Budovce z Budova stavové poznávají konečně, že tito poddaní mají také duši a že i svědomí jejich třeba šetřiti: na místě rovnosti jejich na zemi, přiznána jim aspoň rovnost před Bohem. [1] — Avšak co

[1] Majestat prohlašuje svobodu svědomí poddaných a stavové pomýšleli přiznati jim právo, aby mohli sobě svobodně zřizovati kostely.

znamenala formule, kterouž ostatně velká většina sněmu jistě by byla zamítla, kdyby byla jasně zpozorovala všecky vzdálené důsledky její? V skutku zákon tak odporoval tradicím, že nebylo ho nikdy opravdu použito; jako dřív i potom sedlák musil vyznávati náboženství pána svého. Odhodlával se k tomu bez nucení, protože i pán i poddaný věřili v téhož Boha, ale proč by se byl rozohňoval pro věc, která jeho týkala se tak málo? Zachovala se jakási žaloba učiněná od lidu selského Fridrichu V. při vjezdu jeho do Prahy; skladatel její není podezřelý z katolictví, a to právě činí pohnutlivějším ducha zármutku, nepokoje a ukrytého záští, kterým prodchnuta je tato žádost: »Nechť je to kdokoli, jenž počal tuto věc,« praví sedláci, »nenalezne milosti před Bohem. To neštěstí musíme my snášeti, my trpěti po všecken život svůj a nejen my sami, ale i děti naše, naše ženy a ti, kdo nejsou ještě narozeni. O Budovče, tebou ocitli jsme se v tomto neštěstí; stěžujeme si spravedlivě do tebe, odvrátil jsi se od nás, abys dosáhl slávy utrpením naším, tys příliš vysoko povznesl myšlenky své, ctižádost tě oslepila«.[1] — Poddaní jsou si velmi jasně vědomi, že povstáním nezískají ničeho. Proč by bojovali? — Za svobodu? Jest jen privilegiem stavů. Za vlast? — Zda mají jakou? — Ostatně vpád německý skrývá se, zdá se jen jako oprávněným zabráním království panovníkem, jemuž odňato bylo vzpourou neloyalní. Za víru? — Fanatism sevšedněl a většina sedláků nevěří v nebezpečí; pronásledování nebylo ani dost úplné, ani dost všeobecné, aby vytrhlo je ze strnulosti jejich.

Co činí vyšší stavové, aby získali je? — Nic. V posledních měsících cizinec Tschernembl, který do války strhl Hořejší Rakousy a který byl snad nejlepší politickou hlavou povstání, povolán byv do nejvyšší rady, k níž Čechové odhodlali se — příliš pozdě již — aby řídila věci vojenské, navrhl jistý počet opatření revolučních, mezi jinými svobodu poddaných. Jaký by byl výsledek této opravy krajní? — Snad žádný. Bylo ostatně již příliš pozdě. Právě tak jako hrdinství ani důvěra nezíská se rázem. Buď jak buď, stavové zamítnutím návrhu Tschernemblova přejali zodpovědnost za chování poddaných svých.

Proto v boji proti Ferdinandovi II. nebojují houfy selské, jež

[1] Budovec dosti již ustoupil v pozadí roku 1618, ale jména teprve pozdě docházejí u vědomí lidu; v mysli sedláků on představuje šlechtu všecku.

byly vítěznou silou Táborů. Chvílemi, když utrpení je příliš kruté a když vojsko překročuje míru obvyklých zločinů svých, lid jat jsa šílenstvím bouří se, povstává nahodile, bez cíle, bez vůdce, zahrnuje pomstou svou protestanty i katolíky. Tyto neustálé vzpoury nejen nepřinášejí nijaké podpory odboji, ale často jsou i výtečnou diversí pro císaře. V letě 1619 obyvatelé kraje žateckého, jsouce hrozně utlačo áni od žoldnéřů Mansfeldových, chopí se zbraně proti katanům svým: mnoho vojáků je povražděno a sedláci nešetří ani dětí, ani žen jejich. Hnutí šíří se a brzo hrozí obrátiti se proti vyšším stavům; k utišení jich stavové musí přislíbiti plné odpuštění a zavázati se, že chrániti budou poddaných svých proti pomstě vůdců.

Výjevy podobné odehrávají se prostřed měsíce září v Táborsku také následkem plenů Mansfeldových; od té doby podobné události se množí a zhoršují. Země byla úplně vyčerpána, vojska závodila loupežením a ukrutnostmi; z tohoto pekla běd ozývá se křik vzpoury: čtyři tisíce sedláků povstává v kraji pracheňském a bechyňském, vztyčují prapor červenobílý a počínají válku socialní Za náčelníky měli několik venkovských zemanů, schudlých právě jak oni. Brzo zřídili se vojensky a měli několik děl. Věc zdála se dosti vážnou, takže zbudila pozornost Ferdinandovu. Několikrát již ministři Habsburkům odporučovali výhodu, která by moci královské vyplývala z úzkého spojení s národem. Hned na počátku povstání jeden z rádců královských tvrdil, že nejjistějším prostředkem ku potlačení vzpoury v zárodku jest »osvoboditi poddané a zbaviti sedláky tyranství pánů jejich; tato oprava potlačované přivede k tomu, že dají ve služby císařovy své statky a životy, a pomoc jejich zastaví a ochromí původce povstání.« — Ferdinand vyslal k povstalým sedlákům komisaře královského, který ve jménu jeho nabízel jim svobodu a nejvyšší ochranu.

Stavové, aby potlačili účinek těchto prohlášení, dali se u vyjednávání s povstalými sedláky, nechtěli však slíbiti zrušení poddanství: otázka prý to příliš choulostivá, aby řešiti se mohla za války. Šlechtě české bylo zemříti v konečné nekajícnosti. Takovou neústupností nebylo lze utišiti hněv, a řada selských bouří vzmáhá se v okolí pražském následkem zádav vojáků, — při hranici moravské — protože páni ukládají přílišné roboty. Proč vzbouřili jste se proti vrchnosti své? táže se jich velitel vyslaný proti nim. Pro-

tože jsme utiskováni. Několik dní před bitvou na Bílé Hoře sedm tisíc sedláků v kraji žateckém plení tvrze a zámky, vraždí pány a rytíře, hrozí pomstou městům sousedním, nepřipojí-li se k nim.

Za takých okolností není zajisté nic podivuhodného, že povstání bylo přemoženo, ale podivno jest, že odpor trval tak dlouho. Když boj rozhodný počal nedaleko od Prahy na pláni bělohorské (8. listopadu 1620) byl již předem ztracen. Ostatně byl jakýmsi smutným souhrnem chyb předešlých: velení neprohlídavé a neodhodlané, vojsko bez kázně, vůdcové nesvorní, panovník neschopný, odvaha prostřední nebo zbabělý zmatek. Několik mužů zachovalo čest, a zoufalé hrdinství jich zdálo se sice na chvíli, že urve štěstěně poslední záblesk jasný, ale Maximilian bavorský a Tilly brzo domohli se vítězství. V několika hodinách vše bylo dokonáno: než král ještě přibyl, vojsko poražené a rozptýlené prchalo na všecky strany. Bitva, jež katolíkům vydala Čechy a jež málem by jim byla vydala svět, stála císařské dvě stě padesát mužů.

Porážka napraví se, když vojsko jest pevné a národ silný v organismu sesláblém a neduživém nejmenší rána působí rozklad a smrt. Země česká byla vysílena; zdálo se, že mnozí byli téměř spokojeni s katastrofou, jež zbavila je povinností příliš těžkých pro slabá bedra jejich. Fridrich zachránil se; tímto útěkem ospravedlněny jsou všecky obžaloby, jimiž byl pronásledován. — »Doprovodíme jen krále,« páni těšili měšťany, kteří smutně pohlíželi na dlouhou řadu průvodu; však nevrátili se více. Jejich zrady bylo všudy následováno a napodobeno; nastal všeobecný útěk. Praha bez podmínek vzdala se vojsku císařskému, ostatní města následovala; chrabrost jejich byla taková, že čekali, až vojáci Ferdinanda II. objeví se v okolí, aby jim otevřeli brány své. Tábor byl vzat v listopadu 1621; Třeboň 2. května 1622, poslední to místo, jež nebylo ještě v rukou katolíkův. Ostatní země, opuštěné od Čechův a opouštějící je na vzájem, neodvážily se dalšího, ani slavnějšího odporu. Morava byla osazena od vojska Ferdinandova, Slezsko od spojence jeho Jana Jiřího saského. Bylo po odboji: neobmezená vláda a nesnášelivost, opanovavše zemi, mohly jen vykořistiti vítězství své. »A tuť teprve,« píše skladatel Historie o těžkých protivenstvích církve české, »přehořká nastala českým církvím bída.«

Dačický z Heslova přerušuje kroniku svou po bitvě na Bílé Hoře touto vroucí modlitbou k Bohu:

»O všemohoucí, věčný Pane bože, smiluj se nad námi, po Tvém spravedlivém nás potrestání! Pro syna Tvého milého, pána Jezu Krista, skrz nějž jest k Tobě cesta pravá a jistá, nevstupujž s námi v soud, o Pane! nebo před Tebou žádný práv nezůstane; Toběť se pokoříme a poníženě poddáváme, k milosrdenství Tvému se utíkáme. Voláme k Tobě ve jmenu syna Tvého milého; neopouštějž nás, stádce Tvého souženého! O račiž to zbouření světské spokojiti a nás na milost přijíti a v své ochraně míti, abychom v pokoji Tebe mohli ctíti a chváliti. Synu boží, vykupiteli náš, rač se přimluviti a Sebe a vůli Tvou svatou dáti poznávati. Amen, Amen, Amen, rač se smilovati!

Běda! nebesa byla kovová. — Téměř po celá dvě století jen nářky ozývají se ze země české, a na Kalvarii, kam právě vstupuje, vícekrát klesne pod tíhou bolestí svých a zůstane nepohnuta bez dechu a jako mrtvá.

* * *

Ferdinand II. byl nelítostný, a Habsburkové i po něm dolehali jhem úmorným na zemi pokořenou; nezapomenuli nikdy »ohavné rebelie« a zůstali nedůvěřiví a nepřátelští k národu, jehož řeči nerozuměli a vzhledem k němuž nevykonávali plně panovnických povinností svých.

Přes to přese všecko možná ještě tázati se, zda porážka na Bílé Hoře — Bílá Hora, kletá hora — nebyla k dobrému. Šlechta dala příliš zjevné a četné důkazy své lehkomyslnosti, nevědomosti, úplného nedostatku politického ducha, aby mohlo se doufati v možný obrat její, a bez hrůzy nelze pomýšleti na možné vítězství její. Příklad Polska příliš jasně ukazuje, jaká by byla budoucnost Čech za vlády stavovské. Poroba vždy těžší, měšťanstvo na mizině a v nevážnosti, šlechta surová, útratná a úplatná, poklesnutí povah a strnulost duchů, bezvládí postavené na místě ústavy, občanská válka zákonem schválená a ustálená, země otevřená cizím pletichám, pokrok vlivu německého a osudným závěrem nepřátelský vpád a výboj. Taková byla bilance vlády polských velmožův, a páni čeští by byli nebývali ani osvícenější, ani šťastnější.

Vítězství Habsburkův i při hrozných ukrutnostech, jimiž vyznačen byl vítězný postup jejich, i při lhostejnosti a liknavosti většiny panovníkův, i při soustavném nepřátelství druhých, mělo aspoň za šťastný výsledek, že zemi dalo poměrný pokoj, že sjednotilo pod vládou jediného pána jednotlivé země korunní a chránilo jich proti nájezdu cizímu. Slované čeští a moravští podrobeni jsouce stejným osudům prošli týmiž krisemi, a historický vývoj jejich byl podobný: když pak se probudili ze své lethargie staleté, duševní stav jejich byl dosti podobný, tak že společně a stejným téměř krokem mohli opět počíti přerušený svůj život politický. S druhé pak strany Rakousko, ač z počátku zdá se to paradoxním, pro tuhou věrnost svou ku katolicismu a pro soukromé prospěchy ctižádosti své nebylo nikdy mocnářstvím opravdu německým. Vláda císařská netoliko nepřipravovala splynutí Čech s říší německou, nýbrž chránila jich proti Německu, a to právě v době, kdy ochablý cit národní a únava byly by je bez obrany vydaly všem pokusům dědičného nepřítele Slovanský lid v Čechách a na Moravě podržel velikou náchylnost k rodu Habsburskému, v srdci svém spojuje dva city, jež povrchnímu pozorovateli bezděky zdají se sobě odporovati, velmi vřelé vlastenectví české a velmi upřímnou a opravdovou oddanost ku panovníku. Jeho pud ho neklame a dvojí víra jeho jest osvícenější nežli rozum učenců a mudrců. Byť Habsburkové neměli nároků na vděčnost země, ježto nestarali se nikdy o prospěch a budoucnost národa, který jim svěřil osudy své, nicméně nelze popříti, že vláda jejich byla ochranným útulkem, jehož zásluhou Slované v koruně české přežili nešťastnou a nesnadnou existenci svou až do znovuzrození za doby naší.

Habsburkové dali Čechům to, čeho potřebovali nejdůtklivěji, totiž pokoj, a vzali na se péči o jsoucnost jejich, již nemohli více snésti. Země česká před bitvou na Bílé Hoře byla hrozně vysílena. Po celá dvě století zažila nejdivnější převraty, prošla nejrůznějšími krisemi, poznala opojnost vítězství a úzkost porážky, horečku přerušených bojů, kde šlo pokaždé o blaho její. Zdálo se, jakoby pojata byla ohromnou nechutí k životu. Úspěchy nejzázračnější vedly k bídnému úpadku a snahy nejsmělejší nechávaly ji nerozhodnou a malomyslnou. Nevědělať již ani, co by měla chtíti. Země česká první prohlásila práva svědomí lidského, zlomila jednotu katolickou a dala znamení k jedné z nejplodnějších revolucí v dějinách. A nyní uprostřed nakupených zřícenin, rozervána jsouc stranami, bez vůdce v bouři nauk nevěděla, může-li těšiti se z díla svého, zda byla opravdu po-

krokem tato svoboda, jež nedovedla nic zbudovati a jež zemi naplňovala ssutinami a duše zármutkem a výčitkami. — Mocným vzmachem přetrhala svazky, jimiž připoutána byla k Německu, a postavila se na první místo mezi národy slovanskými. Poznala však potřebu zříci se části této neodvislosti národní tak hrdinně dobyté a tak žárlivě chráněné, aby přizpůsobila se všeobecným zákonům historickým, jež vyžadovaly utvoření nových organismů politických: nebezpečná to obět, proti níž vzpíraly se city nejušlechtilejší a pudy nejvnitřnější, však temné vědomí jich nedovedlo popříti nevyhnutelnost jejich. Prohlásila svobodu jak ve světě tak v církvi, zlomila na chvíli okovy feudalní, zbudila několik sekt nejodvážlivějších, jež kázaly osvobození socialní. A posledním výsledkem tohoto velkého úsilí demokratického bylo zřízení vlády oligarchické, kde několik set rodin, zvítězivších jak nad národem tak nad králem, v neobratných rukou svých spojovalo moc, kterou nedovedlo uchrániti ani před odvetou absolutismu. Lidu byla zlá volba mezi králi pronásledovateli a mezi stavy lakotnými. Slova pozbyla smyslu svého: jako svoboda náboženská i svoboda politická pozbyla přivrženců svých. Nastává doba, kdy národové právě tak jako jednotlivci po životě příliš přeplněném, v srdci svém tužbami vyčerpaném necítí více sílu dále žíti, to jest pokračovati v boji, a bez hrůzy přijímají klid hrobový.

Ve chvíli, kdy končí toto smutné vypravování, tak trudné v obratech svých a tak žalostné v závěrcích svých, historik sám naplněn jest hořkostí života, jež zmocnila se českého národa. Jaká mučennická to historie! co nadějí sklamaných a záměrů zmařených! K čemu tolik úsilí a tolik krve? Co času třeba, než idee počaté v hrůze a zplozené v slzách vzrostly a působily užitečným vlivem, a ony samy záhy stávají se opět překážkou pokroku a přehradou budoucnosti! A přede vším jaká ukrutnost skrývá se v zákonech neproniknutelné spravedlnosti, jež rukou nelítostnou trestá všecky, jichž smělost odváží se odtrhnouti se od minulosti a vykázati lidstvu cesty nové! Žárlivá Nemesis ovládá vždy svět a odsuzuje Čechy Husovy k staletím despotismu a záhuby právě tak, jako odsuzuje renaissanční Italii ku panství barbarů, Lutherovo Německo ku válce třicetileté a revoluční Francii k otřesům bezvládí a ku potupnému vpádu.

Avšak nikoliv, i tato zoufalost je zbabělá a marná. Zda není dostatečnou náhradou myšlenka, že bojovalo se a přispělo ku po

kroku obecnému? Zda není na tom dosti, že svět obohacen byl ideou, že odstraněny byly přízraky a zjasněny temnoty? Není li dosti, že vnuknuto bylo nadšení a láska? Není-li dosti, že zářilo se sympathií a duchem? Ze všech marností lidských, pravil slavný spisovatel naší doby, sláva jest snad nejméně marnivá. Posléze oddannost ke všeobecným ideám jest ještě nejjistější zárukou proti nahodilým překvapením. Slavná minulost je nejlepším rukojemstvím velké budoucnosti. Národ, který v letopisech svých honosí se velkou službou prokázanou lidstvu, přežije hrob. Vítězové vyrvali sice Čechům zřízení jejich, samostatnost jejich, ano téměř jazyk a jméno jejich, ale nemohli odníti jim dějiny jejich, a o dvě století později právě těmito dějinami národ český se obrodil a opět povznesl.

REJSTŘÍK.

B

C

Č

D

E

H

Ch

I

J

K

L

M

R

Ř

S

Š

T

U

V

W

Z

Ž

OPRAVY.

Str. 1. ř. 8. shora místo povaha a úspěchy čti povaha a p r v n í úspěchy.
» 22. ř. 11. » místo Boček z Kunstatu čti V i k t o r i n Boček z K.
» 11. ř. 13. » místo Legenda čti P o v ě s t.
» 26. ř. 6. zdola místo schopného čti h o d n é h o.
» 46. ř. 11. » místo Karvajalovi čti Karva*y*alovi.
» 60. ř. 4. » místo Kurfirštové čti Kurfi*ř*tové.
» 61. ř. 6. shora naděje vážné, ve zvolení čti naděje vážné ve zvolení.
» 64. ř. 19. zdola místo totiž čti t u d í ž.
» 72. ř. 2. » místo obrat čti n á v r a t.
» 72. ř. 5. » místo d čti d*í*.
» 105. ř. 14. shora místo kterýmkoli čti kterým*i*koli.
» 108. ř. 10. zdola místo jiskřicí čti jiskř*í*cí.
» 109. ř. 14. shora místo vkusem čti n á k l o n n o s t í.
» 117. ř. 20. zdola místo mírnost čti o d d a n o s t.
» 118. ř. 10. shora místo odsouzené ale, věřícím čti odsouzené, ale věřícím.
» 127. ř. 8. zdola dolejšího čti h o ř e j š í h o.
» 135. ř. 10. » místo zapomělť čti zapom*n*ělť.
» 147. ř. 19. » místo události překvapily je nenáhle čti u d á l o s t i n e p ř e k v a p i l y j e n á h l e.
» 150 ř. 21. shora místo Štěpán Puček z Talmberka čti P a v e l Š t ě p á n P o u č e k z T.
» 162. ř. 20. » místo hotovosti čti hotovost*í*.
» 165. ř. 19, » místo ze čti za.
» 166. ř. 9. zdola místo něštěstí čti n*e*štěstí.
» 167. ř. 11. shora místo za ní čti za n*i*.
» 169. ř. 3. zdola místo osobního čti s o u k r o m é h o
» 175. ř. 3. zdola místo stolcích čti s t a t c í c h
» 199. ř. 2. » místo ze Spinsberka čti Sp*r*insberka.
» 221. ř. 9. » místo 1854 čti 185*5*.
» 224. ř. 9. shora místo složil čti *u*ložil.
» 228. ř. 18. » místo Miličovým čti Mil*í*čovým.
» 257. ř. 8. » místo nazýval čti nazýval*i*
» 267. ř. 2. zdola místo dominikánů čti m i n o r i t ů.
» 274. ř. 8. shora místo ež čti *j*ež.
» 275. ř. 9. zdola místo jedn čti jedn*i*.
» 283. ř. 4. » místo O spise čti O spise*ch*.
» 288. ř. 8. » místo ačkoli čti n e b o l i.
» 310. ř. 6. shora místo Čehové čti Če*c*hové.
» 320. ř. 11. » místo aggomerací čti agg*l*omerací.
» 323. ř. 6. » místo Leopoldova čti F r i d r i c h o v a.

Str. 346. ř. 6. zdola místo 1884 čti 18*44*.

» 352. ř. 18. shora místo právnické čti panovnické.

» 353. ř. 2. zdola místo nestalá čti nes*tá*lá.

» 356. ř. 11. » místo ji čti ji*sté*.

» 360. ř. 11. shora místo jeho čti královč.

» 392. ř. 13. shora místo stav čti slov.

» 396. ř. 20. » místo Akoli čti A*č*koli.

» 402. ř. 9. zdola místo domy čti jeho domy.

» 434. ř. 13. » místo Kliment VIII. čti Kliment *VII*.

» 439. ř. 3. » místo jejž čti jež.

» 448. ř. 10. » místo Pavel IV. čti Pius IV.

» 452. ř. 15. shora místo právě čti *a to*.

» 469. ř. 9. » místo 1579 čti 157*5*.

» 485. ř. 11. zdola vedle nájemníků polož tributarii, jak nazývali se kněží v konsistoři, kteří cizí ženy měli a z nich mužům jejich plat dávali. (Sněmy české IV. str. 449.)

» 501. ř. 17. zdola místo III. svazku čti *IV*.

» 505. ř. 9. shora místo oddáni čti odd*a*ní.

» 507. ř. 15. » místo zapomíná čti *ne*vzpomíná.

» 528. ř. 3. zdola místo ne čti na.

» 536. ř. 3. » místo zřekne se náčelnictví čti zřekne se rád náčelnictví.

» 549. ř. 5. » místo bratrům čti bra*t**ř**ím*.

» 576. ř. 6. » místo do Ml. Boleslavi čti do Ml. Boleslav*ě*.

» 578. ř. 11. » místo není-li čti není.

» 581. ř. 3. » čti: v dlouhém spánku jejich neustále týž sen tanul jim na mysli.

» 584. ř. 8. » místo všech soudů čti všech soudů městských.

» 602. ř. 14. shora vedle pána svého polož Ludvíka Loreckého ze Lkouše.

» 605. ř. 17. shora místo rádcové čti r*addo*vé.

» 609. ř. 9. » místo abyste ty vlky, okolo Prahy jsou čti: abyste ty vlky, kteří okolo Prahy jsou.

» 620 ř. 1. » místo Tomáš Hájek čti Thadeáš Hájek.

» 621. ř. 2. zdola místo et čti *u*t.

» 622. ř. 7. shora místo úvaha čti únava.

» 638. ř. 12. » místo lhostejností čti netečností.

» 652. ř. 4. » místo spojovovaly čti spojovaly.

» 664. ř. 10. zdola místo z Hodič čti z Hodic.

» 674. ř. 13. » místo předsevzetím chrániti, čti předsevzetím kacířů chrániti.

» 684. ř. 14. shora místo legendy čti pověsti.

» 685. ř. 3. » a řádka 4. z dola místo legenda čti pověst.

» 699. ř. 17. » shora místo spustěné čti spu*š*těné.

» 713. ř. 12. zdola místo hrdy čti hrdly.

» 719. ř. 10. » místo nejsprávnější čti nesprávnější.

